EMMANUEL LE ROY LADUEIE
Montaillou, vlllage occltan, de lS9î ă 1324.
Edition revue et corrigee.
Edition Gallimard, Paris, 1985, Toate drepturile
asupra prezentei ediţii în limba română slnt rezervate Editurii Meridiane.

Emmanuel Le Roy Ladurie
montaillou, sat occitan de la 1294 pînă la 1324
Volumul l
Traducere, prefajâ şi nofe de MĂRIA CARPOV
EDITURA MERIDIANE BUCUREŞTI, 1992

Pe copertă : Imbtofitul griului
„Martyrologe de Saint-Germain-cies-Pr&s", către 1270.
Biblioteca Naţionala, Paris.
ISBN 973-33-0105-1 ISBN 973-33-0104-3

PREFAJĂ
RIGOARE DOCUMENTARĂ ŞI IMAGINAŢIE
Un nou mod de a scrie istocia
1.

într-un interviu cu certă valoare metodologică, luat de Francois Ewald lui Tftoger Char-tier l, se precizează că „noua Istorie" se află în cea de a treia eră de existenţă a ei. Fiecare din aceste ere este ilustrată de nume celebre care pun în lumină, pe de o parte, diversitatea cercetărilor, într-un cadru definit prin unitatea facturii abordărilor şi, pe de alta, mutabi-litatea la însuşi nivelul metodei. Pe lîngă pionieri, ca Marc Bloch şi Lucien Febvre, prima generaţie a „şcolii de la Anale" este ilustrată de Fernand Braudel, cea de a doua, de Georges Duby, Emmanuel Le Roy Ladurie şi Jacques Le Goff. Reprezentativitatea celor trei nume pentru a doua etapă este, firește, reală, dar, cum bine se ştie, cei trei autori nu deţin exclusivitatea : alte nume li se pot alătura. A treia eră ar fi reprezentată, după opinia realizatorului interviului, de interlocutorul său, Roger Chartier, care, prelungind şi înno-ind metodele unei şcoli ce constituie cu siguranţă una din coordonatele vieţii intelectuale a veacului nostru, prelungeşte, împreună cu ceilalţi istorici ai mentalităţilor, şi reînnoieşte metodele unei ilustre şcoli. Roger Chartier „elaborează o nouă istorie a mentalităţilor", centrîndu-şi cercetările asupra unei anumite

>?*-.■

. cartea

t, J cai anUel Le noy
Naquet
, se afla £ * al celei de a

crui <-" — .,nr fi seu-»1*- .
germanrtiferitele configuraţii soc>al£^ | P d_
Noua etapă - a tr=« » .;celaşi Fran?„« sese semnalata d>f& alt inter™-cu
EWt Se StanfkVirf^ mt-t, ^u^-^£r°rsss

Geprges Duby. Lucrarea mi. se vrea. şi nu este un,manifest al ,,no ii noi Istorii", deoarece, spune Paul Veyne, ea nu a fost scrisă în acest scop, ci, mai curmei, pentru o redelimitare a problematicii şi a metodelor. Cele cinci volume prevăzute au şi apărut, la editura pariziană Seuil, coordonarea celui dintîi fiind făcută de însuşi Paul Veyne. întrucît este vorba de o lucrare-simbol. al noii ere, este necesară o precizare de ordin terminologic. Privat, noţiune cu valoare de element orientativ, nu intră în opoziţie cu public : „Este privat ceea ce, la un anumit moment, ţine de o jurisdicţie care nu este cea a întregului grup : familia şi casa ei, corpul şi îngrijirea lui, dar şi ansamblul dispozitivului intelectual şi spiritual în cadrul căruia individul se constituie ca subiect pentru sine şi, totodată, pentru ceilalţi : morala, credinţele, religia lui". Pentru o astfel de istorie, iconografia este la fel de importantă ca şi textul verbal4. Prin urmare, stabilirea faptelor se face atît pe baza documentelor de arhivă, cît şi pe aceea a operei de ficţiune, produs al unui mod de a trăi evenimentul ; între imaginar şi real, se produce un joc de du-te-vino datorită căruia este dezvăluită „intimitatea oamenilor". Astfel, este pusă şi problema „autoconstituirii subiectului, adică felul în care oamenii se referă la ei înşişi, felul în care ei se văd şi se fac". O dată cu acest mod de abordare a subiectului, „cunoscător sau mora-lizant", istoricul pătrunde pe domeniul filoso-fiei, însă bogăţia noţiunii de subiect este dată de istorie, nu de filosoîie care, în privinţa aceasta, nu poate spune mare lucru. Modul acesta de a scrie Istoria, spune Paul Veyne, s-ar fi numit altădată Essai sur Ies moeurs (încercare despre moravtvri), subliniind poate actualitatea unui anumit tip de demers voltai-rian. Pentru istoriografia modernă, istoria vieţii private înseamnă ştergerea limitelor dintre societate şi civilizaţie.

Istoria vieţii private este o istorie a mentalităţilor în măsura în care aceasta nu tratează îenomele în termeni de ini'ra- şi suprastructură. Este „o istorie a civilizaţiei, fără descrierea aparatului de Stat", care nu este totuşi nici

ignorat, nici minimalizat. Se schimbă însă optica asupra lui, care nu mai este cea a ieader-ului, a persoanei publice, ci aceea a cetăţeanului de rînd, „sclav sau subiect", în raporturile pe care le întreţine cu el însuşi şi cu aparatul de Stat.

2.

Istoria mentalităţilor tinde să-i privilegieze pe abandonaţii istoriografiei tradiţionale. Noii istorici redescoperă mai pretutindeni majorităţile tăcute: ţăranii le reţin mai des atenţia decât orăşenii...

PAUL PELCKMANS, Litterature et histoire
des mentali'tes''

2.1. Unele din aspectele înfăţişate de Emm. Le Roy-Ladurie *, în Montaillou..., sînt fenomene de ecou, epigonice6, faţă de manifestările majore ale catarismului, care neliniştiseră în atît de mare măsură biserica de la Roma, încît aceasta a ordonat organizarea aparatului inchi* Emmanuel Le Roy Ladurie s-a născut în 1929. A fost elev la Ecole normale superieure din Paris. In prezent, este titularul catedrei de Istoria civilizaţiei moderne la College de France şi directorul Bibliotecii Naţionale.

A publicat Histoire du Languedoc (1962), Les pay-sans de Languedoc (1966), Histoire du climat depuis Van mii (1967), Histoire economique et sociale de la France (1977), Histoire de la France rurale (1977), Le territoire de l'historien (1973—1978), Le carnaval de Romans (1979), L'argent, l'amour et la mort en pays d'oc (1980), Histoire de la France urbaine (1981), Paris-Montpellier (1982), La şomere de Jasmin (1983).

8

zitorial. Perfecţionîndu-se, acest aparat inchizitorial avea să devină „unul din cele mai cumplite instrumente de represiune pe care le-a cunoscut vreodată lumea" \ intrucît, în 1252, papa Inocenţiu IV, prin bulla Ad extir-panda, avea să autorizeze şi să recomande tortura8, lăsînd, de fapt, practicarea acesteia la latitudinea inchizitorului9. Cel ce examinează catarismul muribund implicat de existenţa comunităţii din Montaillou, între 1294 şi 1324, trebuie aşadar să ţină seama de această realitate, chiar dacă eterodoxia lăsase mult în urmă epoca apogeului. Menţionăm, chiar de la început, acest aspect tratat în lucrarea lui La-durie, deoarece, deşi aparent nu ocupă un loc privilegiat, el constituie un fel de condiţionare ideologică a tuturor celorlalte manifestări ale vieţii de zi cu zi a sătenilor din această localitate, aflată şi astăzi în actualul departament Aude : se stabileşte, astfel, un raport între istoria religiilor şi istoria mentalităţilorJ0. Intrucît documentul folosit de Ladurie emană de la Inchiziţie, fenomenele, reorganizate şi redistribuite în vederea alcătuirii monografiei satului, poartă marca opticii bisericii catolice şi a instituţiei care veghea asupra purităţii doctrinei ei. Documentul este Registrul

în care sînt consemnate interogatoriile iniţiate şi conduse de episcopul din Pamiers, Jacques Four-nier, care, pentru a depista erezia, acţionase cu zel de poliţist şi migală de etnograf, sau ca un nevrotic obsesivo-fobic u. Răspunsurile au dezvăluit faţete ale unui cotidian care nu în-totdeuna îl interesa pe Inchizitor, dar care, din fericire, asigură perenitatea, utilitatea unui document. Valoarea testimonială a acestuia nu poate fi pusă la îndoială, deşi nu se poate susţine că volumul Montaillou... iese direct din el, ca o realitate de o inatacabilă obiectivitate, intruziunile subiectivităţii mărginindu-se doar la chestiunile de montaj, de „mise en oeuvre".

Lăsînd, pentru moment, acest aspect, să-i zicem de construcţie, amintita valoare testimonială a registrelor, de Inchiziţie — în general şi, în special, a aceluia folosit de Ladurie — este, nu rareori, explicit contestată. Rene Nelli, de pildă, în lucrări indispensabile pentru înţelegerea fenomenelor cu care ne familiarizează Montaillou..., este, în această privinţă, mai cu-rînd descurajant : „Nu putem (...) lua în seamă numeroasele «depoziţii» care, de altfel, ţin uneori de fantezia individuală, înregistrate de Inchizitor..." 12, fantezie care duce, bineînţeles, la o viciere a depoziţiei ca atare, dar care, al-terînd, acţiona în sensul unei anumite mentalităţi generale.

La rîndul său, avînd în vedere că mai toate tratatele teoretice, atîtea cîte vor fi existat, au fost arse de Inchiziţie, Denis de Rougemont nu-şi ascunde rezervele faţă de valoarea arhivelor acesteia : „singurele mărturii păstrate sînt interogatoriile acuzaţilor, care, probabil, au fost «solicitate,* de judecători şi denaturate de grefieri" J:!. Ladurie nu-şi propune, nicidecum, să reconstituie doctrina catară, sau să analizeze catarismul ca practică religioasă ; evocarea acestuia, inevitabilă, are la bază necesitatea de a recrea cadrul potrivit, etica sau credinţa care permit „examinarea sensibilităţii şi a sociologiei ţărăneşti" Vi. Tabuurile şi contrafacerile — prudente — ce ar fi putut apare în referinţele la erezie nu intervin, de bună scamă, în relatările despre cotidianul montalionez decît în măsura în care acesta nu poate fi scos de sub incidenţa misticului sau, mai precis, a observatorilor Inchiziţiei. Pe de altă parte, avînd în vedere natura sursei sale fundamentale, Ladurie nu poate prezenta decît aspectele care, într-un fel sau altul, puteau reţine interesul Inchiziţiei l5. Registrul lui Jacques Fournier "' este sursă esenţială întrucît el este „oglindă a mentalităţilor" ; mărturia oferită de el, deşi nu



este totală, are o „valoare excepţionalii" pentru cunoaşterea culturii — în sensul dat de antropologi acestui termen — ţărăneşti l;. Această „valoare excepţională" este asigurată, mai întîi, de ceea ce Laduric numeşte „focalizarea documentului", în sensul că mărturiile înregistrate de episcop aruncă lumină

asupra „unui sat complet" şi asupra „peisajului mental din parohiile vecine". In al doilea rînd, valoarea excepţională a documentului este dată de o raţiune pur sociologică : erezia catară, care se află la originea anchetelor lui Jacques Fournier, nu mai este, în perioada 1294-1324, un fenomen eminamente urban ; pentru a se apăra, ea se retrage în lumea rurală, al cărei anticlericalism cronic, alimentat de sporirea dijmelor bisericeşti, menţine această populaţie în stare de disponibilitate faţă de orice deviaţie. Aşa se explică, în mare parte, supravieţuirea catarismu-lui după cruciada albigenză şi după represaliile ce au culminat cu holocaustul de la Mont» segur 18. Acest „modest revival ţărănesc" w ar fi fost de neconceput în oraşe, unde călugării predicatori şi minoriţii exercitau o supraveghere foarte conştiincioasă : „Astfel ruralizată, erezia albigenză îmi dă prilejul să studiez, nu catarismul în sine, ci pur şi simplu mentalitatea rustică 20 (...). Ţăranii autentici au oferit terenul social pe care erezia a putut cunoaşte o ultimă înflorire, servindu-ne şi nouă, totodată, ca revelator al mentalităţilor unui grup agrest"21.

Jacques Le Goff, Robert Mandrou, Alain Be~ Pnincon. istoriografia astfel fundamentată, scrie Ladurie, se orientează către studierea structurilor, a fenomenelor de lungă durată, a colecţiilor de date susceptibile de o exploatare serială şi cantitativă:1'1: aşa se realiza istoria „structurală", „sistematică" sau „totală", despre care, tot cu una din acele formule adesea citate, Ladurie spunea că „transcende evenimentul, îl fagocitează sau îl recuperează" x\

în aceeaşi perspectivă interdisciplinară, colaborarea cu etnologia, antropologia — „disciplină ce ar fi (...) o ramură pionieră a unei istorii noi" 'i(i — şi sociologia se semnalează ca o necesitate şi, pentru cel familiarizat cu opera lui Ladurie, ca o reuşită.

Chiar şt structurile cel mai logic construite (de pildă, în istoria rurală, unde totul este mai simplu decît în altă parte) au fazele lor de dezechilibru, balansările, ciclurile, momentele lor de retroacţiune şi de restaurare, în sftrşit, oscilaţiile lor seculare care, de acum înainte, pot constitui trama naraţiunii lui Clio.

EMM. LE ROY LADURIE, Le tcrritoire (le l'historien3'

2.3. Pentru întocmirea monografiei satului Montaillou, Ladurie se situează, invariabil, pe poziţiile istoricului3S : optica acestuia îi dictează alegerea demersurilor exploratorii şi sensul adaptării lor. Ca practică metodologică, este propusă adesea „viziunea plată, la nivelul pă-mîntului", „legea de aur" :''° pentru realizarea oricărei monografii rurale.

Din obiectul de studiu este eliminată istoria politică şi evenimenţială/t0, atenţia cercetătorului fiind focalizată de însăşi comunitatea, de „Montaillou aşa cum era el" /a.

Procedeele ce ţin de metodă funcţionează, foarte frecvent, ca sinecdocă,

exemplele fiind

M

alese în numele criteriului reprezentaţi vităţii, . legitimat de posibilitatea., scrierii fenomenelor, ■ de înscrierea lor în: colecţii de fenomene V1. însăşi monografia satului Montaillou trebuie privită astfel ''3, aceasta fiind, de fapt, caracteristica fundamentală a lucrării, valoarea ei exemplară, cea care permite situarea unei asemenea cercetări în cadrele demersurilor ştiinţifice, aşa cum vom avea prilejul s-o arătăm si ceva mai departe.

Analiza în profunzime recomandă adoptarea practicilor stratigrafice ; ele dau posibilitatea de a cunoaşte aportul specific pe care istoria — cea a duratelor lungi — îl primeşte „de la fiecare veac sau grup de veacuri şi de la fiecare mileniu" ; acest aport nu este aşadar, abolit, ci, pur şi simplu, „acoperit sau, col mult, erodat şi brutalizat de efortul perioadelor ulterioare". Totalitatea acestor contribuţii de-a lungul secolelor, chiar înainte de înţelegerea lor structurală, trebuie supusă unui anumit tip de lectură : „ca o secţiune geologică, de jos în sus, dacă eşti istoric, şi ele sus în jde, dacă eşti geograf sau etnolog"/1'1

în felul acesta Ladurie examinează inovaţiile în domeniul culturii plantelor sau al domesticirii animalelor, perioada clasică a civilizaţiei rurale, structurile economice, religia, cultura, folclorul, diferenţele regionale, transformarea şi declinul civilizaţiei săteşti. în Mon-taillou..., prin investigare stratigrafică, s-a ajuns la revelarea codului gestual, a tuturor aspectelor legate de demografie, precum şi a problematicii subordonată sociabilităţii şi culturii.

Pentru definirea satului Montaillou, ca unitate teritorială şi demografică, Ladurie distinge două axe de relaţii : „legăturile verticale", de tip ierarhic, administrativ şi feudal, contestate de îndată ce ele emană de la Biserică, şi „legăturile orizontale, întemeiate pe sentimentul

popular de comunitate materială şi culturală, tradiţională şi lingvistică, sătească, citadină şi culinară"/'5 Legăturile de pe cea de-a doua axă i se par hotărîtoare pentru istoria mentalităţilor, deoarece ele se impun „la nivelul sensibilităţii maselor"/'6 Astfel se explică însemnătatea datului cultural, în mare măsură lingvistic, nu numai pentru delimitarea spaţiului ce înglobează satul Montaillou, ci, mai ales, pentru definirea unei mentalităţi puternic marcată regional47.

Titlul unui capitol, al şaselea, Etnografia Pi-rineilor păstoreşti, ne informează explicit despre factura uneia din metodele utilizate de Ladurie, punctul de vedere al etnografului48, vocabularul etnografului ''9 fiind şi ele la fel de explicit invocate. întrucît caracterul constitutiv al unora din aspectele examinate de Ladurie este asimilabil celui al folclorului, metoda tradiţională,

regresivă, se dovedeşte insuficientă ; cercetările asupra folclorului actual din Ariege şi Aude, întreprinse cu metoda tradiţională, ar trebui să permită, „printr-un procedeu de istorie regresivă", să se ajungă la „arhetipurile medievale", dar acest lucru nu se întîmplă. Există, de exemplu, în folclorul morţii, multe elemente pe care cercetările tradiţionale nu le pot recunoaşte mai devreme de secolul al XV-lca, deşi texte anterioare acestei epoci le consemnează50 : o dată în plus, se impune, ca punct de plecare, lectura textelor vechi51.

Nu putem sublinia îndeajuns că monografia aceasta, care-1 obligă pe cercetător să stăruie asupra tuturor amănuntelor din care este făcută viaţa cotidiană a oamenilor, este într-adevăr, în mare măsură, o muncă de etnograf, care nu poate fi însă disociată de cea a sociologului şi, bineînţeles, de cea a istoricului. Metodele operează simultan sau succesiv, dar întotdeauna în complementaritate, alcătuind, de fapt, un complex, un sincretism de strategii reunite sub semnul eficacităţii.

3.

[înainte de 1350] catarismul este extirpat cu totul. Doctrina lui stranie, aureola de mister şi de sînge care înconjoară scurta lui istorie îl jac să retrăiască astăzi ca sursă de inspiraţie poetică şi filosofică.

EMM. LE ROY LADUR1E, Ilistoire du Languedoc ■•3.1. In interviul citat la începutul acestui studiu, Roger Chartier, evocînd timpul cînd căuta o direcţie de cercetare din care să-şi facă o profesiune, declară : „Am şovăit (...) între istorie şi literatură (...). Dacă munca mea de istoric mă aduce astăzi la textele literare, poate că motivul trebuie căutat în această veche iubire" 53. Să fie oare, într-adevăr, doar o întoarcere sentimentală ?

Cînd debuta în activitatea sa de istoric, adică pe vremea cînd Ladurie decreta că „istoricul va fi programator, sau nu va mai fi deloc" 5'', Chartier lucra şi el după metodele cantitative, declarînd totodată că istoricul Alfred Dupront, „care 1-a învăţat meserie", „scria o limbă superbă".

Relaţiile „noii istorii" cu literatura constituie un aspect adus frecvent în discuţie. Raportul istorie-literatură ar comporta, în mare, următoarele situaţii : a) istoria, în mod privilegiat cea a mentalităţilor, se resimte de influenţa literaturii, folosită ca sursă de cunoaştere a modului în care omul gîndeşte realitatea, în special fenomenele duratelor lungi ; b) textul istoricului este un text literar ; c) istoria inspiră literatura, istoria devine literatură, situaţie care pune, în mod esenţial, problema dozajului între document şi ficţiune, între expresia obiectivităţii istoriei şi cea a subiectivităţii autorului ; d) istoria îşi face simţită influenţa în zona metaliteraturii. Favorizînd reînnoirea metodelor de analiză a operelor literare, istoria

mentalităţilor „a semnalat istoricului literar noi posibilităţi de a pătrunde mecanismul relaţiei autor-uperă-publk'" -:\

Scriam, în altă parte50, că textul literar prezintă pentru istorie —- mai ales pentru cea a mentalităţilor — interesul ce decurge din relaţia literaturii cu societatea, un raport deloc simplu, de vreme ce imaginea societăţii în literatură este într-adevăr reflectarea societăţii reale ; totodată, ea este însă şi un „camuflaj" al acesteia, „o oglindă deformantă", cum spune Jacques Le Goff5~, expresie ce conotează subiectivitatea, ideologia, mentalitatea. Menţionam, cu acelaşi prilej, contribuţia lui Jean Starobinski, într-un text de referinţă, la elucidarea acestei probleme. Valoarea documentară a textului literar, sursă a istoriografiei, este susţinută fără nici o rezervă : „Analiza internă, aşa cum se practică ea într-un studiu textual, nu interzice luarea în consideraţie a datelor externe. Printr-un efect nicidecum paradoxal, alegerea unui text, făcînd posibilă existenţa unei regiuni extratextuale, determină totodată o lume care îi este exterioară. Nu ne vom putea mulţumi să căutăm legea care domneşte în interiorul unui text ; explorînd lumea dinăuntru, vom fi siliţi să vedem toate contribuţiile, toate ecourile externe (...). Atenţia manifestată pentru interior ne duce în exterior" 5S.

Relaţia — de acest tip — dintre textul literar şi societate, în perspectiva istoriei mentalităţilor, poate fi pusă în lumină şi exploatată nu numai cu mijloacele foarte specifice ale istoriei şi sociologiei, ci şi cu cele ale semiologiei. Este, de pildă, punctul de vedere susţinut de Georges Duby, pentru care scrierile narative relevă un prim nivel, cel al expresiei, alcătuit din cuvinte şi constelaţii de cuvinte destinate să prezinte indivizii şi grupurile de indivizi în raporturile lor reciproce. Datoria istoricului societăţilor este definirea celor mai

semnificative din aceste expresii, pe care să le supuiii unei analize semantice profunde si „să. repereze discordanţele între categoriile şi relaţiile pe care le desemnează aceşti termeni şi cele care stabilesc raporturile efective de putere". Aceluiaşi tip de analiză trebuie supuse toate semnele aduse la lumină de textele literare 5'1.

Examinînd lucrurile din perspectiva problematicii literaturii comparate, într-o carte de mare utilitate atît pentru istorici, cît şi pentru literaţi, Alexandru Duţu scoate în evidenţă, printre multe alte aspecte, aceeaşi valoare reflexă a artei, susceptibilă de a constitui un izvor de date pentru cel ce se ocupă de istoria mentalităţilor, personalitatea umană răsfrîngîn-du-se în artă şi depăşind-o co.

Dacă Registrul lui Jacques Fournier este, aşa cum ne asigură însuşi Ladurie, „un text exemplar (...), care constituie, în limba latină, unul din monumentele literaturii occitane" 61, valoarea de document a literaturii, pentru istoria mentalităţilor, îşi află demonstraţia chiar în volumul pe care îl

prefaţăm acum. Dorind să ilustreze descrierea unuia din nivelurile culturale foarte greu de reconstituit, şi care în prezent concentrează eforturile multor cercetători °2, oralitatea, Al. Duţu citează Montail-lou... ca „una din cele mai celebre analize ale culturii, dintr-o comună izolată geografic şi temporal, (...) pe care a desfăşurat-o Emm. Le Roy Ladurie, pornind de la dosarul unei anchete judiciare conduse de inchiziţie într-un sat aşezat la o mie trei sute de metri altitudine, în 1320. Supuşi interogatoriilor, sătenii s-au derobat cît au putut, dar multe mărturii, este drept indirecte, întrucît au fost consemnate de anchetatori, au permis istoricului să refacă legăturile omului cu cadrul natural, precum şi registrul care porneşte de la gest, trece prin reţeaua culturală, utilajul mental şi convingerile adînci, pentru a se termina în mit"63. Ladurie stabileşte, într-adevăr, raportul între

oral şi scris, într-o epocă la care cartea era o raritate, iar cei capabili să, o citească, fiind vorba de cărţi în limba latină, nu erau nici oi prea mulţi. într-o societate rurală, cu deosebire, alfabetizaţii, de diferite grade, erau cu totul excepţionali ; pentru transmiterea cunoştinţelor, calea orală era, practic, singura modalitate : comunicarea, verbală sau gestuală, între generaţii, era forma de „învăţămînt" asigurată de generaţia vîrstnică în bloc (i'\

Pentru acelaşi aspect — literatura ca sursă-document folosită de istoria mentalităţilor ■—, am menţiona, fără a intra în detalii, chestiunea aceasta, doar cu efecte de reverberaţie în Montaillou..., fiind mult dezbătută, deşi ultimul cuvînt nu pare să fi fost spus, poezia trubadurilor ca mijloc de cunoaştere, în completare la cele cîteva scrieri de doctrinăl!r>, a riturilor practicate de adepţii ereziei şt a principiilor generatoare ale acestor practici. într-o lucrare celebrăG6, unde etnologia comparată colaborează cu sociologia, despre originile sociale ale sentimentului şi ideii de iubire, Rene Nelli subliniază necesitatea abordării istorice : „Cînd descriem evoluţia Iubirii provensale în Evul Mediu — adică un «fapt» imens, datat şi ireversibil — recurgem la o orientare şi la o metodă pur istorică : căutăm, în ordine, cauzele particulare ale acestui fapt trecut °7. De-monstrînd că totul — Poezie, Onoare, Eroism, Frumuseţe morală —• decurgea din puterea Iubirii, Rene Nelli adaugă însă că Iubirea aceasta îşi dovedea tot mai mult, în ochii tuturor, şi cu deosebire în aceia ai oamenilor Bisericii, caracterul „incontestabil prea puţin ortodox" : „în ochii Romei, ea nu va mai fi decît o primejdioasă erezie «naturalistă»"C8, deşi trubadurii cu certitudine catari sînt în număr foarte redus. Iubirea provensală şi ca-tarismul s-au dezvoltat în aceleaşi regiuni, ambele doctrine coexistînd vreme de două veacuri. După o analiză deosebit de fină şi de



originală, operînd cu argumente nu numai de ordin religios, ci şi etic,

social, etnografic, -istoric, geografic şi filologic, Rene Nelli constată că, la cei mai mulţi trubaduri, „ideile religioase nu au avut, practic, nici un răsunet asupra conţinutului logicii iubirii. (...) Prin urmare, nimic nu permite să se atribuie o origine catară temelor Iubirii (...), afinităţile, uneori profunde, fiind acelea de alianţă pe care o bănuim uneori între catarism şi erotica de Oc ; ele se explică nu atît printr-o influenţă doctrinală reciprocă, ci, mai ales, prin faptul că amîndouă intrau ca elemente necesare şi concomitente în civilizaţia occitană de la sfîr-şitul secolului al Xll-lea"69. Simultaneitatea poeziei trubadureşti şi a ereziei catare duce fatalmente la influenţe, coexistenţa fără contaminare fiind greu de imaginat. Denis de Rougemont, de exemplu, se întreabă care poate fi natura acestor influenţe, sau, dacă se elimină ideea de influenţă, originea unor coincidenţe : atît catarii, cît şi trubadurii exaltă castitatea, şi unii şi alţii dispreţuiesc legăturile căsătoriei, interzic procrearea, sînt ostili preoţilor, preferă viaţa rătăcitoare, folosesc expresii luate din liturghia catară etc.70. Concluziile lui Deni.s de Rougemont sînt opuse celor avansate de Rene Nclli : „chiar dacă se va dovedi, de cumva aşa ceva este cu putinţă, că unii trubaduri nu cunoşteau analogiile existente între lirica lor şi dogma catară, nu înseamnă că s-a dovedit faptul că originea acestei lirici nu este eretică" 71. Denis de Rougemont îşi susţine teza legăturii strînse dintre mişcarea catară şi iubirea curtenească (pe care o cîntau trubadurii), dînd exemplul poeziei beghinelor, poezie influenţată direct de mistica creştină"'-.

Din punctul de vedere al istoricului mentalităţilor, care, ca om de ştiinţă, preferă datele serializabile 73, literatura — ca sursă cu valoare testimonială recunoscută, sau, dimpotrivă, contestată — are un mare neajuns : poezia trubadurilor ar putea fi considerată — la rigoare —

ca o serie, însă, în general, literatura se arată destul de puţin compatibilă cu tratamentele seriale, marile opere fiind, prin definiţie, în afara seriei : „(marea) literatură înseamnă abatere ; ceea ce face valoarea operelor nu este faptul că lasă să fie cunoscut realul, ci acela că adaugă ceva la acesta, că îmbogăţeşte trăirile cotidiene cu noi rezonanţe" '". Perspectiva istoriei mentalităţilor este o chestiune de eclairage, care, la (re)lectura textelor (literare, dar şi de faptul că ajută să fie cunoscut realul, ci acela că „multe capodopere par să schiţeze, ba chiar să elaboreze, o evaluare a celor mai ascunse derive mentale din epoca lor. (...) textele au întotdeauna avantajul de a păstra idei circum-stanţiate din trecut; ele se pretează la comentarii mai nuanţate decît documentele seriale ale istoricului"75. Relativizînd, în mod necesar, problema reprezentativităţii socio-culturale a textelor literare, Paul Pelckmans admite, în cele din urmă, „pertinenţa problematicii noii istorii" cu „irealismul textelor ficţionale". Fă-cîndu-şi din aceasta un postulat, exegetul îl legitimează prin „bogăţia şi pluralitatea lecturilor pe care le autorizează, prin

„aptitudinea ipotezelor — ce decurg de aici — de a duce la amănuntele textelor : convergenţele precise, surprinse la nivelul acestor amănunte, sînt mai convingătoare decît omologiile globale care, potrivite mai mult sau mai puţin cu operele comentate, riscă întotdeauna să traducă în special o proiectare a interpretului" 7(i.

3.2. Practicarea ştiinţelor, susţinea, cu vreo doisprezece ani în urmă, Jacques Le Goff77, este asumată de profesionişti. Istoria, deşi ştiinţă, nu este atît de exclusivistă, ceea ce, după opinia eminentului medievist, este un avantaj. Chiar de va deveni „mai ştiinţifică", istoria, potrivit dorinţei lui Le Goff, trebuie să rămînă totodată artă. Memoria oamenilor, pentru a se hrăni, are nevoie în egală măsură de rigoare, de stil şi de pasiune.

22

Examinînd producţia şcolii istoriografice de la Annales, Mihai Zamfir semnala Vt! lui aspect „epidermic şi spectaculos", adică apropierea, tot mai vizibilă, a istoriei (istoriografiei) de literatură : „Textul (...) pur consemnativ (...) tinde (...) să cedeze locul unei fraze subtile, bazată pe efecte pur literare, atractivă ca o frază de roman. Fernand Braudel şi Le Roy Ladurie scriu ca nişte autori-filosofi, întorcîndu-se la sursele estetice ale captării bunăvoinţei". Să fie aceasta reactualizarea programată a unui ideal antic, deloc ignorat de era modernă, sau o manifestare inerentă noului mod de a gîndi şi face istoria ?

Prima noastă ipoteză are ca sprijin realitatea receptării : Montaillou..., de pildă, ne determină să decidem în favoarea ei, lectura cărţii făcîndu-se cu aviditatea trezită de o excelentă tramă poliţistă sau de aventuri. Lăsînd la o parte ceea ce ţine de gust, să spunem că interesul ne este întreţinut nu numai de construcţie, nu numai de iscusinţa arătată în alegerea şi dozarea fenomenelor, de succesiunea lor, de încadrare etc, ci, într-o măsură considerabilă, şi de factura expresiei lingvistice. Pentru a stabili cu rigoare dacă avem sau nu de a face cu literatura, ar trebui ca acest discurs să fie supus, să zicem, unor teste de lite-raritate ; rezultatele, sub raportul - „preciziei", vor fi, desigur, discutabile, încît diagnosticarea pe baza experienţei şi a eventualei noastre sensibilităţi de cititor rămîne totuşi, deocamdată, cea mai puţin vulnerabilă. Discursul istoric este, deci, dublu investit, ca istorie şi ca literatură. Semnificantul este suportul unui semnificat real, însă realitatea acestuia este dată atît de documentul de arhivă, cît şi de capacitatea de deducţie a istoricului, de cea de asociere, de înţelegerea unei cauzalităţi diseminate în fenomenele cronologiei lungi, dar şi de multă, multă imaginaţie79, nu atît pentru a umple golurile acolo unde documentul lipseşte, cît mai

23

ales pentru a asigura funcţionarea corectă a unor supoziţii : imaginaţia şi

metoda sînt inseparabile, imaginaţia este agentul de valorizare a documentului, sau poate înlocui documentul, dar numai dacă această imaginaţie este competentă, numai dacă este imaginaţia unui specialist : toate acestea pot servi de sprijin celei de a doua ipoteze emise de noi.

Montaillou... este, în primul rînd, desigur, o monografie rurală, lucrarea unui istoric-socio-log-etnograf-psiholog, dar şi naraţiune de un tip special. Expresia are transparenţa discursului referenţial, însă acesta nu exclude, de pildă, ironia şi umorul. Ar fi vorba, poate, mai curînd de un joc pe funcţiile limbajului, sau chiar şi pe registrele de limbă, admirabil condus şi cu rezultate neîndoielnice. Folosind un limbaj foarte tehnic, ce conotează, din amintita perspectivă registrală, emfaza, pentru relatarea unor realităţi umile, din umila lume a unui sat pierdut pe înălţimile Pirineilor, la sfîrşitul evului mediu, se obţine un efect de depayse-ment, fără a se produce însă bascularea către derizoriu : problemele tratate îşi păstrează integral gravitatea, atunci cînd ele sînt într-adevăr grave, rezonanţele umoristice sau ironice nefiind decît tonalitatea unui comentariu emis de la distanţă.

3.3. Menţionăm, în sfîrşit, dacă mai este nevoie, raporturile dintre istorie şi literatură atunci cînd istoria este anterioară, cînd ea este sursă pentru literatură. Situaţie curentă, prea bine cunoscută, mai ales pentru istoria eveni-menţială. Mărturisim că nu ştim cu precizie cîte şi ce opere literare va fi inspirat pînă acum istoriografia mentalităţilor80, în indiscutabila eflorescentă a romanului istoric de astăzi, dar putem spune cu certitudine că Montaillou... şi sursa de bază a acestei cărţi, Registrul lui Jacques Fournier, se află la originea cîtorva romane franceze recente : Belibaste 8l, L'Ingui24

ţeur s-', L'Homme ă la vie inexpliquable S3, toate trei de Henri Gougaud R1. Registrul lui Jacques Fournier, Montailloii... şi romanele lui Gougaud dezvăluie un joc al intertextualităţii bazat pe instabilitatea situaţiilor de geno- şi feno-text. Ideologemul vehiculat este comun, dar fiecare din ipostazele textuale valorifică o altă funcţie a limbajului. Belibaste pare să iasă direct din Istorie, L'Inquisiteur estompează Istoria privi-legiind ficţiunea, UHomme ă la vie inexpliquable ne pune în faţa legendei : sînt avataruri ale Istoriei, căci pretutindeni Istoria există, ficţiunea şi legenda fiind doar modalităţi de receptare a ei. Ficţiunea şi legenda sînt grefate pe Istorie, Istoria este instanţa de acreditare a unui anumit tip de adevăr. Jocul inter-textual de care pomeneam este ordonat de cuplul real-ficţional. Istoria apare în numele personajelor şi ale locurilor, în detaliile despre viaţa indivizilor sau a grupurilor sociale, în moravuri, în mentalităţi. Sînt romane care presupun, evident, mai multe niveluri — sau mai mulţi timpi — de lectură, sau cititori de diverse niveluri de cultură. Cititorii în măsură să depisteze ■— şi aprecieze — Istoria în romanele lui Henri Gougaud sînt, cu siguranţă, destul de puţini, căci Belibaste

sau Jacques Fournier, oricît de familiari vor fi ei spacialistului, nu au totuşi notorietatea unei Jeanne d'Arc, de exemplu.

Nu ne-am propus judecarea romanelor lui Gougaud după criterii estetice, demers de altfel nejustificat în cadrul acestei prefeţe, care are un alt obiectiv ; din raţiuni similare, nu ne-am propus nici examinarea strategiilor care înlesnesc metamorfoza Istorie-Ficţiune-Le-gendă, în general, sau în cazul particular al lui Henri Gougaud. Sugeram doar valoarea de document — într-un proces mutaţional infinit — a acestor texte literare atestînd psihologia celui care alege ca sursă de inspiraţie

25

viaţa cotidiană a unui sat oecitan, contaminat puternic de ceea ce mai rămăsese din erezia cutară, de acum aproape şapte veacuri.

Problematica subsumată de relaţia istorie (istoriografie)-literatură dispune astăzi de o analiză fundamentală, în cea mai recentă carte a lui Paul Ricoeur, Temps et recit, în trei volume, apărute la Senil, între 1983—1985. Eminentul filosof-hermeneut face o amplă, doctă şi convingătoare demonstraţie a identităţii structurale dintre istoriografie şi povestirea de ficţiune ; el subliniază, totodată, nevoia de adevăr a fiecăruia din aceste două moduri narative şi înrudirea lor, pornind de la o realitate ce nu se mai cere demonstrată : caracterul temporal al experienţei umane.

în prefaţa la Histoire du climat depuis Van mii, Pierre Pedelaborde, profesor de climatologie la Sorbonna, saluta succesul lui Emm. Le Roy Ladurie în termenii următori : „Reuşita apare atît în analiză, cît şi în sinteză. în analiză, datorită tehnicii sigure, spiritului critic şi temperamentului meticulos al istoricului. In sinteză, datorită capacităţii de a cuprinde o masă enormă de fapte risipite pe perioade lungi şi acelei facultăţi de a stăpîni o materie vastă, facultate ce este şi ea apanajul istoricului1' b5. Aceste calităţi fac din cartea lui Ladurie, adaugă Pedelaborde, „un instrument de lucru indispensabil"'. Sînt aprecieri care se prezintă numaidecît şi celui care a examinat cu atenţie Montaillou... : analiza şi sinteza sînt într-adevăr liniile de forţă ale metodei, iar proprietatea de instrument de lucru, prin modelul de monografie sătească pe care îl pune la dispoziţie, este dintre cele mai certe86. Intr-o listă alcătuită din zece „clasici" ai noii istorii87, Ladurie — aşadar, un clasic — este citat tocmai cu

Muntaillou..., şi ea o lucrare clasică, în sensul de valoare statornicită pe care-1 atribuim aces tui termen. ■Ţinem să aducem, şi pe această cale, cele mai vii mulţumiri Domnului Profesor Emmanuel Le Roy Ladurie, pentru sprijinul substanţial pe care ni 1-a dat în realizarea acestui studiu introductiv. Aceleaşi vii mulţumiri le adresăm Doamnelor Mireille Reissoulet şi Martine Heis-sat, de

la editura Scuil, care, prin generozitatea lor promptă şi o desăvîrsită solicitudine, ne-au înlesnit înfăptuirea unui proiect.

MARI A CÂRPO V Iaşi, noiembrie ]9fl!)

NOTE

„Un historien de la troisierne generau'on", în Magazine litteraire, 238, fev. 1987.

Roger Chartier a coordonat volumul Les iisnijcs da Vimprime (Paris, Fayard, 1987) şi cel de al treilen lom din L'Histoire de la vie privee. De la Ranaissanc.c aux Lumieres, Paris, Seuil, 1986. A publicat, în 1987, Lecturcs et Lectciirs dans Ia France d'Ancicn Râgime (Seuil) etc.

„Essais sur les moeurs", în Maijazinc HU trăire, 225, dec. 1985.

în prefaţa la Histoire de la France. Naissanvu d'une nation. Des origines ă 1348, Paris, Larousse, 1970, 3 voi., Georges Duby, coordonatorul lucrării, .subliniază că rolul documentului iconografic nu estn cu nimic mai prejos decît cel al documentului scris.

Ilustraţiile cărţii — în cea la care ne referim, sînt reproduceri splendide după mărturii iconografice — constituie o componentă inalienabilă a semnificantului global. Documentele iconografice au fost propuse cu grija de a servi rigoarea ştiinţifică, nu ca o simplă ilustraţie de text, ele sînt text : „[Iconografia], ca atare, alcătuieşte un adevărat discurs, paralel cu cel al textului, pe care îl întăreşte şi al cărui indispen sabil complement este (...). Ea dezvăluie adevărata faţă a unei epoci mai bine decît o fac cuvintele. Aşa poate fi atins scopul unei cărţi ca aceasta : să explice, insă supurând privirii."

In Methodes du texte, Paris-Gembloux, Ductilot, 1987, p. 257.

"V

„Abia pe la 1330, Biserica calară din Franţa în cetează să mai existe" (Mircea Eliade, Istoria credin ţelor şi ideilor religioase, traducere de Cezar Baltag, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988, voi. III,' p. 196).

Fernand Niel, Albigeois et Cathares, Paris, PUF, „Que sais-je ?", 6-e ed. 1970 (1-e ed. 1955), p. 120.

Ibidem.

Bernard Gui, Manuel de l'Inquisiteur, edite et traduit par G. Mollat, Paris, Champion, 1926, 2 vo lume, rărnîne una clin cele mai bogate şi mai auten tice surse care ne informează despre funcţionarea in ternă a tribunalului Inchiziţiei, ca organism de repre siune, precum şi despre doctrinele profesate de ere ticii din sudul Franţei, la sfîrşitul secolului al XHI-lea şi în primul sfert al celui de al XlV-lea. Bernard Gui a fost inchizitor în ţinutul Toulousain, din 1307 pînă în 1324, adică în perioada pe care o examinează Ladurie în Montaillou...

„Istoria religiilor are ca sarcină să ne facă să înţelegem ce gîndeau

despre propria lor aventură spi rituală oamenii aceia — adesea lucizi — care o ur mau pînă la moarte. Tocmai prin aceasta ea se con fundă, din punctul nostru de vedere, cu istoria men talităţilor" (Rene Nelli, Le Phenomene cathare, Paris, PUF, „Nouvelle Recherche", 1964, p. 7).

„Un soi de Maigrct obsesiv şi compulsiv. Folo seşte, şi izbuteşte, mai ales datorită iscusinţei stărui toare şi diavoleşti pe care o desfăşoară in timpul in terogatoriilor" (Emm. Le Roy Ladurie, Montaillou..., p. 14*).

Rene Nelli, Ecritures cathares. Paris, Ed. Planetee 1968 (I-e ed., Denoel, 1959), p. 15.

Denis de Rougeniont, Iubirea şi Occidentul. Tra ducere, note şi indici de Ioana Cândea-Marinescu, pre faţă de Virgil Cândea. Bucureşti, Univers, 1987 (ed.

fr., Pion, 1972), p. 77.

Montaillou..., p. 532.

„Erezia nu a prea molipsit grupul [tăietorilor de lemne] ca atare ; prin urmare, [tăietorii de lemne] nu interesează [Inchiziţia] decît prea puţin ; de aceea, îi întîlnim destul de rar." {Montaillou..., p. 108).

1G. Redactat, bineînţeles, în limba latină, Registrul, păstrat în biblioteca Vaticanului, a fost tradus în franceză şi publicat de Jean Duvernoy, Toulouse, 1965, 3 volume. Ladurie, deşi socoteşte că această traducere este „excelentă", traduce el însuşi textele din originalul latin.

Montaillou..., p. 346.

Ibidem.

Ibidem. Aceeaşi origine poate fi dată propen siunii la revoltă şi la erezie — protestanţi, calvinişti, * Numărul paginii trimite la ediţia franceză. (N.t.)



„eamisards" —, în general, manifestă şi neîntreruptă in lumea satelor occitane : să ne mulţumim cu menţionarea „afaewii Calas", care nu este, poate, derit cea mai celebră, dar, în nici un caz, singura. Execuţia, prin tragere pe roată, a lui Jean Calas, în 1762, îl făcea pe Voltaire .să scrie : „Se pare că există în Languedoc o furie infernală adusă altădată de către inchizitori pe urmele lui Simon de Montfort, şi care, de atunci încoace, îşi scutură din cînd în cînd stindardul" (citat de Emm. Le Roy Ladurie, Histoire du Languedoc, Paris, PUF, „Que sais-je ?", 4-e ed., 1982 — 1-e ed. 1962 — p. 95).

Spiritul recalcitrant, rezistent, este semnalat de Ladurie (idem, pp. 63—64, 68, 83, 84—85, 87) ca o permanenţă, ca o implantare profundă ce se face simţită, în Languedoc, la orice epocă. De exemplu, „Comuna" a fost proclamată, în 1871, mai întîi la Narbonne ; printre departamentele care, de un veac încoace, sînt orientate, invariabil, către stînga, se numără Gard, Herault, Aude şi Haute-Garonne, alcătuind, împreună cu sud-estul provensal,

aşa-numitul „Midi-Rouge". „Constanţei geografiei electorale" îi corespunde „permanenţa unui tip uman caracteristic : republicanul din Sud, anticlerical de bunăvoie", a cărui ascensiune politică este urmarea progreselor făcute de instrucţia publică (cf. idem, p. 109). In aceste din urmă cazuri, vocaţia avangardei are, desigur, alte explicaţii, sau, în primul rînd, altele decît anticlericalismul.

Montaillou..., p. 340.

Idem, p. 347.

Idem, p. 160.

Paris, Flammarion, 1967, p. 10.

Textul integral al acestei teze de doctorat a fost publicat de Centre de Recherches Historique, în 1966. Noi am consultat ediţia din 1988, apărută la editura Flammarion, „Champs".

Les paysans de Languedoc, p. 8.

Idem, p. 10.

„Istoria materială şi cantitativă (...), oricît de exhaustivă şi de riguroasă ar fi ea, nu mă satisface întru totul. (...) în cadrul limitat al unui grup uman, am riscat aventura unei istorii totale." (Ibidem).

Cf. Emm. Le Roy Ladurie, Histoire du climat..., pp. 7—11.

Paris, Gallimard, 1973.

„Zonele interdisciplinare, pe al căror teritoriu istoricul se învecinează, intră în legătură şi, uneori, se ceartă cu celelalte ştiinţe sociale (etnografia, eco nomia), precum şi cu ştiinţele naturii şi ale mediului înconjurător (...). Aceste incursiuni pluridisciplinare (...) m-au silit, în numeroase rînduri, să mă angajez într-o cercetare colectivă..." (Le territoire de l'histoin, p. 8).

29

31. In acest volum, sînt adunate texte scrise încă din 1968, cf. supra, p. 12.

■J2, Idem, p. 14:

'XI. „Prin «metode», nu înţelegem doar o metodologie generală ; ne gîndim şi la unele viclenii tehnice, la «reţetele de bucătărie» care trebuie să fie de folos, în pi-ecizarea datelor, dacă se poate, standardizată, tuturor cercetătorilor..." (Idem, p. 271).

34. Le territoire..., p. 16i».

:S5. Idem, p. 174.

3G. Idem, p. 222.

Op. cit., p. 171.

Cf. Montaillou..., pp. 300, 413, 539, 601.

Idem, p. 19.

Idem, p. 37.

Idem, p. 50.

„Biografia acestui personaj [Pierre Maury] se identifică (...) cu marea transhumantă, care înteme iază economia pireneană din vremea aceoa." (Idem, p. 117). „Trebuie să trecem dincolo de descrierea le găturilor economice şi profesionale ; trebuie să des cifrăm, cu ajutorul personalităţii atît de ataşante a lui Pierre Maury, ce poate fi poziţia socială şi men talitatea unui cioban transhumant din Montaillou, în deceniile care deschid secolul al XlV-lea" (Idem, p. 174). „Această predică a lui Bernard Belibaste afirmă, în trecere, valorile fundamentale ale unei anumite occitanităţi a crescătorilor de animale..." (Idem, p. 121). „Predica lui Jacques Authie este un eşantion foarte bun din tipul de predică în stil fol cloric, dar de teologie catară, impecabilă." (Idem, p. 126).

„Pentru mentalitatea Analelor, ce! din urmă sat din Languedoc devine semn universal perfect in teligibil : în el se concentrează istoria şi geografia ţinutului, pe mai multe milenii, el este purtător de sens pentru întreaga istorie a Europei." (Minai Zam fir, „Spiritul Analelor", în România literară, 51, 19 decembrie 1985).

Emmanuel Le Roy Ladurie, „Civilisation ru rale", în Encyclopaedia Universalis (studiu reluat în Le territoire de l historien).

Idem, p. 410.

Ibidem.

„în depoziţia martorilor noştri, occitana este ca o hulă venită din adîncuri, pe care o acoperă su perficial, fără să o mascheze, spuma latinei scribilor (...). „Oamenii-cei-buni" şi preoţii au în comun cel puţin un punct : şi unii şi ceilalţi predică, atunci cînd este nevoie, în limba vulgară". (Ibidem). „«Am spus Credo în limba vulgară, la slujba pe care o fă ceam duminica», declară Amiel de Rieux, vicar la Unac," (Idem, p. 477). „Textele noastre afirmă lim30

1

pede că, la slujba de duminică, slujitorul rustic pre-dieă în limba vulgară.' ^idern, j.. 'V2u) ..Parohia cu cruci galbene Vi populatul >iui NubiiiUies se insf-i-ează în cadrul mai larg al unei occilanităţi arzătoare, vie în sine mai curînd decît conştientă de sine". {Idem, p. 440). „Conştiinţa globală a unei personalităţi ocei-tane există nu atît la băştinaşi cit la oamenii originari din zonele exterioare complexului oecitano-cata-lan." (Ibidem, nota 3).

Montaillou..., p. 401.

Idem, p. 409.

Idem, pp. 570—077.

Idem, p. 612.

Op. cit., p. 44.

Cf. supra, p. 5—6. Sublinierea noastră.

Cf. supra, Le territoire de Vhistorien, p. 14.

Alexandru Duţu, op. cit., p. 52. Pentru această din urmă ipostază a legăturii dintre istoria mentali tăţilor şi literatură, lucrarea specialistului român este o referinţă indispensabilă.

5G. Măria Carpov, „Jacques Le Goff şi faţa neştiută a evului mediu", studiu introductiv ia Jacques Le Goff, Pentru un alt ev mediu, Bucureşti, Meridiane, 1936.

„Dacă literatura poate fi, nu fără oarecare re torică, definită ca o oglindă a societăţii, este vorba, bineînţeles de o oglindă viai mult sau mai puţin de formantă potrivit dorinţelor conştiente sau incon ştiente ale sufletului colectiv care se priveşte în ea şi, mai cu seamă, potrivit intereselor, prejudecăţilor, sensibilităţilor, nevrozelor grupurilor sociale care fa brică această oglindă (...). Specialistului în istoria mentalităţilor şi a civilizaţiilor, literatura îi oferă mai curînd inxagos decît imagini şi îl constrînge ast fel să fie psihanalistul trecutului." (Jacques Le Goff, i'our un autre moyen âge, Paris, Gallimard, 1978, pp. 132—133). Sublinierea noastră.

„Le texte et l'interprete", în Jacques Le Goff et Pierre Nora, Faire de VHistoire, Paris, Gallimard, 1974, tome II, p. 178.

Georges Duby, „Histoire et sociologie de l'Occident medieval : resultats et recherches", în Revue roumaine d'Histoire, IX, 3, Bucarest, 1970, pp. 454-455.

Alexandru Duţu, Literatura comparată şi istoria mentalităţilor, Bucureşti, Univers, 1982.

Gl. Montaillou..., p. 625.

62. Menţionăm, în primul rînd, pe Jack Goody, The domestication of the savage mind, Cambridge Univ. Press, 1977. Apoi, recentele lucrări ale lui Paul Zumt-hor, Introduction ă la poesie orale, Paris, Seuil, 1983, şl La lettre et la voix, Paris, Seuil, 1987. Adăugăm, în spaţiul culturii româneşti, foarte interesanta contribuţie a lui Ion Pânzaru, Cercetarea de estetică a ora31

lităţii, Bucureşti, Univers, 1989, şi cea a lui Constantin Milaş, Introducere în stilistica oralităţii, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Encieloju-dică, 19KB.

Al Duţu, op. cit., p. 61.

Cf. Montaillou..., în special cap. XV.

Cf. Rene Nelli, Ecritures cathares, Paris, Ed.

Planete, 1968, unde sînt traduse, în limba franceză, şi comentate cele cîteva texte de doctrină catară care s-au mai păstrat.

Rene Nelli, L'erotique des troubadours, Toi louse Privat, 1963.

Op. cit., p. 16. Sublinierea noastră.

Op. cit., p. 220.

Idem, pp. 234—235.

Iubirea şi Occidentul, pp. 87—88.

Idem, p. 88.

Idem, p. 384.

Cf. supra, p. 14.

Paul Pelckmans, „Litterature et histoire des mentalites", in Methodes du texte, Paris-Gembloux, Duculot, 1987, p. 258.

Idem, p. 260.

Idem, p. 264.

Pour un autre moyen âge, Paris, Gallimard, 1978.

Art. cit.

Cf. Jacques Le Goff, Pour un autre moyen âge, passim.

într-un interviu transmis ele „Radio France In ternationale" (1 iunie 1985), în cadrul emisiunii „Le livre d'or", cu ocazia apariţiei ultimei — pe atunci — cărţi a lui Georges Duby, Guillaume le Marcchal, cunoscutul medievist semnala numărul mare de ro mane istorice publicate în prezent; cele mai multe sînt, după părerea sa, proaste, întrucît se opresc asu pra evenimentului, fără a căuta să se apropie de psi hologia colectivă. Nu fac excepţie nici romanele isto rice semnate de Jeanne Bourin, care cunosc o imensă vogă, reluate fiind şi transpuse de diversele mijloace mass media.

Paris, Seuil, 1982.

Paris, Seuil, 1985.

Paris, Seuil, 1989.

Henri Gougaud s-a născut la Carcassonrvj, în 1936 ; este autorul unor lucrări despre literatura ştiinţifico-fantastică, precum şi al unui număr apreciabil de romane şi de scrieri de altă factură, care i-au adus multe premii. A compus texte pentru unele cîntece din repertoriul lui Jean Ferrat, Juliette Greco şi Serge Reggiani.

Histoire du climat, p. 6.

Cf. supra, p. 14—16.

Methodes du texte, p. 377.

PENTRU MADELEINE

Aşa cum, dragul meu băiat, cu ajutorul unui singur bulgăre de lut cunoaştem tot ce este făcut din lut şi orice schimbare nu este decît un nume ce are vorbirea ca suport, în vreme ce doar ceea ce se numeşte „lut" este real ; aşa cum, dragul meu băiat, cu ajutorul unei singure bucăţi de aramă cunoaştem tot ce este făcut din aramă şi orice schimbare nu este decît un nume ce are vorbirea ca suport, în vreme ce doar ceea ce se numeşte „aramă" este real ; aşa cum, dragul meu băiat, cu ajutorul unei singure foarfeci de tăiat unghii cunoaştem tot ce este făcut din fier şi orice schimbare nu este decît un

nume ce are vorbirea ca suport, în vreme ce ceea ce se numeşte „fier" este real, tot astfel este şi lucrul despre care îţi vorbesc eu ...

Chandogya Upanishad

33

CUVÎNT ÎNAINTE

DE LA INCHIZIŢIE LA ETNOGRAFIE

Pentru cine vrea să cunoască ţăranul de sub vechile şi foarte vechile regimuri, marile sin-leze nu lipsesc, — regionale, naţionale, occidentale : mă gîndesc la lucrările lui Gimboi-tj Poitrineau, Fourquin, Fossier, Duby, Bloch '...| Ceea ce lipseşte, uneori, este observaţia directă :| mărturia, fără intermediar, făcută de ţărani despre el însuşi. Pentru perioada de după ! 500,1 această observaţie directă am cerut-o unor me-( morialişti care se trag, unul, din nobilimea de ţară cea mai necioplită ; celălalt, din pătura cea mai alfabetizată a plugarilor înstăriţi : seniorul de Gouberville, pe la 1550, Nicolas Retif de La Bretunne, două veacuri mai târziu, m-au îndemnat să examinez dc-aproape, împreună cu ei, „lumea aceea pe care am pierdut-o", în care trăiau ţărănoii aşa-ziselor vremuri bune de altă dată 2. Eram ispitit să adîncesc ancheta şi să mai caut şi alte dosare de acest tip, mai precise şi mai introspective chiar, despre ţăranii din carne şi oase. Din fericire pentru noi. din nefericire pentru ei, cineva, în veacul al XlV-lea, într-un moment de maxim demografic, a dat cuvîntui celor de la sate, şi chiar unui sat întreg ca atare. Este vorba, mai precis, de o localitate clin Occitania de sud ; dar ştim bine, de vreme ce această cercetare este de istorie

agrară franceză, că Occitania, volens nolens, se va afla în hexagon, mai mult decît s-ar cuveni... Cel eu pricina este Jacques Fournier, episcop de Pamiers din 1317 pînă în 1326. Prelatul acesta lucid, mistuit de un zel inchizitorial, aparţine noii elite occitane, care, curînd, avea I să preia controlul papalităţii de la Avignon. Mai tîrziu, va ajunge papă în Comtat *, sub numele de Benedict XII. Este celebru nu numai I datorită viguroaselor sale contribuţii la teoria extazului creştin. Etnograf şi poliţist, pe vremea cînd era episcop, a ştiut să-i asculte pe ţăranii din comitatul Foix, şi mai ales pe cei clin ţinutul cursului superior al rîului Ariege ; îi silea să înghită pîinea suferinţei şi apa amărăciunii ; dar nu-i prea tortura ; îi interoga cu deamănuntul şi pe îndelete, ca să-i hărţuiască pe ereticii catari, sau, pur şi simplu, pe cei ce se îndepărtau de la dogma catolicismului oficial, de cumva s-ar fi aflat unii printre ei. Cele aflate de Jacques Fournier au ajuns pînă la noi în voluminosul manuscris latinesc pe care, recent, Jean Duvernoy •' 1-a redat în ediţie integrală. Astfel a fost pusă la îndemîna istoricilor şi a latiniştilor această mărturie a pâmîn-tului oceitan despre el însuşi ; mărturie ce depăşeşte cu mult domeniul strict al

persecuţiilor pentru erezie, în care Jacques Fournier s-ar fi putut închide în mod firesc, dacă s-ar fi mărginit să-şi urmeze vocaţia de inchizitor. Dincolo de urmăririle anticatare, cele trei volume publicate de J. Duvernoy se referă într-adevăr la chestiunile vieţii materiale, ale societăţii, ale familiei şi ale culturii ţărăneşti. In textele adunate aici, se găseşte o doză de poantilism şi de trăire pe care ar fi zadarnic să le căutăm în hrisoave sau chiar în documentaţie notarială.

* Le Comtat Venaissin, ţinut din sud-estul vechii Franţo, o parte din actualul departament Vaucluse. A aparţinut papilor, împreună cu Avignon, din 1247 pînă în 1791, cînd avea să fie alipit Franţei (N. t.).



Orice studiu istoric trebuie, sau ar trebui să înceapă cu o critică a izvoareloi'. Cartea noastră, foarte pe scurt, va respecta această regulă. Mai intîi, silit indispensabile citeva cuvinte ca să-1 prezentăm pe „autor", Jacques Fournier. Autorul... sau cel puţin personajul care răspunde de sursele noastre documentare. Fournier s-a născut, după cit se pare, in deceniul 1280, fără alte precizări ; la Saverdun, m nordul comitatului Foix (actualul AriegeJ. Era fiu de ţăran, sau de brutar, sau de morar ? Meseria pe care biografii o vor atribui tatălui său nu este, poate, decit rodul închipuirii lor, pusă în mişcare de numele de familie „Fournier" *. Există totuşi o certitudine : omul nostru nu este „fecior de prinţ". Este de obirşie destul de umilă. Incit, cind va ajunge papă, conştient de mediocritatea strămoşilor săi, va refuza, se spune, să-şi dea nepoata după un aristocrat strălucit care o voia de soţie ; şeaua (aceasta), va spune el în occitană familiară, nu este vrednică de (acest) cal. Cu toate acestea, familia cunoaşte cîteva episoade marcate de ascensiune socială : unul din unchi, Arnaud Novei, este abate al mînăs-tirii cisterciene Fontfroide. încurajat de acest „model", tînărul Fournier devine şi el călugăr cistercian. Cîtva timp, „urcă" înspre nord : îl reintîlnim student, apoi doctor, al Universităţii din Paris. în 1311, primeşte moştenirea lăsată de ruda sa ; este ales abate la Fontfroide. In 1317, cfnd este cunoscut pentru erudiţia şi rigoarea sa, este făcut episcop de Pamiers ; în noul lui rol, se semnalează prin urmăririle inchizitoriale împotriva ereticilor şi a devianţilor de diferite speţe. In oraşul său episcopal, are relaţii corecte cu agenţii contelui de Foix şi ai regelui Franţei (pînă în acest moment al vieţii sale, el este, printre occitani, profrancez). în 1326, papa Ioan XXII îi trimite felicitări pen* Fr. „fournier", persoană care avea un cuptor de pline, folosit de o comunitate mai largă (N. t.).

$i

tru eforturile, încununate di; succes, depuse pentru vînarea ereticilor în zona „appa-meană" ■ ; felicitările sint însoţite de un număr bun de indulgenţe.

Acţiunea lui Fournier în dieceza sa nu s-a mărginit la persecuţiile împotriva tendinţelor heterodoxe. A ştiut, de asemenea, cum să sporească povara dijmelor agricole ; le-a impus asupra producţiei de brîn-zeturi şi a celei de napi de tot felul, care, pînă atunci, fuseseră scutite.

însă omul nostru avea să aibă altă soartă, în 1326, este numit episcop de Mirepoix, la est de Pamiers. Un biograf s-ar putea întreba dacă nu cumva este vorba de o dizgraţie. Fournier devenise într-adevăr odios, în dieceza în care fusese mai înainte, din pricina urmăririlor obsesive, maniace şi competente, împotriva suspecţilor de tot soiul. însă Mirepoix numără mai multe parohii declt Pamiers : mai curînd decît de o dizgraţie, este vorba, se pare, de o promovare relativ strălucită. Este urmată de altele cîteva, uluitoare : în 1327, Jacques Fournier devine cardinal. în 1334, este ales papă la Avignon, sub numele de Benedict XII. Aţi ales un măgar, le-ar fi spus el, cu obişnuita lui modestie, marilor electori. Totuşi, sub tiară, modestul acesta îşi arată curînd capacităţile, care nu sînt mici "'. Reacţionează contra nepotismului. Călugăr ascet, încearcă să moralizeze aba-ţiile. Intelectual neîndemînatic şi grosolan, n-a prea reuşit în politica externă. însă pe terenul dogmei, se simte la el acasă. A îndreptat fanteziile teologice ale predecesorului său loan XXII, relative la extazul creştin după moarte, în privinţa Fecioarei, se arată maculist, adică ostil teoriei (ce va triumfa mai tîrziu) despre imaculata concepţiune a Măriei. Diferitele lui intervenţii în materie de dogmă încununează o îndelungată carieră intelectuală : în tot cursul existenţei lui, a polemizat puternic, şi nu fără conformism, împotriva celor mai diverşi gîndi-tori, de îndată ce i se părea că se îndepărtează



de la ortodoxia romană. împotriva lui Cioac-cinno da Fiore, împotriva Maestrului Eekart, împotriva lui Occam... Fiindcă-i plăcea să construiască, Jacques Fournier inaugurează, în capitala comitatului Venaissin, construirea palatului papilor * ; pentru realizarea frescelor, îl invită pe pictorul Simone Martini.

Dar să ne întoarcem la nişte vremuri mai vechi. Din viaţa viitorului Benedict XII, pe noi ne interesează perioada appameană. Mai precis, activitatea lui Jacques Fournier ca animator diecezan al unui formidabil tribunal de Inchiziţie, însăşi existenţa acestui tribunal, în acel loc, între 1318 şi 1326, nu este nicidecum un fapt obişnuit. Comitatul Foix, în a cărui parte meridională se desfăşoară „acţiunea" acestei cărţi, fusese, desigur, „pămîntul făgăduinţei pentru cei ce păcătuiesc". Ereticii aibigenzi mişunau prin aceste locuri încă din secolul al XlII-lea. Inchiziţia făcuse ravagii, încă de pe la 1240—1250, după răsunătoarea cădere a for-tăreţei Montsegur, ultimul bastion al „catarilor" (1244). Inchizitorii se manifestaseră din nou în ţinutul „fuxean" (== de la Foix)

către 1265, apoi în 1272—1273. „în cîmpia Pamiers, asupritorii scotociseră prin toate ungherele, verificaseră toate credinţele şi pedepsiseră toate greşelile" G.

Mai tîrziu, erezia se înmulţeşte întruna, ici şi colo : în 1295, papa Bonifaciu VIII creează dieceza Pamiers, care include partea de sus şi cea de jos a comitatului Foix (sud şi nord) ; această creaţie administrativă urmăreşte înlesnirea controlului abaterii de la dogmă. După o destindere relativă (care dura de un sfert de veac), se produc două noi ofensive inchizitoriale : în 1298—1300, şi în 1308—1309. în 1308, * Este vorba de vestitul palat al papilor de la Avignon (N. L).



i;<:oiTr<>y d'Ablis, inchizitor In Carcassonne, pune sub si are de arest, în satul Montaillou, întreaga populaţie, cu excepţia copiiilor.

Aceste răbufniri antieretice se datorează tribunalului dominican din Carcassonne, care, ca atare, este străin atît noii dieceze Pamiers, cît şi tradiţionalului comitat Foix. Episcopii appa-mecni, în ciuda misiunii ce le revine în principiu, multă vreme stau liniştiţi ; nu suflau o vorbă despre erezia oilor pe care le păstoresc : prelatul Pelfort de Rabastens (1312—1317) este prea ocupat să se certe cu canonicii lui ; nu are timp să vegheze asupra ortodoxiei gîndirii în circumscripţia sa. Odată cu Jacques Fournier, succesorul lui începînd cu 1317, lucrurile se vor schimba : noul episcop trage foloase de pe urma unei hotărîri a conciliului, de la Vîena (1312). Ea prevede că, pe viitor, la tribunalul Inchiziţiei, puterea episcopului locului se va alătura, în vederea unei colaborări rodnice, celei a căpeteniei dominicane, care, pînă atunci, condusese singur jocul represiv. Jacques Fournier poate aşadar, în 1318, să-şi constituie propriul său „oficiu" de inchiziţie ; îl va conduce în strînsă asociaţie cu fratele Gaillard de Pomies, el însuşi delegat de către Jean de Beaune, responsabilul Inchiziţiei din Carcassonne. Pomies şi Beaune sînt amândoi dominicani.

Noul tribunal appamean. se dovedeşte foarte activ pe toată durata puterii locale a fondatorului său. Totuşi, cînd Jacques Fournier va fi numit, în 1326, în scaunul episcopal de la Mi-repoix, „oficiul" de la Pamiers nu va dispărea, însă, în virtutea maximei Fără zel, preconizată implicit de leneşii continuatori ai episcopului nostru, instituţia represivă, pe plan local, va încăpea pe mîinile femeilor. De acum încolo, ea va lăsa în pace populaţiile din comitatul Foix. Cu atît mai bine pentru ele !

Pentru ceea ce ne interesează pe noi, tribunalul dă documentele cele mai sigure numai în

timpul episcopatului lui Fournier. în ce condiţii şi sub direcţia cui au loc aceste manevre maniacale ?

în fruntea „oficiului" se află, bineînţeles, însuşi Jacques Fournier. Nu

poate fi înduplecat nici cu rugăminţi, nici cu plocoane. Foarte iscusit cînd este vorba să dea la iveală adevărul, să scoată mieluşelele deasupra, cum spun victimele lui. Era în stare să deosebească doar în cîteva minute un eretic de un catolic „corect". Adevărat demon inchizitorial, afirmă învinuiţii cărora le sondează sufletele. Un soi de Maigret obsesiv şi compulsiv. Acţionează, şi reuşeşte, bizuindu-se mai ales pe iscusinţa tenace şi diavolească dovedită în interogatoriile sale ; n-a recurs decît prea rar la tortură. Avînd mania detaliului, este de faţă Ia toate şedinţele tribunalului său ; sau la aproape toate. Vrea să facă totul el însuşi, sau măcar să conducă totul. Refuză să încredinţeze răspunderea subordonaţilor săi, scribilor sau notarilor, aşa cum fac, de numeroase ori, ceilalţi inchizitori, dovedindu-se prea nepăsători. Registrul de inchiziţie de la Pamiers va purta deci, în întregime, marca sau eticheta intervenţiei lui permanente. De unde, printre altele, calitatea extraordinară a documentului.

Pe lîngă el, fratele Gaillard de Pomies, O.P.7, are rolul de asistent, de vicar, sau de locotenent. Este împins pe locul doi, din pricina prerogativei rangului şi a puternicei personalităţi a episcopului. Din afara diecezei, cîţiva inchizitori din cei mai de seamă, ca Bernard de Gui, Jean de Beaune si normandul Jean Duprat, vin şi ei, din cînd în cînd, să onoreze cu prezenţa lor şedinţele cele mai apăsătoare ale oficiului appamean. Printre asesori, cînd decorativi, cînd activi, se mai găseşte şi un întreg asortiment local şi regional : canonici, călugări din toate ordinele, judecători şi jurişti înfipţi în centrul administrativ al diecezei. La



un nivel inferior, cu sarcini de redactare (dar niciodată cu cele <le decizie), se agită o ceată de notari şi de scribi : să zicem vreo cincisprezece indivizi. în fruntea lor, se remarcă nota-rul-preot Guillaume-Barthe ; apoi Jean Stra-baud şi seniorul Bataille de la Penne ; şi cîţiva conţopişti şi scribălăi din comitatul Foix. In sfîrşit, pe treapta cea mai joasă, slujbaşii mărunţi care depun jurămînt. Aceştia sînt : executorii numiţi „servitori" * ; curierii, temnicerii, alături de care se află inevitabilele lor soţii cu rolul de temnicere ; în viermuiala aceasta subalternă, se mai întîlnesc şi delatorii, care, uneori, provin din lumea sus-pusă, de pildă Arnaud Sicre.

„Statisticile" relative la activitatea oficiului au fost adunate, apoi publicate, în 1910, într-o remarcabilă lucrare a lui J. M. Vidai3. Iată cîteva din elementele ei, sugestive pentru condiţiile în care a fost elaborat dosarul nostru : tribunalul inchizitorial appamean funcţionează timp de 370 de zile, din 1318 pînă în 1325. In aceste 370 de zile, au avut loc 578 de interogatorii. Acestea se împart în 418 înfăţişări ale inculpaţilor, şi 160 ale martorilor. Aceste sute de şedinţe privesc, în total, 98 de cauze sau dosare. Recordul de lucru a fost

înregistrat în 1320 (106 zile) ; faţă de acesta, se menţionează 93 de zile de lucru în 1321, 55 în 1323, 43 în 1322, 42 în 1324, 22 în 1325. Oficiul a avut sediul, în cea mai mare parte a timpului, la Pa-miers ; dar, din cînd în cînd, şi în vreo altă localitate din comitatul Foix, după cum se deplasa episcopul.

Cele 98 de dosare au neliniştit sau pus sub acuzare 114 persoane, printre care predomină ereticii de tendinţă albigenză. Dintre cele 114

* Fr. sergent, ofiţer de justiţie însărcinat cu urmărirea aplicării sentinţelor ; sergent şi servilor (fr. ser-viteur) au aceeaşi etimologie, identitatea semantică nu este deci surprinzătoare (N. t.).



persoane, 94 au ajuns într-adevăr în faţa tribunalului, în grupul „neliin-.tiî", se numără L-iţi va nobili, eîţiva preoţi, notari ; şi iruri ales o masă zdrobitoare de oameni mărunţi, ţărani, meseriaşi, negustori foarte neînsemnaţi. Din 114 indivizi învinuiţi sau neliniştiţi, 48 sînt femei. Marea majoritate, bărbaţi şi femei, este originară din partea de nord a comitatului Foix, Sabarthes, aflată sub înrîurirea propagandei fraţilor Authie (au fost misionari catari şi cetăţeni ai orăşelului Ax-Ies-Thermes) ; această majoritate subarthezianâ este alcătuită din 92 de persoane, bărbaţi şi femei. Dintre ele, 25 elf acuzaţi sînt daţi numai de satul nostru, Mon-taillou, din Sabarthes ; pe deasupra, mai trimite şi cîţiva martori la bara tribunalului ! Po lingă aceasta, trei învinuiţi provin din satul Prades, limitrof cu cel precedent. în total, 28 de persoane, care, toate, au depus mărturii substanţiale şi uneori foarte amănunţite, sînt originare din minusculuı ţinut Aillon (Prades + Mon-taillou), în care îşi înfige rădăcinile monografia noastră.

Procedura canonică, împotriva vreunui învinuit oarecare, din Montaillou sau din altă parte, este provocată în general de una sau mai multe delaţiuni. Urmează o citaţie pentru a se prezenta în faţa tribunalului appamean. Citaţia este adusă la cunoştinţa suspectului (la domiciliu şi la biserică, în timpul predicii) de către preotul locului de reşedinţă. în caz că individul convocat astfel nu se duce singur la Pamiers ca să se înfăţişeze la tribunal, aşa-numitul bayle (slujbaş al contelui sau al seniorului) al locului acţionează ca reprezentant al puterii temporale. Încearcă să-1 convingă pe cel învinuit ; dacă este nevoie, îl escortează pînă în centrul administrativ al diecezei. înfăţişarea la tribunal începe prin jurămîntul pe care acuzatul îl prestează pe Evanghelie. Apoi continuă sub forma unui dialog inegal. Jacques Fournier pune un şir de întrebări cerînd să fie precizat



cutare punct sau „amănunt". Acuzatul râs-pun.de improvizind. O depoziţie poate lesne ocupa i^ece pînâ la douăzeci de folio din Registrul nostru

; sau mai mult. Afacerea îşi urmează cursul fără ca starea de arest să dureze neapărat. Acuzatul poate fi închis, între interogatorii, într-una din închisorile appameene ale episcopului. Insă, în acelaşi interval, el se poate bucura de perioade mai mult sau mai puţin lungi de libertate provizorie, în timpul cărora nu are voie să iasă din parohia sau dieceza sa, dar nimic mai mult. Dacă nu se supune, detenţia preventivă, dacă există, este agravaită prin tot felul de mijloace de presiune : scopul lor este să-1 împingă pe acuzat să facă mărturisiri. Se pare că nu de tortură este vorba în primul rînd ; ci de excomunicarea pîrîtului ; prin închiderea lui în temniţa strictă sau foarte strictă (celule foarte iniei, lanţuri la picioare, hrănirea numai cu pîine neagră şi apă). într-un singur caz, referitor la procesul trucat pe care agenţii francezi îl vor obliga să-1 intenteze leproşilor, Jacques Fournier va porunci torturarea victimelor sale, ca să obţină de la ele mărturisiri delirante, absurde : otrăvirea fîntînilor cu praf de broască etc. In toate celelalte cazuri care au asigurat substanţa cărţii noastre, episcopul se mărgineşte să hăr-ţuiască devianţa reală (care adesea, din punctul nostru de vedere, se dovedeşte infimă). Mărturisirile sînt întărite, sprijinite, cu descrierile pe care le fac pîrîţii despre „feliile din viaţa" lor, cotidiene şi substanţiale. Ele se coroborează reciproc : dacă se contrazic, Jacques Fournier se străduie să reducă distanţele ; cere precizări de la acuzaţi. Prelatul nostru este însufleţit de idealul căutării (odioasă, în cazul de faţă) adevărului faptelor. El trebuie să detecteze comportările greşite ; după aceea, trebuie, potrivit opticii sale, să mîntuie sufletele. Ca să-şi atingă aceste diverse scopuri, episcopul se arată „migălos ca un scolastic" ; nu şo43

văie să se angajeze în discuţii interminabile. Sacrifică cincisprezece zile din preţiosul iui fimp ea să-l convingă pe evreul Baruch, deferit tribunalului său, de misterul Sfintei Treimi ; opt zile ca să-l facă să admită dubla natură a lui Christos ; iar venirea lui Mesia cere trei săptămîni de comentarii, administrate lui Baruch, care nu avea nevoie de atît de mult.

La capătul acestor proceduri, cei judecaţi primesc diferite pedepse (temniţe mai mult sau mai puţin stricte, obligaţia de a purta crucile galbene, pelerinaje, confiscarea bunurilor). „Doar" cinci dintre ei îşi sfîrşesc viaţa pe rug : printre ei, patru valdenzi din Pamiers ; şi Guillaume Fort, relaps aîbigenz, din Montail-lou 9.

Procedurile şi interogatoriile 3ui Jacques Fournier, realizate în felul acesta, au fost transcrise într-un număr oarecare de volume. Dintre acestea, două s-au pierdut; unul dintre ele conţinea sentinţele finale; din fericire, ne sînt cunoscute datorită culegerii lui Limborch. în schimb, s-a păstrat un gros registru in-folio, din pergament. Cînd a fost alcătuit, acest document a trecut prin trei stadii : mai întîi, chiar cînd se asculta interogatoriul şi depoziţia, un scrib redacta repede protocolul, sau ciorna. Scribul acesta nu era altul decît

Guiîlaume Barthe, notar episcopal, înlocuit ocazional, în caz de absenţă, de unul din colegii săi. Tot Guillaume Barthe se apuca apoi să redacteze, pe baza acestor note făcute la repezeală, mi-nula, ,,pe un registru de birtie"... „îi era arătată acuzatului, care putea cere modificarea unor termeni"10. în sfîrşit, mai mulţi scribi copiau, în linişte, pe pergament, textele minu-tate astfel1'.

Volumul pe care-1 avem noi nu a fost realizat, în întregime, pe curat, decît după numirea lui Jacques Fournier în scaunul episcopal de la Mirepoix, în 1326. Aceasta arată cît de mult ţinea prelatul să păstreze dovada operei



sa de inchizitor la Pamiers. Registrul 1-a urmat apoi pe Jacques Fournier, devenit Be-nedict XII, plnă la. reşedinţa Iui de la Avignon, De acolo, a trecut în Biblioteca vatieană, unde se află şi acum, printre manuscrisele latineşti ; are cota'4030.

De un secol încoace, diferiţi eruditi şi istorici au aflat despre marele document appamean. Printre ei figurează germanul Dollinger, ajuns celebru datorită conflictelor sale cu papalitatea romană şi, totodată, frumoaselor studii pe care le-a scris despre erezia medievală. Mai figurează şi cîţiva eruditi francezi, de origine adesea meridională : Charles Molinier, Mgr Douais, J. M. Vidai, chiar de la începutul secolului XX... ; şi mulţi alţii, dirpă aceea. Lucrările cele mai erudite şi cele mai întinse, pornind chiar de la manuscris, sînt cele ale lui J. M. Vidaî. Publicarea integrală a registrului este datorată lui J. Duvernoy (1965). Nu este desăvîrşită, iar Părintele Dondaine a arătat foarte deschis ce cusururi are. Ea are totuşi imensul merit de a exista. Nu scuteşte însă de consultarea originalului 12.

întîmplarea şi repartiţia foarte inegală a ereziei au făcut ca 28 de acuzaţi, cunoscuţi datorită Registrului, să fie originari din Montaillou şi din Prades ; dintre ei, 25 sînt chiar din Montaillou. împrejurarea aceasta a fost o catostrofă pentru ţăranii din acest ţinut. In schimb, pentru istoric, este o mare şansă. Se ştie foarte bine, de cînd au apărut lucrările lui Redfield, Wylie şi ale altor cîţiva, că viziunea plată, la nivelul solului, despre societatea ţărănească se potriveşte de minune cu monografia satului. Cercetarea noastră nu va face excepţie de la această regulă de aur : satul în cauză, ales pentru noi de întîmplarea de a dispune de anumite documente, este Montaillou, la 1300 m altitudine, "m apropiere de izvoarele rîului lîers ; la est de valea superioară a rîului Ariege şi nu

departe de ea. înfipt în podişul său, Montaillou, în perioada avută în vedere de interogatoriile lui Jacques Foumier, şi-a luat diferite roluri : comunitatea slujeşte de refugiu ereziei giro-vage care, fiind nimicită în regiunea de jos, dă ,,o ultimă luptă, pentru salvarea onoarei", în valea

superioară a rîului Ariege. Creşterea oilor oferă un suport pentru transhumantă : înspre Catalonia, înspre ţinutul Aude sau în direcţia înălţimilor munţilor Pirinei. In sfîrşit, aici are loc, pentru cucernicele cultului marial —• care sînt numeroase — un pelerinaj la Sfînta Fecioară.

Să ne oprim, mai întîi, la erezie, problemă crucială : tîrgurile şi orăşelele din ţinutul de jos, în frunte cu Pamiers, erau, în perioada de * care este vorba în cartea aceasta, aproape în întregime rccîştigate la ortodoxie : propaganda făcută de călugării cerşetori, hărţuielile poliţieneşti pregătiseră, sau aproape pregătiseră, buboiul catar, şi chiar şi pe cel valdenz. Jacques Fournier, în centrul administrativ al diecezei sale, îşi putea îngădui de acum înainte să „se ocupe de amănunte" : reprima un quar-tet de homosexuali ; hărţuia, în umbra catedralei sale, chiar şi folclorul despre strigoi. Cu totul alta era situaţia satului Montaillou, căruia trebuie să i se adauge în cazul de faţă zona înconjurătoare, ţinutul Aillon, şi regiunea de sus, adiacentă, Sabarthes l;\ Aflat departe de orice soi de poliţie, satul nostru oferise un teren fertil şi, mai întîi, fără mare primejdie, începînd cu 1300, acţiunii militante a fraţilor Authie, misionari ai recuceririi cutare. însă, curînd, lucrurile s-au stricat. După cîteva incursiuni, devastatoare, ale inchizitorilor din Carcassonne, făcute ca ripostă Vi, Jacques Fournier reacţionează, la rîndul său, cu asprime în faţa situaţiei, intolerabilă pentru el, pe care o creaseră fraţii Authie, şi care durează şi după moartea lor : din 1319 pînă în 1324, sporeşte numărul convocărilor şi interogatoriilor care-i

privesc pe locuitorii satului vinovat. Dă la iveală o întreagă seric, locală, de activităţi he-terodoxe care s-au produs începînd cu deceniul 1290. Avînd mania amănuntelor, el scoate la lumină, dincolo de credinţe şi de abaterile de la ele, însăşi viaţa comunităţii. Iată, aşadar, Montaillou, în sine şi pentru sine, de-a lungul anchetelor lui Jacques Fournier ; eu nu am făcut decît să le grupez, să le reorganizez, în spiritul monografiei satului.

NOTE

Vezi infra, bibliografie.

E. Le Iloy Ladurie, 1972, şi Histoire de la France rurale, sub conducerea lui G. Duby, în curs de apa riţie, voi. II (Seuil).

J. Duvernoy, 1965, şi 1966. Nu am folosit tradu cerea, de altfel excelentă, a unor texte din registru făcută de J. Duvernoy, în lucrarea sa din 19G6. Toate textele reproduse în cartea mea sînt traduse de mine după originalul latin.

„Appamean" : de la Pamiers.

Y. Renouard, Les Papes d'Avignon, Paris, 1951, ed. 1969, pp. 30—34 ; G. Mollat, Les Papes d'Avignon, (1305—1373), Paris, ed. 1949, pp. 68-— 83 ; B. Guillemain.La cour pontificale d'Avignon, Paris, 1962, pp.

134—136.

G. J.M. Vidai, Le Tribunal...

„O. P." : Ordinul Fraţilor Predicatori (=-- domini can).

J. M. Vidai, Le Tribunal...

Nu-1 pun la socoteală pe Guillaume Belibaste, capturat în urma unui denunţ. Va fi condamnat şi ars în afara diecezei noastre.

Redau totul după J. M. Vidai, Le Tribunal...

Punerea la punct a textului final din Registrul Fournier, în latină (aşa cum se găseşte în manuscrisul latin nr. 4030 de la Biblioteca vaticană), a cunoscut etapele pe care le-am descris mai înainte : ea pune diferite probleme de traducere. Acuzaţii se exprimau, în general, în occitană (sau, în cîteva cazuri, probabil puţine, în gasconă). Scribii traduceau aşadar cuvin tele pîrîţilor, la un moment dat, în latină. Operaţia avea loc fie chiar în timp ce se luau note (primul

47

stadiu), ca o „traducere simultană" ; fie (rel mai tîr-?.hi), în timp ce se redacta minţita (al doilea stadiu), Aceasta este, gros^o modo, întocmai ca toxtul final (stadiul al treilea), care este într-adevăr în latină. O traducere în sens invers, numai orală, intervenea cînd se aducea la cunoştinţa acuzaţilor, în limba vulgară (= occitană), textul miniitei, pentru ca aceştia să poată eventual cere introducerea unor modificări.

Despre Jacques Fournier şi Registrul său, a se vedea K. Jacob, 1910, Dollinger, 1890, Douais, 1900, V. Molinier, Etudes..., 1887; J. M. Vidai, 1909, 1913 (culegere de bulle papale), 1913 (Scrisori...), 1929, 1932.

A se vedea şi New Catholic Encyclopedy, 1967, pre cum şi Dictionnaire d'histoire et de geographie ecclesiastiques, apărut sub conducerea lui A. Baudrillart, 1935, articolul „Benoît XII" ; expunerea liminară pe care aţi citit-o datorează enorm marilor şi frumoase lor lucrări ale lui J. M. Vidai şi J. Duvernoy.

Sabarthes, adică valea superioară a rîului Ariege, la sud de trecătoarea Barre.

III, 97 [cf. p. 26, notă în josul paginii] : se pare că arestarea masivă a oamenilor din Montaillou de către Inchiziţia din Carcassonne ar fi avut loc de Sfînta Măria (15 august).

Partea întîi

ECOLOGIA

SATULUI MONTAILLOU

CASA ŞI CIOBANUL

Capitolul i

CADRUL BIOLOGIC Ş! PUTERILE

Mai întîi, două cuvinte despre demografia satului, foarte pe scurt, întrucît voi reveni asupra ei, ca să arăt cum era alcătuită, într-un capitol ulterior. Montaillou nu este o parohie mare. în momentul evenimentelor care au justificat investigaţiile ]ui Fournier, populaţia locală număra între 200 şi 250 de locuitori. La sfîrşitul secolului al XlV-lea, după ciuma neagră şi primele necazuri, directe sau indirecte, provocate de războaiele cu Anglia, pe rolul de vetre şi în condicile comitatului Foix nu apar, în aceeaşi comunitate, decît vreo sută de suflete, repartizate în 23 de vetre 'l. Este vorba de obişnuita scădere, la mai puţin de jumătate, a populaţiei, înregistrată cam peste tot în Franţa de sud, ca urmare a catastrofelor din a doua jumătate a secolului al XlV-lea. însă pe vremea represiunii anticatare, nu se ajunsese încă la aceasta...

„La izvoarele rîului Hers, ţinutul Aillon este un podiş frumos înconjurat de păşuni şi de păduri" '-. Satul Montaillou, care domină acest platou, formează el însuşi o construcţie etajată : pe vîrful înălţimii, de care se agaţă în 1320 comunitatea, domină castelul, din care astăzi nu a mai rămas decît o ruină impunătoare. Dedesubt se etajează casele, adesea lipite unele

so

de altele ; uneori sînt despărţite de mici grădini în care se tolănesc, ilegal, porcii, de curţi şi de arii de bătut grînele. Aglomeraţia ca atare nu este fortificată (în caz de primejdie, lumea se poate refugia după meterezele fortăreţei). Totuşi, casele de pe povîrniş sînt suficient de înghesuite încît cele mai de jos să formeze ca un zid de apărare naturală, în care s-a făcut o intrare numită „portal". De altfel, în epoca modernă şi contemporană, satul va părăsi proximitatea castelului ; se va instala ceva mai jos, pe coasta muntelui.

Drumul cotit, în secolul al XlV-lea ca şi astăzi, coboară înspre biserica parohială, si tuată mai Jos dccît satul. Şi mai jos, se aflăj capela Fecioarei : este legată de un cult fol cloric, ieşit la suprafaţă din stînci. Alături de acest sanctuar din josul pantei, închinat Maicii Domnului, este cimitirul. Cele două localuri de cult sînt, cel puţin parţial, în stil romantic, şi anterioare anului 1300. , Imediata împrejurime a satului Montaillou formează, la epoca avută în vedere, o tablă de şah cu parcele grosso modo dreptunghiulare ; scurte şi late, în tot cazul. Ele acoperă calca-rurile secundare ale podişului şi, de bine do rău, urcă mai sus de terenurile primare ale muntelui clin apropiere3. Fiecare dintre ele nu are decît o fracţiune de hectar (între 20 şi 30 de ari). Exploatările agricole ale locului posedă un anumit număr din aceste parcele — ogoare şi, respectiv, păşuni — dispersate în regiune. Sînt cultivate cu ajutorul plugului

primitiv, tras de boi, de vaci, de catîri. sau de măgari. Taluzuri de pămînt, înălţate mult de ninsorile din anotimpul rece, despart aceste petece de pămînt unele, de altele. Cînd pămîntul este în pantă, adică aproape întotdeauna, taluzurile acestea se înşiră în forma — clasică în ţinuturile mediteraneene —• unor terase în scară. Pe margini, se disting aşa-numitele versaines (culturi mai mult sau mai puţin permanente, cu

Şl

pîrloage limitate), bouzigues, parcele de exploatare temporară, tăiate sau arse din cînd in cînd în părţile înţelenite 4.

Teritoriul montalionez, prea sus, prea rece, nu cunoaşte viţa de vie, atît pe vremea lui Jacques Fournier, cît şi astăzi. Acolo se produc grîne : ovăz şi grîu, mai curînd decît orz şi secară ; ajung — din pricina climei aspre — tocmai atît cît să asigure existenţa enoriaşilor ; şi trebuie să se ţină seama şi de anii cu recoltă proastă. Cultivatorii din anii 1300 mai produc şi napi, cu toată nevinovăţia, cu mult înainte ca agronomii englezi să-i reintroducă pe Continent, în secolul al XVIII-lea, ...sub numele de lurneps"". Poate că sînt şi ferrages, adică cereale destinate să fie secerate de verzi, pentru hrana animalelor. Este cu siguranţă şi cînepă, cultivată în preţioasele cînepişte. Femeile au grijă să o meliţe, s-o dărăcească, în timpul iernii (I, 337). Cît despre in, prezenţa lui, chiar şi la această altitudine, pare cel puţin probabilă, dacă este să ne luăm după toponimia epocii. Animalele, pe lîngă cele de tracţiune şi de povară, menţionate mai înainte (boi, vaci, măgari, catîri), sînt : porcii domestici, păsările de curte (găini şi gîşte) şi, bineînţeles, sute de oi ; fără să mai socotim miile de capete de ovine pe care montalionezii din anii 1310, mari păstori de transhumantă, le duc, an de an, prin păşunile de iernat din Lauragais şi din Cată-lonia. Ca să revenim la ecvidee şi bovine, trebuie să adăugăm că satul nu cunoaşte roata ca instrument de tracţiune şi transport : există pluguri primitive, dar nu pluguri cu cuţit de fier, si nici căruţe. Acestea nu se văd decît în ţinutul de jos sau in valea rîului Ariege.

Păşunile şi imaşurile sînt interzise pentru păşunat de către messier, slujbaş municipal pe care senioria sau locuitorii 51 desemnează în acest scop după nişte modalităţi pe care nu le

———* Engl. turnep, din io turn, „a întoarce, a se în* toarce", şi vechea engl. naep, „nap" (N. t.).

52

ştim. Pîrloaga este uneori trienală, de vreme re, Im această altitudine, cerealele de primăvară coexistă cu cele de iarnă care, ele însele, ocupă solul timp de un an întreg, din septembrie pînă în septembrie. însă, cel mai adesea, pîrloaga este bienală ; după cum, în terenurile proaste, ea se poate întinde pe

mai mulţi ani de-a rîndul. Se pare că nu este cazul ca suprafaţa cultivată să fie împărţită în două sau trei sole mari"'.

O diviziune a muncii după vîrstă şi sex permite executarea lucrărilor : bărbatul ară, seceră grînele, culege napii (I, 340) ; se duce la vînat si la pescuit ; căci torentele sînt pline de păstrăvi ; pădurile foiesc de veveriţe şi de cocoşi sălbatici. Copilul, cînd a mai crescut, păzeşte turma tatălui său. Femeia are grijă de apă, de foc, de grădină, de vreascuri şi de bucătărie. Ea culege varza, pliveşte griul, leagă snopii, drege vînturătoarea, spală oalele la izvor, se duce la strînsul recoltei, cu o pline pe cap, în tovărăşia sezoniştilor. Este, mai ales în tinereţe, muncită rău de tot.

Exploatarea agricolă este centrată pe casă ; o parte din aceasta, despărţită printr-un perete, este rezervată vitelor : oi netranshumante, boi, porci, catîri, iarna, se înghesuie aici între patru pereţi, lîngă odăile de dormit şi bucătăria stă-pînilor. Uneori, la cei bogaţi, se întîmplă ca o clădire specială, staul sau coşar — izolată, printr-o curte, de locuinţa oamenilor — să fie aşezată, la o parte, cu această funcţie. în schimb, nu văd nici o clădire de exploatare în cîmpie, în vecinătatea satului Montaillou, în afara zonei aglomerate. Doar cîteva colibe de păstori, despre care va mai fi vorba.

La est, la vest, la sud şi la nord, luminişul montalionez este străjuit de păduri, ascunzişuri pentru parfaits0, unde din cînd în cînd lovesc securile şi suflă din greu fierăstraiele. Aici sînt plimbate vitele, aici se face şindrilă pentru acoperişul caselor. Către sud, cu deose53

bire, şi către înălţimile munţilor, păşunile constituie lumea păstorilor, guvernată de legile ei proprii : ideile, oamenii, turmele, moneda circulă aici, din colibă în colibă, pe distanţe lungi, în contrast puternic cu economia sărăcăcioasă care domneşte în sat. Aceasta se bazează pe troc, pe împrumut, pe darul reciproc : în sat, banii nu prea circulă ; între vecini, se împrumută griul, iarba, fînul, lemnele, focul, catîrul, securea, cratiţele, varza, napii. „Bogatul", sau aşa-zisul bogat, dă cu împrumut celui sărac, şi, eventual, îi dă pîine de pomană de Sărbătoarea Tuturor Sfinţilor *. Mama împrumută obiecte sau un animal de muncă fiicei sale cînd aceasta, crescînd, măritată sau văduvă, locuieşte în propria sa casă, mai sărăcăcioasă decît este domus a mamei, în care s-a născut. Sînt de asemenea, atestate, la ţăranii noştri, diferite forme de credit, cesiuni de creanţe etc.

Pana de bani, în sat, este cronică. Bărbatul meu, Arnaud Vital, era cizmar la Montaillou, povesteşte Guillemette Clergue, trebuia să aştepte pînă ce clientele lui îşi vindeau păsările de Rusalii ca să i se plătească reparaţiile făcute la încălţările bărbaţilor lor (I, 346).

In ciuda prezenţei acestui cizmar, în satul nostru, meşteşugurile sînt subdezvoltate 7 (faţă de tîrgurile din partea de jos a ţinutului). Femeile,

fireşte, torc la şezători, la ele acasă sau la altcineva ; şi chiar şi în închisoare, cînd sînt duse acolo de inchizitor. însă ţesăturile locale sînt destinate, în mod vădit, să-i îmbrace doar pe băştinaşi : găsim la Montaillou un ţesător, Raymond Maury. îşi exercită meseria (care fără îndoială cere un minimum de umiditate), în pivniţa rotundă, jumătate subterană, cameră adîncă de lemn, făcută anume pentru ţesut în casa lui. însă el este şi crescător de oi : copiii lui se vor face ciobani. Pentru a întîlni un ţesător înstărit, trebuie să părăseşti Montaillou

* 1 noiembrie (N. t.).



şi să te duci în satul Prades din ţinutul Aillon : mai bine populată, parohia aceasta oferă un tirg ui« ţesături care se dovedeşte mai avantajos. Ţesătorul Prades Tavernier, împopoţonat cu un prenume toponimic, îşi cîştigă aici foarte confortabil existenţa ; cînd îşi va vinde sculele, „va putea chiar să finanţeze o cucernică fugă pînă în Catalonia", însoţit de o nobilă doamnă eretică (I, 335—336 ; şi Pierry, p. 48).

Profesiunea de croitor, în sfîrşit, nu este exercitată la Montaillou decît de unii parfaits în trecere pe acolo : ca nişte buni catari, îşi cîştigă viaţa şi cerul cîrpind haine şi făcînd mănuşi ; cînd ereticii se manifestă ca nişte mari sau mici croitori, femeile din parohie se duc la ei : ca să-i ajute, chipurile, să dreagă o cămaşă ; de fapt, ca să flecărească împreună (I, 373). Să notăm de asemenea că, în categoria dughenelor femeieşti, la Montaillou, se găseşte o cîrciumăreasă, Fabrisse Rives : clienţii nu se duc la ea ca să bea un păhărel şi să stea de vorbă. Ea se mărgineşte să vîndă vin (adus din vale pe spatele măgarului) la domiciliul particularilor. Nefiind prea pricepută, niciodată nu are cu ce măsura vinul8. Să mai spunem şi că distincţia meseriaş/ţăran sau meseriaş/burghez, sau chiar meseriaş/nobil nu are nimic absolut. Toată lumea ştie să meşterească un pic, unii fiind chiar minunaţi meşteşugari, în acest ţinut. Un notar se poate face croitor ; un fiu de notar, cizmar ; un fiu de agricultor, păstor, apoi poate să facă piepteni de dărăcit. Numai meseria de negustor ambulant, care presupune dusul în spate al unor încărcături mari, este grea pentru umerii plăpânzi ai unei foste notabilităţi, căreia viaţa, cîndva uşoară pentru el, nu i-a dat indispensabila rezistenţă.

Am menţionat lipsa căruţelor. Ele se găsesc, dar în alte părţi : în ţinutul din vale, şi în apropierea oraşelor ; fie real, fie fantomatic, în poveştile cu strigoi, unde este întîlnită la tot pasul căruţa cu morţi. Viaţa de relaţii este, bineînţeles, relativ intensă la Montaillou : datorită



turmelor şi păstorilor, mari consumatori de spaţiu, adversari ai. mărginirii

locale. Dacă nu punem ia socoteală deplasarea mărfii cu patru picioare, adică a oilor, sîntem siliţi să admitem că volumele materiale puse în mişcare de comerţ şi de simplul cărat cu spatele sînt minime. Femeile cară apa : o duc pe creştet, într-un ulcior, ţinut în echilibru. Multe lucruri se transportă cu spatele oamenilor. Călătorii îşi duc bocceaua cu haine pe umăr, în capătul unui băţ (I, 312) ; tăietorii de lemne îşi duc securea după gît, împreună cu o uriaşă crosnă de vreascuri. Sînt folosite şi coşniţele sau desaga (I, 308). Negustorii ambulanţi aduc în sat chimion şi ace de cusut; ei asigură „exportul" de piei de miel şi de veveriţă. Toată economia aceasta funcţionează în limita posibilităţii de a căra, mai curînd decît a cultivării pămîntului.

Datorită măgarilor şi catîrilor, animale de povară, se importă vin de la Tarascon şi Pa-miers ; sarea marină ; uleiul de măsline din Roussillon : acesta se vede la mesele din duminicile sărbătorite cu prieteni. Uneltele din metal, rare, se împrumută, sau chiar se închiriază, între familii ; provin din valea învecinată, Vicdessos. La Montaillou, nu există fierar. Nici moară. (Nu va fi construită decît în epoca modernă). O dată cu găinile şi ouăle, pe care femeile le vînd ca să-şi facă rost de bani de buzunar, este cărat şi grîul, pentru a fi prefăcut în făină, la moara comitatului din Ax-les-Thermes. Operaţie costisitoare, prea puţin rentabilă ! în anii cu recoltă proastă, se importă grîu, tot pe catîri, de la Pamiers. în schimb, Montaillou, Hers de sus şi Ariege de sus ex-H portă lemn, mai mult de foc decît de construcţie, pe catîri şi pe apă, înspre ţinutul din vale. Iarmaroacele şi pieţele cele mai apropiate sînt la Ax-les-Thermes (unde, cu acest prilej, sînt venerate şi prostituatele din bazinul Ladres). Apoi la Tarascon-sur-Ariege, la Pamiers, la Laroque d'Olmes ; pieţe de grîne şi iarmaroace de oi.



Anumite alimente sînt importate,, în doze mici. Altele, cele mai multe, sînt produse pe loc : la nivelul hranei putem cunoaşte cel mai bine cadrul biologic al sătenilor, de oriunde ar fi ei, din Montaillou, din ţinutul Aillon sau din Sabarthes!'. Foametea era rară în secolul al XIII-lea. Ea devine prezentă, chiar frecventă, la începutul secolului al XlV-lea : deoarece, în Occitania, oamenii s-au îngrămădit pînă la absurd in, fiind la fel de mulţi ca în secolul al XlX-lea, cînd înlesnirile de existenţă şi de lucru vor fi totuşi mai mari decît pe vremea lui Philippe le Bel. Populaţia satului Montaillou a rămas în nişte limite numerice rezonabile u ; ea se află, cu toate acestea, într-o competiţie dezavantajoasă (de îndată ce, episodic, griul lipseşte) cu cererea, predominantă, a înfometaţilor din ţinutul de jos. Reducerea numărului, efectuată prin emigraţie, nu izbuteşte să uşureze pentru mai multă vreme aceste tensiuni recurente. Crize de subzistenţă sînt aşadar semnalate, în jurul satului Montaillou, pentru prima dată după o foarte lungă perioadă, în 1310, \Z22n... (In Franţa

septentrională, marea foamete intervine la altă dată, în jur de 1816 ; faptul se explică prin clima în care creşte griul, care nu este aceeaşi în nord şi în sud : în regiunea parizianã, primejdia pentru grîne provine de la ploile abundente care duc la putrezirea spicului. în sud, lumea trebuie să se teamă mai curînd de secetă şi de opărirea griului. Şi apoi, în fiecare din aceste clime, atît de deosebite, chiar şi datele agresiunii meteorologice împotriva recoltei sînt, oricum, diferite).

Totuşi, o foamete nu este decît o etapă proastă ce trebuie depăşită. în timp normal, lumea mănîncă aproape corect. Pîinea de grîu, şi uneori de mei, alcătuieşte, în acest sat, baza hranei „vegetale". Am văzut cum grînele sînt coborîte înspre moara comitatului de la Ax-les-Thermes, pe spatele măgarului sau al catîrului.

Apoi, străbătînd muntele în sens invers, făina este-adusă în sat pentru, a fi. cernută cu sita familiei. Plinea este coaptă acasă, de către fe mei : căci senioria sabarthezianã nu se ia după modelele „clasice" din Ile-de-Francc. (Şi de ce dracu' s-ar lua după ele ?) Prin urmare, cupto rul seniorial sau banal * nu este obligatoriu.

Ceea ce nu înseamnă că fiecare casă montalionează dispune de propriul ei cuptor. Un cuptor într-o domus este un semn interior de bogăţie.

Cine nu are cuptor, se duce cu aluatul (frămîntat pesemne la domiciliu) la vecina-prietenă mai bogată. Aşa face, în satul nostru, Brune Pourcel sărăntoaca, bastardă, fostă sluj nică, rămasă văduvă : foloseşte înlesnirile de cocătoare oferite de Alazais Rives. Să adăugăm că, la MontaiHou, cuptorul de pîine al cultiva torului înstărit este multifuncţional : cînd nu se face foc în el, este utilizat ca loc de depo zitare —• nu cine ştie ce răcoros ! — pentru rezervele de peşte şi pentru recolta de melci, Carnea de oaie, uneori, şi, mai des, cea de porc sărată, —- sau, mai ales, afumată - com pletează pîinea. Meşteşugarii din Occitania de Sud, exilaţi în Catalonia, şi care trăiesc ca în tr- un mic oraş, cumpără carne de două ori pe săptămînă. La MontaiHou, consumarea cărnii de porc pare curentă, fără ca istoricul să poată fi mai precis în această privinţă. Afumatul slă ninii, după tăierea porcilor iarna, este un pri lej cînd vecinii se ajută între ei. într-o casă, vatra mai mare sau focul mai bun permite „tra tarea" mai îndelungată a cărnii ; stăpînul pri meşte aşadar, spre afum are, halcile unui porc

* Care aparţine circumscripţiei unui suzeran, fr. ban. Cuptorul, moara, teascul, de vin .sau de ulei, alcătuiau aşa-zisele droits banaux ale proprietarului (suzeranul) care, în schimbul unei sume de bani, permitea folosirea lor, membrii unei comunităţi fiind, de fapt, obligaţi să facă apel la aceste mijloace de utilitate publică şi, evident, să plătească taxele (banali-tes) (N. t.).

tăiat de altă familie, mai săracă. Acum vreo cincizeci de ani, povesteşte in 1323 Raymonde Belot, care pe ia 1308 nu era răsfăţată de soartă !:i, în postul Pastelul, pe la ceasul, vecerniilor, am dus două bucăţi de carne de porc, sărată, acasă la Guillaume Benet, din Montail-lou, ca să fie uscate la fum. Am găsit-o pe Guillemette Benet (nevasta lui Guillaume) care se încălzea la foc, împreună cu o altă femeie; am lăsat carnea aceea sărată în bucătărie, apoi am plecat.

Alte proteine vin din lapte, care, oferit de o rudă, este băut prieteneşte ; din brînză, mai ales, făcută de ciobani la păşunile de pe înălţimi. In general, pe acest munte unde sînt păşuni şi brînzeturi, alimentele azotate nu lipsesc, chiar dacă hrana obişnuită este modestă. Prin urmare, crizele de subzistenţă şi de pîine nu ridică probleme insolubile la Montaillou ; dimpotrivă, ele pun astfel de probleme în cîm-pia parizianâ, aproape numai cerealieră, în secolul al XlV-lea, ca şi în al XVII-lea.

Supa din Ariege implică slănină şi pîine ; mai este făcută şi cu o legumă, varză sau praz, aşa cum se cade în această epocă. Trebuie oare să amintim că prima din cele două vegetale, cultivată chiar din neolitic, este singura legumă care a dat naştere unui termen exprimînd afecţiunea ? Unei persoane iubite i se va spune şi astăzi încă mon chou aşa cum i s-ar spune mon lapin *. Grădinile de legume din vechiul Montaillou, din pricina înălţimii munţilor şi a lipsei lor de sofisticare, nu au deocamdată darurile aduse de arabi şi de cruciade, care încep să fie cultivate în secolul al XlV-lea, în Catalonia şi în Comtat. Sătenii noştri nu ştiu deci ce este anghinarea, pepenele galben şi piersica, sau nu le ştiu decît din auzite. Bobul şi napii, aceştia din urmă fiind cultivaţi pe cîmp, completează legumele din grădină, varza şi prazul.

Fr. chou, „varză" ; fr. lapin, „iepure" (N. t).

St

Culesul nucilor, al alunelor, al ciupercilor, precum şi adunatul melcilor sînt resurse suplimentare care, cele mai multe, sînt oferite din belşug de Natură. Se mai consumă (în afară de vînat) şi păstrăvii din torente şi poate puţin peşte sărat de pe malul mării, adus cu ajutorul catîrilor. Nu este vin mult, întrucît lipseşte viţa de vie. Se bea în ocazii deosebite, cînd cupele circulă printre cei adunaţi seara la taifas. In orice caz, în epoca aceea, ca şi în toate celelalte, meridionalii nu se pot lăuda cu ebrietatea. Pe pămîntul occitan, nu există un Dumnezeu al beţivilor. Zahărul, în sfîrşit, este cum nu se poate mai rar : cine are „mijloace", trimite din cînd în cînd o bucăţică, adusă din lumea islamică, Doamnei pe care o iubeşte.

Tabuuri de hrană ? Etica practicată de catari este teoretic în vogă la Montaillou. Ea tolerează mîncatul peştelui ; însă interzice slănina şi carnea de

măcelărie : consumarea animalului ar fi, în optica albigenză, lezarea imensei circulaţii a sufletelor care se stabileşte, în mod firesc, prin păsări, prin mamifere şi oameni, graţie principiului metempsihozei. Comportarea abstenţionistă a ereticilor faţă de faună este mult mai bună decît a noastră, atît de distrugătoare pentru cadrul biologic. Insă, de fapt, atitudinea aceasta de refuzare a cărnii nu prea este luată în serios de către catarii sau aşa-zişii catari din Montaillou : simplii „credincioşi" ai dogmei heterodoxe lasă minusculei elite de „parfaits" grija sau privilegiul de a refuza carnea animalelor cu patru şi două picioare, a oilor şi a fazanilor...

Ştim puţine lucruri despre alte aspecte ale vieţii „biologice" a locuitorului mijlociu din Montaillou : boli ca tuberculoza (cu scuipare de sînge), epilepsia, durerile de ochi, sînt menţionate sau subînţelese în mai multe rînduri. însă fără a se putea stabili un tablou de frecvenţă ; nici a se aprecia mortalitatea, despre care nu putem spune decît că era foarte mare ; mai ales cea infantilă şi, adesea, epidemică. Oame

nii din sat transportau cu ei, în modul cel mai firesc, o întreagă faună de purici şi de păduchi : se scărpinau, se despăducheau unii pe alţii (cum o mai fac şi astăzi, cu afecţiune, antropoidele), de jos pînă în vîrful scării sociale, amicale şi familiale. Ce poate fi de mirare în acest lucru într-o civilizaţie occitană unde degetul cel mic se numea cel-care-ucide-păduchi * ? Iubita îşi despăduchea iubitul. Slujnica, stăpînul. Fiica, mama. Era un prilej de nesfîrşită trăncăneală, unde se vorbea despre toate, despre femei, despre teologie, sau despre felul cum se purtau pe rug aşa-numiţii parfaits. Erau ani cu purici, cu muşte, cu păduchi, cu ţînţari, cînd activităţile acestea cunoşteau un ritm infernal. Alte perioade, dimpotrivă, erau mai liniştite. Atunci, lumea se gîndea mai puţin la ectoparaziţi; şi mai mult la primejdiile Inchiziţiei. Voi reveni, în unele capitole ulterioare, la aceste aspecte cu adevărat „vitale" ale existenţei montalio-neze.

Studiul social şi socio-politic al satului urmează foarte firesc după aceste scurte observaţii asupra vieţii materiale şi a cadrului biologic, concretizat în floră şi faună.

Făcîndu-mă sociologiul vechiului Montaillou, voi încerca deci să apreciez acum, şi în primul rînd, distribuirea puterii care apasă asupra localităţii noastre. La început, voi avea în vedere impactul puterilor externe ; acestea, în principiu, sînt hotărîtoare. Ele emană de la societatea înglobantă ce controlează şi investeşte Montaillou din centrele de direcţie, care, pe drept sau pe nedrept, tind să se considere ca nişte adevărate centre de decizie. Sînt situate în oraşe ; şi, în general, mai înspre nord.

în primul plan se desprind, bineînţeles, puterile politice şi senioriale. Ele deţin controalele esenţiale... în principiu. Aceste două domi* Fr. „le tue-poux" (N. t.). 61

nanţe sînt adunate, în ceea ce-i priveşte pe montalione?!, într-o singură irnnă, do altfel nobilă şi destul eh? îndepărtată : tea a contelui do Foix. Contele este responsabilul principatului pirenean în ansamblu, care se numeşte comitatul Foix, si în care este indus Mon.taillou. Pe de altă parte, chiar în acest ansamblu, contele deţine senioria particulară a satului nostru (în timp ce, în alte parohii, nu prea îndepărtate, există anumiţi seniori, a căror persoană fizică nu se confundă nicidecum cu cea a contelui). Casa de Foix, cu aceste proprietăţi, este reprezentată la faţa locului de două personaje : castelanul şi judecătorul seniorial {la bayle) '". Numit de către conte cu titlu pur viager, sau chiar temporar, castelanul este agentul eventualei ,,represiuni'" ; este un personaj militar ; el dă sprijin armat justiţiei asigurată de către bayle, cînd acesta porneşte în urmărirea unui delincvent, real sau presupus, prin munţi şi prin păduri. Are şi funcţia de temnicer şef, fiind răspunzător de tainiţele * castelului ; răspunde şi de persoanele pe care le închide acolo, cu lanţuri la picioare (I, 406). Pe la sfîrşitul anilor 1290, castelanul, care locuieşte în fortăreaţa de pe vîrful muntelui de la Montaillou, se numeşte Berenger de Roquefort. Nu ştim mare lucru despre el, în afară de faptul că soţia luiv-era tînără şi frumoasă ; şi că aveau un administrator, Raymond Roussel : Raymond acesta se ocupa pesemne de cele cîteva terenuri din rezervaţia seniorială ce aparţinea castelului. Nu putea depăşi, ogoare şi păşuni laolaltă (fără păduri), vreo treizeci de hectare ; poate că suprafaţa ei era chiar cu mult inferioară acestor cifre. După moartea lui Beranger, un' „vice-castelan", personaj foarte şters, neînrudit cu precedentul (funcţia nefiind, în cazul cel

* Fr. oubliettes, de la oublier, „a uita". Erau temniţele unde erau închişi condamnaţii pe viaţă, care erau uitaţi acolo (N. t.).

mai bun, decît viageră), i-a luat locul. Se pare că acest viee-castelan n-a avut nimic mai grabnic de făcut tîecît să se pună, clin cind în cînd, în slujba ţăranilor înstăriţi din partea locului, dacă aceştia erau dintre cei care-i puteau vorbi episcopului appamean (I, 406).

Cît despre bayle, acesta se situează în cadrul strict al senioriei domeniale. Potrivit definiţiei ]ui M. Bonnassie 15, prin bayle înţelegem „agentul domenial însărcinat cu supravegherea vărsării regulate a censului sau a drepturilor senioriale datorate de arendaşi, ... controlorul şi încasatorul impozitelor ; el exercită, în numele contelui, justiţia şi chiar justiţia supremă". Această împărţire a puterilor între un ..paznic al castelului", cu prerogative militare, şi un ofiţer seniorial care se specializează în justiţie "', l-ar fi îneîntat pe Montesquieu. Să nu-i exagerăm însă importanţa ! în realitate, la nivelul documentării noastre, cele care apar cu mai multă forţă sînt funcţiile acestui bayle, funcţii judiciare, desigur, dar şi represive şi ,.protectoare" (baylie, scrie

M. Bonnassie, înseamnă, iniţial, tutelă şi protecţie l7) ; aceşti bayles din sate, pe care-i cunoaştem datorită dosarelor lui Fournier, se ocupă eventual cu arestarea ereticilor ; împreună cu oamenii do la castel urmăresc, prin munţi, delincvenţii de: orice soi ; încearcă să găsească obiectele furate ; percep censul şi chiar şi dijma ! Ascultă plingerea unui păstor, victimă a unei calomnii. Un bayle nu este totdeauna în stare să lămurească neînţelegerile aduse în faţa modestului său „tribunal", instalat în piaţa satului ; un arbitru oficios oarecare poate face treaba mult mai bine : Pe vremea cînd păşteam oile lui Jean Baragnon, din Mâren.i, povesteşte Guillaume Baille, din Montaillou, nevasta acestuia, Brune. Baragnon, îmi zicea adesea „eretic". într-o zi, aflîndu-ne la păşune, Jean, fiul patronului meu Jean Baragnon, mi-a zis şi el „eretic". M-am plîns judecătorului seniorial (bayle) din partea

locului. După aceea, Pons Malet, originar din Ax-les-Tliermes, a făcut în aşa fel încît să trăiesc din nou in pace cu acest Jean Baragnon junior JS.

Cea de-a doua putere este, teoretic, eterogenă faţă de seniorie-baz/Z/e; ea provine de la Inchiziţia dominicană de la Carcassonne (II, 268) ; îşi are informatorii ei, poliţiştii oficioşi, gorilele şi sperietorile ei : numiţi modest „servitori'', ei se iau, dacă este cazul, la bătaie cu sătenii din ţinutul Aillon, la care se duc să le dea citaţiile prin care aceştia sînt chemaţi în faţa tribunalului (II, 172). Inchiziţia are de asemenea proprii săi notari-temniceri, păzitorii temniţelor ei, care conduc raziile şi arestările în Montaillou catar, la sfîrşitul verii lui 1308. îşi are agenţii ei în mijlocul clerului secular ; de pildă, Jean Strabaud, preot de ţară, notar al Inchiziţiei şi, totodată, notar public (III, 88) ; tot astfel, Pierre Clergue, preot la Montaillou, frate cu ofiţerul de justiţie (bayle) şi agent dublu, despre care voi vorbi în numeroase rînduri. Inchiziţia carcassonneză a delegat, pe de altă parte, pe lingă episcopul de Pamiers, un puternic şi sinistru personaj, Fratele Gaillard de Pomies O.P. : participă conştiincios la toate anchetele şi represiunile poruncite de Jacques FournierA

Cea de-a treia putere : episcopia de Pamiers ; controlată de sus, teoretic, de către papalitate, rirmuieşte la rîndul ei „ierarhia" locală din Montaillou : preotul şi, uneori, vicarul, încadraţi ei înşişi în organizaţia sinodală. De altfel, episcopul Fournier nu se face doar priceputul apărător al ortodoxiei romane. El se îngrijeşte şi de bunurile de pe pămînt, căutînd să-i oblige pe ţăranii din partea de sus a ţinutului Ariege la plata dijmei pe miei, sursă recurentă de conflicte la sate. Bătrînul conte de Foix, Roger-Bernard, protector al supuşilor săi, fusese multă

vreme o piedică în faţa acestei ofensive a dijmei. Dupâ .moartea lui (1302), ofensiva se va putea desfăşura fără nici o stavilă, chiar de la începutul anilor 1310 ; apoi, va porni din nou, începînd cu 1317, în timpul episcopatului

lui Fournier. Asistat de Fratele Gaillard de Po-mies, emisarul din Carcassonne, tribunalul inchizitorial al episcopului appamean va apăsa, ca un nor negru, asupra satului Montaillou, între 1320 şi 1324. Carcassonne şi Pamiers exerciţii, ymîndouă, asupra satului nostru o suveranitate inchizitorială comună, însoţită, la vîrf, de frecvente rivalităţi.

Cea de-a patra putere, îndepărtată, dar dotată cu o forţă superioară de disuadare : regatul Franţei. Faţă de această mare putere, contele de Foix se află într-o situaţie de dependenţă de fapt ; ea îl supune unor presiuni de intensitate variabilă. O armată, ridicată de suveranul de la Paris, poate eventual veni în ajutor „religiei celei adevărate". Prin urmare, marele regat de la Nord este urît, pe măsura puterii sale, de către mulţi munteni care, cu toate acestea, n-au întilnit niciodată un om de limbă oii * în carne şi oase. îţi închipui că te poţi bate cu Biserica şi cu regele Franţei ? strigă tatăl preotului din sat către proscrisul Guillaume Maurs, un fost ţăran din Montaillou, care se făcuse păstor (II, 171). Belibaste, un parfait, adaugă mult acestei apostrofe ; el zugrăveşte, dintr-o dată, constelaţia puterilor care veghează, mai mult sau mai puţin „patern", asupra satului Montaillou (II, 78—79). Există, spune el, patru diavoli care cirmuiesc lumea: seniorul papi, diavolul cel mare; eu îl numesc Satana; seniorul regele Franţei este

* Particulă afirmativă. In Evul Mediu, este adverb de afirmaţie („da") în regiunile situate aproximativ la nordul rîului Loire. Limba oii este limba din aceste regiuni, spre deosebire de limba oc, cea din regiunea situată la sud de riul Loire. Fiecare din aceste „limbi" comporta mai multe dialecte (N. t.).



cel de-al doilea diavol; episcopul de Pamiers, al treilea; şi seniorul inchizitor-"diii Garcus-FrOnne, al patrulea diavol.

Insă, pe In 1320, la Montaillou apare o situaţie neobişnuită: în satul acesta, intr-o pe-, rioadă-„normală1*, se întîlnea o microsocietale de munteni, mai curînd săraci, în care oamenii aveau, în general, bani puţini, prestigiu puţin şi putere puţină. în schimb (avantaj care compensa), oamenii aceştia se puteau strecura destul de lesne prin crăpăturile dintre diferitele puteri exterioare sau înglobante ; din nenorocire, pe vremea anchetelor Fournier, cele patru puteri citate mai înainte formează un bloc, chiar dacă este uşor fisurat. Războaiele private între feudali bîntuie, desigur, mai departe pe versantul sudic al Pirineilor, frecventat de montalionezii în transhumantă (III, 195) ; însă versantul nordic vede coalizîndu-se puterile politice şi clericale : micul conte de Foix şi doamnele cele mari, care domină la Curtea lui, se prosternează în faţa agenţilor regelui Franţei şi în faţa celor ai InchiziţieiJ9, pe cîtă vreme fostul conte îi încuraja pe ţărani să refuze dijmele şi se străduia să ţină piept, orice s-ar fi întîmplat, abuzurilor Bisericii şi ale Regatului. Inchiziţia carcassonneză şi

episcopul de Pamiers, în ceea ce-i priveşte, merg mînă în mînă cu Franţa de oii; aceasta, la rîndul ei, va şti să-i răsplătească pe clericii occitani pentru colaborare ; sprijinită de la Paris, papalitatea de la Avignon va fi ilustrată de Jacques Fournier, sub numele de Benedict XII, începînd cu 1334 ; ea va deveni, pentru preoţii din ţinutul limbii de oc, un izvor de nenumărate prelaturi şi sinecuri.

Din această unitate de acţiune a puterilor decurge, pentru ţăranii din Montaillou, asuprirea ; ea se face simţită din clipa cînd aceşti ţărani, ca eretici, contestă religia sau dijma, ca datornici. în vremurile acelea, se întîmplă

66

adesea, în acel ţinut, ca oamenii să călătorească noaptea, deoarece se simt hăituiţi ; lumea Î-/Î supraveghează cuvintele ; se teme, atît la oraş cît şi la sat, să nu aibă limba prea ascuţită, şi să nu dea de bucluc vorbind ce nu trebuie, capi guhi. Oamenii merg eu sabia în mină ; şuieră încetişor ca să cheme o „cunoştinţă" ; aruncă o piatră pe acoperişul unei case prietene, sau în oblonul ei, ca să li se deschidă uşa. Aparatul puterii globale nu este poliţist în sensul modern al termenului. însă, în cele din urmă, dacă cineva calcă cît de cît strîmb, ajunge în lumea kafkiană a delaţiunilor. Chiar şi în munţi, ultim refugiu al libertăţii de exprimare, eşti încolţit în fiece moment pentru o vorbă nesăbuită : de către preot, bayle, vicar, vecin sau cumătră. O vorbă proastă, şi ajungi în temniţă ; sau eşti silit să umbli cu două cruci galbene20. Situaţie anormală, artificială, datorată implantării unui catarism local, incap-sulat în realităţile munteneşti : din partea Bisericii, acest catarism provoacă reacţiile clasice de respingere. Conjunctura aceasta de excepţie este tragică pentru ţărani ; dimpotrivă, pentru istoric, acest monstru cu sînge rece, ea prezintă „avantajul" de a sublinia — într-un soi de pregătire histologică ce-şi torturează şi ucide obiectul •— anumite trăsături ale societăţii monta-lioneze care, în timp normal, s-ar vedea prea puţin ; datorită acestui fapt, ea poate fi considerată pînă la nivelul structurii celulare şi in-tra-celulare.

Acestea fiind zise, şi ca să rămînem la problemele puterii, voi atenua totuşi brutalitatea aprecierilor care preced. Legăturile ţăranilor din Montaillou cu puterile nu sînt totuşi făcute doar din asprime ; nici din asuprirea impusă de ele şi îndurată de ei. între cele două nivele, între cei ce domină şi cei dominaţi, există un etaj de mijlocire şi de intermediari, ocupat de seniori, de nobilii cu situaţie bună, prosperi şi bine văzuţi. Cînd Bernard Clergue, bayle la

67

Mpnt.aill.ou, încearcă să-1 pună în libertate pe fratele său preotul, aflat în închisoarea episcopală, intervine pe lîngă diferite personaje despre care are motiv să creadă că pot influenţa hotărîrile lui Jucques Fournier : Bernard îl

mituieşte aşadar pe seniorul temporal de la Mirepoix. Preţul : 300 de livre. Doamnei Con-stance, doamnă de Mirepoix, îi oferă un catîr ; şi o mare sumă de bani lui Loup de Foix, bastardul născut din iubirile doamnei Louve şi ale lui Raymond-Roger. Starostele satului Rabat, reprezentantul local al abaţiei Lagrasse, şi ar-hidiaconul din Pamiers, Germain de Castelnau, „om de casă al episcopului", primesc şi ei bacşişuri grase. In total, spune Bernard Clergue, am cheltuit 14 000 de „sous" într-un singur an (sumă enormă, chiar şi pentru cea mai bogată familie din Montaillou) pentru eliberarea fratelui meu (II, 282). Etajul de intervenţie, în cazul de faţă, funcţionează prost : Pierre Clergue va rămîne în temniţă, unde va muri ; Jac-ques Fournier se dovedeşte incoruptibil. însă etajul acesta există într-adevăr ; joacă rolul unui intermediar, sau al unui protector întotdeauna posibil, între asuprirea forţelor dominante şi nevoia de securitate a dominaţilor.

Dacă trecem de la chestiunile legate de putere şi de stăpînire la problemele, conexe pe plan local, ale societăţii alcătuită clin ordine şi la cele ale sistemului seniorial, o primă temă se impune : în cadrul comunităţii, clivajele care contează nu par să se stabilească între nobilime cu sînge albastru şi mojicimea satelor. Mai întîi, pur şi simplu, din pricina dimensiunilor foarte reduse ale grupului pe care-1 studiez eu. Cele „trei stări" — ecleziastică, nobilă şi cea a comunităţilor din oraşe şi sate — există într-adevăr la nivelul ansamblului din ţinutul cursului superior al rîului Ariege, adică din ţinutul Sabarthes, privit ca atare21. în schimb, efectivul locuitorilor din Montaillou este prea



slab pentru ca această diviziune ternară .să se poată stabili numai în limitele parohiei. Preotul care, de altfel, la epoca de care ne ocupăm, este un băştinaş de extracţie rustică, este singurul reprezentant local al „ordinului" clerical, iar ţăranii din partea locului, foarte numeroşi, nu au, practic, o castă nobilă, în satul lor, care i-ar putea sau nu dispreţui. O singură familie nobilă a trăit la Montaillou, în perioada noastră, pentru scurt timp ; este cea formată de castelanul comtal, Berenger de Roquefort, şi de soţia lui, Beatrice de Planissoles. Despre Berenger, care a murit devreme, nu ştim de fapt nimic. însă soţia lui este foarte cunoscută : aparţine nobilimii prin obîrşie şi prin cele două căsătorii ale sale : acest exemplu, ca multe altele, ar aminti, de ar fi nevoie, că discriminarea cea mai frecventă —- deşi nu este deloc obligatorie ■—, între nobili şi ne-nobili, se operează la nivelul căsătoriei. Altfel însă — iar acest „altfel" acoperă un cîmp întins de interese şi de activităţi — Beatrice se integrează fără nici o îndoială — deşi doar pentru moment — satului (ea îl va părăsi pentru a se duce la Prades din Aillon, localitate învecinată ; apoi pentru ţinutul din vale, la cîţiva ani după moartea primului ei .soţ). Se integrează

satului prin iubirile ei, prin cei pe care îi frecventează, prin sociabilitatea ei cotidiană şi prin faptele de cucernicie. Într-un mod mult mai general, care transcende cazul particular al satului Montaillou, distincţiile rigide care există între nobili şi no-nobili, în diversele regiuni ale regatului Franţei, nu-şi prea au locul — în orice caz, nu în aceeaşi măsură — în regiunile acestea sărace din Pirineii comitatului Foix. Formidabilul antagonism, cvasirasial, dintre nobil şi ne-nobil, pe care îl vom vedea manifes-tîndu-se în jurul Parisului, cu prilejul jacque-riei din 1358, nu este pertinent, într-o intensitate analoagă, pe valea superioară a rîului Ariege : aici, conflictele puternice sînt mai cu69

rlnd cele care opun Biserica ţărănimii .şi nobilimii, mai mult sau mai puţin coalizate împotriva clerului. Mulţi nobili din această mică regiune pireneană sînt săraci, ceea ce nu înseamnă că nu sînt foarte mîndri, aşa cum vor fi, la sfîrşitul Vechiului Regim, nobilii lipsiţi de orice avere, dar plini de morgă, ce se vor vedea pretutindeni în regiunile Bretagne şi Puisaye —. In comitatul Foix, nobilimea fără bani nu are decît prea puţin prestigiu : sînt în general dispreţuit din pricina sărăciei inele, declară fără vreo emoţie specială nobilul Ar-naud de Bedeilhac, din satul Bedeilhac. Nobili ca cei din familia de Luzenac, la Luzenac, se mulţumesc cu o hrană de păstori, pe bază de pîine, vin înăcrit, lapte, brînză. Fiul lor, Pierre, face, ca să aibă din ce trăi, studii juridice la Toulousc • ajunge un pîrlit de avocat, însărcinat cu cele mai murdare treburi ale Inchiziţiei -•''. La această mizerie, „improprie castei", a unei anumite nobilimi munteneşti, se adaugă faptul că nu există docît o foarte mică distanţă între nobili, pe de o parte, şi magistraţi, avocaţi sau notari, pe de alta. în general, graniţa dintre nobili şi ne-nobili este neclară. Un text din 1311, în legătură cu dijmele din valea superioară a rîului Ariege, vorbeşte de nobili, ne-nobili, şi de cei care se dau sau s-au dat drept nobili: cel de-al treilea grup este menţionat anume, cu siguranţă, pentru a fi inclus în acordul privitor la dijme, din 13.11 (III, 338). Va fi existînd oare, pe deplin acceptat, întrucît are casa lui, ba chiar şi alte bunuri, un grup de aşa-zişi nobili, consideraţi ca atare, eventual onoraţi ? La nivelul vieţii cotidiene şi al raporturilor între bărbaţi, între femei mai ales, dar şi între bărbaţi şi femei, relaţiile dintre nobilime şi ne-nobilime sînt, în condiţiile acestea, adesea surîzătoare, şi, în general, decon-tractate. Desigur, cu un minimum de deferentă. La drept vorbind, ele, ca atare, nu sînt o problemă. Spiritul de castă nu Intervine la

70

nubili decît (cel mult) la nivelull alianţei conjugale. Stefanie de Ctiateauvorduti se căsătorise cu un nobil cavaler; însă, mai tîrziu, ea pleacă în Catalonia cu un ţesător catar, ira-tele uneia care păzea giştele : în modul cei mai cinstit, se pare că Stefanie se dovedeşte la iei de eretică şi trăieşte cu

ţesătorul în cea mai de-săvîrşită prietenie spirituală (I, 223). Castelană la Montaillou, Beatrice de Planissoles nu se căsătoreşte decît cu bărbaţi cu sînge albastu, cum am zice noi. Dar este foarte aproape să-i cedeze vechilului său, după care devine amanta unui bastard ; şi a doi preoţi, ne-nobili. Scorneşte, bineînţeles, în momentul preliminariilor, mii de motive de a nu se da primului din cei doi clerici ; printre aceste motive, nu figurează niciodată obîrşia lui de rînd. Este adevărat că între ei era o comuniune de idei catarizante ; la urma urmei, erezia poate face tovarăşi de pat dintre cei mai ciudaţi, trecînd cii nepăsare peste barierele de castă, insă celălalt preot nu avea scuza de a fi eretic. Obîrşia lui umilă nu-1 împiedică totuşi de a o avea pe Beatrice şi chiar de a trăi cu ea în concubinaj. Cînd este vorba de un tip de relaţii mai cotidian şi mai obişnuit, se constată că senioreseie sau castelanele şi tărăncile nu şovăie, de îndată ce se în-tîlnesc, să stea la taclale ; dacă este cazul, nobila şi ne-nobila se strîng în braţe şi se sărută cu căldură. Să nu introducem în aceste gesturi, făcute foarte simplu, ideile noastre moderne, nici să nu incriminăm aici nu ştiu ce paternalism sau mai curînd maternalism ipocrit ce ar avea aerul că îndepărtează, de ochii lumii, prăpastia de netrecut care, în optica noastră, trebuie să separe castele sau chiar clasele. In realitate, impresia imediată este cea bună : prăpastia aceasta nu prea există, cel puţin la nivelul sociabilităţii, care, în cazul de faţă, se caracterizează printr-o simpatică inexistenţă a spiritului de castă şi a distincţiei respective.

71

Tot o dovadă a inexistenţei acestei distanţe este şi faptul că, în jurnalul foarte amănunţit al lui Jacques Fourriier, antagonismele între nobilime şi ne-nobilime nu au un rol esenţial. Ele există, desigur, şi pot fi chiar grave. Doi ' nobili, castelanul de la Junac (care se teme de o denunţare anticatară) şi tînărul nobil Ray-mond de Planissoles, se fac vinovaţi de uciderea unor ţărani din vecinătatea lor, la Junac şi, respectiv, la Caussou '-'*. Pe de altă parte, ridicarea dărilor (în beneficiul Bisericii ?) stîr-neşte, în 1322, în parohia Caussou, deci tot aici, o încercare a lui Guillaume de Planissoles : îşi invocă nobleţea pentru a beneficia de un aşa-zis privilegiu fiscal ce l-ar scuti de dările cu pricina. De aici, nemulţumirea celor de rînd (III, 351)...

La Montallou, nu am întîlnit vreun conflict de acest tip ; antagonismele (neîndoielnice) între familia ţărănească Clergue (din care un membru este bayle seniorial) şi o parte din locuitori nu sînt simţite deloc, şi pe drept cuvînt, ca nişte contestări antinobiliare. în general, lupta ne-nobililor împotriva nobililor, la epoca pe care o avem noi în vedere, pe valea superioară a rîului Ariege, nu este decît un fenomen episodic, dacă nu epidermic. Trebuie clasat printre foarte multe alte lupte, la fel de im-pdrtante, sau şi mai importante ; ele ridică un anumit segment al populaţiei împotriva cută-rei sau cutărei

categorii de adversari, aceştia, reali sau mitici, putînd să fie cînd leproşii, cînd evreii, cînd catarii... ; sau cămătarii, preoţii, prelaţii, minoriţii, francezii, inchizitorii, femeile, bogaţii... nu-i mai amintesc pe toţi, nici măcar pe cei mai importanţi. Nu este deci cazul să umflam acreala ţăranilor împotriva nobililor. Ea nu este esenţială ca factor de tensiune socială. Această nebeligeranţă a ţărănimii, în privinţa nobilimii, se poate explica prin multe motive care ţin, cred, de caracterele originare ale civilizaţiei occitane, în aspectele ei econo72

mice, sociale, culturale... ; mă gîndesc, de pildă, la caracterul relativ restrîns al domeniilor senioriale, aflate, în general, în mîini nobiliare ; mă mai gîndesc şi la aspectele pozitive reale, cu care se făleşte şi de care se ocupă nobilimea din sudul ţării noastre, mai curînd atractivă decît repulsivă. însă soiul acesta de explicaţii, foarte generale, despre care voi spune totuşi cîteva cuvinte, depăşeşte prea mult cadrul restrîns al unei monografii săteşti. Ele nu sînt de resortul studiului nostru decît în mod accesoriu. Relaţiile (relativ) bune între nobili şi „ne-nobili" constituie, din punctul meu de vedere, un dat. Un dat, de altfel, cu atît mai puţin capital cu cît nobilimea şi nobilii intervin, uneori strălucitor, dar, la drept vorbind, ocazional, în viaţa normală sau anormală pe care o duc, în sat, ţăranii din Montaillou. (Lucrurile se petrec altfel în alte sate, unde reşedinţa unui senior sau a unui nobil este un fapt permanent, nu doar trecător şi de scurtă durată).

Avem, din cînd în cînd, impresia că lupta între nobili şi ne-nobili, în micul nostru colţ din Pirinei, este cam la fel de neînsemnată ca un eventual conflict, astăzi, între cei decoraţi şi cei nedecoraţi cu Legiunea de onoare. Chiar dacă este anacronică şi excesivă, această comparaţie nu pare să aibă valoare sugestivă : într-adevăr, calitatea de nobil nu era, la rigoare, nimic mai mult decît un fel de decoraţie sau de medalie, pe care familiile înstărite sau foste înstărite şi-o transmiteau din generaţie în generaţie 25, practicînd, totodată, endoga-mia decoraţilor. Mai trebuie oare să adăugăm că, la o altitudine de 1300 de metri, în nişte sate unde nobilii erau aproape la fel de pădu-chioşi ca şi ne-nobilii, era vorba de o medalie de ciocolată ? Era ronţăită cu mare plăcere 2(i ; însă posedarea acestui însemn modest nu dădea naştere unei invidii sociale intense. Cît de mare era deosebirea faţă de câmpiile din valea

73

Senei : acolo, patruzeci de ani mai tîrziu, con-fliciul cu nobilimea se va Înfăţişa ca un război între rase...

Lipsa unor puternice demarcaţii între grupuri, care nu exclude totuşi nici diferenţa, nici deferenta 27, se explică prin relativa sărăcie a nobilimii de la munte : pe valea superioară a rîului Ariege, sîntem foarte departe de performanţele funciare ale nobililor parizieni sau bordelezi, cu vastele lor

rezervaţii senioriale ; cu podgoriile lor care valorează cît aurul. „Rezervaţia" castelanului de la Montaillou, atît cît este cunoscută, abia de eclipsează proprietăţile rurale ale ţăranilor bogaţi din partea locului. Iar intendentul castelului se poartă în general ca un factotum al casei, muncind, dacă este cazul, pe domeniu sau flirtînd cu patroana ; nu joacă nicidecum rolul unei mari căpetenii în agricultură, cum se întîlneşte pe domeniile din Beziers sau Beauvais. Totul se petrece ca şi cum depărtarea de marile oraşe — singure în stare să susţină rezervaţiile senioriale foarte mari, sprijinite pe o piaţă urbană — contribuise şi ea la destinderea situaţiei şi la înăbuşirea unui conflict oarecare, ce ar fi putut izbucni între nobilii şi ţăranii din ţinutul Aillon. Cei dintîi sînt prea meschini şi lipsiţi de bani, ceilalţi, prea bine înfipţi, ca nişte zdraveni crescători de animale ce se află, pe modestele lor domenii şi pe o clomus ce le aparţine, ca să se poată stabili între ei acea faimoasă diferenţă de potenţial care, cu timpul, va duce la lupta deschisă. Acel clash, între o nobilime care are bani, datorită pieţelor ce-i rentabilizează domeniile, şi ţăranii care ar voi, la rîndul lor, să aibă mai mult decît nişte firimituri rămase de la alţii, se produce, la urma urmelor, tocmai în regiunile agricole cu comerţul cel mai activ, şi foarte îndepărtate de Piri-neii noştri din ţinutul Ariege ■— mă gîndesc la regiunea pariziană, la Beauvaisis de sud, la Flandra.

74

Se cade, în sfîrşit, să adăugăm că n-ar fi bine să explicăm acest relativ pacifism în lupta de clasă pur şi simplu prin lipsurile nobililor. Nobilimea din munţii occitani este în termeni buni, în termeni de vizite binevoitoare cu ţăranii ei (cu care îşi petrece în general timpul... chiar dacă-i ucide uneori), nu numai fiindcă este săracă şi necioplită. Săracă este, fără îndoială, dar nu pe toată linia, nici pe toate planurile, material şi spiritual. De fapt, de la Cruciade, de la introducerea Catarismului care, în mare parte, a fost opera ei, şi de la trubaduri, mica nobilime occitanâ a jucat un rol pozitiv de incitare culturală, ...şi de seducţie feminină ; aceasta din urmă, foarte apreciată de poeţi şi de amanţii de toate categoriile socio-profesionaîe. Funcţia aceasta conducătoare, în domeniul sociabilităţii şi al mondenităţilor săteşti, era acceptată cu plăcere de către o populaţie care nu avea vreun motiv major să se plîngă de o astfel de conducere. Nobilimea din valea superioară a rîului Ariege nu era costisitoare ; îi asuprea prea puţin pe ţărani, într-un ţinut unde iobăgia aproape nu exista ; la Mon-taillou, această nobilime nu se arăta decît din cînd în cînd, în ocazii ce puteau fi plăcute ; răspîndea nişte modele de civilizaţie accesibile multora. De fapt, ştiuse să se facă îndrăgită fără să ceară mult în schimb.

Alte probleme legate de cele precedente .- problemele senioriei şi, în „cadrul" seniorial, cele ale regimului pămîntului şi ale situaţiei juridice a oamenilor, eventual dependenţi. în sfîrşit, problema tensiunilor şi a fricţiunilor

pe care acest regim şi această posibilă dependenţă pot, sau nu, să le genereze.

Documentele noastre, după cum am .spus, ne vorbesc, în această privinţă, mai ales despre autoritatea publică şi despre senioria locală ce aparţin, amîndouă, contelui de Foix ; precum şi de reprezentanţii pe care aceştia îi au la faţa locului : castelanul, militar şi acel bayle, 75

judiciar (în principiu). Aceleaşi documente, de obicei foarte vorbăreţe, sînt, dimpotrivă, mute în privinţa drepturilor senioriale, la Montaillou.' Trebuie să facem ceva împotriva acestei lipse, aşa că vom consulta anumite dosare dintr-o epocă tardivă. O excelentă anchetă din 1672 2S arată că regele Franţei este senior de Montaillou, ca urmaş legitim al foştilor conţi de Foix. Acest senior exercită sau pune pe un reprezentant al său (continuator îndepărtat al acelui bayle) să exercite justiţia cea înaltă, cea de mijloc şi cea de rînd : el percepe aşa-numitele lods şi ventes (drepturi de succesiune şi de mutaţie) asupra valorii bunurilor, luînd 8,5»/o din această valoare ; mai încasează şi taxele pe păşune şi pe pădure (în total 16 livre lournois pînă la 20 livre tournois *, în 1672): plătind aceste taxe, locuitorii îşi pot trimite turmele în cele 250 de hectare de pădure, şi pe cele 450 de hectare de păşune sau de lande ; aceste păduri, păşuni, lande, sînt ale seniorului ; pentru bani, el le dă spre folosinţă ţăranilor -:'. Mai întîlnim şi o taxă numită quete „pe care senioria o ridică în fiecare an de la fiecare cap de familie ce-şi are căminul la Montaillou", (randam'ent anual mediu : 40 de livre în 1672). O altă taxă, intestorie (răscumpărată la procentajul global şi derizoriu de 5 livre anual, în 1672), îi îngăduia, altădată, seniorului să ia bunurile" ce rămîneau de la cei morţi fără moştenitori direcţi sau indirecţi. Există, în sfîr-şit, o albergue, sau drept de adăpost, şi o rede-venţă în ovăz. Amîndouă erau prevăzute, în trecut, pentru locuinţa şi pentru cavaleria contelui sau a castelanului : cel puţin acesta era motivul, devenit apoi pretext, pentru a justifica ridicarea acestor dări. Aceste taxe sînt foarte vechi : ele corespundeau întru totul celor două secole de dinaintea şi de după anul

* Livra tournois era de douăzeci de .sous, Jivra pa-risis, de douăzeci şi cinci de sous (N. t.).

76

o mie 3'J. La o epoca nedeterminatâ, probabil posterioară calei pe care o studie.? eu în cartea aceasta, majoritatea redevenţelor astfel considerate va fi plătibilă în bani. Vor fi, prin urmare, din fericire, victime ale euatanasiei monetare. Cele 200 sau 300 de hectare de pă-mînt:>i pe care le va cultiva ţărănimea mon-talioneză, prin 1672, ca ogoare sau păşuni, vor da deci, fără prea mare greutate, cît trebuie pentru redevenţele cuvenite seniorului. Insă, la începutul secolului al XlV-lea, aceste rede-venţe, dimpotrivă, apasă probabil ca

o povară deocamdată grea '■'- ; mai grea decît va fi în 1672, după eroziunea inflaţionistă. în ciuda acestei probabile importanţe, sistemul seniorial din anii 1300 nu corespunde, sau nu mai corespunde, unei adevărate stări de iobăgie a populaţiilor montalioneze : ele pot fi nemulţumite, pe bună dreptate, de delictele scandaloase şi de nesocotirea drepturilor săvîrsite, mai ales la îndemnul Inchiziţiei, de familia judecătorului seniorial. Totuşi, populaţiile acestea nu sînt iobage, nici măcar nu se află într-o strictă atîrnare faţă de seniorul lor temporal ; în orice caz, iobage nu mai sînt în 1300, chiar admiţînd, ceea ce este foarte posibil (dar nu ştim nimic despre acest lucru), că au fost supuse unor forme de strinsă dependenţă în cursul unei perioade anterioare (prin secolele XI—XII ?) 3S. Familiile ţărăneşti din Montaillou, pe la 1300—• 1320, posedă, lasă moştenire şi îşi vînd pămîn-turile nestingherite (se înţelege că vînzările acestea sînt rare, deoarece negoţul cu pămînt, într-un ţinut atît de îndepărtat, nu este prea activ). Locuitorii se bucură — faţă de senior şi de agenţii lui locali, bayle sau castelan — de o foarte întinsă libertate de mişcare, din punct de vedere geografic. Ipso facto, libertatea aceasta implică faţă de seniorie o dependenţă personală, care este cvasinulă (chiar dacă anumite drepturi senioriale, evocate mai înainte, sînt rămăşiţele plauzibile ale unei foste



dependenţe de acest tip). Aceasta non-dependenţă de fapt este însoţită totuşi de redevenţe însemnate (vezi supra) şi de deferenţii respectuoasă faţă de seniorul-conte (îndepărtat) şi de agenţii .săi (la faţa locului). în epoca aceea, adevăratele opresiuni nu vin de la senioria contelui, de care ţăranii se apropie atît de mult, în-cît sînt în stare să se agate de ea într-un mod sentimental, aproape înduioşător. Forţele asupritoare apar la alt orizont şi, cu deosebire, din activitatea inchizitorială, deoarece inchizitorii nu se sfiesc să-1 folosească împotriva ţăranilor... chiar pe agentul senioriei temporale, pe acel bayle.

Astfel, fiind vorba tot de cele „trei stări", contestarea globală, la Montaillou şi în Sabarthes, se îndreaptă mai mult împotriva celui dinţii ordin (clerul) decît împotriva celui de al doilea (nobilimea, seniorială sau nu). Partea rurală a ţinutului din valea superioară a rîului Ariege se plînge mai ales de bogătaşii Bisericii, nu de nobilii laici. Clerul din Occitania, după cum se ştie, din Alpi pînă la Pirinei, se poartă, în secolele XIII—XIV, ca o putere pămîntească :Vl. însă din acest punct de vedere, principala zonă de fricţiuni se referă la dijme. La sfîrşltul verii lui 1308, Inchiziţia din Carcassonne pune să fie arestaţi toţi locuitorii din Montaillou, bărbaţi şi femei, care au trecut de vîrsta de doisprezece sau treisprezece ani. Această arestare în masă i-a cuprins şi pe păstorii care coborîseră sau recoborîseră special de pe păşunile din munţi, cu prilejul sărbătorilor de la sfîrşitul transhumantei de vară. Operaţia aceasta, din

porunca Inchizitorului, anunţă repunerea în ordine, de către episcopii de Pamiers, între 1311 şi 1323, a tuturor dijmelor pe vite din ţinutul muntos, care, pînă atunci, nu prea fuseseră percepute 3r'. Jacques Fournier, al cărui predecesor pusese sub interdicţie recalcitranţii36, va cere de acum înainte aceste redevenţe, foarte grele, cu ace78

easi blinda şi crudă Înverşunare de care dădea dovadă îa persecutarea ereticilor. Acordul din 1311, reînnoit şi completat în 1323, prevede pentru toate comunităţile din „protopopia Sabarthes", inclusiv Montaillou, Ax, Taraseon şi Foix, perceperea dijmelor în bani şi in natură asupra produselor provenite de la animale ; şi, pe deasupra, o parte clin grîne, a opta parte din ele. Acest procentaj exorbitant 37 smulge urletele ţăranilor deoarece, la începutul secolului al XlV-lea, preoţii încep să-1 ceară de-a bine-lea. în cele din urmă, lumea s-a obişnuit, dar nu fără să crîcnească : chiar şi în secolul al XVIII-lea, observatorul va fi surprins de caracterul abuziv şi totuşi eutumier al acestor dări din Pirinei •5S. întrueît reprezintă o optime din grînele recoltate, dijmele din Sabarthes, în 1311—1323, arată ca un fel de „daz^e în parte" (champart). Este lesne de înţeles că pot fi contestate.

Şi sînt, într-adevăr, contestate ; pînă în ţinutul Aillon, unde se află obiectul anchetei noastre. Ţesătorul Prades Tavernier, din Prades, în Aillon, în timpul unui lung drum prin munţi, în tovărăşia lui Guillaume Escaunier (din Arques), îşi arată ura înrădăcinată în el împotriva dijmelor, lăsînd să se vadă şi alte aspecte eretice : preoţii şi clericii, strigă el, răi cum sînt, storc şi iau de la popor primele roade ale părnîntului şi dijmele pe produse pentru care ei nu s-au ostenit cîtuşi de puţin (II, 16). Prades Tavernier bagă dijmele în acelaşi sac mîr-şav unde bagă -botezul, eucaristia, liturghia, cununia şi interdicţia de a mînca vinerea carne. La Montaillou, fraţii Clergue, bayle şi preot, se obligă să ridice dijmele, pentru ei înşişi şi pentru instanţele superioare.

Aşa cum se va întîmpla şi mai tîrziu, pe vremea Reformei, pe la 1560, erezia provocată de dijmă, în Sabarthes, în jurul lui 1320, este greu de deosebit, uneori, de erezia religioasă. în virtutea unei logici ce nu poate fi contestată, per79

ceperea dijmei este înăsprită de Biserică în acelaşi ritm în care se face muştruluiaici spki-tuală. îndepărtatul rege din ţinutul lui oii încearcă totuşi, pe la 1313—1314, să modereze, în privinţa aceasta, poftele preoţilor din ţinutul Foix : nemulţumind populaţia, ei pot primejdui ordinea publică şi prezenţa franceză, sau ceea ce o înlocuieşte tiJ. Insă dojenile acestea, venite de la Paris, abia de sînt auzite ; ele nu pot face mare lucru împotriva rapacităţii unei Biserici locale, pe care conjunctura o încurajează ; impunitatea muntenilor pentru neplata dijmei, chiar parţială şi relativă, nu se putea eterniza : avîntul

demografic, cel al creşterii animalelor, al monedei, aşa cum a fost înregistrat, în valea superioară a rîuiui Ariege ca şi în alte părţi in cursul marei Iaze de creştere medievală, a creat posibilităţi de percepere a dărilor, pîndite de acum înainte de clerul din regiune, reînsufleţit de mişcarea anti-catară. Această ofensivă a preoţilor din Occi-tania de sud se inserează în politica generală a clericilor faţă de dijme, în Evul Mediu ca şi în timpurile moderne. Cu mult înaintea psihanalizei şi a marilor restaurante, Biserica a înţeles că prestigiul ei va fi cu atît mai răsunător cu cît preţurile, sub forma dijmei pentru serviciile făcute credincioşilor săi, vor fi mai ridicate.

Insă multă lume, în ţinutul Aillon sau în altă parte, nu ia lucrurile în felul acesta. La Montaillou, la Varilhes, la Dalou, glumele pe seama bogăţiilor acaparate de clerici stîrnesc întotdeauna rîsul auditorilor adunaţi seara la1 taifas... Plîngerile anticlericale de ordin material au ca ţintă favorită dijma, fapt evident în procesele conduse de Jacques Fournier : dir* cele 89 de dosare strînse de acest episcop, şi care se referă la toate formele posibile de aler- \ gie la putere şi la ortodoxia catolică, cel puţin în 6 este vorba despre refuzul de a plăti dijmele, acesta fiind capul de acuzare principal

80*

sau subordonat ; acuzaţii se exprimă în termeni foarte energici, mai ales despre dijma car-nelages, ridicată asupra turmelor de ovine : îi nemulţumeşte pe crescători şi pe păstori.

Frustrările de tipul acesta sg manifestă cu deosebită violenţă la adresa călugărilor cerşetori, stabiliţi în oraşe : în ciuda eticii sărăciei care, teoretic, le este proprie, personajele acestea devin complicii episcopului şi a politicii acestuia de întărire a dijmei. Au interzis ţăranilor excomunicaţi pentru refuzul de a plăti dijma intrarea în bisericile lor (II. 317, 321).

în privinţa aceasta, este revelator cazul lui Guillaume Austatz, bayle la Ornolac în Sabar-thes, si reprezentant calificat al unei anumite elite ţărăneşti, infectată de catansm (a se vedea ciudatele Iui teorii despre demografia sufletelor celor morţi FI, 1911...). Acest bavlr. este anticlerical. Singurii viei duşmani din Ornolac, declară el, sînt preotul şi vicarul; pe alţii nu-i ştiu (I, 200). Protestînd în fata sătenilor împotriva arderii pe rug a unui sectant vaidenz, el declară : în locul acestui valdenz, ar fi trebuit ars însuşi episcopul de Pamiers. Deoarece episcopul acesta ne cere dijmele „carnelaqes^ si ne pune la mari cheltuieli... Dijmele cerute de episcop sînt, de buna, seamă, cele cuvenite vo-trivit dreptului comun, însă locuitorii din Sa-bartlies au temeiuri să li se împotrivească, deoarece ele nu sînt prevăzute de propriile lor cutume (I, 209). Diatriba judecătorului seniorial Austaţz este revelatoare : abuzurilor puterii clericale care încarnează imperialismul societăţii înglobante si dominante, al cărei centru este, în cazul de faţă, la Pamiers, li se opune voinţa

sălbatică de autonomie muntenească, ostilă dărilor neprevăzute do cutumă. Crescătorii şi păstorii alcătuiesc o lume deosebită, care nu se supune. Rezistenţa lor. într-un mod mai general, face parte dintr-o lungă durată anticlericală şi antidecimală a ţinutului Lan-guedoc din zona Pirineilor, a Mediţeranei, pre81

cum şi a munţilor Cevenncs. în interminabila istorie a ereziilor occitane, din secolul al XHI-lea pînă în al XVII-lea, conflictul dijmelor este subiacent, recurent ; el străbate ca un fir roşu contestaţiile ţărăneşti ; de la Catarism pînă la Calvinism, el constituie un numitor comun, mai evident decît continuitatea dogmatică, adesea absentă : de fapt, aceasta nu interesează decît prin unele aspecte, pasionante dar izolate.

în orice caz, asuprirea de origine externă a ţăranilor din Montaillou, din ţinutul Aillon şi Sabarthes, nu este, în primul rînd, opera societăţii laice ; nici a nobilimii, a cărei apăsare este uşoară şi deschisă. Adevărata asuprire decurge mai întîi din ambiţiile unei Biserici totalitare, care extermină deosebirile de opinii ; ea vrea să împovăreze muntele, şi comunitatea, cu o dijmă grea, apropiată cu „darea în parte" (champart). Alienarea resimţită este atît spirituală cît şi temporală.

Tocmai această comunitate, miezul solid, asupra căreia se exercită pînă ce trosneşte, apăsarea cu pricina, aş vrea eu acum s-o privesc de aproape : Montaillou aşa cum este el.

NOTE

Dufau de Maluquer, 1898.

Ţinutul Aillon este alcătuit din satele, alăturate, Montaillou şi Prades.

II. Chevalier, La vie humaine..., 104, planche VI.

II, 311.

Toate referinţele fără nume de autor sau de operă, re vor fi întîlnite astfel în notele noastre infrapagi-nale (de exemplu, I, 128 ; II, 51 etc), trimit la Registre d'inquisition de Jacques Fournier (3 voi.), text latin, editat de Jean Duvernoy ; aici, este vorba de volumul II, pagina 311. Menţionez de asemenea că voi folosi, potrivit surselor mele, termenul „eretic", 82

atunci cînd va fi cazul, pentru a-i desemna pe adepţii credinţei catare albigenze : voi folosi tot timpul, şi tot potrivit vocabularului amintitelor surse (a se vedea, de exemplu II, 513...). termenii „catolic" şi „roman" pentru a desemna ceea ce se referă la Biserica oficială a locului.

Despre lipsa solelor în Pirineii catalani, foarte apropiaţi de Montaillou, a se vedea Bonnassie, teză de doctorat, t. II, p. 289.

Aşa-zişii parfaits sau bonshommes alcătuiau elita celor puri în comunităţile albigenze.

A se compara cu satul provensal (analog, în pri vinţa aceasta) pe care-1 studiază N. Coulet, în Etudes rurales, juillet 1973.

Despre Fabrisse Rives, a se vedea I, 325—326.

V. infra, la bibliografie, articolul lui J. Duvernoy despre hrana în zona de munte a ţinutului Foix, în epoca pe care o avem în vedere.

V. densităţile spectaculoase înregistrate în acea perioadă de M. Gramain (1972 ; şi teza de doctorat, inedită).

Supra.

Duvernoy, art. cit.

III, 67 (despre neeazurile şi căsătoriile nefericite ale Raymondei, măritată Belot, cf. injra; comunita tea do nume cu „familia Belot", relativ bogată, nu trebuie să inducă în eroare).

Despre dualitatea castelan-bayle, v. Bonnassie, t. IV, p. 688 şi passim.

Bonnassie, t. IV, pp. 688—690.

Despre rolul fundamental al justiţiei, în siste mul puterilor din Pirineii de Est, mai ales pentru chestiunile privitoare la pămînt şi la vite, v. Bon nassie, op. cit., t. II,,pp. 235—237.

Bonnassie, t. V, p. 822.

II, 380. V. de asemenea II, 270 (dijme etc.) ; III, 160 (piaţa satului).

Despre istoria politică şi evenimenţială a comi tatului Foix, care nu este subiectul meu, v. istoricii regionali din secolul al XlX-lea (de exemplu, A. Garrigou) ; precum şi sinteza lui Devie şi Vaissette, 1886, cu atît mai meritorie cu cit, Histoire de Languedoc, scrisă de ei, nu se referă decît periferic la principa tele din Pirinei : în anii pe care îi avem noi în ve dere, agenţii regelui Franţei în Languedoc dau do vadă de o extraordinară brutalitate faţă de comitatul Foix învecinat, pe care-1 reduc la situaţia de satelit, cel puţin de facto. Comitatul nu-şi va redobîndi li bertatea de mişcare decît după secolul al XlV-lea.

Simple sau duble, crucile galbene, confecţio nate din stofă, purtate pe haine, constituie o pedeapsă infamantă (însă mai puţin gravă decît închisoarea), pe care inchizitorii o dau ereticilor.

83

V. remarcabilul text referitor la dijme, clin 1311, unde aceste trei „partide" sînt reprezentate ca atare : textul acesta, extras din Cartulaire de Foix, este re produs In J. Duvernoy, Le Registre..., voi. III, pp.

337—341, nota 509 ; v. îndeosebi paginile 337, 338 şi 339 axe acestei note. Despre Sabarthes, v. infra, cap.

XVIII.

Retif de La Bretonne, ed. 1970.

III, 57 (Bedeilhac) ; .şi Duvernoy, 1961, p. 18 (Luzenac).

III, 276—277; şi III, 347. Să adăugăm că, la Tignac, Simon Barra, castelan la Ax-les-Thermes, a pus sa lie înecat judecătorul seniorial din localitate (I, 281).

z5. .Nobilimea din epoca aceea este, în primul rînd, o „societate de moştenitori" (G. Duby, in Annaies, 19/2, p. 811 şi 822 ; J. Heers, Le Clan..., p. 23).

2ti. injra, cap. IX.

V. salutările ciobanului Pierre Maury către un senior de vaza (întoarse cu căldura)...

Arh. dep. Ariege, J 79 ; v. de asemenea BarriereFiavy, 1889.

2<J. Aceste păduri, pîrloage şi lande, căzute, într-un tîrziu, in miini regale şi comunale, vor corespunde, potrivit cadastrului din 1827, păstrat la primăria ac-lualã din Montaillou, celor 225 de hectare de pădure ale administraţiei pădurilor (Eaux et Forets), şi celor 430 ae hectare ale „comunalului". Vechea rezervaţie seniorială, teren agricol şi păşune (fără păduri, căci ie-am socotit mai sus), va corespunde unei proprietăţi de 37 de hectare (cea a d-lui Gely, a cărui familie va fi dobindit, in 1827, prin cumpărare şi moştenire, amintita rezervaţie). Ca să se poată face o comparaţie, sa menţionăm că domeniile cîtorva monta-nonezi (vreo zece) calificaţi, în 1827, „proprietari" (rezidenţi şi, în general, cultivatori-patroni), printre care se află familii cu numele Ciergue, Baiile, întrunesc, fiecare,' 8 pînâ la 12 hectare fiecare ; cele ale „cultivatorilor",, 2 ha ; şi cele ale „pălmaşilor", un hectar sau mai puţin. Aceşti „cultivatori" alcătuiesc, in 1827, majoritatea populaţiei ; pălmaşii constituie o minoritate importantă.

3U. M. Bonnassie, Teză.

Referinţa la p. 45, nota 1 (supra).

Din păcate, îmi este imposibil, întrucît îmi lip sesc documentele, să cifrez dările ridicate de senior, la Montaiilou, către 1300—1320.

Se poate crede acest lucru, prin inferenţe de istorie comparată, dacă citim lucrările lui Bonnassie, op. cit. De altfel, prin 1300—1320, mai există încă unele resturi de dependenţă personală, chiar de iobă gie, în diferite localităţi ale comitatului Foix; v. des

pre aceasta lucrările lui Felix Pasquier, Infra, la bibliografie. Pirineii constituiau una din zonele clasice de iobăgie medievală, înainte de epoca de care ne ocupăm noi (Fossier, Histoire sociale...). 31. Buby, 1958.

I, 209 (nota 81, redactată de J. Duvernoy).

J. Poux, 1901, p. 6.

III, 337 (texte reproduse în nota 509 şi extrase din Cartulaire de Foix).

A. Sarramon, Les Paroisses du diocese de Cornminges cn 1786, colecţie de documente inedite despre istoria economică a Revoluţiei franceze, Paris, B.

N., 1968, p. 18 şi passim.

Despre rolul moderator al Iui Filip cel Frumos, în 1313—1314, cu privire la dijmele din Sabarthes, v. Joseph Poux, „Lettres de Philippe le Bel pour le Sabarthes... 1313—1314", Bulletin historique et philologique, 1900.

## Capitolul II

## CASA-FAMILIE : DOMUS, OSTAL

Amicale sau opresive, nobilimea, senioria, Biserica sînt, în mod esenţial, în afară de Mon-taillou, în afara satului. Dacă lăsăm de o parte cazul doamnei Beatrice de Planissoles, apoi pe cel al vice-castelanuîui, prea puţin cunoscut, care 1-a înlocuit pe răposatul soţ al acesteia la comandamentul fortăreţei locale, toţi locuitorii satului, inclusiv preotul, aparţin familiilor ţărăneşti din partea locului. Chiar şi cei cîţiva meşteşugari ai parohiei sînt legaţi de sat ; au o activitate şi rubedenii agricole. Iar distincţia plugar-zilier care, în cîmpiile din nordul Franţei, dă satului segmentarea lui caracteristică, ia, în cazul nostru, forme particulare ■'. In micul grup pirenean pe eare-1 studiază cartea aceasta, dominaţia a două sau trei familii relativ bogate, sau mai puţin sărace — mai întîi familia Clergue, apoi Belot, Benet... —, nu împiedică o oarecare reducere a inegalităţii condiţiilor de către anumiţi factori ; tinerii săraci care, în Bazinul parizian, s-ar îngrămădi pe loc, pentru a forma un proletariat sau un semi-proletariat de zilieri, la Montaillou, dimpotrivă, sînt expulzaţi ca să zicem aşa din structura socială a satului ; ei devin păstori în munţii din apropiere, sau în îndepărtata Catalonie.

86

în felul acesta, cel mai bine, pentru cine vrea să înţeleagă, este să abandoneze (provizoriu şi ca să se poată întoarce mai tîrziu, mai bine înarmat) problemele de stratificare socială în interiorul satului şi să meargă la ceea ce este cel mai simplu, să examineze cel mai mic amănunt, celula de bază care, reprodusă în cîteva zeci de exemplare, constituie satul Mon-taillou. Această celulă de bază nu este alta decît familia ţărănească, încarnată, în măsura posibilităţilor, în perenitatea unei case şi în viaţa cotidiană a unui grup casnic de persoane, corezidente sub acelaşi acoperiş ; această entitate este numită, în limba locului, ostal 2; hospicium şi mai ales dornus, în latina din dosarele Inchiziţiei. Este de remarcat că termenii ostal, domus, hospicium înseamnă indiferent şi inextricabil familie şi casă. Cuvîntul familia, practic, nu este niciodată folosit în registrele noastre ; nu le vine pe limbă mon talionezilor, pentru ei, familie de carne şi casă de lemn, piatră sau chirpici, fiind acelaşi lucru. Distincţia între aceste două concepte, familial şi domiciliar, în vremurile noastre, se face de la sine; în mentalitatea personajelor interogate de Fournier, ea nu se produce încă 3.

Numeroase texte vorbesc, fără să ascundă ceva, despre rolul capital — afeetiv, economic, familial — pe care-1 are casa-familie în preocupările locuitorului mijlociu din ţinutul Aillon. Nu există vreun dialog mai frumos, pe tema aceasta, decît cel care, cu prilejul unui episod inchizitorial, îi pune să se înfrunte pe Gauzia Clergue şi pe Pierre Azema, din Mon-taillou : Gauzia, soţia lui Bernard Clergue bis, vrea să-i destăinuie episcopului Fournier nişte fapte eretice la care a fost ea martoră, ba chiar complicei... Răspunzîndu-i, Pierre Azema îi spune să bage de seamă : Proastă şi nesocotită mai eşti. Dacă vei mărturisi toate acestea, îţi vei pierde avutul şi-ţi vei nimici casa. Copiii tăi, cu mînia în suflet, vor pomi să cerşească,,.

Nu scormoni lucrurile, căci va fi vai de tine. Stai cit mai departe de ele, ca să nu fii nevoită să le scormoneşti. Şi Pierre Azema încheie, tot pentru Gauzia, a cărei domus este totuşi de importanţă minoră (dar, cu atît mai mult...) : Mai văd o cale, şi mai bună, ca să-ţi salvezi casa. Deoarece eu, atîta timp cit va trăi seniorul episcop (Jacques Fournier), voi face parte din casa lui; şi voi putea face multe lucruri bune ; voi putea-o da pe fata mea după unul din fiii voştri: astfel, casa noastră va ajunge bine, adică va fi îndestulată, în stare bună I, 367). Dacă totuşi vei mărturisi că ai fost amestecată în erezie, veţi fi nimiciţi cu toţii, tu, casa ta şi fiii tăi.

Aceste vorbe, adaugă Gauzia Clergue, au fost schimbate, fără martori, între mine şi Pierre Azema. Din pricina aceasta n-am mai vrut să mărturisesc nimic (Inchiziţiei).

Totul se află în acest text, care pune ca valoare supremă prosperitatea caselor, aliate eventual prin căsătorie, interesul lor, bine înţeles, cerînd să fie respectată legea tăcerii. Concept esenţial, domus sau grup casnic de corezidenţi, în viaţă dacă nu şi în carne, organizează, în sfera sa, diverse date, anexe sau centrale : adică focul de la bucătărie, bunurile şi pămîntul, copiii, legăturile conjugale. Realitate fragilă, ea este ameninţată şi uneori distrusă la fiecare generaţie, în urma epidemiilor, prin văduvie, prin recăsătorii care, după ce le sfărîmă, relansează cuplurile ; dar şi din pricina Inchizitorilor ; ea constituie totuşi, la orizontul montalionezului mijlociu, idealul de referinţă.

în sfîrşit, în acelaşi text, formulată de Pierre Azema, reţinem o semnificaţie derivată, cam abuzivă, luată uneori de termenul domus: semnificaţia de înrudire. Cînd Azema declară : fac parte din casa episcopului, el nu vrea să spună, ca simplu ţăran din Montaillou ce este, că locuieşte în palatul episcopal din Pamiers...,

ci se declară, foarte simplu, rudă mai mult sau

mai puţin apropiată, „mică rudă" a prelatului Fournier.

Nimic nu arată mai bine importanţa lui domus, concept unificator al vieţii sociale, familiale şi culturale a satului, decît rolul de piatră de temelie pe care

1-a jucat în valea superioară a rîului Ariege şi la Montaillou, în construirea sau reconstruirea catarismului. într-o zi, po- vesteşte Mengarde Buscailh, din satul Prades d'Aillon (de lîngă Montaillou), l-am întîlnit pe cumnatul meu, Guillaume Buscailh, pe drumul pe care îl luasem ca să mă duc la biserica din parohia mea (I, 499). — Unde te duci? mă întreabă Guillaume.

Mă duc la biserică.

Ia te uită ! mi-o întoarse el, mare „bisericoasă" ai mai ajuns! Poţi la fel de bine să te rogi lui Dumnezeu în casa ta, nu numai în biserică.

l-am răspuns că biserica este un loc mai po- trivit decît casa pentru a i te ruga lui Dumnezeu.

Atunci a spus doar atît, ca să aud eu:

— Nu eşti de credinţa noastră.

Aşadar, pentru Guillaume Buseailh, simpatizant zelos al ideilor catare (n-a vrut el odată ca Mengarde, cumnata sa, pe cînd alăpta, să facă greva sinului, ca să lase să moară în endura un prunc eretic ! [I, 499]), credinţa albi-genză este cea în care se trăieşte acasă şi care se practică acolo. Spre deosebire de dogma romană, al cărei sediu este sanctuarul parohiei. De altfel, aşa gîndeşte toată lumea : cînd erezia a pătruns într-o domus, îi declară un ţăran lui Jacques Fournier, este întocmai ca lepra ; se înfige acolo timp de patru generaţii, sau pentru totdeauna (II, 110). Aude Faure, din Mer-viel, nevrozată, îşi pierde credinţa în Euca-ristie ; îşi destâinuieste îndoielile vecinei şi rudei sale, Ermengarde Garaudy. Aceasta, îngro89

zită, îi spune necredincioasei femei sâ bage de seama la urmările triste pe care le pu^te avea un astfel de scepticism pentru casa în care stă şi pentru satul unde trăieşte. Eşti o trădătoare, spune femeia Garaudy către Aude, satul acesta şi acest ostul (casă) uu fost întotdeauna ferite de orice păcat şi de orice erezie. Bagă de seamă să nu ne aduci aici păcatul de prin alte locuri şi să nu cumva să atragi blestemul asupra sa-tului nostru (II, 87). După părerea femeii Garaudy, căile ereziei slnt cum nu se poate mai limpezi : ca un întreg sat să pătimească, este de ajuns să greşească o singură casă. Invers, violenţa inchizitorială este socotită mai întii, la victimele ei, ca o agresiune împotriva acelei domus eretice, înainte chiar de a fi considerată ca o agresiune împotriva libertăţii sau a vieţii cutârui sau cutărui individ ; aceşti doi trădători au atras necazul asupra casei noastre şi asupra fratelui meu preotid, declară Bernard Clergue, evocînd arestarea rectorului (preotului) din Montaillou, denunţat de doi informatori (II, 281).

Conversiunea la erezie se face, şi ea, prin blocuri succesive, casă după casă, nu neapărat individ după individ. Pierre Authie, misionar catar din Sabarthes, crede că trecerea la credinţa lui se face de la gospodărie la gospodărie, de la casă la casă, în mult mai mare măsură decît de la conştiinţă

la conştiinţă individuală : Dumnezeu a vrut să vin în casa voastră, spune el către familia, adunată laolaltă, lui Ray-mond Pierre, ca să pot salva sufletele oamenilor din casa aceasta (II, 406). Pentru Pierre Authie, casele sînt pachete de suflete care se alătură în bloc unui anumit credo. Pierre Maury, din Montaillou, citează într-adevăr cazul unei domus din Arques care s-a convertit ca „un singur om" : cred, povesteşte Pierre Maury, că Gaillarde, sora lui Guillăume, Escaunier şi soţia lui Michel Leth şi Esclar-monde, cealaltă soră a lui Guillăume, care, pe atunci, să fi avut vreo doisprezece ani, erau de

90

partea ereticilor; şi, după părerea mea, tot aşa şi Arnaud, fratele lui Guillaume. Aceste persoane se convertiseră în bloc, toată casa din-tr-o dată, împreună cu Gaiilarde, mama, cu Guillaume Escaunier, şi cu Marquise, sora lui (111, 143). La Montaillou, acţiunea misionară a fraţilor Authie se sprijină pe structura celulară a anumitor case credincioase : Pe vremea cînd locuiam la Montaillou şi la Prades, în Aillon ■', povesteşte Beatrice de Planissoles, se zvonea printre cei ce credeau în erezie că ereticii (şi mai cu seamă fraţii Authie) frecventau casele fraţilor Raymond şi Bernard Belot care, pe atunci, locuiau împreună; precum şi casa surorii lui Prades Tavernier ereticul, Alazais Rives; şi casa lui Guillaume Benet, fratele lui Arnaud Benet, din Ax (el însuşi socrul lui Guillaume Authie) : oamenii din aceste diferite case erau cu toţii din Montaillou. Beatrice, şireată, a priceput foarte bine unul din secretele succesului ereziei în satul ei : localismul, fraterna-iismul, „maisonalismul" * sau domicilierea favorizează progresul ideilor primejdioase; ele trec, sărind, din domus în domus, şi din grup domestic în grup domestic. De îndată ce erezia este implantată, domus constituie pentru ea un loc de păstrare : moleculă baricadată asupra ei însăşi, ea limitează cit poate mai bine contactele compromiţătoare cu casele ne-eretice. Secretul noii credinţe este apărat cit se poate de mult, cînd este şoptit prin uşa unei domus (II, 10) ; sau, soluţie preferabilă, cînd este închis în zăpuşeala umedă a celor patru pereţi ai unui ostal: la Montaillou, Alazaîs Azema nu vorbeşte despre erezie decît în casa ei, cu fiul său Raymond (I, 319). Mai vorbeşte şi cu membrii casei familiei Belot (în cazul de faţă, cu cei trei fraţi Belot, Raymond, Bernard şi Guillaume, şi cu mama lor, Guillemette) ; şi, de asemenea, cu membrii casei Benet, înrudită cu

* Din fr. maison, „casă".

97

cea de mai înainte : adică, vorbeşte cu Guil-laume, Benet, cu fiul lui, Raymond, şi ca Guillemette, nevasta iui Guillaume. (Se va reţine faptul că, în aceste enumerări făcute de Alazais Azema, bărbaţii, bătrîni sau tineri, trec, în mod regulat, înaintea femeilor, chiar dacă acestea sînt bătrîne). La fel,

Raymonde Lizier care, mai tîrziu, recăsătorindu-se, va deveni Raymonde Belot, şi va sfîrşi în temniţă pentru erezie, era foarte legată de Guillemette Belot şi de Raymond, Bernard şi Arnaud Belot; se ducea adesea în casa lor şi vorbea îndelung, pe ascuns, cu ei G; s-ar putea înmulţi aproape la nesfîrşit, atît pentru Montaillou cît şi pentru celelalte sate, aceste citate care subliniază sociabilitatea specifică a caselor, cuceritoare şi tăinuitoare a unei aceleiaşi mişcări "'.

Reţeaua, de comunicare şi totodată de separare, alcătuită de case serveşte de suport logistic clandestinităţii catare. Insă rolul acesta decurge dintr-o sociabilitate proprie caselor (domus), prealabilă şi specifică : o utilizează fără s-o fi creat. Dovadă : anumite domus, prin însuşi faptul că nu sînt catare, slujesc la rîn-dul lor de loc structurat de satisfacere a sociabilităţii celor cîteva personaje care sînt bune catolice (mai mult sau mai puţin şovăitoare), ce se întîlnesc la Montaillou ; Jean Pellissier, cioban în sat, afirmă că, cel puţin pe vremea cînd era tînăr, nu era eretic : frecventam, adaugă el, ca să-şi întărească jurămintele de ortodoxie, patru case din Montaillou, din care nici una nu era eretică (III, 75).

La Montaillou, organismul propriu-zis colectiv, cu alte cuvinte adunarea capilor de familie, poate că nu este inexistent; însă această adunare, dacă funcţionează cumva, pare să ducă o viaţă oarecum fantomatică : este, fără îndoială, paralizată de ruptura internă a satului în facţiuni religioase şi în clanuri antagoniste. Cît despre confrerii, asociaţii penitente, şi alte ingrediente ale sociabilităţii occitane, acestea sînj;

92

absente, dacă nu din epocă în general, cel puţin din colectivităţile noastre munteneşti în particular 8.

în aceste condiţii, Montaillou îmi apare în primul rînd ca un arhipelag de domus, marcate, unele pozitiv, altele negativ, faţă de curentele heterodoxe.

Ţăranii şi ciobanii din Montaillou sînt conştienţi de această situaţie : pentru Guillaume Belot, cultivator, şi pentru fraţii Pierre şi Guillaume Maury, ciobani, care fac, în timpul unei plimbări, un recensămînt neoficial al satului lor, acesta se împarte într-un anumit număr de case credincioase şi un altul de necredincioase — „credinţa" în discuţie fiind bineînţeles erezia. Printre casele pe care cei doi Guillaume (Belot şi Maury) le califică în mod expres de „credincioase" figurează casa Maurs, casa Guil-habert, casa Benet, casa lui Bernard Rives ; cea a lui Raymond Rives, casele Maury, Ferrier, Bayle, Marty, Faure, Belot9 : cele unsprezece domus /.credincioase" corespund adesea unor menaje nucleare, formate fiecare dintr-un cuplu de părinţi şi din copiii lor ; una din cele unsprezece domus eretice se îndepărtează totuşi de acest „model" nuclear, de vreme ce ea „conţine" o mamă bătrînă (Guillemette „Belote") cu

cei patru fii mari ai ei, încă celibatari în vremea aceea. Cele unsprezece case credincioase sînt populate, în total, potrivit acestei enumerări, de 36 de persoane eretice ; acest total trebuie totuşi socotit ca fiind incomplet : pentru mai multe menaje enumerate astfel în cadrul cutărei sau cutărei case credincioase, Belot şi Maur}' menţionează numai numele soţului şi al soţiei ; nu dau numele copiilor, aceştia fiind socotiţi pesemne de cei trei martori ai noştri ca o cantitate neglijeabilă n).

Domus nu este întotdeauna coextensivă cu opiniile fiecăruia, lucru dovedit de urmarea acestei numărători : Maury şi Belot semnalează într-adevăr, la Montaillou, un anumit număr

93

de eretici „nestabiliţi" ; aceşti „izolaţi" nu sînt legaţi de o domus care, ca atare, ar putea fi socotită „credincioasă". Ereticii „din afara casei" (III, 162) sînt în număr de nouă : printre ei, există două cupluri căsătorite (familia Vital şi familia Fort) care, probabil, trăiesc în case ce aparţin altcuiva ; două femei căsătorite (care poate că au alte păreri decît soţii lor) ; în sfîr-şit, o bastardă şi doi fii, ai unor familii, menţionaţi izolat.

Alte case din Montaillou nu sînt socotite „credincioase" ; însă ele au, toate, faţă de ea-tarism, o atitudine de neutralitate binevoitoare : de pildă, domus a familiei Lizier (III, 162 ; 490), de care nu ai de ce să te temi, spun Maury şi cei din familia Belot, de dnd a fost asasinat Arnaud Lizier (acesta era anticatar) : de fapt, după dispariţia lui Arnaud, casa Lizier ajunge sub înrîurirea familiei Clergue, si chiar în seraiul personal al preotului : Pierre Clergue face din Grazide Lizier ibovnica sa.

Catolicismul, la Montaillou, este socotit şi el tot „pe case" : Jean Pellissier, servitor agricol şi cioban, semnalează existenţa, în sat, a cinci case neeretice : casa lui Pellissier, probabil „ne-nuclcară", întrucît avea cinci fraţi dintre care cel puţin unii atinseseră vîrsta bărbăţiei "; casa în care locuia Na Carminagua, literal „Doamna" Carminagua, mama fraţilor Azema (în realitate, ei au manifestat, uneori, ceva mai mult decît reticenţă faţă de erezie t2) ; casa lui Julien Pellissier, cea a lui Pierre Ferrier (care, mai tlrziu, după cum spun Maury şi Belot, va bascula de partea albigenzilor) ; în sfîrşit, cea a unei femei numită Na Longua, mama Gauziei Clergue, ea însăşi devenită rudă prin alianţă cu cei din familia Clergue, fără să fie eretică aşa cum erau aceia.

Aşadar, în total, şi la nivelul caselor recenzate, unsprezece domus eretice, cinci domus catolice ; cîteva case care îşi schimbă tabăra (de pildă, cea a familiei Clergue) ; si cîteva

base mixte, sau neutre, sau dezbinate împotriva lor însele; sau locuite do oameni cu inima despicată, versatili şi gata oricînd să trădeze (II, 223). Lista

este incompletă, de vreme ce Montaillou, pe la 1300—1310, număra probabil peste două sute de locuitori, adică cel puţin vreo patruzeci de case. Insă, din aceste patruzeci de case, cele mai multe, într-un moment sau altul, dovediseră slăbiciune pentru erezie ; în total, după doi martori bine informaţi, Guil-laume Mathei şi Pons Rives, la Montaillou nu rămăseseră decît două case neatinse de erezie (I, 292). Cît despre Guillaume Authie, misionarul catar, care şi el se dă în vînt după Montaillou, după preotul Clergue şi după casa familiei Clergue (Nu, spune el, nu am de ce să mă tem de preotul Clergue sau de casa familiei Clergue, Ah! dacă toţi preoţii din lume ar putea fi ca cel din Montaillou...), el confirmă, în alt fel, ideea formulată de Mathei şi de Rives despre „singurele două case anticatare", de vreme ce strigă : la Montaillou nu sînt decît doi bărbaţi de care trebuie să ne ferim i?>. Două case anticatare, spun Rives şi Mathei ; adică două personaje anticatare, unul de fiecare casă, după cum declară, la rîndul său, şi Guillaume Authie.

Toţi muntenii noştri subliniază, în cor, cu o putere convingătoare, puterea mistico-religioasă pe care o are domus, ca matrice probabilă a opiniilor fiecăruia. Şi reciproc : ca un porc le-pros ce molipseşte toată cocina, individul atins de deviaţie dogmatică şi-a infectat repede toată domus. Martorii noştri şi-ar putea însuşi formula latină, pe care o alcătuiesc pentru circumstanţă : cujus domus, ejus religio. Spune-mi care-ţi este casa, ca să-ţi spun care-ţi este credinţa. Lucrurile nu stau întotdeauna chiar aşa, desigur ; însă, tocmai de aceea, ele confirmă regularitatea fenomenului. Va fi nevoie de marile lovituri date de represiunea inchizitorială, începînd din 1308, ca să se rupă în cele din urmă reţeaua aceea strînsă formată din casele



(domus) catare din Montaillou şi ca satul să devină un tragic coş cu crabi, unde fiecare luptă pentru pierderea vecinului, crezînd, iară nici un temei, că evită propria sa pierdere.

Dar oricare ar putea fi acest deznodământ tragic, cert este că, pentru cei din Montaillou, casa (ostal) ocupă o poziţie strategică în posedarea bunurilor acestei lumi. Să-1 ascultăm în privinţa aceasta pe Jacques Authie cînd adaptează, pentru ciobanii din Arques şl din Montaillou, care-1 ascultă, mitul catar al căderii ; Satana, spune Jacques Authie, a pătruns în împărăţia Tatălui şi le-a dat a înţelege duhurilor de acolo că el, diavolul, avea un rai şi mai bun... Duhurilor, vă voi lua cu mine în lumea mea, a adăugat Satana, şi vă voi da boi, vaci, bogăţii, o nevastă ca tovarăşă şi veţi avea propriile voastre ostals, şi veţi avea copii... şi, cînd veţi avea un copil, vă veţi bucura mai mult decît de toată tihna de care vă bucuraţi aici în Rai (III, 130 ; II, 25). Ostal vine aşadar după vacă şi după soţie, dar înainte de copil, în ierarhia bunurilor esenţiale.

Dintr-un punct de vedere juridico-magic, să spunem etnografic, ostal din

Ariege, ca şi cosa din Andorra, reprezintă mai mult decît suma indivizilor perisabili care alcătuiesc grupul celor ce locuiesc într-o casă. Casa din Pirinei este o'persoană morală, indivizibilă în bunuri M, şi deţinătoare a unui oarecare număr de drepturi : ele se exprimă prin proprietatea asupra unei bucăţi de pămînt, prin folosirea pădurilor şi a păşunilor comune din munţi, solanes sau sou-lanes ale parohiei. Ostal sau casa este deci o entitate : ea „continuă personajul stăpînului mort" ; trece drept „adevărata stăpînă a tuturor bunurilor care constituie patrimoniul":15. Cu atît mai mult cu cît, în satul nostru, ţăranii, de rînd sau de seamă, sînt proprietari temeinici ; ba chiar sînt, se poate spune, proprietarii de fapt ai ogoarelor şi ai păşunilor lor, care

alcătuiesc cea mai mare parte a teritoriului ce este folosit w, pădurile şi locurile de transhumantă nefiind puse la socoteală.

La Montaillou, casa îşi are steaua ei, norocul ei, „la care cei morţi participă mai departe". (I, 313—314). Steaua şi norocul acestea sînt salvate păstrînd în casă fărîme de unghii şi păr luate de la capul familiei decedat ; părul şi unghiile, în măsura în care continuă să crească şi după moarte, sînt purtători de energie vitală, deosebit de intensă. Datorită acestui rit, casa „este pătrunsă de anumite calităţi magice ale persoanei" ; se dovedeşte în stare să le treacă apoi altor persoane dintre urmaşi. Cînd Pons Clergue, tatăl preotului din Montaillou, a murit, povesteşte Alazais Azema (I, 313-—314), t Mengarde Clergue, soţia lui, mi-a cerut, mie şi 3runei Pourcel, să tai de la cadavru nişte şu-nţe de păr pe care le avea in jurul frunţii, orecum şi bucăţele de la toate unghiile de la

' mîini şi de la picioare; în felul acesta, casa defunctului avea să rămînă norocoasă ; aşadar, uşa casei în care zăcea corpul mort a fost închisă ; am tăiat părul şi unghiile şi le-am dat slujnicei din casă, Guillemette, care, la rîndul ei, le-a dat Mengardei Clergue. Această „ab-sciziuneă a părului şi a unghiilor a fost făcută după ce am stropit cu apă faţa mortului (căci la Montaillou nu este spălat tot cadavrul).

La originea acestor practici se înscrie o ţărancă din Montaillou, Brune Vital ; ea i-a recomandat Mengardei Clergue, văduva notabilului Pons, să respecte acest obicei popular : Doamnă, spusese Brune către Mengarde, am auzit că dacă se ia de la un mort şuviţe de păr şi bucăţele de unghii de la mîini şi de la picioare, mortul acesta nu ia cu sine steaua sau norocul casei (I, 313—314). O altă feemeie din Montaillou, Fabrisse Rives, dă, în legătură cu acelaşi episod, cîteva precizări suplimentare : Cu prilejul morţii lui Pons Clergue, tatăl



preotului, dezvăluie Fabrisse, o mulţime de oameni din ţinutul Aillon au venit la casa preotului, fiul lui Pons. Corpul a fost pus în această „casă în casă",

care se numeşte „fo-gariha" (bucătărie) ; nu era încă înfăşurat în giulgiu; atunci, preotul a scos toată Iwnea din casă, în afară de Alazais Azema şi de Brune Pourcel, bastarda lui Prades Tavernier; femeile acestea au rămas singure cu mortul şi cu preotul; femeile şi preotul au tăiat şuviţele de păr şi bucăţelele de unghii de la cadavru... S-a auzit, mai tîrziu, că preotul a făcut la fel după aceea cu cadavrul mamei sale (I, 328). Povestirile acestea subliniază precauţiile luate de moştenitori ca nu cumva mortul să ducă cu sine norocul casei : sînt scoşi afară numeroşii vizitatori veniţi pentru condoleanţe ; uşa este închisă ; familia se baricadează în bucătărie, care este casa în casă ; corpul nu este spălat de frică să nu piardă, spălate de apă, unele particularităţi preţioase prinse de pielea şi de jegul lui. Precauţiile acestea pot fi comparate cu cele pe care le-a menţionat Pierre Bourdieu în legătură cu casa kabylă : şi acolo sînt luate toate măsurile posibile ca nu cumva mortul, cînd este spălat, apoi cînd pleacă la groapă, să ia cu el baraka caseiil.

Fără a merge atît de departe, şi ca să rămî-nem în aria „iberică" a civilizaţiilor pireneene, este sigur că bascii stabilesc şi ei o legătură directă şi durabilă între morţi şi casă : „morţii, în loc să aparţină urmaşilor lor, continuă să aparţină casei", scrie Colas în lucrarea lui despre La Tombe basque. Acest autor indică, de asemenea, că unei case îi rămîne posesiunea sau proprietatea asupra mormintelor familiei în cimitir iS. Locuitorii din Montaillou au şi ei conştiinţa acestei legături foarte puternice care subzistă între mort şi fosta sa domus, cuvîntul domus fiind înţeles aici în dublul şi indisolubilul sens de domiciliu şi familie. Alazais Faure, din Montaillou, cu un sac gol pe cap, îl



întîlneşte într-o zi, în apropierea castelului local, pe Bernard Benet care, ca şi ea, este mon-talionez (I, 404) ; Bernard acesta vrea să-i dezvăluie inchizitorului din Carcasonne erezia dovedită odinioară de răposatul Guillaume Guil-habert, frate cu Alazais. Aceasta este înspăi-mîntată ; se arată dintr-o dată gata la orice pentru a proteja memoria fratelui său ; memoria aceasta este într-adevăr ameninţată, la fel de mult ca şi domus a mortului, printr-un efect retroactiv : ii spun lui Bernard Benet, povesteşte Alazais, că îi voi da o jumătate de duzină de oi, sau o duzină de oi, sau orice altceva va dori el, ca să. înlătur blestemul acesta, ce va aduce pagubă şi blestem asupra fratelui meu mort şi asupra casei lui.

Folosirea unor părticele din corpul omenesc, în scopul de a proteja continuitatea urmaşilor şi, totodată, cea a casei, se leagă şi de alte rituri magice de acelaşi ordin ; ele sînt vii în folclorul occitan. Beatriee de Planissoles păstrează primul sînge menstrual al fiicei sale, ca pe un filtru de iubire, cu gîndul să-i facă farmece unui viitor ginere ; iar cordoanele ombilicale ale nepoţilor, ca pe nişte talismane, ca1 să cîştige propriile ei procese. In ambele

cazuri, aceste părticele organice sînt dotate cu fecunditate, întocmai ca unghiile şi părul Iu Pons Clergue ; sînt importante pentru prosperitatea urmaşilor (dragostea ginerelui pentru fată) şi pentru prosperitatea proprietăţii (cîştigarea proceselor). Intr-o vreme apropiată de a noastră, fetele din Languedoc mai puneau o picătură din sîngele lor sau o aşchie de unghie într-o prăjitură sau într-o băutură, ca să fie iubite de un băiatiS).

La un nivel de generalitate mai mare, unghiile şi părul luate de la cadavrul unui cap de familie din Montaillou întreţin cu domus, în care vor fi păstrate mai tîrziu, o relaţie analogă cu raportul care se stabileşte între relicvele unui sfînt- şi sanctuarul care le adăposteşte •' „acolo se află o părticică din trupul său,

sfintul este mereu prezent" -°. Teoriile despre corpul durabil al regilor21, legat el însuşi de continuitatea casei regale, se aplică şi cadavrului capului de familie din Montaillou, din care sînt de ajuns cîteva fărîme ca să asigure permanenţa carnală a urmaşilor şi menţinerea focului sacru din dornus: Pons Clergue a murit! Trăiască familia Clergue ! De parcă cele două concepţii, cea regală şi cea ţărănească, cea aristocratică şi cea de rind, au luat naştere într-o vreme, necunoscută de noi, dintr-un fond de mentalităţi magice.

O ultimă remarcă : preotul Pierre Clergue. după mărturiile făcute de Fabrisse Rives, a păstrat şuviţele de păr şi aşchiile de unghii de la tatăl său, apoi de la mama sa. (De altfel, va împinge dragostea pentru aceasta pînă într-acolo îneît a cerut să fie îngropată sub altarul. Fecioarei, în biserica din Montaillou).

Grija pentru domus nu este aşadar „patrilo-cală" sau „matrilocală", ci ambivalenţă. Cetăţenii din Montaillou şi din alte părţi vorbesc desigur în termeni emoţionanţi despre ostal patern sau despre domus paternă : ar fi mai bine, declară preotul Clergue (gîndindu-se anume la casa propriului său tată), ca fratele să se însoare cu sora sa, mai degrabă decît să primească o soţie străină, şi tot astfel, sora să se mărite cu fratele ei, mai degrabă decît să părăsească, înzestrată cu o dotă mare, ca să se mărite cu un soţ străin, casa părintească : în felul acesta, într-adevăr, casa părintească este practic distrusă (I, 225-226). Casa părintească este, de asemenea, cea în care fata din Montaillou, căsătorită în afara satului, atinsă fiind de o boală fără leac, se întoarce să moară : Esclarmonde, fiica lui Ber-nard Clergue (fiul lui Arnaud şi al Gauziei Clergue) era măritată cu un bărbat din Comus22; s-a îmbolnăvit de o boală fără scăpare ; a fost adusă în casa tatălui ei, unde a stat şi a zăcut la pat, timp de trei ani puia. să moară. In clipa morţii, celălalt Bernard Clergue



fratele preotului — l-a dus în această casă

pg ereticul ce o „consolase" * pe Esclarmonde (I, 41(3). Casa

părintească este, în cele din urmă, celula eventual infectată, bănuită că i-ar fi inoculat erezia bietei fete, care o părăseşte ca să se mărite în altă parte : martorul ştie cumva dacă ostal părintesc al femeii Faure, din La-fage, a fost odinioară necinstit de erezie ?, îl întreabă Jacques Fournier pe un denunţător2;î. Ostal matern are o mare importanţă în regiunea bască ; în partea muntoasă a ţinutului Ari-ege, prin. hazardul transmiterii moştenirilor, poate juca un rol foarte mare : pentru a-şi recăpăta acest ostal matern, confiscat de autorităţile din Foix, în urma purtărilor eretice ale mamei sale, care fusese arsă, Arnaud Sicre se lansează într-o mare carieră de delator (II, 21). Oslal matern creează, atunci cînd el există ca atare, structuri matriarhale": fiul care îl moşteneşte ca să locuiască acolo tinde să ia numele mamei sale, legat de casa de care este vorba, mai curînd decît pe cel al tatălui 2''. Iar ginerele, care vine să stea împreună cu tînăra lui soţie în casa acesteia, va lua adesea numele nevestei, nu ea pe al lui.

Venită de la mamă sau — cel mai adesea — de la tată, indiferent, casa din Montaillou, ca orice domus din Pirinei care se respectă, are un cap : cap de casa, în zona andorrană, dominus domus, în latina scribilor care s-au ocupat de ţinutul din valea superioară a rîului Ariege. Acest dominus domus are putere juridică asupra soţiei şi copiilor săi ; precum şi, eventual, asupra mamei sale ; Alazai's Azema subliniază limpede acest lucru : fiul meu Ray-niond, spune ea, ducea odată merinde oamenilor celor buni (Ies parfaits) într-o desagă sau într-o coşniţă; şi nu-mi cerea nicidecum voie, deoarece el era stăpînul casei mele 2~\

* Cf. infra, cap. XIV şi passim (N. t). 101

Alazaîs Azema fiu se socoteşte, din pricina aceasta, oropsită de fiul ei : îi sînt foarte dragi oamenii cei buni (Ies bonshommes). Se întîm-plă totuşi ca, atît printre ţărani cit şi printre nobili, capul casei să-şi tiranizeze mama : M-cnn ruinat, mi-am vîndut avutul şi am pus zălog tot ce vii se mai cuvenea, sînt umilită şi trăiesc in sărăcie în casa fiului meu; şi nu mă încumet să plec, spune Stephanie de Chateauverdun, ciruncîndu-se de gîtul vechiului ei prieten ereticul Raymond Pierre, crescător de vite (II, 417—418).

Asuprirea exercitată de capul unui domus poate copleşi o soţie şi, totodată, un tată bă-trîn : Pons Rives, din Montaillou, este stăpînul autoritar în ostal (I, 339—341) ; a alungat-o din el pe soţia sa, Fabrisse, deoarece, spune el, dracul i-a trimis-o : de cînd este ea în casă, nu mai este chip să-i primească acolo pe parfaits ! Gît despre Bernard Rives, bă trînul tată a lui Pons, nu o duce prea bine în casa în care locuieşte, dar pe care de acum înainte o conduce fiul său : într-o zi, fata lui, Guillemette, soţia celuilalt Pierre Clergue (a nu se

confunda cu preotul Pierre Clergue) vine să-i ceară împrumut un catîr ca să se ducă după nişte grîu (de care are nevoie), pînă la Tarascon. Bernard Rives nu-i poate răspunde fetei decît atît : nu îndrăznesc să fac nimic fără voia fiului meiu Vino ikîine din nou. O să-ţi împrumute catîrul. Alazaîs Rives, nevasta lui Bernard, şi marna lui Pons, este la fel de terorizată de fiul ei, ajuns „micul cap al familiei", adevărat tiran al casei 2S. Mama se supune.

Supunerea faţă de capul familiei — din clipa cînd acesta are o personalitate destul de puternică, de atrăgătoare şi de diabolică — se poate transforma în cultul personalităţii, unde intră admiraţia, adoraţia. Bernard Clergue, fiind în închisoare, află de moartea fratelui său, preotul, care devenise (chiar înainte ca bă-trînul Pons Clergue să fi murit) adevăratul cap al casei frăţeşti. Bernard se prăbuşeşte, de faţă



cu patru martori, gemînd : a murit 'Dumnezeul meu, A murit cel ce mă calau-ca. Trădătorii aceia de Pierre, Azt-mu şi t'tcri\- Gaillac iau ucis pe Dumnezeul meu (II, 231)). Pierre Cler-gue fusese aşadar divinizat, de către fratele său, încă din timpul vieţii.

Să nu uităm însă că, în ciuda acestei atotputernicii bărbăteşti, la Montaillou, stăpîna casei, dacă are un ostal de oarecare importanţă, are dreptul la titlul de „Doamnă" (domina): Alazaîs Azema, o ţărancă simplă, este numită Doamnă de către o vânzătoare de brânzeturi.; os te drept că negustoreasa trage nădejde că, în felul acesta, îşi poate vinde marfa : Doamnă, vreţi să cumpăraţi brînză de la mine ? Men-garde Clergue, nevastă de ţăran bogat şi chiar cu vază, este şi ea numită Doamnă de către gospodinele din'satul ei (I, 312—314).

Conducători trecători ai unei entităţi dacă sg poate numi nemuritoare, capii de familie succesivi ai unei case anumite sânt investiţi, fiecare la rîndul său, cu dreptul de a-şi desemna urmaşul, dezavantajîndu-i pe ceilalţi urmaşi sau îndreptăţiţi la moştenire. Tradiţiile occitano-romane, privitoare la preciput şi la dreptul de a avantaja, par să aibă un oarecare rol aici. în privinţa aceasta, puterea taţilor de familie sau a capilor casei, în Ariege, este de netăgăduit; ea se opune tradiţiilor egalitare ale cutumei normande sau angevine, cunoscută prin stăruinţa crâncenă cu care se cere împărţirea echitabilă a patrimoniului între toţi fraţii ; sau chiar între fraţi şi surori (de exemplu, în Anjou) -'. In valea superioară a rîului Ariege, este probabil să predomine voinţa tatălui, care hotărăşte asupra urmaşilor, provocînd nedreptatea succesorală : La Tarascon, erau doi fraţi numiţi d'Aniaux sau de Niaux, şi unul din ei era prieten cu ereticii. Acesta a avut doi fii, şi unul din aceşti fii era de partea ereziei. Tatăl lui i-a lăsat o mare parte din avere şi l-a însurat după fata lui Bertrand Mercier, deoarece

mama acesteia era eretică (II, 427). Cutumele din Ariege sau cele din Andora se întemeiază pe libertatea testamentară a capului familiei : ea apără, în cele mai bune condiţii posibile, dorniis împotriva fărîmiţării. Aceste cutume se lovesc totuşi de problema supărătoare a copiilor supranumerari, care nu sint destinaţi să-i urmeze capului familiei în cadrul unei domus; plecînd din casa familială, ei duc cu ei doar o dotă, sau o „parte ce li se cuvine". Dota este eminamente personală ; ea s-a desprins din casa (domus) fostei fete nemăritate, cu prilejul căsătoriei ei ; această dotă nu dispare însă nicidecum în masa bunurilor indivize ale noii căsnicii, pe care trebuie s-o subvenţioneze; de cumva moare mai întîi soiul, dota rămîne proprietatea văduvei, nu a moştenitorilor vreunuia din ei. Preotul Pierre Clergue, povesteşte Be-atrice de Planissoles după ce a rămas prima oară văduvă, mi-a trimis printr-un sol, un act privitor la prima mea căsătorie, act în care se arăta că îmi fusese dată o dotă : dădusem, odinioară, preotului actul acesta să rai-l păstreze. Nu-mi făceam nici o grvjă că n-o să mi-l dea înapoi, de vreme ce eu îi părăsisem (se subînţelege : luîndu-mi şi dota) pe moştenitorii soţului meu ! (I, 233) '

Ca atare, problema dotei este capitală într-o societate mai curînd săracă ; relativa stagnare economică transformă fiecare căsătorie de fată într-o dramă pentru domus : aceasta este ameninţată să-şi piardă din substanţă, din pricina bucăţii de avere luată de tînăra mireasă în bocceaua sa. Acest lucru nu-1 lasă pe Pierre Clergue să doarmă, deoarece el doreşte ca ostal să nu fie împărţit, ajungînd pînă la urmă, aşa cum am văzut, să justifice incestul : Uite, îi declară preotul frumoasei sale ibovnice, într-un moment de afectuoasă uitare de sine şi de fră-mîntare ideologică, noi sîntem patru fraţi (I, 225). (Eu sînt preot şi nu-mi trebuie nevastă). Dacă fraţii mei Guillaume şi Bernard s-ar fi însurat cu surorile noastre Esclarmonde şi



Guillemette, casa noastră nu ar fi fost distrusă din pricina capitalului (averium) luat de amintitele surori ca dotă ; însă ostal al nostru ar fi rămas oricum neştirbit chiar dacă nu s-ar fi adus în casă decît o singură soţie pentru fratele nostru Bernard 2S, am fi avut destule femei (sic) iar ostal al nostru ar fi fost mai bogat decît acum.

Această ciudată apologie a incestului justifică, prin incidenţă, şi celibatul (neeast) al oamenilor bisericii, precum şi concubinajul, în-tîlnit des la Montaillou. Ea recurge din frica oricărei domus, conştientă şi organizată, cînd se gîndeşte să-şi piardă „părţile ce se pot desprinde" : printre care figurează dotele luate rle fete, dar şi partea frăţească, sau fratrisia, datorată aceluia dintre fii care, nefiind cel dinţii născut, sau din orice alt motiv, nu ajunge cap al

casei ; acesta este deci dezmoştenit de ceea ce este esenţial, în afară de această fratrisia, care îi este vărsată de domus sau de capul acestei domus în chip de despăgubire : Mi-am pierdut partea frăţească, (fratrisia) pe care o aveam la Montaillou şi mi-a fost frică (din pricina Inchiziţiei) să mă întorc în sat ca să mi-o iau, declară Pierre Maury, în Catalonia, stînd de vorbă cu Arnaud Sicre (II, 30).Georges Platon, care a realizat un studiu folclorico-juridic a dreptului andorran, în secolele XVIII—XIX, a descris unele din consecinţele, asupra epocii moderne, acestei priorităţi pe care o avea domus sau casa 2° ; potrivit acestui studiu, în succesiunea ab intestat, consangvinitatea trece înaintea afinităţii (lucrul acesta poate fi apropiat de faptul că Beatricc de Planissoles nu are nici o parte din moştenirea răposatului ei soţ : în cutuma pariziană şi mai ales în cea wallonă, ea ar fi beneficiat, dimpotrivă, de comunitatea de bunuri 30. Juristul andorran mai menţionează, printre efectele puterii exercitată de domus, şi autoritatea despotică a capului familiei asupra



părţilor de succesiune „legitime" care ar trebui să revină copiilor excluşi de la succesiunea domiciliară ; şi recunoaşterea oficială a supremaţiei copiilor din prima căsătorie, un soi de drept global al primilor născuţi, drept ce contribuie la împiedicarea fărâmiţării pământurilor care ţin de ostal; a doua şi a treia căsătorie au doar rolul de utilităţi succesorale. Mu ştim dacă aceste dispoziţii andorrane, dirvtr-o epocă tardivă, se aplicau casei din ţinutul Ariege de pe vremea lui Jacques Fournier. Tntîietaiea pe care o avea domus era, în orice caz, deosebit de caracteristică pentru libertatea occitantă şi muntenească. La Mas d'Azil — ca în multe „bastide" fără îndoială —, în acel secol al XlII-lea, în cursul căruia clăinuiau încă în ţinuturile de limbă oc unele vestigii de iobăgie, colonii deveneau automat liberi din momentul în care îşi construiseră o casă a lor;1>!.

Oricît de centrală este ea în cultura văii superioare a rîului Ariege, domus se remarcă, acolo, mai mult prin investiţiile reale sau afective pe care le provoacă decît prin valoarea ei pe piaţă : o casă de la ţară sau dintr-un tîrg face 40 de livre tournois 32, adică doar de două ori preţul unei biblii complete ; de două ori mai mult decît cîştigul unei echipe de ucigaşi plătiţi ; şi aproape de douăzeci de ori mai puţin decît'sumele cheltuite de Bernard Clergue ca să-1 scape pe fratele său, preotul, din ghearele Inchiziţiei. Domus face mult dacă bărbaţii din familia care o deţin vor acest lucru ; însă, la vînzare, ea nu realizează performanţe impresionante. Dotele şi părţile frăţeşti care se des-, prind din ea, oricît ar fi de mici şi cu toate compensaţiile dotale realizate în sens invers, riscă întotdeauna s-o sărăcească, chiar s-o ruineze cu totul. Pe de altă parte, represiunea, care a înţeles foarte bine structurile etnografice ale ţinutului Aillon, prăpădeşte, distruge, arde sau rade de pe faţa pământului

casele ereticilor. Este de ajuns că o cumătră care nu ştie să-şi ţină gura 1-a zărit, prin crăpătura

106

uneî uşi, pe Pierre Authie în timp ce-1 „consola" pe un bolnav într-o casa, ca domus paternă sau maternă, la Prades d'Aillon, să ajungă pe punctul de a fi dărîmată de Inchiziţie (I, 278). La Montaillou, din pricina acestui lucru, domneşte, pe cit este posibil, legea tăcerii : dacă nu vrei să-ţi fie dărîrnată casa, să nu deschizi gura, le spun, într-o pornire comună, femeilor prea vorbăreţe, Raymond Roques şi bătrîna Guillemette „Belote" (I, 310). Ca să-ţi rămînă casa în picioare, trebuie să-ţi ţii gura. în cel mai bun caz, casa unui eretic convins nu este transformată în cenuşă ; insă este confiscată de către autorităţile comitatului Foix, înrobite cu totul, de acum înainte, de către Inchiziţie :!;i.

Casa aceasta — plăpîndă şi şubredă, în ciuda perenităţii ei conceptuale — , se cade acum s-o descriem. Partea centrală, esenţală, a acestei domus, este bucătăria sau joganha, cu bîrnele acoperite de şunci, ferite de1 dinţii pisicilor ; vecinii, chiar şi o femeie cumsecade ca Alazais Azema, simplă cum nu se mai poate, cu tot titlul ei de Doamnă, vin să ceară foc cu împrumut, focul acela preţios care, seara, este acoperit pentru a preveni un accident ce ar transforma casa în cenuşă (I, 307 ; 317). Asupra focului veghează gospodina sau focaria, „femeia de la vatră" cum sînt poreclite concubinele preoţilor în dieceza Palhars •'''. Bărbatul nu lasă totuşi pe seama femeii grija întreagă de a întreţine focurile : el este cel care sparge butucii, frângere teza. O baterie de bucătărie, alcătuită din oale de pămînt, crătiţi, cazane, ulcioare, străchini, uneori decorate, înconjură vatra. Baterie niciodată suficientă, mai ales cînd este vorba de obiectele de metal : ea este completată foarte uşor după metoda, clasică la Montaillou, a împrumuturilor de la vecină35. O masă pentru mîncat, banei pentru stat la masă şi pentru petrecut serile sînt puse în apropierea

107

focului

4t tef ') veneai» Cttre era

tiS ^£7'*Ray(domo vocaţii' Sn Casa numită L lui> ceteau de nr- , foganhaJ sin, bucătărie (I, 372). e aC0l° (ca să nil ^ud °1' mâ tr^

cea m • • ^ Spun>

"irr

lifiiiii
Aplice 'cu °Vdin ^uJSi SybiIJ

ba
anc

Cheia' &

Unor

703

109

tte casa fii20r Belot

a?a> Preotul

Clergue îşi are odaia sa în marea casă familială, destui de mare ca să aibă şi o anticameră la primul etaj. Camerele acestea au ferestre, fără sticlă, însă închise cu obloane de lemn. Noaptea, se aruncă o piatră în oblon, pentru a atrage discret atenţia celor dinăuntru. Unele personaje mai importante şi mai intelectuale, ca notarii şi medicii — însă la Montaillou nu există aşa ceva — au, pe deasupra, un birou (scriptorium) în casa lor. Acolo se culcă ei.

In general, faptul de a avea un solier (primul etaj deasupra bucătăriei, comunicînd cu parterul printr-o scară mobilă) este un semn exterior de bogăţie : construirea unui solier, ca cel pe care-1 clădeşte acasă la el cizmarul Arnaud Vital38, este indiciul unei promovări sociale; sau înseamnă, cel puţin, voinţa — poate că, în cazul de faţă, amăgitoare — de ascensiune şi de ostentaţie socială. La Montaillou, după cît ştim noi, numai familiile Cier-gue, Vital (de altfel, nu cine ştie ce bogaţi) şi Belot au o casă cu solier. Foganha, inima unei clomus, este din zid ; acei solier, precum şi dependinţele situate la parter, sînt construite „uşor", din lemn şi chirpici.

Dar nu este vorba numai de bucătărie, solier, odăi de dormit, pivniţă. O parte a casei, la cei din Montaillou, este rezervată animalelor. Acum

optsprezece ani, povesteşte Alazai's Az.ema, tocmai scosesem porcii din casă; m-arn întîinit, în faţa castelului (din Montaillou), cu Raymond Belot care se sprijinea în baston. Mi-a spus :

— Intră la mine.

l-am răspuns:

— Nu intru, deoarece am lăsat uşa casei deschisă.

Potrivit acestui text, oamenii şi porcii stau în aceeaşi casă ; şi poate că au chiar o aceeaşi uşă, ca să iasă oamenii şi să fie scos bălegarul. Tot astfel, Pons Rives, fiul lui Bernard Rives, îşi închide catîrul sau măgarul în casa în care

no

stă el. Guillemette Benet, de cum .se lasă seara, îşi închide boii în casă, după ce au fost aduşi de la arat. Guillaume Belibaste are de gînd să hrănească un miel în casa lui, in domo sua. în fiecare dimineaţă, Jean Pellissier, un cioban mărunt din Montaillou, îşi scoate oile din casă. Oamenii, chiar eîncl sînt bolnavi, dorm cu animalele (poate pentru a se bucura de căldura emanată de aceste „radiatoare naturale" ?). Guillaume Belot, povesteşte Bernard Benet, l-n adus pe Guillaume Authie ereticul acolo unde zăcea, bolnav, tata, Guillaume Benet ; era în partea aceea a casei, noastre unde se culcau vitele ;iil.

Casa mai are şi tot soiul de dependinţe : alături de ea este o curte, sau o curte de păsări : te poţi încălzi la soare împreună cu acestea. în general, este împodobită cu o movilă de băle-par, pe care se caţără vreo slujnică mai curioasă care, în felul acesta, poate trage cu urechea, în dreptul acelui solier, la ce-şi spun patronii ei şi ereticii veniţi la aceştia. Curtea se prelungeşte eu aria unde se bat grînele. Fermele cele mai mari — ca cele ale familiei Marty, de la Junac, şi ale altor cîţiva ■— au curte şi grădină, boal (grajd pentru boi), po-rumbărie, cocină de porci lîngă grădină, hambare sau bordes pentru paie, de partea cealaltă a curţii sau în apropierea unui izvor : staul sau cortal pentru oi, aproape de casă sau departe de aceasta. Insă fermele acestea mari nu prea sînt tipice pentru Montaillou. Către drum, se află adesea, ca şi astăzi, o bancă sau o masă, în aer liber, lîngă uşa casei, ca să stai la soare sau să vorbeşti cu ve-cinii4(). Problemele privitoare la încuierea caselor sînt departe de a fi întotdeauna rezolvate : cînd locuinţa nu are decît parter (cazul cel mai frecvent), se poate sălta cu capul streaşină de şindrilă ca să priveşti, indiscret, ce se petrece în bucătărie (II, 366). (Acoperi-şul-terasă este într-adevăr plat, sau aproape

ni

plat ; el poate servi astfel pentru depozitarea snopilor de grîu, sau ca tribună de unde fle-căresc cumetrele : nu va avea, în Pirineii catalani, aplecarea de acum, decît începînd cu secolul al XVI-lea41. Ca să intri în casă,

este deajuns uneori să dai la o parte o scîndură sau un leat. Pereţii sînt atît de subţiri, încît se aude totul dintr-o încăpere în alta, inclusiv conversaţiile eretice ale unei doamne cu iubitul ei (I, 227). La Montaillou, cînd două case sînt lipite, o gaură permite eventual să se treacă dintr-o locuinţă în cealaltă. Guillemette Benet trebuie să se priceapă bine la eretici, dezvăluie Raymond Testaniere, pus pe denunţuri, de vreme ce, atunci cînd oamenii din Montaillou au fost ridicaţi de Inchiziţia din Carcassonne, era o gaură în peretele dintre casa lui Bernard Rives (unde ereticii îşi aveau locul de rugăciuni) şi casa lui Guillaume Benet. Prin gaura aceea, ereticii de care am pomenit treceau dintr-o casă in alta. Montaillou, în această privinţă, este un adevărat cuib de termite : fusese făcută o altă trecere directă, care îngăduia ereticilor să treacă, fără să se arate, din casa lui Bernard Kives, menţionată mai înainte, în cea a lui Raymond Belotr'2.

Dincolo de aceste aparenţe materiale, ceea ce ivă interesează pe mine aici este, mai înainte de toate, încărcătura de oameni sau de suflete a fiecărui ostal: demografia unei domus depăşeşte adesea, în diferite feluri, cadrul strict al „familiei" propriu-zise, cu alte cuvinte, al cuplului alcătuit din părinţi şi al copiilor. Această depăşire se produce, mai întîi, prin prezenţa slugilor : Jean Pellissier, cioban, originar din Montailou, a făcut diferite stagii, pe Ia unul şi pe la altul, în afara satului său, ca să înveţe sau şă-şi dovedească lui că ştie meserie. Apoi se întoarce în ţinutul de baştină ; însă, în loc să locuiască în casa natală, el stă, timp de trei ani, ca cioban, în casa soţilor

Bernard şi Guillemete Maurs. Nu ştim ce simbrie primea. In aceeaşi domus a familiei Maurs — in afară de Jean Peiii.ssier —■ locuieşte .şi fratele lui, Bernard, care nu este cioban, ci rîndaş la munca cîmpului (laborator vel ara-tor)43. în casa lui Bernard Maurs, îi mai găsim şi pe cei doi copii ai lui şi, în sfîrşit, pe propria sa mamă, Guillemette Maurs cea bătrînă, văduvă (III, 161). în ansamblu, ne aflăm deci în prezenţa unei familii ce nu este strict „nucleară" : ea cuprinde un cuplu, doi copii, o înaintaşă, şi doi servitori. Structura mixtă de domesticitate, de familie şi de vecinătate nu se opreşte aici : lipită de casa lui Bernard Maurs se găseşte cea a fratelui său, Pierre Maurs, tot o casă cu simpatii catare, aflată' în război deschis cu rectorul Clergue (nevestei lui Pierre, Mengarde Maurs, i se va tăia într-o zi limba deoarece clevetise pe seama preotului său). Aceste două case Maurs, frăţeşti şi totodată vecine, formează o unitate de frecventare şi de sociabilitate : pe vremea cînd locuiam la Bernard Maurs, spune ciobanul-servitor Jean Pellissier, mă duceam foarte des în casa lui Pierre Maurs (III, 76).

Pe lîngă cuplu, copii, alţi urmaşi, înaintaşi, colaterali şi slujitori bărbaţi, casa se mai poate lărgi cu o slujnică, sau cu mai multe ; unele din aceste slujnice sînt pur şi simplu fete din flori, cum sînt cele pe care le foloseşte întotdeauna familia Clergue : de pildă, Brune Pour-cel, bastardă, a fost făcută

de Prades Taver-nier, ţesător eretic, care va ajunge parfait (nu se sfia, din cînd în cînd, să se lase adorat de ea, după ritul catar *). După ce a slujit în casa familiei Clergue, despre care dă Inchiziţiei cîteva amănunte picante, Brune Pourcel se mărită, apoi rămîne văduvă ; fostă slujnică Şi femeie săracă, ea locuieşte într-un ostal propriu, foarte sărăcăcios; îşi petrece timpul

* Stînd în genunchi, cf. infra, pp. 206, 288, 40,3 (N.t.).





cerşind, în.şelînd, furînd sau împrumutîrid fin, lemne, napi şi sita de cernut taină. Brune PoLircel este foarte superstiţioasă : Ja familia Clergue, ea taie păr şi unghii de la cadavrele stăpinilor ; se teme de bufniţe şi de păsările de noapte, care pentru ea sînt diavoli ce vin pe deasupra acoperişului sau pe deasupra casei sale ca să ia sufletul „Doamnei" Roques (Na Roqua), moartă de curînd. (Trebuie însă să recunoaştem că superstiţiile acestea nu sînt caracteristice numai pentru o slujnică bastardă cum este Brune ; ea le împărtăşeşte cu mulţi alţi locuitori din sat Vl.)

O altă slujnică, şi ca marcată de o obîrşie nelegitimă : Mengarde. Este fiica naturală a lui Bernarde Clergue. La domiciliul tatălui ei, unde locuieşte, are grijă de coptul pîinii ; spală !a pîrîu cămăşile de pînză ale ereticilor, o pînză mai fină decît cea purtată de ţăranii simpli din Montaillou (I, 416-417). Mai tîrziu, sg va căsători cu un cultivator.

Slujnicele (nebastarde) care muncesc în casa familiei Belot sînt mai bine cunoscute de către noi decît cele din domus Clergue '>'■' : exemplară, din acest punct de vedere, este Raymonde Arsen, care avea să fie condamnată, în 1324, să poarte cruci galbene, din pricina legăturilor ei cu ereticii. Originară din Prades',d'Aillon (lingă Montaillou), această micuţă Raymonde se trage dintr-un ostal sărac, dar nu mizerabil ; este soră cu Arnaud Vital, cizmar la Montaillou : acesta este paznicul comunal al recoltelor (messier). în prima sa tinereţe, pe la 1306, a fost dată slujnică, la oraş, în casa lui Bonet de la Coste, la Pamiers (I, 379 sq.). In casa acestui domn, îl întîlneşte într-o zi pe Raymond Belot (din Montaillou), cu care este verişoară primară (I, 458) ; el venise la tîrg să cumpere grîne. Raymond îi sugerează deci tinerei Raymonde să vină la el acasă ea să se angajeze slujnică. Casa Belot, socotită foarte bogată (I, 389), îi cuprinde pe

I

114

Rayniond (I, 371), pe fratele său Guillaume, pe sora lui, Raymonde, pe celălalt frate al lui, Bernard, care se pregăteşte să se însoare cu Guillemette, născută Benet (această Guillem-ette este fiica lui Guillaume Benet, a cărui casă este situată la cîţiva metri de cea a familiei Belot : o dată mai mult, legăturile de vecinătate, de căsătorie, de rudenie şi de domesticitate se întăresc reciproc). în căminul familiei Belot mai trăieşte şi mama lui Ray-mond, pe nume Guillemette, văduvă. Vor fi aşadar, în casa aceasta, un cuplu de căsătoriţi, copiii acestui cuplu, fraţii şi surorile (celibatari) ai soţului, mama cea bătrînă, văduvă '•'", şi o slujnică. Pe deasupra, alţii cîţiva, despre care voi vorbi mai tîrziu.

Raymonde Arsen îi explică lui Jacques Fournier de ce a fost angajată ca slujnică de; familia Fournier : Rai/mond şi fraţii lui spune1 ea, voiau s~o mărite pe sora lor Raymonde cu Bernard Clergue, fratele preotului (I, 370). Alianţa fraţilor Belot cu fraţii Clergue, dăruind o soră, trimisă ca o săgeată de la unii către ceilalţi, înseamnă sudarea a două din cele mai influente fratrii, distincte pînă atunci, din Moniaillou. înseamnă completarea axei Beloi-Benet, menţionată mai înainte (dar care nu va fi concretizată în căsătorie decît puţin după ce avea să fie angajată Raymonde Arsen), printr-o triplă alianţă Benet-Belot-Clergue. înseamnă adăugarea la vechile legături de prietenie a celor, şi mai solide încă, pe care le face căsătoria. Mengarde Clergue (mama lui Bernard) şi Guillemette Belot, mama Raymon-dei, erau, într-adevăr, două vechi prietene, cu mult înainte de căsătoria copiilor lor (I, 393). în sfîrşit, şi de această dată, nunta se trage de la vecinătate, întocmai ca în cazul „binomului" Belot-Benet : casa Belot este peste drum de casa Clergue (I, 372 ; 392). în ciuda acestor premise favorabile, şi a acestei combinaţii de vecinătate, de căsătorie, de cumetrie

115

şi de prietenie, tripla alianţă dintre Belot, Be-net şi Clergue (de fapt o cvadruplă alianţă... cu erezia, de vreme ce familia Benet era aliata cu fraţii Authie) va ţine cu greu piept atacuriilor Inchiziţieii7. Era, totuşi, în ţinutul acela, o mărturie despre o anumită filosofie a căsătoriei.

Prin urmare, în familia Belot, este angajată o slujnică Raymonde Arsen pentru a compensa plecarea unei surori (Raymonde Belot) : funcţiile acestei surori, în domus fraternă, înainte de a o părăsi, se asemănau pesemne foarte bine cu cele ale unei servitoare. Să spunem că angajarea slujnicei Raymonde

Arsen se situează într-un punct deosebit al ciclului familial (plecarea unei surori), în vreme ce angajarea unui rîndaş plugar şi a unui cioban (Jean Pellissier), în casa familiei Maurs, făcea parte dintr-un alt punct caracteristic al ciclului familial (momentul cînd copiii unui cuplu de tineri agricultori, care stau la un loc cu mama soţului, sînt încă prea mici ca să poată fi folosiţi ca mînă de lucru în gospodărie).

Propunerea de angajare, formulată de Raymond Belot pentru Raymonde Arsen, la domiciliul appamean al lui Bonet de la Coste, se află deci la intersecţia mai multor strategii : strategii de familie, de căsătorie, de muncă. La această propunere, Raymonde Arsen, slujnica cea neînsemnată, răspunde evaziv : Deocamdată nu pot primi această ofertă, îi spune ea lui Raymond, deoarece m-am înţeles şi m-am legat cu stăpînul meu Bonet să stau pină la Sfîntul Ion (24 iunie) şi sîntem abia la Paşti... ; mă .voi gîndi pînă la Sfîntul Ion, ca să văd dacă vin sau nu vin la dumneavoastră (I, 370).

Acest mic dialog, la vreme de Paşti, ilustrează modernitatea legăturii contractuale în valea superioară a rîului Ariege : în acest ţinut, iobăgia nu există sau, în orice caz, este neînsemnată ; iar dependenţa seniorială prea



puţin apăsătoare. La sfîrşitul lui iunie, Ray-monde Arsen se hotărăşte : îl părăseşte pe stăpînul său Bonet-; se duce să-şi ia fata (naturală), Alazai's, pe care o dăduse la doică, la Saint-Victor. Apoi, cu bocceaua pe umăr sau pe creştet, şi pruncul în braţe, urcă înspre munţii care străjuiesc oraşul Pamiers către sud. Sosind la Prades (aproape de Montailou), îşi încredinţează fata unei alte doici, numită şi ea tot Alazai's : aceasta va duce copilul, ca să-1 îngrijească, în satul Aston (actualul Ariege). Raymonde Arsen coboară apoi din nou către actualul departament Aude, ca să strîngă recolta în valea Arques 'lS. După aceea, sg întoarce la Prades d'Aillon, aflat pe înălţimi, unde recolta grînelor, din motive climaterice, este mai tîrzie. Raymonde Arsen a dus, deci, vreme de o scurtă vară, în afara casei, o viaţă de matră-celibatară itinerantă, ajutînd la strinsul recoltei, ca o marginală ; nu părăseşte această existenţă girovagă decît pentru a se fixa din nou ca slujnică în casa „lui Raymond Belot şi a fraţilor acestuia" VJ; casă din care Raymonde Belot a plecat de curînd, cum fusese hotărât, înainte de strîngerea recoltei, ca să se mărite cu Bernard Clergue.

La familia Belot, unde rămîne un an (durată canonică a unui contract de angajare), Raymonde Arsen este scoasă afară din „casă" , în sensul strict al termenului : „patul", pe care şi-1 pregăteşte seara, se află în paiele din micul hambar din fundul curţii, hambaraşul (borda) acesta slujindu-i de cămăruţă de dormit, dintre cele mai rustice. Munca pe care o face Raymonde în timpul zilei constă, în primul rînd, în coacerea plinii, în cuptorul casei, si în spălatul

hainelor. Este adevărat că Guillemette „Relote", mama cea bătrină, face o parte din treburile acestea gospodăreşti : coace ea însăşi piinea cea mai bună pentru eventualii parfaiis ce trec pe acolo ; face aceasta în cinstea lui Guillaume Authie (un obişnuit al casei Belot), 117

care vino şi stă vreme îndelungată în odaia de-la etajul acestei domus, cu veşminte albastru închis şi verde întunecat (I, 458).

Prezenţei lui Guillaume Authie în casa familiei Bclot, cu prilejul unei căsătorii, îi datorăm chiar o adevărată „fotografie de familie" : Raymonde Arsen, ca membră a grupului domestic, îşi are şi ea locul ei. Această adunare are loc cu prilejul căsătoriei lui Bernard Belot cu Guiliemette Benet (I, 371) : căsătorie ce va supradetermina, după cum . am văzut, o întreagă reţea de relaţii anterioare : de vreme ce Guillaume Benet, tatăl logodnicei şi vecin al familiei Belot, era, printre altele, şi de foarte multă vreme, naşul lui Guillaume Belot, fratele mirelui (I, 389). în momentul cînd a fost făcut „instantaneul" de la sărbătoarea de familie, organizată cu prilejul căsătoriei, Guillaume Authie a coborît din acel solier, cocoţat la primul cat, pînă în bucătăria unde erau adunaţi cu toţii. Fraţii Belot s-au aşezat pe o bancă. Femeile din domus, desprinse de grup, s-au aşezat pe o altă bancă, mai mică, ceva mai jos. Raymonde Arsen a noastră se află cam în spatele grupului, lîngă foc, ţinînd în braţe pruncul tinerei Alazafs (Alazais este o altă soră a lui Eaymond Belot, căsătorită în altă parte, însă, în ziua aceea, este de faţă la ceremonie (I, 370 - 371]). ■«

După ai^eea, Raymonde Arsen va părăsi casa familiei Belot şi se va căsători cu Prades din Arsen (de la care va lua numele de familie sub care o cunoaştem noi) : încheind cercul şi, pe viitor, întoreîndu-se în satul ei natal, datorită acestei căsătorii, Raymonde Arsen se va instala la Prades d'Aillon, în casa soţului ei (I, 370 —377). Vom reţine că faptul de a fi dat naştere, într-o fază anterioară a vieţii sale, unui copil din flori nu o va stingheri nicidecum în găsirea unui soţ.

După ce a plecat Raymonde Arsen, încă nu am isprăvit cu „servitorimea feminină" din casa familiei Belot : găsim la ei urmele unei

118

alte slujnice, care are şi funcţia de concubină. Raymonde Testaniere, zisă Vuissane, din Mont-aillou, a stat trei ani, prin 1304—1307, în casa Belot (I, 455—470). Amantă a patronului său, Bernard Belot, a avut de la el cel puţin doi copii, dintre care unul cu prenumele Bernard ; nu s-ar părea că această legătură ancillară de dragoste, oficializată de coabitare, ar fi şocat pe cineva — mamă, frate, soră sau vecină — în domus sau în sat. (Deşi era amantul acestei Vuissane, Bernard Belot mai umbla şi prin alte părţi : încercase s-o siluiască pe

soţia consăteanului său, Guillaume Authie, din Montai-llou ; de aici, întemniţarea necioplitului personaj [I, 411], care nu a ieşit din puşcărie decît plătind o amendă de 20 de livre 50, vărsaţi oamenilor din comitatul Foix ; şi, mai ales, de aici se trage răceala, uşor de înţeles, dacă nu durabilă, dintre Bernard Belot şi Guillaume Authie).

Raymonde Testaniere, zisă Vuissane, n-a avut prea mult noroc, de bună seamă, cu amantul ei, gazdă şi patron, Bernard Belot. I-a dăruit acestuia copii, s-a spetit, în adevăratul sens al cuvîntului, muncind pentru cei din casă, trăgînd nădejdea că va fi luată de nevastă de către capul familiei. însă Bernard nu vrea să se însoare decît cu o eretică din sat, de pildă tînăra Benet, în care va putea avea încredere. Iar Vuissane, din nefericire pentru ea, pe vremea aceea, nu are de a face cu catarismul... Este nevoie să mai adăugăm că familia Testaniere este mai puţin înstărită decît familia Benet ?

Pe lîngă servitorii de ambele sexe,. într-o casă (dacă este posibil bogată) din Montaillou se mai întîlneşte şi un chiriaş, în general necăsătorit : astfel, în casa familiei Belot, în mod hotărît mare şi plină de lume, stă la un moment dat Arnaud Vital : este cizmar în Montaillou şi frate cu slujnica Raymonde Ar-sen (menţionată mai sus). Eretic şi, din acest



motiv, îmbrăcat cu o „supratunică" de culoare albastră, Arnaud are obiceiul sâ-i călăuzească pe parfaits prin munţi51. La familia Belot ocupă, contra unor chirii sau a unor servicii, o odaie sau doar un pat pe care-1 împarte cu nu ştiu cine. Atelierul lui de cizmărie se află într-o altă casă a parohiei. Arnaud, ca mulţi cizmari, este un don Juan de ţară. A fost iubitul tinerei Alazais Faure, care-i iubea şi pe care el a iniţiat-o în credinţa ereticilor: Alazais s-a apucat apoi sâ-i convertească ia această credinţă pe tatăl şi pe fratele ei. în casa familiei Belot, în care era, după cum s-a văzut, chiriaş, Arnaud Vital a supus-o într-o zi pe Vuissane Testaniere, altă corezidentă şi slujnică în acea casă, la „încercarea cu găina" : i-a dat o găină s-o omoare (act care, din punct de vedere cataro-metempsihotic, constituia o crimă). Vuissane a încercat deci să sucească gî-tul păsării, dar s-a dovedit incapabilă s-o ucidă. După ce-şi stabileşte în acest fel autoritatea, Arnaud, chiar în casa familiei Belot, vrea s-o violeze pe Vuissane. Aceasta 1-a făcut foarte lesne să se lase păgubaş, arătîndu-i ca-caracterul incestuos pe care avea să-1 capete relaţia lor : Nu-ţi este ruşine ? ii zice ea lui Vital, luîndu-1 de sus. Uiţi că sînt ţiitoarea vărului tău primar (care le şi găzduieşte) Bernard Belot, cu care am copii (I, 457—458). învins de dialectica aceasta, Arnaud a renunţat deci la tentativa lui de viol. Trăieşte mai departe sub acoperişul familiei Belot ; aici chiar se va însura cu o altă slujnică din clomus, numită Ilaymonde. Căsătorie nefericită. Arnaud, după buna tradiţie a unor soţi din Pirinei, va fi ciudat de tăcut cu

tînăra lui soţie ; neobosit, el va lipsi nopţi întregi de acasă, ducîndu-se după alte iubite, de pildă, Raymonde Rives şi Alazais Gavela... -:I. Căsătoria aceasta va marca totuşi, cel puţin, sfîrşitul coabitării lui Arnaud, chiriaş, cu familia Belot. La două luni după nuntă, noul cuplu Vital va părăsi casa familiei Belot

ffl

şi se va duce să locuiască în propria sa domus, care, de altfel, va prospera. Una din regulile nescrise ale unui astal din Montaillou este aceea că poate conţine tot soiul de adulţi. însă acolo nu trăieşte, în general, pe timp îndelungat, decît un singur cuplu căsătorit 5;i.

în ciuda acestei unice restricţii, casa ostal familiei Belot, este de-a dreptul casa Bunului-Dumnezeu : slujnice, chiriaşi, şi parjaits stau împreună cu familia; unii preacurvesc, ba chiar violează ; ceilalţi se ţin de erezie, care ^mai de care, din şură pînă la bucătărie, şi din Ipivniţă pînă în pod. Această domus este bogata jşi complexă. Ca şi celelalte domus importante Idin Montaillou, printre care aceea a familiei IMaury, ea se distinge printr-un simţ deosebit lai ospitalităţii; aceasta implicînd îndatoriri în ambele sensuri. Dacă rosteşti ameninţări sub acoperişul aceluia care te-a primit în casa lui, te porţi ca un mitocan : îndrăzneşti să mă ameninţi în propria mea domus, strigă Guillemette Maury către verişorul ei (din Montaillou) Jean Maury : deşi fusese găzduit de ea, o ameninţase, în urma unor certuri, că o va zvârli în puşcărie (II, 484—485). Guillemette va încerca, de altfel, să se răzbune pentru această nepoliteţe otrăvindu-şi verişorul cu săruri de mercur : tentativă zadarnică.

Problemele dimensiunilor casei (domus) nu se pun numai în legătură cu prezenţa, înăuntrul acesteia, a servitorilor, a slujnicelor, a musafirilor sau a chiriaşilor. Se poate pune şi întrebarea, conexă, despre formaţia care predomină. Familie lărgită sau familie nucleară („nucleul" nefiind altul decît însuşi cuplul, cu copii) ? Indicaţiile date mai sus orientează răspunsul : la Montaillou, există nuclee ştirbite (văduve care trăiesc singure, sau cu un copil) ; cupluri „nucleare" cu copii; cupluri împovărate de mai mulţi copii şi de un înaintaş (bunic văduv, sau, mai adesea, bunică văduvă ; fratrii alături de

121

care, foarte adesea, se află o mamă bătrînă, şi uneori, ambii înaintaşi, unde doar unul din fraţii corezidenţi este căsătorit (ceilalţi fraţi şi surorile, chiar dacă sînt adulţi, rămîn celibatari tot timpul — limitat prin însuşi acest fapt — cît trăiesc în corezidenţă5i). în toate acestea, modelul pur nuclear rămîne aproape majoritar ; dar nu are, totuşi, departe de aşa ceva, monopolul local al „structurilor corezidenţiale".

De fapt, formaţia despre care este vorba este cronologică55. Aceeaşi familie este succesiv lărgită, apoi nucleară, apoi lărgită, şi aşa mai departe : să

ne închipuim cazul unei familii pe care o vom numi Vidai; cazul acesta este cel mai apropiat cu putinţă de cel al familiilor Clergue, Belot, Benet, Rives, şi al altor case montalioneze pe care le cunoaştem noi. La început, vedem sistemul nuclear: părinţii Vidai şi copiii lor stau împreună, în modul cel mai firesc ; apoi, o dată cu decesul tatălui familiei, avem de a face cu un „nucleu ştirbit" ; acesta devine repede jratrie, prin relativa retragere a ascendentei rămase în viaţă : cu alte cuvinte, tatăl Vidai moare ; soţia sa, Guillemette, capătă iute statutul de văduvă-matriarM, respectată ; este ca şi retrasă (în odaia ce i se rezervă tocmai în acest scop) ; însă ea nu pierde cu totul din devere ceea ce este în casă ; unul din fiii ei mai mari ajunge în postul de cap de „ostal".

După aceea, familia se'face din nou „lărgită" (moderat) : unul din fraţii Vidai, Bernard, se căsătoreşte ; noul cuplu coabitează cîtva timp cu ceilalţi fraţi şi cu mama cea bătrînă, prezentă întotdeauna. In sfîrşit, clomus redevine nucleară: bătrînă Guillemette moare; fraţii Vidai, în afară de Bernard, părăsesc cu adevărat casa familială ; caută să-şi construiască în altă parte un ostal; sau intră (mai ales prin căsătorie) într-o altă locuinţă ; vor avea astfel o domus a lor ; sau ajung păstori... sau prizonieri ai Inchiziţiei. Bernard Vidai, soţia şi copiii iui, care, împreună, formează un nucleu, simplu şi complet, sînt aşadar singuri la bord.

122

Se înţelege de la sine că unele fenomene de angajare pentru lucru, apoi de plecare din slujbă,- în legătură cu servitorii şi slujnicile, coincid cu punctele nodale şi cu fazele caracteristice ale acestui ci cui familial. „Punctele" şi „fazele" acestea corespund, de pildă, cu perioada copilăriei băieţilor; trecerii lor, după aceea, la condiţia de muncitori ce fac treburile grele ; plecării unei fiice pentru o stabilire conjugală în afara casei părinteşti etc.

în anumite cazuri, cu totul rare, se poate merge pîră la familia pe deplin lărgită. Aceasta este multigeneraţională: ea presupune coabitarea tatălui şi a mamei, a cuplului format de fiul-urmaş şi de soţia lui (la Montaillou, doar familia Rives, care cuprinde două generaţii de soţi, cu patru persoane, răspunde acestei definiţii : o ceartă internă avea să pună, de altfel, capăt acestei cvadrige, nora fiind expulzată, pînă la urmă, pentru nepotrivire de caracter). In a doua modalitate, familia pe deplin lărgită este multifraternă : avem de a face cu o „jrereche". Ea numără atunci doi fraţi, sau un frate şi o soră, cu soţii lor respectivi. Coabitează în patru, împreună cu copiii lor (nici un caz de acest gen nu este cunoscut la Montaillou ; am întîlnit totuşi cîteva adevărate frereches, în afara satului meu de referinţă, în alte localităţi din valea superioară a rîului Ariege, la epoca avută în vedere).

în total, aceste forme supreme ale ..lărgirii" familiale (multigeneraţionale, sau multifra-terne), sînt, conceptual, realizabile, dar nu sînt foarte frecvente la

noi. Mortalitatea îi înlătură prea devreme pe adulţii bătrîni (mai ales pahidermele masculi) : cuplul lor nu are aşadar timp să formeze o „cvadrigă" împreună cu menajul cel tînăr, corezident, întemeiat de fiul sau de fiica lor. De altfel, nici moravurile, nici sistemul, cam îngust, al exploatării agricole nu autorizează cu uşurinţă marile frereches. Ele vor înflori, cîndva, cu siguranţă. însă mai tîr123

ziu. Pe domeniile meridionale din veacul al XV-lea, mărite prin depopulare. Precum şi pe întinsele terenuri luate în arendă, din Toscana şi din Bourbonnais, chiar de la începuturile Renaşterii.

In sfîrşit, domus nu este concepută fără reţele genealogice : ele o leagă de alte domus, rude şi în viaţă, prin jocul consangvinităţii sau al înrudirii. Tot ele o prelungesc înspre trecut, sub auspiciile acelui genus sau ale familiei, care nu este altceva decît domus, considerată pe fundalul unui secol sau, cel mult, a patru generaţii în urmă.

S-a făcut uneori din familie una din valorile esenţiale ale societăţilor vechi. Este desigur adevărat, pentru nobilime. însă, în ceea ce priveşte Montaillou, sensul continuităţilor de familie corespunde unei valori locale şi rurale, care este de al doilea sau al treilea ordin ; ea este subordonată aceleia, cea dinţii, care se încarnează chiar în domus, definitivă, în acest caz, în sens restrâns, ca grup domestic si familial al persoanelor în viaţă, care coabitează sub acelaşi acoperiş. La urma urmei, conştiinţa de genus este destul de vie, dar nimic mai mult, în parohia noastră şi în valea superioară a rîuîui Ariege : ţăranii vorbesc în mod curent de o persoană Care provine dintr-un neam de preoţi, dintr-un neam de mincinoşi, dintr-un neam de eretici, de oameni răi, sau de leproşi. (Folosesc aici cuvîntul popular „neam de..." pentru a traduce comod genus; ar fi mai corect şi ştiinţific să redăm acest cuvînt latin prin expresii ca familie de preoţi etc). Lepra, care se transmite prin contagiune, de la părinţi la copii, oferă băştinaşilor din comitatul Foix exemplul, cred ei, continuităţii genetice sau ,,de familie" pe patru generaţii. (De fapt, în cazul leprei, este vorba, ştiinţific, de o continuitate pseudo-gene-tică, de vreme ce este infecţioasă ; însă ţăranii noştri ignoră acest amănunt....). Conştiinţa con124

tinuitâţii familiale nu este inexistentă la oamenii .simpli. Păstorul Pierre Maury, din Montaillou, la.să implicit să .se înţeleagă că o familie este ori în întregime bună, ori în întregime rea — ori în întregime catară, ori în întregime denunţătoare ; însă Eaymond Issaura din Larnat, notabil şi parfait, îi răspunde filosofic, fiind vorba de genus Baile-Sicre, producătorul unui spion din lumea mare : în orice familie, sînt oameni de treabă şi oameni răi.

In general, genus (sau, cum îl definesc oamenii noştri uneori, domus,

socotită, „în sens lung", în continuitatea ei familiară, este purtătorul numelui de familie, el însuşi transmis pe linie paternă sau, dacă nu sînt bărbaţi, maternă 5fJ.

Mai prezentă .sau mai apăsătoare decît genus-familie se dovedeşte înrudirea sau consangvinitatea; este alcătuită din verii şi rudele de tot soiul care locuiesc în alte domus, chiar în sat, sau în localităţi apropiate sau îndepărtate. In-tr-o zi, păstorul Pierre Maury, din Montailou, îşi răpeşte sora, cu consimţămîntul acesteia, deoarece fusese bătută măr de bărbatul ei, care, pe deasupra, are şi cusurul de a nu fi eretic (III, 149—153,). După ce izbuteşte să-şi răpească sora, Pierre Maury îşi pune numaidecit această întrebare neliniştitoare : dar dacă vreo rudă a bărbatului 7ie-ar urmări ca să pună din nou mina pe Guillemette, ce ne facem ? ■'•'

De fapt, domus este în centrul unei încrucişări de legături, de importanţă variabilă : ele includ rudele, dar şi legăturile prin alianţă dintre două domus, făcute prin intermediul unei căsătorii. Mai includ şi prietenia, născută din duşmănii comune ; materializată, eventual, prin atribuirea unui statut de cumătru sau de cumătră. Ele se referă în sfîrşit, last but not least, la vecinătate.

Toată această situaţie aduce după sine cortegii întregi de solidaritate. Cea de vecinătate poate avea un rol mare în nimicirea unui vecin împo125

trîva căruia s-au coalizat toţi ceilalţi : patru vecini de-aimei, printre care un preot şi.o femeie, au complotat împotriva mea ca să-mi pierd tot avutul şi ca să mă denunţe Inchiziţiei ca eretic, declară Arnaud de Savignan, zidar din Tarascon (III, 432). Cu toate acestea, solidaritatea de familie rfti se pare importantă ; la fel de importantă ca acela structuri „vici-nale" de care, adesea, este inseparabilă. Se simte cumva vreo ameninţare de denunţ împotriva misionarilor catari Pierre şi Guillaumc Authie, cărora Pierre Casai le reproşează furtul unei vaci ? Atunci, tot clanul format de familiile Belot şi Benei, aliate între ele şi aliate cu familia Authie prin căsătorie, tună şi fulgeră ; spionii şi spioanele posibile, printre care figurează Alazaîs Azerna, din Montaillou, sînt ameninţaţi cu moartea î Păzeşte-te. Dacă denunţi, eşti moartă, spune Guiîlaurne Benet către Alazaîs. Raymond Belot este şi mai categoric : In-tr-o zi, îi strigă el femeii acesteia, ii ae va găsi capul despărţit de trup :>;\

Tipică pentru aceste solidarităţi familiale este vendetta lui Guillaume Maurs ; este fiul unei damus din Montaillou, pe care familia Clergue vrea s-o nimicească, Guillaume Maursf tatăl său, precum şi fratele său au fost arestaţi de Inchiziţie în august 1308 împreună cu „tot ce era mai de scamă la Montaillou". Ares-S; tarea venea după denunţurile la care preotul*-Clergue, întoreînd foaia şi renegîndu-şi prieteniile catare, a fost complice. După aceea,' Guillaume este eliberat din închisoarea, unde? au rămas alţi doi membri ai

familiei sale ~, aproape de Montaillou, dă nas în nas cu preotul ; profită de ocazie ca să-i reproşeze cu vehemenţă purtarea (II, 171). Pierre Clergue,' care înţelege foarte bine coeziunea domestică, îi replică pe acelaşi ton : vă voi face pe toii să putreziţi în închisoarea din Carcassonne, pe voi cei din familia Maurs, pz tine, pa.tatăl tău, pe ■■■ fratele tău şi pe toţi cei din familia (domus) ta.

126

Pierre Clergue îşi va ţine cu prisosinţă cu-vîntul : datorită fratelui său, judecătorul seniorial (le bayle), va tăia, nici mai mult nici mai puţin, limba mamei lui Guillaume, Mengarde Maurs. în tovărăşia celoiialţi membri ai familiei Clergue, transformaţi în temniceri, va încerca să-1 aresteze şi pe Guillaume Maurs, cutreierînd ţinutul (II, 176 ; 178). Va duce împotriva casei Maurs o vendetta, care va fi mai „domiciliară" decît avea să fie, mai tîrziu, adevărata vendetta corsicană, ce se va dovedi mai ales „consangvină".

Să ne întoarcem la sfîrşitul dialogului citat mai înainte, Maurs-Clergue ; acest sfîrşit se prezintă, simetric, ca o declaraţie de vendetta, în chip de represalii, din partea lui Guilaume Maurs. Mă voi răzbuna, îi strigă el preotului, fereşte-te de mine şi de toţi cei care ţin cu mine. Cu aceasta s-au despărţit; lui Guillaume nu-i mai rămîne decît să caute sprijin în fratria sa, printre prieteni şi printre aliaţii prietenilor săi.

In 1309, Guillaume Maurs se refugiază într-adevăr la Ax-les-Thermes. Fratele său, Ray-mond Maurs, împreună cu Jean Benet, dintr-o altă domus lovită de familia Clergue (deşi era aliată prin căsătorie cu aliaţii acestora), i se alătură : toţi trei îşi jură unul altuia, pe pîine şi pe vin, să se răzbune : îl vor ucide pe preot, vor pune laolaltă puţinul pe care-1 au ca să-şi facă rost de tot ce le trebuie pentru ceea ce tiveau de gînd să facă (II, 171). Avem de a face cu un adevărat pact de frăţie (jurămînt pe pîine şi pe vin ; punerea laolaltă a bunurilor). Din 1309 pînă în 1317, conjuraţii încearcă, ei înşişi sau prin ucigaşi plătiţi, în mai multe rîn-duri, să-1 asasineze pe Pierre Clergue. Guillaume Maurs, păstor proscris, se gîndeşte cu atita stăruinţă să se răzbune încît preoţii care îl spovedesc refuză să-i dea împărtăşania din pricina duşmăniei ce-o are în suflet împotriva lui Pîerre Clergue (II, 173). Are răzbunarea

127

zugrăvită pe faţă. Dacă ar uita de ea, prietenii şi tovarăşii lui păstori ar avea grijă să i-o amintească. într-o zi, cînd Guillaume se ceartă cu Pierre Maury, acesta, care nu-şi caută cuvintele, îi aminteşte vocaţia lui de vendettist : luptă împotriva preotului din Montaillou, nu împotriva noastră, îi spune Pierre lui Guillaume (II, 178), căci îţi va da de furcă. Numai descurajarea unuia din parteneri (Pierre Maurs) — mai puţin tenace decît un vendettist corsican — şi lipsa unor ocazii destul de bune au dus la eşecul ultimei tentative de asasinat

împotriva lui Pierre Clergue. Nu fiindcă n-ar fi încercat : cu prilejul acestei ultime încercări, Guilaume Maurs recrutase doi catalani, ucigaşi cu simbrie, aduşi anume din Gerona, pentru suma de 500 de sous şi toate cheltuielile, în caz de succes (II, 190)...

Vendetta Maurs este un exemplu extrem, însă solidaritatea familială se manifestă şi în cazuri mai prozaice : o rudă prin alianţă în-tervine pe lîngă autorităţile comitatului Foix, punîndu-şi în mişcare reţeaua de prieteni, ca să-şi ajute o rudă, învinuită de viol (I, 280) : right or wrong, viy jamily. Pierre Maury, ca să cumpere o sută de oi pe care nu are de gînd să le plătească pe loc, propune să-1 lase pe propriul său frate ca zălog şi garanţie (II, 185). Şi , tot aşa mai departe.

Domus, eventual asistată de rudele ei, ştie să-şi adune toate forţele ca să lupte împotriva unei persoane ■ oarecare, împotriva unei cauze ; oarecare, sau împotriva unei domus oarecare ; ■ dar poate cunoaşte, totodată, conflicte şi tensiuni interne. Acestea devin deosebit de grave, dacă bariera ereziei o desparte pe mamă de fiul sau de fiica ei... Arnaud Baille-Sicre, de exemplu, nu binecuvîntează memoria mamei sale Sybille : din pricina ereziei acesteia a fost con- ■ fiscat ostului matern de către Inchiziţie. Iar sora (eretică) a Guillemettei Maury, Emersende, ar trimite-o, bucuros, la dracu' pe fiica ei



Jeanne Befayt, o bună catolică. Emersende se alătură chiar unei conspiraţii ce ar duce la uciderea fiicei ei, Jeanne, de către nişte prieteni devotaţi, aruncînd-o în prăpastie de pe podul acela înalt de la Mala Molher (II, 64—65). Aceste două cazuri de dezbinare a unei domus rezultă din dezintegrarea familială pe care a determinat-o exodul ereticilor în Catalonia. în valea superioară a rîului Ariege, dimpotrivă, înainte de marea migraţie către sud, Jeanne Befayt se purta cum se cuvine ; era de partea catarilor, în înţelegere cu tatăl şi mama ei, ca o fiică supusă ce mai era încă. La Montaillou, Inchiziţia poate izbuti, de bine de rău, să ridice o domus împotriva altei domus, chiar dacă sînt legate printr-o serie de căsătorii : Jacques Fournier ajunge să-i încaiere pe cei din familia Clergue cu cei din familia Benet. Consan-cvinîtatea rezistă însă mai bine decît alianţa prin căsătorie : puterile de la Careassonne şi de la Pamiers nu reuşesc să provoace ruptura supremă prin care membrii unei aceleiaşi domus s-ar ridica unii împotriva altora, într-o luotă fratricidă. Mediile săteşti din ţinutul Aillon sînt, din punct de vedere familial, prea integrate pentru ca un lucru ca acesta să poată reuşi. Dezbinarea unei domus montalionez nu este decît o ipoteză de lucru, neverosimilă ; Pierre Clergue se amuză pur şi simplu s-o dezvolte din plăcere şi ca s-o lămurească pe frumoasa lui ibovnică : la începutul lumii, spune preotul într-una din conversaţiile lui cu Bea-trice de Planissoles, la gura sobei, fraţii îşi cunoşteau surorile trupeşte, dar

cină mai mulţi fraţi aveau una sau două surori frumoase, fiecare din fraţi voia s-o aibă sau să le aibă. De aici se trăgeau multe omoruri. Iată de ce, încheie sentenţios acest Jean-Jacques Rousseau din Montaillou, dînd propria sa versiune a contractului primitiv, a fost nevoie să se interzică actul sexual între frate şi soră59. Pierre Clergue poate într-adevăr dormi liniştit : domus di Montaillou sînt eventual ameninţate cu

distragerea de demersurile lui Fournier. însă ele nu riscă să se dezbine nici să se dizloce din interior, în ciuda încercărilor grele la care le supune Inchiziţia ; precum şi în ciuda ipotezei absurde, despre incestul primitiv, formulată de preot.

în cele din urmă, domus din ţinutul Ariege sau montalionez, la nivelul realităţilor materiale şi al reprezentărilor colective, este oare compatibilă cu o analiză de felul acelora date de către medievişti despre odal scandinav ; sau pe care le-au propus Vernant şi Bourdieu pentru casele greceşti, kabyle, bearneze ? Aş fi înclinat s-o cred. Desigur, odal scandinav este prea îndepărtat de aria noastră ibero-pirene-ană. Iar noţiunea de odal, care contopeşte pur şi simplu familie şi pămînt familial, nu tino seama de conceptul de casă, care, pentru mine, rămîne central la Montaillou. Nu voi stărui deci nici asupra strălucitelor teorii dezvoltate de medievistul sovietic Gurevic despre odal. în schimb, analizele publicate de Bourdieu Go despre casa kabylă mi se par pertinente, cu titlul de comparaţie, pentru o confruntare între datele din Maghreb şi datele din Pirinei. Este logic să postulăm o anumită unitate arhaică a civilizaţiilor agrare şi munteneşti din Medite-rana occidentală. Casa kabylă, asemenea casei de odinioară din ţinutul Ariege, transcende destinele particulare ale indivizilor care o compun. Ea îşi are barăka sa, pe care cadavrul capului de familie riscă s-o ia cu el. .Se situează în mod hotărît la intersecţia rolurilor masculine şi feminine, în familie şi în sil. Toate acestea sînt motive care militează pentru un studiu comparat al reprezentărilor casei (domus) în culturile ţărăneşti, cu rădăcini arhaice, care înfloresc pe cele două versante ale Medite-ranei occidentale. Cercetările de acest fel, comparative, nu constituie scopul acestei cărţi, care vrea să fie monografie sătească. însă ele nu sînt mai puţin legitime.



NOTE

Distincţia plugari/2ilieri corespunde (cu unele di ferenţe foarte mari datorate epocii !) cu ceea ce, în vremurile noastre, în agricultură, este contrastul pa tron/salariat.

Această entitate nu este aita decit unitatea de habitat de bază, sau unitatea ecologica de baza ; se ştie că termenul ecologie vine (mai ales) din

grecescul uikos, care înseamnă casă, locuinţa.

Despre echivalenţa intre aomus, cuvînt iaun ca nonic, şi tiosyicium, care traduce întocmai, in launa, cuvintul Oiţa/ din dialectul vorbit in Langueauc, & se veuea, in 1, 22b, cele spuse de Pierre ciergue. ouvintui propriu-zis „maison" (— casa;, mansio, t.e inuineşte aoar excepţional în documentul nostru, si nu mai in gura unui bărbat originar din regiunea n

(I, 121). Termenul familia, este ranssim (i, 27(3: Ua ereticilor;. Se spune, iară deosebire, uozy sau domus (casă ; ţi grup domestic ce locuieşte aici îuipreuna); se spune, pe de altă parte, parmueia (şi uneori, in mod excepţional, ctomus, insă niciodată liospicium) clnd cineva vrea să evoce legaturile ra-miiiaie ale cuiva cu rudele sale consancvine, care trăiesc sub alte acoperişuri, nu in coreşedmţa. Despre rolul fundamentai ai casei, mai ales m Pirmeii de Est, ca cemru aiectiv şi, totodată, trupesc, rezidenţial şi pămintean, a se vedea Boutrucne, Seigneurie el jeoaaitte, voi. I, p. 81 ; şi, cu ueosebire, Bonnassie, t. 11, p. 294 ; autorul acesta (ibid., X. 11, p. 304) insi.sta asupra caracterului peren al acelui roanse ceraan, „feuda familială cu un caracter aproape imuabil".

Iii, 368, 367. Acest Bernard Clergue, fiul lui Arnăuci Ciergue, nu trebuie confundat cu Bernard uiergue, fiul iui Pons Cier&ue, şi bayle la Momaillou.

1, 233 ; v. III, 161. Erezia a fost introdusă la Montailiou (sau, mai curînd, reintrodusă, căci exista tie mai înainte, în doze modeste, încă din anii 1290, potrivit mărturiilor Beatricei de Pianissoles despre Kaymond Roussel, în 1, 219) de către fraţii Auinie, în 1300, în casa lui Guillaume Benet. Faptul că acest Guillaume Benet era fratele lui Arnaud Benet, din Ax, socrul lui Guillaume Authie, a înlesnit, bineînţe les, contactele dintre oraş şi sat, şi dintre o domus şi altă domus înrudită.

Raymond Belot este, de altfel, viitorul soţ al Raymondei Lizier.

De exemplu, I, 416 : Mengarde (soţia lui Raymond Aymeric, din Prades) frecventa mult pe vremea aceea casa lui Raymond Belot, ... şi făcea pîine pentru ere tici, ... şt ducea făină în casa de care am pomenit.



8. In schimb, în statele lioneze, la epoca avută în vedere de noi, cf. M. T. Lorcin, confreriile sînt nu meroase.

9. III, 161. Lista aceasta este incompletă : Maury şi Belot nu menţionează casa cea mare a familiei Clergue.

Vom da mai jos (cap. XIII) o listă mai completă a copiilor.

III, 75. Familia nucleară este formată numai din cuplu şi din copiii încă mici. Dacă alţi adulţi, sau alte persoane consancvine sau aliate prin căsă torie trăiesc împreună cu acest menaj, atunci familia este lărgită sau ne-nucleară.

I, 279.

I, 279. Este vorba de Pierre Azema ; şi de un altul, căruia nu i se dă numele.

G. Platon, 1902—1903, p. 16, 49 şi passim.

Ibid., p. 16, G. Platon nu ţine seama, şi greşeşte, de precaritatea acestor domus.

Ţăranii din Montaillou, în ciuda unor drepturi senioriale pe care le plătesc, sînt de jacto proprietarii ogoarelor şi păşunilor lor (a se vedea şi Bonnassie, t. II, pp. 248—264). Faptul că piaţa pămîntului este prea puţin activă, chiar inexistentă în acel loc, nu invalidează, ci, la urma urmei, întăreşte această con statare. Trebuie, evident, să punem de o parte de aceste „proprietăţi" rezervaţia seniorială (vreo treizeci de hectare '!), precum şi pădurile şi suprafeţele ne cultivate, controlate, după modalităţi pe care nu le-am aflat, de către senior-oaj/Ze-castelan şi de ceea ce ţine locul de comunitate (v. supra, cap. I).

P. Bourdieu, Essquisse d'une theorie de la pratique, Geneva, Droz, 1972.

L. Colas, La Tombe basque, Bayonne, 1923, voi.

I, p. 46, citîndu-1 pe Di Bildos, Gure Herria, dec. 1921, „Psychologie des Basques".

Acest obicei este citat de Henri de Saint-Blanquat, Lu vie des hommes, Hachette, 1972, p. 42.

Imbart de la Tour, Les Paroisses rurales du IV-e au XI? siecle, p. 47.

Kantorowicz, The King's two bodies...

Comus este o localitate în apropiere de Mon taillou.

II, 92 ; Lafage este o localitate din actualul Aude.

Injra.

I, 308. Pentru supunerea femeii, care subliniază responsabilitatea esenţială şi masculină a capului de familie, v. dialogul dintre Sybille Pierre şi cumnatul ei (II, 421). Despre o instituţie analogă sau „chefferie" a unei case, în Catalonia, în secolul al Xl-lea, v. Bon nassie, IV, p. 626. R. Boutruche menţionează, la rîndul său, acel cap d'Ostau din ţinutul Bordelais.



In III, 134, se va întîlni o altă menţiune despre capul casei ţărăneşti, în afară do Montaillou.

Yver, 19C6.

I, 225. Se va reţine termenul averium, avere, care subliniază caracterul mobiliar al dotei.

G. Platon, op. cit.

J. Yver, 1966.

Alice Wemyss, 1961.

II, 430. Cf. J. M. Vidai, 1909, t. II, p. 22, preţul unei biblii, pe valea superioară a rîului Ariege, era de 20 de livre tournois în 1300 (J. H. Vidai citează Ms. lat., B. N., 4269, f° 64).

Este cazul casei Sybillei Baille, mama lui A.

Sicre (II, 21).

I, 253. Se pare că focul nu este pus într-o sobă, ci pe o vatră în mijlocul încăperii, lare. Exista oare o gaură în acoperiş ?

III, 156 ; J. Duvernoy, La Nourriture..., paragra ful VII ; I, 317.

J. M. Pesez etc, Archeologie du village deşerte-..

II, 401. Casele mai bogate, ca cea a familiei Clergue de pildă, şi poate şi cea a familiei Belot, au una sau mai multe camere la primul etaj, solier.

Despre tot ce am spus pînă acum, de la pivniţă la solier, v. : I, 239 (pivniţă) ; I, 403, III, 127, 128, 142, 157 (camere, chei, butoaie) ; III, 173 (paturi) ; I, 375, I, 327, II, 471, (camere separate) ; iţiidem., şi II, 209 (fereastră, oblon, birou) ; II, 222 ; III, 178 (solier).

V., chiar şi astăzi, casele foarte vechi din Alet (secolul al XV-lea ?), cu acel solier din lemn şi chir pici ; I, 311 (Azema-Belot) ; I, 340 (Rives) ; I, 478 (boi) ; III, 199 şi III, 86) (oi) ; I, 401 (boala ucigătoare a lui G. Benet, în 1305—1306) ; I, 337 (uşă comună, pe care ies oamenii şi pe care este scos şi bălegarul).

I, 198—199, 383, 402, 403, 458 ; II, 405 ; III, 277 şi 260—280, passim; „cortal" pentru oi, departe de domus: v. injra, cap. V pînă la VIII (P. Maury) ; a se compara cu Bonnassie, II, 289, despre casă, curte şi hambar, în Pirineii catalani ; a se vedea de ase menea III, 287 : masa afară din casă.

I, 317 ; Deffontaines, L'homme el sa maison..., p. 81.

I, 463 ; I, 311 ; să adăugăm, în încheierea asupra acestor aspecte materiale, că aceste case nu au „toa lete" : lumea urinează în stradă, defechează printre stînci.

III, 76. A se vedea şi cazul lui Pierre Aces, boar-servitor, care locuieşte la patronul său, Pierre Bernard, la Ganac (III, 462).

Despre Brune Pourcel, v. I, 382 sq.

45. In legătură cu structurile „ancillare" din alte sate, v. şi I, 153 : o fetiţă sărmană, probabil o sluj nică, locuieşte în casa unui preot.



Documentele noastre despre structura familiilor „mai mari decît nucleare"

ne vorbesc mai ales des pre mame bătrîne văduve, care coabitează cu fiul lor ; însă în cazurile (minoritare) de filiaţie „matrilocalâ", o soacră poate coabita şi cu ginerele ei (I, 260 şi passim).

Reamintesc că erezia a fost reintrodusă la Montaillou, pe la 1300, de către fraţii Authie, întorşi din Lombardia, datorită tocmai casei (domusj lui Guillaume Benet (I, 471) ; familiile Authie şi Benet sînt strîns legate printr-o căsătorie (I, 233).

I, 370—371 : Arques şi Montaillou-Prades sînt complementare pentru munca sezonieră de la strînsul recoltei, pentru transhumanta oilor, ...şi pentru schim bul de idei catare.

O altă expresie : „în casa lui Bernard Belot şi a fraţilor săi" (I, 458). „Şefia" (chefferie) este deci difuză sau împărţită între cei doi fraţi, Raymond şi Bernard.

Sumă echivalentă cu valoarea a 40 de oi, sau a unei jumătăţi de casă.

Despre Arnaud Vital, v. III, 84 pînă la 87 ; I, 392, 456 şi 458.

II, 221, 222, 223, 225 ; III, 506. Rămasă văduvă după Arnaud Vital, Raymonde se va mărita mai tîrziu cu Bernard Guilhou (II, 221 ; III, 506) ; va ajunge s-o despăducheze pe Mengarde Clergue şi pe fiul acesteia, Pierre, şi chiar, pentru un moment, va fi amanta acestuia (II, 223—225).

Această regulă generală, dar nu absolută, de curge din structura cronologică a ciclului familial.

Este cazul familiei Belot. V. de asemenea, la Ax-les-Thermes, o familie de acelaşi tip.

L. Berkner, 1972.

f,Genus de preoţi", de „leproşi" etc, pe patru generaţii, etc. : v. II, 110 ; III, 59, 357 etc. Despre transmiterea numelui pe linie maternă : II, 129.

II'!, 149—151 ; III, 164 ; şi III, 58 : noţiunea de rude apropiate.

1, 318 ; II, 64 : faptul că cei din familia Maury sînt veri cu cei din familia Maurs este (în principiu) garanţia păstrării secretului comun.

i, 225. Se va nota că preotul se contrazice : mai înainte, afirmase că incestul ar fi putut întări casa (domus).

V. Bourdieu, Esquisse..., 1972, prima parte. Si Gurevic, 1972.



Capitolul III

O CASĂ DOMINANTĂ': FAMILIA CLERCUE

La Montaillou, există o stratificare socio-eco-nomică a caselor (domus). Se găsesc unele case relativ înstărite, chiar bogate (Benet, Belot, Clergue), şLcase sărace sau despre care se spune că sînt astfel (Maury, Baille, Testaniere, Pellissier, unii Marty). Cele din urmă formează pesemne o importantă minoritate în sat. întru-cît cadastre nu erau, statistica este anevoie

de făcut ; diferite texte dau totuşi de înţeles că între puţinul pe care-1 are un om sărac şi cel mai opulent ostal (ne-nobil) din parohie (cel al fraţilor Clergue), deosebirea de avere poate merge de la unu pînă la cincizeci. Cei înstăriţi (totul este relativ !) pot avea de la opt pînă la zece hectare de pămînt şi de păşune pentru fiecare domus; cei săraci, unu sau două hectare ; sau şi mai puţin. Aceste diferenţe nu împiedică intercomunicarea sociabilă, de la un pol la celălalt ; însă, din cînd în cînd, o fac acidulată. Chiar dacă nu au loc adevărate lupte, interne, de clasă.

Deosebirile locale de bogăţie se exprimă prin indici variaţi : posesiunea de bani lichizi ; puţini, mulţi sau deloc. însă, mai ales, posesiunea de pămînt ; de oi (cîteva zeci de capete de ovine dau o oarecare bunăstare ; totuşi, la un nivel inferior, aproape toate familiile, cu excepţia acelora ale celor mai sărace văduve, 135

au cel puţin cîteva oi : acestea conferă securitate gospodăriei şi demnitate minimală casei (domus) ). Alte criterii hotărâtoare : prezenţa boilor în grajd ; şi a catîrilor şi a măgarilor, măcar cîte un exemplar, pentru arat şi pentru cărat. Prezenţa servitorilor şi a slujnicelor în gospodărie. Ne-trimiterea copiilor să se pregătească pentru a deveni păstori sau servitori. Construirea unui solier sau prim etaj pe casă. Deţinerea unei bucătării mai bine echipate. Posesiunea de rezerve : în primul rînd fîn, grăunţe, unelte. Absenţa sau slaba importanţă a acestor criterii, într-un ostal, este temeiul ne-bogăţiei. Copiii care nu sînt urmaşi şi bastarzii, care, atît unii cît şi ceilalţi, alunecă înspre un statut de servitor sau de cioban, au şanse să ajungă, mai tîrziu, la capătul unui proces de mobilitate socială descendentă, în capul unei domus sărace. Criteriile de bogăţie şi de ne-bo-găţie sînt, în orice caz, mai complexe şi mai globale decît va fi, în nordul Franţei, opoziţia între fermieri-plugari şi zilieri ; aceasta fiind' marcată de posesiunea, sau lipsa de posesiune, de cai pentru arat. Diferenţa aceasta geografică privind complexitatea indiciilor ţine de două motive foarte simple : în Montaillou nu există sistemul fermelor mari ; muncile cîmpului nu sînt mai presus, ca importanţă, de creşterea oilor. Să amintim, de asemenea, că aratul nu este făcut 'cu cai mari, ci cu boi, catîri şi măgari, care, oricum, caracterizează exploataţiile modeste.

în vîrful acestei stratificări şi în centrul sistemului alcătuit de diferitele domus stă, ca un păianjen în mijlocul pînzei sale, un ostal conducător, cel al familiei Clergue. Demografic, casele Clergue domină satul : potrivit statisticilor, desigur incomplete, ce pot fi scoase din registrele lui Jacques Fournier, la Montaillou, se găsesc cel puţin 22 de persoane care poartă numele acestea ; „departe, după familia Clergue, vine famila Maurs (treisprezece), familia

Marty (unsprezece), şi familia Baille (unsprezece), familia Belot, familia Benet, familia Azema şi familia Maury (zece), familia Pelli-ssier (opt), familia Rives şi familia Argelliers şapte), familia Authie şi familia Fort (şase), familia Bar şi Vital (patru)" !. Insă, cu siguranţă, demografia aceasta simplificatoare nu ar însemna nimic dacă nu s-ar ţine seamă decît de ea. Pentru a stabili puterea unei domus, importante sînt bogăţiile, influenţa, legăturile de patronaj şi de „prietenie". Iar domus alcătuită de cei cu numele Clergue are toate aceste atuuri... 2

Am dori, mai întîi, să vizităm această domus, ca s-o cunoaştem mai bine : aşteptînd nişte săpături ipotetice la Montaillou, ne vom mulţumi cu privirea pe care şi-o aruncă asupra numitei case Fabrisse Rives, eîreiumăreasă în sat. Ne-avînd cu ce să măsoare vinul, se hotărăşte să împrumute o măsură de la vecinii săi Clergue. Sosind în pragul casei (ostal) acestora, întîlneşte mai întîi, lîngă uşă, încălzindu-se la soare, trei femei bătrâne din partea locului, zdravăn îndoctrinate de catarism : este vorba despre Men-garde Clergue, mama preotului, şi de prietenele ei Guillemette Belot şi Na Rocjua (1,327). Fa-brisse intră, se urcă în aula sau anticamera primului etaj (solier), el însuşi situat deasupra unei mici magazii, pe jumătate subterană, numită sotulum (pivniţă). Cîrciumăreasa, în aula, se întîlneşte cu Pierre Clergue ; zăreşte în odaia acestuia, pe o masă, măsura de vin după care venise, ...precum şi pe Guillaume Authie, le parfait, care se „ascundea" acolo — fără s-o prea facă, la drept vorbind.

Avînd aula, solier, portic (II, 58) şi odăi individuale, casa Clergue este una din cele mai spaţioase din sat. Are mult pămînt : judecătorul seniorial (le bayle) Bernard Clergue, fratele preotului şi membru corezident al acestei domus (I, 327), îşi valorifică propriile parcele agricole şi pe cele pe care contele de



Foix le confiscă ţăranilor eretici din Montail-lou ; acestea sînt date ipso facto în grija judecătorului seniorial, care le exploatează ji\ propriul său avantaj. Bernard ţine cu înverşu- e nare la această seniorie sau pămînt din ţinu-1 tul Aillon, pe care-1 administrează pentru con-t te : este pămîntul „său" ; îl va privi cu nostalgie, de la distanţă, încălzindu-se la soare pe turnul des Allemands din Pamiers, unde fusese, închis de Inchiziţie (I, 279). Preotul Clergue,-la rîndul său, nu slăbea din ochi nici unul din pămînturile rudelor sale : el îi slujeşte de procuror nepoatei sale, cînd bărbatul acesteia, Bernard Malet, din Prades, cumpără o bucată de pămint care aparţinuse mai înainte lui Raymond Malet, ginerele lui Raymond Pierre (III, 77). Donius Clergue are cu siguranţă turme de porcine şi de ovine : Bernard Clergue îşi apără grădinile de stricăciunile pe care le fac acolo propriii săi porci ; după ce este dus la

închisoare, îi dă patru piei cu lină lui Garnot, străjerul temniţei, care, apoi, face tot ce vrea Bernard în închisoare ; iar Honors, nevasta stră-jerului, îi încredinţează hu Bernard cheile de la camerele prizonierilor (III, 289 ; 274). In sfârşit, familia Clergue are bani şi credit : judecătorul seniorial, ca să-1 ajute pe fratele său Pierre, pe care-1 iubeşte atît de mult, să scape din închisoare, nu şovăie să cheltuiască 14 000 do sous'., pe tot felul de bacşişuri pentru persoane foarte sus-puse 3. 14000 de sous, adică de 28 de ori salariul unei echipe de ucigaşi cu simbrie ; de 7 ori averea unui păstor ca Pierre Maury, care se socoteşte bogat atunci cînd cîş-tigă 2 000 de sous; de 36 de ori preţul unei case ; sau echivalentul a 1 400 de oi.

Banul nu este totul. El este însoţit, în cazul familiei Clergue, aşa ţărani cum erau ei, de o oarecare putere, precum şi de relaţii foarte bune : Bernard Clergue cunoaşte oameni care au trecere la curtea contelui de Foix, cărora le dă mită în modul cel mai grosolan (II, 282).

138

puterea familiei este triplă ; la curtea contelui ; în., biserica regională; în sfîrşit, în sat.şl în micul ţinut care-1 înconjoară. Preotul Clergue se bucură de mare vază : are multă putere la curtea contelui de Foix şi în sînul Bisericii, spune Guillaume Maurs ; într-una din zilele acestea ne poate prinde şi nimici; iată de ce am părăsit regatul Franţei şi m-am dus la Puigcerda (II, 17.1—172). Dincolo de frontierele comitatului Foix, satelit al regatului Franţei, puterea aceasta a familiei Clergue îi asigură influenţa pînă la Carcassonne, unde Inchiziţia îi foloseşte şi, din cînd în cînd, îi interoghează : dacă îi vei mărturisi inchizitorului de la Carcassonne nelegiuirile (imaginare) pe care ţi le-am şoptit eu, îi spune Bernard Clergue lui Bernard Benet, îţi voi plăti cheltuielile de drum şi voi ohiine de la Inchizitorul acela anularea pedepsei de a purta crucile galbene la care ai fost osîndit cîndva (I, 404). Influenţa regională este însoţită de o putere locală : Pierre Clergue, în culmea puterii, este poreclit micul episcop al ţinutului Aillon (III, 182). Cei din familia Clergue sînt foarte bogaţi şi deţin o mare putere în ţinutul Aillon, declară Pierre Maury (III, 193). De fapt, preotul a fost mult timp un intermediar cinstit între Carcassonne şi Montaillou ; şi-a folosit relaţiile din-tr-o parte, ca să-şi protejeze clienţii de dincolo *. In felul acesta şi-a putut consolida puterea în ambele direcţii : acum vreo doisprezece ani, povesteşte Guillemette Bcnet în 1321, Arnaud Clergue, bastard al lui Guillaume Clergue, fratele preotului '', a venit să mă vadă în casa mea, trimis de preot. Mi-a spus :

— Miine va veni preotul la tine ca să-ţi arate că eşti chemată la Carcassonne, unde Inchizitorul trebuie să-ţi aducă la cunoştinţă condamnarea (ta) la închisoare. Preotul îţi trimite vorbă că trebuie să găseşti o scuză ca să

* Fr. : „ii a usă de ses relations ']a-bas', pour pro-teger ses clients 'lâ-

haut'". (N. t.).

139

nu te duci la Carcassonne; aşadar, mîine să stai în pat şi să faci pe bolnava ; spune că ai căzut de pe scara casei; prefă-te că ţi-ai rupt toate oasele. Altfel, ajungi în închisoare.

A doua zi, într-adevăr, cînd preotul a veniţi împreună cu martorii, eu mă aflam în pat şff i-arn spus : !

— Am căzut de pe, scară. Mi-am rupt toatei, oasele ! în felul acesta mi-a găsit o scuză !

Această bunăvoinţă a lui Pierre Clergue nu o va împiedica pe Guillemette Benet să fie condamnată, mult mai tîrziu, la temniţă pe viaţă, să fie pusă In lanţuri şi .să trăiască numai cu pîine şi apă (I, 534). Deocamdată, femeia aceasta, legată prin relaţii de căsătorie cu familia Belot, care e.ste legată de familia Clergue, datorită bunăvoinţei preotului, se va bucura de doisprezece ani de viaţă liberă ; preotul săvlrşeşte, din cînd în cînd, spre binele cutărei sau cutărei familii dintre enoriaşii săi, cîte o abatere de la legalitatea inchizitorială, al cărei reprezentant în sat este, cu toate a-cestea, chiar el. Nu este oare cea mai bună cale de a fi un protector şi de a-şi păstra puterea ? Păstorul Pierre Maury, proscris de multă vreme şi urmărit de poliţia de pretutindeni, în privinţa aceasta este categoric3 : dacă preotul din Montaillou ar fi vrut să pună mina pe mine, ar fi '--putut-o face demult! într-o zi, cînd venise să strîngă dijma acasă la tata, m-a văzut acolo, a vorbit cu mine şi, cu toate acestea, n-a pus să mă aresteze.

Compromişi pe vremuri în catarism, cei din familia Clergue fac deci parte din acele domus „cu catîri mari" (II, 58) şi cu averi mari, care au ştiut, ani de-a rîndul, „să-şi salveze miza", a lor şi cea a prietenilor lor ; şi totuşi, în jocul acesta periculos, pînă la urmă, vor fi pierduţi.

Puterea locală a casei Clergue implică, faţă de ţăranii din partea locului, un raport complex ambivalent : pe de o parte, această casă

140

se vrea net superioară caselor (domus) ţăranilor care populează ţinutul. De altfel, în cele din urmă, se va certa cu ele. Pe cînd eram bolnavă la Varilhes, povesteşte Beatrice de Planissoîes, a venit preotul să mă vadă. Mi-a spus :

— Pe cei din Montaillou, datorită Inchiziţiei, îi ţin bine în frîu.

Atunci (continuă Beatrice), i-arn întors-o :

Cum se face că-i urgiseşti pe creştinii cei buni (ereticii), în vreme ce odinioară îi îndră geai atît de mult.

Nu rn-am schimbat, mi-a răspuns preo tul. Pe creştinii cei buni îi îndrăgesc şi acum, la fel de mult. Vreau să mă răzbun pe ţăra nii din

Montaillou, care mi-au făcut rău, şi mă voi răzbuna în toate felurile cu putinţăDupă aceea, voi şti eu cum să mă împac cu Dumnezeu (I. 239).

Cuvîntul ţăran sau rustre (rustice !) este socotit ca un termen injurios la Montaillou ; satul acesta este, totuşi, populat cu agricultori şi cu ciobani. Un muribund din ţinutul Aillon, ca să-1 insulte pe preotul care-i aduce împărtăşania, îl apostrofează exact cu aceste cuvinte : „rustre'1' puturos şi rău (I, 231). Tratîndu-i de rustres, într-o conversaţie cu Beatrice, pe consătenii săi din Montaillou, preotul vrea să-i împroaşte cu noroi şi, în acelaşi timp, să facă deosebirea dintre ei şi propria sa familie...

încercare zadarnică ! Casa (domus) familiei Clergue ţine, în toate chipurile, prin ceea ce este ea, de celelalte domus din parohie. Cei din familia Clergue sînt strîns legaţi, prin căsătorie sau prin rudenie, sau prin amîndouă în acelaşi timp, de familia Benet, de familia Belot, de familia Rives. de familia Marty, de familia Lizier, de familia Fort. Şi să nu uităm numeroasele ..legături trecătoare" create de diferiţii bărbaţi, foarte activi, din familia Clergue, printre care se înscrie, cel dintîi, în acest sector ca şi în toate celelalte, preotul Pierre.



De la sărăntoacă pînă ia castelană, femeile din Montaillou au trecut toate pe la bărbaţii din familia Clergue : i-au. iubit, i-au despăducheat, i-au preţuit6. Aceste legături de sînge, de căsătorie sau de concubinaj au asigurat familiei, pe vremea strălucirii ei, apoi pe cea a declinului, acele indispensabile solidarităţi sau complicităţi. Ele nu exclud, într-un tîrziu, duşmăniile violente sau conflictele cu anumite domus, ca cea a familiei Benet, legată totuşi de familia Clergue, indirect, printr-un şir de căsătorii.

O altă complicitate esenţială : erezia. înainte de trădările lui finale, care au la bază răzbunarea, nu schimbarea ideologică, Pierre Clergue era un sprijinitor foarte sigur al ideilor catare, la care adera cu bărbaţii din celelalte case influente. Ah ! dacă toţi preoţii din lurna ar fi ca cel din Montaillou! oftează în J301 Guillaume Authie (I, 279) care adaugă că te poţi încrede pe deplin în toate persoanele din domus Clergue. De fapt, în tinereţea lor tumultoasă, Pierre şi Bernard Clergue au dat dovezi foarte îndrăzneţe de fidelitate eretică; mărturiile lui Guillaume Maurs sînt, în privinţa aceasta, formale : iată ce mi-a povestit Guillaume Maurii: într-o noapte, la Montaillou, in timp ce se (Inchiziţia) dăduse foc casei lui Arnaud Fort, preotul scoase din casa familiei Belot doi eretici care se aflau acolo şi pe care i-a ajutat sa fugă înspre machiul (barta) numit A la Cot (II, 173). Altă dată, dacă ne luăm după cele spuse de Alazaîs Faure, Pierre Clergue stătea la pîndă ca nu cumva să se petreacă ceva neplăcut, în timp ce Prades Tavernier, deghizat în negustor ambulant de piei şi de Jînă, proceda la „consolarea" unui muribund din Montaillou (I, 415—416). Alazais Azema, la rînduî ei, denunţă vechile

complicităţi ale lui Bernard Clergue (I, 317). Acest Bernard, spune ea, strînsese grîu pentru dijmă. Pusese o anumită cantitate din griul acesta ps acoperişul casei lui Raymond Belot, un acoperiş

jos, şi i-a spus lui Raymond Belot să dea grîul acela ereticilor. Bogăţie, legături familiale, erezie, putere : iată cele patru coloane ale influenţei familiei Clergue la Montaillou. Puterea lor locală este instituţională : Pierre Clergue este preotul satului; treaba pe care o face el în această calitate este relativ limitată, din pricina activităţilor extrapreoţeşti pe care le are întruna. Ibovnice cronofage acaparează o parte din timpul şi din grija pe care Pierre, în mod normal, ar fi trebuit să le consacre învăţăturii date enoriaşilor săi. Cu toate acestea, la modul superficial, Pierre este un preot destul de conştiincios : spovedeşte; face, chiar şi cînd păcătuieşte de moarte, slujba de duminică şi de la marile sărbători ; asistă la adunările din dieceză ; adună dijma... în sfîrşit, este unul din puţinii ştiutori de carte din .sat, sau a-proape; unul din puţinii deţinători de cărţi: nu are el în mină calendarul folclorico-litur-gico-catar pe care i l-au împrumutat fraţii Authie (I, 315) ? Face întrucîtva şi funcţia de notar : primeşte, spre păstrare, pergamente importante ca, de pildă, cel privitor la dota iubitei sale Beatrice. Pe deasupra, el este reprezentantul oficial al Inchiziţiei din Carcassonne; se slujeşte de această poziţie, şi la bine şi la rău, ca să protejeze şi ca să asuprească. „Cota" lui locală este departe de a fi în întregime negativă : Beatrice va păstra despre el, după mulţi ani, amintirea unui om hun şi priceput şi (vreme îndelungată) aşa a fost socotit în ţinutul acela (I, 235).

La Montaillou, cei doi Clergue majori — Pierre şi Bernard — au reuşit să pună mîna pe cele două săbii, cea spirituală şi cea temporală. Pierre este preot, Bernard este bayle. Ca atare, Bernard lucrează în colaborare cu fratele său Pierre (amîndoi iau asupra lor, în diferite ocazii, strîngerea dijmei) ; ca bayle, Bernard are funcţia de judecător, precum şi pe aceea de perceptor pentru redevenţele comitatului (în măsura în care contele de Foix, de





ţinătorul puterii politice, este totodată şi seniorul satului). Dacă Pierre este de facto portărelul Inchiziţiei, Bernard este judecător de pace şi comisar de poliţie în numele contelui : el îi înşfacă pe vinovaţi ; le ia, dacă este cazul,

vitele. Nu mai este nevoie să spunem că fraţii Clergue — Pierre, Bernard, dar şi Ray-mond — găsesc o mulţime de prilejuri, în a-ceastă privinţă, ca să se ajute : toţi trei se servesc de seniorie, sau chiar de drepturile castelanului, în propriile lor scopuri. Raymond Clergue se duce, însoţit de vice-castelanul din Montaillou, Jacques Alsen, ca să-1 urmărească în Pirineii de la Puymorens, în trecătoarea Pedorres, pe Guillaume Maurs, un duşman personal, devenit duşman al familiei (II, 176). Cei doi bărbaţi dau greş în misiunea aceasta ; la Pedorres, singurul vînat pe care-1 întîlnesc este păstorul proscris Pierre Maury ; îl lasă să plece liniştit, după ce au luat „cu împrumut" de la el ceva provizii. Tot astfel, după marea captură făcută de Inchiziţie în august 1308, Pierre Clergue ajută .să fie închişi în castelul de la Montaillou toţi enoriaşii săi trecuţi de vîrsta de doisprezene sau treisprezece ani, ca, după aceea, să le dea drumul unora printr-o eliberare selectivă (III, 82) : Pierre este în parohia sa, omul castelului, al acelui castel pe care îl foloseşte în scopuri personale şi perfide ; pînă ce, priritr-o echitabilă răsturnare a lucrurilor, castelana, sau mai curînd ex-castelana, devine la rîndul ei femeia lui Pierre — pe durata scurtă a unui aşa-zis menaj.

Senioria, puterea pe care o are judecătorul seniorial (la baylie) şi cea a castelanului (la châtellenie) sînt folosite, rînd pe rînd, în mediul ţărănesc, de familia Clergue şi de rivalii ei din sat. Şi unii şi alţii încearcă să controleze aceste instituţii ca să-şi atingă propriile scopuri. Cînd steaua familiei Clergue, după 1320, începe să pălească, duşmanii lor, printre care Pierre Azema (din Montaillou), vărul episcopului Four144

nier, Raymond Trihl, vicar la MontailJou şi la Prades, şi Bernard Marty, consul de Mont-aillou, manipulează şi ei împotriva familiei Clergue şi împotriva prietenilor şi a clienţilor acesteia, puterea laică a castelanului local (I, 406). (Se va reţine că este singura dată, în sursele noastre, cînd este vorba de un consul la Montaillou : consulatul, care emana, în principiu, de la adunarea „municipală" a capilor de familie, nu era inexistent în satul nostru, însă a apărut acolo tîrziu şi nu a jucat decît un rol şters.) îl vedem aşadar pe Pierre Azema, un ţăran de rînd, poruncindu-i celui ce-1 înlocuia pe castelanul Contelui să zvîrle în temniţa castelului pe Bernard Benet, complice involuntar, şi doar pentru o scurtă durată, al familiei Clergue.

înlocuitorul castelanului se poartă, în acea împrejurare, ca un om fără personalitate ; Pierre Azema îi porunceşte vorbindu-i de sus : nu-i cere nicidecum voie ca să ia vitele lui Benet cu mina contelui (I, 395—396).

Amănuntele acestea nu sînt lipsite de interes ; ele explică, mai bine decît ar face-o o lege teoretică, anumite aspecte ale „luptei de clasă", sau, mai exact, a „luptei dintre grupuri" la Montaillou. Pentru diversele clanuri rustice, printre care figurează casa (domus) Clergue, problema nu constă în primut

rînd în lupta împotriva asupririi senioriei şi a castelanului (la châtellenie), ca atare. Adevărata problemă este acapararea (pe rînd, uneori) puterilor locale deţinute de senior, de bayle şi de castelan, pentru a servi clanul rival din societatea sătească. Puterea seniorului-conte, în aceste condiţii, se prezintă nu atît ca factor asupritor cît ca miză a luptelor : se încearcă supravegherea ei pe plan local, pentru a asigura izbînda propriului său grup.

Am descris casa Clergue ; am situat-o în „sistemul alcătuit de domu$a din Montaillou; îmi rămîne sa explicitez acum „conţinutul său u145 ,

man". Există mai întîi o problemă de titulatură şi de ghidaj : Alazais Azema numeşte casa (domus) familiei Clergue, după moartea bătrînului Pons, casa fiilor lui Pons Clergue (I, 315). Fabrisse Rives, cîrciumăreasă, vorbeşte despre casa preotului şi a fraţilor lui (I, 327). Alazais Faure, sora lui Guilhabert ereticul, spune : casa lui Bernard Clergue (I, 413). Ray-monde Arsen, slujnica familiei Belot, este una din informatoarele noastre cele mai bune ; ea foloseşte, fără deosebire, ambele expresii : casa lui Bernard Clergue şi a fraţilor lui; sau oamenii din casa preotului. Conducerea în casa Clergue este aşadar bicefală ; Pierre şi Bernard, fraţi, sînt, în această domus, teoretic egali ca leaders ; însă unul este, dacă îndrăznesc să zic I" aşa, ceva mai „egal" decît celălalt. Dovadă : cînd moare Pierre Clergue, fratele său Bernard, care-1 iubea şi-i recunoştea de bună voie superioritatea, îl numeşte: Dumnezeul meu, călăuza mea „mon capdelador" (II, 289).

Puternica înţelegere mutuală dintre membrii casei Clergue nu implică o unitate de gîndire, sau o încredere permanentă. Patriarhul Pons Clergue, el însuşi, bătrîn bigot catar, ajunge să se neliniştească de decăderea şi de denunţurile fiului său Pierre : preotul îi sugerase într-adevăr lui Raymond Maury să-1 aducă înapoi la Montaillou pe fiul său Pierre Maury, proscris de multă vreme pentru acţiuni eretice şi alte „crime". Aflînd aceste sfaturi ale lui Pierre Clergue, bătrînul Pons se înfurie peste măsură şi-i spune lui Raymond Maury să bage de seamă : să nu crezi nimic din ce spune preotul acesta ticălos, declară el în termeni prea puţin măgulitori pentru propria sa progenitură; spune-i doar atît lui Pierre Maury: dacă te afli la trecătoarea celor şapte fraţi (a-proape de Montaillou), fugi pînă la trecătoarea Marmara ; dacă te afli la trecătoarea Marinară, fugi pînă la trecătoarea Puymorens, căci acolo se sfîrşeşte episcopia Pamiers; şi să nu rămîi

146

acolo, ci să fugi şi mai departe ! (II, 285 ; 289). O fi ştiut oare Pierre Clergue despre atacul acesta din partea tatălui său ? Dacă a ştiut, nu i-a arătat nici un fel de pică ; şi a continuat să considere cadavrul patern ca un recepta-col al norocului casei (domus) sale, deoarece a luat de la el, aşa cum am văzut, păr şi unghii, ca să păstreze la domiciliu „astrul sau norocul casei

(domus)". Faţă de mama sa Mengarde, Pierre Clergue arată întotdeauna o caldă duioşie, catară şi totodată catolică ! Degeaba cumetrele din sat — Alazaîs Azema, Guil-lemette „Belote" şi Alazaîs Rives — vor spune (I, 314), întorcîndu-se de la înmormântarea bă-trinei Mengarde, că aceasta născuse nişte păcătoşi de căţei, din care ieşiseră fiii acria atît de răi, Pierre nu se sinchiseşte. Mama, îi declară el Iui Beatrice, era o femeie bună. Sufletul ei este în cer. Căci făcea mult bine „creştinilor celor buni" şi trimitea pachete cu hrană ereticilor din Montaillou aflaţi în închisoare, de pildă, acelei bătrîne Na Roqua şi fiului ei Raymond Roques (I, 229). Acest respect faţă de amintirea catară a mamei sale nu-1 împiedică pe preot să joace pe ambele claviaturi, şi s-o îngroape pe Mengarde lîngă altarul marial al Fecioarei, la Notre-Dame de Carnesses, capelă de pelerinaj din Montaillou (III, 182). Fare a-ceasta, de bună seamă, pentru ca sufletul bă-trînei Mengarde să poată, aproape fiind, primi îndurarea ce vine necontenit de la acest altar. Mare ruşine ca femeia aceasta să fie îngropată aici, declară Pierre Maury, care se referă, cu simpatie, la trecutul eretic al bătrînei ; Emer-sende Marty, altă eretică din Montaillou, merge, paradoxal, şi mai departe : Dacă episcopul de Pamiers, spune ea, ar cunoaşte trecutul (eretic) al vrednicei mame a preotului, ar pune să fie dezgropat cadavrul şi să fie zvîrlit în afara bisericii în care este îngropat (III, 182). Pierre Clergue este fiu bun şi preot rău ; are grijă, 147 ,

mai înainte de orice, ca mormîntul mamei sale să fie ocrotit de către Fecioara Măria ; nu-i pasă lui de contradicţiile teologice. Este, fireşte, mîndru că a îngropat-o pe Mengarde lîn-gă altarul Fecioarei ; dar, simultan, îi declară iubitei sale Beatrice : Măria nu este mama lui Cristos; este butoiul de carne în care s-a „încarnat* Isus-Cristos (I, 230).

Pietre va împinge de altfel foarte departe calda lui fidelitate faţă de amintirea mamei sale : va ajunge s-o ia drept confidentă pe Ray-monde Guilhou care, de regulă, se ocupă cu despăducheatul, iar ocazional este şi ibovnică, şi care o despăduchea şi pe Mengarde, de care se lăsase convertită la catarism.

Cu mama şi cu tata, fraţii Clergue se înţeleg, chiar dacă din cînd în cînd mai apare cîte-o pică, însă, între ei, sînt oare uniţi „ca degetele de la mînă" ? Sînt unele semne de tensiune superficială care se văd uneori în fra-trie. Bernard Clergue, cînd vrea să dea grîu ereticilor, se ascunde de fraţii săi sau de unii dintre ei (în total, sînt patru fraţi Clergue, fiii bătrânului Pons (I, 375). Acestea sînt însă poveşti, nu fapte ce ar putea compromite unitatea fundamentală a casei (domus), sprijinită de bărbaţii ei şi de cîteva rude credincioase, printre care se distinge Bernard Gary, din Laro-que d'Oimes ; acest nepot devotat, dintr-o bucată, ştie să sară în ajutorul familiei Clergue în împrejurările grele care însoţesc declinul ei (I, 396).

Acest declin vine după o lungă perioadă de putere. La început, Pierre şi

Bernard Clergue sînt înfipţi zdravăn în funcţiile lor de preot şi de bayle. Corespondenţi locali ai fraţilor Authie, ei sînt, împreună cu ceilalţi doi fraţi ai lor, care stau oarecum retraşi, protectorii locali ai unui sat cuprins de gangrena ereziei. Ei înşişi eretici, ceva mai mult sau ceva mai puţin, însă în relaţii bune cu Biserica catolică din ţinutul de jos, cei doi fraţi joacă, minu

nat, pe ambele claviaturi. Bernard adună dijma pentru Biserica de la Roma, dar dă o parte din ea catarilor : mîna lui dreaptă nu ştie ce face mîna sa stingă. Iar Pierre, bine situat atît în biserica parohială cît şi în ăomus eretice, se sprijină pe puternica lui poziţie mondenă pe care o datorează legăturii cu ex-castelana (vezi infra). Prestigiul Jui intelectual este garantat de contactele savante cu fraţii Authie ; şi de prezenţa alături de el a unui şcolar căruia lumea socoteşte că îi dă lecţii (I, 243 ; 279). Tî-nărul acesta, numit Jean, are .simpatii pentru catarism. Clergue îl foloseşte ca purtător de bileţele de dragoste şi mai că-1 pune să vegheze atunci cînd se întîlneşte el cu Beatrice de Planissoles.

Poziţia aceasta sigură, dominantă, se dovedeşte, cu vremea, imposibil de păstrat. Inchiziţia din Carcassonne este cu ochii pe Montaillou ; casa Clergue, în aparenţă şi chiar şi în realitate, trebuie să se hotărască să se despartă cît de cît de erezie, sau să piară o data cu aceasta. Pierre şi Bernard vor trăda aşadar ideile albigenze în care ei poate că nu mai cred decît pe jumătate (în acest caz, pentru cei din sectă, eşti un renegat, iar pentru tine, eşti unul care a deschis ochii). Este, de altfel, posibil ca, încă din 1300, Pierre Clergue să fi căpătat dezgustătorul obicei de a denunţa. în momentul decesului mamei sale, anterior sflr-şitului aventurii cu Beatrice, cumetrele catare din Montaillou, avînd limba foarte ascuţită, îl învinovăţeau, chiar de pe atunci, pe preotul lor că „nenoroceşte tot ţinutul". în orice caz, în decursul deceniului 1300, comunitatea ţărănească şi eretică din Montaillou îşi dă seama că a încălzit un şarpe la sîn. Un nou Clergue va ieşi la iveală : emoţionantul portret redat de grefierii appameeni arată, pînă la ultimul neg, chipul lui de bărbat în toată firea, plin de orgoliu, de lubricitate, de răzbunare, şi fanfaron după moda locului.

149 v • . ,

Despre marea trădare a preotului Pierre Clergue, avem două versiuni : cea a lui Pierre însuşi, care va fi evocată mai tîrziu. Şi cea a celor pe care i-a trădat, care-i sînt şi rude prin alianţă, unii dintre ei fiindu-i vreme îndelungată prieteni. Mă gîndesc la familia Maury, la familia Benet, la familia Belot, chiar şi la familia Maurs. Cu toţii, supravieţuitorii acelor mîndre familii de munteni, doborîte de represiune, îl învinuiesc pe preot şi toată casa (do-mus) lui, de a se fi dat de partea duşmanilor, devenind, pînă la capăt, instrumentul local al inchizitorilor (I, 405). Guillaume Belot a spus-o răspicat, într-o zi, vorbind cu Raymonde Ar-sen, cu prilejul uneia din întîlnirile lor la locul numit La Calm : cei

din casa preotului, şi însuşi preotul, îl ajută pe seniorul inchizitor din Carcassonne să pună mina pe mulţi locuitori din Montaillou. Ar fi timpul ca oamenii din casa preotului să fie băgaţi în temniţă (ca ex-eretici...) asemenea celorlalţi locuitori din Montaillou (I, 375). De fapt, Clergue, fostul catar, care rămîne totuşi pe jumătate albi-genz în adîncul inimii lui, nu şi-a cruţat enoriaşii : membrii casei Maurs, duşmani ai familiei Clergue, au fost, datorită bunelor oficii ale preotului, zvârliţi să putrezească în închisoare sau proscrişi, în Catalonia (II, 171)... Pons Clergue caută să Justifice purtarea fiului său în privinţa aceasta prin inevitabilele imperative ale colaborării cu Franţa (II, 171) : Pierre Clergue se poartă într-adevăr ca un colaborator, în adevăratul sens al cuvîntului, blestemat de o parte dintr-ai săi ; pe drept sau pe nedrept, îşi închipuie că limitează răul ferin-du-şi prietenii şi adepţii de loviturile, directe sau indirecte, puterii colonizatoare, sau de Inchiziţia carcassonneză.

Pe acest fundal se profilează şi se desfăşoară tragedia din august 1308 : Clergue, complice, îi vede pe zbirii Inchiziţiei întemniţîndu-i enoriaşii (I, 373, nota 158). Toţi locuitorii din



Montaillou, bărbaţi şi femei, trecuţi de doisprezece sau treisprezece ani (virstă aproximativă), sînt puşi sub stare de arest. Poate că totul a fost pregătit de mărturisirile făcute de Gail-larde Authie, soţia lui Guillaume Authie ereticul, interogată de către Inchiziţie încă din postul Paştelui al anului 1308. Mai hotărî-toare în această privinţă au fost denunţurile pe care le-au formulat nişte nepoţi ai lui Pierre Authie : „Aceşti nepoţi, care se numeau de Rodes, erau originari din Tarascon. Unul din ei era dominican la Pamiers". înseşi arestările au fost cît se poate de dramatice : cumplitul Poloniac se afla în fruntea agenţilor Inchiziţiei din Carcassone ; fără nici o greutate, i-a luat „pentru erezie" pe toţi locuitorii din Montaillou trecuţi de vîrsta fixată (III, 162—163): se aflau adunaţi acolo, cu prilejul unei sărbători a Fecioarei Măria, foarte populară în a-ceastă parohie; lumea cinstea, simultan, fără teama de a se contrazice, pe fecioara Măria şi pe Dumnezeul catarilor. Cei mai mulţi păstori coborîseră la Montaillou, odată cu sfîrşi-tul verii. Piere Maury, din fericire pentru el, rămăsese la trecătoarea Queriu : un negustor de făină s-a dus să-i spună că tot satul fusese zvîrlit în închisoare (ibid.). Cîteva femei din Montaillou au reuşit să scape, ducînd o pîine pe cap, şi lăsînd să se creadă că sînt migrante agricole, originare din alte părţi.

Norocoşii şi fugarii s-au dus să se stabilească în Spania, pe graniţele catalane sau sarazine. Satul a devenit, pentru un timp, o republică de copii şi de oi. Adulţii şi adolescenţii din Montaillou, care mai întîi fuseseră închişi în castel, au fost duşi la închisoarea din Carca-ssonne ; un^i au fost arşi pe rug ; alţii au stat multă vreriae în sălile comune, masculine sau feminine, ale

închisorii, cu posibilitatea de a Primi pachete cu alimente de la familie (victualia).

151

Celorlalţi prizonieri, în sfîrşit, li s-a dat destul de repede drumul ; Inchiziţia le-a îngăduit sâ se întoarcă la Montaillou ca să trăiască, de acum înainte, sub stăpînirea, ocrotitoare şi totodată primejdioasă, a clanului Clergue. Satul, sau ceea ce rămînea din el, s-a adunat, de voie de nevoie, în jurul preotului său, care îmbă-trînea în desfrîu şi delaţiune. Montaillou mutilat nu mai era decît o parohie sub povara crucilor galbene : acele vestite cruci de stofă pe care foştii eretici erau siliţi să le poarte, aşa cum evreii purtau steaua. Pierre Clergue a profitat de împrejurări ca să se răfuiască din nou cu duşmanii lui, cei din familia Maurs, victime ale arestărilor. Mengarde Maurs, atunci, a insinuat că, în ceea ce priveşte erezia, trecutul preotului nu era cu totul neprihănit : se ştie ce i s-a întîmplat.

Văzut de el însuşi, nu de victimele sale, Pierre Clergue prezintă o imagine ceva mai puţin dezastruoasă. El nu se socoteşte un renegat. Ci mai mult un vendettist, sau un justiţiar devotat apărării propriei sale cauze. Chiar prin 1308, cînd Beatrice, văduvă bis, este grav bolnavă la Varilhes (I, 234, 239), Pierre, în deplasare pentru un sinod diecezan, vine s-o vadă, pentru ultima dată, pe fosta lui iubită : pentru el, ea rămîne prietena foarte dragă. Se aşează pe patul ei, o întreabă cum o duce cu sănătatea (proastă) şi care-i este starea sufletului ; îi ia mîna şi-i pipăie braţul. Atunci, Beatrice îi spune că o cuprinde frica din pricina discuţiilor eretice pe care le avuseseră ei amîndoi odinioară. Mărturisesc că, de frică, n-a îndrăznit niciodată să-i pomenească vreunui preot, la spovedanie, despre dialogurile acestea din vremurile bune de altădată. Apoi, că-pătînd curaj, îl întreabă pe preot de ce îi persecută acum pe foştii lui prieteni, ereticii. El îi răspunde, în esenţă (vezi supra textul amănunţit), următoarele: „Am aceeaşi simpatie faţă

152

de creştinii cei buni (ereticii), dar vreau doar să mă răzbun pe ţăranii din Montaillou care mi-au făcut rău."

Şi ca să arate şi mai bine persistenţa credinţei sale catare, pe care delaţiunile făcute la Carcassonne nu au ştirbit-o nicidecum, Pi-erre îi repetă Beatricei una din teoriile pe care le profesa el pe vremea cînd se iubeau (I, 234, 239 ; I, 226). Numai Dumnezeu, îi spune preotul tinerei femei, poate da iertarea păcatelor, aşa că tu nu ai nevoie să te spovedeşti.

Cu opt ani mai înainte — cînd era de partea catarilor, fără să denunţe prea mult —, îi spusese aceleiaşi persoane, cu ceva mai multe detalii : Singura spovedanie valabilă este cea fâ-cută în faţa lui Dumnezeu : El ştie care este

păcatul înainte chiar de a fi fost savîrşit; şi ie poate izbăvi de el. La o distanţă de opt ani, comparaţia dintre aceste două texte este hotă-rîtoare. In 1308, Clergue era mai mult ca niciodată agent dublu. în sufletul său, rămăsese însă eretic.

Ca eterodox, faţă de el şi împotriva lui însuşi, Pierre dorea să fie, ca întotdeauna, leader şi patron, în reţeaua adepţilor, în satul şi în ţinutul său. In ciuda neajunsurilor inevitabile provocate de vremurile grele de atunci, atitudinea lui, înainte ca şi după 1308, a rămas . aceeaşi. Gratuit sau pe bani, după caz, Pierre se poartă ca un protector al anumitor oameni, în localitatea sa, împotriva puternicilor de la , Carcassonne. într-o zi, pe cînd preotul se încălzeşte la soare în uşa bisericii, Fabrisse Ri-ves vine să-i anunţe, sau să-i denunţe „consolarea" de care s-a bucurat, de curînd, Ala-zais Benet, pe patul de moarte (1,324).

Pierre a sărit în sus : Taci din gură, taci din yură, i-a spus ci femeii, nu-ţi dai seama ce vorbeşti; în iinutul nostru nu există eretici; căci, dacă ar exista, ar fi prinşi.

153

Descumpănită, Fabrisse (dacă e s-o credem), s-a dus să se spovedească unui frate minorit, care, la rîndul său, face şi el pe miratul şi pe cel ce nu înţelege :

— Dar preotul vostru ce face ? o întrebă el pe Fabrisse.

Numaidecînd, fraţii minoriţi fac un demers pe lîngă Pierre Clergue căruia îi spun : tot ţinutul vostru este plin de eretici.

— Eu nu cunosc nici unul, răspunde preo tul fără să zîmbească în momentul cînd cutare parfait, cunoscut ca un cal breaz, umblă ţanţoş prin Montaillou !

Lucrurile se opresc aici : Inchiziţia din Car-cassonne este dusă de nas de Pierre Clergue, care nu-i denunţă decît pe duşmanii clanului său ; este ţinută în ignoranţă, iar ei nu-i trece prin cap s-o cheme ca s-o întrebe, pe Fabrisse Rives.

După arestările din 1308, este greu pentru Pierre Clergue să persiste în rolul lui de ocrotitor sau de salvator al prietenilor, al adepţilor sau al prietenilor prietenilor săi, amestecaţi în treburile eretice. Nu renunţă totuşi cu desăvîrşire la funcţia lui salvatoare şi protectoare. De două ori, aşa cum s-a văzut, Pierre Clergue şi oamenii casei (domus) sale îl lasă să scape pe Pierre Maury ; sau chiar îi fac avansuri acestuia7! Pînă şi în 1320, la un pas de căderea sa, Pierre îl scuteşte de crucile galbene pe Guillaume Mondon, din Ax8, pentru o sută de tournois de argint* : ereticii care ştiu să dea bani găsesc întotdeauna ascultare ia preot.

Inchiziţia îşi devorează însă propriii săi copii, chiar şi cînd, sau mai ales

cînd au sufletul dublu, aşa cum îi avea Clergue. în 1320, Jacques Fournier dă ultima lovitură cu cîrja sa episcopală. De data aceasta, sînt scoşi din ascunzătorile lor şi daţi în vileag foştii eretici

Cf. supra, p. 76 (N. t.).



din Montaillou, chiar dacă poartă masca apărătorilor Bisericii. Banda lui Clergue are soarta celor pe care, mai înainte, îi denunţase ea, pe vremea cînd căuta să-şi acopere prietenii şi să-şi protejeze interesele. în momentul agoniei, doua clanuri se sfîşie între ele şi-şi împart satul Montaillou : clanul Azema-GuiTha-bert (reprezentat atunci de Alazaîs Faure, născută Guilhabert) se străduie să nimicească clanul Clergue : Alazais o învinovăţeşte aşadar pe Esclarmonde, soţia lui Raymonde Clergue, că ar fi fost de faţă la „consolarea" lui Guil-laume Guilhabert. Familia Clergue, la rîndul ei, atacă puternic : preotul Pierre, din adîncul temniţei unde, în cele din urmă, a fost zvîrlit de Jacques Fournier, încearcă să-şi folosească trecerea, încă valabilă, pe care o are pe lingă Inchiziţia din Carcassonne. îi pune pe ai săi, rămaşi în sat, să-1 împingă pe nenorocitul Ber-nard Benet să facă o mărturie falsă împotriva clanului Guilhabert-Azema. Dă o declaraţie neadevărată, ca de nu, vei fi ars pe rug. Dă o declaraţie neadevărată, că de nu, vei ji dus la-gat la Carcassonne, îi spun cei din familia Clergue lui Bernard Benet, asupra căruia şi Azema face presiuni eficace în sens contrar, în cursul acestui ultim episod, deviza familiei preotului este : Totul pentru domus, şi domus pentru toţi... ; mai bine să sufere alţii ăecît să suferim noi3. Strădanii zadarnice : fraţii Clergue putrezesc, şi ei, şi mor în închisoare. Pierre Clergue, din motive pe care nu le cunoaştem, măcar a tăcut pînă la sfîrşit. Omul acesta, care ştia foarte multe, prea multe, a murit fără să vorbească... ; sau fără ca scribii să fi redactat ceea ce îi declarase episcopului. Unii vor să creadă, cu sau fără temei, că preotul nu s-a apucat să mărturisească, aşa cum au făcut atîtea alte nenorocite victime ale Inchiziţiei.

Căderea acestui leader muntean, cu gura mare, pe care temperamentul lui de luptător îl



deosebea atît de mult de un denunţător vulgar, este ca doborîrea unui arbore clin pădure. Jacques Fournier, tăietor de lemne în slujba Inchiziţiei şi care va ajunge papă, găsise în acest preot de parohie un adversar vrednic de el. Şi, la urma urmei, nu chiar cu mult mai imoral.

La capătul, logic unei expuneri despre do-mus, am pus descrierea activităţilor casei Cler-gue şi ale bandei lui Clergue ; aceasta ne duce la anumite judecăţi mai generale despre natura puterii şi despre exercitarea ei la Montail-lou. Concepte ca cele de feudalism şi de se-nioralism îşi păstrează, în

acest domeniu, o anumită valoare, de vreme ce oamenii şi satul se află prinşi într-o reţea de obligaţii senioriale, care decurg din sistemul dijmei sau ale comitatului, şi care învăluie global microcosmul lor. Cu toate acestea, la scara satului şi a vieţii care este dusă acolo, aceste concepte sînt nişte veşminte prea largi : regiunea sensibilă unde puterea, la Montaillou, se exercită şi se transmite către „bază" trece, dacă putem spune aşa, pe deasupra structurilor feudale şi senioriale. Relaţiile oficiale, desigur, sînt cele, ierarhice, care-1 leagă pe bayle (ca reprezentant al seniorului-conte) de oamenii umili care atîrnă de acesta ; precum şi relaţiile care se ţes între preot ca atare şi enoriaşii săi. Dar aceste diferite legături, senioriale şi clericale, nu ar însemna mare lucru dacă nu ar fi sprijinite de relaţiile de prietenie, de cele ce au la bază împărtăşirea opiniilor, şi de cele de rudenie ; a-cestea sînt însoţite de legături (antinomice) de vendetta şi de duşmănie. Domus Clergue se află la răspîntia dintre toate aceste legături: bărbaţii din casa aceasta, fără să fie nobili sau seniori, cumulează funcţiile de bayle şi de preot; simultan, ei îşi asumă rolul de prieten, de amant, de patron, de cumătru şi de rudă cu trecere, faţă de un mare număr de locuitori



ai satului ; precum şi rolul de asupritor şi de duşman faţă de o altă fracţiune a populaţiei. Bernard Clergue, şi mai ales Pierre Clergue, vor domni multă vreme asupra satului Mont-aillou datorită caselor (domus) care le sînt aliate, prin sînge sau prin căsătorie ; datorită celor ce le sînt credincioşi şi celor ce le sînt devotaţi, însă la Montaillou, sat persecutat, puterea uzează şi corupe în egală măsură. Duşmanii locali ai clanului, multă vreme învinşi, în cele din urmă le vor veni de hac celor din familia Clergue. Totuşi, în timpul lungii perioade cît a avut puterea, preotul a pus pe picioare în parohia sa — ba chiar în întregul ţinut Aillon şi în Sabarthes — o adevărată maffia de prieteni, de rude, de cumetri şi de amante10. Pierre Clergue face servicii ; îi ocroteşte pe oamenii din partea locului împotriva Inchiziţiei carcas-soneze al cărei agent este ; aceste „servicii", de altfel, pot fi pur şi simplu negative : în cîteva cazuri, Pierre Clergue se mărgineşte să nu denunţe Inchiziţiei anumite persoane. Faptul de a nu dăuna, într-o astfel de împrejurare, se poate dovedi la fel de preţios ca şi o favoare cu adevărat pozitivă. Pentru bacşişuri, preotul îl scuteşte deci pe un fost eretic de crucile galbene. Sau, cutărei sau cutărei femei, îi pune chestiunea de încredere : te culci cu mine, dacă nu, dai de bucluc [...] * ; cu alte cuvinte, te denunţ Inchiziţiei din Carcassonne (I, 279 ; III, 391).

Pierre Clergue, sprijinit de casa (domus) sa, este în situaţia unui mijlocitor cinstit, sau mai curînd necinstit, la intersecţia a două sisteme. Pe de o parte, sistemul autorităţii politice Şi spirituale, avînd la bază puterea seniorială Şi feudală, bisericească, puterea contelui etc. ; am văzut că acest

sistem caracterizează socie* Fr. „tu couches avec moi, sinon je te mets dans Ies poireaux (nous dirions aujourd'hui : je te mets dans Ies choux)..." In traducere, am suprimat textul «intre paranteze. (N. t.).

157 . .. ■

tatea înglobantă, cu ierarhiile ei regionale ; sistem policentric, în el intră contele de Foix, Inchiziţia din Carcaşsonne, agenţii regelui Franţei... şi, în sfîrşit (spre nenorocirea familiei Clergue, care se înţelegea foarte bine cu aceste trei puteri), episcopul de Pamiers : Jacques Fournier va şti să se arate neclintit faţă de, manevrele preotului. Acest sistem ierarhic şlf vertical are sancţiunile lui, forţele lui care asu-*.|-prese : ele riscă să distrugă Montaillou. Apoi, faţă. de acest prim ansamblu, se întinde, mai curînd „orizontal" decît „vertical",, sistemul de rudenie, de consancvinitate, de fraternitate, de prietenie-duşmănie sau de dragoste-ură care, la' Montaillou, uneşte casele (domus) satului şi guvernează raporturile..'. dintre 'ele. între cele două sisteme, local şi. regional, comunicările, întotdeauna precare şi primejdioase, sînt asigurate de către familia Clergue, cu preotul în frunte : 'ostal Clergue" şi-a făcut deci, la acest punct de legătură, o poziţie strategică ce îi a-duce avantaje, bogăţie, prestigiu şi putere ; ea implică însă echilibrul nestabil ; tot timpul, ea poate da naştere unor primejdii.

Mediatori între societatea sătească şi societatea înglobantă, cei din familia Clergue au nevoie, la rîndul lor, de mediatori şi de protectori mai sus-puşi decît ei înşişi şi care să aibă acces pînă la puterile supreme ale societăţii din ţinutul Foix, alcătuită din curtea contelui, din episcopat, din Inchiziţie. Doar unii din intermediarii aceştia de rang mai înalt ne sînt cunoscuţi : în cele mai multe cazuri, dar nu întotdeauna, este vorba de nobili locali, sau de preoţi, sau de judecători şi de slujbaşi senioriali ; un astfel de lanţ de înalte protecţii încearcă — de altfel, zadarnic — Bernard Clergue să pună în mişcare, mituind pe toată lumea, în momentul cînd preotul este întemniţat11... Mai pretutindeni, în Occitania pirene-ană sau prepireneană, mafii de preoţi, de bayles, de mici seniori locali, de ţărani înstăriţi şi de' prieteni ai prietenilor caută astfel, IM

şi izbutesc uneori, să pună beţe în roate acţiunilor Inchiziţiei şi asupririi franco-ecleziasti.ee.Reuşita nu este totuşi decît parţială : între sistemul de prietenie-rudenie-clientelă, care domneşte în satul Montaillou, şi sistemul, tot „clientelist", pe bază de autoritate politică şi de opresiune bisericească, ce emană de la societatea înglobată12, raporturile sînt extrem de întinse. Atît de mare este deosebirea dintre valori (valori catare-ţărăneşti opuse valorilor ca-tolice-urbane). Atît de mult se impune, în acelaşi timp, din simplul punct de vedere geo-grafic, proximitatea antagonismelor (Carcasson-ne şi Pamiers,

contra Montaillou şi Sabartheş). Această proximitate face cu atît mai imediate primejdiile de conflagraţie. Montaillou, care! este departe de a se prezenta ca un bloc fără fisuri, trebuie să se învăluie în cea mai mare taină şi ficţiune, desfăşurate sub egida clanu-nului Clergue, plăsmuitor şi trişor, ca să se ferească de loviturile dinafară : în cele din urmă, sistemul, sau mai curînd joncţiunea dintre cele - două sisteme, se prăbuşeşte, însă istoricul societăţilor ţărăneşti poate fără nici o greutatea diagnostica în alte părţi, şi în alte timpuri, con-, juncturile mai liniştite : aici, un mediator va, putea, cît trăieşte, să regleze, fără prea multă osteneală, relaţiile cu satul al cărui şef este, pe de o parte şi, pe de altă parte, cu „puterile" societăţii înglobante (acestea fiind reprezentate, în faţa unui mediator rural ca Edme Retif, pe la 1750, de către intendenţă, de către comman-derie* şi de către clerul iezuit sau jansenist). In anumite situaţii, mediatorul între comunităţile săteşti şi puterile externe poate fi un nobil senior : este cazul seniorului de Gouber-ville în Normandia ; acest senior este probabil reprezentativ pentru o mică nobilime ţărăneas* Un fel de beneficiu, care aparţine unui ordin militar, şi care este dat cavalerilor, în ordinea vechimii sau ca răsplată pentru serviciile lor, o dată cu titlul «o comandor (N. t.).

159

că din Bocages, cu rădăcini în pămîntul Vestului francez : ea îndeplineşte acolo funcţii comunitare importante. Dar, poate mai des, sau mai general (deşi, în această privinţă, statisticile ce ţin de istoria cantitativă ne lipsesc13), se pare că funcţiile de leadership, de cumetrie şi de patronaj local sînt exercitate de mediatori care se situează la un nivel imediat infranobi-liar şi infraseniorial. Mediul preoţilor de ţară, care nu sînt întotdeauna atît de îngrozitori ca Pierre Clergue, şi grupul slujbaşilor senioriali (prevots, în nordul Franţei, şi bayles în Sud),, au dat, evident, mulţi leaders în sate şi pa- s troni de felul celor pe care i-am evocat mai,. înainte. Răscoalele ţărăneşti din secolul al „ XVII-lea (şi, de pildă, cea din 1636, declan-v şată de Neo-Croquants, şi cea a Desculţilor, Ies Nus-pieds, din 1639) se vor intensifica tocmai cînd aceşti leaders locali, conştienţi de răspunderile lor, se vor desprinde de societatea înglobantă : vor trece cu totul, împreună cu adepţii lor ţărani, în tabăra răsculaţilor.

Ca să ne întoarcem la cazul precis al satului Montaillou, nici nobilimea, nici senioria, ca atare, nu ştiu foarte bine cum să se folosească de rolurile indispensabile de mediator şi de căpetenie munteană. Cel mult, la châtellenie serveşte drept miză disputată în luptele locale ; fosta castelană funcţionează ca obiect de consum ostentativ pentru poftele unui preot-Zea-der care obţine de la ea plăcere şi prestigiu ; în sfîrşit, ceilalţi nobili din regiune sînt prea departe, prea desprinşi, sau prea puţin importanţi ca sa poată servi de călăuză

comunităţii la limita primejdioasă unde aceasta se înfruntă cu societatea înglobantă w.

Intr-o situaţie încordată cum este cea de la Montaillou, luptele între diferitele domus, care urmăresc deţinerea funcţiilor de leader şi de mediator, implică (din partea candidaţilor la aceste posturi) atitudini extrem de competitive, 160

„tehnici de agresiune descoperite sau acoperite", „formarea şi dezagragarea rapidă a unor blocuri de bogăţie şi de putere1*15.

Ascensiunea, căreia i se poate ţine piept, şi prăbuşirea finală, sau pseudofinală, a casei Clergue oferă ilustrarea perfectă a comportamentelor de acest tip. Lupta pentru putere, sau pentru cheile puterii la Montaillou, nu trece desigur prin valorile burgheze ca economia, asceza în muncă, nici prin economia câştigurilor mici, obsedată să adune bănuţ cu bănuţ ; eu presupune mai curînd aptitudinea pentru agresiune, pentru trădare, pentru răsturnarea alianţelor ; puterea, la Montaillou, îi aduce celui ce pune mîna pe ea recompense plăcute, însă precare şi susceptibile de a fi revăzute. Este mai bine, fără îndoială, să domini în sat, decît să fii slujbaş mărunt într-un oraş sau într-un tîrg important. Este mai bine să fii cel dintîi la Montaillou, decît al doilea la Pamiers, sau al treilea la Tarascon-sur-Ariege. Insă în mica parohie din ţinutul Aillon, mai mult decît oriunde, Capitoliul se află lîngă Stînea tarpe-iană ; curînd, pe la 1321, puterea va trece în alte mîini. Cel puţin pentru moment.

I

NOTE

După F. Giraud, op. cit.

V. ce spune despre aceasta Pierre Maury (III, 193).

III, 283. V. averea, comparabilă, a unui preot bogat (II, 484).

I, 476. Guillaume este fratele preotului.

II, 187 (adevărul este că Pierre Clergue se teme de un şantaj, posibil, din partea lui Pierre Maury împotriva sa, avînd în vedere vechile lor relaţii co mune catare : II, 69).

Infra, cap. IX.

H, 176 şi 186—187.

I, 279. Despre crucile galbene (nepurtate), v. şi 11 • 177 ; I, 453.

161 .->.-.

9. î, 399. V. şi, în îl, 283—284, declaraţia „după noi, potopul" făcută de Bernard Clergue (care nu are copii).

Cîteodată, supradeterminare ! Beatrice de Planissoles este amanta si, în acelaşi timp, cumătră lui Pierre Clergue (I, 253).

II, 282. V. şi achitarea lui P. Maury, obţinută printr-un lanţ de protecţii analoge (infra, cap. IV şi-V).

V. Pitt-Rivers, People of the sierra, p. 213.

în privinţa aceasta, o mare influenţă ar avea-o faptul că seniorul are sau nu reşedinţa în locul res pectiv.

La Junac (valea superioară a rîului Ariege), unde Domnii de Junac (care formează o familie de castelani şi do seniori rezidenţi) sînt la faţa locului, alta este situaţia.

,15. E. Wolf, Peasants..., p. 8G—88 ; A. O. Hirschman, p. 15 şi passim.

## Capitolul IV PĂSTORII MĂRUNŢI

Ansamblul caselor (domus), aşa cum le-am examinat pînă acum, se situează, în bună parte, într-o lume clasică de cultivatori înrădăcinaţi. Anchetele noastre nu se pot însă mărgini Ia examinarea acestei societăţi agricole, deoarece ea nu constituie, în general, unicul adevăr de la Montaillou. Satul pirenean numără şi tăietori de lemne, care duc o viaţă de cîine : şi ei sînt cultivatori, sau chiar ciobani, o parte din timp ; însă erezia nu contaminează grupul lor ca atare ; prin urmare, nu sînt decît prea puţin interesanţi pentru Inchiziţie ; de aceea, îi întîl-nim destul de greu.

Sînt mai bine cunoscuţi, în schimb, ciobanii. Sînt (relativ) numeroşi în sat : găsim ciobani, desemnaţi astfel, vreo zece la număr, în cel puţin opt familii din Montaillou. Voi cita dintre aceştia pe Guillaume Pellisier, Guillaume Belot. Guillaume Guilhabert, Jean Marty, Pierre şi Guillaume Baille, Pierre şi Jean Maury, Guillaume Maurs şi unul din familia Benet *. Printre meseriile care sînt ne-„agricole", în sensul strict al cuvîntului, profesiunea de cioban este cel mai des menţionată la Montaillou 2.

însuşi cuvîntul „cioban" (berger) este ambiguu. In satele din valea superioară a riului Ariege, ca Montaillou sau ca Ornolac, toţi sînt, într-un anumit sens, ciobani, deoarece toţi sînt



mai mult sau mai puţin crescători de oi. Judecătorul .seniorial (le bayle) din Ornolac, Guil-iaumo Austatz, vorbind în faţa bărbaţilor din comunitatea sa, adunaţi sub ulmul din piaţa satului, este deplin conştient de acest lucru : în loc să fie arşi ereticii, strigă el, ar trebui ars însuşi episcopul Fournier, căci ne cere dijma mieilor (I, 208—-209). Rostind cuvintele acestea sacrilege, Guillaume Austatz se face purtătorul de cuvînt al unei colectivităţi de exploatatori-crescători, deţinători de pămînt şi de domus, dar şi proprietari de turme : bărbaţii aceştia, foarte adesea, funcţionează ca păstori pe cont propriu ; sînt ajutaţi în activitatea aceasta de către copiii lor.

Totuşi, ceea ce mă interesează, în capitolul de faţă, nu este societatea

crescătorilor în general •' la urma urmei, i-am examinat mai înainte, căci le-am vizitat casele (domus). Aici mă interesează grupul ciobanilor itineranţi, care străbat lumea în echipe volante 3 ; ei formează un se-mi-proletariat rural şi nomad, fără nici un că-pătîi ; au totuşi tradiţiile lor, mîndria, concep-ţile lor despre libertatea muntenească şi despre destin. Fac parte, provizoriu şi definitiv, din vasta emigraţie pireneană care, treptat, se revarsă către ţinutul de jos, cu deosebire în direcţia teritoriului spaniol/'.

Evoluează în cadrul puterilor existente ; în timpul trecerii lor din sat în sat, se situează în reţelele caselor (domus), unde găsesc complicităţi favorabile : Pierre Maury, cioban din Montaillou, străbate actualul departament Aude sau Catalonia ; păstrează totuşi unele legături, şi chiar protecţii sigure, în clanul Clergue (II, 176). Invers, sarcina ciobanilor din regiunile înalte ale munţilor este îngreuiată de războaiele private : ele îi încaieră pe seniorii locali de pe versantul dintre Spania ; aceşti vultani neînsemnaţi, nobiliari şi pireneeni, sînt mereu gata să se sfîşie între ei, ca în vremurile bune din epoca feudală. Nenorocirea n-ar fi atît de



mare, dacă ciobanii în transhumantă din munţii apropiaţi n-ar trebui „să plătească oalele sparte", ca urmare a conflictelor între cei puternici. Este destul să izbucnească un război privat de genul acesta între Guilaume d'En-tensa, senior de Casteldans, şi un alt senior despre care nu ştim nimic decît că se numea Nartes sau En Artes..., şi iată că fraţii Maurv sînt siliţi să-şi mute turmele în afara teritoriului Casteldans (II, 479 ; III, 195).

Cîţiva din aceşti ciobani girovagi sînt originari din Montailîou : pe unii dintre ei îi cunoaştem. Sînt, uneori, suspecţi, sau doar instabili ; au ajuns pe drum, la draille5, sau chiar în machi, în urma unei încăierări sau a unei certe : unul din ei, Jean Maury, a fost amestecat într-o bătaie împreună cu alţi ciobani, si explică, foarte simplu, că acest incident i-a sporit gustul, ştiut de toată lumea, pentru „mişcare" : am fost implicat, povesteşte el, într-o încăierare cu nişte ciobani din Razes. Am fost rănit. Un anume Vezian care, pe vremea aceea, locuia la Raymond Lizier, din Montailîou, fusese de partea mea în această ceartă. M-am dus să mă plîng că fusesem rănit la Bernard Clergue care, pe atunci, era bayle la Montailîou, pentru seniorul conte de Foix; m-am plîns şi castelanului din Montailîou. Acesta n-a vrut să-mi dea dreptate pentru paguba suferită din pricina ciobanilor din Razes. Pentru nedreptatea ce mi s-a făcut, am părăsit Montailîou, m-am dus la Puigcerda şi am intrat ca cioban la senioreasa Brunissende de Cervelo; am stat cu Brunissende aceasta şi cu oile ei vreme de patru ani şi două luni jumătate... (II, 476). Guillaume Belibaste, de asemenea, a ajuns pe drum tot după o bătaie zdravănă. Vinovatul era el : în încăierare, omorîse un cioban. Şi-a părăsit deci bogata lui exploatare rurală

Şi domus paternă din Cubieres. A ajuns ciobany, apoi parfait... Nu se va fixa dcrit mai tîrziu, ca profet al unei mici colonii albigenze, 16.Ş

în Catalonia ; îşi va schimba meseria de păstor cu cea de împletitor de coşuri, sau de fabricant de piepteni de darac.

într-un stil oarecum deosebit, Bernard Benet este şi el victima unui proces social de mobilitate descendentă '. Provine dintr-o casă bună de exploatatori-erescători, cu proprietăţi la Montaillou. Insă familia aceasta a fost ruinată de Inchiziţie ; pămîntul casei Benet a fost confiscat ca să fie dat contelui de Foix ; de fapt, este administrat de judecătorul seniorial Bernard Clergue. Rezultatul cel mai evident al operaţiunii a fost înavuţirea casei Clergue înf detrimentul casei Benet (odinioară aliată, in-8 direct, cu precedenta). Bernard Benet a fost,*p dintr-o dată, zvîrlit în proletariatul păstorilor:! Situaţia lui materială şi morală nu este preafc strălucită : pe vremea cînd inchizitorii din Pa-| miers se interesează de persoana Iui, el trăieşte * numai din creşterea animalelor cu lînă ; şi chiar la Montaillou, se află strîns între două clanuri : clanul Clergue vrea să-1 sileascâ pe acest nenorocit de Benet să depună în faţa Inchiziţiei din Carcassone o mărturie falsă ; clanul Azema, duşman al clanului Clergue, vrea să-1 constrîngă să retracteze această depoziţie. Bernard Clergue, care, în toată această afacere, urmează instrucţiunile fratelui său preotul, îi făgăduieşte aşadar lui Bernard Benett să-i dea înapoi una din păşunile ce-i fuseseră confiscate : speră să-i capete cooperarea. Pierre Azema, însă, umblă mai curînd cu ciomagul decît cu vorba bună : îi confiscă lui Bernard Benet preţioasele lui oi, tot ce-i mai rămăsese, ca să-1 influenţeze în sens contrar. Pînă la urmă, Bernard Benet este arestat. Evadează apoi din tîrguşorul Mas-Saint-Antonin, unde avea domiciliu supravegheat (I, 408). După un ocol în Cerdangne, este prins din nou la Ax-les-Thermes : Pierre Roussel, din Ax-les-Thermes, şi soţia lui Alissende l-au denunţat. Această Alissende nu este alta decît sora nevestei lui

166

Pierre Benet, Gaillarde Benet, Pierre fiind fratele lui Bernard al nostru. Bernard a fost deci denunţat de sora cumnatei sale. Nu-i frumos..., însă lucrul se explică : Alissende şi Gaillarde fuseseră, amîndouă, în timpuri diferite, amantele preotului Pierre Clergue ; trădaseră legăturile lor legitime cu familia Benet, ca să se transforme in executoarele treburilor — în toate sensurile acestui termen — familiei Clergue ; din amante, au devenit spioane. Haremul lui Pierre Clergue contribuia în acest fel la prosperitatea casei (domus) sale. Bernard Benet, însă, alunecase pe panta de pe care nu se mai putea ridica .- acest fiu de familie bună, pe care, la început, îl aştepta un viitor de pro-prietar-exploatator de pămînt, nu mai este, pînă la urmă, decît un simplu cioban,

jucăria diferitelor clanuri din parohie. Fericit peste măsură dacă, în aceste condiţii, poate scăpa de ghearele puternice ale inchizitorilor8.

Alt cioban, alt declasat, întocmai ca Bernard Benet, însă căzut şi mai jos : Guillaume Maurs. Şi el provine dintr-o onorabilă domus de agricultori din Montaillou, ruinată de Inchiziţia care, în privinţa aceasta, a fost sprijinită, ca de obicei, de bunele servicii ale casei Clergue. Tatăl şi fraţii lui Guillaume Maurs sînt arestaţi. Mama lui, Mengarde, avea limba prea ascuţită împotriva familiei Clergue, a cărei tinereţe eretică o evoca imprudent(J : îi este tăiată, în sensul exact al acestui cuvînt. Guillaume Maurs reuşeşte să scape de închisoare şi de suplicii. Fugar, rătăceşte din trecătoare în trecătoare şi din munte în munte, din comitatul Foix în Catalonia şi viceversa ; poartă răzbunarea în inimă, mai curînd decît erezia în suflet. (Lipsa de zel care este ilustrată de vorbele prea puţin frumoase spuse lui Guillaume Belibaste, parfait: mai bine mor de foame, dît să fiu unul de-ai voştri [II, 187J). Nimic mirare în aceasta : rătăcitorul Guillaume



Maurs vrea să-i ucidă pe cei din familia Clergue, care i-au nimicit casa (domus) ; de fapt, nu-i pasă cîtusi de puţin de soarta catarismului, pentru care, totuşi, Inchiziţia i-a întemniţat familia. Păstor nemulţumit de condiţia sa, Guillaume Maurs îşi aminteşte neîncetat Splen dorile, acum apuse, ale familiei sale ; de fapt, fuseseră destul de modeste, dar distanţa le făcea mai frumoase, tocmai fiindcă nu se mai putea vedea cum fuseseră. Viaţa transhumantă îi dă prilejul lui Guillaume Maurs să frecventeze, în diferite locuri, comunităţile ciobanilor mun teni unde se pregăteşte brînza. Viaţa aceasta se sfârşeşte destul de rău pentru el : va fi prins la Puigcerda. De acolo, vicarul regelui din Ma~ jorca îl va transfera în închisorile episcopului Fournierm. .

Ciobanii Belibaste, Maurs, Benet reprezintă cazuri de declasare socială ; însă cazurile acestea au o valoare mai mult decît individuală şi mai mult decît montalioneză : se va vedea, pentru a înţelege mai bine, în afara satului Montaillou, lunga, pasionanta şi nefericita biografie a păstorului Bernard Marty, din Junac (III, 253—295) ; provenind dintr-o familie de fierari, bogată, dusă la ruină de Inchiziţie şi de zbirii ei, Bernard Marty va ajunge să păzească-, oile pe la unul sau pe la altul, mergînd de colo pînă colo, şomer mai des decît se cuvineŞi totuşi : există şi ciobani prin vocaţie ; ei se situează fără complexe (fiind cei mai tineri membri ai familiei, sau fiindcă provin din familii sărace) în stratul inferior al lumii rurale ; sînt relativ adaptaţi la soarta lor ; în cîteva cazuri exemplare sau foarte cunoscute, ei pot fi chiar fericiţi şi mîndri că sînt ciobani... Printre ei, îl ştim bine pe Jean Pellissier ; şi încă şi mai bine, pe Pierre Maury.

Jean Pellissier, fiul lui Bernard Pellissier, din Montaillou, ajunge păzitor de

turme, profesionist, cînd împlineşte vîrsta de doisprezece

168

sau patrusprezece ani. (De fapt, de la vîrsta de doisprezece ani, micii ţărani de odinioară începeau să capete răspunderea oilor : ne aflăm în prezenţa unei „durate lungi" referitoare la educaţia copilului rural.) Pentru aceste modeste începuturi în meserie, părinţii tînărului Pellis-sier l-au dat pe fiul lor la ucenicie, departe de casă, la Tournon '' : primul patron al uce-nicului-păstor este o femeie ; se numeşte Thomassia ; este, probabil, văduvă.

Chiar de la aceste începuturi în viaţă, Pellis-sier junior nu pare cine ştie ce isteţ ; în tot cazul, face o figură jalnică, pe lîngă colegul lui, ciobanul Pjerre Maury, cu mintea atît de ascuţită. Oricum, se situează, în Vechiul Regim intelectual al claselor inferioare : nu ştie care este numele de familie al primei sale patroane n, căreia nu-i cunoaşte decît prenumele, Thomassia ; este incapabil să spună vîrsta exactă pe care o avea în momentul acestei prime angajări ; este la fel de imprecis cînd i se cere să spună care a fost durata acestei angajări : am stat la Thomassia cinci sau şase ani, răspunde el.

Pe la vîrsta de optsprezece ani, Jean Pollis-sier, de acum înainte păstor confirmat, se întoarce în casa familială ; trăieşte acolo, o perioadă nedeterminată, împreună cu mama sa Alazais, şi cu fraţii săi Raymond, Guillaume, Bernard şi Pierre. în vremea aceea frecventează, în afară de propria sa domus, patru case vecine sau înrudite. N-am întîlnit niciodată, în casele acestea, vreo persoană străină sau vreun eretic, declară el, subliniind caracterul mai curînd închis al sociabilităţii sale.

Dacă vizitele pe care le face tînărul cioban sînt limitate, în schimb, „neastîmpărul" nu-1 părăseşte. Plecînd din nou din casa maternă, Jean Pellissier intră ca cioban la Niort l:!, la Guillaume Castellan, pentru doi ani ; apoi la Mompret, la Raymond Jean, pentru un an (III, 73 sq.). Perioadele de angajare sînt scurte :

169

patronii şi salariaţii lor, în Occitania rurală, par adesea de acord să se lege, apoi să se părăsească după un termen scurtLi. In domeniul acesta, ne aflăm la polul opus iobăgiei.

După ce a trecut timpul pentru care se angajase la Raymond Jean, din Mompret, Jean Pel-lissier (este un obicei !) se îndreaptă încă o dată către Montaillou ; se angajează acolo — la altcineva de astă dată — în casa lui Bernard Maurs, ca să-i păzească oile (III, 75, 76). Aceşti Maurs sînt puţin neamuri cu el, de vreme ce, datorită propagandei pe care i-a băgat-o în cap mătuşa lui, Maurs, Jean Pellissier se va converti pentru un moment la ideile catare : între patron şi păstorul lui salariat, distanţa socială, chiar familială,

este adesea foarte mică.

în vremea aceasta, trăznetele Inchiziţiei se abat asupra casei Maurs, spre marea spaimă a ciobanului folosit de ea : stăpînul meu Bernard Maurs şi mama lui, Guillemette, povesteşte Jean Pellissier l'\ au fost, în aceeaşi vreme, zvîrlitiîn temniţă pentru erezie. Pierre Maurs, fratele şi vecinul său, şi celălalt Pierre Maurs (fiul acestui Pierre Maurs) au fost închişi cîtva timp în temniţa din Carcassonne. Ceilalţi fii ai lui Pierre Maurs senior — adică Bernard şi GuillaumeiG —. au fost şi ei întemniţaţi la Carcassonne ■ pentru erezie. Un alt Pierre Maurs, fiul lui Bernard Maurs, fuge din Montaillou (în 1308) după arestarea ereticilor locali de către Inchiziţie, şi se stabileşte în Catalonia. S'-a întors la Montaillou acum doi ani (în. 1321) ca să se însoare cu una din fiicele lui Guillaume Authie din Montaillou (care este întemniţat acum pentru erezie la Carcassonne). Acest Pierre Maurs, înainte de a pleca, foarte recent, din nou în Catalonia, a trăit în sat pînă la începutul iernii acesteia, şi rn-am ferit cu mare .grijă să stau de vorbă cu el. Aceste arestări şi asupriri, (la care. ar trebui să .adăugăm abciziu-nea — menţionată mai sus .! — limbii Mengar170

dei Maurs) doboară familia Maurs şi-i reduc pe membrii ei - la închisoare, la exil, la declasare sau la disperare : mărturia lui Pellissier, cioban la familia-, Maurs, nu mai are nevoie de comentarii pentru a înţelege tragedia tot mai dureroasă şi mai înăbuşită care învăluie existenţa la Montaillou, între 1305 şi 1320. Jean Pellissier vede, în jurul său, cum loviturile Inchiziţiei decimează rudele patronilor săi. Se hotărăşte deci, — potrivit vocaţiei sale fireşti de cioban ! — să fugă. Se va stabili la Prades d'Aillon, sat care, la o depărtare de o leghe, este aproape la fel de molipsit de erezie ca şi Montaillou : după ce am părăsii slujba de la Bernard Maurs, m-am angajat în-, satul Prades d'Aillon, la Bernard Malet şi la fiii lui, Bernard, Raymond şi Andre (III, 76). Dar, vai, nu are noroc : după vreo două luni de cînd mă angajasem la Bernard Malet senior, acesta a fost citat să se prezinte la Inchiziţia din Carcassonne, care apoi l-a întemniţat. Acest Bernard avea să vioară în închisoare. De noua catastrofă, care-i loveşte încă o dată pa patronii săi (Malet, după Maurs), Jean Pellissier se mîngîie şi el cum poate, semnalîndu-i lui Jacques Fournier că, oricum, nici unul din cei trei fii citaţi mai înainte ai lui Bernard Malet senior n-a fost vreodată hărţuit pentru erezie.

Slabă compensaţie ! Părăsind Montaillou ca să se ducă la Prades d'Aillon, Jean Pellissier nu ieşise niciodată, la drept vorbind, din reţeaua de rudenie şi de catarism a familiilor Maurs, Clergue, Malet... Reţeaua aceasta, în ciuda unor înspăimîntătoare disensiuni interne, ţesea, din sat în sat, pînza complicităţilor eretice şi de familie : Bernard Malet junior, din Prades, fiul lui Bernard Malet senior (patronul întemniţat al lui Jean Pellissier), s-a însurat cu una din nepoatele preotului Pierre Clergue, care, dintr-o dată, s-a instituit protector al

tî-nărului cuplu (III, 77). în ţinutul Aillon, toate

căile, chiar şi cele ale migraţiei pentru lucru practicată de ciobani, se întllnesc într-o zi cu cele ale preotului Clergue...

în cele din urmă, după mulţi ani de rătăcire, Jean Pellissier se întoarce de-a binelea la Mon-taillou, satul lui natal. Integrat de acum înainte vieţii comuiiităţii sale, el are acolo propria sa casă familială : din cînd în eîntl, poate fi zărit culcat pe prag, cînd vreo boală .se întîmpla sâ-1 ţintuiască acolo (III, 79). Stă la soare, zăcînd într-o siestă de nevolnic 17.

însă, în cea mai mare parte a timpului, el este pe picioare, primăvara, mainte ca pătrunderea pe păşuni să fie oprită ; sau vara, după-cosit (III, 84). Păstor „înstărit", are acum propriile sale oi. însă turma aceasta personală este dusă la păscut pe imaşul altcuiva — fapt care arată imediat limitele foarte modestei sale reuşite. O mică scenă de gen, tipic montalioneză, — care dovedeşte acuitatea vizuală a păstorului, la fel de mare ca şi imprecizia lui cronologică — îl situează pe Jean Pellissier printre păşuni. Aceasta începe prin obişnuitele imprecizii temporale (III, 84) : Era anul [1308] cînd toţi oamenii din Montaillou au fost ridicaţi de Inchiziţia din Carcassonne, sau anul precedent ? Nu-mi mai amintesc foarte bine. Era vara după cositul finului, sau primăvara înainte ca pătrunderea ps păşuni să fie oprită ? Mici de aceasta nu-mi amintesc foarte bine. Mă aflam atunci cu propriile mele oi, la locul numit La Combe del Gazel, pe imaşul lui Guillaume Fort şi al fraţilor săi. (Guillaume Fort va fi ars ca relaps, în 1321 J8). Eu eram în stingă acestui imaş, către drumul ce duce în munţii (cu păşuni la mari înălţimi) de la Montaillou. Im dreapta acestui drum, era Pierre Baille, fiul lui Raymond Baille, din Montaillou : Pierre Baille ducea oile la păscut pe imaşul lui Bernard Marty (cel poreclit „Capră"); mai era acolo şi Jean Marty, din Montaillou; îşi păştea oile pe

V2

imaşul care-i aparţinea şi care este lipit de cel al lui Raymond Marty, Să fi fost pe la amiază eînd, deodată, au apărut 'pe drumul de care am pomenit, venind de la Montaillou, Arnaud Vital, din Montaillou, îmbrăcat cu o haină albastră, peste tunică, şi ducînd o secure de gît, cu ajutorul căreia ţinea în echilibru o crosnă mare de lemne, pe care o ducea tot de gît; .şi, împreună cu el, doi bărbaţi, fiecare îmbrăcat cu o mantie cafenie cu glugă, peste o haină albastră sau verde; aceştia îşi duceau şi ei securea pe umăr. Arnaud şi însoţitorii săi s-au apropiat, trecînd prin păşunea familiei Belot. Cînd au ajuns acolo, m-au zărit, pe viine şi pe tovarăşii mei, Pierre Baille şi Jean Marty, Arnaud a venit la Pierre Baille, l-a salutat şi a fost salutat de el ca răspuns... Şi fiindcă, în vremea aceea, Arnaud era pîndar la Montaillou, i-a certul p:> Pierre Baille şi Jean Marty, care-şi lăsau oile s-o ia razna peste ogoarele însămînţate.

Ca să glumească, Jean îi spune lui Animal : „Aceşti doi tăietori de lemne sînt din Lavelanet... ?■■ Scena este bine descrisă de martorul care este totodată şi actor. Apare mica iunie a ciobanilor din Montaillou, in secolul ai XlV-lea : îşi valorifică clmpiile respective, menite cositului şi păşunatului, care se împart într-un infield semănat, al parohiei, şi un îndepărtat outfield muntos, zona de păşuni de la mare înălţime. Se .schiţează o stratificare socială, între (A) ciobani care îşi duc la păscut oile proprii (şi pe cele ale altora) pe păşunea altcuiva ; şi (B) ciobani-patroni-proprietari care-şi duc oile la păscut pe păşunea familială pe care o stapine.se cu drepturi depline 1!>. însă deosebirile acestea, mai mult sau mai puţin subtile, nu împiedică formarea de echipe sau de cooperative neformale între păstori asociaţi (socii), care se trag, unii sau alţii, din diferitele etaje ale stratificării citate mai înainte. Deasupra acestor grupări de bază, textul evocă servitutile colective, care se referă la satul luat în



bloc: păşunatul este reglementat prin interzicerea de a pătrunde pe păşunile destinate cositului; ogoarele însămânţate sînt păzite de un pîhdar comunal angajat doar pentru o anumită perioadă, care, de altfel, repară încălţăminte şi se ţine după fete20. Timpul acestui univers sătesc se scurge într-o cronologie flotantă, croit în incertitudine, în ritmpul catastrofelor inchizitoriale sau al muncilor privitoare la păşunat : arestările din 1308, interzicerea de a pătrunde pe păşunile destinate cositului, constituie reperele temporale, de altfel nesigure, ale ciobanului Jean Pellissier 2i. Apare, de asemenea, pentru o clipă, în cîmpul vizual al păstorului, lumea, prea puţin cunoscută de noi, a tăietorilor de lemne, cu securea la spinare şi legătura de lemne pe umăr. însă, de aici încolo, adevărul este că totul este trucat, deoarece cei doi tăietori de lemne de care pomeneşte Pellissier nu sînt adevăraţi oameni ai pădurilor : sînt nişte parfaits ! în momentul trecerii lor rapide prin textul nostru, ei se duc înspre machi, după o scurtă şedere clandestină în casa familiei Be-lot : unul din ei este Prades Tavernier, pe care-1 întîlnim adesea pe drumurile ocolite din ■ ţinutul Aillon ; celălalt este Guillaume Authie, celebrul şi curajosul notar din Ax-les-Thermes, pe care o legătură conjugală şi de alianţă îl ţine prins direct de Montaillou. Soţia lui, Gail-larde, este într-adevăr fiica lui Arnaud Benet, din Montaillou, el însuşi membru cu drepturi egale al clanului Benet.

Cariera neînsemnatului cioban Jean Pellissier se încheie şi se resîncheie astfel în diferite familii din satul lui. Cea a ciobanului Pierre Maury, dimpotrivă, este total deschisă către călătoriile cele mari ; are timp pentru aventuri, pentru iubiri trecătoare, şi, mai întîi de toate, pentru prietenie. Merită cîteva amănunte : biografia acestui personaj se identifică într-adevăr cu marea transhumantă, pe care se întemeiază economia pireneană din vremea aceea

22.

174

Pierre Maury, păstorul cel bun

Pierre Maury, născut pe la 1282—-1283, este fiul lui Raymond Maury, ţesător din Montail-lou, şi al soţiei acestuia, Alazais. Casa Maury era o domus clasică, din care sa întîlnea un anumit număr în sat. Raymond şi Alazais avuseseră şase fii, prenumiţi Guillaume, Pierre, Jean, Arnaud, Raymond, Bernard ; la care se adăugaseră, cel puţin, două fete : Guillemette, care va fi măritată, rău, cu dulgherul Bertrand Piquier, din Laroque d'Olmes. Şi Raymonde : aceasta se va căsători cu Guillaume Marty, din Montaillou. Amîndouă se vor căsători la vîrsta de optsprezece ani, sau chiar mai tinere.

La Montaillou, ca şi în alte părţi, textele noastre practică şovinismul masculin... şi adult ; ele uită deci să menţioneze existenţa unor fete, ba chiar şi prezenţa pruncilor, sau dispariţia copiilor morţi la o vîrstă foarte fragedă. Cifra de opt naşteri, în căminul soţilor Maury, trebuie deci considerată ca un minimum. In ciuda profesiunii, teoretic ne-agricole, pe care o exercita ţesătorul Raymond Maury, familia practica un gen de viaţă mixt, pe bază de creşterea animalelor, de agricultură şi de meşteşug. Cînd a împlinit optsprezece ani, Pierre Maury nu era decît un cioban neînsemnat din Montaillou. Guillaume Maury, fratele său, este tăietor de lemne : Acum douăzeci şi trei de ani, povesteşte Pierre Maury în depoziţia lui din 1324, păşteam oile lui Arnaud Faure, din Montaillou, şi pe cele ale lui Raymond Maulen, din Arques, pe teritoriul satului Montaillou. Guillaume Maury, fratele meu, şi Guillaume Belot, din Montaillou, care acum sînt morţi, se duceau în pădurea de la Ausa ca să facă şindrilă23. în vremea aceea, Pierre Maury are primele contacte cu erezia ; îi sînt înlesnite chiar de fratele său, Guillaume, Şi de clanul Belot, întotdeauna hotărâtor cînd

175

este vorba de răspîndirea catarîsmuiui in sat. Contactele acestea sînt ca un fel de predică jumătate evanghelică, jumătate kantiană „avânt la lettre" — pe care cei doi tăietori de lemne i-o ţin lui Pierre : Guillaume Belot şi Guillaume Maury, continuă Pierre, mi-au ieşit înainte şi mi-au spus :

— Creştinii cei buni au venit în acest ţinut; ei merg pe drumul pe care au mers sfîntul Petru, sfîntul Pavel şi ceilalţi ajjostoli; îl urmează pe Dumnezeu ; nu mint; nu fac altuia ceea ce nu le-ar place să li se facă lor.

Pe atunci, Pierre Maury, care este surprins de cuvintele acestea eretice, este încă un om foarte tînăr, ce practică fără abatere cultul sfinţilor. Gîndindu-se la el însuşi, îşi aminteşte trecutul său apropiat : tocmai tunsesem oile, dădusem, din ceea ce-mi aparţinea, o piele cu Hnă pentru sfîntul Anton şi o

alta pentru Fecioara Măria din Montaillou. îmi mai rămăsese nişte lînă ca să-mi fac haine. Atunci, fratele meu şi Guillaume Belot mi-au spus :

— Oamenii cei buni (ereticii) nu sînt bine îmbrăcaţi. Dă-le nişte lînă de la tine. Le-ar putea sluji ca să-şi facă haine. Le-ai face o mare pomană, mai mare decît cea pe care ai făcut-o cînd ai dat pentru sfîntul Anton, căci , pentru sfîntul Anton dă multă lume, şi puţini sînt cei ce dau oamenilor celor buni. Cu toate acestea, oamenii cei buni se roagă la Dumne zeu pentru binefăcătorii lor... şi sînt ascultaţi 1 cădi ei nu se abat de la dreptate şi de la adevăr.

Răscolit la gxndul că oamenii aceia sfinţi se vor ruga pentru el, tînărul Maury se lasă, în cele din urmă, înduioşat : atîtea mi-au spus, îneît le-am dat Una de pe o oaie ca s-o ducă ereticilor aceia. Micul păstor, de pe atunci sincretist, va face aşadar trei părţi din porţia de lînă ce i se cuvine de la turmă : o parte pentru sfinţii din paradis şi pentru Fecioara din Montaillou (lumea dă produsele agricole



pentru sanctuarul local mai uşor decît pentru îndepărtatul episcop ce ia dijme) ; o a doua parte este chiar pentru cioban, şi este destinată ţeserii hainelor sale, care, astfel, rezultă din autoconsurnarea produselor turmei ; în sfîrşit, a treia parte, pentru Oamenii cei buni sau oamenii cei sfinţi, pe care, împins de catarii din partea locului, Pierre Maury îi socoteşte drept mediatorii graţiei divine.

Curînd după aceste prime relaţii cu erezia, pe la 1300—1301, Pierre Maury, 'în vîrstă de optsprezece ani, fuge din casa părintească (III, 110). Nu fiindcă nu s-ar fi înţeles cu părinţii săi, dar un miros de pucioasă începuse să se simtă în jurul casei (domus) Maury, pe care Inchiziţia o bănuia de erezie ; era mai bine să plece. Iarna următoare, Pierre Maury coboară deci înspre acele regiuni din Aude, unde se gîndeşte că şi-ar putea ţine oile la iernat, în ţinutul cald al văii Arques, între Razes şi Fe-nouilledes (III, 121. Transhumanta ciobanilor între partea de jos a ţinutului Aude şi muntele din Ariege explică de ce catarismul s-a localizat, alternativ, în regiunile de sus sau în cele de jos ale Occitaniei din zonele Foix-Aude). La Arques, Pierre Maury este ciobanul salariat al vărului său primar Raymond Maulen (acelaşi amestec al legăturilor de rudenie şi de lucru, fundamental pentru înţelegerea „proletariatului" sătesc din acea epocă, acest proletariat fiind, în egală măsură, familial şi nefamilial 2''). Curînd după aceea, cînd avea vreo douăzeci de ani, Pierre Maury se îndrăgosteşte (III, 110, 121) : iarna următoare, am rămas ev oile în valea Arques. Locuiam în casa vărului meu primar, Raymond Maulen. din Arques. M-am îndrăgostit nebuneşte de o fotă din satul acela, Bernadette den Esquinath. Timp de doi ani, nimeni nu mi-a vorbit despre erezie, deoarece ;;e vedea că o iubesc din toată inima pe fata aceea. Se pare că frumoasa Bernadette nu a fost

neînduplecată cu Pierre Maury. Ray177

moni Pierre, care, curînd, va deveni patronul ro-1 va angaja pe păstorul nostru, îi reproşează aprins legătura aceasta viitorului său salariat, într-o zi, stînd de vorbă cu el în .staul. Ray mond va merge chiar, mînios din pricina acestei legături, pînă la a o califica pe Bernadette de tîrfă : Tocmai tu Pierre, îi spune Raymond coibanului nostru, tocmai tu care ţineai atit de mult la oamenii cei buni, nici măcar nu te mai sinchiseşti de ei. Te-ai apucat din nou de desfrîu. Cauţi o nevastă. Ei bine, îţi voi da eu o H ' nevastă. Una care va pricepe cum se cuvine

credinţa (eretică)' Şi dacă vei avea o astfel de nevastă, va fi mai bine decît dacă ai avea una care nu împărtăşeşte credinţa noastră (se subînţelege : una ca Bernadette). Căci de vei avea o soţie care ne împărtăşeşte credinţa, îi vei putea primi pe Oamenii cei buni în casa voastră. Le vei putea face mult bine. Vei putea vorbi cu nevasta ta, fără să te temi, despre subiecte ca înţelegerea binelui etc. (III, 121).

Perspectivele puteau părea încurajatoare : să ai ce vorbi cu nevasta, să ai subiecte din acestea, care lipseau atît de tare în unele căsnicii, ciudat de tăcute, întîlnite uneori în Occitania... Te-ai fi putut lăsa ispitit şi pentru mai puţin.

Din clipa aceea, nu mai este vorba despre acea Bernadette den Esquinath, pe care o iubise Pierre Maury cu patimă. în schimb, o altă Bernadette — Bernadette Pierre — intră în scenă. Aceasta nu are decît şase ani ; dar acum se vorbeşte mult să fie ţinută în rezervă pentru o căsătorie, deocamdată îndepărtată, cu Pierre Maury, care devine într-adevăr ciobanul salariat al crescătorului de oi Raymond Pierre, tatăl micuţei. Eventualul socru are avere. Pierre Maury, la rîndul său, poate fi socotit ca un viitor ginere foarte bun : cu micile lui economii şi afaceri de păstor, a adunat destui bani ca să-şi cumpere pămînt la Arques. Bernard Beîi-baste, alt crescător din regiune, care s-a apucat să negocieze această căsătorie, poate deci

178

să-i descrie lui Pierre Maury, în termeni ispititori, partida superbă pe care i-a găsit-o : dacă vrei cu adevărat, spune Bernard, să-şi găseşti o nevastă care să priceapă ce este bine, cunosc eu o fetiţă care, mai tîrziu, va fi tocmai ce-ţi trebuie ţie. Este atît de bogată încît, cu ceea ce îţi va da tatăl ei (ca dotă) şi cu ceea ce mai ai şi tu la Arques, unde ai cumpărat pămînt, vei fi îndeajuns de înstărit ca să nu mai munceşti... Căci Raymond Pierre care, în acest caz, va deveni viitorul tău socru, te va adopta ca fiu ; şi-ţi va da de soţie pe fiica sa Bernadette Pierre, care acum trebuie să aibă vreo şase ani; şi vei rămîne în casa (domus) lui Raymond Pierre, care poate pricepe ce este bine (III, 121).

Discursul acesta al lui Bernard Belibaste este interesant; el menţionează, printre altele, valorile fundamentale ale unei anumite occita-nităţi a crescătorilor de animale : legăturile strînse dintre domus şi erezie ; puterea acestei domus în sine, cu cortegiul ei posibil de instituţii anexe (adoptarea viitorului ginere, core-şedinţă, dotalitate) ; tatăl de familie, care alege un ginere ca fiu adoptiv pentru continuarea familiei şi a casei (domus) sale, prevede, prin-tr-un adevărat tratat, că fiica lui, deocamdată foarte mică, va fi dată, la vîrsta nubilităţii, împreună cu o dotă, tînărului adult corezident pe care 1-a desemnat ca urmaş. Motivele acestei diplomaţii sînt simple : Raymond Pierre nu are nici un băiat, ci doar trei fete : Bernadette, Jacotte şi Marquise-Este, prin urmare, con-strîns să găsească un bărbat, care să se învo-iască să vină să stea le el ca să facă pe ginerele.

In faţa acestui viitor mirific, întemeiat pe castele în Spania, sau mai curînd pe castele în Fenouilledes, Pierre Maury nu-şi pierde capul. Şi îi pune lui Bernard Belibaste o chestiune de încredere şi, totodată, de bun simţ :

— Dar cum poţi să ştii dinainte că Bernar-dette, cînd va fi de măritat, va fi în stare să priceapă ce este bine ? (III, 122). Întrebarea



formulată de Pierre Maury nu este prostească ; aflăm din registrele lui Jacques Fournier câ există cazuri de căsătorie potrivit unui plan: un credincios catar se însoară bucuros cu o fată pe care şi-o închipuie eretică ; trage aşadar nădejdea că, atît cît va fi însurat cu ea, va putea avea foarte plăcute conversaţii albi-genze la gura sobei. Nefericitul, înşelat mîrşav de socrul său, se trezeşte însă căsătorit cu o ţaţă catolică, alături de care este nevoit să trăiască închis într-o tăcere de mormînt, de frica Inchiziţiei, aproape un sfert de veac (III, 322).

Bernard Belibaste are însă răspuns la toate, întrebarea ciobanului nu-1 pune în încurcătură : Raymond Pierre, i-o întoarce el lui Maury, o va creşte în aşa fel pe fiica sa Berna-dette, Incit, cu ajutorul lui Dumnezeu, va fi în stare să priceapă ce este bine. Dar dacă, din întîmplare, ea nu va pricepe ce este bine, cînd va fi de măritat, atunci, nu ai decît să pleci din casa lui Raymond Pierre, luînd cu tine ceea ce-i al tău. Nu vei avea decît s-o părăseşti pe fata aceasta, căci nu va fi bine de tine dacă-ţi vei lua de nevastă o persoană ce nu va fi în stare să priceapă ce este bine (III, 122). (De reţinut că această nouă expunere de sociologie domestică precizează, între altele, ceva ce nu este lipsit de interes : în Pirinei sau în pre-Pirinei, în secolul al XIV-lea, ca şi în Cevenne, în secolele XV-XVI, un tînăr socotit ca viitor ginere, şi care locuieşte în aceeaşi casă, aduce aici partea lui de avere ; şi-o ia înapoi, de cumva căsătoria plănuită nu se face).

Sedus de aceste proiecte de căsătorie, înfrumuseţate de elocinţa lui

Belibaste, Pierre Maury se hotărăşte să facă cunoştinţă cu „Oamenii cei buni" : aceştia se află în centrul complotului matrimonial, prin care Raymond Mau-len şi Raymond Pierre, care se înţeleg de minune, vor sâ-1 atragă pe Pierre în tabără „celor ce pricep ce este bine" (III, 110). Pierre Maury îi spune aşadar lui Raymond Pierre



— precum şi lui Bernard Belibaste, ale cărui importante legături cu erezia le vom vedea curînd — întrebarea crucială :

— Cum sînt oamenii aceia buni de care mi se vorbeşte atîta ?

Răspunsul lui Bernard şi Raymond este edificator :

— Sînt oameni ca toţi oamenii! Carnea, oasele, trupul lor, faţa sînt întocmai ca cele ale celorlalţi oameni! Dar sînt singurii care nu s-au abătui de la calea dreptăţii şi a adevăru lui pe care au mers apostolii. Nu mint. Nu iau bunul altuia. Chiar de ar întîlni, pe drum, aur sau argint, nu l-ar lua de jos, decît dacă cineva li l-ar da în dar. Ajungi mai lesne la mîntuirea sufletului urmînd credinţa acestor oameni că rora li se spune eretici, decît dacă urmezi ori care altă credinţă (III, 122).

Oamenii cei buni, care nu fură, dar acceptă cu dragă inimă micile daruri, sînt aşadar mediatorii graţiei divine ; şi chezăşii mîntuirii individuale. Ademenit de această mîntuire lesnicioasă, Pierre Maury este la fel de ademenit şi de perspectiva unei căsătorii bogate cu fetiţa lui Raymond Pierre. Cinsprezece zile după această convorbire, ciobanul nostru va avea deci întrevederea iniţială, hotârîtoare, cu un parfait. Este primul contact avut de ciobanul Maury, în viaţa lui, care va fi o lungă „căutare a omlui cel bun". Sîntem, în acel moment, în 1302, şi Piere are vreo douăzeci de ani.

Această primă întrevedere are loc cu prilejul unui ospăţ în casa lui Raymond Pierre (III, 122) ; să ne amintim că acest Raymond este un crescător de animale şi un patron agricol bogat din Arques ; franshumează între valea Arques şi Aillon, loc de păşunat în timpul verii ; casa lui are un solier (II, 17, 404) ; la epoca aceea, foloseşte cel puţin doi salariaţi permanenţi (poate fiindcă nu are băieţi mari) ; unul din aceşti servitori este cioban : în acel



moment, este însuşi Pierre Maury. Celălalt este catîrgiu : această a doua slujbă este ocupată, succesiv, de servitorul Arnaud, originar din ţinutul Sault, care, nefiind catar, va fi dat afară, cu brutalitate, din casa lui Raymond Piere ; apoi de către Pierre Catalan, din Coustaussa, care este un „credincios al

ereticilor" (III, 135).

Ospăţul de care este vorba, acasă la Raymond Pierre, a avut loc fireşte în bucătărie ; fiindcă, de altfel, distincţia între bucătărie şi sufragerie nu există, decît cu unele excepţii, f la ţăranii bogaţi din Occitania acelor vre-y'" muri25. La acest ospăţ lua parte însuşi patro^ * nul, Raymond Pierre, din valea Arques, căruia i se mai zice şi Raymond Pierre din Sabarthes, l după numele locului reşedinţei de baştină (III,-121, 14Q). Lua parte şi soţia lui, Sybille, şţi. mama acesteia : bătrîna coabita deci cu gine- î rele său, într-o familie uşor lărgită (III, 122)! ţ Cele două femei avuseseră grijă de pregătitul: mesei. Alţi crescători, mai mult sau mai puţiri din partea locului, originari adesea din ţinutul Aillon sau din regiunea Ax-les-Thermes, uniţi prin legături de transhumantă cu valea Arques, veniseră ca vecini sau comeseni : printre invitaţii lui Raymond Pierre din ziua aceea, îl văd într-adevăr pe Raymond Maulen, care, la Arques, fusese vărul şi primul patron al lui Pierre Maury ; Bernard Vital, locuitor al văii Arques, dar originar din Montaillou (este văr cu Arnaud Vital, cizmar-pîndar, mare craidon şi catar notoriu). îl mai văd şi pe Guillaume Escaunier, crescător din Ax-les-Thermes, pe care treburile transhumantei îl aduc la Arques ; precum şi pe Marquise Escaunier, sora lui Guillaume. Fratele şi sora Escaunier erau prieteni cu fraţi Authie : acasă la Marquise, Guillaume avusese altădată prilejul să-1 în-tîlnească pe Pierre Authie, într-o zi cînd acesta, fără nici un moft, tocmai îşi prăjea nişte peştişori (II, 12, 13).

Pierre Maury este poftit şi el, foarte firesc, la cina de la Raymond Pierre. La drept vor182

bind, statutul lui de servitor-cioban face că el nici măcar nu trebuie poftit, de vreme ce este membru al casei ca toţi ceilalţi membri. Face parte din această casă, ca toţi servitorii de fermă din epoca aceea, în aşa măsură încît, dacă are prilejul, nu stă la gînduri s-o insulte pe stăpîna sa, împreună cu patronul : marnă afurisită, va striga el către Sybille Piere (II, 415).

Aşadar, la acest ospăţ, într-o bucătărie de domus din ţinutul Aude, participau (in afară de Pierre Maury) membrii a patru mari familii eretice şi ţărăneşti, care trăiau în valea Arques şi în ţinutul Aillon-Sabarthes : adică familia Vital, familia Maulen, familia Pierre, familia Escaunier. In încăperea de alături (In odaia de Ungă bucătărie), Pierre Authie, „seniorul" ereticilor, şi doi bărbaţi (eretici) din Limoux mîncau peşti din care, cînd şi cînd, trimiteau cîteva bucăţi frumoase lui Raymond Pierre, în fogariha. în cursul serii, Pierre Maury a căzut victimă excelentei „ambianţe" care domnea acolo. Ii plăcea totuşi să audă predicile catolice ale Fraţilor minoriţi, din care ascultase un eşantion în biserica din Arques, cu cîteva zile în urmă (III, 123). Dar, cîştigat de căldura comunicativă a banchetelor, în seara aceea, Pierre Maury simte clătinîndu-se

credinţa lui romană ; şi este făcut „credincios al ereticilor" de către Pierre Authie : cu acest prilej, Authie îl tutuieşte pe Maury, în timp ce acesta continuă să-i spună dumneavoastră misionarului catar. Ospăţul se isprăveşte printr-o beţie voioasă, în cursul căreia se sărbătoreşte, lingă focul din vatră, adeziunea unui nou membru.

Piere Maury nu-1 va mai revedea niciodată pe Pierre Authie. însă, o dată la opt zile, coboară de pe păşunile locale, unde îşi paşte oile sale şi pe cele ale patronului; vine să ia pîine din casa lui Raymond Pierre, la Arques. Cu acest prilej, întîlneşte adesea, la acesta, pe

183

cutare sau cutare eretic. Intr-o zi, pe cînd era în bucătărie, iar soacra patronului îi pregătea nişte ouă cu slănină prăjită, află că în încăpe rea de alături, încuiată cu cheia, se găseşte Prades Tavernier, fost ţesător eretic, ubiquist, persoană foarte cunoscută, din ţinutul Aillon ; Tavernier îşi mănîncă masa lui eatară, adică pîinc, peşte şi vin. Aflînd de sosirea ciobanu lui, îi trimite vorbă să intre, se ridică în cin stea lui, apoi se aşează din nou ; şi—i dăruieşte o bucată de pîine, binecuvîntată de el însuşi. ' Pentru Pierre Maury, a cărui colecţie de buV căţele de pîine sfinţită de către diferiţi parfaits va fi curînd celebră în Pirinei -6, este un ade vărat chilipir. Apoi, povesteşte Maury, anv, plecat şi m-ani întors la oile mele, cu plinea,\ şi cea sfinţită şi cea 7iesfinţită- .:

Peste opt zile, Pierre Maury, care, între timp;*' se întorsese deci la păşune, coboară din nou la: Arques, ca să ia, şi de data aceasta, o bucată de pîine (ciobanii aceştia mănîncă nemaipo-' menit de multă pîine). La patronul său, bunul nostru păstor îl întîlneşte pe Guillaume Beli-baste, un bogat proprietar de pămînt din Cu-bieres ; este tatăl lui Guillaume Belibaste ju-/ nior, parfait sau pseudo-parfait, pentru care Maury va nutri o vie şi statornică afecţiune (III, 194). Guilaume Belibaste tatăl şi păstorul nostru părăsdsc atunci casa lui Raymond Pierre şi se duc în cea a lui Raymond Maulen. Ti regăsesc acolo pe Prades Tavernier, care, săptămîna aceea, se ascundea la Maulen, după butoaiele din pivniţă. Diversele dialoguri pri- : vitoare la această întîlnire, în cursul cărora Guillaume Belibaste are prilejul să-şi facă melioramentum în faţa lui Prades Tavernier, oferă pretextul pentru o descriere vie a faptelor ce se petreceau de obicei în casa (domus) lui Raymond Maulen, care a fost, să nu uităm, primul patron al lui Pierre Maury, după ce acesta plecase din Montailou (III, 128—129 şi supra).

184

întrevederea, unică dar hotărîtoare, cu Pietre Authie, notarul eretic ce va fi curînd ars pe rug — întrevedere ce îl orientase pe bunul nostru păstor către Catarism — a fost urmată de o întîlnire, şi ea importantă, cu Jacques Authie

fiul lui Pierre Authie, notar şi .,om bun". Era în luna mai. Totul înflorise de multă vreme. Maury se afla atunci cu oile sale pe păşunile din Arques, cînd Raymond Pierre a trimis un copil sărac după el. Ascultînd de acest îndemn, Pierre Maury se duce, pentru a n-a oară, în casa (domus) lui Raymond Pierre ; îi găseşte acolo, încălzindu-se lîngă foc, pe doi eretici cunoscuţi : Jacques Authie şi Pierre Montanie, din Coustaussa (actual Aude) ; împreună cu ei, sînt aşezaţi Raymond Pierre, soţia şi soacra lui.

După ce au stat cîteva momente lîngă vatră, Pierre Maury, Jacques Authie şi Pierre Montanie plecă şi apucă pe drumul (sau pe ceea ce ţine loc de drum) ce duce la satul Rieux-en-Val 27, ca să ajungă noaptea. Notabilul Authie face drumul călare pe catîr, în vreme ce tovarăşii lui merg pe jos. Raymond Pierre, mereu îndatoritor, este cel care a împrumutat şi a pregătit catîrul pentru predicator. Jacques Authie este, de altfel, cu adevărat un predicator, de vreme ce, tot drumul, din înaltul ca-tîrului său, ţine predici, pe cînd Pierre Maury îi slujeşte de auditor, sau de justificare, iar Pierre Montanie, de figurant mut. Această predică „de pe spinarea catîrului", ţinută de Jacques Authie, este un bun eşantion al tipului de predică în stil folcloric, dar de o teologie catară impecabilă, pus la punct, pentru populaţia de păstori, de către militanţii albigenzi28. Vom reveni, într-un alt paragraf, asupra miturilor catare pe care le difuza, în aceste condiţii, predicatorul al cărui amvon era un catîr.

Ajuns la destinaţie, la capătul lungului drum ce se întindea de la Argues la Rieux-en-Val, 185

magistrul Jacques Authie a încetat cu predica ; "Pie.rre Mauvy, copleşit de acest val de elocinţă itinerantă,.părea definitiv convertit de dogmele albigenze. In sfîr.şit... convertit atît ut putea fi ciobanul acesta viclean şi naiv, care, toată viaţa, a cîntat pe două strune, pe cea catară şi pe cea romană. întors la Arques, după ce s-a despărţit de Jacques Authie, Pierre Maury întilneşte în casa lui Raymond Pierre trei bărbaţi din Limoux, care veniseră să-1 salute pe acest parfait, fiu de notar. Nu l-au întîlnit, deoarece au sosit prea tîrziu ; dezamăgiţi, s-au culcat la Raymond Pierre : acesta a vrut să le ofere nişte compensaţii oarecare ; şi-a încununat ospitalitatea lui de soi, ospitalitate de stă-pîn de casă rurală şi burgheză, punînd să li se servească, în zori, ouă cu slănină prăjită. Apoi, cei trei s-au întors la Limoux. Iar eu, încheie filosofic Pierre Maury, m-am întors la oile mele (III, 135).

în cursul aceleiaşi veri memorabile, Pierre Maury s-a dus cu oile să petreacă vara în locul numit La Rabassole, în ţinutul Arques (III, 135). împreună cu el, se aflau alţi şapte ciobani, printre care : două rude — fratele şi socrul —• ale fostului său patron Raymond Mau-len ;. doi membri ai familiei Garaudy, din împrejurimile localităţii Arques ; şi trei alţi păstori, originari tot din Arques, dar care, după cîte ştim noi, nu erau rude cu familiile precedente,

nici rude între ei. Acest grup de ciobani, laolaltă, formau o colibă (cabane), colectivitate cooperativă şi totodată domiciliu temporar : eu aveam funcţia, declară Pierre Maury vorbind despre aceasta, de şef de colibă (sau „cabanier"); trebuia să pregătesc brlnza..-, Ie dădeam carne friptă, brînză, lapte şi pline ereticilor care treceau pe acolo2f). „Rolul conducător" al lui Pierre Maury, ale cărui calităţi profesionale erau recunoscute de toată lumea 30, nu este ceva surprinzător. Despre colibă, 186

instituţie fundamentală care, în universul' ciobanilor, e.ste ceea ce dornus e în lumea sedentarilor, voi avea prilejul să vorbesc mai pe îndelete3'. Acum notez doar, în legăturii cu această fază, petrecută în colibă, din biografia păstorului nostru, că tocmai în acea epocă se reîntîlneşte, reîntîlnire hotărîtoare, cu clanul Belibaste. Lui Raymond Belibaste, credincios al ereticilor, şi Amelien de Perles, parfait, ur~ cînd la colibă în perioada cînd se făcea brînza, Pierre Maury le-a dat carne friptă şi produse din lapte. Amelien de Perles, parfait, vegetarian, aşa cum se cuvenea, a refuzat carnea. însă cei doi bărbaţi l-au luat pe Pierre Maury de o parte, l-au dus în spatele colibei şi i-au cerut un dar. Pierre le-a dat un tonrnois de argint Pentru Amelien de Perles. Dintr-o dată, acesta, recunoscător, i-a spu.s exact ce aştepta Pierre în schimbul faptei lui bune :

— Mă voi ruga pentru tine (III, 136).

La sfîrşitul anului, Pierre Maury, însoţit de vărul său Raymond Marty, fratele (sau fratele vitreg) lui Raymond Maulen, şi-a dus oile la iernat tot în valea Aques (dar pe alte păşuni), într-o duminică, Pierre şi Raymond — credincioşi, în ciuda eterodoxiei lor, rutinei cultului catolic — s-au dus la slujba de la Arques. Ieşind de acolo, au venit acasă la Raymond Maulen. în pivniţă (cellier), l-au găsit pe ereticul Prades Tavernier care, încă o dată, se ascundea, foarte demn, după un butoi. Maury 1-a salutat pe parfait, apoi a urcat la solier să ceară pîine (în această casă tipică de podgo-rean-crescător de animale, bucătăria era la solier sau primul etaj, deasupra pivniţei, aceasta fiind alături de staul : planul era deci destul de deosebit de cel al caselor (domus) din ţinutul Aillon, care aveau bucătăria la parter). La solier, ciobanul a găsit mai mulţi indivizi care mîncau aşezaţi lîngă foc : printre ei era unul scund, cu ochii verzi ; străinul acesta cu haine de culoare închisă era un sătean ori187

ginar din Coustaussa sau din Cassagnes ai. Avea funcţia de ghid al lui Prades Tavernier. Alături de acest ghid, aşezat tot lingă foc, era atapînul casei, Raymond Maulon, Intre soacra şi .soţia lui, care se numeau Berengere şi, respectiv, Eglantine. Deci cinci convivi în total- Luîn-du-şi pîinea, Pierre Maury coboară din nou în pivniţă, unde~i regăseşte pe Marty şi pe Taver-nier (III, 136—137). Toţi trei au pus repede, după butoaie, o „masă" (de fapt, o

scîndură pe nişte capre). Apoi s-au apucat să mănînce ; meniul conţinea, pentru Maury şi Marty, slănină sau carne, date de familia Maulen ; pentru Prades Tavernier — necarnivor — linte, ulei, vin şi nuci. De la o masă la alta, cea din pivniţă şi cea de la solier, .se făceau mici atenţii : la un moment dat, Maury a fost însărcinat să ducă celor cinci meseni care se aflau la primul etaj o bucată de pîine sau de pesmet, sfinţite anume pentru ei de către ereticul Tavernier. Văzînd aceasta, Raymond Maulen n-a vrut să fie mai prejos. Le-a adus aşadar celor trei oaspeţi ai iui, care mîneuu în pivniţă, o bucată de slănină. Făcînd astfel, nu ţinuse seama de ortodoxia vegetariană a lui Prades Tavernier, care i-a luat-o în nume de rău : ia de aici sălbăticiunea aceasta, îi spune Prades lui Pierre, folosind cu acest prilej o itutu-ire autoritară şi care subliniază distanţa. Apoi, stimulat de întîmplarea cu „sălbăticiunea", Prades Tavernier, uitînd că-şi ieşise din fire, începe să predice. S-a lansat din nou, în neştire, într-una din acele înşirări de mitologie, pe care ereticii parfaits, buni oratori, aveau obiceiul să le facă. Intrucît nu aveau cărţi sau manuscrise ca să le citească ţăranilor, care, oricum, erau analfabeţi, ereticii aveau obiceiul, aşa cum s-a văzut, să predice în diferite circumstanţe, în picioar-e, pe cal, pe catîr, sau în timp ce mîncau. Asemenea lui Iisus Cristos, care vorbea cu orice prilej, de pe măgăriţa lui sau în faţa mesenilor de la Cina cea de taină, 188

perorau şi ei fără oprire. Prades şi-a început aşadar predica din pivniţă prin cîteva variaţii pe tema abstinenţei de ]a carne. A citat în legătură cu aceasta nişte apoftegme pe care, cu sau fără temei (de fapt, mai curînd, fără !), le atribuia lui Iisus Cristos.în persoană : Copiii mei, ar fi spus Mesia, în versiunea dată de Tavernier Evangheliei apocrife a catarului par-jait, copilaşii mei, să nu mîncaţi nici un fel de carne, nici din cea de oameni, nici din cea de animale, ci numai din cea de peşti care cresc în apă, deoarece este singura rămasă nestricată (III, 137). Urma, în cursul speec/i-ului lui Prades Tavernier. un apel prea puţin deghizat la punga ascultătorilor săi, apel care, în ceea ce-1 priveşte pe Pierre Maury, avea să fie auzit. în cele din urmă, Prades, luat de subiect, a povestit mitul metempsihotic al calului ; voi vorbi despre el în capitolul referitor la folclorul sătenilor noştri.

După performanţa aceasta oratorică, nu-i mai rămînea bunului nostru păstor decît să se retragă de la acest mecting în trei : Pierre s-a despărţit deci de Prades. Nu avea să-1 mai revadă vreodată. Dar, ca să-i mulţumească pentru această omilie edificatoare, i-a trimis, ceva mai tîrziu, prin fratele său Guillaume Maury, un gros tournois, un obole de argint şi patru deniers de argint. Prades Tavernier, despre care ne puteam întreba dacă nu cumva pînâ atunci umblase desculţ, şi-a putut cumpăra astfel o pereche de încălţări.

La Pastele următor, Raymond Pierre 1-a însărcinat pe ciobanul său Pierre Maury — misiune de încredere — să se ducă la Guillaume Belibaste senior,

bogat proprietar-patron din Cubieres 33. Pierre Maury trebuia să educă de la acesta, pentru stăpînul său, o sumă de bani pe care bătrînul Guillaume o restituia (sau o da cu împrumut) lui Raymond Pierre.

189

Belibaste senior era un cap de familie, bine dotat cu clădiri de fermă. Avea nişte relaţii strălucite. Avea la Cubieres o doraus, în care' coabita, în familie lărgită, cu cei trei fii ai săi şi cu soţiile şi copiii a doi dintre ei. Una din aceste soţii, noră a bătrînului, se numea Estelle. Familia despre care este vorba mai avea şi o şură pentru paie, edificiu independent de casa principală, şi o stînă, situată în cîmpie.

Seara petrecută de Pierre Maury la familia Belibaste s-a conformat „modelului" frecvent al activităţilor sociale ale ciobanului nostru : a fost bipartită. Seara, s-a cinat ; ia masă. erau adunaţi Pierre Maury, Guillaume Belibaste şi cei trei fii ai lui, precum şi cele două nurori (notez, în trecere, că familia Belibaste pare să fi fost foarte unită : erau legaţi prin coreşe-Jinţă şi convivialitate, prin munca în asociaţie pe pămîntul familial, şi, în sfîrşit, prin erezie, comună atît bărbaţilor cît şi femeilor din do-mus). La ora cînd avea loc această cină, copiii celor două cupluri erau, se pare, culcaţi ; aşadar, ei nu participau la ospăţ. Musafirul cel mai însemnat era Pierro Girard, procurorul arhiepiscopului de Narbonne. Girard era destul de cunoscut, îneît participarea lui să confere acestei adunări o oarecare strălucire ; însă distanţa socială, într-o Occitanie fără pretenţii, era destul de redusă, aşa că prezenţa acestui oaspete de seamă, în căminul unui bogat crescător ca Guillaume Belibaste, nu avea nimic neobişnuit. în ciuda funcţiilor sale, care-1 aşezau, teoretic, de partea Bisericii oficiale, Girard era — poate ■— un vag adept sau prieten al catarilor. Sau poate că era pur şi simplu tolerant. Ştia, în orice caz, să închidă ochii dacă era vorba de ceva ce ar fi fost mai bine să nu fi văzut : s-a prefăcut că nu bagă de seamă, în timpul cinei care a avut loc în casă, vînzoleala unor personaje suspecte, al căror cartier general se afla în şura vecină. (Indulgenţa aceasta

190

a lui Pierre Girard, ceva mai tîrziu, se va dovedi de mare folos pentru Pierre Maury, cînd avea să fie compromis şi judecat, în Fenoil-ledes, fiind învinovăţit de complicitate la erezie.) Masa, în ciuda bogăţiei stăpînului casei şi prestigiului unuia dintre musafiri, a fost de o sobrietate demnă de antichitate : carne, lapte, brînză. Masa unor păstori din Virgiliu. După ce hrana a fost înghiţită, Pierre Girard s-a dus să se culce ; în timp ce Pierre Maury, însoţit de cîţiva membri din clanul Belibaste, s-a dus, tiptil, în şura apropiată, ca să-i salute, aşa cum îi recomandase Raymond Pierre, pe toţi prietenii, adică pe

ereticii găzduiţi în seara aceea de către Guillaume Belibaste în paiele pe care le strânsese pentru iarnă. După care, ciobanul s-a dus şi el să se culce. A doua zi, a plecat la Arques.

După vreo cîteva luni, în toiul verii, în luna august, Pierre Maury păştea oile lui Raymond Pierre în locul numit Pars Sors, tot în apropiere de Arques. împreună cu el, ca ajutoare de cioban, se aflau nişte personaje tipice din vechea lui echipă din Aude sau Sabarthes : adică Jean Maulen, frate (sau frate vitreg ?) al fostului său patron Raymond Maulen ; şi cei doi Guillaume Marty, tatăl şi fiul, omonimi, originari din Montaillou. într-o seară, cînd abia adormise, doi bărbaţi au venit să-1 vadă pe eroul nostru la păşunile lui : era vorba de Raymond Belibaste (fiul lui Guillaume Belibaste senior) ; şi. de Philippe d' Alayrac (originar din Coustaussa), parfait, care sosea de la Li-moux (III, 140—142). Pierre Maury, cum s-a văzut, îl cunoştea pa Raymond Belibaste de multă vreme ; le-a oferit celor doi bărbaţi o masă, cu produse ale turmei şi ale pămîntului : carne, lapte de capră, brînză, pîine şi vin. Raymond a mîncat (III, 141). însă Philippe d' Alayrac, ca un perfect parfait ce era, a refuzat carnea şi s-a mulţumit să bea vin din propriul său pahar ; a refuzat paharele ciobanilor, la care era alergic, întrucît aceste recipiente erau spur191

cate de contactul cu gura, la rîndul ei spurcată de carne, ciobanilor din partea locului. După această „masă", bunul păstor, la cererea oaspeţilor, i-a dus, prin beznă, pe nişte poteci povîr-nite, periculoase, vreo cincisprezece kilometri, pînă la stina (courral) pe care familia Belibaste o avea la Cubieres, la o oarecare distanţă de casa lor familială. Philippe se poticnea şi cădea pe drum, din pricina bolovanilor sau a urcuşului ; i-a pierit pînă şi pofta de a ţine predici. De cîte.ori cădea, exclama doar atît : Duhule Sflnt, ajută-mă.

După atîtea episoade şi vizite, făcute sau întoarse, Pierre Maury avea să rupă curînd cu Arques şi cu locuitorii lui. Jacques Authii fusese prins într-adevăr de către Inchiziţie, în 1305. Dintr-o dată, ereticii din Arques, care alcătuiau destul de multe familii în localitate, s-au înspâimîntat; s-au dus, cu mare cheltuială, la papă, ca să se spovedească şi apoi să abjure eterodoxia şi greşelile săvîrşite. Pierre Maury, de frică să nu-şi irosească tot avutul cu drumul, sau pentru vreun alt motiv, n-a vrut să-i însoţească pe aceşti pelerini ai căinţei. Le-a făcut doar serviciul de a le păzi animalele In timpul absenţei lor. După întoarcerea acestora, s-a hotârît să plece. Se temea ca nu cumva îngăduinţa lui faţă de fraţii Authie, îngăduinţă -.nerăscumpărată de iertarea papală, să-1 coste scump. Şi-a luat deci grăunţele pe care le avea, precum şi postavul pe care, din lîna lui, i-1 făcuse un ţesător ce se numea Ca-tala. Şi a plecat. De Crăciun, în 1305, era la Montaillou : a chefuit împreună cu fraţii şi cu tatăl lui, în casa familiei. Dar chiar şi pămîntul natal îi frigea tălpile. Concetăţenii se fereau de el, fiind prea suspect. S-a dus deci să intre cioban la

un anume Barthelemy Borrel, crescător de animale din Ax-les-Thermes- De altfel, acesta era cumnatul unui bărbat din Montaillou, încă unul, care se numea Arnaud Baille

192

senior (III, 148). Barthelemy Borrel mai avea şi alte legături cu Montaillou, de vreme ce slujnica sa Mondinette şi păstorul său Maury erau şi ei originari din acest sat...

NOTK

Giraud, p. 6J.

ibid.

Avînd în vedere exodul tinerilor, dintre care mulţi părăsesc satul pentru a se face ciobani, celi batari de lungă durată, nu este exclus ca, printre rezidenţii rămaşi la Montaillou, să fi fost o majori tate de femei. Preponderenţa numerică a văduvelor, din pricina decesului prioritar al bărbaţilor, nu putea decît să accentueze această tendinţă.

Bonnassie, t. II, p. 115 sq.

Draille : drum de transhumanta.

Despre Beli bas te, cioban cu har, v. II, 177.

Documentele Vechiului Regim ne vorbesc mai ales despre mobilitatea socială ascendentă; aceasta reprezintă într-adevăr, pentru individul care benefi ciază de ea, g emersiune către lumea elitelor, privi legiate şi Jtn arhive. Datorită acestui fapt, registrele lui Jacques Fournier mi se par cu atît mai preţioase, în măsura în care reflectă, fenomen rar, mobilitatea socială descendentă.

I, p. 395 sq. şi 1, 405—406, I, 408 (denunţ făcut de familia Roussel).

II, 222 ; această „abciziune a limbii", pusă la cale de familia Clergue, fusese făcută „legal" posibilă da torită puterii judecătorului seniorial (care reprezintă senioria ca instanţă judecătorească supremă în comi tatul Foix) ; de aceste puteri dispunea Bernard Clergue.

10. II, 170, 171, 173, 175, 177 ; şi 178 pînă la 190 ; II, 223; I, 418; III, 87 şi II, 173 (complicităţile lui Clergue).

11. Tournon, loc din Castelreng (actualul departa ment Aude) după III, 522.

A se compara cu alt caz analog, cel al recru ţilor din Creuse, prin 1830 (Le Roy Ladurie şi Dumont, în J.-P. Aron, 1972).

Actualul departament Aude.

O. de Serres, Theătre..., 1600.

79?

15. III, 76; această Guillemette Maurs, mama lui Bernard, nu trebuie

confundată cu Guillemette Maurs, soţia aceluiaşi Bernard.

Despre Guillaume M'aurs, of. supra, p. 167 sq.

ibid. v. şi III, 157—158 : Jean Pellissier este bolnav şi slab, în general.

Limborch, p. 187, citat de Duvernoy, Inquisition..., p. 132.

V., de asemenea : I, 4 ; Guillaume Guilhabert, grav bolnav, în vîrstâ de vreo cincizeci de ani, „fu sese mai înainte cioban şi păzise turmele tatălui său" : acest text, interesant, ne prezintă cazul altui cioban-proprietar agricol din Montaillou, precum şi un caz de ucenicie pentru meseria de păstor, începînd cu vîrsta de doisprezece sau paisprezece ani.

Cf. supra, cap. II.

Se va reţine contrastul puternic, în acest text, şi în mentalitatea lui Jean Pellissier, între precizia spaţială şi imprecizia cronologică. Asupra acestor probleme, v. infra, cap. XVIII.

Această mare transhumantă se face cu turme foarte mari (cel puţin cîteva sute de capete) ; astfel se diferenţiază, pe de o parte, creşterea animalelor aşa cum este practicată de antreprenorii pireneeni (din Ax şi din alte părţi) care angajează ciobani transhumanţi din Montaillou; şi, pe de altă parte, producţia animală cu structuri parcelare, bazată pe turme mici, aşa cum este întîlnită la Montaillou şi în regiunile de policultură clasică (v. M. T. Lorcin, Campagnes lyonnaises... 1974, p. 30). D-na Gramain (ci., Introducerea tezei sale) vede în această expan siune a creşterii animalelor, de tipul practicat de an treprenori, sau de cel parcelar, o ripostă la suprapopulaţia din Languedoc şi, în general, din Occitania, la începutul secolului al XlV-lea ; această ri postă urmăreşte, în cazul de faţă, să găsească resurse suplimentare, datorită producţiei animale. Despre „în lesnirile" pe care le oferă din acest punct de vedere păşunile catalane, pentru ciobani şi catîrgii, v. : II, 42. Despre bazele economico-sociale ale transhuman tei în Spania, care constituie „precondiţiile" activi tăţii unor oameni ca Pierre Maury, v. recentele pre cizări făcute de Reyne Pastor de Togneri, 1973, p. 135—171.

III, 120. în mod manifest, băieţii Maury, chiar din tinereţe, au un profesionalism al vieţii de cioban.

Totuşi, unii dintre ei, rnai ales Jean Maury, sînt îm pinşi către viaţa pastorală de sărăcie şi de confisca rea bunurilor părinteşti de către Inchiziţie (II, 444).

V., despre acest sistem de salariat familial, P. Bourdieu, Sociologie de l'Algârie... (şi tot P. Bourdieu, Le Desenchantement du monde, Paris, C. S. E., 1966). Cele spuse de Pierre Bourdieu despre sistemul



de salariat familial din Maghreb este valabil pentru mulţi servitori din

Montaillou, rude cu patronii lor. Mai există însă, foarte răspîiidit printre ciobanii noştri, un sistem de salariat care nu implică rudele (v. infra).

V. de asemenea, mai tîrziu, şi în acelaşi sens, O. de Serres, 1600.

II, 75 : unele bucăţele din „colecţia" aceasta vor fi păstrate de Pierre Maury timp de douăzeci şi doi de ani ! Mama lui Guillaume Austatz, din Ornolac, posedă o colecţie asemănătoare de bucăţele de pîine sfinţită, păstrată într-o gaură, acasă la ea.

Acest sat este situat în actualul departament Aude.

III, 130—132. V. şi o altă predică, ţinută pe drum de către un eretic girovag şi vorbăreţ : III, 186.

Să amintim că ereticii care nu sînt yarfaits au voio să mănînce carne.

II, 387 : „Guillaume Maurs îl preţuia mult pe Pierre Maury şi voia ca acesta să fie mai mare peste ceilalţi ciobani".

Infra, cap. VI.

Localităţi din actualul departament Aude.

Cubiere : actualul departament Aude.

Capitolul V

MARILE TRANSHUMANTE

... Nici nu se angajase bine şi a fost din nou silit să plece. Afacerile lui Barthelemy Borrel îl împinseseră să se intereseze îndeaproape de transhumantă, dar, de data aceasta, de cea meridională şi transpireneană : oile acestui personaj se aflau în vremea aceea îa păşunile din Tortosa, în Catalonia ; aşa că Pierre Maury a fost trimis de noul său patron înspre teritoriul acelei turme catalane. Pentru prima oară în viaţa lui, bunul păstor avea deci să treacă linia de unde zăpezile rămîn mult în urmă, şi să străbată munţii către sud ; de acum înainte, Pirineii nu vor mai exista pentru ci. Cît va trăi, va face naveta între Spania, regatul Franţei şi comitatul Foix.

Un alt personaj din Ariege, numit Guillaume Cortilh, din Merens, îl însoţea pe eroul nostru ca tovarăş în această primă călătorie dintr-o serie întreagă : cei doi bărbaţi n-au avut niciodată prilejul să vorbească despre erezie. S-au integrat pur şi simplu, fără vorbo de prisos, valului de migranţi, păstori, şomeri şi gava-ches *, pe care fluxul şi uneori refluxul „transhumantei oamenilor" îi împingeau înspre ţi ■

———*—Termen injurios care era folosit ele spanioli (ga-vachos) pentru a-i desemna pe francezi : om sărac şi prost îmbrăcat, laş şi fără onoare (N t.).



/niturile iberice (II, 55, 291). în 1306, de Husalii, Pierre, care acum era încălţat cu ciubotele fermecate, se întorsese în zona Sabar-thes : se pregătea să ducă la păscut, peste vară, pe versantul „francez", sau mai curînd pe cel al

comitatului Foix din Pirinei, oile lui Barthelemy Borrel, pe care, mai înainte, le dusese la iernat în Catalonia. Cu acest prilej, Pierre a prelungit cu un an, potrivit unui rit frecvent, contractul încheiat ca păstor cu Barthelemy. De altfel, acesta era un patron cum nu se poate mai liniştitor ; cu el şi cu fiii lui, nu putea fi vorba de conversaţii eretice. Datorită acestui fapt, Maury nu mai ducea viaţa pasionantă, dar plină de primejdii, pe care o dusese la Raymond Pierre.

în ceea ce priveşte existenţa ciobanului nostru la Barthelemy, folios 256 şi 257 ale manuscrisului lui Jacques Fournier sugerează cîteva amănunte ; se pare că, în casa cea mare a familiei Borrel, Pierre Maury a jucat, bineînţeles, rolul de păstor ; dar şi pe cel de om Ia toate ; spărgea lemne ; ajuta la organizarea ospeţelor date de stăpînul casei (domus); şi flirta, dar nimic mai mult, cu slujnica, care de altfel era o „consăteancă" (payse) : Mondi-nette (Raymonde), fata lui Bernard Isarn, din Montaillou. O scenă, descrisă în cîteva cuvinte, ni-1 arată pe Pierre Maury scoţînd-o pe Mon-dinette, într-o seară, la circiumă ; apoi, slujnica II însoţeşte pe stradă cîntînd, în urma lui, cît o ţinea gura. Cu toate acestea, Pierre, oricît de mare „crai" putea fi el în alte ocazii, în seara aceea era într-o dispoziţie castă. Mondinette Şi cu el n-au isprăvit noaptea împreună ; Pierre a dormit cu Bernard Baille, fiul Sybillei Baille (din Ax-les-Thermes). Se ştie că obiceiul locului şi raritatea aşternutului îi obliga pe bărbaţi să se culce * în acelaşi pat, fără nici un gînd rău (III, 157).

* Cîte doi sau chiar mai mulţi. Cf. infra (N. t.). 197

Pierre frecventa în vremea aceea casa Sybi-Uei Baille : această crescătoare de animale din Ax, despărţită de soţul ei, un notar, îi încredinţase întîmplator una din oile ei lui Maury, ' ca s-o pască. Domus Baille era un mare ostal din Ax, cu bucătărie ia primul etaj. Clădire plină de odăi, pline, la rîndul lor, de lume, cu paturi arhipline de oaspeţi, de prieteni, de slugi, de fiii casei şi de parjaits în trecere pe acolo. O casă atît de frumoasă, încît, Arnaud, fiul Sybillei, va fi în stare să devină spion al Inchiziţiei ca să poată redobîndi acest ostal, confiscat de autorităţi, care voiau astfel să pedepsească pentru catarismul mamei, menită, oricum, să fie arsă pe rug.

Munca şi vizitele pe care Pierre le făcea familiei Borrel şi familiei Baille nu-i umpleau cu totul existenţa. Dacă se ivea prilejul, ciobanul ştia, aşa cum ştiuse întotdeauna, să arate că este o călăuză bună, şi chiar — aşa cum urmarea biografiei lui o va arăta — „un mare fraier"... îi însoţea deci, pînă la Montaillou, pe „oamenii cei buni", cărora nu le prea ardea, ee-i drept, să predice pe drum : povîrnişul prea iute, pe care se merge de la Ax-les-Thermes pînă în ţinutul Aillon, ar fi putut tăia răsuflarea chiar şi celui mai vorbăreţ parfait. Pe drum, se mînca totuşi bine — nu întotdeauna foarte liturgic — : catarii şi ciobanii savurau rulada de păstrăvi, carnea, pîinea, brînza. Se bucura de tihna pe care o aveau catarii, într-o vreme cînd Inchiziţia nu-şi întinsese

încă tentaculele pînă la o altitudine de 1300 de metri. Ajuns la Montaillou, Pierre îşi îmbrăţişa tatăl, pe bătrîna lui mamă şi pe cei cinci fraţi care-1 primeau cu braţele deschise. Dormea acasă, şi pleca din nou dimineaţa, după ce îl îmbrăţişa, în pat, în chip de rămas bun, pe ereticul pe care-1 escortase în ajun. întors la Ax-les-Thermes, Pierre îl reîntîlnea pe patronul său Bar-theîemy, care fusese silit să aibă grijă de turmă, de vreme ce salariatul, pe care-1 plătea

198

totuşi pentru treaba aceasta, nu era acolo. Aceste acreli au grăbit ruptura mire patron si salariat, care se va produce după iarmarocul cel mare, din iunie, de la Laro«|iK- d'Glnies, Laroque d'Olmes, mai sus de Montaillou, este un tîrguşor unde se face postav ; la iarmarocul local, care, în secolul al XlV-lea, are loc la 16 iunie, se vinde postavul făcut chiar acolo ; se mai vinde însă şi lemn şi peşte, se mai vînd oi, oale, şi sînt revîndute păturile venite de la Couserans J;. Oricum, iarmaroacele sînt un loc comod de întîlnire pentru eretici, iar Ies Parfaits se duc acolo cu mare plăcere (III, 153). însuşi Pierre Maury, în acel an, coboară la iarmarocul de la Laroque, la 16 şi 17 iunie, ca să cumpere oi. Cu acest prilej, se duce acasă la cumnatul său Bertrand Piquier, bărbatul sorei sale Guillemette Maury. Bertrand, care-1 găzduieşte pe cioban peste noapte, este dulgher (fustier) la Laroque d'Olmes. O noapte agitată ! In vreme ce Pierre se odihneşte în casa dulgherului, acesta profită de ocazie ca s-o bată măr pe nevastă-sa, Guillemette, sora musafirului, (Guillemette, o feţişoară de optsprezece ani, cu cîtva timp mai înainte, fugise de la domiciliul conjugal ; nu se înţelegea deloc cu bărbatul ei [III, 148]). Oricît de obişnuită ar fi pentru soţii mediteraneeni, această purtare brutală a lui Bertrand Piquier îl indispune pe bunul nostru păstor. A doua zi dimineaţă, umblînd de colo pînă colo, şi necăjit de soarta sorei sale Guillemette, se întîlneşte, la iarmaroc, cu două vechi cunoştinţe : le parjait Philippe d'Alayrac şi ereticul Bernard Belibaste. în timpul unei lungi plimbări pe malul rîului, le destăinuie grijile lui familiale. Verdictul celor doi catari este limpede : Pierre trebuie s-o răpească pe sora sa şi s-o smulgă astfel maltratărilor la care o supune soţul ei, un om violent şi, pe deasupra, catolic incurabil. Dar să nu cumva, adaugă Philippe d'Alayrac, Guillemette, scă199

pată de tirania căsniciei, să ajungă o tir fă care bate drumurile. Cei trei complici, Pierre, Phi-lippe şi Bernard, se înţeleg s-o bage pe Guiliemette slujnică la un eretic cucernic. Zis şi făcut. Pierre îşi termină treburile cu oile, la iarmaroc. După o vizită-fulger la Montaillou (ca să ceară sfatul celor din casa lui ?), se întoarce la Laroque, îşi răpeşte sora, o însoţeşte pînă la Rabastens, unde o încredinţează fraţilor Belibaste, fugari din pricina ereziei, care deveniseră tovarăşii lui cei mai buni. Apoi, numaidecît, rn-arn întors la oile

mele... deoarece se apropia timpul să fac brînza. Pierre n-o va mai revedea pe sora sa Guiliemette, care ţinea mult la el : curînd, avea să fie prinsă de Inchiziţie.

Cînd s-a întors la patronul său, după iarmaroc, Pierre a găsit locul ocupat : absenteismul lui 1-a iritat pe Barthelemy Borrel care, numaidecît, i-a descoperit un succesor. Atîta pagubă ! Păstor competent, Pierre Maury îşi găseşte lesne o altă slujbă. Se angajează deci , cioban la Pierre Andre, crescător de oi din ' Fenouilledes (III, 159) ; apoi, la o rudă a acestuia, Guillaume Andre. La acest Guillaume, Pierre Maury'lucrează împreună cu opt sau zece ciobani (efectivele sporesc vara), printre care se află şi cei doi fii ai patronului, precum şi diferite grupuri de fraţi, originari din ţinutul Foix şi din Cerdagne. Pierre îşi petrece la Guillaume Andre trei ani tihniţi : sînt trei ani de transhumante. Aude, iarna, valea superioară a rîului Ariege, vara ; şi aşa mai departe. Această perioadă trienală este pentru Pierre Maury o lungă înţelenire ideologică : sînt ani liniştiţi, puţin cam plictisitori ; sînt lipsiţi de acel militantism albigenz care, altădată, făcuse din el un activist oarecum suspect, la Montaillou, Arques şi, uneori, chiar şi la Ax-les-Ther-mes (III, 159—160)., 200

în ciuda acestei „înţeleniri", Inchiziţia sau măcar Biserica oficială nu-1 scapă din ochi pe ciobanul nostru. într-o zi, pe la sfîrşitul şederii lui la Guillaume Andre, Pierre Girard, procurorul arhiepiscopului de Narbonne, îl convoacă în piaţa cea mare a bisericii Saint-Paul de-Fenouilledes şi îl învinovăţeşte — ne întrebăm cine îl incitase — că s-ar fi întîlnit cu doi eretici, printre care un oarecare Belibaste. Acuzaţia are ceva picant în ea : Pierre Girard fusese comeseanul de vază, la un prim ospăţ, cînd Pierre Maury îl întîlnise într-adevăr pe 13elibac;'.e ! Se simţea cu musca pe căciulă. Pierre Gjrard este complice în aceeaşi măsură în care este acuzator ; prin urmare, nu se foloseşte decît prea puţin de avantajul pe care îl are. Apoi, Pierre Maury, din fericire pentru el, are prieteni pînă şi în acest tribunal : seniorul de Saint-Paul, Othon de Corbolh, ţine mult la ciobanul nostru. Iar judecătorul seniorial (le bayle) din acel loc este, nici mai mult nici mai puţin, un cumătru al lui Maury. Vom vedea mai departe că bunul păstor, dacă n-ar fi fost analfabet, ar fi putut scrie o carte de succes ce s-ar fi putut intitula Arta de a-ii face cumetri, în condiţiile acestea, nu-i este deloc greu să-şi făurească un alibi de fier forjat ; declară în faţa judecătorilor cam aşa ceva : in momentul cînd se spune că m-aş fi întîlnit cu Belibaste, mă aflam, de fapt, la o depărtare de multe leghe de acel loc : săpam viile familiei Andre2. Tribunalul, care nu avea conştinţa curată, înghite minciuna aceasta grosolană, fără să spună o vorbă. îi dă drumul lui Pierre Maury. Iată un frumos exemplu pentru a înţelege acele reţele de clientelă, de prietenii, de complicitate, de copaternitate care, din fericire,

paralizau adesea represiunea inchizitorială pe pămîntul occitan.

în 1308, Pierre Maury urcă din nou către valea superioară a rîului Ariege : trece prin Ax-tas-Thermes : în acest tîrguşor, aproape de

201

Bassin des Ladres*, are, cu fratele său Guillaume Maury şi cu Guillaume Belot, din Mont-fillou, o discuţie pus'.onantă despre destin3. Apoi se duce la trecătoarea Quie 4 ; împreună cu alţi cinci ciobani, paşte acolo oile patronilor săi, familia Andre ; Bernard Tort, care aduce făină echipei de ciobani, este cel dintîi care-1 informează pe Pierre Maury de arestările masive, de astă dată izbutite, făcute la Montaillou de Inchiziţia din Carcassonne. In sinea sa, Pierre se poate felicita. Şi de această dată, destinul 1-a salvat. Ştie însă că, într-o bună zi, îi va veni şi lui rîndul. Ceea ce nu-1 împiedică să doarmă liniştit.

Are apoi, din nou, câţiva ani „apolitici" sau mai exact „a-eretici". La începutul lui 1309, îşi manifestă încă o dată acea independenţă spirituală ce nu poate fi stăpînită, caracteristică pentru corporaţia sa : îşi părăseşte patronul, pe Guillaume Andre, şi se angajează cioban, la Pierre Constant, din Rasiguieres5. îşi petrece vara pe păşunile de pe înălţimile de la Merens (la sud. de Ax-les-Thermes). Cinci ciobani sînt împreună cu el : doi dintre ei sînt originari din Fenouilledes ; si alţi doi (cel puţin) sînt chiar din Merens. Unul dintre aceştia, numit sau poreclit Guillat, este bastardul preotului din Merens. Acest Guillot, în echipa de păstori, este specializat în supravegherea unei turme de capre care aparţin Doamnei Ferriola (Na Ferriola) din Merens (III, 163).

La Sfîntul Mihail, în 1309, Pierre Maury, cuprins de un nou acces de libertate munte-neascâ, îşi părăseşte patronul, pe Pierre Constant : de acum încolo lucrurile se petrec în aşa fel îneît s-ar părea că muncitorul îl dă afară de patron, nu invers (ibid) l Se angajează, cuprins de un adevărat neastîmpăr, la un nou patron, care nu. este altul decît cerdanul

Spălătorul leproşilor.

202

Raymond Boursier, din Puigcerda. Această nouă angajare ţine doi ani (1310-1311). Echipa de ciobani este alcătuită din Raymond Boursier însuşi, Pierre Maury, fratele său Arnaud, şi, pe deasupra, un alt cerdan : Albert de Bena. Cu excepţia lui Arnaud Maury, nu avea cu cine vorbi despre erezie.

După doi ani (sfîrşitul lui 1311 ?), fraţii Maury părăsesc această echipă : Arnaud se întoarce la Montaillou (ibkl.j. Pierre o ia direct înspre sud, către Catalonia, care avea să devină pentru el o a doua patrie. La Baga, lîngă Barcelona, se angajează cioban la un patron catalan, Barthelemy Companho. Echipa iui Companho cuprinde opt păstori, dintre care doi sînt catalani şi doi

din Ariege.

In primul an (1311 sau 1312), nici un eretic la orizont. Insă anul următor (1312 sau 1313), în casa prietenă a unui cioban musulman numit Moferret, Pierre se întîlneşte (datorită unui catalan) cu un negustor ambulant de chimion şi de ace, care nu este altul decît catarul Raymond de Toulouse (III, 164). In următorul post al Pastelul (1313 ?), Pierre este prezentat micuţei colonii albigenze din San Mateo şi din Morella (regiunea Tarragona) : acolo, ereticii, puţini la număr, originari din Montaillou şi din alte părţi, s-au adunat în jurul lui Guil-laume Belibaste junior, care îşi fixase sediul aici. Devenise un mic profet, identificat cu iisus Cristos sau cu Sfîntul Duh. Era însă un profet autocefal, sau aproape autocefal; nu este recunoscut decît de el însuşi şi de happy few u..- Guillaume Belibaste, avînd nevoie de bani, sau din oricare alt motiv, dă, cînd este cazul, o mînă de ajutor echipei de ciobani pe care o conduce Maury : acesteia i se mai alătură şi alţi ciobani fugiţi din Montaillou, cei din familia Maurs. Reluarea generală a tuturor acestor relaţii se va produce începînd cu 1315.

203

într-adevăr, în timpul iernii din 1315—1316, Pierre Maury are primul contact, dincolo de Pirinei, cu alţi membri ai familiei sale care fac parte din diaspora catalană din Montaillou. Printr-o femeie din Tortosa, care-i vinde făină, Pierre află că o rudă de-a lui vrea să-i vorbească. Glasul sîngelui nu-1 poate amăgi : gîn-dul de a reînnoda legăturile cu o consangvină îl împinge pe bunul păstor, om de cUmnis şi de familie, pe căile anchetei. La Orta, sat din regiunea Tortosa, Pierre Maury o reîntâlneşte pe consăteanca sa, Guillemette Maury ; femeie cu capul pe umeri şi cu inima mare, dar puţin cam şireată ; nu va ezita, ceva mai tîrziu, să-1 tragă pe sfoară, în afaceri, pe dragul ei verişor, ca preţ al revederii.

Văduvă foarte recentă după Bernard Marty, din Montaillou, Guillemette Maury locuia aşadar la Orta, unde, într-o frumoasă duminică, 1-a primit pe Pierre. Curînd după aceea, Guillemette, însoţită de cei doi fii ai ei, Jean şi Arnaud, se mută la San Mateo : acest tîrguşor oferă, într-adevăr, pentru exilata din Mont-aiilou, nepreţuitul avantaj de a fi situat mai aproape de Morella, unde trăieşte Belibaste. Pe deasupra, la San Mateo, după cum se spune, se poate cîştiga mai bine decit la Orta7, Se trăieşte mai uşor : Guillemette şi familia ei de munteni necioplţi, obişnuiţi să muncească din greu, sînt sensibili la acest argument. De fapt, exilata, pe care Pierre, nefiind ranchiunos, o va vizita adesea, pînă la sfîrşit, „reuşeşte" la San Mateo : îşi cumpără în orăşelul acesta casa numită a „cerdanilor", pe strada Laboureurs, într-un cartier separat, rezervat ţăranilor. Casa are o curte şi mai multe odăi. Norocul Guil-lemettei este că, datorită familiei, ea dispune de trei muncitori în

gospodărie. Devenind o mică fermieră, mai are şi o vie, o măgăriţă şi o turmă de oi. Instalează, tot în casa ei, un atelier de dărăcit lîna. Ca să mai scoată un ban, se angajează, împreună cu fiii săi, ca zi204

lieră, în timpul recoltării cerealelor şi al culesului strugurilor. Fiind ospitalieră, are întot-deuna în casă oameni, ce trec pe acolo, sau prieteni : Pierre Maury, vreun biet om al lui Dumnezeu, vreun preot basc ce rătăceşte cu concubina lui... (III, 166, 186 şi passim). Ea reprezintă o anumită emigraţie din Ariege, catară sau nu : nicidecum nostalgică după munţii natali, emancipată, adaptată repede la libertăţile urbane şi iberice, emigraţia aceasta le dă femeilor un rol mai de seamă, iar tinerilor o libertate de căsătorie mai mare, ceea ce , nici ele nici ei, nu aveau în comunitatea lor severă, aflată la munte, în ţinutul Ai) Ion.

Raporturile dintre Pierre şi ruda lui Guillemette Maury vor fi otrăvite o vreme din pricina unei afaceri privind arendarea animalelor, în ajunul plecărilor sale ca salariat transhumant, Pierre îşi dă oile lui personale în grija Guillemettei : contractul, care se pare că nu era decît oral, este încheiat pe cinci ani, cîştigurile şi pierderile fiind împărţite pe din două (III, 169). Sarcinile sînt repartizate echitabil, deşi unilateral : Pierre dă animalele ; Guillemette ia asupra ei cheltuielile de funcţionare. Asociaţia este logică, cu condiţia ca Guillemette să nu-1 fure pe Pierre, condiţie care, din nefericire, nu este respectată... Proaspăta fermieră din San Mateo profită într-adevăr de absenţa partenerului ei ; nu-i dă cîş-tigul, ce i se cuvenea în mod firesc, scos de pe urma pieilor şi a lînii a o sută cinzeci de oi moarte. Piele şi lînă pe care Guillemette — cel puţin aşa pretinde ea — le-a folosit numai pentru nevoile casei sale şi ca să se îmbrace, ea, copiii şi prietenii ei (III, 184). Luată la întrebări de Pierre Maury, care nu se aştepta la vestea aceasta proastă, odată cînd ■■>e întorsese de la Cerdagne, Guillemette trebuie să mărturisească că a mai dat o parte din

205

pieile de oaie, din cele o sută cincizeci, omului acela sfînt, Belibaste, în dar... Văzînd cît de taro fusese înşelat, Pierre va fi atît de furios din pricina acestei hoţii, încît, într-o zi, des-părţindu-se de Belibaste, 1-a făcut zgîrcit (mi-nudier), şi nu 1-a mai salutat după ritul catar (III, 169, 172, 173 şi passim). Viaţa ciobanilor

mai ales cînd intervin personaje fără scru pule ca Belibaste, care se foloseşte de calitatea lui de parfait ca să transforme o datorie, pe care trebuie s-o plătească, în dar ce i se cuvine

este plină de întimplări ca aceasta : într-o zi, Pierre Maury şi Guillaume Belibaste cum pără, împreună, şase oi (III, 167). Cel dintîi, care, oricum, îşi

plăteşte partea, dă şi banii pentru partea celui de-al doilea, căruia, pe deasupra, îi dă cu împrumut şi regala sumă de cinci sous. Belibaste, nesinchisindu-se de această dublă datorie, se hotărăşte deodată să-şi retragă cele trei oi din lotul comun. Ce mai vrei, îi spune el lui Pierre, de vreme ce banii aceia mi i-ai dat de dragul lui Dumnezeu, nu mi-ai împrumutat. Maury era bunătatea întruchipată. Dar, cu toată naivitatea lui, prost nu era. L-a înfruntat pe tovarăşul său şi, cîteva zile, i-a arătat răceală.

Celelalte angajări ale lui Pierre Maury au ceva monoton şi repetitiv ; va fi de ajuns să rezum, foarte repede, partea aceasta, mereu aceeaşi, a „statelor lui de serviciu" : de Paşti, în 1315 (sau 1316), Pierre Maury se angajează ca cioban la Arnaud Faure, din Puigcerda, pentru cinci sau şapte săptămîni. Pentru el este un prilej să se îndrepte, din nou, către nord, pînă în Catalonia regiunii Roussillon : mînă oile noului său stăpîn, împreună poate şi cu ale lui, în Cerdagne.

întors în dragii lui Pirinei, Pierre îl părăseşte (provizoriu) pe Arnaud Faure, pentru care tocmai făcuse diferite treburi de transhuman206

ţă ; intră sau reintră în slujba fostei lui patroane, doamna Brunissende de Cervello. Această bogartă crescătoare de animale, catalană şi femeie de vază, are ca asociat pe inevitabilul Raymond Boursier, din Puigcerda, o altă veche cunoştinţă a bunului nostru păstor. Cu cîţiva ani mai înainte, Pierre petrecuse într-adevăr doi ani în Cerdagne ca păstor al acestui Raymond Boursier. Păstor cunoscut şi competent, Pierre îşi poate alege stăpînii în reţeaua patronală pusă la dispoziţia lui, după cum îşi schimbă rolul, de Catalonia de sud şi de Nord, Cerdagne, valea superioară a rîului Ariege. In vara aceea, Pierre duce cu el oile doamnei Brunissende şi le paşte în munţii din Ariege : echipa lui cuprinde — în afară de el însuşi şi de fratele său Jean — obişnuitul „cvartet" din Pirinei (trei oameni din Cerdagne şi unul din Andorra) ; plus un aragonez, originar din regiunea Teruel. După ce a trecut vara, Pierre, care tocmai îşi isprăvise munca pe care o avea de făcut pentru nobila doamnă Brunissende, se hotăreşte dintr-o dată să se ducă să mai petreacă o iarnă în Catalonia de Sud ; este chemat acolo de către puternica lui afecţiune din totdeauna pentru Belibaste. îşi reia deci slujba la Arnaud Faure, pe care-1 părăsise primăvara trecută ; şi se obligă să „coboare din nou", cu oile acestui Arnaud, spre păşunile de iarnă de la Plana de Cenia, nu departe de Tarragona ; în felul acesta se poate apropia de Morella şi de San Mateo, reşedinţele permanente ale micii colonii belibas-tiene (III, 172). în anii următori, ocupat cu neînţelegerile mai mult sau mai puţin amicale cu clanul Belîbastc, este ceva mai stabil. însă în vara lui 1319, o apucă din nou înspre nord : es1te întîlnit la trecătoarea Puymorens (Hospi-talet), cu vechea lui echipă de ciobani din Mon-taillou, care-i include în primul rînd pe fraţii Maurs, plus un cioban din Prades d'Aillon, sat vecin cu al nostru, plus un

cerdan (III, 181).

207

îrt vara aceea, este evocat tot timpul — în conversaţiile echipei, lîngă focul de tabără, episcopul Jacques Fournier, despre care ciobanii spun, cu teamă, că smulge adevărul cînd îi interoghează pe suspecţi ; se mai vorbeşte şi despre preotul Pierre Clergue ; nu i se spune decît micul episcop din Sabarthes, din pricina puterii pe care o are; duce la distrugerea ţinutului, întrucît este complice cu Inchiziţia. Oamenii aceştia nu ştiu, bineînţeles, că mulţi dintre ei, împreună cu Pierre Clergue însuşi, vor ajunge curînd în ghiarele episcopului ap-pamean.

Ce iese din pisică şoareei mănîncă : în ziua de sfîntul Ioan din anul acela, Pierre nu mai poate rezista vechilor şi utilelor sale apucături de salariat nestatornic. îşi părăseşte aşadar patronul din acel moment, cerdanul Raymond de Barri. Şi intră din nou la draga sa patroană Brunissende de Cervello, pe care. de acum încolo, o întîlnim în toate călătoriile lui (III, 181). Pentru lunile care mai rămîn din anotimpul frumos, Pierre, proaspătul angajat, plecă împreună cu turma pe care o are în grijă, la o oarecare distanţă de Hospitalet, pînă în ţinuturile Cavaleriei şi Fontaine-argent. Grupul lui de păstori, din care face parte şi fratele său Jean Maury, cuprinde oameni din Cerdagne, Catalonia, Ândorra şi, în sfîrşit, Ariege, din satele Montsegur şi Montaillou.

Vara aceea se scurge fără eretici. Totuşi, speriat de nişte amintiri neplăcute, Pierre preferă, prudent, să nu coboare din creierul munţilor Pirinei înspre podişurile din Sabarthes, care, în ceea ce-1 privea, ar fi putut fi nesigure. Chiar şi partea de sus a ţinutului Sabarthes pare, eventual, nesănătoasă pentru acest om îndrăgostit de libertate. La venirea iernii din 1319—1329, Pierre nu mai şovăie : pleacă în transhumantă, pentru hibernare meridională, înspre regiunile Tarragona, în apropiere de Carol şi de mînăstirea Sainte Croix (III, 181, 208

). Destinul său se confundă cu cel al prietenilor lui Belibaste ; iar arestarea lui, cum se va vedea, se va produce curînd după a acestora..

Cu prilejul unei vizite la Guillaume Belibaste, probabil prin 1319, în preajma sărbătorilor de Paşti, Pierre Maury este pus, în mod serios, în faţa unei perspective de căsătorie (III, 185). După o discuţie privitoare la absenţele prea îndelungate ale lui Pierre şi ia imposibilitatea morală în care s-ar afla Cristos, dacă era într-adevăr prezent în Eucarisitie, să treacă prin părţile ruşinoase ale trupului omenesc, Belibaste atacă problema crucială : căsătoria lui Pierre Maury. Sfîntul om, pentru a ajunge aici, foloseşte mai întîi o dialectică de papis-taş, care începe cu nişte critici prieteneşti : te-ai apucat din nou de crailîcuri, Pierre. Ai întreţinut o ibovnică, timp de doi ani cit te-ai aflat la

păşune 8- Apoi a continuat, pe aceeaşi temă, spunînd, în esenţă, următoarele : Pierre, te risipeşti, ar fi bine să nu mai umbli, în transhumantă, din păşune în păşune, şi din ibovnică în ibovnică. A sosit vremea să te îmori. întru-cit Pierre respinge cu hotărîre acest argument, Belibaste îşi schimbă, sau mai curînd îşi descoperă, bateriile : fiindcă nu vrei să te lipseşti de femei, îi spune el ciobanidui, ei bine, mă voi strădui să-ţi găsesc eu una bună. Va fi în stare să priceapă ce este binele (va fi eretică). Pe deasupra, poate că veţi avea copii, care vă vor sluji, şi vă vor fi sprijin la bătrineţe. Ar fi, oricum, mai cinstit din partea ta să ai o singură femeie, decit să te ţii după o mulţime de fete, care te mănîncă de viu. Răspunsul lui Pierre este prompt : — Mu-mi trebuie nevastă. N-am cu ce s-o ţin. Nu îndrăznesc să mă însor, deoarece nu am siguranţă (de frica Inchiziţiei).

Prima tentativă a lui Belibaste, ca să-1 facă pe Pierre să se căsătorească aşa cum se cuvine, se soldează aşadar cu un eşec. Bună cunoscă-*



toare, Guillemette Maury, care ştie bine ce este cu compatriotul ei, îşi dă repede seama care este cauza acestui insucces : Tu n-ai astimpăr, Pierre ! (III, 180—187). Nu trebuie căutată altă cauză. Formulînd o judecată de acelaşi tip, celălalt Pierre Maury (frate cu Guillemette) întăreşte, vorbind despre bunul nostru păstor : Pierre, ţie ţi-e dor de locurile natale. Vrei cu orice preţ să te întorci în neprielnica şi primejdioasa ta patrie (valea superioară a rîului Ariege). într-o zi, ai să ajungi la închisoare.

Văzînd atîta îndărătnicie, din partea unui păstor care stăruie să se întoarcă în Sabarthes, unde este totuşi persona non grata, lui Beli-baste nu-i mai rămîne, ca şi fratelui Guillemet-tei, decît să ridice braţele către cer : Bine, să plece, de vreme ce ţine musai la aceasta. Orice i-aş spune, nu vrea să răraînă. Ultimul (provizoriu) cuvînt îl are, fireşte, Pierre Maury, care învinge încercările de seducere şi de seden-tarizare ce se fac asupra luiDe fapt, mă voi întoarce la oile Brunissen-dei ! (111,187).

întoarcerea la turmă se desfăşoară clasic : hibernare, apoi petrecerea verii alături de catalani, cerdani, oameni clin Ariege, din Aragon, în zona pireneană şi în Catalonia. Anul următor. Pierre credincios tropismelor propriei sale transhumante ideologice, se întoarce la colonia ' belibastiană. La Morella, într-o noapte de noiembrie, Pierre se culcă în acelaşi pat cu Guillaume Belibaste (III, 188). A doua zi, cei doi bărbaţi pleacă, pe jos, la San Mateo ; în drum, se opresc la hanul Doamnei Gargailie (la Na Gargalha). După masă, pornesc din nou la drum ; după mai bine de un an, Belibaste nu vrea să mai umble cu ocolişuri şi-i spune încă o dată prietenului său să se însoare. De data aceasta însă, îi propune un nume precis de femeie : Vreau să-ţi spun ceva, îi declară el lui Pierre (ibid.). Nu poţi zburda aşa, la nesfîrşit. Aş fi de părere să te

învoieşti să-ţi ici o nevastă.

210

Dintre cele ce pricep ce este binele (eretică). Şi să stai cu ea. Şi care să te ajute la bătfineţe. Şi de la care să ai, eventual, băieţi şi fete. De care te' vei bucura. Şi cure (soţia) te va ajuta ciad nu vei mai putea. Şi tu o vei ajuta pe ea. Şi de care (spre deosebire de iubite) nu va fi nevoie să te fereşti.

Ideea de a avea o „jumătate iubitoare", care să-i oblojească reumatismele senile, nu-i pare atrăgătoare lui Maury. Ripostează deci la discursul lui Belibaste, încîlcit cu tot felul de şi şi de care, invocînd, ca de obicei, condiţia (pretinsă) lui de om sărman.

— Nu-mi trebuii* nevastă, spune el. Am des tulă bătaie de eap ca să am eu din ce trăi.

Atunci, Belibaste dă cărţile pe faţă :

Am o nevastă pentru tine, Raymonde, cea care locuieşte cu mine. Este tocmai ce-ţi trebuie ţie.

Dar bărbatul ei, Piquier, poate că mai trăieşte, i-o întoarce numaidecît Pierre Maury.

Nu, răspunde omul cel sfînt, nu cred să mai fie pe lumea aceasta. Şi apoi, viu sau mort, în locurile acestea, nu poate să vă stin gherească prea mult. Intre timp, Raymonde şi cu tine vă puteţi vedea de treabă, dacă ajun geţi să vă înţelegeţi (ibid.).

Zdruncinat, sedus poate, Pierre bate în retragere. Din clipa aceea, adoptă o poziţie de espectativă, dar nu defavorabilă :

— Raymonde nu este de mine, îi spune ci lui Guillaume (este fata unui proprietar de fierărie, sau a unui fierar înstărit ; condiţia .

ei socială este mai înaltă decît cea a unui cio ban din Montaillou, cum este Pierre Maury).

Dacă vrei, vorbeşte cu Raymonde. Nu mă îm potrivesc, însă nu poate fi vorba să mă apuc eu să-i spun ceva.

Luîndu-se astfel cu vorba, cei doi ajung la San Mateo, la domiciliul Guillemettei Maury. Ca de obicei, la această persoană ospitalieră, 211

este iunită lume ; în afară de Guillemette, se află acolo infirmul Arnaud Maury, fiul patroanei ; fratele acestuia; şi, în plus, o femeie străină, angajată ca să dărăcească lina ; şi un om sărman, pe care Guillemette îl pofteşte la masă „de dragul lui Dumnezeu" (III, 188—189). Se ia întîi o gustare. Apoi toţi se aşează la cină. Intre timp, Pierre Maury — după ce a oscilat, ca Panurge, între a se căsători şi a nu se căsători — este aproape hotărît, nemaiputîndu-se opune, să asculte sfaturile conjugalizante ale lui Belibaste.

—■ Dacă ţi se pare că este bine să mă însor •cu Raymonde, îi spune el

sfîntului om, stai de vorbă cu ea. Şi dacă ea se învoieşte, mă învo-iesc şi eu. Stai de vorbă, mîine, cînd vei ji acolo, şi cu unchiul meu Pierre Maury (fratele Guillemette, omonimul eroului nostru).

Trebuie spus, pentru a explica slăbirea credinţei lui. Pierre în celibat, că bunul nostru păstor este asaltat din toate părţile. Cei ce forţează blo.cusul izbutesc să rupă fragilele bariere puse, cu succes pină atunci, de Pierre în faţa tentativelor matrimoniale. Bupă cina de la Guillemette, vine rîndul stăpînei casei, cît mai stau de vorbă, seara, să-1 sîcîie pe Maury : Doamne, zice ea, mare necaz pe capul nostru cu Pierre acesta. Nu e chip să~l ţii pe loc. Cînd plea'că (pentru transhumanta), nu mai ştim de-l vom revedea vreodată, de cumva se duce prin părţile unde se ajlă duşmanii noştri (valea superioară a rîului Ariege). Acolo, de-ar ji re-cunoscut, ar ji prins ; şi, o dată cu el, am ji şi noi ceilalaţi nimiciţi 9.

Ipocrit, Belibaste, care ştie că, acum, Pierre muşcase din nadă, Ee preface că este obosit de -o discuţie ca aceasta şi că o socoteşte de prisos :

'— N-avem ce jace, îi spune el Guillemettei.

Pierre. nu se va schimba. Să nu mai vorbim despre aceasta (III, 189). ■■-' :- •■'



Dar Guillemette nu se lasă :

Vreau să-l însor pe Pierre, ca şi pe fiul meu Jean. Ştiu eu nişte femei care le-ar fi pe plac. Am şi vorbit despre acest lucru. Căsăto riile acestea ne-ar aduce bunuri şi prieteni.

Nimic de zis, îi răspunde Belibaste. Vreau însă ca aceste viitoare neveste să fie din cele care ştiu ce este binele (bănuim că omul cel sfînt, vorbind în felul acesta, are el ceva în cap : se gîndeşte anume la Raymonde a sa, pe care i-o propusese lui Pierre pe cînd veneau la San Mateo, şi ale cărei convingeri catare erau foarte solide).

Cu aceste vorbe hotărîte, sau aproape hotă-rîte, se încheie seara. La Guillemette nu este destul loc : cei doi Pierre Maury (fratele Guil-lemettei şi ciobanul nostru). Guillaume Belibaste şi Arnaud Maury se vor culca, toţi patru, în acelaşi pat. Recordul de înghesuială este do-borît, O baie de mulţime.

Ce-are a face ! Belibaste şi-a atins ţelul. A doua zi dimineaţă, întoreîndu-se la Morella, Guiilaume şi Pierre fac escală, aşa cum se cuvine, în hanul Doamnei Gargaille. Acolo, bunul nostru păstor îi spune omului celui sfînt, în faţa căruia capitulează definitiv : fiindcă iii atit de mult să mă însor cu Raymonde, mă supun voinţei tale.

Chiar în aceeaşi seară, cei doi bărbaţi ajung ia Morella : Belibaste, foarte simplu, o întreabă pe corezidenta lui, Raymonde Piquier :

— Vrei să fii nevasta lui Pierre Maury ? —■ Da, vreau, răspunde ea.

La aceste cuvinte. Belibaste se pune pe rîs, dorind să exprime astfel o satisfacţie lăuntrică, uşor de înţeles, aşa cum se va vedea nurnai-<1ec:t. Sau poate că rîsul acesta nu este, implicit, decît un mod de a spune noului cuplu : vă declar uniţi prin căsătorie. După ceremonia aceasta, trioul, — nu îndrăznesc să spun triunghiul — mănîncă la iuţeală nişte peşte şi pîine binecuvîntată de Belibaste. Iar noaptea

213

următoare, dacă ne luăm după povestirea scurtă şi simplă a lui Pierre Maury, făcută la Inchiziţie :

— Ne-am culcat, trupeşte, împreună, Ray-monde şi cu mine (III, 190).

Căsătoria aceasta, care s-a făcut cu atîta greutate, s-a desfăcut foarte repede. A doua zi după nuntă, Belibaste, care, de obicei, este o fire veselă, se arată deprimat (ibid.). Trei zile şi trei nopţi ţine post (endura). După această jumătate de săptămînă de penitenţă — sau aproape — omul cel sfînt îl ia pe Pierre Maury de o parte... şi îi propune, de-a dreptul, să rupă legătura aceasta atît de proaspătă. Pierre nu-i poate refuza nimic prietenului său. Poate că ştie şi la ce să se aştepte de la el. Se în-voieşte la ciudata cerere a micului profet. Divorţează numaidecît. Pierre, după ce Belibaste îi spune ceva Raymondei, se trezeşte din nou în burlăcie, de care nu se despărţise decît o foarte scurtă sâptămînă. După cîtva timp, nu-i mai rămîne decît să se întoarcă la oile lui, în timp ce Raymonde naşte un prunc.

Al cui este acest copil ? Al lui Pierre ? sau al lui Guillaume ? Al păstorului cel bun ? sau al omului cel sfînt ? Greu de spus. însă cea de a doua ipoteză este mai verosimilă. Guillaume Belibaste, de multă vreme, locuia cu Raymonde la Morella ; susţinea, faţă de cine voia să-1 asculte, că nu se atingea niciodată de o femeie în pielea goală. I se întîmpla, desigur, să doarmă oficial cu Raymonde în acelaşi pat, mai ales cînd călătoreau, şi prin hanuri. Dar spunea în gura mare că n-o făcea decît de ochii lumii, ca să-i amăgească pe oamenii Bisericii romane, să creadă că este căsătorit, nu „parfait". Ca să iasă basma curată din coabitarea aceasta atît de strînsă, afirma că, de altfel, înainte de a se urca în pat cu guvernanta lui, avea mare grijă să nu-şi scoată lenjeria de

214

corp. Aceste cucernice scene de teatru comic nu puteau înşela la nesfîrşit. Guillaume era, într-adevăr, de multă vreme concubinul Ray-mondei. Trebuia să fii naiv ca Pierre Maury ca să nu-ţi dai seama. Sau, mai probabil, să fii generos ca el, să ai prietenia frăţească pe care o avea el pentru Guillaume, la fel de vie şi de caldă ca cea care-1 lega pe Bernard Clergue de fratele său Pierre, preotul. Prietenie masculină, care, pînă la urmă, va fi socotită echivocă... : Pierre Maury, în orice caz, faţă de Inchiziţie şi faţă de cei apropiaţi

lui, se va hotărî să ascundă desfrîul acestui parfait; se va face, pe deplin încredinţat sau de bună credinţă, că nu ştie nimic. El însuşi a arătat, faţă de fratele său Jean Maury (care-i reproşa „căsătoria" aceasta caraghioasă), caro sînt motivaţiile ascunse ale purtării sale : nu puteam face altfel, spune el, deoarece ţineam mult la Guillaume Belibaste 10. Pierre Maury era atît de afectuos încît accepta să înghită tot ce-i pregătise Belibaste.

Insă cei din jurul lui Pierre nu au motive la fel de puternice ca să tacă. Emersende Marty (din Montaillou) şi Blanche Marty (din Junac), soră cu Raymonde Piquier, ambele refugiate în zona iberică, condamnă scandalul ; ceva mai tîrziu, îi arată, necruţător, că a fost înşelat : nu-mi prea place purtarea seniorului Bâlibaste faţă de tine. îi spune Emersende lui Pierre ; te-a căsătorit cu Raymonde; apoi te-a despărţit de ea; şi a făcut atîta zarvă în casă după această căsătorie, încît te-a silit să pleci în mijlocul unei ierni foarte grele. Era cit pe-aci să mori de frig într-o trecătoare din inunţi (III, 198).

Iar Blanche Marty este şi mai necruţătoarej îi spune bunului păstor, verde în faţă, ce este cu Raymonde care i-a fost nevastă timp de trei zile : Pe vremuri, dezvăluie Blanche, locu* Fr. „caleţonnades". 215

iam împreună, eu, Guillaume Belibaste şi Ray-monde, în. satul Prades n. într-o bună zi, am intrat dintr-o dată în odaia în care dormeau Guillaume şi Rayvionde. Am găsit cuplul în pat, Guillaume cu genunchii îndoiţi, de parcă ar fi fost gata s-o cunoască trupeşte pe Ray-monde, sau de parcă tocmai o cunoscuse în acest fel. Cînd Guillaume, prins asupra faptului, m-a văzut, a strigat:

— Lepădătură, tulburi înfăptuirile Sfintei Biserici (III, 198).

Şi Blanche încheie, ca una ce nu se lasă dusă de nas : ori rn-am înşelat eu asupra celor cs vedea; ori Guillaume făcea, într-adevăr, ştii tu ce, cu Raymonde. Aceste dezvăluiri, pentru ciobanul dus de nas — poate de bună voie, din credinţă frăţească —■ erau limpezi : Guillaume îşi lăsase iubita însărcinată ; ca să-şi salveze onoarea lui de parfait, o măritase cîteva zile cu păstorul cel bun, care, astfel, lua asupra lui paternitatea copilului ce avea să se nască. Guillaume îi făcea, literalmente, un copil lui Pierre Maury. Omul cel sfînt, în felul său, era un tartuffe. Dar să nu fim nedrepţi cu el : este un tartuffe ce va fi ars pe rug. înţelegem de ce Orgon, de data aceasta, trebuie să-i rămînă credincios.

Prieten generos, ciobanul din Montaillou se hotărăşte să şteargă totul cu buretele. In ciuda acestei căsătorii care se sfîrşeşte repede, el îi rămîne devotat iui Belibaste, care trăieşte rriai departe pe spinarea lui. Participă chiar la lungul marş al omului cel sfînt şi al celor apropiaţi lui către nord, provocat de spionul Ar-naud Sicre. Acesta se strecurase, ca un vierme într-un fruct. în colonia belibastiană, ca s-o nimicească. Curînd după prinderea lui Guillaume, Pierre,

după cîteva peregrinări lipsite de interes, va fi şi el prins de Inchizitor. Osîn-dit la temniţă, în 1324, din clipa aceea, va dispare din orizontul nostru de arhivă.



NOTE

III, 148 sq. şi III, 153; cf. şi Ph. Wolff, Cornmerce..., harta 4, in fine ; M. Chevalier, pp. 603—604 şi n. 5.

III, 160. De fapt, ciobanii şi migranţii, inclusiv ereticii parfaiis, părăseau eventual citeva săptămîni munca itinerantă cu oile, ca să facă ceva ce aducea ciştiguri mai mari, munci de sezon ca săpatul viilor (III, 165).

Infra, cap. VII.

Actualul departament Ariege.

Localitate din „Pirineii-Orientali" de astăzi.

C. III, 166. Belibaste se compara adesea cu Fiul lui Dumnezeu (II, 78). Credincioşii din micul său grup spuneau despre el : Este Duhul Sfînt, (II, 49).

Despre cele precedente : Iii, 169. Despre reuşita materială a unor emigranţi din Ariege în Catalonia, şi mai ales a meşteşugarilor calificaţi, cizmari, fie rari etc, care cîştigă mult, v. III, 171. Insă văduvele emigrate la sud de Pirinei — cînd nu au copii adulţi, ca să le sprijine — îmbătrînesc adesea în mizerie.

III, 185. Nu ştim mai mult despre această miste rioasă amantă, şi regretăm. Adevărul este că o în trebare sau aluzie indiscretă a lui Guillaume Beli baste ar putea, în acest context, lăsa să se creadă că misterioasa iubită nu este alta decît doamna Brunissende de Cervello ! Dar nu avansez această sugestie decît cu scepticism. Oricît de mare ar fi fost laxismul femeilor nobile, care nu se prea sinchiseau de situaţia amanţilor lor, distanţa socială era foarte mare între aceste doua personaje, şi nu vedem cum bunul nostru păstor, în ciuda relativei lui bogăţii şi a purtărilor lui alese, ar fi putut reduce cu totul o astfel de distanţă, în orice caz, iată dialogul : Beli baste, după ce i-a reproşat lui Pierre legătura pe care o avusese, timp de doi ani, cu o amantă, la păşune, îi declară mai departe: Pierre, ai de gînd să te întorci ca să locuieşti cu doamna Brunissende de Cervello ?

Da, răspunde Pierre.

Atunci, reia Belibaste, fiindcă nu vrei să te lipseşti de femei, îţi voi găsi eu una bună etc. (cf.

HI, 186).

9- III, 189. Guillemette socoteşte, într-adevăr, că, dacă Pierre Maury este prins de Inchiziţie, acesta va vorbi. Aşa fac, în tot cazul, potrivit dezgustului lor faţă de minciună, dar nu chiar simplii „credin-cioşi'1, cel puţin ereticii parfaits sau bonshommes, cînd sînt încarceraţi de către Biserica

romană.

217

Omul cel sfînt, dimpotrivă, nu se gînrîea, de fapt, decît să exploateze prietenia, nrfmpărtăşită de e], pe care i-u purta pastorul cel bun ; .sâ exploateze, de asemenea, generozitatea financiară a acestuia. Un suflet bun din Montaillou i-o va spune, cîndva, direct lui Pierre Maury, după „scurta lui întîlnire" cu Raymonde : Guillaume Belibaste şi Raymonde nu prea au chef să mai rămîi cu ei la Morella. Deoarece omul cel sfînt s-ar da de ceasul morţii la gîndul că vrei să te culci cu Raymonde. Raymonde şi Belibaste nu vor de la tina decît avutul tău ; nu le pasă dacă te văd, si nu ţin să stai cu ci (III, 195). Despre cupi ditatea lui Belibaste, v. şi : II, 442, III, 171.

III, 198. Prades, în apropiere de Tarragona. A nu se confunda i u Prades, în ţinutul Aillon.

i-p

Capitolul VI

ETNOGRAFIA PIRINEILOR PĂSTOREŞTI

Biografiile lui Pierre şi Jean Maury, cea a lui Pellissier, a lui Benet, a lui Maurs şi ale altor cîţiva, la care se adaugă o mulţime de fapte mărunte din viaţa de cioban, răspândite prin registrul lui Fournior, pun oare temelia unei etnografii a Pirineilor păstoreşti, în primul sfert al secolului al XlV-lea ? Aş fi ispitit s-o cred, întrucît aceste dosare ale Inchiziţiei sînt înţesate de date privitoare la transhumantă şi la păşunatul ovinelor.

Mai întîi, o etnografie economică : ciobanii şi ciobăniţele sînt oameni de afaceri şi femei de afaceri, de boriasi, uneori foarte aprigi. Borias sînt borias; sînt aşa cum Pierre Maury o află, pe spinarea lui, cu prilejul negoţului cu lînă, cu miei şi cu piei pe care-1 face cu ruda sa Guillemette Maury. Schimbul, în regiunea de păşuni de pe înălţimile muntoase, se face pe bani (cum s-ar putea face altfel ?), dar nu într-o măsură atît de mare încît să suprime trocul şi zălogul în natură, care sînt înfloritoare din clipa cînd se face simţită o lipsă de bani lichizi. Pierre Maury nu avea bani, a dat zălog lui Raymond Barry treizeci de oi, care constituiau singura lui avere, ca parte din preţul pe care normal ar ji trebuit să-l plătească atunci cînd a cumpărat o sută de oi de la acest

219

Rctymond Bamj (II, 186). Dacă nu am bani, dau oi : judecata aceasta, sau practica aceasta, pare destul de răspîndită. Alaza'is Faure din Montaillou îi oferă o jumătate de duzină de oi, sau chiar o duzină, lui Bernard Benet, din aceeaşi parohie, dacă acesta acceptă să ascundă inchizitorilor „consolarea" lui Guillaume Guil-habert, fratele ci (I, 404). Şi, în general, fie că este vorba de

seducerea străierului de la închisoare, fie de dorinţa de a-i întîlni pe eretici, cuvîntul de ordine este acelaşi : oferă lină; nu există un dar mai bun pentru a întreţine prieteniile ; sau pentru a le stîrni. Importanţa trocului nu împiedică existenţa şi funcţionarea unei economii monetare, pe semne mai activă în zona muntoasă, unde se cresc ovine, decît în ţinutul de jos, unde se cultivă cereale2. Banii se strecoară între vînzarea lînii şi cumpărarea mieilor : Pierre Maury i-a cerut rudei sale, Guillemette, banii pe care-i scosese din, vînzarea lînii produsă de turma pe care i-o încredinţase anul trecut. Ea i-a răspuns :

— Cu banii aceia am cumpărat nişte miei... (III, 172).

Vorbele spuse de Guillemette, îndatoritoare şi mincinoasă, nu trebuie luate întotdeauna de bune. Adevărul este însă că lîna, avînd puterea de cumpărare ridicată, permite obţinerea unor sume de bani considerabile, metamorfozate din nou în oi, în timpul ciclului economic : ereticul Arnaud Marty, din Junac, avea mare nevoie de bani: a vîndut douăzeci de oi pe zece livre tournois ; iar lîna de pe aceste oi, pe şase livre tournois. Numai lîna face, deci, peste o treime din preţul global al unei turme (şase livre din şaisprezece livre3. Nu este de mirare că ciobanii au uneori impresia că se îmbogăţesc ; sau, măcar, că sînt relativ bogaţi, deoarece văd mai mult decît au cu adevărat : dorind să-şi cumpere, dintr-o singură dată. o sută de oi, dînd o mie de sous de Barcelona, Pierre Maury s-a îndatorat pînă-n gît (III, 177 ; II. 186). "

220

Organizarea, in spaţiu, a acestei economii păstoreşti, ne este cunoscută direct datorită eîtorva texte din epocă ; şi, indirect, potrivit istoriei „regresive", datorită lucrărilor mai recente ale lui M. Chevalier despre creşterea animalelor în Pirinei.

Potrivit acestor lucrări, creşterea animalelor în transhumantă se loveşte cînd de drepturile marilor comunităţi săteşti, cînd de cele ale seniorilor care au ştiut să-şi impună stăpînirea pe cutare sau cutare porţiune din păşunile de la altitudine, din zona iberică sau pireneană. Acest dualism al puterilor, comunitară şi seniorială, exista şi pe vremea peregrinărilor ciobanilor din Montaillou.

Pierre Maury, de pildă, la trecătoarea Felix (regiunea Tarragona) îşi duce animalele să pască într-o păşune întinsă controlată şi ocrotită de episcopul de Lerida (III, 170). Doisprezece agenţi ai episcopului, uimiţi de această violare a interdicţiei de păşunat, urcă anume de la Bisbal de Falset ca să-i confişte (pignorer) oile lui Pierre : acesta nu iese din bucluc decît punînd să se pregătească o plăcintă enormă, pe care o mănîncă, în timpul unui ospăţ, cei doisprezece zbiri episcopali, cărora li se alătură, cu acest prilej, tovarăşii din Cerdagne, din Catalonia şi din Ariege ai bunului nostru păstor. Interdicţia seniorială asupra creşterii animalelor se poate opera la două nivele : la nivelul

solului acoperit cu păşuni, bineînţeles ; dar şi la nivelul ovinelor, care pot fi foarte bine proprietatea unor personaje puternice, nobiliare, senioriale, ecleziastice sau spitaliceşti. Printre aceşti mari proprietari de oi, cu care păstorul nostru din Ariege intră în legătură, ca salariat, sau concurent, figurează de pildă doamna Brunissende de Cerveilo (II, 185 şi passim); sau Spitalul Sfîntul loan de<la Ierusalim, în regiunea San Mateo A.

Alături de senioria ecleziastică, nobiliară sau monahală, comunitatea ţărănească sau citadină

221

are un drept de control asupra creşterii animalelor ; acest drept se rei'eră mai ales la terenurile ce sînt străbătute, nu la turme. Pierre Maunj, povesteşte Cuillaume Maurs, două veri şi-a dus oile la păscut în Irecătoarea Pal, în limitele teritoriului Baga, şi... în altă vară, în trecătoarea Cădi, în limitele teritoriului Josa5. Aluzia la limitele teritoriale pare foarte bine să indice faptul că, la Baga şi Josa, comunităţile catalane controlau peregrinările transhumantei pireneene pe păşunile comunale. Aceste păşuni erau împrejmuite de frontiere în exterior : frontierele coincideau cu limitele teritoriului comunei. Pe de altă parte, păşunile erau mărginite, în interior, de interdicţia de păşunat, care proteja culturile de zarzavaturi şi de arbuşti, dispuse direct în jurul habitatului parohiei : Jean Befayt (din Montaillou), care locuia la Beceite, i-a ajutat pe Pierre şi Arnaud Maurs să-şi scoată turmele din sat (din Beceite) avînd grijă ca turma să nu se năpustească în grădinile şi în viile satului amintit (II, 390). O altă delimitare întîlnită : cea care separă păşunile, comunale sau nu, de ogoarele însămînţate : marea bătaie de cap a pîndarilor din parohie, care, la Montaillou şi în alte părţi, sînt însărcinaţi cu poliţia frontierelor, este să împiedice turmele să calce în picioare (taler) recolta înainte de secerat (II, 505) ; riscul este întotdeauna mare, deoarece, în apropierea locuinţelor, a ogoarelor şi a viilor, există zone, cel puţin în anumite regiuni, unde fiarele sălbatice nu prea se mai aventurează ; ceea ce permite ciobanilor să petreacă şi... să nu-şi vadă de oi, cu riscul de a le lăsa să iasă de pe păşune şi să calce grînele în picioare : Guilaume Belibaste şi Pierre Maury, lăsîndu-şi oile să pască, se puteau duce unde voiau, deoarece, în păşunile (limitrofe cu ogoa- • rele) unde se aflau ei, ciobanii nu se tem de ■ lupi, aceştia nevenind pînă acolo; singura primejdie este să calce recolta în picioare : astfel, 222

noaptea, aceşti ciobani îşi pot trimite turmele să pască la păşune, iar ei să plece unde vor, pînă la ziuă (II, 182).

O parte din păşuni, cele mai apropiate sau cele mai fertile, ajunseseră în proprietatea privată a crescătorilor locali, de exemplu la Montaillou. Alte părţi erau comunale (sub „proprietatea eminentă" a unui senior, foarte adesea.

După ce criterii erau atribuite păşunile ciobanilor transhumanţi ? în privinţa aceasta, sîntem reduşi la conjecturi : tragerea la sorţi a porţiunilor acoperite cu păşuni a putut, în orice caz, juca un rol, mai ales pentru ciobanii din Montaillou, care veneau să-şi pască turmele, ale lor sau ale altora, pe teritoriul de la Arques, în zona Aude (III, 140). în alte ţinuturi, pe versantul catalan, condiţiile impuse ciobanilor din Ariege, care aveau chef de petreceri, erau şi mai drastice. Transhumanta era practic interzisă, şi era nevoie să ai domiciliul acolo, însurîndu-te cu o fată din partea locului, pentru a avea dreptul să-ţi paşti turma de oi pe teritoriul comunal. în acest fel, după o primă tentativă nereuşită, s-a făcut căsătoria lui Jean Maury din Montaillou ; ceea ce nu înseamnă că imperativele transhumantei împiedică un mic triumf al dragostei, dimpotrivă. Pe cînd Jean Maury se afla la Casteldans6, judecătorii senioriali i-an poruncit să-şi găsească o nevastă chiar acolo, sau, de nu, să o ia din loc, ca nu cumva oile lui să consume păşunile din ţinut. Dar Jean Maury nu izbuteşte să descopere o femeie la Casteldans, care să se învoiască să-i fie nevastă. Se duce atunci la... Juncosa 1, şi este găzduit de Esperte Cer-vel şi de Mathena, fata ei. Prin mijlocirea preotului din Juncosa, pune la cale căsătoria lui cu această Mathena, care-i plăcuse.

Deşi îşi păzeşte cu străşnicie păşunile, comunitatea sătească pare, dimpotrivă, să nu joace decît un rol destul de mic în ceea ce priveşte



organizarea grupărilor de ovine. în secolul al XlX-lea, turmele comunale şi intercomu-nale de oi — ramados — sînt în plin avînt în valea superioară a rîului Ariege 8. în secolul al XlV-lea, aşa ceva nu se întîlneşte. în regiunea aceasta, şi printre ciobanii transhumanţi originari de aici, nu se văd decît organizaţii individuale ; sau, la rigoare, asociaţii între particulari ; aceleaşi care, în timpurile moderne, vor fi numite orrys. Spiritul comunal, foarte departe de a fi un vestigiu al nu ştiu cărei preistorii, s-a dezvoltat aşadar, în valea superioară a rîului Ariege, între secolele XIV— XVIII, în legătură cu rolul mereu crescînd al comunităţii satului, ca interlocutoare valabilă a Statului, şi ca celulă de socialibitate fiscală şi politică.

La Montaillou, în ţinutul Aillon, în Sabar--thes, comunalismul turmelor, pe la 1300—1325, este deocamdată inexistent în sectorul ovine-lor. Apare, în schimb, nu departe de acolo, în creşterea vacilor ; aici, va fi foarte impor-tant pînă în secolul al XlX-lea (a se vedea, pe la 1850, marile crescătorii de vaci, comunale şi intercomunale, sau bacados, din regiunea Tarascon şi Montsegur 9...). La Montaillou, bovinele, dacă este lăsat la o parte efectivul limitat de vite folosite la munca agri-cola, nu sînt prea numeroase în 1320, aşa că-problema unui bacado comunal nu se pune. însă ceva mai în sud, în satul Ascou, care,* pînă în secolul al XX-lea, va rămîne un loc din cele mai puternice ale

crescătoriei colec-ţ tiviste de vaci, totul arată că tradiţia comu~ nalismului începe în secolul al XlV-lea, chiar al XHI-lea : în luna mai (1322), duminică, povesteşte Raymond Sicre, din. cou, minam o viţică de-a mea spre muntele căruia îi zice Gavarsel, aproape de Ascou; cînd am văzut că începe să ningă, mi-am trimis viţica la cireada comună a satului Ascou, iar eu m-am întors în acest sat (II, 362).

1 *

224

Rolul comunităţii săteşti In viaţa ciobanilor este, aşadar, real, însă limitat. De fapt, adevărata celulă de sociabilitate a păstorilor, independentă de imperativele satului, este coliba. Am văzut că, încă din tinereţe, pe teritoriul localităţii Arques, la locul numit La Rabas-sole, Pierrc Maury avusese funcţia de „şef de colibă" pe timpul verii : era însărcinat cu pregătirea brînzej, şi răspundea de o echipă de opt ciobani1(). Dosarele Fournier conţin şi alte texte relative la acest sistem al colibelor, din care fac parte în mod regulat ciobanii originari din Montaillou : Guillaume Baille, de pildă, notează existenţa unei colibe de păstori în tre-cătoarea Riucaut, din Pirinei, situată între An-dorra şi L'Hospitalet (poate că este vorba de actualul port Envalira, în apropierea trecătorii Merens (III, 519). în vara aceea, povesteşte Guillaume Baille, doi ciobani din Cer-dagne, împreună cu Guillaume Maurs din Montaillou, au făcut o colibă n la trecătoarea Riucaut. Arnaud Maurs, fratele lui Guillaume Maurs, era şef de colibă şi pregătea brînza (II, 381).

După coliba de vară (în păşunile din zonele înalte ale Pirineilor), coliba de iarnă (în Cata-lonia) : Iarna următoare, povesteşte Guillaume Maurs, m-am dus, împreună cu fratele meu şi cu turmele noastre, să petrec iarna în cîmpia Peniscola... Aveam atît de multe oi, încît ne-am putut faci propria noastră colibă (II, 186). Menţionăm că o colibă de iarnă sau din postul Paştelui are un minimum de confort ; în ea, se află un colţişor pentru bucătărie, un altul pentru păstrarea hainelor (II, 181) şi pentru dormit. Pot fi primiţi prietenii. In coliba aceasta, din cîmpia Peniscola, Pierre Maury şi vărul său Arnaud îi vizitează pe fraţii Maurs : cei patru bărbaţi vorbesc, nu fără satisfacţie, despre prinderea recentă a preotului Pierre Clergue de către Jacqims Fournier. Co* Fr. „cabane" (N. t.).

225

liba este un Ioc unde sînt pregătite derivatele laptelui; dar, dincolo de cortina aceasta de brînzâ, coliba este, pentru unii ca cei din familia Maurs, Maury şi omologii lor, punctul de intersecţie al deplasărilor lor şi Bursa de ştiri

venite de departe, din satul natal (II, 477). Cei din familia Maurs, înainte de „a face colibă", în Catalonia, petrecuseră anotimpurile precedente în valea superioară a rîului Ariege şi în Aragon. Cit despre Pierre Maury, peregrinările lui din cei doi ani precedenţi l-au dus prin Aragon, Cerdagne, comitatul Foix şi Catalonia meridională. Totuşi, despre ce vorbeau, lîngă focul din colibă, bărbaţii aceştia ce nu puteau fi suspectaţi de spirit de grup, şi nici măcar de provincialism ? După ce fiecare străbătuse patru ţinuturi diferite, stăteau de vorbă, pur şi simplu, despre satul din ţinutul acela mic, despre Montaillou, care, deşi departe de privirile lor, le era aproape de suflet...

O altă colibă : cea care îi adună laolaltă, pentru puţin timp, pe ciobanul, sarazin poate, Guillaume Gargaleth şi pe asociatul său Guillaume Belibaste, angajat pentru vreo cincisprezece zile ca păstor de ocazie de către an-treprenoruî-crescător Pierre de Capdeville (III, 165, 166). Coliba aceasta este situată în păşunile de primăvară şi de vară de pe muntele Vezian, aproape de Flix (Catalonia). Gargaleth şi Belibaste îşi păşteau oile în acele cincisprezece zile, pînă la Paşti; stăteau numai ei doi în colibă; îşi făceau focul, separat de ceilalţi. Nu departe de această locuinţă temporară, frecventată de Belibaste, se mai află şi nişte stîne provizorii pentru păstorii transhumanţi, numite cortals: au fost făcute împrejmuiri ; sub conducerea lui Pierre Maury, declarat mare bucătar, se gătea acolo mîncarea, plăcinta şi bucatele cu usturoi ; ne aflăm printre ciobani catolici, catari şi sarazini, amestecaţi frăţeşte, fără să se sinchisească de ce gîndesc (III, 165). Voi reveni asupra acestui lucru.

226

Prin urmare, pentru ciobanul migrant din Montaillou, coliba este ceea ce este domus pentru familia lui rămasă în bătrânul ţinut. Este vorba de o adevărată instituţie : colibe, desemnate ca atare, cu încărcătura lor de relaţii umane, sînt semnalate din Pirineii ţinuturilor Ariege şi Cerdagne pînă în zona catalană şi maură. Aria colibelor se întinde mult către sud, pînă în partea de jos a Andaluziei meridionale, care a rămas multă vreme sub dominaţie sarazină : în sistemul acelei cabanera an-daluză, într-adevăr, ciobanii, angajaţi la muncă în sierra şi găzduiţi în colibă, primesc de la patronul lor un mic salariu în bani; însă el este sporit cu o cantitate, contractuală şi determinată, de hranăn. Coliba, sau cabanera reprezintă aşadar o instituţie bine determinată : ea aparţine comunităţii de cultură maură-an-daluză-catalană-occitană, în care se află implicată, la foarte multe nivele, civilizaţia locală sau transhumantă a oamenilor din Montaillou. Sistemul colibelor în Pirineii din Aude şi Ariege a fost perfect descris de către etnografii şi geografii din secolul al XlX-lea i:i. în aceste texte recente găsim distincţia operată de dosarele Fournier, între colibă, pentru oameni şi jas, courral sau cortal, împrejmuit cu garduri, unde animalele „sînt mulse, se adună şi rămîn peste noapte" 14. Coliba, ea însăşi, poate fi

structurată, întocmai ca un cort primitiv, de un perete scund din pietre, de care este proptită o grindă, pal, al cărei celălalt capăt este înfipt în pămînt. Mşte bucăţi de lemn formează o şarpantă ; sprijinite pe grindă, ele susţin un acoperiş făcut din bulgări de pămînt cu iarbă. O deschizătură făcută în zidul cel scund serveşte de intrare, precum şi de gaură pe unde iese fumul din vatră (lare). Eventual, un şo-pron unde se pregăteşte brînza este lipit de cabană. Aşa ne este descris habitatul pirenean al^ ciobanilor aflaţi în trecere, potrivit anchetei lui Soulie, în 1819. Habitat nu prea deo227

sebit, fără îndoială, de ceea ce era el în veacul al XlV-lea, pe vremea marilor anchete ale lui Fournier. Mai sus, în munţi, prin zonele fără păduri, unde ar fi foarte greu de procurat şarpante, cabanele sînt pur şi simplu nişte construcţii de piatră, reprezentative pentru o arhitectură arhaică întîlnită mai peste tot în ţinutul Mediteranei occidentale, în Sardinia, în Vau-cluse, în comitatul Foix, în Catalonia.

Courral sau cortal, este un loc, pur şi simplu, cu un minimum de adăpost acoperit ; pe jos, este pămînt bătătorit sau bălegar presat, şi este împrejmuit cu crengi şi pietre ca să fie apărat de lupi, de urşi şi de rîşi. Extremitatea acestui ţarc este ca o intrare alungită pe unde nu poate trece decît o singură oaie. Împrejmuirea, în secolul al XlV-lea ca şi în al XIX-lea, este elementul esenţial pentru cortal: Pierre Maury, care, la cortal ca şi la domu.%, practică o generoasă ospitalitate faţă de mi-granţii sezonişti sau eretici (III, 199 şi passim), nu uită totuşi să le ceară să-i facă împrejmuiri din acestea : La începutul postului Pastelul, povesteşte bunul nostru păstor, Pierre Belit, haste, ereticul Raymond din Toulouse şi ere-, dinciosul ereticilor, Raymond Issaura din Lar-nat, au venit la mine în cortal la păşunile da la Flix; tocmai pregăteam pîinea ; i-am porun-^ ~ cit unuia din ciobani, un sarazin care lucra cu mine, să le dea de mîncare ereticilor... Iar aces-. tora le-am spus să facă împrejmuiri, ceea ce. au făcut, toţi trei, toată ziua, în cortal... Eu am plecat cu oile... Seara am mîncat, în cortal, o mîncare cu usturoi, pîine şi vin. Unul din eretici, pe ascuns, a binecuvîntat pîinea aşa cum fac ereticii. (Me-am petrecut noaptea în cortal.) A doua zi, am făcut două plăcinte mari, adică una pentru ereticii amintiţi, şi alta pentru mine şi tovarăşii mei din echipa de ciobani. Ereticii au plecat apoi la Lerida, unde îl cunoşteau pe Bernard Cervel, fierar tarasco-nez, care era de aceeaşi credinţă cu ei; aveau

228

de gînd să se angajeze la săpatul viilor în regiunea Lerida (III, 165). Un mic text care spune multe despre funcţiile acestui cortal, anexă şi substitut al colibei. O mînă de lucru aflată în trecere (care, în cazul particular al lui Pierre Maury, este polarizată de prieteniile eretice) face indispensabila împrejmuire

împortiva fiarelor sălbatice, înainte de a coborî în ţinutul de jos pentru a îndeplini alte munci sezoniere : de data aceasta, vor fi munci viticole. Cortal funcţionează ca stînă ; dar şi ca bucătărie şi brutărie, pentru mîna de lucru, variabilă, adunată acolo. în sfîrşit, la nivelul claselor inferioare, cortal este o răscruce de influenţe culturale : în cazul de faţă, aceste influenţe sînt eterodoxe, de vreme ce sînt ca-tare, şi chiar musulmane. Venite de departe, ele se încrucişează în toate sensurile.

Organizarea muncii în colibe şi în cortal, pe vremea lui Pierre Maury, nu pare prea deosebită de ceea ce avea să fie ea peste o jumătate de mileniu. Fiecare colibă găzduieşte o echipă de şase pînă la zece ciobani, care nu stau acolo decît pentru un anotimp sau provizoriu : va fi înlocuită de altă echipă, de un număr echivalent, dar cu totul diferită în privinţa originilor geografice, sau, măcar, în privinţa identităţii indivizilor care o alcătuiesc. Mai există şi colibe mici, a căror populaţie umană se ridică doar la doi-trei ciobani. în general, coliba este un „han spaniol" *, dar fără hangiu permanent.

Efectivul ovin al unei colibe, potrivit numărătorilor făcute de inspectorii agricoli din secolul al XlX-lea, va rămîne în vechile norme medievale : 200 pînă la 300 de oi. Uneori, doar 100 pînă la 150. Formarea acestei turme se face pe baza a ceea ce M. Chevalier numeşte asociaţie „semi-individuală". (Grupările ovine pe bază de comunalism sătesc, descrise tot de

Unde ai ce milieu, dacă îţi aduci de-aeusă (N. t.).



M. Chevalier, nu au de a face cu colibele noastre din anii 1300, de vreme ce comuna-lismul despre care este vorba, pe vremea lui Jacques Fournier, nu este atestat decît pentru formarea cirezilor de vaci15.).

Prin urmare, două sau trei sute de oi, pentru o colibă, şi pentru o turmă de asociaţie semi-individuală. Oile sînt date de mai mulţi ciobani societari. Fiecare aduce, adesea, oile proprii ; şi, aproape întotdeauna, oile ce-i sînt încredinţate de patronul său. Pierre Maury, de exemplu, poate avea 30 pînă la 50 de capete de animale, ale lui, în turma mult mai mare pe care o are în grijă ca cioban-şef, cabanier, fromager sau majorai. El este, totodată, muncitor asociat, salariat, şi meşter al altor tovarăşi salariaţi care se află în subordinea sa ; voi reveni, în cele ce urmează, asupra unora din aceste roluri.

Viaţa zilnică, sau mai curînd lunară a ciobanilor noştri, în timpul verii şi al iernii, ne este cunoscută datorită unor documente vechi sau retrospective16... Este ritmată de fătatul oilor şi de mulgerea lor. Mieii sînt fătaţi la Crăciun, în deplin acord cu mitologia ieslei, atît de răspîndită în iconografia secolelor XIV şi XV. La începutul lui mai, mieii sînt înţărcaţi. Din luna mai, începe mulsul oilor. Sînt încheiate asociaţiile de ciobani şi, eventual, de patroni. în iunie, ciobanii urcă la colibe. înarmat cu polonice şi cu recipiente de lemn, acel majorai sau

cioban-şef se îngrijeşte atunci de pregătirea brînzei, brînza aceea care, în dughenele din Ax-les-Thermes, va fi vîndută apoi tuturor ţăranilor din împrejurimi, inclusiv celor din Montaillou.

în întregime masculină, prea puţin „tulburată" din cînd în cînd de trecerea vreunei curtezane sau iubite, care vine să facă dragoste cu un cioban mai bogat sau mai seducător decît ceilalţi, coliba iberică sau pireneană se opune casei (domus) din Sabarthes sau din

230

Montaillou, aşa cum universul masculin contrastează cu „masculinul-feminin". în domus, în ciuda unei anumite diviziuni a muncii, care atribuie bărbatului treburile din afară şi femeii pe cele dinăuntru, rolurile feminine şi cele masculine interferează unele cu altele. Coliba, dimpotrivă, este strict adultă şi masculină 17 ; în tablourile cu închinarea păstorilor, din secolul al XV-lea, prezenţa unei Fecioare şi a unui prunc în ieslea de la păşune va constitui un element neaşteptat, deci insolit şi care ţine de o minune. Societate de bărbaţi, recrutată prin cooperare nu prin generaţie, coliba este totuşi păstrătoarea celor mai vechi tradiţii, lunare şi mentale, ale crescătorilor de oi, care practică una din cele mai vechi meserii din lume : ele vor fi exprimate, ceva mai tîr-ziu, pentru public, aşternute în scris, în calendarele ciobanilor. Colibele de vară de la munte sînt aşadar cele mai indicate depozitare ale urmelor culturale : acest rol de depozitar îl au şi faţă de vestigiile Catarismului, pe care le vor păzi cît mai mult cu putinţă de poliţiile din ţinutul de jos, prin transmitere orală, de la cioban bătrîn la cioban tînăr. Nu este oare un rest al acestei transmiteri muntenești ceea ce avea să găsească, chiar şi la sfîrşitul secolului al XVI-lea, în ţinutul de sus albigenz, sfîntul episcop despre care vorbeşte La Roche-Flavin, autorul singurului text cunoscut care tratează într-adevăr despre un posibil vestigiu catar, cel puţin cu titlu folcloric, dincolo de începuturile Renaşterii : Un sfînt episcop, spune La Roche-Flavin, ducîndu-se la Roma ca să primească onorurile cardinalatului, a întîlnit, în apropierea munţilor de la Albi, un ţăran bătrîn de la cîmpie; vorbind cu ci despre cele ce se întîmplau în ţinut, bătrînul i-a zis: că există o mulţime de oameni sărmani, acoperiţi cu un sac plin de cenuşă, care se hrănesc cu rădăcini în pustietatea acestor munţi, ca nişte fiare tieimblinzite, cărora li se spune albigemi, 231

şi că războiul neîntrerupt dus împotriva lor de vreo cincizeci-şaizeci de ani, şi uciderea a peste cincizeci de mii de oameni nu slujiseră, asemenea sărnînţei, decît la înmulţirea lor, şi că doar predica vreunui personaj deosebit i-ar fi putut feri de această greşeală is.

Pîiiă aici, ne-am situat în domeniul duratei foarte lungi, transistorice, în cursul căreia, din secolul al XlV-lea pînă în al XlX-lea, din perspectiva

ciobanilor, coliba se află acolo, nemişcată, ca o instituţie vie.

Subiacente acestor structuri de creştere a.

animalelor, sînt marcate în textele noastre şi marile călătorii de transhumantă, familiare cio banilor din Montaillou. Despre condiţiile gene rale în care se efectuează aceasta, în articolul lui Pierre Coste J'J, se găsec cîteva idei de an samblu, valabile nu numai pentru Provenţa, studiată de acest autor, ci şi, aşa cum o demon** strează textele noastre, pentru Pirineii din ţiU nutul Ariege- T

P. Coste notează mai întîi predominanţa transhumantei „inverse" : de la munte către cîmpie, din ţinutul de sus către cel de jos, din perioada de vară către cea de iarnă. Transhu manta „directă", în schimb, este neînsemnată : oamenii de la cîmpie sînt mai legaţi de casă, mai greu de urnit decît cei de la munte. Marile noastre echipe de ciobani, în complexul Pirinei-Catalonia, ca şi în Provenţa, se recrutează în primul rînd dintre munteni, fie din valea superioară a rîului Ariege, cu deosebire din Montaillou, fie din Cerdagne. „Transhumanta inversă are de partea ei legea şi, fără îndoială, veacurile" (P. Coste).

Sîntem izbiţi, de asemenea, de importanţa numerică a acestei transhumante, suta de mii de oi pentru zonele Draguignan, Lue şi Freinet20, din Provenţa, puţind constitui o apro ximaţie logică. Acelaşi ordin de mărime este valabil, desigur, pentru transhumanta bazată



pe teritoriile comitatului Fois : însă, deocamdată, nu avem posibilitatea s-o măsurăm, pentru această regiune, cu mai multă precizie.

,']. Transhumanta pretinde o anumită organizare a contactelor : nu are neapărat nevoie, desigur, de o structură statală unificată, care ar aduna laolaltă, să zicem, tot spaţiul străbătut atît vara cît şi iarna ; are nevoie însă de iarmaroace, de tîrguri, deoarece nişte deplasări atît de mari nu pot fi justificate de nevoile simple ale unei economii de subzistenţă. De pildă, rolul ţinuturilor pireneene şi sub-pire-neene este fundamental în aprovizionarea oraşului Toulouse cu carne.de oaie21. Mai precis, familiile Clergue şi Maury, crescători sau ciobani din Montaillou, frecventează tîrgurile de oi de la Ax-les-Thermes şi mai ales de la Laro-que d'Olmes, unde-şi fac negoţul cu lînă şi cu animale (III, 154).

Din punct de vedere geografic, curentele de transhumantă, ale căror capete de parcurs se află în valea superioară a râului Ariege, se situează oarecum la o parte de cele care se referă la ţinutul muntos din spatele oraşului Toulouse 2L>. Iernatul în regiunea Toulouse presupune într-adevăr petrecerea verii undeva la vest de zona noastră, un loc ce priveşte mai ales ţinuturile Bearn şi Palhars. Dimpotrivă, Pirineii din ţinutul Ariege şi cei dinspre est, operează transhumanta, de preferinţă, iarna, către Aude (la nord-est), şi către

Catalonia (la sud)2;i. Ciobanii din Montaillou, începînd cu cei din familia Maurs şi cu cei din familia Maury, se opresc să-şi petreacă vara în localităţile de altitudine situate în valea superioară a rîului Ariege sau în Sabarthes ; aceste localităţi sînt aproape de mica lor patrie de origine : este vorba de Ax-les-Thermes, Orlu, Merens şi de păşunile alăturate acestor locuri. Reflexul normal constă, apoi, în coborîrea pentru iernat în direcţia pre-Pirineilor orientali şi



a văii rîului Agly, înspre Rasiguieres, Planeze, Arques : către ţinuturile Razes, Fenouilledes şi Maury, limitrofe cu partea de nord a ţinutului Roussilon şi cu extremul sud al actualului departament Aude. Ce altceva este prietenia aceea neştirbită dintre Pierre Maury şi Guil-laume Belibaste, dacă nu legătura puternică, de la bărbat la bărbat, dintre un cioban care-şi petrece vara în valea superioară a rîului Ariege (Maury) şi un fiu de crescător din zona de iernat Fenouilledes (Belibaste) ? Urmarea acestei prietenii se va conforma mai tîrziu liniilor de forţă, pe viitor meridionale, ale transhumantei pirineo-iberice, Pierre Maury rămînînd elementul mobil venit din valea superioară a rîului Ariege, iar Belibaste devenind sedentarul din Morella, în apropiere de păşunile de iarnă de la sud de Ebru.

Peregrinările în ţinutul Roussillon, într-adevăr, nu vor ţine mult : Inchiziţia se va grăbi, după 1305—-1308, să taie drumul catar dinspre nord-est, care, via valea superioară a rîului Aude, îi unea pe transhumaţii din zona Ariege meridională cu păşunile lor de iarnă din valea rîului Agly- Făcînd această ruptură, inchizitorii nu pun capăt transhumantelor. Nu fac decît să le îndrepte către sud, în direcţia Cata-loniei hibernale, unde, de multă vreme, ele aveau pe ce se sprijini. Alunecînd dinspre nord către sud, transhumanta oamenilor din Montaillou îşi schimbă doar Catalonia : trece, din zona cea mai de graniţă a ţinutului Roussillon, pe pămînt barcelonez şi chiar uitra-arragonez. în ambele cazuri, ţinutul Roussillon sau cel „iberic", denivelarea de altitudine între estival şi hibernal este de acelaşi ordin ; însă orizontul catalan-meridional este foarte mult lărgit faţă de spaţiul mai îngust pe care-1 implica transhumanta în Roussillon.

Această lărgire se operează, mai întîi, la nivelul perioadei de vară : bazele pireneene de la care ciobanii noştri din Montaillou şi din alte părţi îşi vor lua zborul, o dată cu venirea



anotimpului rece, înspre locurile de iernat din Catalonia, sint extrem de variabile, după angajamentele lor şi după ani. Ele se înşiră de~a lungul lanţului axial, pe un front de aproape două sute de kilometri între Venasque, la apus, şi trecătoarea Pal, la răsărit. Prin păduri şi prin păşuni, ele numără localităţi

clasice din valea superioară a rîului Ariege, Prades d'Ail-Ion, Merens, Orlu etc. ; dar şi alte locuri, în Aragon de nord-est, în Cerdagne, în Catalonia pireneană sau sub-pireneană (Baga, Josa, La Losa). Zonele de transhumantă hibernală, frecventate de cei din familia Maury, din familia Maurs şi tutti quanti, în peninsula iberică, cuprind patru regiuni diferite, dintre care trei catalane sau cvasicatalane, şl una situată în ţinut valencien, la sud de Ebru. Aceste patru entităţi sînt : mai întîi, regiunea Carol şi păşunile mînăstirii Sainte-Croix, la 900 de metri altitudine, la nord de Tarragona ; în al doilea rînd, zona Casteldans-Flix-Asca-Camposines, călare pe Ebru, la sud de confluenţa Ebrului cu Segre, pe la 400 de metri altitudine ; tertio, cantonul Cenia, nu departe de Tortosa, pe malul mării, la vărsarea Ebrului ; în sfîrşit, la sud de Ebru, triunghiul sacru format de San Ma-teo-Peniscola-Morella, care este un fel de Mecă belibastiană a păstorilor catari. în total, de la păşunea estivală cea mai îndepărtată, în Pirineii aragonezi, pînă la locul de iernare cel mai valencian, se întinde o distanţă de două bune sute de kilometri.

O prezentare concretă a amănuntelor vieţii transhumante, în timpul deceniului 1310, ne este oferită de Guillaume Baille, cioban din Mon-tailîou : în acel an, povesteşte în esenţă Guillaume (II, 381—382), făcuserăm colibă de vară împreună cu fraţii Maurs şi cu cei doi din Cerdagne la trecătoarea Riucaut (aproape de trecătoarea Merens, în valea superioară a rîului Ariege). De Sfîntul Mihail, în septembrie, Baille, fraţii Maurs şi cei doi cerdani, cărora li s-a alăturat şi Pierre Maury, au cobo235

rit către suc! împreună cu oile lor, mergmd fără să se oprească vreo treizeci de leghe, şi străbătînd astfel toată Catnlonia. Ne-am dus oile la iernat pe paşimiîe de la Peniscola, şi în cîmpia San Mateo, în cele dinţii teritorii (ultra-septentrionale) ale regatului Valencia. Pierre Maury a dat o fugă pînă la Tortosa, unde a angajat încă doi ciobani. Doi Occitani. Unul dintre ei, Raymond Baralher, era din Aude ; celălalt era originar din Merens, valea superioară a rîului Ariege. După ce echipa a ' fost completată şi toată lumea şi-a început i munca la oi, orarul iernatului în cîmpia cu '' păşuni devine canonic : pină la Crăciun, toaiă ■ echipa a rămas relativ grupată. Luam împreună cele două mese pe zi, „prandiuma şi „cena" (prandium la începutul sau la mijlocul zilei ; cena seara). După fizcare masă, ne despărţeam, atît ziua cit şi noaptea, ca să paştem oile (despărţite în mai multe turme, sau „sub-turme")..; Se va nota că această împărţire în „sub-turme" .; este un fapt constant în viaţa pastorală din vremea aceea, ca, de altfel, şi astăzi : Raymond, din Gebetz, şi Guillaume Belibaste (asociaţi în acel timp cu Pierre Maury ca să păzească aceeaşi turmă) ar fi putut foarte bine sta de vorbă împreună, declară Guillaume Maurs, chiar şi despre subiecte eretice, pe păşunile de la Tqrtosa, deoarece oile pe care le păzea fiecare 'păşteau alături unele de altele (II, 138).

Pentru echipa lui Guillaume Baille, lucrurile s-au complicat la sfîrşitul lui decembrie. La Crăciun, în momentul cînd fată oile, asociat în mod explicit de martorul nostru cu sărbătorile naşterii Domnului (înţelegem mai bine, cu acest prilej, importanţa Crăciunului ca eveniment solsticial şi totodată pastoral), aşadar la Crăciun, diviziunea sarcinilor şi a spaţiului, care mai înainte era doar la început, între oamenii echipei, s-â accentuat. Eu, Guillaume Baille, am păscut mai departe oile „propriu zise" (castrate). Pierre Maury, în apro236

pipi e, se ocupa de mieii fătaţi de curind şi de cei din anul trecut („marranes"). Maury şi cu inin1'-, eram deci despărţiţi, aţii ziua cit şi noap-te:i, de munca noastră; însă primeam şi cinam împreună, în tovărăşia lui Raymond Baralher care ne adiccea merindele. Ceilalţi membri ai echipei, Guillaume Maurs, Jacques d'Antelo, GuUlaumc de Via şi Arnaud Moyshard, se instalaseră la o oarecare distanţă de satul Calig : acolo, chiar de la început, au avut grijă de oile ce nu {citaseră încă, apoi de cele la care sugeau micii. în această echipă, divizată astfel după treburile care trebuiau făcute, relaţiile de prietenie nu coincideau neapărat cu relaţiile de muncă sau de sub-echipă : Pierre Maury, în vremea aceea, arăta mai multă apropiere faţă de Guillaume Maurs şi Raymond Baralher, decît faţă de ceilalţi tovarăşi de muncă (II, 382)'. O sociabilitate de ordin „extern" îi lega, pe de altă parte, pe oamenii echipei de cei ai tirguşoarelor şi ai satelor spaniole cele mai apropiate de păşuni, Calig, de pildă, şi San Mateo (aceste localităţi, de altminteri, erau populate cu emigranţi din Narbonne şi Cerdagne [II, 188, 382]. Se duceau pînă acolo, pe jos sau călare pe măgar, ca să aducă provizii. La circiumă, unde te duceai cu mîncarea ta în preajma Crăciunului, puteai întîlni ciobani care lucrau în aceeaşi regiune, dar care erau angajaţi de crescători diferiţi ; aceste întîlniri erau, ca întotdeauna, prilej de contact cu vreun eretic în trecere pe acolo. în iarna aceea, povesteşte Pierre Maury, m-am întors pentru iernat la Camposinss, in ţinutid Asco (regiunea Tar-ragona). Am întîlnit acolo, în preajma sărbătorii Crăciunului, doi tovarăşi: Raymond, care locuia la Pierre Mărie (probabil un crescător din Ariege), şi Pierre, care locuia la Narteleu, din Villefranche-de-Conflent (Roussillon) ; am intrat toţi trei într-o circiumă din Camposines, unde, deodată, îl văd venind către mine pe Nayrnond din Toulouse, ereticul, cu bocceaua

237

lui de marchitan, l-am ieşit înainte, ca să stau de vorbă cti el, în vreme ce tovarăşii mei puseseră să fie pregătite carnea şi ouăle aduse de ei (III, 171).

In afara lumii ciobanilor, se mai produceau şi alte întîlniri în timpul iernii : Pierre Maury, de exemplu, lipsea de la păşune, mai des decît se cuvenea, în

mare taină ; se ducea, chipurile, | la San Mateo să cumpere de la spiţer esenţă l de ienupăr. De fapt, Pierre se ducea la Morella, * ca să-1 vadă pe Belibaste. Absenţele acestea ale unui tehnician calificat nu erau deloc pe placul colegilor lui Maury : erau nevoiţi, în aceste cazuri, să facă şi treaba celui ce tră gea chiulul. f

Despre muncile specifice verii, care, cum ara văzut, este în general petrecută în zona pire- ; neană sau parapireneană, avem mai puţine amănunte decît despre cele din timpul iernatului, însă cronogia angajărilor estivale este lămurită de o mărturisire a lui Pierre Maury (III, 163). După ce l-am părăsit pe Guillaume Andrâ, patronul meu precedent, povesteşte păstorul cel bun, am intrat cioban la Pierre Constant, din Rasiguieres, ţinutul Fenouilledes. Am rămas la el, de la Paşti pînă la Sfîntul Mihail din luna septembrie, a aceluiaşi an, şi mi-am petrecut vara în trecătorile Lăuze şi Merens (valea superioară a rîului Ariege). Aveam cu mine... cinci ciobani. în vara aceea, n-am întîlnit nici un eretic, şi nici vreunul care să creadă în eretici. Apoi, pe la Sfîntul Mihail, l-am părăsit pe Pierre Constant şi am intrat cioban la Raymond Boursier din Puig-cerda, la care am rămas doi ani. Vedem din acest text, că timpul verii formează o perioadă bine determinată în biografia ciobanului ; şi că, în aceste condiţii, ea poate, eventual, dar nu întotdeauna, fi obiectul unei angajări, pe o perioadă precisă, de la Paşti pînă la Sfîntul Mihail.

23B

Mai avem şi unele indicaţii răzleţe despre diferitele episoade ale verii, mai ales despre tunsul oilor, care se i'ăcea în luna mai, în trecătoare, exact pînă după sosirea la păşunile de la munte (am plecat din San Mateo în direcţia viuntelui şi a trecătorii Riucaut, povesteşte Guillaume Maurs. Ajunşi în această trecătoare, am tuns oile [II, 185]). Tunderea oilor era un prilej de a plăti, avînd în vedere vîn-zările care urmau, cîteva datorii ce nu mai puteau aştepta (ibid.). Ea permitea, pe lingă aceasta, dezvoltarea unei sociabilităţi, la care păstorii ţineau foarte mult, între oamenii din Montaillou şi cei de prin alte părţi : mă aflam cu fratele meu, Pierre Maury, la trecătoarea Lalata (în Cerdagne), povesteşte Jean Maury ; tundeam oile. Pierre Maurs a venit să ne vadă acolo, pe un catîr de-al lui. Am mincat împreună cu toţii, adică : eu, fratele meu Pierre Mary, cei trei fraţi Maurs, Pierre, Guillaume şi Arnaud, vărul lor Pierre Maurs, şi Guillaume Baille (toţi din Montaillou). Mai mincau împreună cu noi şi nişte oameni ce tundeau oile, dar am uitat cum îi chema. La masă, era carne de oaie şi de porc. Apoi, Pierre Maurs a încărcat pe catîr Una lui Arnaud Maurs, ca s-o ducă la Puigcerda (II, 505). Sociabilitatea aceasta favorizată de tunderea oilor putea, desigur, fi prilejul unor „întâlniri nefericite" cu erezia din munţi. Acum şaisprezece ani, sau cam aşa ceva (povesteşte în 1320 Arnaud Cogul, din Lordat, I, 380) — nu-mi amintesc bine numărul — urcasem la

Prades d'Aillon (sat alăturat de Montaillou), ca să tund oile, pe care le avea în grijă (cu contract pentru animale ?) Pierre Jean, din Prades. Cînd am ajuns acolo, am rămas peste noapte, fiind foarte bolnav, şi suferind foarte mult. A doua zi, m-am trezit şi am văzut că mă aflu în curtea casei lui Pierre Jean; voiam să plec. Gaillarde, nevasta lui Pierre Jean, îmi spuse :

— Vrei să stai de vorbă cu oamenii cei buni ?

239

Iar eu i-a?n răspuns :

— Lasă-mă în pace cu oamenii tăi cei buni !

Pricepusem foarte bine că oamenii aceia buni despre care pomeneşte ea erau ereticii, şi că Gaillarde avea de gînd să-i cheme să mă „consoleze", de cumva aveam să mor de pe urma bolii!

în mai : tunderea oilor. în iunie-iulie, pregătirea brînzeturilor : se face în cursul verii, în coliba de pe înălţimi. A sosit timpul să ne des-părţim, declară, pe la Sfîntul Ioan, Pierre Maury sorei sale Guillemette, pe care tocmai o smulsese din ghiarele bărbatului ei catolic, căci mă gîndesc ce se întîmplă cu oile patronului la care lucrez; apoi, lucrul cel mai important este că se apropie vremea cînd trebuie pregătite brînzeturile (III, 155). Vara sau iarna, contrastul este mare între sociabilitatea Ih-ternă, proprie echipelor de ciobani, neapărat interregionale (Ariege, Cerdagne, Catalonia...), şi sociabilitatea externă, în numele căreia păstorul girovag se străduie cît poate de mult să întîlnească, în satele pe unde-1 poartă exodul, în afara echipei, prietenii din locul natal, di-aspora, catară sau nu, din bătrînul Montail-lou. Mi-am adus oile, spune Pierre Maury, de la iernat (în Catalonia) la păşunile de vară (în Pirinei) ; ciobanii din echipa mea, cu excepţia fraţilor Maurs din Montailiou şi a lui Charles Rouch, ăiri- Prades d'Aillon, erau cu toţii din Cerdagne...; oprindu-mă în satul Juncosa, situat în dieceza Lerida, le-am întîlnit acolo pe Emersende, nevasta lui Pierre Marty din Montailiou, pe Guillemette Maury, nevasta lui Bernard Marty, pe Bernard Marty, bărbatul ei, pe Arnaud, fiul lor, toţi din Montailiou, toţi de partea ereticilor, cu excepţia lui Bernard Marty (III, 168). Acolo unde sînt adunate şapte persoane din Montaiilou, acolo este. Montailiou... Cînd pot, ciobanii şi emigranţii recreează un Montailiou global, la dimensiunile Cata-loniei si ale Pirineilor.

240

Implicata în ecologia şi cronologia transhumantei, lumea ciobanilor se află, pe de altă parte, inserată în legăturile dintre cei salariaţi şi cei asociaţi (dar niciodată, ca atare, nu este inserată în lanţurile unei dependenţe senioriale, a fortiori în cele ale iobăgiei : ciobanul din Ariege sau din Cerdagne este liber ca aerul de munte pe care îl respiră, la Montaillou sau în altă parte.

Este liber măcar în ceea ce priveşte senioria. Deoarece, faţă de Inchiziţie, lucrurile stau altfel).

Să nu punem la socoteală anii cînd viitorul păstor este foarte tînăr, cînd, la vîrsta de doisprezece ani, el învaţă ceea ce va deveni ocupaţia vieţii sale (cînd ereticii au venit la mine, povesteşte Jean Maury 2i, care avea să devină unul dintre cei mai buni ciobani profesionişti din Montaillou, eu nu eram în casă; eram pe afară, unde păşteam oile tatălui meu. Să fi avut pe atunci vreo doisprezece ani). în mod fundamental, ciobanul adult este un angajat, un salariat. El ocupă, în ţinuturile unde se cresc animale, un loc omolog cu cel al zili-erului din regiunile cu cereale ; însă, spre deosebire de acesta, el are posibilităţi de îmbogăţire şi de prosperitate mai mari ; sînt însoţite, în schimb, de riscuri de accidente profesionale, care, în munţi, nu sînt mici. Biografia păstorului este marcată de instabilitate ; aceasta este caracteristică tuturor salariaţilor rurali din Occitania, după cum o va arăta Olivier de Serres25 : în fiece an, schimbă-ţi slugile, să nu mai rămînă nici una din cele vechi. Următoarele vor munci cu multă tragere de inimă. Personajele noastre nu simt această instabilitate ca o opresiune, sau ca o alienare, ci dimpotrivă ; ciobanul marilor transhumante îşi schimbă stăpînul mai des decît cămaşa2ti! Lui Pierre Maury, reprezentativ sub acest aspect pentru corporaţia lui, i se pare firesc să fie concediat de un patron, dar Şiăi părăsească el (dimittere) următorul ca să se angajeze (se conducere) la

24]

altul. Faptul că patronul-crescător de animale este numit stăpin (dominus), întocmai ca un senior (numit şi ei dominus) nu da nici o fixitate suplimentară legăturii contractuale dintre proprietarul de ovine şi păzitorul oilor lui. Angajarea poate fi sezonieră şi calchiată, aşa cum am văzut, pe însăşi structura transhumantei : De Paşti (aflîndu-mă în Catalonia tarragonezăj, m-am angajat ca ciooan, povesteşte Pierre Maury (III, 172), la Arnauă Faure din Puigcerda, şi am rămas la el vreo cinci aau şapte sâptămîni, sau aproape atît; i-ani dus oile pina la Puigcerda (păşune estivală). După ce am ajuns sus, m-am angajat ca cioban la senioresa Brunissende de Cervello, si la Raymond Boursier, din Puigcerda; toata vara, am rămas la trecâtoarea Queriu, în ţinutul Merens (Ariege). Apoi, după ce a trecut vara, cînd s-a sjirşit angajarea mea pe vară la doamna Brunissende. şi la Boursier, m-am angajat, din nou, la Arnaud Faure din Puigcerda 1 Şi am coborit iar oile lui, ca să iernez in cimpia Cenia (Catalonia meridională;, in acest caz, faţă de Pierre Maury, Arnaud Faure este, aşadar, in două rîndun, succesiv, patronul din timpul iernii, mai precis, al traseului dintre păşunile de iarnă şi cele de vară (sau viceversa). Doamna Brunissende este patroana din timpul verii.

Unele texte ne vorbesc despre angajările de ciobani încheiate pentru un

an, după trecerea unor probe ; acestea sînt posibile datorită intervenţiei unei terţe persoane, prieten, rudă sau concetăţean al patronului şi al salariatului : Arnaud Baille, cel bătrin, din Mon-taillou, ginerele lui Barthelemy Borrel, din Ax-les-'Fhermes, mi-a spus:

— Dacă vrei să intri cioban la socrul meu, voi avea grijă să te plătească bine.

M-am învoit. Noul meu patron m-a trimis cu oile lui la iernat, la Tortosa (Catalonia). Cind m-am întors în Sabarthes (pentru vară), 242

numitul Barthelemy Borrel mi-a făcut un contract de cioban pe un an (III, 184, P. Maury).

Există totuşi o restricţie : cele spuse mai înainte despre instabilitatea angajării păstorilor se referă mai mult ]a .specialiştii în marea transhumantă, ea fraţii Maurs sau Marv, derît la ciobanii mai liniştiţi, fixaţi la patroni, relativ sedentari, cum este cazul lui Jean Pellis-s'cr-, de pildă.

Pună ce am făcut această remarcă, trebuie notat caracterul strîns si destins al relaţiilor Datron-c'oban, aceştia fiind apreciaţi. Patronul rjonte fi o rudă a salariatului : sau ruda unuia dm nrietenii lui, a unui consătean. Ori-cuti, anpaiatul nu şovăie să-i spună adevărul fo1-c?o1ut nevestei patronului său. Vorbirea nreasta slobodă se adaugă adesea unei coabitări cu stărjînul : fie în ea^a acestuia, duminica, la sărbători şi în zilele cînd coboară de la munte : fie chiar la Dăsune, unde natronul netreco cîteva săntămîni sau cîteva luni îm-nreună cu salariaţii săi : m-arn anaaiat la pierre Constant rlîn Rasinuierps, spun^ Pierre Mnurv : si am rămas îmnreună cu el. de la Paşti fn.nn la Sfîntul Miha.il din sevtembrîe. T)ast" vara. la freentoarea. Merens fT. 1B3). Acelas! P'erre Maurv, cu alte prileiuri, declară că Tncuiestc fi stănînTil stu. Parth^lemv Porrel. din Ax (HI, lFiFî. 156) : sau că locuieşte cu doamna Brunissende de C^rvello. căreia îi naşte oile ne păşuni etc. 27 Există deH. cel nutin cu eclipse, coabitare, la stînă sau la domiciliu, între patron (sau patroană) şi an-gaifit.

Păstorul, este într-adevăr un salariat. • o narto r{in qîTT1TTria lui (..salariu" sau ..soldă". TT. 181 : III. 148) este în natură, în hrană : Pierre Maurv, cînd se află la A.rmies, îsi nără-soşte refulat turma ca să se ducă la patronul q:*iu dună pîine : într-o dimineaţă, am coborît de la păşune pînă In casa lui Raymond Pierre ca să-mi iau provizia de pîine (IJL 127). în

243

schimb, în regiunea Tarragona, unde patronul locuieşte prea departe de angajaţii săi, Pierre Maury însuşi face pe brutarul improvizat ;, coace pîinea în cuptorul din cabană sau din cortal: oamenii aceia au venit să mă vadă în cortal, unde mă aflam atunci, pe păşunile de, la Fleys. Tocmai frămîntam pîinea (III, 165).

Cealaltă parte din salariu este în bani, o sumă mică, plătită eventual în fiecare lună : Pe vremea cînd Pierre Maury şi Guillaume Belibaste erau in slujba lui Pierre Castel din Baga (dieceza Urgel), povesteşte Guillaume Maurs..., Pierre Maury lua salariul pe care trebuia să-l primească Guillaume de la Pierre Castel ps o lună ; cu acei bani, cumpăra mazăre şi praz pentru Guillaume (II, 176, 181).

In sfîrşit, pe lîngă salariu, contractul dintre patron şi ciobanul său prevede adesea împărţirea mieilor şi a brînzei, chiar şi a lînii. Graniţa care desparte angajarea cu salariu de arenda de animale este adesea imprecisă.

Cine spune salariat spune factotum, investit cu misiunile cele mai diferite. Brutar, dar şi factor... Intr-o lume de analfabeţi şi lipsită de o reţea poştală, ciobanul salariat ■— încălţat cu ciubotele lui fermecate — poate funcţiona ca mesager ; este însărcinat să transmită misive orale, din partea patronului său, în legătură cu vreo afacere cu oi,... sau cu eretici, ultra-secretă. Pierre Maury, spune Guillaume Maurs 28, a stat ca păstor şi ca mesager la Bert-helemy Borrel din Ax, timp de un an; şi s-a dus cu oile lui Borrel la Tortosa; apoi le-a adus înapoi în comitatul Foix. Pe vremea cînd stătea la Borrel, ducea diferite mesaje în diferite locuri, dar nu mi-a spus niciodată ce i se cerea să anunţe, nici căror persoane.

în timpul unor anumite faze, ciobanul fost salariat poate deveni, la rîndul lui, antreprenor independent. Este cazul lui Pierre Maury, cînd se află, ceea ce durează în general puţin, |n formă financiară bună. Să-1 ascultăm din



nou, in legătură cu aceasta, pe Guiilaurne Maurs : fratele meu Arnaud şi cu mine, eram pe vremea aceea ciobanii lui Raymond Barry, din Puigcerda; şi am iernat cu oile lui în cîmpia Peniscola. Iarna aceea, Pierre Maury a rămas cu noi în cîmpie; dar el era independent, fără stăpîn; deoarece cumpărase o sută de oi de la Raymond Barry; în timp ce eu şi cu fratele meu aveam funcţia de ciobani ai lui Raymond Barry, Pierre Maury trăia împreună cu noi, desigur, dar pe cheltuiala lui (II, 183).

In sfîrşit, o ultimă eventualitate : păstorul rămîne salariat ; el nu atinge,' nici măcar pentru un moment, statutul de antreprenor independent ; devine totuşi patron faţă de un cioban subaltern pe care, ca să zicem aşa, îl sub-angajează. Este adevărat că, în singurul caz cunoscut în care s-a produs această situaţie, paradoxalul „salariat-patron" se prezintă în realitate ca entitate colectivă, cu alte cuvinte, ca echipă de păstori, originari cu toţii din Montaillou, şi puternic sudată, chiar supra-determinata, datorită legăturilor

familiale : M-am angajat ca cioban, povesteşte Pierre Maury, la Pierre Castel, din Baga. Am stat la •el doi ani, mergînd la iernat pe păşunile de la Tortosa. Mai erau împreună cu mine, ca ciobani, Guillaume Maurs şi Pierre Maurs (acest Pierre Maurs este văr primar cu Guillaume, Şi fiul lui Raymond Maurs din Montaillou), tn primul an, prin preajma postului Paştelui, Guillaume Belibaste a venit după noi la păşune ; a rămas trei luni, deoarece îl angajasem ca cioban (III, 166). Alte angajări sau sub-angajări făcute de patron (sau de ciobanii lui ?) sînt doar sezoniere ; ele au în vedere, de pildă, mîna de lucru suplimentară pentru tunderea oilor, căutată la sfîrşitul Primăverii.

Viaţa de cioban nu determină doar legături „verticale" de subordonare salarială, comparabile întrucîtva cu cele care mai există şi astăzi între patroni şi muncitori, în agricul245

tură şi în domeniul creşterii animalelor. Ea cere din partea păstorilor (care, chiar cînd sînt salariaţi, au adesea mica lor turmă de oi) şi stabilirea unor relaţii „orizontale" : cu alte cuvinte, forme de asociaţie cu confraţii sau cu patronii altor păstori şi ai altor oi. Eu însumi şi tovarăşii mei, Guillaume, Pierre şi Arnaud Maurs, povesteşte Guillaume Baille, ne-am dus să iernăm la păşunile de la Calig (aproape de Tarragona). Aveam oi puţine: din pricina aceasta, ne-am alăturat grupului de păstori şi de oi care depindeau de Pierre Vila, dinPuig-cerda ; grupul acela era alcătuit din patru ciobani şi un conducător de catîri, cerdani cu toţii (II, 390). Cu alt prilej, Pierre Maury, fraţii Maurs şi patronul lor comun (care, în momentul acela, nu este altul decît catalanul Pierre Castel, din Baga) se asociază, la momentul potrivit, cu nişte cerdani : Vara următoare, povesteşte bunul nostru păstor, am adus oile la trecătoarea Pal (actualii Pirinei-Orientali), şi ne-am alăturat păstorilor şi oilor lui Arnaud Faure (din Puigcerda); toată echipa lui de păstori era de origine cerdană (III, 167).

Pierre Maury izbuteşte uneori, cîteva anotimpuri, cînd este răsfăţat de soartă şi răsplătit pentru truda lui, să devină propriul său patron. în cazul acesta, cu atît mai mult, foloseşte tot felul de tehnici ; de pildă, întrajutorarea frăţească, angajarea de păstori salariaţi, şi apoi, asocierea cu un alt stăpîn... la care, el însuşi, devine angajat! Aceste combinaţii variate se produc mai ales cînd situaţia la munte devine grea, în urma unui război între exploatatori feudali : în vara aceea, povesteşte bunul păstor, m-am dus la trecătoarea (pireneană) Isavena, Ungă Venasque. Am rămas acolo peste vară, îvipreună cu fratele meu Jean ; Jean şi cu mine l-am angajat atunci pe Bernard din Baiuls ca să ne ajute să păzim oile;... apoi, de Sfîntul Mihail, am coborît la trecătoare, şi am venit la Lerida; a trebuit sa

246

ocolim teritoriul Casteldans din pricina războiului de acolo, dus de Nartes

şi Guillaume den Tensa, Ne-um pus aşadar oile împreună cu cele ale lui Muctiarun şi Guillaume Muii-rier, doi crescători din Ulldecona -9. Cu oile acestor doi crescători (subînţeles : faţă de care am devenit asociaţi-salariaţi), ne-am dus să iernăm la păşunile de la San Mateo, eu, fratele meu şi doi ciobani, unul cerdan, celălalt din Venasque (III, 195). Să adăugăm, ca să încheiem acest punct, că asociaţiile acestea, de tip variat, se desfac aproape la fel de uşor cum se fac : Pierre Maury, povesteşte Guillaume Maurs, s-a hotărît să-şi dea la o parte oile sale de cele ale joatronului la care muncea atunci, Pierre Castel... Şi-a luat deci oile şi a plecat, iar cînd s-a întors, a spus că le-a vîndut unui negustor din San Mateo (II, 182).

In afară de forma de salariat, şi de ceea ce am putea numi „simpla asociere"3t> pe care am evocat-o mai înainte, mai există şi o întreagă categorie de contracte de „arendă ovină" ; au fost studiate de diferiţi autori, care s-au ocupat de acele gasailles din Toulousain, megeries din Provenţa, şi baux ă cheptel în-tîlnite cam peste tot 3L. între cei originari din Montaillou, rămaşi pe loc sau emigranţi, această arendă de ovine ia forma numită parsaria: contractul încheiat de Pierre Maury (III, 169) cu crescătoarea Guillemette Maury, consanc-vina şi consăteanca lui, pe care a întîlnit-o în apropiere de Tarragona, este o variantă originală a contractului gasaille : am pus oile pe care le aveam eu în „parsaria" cu Guillemette, povesteşte Pierre ; trebuia să împărţim pe din două cîştigurile şi pierderile, dar în aşa fel încît Guillemette să acopere cheltuielile (pentru întreţinerea ciobanilor şi a turmei [II, 169]. Asociaţia^ dintre cioban şi crescătoare nu va fi liniştită, în ciuda certurilor destul de mari dintre cei doi parteneri, după cîtăva vreme, Guillemette va investi, pe lîngă bani, douăzeci de °i suplimentare în asociaţia ei parsaria cu păs247

torul cel bun. A doua zi dimineaţa, povesteşte acesta, ara primit de la Guillemette douăzeci de oi, şi m-arn întors cu ele Iu 'păşimile de Iu Calig (III, 181, text ambiguu).

Contractul parsaria există şi el, chiar în cadrul teritoriului satului Montaillou : Guillemette Benet, al cărei bărbat se bucură în sat de un statut de agricultor-patron (de vreme ce are boi cu care ară şi care trebuie închişi seara după ce isprăveşte munca [I, 478]), şi-a încredinţat oile în parsaria, prin 1303, familiei aceleia bogate, Belot, care pare să fie specializată în creşterea oilor : Acum vreo optsprezece ani, povesteşte Guillemette Benet, în 1321, ţineam, bărbatul meu şi cu mine, oi în „parsaria'' la familia Benet. Era seară, cînd soarele este la asfinţit, în timpul verii. Duceam pline acasă la Belot pentru ca cei din familia aceasta să poată trimite plinea lui Guillaume Belot şi lui Raymond Benet, fiul meu, care păşteau „oile primite in parsaria" (I, 477). Pe baza unui contract, rămas probabil în stadiul oral, fără intervenţia vreunui

notar, familia Benet i-a dat familiei Belot, în cadrul înţelegerii lor „par-ţiare", o fracţiune din turmă, precum şi o parte din mîna de lucru şi pîine făcută în casă pentru echipa de ciobani.

NOTE

Boria (şură sau afacere) : II, 184. '

V. despre acest aspect Poitrineau şi Freche, pen tru zonele muntoase din Auvergne si din Languedoc.

III, 287. în Cambresis, la sfîr.şitul Evului Mediu, raportul dintre valoarea lînii şi cea a venitului de pe turmă (acesta fiind considerat la valoarea ani malelor ca marfă) pare să fie şi mai ridicat: de or dinul unu (lîna) la doi (turma), faţă de unu la trei în Sabarthes (după H. Neveux, Lcs Grains de Cam bresis, teză de doctorat de Stat, în manuscris, voi. II, p. 548).

243

III, 179. V. şi cazul abaţiei Boulbonne : are o turmă de 2 000 de oi în munţii din Vicdessos, pe la 1310—1315 (A. Garrigou, Etu'des historiques..., 1846).

R. Pastor de Togneri, 1973, pp. 150—154, a subliniat acest rol al mînăstirilor şi al ordinelor călugăreşti în organizarea transhumantelor iberice ţi subpireneene, după Reconquista.

II, 183. Este vorba de zone muntoase şi de lo calităţi situate în regiunile Barcelona şi Gerona.

II, 487. Casteldans este situat în regiunea Lerida.

Juncosa : localitate din regiunea Tarragona.

M. Chevalier, p. 399.

Jbiâ., p. 399.

IIT, 135. Despre coliba pireneană, v. şi TucoChala, p. 233. So poate considera că în regiunea Monlaillou-Prades, unde nu există ferme izolate, colibele ţin loc, în i'elul lor, de habitat dispersat (dar tempo rar) ; despre cele cîteva ,.colibe pentru animale", din Prades d'Aillon, care aparţin unor crescători-patroni din partea locului, v. : II, 172.

,,A face o colibă" sau „a face colibă" nu în seamnă a construi un habitat, ci a ocupa o colibă disponibilă, împreună cu echipa, şi a o locui pentru o vreme.

J. A. Piit-River.s, The penple of iha sierra, Chicago-London, ed. 1969, p. 37.

M. Chevalier, p. 364.

M. Chevalier, p. 365. V., de asemenea, în Cântai, distincţia dintre mazuc (colibă) şi bargueyras, parc pentru animale, ţarc împrejmuit cu piatră. Ţarcul de piatră este una din creaţiile cele mai vechi ale creş terii tradiţionale a animalelor : este întîlnit, de pildă, în Neoliticul saharian si saholian (v.

expoziţia, des pre Sahel, care a avut loc la Paris, la Museum, în 1974).

Despre aceste probleme, M. Chevalier, p. 371, 401 etc.

10. M. Chevalier. p. 403.

Am avut prilejul să spun de altfel, în cartea aceasta, că meseria de cioban este esenţial mente masculină, si că, în Ariege, nu există vreo „Ioana de Arc", sau vreo „păstoriţă". So întîmplă totuşi, din cînd în cînd, ca o femeie, în special o văduvă, să-şi ducă oile la păşune. V. în această privinţă cazul Guillemettei „Benete" şi al Raymondei Belot [III.

70] : text ambiguu.

La Rochc-Flavin, Treize livrea des Parlament* <'" Franca, pp. 10—20, citat de Louis de Santi şi Auguste Vidai, Dcux livrea de raison (1517—1550).

volum special din Archives hhtoriques de l'Albigcoin, îasc. 4, Paris, Champion ; Toulouse, Privat, 1896.

24?

P. Coste, „La vie pastorale en Provoncc an XlV-e siecle", Etudes rurales, avril-juin 1972.

Ibid., p. 70.

Ph. Wolff, Commerce et marchands de Toulousc, 1954, pp. 197—198.

Ph. Wolff, p. 200.

Wolff, ibid. ; B. Vourzay, p. 37 bis şi p. 71 bis.

II, 470. Alte texte, analoge pentru Pierre Maury, pentru Jean Pellissicr etc.

O. de Serres, Theătre d'agriculture, liv. I, cap. VI.

Din cîncl în cînd, Jean Maury îi aduce o că maşă Iui Pierre Maury. la păşune, unde se află acesta.

III, 186. Şi II, 183 (mai ambiguu). V. şi intra.

II, 17.ri. Lumea ciobanilor constituie, ea singură, un vast sistem de informaţie : păstorii şi muntenii în general fac legătura între ei cu ajutorul unor sem nale şi al unor strigăte pătrunzătoare, care se aud pînă foarte departe (T, 403), din versant în versant.

Regiune din Tarragona.

V. de asemenea asociaţia Belibaste-Maury, pen tru şase oi (supra, cap. V).

Ph. Wolff, Commerce..., p. :;05 sq. si harta VI ; P. Coste, art. cit., in Etudes rurales, 1972 (Provence) ; etc.

## Capitolul VII MENTALITĂŢI PASTORALE

Trebuie să mergem dincolo de descrierile acestea ale legăturilor economice şi profesionale ; trebuie să descifrăm, cu ajutorul interesantei personalităţi a lui Pierre Maury, ceea ce ar putea fi poziţia socială şi

mentalitatea unui cioban transhumant din Montaillou, în deceniile de început al secolului al XlV-lea.

într-o primă analiză, Pierre Maury şi semenii lui par să se situeze pe treapta cea mai de jos a unei anumite scări sociale : situaţia lor este omoloagă, dar nu analoagă, celei a zilierilor francezi din Nordul ţării, în ultimele secole ale Vechiului Regim. Viaţa lor este făcută din neajunsuri şi chiar din mari primejdii profesionale : ai fost silit să pleci din casa lui Belibaste pe o iarnă grea; ai ajuns la o trecătoare, unde aproape ai murit de frig, îi spune Emersende Marty lui Pierre Maury, într-o zi cînd evocă, în prezenţa bunului păstor, nu numai purtările necuvenite ale omului cel sfînt faţă de el, dar şi greutăţile profesiunii de cioban (III, 198). Belibaste, 'la rîndul lui, îi atrage atenţia tovarăşului său asupra existenţei foarte grele pe care o duce ca cioban : Pierre, viaţa ta este făcută din nopţi şi zile grele (II, 177). Din acest punct de vedere, viaţa de zi cu zi, îndeosebi iarna, a unui cioban ca Pierre Maury, este aproape la fel de



grea, şi uneori la fel de periculoasă, ca cea a unui tăietor de lemne in pădure, de pildă Ber-nard Befayt, el însuşi victimă — de data aceasta în adevăratul sens al cuvîntului — a unui accident de muncă : Bernard Befayt (bărbatul Jeannei Marty din Montaillou) a murit în pădurea Benifaxa (în Spania). Muncea ca să smulgă trunchiul şi rădăcinile unui arbore cînd, deodată, rădăcinile acelea şi stîn-cile de deasupra s-au prăvălit peste el. A fost ucis pe loc (II, 190).

în ciuda unor faze trecătoare de prosperitate, Pierre Maury se socoteşte sărac, prin urmare, nepotrivit să întemeieze o familie. Cînd se culcă, i se întîmplă, mai des decît s-ar cădea, să fie, întrucît nu are nevastă, îngrămădit cu alţi doi sau trei bărbaţi într-un pat. Despre nopţile acestea populate foarte uşor de concubini neprihăniţi — ciobani, profeţi, sau spioni —, Pierre Maury a lăsat o mulţime de mărturii, dintre care nu voi reda decît una, luată la întîmplare : în noaptea aceea, ne-am culcat toţi trei în acelaşi pat, eu, ereticul Beli-baste şi Arnaud Sicre (III, 202).

Realitate frecventă şi tovarăşă acceptată de bună voie, pentru Pierre Maury, sărăcia corespunde, pe deasupra, unui ideal şi unui sistem de valori. Acest ideal, desigur, este vehiculat in fel şi chip de cultura neo-evanghelică propagata în Occitania, cînd au prilejul, de adepţii sărăciei voluntare şi de alţi eretici... sau franciscani. Găseşte însă, în Pierre Maury şi în mulţi ciobani catari din Montaillou, auditori receptivi. Bunul nostru păstor este democrat pînă-n măduva oaselor — în măsura în care aşa ceva este cu putinţă în secolul al XlV-

lea ! Este numai ură şi dispreţ pentru luxul mesei şi al veşmintelor, cel puţin cînd luxul acesta porneşte de la Biserică (în schimb, Pierre este mai îngăduitor, deşi neînduplecat dacă este cazul, cu cei care, deşi îmbuibaţi şi plini de

252

bani, dar care nu sînt feţe bisericeşti). îşi arată ostilitatea faţă de Fraţii minoriţi, pe care îi învinuieşte că benchetuiesc, în pofida regulilor, după ce au îngropat pe cineva : chefurile şi chiolhanurile acestea, notează grav bunul păstor, dăunează sufletului celui mort şi-1 împiedică să ajungă în rai (II, 30). In privinţa aceasta Pierre reia chiar cuvintele din textul sfîntului Matei ', „despre fariseii care umblă după locurile dintâi la ospeţe" : ceea ce dovedeşte că are o oarecare cultură evanghelică, ajunsă pînă la el datorită ereticilor sau călugărilor predicatori, pe care-i ascultă, deşi-i ocărăşte pînă nu mai poate 2. Pierre îi îndrăgeşte pe parjaits deoarece, printre altele, ei practică un ideal de sărăcie care presupune munca, respins de Fraţii cerşetori, care-1 predicaseră totuşi, nu fără o prefăcută ardoare...

Trecînd de la clerici la laici, Pierre îi stigmatizează pe de altă parte pe cei ce ar putea foarte bine fi numiţi ştăbimea; în limbajul Iui de păstor din Montaillou, îi numeşte călăreţii unor catâri voinici (II, 58). Sînt nişte conştiinţe false, care se prefac că şi-au uitat trecutul de eretici. Puternicile lor relaţii, după ce s-au lepădat pe jumătate, îi apără de temniţă : cunosc o mulţime de oameni în Sabar-thes care călăresc pe catîri voinici; sînt lăsaţi în pace; nimeni un se poate atinge de ei; cu toate acestea, au fost amestecaţi în erezie. Acestei nedreptăţi pământeşti, Pierre îi opune idealul unui paradis catar şi democratic, unde cei mari şi cei mici se întîlnesc şi stau alături fără nici o problemă (II, 179).

Idealul acesta egalitar este foarte departe de rapacitatea unui Pierre Clergue sau de cea a unui Arnaud Sicre, care vor cu orice preţ să-şi sprijine sau să-şi recapete propria casă (domus). Pierre Maury îşi bate joc de această rapacitate : deoarece păstorul cel bun este unul din aceia care nu au casă, unul care locuieşte

253

pretutindeni, desprins de bunurile acestei lumi ; mentalitatea lui de cioban girovag, în privinţa aceasta, este foarte deosebită de cea a celor ce rămln in sat, înstăriţi sau nu, zăvoriţi în casă şi pe pământurile lor din Montaillou, aşteptînd să vină Inchiziţia să-i descopere.

Putem ghici unul din motivele acestui pau-perism al păstorilor, simţit în fapte şi asumat fără complexe de cei care-1 suportă. Motivul acesta este nomadismul. Ciobanii posedă, din cînd în cînd, un catîr, alături de care este un

catîrgiu : se cară astfel lîna şi merindele ; în cursul transhumantei, cară ceva bagaje. Dar, fundamental, catîrul este de foarte mic ajutor : ciobanul îşi duce averea în spinare. Forţa lui fizică şi rezistenţa la greutăţi sînt atît de mari, încît povara transportată în felul acesta poate fi uneori considerabilă : Pierre Maury trece, prin vad, un rîu mare, ducîndu-i, unul după altul, în spate, pe Arnaud Sicre şi pe Belibaste ; prin urmare, poate foarte bine să-şi ducă în spate, din Pirinei pînă în Catalonia, tot bagajul. Performanţele acestea individuale ating, totuşi, repede un plafon. Bocceaua cu haine, securea, dacă sînt încărcate în spate, nu mai lasă decît un loc limitat pentru alte impedimenta. Trebuie să înţelegem de pe acum ce ceremonie reprezintă aducerea, peste munţi şi peste văi, a unei cămăşi noi sau curate, de către un cioban pentru un alt cioban.

Ar fi nevoie ca păstorul să aibă o domus a lui ca să poată, asemenea rezidenţilor permanenţi din Montaillou, să strîngă acolo ceva bunuri. Nu este cazul : ciobanii, peste vară, şi mai ales în timpul iernii, cel mai adesea, locuiesc la altcineva : la patron, la prieten, la cumătru. Sau la proprietarul casei, care-i pune la plată ca pe nişte chiriaşi care dispar, întru-cît cea mai mare parte a timpului stau la păşune. La rigoare, o „casă de cioban" montată pe roate ar fi bună, dacă altceva mai bun nu se poate : însă eu nu am întîlnit vreo locu254

inţă mobilă de acest gen la ciobanii mei pire-neeni din secolul al XlV-lea, ai căror munţi sălbatici sînt alergici atît la roată cît şi la căruţă. Casa ciobanului, în decursul veacurilor următoare, va fi răspîndită mai curînd în Franţa de nord decît în Occitania.

Lipsit de o casă proprie, dacă nu pun la socoteală momentul unor scurte vizite făcute bătrînilor săi părinţi în casa familială, ciobanul transhumant, originar din Montaillou. are des-nre bogăţie o părere cu totul deosebită de ce=i oe care a^n putea-o întîlni, la aceeaşi eoocă. la sedentarii care stau la casele lor. Ciobanul ncesta coate fi relativ înstărit, dacă este vorbi de turme si chiar de bani, dar este sărac, şi nu poate fi altfel, dncă este vorba de obiecte, h'ţlne, vase. mobilă, recoltă etc.

De aici. dar nu numai de aici, se trarre fără îndoială acea extremă nepăsare fată de bunurile acestei lumi, de care face dovadă Pierre Maurv. cînd aiunge să vorbească desore problemele bogăţiei. îi place bogăţia, eventual, ca să se bucure de ea : dar, în n'ei un raz. nv, se leagă de aşa ceva, Intr-o zi, în Scania, cizmarul Am nud Siere. delator nedemascat jnră, se plînpc în fata coloniei emigrată din Montaillou că a sărăcit din nricina ereziei m.nmoi sale : aceasta fusese arsă ce rug de Inchiziţie, după ce îi fuseseră confiscate bunurile şi casa (domus). Pierre Maury îi răspunde prompt : Mu te sinchisi de sărăcie... Nici o boală, nu se lecuieşte mai uşor decît aceasta ! Uită-te la mine, în trei, rînduri am fost ruinat, cu toate acestea, acum, sînt mai bogat decît orieînd. Prima clată. eram în valea Araues, cînd Raif-mond Maulen şi mulţi allii s-au dus

să se căiască (de fostul lor catarism) la Papa : eu însă trebuie să fi avut vreo 2 000 de sous, dar am Pierdut totul. Apoi, am pierdut partea ce mi

cuvenea din moştenirea frăţească, sau „frai" pe care o aveam la Montaillou ; căci nu încumetat (de frica Inchiziţiei) să mă

555

duc acolo după ca. După aceea, am intrat cioban la nişte oameni din Ax şi Puigcerda. Cu ci, am cîştigat 300 de sous ; i-am încredinţai unui cumătru de la Urgel; iar el n-a vrut să mi-i dea înapoi; dar acum sînt totuşi bogat, deoarece obiceiul nostru lăsat de Dumnezeu este acesta : chiar de nu am avea decît un singur bănuţ, trebuie să-l împărţirii cu jraţii noştri sărmani (II, 30). Afirmînd această credinţă în milostenia activă, Pierre Maury subînţelege o anumită idee pentru bogăţie. Bogăţia pieri-toare, totuşi reală, a ciobanului care are din cînd în cînd noroc. în diverse rînduri, Pierre a avut o sută de oi, măgari (II, 57) ; iar o dată, pînă la 300 de sous. O altă dată, pînă la 2 000 de sous. Adică o sumă destul de frumuşică. Aceasta înseamnă totuşi mult mai puţin decît un bogat proprietar de pămînt din tată în fiu, ca Bernard Clergue, care poate cheltui 14 000 de sous ca să-l smulgă pe fratele său din ghearele Inchiziţiei (II, 282—283). Oricum, chiar şi atunci cînd Pierre Maury, filosoful nostru în piele de capră, îşi spune „bogat", el este conştient că bogăţia aceasta a lui este foarte relativă. Adevăratul bogat nu este un salariat ca el ; ci proprietarul-pntron, care este destul ele înstărit ca să nu fie silit să-şi lucreze pămîntul cu mîinile sale, putînd folosi în acest scop pi cele ale altora (III, 122). De altfel, Pierre ştie foarte bine — şi o spune cu diferite prilejuri lui Belibaste — , că în ciuda aşa-zisei lui bogăţii, este prea sărac —■ financiar, materia], fără casă — ca să poată întreţine cum se cuvine o nevastă şi apoi copiii pe care i-ar avea de la aceasta. M-aş însura dacă aş avea o casă ca să-mi ţin în ea nevasta şi copiii, spune un personaj libertin, reprezentat de dominicanul John Bromyard în secolul al XlV-lea. Pierre Maury, în mod manifest, nu face parte din acea elită care se poate înălţa pînă la nivelul unei case individuale .şi familiale. Nu-i este deci deloc greu să dispreţuiască bogăţia şi cu

256

siguranţă că nu este dintre aceia care, asemenea adepţilor, vechi sau moderni, ai societăţii de consum, laici sau religioşi, „ridică un templu inaccesibilului" ; nu spune că se Închină acelei entităţi care, chiar ca simplu concept se dovedeşte de neatins, şi care se numeşte „infinitatea nevoilor". In privinţa aceasta, păstorul ceî bun rămîne credincios învăţăturii primite de la dascălul său Jacques Authie, în valea Arques : de bogăţiile date de Satana nu te vei sătura niciodată, oricît de multe ai avea. Cel ce ara doreşte să aibă mereu mai mult. Şi nu vei mai avea nici răgaz nici măsură, deoarece în lumea

aceasta nimic nu este statornic; şi tot ce vine de la Satana este trecător şi se nimiceşte (III, 130—131). Cuvintele acestea usturătoare se aplicau foarte bine proprietarilor de pămînt — chiar şi catari — plini de obsesii şi de frustrări domiciliare (mă gindesc la Pierre Clergue şi la Arnaud Sicre) ; dar, ţinînd seama de acest discurs al lui Authie, bunul nostru păstor era sigur că va primi îndurarea, fiind scutit cu totul —■ datorită mentalităţii lui de păstor, aeriană şi pe deplin asumată — de legile obişnuite ale greutăţii săteşti.

Totuşi, dacă lăsăm de o parte problema obiectelor materiale şi imobiliare — indezirabile deoarece nu pot fi transportate cînd duci o viaţă rătăcitoare — Pierre Maury este bogat ; cel puţin la nivelul satisfacţiilor întîm-plătoare, cînd nu ascunde plăcerea pe care o încearcă. Viaţa lui este interesantă, foarte plină, excitantă. Turmele lui pasc pe păşuni ce n-au fost secătuite de „suprapecoraţie"3. Pune să i se facă, sau să i se aducă, acolo unde se află, cămăşile, postavul, hainele ţesute din propria lui lînă, de care are nevoie '*. Din punct de vedere socio-economic, se situează, asemenea colegilor săi de transhumantă, aproape cu totul în afara domeniului opresiunii senioriale sau feudale. I se întîmplă, din cînd în cînd, sa dea vreo taxă unui senior care cere plată



cînd ciot>anul ajunge la trecători sau la păşuni. Insă, in esenţă, „raporturile de producţie", m care se află implicat, sint de natura contractuală şi mobilă, salarială sau cooperativă. Fără să fie nevoie să ridicăm glasul împotriva modernităţii (să nu uităm că lumea aceasta pastorală a ieşit din primii neolitici5, că principiile ei de bază sînt puse, în toate cazurile, cu mult înainte de secolul al XlV-lea), constatăm că bunul nostru păstor şi semenii săi se situează în afara economiei de subzistenţă cvasipură ; aceasta, sub influenţa locală, face viaţa ceva mai uşoară celor ce locuiesc în bătrînul Montaillou. Maury participă din plin, dată fiind destinaţia finală a turmelor de ovine al căror păstor este, la economia pieţii, transhumată, transpireneană. Cu toate acestea nu este silit să respecte programul nemilos al unei organizări capitaliste, care nu are-nimic de a face cu normele, prea puţin exigente din acest punct de vedere, veacului de dinaintea ciumei. Autorii care au studiat viaţa cotidiană a oamenilor din Montaillou, indigeni sau emigranţi, sînt surprinşi, de faptu, de caracterul decontractat, plin de momente libere, al ritmului de lucru — fie că este vorba do treburi păstoreşti, agricole sau meşteşugăreşti, lucrul acesta este fără însemnătate. Pierre Maury, aidoma confraţilor săi, la munte sau pe păşunile din vale, are timp liber. La nevoie, cere tovarăşilor săi să-1 înlocuiască, aceştia păzind turmele în timp ce el se duce pînă la tîrg ca să ducă sau să aducă bani (III, 166). Sau dacă pleacă, fără nici o problemă de pontaj sau de control, o face pur şi simplu, fără nici o

legătură cu profesiunea sa, ca să se ducă să-şi vadă prietenii, amantele (atunci cînd acestea nu vin ele pînă în coliba lui) ; în sfîrşit, cumetrii ; cumetri pe care şi i-a făcut de multă vreme, sau pe care-i mai dobîndeşte încă, din cînd în cînd, aşa cum vom vedea, cu prilejul petrecerilor de la vreun botez. Lipsit cu totul de spirit de grup sau de

258

provincie, Pierre Maury, ca şi cei din familia Maurs, ca toţi ceilalţi păstori din Cerdagne sau Ariege, se află postat la un nod al reţelei du informaţii policentrice, care circulă din trecătoare în trecătoare şi din munte în munte : datorită lor, el este la curent cu cele ce se petrec în Catalonia, în Pirinei, în ţinutul natal ; de altfel, se duce des pe acolo, cu toate primejdiile prezentate de Inchiziţie '.

Salariat, nealienat, informat, informai şi social, Pierre Maury are simţul sărbătorii, al bucuriei şi, pur şi simplu, al ospăţului cu carne, împreună cu prietenii. De obicei, hrana lui nu este din cele mai strălucite ; dar sînt nenumărate chiolhanurile cu carne, cu ficat de ţap, de porc, de oaie, cu ouă, cu peşte, cu brînză şi cu lapte, pe care le-a făcut în familie, la circiumă sau în aer liber ; împreună cu fraţii, cu rudele, cu prietenii, cu tovarăşii, cu duşmanii sau cu zbirii trimişi să-i confişte turma, dar pe care el îi mai îmbunase în prealabil pregătindu-le o pîine mare pe care o devorau laolaltă 8. Pierre Maury era unul din „stîlpii" salonului-sufragerie-bucătărie Guil-lemettei Maury, mica fermieră exilată din Mon-taillou, reinstalată în familie la San Mateo, pe strada plugarilor : toată lumea, cu Maury în frunte, se înghesuia la mesele acestei patroane ; străluceau prin numărul mare al comesenilor şi vioiciunea discuţiilor, dacă nu întotdeauna prin calitatea bucatelor. Am văzut, pe la Paşti, spune Guilluame Maurs, în casa Guillemettei Maury, la San Mateo, pe Pierre Maury, pe Guillemette Maury ea însăşi, pe fiii ei Jean şi Arnaud şi pe fratele ei, care se numea tot Pierre Maury, Şi pe Arnaud Sicre din Ax (delatorul) ca şi pe mulţi alţii. Vreo douăsprezece sau cincisprezece persoane. Prînzeau cu toţii laolaltă în casa aceea. Mîncau peşte. Dar mie nu-mi place peştele. Şi apoi, nu era în timpul cînd se mănîncă peşte. Mi se părea de neînţeles lucrul acesta. L-am trimis pe unul din fiii Guillemettei să

259

cumpere un ficat de ţap. Am mîncat eu din el, dar am dat şi celorlalţi oaspeţi aflaţi cu noi la ntasă in ziua aceea (II, 183—184). Chiar şi în timp de foamete sau de lipsuri mari (1310), Pierre Maury ştie să se descurce ca să găsească destulă făină pentru a-i hrăni (în afara sa) pe cei din echipă, precum şi pe prietenul său Belibaste : cam un sfert de quintal * de făină pe săptămînă şi de persoană (II, 176). La sărbători, el subvenţionează din gros, în măsura

modestelor sale mijloace, cu ajutorul priete-nului-duşmanului său Arnaud Sicre, festivi-1 tăţile lui Guillaume Belibaste şi ale con cu- \ binei sfîntului personaj, Raymonde. Pierre , Maury şi cu mine, povesteşte Arnaud Sicre, / ne-am înţeles să plătim pe din două cheltuielile pentru sărbătorile de Crăciun (cheltuie- > Iile pentru masa etc.) : eu trebuia să plătesc , pentru mine şi pentru Belibaste; Pierre Maury, pentru el însuşi şi pentru Raymonde

ai; 69).

Sărbătoare sau nu, Pierre Maury nu are tot timpul o mulţime de „imobile" şi nici obiecte personale. Are însă mulţi prieteni. Acesta este lucrul important.

Prietenii legate, la început, în chip de relaţii familiale. Bunul păstor nu are sau nu mai are o casă a lui. Dar domus părintească, ' rudele şi familia rămîn pentru el valori cardinale, şi izvor de fidelitate. Nu degeaba este el din Montaillou ! Fidelitatea aceasta se întinde pînă în domeniul ideologic : de trei ori a fost distrusă, pentru erezie, casa părinţilor mei, îi spune Pierre Maury lui Guillaume Ma-urs (II, 174) ; iar eu nu mă pot lepăda de erezie deoarece trebuie să păstrez credinţa tatălui meu. Un text scurt, dar care, pus în legătură cu altele, arată limpede că la Mon* Un quintal, pe vremea aceea, avea o sută de-livre ; greutatea livrei varia, după regiuni : între 380 şi 550 de grame (N. t.).



taillou erezia nu este ceva contestat de fii împotriva părinţilor, sau de cei moderni împotriva celor vechi.

Mai mult chiar decît un bun fiu, Pierre este, totuşi, mai înainte de orice, un frate bun : la el, simţul prieteniei, foarte dezvoltat, exprimă pur şi simplu, aşa cum se va vedea, o fraternitate care nu este cea de sînge. Capacitatea de legătură frăţească este previzibilă, într-un sistem cu o structură familială foarte puternică, aşa cum este cel care predomină la Montaillou. Pierrc a demonstrat acest lucru atunci cînd, încă foarte tînăr, a răpit-o pe sora sa, cu învoirea ei, ca s-o scape de un bărbat care o bătea 9. Iar afecţiunea lui Pierre Maury faţă de fratele său Jean, cioban ca şi el, şi tovarăş de muncă, nu s-a dezminţit niciodată, în ciuda unor certuri trecătoare, ca aceea din-tr-o vară, la trecătoarea Isavena (III, 195). Cu prilejul acestei certe, Jean îl atacă verbal pe fratele său Pierre :

— Ereticule !

La care, povesteşte Pierre, i-am răspuns lui Jean :

— Mei tu nu eşti chiar atît de departe de erezie !

Această altercaţie nu este gravă. Pierre găseşte mai tîrziu prilejul de a arăta cît de legat este de Jean : odată, cînd acesta este bolnav şi ameninţă, în delirul lui, că-i va denunţa pe toţi ereticii, a căror credinţă n-a îm-părtăsit-o niciodată pe deplin, Guiilemette Maury, care îl îngrijeşte, este înnebunită :

Trebuie ucis, spune ea, vorbind despre cel ce zăcea ; altfel, dacă sa vindecă, ne va trimite pe toţi în temniţă sau vom ajunrje pe rug (HI, 206).

Faţă de acest plan de omucidere a fratelui său, reacţia lui Pierre este imediată şi înflăcărată :

— Dacă-mi ucizi fratele, spune bunul păs tor către Guillemette, te mănînc de vie, nePuţind să v\ă răzbun in alt fel.

241

Atunci, Guilleniette a schimbat vorba !

Dragostea fratelui pentru frate se poate purifica şi îmbunătăţi, cu ajutorul unei metamorfoze, în prietenie adîncă, faţă de un bărbat de care nu eşti legat prin sînge, si care primeşte titlul de prieten trupesc. Pierre a simţit foarte bine, în cazul prieteniei sale unilaterale cu Guillaume Belibaste, posibilităţile oferite de acest transfer : Guillaume îmi este drag, spune Pierre, mai mult decît oricare din fraţii mei." căci am patru fraţi trupeşti. Căci fraţii întru credinţă — adică ereticii — prac-tică înţelegerea în toate; ei sînt aşadar mai fraţi unii cu alţii decît fraţii născuţi dintr-un acelaşi tată şi dintr-o aceeaşi mamă trupească : fraţii aceştia se ceartă unii cu alţii de multe ori! Şi apoi, se destăinuie Pierre, nu-l voi lăsa niciodată pe Guilîaum.e : tot ce avem., punem laolaltă, jumătate-juviătate (II, 182)..

Pierre Maurv îşi făcea fără îndoială unele iluzii, sau se făcea că nu vede bunele sentimente ale lui Belibaste în privinţa lui. Intre ei, acel fiUy-fifty era ou sens unic. Pierre ţinea la 1 Guillaume, dar nu şi invers. Oricum, prietenia aceasta neîmpărtăşită nu era doar expresia unui suflet frumos ; ea se înscria, de asemenea, ■ po un fond de cultură occitană şi de rudenie artificială : fraternitatea totală a prietenilor ce nu sînt rude între ei, care împărţeau totul pe din două. fără să stea la gînduri, era insti-tutionnlizată în formele rituale ale acelui af- : frerement, atestat ca atare încă de la începutul < secolului al XlV-lea.

Acest affrârement este o formă de rudenie , artificială. Pot apărea însă şi alte forme, privi- î toare tot îa ciobanii pirenceni din anii \ 300 :) mă gîndesc la legăturile — de la bărbat la bărbat, de la bărbat la femeie, sau de la femeie la1" femein — dintre cumetri şi cumetre. Legăturile acestea sînt oficializate de instituţia botezului, care atribuie naşilor, naşelor şi rudelor unui

copil botezat, deveniţi cumetri între ei, răspunderea comună a educaţiei şi a viitorului copilului cu pricina. Prietenia pură dintre Pierre Maury şi cei la care el ţine şi care ţin la el nu este aoar o categorie de afectivitate trăită pentru ea însăşi, cum ar li cazul astăzi, în lumea noastră. Ea se bazează adesea pe legătura precisă de copatemalism, explicată de o interesantă ieşire a lui Belibaste împotriva bunului păstor; omul cel siînt, de fapt, este nemulţumit

de însuşi principiul sociabilităţii cultivate de Pierre Maury : acesta cere să iie pus naş la botezuri, nu numai din solicitudine îaţă de micuţa fiinţă sfinţită în felul acesta, ci şi fiindcă are grijă, pur şi simplu, sa-şi facă mulţi prieteni printre bărbaţii şi femeile cărora le devine cumătru : iţi taci mulţi cumetri şi multe cumetre, ii spune Beiibaste lui Maury, de vreme ce (ca naş) te duci ia botezul copiitor; iţi risipeşti tot ce ai cu sărbători de jelui acestora; însă botezurile, încumetrirea sau copaternitateu nu slujesc ia nimic, decit la legarea unor prietenii între bărbaţiM. Nemulţumit de aceste vorbe, Pierre reacţionează cu înflăcărare ; îşi foloseşte riposta ca să dezvolte o filosoîie a prieteniei : banii şi bunurile mele eu le cîştig ; le risipesc deci aşa cum am chej; nu voi renunţa la aceasta nici de dragul tău, nici de cel al altuia, deoarece in )elul acesta (făcîndu-mi cumetri şi cumetre) dobmdesc prietenia multor oameni. Teoria aceasta a prieteniei bazată pe copaternitate este sprijinită ia Pierre Maury pe o filosofie a binefacerii : Căutînd să dobîn-desc atît de multe prietenii, mă gindesc că trebuie să fac bine oricărui om; dacă omul acesta este bun (adică eretic şi credincios), voi îi oricum răsplătit; dacă omul este rău (adică, dacă nu este eretic), va căuta măcar să-mi întoarcă binefacerile primite de la mine.

Tripla legătură indisolubilă, dintre prietenie, îricumetrire şi binefacere primită şi întoarsă, formulată în diferite rînduri de bunul păstor, 263

va rămîne, în vremurile ce vor urma, foarte vie ; în zilele noastre, o demonstrează etnologii care studiază lumea iberică şi civilizaţiile munteneşti sau de pe coastele occidentale ale Medi-teranei. John Pitt-Rivers, de pildă, face anchete despre People of Sierra; el întâlneşte această triplă legătură, păstrată cu sfinţenie, printre ţăranii şi orăşenii din Andaluzia : la oamenii aceştia, ca şi la omologii lor de altădată din Montaillou şi din Catalonia, înrudirea artificială, copaternâ, întăreşte conexiunea familială. Micile daruri întreţin prietenia mai bine decît ar face-o lungile efuziuni.

Analiza comparativă, chiar şi în cadrul pire-neo-iberic, nu este principalul meu scop. ueo-camdată, este suficient să arăt cit de esenţială este încumetrirea pentru a defini prietenia montalioneză. Cazul lui Pierre Maury, grăitor din acest punct de vedere, este cu eîeet multiplu : unui cumătru, al cărui nume ne este necunoscut, îi încredinţează Pierre Maury banii scoşi din vînzarea oilor sale, într-o vreme cînd, temîndu-se de Inchizitori, şi-a vîndut toate animalele (II, 175). Cumătrul, aşa cum se vede din acest episod şi din alte cîteva, joacă aşadar rolul de depozitar de încredere. Nu este totdeauna vrednic de ea : într-o vreme, povesteşte Pierre, cîştigasem 300 de sous lucrînd ca cioban la nişte patroni din Ax-les-Thermes şi Puigcerda. Am încredinţat suma de care am pomenit unui cumătru de ai meu care locuia în regiunea Urgel. Nu mi-a mai dai niciodată înapoi banii aceia lăsaţi la el (II, 30). In afară de bani, poate fi încredinţată spre păstrare, unui cumătru, o persoană ; de

pildă, o femeie, aliată sau rudă, nădăjduind să-i fie apărată astfel virtutea sau siguranţa ; cumătrul acesta poate fi folosit (mai ales dacă are o casă mare) ca o simplă gazdă. Totul este ca, în prealabil, să-ţi alegi bine personajul. Iarna aceea, spune Pierre (III, 194—195), am petrecut-o, împreună cu fratele meu Jean Maury, la Castel-dans. Locuiam amîndoi în casa notarului Beren264

ger din Sagria, care nu era altul decît cumătrul lui Jean Mauri/... Mai tîrziu, am dus-o pe Elan-che Marty la Casteldans; şi am instalat-o în casa acestui Berenger. (Blanche Marty este într-adevăr o protejată a lui Pierre Maury ; ii este destul de apropiată, de vreme ce este soră cu Raymonde Piquier : aceasta este concubina lui Belibaste şi, pentru un moment, soţia bunului păstor).

In sfîrşit, aşa cum s-a văzut, mărturia unui cumătru, plăsmuitor de alibiuri, se poate dovedi preţioasă. Poate fi necesară, în cazul unui proces cu Inchiziţia, după care sînt mari riscuri să ajungi să putrezeşti în temniţă.

Viaţa transhumantă îi dă lui Pierre Maury o mulţime de prilejuri să fie poftit pe la botezuri şi să devină naş ; cîteodată, el poate avea mai mulţi cumetri într-o singură parohie; acesta pluralitate de copaternitate constituie pentru el, în timpul veni, dar mai ales cînd este la iernat, un motiv de absenteism... cu deo-sabire dacă Belibaste se află prin apropiere ; Pierre poate, în acest fel, să-i facă vizite prietenului său, sub pretext că se duce să-şi vadă cumetrii : Pierre Maury, eu şi alţi şapte cio~ bani, iernam, povesteşte Guillaume Maurs, cu oile lui Pierre Castel la păşunile de la Tortosa. In ajun de lăsata secului de Paşti (poate în vederea acestei sărbători ?), Pierre Maury s-a despărţit de mine şi de oi, zicîndu-mi:

— Vreau să mă duc să-mi văd un cumătru, Eyssalda pe nume, în satul Flix (aproape de Tarragona). De altfel, în satul acesta, am o mulţime de alţi cumetri, mai ales umil care se numeşte Pierre Ioyer.

Pierre Maury a lipsit într-adevăr vreo trei săptămîni, In timpul cărora a stat la Flix. Cînd s-a întors la păşunile noastre din Tortosa, l-a adus pe ereticul Guillaume Belibaste, pe care a reuşit să-l angajeze, ca păstor, la Pierre Castel, pentru o lună (II, 177).

Ii cunoaştem bine pe cumetrii lui Pierre şi Jean Maury, şi pe cei ai altor cîţiva. Am văzut, 265

de altfel, că, la Montaiilou, instituţia cumetriei era înfloritoare ; ea ţeseă între locuitorii satului reţele de complicitate care se adăugau celor ale ereziei, ale căsătoriei şi ale dragostei.

Dincolo de legăturile de prietenie specifice, care se apropie de pateraitatea-filiaţie, şi încă şi mai adesea de fraternitate sau de copater-nitate, Pierre Maury şi semenii lui mai practică, într-o măsură destul de mare,

asociaţia, în care elementul practic este greu de separat de elementul afectiv : am mai evocat acest tip de legătură, cînd am vorbit despre raporturile de cooperare pe care se sprijină economia pastorală şi transhumantă. Aici nu voi reveni asupra acestui lucru decît pentru a sublinia încă o dată cît de strîns legată este asociaţia, sub acest aspect, de sociabilitate. Primul exemplu : cu prilejul şederii sale în Fenouilledes, cînd şi-a petrecut vara ia trecătoarea pireneană Orlu, Pierre Maury, însoţit de echipa sa de păstori, a intrat ia crescătorul Pierre Andre, originar din Planezes (III, 159—160). Situaţia este destul de complexă, de vreme ce, în echipa ciobanilor citaţi mai înainte, figurează şi cei doi fii ai numitului Pierre Andre, numiţi Bernard şi Guillot. Legătura filială dublează aşadar legătura salarială. Dar nu aceasta este totul : echipa de ciobani a lui Pierre Andre, în care Pierre Maury este figura cea mai de seamă, se asociază, pe de altă parte, foarte independent se pare, şi fără să-şi consulte patronul, cu o altă echipă de ciobani, ea însăşi salarizată de un alt crescător din Saint-Paul-de-Fenouilledes, care se numeşte Roquefeuil. Toţi ciobanii din echipa Andre şi toţi cei din echipa Roquefeuil. timp de două veri şi o iarnă cel puţin, sînt deci, de acum încolo, în bloc, asociaţii sau tovarăşii (socii) unii altora, fără ca asociaţia aceasta să aibă de a face cu patronii lor ca atare. Asociaţiile acestea neformale de muncitori pot ajunge pînă la depunerea mutuală a unui jură-mînt de credinţă de tip medieval ; şi aici, este



greu să deosebeşti pornirile inimii de nevoile muncii. Să luăm cazul celor trei ciobani mi-granţi, veniţi de pe versantul de nord al Piri-neilor, evocaţi de Belibastc într-o conversaţie cu Pierre Maury : Pe drumul ce duce de la Serviete la Montblanch, povesteşte omul cel sfînt bunului păstor, m-am întîlnit cil trei persoane, Raymond Maurs (din Montaiilou), Ber-nard Laufre (din Tignac) şi Raymond Batailler (din Gebctz) ; îşi juraseră credinţă unii altora şi se duceau la Montblanch ca să-şi cîştige existenţa (ITI, 168).

Aceste forme de sociabilitate s-au născut în munţii din ţinutul Ariege ; sînt întărite însă de nevoile exilului şi ale migraţiei, care implică sau care impun o solidaritate necesară între girovagi; ele pot fi întâlnite chiar şi în afara lumii păstorilor, la femeile dezrădăcinate •— văduve sau despărţite de bărbaţii lor — pe care exodul le-a azvîrlit din valea superioară a rîu-lui Ariege pînă în Catalonia : Blanche Marly (dintr-o familie de fierari bogaţi din Junac) se asociase, povesteşte Pierre Maury, cu bătrina Esperte Cer vel (originară din Montaiilou şi văduva unui fierar tarasconez) ; locuiau împreună, în tovărăşia fiicei Espertei, Mathena, într-o casă situată aproape de capătul podului, la Lerida (III, 197). în sfîrşit, asociaţia, la Montaiilou ca şi în Sabarthes, poate pregăti una din formele de vendettă : bărbaţii din familia Maurs sînt veteranii asociaţiilor pe bază de fidelitate, acestea fiind încheiate de ei la bine (să

muncească împreună) şi la rău (să se răzbune în familie). Am văzut mai înainte cum fusese pusă la cale cabala care avea să încerce să-1 ucidă pe Pierre Clergue : trei bărbaţi din Montaiilou (dintre care doi din familia Maurs, fraţi pastori) încheiaseră între ei, între „compaigns"', jurînd pe pline şi pe vin, o asociaţie de affre-retnent comunitar. Scopul ei : să-1 ucidă pe Preot.

267

Prieteniile filiale, frăţeşti, de cumetrie, asociative, se combină cu prieteniile pur şi simplu şi cu complicităţile eretice sau antieretice ca s~i formeze cercul prietenilor fiecărui locuitor, al fiecărei domus, al fiecărui cioban, cerc simbolizat prin expresia „toţi prietenii" : Iţi faci prieteni cu botezurile şi cu încumetrirea, îi spune Relibaste lui Pierre Maury. Salută-i pe toţi prietenii noştri, îi aminteşte la rîndul său Ray~ mond Pierre aceluiaşi Pierre Maury, înainte de a se despărţi de el, acesta plecînd să dea o raită pe la o casă simpatizantă (III, 129). Pleacă, din pricina ta, ar putea avea necazuri toţi prietenii, îi spune, în plin Montaillou, Guillaum*» Belot lui Pierre Maury, din partea lui Arnaud Faure, care este totuşi unchiul (un fricos fără Dereche) bunului păstor (II. 174). Pierre Maury izbucneşte în hohote de plîns auzind această frază ; a înţeles că, de frica Inchiziţiei, familiile Belot şi Faure, care sînt totuşi consătenii şi rudele lui, l-au eliminat clin rîndurile prietenilor lor : prin urmare, refuză să-i dea sfînta ospitalitate ; îl roagă să-şi vadă de drum, zvîr-lindu-i. de este nevoie, un dumicat de pîine, numai să-1 facă să plece. Chiar si atunci cînd legile sînt încălcate. Prietenia, pentru ciobanii din Aude şi Montaiilou de altădată, întocmai ca la corskaniivşi andaluzii din vremea noastră, rămîne o relaţie cardinală ; ea este mai activă decît în societăţile individualiste din noua noastră lume industrială.

Prietenia nu implică neapărat, ca revers, duşmănia. Pe baza unor noţiuni tradiţionale, privind conflictul dintre cultivatori şi păstori, avem uneori tendinţa să ne reprezentăm lumea ciobanilor ca fiind, în esenţă, o lume de certăreţi, ba chiar o lume antagonică. Dar, dacă mă refer Ia exemplul păstorilor din Montaillou şi din împrejurimi, lucrurile nu stau tocmai aşa. Sînt încăierări, însă ele au loc îndeosebi între grupuri de ciobani ; sau între ciobani Şt

vreun hoţ. Ca grup, faţă de societatea înglo-bantă, ciobanii, după părerea mea, nu se situează contradictoriu. Grupul se prezintă, deşi -gur, ca unitate socio-economică originală, ca legile şi mentalităţile lui. Insă membrii, mai ales cînd este vorba de recrutări externe, se fac din rîndul fiilor cultivatorilor-care-cultivă ; aceasta îi împiedică să se socotească, în esenţă, sub auspiciile antagonismului faţă de sedentari.

In general, ciobanii rămîn celibatari şi fără urmaşi : deoarece, cu sau fără temei, în propriii lor ochi, sint prea săraci ca să se însoare. Excepţiile de la

această regulă anticonjugală sînt destul de rare ca să poată fi menţionate, cu mare grijă, de textele noastre, cînd, în mod extraordinar, este cazul : „Eram cioban împreună cu Guillaume Ratfre, din Ax, care se însurase la Caudies", notează într-o zi, nu fără oarecare mirare, Pierre Maury u. Dacă-i lăsăm de o parte pe Guillaume Ratfre şi pe alţi cîţiva, păstorii profesionişti nu se prea însoară cu adevărat ; de aceea recrutările externe sînt necesare : altfel, grupul lor ar slăbi, sau chiar ar dispărea.

Faţă de lumea exterioară, atitudinea păstorilor dovedeşte o pozitivitatea adesea amicală. Unul dintre ei •— şi acesta este cazul lui Guillaume Maurs, de pildă — poate urmări o necruţătoare şi dreaptă răzbunare, de altfel neizbutită, împotriva familiei Clergue : aceştia i-au persecutat familia atît de tare, încît au alungat-o din ţinut. Oricum va fi fost, eşantionul nostru de ciobani, care nu este mic, nu prezintă nici un ticălos (salaud) caracteristic, în sensul sartrian sau pur şi simplu vulgar al termenului. Ticăloşi ca cei întîlniţi, dimpotrivă, fără nici o greutate, în lumea amorală a celor ce nu sînt ciobani (mă refer, de exemplu, în privinţa aceasta, la Pierre Clergue, la Arnaud Sicre ; sau chiar la Beiibaste, acel cioban de ocazie, însă sedentar din vocaţie, care nu se



linişteşte pînă ce nu exploatează pînă la capăt prietenia pură pe care i-o arată Pierre Maury). In cadrul acestei societăţi de păstori, mai simpatică, în ansamblul ei, decît grupul" stabil al celor înrădăcinaţi în domus, Pierre Maury reprezintă eroul pozitiv prin excelenţă, campion al unei anumite deschideri, plină de bucurie, către lume şi către celălalt. Cînd salută, chiar dacă este vorba de cineva pe care abia îl cunoaşte, şi de care are motive să se ferească, o face cu un zîmbet larg şi luminos de cioban. Arnaud Sicre, delatorul mascat, se bucură de acest zîmbet ca oricare altul : cînd am intrat In casa Guillemettei Maury, spune el, Pierre Maury, care şedea pe o bancă, s-a ridicat, cu chipul numai zîmbet, şi ne-aw, salutat duwi obicei (II, 28).

De altfel, Pierre Maury înţelege ca relaţiile lui cu Sicre şi cu ceilalţi membri ai coloniei belibastiene să fie ca cele dintre nişte oaspeţi veseli : Vom sta de vorbă, spune bunul păstor, referindu-se la o întilnire prietenească ce avea să aibă curînd loc, acasă la Guillemette Maury, şi ne vom înveseli, deoarece, între noi. trebuie să ne înveselim (II, 30).

Maury încearcă această bucurie societară ; ştie, de asemene^, s-o inspire prietenilor săi, deşi, uneori, este amestecată cu sentimente con tradictorii, din pricina neliniştii, provocată de hărţuielile poliţiei, în care se zbate, cu dela torii mereu în preajmă, colonia belibastiană.

Cina te-am revăzut (îi spune Guillaume Belibaste lui Pierre, într-o zi cînd acesta se în toarce din munţii unde-şi petrecuse vara), am fost cuprinşi de bucurie şi de teamă în acelaşi timp. Bucurie, deoarece demult nu tz văzuse

nimeni. Teamă, întrucit îmi era frică să nu te ji prins Inchiziţia, acolo, sus, în munţi: în cuzul acesta, te-ar ji silit să spui tot ce ştii, şi te-ar ji trimis printre noi ca spion, ca să mă j prindă pe mine \III, 183). '' j

270

I

In cazul acesta, Belibaste se înşelase doar în privinţa spionului, dar nu al procedurii ; omul cu ajutorul căruia avea să fie prins, întocmai cum prevăzuse el, nu era Pierre Maury, ci Arnaud Sicre. Eroarea asupra persoanei face şi mai autentic sentimentul de bucurie împărtăşită pe care-1 trezeşte Pierre Maury printre prietenii care fac parte din grupul său. Rîsul lui Pierre este sincer, cordial. Zîmbetul, în schimb, este plin de umor, şi se poate traduce cam cu formula noastră contemporană : Dă-i înainte, prietene. Astfel, Pierre Maury se mărgineşte să opună un zîmbet fin unor îndepărtate ameninţări cu tortura, cu care îl copleşeşte, la păşune, ciobanul Guillaume Maurs, prevestindu-i că, într-o zi, Inchiziţia nu-1 va cruţa :

— Vei ]i descoperit, denunţat, prins, ca şi Belibaste, îi spune Guillaume lui Pierre. Şi îţi vor smulge unghiile (II, 181).

După ce m-a ascultat vorbindu-i în jelui acesta, continuă Guillaume Maurs în povestirea lui, Pierre Maury a început să zîrnbească.

Acelaşi zîmbet, condescendent şi totodată plin de umor, adresat tot lui Guilluame Maurs, într-o zi cînd acesta îi reproşa lui Pierre relaţiile lui eterodoxe :

— Pierre, spune Guillaume, umbli după oamenii cei răi şi te întîlneşti cu mulţi dintre ei; nu se ajlă pe lumea aceasta vreun păcătos pe care să nu-l cunoşti tu.

La aceste cuvinte, Pierre a zîmbit şi nu a spus nimic (II, 185).

Acest „zîmbet" nu este privilegiul lui Pierre Maury : îl vedem şi la Beatrioe de Planissoles, a cărei purtare, în privinţa aceasta, este destul de asemănătoare cu cea a bumilui nostru păstor, în cursul frecventelor scene de menaj, dintre Beatrice, care începe să îmbătîrnească, şi tînărul ei amant, Barthelemy Amilhac, acesta o ameninţă cu adevărat că o va denunţa Inchiziţiei, l-ara spus Beatricei, povesteşte Barthe271

lemy, că dacă m-uş afla la episcopia din Părni-ers sau într-un loc unde Inchiziţia nu lipseşte, aş da-o pe mina acesteia...; atunci, ea a zimhn, .spunîndu-mi: preoţii care sînt din secta creş-., tinilor celor adevăraţi (a ereticilor) sînt mai buni decît tine. Surîsul Beatricei, în acest caz, nu era cel al Giocondei; el pornea dintr-o seninătate crispată, dar sigură de ea. Nu se deosebea chiar aşa de mult de zîmbetul ironic şi resemnat care a încremenit pe

chipul preotului Pierre Clergue, atunci cînd Alazais Faure nu i-a îngăduit să se bucure de fecioria nepoatei ei Raymonde (I, 253, 418).

Să-i părăsim aici pe Clergue şi pe Beatrice ; să ne întoarceun la oile noastre, la ciobanii noştri în general şi la Pierre Maury în special. Notaţiile psihologice şi cele privitoare la mentalitate, ce pot fi spicuite pretutindeni, în legătură cu ei, sînt inevitabil fragmentare. în aceste condiţii, ar fi bine să ne putem reprezenta in ce fel privesc aceşti oameni sensul vieţii lor ; şi care este conştiinţa lor despre propria identitate. Răspunsul la această întrebare, care ţine de filosofia pastorală sau pur şi simplu de filo-sofia satului Montaillou, este destul de limpede. Ne este dat, în diferite rînduri, de însuşi Pierre Maury. '

O primă discuţie despre aceasta are loc în apropiere de Ax-les-Thcrmes. Pierre Maury se duce în tîrgul acesta după ce a plecat de la reşedinţa lui, pe vremea aceea obişnuită, clin Fe~ nouilledes. Venise aici ca să însoţească un ca-tîr ce căra sare, şi care sosea din Roussillon. întîlneşte, aşadar, la Ax-les-Thermes, aproape de băile locale (destinate mai ales leproşilor), alte două personaje din Montaillou : pe Guil-laume Belot şi pe propriul său frate, Guillaume Maury. Cei trei bărbaţi profită de această în-tîlnire ca să facă împreună o plimbare, în cursul căreia stau de vorbă ca nişte filosofi. Vorbăria lor nu este lipsită de nelinişte. Se aude, 279

într-adevăr, atunci, că se vor face multe arestări în rîndul ereticilor, cu deosebire numeroşi la Montaillou şi în Sabarthes. Cei doi monta-Monezi — care sînt experţi în materie — îl întreabă deci pe Pierre Maury : Cum. de te încumeţi să rămîi în Fenouilledes, dacă eşti urmărit pentru erezie ? (III, 161).

Răspunsul lui Pierre este cît se poate de profund... Este tot una că. trăiesc în Fenouilledes sau în Sabarthes, de vreme ce nimeni nu-mi poate lua soarta (fatum). Aici, sau în altă parte, trebuie să-mi duc soarta cu mine.

Soarta : vorba cea mare este rostită. Va fi des întîlnită în spusele obişnuite ale lui Pierre Maury, la masă, la păşune, sau după chef.

Noţiunea de soartă nemiloasă îl urmăreşte pe Maury în drumurile pe care avea să le facă, pînă în Spania. Se sprijină pe acest concept într-o zi cînd Belibaste spune că are de 0înd să-i găsească o nevastă şi—1 mustră cu asprime din pricina vieţii rătăcitoare pe care o duce : Te îndepărtezi de noi, Pierre, spune, în esenţă, omul cel sfînt adresîndu-se bunului păstor ; cu revenirile tale periodice în comitatul Foix, pentru transhumanta de vară, rişti să cazi în miinile Inchiziţiei; cînd, te afli departe de noi, ni grijă să nu ţi se întîmple vreo nenorocire, căci nu vei mai putea fi consolat înainte de moarte (ITT, 183)... Răspunsul lui Pierre, în această privinţă, este categoric : mai întii, lasă să se înţeleagă că nu este fricos ca un iepure ; ^i că viaţa transhumantă de care a avut narte încă din copilărie îi place- şi că are nevoie să respire măcar o dată pe an aerul de pe piscul muntelui, cînd se duce acolo eu oile : nu

pot trăi altfel decît am fost învăţat- Dacă aş rămîne tot timpul la Morella (loc canonic al iernatului Spaniol), aş muri peste vară (Ibiă.) Apoi, situ-indu-se pe obişnuita lui poziţie filosofică, bunul nastor a încheiat : trebuie să-mi urmez soarta. Dacă-ini este dat să fiu consolat, înainte de "toarte, voi fi consolat. De nu, voi urma calea

273

ce rai-a fost hărăzită. Cu un alt prilej, Pierre Maury, în termeni mai simpli, dezvoltă din nou aceeaşi idee, pentru Guillaume Maurs (care îi reproşează viaţa lui de eretic hăituit) : nu pot altfel. Am trăit aşa pînă acum, tot aşa voi trăişi de acum înainte (II, 184). ;

De unde o fi luat Maury ideea aceasta despre' soartă, care-1 nelinişteşte atît de tare ? De la prietenii săi catari ? Da si nu. Aceştia au, de-i sigur, o credinţă foarte puternică în necesitate i2... Dar li se întîmplă şi să se contrazică .' Belibaste, care nu o dată este ambiguu, chiar evocă, din cînd în cînd, pentru ciobanul nostru, vechea temă a liberului arbitru, îndreptată împotriva destinului, care ar putea fi rezumată de formula populară : „Ajută-te singur, şi Dumnezeu te va ajuta" : Omul poate foarte bine, spune Belibaste, sa se ajute să aibă un sfîrşit bun, sau unul rău... (III, 183).

De fapt, dacă influenţa albigenză este (parţial) exclusă, este uşor de comparat această noţiune de destin, dragă Iui Pierre Maury, cu alte concepte analoage, răspîndite în diferitele culturi ale Mediteranei occidentale. Locuitorii din Maghreb si musulmanii din Africa şi din Spania au şi ei simţul destinului : numeroasele întîlniri pe care Pierre Maury le-a avut, cu di-1 ferite prilejuri, cu ciobanii sarazini, n-au făcut decît să întărească, ba chiar să provoace cugetările lui asupra acestei probleme J3. Nu este nevoie însă să mergem atît de departe, deoarece creştinismul medieval (influenţat dn un maghrebian pre-islamic ce răspunde la numele de sfîntul Aupustin...) are o întreagă teorie despre Graţia divină : în versiunile ei cele mii aspre, aceasta poate fi trăită si sub auspiciile si aparenţele unui adevărat destin. în sfîrşit, să amintim că Pierre Maury este un păstor de la munte : si tocmai ..marii ciobani carp trăiesc în munţii cei înalţi" Vi vor da, char înainte de epoca Renaşterii, în calendarul lor agricol, versiunea cea mai completă a raporturilor forţate care unesc microcosmosul cu microcos274

moşul : astrologia, prin cele douăsprezece semne ale zodiacului, îşi va dicta legea, în acest Calendar (Compost), celor douăsprezece luni ale anului agricol şi celor douăsprezece perioade — care altcătuiesc şaptezeci şi doi de ani în total — în care este împărţită viaţa omului. Vedem că, printr-o încrucişare de influenţe posibile, simţul destinului, foarte limpede la un om ca Pierre Maury, poate fi în mare măsură supradeterminat.

Să notăm de asemenea că, la bunul nostru păstor, sentimentul destinului nu este legat de superstiţii absurde. Dimpotrivă, Maury personal refuză să creadă prevestirile deduse din zborul păsărilor, sau alte fleacuri despre care spune că sînt nişte scorneli de babă. Intr-o zi, Guillaume Belibaste, foarte neliniştit, se întreabă (pe bună dreptate, deoarece, pentru el, rugul nu este departe.'), văzînd o coţofană care-i taie drumul de trei ori ; Pierre îşi ride de el : Guillaume, nu te lua după semnele păsărilor sau după altele de felul acesta. Numai babele îşi fac griji din pricina lor (III, 210).

Simţul destinului, la Pierre Maury, nu este aşadar vulgar magic, ci înalt filosofic. Oare, la el ca şi la alţii, nu este vorba, foarte simplu, de o veche concepţie, firească în nişte societăţi unde creşterea nu există şi alegerea este imposibilă ? Concepţia aceasta era întîlnită, în orice caz, de curînd, larg răspîndită printre foarte mulţi ţărani din hexagon, gata oricîrid, dacă se întâmpla ceva de seamă, să invoce mîna destinului... Rămînînd la cazul (singurul care mă interesează aici) aborigenilor din Montail-lou, să spunem că noţiunea de fatalism se găsea, deşi sub o formă oarecum deosebită, în anturajul masculin şi feminin al casei Clergue. : preotul Clergue, am văzut, nu se ferea să păstreze, în ostal, păr de pe cap şi fragmente de unghii de la tatăl său Pons, ca să apere steaua sau norocul (eufortunium) casei sale familiale. Jnsuşi termenul noroc, însă într-un antonim, 275

apare într-o predică păstorească ţinută de Guil-aume Belibaste lui Pierre Maury, in legătură cu relaţiile necuvenite şi afacerile lui proaste : Faci djaceri proaste (borias) ; nenorocul (injor-tuniumj vă aa peste voi ton; şi, într-o zi, diavolul va duce iotul cu sine (ii, Ib4). La acest atac verbal, unde anticul termen noroc este prea puţin creştinizat sau diaboiizat, Pierre răspunde, aşa cum se cade, invocind in mod explicit propriul său destin de migrant şi de oui ae nicăieri : n-am ce ]ace, nu pot trăi altjel, căci aşa am trăit pină acum şi tot aşa voi trăi şi de acum înainte (ibid.).

Pierre Clergue şi Pierre Maury au aşadar în comun o anumită concepţie despre soartă, bună sau rea, aşa cum o Hărăzesc stelele ; această simplă apropiere între ideile celor doi bărbaţi, la lei ae reprezentativi pentru satui lor, pare să dovedească faptul că latalismui rural face parte integrantă ain filosoJtia satuiui Montaiiiou iJ. Trebuie totuşi notată o nuanţă între concepţiile preotului şi cele ale ciobanului.. Pentru Pierre Clergue, om de domus, soarta astrală este legată mai înainte de orice de destinul comunitar al familiei şi al celor dm casă. Deviza lui Pierre Maury, dimpotrivă, este Mei casă, nici masă; el este omul din Pinnci „ce locuieşte pretutindeni" ; destinul şi norocul sînt, pentru el, entităţi în primul rînd individuale ; ele afectează biografia unei persoane unice, în mai mare măsură decît aevenirea unui ostal.

A fi conştient de jatum, pentru Pierre Maury, înseamnă a avea simţul

profund al unei continuităţi socio-profesionale. A trăi un destin, înseamnă să ştii să-ţi păstrezi rangul şi să nu ieşi din condiţia m şi nici din meseria ta. Meserie trăită, de altfel, ca sursă de interes, ca izvor de energie vitală, şi nu, nici vorbă de aşa ceva, ca pricină esenţială de nenorocire şi de alienare. Guillaume Maurs, Pierre Maury şi Guillaume Belibaste au o discuţie, foarte revelatoare, despre acest subiect, într-o zi cînd îşi

276

păzesc oile, împreună, pe păşunile de la Tor-tosa. Pierre, spune omul cel sfînt către păstor (II, 177), isprăveşte cu viaţa asia nenorocită; vinde-h toate oile, vom cheltui banii obişnuiţi astfel. Eu voi face piepteni pentru darace, şi vom avea amîndoi din ce trăi...

La care, Pierre i-o întoarce numaidecît : — Nu, nu vreau să-mi vînd oile. Cioban am fost, cioban voi rămîne cit voi trăi.

Destinul, pretutindeni subiacent, în această frază ca în atîtea altele, este deci asumat ca o voinţă-de-a-fi de cioban, iar libertatea muntenească este compensaţia fericită a destinului transhumant. Chiar dacă trebuie să dormi sub copaci, să îngheţi încît să ajungi aproape să mori, iarna, şi să fii ud pînă la oase, toamna, cind plouă cu găleata... (I, 178 ; II, 15). Destinul acesta nu poate fi despărţit de o educaţie prealabilă de tînăr cioban, trăită aşa cum zilnic a învăţat, pe vremuri, de la părinţi. Intr-o zi, la Beceite, regiunea Teruel, Emersende Befayt, originară din Montaillou, îl atacă pe Pierre Maury în legătură cu drumurile pe care le face, departe, în munţii din Ariege ; îi spune că taţi prietenii lui, credincioşi sau Parjaits, s-au dat de ceasul morţii, ştiindu-1 acolo. Răspunsul lui Pierre :

—: Nu pot face altfel, căci nu pol duce o altfel de viaţă decît cea pentru care am fost crescut i!. (Nutritus: cuvîntul acesta implică, în amintirile de tinereţe ale celui care-1 rosteşte, conceptele de hrană şi de educaţie). In spatele ideii banale — care vrea ca omul să fie prizonierul copilului şi produsul educaţiei primite la vîrsta fragedă — se profilează, în discursul lui Maury, noţiunea mai complexă a unei legături trupeşti cu pîinea din care s-a zămislit trupul ; şi, dincolo de această pîine, cu pămîn-tul roditor care a produs cerealele din care a fost făcut omul, şi în care acesta se va întoarce intr-o zi : sufletul omului este pîinea, spune un materialist, ţăran din valea superioară a rîului

277 , , , . , .

Ariege, ale cărui vorbe eretice vor atrage cîndva atenţia lui Jacques Fournier. Sîngele apă nu se face, declară un tovarăş al lui Pierre Maury ; vrea să justifice astfel menţinerea traiului în comun dintre Emersende Befayo şi fiica ei Jeanne, în ciuda agresiunii permanente a acestei fiice împotriva acestei

mame (III, 174). încheind, Guillaume Fort din Montaillou aminteşte că, orice ar spune toate doctrinele despre învierea din morţi, ceea ce vine din ţărînă trebuie să se întoarcă în ţarină pe de-a-ntregul. După moarte, spune el, trupul omenesc se desface şi se preface în ţărînă (I, 447). Condus de departe de către aştri, destinul omului păstrează totuşi, pentru gînditorii din Montaillou, un caracter apăsător trupesc, htonian ; dominat de influenţele telurice ale macrocos-mosului lumii acesteia ; şi guvernat de educaţia socială ca şi de hrana pămîntească din copilărie. Legătura aceasta fizică face ca soarta oamenilor să ţină de părnîntul natal, ceea ce Pierre Maury a simţit foarte bine, într-o zi cînd Emersende Marty îi reproşa, cu căldură, necurmatele lui călătorii de transhumantă către Pirineii din -care se trăgea :

— Fiule, n-ar trebui să te mai întorci acolo.

Rămîi mai degrabă cu noi, aici. Nu ai nici fiu, nici fiică, nici pe altcineva căruia să-i porţi de grijă, în afară de tine. Ai putea trăi aici fără să te oboseşti prea mult. Dacă te prind acolo, s-a isprăvit cu tine.

La care, Pierre Maury ripostează arătînd, limpede că soarta lui este legată de vizitele făcute în micul ţinut de unde se trage :

— Nu, nu m-aş putea fixa pentru totdeauna aici (în Catalonia) ; şi, oricum, nimeni nu-mi poate schimba soarta (III, 183).

Să ne întoarcem de la subiectiv (ideea despre destin trăită de Pierre Maury) la obiectiv (sistemul de protecţie pastoral) : să zicem că, la urma urmei, lumea ciobanilor, în sînul căreia

278

evoluează bunul păstor, se mişcă ea Însăşi în nişte categorii socio-economice destul de clare '*• Maury şi semenii lui, mari călători, nu au nici nevastă, nici copii, nici casă. în ciuda relativei lor averi mobiliare 19 (bani, turme...), ei nu pot să adune multe valori „obiectale", îngrădiţi fiind de imperativele deplasării, care interzice păstorilor să aibă bunuri care să-i încurce, din acelea de care se înconjoară sistematic sedentarii. în loc să adune multe obiecte, Maury. care lucrează întotdeauna „la limita portabilităţii" 20 se hotăreşte să nu-şi dorească decît foarte puţine din acestea, şi să-şi transfere dorinţele sau „propensiunile" către alte tipuri de „bogăţii", care, totodată, îi ţin loc şi de familie : legături trecătoare cu iubite întîl-nite la păşune sau la circiumă ; o bogată reţea de relaţii umane, pe bază de fraternitate artificială sau naturală, de cumetrie, de pură prietenie sau de asociaţie. Acest stil de viaţă — întemeiat pe un destin asumat cu toată libertatea, nu este oare însăşi definiţia graţiei divine ?

îi place bunului păstor. Destinul său este o destinaţie. Oaia, pentru el, înseamnă libertate 21.

Pierre nu ar da-o pe un blid de linte tare ca piatra, pe care i-1 întind de

mai multe ori pri etenii săi, patronii, sau paraziţii, propunîndu-i să-1 însoare, să-1 fixeze, să-1 ajute să fie adop tat de o familie bogată. Destinul meu, răspunde în esenţă Pierre Maury celor care, cu o bună credinţă mai mult sau mai puţin reală, vor să-1 facă să prindă rădăcini, este să cutreier munţii şi văile, să am pretutindeni cumetri şi iubite schimbătoare. Păstorul are sentimentul

exprimat de el însuşi fără prefăcătorie —■ ,,eă are tot ce-i trebuie, fără să-i prisosească ceva"_22.

Bogăţiile materiale ar fi pentru el o adevărată Povară, în sensul cel mai concret al cuvîntului ■ ar fi greu do transportat în acele călătorii fără istov, care-l duc din Tarragona în Pirinei. For mulele propuse de Marshall Sahlin se aplică toarte bine ciobanului nostru : ,,nu este sărac, 27?

ci liber". Se complace în această libertate muntenească, care, dacă ai chef, îţi dă posibiltatea să arunci, în mărăcinii de pe povîrnişurile cele înalte, crucile de postav galben cu care te împodobeşte Inchiziţia (II, 177). Pierrc Maury are timp liber din belşug, concretizat în numeroasele lui absenţe ; în ciuda bolilor, a frigului, a drumurilor istovitoare, care ne silesc să nu idealizăm viaţa nenorocită pe care o duce, găseşte întotdeauna de mîncare pentru turme, pentru el însuşi şi pentru tovarăşii lui. Lapte, carne sau brînză, proteinele nu-i lipsesc.

Ceea ce face posibil echilibrul de ansamblu al acestei vieţi este, bineînţeles, malthusia-nismul cel mai feroce : are, desigur, amante. Dar nu nevastă şi, mai ales, nici copii ! (Vezi episodul semnificativ despre căsătoria lui ratată), în acelaşi sens, ajută renunţarea lui finală la capitalurile fixe : nu vrea o domus, ci o colibă de tranzit, Maury are bunuri puţine, dar nu este sărac lipit. Iar cînd pierde aceste puţina bunuri, zîmbeste : căci ştie că, dacă-şi face meseria, nu va fi greu să le aibă din nou. încălţat, singurul lux pe care şi-1 permite, cu o pereche de pantofi buni, din piele de Cordoba, o înlesnire în lungile lui călătorii (I, 20), desprins de bunurile acestei lumi, nesmchisindu-se de o viitoare arestare, aproape inevitabilă, rezervată de Inchiziţie, ducînd o viaţă pasionantă, şi pasionată, Pierre Maury este un cioban fericit. Datorită lui, consultînd textele vechi ale lui Jacques Fournier, am întîlnît, în mediul popular, imaginea plăpîndă a unui soi de fericire de tip Vechiul Regim.

NOTE

■■>■
■'!■:.. .ti

Matei, XXIIt, 6.

IT. 30 ; v. infra, cap. XXV.

P. Coste, Etudes rurales, avril 1972. (Suprapecoralie = păscut excesiv).

III, 146.

280

5. V. lucrările lui Escalon de Ponton, 1968, care arată că, în Provenţa şi în sudul mediteranean, creşterea oilor a precedat cu mai multe mii de ani adoptarea agriculturii eu producţie cerealiera.

0. B. Vourzay, in fine, p. 82.

II, 186, 187 şi passim.

II, 158, 184 ; III, 139, 140, 141, 148, 151.

III, 148, 151, 154, 155. Supra cap. V.

III, 185. V. de asemenea III, 209.

III, 159. V. de asemenea cazul lui Jean Maury, care s-a însurat într-un sat catalan, ca să poată avea dreptul la păşune. Căsătoria, în cazul său, singura de acest gen care a fost atestată, este un fapt de semisedentarizare.

Infra, cap. XIX.

Prima menţiune despre ideea de destin formu lată de Pierre Maury este posterioară pimei sale că lătorii în Spania.

G. Bolleme, Le.s Almanachs populaires au.v XVlI-e ct XVIIl-e siecles, Paris-La Haye, 1969, p. IC, 41, 42 şi passim.

Voi reveni (infra, cap. XIX) asupra acestei chestiuni.

1G. li mulţumesc lui Georges Duby care a binevoit să-mi den cîteva sugestii în legătură cu aceasta.

III, 182. V. şi supra un text analog, cu Belibaste.

V. în legătură cu aceasta M. Sahlins, „La pre miere societe d'abondance", Les Temps modernes, octobre 1968 ; articol reprodus în Stone age economics (de acelaş autor).

Se întîmplă chiar ca Belibaste, care se lasă în treţinut de Pierre Maury, să declare, din motive ce-i drept foarte interesate, că acesta este „bogat" (II, 42).

Expresia îi aparţine lui Sahlins, op. cit.

V. remarcile foarte interesante făcute ele etno* logul Paul Riesman despre transhumanta peul ca sursă de bucurie, şi ca „chintesenţă a experienţei peul despre viaţă" ; precum şi despre „brusa ca sursă de libertate umană" (Paul Riesman, Societe et liberte chez ies Peul... de Haute-Volta, Essai d'anthropologie introspective, Paris-La Haye, Mouton, 1974, p. 1W şi

Sahlins, ibid.

---

Montaillou şi )jo]jularca reghmiior din munţii înalţi şi mijlocii ai vomitatului Foi.v, la sfîrşitul secolului al XlV-lea.

Cercurile sînt proporţionale cu numărul de locuitori (numărul de vetre). Sursă : Dufau de Maluquer (v. Bibliografie). Populaţia din 1390 este cu jumătate mai redusă decît cea din 1320, însă repartiţiile relative ale maselor demografice sînt aproape aceleaşi ca .şi la începutul secolului (harta iui J. Field-Râcurat).

Transhumantă şi catarism *Această hartă, care se inspiră (în sinteză) din diferite hărţi desenate de B. Vourzay (v. Bibliografie) sub direcţia lui G. Duby, arată itinerariile catare şi transhumante ale personajelor din Montaillou, la nord şi la sud de Pirineii de Est (harta lui .1. Field-Recurat).

---

Focarele cotare din Lauragais:

• Sat ce comporta cei puţin un calar menţiona* "v\ depcsîV.i ^•Sat ce comporta cjeta doi la cinci catari menţionaţi în depoziţii * Sat ce comportă de ia cinci la zece catari menţionaţi in depoziţii g. ©Sa' cs compcrtâ de la zece la douăzeci ds catari menţionaţi în depoziţii |? Sat ce comporta peste cînciz&ci decălări meMîcnaţtw depoziţii

\

□ Orcse sau sate unde Isi au reşedinţa exilaţi catari din comitatul Foix.

Reşedinţe succesive ale (ui Belibaste

~:_^>3-ccuri de pâşunat în timpul verii '■■■_ y.-; Locuri de pâşunat în timpul iernii

Partea a doua

ARHEOLOGIA SATULUI MONTAILLOU: DE LA GEST LA MIT

în această primă parte a cărţii mele Muntail-lou, sat occitan nu am făcut decît o explorare, nimic mai mult, pornind de la cîteva luminişuri mari create prin defrişări : viziune de ansamblu asupra satului, a pămîntului său, a societăţii de acolo ; problema fundamentală a caselor (domus), printre care se individualizează casa preponderentă, cea a familiei Clergue, ea însăşi dominată de personalitatea preotului. Do acolo, am urcat către păşunile de altitudine şi de transhumantă care conturează reţeaua internaţională a relaţiilor comunităţii : lumea păstorilor ce trăiesc în colibe ne-a dezvăluit simpatica figură a lui Pierre Maury, antitetică faţă de cea a lui Pierre Clergue.

Ancheta noastră, din acest moment, îşi va schimba direcţia. Va deveni mai stratigrafică, mai minuţioasă, şi uneori — dar nu întotdeauna mai minuţioasă, şi uneori — dar nu întotdeauna — mai puţin personalizată. în loc să străbatem cîteva sectoare mari, cvasigeografice — lumea caselor fdomus) şi lumea colibelor — vom face o investigaţie în profunzime. In partea cea mai

adîncă a stratului geologic, vom examina, atît cît va fi cu putinţă, lumea migăloasă a gesturilor din care este făcută viaţa cotidiană. După aceea, atenţia ne va fi reţnută do problemele vieţii erotice, sexuale, conjugale, familiale şi demografice. In cele din urmă, vom aborda din plin marele dosar al culturii şi al socialibităţii săteşti, ţărăneşti, populare : cu-vîntul „cultură" fiind luat, bine înţeles, nî accepţia globală pe care i-o dau antrologii.

Capitolul VIII GESTUL SI SEXUL

Mai întîi, gesturile. Să nu se aştepte de ia mine — într-un domeniu în care nu sînt puse la punct nici informaţiile, nici abordarea problematică — exhaustivitatea. Inventarul activităţii gestuale din Montaillou întocmit de mine, în cadrul mai larg al culturii din ţinutul Ariege, va fi scurt şi incomplet. Mă voi mărgini să evoc, în măsura în care documentaţia mă autorizează, cîteva gesturi : unele sînt naturale sau aparent naturale. Altele, mai evident culturale şi prefabricate de către grup. Unele dintre aceste gesturi au ajuns intacte pînă în epoca noastră şi sînt practicate şi acum : permanenţa lor constituie o dovadă că durata lungă este o caracteristică a comportamentelor. Altele au dispărut sau s-au modificat.

Plînsui şi bucuria

La nivelul emoţiilor celor mai simple : plîns, bucurie... am evocat pînă acum, în legătură cu Pierre Maury, chestiunea rîsului şi a surîsului. Voi stărui deci aici asupra lacrimilor. Atunci cînd se cade, oamenii din Montaillou plîng. Poate plîng chiar ceva mai uşor decît în zilele noastre, cînd sînt fericiţi sau nefericiţi. (Nu dispunem însă, în această privinţă, de nici o



statistică, retorspeqtivă sau contemporană...). Oamenii plîng, bineînţeles, în faţa perspectivei sau a realităţii unei nenorociri; plîng la moartea unei fiinţe dragi, mai ales la cea a unui copil, chiar dacă este foarte mic1. Bărbaţii, ca şi femeile, pălesc, tremură, plîng, atunci cînd se tem că sînt, din nou, victima unei delaţiuni la Inchiziţie (II, 227, 229 ; III, 357). Oamenii plîng în hohote — potrivit scării locale de valori respectată de păstori — în cazurile de trădare a prieteniei sau a solidarităţii, mai ales cînd aceste două cazuri sînt asezonate cu ameninţări, care lasă să se prevadă arestarea de către inchizitori. Aceasta este, de pildă, reacţia lui Pierre Maury, la Montaillou, cînd unchiul său, Arnaud Faure", şi consăteanul său, Guillaume Belot, de frica represaliilor, refuză să-1 primească (sub pretext că nu vor să-şi compromită prietenii); iar cînd ei nu-şi respectă, purtîndu-se astfel, datoriile cele mai sfinte privind ospitalitatea, rudenia, comunitatea, Pierre Maury plînge (II, 174).

Aceeaşi reacţie la Guillaume Belibaste, mai vulnerabil decît şi-ar închipui cineva în ciuda vieţii lui zbuciumate — omor, amantă, migraţie care, a făcut din

el cu totul altceva decît un copil neprihănit. Omul cel sfînt plînge, şocat, cînd Jean Maury (fratele lui Pierre) îi refuză o genuflexiune şi îl ameninţă — fără nici o urmare — că îl va da pe mîna Inchiziţiei :

— Dacă îmi mai ceri să mă închin în faţa ta, îi spune Jean lui Guillaume, te dau pe mîna Inchiziţiei (II, 483).

La aceste cuvinte, povesteşte Jean mai departe, ereticul a plecat plîngînd...

Invers ,o femeie din Ariege plînge de bucurie cînd întîlneşte un cioban din ţinutul ei, care îi dă veşti despre cei dragi :

Am înîîlnit-o pe Blanche Marty la Prades 2, povesteşte Pierre Maury, în piaţa satului. Am salutat-o şi i-am transmis salutări de la sora ei Raymonde şi de la „seniorul" Belibaste.

288

Auzind cuvintele acestea, Blanche a Jost foarte veselă şi fericită, şi a plîns de bucurie ; m-a îmbrăţişat.

Aşadar, bucuria revederii; bucuria răzbunării este însoţită de gesturi ce invocă mila divină, ambele braţe fiind ridicate către cer, gest cu semnificaţii deosebite de cele pe care i le atribuim noi astăzi, cînd efectiv, „ridicăm braţele către cer". Pe cînd treceam pe la Beceite cu oile, povesteşte Guillaume Maurs, am întîlnit-o pe stradă pe Emersende Befayt care mi-a cerut veşti de la Montaillou. l-am spus că preotul Pierre Clergue fusese arestat pentru erezie. Auzind aceasta, Emersende şi-a ridicat braţele către cer spunînd „Deo gratias". Acelaşi gest îl face Bernard Clergue cînd i se spune că cei doi care-1 denunţă pe fratele său fuseseră arestaţi3. Cînd a aflat despre prinderea celor doi bărbaţi, Bernard Clergue a ridicat miînile către cer, a căzut în geminchi şi a spus: —■ Sînt bucuros; acum cei doi sînt la închisoare.

Manifestarea politeţii şi formulele de salut

Documentele din Montaillou indică, în trecere, că anumite moduri de manifestare a politeţii, practicate şi astăzi, sînt foarte vechi şi că sînt, ca să zicem aşa, creaţii ţărăneşti : printre oamenii din Montaillou şi semenii lor, se obişnuieşte să-ţi scoţi gluga şi să te ridici, mai automat decît astăzi, ca să saluţi un prieten sau o simplă cunoştinţă, un inferior sau un superior. Toată familia Belot, adunată la gura sobei cu prilejul unei nunţi, se ridică în picioare ca să-şi manifeste respectul cuvenit lui Guillaume Authie, care a coborît de la solier Pe o scară. Pierre Maury, cabanier-şef, se ridică în picioare ca să-i salute pe nişte eretici, in trecere pe acolo, şi le oferă pîine şi lapte.

289

în sens invers, Prades Tavernier, „parjaiv" ce se bucură de un anumit prestigiu, se ridică pentru a-1 saluta pe un simplu cioban ca Pierre Maury, apoi

se aşează la loc ''. Intre egali, ridicarea în picioare este de la sine Înţeleasă : Pierre Maury, din nou cl, aşezat pe o bancă, se ridică, rîzind din toată inima, ca să-i spună bun venit cizmarului Arnaud Sicre (II, 28). Oare bărbaţii se ridicau în picioare, la sosirea unei femei, ca s-o salute ? Este posibil, dar deloc sigur, mai ales dacă ne gîndim la puternicul „masculinisnr' al societăţii montalioneze. De fapt, singurele texte care vorbesc despre ridicatul in picioare de felul acesta evocă un parfait, care se ridică voind să fugă de o femeie, căci se temea de impuritate ; sau tot nişte eretici — parjaits, doi bărbaţi care se dau repede îndărăt ca să nu atingă sînii unei ţarănci din satul nostru5. Sîntem departe, în aceşti munţi, de buna şi vechea galanterie franţuzească ce nu se născuse încă ; şi chiar şi de pura şi simpla „curtoazie" (cel puţin aşa cum o înţelegem noi. Deoarece ţăranii din comitatul Foix au ideile lor proprii despre ceea ce trebuie să fie curtoazia, după moda mon-talioneză).

Tot despre politeţe : oamenii din Montaillou nu au obiceiul, aşa cum facem noi astăzi, sâ-şi strîngă, sau chiar să-şi strivească, reciproc, mîinile, în chip de salut. După o despărţire mai mult sau mai puţin lungă, ei subliniază, cu simplitate, reluarea legăturii apucîndu-se de mînă : pe cînd urcam către trecători ca să petrec vara, povesteşte Pierre Maury, l-am întîlnit în apropiere de La Palma pe ereticul Raymond din Toulouse, însoţit de o femeie. Tocmai îşi făcea rugăciunea, după obiceiul eretic, la răscruce de drumuri, după o stîncă. M-o văzut, m-a strigat. M-am dus numaidecît către el; recunoscîndu-l, l-am apucat de mînă, aşa cum se obişnuieşte6. Textul lui Pierr»

290

Maury este limpede ; el arată că faptul de a apuca pe cineva de mînă în semn de recunoaştere constituie un obicei acceptat de toată lumea ; şi care, ca atare, se deosebeşte de obiceiurile eretice, cum ar fi cele referitoare la rugăciune sau la salut între catari.

Aşadar, oamenii se apucă de mînă cînd se „recunosc". Apoi, în viaţa cotidiană, cumetrele se ţin de braţ, cu familiaritate, şi una o strînge de braţ pe alta ca să o prevină de primejdiile din spusele unei terţe persoane ".

Despăduchere

ş; gesturi de higiena

De la gesturile de sociabilitate şi de politeţe, să trecem la cele de curăţenie si de higiena ; ele sînt, de asemenea, ceva cu totul sociazil : la Montaillou, lumea nu se prea rade şi nu se spală decît foarte puţin ; nimeni nu se scaldă scufundîndu-se în apă ; în schimb, toată lumea se despăduchează, lucrul acesta făcînd parte din prietenie ; prietenie eretică sau pur şi simplu plăcută şi mondenă. Pierre Clergue se lasă despăducheat de amantele lui, de pildă. Beatrice de Planissoles şi Raymonde Guilhou ; operaţia se desfăşoară în pat, sau la gura sobei, sau pe masa de lucru a unui cizmar8; preotul profită de

împrejurare ca să Ic ţină iubitelor sale lecţii doctorale despre felul în care concepe el catarismul şi donjuanismul, Raymonde Guilhou, despăduchetoare oficială a casei Clergue, îşi exercită talentele asupra ■Jiului şi asupra mamei. ; îl despăduchează pe preotul Clergue, dar şi pe nevasta bătrînului Pons Clergue, în văzul tuturor, pe pragul ca-sei : în timp ce ucide cu rîvnă insectele para-Zlte, îi povesteşte pacientei sale ce se mai aude prin sat (II, 223). Cei din familia Clergue, n°tabilităţi ale satului, pot recruta lesne o fe291

mcie care, îndemînatică la o treabă ca aceasta, să fie în stare să-i scape de fauna de pe ei. Bernard Clergue recurge, cu gîndurile cele mai bune, la serviciile bătrînei Guillemette „Bclote". La lumina soarelui, pe pragul casei, Guillemette, femeie de treabă, caută păduchii din capul lui Bernard, recomandîndu-i acestuia să dea grîu ereticilor. Intrucît Bernard este nebun după Raymonde, fata Guillemettei, se grăbeşte, bineînţeles, să se supună ordinelor calei care-1 despăduchează (II, 276). La rigoare, despăducherea montalioneză se face în ultimul Ioc unde se stă de vorbă ; pentru aceasta, lumea se instalează la soare, pe acoperişurile plate ale caselor joase, care sînt alăturate, sau faţă în faţă ca nişte oglinzi gemene. Pe vremea cînd ereticii dominau la Montaillou, povesteşte Vuissane Testaniere, Guillemette „Benele" şi Alazais Rives se lăsau despăducheate la soare jiecare de fiica ei, Alazis Bcnct şi, respectiv, Raymonde Rives; toate patru, pe acoperişul caselor lor. Treceam pe acolo şi le-am auzit vorbind. Guillemette „Benete" spunea către Alazais:

— Cum de suportă omul durerea arsurilor de pe rug ?

La care Alazais a răspuns :

— Habar n-ai de nimic! Păi Dumnezeu ia durerea asupra sa (I, 462, 463).

De reţinut că despăducherea este întotdeauna executată de o femeie, fără ca aceasta să fie neapărat o slujnică dintre cele mai umile (Beatrice de Panissoîcs, persoană nobilă, nu ezită să se dedea la această activitate pe craniul unui preot îndrăgit).

Despăducherea consolidează sau marchează legăturile de familie şi de dragoste ; s-ar zice că implică relaţii de rudenie, sau de căsătorie, chiar şi nelegitimă. Iubita îşi despăduchează amantul, dar şi pe mama acestuia. Viitoarea soacră îşi despăduchează ginerele prospectiv. Fiica o scapă pe mama ei de păduchi.

7,92

Este greu să înţelegem astăzi rolul afectiv pe care-l avea, în raporturile umane, acea faună parazită pe care au pierdut-o °. Să mai spunem şi că despăducherea este intensă, feminină, supradeterminatăJo. în schimb, abluţ-i-unile sînt ultrasumare, chiar inexistente. Oamenii sînt în mare primejdie cînd trec o apă, prin vad, în barcă sau pe o seîndură ; se şi îneacă. Nu se scaldă,

nici nu înoată. Le place să ajungă în apropiere de Ax-les-Thermes, dar numai ca să-şi vîndă oile sau să se închine la prostituate. Băile, de altfel foarte rudimentare, sînt rezervate îndeosebi leproşilor şi celor cu boli de piele.

„Toaleta" propriu-zisă, după cîte ştim noi, este atestată la parfaits şi la pseudo-parfaits : este socotită ca o tehnică pe care o folosesc pentru a-şi recîştiga puritatea rituală. Dacă Guillaume Belihaste s-a atins cu mîinile de carne, şi le spălă de trei ori înainte să mănînce sau să bea ceva (II, 31 ; I, 325). Marea problemă pentru Belibaste nu este curăţenia mînilor, ci cea a feţei şi mai ales a gurii, organ care binecuvîntează, dar şi organ pe unde intră hrana poluată în trup11. Avem aici o trăsătură de mentalitate care explică foarte bine remarcabila murdărie externă a oamenilor din Montaillou. Nu atît exteriorul trupului trebuie ţinut curat, ci mai ales interiorul lui ; nu atît pielea, cît măruntaiele. Este ceva chiar atît de absurd ? chiar şi în secolul al XVII-lea, mulţi vor socoti că faptul de a răspîndi un miros puternic de corp prost spălat este, la urma urmei, (cel puţin pentru bărbaţi, şi prin definiţie) un semn de virilitate personală.

La Montaillou, toaleta, cînd există, ignoră zonele anale şi genitale; ea se limitează la acele părţi ale corpului care binecuvîntează, manipulează sau înghit hrana : mîini, faţă, gura. Să dai cuiva apă să se spele pe mîini este un semn de politeţe şi de prietenie. Atît pentru cei vii, cît şi pentru morţi. La Montail293

lout spune Alazaîs Azema12, nu se spală trupul mortului, i se stropeşte cu apă numai faţa După care, se trage, se pare, o stol'â pe capul defunctului (tot ca să fie îndepărtată posibila impuritate ?). Este cazul să notăm, de asemenea, în legătură cu abluţiunile celor vii, că doar ereticii-par/a/ts folosesc o pînză subţire ca să se şteargă pe faţă. Vulgurn pecus foloseşte, în cel mai bun caz, o pînză grosolană (I, 416—417).

Tot la capitolul higiena : oamenii din Montail-lou, şi din ţinutul Ariege sau Aude, se dezbracă înainte de a se culca. Exemplu : Jeanne Befayt, într-o dimineaţă, îl ameninţă rău de tot pe Belibaste care se dă jos din pat ; îi doreşte ca focul rugului să-i ardă coastele. Doar atît ! (III, 175). Omul cel sfînt este în-spăimîntat de vorbele acestea de femeie flecară ; o ia la fugă pe cîmp, fără încălţăi^i, şi aleargă aşa două leghe; şi-a lăsat o parte din haine în patul unde dormise noaptea. Aşadar, înainte de a se urca în pat, Belibaste avusese grijă să se dezbrace : îşi scosese cămaşa, precum şi pantalonii aceia scurţi, „cuissards" (II, 33).

Totuşi, la drum, cînd era silit, la han, să se culce în acelaşi pat cu concubina lui, Belibaste dormea îmbrăcat; în felul acesta nu se atingea cu pielea goală de Raymonde : şi îi înşela mai uşor pe credincioşii săi în privinţa aşa-zisei lui căsătorii. însă simplii ţărani sau meşteşugari nu aveau motive din

acestea, nici astfel de scrupule ipocrite ; ne putem închipui, destul de des, că se culcau în pielea goală : Arnaud Sicre povesteşte, într-adevăr, că, într-o noapte, la San Mateo, s-a culcat într-un pat cu Belibaste. Omul cel sfînt, notează spionul, şi-a scos cămaşa, dar nu şi izmenele. Notaţia aceasta ne lasă să credem că Arnaud, în ceea ce-1 privea, se dovedise mai puţin pudic : el se despuiase de tot (II, 31, 32).

294

Locuitorii din Montaillou, noaptea, îşi scot rufăria. Din cind in cînd li se mtîmplă chiar s-o schimbe !

Pierre Maury, la intervale foarte mari, cere fratelui său Arnaud să-i aducă, la păşune, o cămaşă de schimb : faptul îi pare, bunului nostru păstor, proaspăt schimbat, destul de important ca să-î noteze în depoziţia lui (III, 34, 181). Hainele sînt schimbate, chiar şi spălate, fără să ne putem pronunţa asupra frecvenţei fenomenului : Raymonde Arsen, slujnică la familia Belot, spală hainele vreunui parfait mai mofturos, şi, poate, pe cele ale patronilor ei1:i.

Gest obscen şi gest sacru

Să ieşim din norme, de higiena sau de politeţe.

în registrul obscen, derizoriu sau sacru, sînt atestate cîteva gesturi obişnuite printre ţăranii din Ariege, şi mai ales printre cei din Montaillou, chiar din 1300—1320. Aceste gesturi aveau să dureze şi să străbată veacurile. Mai întîi, registrul sacru : ciobanii Pierre Maury şi Guil-laume Maurs, în ciuda simpatiilor lor eretice, fac întotdeauna semnul crucii pe mîncare, înainte de a o băga în gură. (Aşa vor face, chiar şi în secolul al XX-lea, mulţi ţărani francezi care, cu vîrful cuţitului, vor „închina" pîinea, înaintea a o tăia s-o mănînce). Gestul de bine-cuvîntare practicat de cei din Montaillou nu este totuşi unanim : Bernard Clergue, bayle în acest sat, şi puternic marcat de erezie, refuză să facă semnul crucii peste hrana lui. Acelaşi refuz, bineînţeles, la Guillaume Belibaste, care-şi zice parfait: nu vrea să facă gesturile creştine de la începutul mesei, atît de obişnuite pentru ceilalţi ţărani. Cu toate acestea, importanţa gesturilor mîinii, care bine-cuvîntează hrana ce va fi mîncată, este atît de mare pentru ţăranii şi ciobanii simpli, încît Belibaste, ca un bun catar, face un gest

295

circular pe deasupra pîinii pe care o mănîncă, în lye de tradiţionalul semn al crucii Kl. ■

Oamenii se închină şi înainte de culcare ; şi numai un rău creştin sau, mai curînd un eretic aşa cum este Bernard Clergue, poate refuza, nesilit de nimeni, un gest atît de simplu (II, 283).

In categoria derizoriului, să notăm acum, l; repede, gestul cutezătorului

gînditor Arnaud '*■■ din Savignan, cioplitor de piatră : ca să-şi bată •• joc de subtilităţile unei profeţii apocaliptice, proferată pe podul din aTrascon, Arnaud ră-sucindu-şi scurt încheietura, aşa cum facem : şi noi astăzi, îşi învîrtea mina, în semn de batjocură 13;... de unde, alături de alte motive, i s-a tras o acuzaţie de erezie.

în sfîrşit, un gest obcen, care şi el a străbătut veacurile : constă în a lovi cu palma în cealaltă palmă (sau a lovi cu palma unei mîini în pumnul celeilalte) pentru a simboliza actul sexual. Iată acest gest, în contextul său, povestit de doi ţărani din Tignac (valea superioară a rîului Ariege), care stau de vorbă. Scena ne este redată de Raymond Segui, unul din eroii acestui episod :

Ştii cum a fost făcut Dumnezeu, l-am întrebat eu pe Raymond de l'Aire, din Tignac.

Dumnezeu a fost făcut din spermă şi ra hat, mi-a răspuns Raymond de l'Aire, şi spunînd aceste cuvinte bătea cu o palmă peste cealaltă.

Spui prostii, i-am întors-o eu. Ai merita să fii ucis pentru astfel de vorbe (II, 120).

De la emotivitate la dragoste

Subiacentă gesturilor, lacrimilor, zîmbetelor, atitudinilor ironice sau obscene : emoţia. In problemele afectivităţii, mai precis, ale vieţii eretice, sexuale şi, prin urmare, conjugale, registrele appameene nu sînt zgîrcite în date.

296

Am mai avut prilejul să ne ocupăm de acestea indirect, după cum a fost cazul, într-o monografie despre coliba ciobănească, despre domus, despre comunitate. Documentul nostru ne-a permis, nî trecere, să semnalăm geografic, ca să zicem aşa — diferitele „etaje" ale vieţii sexuale, afective şi conjugale ; celibatul şi „legăturile trecătoare" sînt caracteristice pentru păstori, care nu pot decît în-tîmplător întreţine iubita, avînd uneori reputaţia de tîrfă, la păşune sau prin tîrguri. în schimb, dacă cercetăm ceea ce se petrece în sat, de exemplu, la Montaillou, ca colectivitate de agricultori, viaţa cuplurilor, determinată din cînd în cînd de delincventa sexuală, se dovedeşte de o complexitate normală ; ea oferă, aşa cum se cuvine, toate varietăţile de căsătorie şi de concubinaj : mari pasiuni cvasi-trubadureşti ; lsgături conjugale cu sau fără dragoste ; legături de aşteptare, de obişnuinţă, de interes sau de afecţiune. în sfîrşit, numai la nivelul oraşelor, băieţii de familie bună, veniţi de la ţară ca să studieze ,,la şcoli", riscă să intre, departe de casele lor, în cele cîteva reţele de homosexualitate care pot funcţiona la vremea aceea. Reţelele acestea sînt, aşadar, mai curînd urbane decît rurale, şi mai curînd clericale decît laice. Orice ar spune Virgiliu, ele fac parte din rafinamentele existenţei citadine în mult mai mare măsură decît rustici-tăţile vieţii pastorale. Asupra

acestei probleme a homosexualităţii în afara satelor, registrul lui Jacques Fournier devine, din nou, o adevărată biografie psihologică. Depăşeşte simpla notaţie, trecînd la un adevărat studiu de personalitate, în cazul de faţă, autorizează elucidarea unui dosar de homosexual. Să mi se îngăduie, în această conjunctură specială, să ies din satul meu de referinţă : satele nu pot fi înţelese decît în raport cu cetatea care le domină ; dragostea la Montaillou nu poate fi descrisă decît prin comparaţie cu dragostea la Pamiers, unde varietăţile sînt mult mai numeroase. Faţă de

297

foarte relativa inocenţă cîmpenească, Pamiers este Oraşul, marele Babilon. Este Sodoma, dacă nu Gomora.

Homosexualul

Arnaud de Verniolles, originar din Pamiers, sub-diacon, şi franciscan renegat, a fost iniţiat, în copilărie, în „homofilie" de către un prieten mai mare, codiscipol şi viitor preot lfi. Aveam pe vremea aceea zece sau doisprezece ani. Asta acum vreo douăzeci de ani. Tata mă dăduse să învăţ gramatica la Magistrul Pons de Mas-sabucu, învăţător, care. mai tîrziu, a ajuns Frate predicator i7. Dormeam în aceeaşi odaie cu acest Magistru Pons şi cu ceilalţi elevi ai lui, Pierre de VIsie (din Montaigu), Bernard Bales-sa (din Pamiers), şi Arnaud Auriol, fiul cavalerului Pierre Auriol. Acest Arnaud era din La Bastide-de-Serou; era la vîrsta cînd îşi rădea barba, iar acum este preot. Mai era şi fratele meu Bernard de Verniolles, şi alţi elevi ale căror nume le-am uitat.

In această, odaie comună, in-am culcat, timp de şase săptămîni, în acelaşi pat cu Arnaud Auriol... A patra sau a cincea noapte petrecută împreună, Arnaud, care credea că eu dorm dus, a început să mă sărute, să se bage între coapsele mele... şi să se mişte de parcă eu aş fi fost o femeie. Şi a păcătuit astfel mai departe, noapte de noapte. Nu eram decît un copil, numi plăcea ce se întîmpla. Insă, fiindu-mi ruşine, nu am îndrăznit să dezvălui cuiva acest păcat...

Mai tîrziu, şcoala Magistrului Pons de Mas-sabucu se mută. Arnaud de Verniolles are alţi tovarăşi de dormit, printre care şi profesorul. Ca să nu folosească prea multe aşternuturi, acesta, pentru a face sconomie, doarme cu doi din elevii săi. In această perioadă, nimeni nu încearcă să atenteze la virtutea tînărului Verniolles. Insă „răul" s-a produs. In promiscui

1

tatea în care doarme, elevul appamean a actualizat o tendinţă latentă. Victimă a unui act de seducţie infantilă, este hărăzit să devină homosexual.

La Toulouse, oraş mare, unde Arnaud de Ver-niolles îşi continuă cîtva

timp studiile, orientarea aceasta davine definitivă. Totul se petrece în urma unor incidente neaşteptate, pe care studentul nostru are probabil tendinţa să le îngroaşe, şi pe care le interpretează abuziv : pe vremea cînd leproşii erau arşi, povesteşte .Arnaud, locuiam la Toulouse ; într-o zi, am făcut „ceva"' cu o prostituată. După ce am săvîrşit acest păcat, a început să mi se umfle faţa. Am crezut, îngrozit, că sînt lepros; am jurat că, pe viitor, nu mă mai voi culca cu o femeie; ca să nmiîn credincios acestui jură-mlnt, am început să umblu cu băieţaşiiis.

Cauzele reale ale umflării feţei lui Arnaud de Verniolles, după plimbarea la peripateti-ciana din Oraşul Trandafiriu, nu sînt cunoscute : poate să fie vorba de un oedem al lui Quincke, sau de un alt tip de puseu alergic ; acesta ar fi putut fi provocat de polenul florilor din camera prostituatei, sau de înţepătura unei insecte mari —■ albină, păianjen, scorpion... Ipoteza unei infecţii (cu streptococi ?) nu trebuie nici ea înlăturată cu totul. Un lucru este sigur : Arnaud nu avea lepră. însă frica de această boală intervine într-o perioadă de isterie populară împotriva leproşilor, sporită de nelinişti sexuale ; frica aceasta produce asupra psihicului tînârului un efect asemănător celui căruia îi va da naştere mult mai tîrziu, în anumite medii, teama de boli venerice transmise de prostituate.

După aceste două traumatisme, Arnaud se îndepărtează de femei. Pederast activ, dar încă nu notoriu, are succese masculine incontestabile. Seduce adolescenţi, sau tineri, în vîrstă de Şaisprezece pînă la optsprezece ani : de exem-Plu (III, 49), Guillaume Ros, fiul lui Pierre Ros, 299

din Ribouisse (actualul Aude) şi Guillaume Eernard, din Gaudies (actualul Ariege). Şcolarii aceştia, mai mult sau mai puţin naivi, sînt posedaţi de fostul şcolar, care odinioară fusese sedus la şcoală : reproducere culturală. Guillaume Ros şi Guillaume Bernard sînt originari de la ţară, dar loccuiesc în oraş. Din cînd în cînd, Arnaud se năpusteşte asupra uneia din cuceririle lui, fără nici o pregătire, răsturnînd-o pe o grămadă de bălegar. Alte ori, face o curte mai ceremonioasă ; îşi duce tînăra lui „pradă" într-o colibă mică, la ţară, în mijlocul viilor. Acolo se bucură de ea, şi o face să se bucure de el, smulgîndu-i victimei sale un consimţămînt mai mult sau mai puţin entuziast : Arnaud m-a ameninţat cu un cuţit, mi-a răsucit braţul, m-a tîrit cu forţa, deşi eu mă trăgeam înapoi, m-a azvîrlit pe jos, m-a strîns în braţe sărutîn-du-rnă şi răspindindu-şi sămînţa între picioarele mele, povesteşte Guillaume Ros (III, 19). Insă Arnaud ' de Verniolles refuză sa admită că o asemenea scenă de violenţă ar fi avut loc între el şi acel tînăr : amlndoi voiam acelaşi lucru, spune el în legătură cu acest episod (III, 43). Foarte firesc, Arnaud se străduie să găsească diferite poziţii ca să săvîrşească actul de sodomie : ca şi cum ar fi cu o femeie, sau prin spate etc. (III, 31).

Uneori, în .micuţa colibă de la ţară (meridi-emie) care-i adăposteşte pe amanţi, aceştia se lasă doar in tunică, se iau la trîntă şi dansează înainte de a săvîrşi păcatul de sodomie. Sau se dezbracă de tot (III, 40, 41, 42, 44 şi passim). După ce fac dragoste şi se sărută, Arnaud şi prietenul lui de moment jură pe cele patru evanghelii, sau pe calendar (III, 40), sau pe biblia din refectoriul unei mînăstiri, să nu destăinuie nimănui, niciodată, cele petrecute între ei. Studentul oferă cuceririlor sale, nu fără reticenţă, mici daruri, de pildă un cuţit etc. Toate aceste activităţi umplu timpul liber al bărbatului nostru, mai ales în zilele cînd

•60

nu se lucrează : petrece şi el în timpul sărbătorilor. Sînt însoţite, la adolescenţii care se pretează la ele, şi printre călugării şi fraţii cerşetori care formează mediul social al lui Arnaud, de puternice tendinţe de masturbare (III, 43 şi passim). Arnaud de Verniolles, dacă vrem să-1 credem, nu are o idee prea limpede despre caracterul criminal pe care îl are sodomia în optica Bisericii de la Roma. I-am spus lui Gnillaume Ros, cu foarte multă bună credinţă, declară si, că păcatul de sodomie şi cele de preacurvie şi de masturbare deliberată, erau, ca gravitate, totuna. Ba chiar îmi închipuiam, în simplitatea inimii mele, că sodomia şi preacurvia erau păcate de moarte, desigur, însă mult mai puţin grave decît deflorarea de fecioare, adulterul sau incestul (III, 42, 49). Spunînd acestea, Arnaud este cuprins ds îndoială ; are un fel de revenire de cultură religioasă, dogmatică şi disciplinară. Ştiam, adaugă el, că păcatul de sodomie nu poate fi iertat decît de episcop, sau de un împuternicit al episcopului (IU, 43).

Grupurile sociale în care se practică sodomia, evocată în registrul appamsan, alcătuiesc un mediu destul de distins, urban, dar nu lipsit de legături sau de origini ţărăneşti : există chiar, în acest „ansamblu", un individ a cărui reşedinţă este pur agrestă. însă acesta nu este nicidecum un simplu ţăran : se situează în grupurile ceva mai spălate, din care provin homosexualii din epoca aceea. Este scutier ; locuieşte în regiunea Mirepoix. Acest nobil scutier al cîmpiei a fost cel dintîi care 1-a sedus pe Guillaume Ros cînd era copil (III, 41), care, la rîndul său, va deveni tovarăşul de plăceri al lui Arnaud de Verniolles.

In general, şcolarii cărora Arnaud şi semenii Iui le aduc omagii sînt de extracţie ţărănească ; !nsă familia lor este destul de înstărită, de motivată ca să-i trimită să studieze la oraş : a£eşti tinerei ies din burghezia rurală, sau cniar din mica nobilime de ţară.

301

Totuşi, într-un caz, una dintre tinerele „ţinte" ale iui Arnaud provine direct dintr-un mediu popular (dar nu os te vorba de un copil de ţăran). Băiatul

acesta este ucenic cizmar ; are optsprezece ani ; este originar din Mire-poix ; îşi face ucenicia la Bernard din Tou-louse, cizmar la Pamiers. Acest cizmar în devenire pretinde că ştie el nişte femsi frumoase (III, 45) ; nu împinge prea departe experienţa homosexuală cu Arnaud. Aceasta se efectuează pe o grămadă de bălegar (o astfel de grămadă există aproape în curtea fiecărei case, atît la Pamiers cît şi la Montaillou). Totul rămîne la stadiul de încercare sau de flirt foarte avansat.

Într-o privinţă, registrul lui Jacquas Four-nier este foarte categoric : oricare ar fi originile rustice ale unui copil, sodomia înseamnă Oraşul. La Parmiers, există peste o mie de persoane atinse de sodomie, spune Arnaud, care exagerează amplitudinea numerică a fenomenului, dar care situează bine cadrul lui urban (III, 32). Un cadru mai curînd distins : am văzut că homosexualii sînt recrutaţi mult mai mult printre elevii din şcoli decît printre ucenicii meşteşugarilor. La o vîrstă care nu mai este atît de fragedă, pot fi întîlniţi şi în rîndurile clerului secular : Arnaud evocă adesea un anumit canonic care, ameţit de băutură, îşi pune servitorul, sau pe un păzitor de capre care stă în ca^a lui, să-i frece picioarele : încălzit bine, foarte curînd, canonicul îl sărută pe cel ce-1 fricţionează, îl strînge în braţe ; şi poate, pînă la urmă, face şi mai mult (Iii, 41, 44).

Fraţii minoriţi, al căror capricios satelit estă însuşi Arnaud de Verniolles, sînt învinuiţi şi ei că se îndepărtează de la „calea cea dreaptă" a heterosexualităţii. Un anumit frate minorit din Toulouse, fiu sau nepot al Magistrului Raymond din Gaudies, îşi părăsise ordinul, deoarece călugării din acest ordin, dacă ne luăm după învinuirile numitului frate, se dedau la păcatul sodomiei (III, 31, 32).

Arnaud de Verniolles se conformează modelelor urbane, clericale, relativ elitiste, pe scurt, ne-ţărăneşti (şi ne^domiciliarc), ale homosexualităţii din Ariege şi Toulouse. Este un om fin (în sensul citadin al epitetului) ; cultura lui, literară, nu se poate compara cu cea, aproape pur orală, care se întâlneşte la Montaillou. In satul cu cruci galbene, posedarea sau doar împrumutarea pe termen scurt a unor cărţi venite din exterior este un fapt extraordinar, rarissim ; pentru Arnaud de Verniollas, dimpotrivă, cartea, dobîndită, luată cu împrumut, dată cu împrumut lui Pierre sau Jean, este obiect uzual. Printre cărţile cu care umblă Arnaud, şi pe care, din cînd în cînd, într-o clipă de mînie, le aruncă în capul micilor lui prieteni, se găsesc biblii, evanghelii, un calendar. Dar şi, la aceste începuturi ale unei Renaşteri foarte timpurii : un Ovidiu. Ovidiu, teoretician şi practicant al tuturor felurilor de dragoste... Arnaud a frecventat oraşul Toulouse ; a călătorit pînâ la Roma (III, 33). La Pamiers, îl întîlneşte pe vaklenzul Ravmond de la Cote. Pe scurt, este învăţat, are relaţii, are experienţa lumii.

Să nu facem totuşi din Arnaud simbolul unei reuşite sociale. Ieşit poate din popor, dar fără să aspire cumva să se întoarcă acolo, el reprezintă, în diferitele sensuri ale cuvîntului, un marginal. Chiar un ratat. PJste gata pentru marginalismul sexual, ca şi pentru semi-rata-rea integrării sociale. Acest mărunt frate minorit nu s-a putut, înălţa decît pînă la sub-diaconat (III, 35). Visul lui ar fi fost să ajungă pmă la preoţie. (Recunoaştem aici acea fascinaţie pentru condiţia de preot, societatea din Ariege dîndu-ne cîteva exemple ; din acest Punct de vedere, Arnaud nu oferă nimic ori-ginaî ^avă de epoca sa : a se vedea predilecţia l)c care o are Beatrice de Pianîssoles pentru amanţii si din rîndul bisericii).

303

Arnaud, frate petrecăreţ, devine deci un fals preot : uzurpare de identitate ce se practică mult în anii 1320l9. Nu se sfiieşte, în diferite ocazii, să asculte spovedaniile tinerilor ; celebrează, foarte emoţionat, „prima lui liturghie" : aceasta nu are, prin definiţie, nici o valoare. Face joc dublu la toate nivelurile : ca sodomit mascat; ca pseudo-prsot. Relaţiile lui de păcătos cu Biserica catolică sînt şi ele ambivalenţe : pe de o parte, omul nostru tîn-jeşte din pricina dorinţei neîmplinite de a ajunge preot; ar vrea să facă slujba legal, şi tot legal să dea izbăvirea păcatelor. Dar, pe de altă parte, el a părăsit ordinul Fraţilor mino-riţi ; a „apostaziat". Se află deci, faţă de sfintele taine pe care rîvneşte să le dea, în situaţia celui ce săvârşeşte un păcat de moarte : de vreme ce, de ani de zile, nu s-a spovedit şi nici nu s-a împărtăşit.

In cele din urmă, practica ilegală a preoţiei îl va pierde pe Arnaud : ea îi atrage primul denunţ la episcop (III, 14). Treptat, Jacques Fournier va descoperi, dincolo de crima de falsă-liturghie, pe aceea de homosexualitate. Acest al doilea „delict", dacă n-ar fi fost dedt el, poats că nu ar fi fost niciodată descoperit, înconjurat cum era (atunci cînd nu era afişat) de o anumită toleranţă din partea societăţii appameene. La urma urmei, mai puţin imprudenţi sau mai norocoşi decît Arnaud, alţi sodomiţi, la Toulouse şi la Pamiers, îşi continuă în pace viaţa lor deviantă : ei nu se compromit cu poveşti prosteşti în care este vorba de falsă liturghie.

In ciuda relativei toleranţe, pe care a întîl-nit-o mult timp, faţă de moravurile lui, în societatea care îl înconjoară, Arnaud nu pare să-şi fi trăit homossxualitatea pe planul unei adevărate dragoste, exprimată şi organizată în mod conştient. In mărturia acestui om, cititor, totuşi, al Iubirilor lui Ovidiu, nu se găsesc cuvintele amare (a iubi), adamare (a iubi f'U patimă), diligere (a iubi mult), plăcere (a plă304

cea).-Se poate ca Arnaud să fi încercat cu adevărat aceste sentimente faţă de vreunul din prietenii săi. însă nu a avut îndrăzneala, sau pur şi simplu

ideea de a aduce aceste sentimente pînă în pragul expresiei verbale, atunci cînd a fost interogat de episcop. Să-i fi fost frică să nu pară necuviincios şi astfel să-1 înfurie pe Inchizitor ? Ar fi foarte surprinzător. Jacques Fournier a auzit multe la viaţa lui ; poate asculta orice. Cred că, din partea lui Arnaud, este vorba mai curînd de o adevărată tăcere culturală, de un „gol în discurs" ; Pamiers nu este Grecia păgînă ; să vorbeşti de dragoste în legătură cu sodomia, chiar dacă această dragoste, „obiectiv", ar fi foarte reală, n-ar avea sens.

Homosexualitatea, în mărturia lui Arnaud, nu este deci prezentată ca expresie a unui sentiment adevărat ; ci ca un remediu pentru poftele trupeşti ; după opt sau zece zile de castitate, eroul nostru simte nevoia irezistibilă, spuns el, de a se arunca în braţele unui bărbat : în afară de cazul, bineînţeles — dar cazul nu se prea prezintă — că i se oferă o femeie, în trecere pe acolo, ca să-i potolească poftele. Alteori, experienţa dragostei între masculi este descrisă de Arnaud de Verniolles, psntru băieţii cărora le face el curte, ca un joc, un fel de joc foarte amuzant; sau ca o pedagogie : am să-ţi arăt cum făcea canonicul (este vorba de canonicul cu tendinţe homosexuale care-şi punea servitorul să-1 frece pe picioare).

în ciuda culturii, a sensibilităţii, a ambiţiilor sale, Arnaud îşi trăieşte pulsiunile sau pasiunile Profunde fără să şi le asume într-adevăr pînă ^ capăt. Homosexualitatea langdociană din veacul de fier nu şi-a găsit în el nici trubadurul, nici filosoful.

^ă părăsim oraşul. în satul occitan, care face "jectul acestei cărţi, gama comportamentelor UJtural posibile este mai puţin diversificată



decît în lumea urbană ; homosexualitatea rurală nu este o problemă20. Mal, exact, ea nu există ; sau se crede că nu poate exista ; decît cel mult pentru cîţiva scutieri nobili sau pentru cîţiva şcolari din familii bogate, exportaţi către ispitele oraşului vecin sau îndepărtat, către Pamiers sau către Toulouse. Adevărata problemă, pentru ţărani, este raportul cu femeia, singurul obiect sexual tolerat în mod normal de cultura agrestă. Să spunem, în două cuvinte, că femeia rurală-occitană este un personaj oprimat : dar nu este redusă la o sclavie totală ; ea îşi va lua revanşa în intimitatea casei, şi în puterea vîrstei mature.

Tînără, femeia din Montaillou sau din Ariege riscă să fie violată. Ca şi prin alte părţi. Ca întotdeauna. Poate totuşi mai mult decît prin alte părţi, şi mai mult decît în alte vremuri. Guillaume Xgulhan, din Laroque d'Olmes, locuieşte în Ax-les-Thermes : a violat o femeie. A fost închis (I, 280). Din fericire, Raymond Vayssiere este aliat prin căsătorie cu familia lui Agulhan ; el intervine deci în favoarea rudei sale prin alianţă, pe lîngă fraţii Authie ; aceştia sînt bine

văzuţi, pe vremea aceea, de către autorităţile din comitatul Foix. îl pun, numaidecît, în libertate pe Agulhan, deşi seniorul din Mirepoix, în jurisdicţia căruia se situa în mod normal, avea de gînd să-1 pedepsească. Violul acesta nu este singurul despre care aflăm din registrele lui Jacques Fournier. Am văzut mai înainte că, la Montaillou chiar, Bernard Belot încercase s-o violeze pe Raymonde, nevasta lui Guillaume Authie (omonim local al ereticului-parfait); acest Bernard ieşise din încurcătură fără prea multă bătaie de cap, alegîndu-se doar cu o ceartă cu bărbatul victimei şi cu o amendă de 20 de livre plătită oamenilor comitatului Foix (I, 411). Suma nu era mică, de vreme ce atîta era jumătate din preţul unei case de ţară. însăşi Beatrice de

306

Planissoles, cît era ea de castelană, se lasă violată ca o ţărancă de bastardul Pathau Cler-gue, vărul preotului.

Violul nu este reprimat foarte aspru. Uneori, el este admis, mai mult sau mai puţin, chiar de „victime". Cu toate acestea, la Montaillou, el nu se produce între veri ; sau cel puţin, nu este violată concubina unui văr primar. în această interdicţie, regăsim forţa reunită dintre familie şi căsătorie, chiar şi nelegitimă. Într-o seară, povesteşte Raymonde Testaniere, cizmarul Arnaud Vital a vrut să mă violeze, fără să ţină seama că aveam copii cu Bernard Belot, vărul lui primar. L-am împiedicat deci pe Arnaud să facă ce avea de gînd, deşi îmi repeta întruna că nu săvîrşesc nici un păcat dacă mă culc cu el (I, 458). Acel viol ratat, asupra iubitei unui văr, constituia un păcat împotriva principiilor prohibiţiei incestului, în interiorul ramurilor familiale cele mai apropiate, năpădite de legături de concubinaj. Raymonde Testaniere, adevărată montalioneză, a fost zdruncinată psihic. Pînă într-atîta, îneît a renunţat la opiniile ei catare ! Am crezut în rătăcirile ereticilor, declară ea, pînă ce Arnaud Vital (el însuşi catar) încercă să mă violeze. Din pricina acestui incest, de atunci, n-am mai împărtăşit rătăcirile acelea (I, 469).

Cine nu violează, procedură extremă, poate recurge la prostituate. Desigur, acestea nu sînt prea multe într-un sat ca Montaillou ; ca atare, lipsesc chiar cu desăvîrşire. In schimb, oraşele, unde ţăranii se duc din cînd în cînd pentru iarmaroace 21, sau pentru afaceri, oferă prilejuri în sensul acesta. M-am culcat cu prostituate publice, am furat nişte fructe, fin şi iarbă, dezvăluie spovedindu-se unul din penitenţii falsului preot Arnaud de Verniolles. Iar un alt Penitent face o declaraţie aproape analoagă : m-am culcat cu prostituate publice, am făcut Propuneri ruşinoase unor femei măritate şi chiar unor fecioare ! De cîteva ori m-am îmbă307

tot. Am minţit: Am furat nişte fructe. Unul singur din cele trei personaje ale căror spovedanii ne-au fost relatate de Arnaud de Verni-olles nu se

învinuieşte de a fi fost la femei plătite : am furat fructe şi recolte. Avi rostit înjurături: este tot ce a păcătuit, după mărturisirile lui, cel de al treilea bărbat (III, 35, 36, 38).

Frecventarea, curentă, a prostituatelor este departe de a se lovi întotdeauna de obiecţii morale solide. Pierre Vidai, locuitor din Ax-les-Thermes, este de origine ţărănească (s-a născut în satul Pradieres, actualul departament Ariege). Laxismul lui faţă de dragostea plătită este izbitor. Ieri, povesteşte el, mă duceam de la Tarascon la Ax-les-Thermes şi conduceam doi catîri încărcaţi cu grîu. M-am întîlnit cu un cleric pe care nu-l cunoşteam şi am făcut drumul împreună. Coborînd coasta care vine după satul Lassur, am ajuns să vorbim despre prostituate.

Dacă ai găsi o prostituată, mi-a spus cle ricul, dacă te-ai înţelege cu ea asupra preţului, şi dacă apoi te-ai culca cu ea, crezi că ai săvîrşi un păcat de moarte ?... La urmă, i-am răspuns:

Nu, nu cred.

Din diferitele discuţii de acelaşi gen, pe care Pierre Vidai le-a avut cu alţi martori, reiese că acest personaj este convins de inocenţa unui act sexual săvîrşit cu o prostituată sau chiar cu orice femeie (III, 296 ; II, 246), cu două condiţii :

Mai întîi, trebuie ca acest act să fie săvîrşit în mod oneros (bărbatul plăteşte, femeia acceptă, bineînţeles, banii).

In al doilea rînd, actul despre care este vorba trebuie să le „placă" ambilor parteneri.

Pierre Vidai este de origine ţărănească şi de condiţie joasă : conduce catîrii încărcaţi cu cereale ; diverşii lui interlocutori — preoţi, dascăli de şcoală — trec imediat, fie că-1 cunosc



fie că nu, la tutuire (nu reciproc) atunci cînd vorbesc cu el. în dialogurile care se încheagă între ei şi el, doctrina oficială a Bisericii emană deci de la un grup de bărbaţi relativ cultivaţi, chiar înstăriţi ; în vreme ce sinceritatea conducătorului de catîri, care susţine nevinovăţia unui act sexual, venal şi mutual acceptat, derivă direct dintr-un vechi fond de înţelepciune populară şi ţărănească. Eu însumi am gustat din acest „păcat" ! declară ironic Pierre Vidai ; în această privinţă, el este ecoul unei conştiinţe curate, întîlnită mult, deşi nu peste tot, în mediul ţărănesc din care vine. Chiar la Montaillou, opiniile lui Vidai se coroborează cu inocenţa răspunsurilor micuţei ţărance Grazide Lizier, Ioană d'Arc a dragostei, născută dintr-o ramură bastardă a familiei Clergue — atunci cînd este interogată despre legătura ei, fericită şi trecută, cu preotul. Pe vremea aoeea, spune ea 22, îmi plăcea, şi îi plăcea şi preotului să mă cunoască trupeşte şi să fie cunoscut de mine; nu credeam deci că păcătuiesc, şi nici el

nu credea. Insă acum, cu el, lucrul acesta nu-mi mai place. Dacă m-ar cunoaşte trupeşte, aş crede deci că păcătuiesc !

Sîntem departe de rigorile, deocamdată foarte prospective, unei Contra-Reforme care nu avea să vină curînd. In .sate, la Montaillou ca şi la Lassur, persistă o anumită doză de inocenţă : plăcerea, după părerea multora, este prin ea însăşi neprihănită ; dacă este împărtăşită de cupluri, Dumnezeu nu se supără. Iar ideea că dacă-ţi plăteşti plăcerea, înseamnă că nu păcătuieşti (Nu mă cunoşti, nu te cunosc) va fi multă vreme răspîndită în aria iberică din care aproape face parte Montaillou în epoca noastră. Bartholome Bennassar o va regăsi, ca atare, la numeroşi ţărani din Spania, cercetînd registrele amănunţite ale Inchiziţiei, în epoca modernă23. Etnologia, foarte puţin feministă ■n această privinţă, ne obişnuieşte cu ideea că femeile sînt fiinţe care se schimbă, aseme30?

nea cuvintelor sau semnelor. Nu este oare mai „normal" să gfadim, aşa cum făcea catîrgiui* din Lassur, eă actul sexual are şi el valoare de.

schimb, care se poate plăti cu dragoste, plăcere,' bani sau în natură ? în orice caz, Jacqurs Fournier nu a fost prea aspru cu teoriile lui • Pierre Vidai : acesta nu a făcut decît un an de închisoare şi a fost condamnat să poarte cru-.

cile galbene simple. '

NOTE

II, 289 (lacrimile lui Bernard CJergue Ia moar tea fratelui său) ; II, 28 : lacrimile unei femei jignite, căreia i s-a spus curtezană ; II, 279 : lacrimi de frică în închisoare. II, 280, lacrimi ele dezolare, ibid. în general, folosirea „bocitoarelor" la înmormîntări (v.

infra, cap. XIV) pare să indice că civilizaţia aceasta plînge din orice, plînge mai uşor, poate, decît astăzi.

III, 194. Blanche Marty, refugiată în Spania, este din Junac (actualul departament Ariege). Satul Prades nu este Prades din Aillon (id.); este vorba do altă localitate, omonimă, situată în regiunea Tarra-■ gona.

:î. II, 139 (Maurs) ; II, 281 (Clrrgue). 1. I. 371 (Belot) ; I, 337; TII, 101, şi J!> (Maury) ; III, 127 (Taverni6r). V. şi I, 129 şi III, 294 (ridicarea glugii). Numai în fata episcopului sau în faţa înalţilor funcţionari ai Inchiziţiei oamenii, pentru a saluta, au tendinţa, de frică sau din politeţe, să cadă în genunchi. Cînd se despart, oamenii îşi spun Adio (III, 284).

V. şi : I, 3ii ; şi III, 91.

IU, 170. La Palma este o localitate din regiunea Tarragona.

I, 191. V. şi : II, 279 (a împinge cu colul pe ci neva ca să-1 faci să tacă).

Alte gesturi sau atitudini : mîna pusă pe gură pentru a recomanda tăcerea şi prudenţa (III, 272) ; privirea direct în faţă (de Ja mamă la fiică, pentru a afla adevărul despre prima menstruaţie : I, 248) etc.

I, 227 ; II, 225 ; v. şi despre despăducherea între maimuţe, ca dovadă de afecţiune si de sociabilitate : E. Morin, Le Paradigme perdu, Paris, 1973. Despre



cumpărarea bricelor, care este o treaba foarte complicată, şi care pare .sâ-i privească mai uleis pe- notabili, v. : 11, 207.

9. Se ştie că, în vremea noastră, cultura luppie va reabilita, oficios, păduchele. însă, în anii 1300—1320, nu este vorba numai despre păduche: în general, oamenii din vremurile acelea trebuie văzuţi ca fiind copleşiţi, sau plini de o mulţime de insecte ce mi şună pe ei, care nu pot fi comparate cu cea cunos cută astăzi de noi; despre mulţimea de muşte din timpul verii, v. II, 422 şi II, 53.

Despăducherea (precum şi faptul că oamenii din Montaillou, ca cei mai mulţi dintre contempo ranii lor, se culcă mai mulţi într-un pat, beau din aceeaşi oală, mănîncă mai mulţi dintr-o singură stra chină etc.) ne pune în prezenţa unor practici reve latoare ; ele arată că montalionezii aparţin unei cul turi a promiscuităţii (astăzi, mai mult sau mai puţin dispărută) ; aceea pe care o va descrie Norbert Elias, într-o carte mare (cf. Elias, Civilisation..., p. 135 si passim). Cultura aceasta are propriile ei rituri de politeţe, deosebitte de ale noastre, însă foarte constrîngătoare; de pildă, faptul de a bea din aceeaşi oală ridică problema obsedantă a întîietâţii : cine va bea primul ? (v. în II, 24, un text caracteristic în această privinţa, despre Belibaste şi grupul său).

V. de asemenea I, 67 („mîini murdare şi gură murdară") ; I, 417 (toaleta feţii, pentru parfaits şi persoane importante) ; III, 151 : gură care binecuvîntează.

I, 314 : spălarea feţii cadavrului (este vorba, în cazul acesta, de o veche tradiţie locală : încă clin prima jumătate a secolului al Xlll-lea, o femeie ere tica ce se pregăteşte să se urce pe rug îşi spală şi-şi demachează faţa „ca să nu se ducă vopsită în faţa lui Dumnezeu" : 220—221). Despre dăruirea apei de către o persoană, pentru mîiniie altei persoane, v. : III, 396. Spălatul mîinilor poate fi „ritualizat", chiar şi In afara practicilor religioase : o ţărancă îi dă apă şi un şervet pentru mîini oaspetelui pe care vrea să-1 cinstească (I, 325).

I, 376. Hainele sînt, cu siguranţă, socotite ca fiind preţioase : Jean Maury merge zile întregi, pe teren muntos, ca să-i ducă lui Belibaste (care se îmbracă deci cu ce-i pică) hainele cîrpite rămase de la un prieten defunct (III, 172). V. şi II, 61.

U- II, 181 (Maury şi Maurs) ; II, 283 (B. Clergue) ; II, 181 (Belibaste).

15. II, 283 (B. Clergue) ; I, 161 (Savignan). *6- III, 39 ; III, 49 (sub-diaconat).

311

Vom mai avea prilejul să vorbim despre rolul fraţilor cerşetori, predicatori .sau de alt fel, în civi lizaţia oraşelor din ţinutul de jos, cum ar fi Pamiers.

III, 31. Se va reţine, din acest text, că perse cuţiile împotriva leproşilor, foarte mari în această epocă (II, 135—147), provin nu numai de pe urma unei hotărîri pornita de la putere sau de la vîrfuri.

Ele se înscriu, din pricina mentalităţii populare, în tr-un context de frică sexuală.

.1. Toussaert, 1963, p. 578.

Nu vorbesc despre bestialitate. Nu am găsit nici o urmă jactuală de aşa ceva — ceea ce nu dove deşte nimic, nici într-un sens nici în altul — în do sarele lui Fournier, care sînt totuşi pline de amă nunte în privinţa diferitelor „devianţe" posibile. între Pierre Maury şi Belibaste poate să existe o homo sexualitate latentă. Insă inconştientul rămîne în afara documentelor mele.

I, 370 şi passim; v. şi, în Dufau de Maluquer, Role des feux..., menţionarea caselor de prostituţie din oraşele sau din tîrgurile, dar nu din satele, co mitatului Foix, în secolul al XlV-lea.

III, 304 (P. vidai) ; I, 302—303 (G. Lizier).

V. comunicarea lui B. Bennassar (exemplar policopiat) la congresul de metodologie istorică de la Santiago (1973). V. şi sfîrşitul povestirii „La confession de Theodule Sabot" în Toine, De G. de Maujnassant.

1/

Capitolul IX

LIBIDOUL FAMILIEI CLERGUE

Violul este, în orice ipoteză, un fenomen destul de rar. Prostituţia bîntuie la oraş şi prin tîrguri ; este inexistentă, cel puţin în cadrul . local, în parohia noastră cu cruci galbene. Trebuie aşadar să ajungem la ceea ce este într-adevăr important pentru sexualitatea sătească : aventurile, legăturile, concubinajul ; în sfîrşit, last but noi least, căsătoria.

Vom începe deci, ca într-un bun studiu sociologic montalionez, cu monografia activităţilor amoroase ale unei domus. Şi, ca să dăm fiecăruia ce i se cuvine, ne vom ocupa de familia Clergue şi de sateliţii ei. Această domus este cea pe care o cunoaştem noi cel mai bine, din acest punct de vedere, în localitatea examinată. Apoi, pe un plan mult mai vast, vom trata, sistematic, diferitele aspecte ale concubinajului în acel loc. Iar la urmă, căsătoria.

I

Mai întîi, monografia : sîntem destul de bine informaţi despre întreprinderile amoroase, le-gâturile de durată sau trecătoare ale bărbaţilor din domus Clergue, sau din banda lui Clergue, cum veţi dori să-i ziceţi. Naşterea de copii din flori, în această familie, oferă o primă indicaţie, deşi indirectă. Cei doi Guillaume Clergue '— care sînt fratele şi, respectiv, fiul lui Pons Clergue, el însuşi patriarh al acestei domus —, 313

au, fiecare, cîte un bastard, Cel mai notoriu din aceşti fii naturali este l'îuymond Clerguo, zis „Pathau". fiul fratelui lui Pons : am văzut că Pathau acesta o violase pe Beatrice de Pla-nissoles, pe vremea cînd soţul ei trăia Anul următor, Beatrice a rămas văduvă şi nu i-a purtat pică lui Pathau pentru violenţa (?) lui. I-a devenit amantă, întreţinută în văzul lumii de către bastard. A rupt cu el din ziua cînd a început legătura cu preotul Pierre Cler-gue. Dezamăgit, dar nu descurajat, „Pathau" Clergue, după patroană, s-a mulţumit cu slujnica şi şi-a luat ca ibovnică pe Sybille Teisse-yre ; aceasta fusese, la Montaillou, literalmente femeie-la-toate în casa Beatricei (I, 227, 239 si passim).

Bernard Clergue, bayle de Montaillou, are nişte iubiri mai bine cunoscute de noi ; în tinereţe, a avut o fată din flori, Mengarde (I, 392). Aceasta făcea pe mesagera ereticilor, du-cîndu-le hrana, de la domus Clergue la domus Belot. Mai tîrziu, se va mărita cu ţăranul Bernard Aymoric, din Prades

Bernard Clergue este totuşi o fiinţă plină de afecţiune şi de pasiune romantică. II iubeşte pe fratele său Pierre, cu o înflăcărată prietenie frăţească. O iubeşte din inimă pe aceea ce-1 va fi soţie, Raymonde Belot, fiica GuilJemettei. Şi fiindcă sîntem la Montaillou, sentimentul acesta se răsfrînge imediat asupi'a întregii case (domus) a fetei ; în acest caz, îndemnurile inimii iau, fără probleme, forma imperativelor strategiei caselor : eram, pe vremea aceea, bayle la Montaillou, povesteşte Bernard Cier-gue cu o fermecătoare naivitate ; fiindcă-mi iubeam soţia, pe Raymonde, iubeam şi tot ce ţinea de casa soacrei mele Belot; pentru nimic in lume nu aş fi făcut ceva care să nu-i placă soacrei mele sau care să dăuneze casei ei. Mai curînd aş fi suferit eu sau aş fi pierdut ceva, decit să văd că se face vreun rău împotriva casei soacrei mele (II, 269). In mai multe rîn

duri, Bernard repetă afirmaţia despre dragostea sa conjugală pentru Raymonde... Totodată, această dragoste conjugală implică, după cum se poate vedea, un raport interesant faţă de clomus. Dacă iubesc o femeie, voi iubi şi casa (oslal) mamei ei (tatăl fiind mort). La Saint-Simon, alt specialist al familiei şi al casei (al casei nobile, de astă dată), lucrurile se petrec tocmai dimpotrivă... şi itotuşi în acelaşi fel. Micul duce începe prin a se îndrăgosti de

viitorul socru, pe care 1-a ales în sufletul său, şi de puternica familie ducală sau de mareşal condusă de acest eventual socru. Apoi, cînd treaba este făcută, Louis de Rouvroy de Saint-Simon se leagă, profund, afectuos, de fiica pe care o va obţine. Alte timpuri, alte pături sociale, alte moravuri... însă rezultatul este analog, fie că inima merge de la familie la fată (Saint-Simon 2), sau de la fată la familie (Bernard Clergue). Sînt nebun după ea: prin urmare, îi iubesc familia. Avem de a face cu „cristalizarea" stendhaliană, în sistem domicilar.

Cu toate acestea, pe lîngă fratele său Pierre, ca seducător, Bernard face o figură destul de palidă : preotul din Montaillou este afemeiatul prin excelenţă al casei Clergue. Bernard este un romantic. Pierre este îndrăzneţ şi brutal. Nu există cuvinte pentru a descrie ubicuitatea perversă a acestui personaj, catar, spion şi des-frînat totodată. în momentul răspindirii ereziei albigenze la Montaillou, influenţa lui, aşa cum am văzut, fusese foarte mare : toate casele din Montaillou, în afară de două-trei, s-au molipsit de erezie, povesteşte Raymond Vayssiere, deoarece preotul Pierre Clergue a citit oamenilor cartea ereticilor (I, 292). însă influenţa lui Pierre Clergue nu s-a mărginit la această operă de prozelitism. Distribuindu-şi dorinţele printre credincioşii săi, cu aceeaşi imparţialitate cu care "ădea binecuvîntarea, Pierre a ştiut să-şi atragâ, în schimb, ca o ploaie de petale de

trandafiri, favorurile unui mare număr dintre enoriaşele lui : omului nostru îi prindea bine toleranţa generală care înconjurai în Pirinei, concubinajul feţelor bisericeşti. La o altitudine de 1300 de metri, regulile referitoaz-e la celibatul preoţilor nu se mai aplică... Amant viguros, don Juan incorigibil, preotul oferă spectacolul -— rar în textele noastre de istorie rurală — seducătorului de ţară din foarte vechile regimuri, în plină acţiune. Pentru un mare carnivor 3, ca el, nu poate fi vorba să-şi limiteze dorinţele la o singură femeie ; aceasta, întrucît el este faţă bisericească, ar deveni neapărat concubina lui recunoscută. Le vrea pe toate femeile, enoriaşe sau nu. Din parohia lui şi din parohiile vecine. Clergue, de altfel, o declară, fără ocolişuri, nevestei cizmarului Arnaud Vital, Raymonde Guilhou, intr-o zi cind o pune să-1 despăducheze, pe masa din atelierul lui Arnaud ; cu acest prilej, trage cu ochiul la fetele care trec pe drumul din sat. „Vocaţia lui este vînătoarea"'•. îşi adoră mama ; arde de patimi incestuoase, uneori actualizate, pentru surorile şi cumnatele lui ; nutreşte o dragoste narcisiacă pentru propria sa clomus, aşa cum Bernard o iubeşte pe cea a soţiei sale ; inapt pentru căsătorie, îşi transferă dorinţele asupra unor cuceriri, numeroase şi fragile : Pierre Clergue reprezintă un caz de donjuanism rural care ar putea fi asemănat cu acela al lui Nico-las Retif, ţăran din Burgundia de jos, dezrădăcinat la Paris,... Nicolas, acest alt fiu care-şi adoră mama, amant incestuos al fiicelor sale, craidon nestatornic şi soţ incompetent, janse-nist în tinereţe, obsedat şi el de

problemele poliţiei şi ale spionajului. După cîte ştiu eu, Pierre nu a avut decît un singur eşec în dragoste. Dar era vorba doar de ° încercare de seducere cu ajutorul unei mijlocitoare, care nu s-a învoit la jocul preotului.^lueam o nepoată numită Raymonde, povesteşte Alazais Faure ; era fata lui Jeqn Clement, din Gâbetz •"'. Această

Raymonde se căsătorise cu Pierre Faure, din Montaillou, care nu izbutea să se culce cu ea. Cel puţin aşa mi-a spus nepoata aceasta a mea, si tot aşa zicea toată lumea (în sat). Drept care, nepoata mea nu voia să mai stea cu bărbatul ei. Locuia cu mine. într-o zi, m-atn dus la castelul de la Montaillou. L-am întllnit acolo, întâmplător, pe preot; mi-a spus să mă aşez lingă el şi mi-a zis :

. Ce pot să fac dacă nu-i spui o vorbă ne poatei tale Raymonde ca să mă sprijini, şi nu faci în aşa fel încît să fie a mea. Apoi, după ce va fi fost a mea, bărbatid ei va izbuti s-o cu noască şi el trupeşte.

iar eu, continuă Alazai's Faure, i-am răspuns lui Pierre că nu voi face nimic :

— Descurcaţi-vă singur cu nepoata mea, dacă se învoieşte la aceasta, i-am spus. Totuşi, nu sînteţi oare mulţumit de a fi avut două femei din familia mea, adică pe mine şi pe sora mea Raymonde; ce nevoie mai aveţi şi de nepoata noastră !l'...

...Atunci, încheie Alazai's, nepoata mea, asaltată de neruşinatele propuneri ale preotului, a părăsit Montaillou şi s-a întors în casa tatălui ■ ei, la Gebetz.

Ciudată cerere,: cu obişnuita lui grosolănie, Pierre revendică, de parcă i s-ar fi cuvenit, virginitatea Raymondei Faure, pe care bărbatul ei nu izbutea s-o aibă. Nu cumva preotul, asemenea seniorilor locali, îşi atribuie, dacă se iveşte prilejul, dreptul primei nopţi, oficios şi patern,^ gata, de este cazul, să-i exercite ? Această satrapie nu este de neconceput : într-un stil cu totul analog, o va deflora pe una din nepoatele lui, Grazide, şi o va mărita apoi cu un ţăran din sat.

Registrul lui Jacques' Fournier ne ajută să cunoaştem, de aproape sau de departe, douăsprezece amante ale lui Clergue, omologate7; ista este cu siguranţă incompletă. Trei dintre smt din Ax-les-Thermes. Celelalte nouă 317

locuiesc la Montaillou, permanent sau, uneori, temporar. Acestea şînţ : Alaz.ais Faure şi. sora ei Raymonde, născute Guilhabert ; Beatrice de Planissoles, Grazide Lizier, Alazais Azema, Gaillarde Benet, Alissende Roussel, alias Pra-dola (soră cu Gaillarde Bonet), Mengarde Buscailh, Na Maragda, Jacotte den Tort, Raymonde Guilhou ; şi, în sfîrşit, Esclarmonde Clergue8, care nu este alta decit cumnata lui Pierre (nevasta fratelui său Raymond, fiul legitim

al lui Pons Clergue). Trebuie să vorbim de incest ? Da, după definiţiile vechi. Nu, după conceptele noastre contemporane. în orice caz, Pierre profesează teorii foarte avansate, deşi şovăielnice (I, 225—226, I, 491), despre incestul cu sora ; nu are decît prea puţine scrupule cînd se apropie trupeşte de cumnata lui.

Oricît de irezistibil ar fi farmecul acestui bărbat, calitatea de preot, deţinător de putere şi de prestigiu, contribuie la explicarea succeselor facile pe care le înregistrează pe lîngă enoriaşele lui, într-o carieră de cuceritor începută la locul de muncă. Cit despre femeile de la Ax-les-Thermes, le întâlneşte la băi, apoi le duce cu el, pe ascuns, într-o cameră din spitalul acestui oraş ; ca să înfrîngă ultimele lor rezistenţe, este destul să le ameninţe cu Inchiziţia (I, 279).

Puterea şi bogăţia figurează deci, în primul rînd, printre motivele succeselor feminine ale preotului. Aşa cum spune într-o zi Pierre Maury unui alt cioban din Montaillou, feţele bisericeşti fac parte dintr-un soi de clasă ecvestră ; în cele din urmă, călăresc, ca amanţi norocoşi sau ca bogaţi cavaleri, pe cine vor ei ! Preoţii, afirmă Maury, se culcă cu femei. Călăresc pe cai, catîri şi catîre. Nu fac nimic bun (II, 386).

Viceversa : succesele amoroase ale preotului devin, la rîndul lor, sursă de putere. Pierre Clergue ştie că, mai pretutindeni, în ţinutul Aillon şi în Sabarthes, paturi de prieteni sînt



pata să-1 primească. Ştiind acest lucru, nu se tenie să-şi î'ukwcfa-k ă anitifitele i-a deauriţatoare împotriva adversarilor lui, pe lingă Inchiziţia din Carcassonne '■'.

Spre declinul tinereţii sale, Pierre ia dezgustătorul obicei de a se sluji în cuceririle lui feminine, de influenţa inchizitorială pe care o avea. Dar nu a fost întotdeauna individul respingător care avea să devină mai tîrziu.. Be-atrice de Planissoles 1-a cunoscut tînăr ; îşi aminteşte de el ca de un om bun, priceput şi socotit ca atare în ţinut. îl socoteşte mereu, chiar şi la mare distanţă, ca un prieten şi cu-mătru. De fapt, mulţi ani după ce s-au despărţit, ea rămîne sub farmec ; farmecul acesta nu s-a evaporat cu totul în ziua cînd îl întîlneşte pe vicarul din Dalou, Barthelemy Amilhac : comparat cu personalitatea puternică a lui Pierre Clergue, acest Barthelemy va apărea ca un amant de inimă cam şters.

Desigur, nu toţi preoţii din Sabarthes sau din ţinutul Aillon sînt amanţi la fel de iscusiţi sau de viguroşi cum este confratele lor Clergue. Ne putem închipui că strategia napoleoniană a preotului din Montaillou, încă din perioada lui pre-inchizitorială, îi atrage reuşite fulgerătoare : declară pe neaşteptate, te iubesc mai mult decît pe orice ţeyneie de pe lume (1,224, 491) ; şi trece la

acţiune fără să se descumpănească. Dintr-o dată. îşi scuteşte cuceririle de plictiseala prefeţelor ; merge drept la ţintă. însă fără să forţeze nimic şi pe nimeni.

Puterea nu exclude, într-adevăr, blîndeţea : printre ţăranii „brutali", preotul ştie să fie înţelegător cu femeile. Chiar dacă în alte domenii se dovedeşte odios, femeilor le apare, în relaţia-de dragoste, binevoitor, bun, destul de învăţat, delicat, tandru, înflăcărat la plăcere şi la iubire : Voi, preoţii, doriţi jemeile mai tare decît ceilalţi bărbaţi, declară Beatrice de Planisso-!es 10, îneîntată şi totodată scandalizată de com-Portarea celor doi amanţi ai ei, feţe bisericeşti

319

şi succesivi ; driada cu sînge albastru ştie ea ce spune, deoarece nobilii şi ţăranii cu care s-a măritat sau a avut de a face nu au răsfăţat-o în privinţa aceasta. Eloiză de ţară şi de munte, Beatrice a întîlnit, în persoana lui Pierre, un Abelard al satelor. Nici un laic nu se gîndeşte să-1 castreze pe bărbatul care a sedus-o. Civilizaţia locală este tolerantă faţă de sexualitatea clericului.

Beatrice de Planissoles nu este singura care-şi rumegă astfel nostalgiile. O altă amantă a preotului îşi aminteşte cu desfătare că Pierre Clergue, deflorînd-o pe paiele din şura familiei, nu a silit-o nicicum. Spre deosebire de unii neciopliţi sau dezmăţaţi din sat, care nu s-ar fi ferit s-o siluiască (I, 302).

Clergue, ca seducător, este supradeterminat : umblînd după fuste, din punctul lui de vedere, înseamnă că rămîne credincios ideologiei casei (domus) sale, la care ţine a'tît de mult. Sînt preot, nu vreau să am soţie (şi, subînţeles, vreau toate femeile), îi spune el într-o zi Beatricei. Spunînd aceasta, recunoscîndu-şi şi implicînd dubla lui calitate de preot şi de don Juan, Pierre se desolidarizează — utopic, desigur —• de procesul conjugal prin care fraţii (şi sora) lui au sărăcit casa părintească : s-au însurat cu femei străine, nu s-a îngrijit nici unul să se însoare cu sora lor ; au lăsat să se piardă dota acesteia. Celibatul, străbătut de aventuri feminine, ales de Pierre, face din el cel mai bun fiu din lume şi adevăratul păstrător al casei (domus) familiale. în acelaşi timp, nostalgia după incestul agrar, ca unic şi inaccesibil mijloc de a nu risipi averea casei (ostal), rămîne înfiptă în inima acestui preot; menţionează, regretind-o, interdicţia de a se culca cu sora sau cu mama ; se mulţumeşte cu aventurile. Domus şi donjuanismul se dovedesc, în cazul lui, complementare( I, 225—226).

Individual, unele din aventurile lui Pierre Clergue sînt mai puţin prost cunoscute decît altele. Să lăsăm de o parte iubirile trecătoare

de la Ax-les-Thermes, pe cît de balneare pe atît de inchizitoriale... Ştim că, prin 1313—1314, preotul era amantul Gaillardei Benet ; o avusese şi pe

sora ei, Alissende Roussel. Iubitul celor două surori nu-şi dăduse prea multă osteneală s-o seducă pe Gaillarde, o fată săracă, a cărei familie fusese ruinată de Inchiziţie : bărbatul ei, Pierre Benet, şi cumnatul ei, Ber-nard Benet, fuseseră pe vremuri proprietari-agricultori ; după aceea, au fost siliţi să retrogradeze la rangul de ciobani de transhumantă (I, 279, 395—396). Pierre Clergue a profitat oare de o călătorie a lui Pierre Benet — plecat la păşunile de la munte — ca să-i seducă nevasta ? Ipoteza aceasta nu este nici măcar indispensabilă : preotul, în general, era destul de insolent şi de influent ca să nu se încurce cu asemenea precauţii faţă de un amârît ca Benet. Datorită aventurii cu Gaillarde, avem un dialog percutant între Pierre Clergue şi Fabrisse Rives : săvirşeşti un foarte mare păcat culcîndu-te cu o femeie măritată, îi spune Fabrisse lui Pierre, pomenind despre cele ce se spuneau în sat în legătură cu acest lucru. Nicidecum! răspunde preotul, fără să dea vreun semn de teamă. Toate femeile sînt la fel. Păcatul este acelaşi, fie că este. măritată, fie că nu este. Adică nu-i nici un fel de păcat (I, 329). Urmarea acestui dialog ne-ar fi spus poate mai multe despre concepţiile lui Pierre în materie de dragoste... dacă oala Fabrissei nu ar fi început să fiarbă, tăind brusc efectele oratorice ale matroanei, şi obligînd-o pe aceasta să intre cît mai repede în bucătărie. Blestemată oală. Ştim totuşi destul ca să interpretăm cu certitudine vorbele lui Pietre : dezvoltînd cataris-mul după gustul său, pornea ele la ideca că »,orice act sexual, chiar şi cel conjugal, este rau". De aici, trăgea concluzia explicită : de vreme ce totul este interzis, totul este totuna. J-<>tul este posibil şi totul este permis. Nietz-sche ?

321

Fabrisse, în coca ce o privea, nu avea motive speciale să apere virtutea. Cu puţină vreme înainte de dialogul pe care l-am citat mai Înainte, îi oferise, într-adevăr, preotului virginitatea fiicei ei, Grazide Rivcs ; sau, măcar, tolerase ca, în propria ei domus, Grazide .să fie cunoscută trupeşte de Pierre. Lucrul se petrecuse prin 1313, în perioada recoltării grîne-lor : Fabrisse, o femeie mai curînd săracă, era rudă nelegitimă cu familia Clergue u ; se afla sub imperialismul rudelor ei, provenite din casa dominantă şi legitimă. In ziua aceea, nu era acasă, se dusese să secere griul — al ei sau al altora. Pierre profită de această absenţă a Fabrissei, ca să-şi experimenteze, pe Grazide, rămasă acasă, teoriile despre incest (în cazul de faţă, nu chiar atît de apropiat : înrudirea de care pomeneam mai înainte se bizuie pe faptul că Grazide este nepoata, în linie nelegitimă, a lui Guillaume Clerguc, care, el însuşi, este fratele tatălui preotului Pierre Clergue). Dar, gura păcătosului adevăr grăieşte. Grazide, cu multă prospeţime, va povesti mai tîr-ziu ce i se întîmplase : acum vreo şaple ani, spune ea, vara, preotul Pierre Clcrgue a vanii acasă la mama, care era la strinsul griului, şi s-a arătat foarte grăbit:

— Lasă-mă, mi-a spus el, să te cunosc trupeşte.

Iar eu i-mm zis :

~ Te las.

Pe atunci, eram fecioară. Cred că aveam paisprezece sau cincisprezece ani. M-a deflorat în şura (borde) în care se iin paiele. Nu era totuşi vorba de un viol. După aceea, a continuat să mă cunoască trupeşte pină in luna ianuarie a anului următor. Lucrul se petrecea in casa (ostal) mamei mele ; aceasta ştia, şi nu se împotrivea. Ne întîlneam mai ales ziua.

După care, în ianuarie, preotul m-a dat de nevasta răposatului vicu soţ Pierre Lizicr: •?'• după ce m-a dat astfel acestui bărbat, preotul

322

a continuat sa mă cunoască trupeşte, toarte des, în timpul celor patru ani cit mai avea de trăit bărbatul meu. Şi acesta ştia şi nu se împotrivea. Uneori bărbatul meu mă întreba :

Ai făcut ceva cu preotul ?

Şi eu răspundeam:

'— Da.

Şi bărbatul meu îmi spunea : ■ '— Cu preotul, fie î Dar să te fereşti de ceilalţi bărbaţi.

Niciodată totuşi, preotul nu şi-a îngăduit să mă cunoască trupeşte cînd bărbatul meu era acasă. Lucrul nu se petrecea decît în absenţa lui... (I, 302—304).

în continuarea acestei depoziţii, Grazide se judecă pe sine şi îl judecă şi pe amantul ei. Vorbind despre această aventură, care-i plăcea şi pe care o socoteşte nevinovată, ea regăseşte accentele din Breviaire d'amour şi din Flamenca : ,,O femeie care se culcă cu un îndrăgostit sincer, este purificată de toate păcatele... bucuria dragostei purifică actul, deoarece ea porneşte dintr-un suflet curat" l2. Grazide întăreşte : Cu Pierre Clergue, spune ea, îmi plăcea acest lucru. Drept care, el nu putea să nu-i placă şi lut Duvinezeu. Nu era un păcat l:;. Grazide nu i-a citit pe poeţi ; însă, ca şi la ei, intuiţiile ei provin din fondul comun al culturii occitane, aşa cum o .simt şi o trăiesc cuplurile cărora le place să fie împreună, în Lan-guedoc şi în Pirinei. Adevărul este că tînăra iubită a lui Pierre adaugă la acest fond de inocenţă meridională, pe care-1 are de la educaţia primită în sat, un strat de cultură catară ; aceasta reprezintă contribuţia specială a amantului ei : Grazide, care de altfel este atît de convinsă de caracterul neprihănit al legăturii ei cu Clergue, este la fel de convinsă, în general

^ fără să se sinchisească de contradicţii —, că orice legătură sexuală, chiar şi în căsătorie, nu e<*te pe placul lui Dumnezeu ! Tînăra femeie nu este sigură nici de existenţa infernului, nici

e întrupare la învierea din morţi...

323

Pierre Clergue, după ce a avut fecioria Gra-zidei, o căsătoreşte pe aceasta cu un moşneag (?) numit Pierre Lizier : faţă de preot şi de moita acestuia, Lizier pare un om de paie, un soţ îngăduitor. Lizier o va lăsa pe Grazide văduvă la douăzeci de ani ; in timpul legăturii lor conjugale, el tolerează ca Pierre Clergue — dar numai el — să o frecventeze mai departe pe tinâra lui nevastă : intrucit preotul-amani şi oamenii din casa (donius) lui fac legea in sat, nu ar fi bine să li te împotriveşti, msăşi Grazide este încredinţată de acest lucru ; iui jacques Fournier, care ii reproşează că nu a denuniat mai devreme erezia lui Pierre Clergue, ii declară : ducă i-aş fi denunţat, preotul şi fraţii iui m-ar fi omorît sau vi-ar fi bătut. Iar Fabrice, mama Grazidei, întăreşte spusele fiicei sale : nu voiam să recunosc păcatele, preotului şi ale fraţilor lui, deoarece mă temeam să nu fiu bătută de ei (I, 329 ; I, 305).

Va veni totuşi o zi, chiar înainte de 1320, cînd Grazide şi Pierre se vor sătura de dragostea lor. Logică faţă de ea însăşi, Grazide ii „declară aşadar lui Jacques Fournier că, de vreme ce ea nu-1 mai dorea pe preot, orice act trupesc săvirşit cu el ar fi de acum înainte consumat la rece şi, din această pricină, ar deveni un păcat. Prin urmare, numai plăcerea garantează inocenţa unei legături. Sancta sim-plicitas l Montaillou, pe vremea Grazidei Lizier, nu fusese încă molipsit de augustinism culpa-bilizant V{.

Aventura preotului şi a Grazidei este un fel de ecou, slab, al legăturii preotului cu Beatrice, legătură care a fost unul din marile episoade ale vieţii amoroase şi a cronicii mondene a lumii bune din Montaillou, în jurul anului 1300. Grazide, prin 1313, va fi pentru Pierre o a doua Beatrice, cam necioplită şi cam simplă, dar foarte proaspătă. Şi viceversa, pentru Beatrice, Barthelemy Amiljac, preoţaşul din Dalou, este o copie a lui Pierre Clergue, mai

324

puţin atrăgătoare decît originalul, împodobită insă cu farmecul discret al vremurilor de altă-' dată.

Beatrice de Planissoles

Iată-ne ajunşi la aventura cea mai importantă a preotului Clergue. Trăgindu-se din nobilimea măruntă din Ariege, Beatrice de Planissoles a trăit toată viaţa pe cîmp şi prin munţi ; era soţia castelanului din Montaillou ; pe vremea aceea, Pierre Clergue era un tînăr preot nărăvaş, în această parohie, de unde de altfel se şi (trăgea. Philippe de Planissoles, tatăl Beatricei, avea unele legături suburbane sau citadine : Planissoles este un loc din comuna Foix, în La Bargiliere ; Philippe avea titlul de cavaler ; a fost martor la confirmarea eliberării oraşului Tarascon-sur-Ariege, în 1266 (I, 244, n. 96). Cu

toate acestea, tatăl Beatricei are rădăcini admci în satele din valea superioară a rîului Ariege : este senior de Caussou ; îşi mărită fata eu Beranger de Roquefort, castelan de Montaillou. Prieten al catarismului, Philippe este luat la ochi de Inchiziţie : aceasta îl sileşte să poarte crucile galbene. Mai tîrziu, fiica lui va încerca, fără să izbutească, să-i ascundă lui Jacques Fournier amintirea stingheritoare a acestor cruci. In copilărie şi în tinereţe, Beatrice nu pare să se fi dat în vînt după lecturi ; se pare chiar, după diferite indicii, că a fost analfabetă J\ (în schimb, fiicele ei vor primi o minusculă educaţie la Dalou : vicarul le va împinge pe mamele elevelor să-i facă ochi dulci ; va sluji ca dascăl de şcoală pentru cei cîţiva copii şcolarizaţi din parohie [I, 252]). Beatrice nu a citit, aşadar, cărţile eretice ; însă, clin tinereţe, a avut contacte, în afară de tatăl ei, cu simpatizanţi ai catarismului. Pe la 1290, la elles, sat de pe valea mijlocie a rîului Ariege, sud-est de Foix, un zidar numit Odin a rostit



în faţa fetei lui Philippe de Planissoles nişte fraze cam suspecte. Pufnind de rîs, Beatrice le-a spus celor din anturajul ei. Mare greşeală ; preoţii şi cumetrele din sat le-au transmis lui Jacques Fournier : Dacă Euharistia ar fi cu adevărat trupul lui Cristos, spuneau, ca şi Odin, toţi cei care repetau apoftegme de soiul acesta, nu s-ar lăsa mîncată de preoţi. Iar dacă trupul lui Cristos ar fi mare cit muntele Mar-gail de lingă Dalou, de multă vreme preoţii l-ar fi mîncat sub formă de aluatJ(i. Acesta nu este decît un mic extras dintr-un întreg folclor anti-euharistic ce străbătea Pirineii : ţăranii ridicau către cer felii de nap pe care le arătau mulţimii luînd în rîs împărtăşania ; muribunzii îl acopereau cu ocări pe preotul care le aducea ostia ; îi spuneau necioplit, care pute de-ţi vine greaţă ; vrăjitoarele profanau trupul lui Isus i7.

Printre cunoştinţele eretice ale tinerei Beatrice de Planissoles, sînt semnalate şi personaje din familia Authie care, mai tîrziu, vor deveni misionari catari : Guillaume Authie se va amesteca în mulţimea dansatorilor, cu prilejul nunţii Beatricei cu Berenger de Roquefort. Iar Pierre Authie făcuse actele, notar fiind, pentru vîn-zarea unei părţi din proprietatea care aparţinea numitului Roquefort, şi asupra căreia Beatrice deţinea o ipotecă, avînd în vedere dota ei. Crucile galbene ale tatălui, blasfemia zidarului, relaţiile cu fraţii Authie..., tînăra Planissoles, devenită Roquefort, de la vîrsta cea mai fragedă, este suspectă. Cu toate acestea, fata este devotată Fecioarei ; va deveni o frumoasă penitentă pentru un minorit care face pe duhovnicul ; în sufletul său, ea se va situa întotdeauna oarecum de partea catolică.

Beatrice a fost căsătorită cu Berenger de Roquefort. Apoi, a rămas văduvă. Apoi, s-a recăsătorit. Apoi, din nou a rămas văduvă. Intre două văduvii, revine la conjugalitate ; se căsătoreşte cu Othon de Lagleize, care nu îm-bătrîneşte cu ea. Aceste văduvii succesive sînt

curente în demografia de tip Vechiul Regim. Vor fi reîntîlnite mai tîrziu, foarte numeroase, în existenţa îndoliată a registrelor parohiale. Despre cei doi soţi ai Beatricei, Berenger de Roqucfort şi Othon de Lagleize, nu este mare lucru de spus, decît că erau, amîndoi, mici nobili de ţară din Ariege ; şi că, celei cu care au împărţit succesiv patul, nu i-au trezit decît o anumită indiferenţă, nuanţată poate de o vagă afecţiune. In loc de o mare iubire pentru soţii ei, Beatrice avea o frică de moarte. Avea grijă ca aceştia să nu-i afle escapadele care, cit au fost ei în viaţă, au fost neînsemnate. îi era prea frică să nu cumva s-o ucidă, pe ea sau pe amantul ei, dacă ar fi descoperit ceva (I, 219 ; I, 234).

Toate acestea sînt lucruri banale. Trubadurii, martori foarte buni ai eroticii langdociene, au dezvoltat foarte mult tema femeii care a făcut o căsătorie nepotrivită; ei îl definesc pe soţ ca „gelos păcătos", avar şi încornorat, care scarjună fundul altuia, spune Marcabru |!?, în timp ce femeia, dacă este posibil, îşi găseşte altceva. Dragostea conjugală, în privinţa sentimentelor soţiei faţă de soţul ei, este socotită de poeţii de limbă oc drept ceva de prost gust ; iar femeia, dacă ne luăm după ei, se teme tot timpul să nu fie bătută sau încuiată în casă. Lungul reportaj despre ,,Inchiziţia la Pamiers" confirmă că nu este vorba doar de o temă literară : căsătoria occitană, sau sud-occitană, in perioada de dinainte de 1340, nu este, în ciuda unor exemple simpatice, locul prin excelenţă al unei afectivităţi fericite, stropită cu laptele duioşiei umane. Beatrice, din punctul acesta de vedere, nu este atipică.

In cadrul celor două căsătorii ale ei, afecţiunile Beatricei merge, mai curînd decît către soţii ei succesivi, către copii, către fiicele sale. Este răsplătită : cînd este ameninţată cu arestarea de către episcopul Fournier, cele patru '"ce ale ei, Condors, Esclarmonde, Philippa şi

?27

Ava, care-şi adoră mama, căci aceasta se ocupase întotdeauna de ele cu dragoste şi înţelegere, varsă şiroaie de lacrimi şi gem de durere lf).

Tînără şi frumoasă mireasă din deceniul 1290, Beatrice a avut o mică aventură, care nu a fost dusă pînă la capăt, în timpul vieţii primului ei soţ. Prost ca toţi soţii (din vremea aceea), Be-renger de Roquefort şi-a zis că-i ceva trecător. Un ţăran mărunt din ţinutul Aillon — pe care, cercetînd registrele, îl vom întîlni mai tîrziu îmbătrînit, căsătorit, muncindu-şi petecul lui de pămînt — este eroul, destul de jalnic, al acestei idile avortate.

La castelul de la Montaillou, Raymond Rous-sel administrează casa seniorului de Roquefort şi a soţiei sale Beatrice. Trebuie să înţelegem că, aşa cum o cere o bună „menajerie" occitană, Raymond nu este însărcinat doar cu

treburile domestice din această modestă locuinţă nobiliară ; acest administrator este, probabil, şi cel ce se îngrijeşte de cultivarea pămîntului : seamănă, spune rîndaşilor de la fermă şi celor ce ară pămîntul ce au de făcut, duce la fierar firul plugului ca să-1 ascută sau să-1 „reîn-carce".

Cele spuse despre mica nobilime muntenească se pot aplica foarte bine raporturilor dintre Beatrice şi săteni, în general, şi, mai ales, celor cu administratorul ei. Faţă de această castelană întîmplătoare, care, cînd va fi văduvă, va locui intr-o casă foarte obişnuită din Montaillou, distanţa socială nu este prea mare : împreună cu femeile din sat, Beatrice stă, prieteneşte, şi se încălzeşte la gura sobei ; îşi spun ultimele veşti despre catari ; ţăranca Alazais Azema poate zvîrli, fără nici o ceremonie, cîteva săgeţi fostei castelane : te ţii mîndră, dispreţuieşti oamenii; n-o să-ţi spun ce face fiul meu. Dar acestea nu sînt decît figuri retorice : în clipa următoare, Alaza'is care, ca toate femeile, vrea să fie rugată, nu şovăie

328

să-i- spună Beatricei toate micile ei secrete : Asa este, fiul meu> liaynwnd Astma, s<î duce cu merinde la eretici2il. .

Apropiată, doamna de Roquefort s-a împrietenit repede, poate s-a şi îndrăgostit oarecum de administratorul ei Raymond Roussel. Acesta, care, ca toată lumea, are simpatii catare, o pofteşte pe patroana lui să fugă împreună în ţinutul lombard : Lombardia, la epoca aceea, este locul sacru de purificare a ereticilor ; aici vin, ca să se îndoctrineze în linişte, cohortele de parjaits langdocieni, persecutaţi în ţara lor de baştină. Buna doamnă din Montaillou respinge cu blîndeţe, dar cu tenacitate, această invitaţie la călătorie ; îi spune administratorului-ademe-nitor să se gîndească la cît va cleveti lumea aflînd că au plecat împreună : sînt încă tînără> Raymond; dacă plec cu tine, limbile se vor slobozi. Lumea va sjmne, negreşit, că am plecat de aici ca să ne satisfacem poftele2I. Cu toate acestea, ideea unei călătorii o incită pe castelană ; se gîndeşte aşadar la o soluţie intermediară ; vrea să plece cu Raymond, însă întovărăşită de cîteva văduve a căror prezenţă să salveze reputaţia ei de femeie cinstită. Raymond Roussel nu refuză soluţia : face în aşa fel încît două femei din ţinut iau legătura cu Beatrice, propunîndu-i să 6 însoţească în Lombardia (I, 222). Aceste două persoane, faptul trebuie notat, sînt aliate ale casei Clergue : una, Alazais Gonela, este amanta lui Guillaume Clergue, fratele preotului. Cealaltă, Aglaia de Martra, este sora bătrînei Mengarde, mama lui Pierre Clergue. Demersul celor două femei care nu sînt curate ca lacrima ! — rămîne fără rezultat. Trebuie însă să-1 semnalăm, deoarece reprezintă prima apariţie a clanului Clergue în viaţa Beatricei.

Raymond Roussel, asemenea lui Pierre Clergue mai tîrziu, este un ţăran bun de gură. îşi Presară glumele relative la planurile de plecare ?.u ldei' cam

decoltate, despre metempsihoză : 1 explică Beatricei (însărcinată), care-1 ascultă

329

cu interes, că sufletul viitor al unui copil ce se va-naşie pocite intra in pruncul, tv „'a1 -ajUi in pintecele uni'i femei, prin oricare parte u trupului acestei femei (I, 220).

—- Dar de ce, atunci, pruncii nu vorbesc decum se nasc, de vreme ce moştenesc vechile suflete ? îl întreabă, ingenuă, Beatrice pe admiratorul ei.

— Fiindcă nu vrea Dumnezeu ! răspunde Raymond Rousse], căruia replica nu-i lipseşte niciodată.

Pînă aici, totul este în ordine şi în cea mai bună tradiţie a trubadurilor, buni cunoscători ai etnografiei regionale. Tînăra şi frumoasa doamnă clin Montaillou are un „amant", care provine, aşa cum trebuie, dintr-un mediu social inferior celui al doamnei. Raymond, în cazul de faţă, este sătean şi totodată ne-nobil. în felul acesta, Beatrice contribuie — fără să teoretizeze cîtuşi de puţin — la democratizarea iubirii, care, între „o mică mare doamnă" şi un personaj de rind, constituie una dintre temele esenţiale ale poeţilor de limbă occitană. Pe lingă un amant „răbdător, binevoitor şi discret", care îi face servicii respectuoase şi ademenitoare, Beatrice joacă rolul de inspiratoare şi de Egerie, educată, la rîndul ei, de către adorator. Erezia îi dă lui Raymond un prilej minunat de a spune vorbe dulci şi de a face pe grozavul. în aceste condiţii, itotul s-ar fi petrecut cum nu se poate mai bine, iar soţul, Berenger de Roquefort, n-ar fi avut nimic de spus, dacă Raymond ar fi fost acel îndrăgostit sfios, acel îndrăgostit de smarald şi de agat, pe care Marcabru îl dorea oricărei femei cu adevărat adorată. (După Breviaire d'amour, smaraldul simbolizează refularea instinctelor sexuale, iar agatul, umilinţa castă 22). Din nefericire pentru el, Raymond Roussel a vrut să joace marele rol al celui care doarme cu femeia iubită, rolul acela care a oferit liricii occitane una din temele ei esenţiale. „As vrea, 330

spune Bem ard de Ventadour, s-o găsesc singură, adormită, sau prefâcmdu-se că do.ar.me, ca să-i fur un. sărut, de vreme ce sînt nevrednic să. i-1 cer" -■'■. într-o seară, povesteşte Beatrice, cinasem împreună, Raymond şi cu mine. Apoi, a intrat pe furiş, în odaia mea, şi s-a băgat sub pat. între timp, eu mai făcusem cîte ceva prin casă. M-am culcat. Toţi cei din casă dormeau, ca şi mine. Atunci, Raymond a ieşit de sub pat şi, in cămaşă, s-a urcat în el ! A început să se poarte de parcă ar fi vrut să se culce trupeşte cu mine. Iar eu strigam: Ce s-a întîmplat ?

La care Raymond mi-a spus: Taci din gură.

La care eu am răspuns : Cuvi aşa, ţărănoiule, de ce să tac ?

Şi m-am apucat să ţip şi să-mi chem slujnicele, care dormeau Ungă mine, în alte paturi, în camera mea. Le-am spus :

— în patul meu este un bărbat.

în aceeaşi clipă, Raymond s-a dat jos din pat şi a ieşit din cameră... După cîtva timp, a părăsit slujba de la noi şi s-a întors la casa lui, la Prades (I, 222).

Astfel, în clipa supremă, castelana şi-a regăsit „conştiinţa de clasă", care i se cam tocise în perioada îndelungatului flirt ce precedase îndrăzneaţă ofensivă a administratorului. L-a alungat pe ţăran din patul ei. N-a vrut să facă, Marcabru dixit, „ca ogarca ce se dă unei javre" 2'>. Ceea ce n-o împiedicase, vreme de multe săptămîni, să-1 încurajeze pe intendentul ei să-i facă curte, dar nu a vrut să facă dragoste cu el.

_ Totul are însă un sfîrşit, chiar şi idila relativ platonică dintre o castelană şi un ţăran. Exit Raymond Roussel. Intră Pathau.

Pathau acesta este un bastard. însă văr cu Pierre Clergue. Dintr-o familie de vază din sat. j^eŞi nu este nobil. în treburi din acestea, . thau nu umblă cu ocolişuri. Faţă de femei, are purtările directe pe care le avea şi înde331

părtatul lui compatriot, Guillaume d'Aquitaine. După părerea bastardului, i3eatricenu este decît' o „iapă" : o incaleci şi începi s-o ţesali2). Pâră să se sfiască, Pathau Clergue, chiar de pe vremea cînd trăia Berenger de Roquefort, o violează pe Beatrice. S-ar fi zis că ţărănoiul* acesta cutezător nu se prea speria de mînia castelanului. Să mai spunem şi că „violul" nu a fost deosebit de traumatizant. Cînd a murit Berenger, Beatrice, de acum încolo, disponibilă, văduvă şi, ca atare, cu o treaptă mai jos pe scara socială, vine pur şi simplu să trăiască în concubinaj cu satirul din Montaillou, care, cu puţin mai înainte, o siluise fără ruşine în castel. De atunci, Pathau m-a întreţinut, în văzul lumii, ca amantă a lui, îi declară ea episcopului Fournier care îi ia un interogatoriu despre viaţa ei privată.

Pathau nu este, totuşi, decît un intermezzo; adevărata, marea legătură, în timpul celei din-tîi văduvii a Beatricei, este vărul lui Pathau, preotul Clergue. Legătura lui Pierre şi a ex-castelanei este o interminabilă dragoste bisericească : începe la confesional şi se termină în biserică unde, Pierre Clergue, în perversitatea lui, într-o noapte întunecoasă, pune să fie instalat patul amantei sale.

La început, Beatrice nu era decît o penitentă ca şi celelalte. De multă vreme, frecventa oamenii din clanul Clergue şi petrecea, alături de ei, serile lungi, stînd de vorbă lîngă focul din vatră (I, 235—237). într-o zi, vine să se spovedească preotului parohiei sale, în spatele altarului Fecioarei. Pierre nu-i dă răgazul să-şi mărturisească păcatele. Ii declară : îmi placi mai mult decît orice jemei de pe lumea aceasta. O sărută cu foc. Ea pleacă numaidecât, gînditoare, surprinsă, dar nu indignată...

Acesta nu este decît începutul : Clergue se bucură de frumoasa lui cucerire. O cucerire unde, de altfel, nu este vorba de iubire pătimaşă, ci numai de dorinţă şi de afecţiune re332

ciprocă. Sentimentele împărtăşite de Beatrice şi de Pierre se exprimă, într-adevăr,. prin verbul diUgefe (a îndrăgi pe cineva) ; în schimb, pasiunea reciprocă ce-i va împinge, mai tîrziu, unul către altul, pe ex-castelană şi pe Barthe-lemy Amilhac, va implica, din partea scribilor ce au notat în registrul lui Jacques Fournier, folosirea cuvintelor latine adamare şi adamari, care exprimă iubirea pătimaşă.

După o curte de o durată normală, de la postul Paştelui pînă în iulie, Beatrice cedează în sfîrşit farmecului şi elocinţei preotului : Pierre este foarte bun de gură, în cea mai bună tradiţie a ceea ce mai tîrziu va fi elocinţa meridională. In săptămîna în care cade Sfîntul Petru şi Pavel, într-o vară, chiar la sfîrşitul veacului al XlII-lea, vara aceea frumoasă, cînd iotul se poate şi care dă naştere libertinajului2'', Beatrice i se dăruieşte lui Pierre. Faţă de el, este o iubită supusă ; ca să-i fie pe plac, ajunge la sacrilegiu ; se culcă cu el în noaptea de Crăciun ; precum şi, aşa cum s-a văzut, într-o biserică din sat. Gata de orice cutezanţă, în ciuda firii ei sfioase, Beatrice se trage direct din îndrăgostitele cele mai îndrăzneţe ale lite-raturii în limba oc : doamna de la Serre, Bru-nissende, Flamenca, doamna cu papagalul, Floripar..., şi alte femei, atît de asemănătoare cu îndrăgostitele reale care au trăit în Occita-nia 27.

Legătura dintre Pierre şi Beatrice a fost, atît cit o cunoaştem noi, plăcută pentru ambele părţi : timp de doi ani, îndrăgostiţii s-au întîl-nit clandestin (?), pe cît a fost cu putinţă acest lucru, două sau trei nopţi pe săptămîna ; şi, într-o singură noapte, se împreunau „de două Şi chiar de mai multe ori" ~s. în pat, în' faţa focului, la fereastră, Beatrice îl dezpăduchea pe Pierre, din grija pentru o curăţenie rudimentară şi dintr-o afecţiune ritualizată potrivit obiceiurilor. Iar Pierre îi ţinea Beatricei

333

discursuri în care sociologia familială, teologia albigenză şi contracepţiunea magico-practică se alternau.

Totuşi, după doi ani, Beatrice rupe această legătură : era şi timpul. Ex-castelana, intelectual, se simte învăluită, din toate părţile, de puternica dialectică a preotului catar. Nu ştie încotro s-o apuce : la dreapta, o cheamă munţii plini de eretici, unde sînt prietenii şi iubirile ei ; la dreapta, simte atracţia ţinutului din vale recatolicizait; cedează seducţiei cîm-piilor, unde licăresc perspectivele îmbucurătoare ale unei a doua căsătorii ; va fi înrîurită în aceasta şi de predicile repetate ale fraţilor minoriţi, şi de vorbele stăruitoare ale surorii ci Gentile, catolică bigotă... Beatrice trebuie deci să aleagă : sub un

anumit aspect, îl consideră mai departe pe Pierre ca un om bun, vrednic de stimă, priceput. însă, din punctul ci de vedere de fată evlavioasă, care, în tinereţe, aprindea luminări colorate pentru Sfînta Fecioară, Pierre este diavolul (I, 223). Diavolul acesta împarte aşternutul cu ea ; vine cu o mulţime de argumente catare ; din pricina lui, riscă să sfîrşească într-o zi în flăcările rugului, pînă ce va ajunge la cele din gura iadului. Atunci, tînăra văduvă se satură de lupta aceasta cu satana, coapsă lîngă coapsă20. Se hotărăşte să-1 părăsească pe preot şi să coboare în cîmpie ca să se mărite cu nobilul Othon de Lagleize, în ciuda rugăminţilor prietenilor săi din ţinutul Aillon, cu Pierre în frunte : cu toţii, într-adevăr, o roagă fierbinte pe ex-caste-lană să nu se ducă în ţinutul de jos ; acolo îşi va pierde sufletul, printre lupii şi cîinii Bisericii romane. Te-am pierdut; vrei să cobori printre lupi şi printre clini, îi declară Beatricei oamenii din Prades, veniţi în delegaţie la ea 30, căci era foarte cunoscută prin sate.

Insă tînăra femeie refuză să cedeze solicitărilor afectuoase ale prietenilor ei. Se va fixa la Crampagna, la Dalou, apoi la Varii nes ;

334

aceste localităţi, situate la cincisprezece sau douăzeci de kilometri la nord şi în jos de ţinutul Aillon, corespund diverselor domicilii ale noului ei bărbat, Othon de Lagleize, al cărui nume, în franceză, devine pur şi simplu Othon de l'Eglise. în aceste condiţii, raporturile noii „Beatrice de l'Eglise" cu Pierre Clergue devin episodice. Rămîn afectuoase. încă o singură dată, preotul, care se dă drept un preot din Limoux, vine să-şi regăsească fosta iubită în casa din Dalou : acolo, „trupurile lor s-au contopit" în pivniţă, în timp ce o subretă avea grijă să nu intre nimeni (I, 239). Dar după aceea, cei doi amanţi nu vor mai avea decît legături spirituale, marcate, după a doua văduvie a Beatricei, de o vizită castă şi scurtă; în cursul acesteia, Pierre o va întreba pe fosta lui iubită cum o mai duce cu inima ; îi va trimite, ca un ultim dar, un pahar gravat şi nişte zahăr sau zacara din ţara sarazinilor. Mici daruri, mici atenţii, care arată limpede că preotul nu avea un suflet nesimţitor : ştiuse să capete dragostea pornind de la dorinţă31, şi să trezească încrederea iubitei sale, bazată pe sinceritatea inimii bune :i2. Beatrice nu mai era pentru el decît o prinţesă îndepărtată, care confirma vorbele lui jaufre Rudei : Dulce-i cîntecul păsărilor ce vine din depărtare ?j'-\

După Beatrice, Clergue se îndepărtează pentru totdeauna de acest model romantic : să fie un leac pentru melancolie ? sau lubricitatea sporită a unui preot care îmbătrîneşte ? îl vedem, oricum, devenind tot mai nestatornic şi mai dornic de schimbare decît oricînd, făcînd dragoste de-i pîrîiau pantalonii u cu femeile din Ax-les-Thermes şi din Montaillou ; le seduce eu farmecul lui (?), dar mult mai mult cu puterea şi cu ameninţările lui.

Cei doi ani petrecuţi de Beatrice cu Clergue trezesc în ea, tîrziu, multe nostalgii şi dorinţele timpului regăsit. Cea de a doua căsătorie nu-i aduce mai multe satisfacţii afective decît

33S

cea clintii ; nu este dezamăgită, de vreme oe nu aştepta de la această a doua căsătorie decît o poziţie în viaţă. Se dovedeşte, în orice caz, o soţie credincioasă pentru Othon de Lagleize, cu excepţia unei aventuri trecătoare, una singură, motivată în pivniţă de reîntîlnirea pe furiş cu Pierre Clergue (I, 239). Othon moare puţin după aceea. Beatrice devine din nou disponibilă pentru aventura cea mare. Ba chiar, o dată în viaţă, pentru pasiunea cea mare.

Al doilea amant al ex-castelanei este tot preot. Este un vicar mărunt al unei parohii, dar nu chiar un amărît : mai tîrziu, Bernard Clergue, în închisoare, îl va întîmpina cu respect dîndu-i titlu de „domnule preot". Barthe-lemy Amilhac nu este, totuşi, decît o palidă imitaţie a lui Pierre Clergue ; nu ajunge decît la glezna acestui model. Desfrînat, dacă are prilejul ; nu este catar. Nu va deveni spion decît silit, însă fără remuşcări.

Beatrice, văduvă bis, îl cunoaşte pe Berthe-lemy în satul Dalou : le-a dat pe fiicele ei Ava şi Philippa la şcoala unde predă tînărul vicar. Deşi începuse să îmbătrînească (trecusem de vîrsta la care începi să îmbătrîneşti) Beatrice încercă o dragoste pătimaşă, definită prin verbul adamare, pentru tînărul preot. I se aruncă de gît. Ea mi-a făcut primele propuneri, va povesti mai tîrziu Barthelemy Amilhac ; într-o zi, eînd tocniai terminasem şcoala cil elevele inele, printre care erau şi Ava şi Philippa, Beatrice mi-a spus :

— Vino diseară la mine acasă.

Ceea ce am şi făcut.

Cînd am intrat în casă, nu am găsit-o decît pe ea singură. Am întrebat-o :

Ce vrei de la mine ? Mi-a spus :

Te iubesc : vreau să mă culc cu tine.

Şi eu i-am răspuns

■— Foarte bine.

336

Mumaidecît, am făcut dragoste în anticamera casei. După aceea, m-am culcat des cu ea. Insă niciodată noaptea. întotdeauna ziua. Aşteptam ca fetele şi slujnica Beatricei să plece de acasă. Atunci săvîrşeam păcatul trupesc (I, 252). Pătimaşă, capabilă de îndrăzneală pentru cel pe care îl iubeşte, Beatrice este oare vrednică de formulele pe care Baudelaire le va folosi în cazul Emmei Bovary (de altfel, atît de deosebită de ex-castelană : planissolismul nu are nimic de a face cu bovarysmul). Totuşi, scrie Baudelaire 35, totuşi Emma se

dăruise. Se dăruie cu totul, generos, unor caraghioşi care nu-i sînt egali... în incinta strimtă a satului, ea umblă după ideal. Ca Cezar la Carpentras. Bâatrice îl iubeşte cu patimă pe Barthelemy, acesta îşi iubeşte cu patimă amanta : Beatrix Bartho-lomeum nimis adamabat... et ipse dictam Bea-tricem adamabat (I, 249, 256). Tînărul vicar este, bineînţeles, o fiinţă slabă. Ba chiar un laş, nevrednic de iubita lui (în cele din urmă, o va părăsi, întrucîtva fiindcă este bătrînă, dar mai ales fiindcă se va teme să nu fie pus alături de ea sub acuzaţia de erezie). Plină de iluzii poate în legătură cu acest al doilea amant, îi place la el blîndeţea, dar şi lubricitatea, căci preotul este mai tandru şi mai pofticios decît ceilalţi bărbaţi şi decît simplii laici. într-un moment de sinceritate, Beatrice îi spune acest adevăr lui Barthelemy, de-a dreptul36 : Voi, preoţii, stareţii, abaţii, episcopii, arhiepiscopii şi cardinalii, sînteţi cei mai răi ! Păcătuiţi trupeşte şi doriţi femeile mai mult decît o fac ceilalţi bărbaţi...

In felul acesta, declară filosofic Barthelemy (ca un comentariu la cuvintele amantei sale) Beatrice încerca să se justifice pentru faptul că săvîrşea păcatul trupului cu mine. Este adevărat că Beatrice îşi formase o anumită Părere despre preoţi. Avea presbiterastie. 11 iubea atît de mult pe tînărul Amilhac încît

învinuia — asemenea bigotelor de la Loudun



care-1 ocărau pe seducătorul lor Urbain Gran-dier — că-i făcuse vrăji : N-am săvîrşit niciodată păcatul de vrăjitorie, declară ea într-o zi. Cred însă că preotul Barthelemy mi-a făcut vrăji, deoarece îl iubeam cu prea multă patimă, deşi, atunci cînd l-am cunoscut, trecusem de menopauză (I, 249).

Urmarea unei aventuri, începută cu atîta pasiune, nu este lipsită nici de energie, nici de culoare. De cînd a devenit amanta vicarului, Beatrice, la Dalou, nu mai poate suporta bîr-fele, vorbele mîrşave şi şuşotelile suspecte lansate la adresa ei de calomniatorii (lauzengiers) din parohie, cu preotul în frunte. Aceştia nu se feresc să-şi rîdă de ea, atît în faţă, cît şi pe la spate37. Nefericita mai este victimă, pe de altă parte, şi a sîcîielilor fraţilor ei care, ca nişte occitani ce se respectă 38, devin păzitorii plăpîndei virtuţi a surorii lor. Beatrice se teme să nu o bată ; are aşadar de gînd să-şi transporte amantul şi iubirea în ţinutul Palhars : Palhars este o dieceză pierdută undeva în Pirinei, situată între Aragon şi Comminges-Couserans. Preoţii din această dieceză, în bună tradiţie pregregoriană şi nicolaită, sînt încă autorizaţi, prin 1300, de facto, să trăiască împreună cu menajerele lor, concubine sau foca-rias. Permisiunea de a trăi în comun este acordată, foarte simplu, de episcopul diecezei de care am pomenit, contra unui bacşiş dat de îndrăgostiţi. în aceste condiţii, Beatrice, luîn-du-şi hainele şi treizeci de livre tnurnois, hotărăşte îmbarcarea pentru Palhars; pleacă la Vicdessos, unde Barthelemy avea să vină după ea. De acolo,

amîndoi vin în ţinutul Palhars : un preot-notar îi „cunună", însă fără binecuvîntare. Locuiesc împreună, un an, în aceeaşi do-mus, fără să scandalizeze pe cineva. Au din ce trăi. Cheltuiesc cele treizeci de livre tournois primite ca dotă de ex-castelanâ. Treptat, Barthelemy descoperă trecutul de simpatii catare

338

al amantei sale. U cupride frica. Urmează scenele de menaj. Bătrină păcătoasă, eretică, strigă vicarul. Se despart.

După aceea, nu se vor mai întîlni decît în ajunul întemniţării lor. Barthelemy îşi cîştigă plinea ; se angajază ici şi colo ca vicar sau ca să facă slujba în vreo biserică de la cîmpie sau de la munte. Beatrice începe să fie hărţuită de Inchiziţie ; caută din nou ajutorul fostului ei iubit. întocmai ca pe vremuri cu preotul Clergue, în pivniţa de la Dalou, mai face încă o dată dragoste cu tînărul vicar, într-o vie, în timp ce stă la pîndă, ca şi atunci, slujnica ei credincioasă, care, de astă dată, se numeşte Alazais. Urmarea aventurii lor aparţine episcopului Fournier : întemniţează atît pe ex-castelană, cît şi pe tînărul preot. Apoi, peste un an, va porunci să fie eliberaţi în aceeaşi zi (4 iulie 1322). Ea va fi silită să poarte crucile galbene. El nu 39.

NOTE

Adamat: II, p. 269, 273, 275. Dragostea aceasta va duce, în schimb, la o solidă afecţiune din partea celei ce va deveni soţia lui (II, 466).

Saint-Simon, Memoires, ed. Boislisle, Paris, 1879, voi. II, p. 6 şi pp. 264—265.

La figurat... : despre statura de fapt joasă a lui Pierre Clergue, v. II, 389.

4- Scrisoarea lui Pierre Courtade către Roger Vail-Iftnt, în R. Vaillant, Ecrits intimes, Paris, 1968. Despre poliginie, explicit revendicată de Pierre Clergue, v- I, 491 şi II, 225.

5. Gebetz este o localitate astăzi dispărută, situată aproape de Camurac, în actualul departament Aude. Nu departe de Montaillou.

tuf'-1'*418 Kq' Se va nota' în lrecere> că preotul o 'jiuieşte pe Alazais Faure, în timp ce aceasta îi spune ^umneavoastră". Semn al diferenţei de statut social, Drot C?Te- nu trebuie exagerat, şi care poate fi inter-i tiar şi pe simplul plan al diferenţelor de sex. 7- I. 216—250 ; i, 279, 302—306, 329 şi passim, 339

I, 418. Despre „afacerea" preotului cu Mengarde Buscailh, a se vedea un text foarte frumos în I, 491.

Supra, cap. III ; I, 408.

I, 255. V. şi, în general, despre non-violenţa amantului-preot, chiar scandalos : I, 302 ; II, 26.

Fabrisse, căsătorită Rives, mama Grazidei, este fiica din flori a lui Guillaume Clergue, care este fra tele tatălui preotului Pierre Clergue (I, 302).

Bre.via.ire d'arnour, citat de R. Nelli, p. 65 ; şi Flamenca, in R. Nelli, p. 173.

I, 303. Aceeaşi idee se întîlneşte la poeţii de la sfîrşitul Evului Mediu şi de la începutul Renaşterii ; de pildă, acel Rable, studiat de Christine Martineau, 1974, p. 545 : Dumnezeu nu se supără dacă omul gustă plăcerile dragostei.

Augustinismul este totuşi foarte răspindit, în cultura savantă, încă înainte de această epocă (Noonan, Contraception.,., ed. 1969, p. 220 sq.).

Infra.

I, 215—216. Dalou este un sat situat între Foix şi Pamiers, pe malul drept al rîului Ariege.

Infra, cap. XX, XXII, XXIII ; II, 305.

Marcabru, in R. Nelli, 1963, p. 109, I, 257. V. şi (infra, cap. XX) filtrele magice şi de dragoste pe care Beatrice le pregăteşte spre binele fetelor ei şi al copiilor acestora.

I, 237. V. şi I, 233 ; despre reţeaua de prietenii feminine a Beatricei, cf. infra, cap. XVI.

I, 221. O plecare de acelaşi tip, în Lombardia, este efectiv realizată, la aceeaşi epocă, de soţia unui notar din Ax, în scopuri eretice şi poate că şi senti mentale (I, 290).

După R. Nelli, p. 154. Despre legitimitatea occitană a dragostei unei femei pentru un inferior, v.

R. Nelli, p. 164.

Bernard de Ventadour, la p. 219, versurile 41—44, în ediţia citată de M. Lazar, 1964, p. 125.

Marcabru, XXXI, versurile 46—49, citat de R. Nelli, 1963, p. 133.

Expresia este a trubadurului Guillaume IX, duce de Aquitaine (v. R. Nelli, op. cit, pp. 79—103).

Marcabru, poezia XXXVIII, versurile 5—7, ci tat de R. Nelli, op. cit. p. 115, nota 21.

R. Nelli, op. cit., p. 195.

I, 226, 244. Această legătură se plasează prin 1299—1301 (Beatrice părăseşte Montaillou puţin după 1300 :II, 291) In 1305 (I, 232), Beatrice mai este încă măritată cu cel de al doilea soţ al ei, cu care s-a căsătorit puţin după 1300 (ibid.).

340

Expresia este a lui W, Faulkner, folosită în As / lay dying.

I, 231 ; I, 254. Din cea de a doua căsătorie, Beatrice va avea (mai ales)

două fete, în 1303—1304 , ;1 1305—1306 (date aproximative).

Marcabru, încheiere la poezia V, citată de R Nelli, op. cit, p. 134.

Nelli, p. 195.

Cercamon II, 5—6, citat de Nelli, op. cit., p. 139 ; Jaufre Rudei, cîntecul VII (apocrif ?), citat de Nelli, p. 141, nota 50.

Raimbaud d'Orange şi Guillaume d'Aquitaine, citaţi de M. Lazar, Amour courtois..., p. 129 şi 143.

Baudelaire, Oeuvres (Pleiade), pp. 1009—1011.

I, 255. Despre rolul preotului ca supramascul, a se vedea anecdotele pline de haz conţinute în Malleus maleficarum (infra, în bibliografia noastră), în registrul lui Jacques Fournier, se află numeroase aluzii la preoţii ce au concubine, fie că trăiesc în dieceza Palhars, în Ţara bascilor, sau în alte părţi (I, 285 ; III, 186 şi passim). V. şi în R. Nelli, p. 270, personajul (real), prin 1324, al preotului Raymond de Cornet, care iubeşte nespus de mult Femeia, mariala sau trupească, ly baysan et tocan sas popetas.

Zadarnic au denunţat aceste „abuzuri" conciliile me ridionale (Mansi, voi. 23, p. 843).

Cercamon, V. 34; Bernart Marti, VIII, 17 ; Jaufre Rudei, IV, 30 ; toţi trei cita+i de R. Nelli, op.

cit, p. 130.

Jaufre Rudei, IV, 45—46, citat de M. Lazar, op. cit., pp. 92—93 (nota 27).

I, 553 (notiţă de J. Duvernoy).

## Capitolul X

## LEGĂTURILE TRECĂTOARE

Beatrice şi iubiţii ei din familia Clergue nu sînt singurii despre care se poate vorbi într-o monografie a sexualităţii săteşti. Lăsînd la o parte excesele unei mari domus, există cu siguranţă la Montaillou, şi în general în rîndul populaţiei comitatului Foix, o relativă libertate de moravuri. Chiar aşa : relativă. Deoarece moravurile, fără să fie dezorganizate, sînt pur şi simplu ceva mai libere pe la 1320 decît vor fi la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea, cînd vor interveni, pînă şi în satele cele mai îndepărtate, castele rigori ale Contra-Reîormei, susţinute puternic cu lovituri de cîrjă episcopală şi de palme părinteşti, cu ajutorul vizitelor în dieceze, sau al poliţiei exercitată de preoţi.

La Montaillou, pe la 1300—1320 (fără să socotim aventurile preotului), cinci sau şase cupluri nelegitime ne sînt cunoscute din documente ; lista nu este limitativă ; se cuvine să comparăm cifra aceasta cu cele vreo cincizeci de

căsnicii cel mult (legitime sau nu), cîte puteau fi în toată parohia, în primele doua decenii ale veacului al XlV-lea : deci 10% de „false căsnicii" cel puţin... Monseniorul Col-bert, jansenistul episcop de Montpellier, ale cărui vizite episcopale le-am studiat acum cincisprezece ani, ar fi fost îngreţoşat, pe la

342

1 700, de o proporţie atît de ridicata. *'aptul deosebit de grav, pentru un rigorism strict, eSte acela ca, în jur de 1310, ne aflăm în faţa unor legături afişate fără ruşine : în sat, cineva poate „ţine în văzul lumii", sau ,,întreţine in văzul lumii" o concubină (I, 238). Pe la 1705— 1710, dimpotrivă, oamenii se ascund cu mare grijă, pentru a evita mînia preotului şi trăncănelile bigotelor. Este drept că, la Montaillou, prin 1300, exemplul prost este dat chiar de preot. Şi „fără complexe" !

Am văzut că, pe de altă parte, la păşune, nu numai în tîrg, ciobanii, frustraţi din punct de vedere conjugal, nu se sîiesc să întreţină o amantă, cîncl lucrul acesta este posibil. O observaţie mai generală : dacă, prin 1310, întîl-nim un' cuplu care să trăiască împreună, în văzul lumii, reacţiile nu sînt prea deosebite de cele de astăzi, într-o conjunctură analoagă. „Oamenii aceştia sînt căsătoriţi legal, sau trăiesc împreună necununaţi ?" Este întrebarea pe care şi-o pune, fără ca altfel să se mire, Guillaume Escaunier, originar din Ax-les-Thermes, cu prilejul unei călătorii pe care o face la Limoux : în casa lui Martin Frangois, la Limoux, povesteşte Escaunier, am văzut o femeie care trebuie să fi fost nevasta acestui Martin, doar dacă n-o fi fost concubina lui: de vreme ce era întreţinută de el, tot timpul, în casa lui (II, 12). Vreau să adaug că nimeni dintre cei cu care stă de vorbă Escaunier nu pare să se sinchisească cine ştie ce în privinţa statutului legal nesigur al tovarăşei de viaţă a lui Martin Francois.

Deşi există, simţul păcatului trupesc, în zona comitatului Folx, este mai puţin dezvoltat decît avea să fie mai tîrziu, în epoca modernă, mtr-o societate ca cea din Ariege, pusă pe moralizare. Pentru Arnaud de Verniolles, aşa cum am văzut, sodomia nu este un păcat mai grav decît simpla preacurvie ; iar pentru Gra-Lizier din Montaillou şi pentru Pierre

343

Vidai din Ax-les-Thermes, simpla preacurvîe nu este un păcat. Cu condiţia ca ea să placă ambilor parteneri ; cu condiţia, de asemenea, ca ea să fie plătită, atît cît face, de partenerul masculin. Dacă am urmări pînă la capăt, aci absurdum, logica acestor echivalenţe succesive, am obţine, situîndu-ne exclusiv pe poziţia non-culpabilităţii, ecuaţia :

Sodomie — simplă preacurvle — nu este păcat ' .'

Bineînţeles, nu este cazul să ajungem pînă acolo... însă această extrapolare îndrăzneaţă, obţinută pe baza spuselor băştinaşilor, arată cît de

mari erau toleranţele sexuale, chiar şi în secolul al XlV-lea ; ele se vor strînge, ca o piele sbîrcită, în perioada clasică ; şi nu se vor întinde iarăşi, cît de cît, decît în secolele XIX şi XX, o dată cu noua permisivifate, de altfel relativă, a epocii contemporane.

Permisivitatea, la începutul veacului al XlV-lea, la Montaillou, este modestă, minoritară, dar incontestabilă. Ea se concretizează, aşa cum am arătat, în liberalismul sexual al teoriilor populare ; ea implică, de asemenea, un liberalism al practicii, concretizat în existenţa obişnuită a cuplurilor necununate. Bea-trice de Pianissoles, văduvă după prima ei căsătorie, şi bastardul Pathau Clergue trăiesc împreună, în văzul tuturor, la Montaillou, fără ca această falsă căsnicie să trezească nemulţumirea cuiva. Cel mult, dă naştere unor cleveteli. Gauzia Marty, care avea să fie soţia celuilalt Bernard Clergue (omonimul celui care era hayle), a fost cîtăva vreme concubina lui Raymond Ros, din Montaillou, ale cărui oase, după moarte, vor fi arse, el fiind eretic (III, 67). Rayrnonde Testaniere, zisă Vuissane, este amanta lui Bernard Belot ; a făcut copii cu el, iar unul se numeşte tot Bernard. Munceşte din greu în casa patronului-amant, ca iubită oficială şi slujnică de fapt. Legătura aceasta



vrea să fie. cel puţin aşa crede femeia, o căsătorie de probă : Îmi închipuiam, îi va povesti t,a mai tirziu inchizitorului, că Bernard Belot înă va hm de nevastă ; din această pricină, mă speteam muncind ca să fa:- tot ce puteam face în casa lui. în cele din urmă, Raymonde Testaniere avea să fie dezamăgită în speranţa ei. Arnaud Vital, cârpaciul seducător, care, în schimbul sfaturilor bune pe care i le dă, va încerca într-o zi s-o violeze pe Vuissane, nu se sfieşte să-i explice cauza acestei decepţii conjugale : Chiar de ai fi bogată ca nu ştiu ce femeie din comitatul Foix, Bernard tot vu le-ar lua de nefastă, de vreme ce nu eşti de o credinţă cu ci (credinţa ereticilor) : nu poale fi aşadar vorba să aibă încredere în tine (I, 456).

Textul acesta al lui Arnaud Vital, bun sociolog din satul nostru, dă una din cheile frecvenţei concubinajului la Montaillou : căsătoria, în acest grup uman, reprezintă o operaţie dificilă ; ea implică, eventual, sentimente de dragoste din partea pretendentului, pentru viitoarea lui nevastă ; pe deasupra, dacă este posibil, speranţe de avere, chiar şi relativă, datorită dotei femeii ; în sfîrşit, last but not least, acordul conştiinţelor. în faţa acestor condiţii atât de drastice, mulţi montalionezi preferă, cel puţin la început, văditele înlesniri ale concubinajului -.

Alt cuplu nelegitim : cel format, în timpul unei legături provizorii, de Alazais Guilhabert (fiica unul crescător de oi din Montaillou) şi Arnaud Vital, cizmar — satelit al casei Belot, pe care l-am întîlnit mai înainte, pe drumul lui cu care aveam o legătură necinstită, declară Alazaais Guilhabert ; el mă

învăţase ce este ere-2*ft iar eu îi făgăduisem să mă duc In mama, ca w Şf învniască la „consolarea" fratelui meu mai vuc (foarte bolnav) (1, 413 şi 410—413).

Legătura rustică dintre Alazais şi Arnaud lipsită de interes moral şi psihologic : iubită a cizmarului catar va concede, în343

tr-adevăr, mai tîrziu, că aventura ei cu acest bărbat era moralmente discutabilă (necinstită). Insă atunci cînd o trăise, legătura aceasta nelegitimă nu era socotită de Alazais nici ruşinoasă, nici ca ceva ce trebuie ascuns : Arnaud Vital va rărnîne prieten, ba chiar sfătuitor, al mamei amantei lui, Allemande Faure ?\

Vom reţine, pe de altă parte, că aventura | Alazaisoi porneşte dintr-o dragoste adevărată ; o dragoste, de fapt, mai curînd sufletească decît o dragoste-pasiunc, de vreme ce eroina foloseşte, ca s-o descrie, verbul ăiligere (a iubi din tot sufletul) nu adamare (a iubi cu patimă), însă, în acest domeniu, cînd este vorba de alte cupluri ilegale, Montaillou autorizează variaţiile cele mai pasionate : Beatrice de Planis-soles, de pildă, va cunoaşte o adevărată pasiune, cît se poate de înflăcărată, împărtăşită, pentru tînărul vicar ce-i va umple perioada celei de a doua văduvii.

Cele patru monografii, prezentate mai sus, de false căsnicii din Montaillou sînt incomplete. Ar trebui într-adevăr adăugate cîteva episoade suplimentare, precum şi, în bloc, diferitele escapade ale preotului Clergue. Mă voi mulţumi să semnalez, în legătură cu cele patru cupluri evocate mai înainte, că aceste isprăvi de tinereţe nu le împiedică nicidecum pe cele patru femei implicate să-şi găsească, după aceea, un soţ, ba chiar un soţ bun. Nu ajung femei uşoare ; se căsătoresc ! Beatrice de Planissoles, după concubinajul cu Pathau şi palpitanta ei aventură cu preotul Clergue, se va mărita cu Othon de Lagleize, care locuieşte în ţinutul din vale.. Departe de a fi decădere, coborîrea în vale va reprezenta, pentru ex-castelană, care numai neprihănită nu era, o evasipro-inovare socială. Celelalte, Gauzia Marty, Alazais Guilhabert şi Vuissane, ale căror peregrinări, mai mult sau mai puţin fericite, Pc harta acelui regat al Iubiri care era Montaillou, le-am povestit mai înainte, se vor căsători

346

cu trei cultivatori foarte onorabili din ţinutul Aillon : se numesc Bernard Clergue (omonim cu cel ce era bayle la Montaillou), Arnaud Faure şi Bernard Testaniere.

Se va nota că amanţii acestor femei erau, în general, catari şi foarte hotărîţi în erezie/j ; tot astfel, Martin Franţois, care, după toate aparenţele, trăia în concubinaj cu o femeie la Limoux, trebuie să fi fost foarte mulţumit să-i audă, în casa lui, pe fraţii Authie predicînd pe tema : căsătoria nu jace doi bani

(II, 12—13). Catarismul, în cele din urmă, era foarte tolerant faţă de falsele căsnicii. Cel puţin aşa cum era înţeles la Montaillou : clevetea pe seama instituţiei conjugale legale ; nu impunea o abstinenţă sexuală severă decît ereticilor de frunte ; lăsa de facto, dacă nu de jure, cea mai mare libertate de moravuri simplilor credincioşi ; totul, în virtutea celebrei maxime, interpretată de Pierre Clergue în maniera lui Ubu : de vreme ce totul este interzis, totul este permis5. Acestea fiind zise, ar fi greşit să explicăm comportările şi obiceiurile sexuale din valea superioară a rîului Ariege, în epoca lui Jacques Fournier, prin implantarea locală a unei ideologii eterodoxe, oricît ar fi ea de seducătoare. Preotul Amilhac nu avea nimic dintr-un eretic ; cu toate acestea, era aproape la fel de curvar şi de concubin ca şi Pierre Clergue, albigenz şi agent dublu. Erezia n-a făcut, desigur, nimic ca să reducă concubinajul la Montaillou : poate că 1-a şi încurajat. Cu siguranţă însă că nu ea 1-a creat. L-a găsit acolo, la Montaillou, preexistent sosirii ei. Prospera de multă vreme. îşi trăgea justificările, primare sau secundare, din geniul etniei; din scumpetea dotelor ; din greutăţile căsătoriei; şi din obligaţia imperioasă de a nu Pv^ăSi.domus familială, printr-o căsătorie ne-cmbzuită şi costisitoare. Pentru „cei căsătoriţi "egal*, erezia nu a fost decît o supradeter-mmare De altfel, aceştia înfloreau în multe



alte sectoare ale Pirineilor, pe care nu le molipsise nicidecum ideologia ereticilor, şi unde nu se ştia nimic, sau aproape nimic, despre catarism ; în dieceza Palhars, de exemplu, preoţii duceau de multă vreme o viaţă plină de bucurii, în tovărăşia concubinelor lor, cu binecuvîntarea episcopului local. La nivelul simplilor ţărani, concubinajul se integra, fără nici o greutate, sistemului lor de exploatare agricolă sau de membri ai casei : o slujnică era, totodată, iubită ; atunci, se spetea cu atit mai mult muncind, atrasă de făgăduieli mincinoase de căsătorie ; fusese trasă pe sfoară ! Un cultivator, la rîndul lui, ara cu tragere de inimă ogorul amantei. O făcea din dragoste; sau pur şi simplu din i-utină, căci se obişnuia, la nivelul cuplului, să se pună ogoarele laolaltă(;.

Concubinajele montalioneze erau însoţite de precauţii anticoncepţionale mai mult sau mai puţin eficace : sexualitatea foarte vechilor regimuri implica, într-adevăr, un dublu sector al dragostei : limitarea naşterilor, din motive de la sine înţelese, îi preocupa mai ales pe amanţi decît pe soţi. Beatrice de Planissoles, de exemplu, la începutul relaţiilor ei cu Pierre Clergue, este obsedată de perspectiva unei sarcini nelegitime : Ce mă fac dacă ??i-ai lăsat

însărcinată ? îi spune ea preotului '. Voi fi acoperită de ruşine şi pierdută.

Clergue are răspuns la toate. Este nu numai pervers, dar şi oarecum vrăjitor, cum sînt, de altfel, mai des decît s-ar cuveni, preoţii dinaintea Reformei şi dinaintea Contra-Reformei 8. Pe loc, îşi linişteşte iubita, şi ea puţin vrăjitoare... : îi spune că are el o iarbă specială, cu funcţie anticoncepţională, atît pentru femei cît şi pentru bărbaţi (de notat că Pierre Clergue, preot de origine autentic sătească, deţine motivaţiile, şi chiar şi tehnica, poate iluzorie, a unui hirth control pe care unii istorici îl soco343

tesc pe nedrept tipic pentru elita urbană. Obsesia domiciliară a acestui preot, care are atît de multă grijă să nu cumva să i se destrame casa (domus), joacă, fără îndoială, un oarecare rol în tendinţele lui de a refuza procrearea).

Am eu o anumită iarbă, îi spune Pierre lui Beatrice. Dacă bărbatul o are asupra lui cînd îşi contopeşte trupul cu cel al jemeii, nu se poate înmulţi; şi nici ea nu poate zămisli.

Ca o adevărată fiică a satului şi a stînelor unde se face brînză, cu toată extracţia ei nobilă, Beatrice îi sugerează numaidecît amantului său o comparaţie topică :

Şi de ce fel este iarba aceasta ? îl întrebă ea pe Pierre (I, 244). Nu cumva este aceea pe care văcarii o pun pe oala cu lapte în care au pus chiagul, ca nu cumva să se prindă laptele atîta vreme cit iarba este pe oală ?

Aluzia la cheag este pertinentă : cheagul de iepure băut cu trei zile înainte de ciclul menstrual era socotit anticoncepţional încă de pe vremea lui Dioscoride, şi tot astfel era socotit de Magnino din Milano, continuatorul lui din veacul al XIII-lea9. Beatrice care, în această privinţă, se referă la tradiţiile folclorice ale văcarilor din Ariege, nu face decît să inverseze, fără să-şi dea seama, vechile metafore ale medicilor eleni sau milanezi. Pentru ea, cheagul nu mai este anticoncepţional, ci echivalentul pentru ceea ce face să se închege laptele vacilor sau sămînţa bărbatului, şi care, după cum este cazul, duce la obţinerea brîn-zei sau a unui foetus. Iarba vrăjită a lui Pierre Clergue împiedică solidificarea aceasta a laptelui sau a spermei ; este un anti-cheag ; deci, anticoncepţională.

±n legătură cu „iarba" despre care este vor-ba, Beatrice dă după aceea cîteva amănunte : Und Pierre Clergue voia să mă cunoască trupeşte, povesteşte ea, avea asupra lui, învelită intr-o pînză de in, (iarba aceea) lungă şi groasă

349

ca prima falangă a degetului meu mic, cam de o uncie. Avea legată de ea o aţă lungă (sau sforicică) pe care mi-o trecea în jurul gîtului în timp ce făceam dragoste; iar lucrul-iarba, de la capătul aţei, îmi cobora între sini, pînă la

orificiul stomacului (sic). Cînd j^reotul voia să se ridice din pat, luam lucrul acela de la gît şi i-l dădeam înapoi. I se întîmpla, într-o singură noapte, să vrea să mă cunoască trupeşte de două sau chiar de mai multe ori; în acest caz, preotul, înainte de a-şi contopi trupul cu al meu, viă întreba :

— Unde este iarba ?

O găseam numaidecît datorită sforiceiii pe care o treceam în jurul gîtului; îi dădeam „iarba" aceea în mină; atunci, o punea el însuşi la orificiul stomacului meu, cu aţa care-mi trecea printre sini. Numai aşa se contopea trupeşte cu mine, altfel nu.

Obiectul folosit, şi luat înapoi, în această joacă de îndrăgostiţi, care nu era lipsită de savoare, era o pură şi simplă amuletă magică ? sau un fel de prezervativ pentru femei cum ar putea reieşi din formula, neclară, relativă la orificiul „stomacului" ? Nu ştiu. Fapt este că iarba aceea era „eficace" ; sau cel puţin, ceea ce înseamnă acelaşi lucru, Beatrice era încredinţată de . eficacitatea „trucului" lui Clergue.

Clergue profita şi de frica şi de refuzul de a rămîne însărcinată, sentimente foarte puternice la iubita lui, ca să şi-o apropie şi mai mult datorită virtuţilor anticoncepţionalului acela miraculos : într-o zi, continuă Beatrice, l-am rugat ceva pe preot:

— Lasă-mi „iarba" aceea a ta, s-o am mereu la mine.

—■ Nu, mi-a răspuns el, nici nu mă gîndesc, căci atunci, te-ai putea împreuna trupeşte cu un alt bărbat, izbutind, datorită ierbii pe care ţi-aş da-o, să nu rămîi însărcinată cu el !

350

Preotul vorbea astfel, spune Beatrice foarte visătoare, din gelozie faţă de Pathau, vărul lui primar, care fusese, înaintea lui, amantul meu.

Măsurile anticoncepţionale, sau puţinul pe care-1 ştiu despre ele, sînt deci considerate de Picrre Clergue şi de emulii săi din Montaillou ca mijloace de a-şi apropia o femeie, apărată în acest fel de sarcină, nu ca procedee de a elibera femeia ca atare. Beatrice, de altfel, nu este nemulţumită de această constrîngere masculină. Eva, în secolul al XlV-lea pirenean, trăieşte tot în adamocraţie.

Teama de a da naştere unui copil nelegitim corespunde unei griji generale, care se simte foarte bine în cultura occitană. Grijă deosebit de mare în rîndurile nobilimii, din care face — totuşi — parte Beatrice de Planissoles : calificat automat de mitocan sau de fecior de mitocan, bastardul înjoseşte într-adevăr nobilul neam al femeii în pîntecele căreia a fost zămislit ; şi, mai ales, păcat esenţial, moştenirea bărbatului este deviată în direcţia unei familii neoficiale creată de amant. Soţii îi mingile pe micii mitocani închipuindu-şi că-şi înconjoară cu dragoste proprii copii. In privinţa aceasta, Marcabru este limpede

; alţi trubaduri, ca Cer-camon şi Bernard Marti, merg pe urmele lui10. Grija aceasta era cu siguranţă unul din motivele pentru care preoţii de limbă oc propuneau uneori modele platonice de dragoste extraconjugală. Cu astfel de teorii, care lăudau castitatea asigurată celor care se culcau împreună numai ca să se dezmierde n, nu mai aveai de ce să te temi de o sarcină nedorită. Este adevărat că, de fapt, bastarzii din lumea bună erau foarte numeroşi în rîndurile nobilimii din ţ'.nuţul Foix 12. In ciuda acestor „imperfecţiuni" inevitabile, nobilii, avînd în vedere orizontul ^r cultural şi familial, erau, în principiu, ostili 1 egiţim; taţii : aceasta compromite puritatea sîn- şi aşa destul de precară. Beatrice era ea 35]

msăşi ecoul îndepărtat al acestei idei, cînd mărturisea că va fi acoperită de ruşine şi pierdută, de cumva rămîne însărcinată cu preotul Clergue. Acesta, în schimb, era de extrac--ţie sătească, ne-nobilă, ba chiar ţărănească : el. opera cu valori care, încă de pe atunci, erau mai laxiste. înţelegea, desigur, motivele frumoasei lui iubite şi aîc neamului ei. Ştia că tatăl Beatricei ar roşi de ruşine dacă s-ar gîndi că şi-ar putea vedea fata, văduvă, însărcinată în afara căsătoriei : Nu vreau să te las însărcinată, îi spunea Pierre Clergue Bea-tricei, otita vreme cit va trăi tatăl tău, Philippe de Planissoles, căci i-ar fi fost ruşine (I, 244— 245). (Ruşinea, vom vedea, este una din „pîr-ghiile" principale ale moralei ţinutului Ariege din vremea aceea).

Tatăl acesta stingheritor nu este, totuşi. etern. După moartea lui, Pierre se gîndeşte cu plăcere să-i facă un copil amantei sale. După moartea lui Philippe, aş vrea să te Ins însărcinată, îi spune el (I, 245). După ce controlul neamului nobil nu va mai fi făcut, datorită morţii, poate apropiate, a tatălui iubitei sale, Pierre are de gînd se întaorcă la scara lui ţărănească de valori, tolerantă în privinţa procreaţiei bastarzilor.

La Montaillou, existau bastarzi i3. Proporţional vorbind, mai mulţi decît se vor întîlni în epocile clasice : deoarece erau zămisliţi mai mulţi ; şi apoi, cînd ajungeau în clipa de a fi născuţi, nimeni nu se gîndea, cum se va face mai tîrziu, să fie exportaţi la oraş ; doar în-tîmplător se va recurge, în ceea ce-i priveşte, la acea formă amînată de infanticid care va fi încredinţarea copilului, spre îngrijire, unei doici (a se veda totuşi cazul Raymondei Arsen : îşi dă copilul bastard Ia doică, pentru a deveni slujnică în casa familiei Belot ; din cînd în cînd, va avea grijă de copilul legitim născut în această familie).



Statutul moral şi social al bastarzilor, in sat, prezintă pentru cei interesaţi cîteva probleme care nu sînt chiar de nerezolvat, în general, apelativul generic care-i califică este un termen de insultă : Bastardă bătrînă, strigă Ber-nard Clergue către Allemande Guilhabert (II, 294), cînd aceasta refuză să i se

supună (nu vrea s-o oblige pe fiica ei să-şi retragă o mărturie care i-ar compromite pe cei din familia Clergue în ochii Inchizitorului). Printre bastarzii pe care-i cunoaştem, unul, Pathau Clergue, este un personaj brutal, care violează femeile ; dificultăţile psihologice care-1 obsedează, din pricina statutului său, nu-1 împiedică, totuşi, să fie cîtva timp amantul fostei castelane, ceea ce este o performanţă de oarecare însemnătate, după ce ex-castelana cedase mai întîi în faţa violenţelor lui. Iar bastardele, zvîrlite în rîndul slujnicelor sau al cerşetoarelor, se pare că au fost situate pe treapta cea mai de jos a societăţii montalioneze : Brune Pourcel, am văzut, este o fată săracă, tratată de foarte de sus de către tatăl ei Prades Taver-nier, un om totuşi destul de bogat, fost ţesător şi mîndru parfalt. Uneori, este slujnică în casa Clergue, alteori are rostul ei, măritată, mamă, apoi văduvă, însă Brune nu face, tot timpul, decît să cerşească sau să împrumute de la unul şi de la altul (I, 382 sq1 I, 385). Ceilalţi bastarzi, despre care aflăm din registrul ap-pamean, se pare că s-au căsătorit fără prea mari piedici — în ciuda statutului lor atît de umil în satele din împrejurimi : Mengarde 14, fiica naturală a lui Bernard Clergue, a stat multă vreme în casa tatălui ei, unde era slujnică, avînd grijă de pîine şi de rufărie : mai tirziu, se căsătoreşte cu Raymond Aymeric, care locuieşte la Prades d'Aillon, un sat vecin (h 416). Despre soarta celorlalţi bastarzi, menţionaţi de registru, nu ştim mare lucru : ce s-a întîmplat cu copiii naturali făcuţi de Bernard Belot cu iubita sa Vuissane ? Mister!

353

Poate că au murit cînd erau miui de tot... Cit despre Arnaud Clergue, nu putem spune despre el decît că s-a căsătorit într-o familie de agricultori din partea locului (adică familia Lizier, cultivatori din Montaillou l5)... şi că el constituie o dovadă în plus referitoare la libidoul familiei Clergue, gata la concubinaj, dar şi foarte prudentă, din grijă pentru domus, cînd este vorba "să se hotărască la căsătorie. Am văzut, de asemenea, că vara primară a lui Pierre Clergue, Fabrisse Rives (nevasta lui Pons Rives), era bastardă : preotul s-a crezut autorizat de acest cusur şi, simultan, de rudenie, ca s-o defloreze pe fiica Fabrisei, Gra-zide, care nu era alta decît propria lui nepoată, născută dintr-o vară primară. A măritat-o şi pe ea tot în familia Lizier, locul de scurgere a isprăvilor celor din domus Clergue1(;.

Deşi este relativ mare, şi generatoare de bastarzi, permisivitatea, la Montaillou, nu este totuşi promiscuitate. Montaiionezii nu se împreunează fără nici o grijă. Mă voi reîeri, de acum înainte, la mărturiile lui Arnaud de Ver-niolles. Acesta pune printre păcatele foarte grave — mai grave chiar decît sodomia —■ incestul, deflorarea fecioarelor şi adulterul (III, 42). Incestu), în care intră şi împreunarea cu concubina unui văr primar, perturbă, întru-cît le dublează, legăturile sacre ale familiilor : este deci firesc să fie condamnat cu

asprime, deşi din cînd în cînd este practicat. Deflorarea fecioarelor, la rîndul ei, este ceva foarte important, cu răspunderi foarte multe, este aşadar un păcat : într-un sat permisiv, dar care nu lasă ca lucrurile să se petreacă oricum, defloratorul poate fi obligat să-şi asume răspunderile (uneori, virginitatea este supusă, în valea superioară a rîului Arîege, jurisdicţiei matroanelor, care, după ce controlează fata, pot spune ce au constatat (III, 56...). Cel ce a săvîrşit fapta, spre deosebire de fecioară, tre354

buie fie să se angajeze într-un concubinaj, de o durată mai mult sau mai puţin lungă, cu victima" lui, fie să-i găsească „un punct de cădere", cu alte cuvinte un soţ ; sau, in sfîrşit, să iacă ambele lucruri, unul după altul ; de altfel, acestea pot rămîne reciproc compatibile foarte mult timp, cu condiţia ca seducătorul să aibă la faţa locului un mijloc de intimidare a familiei ex-fecioarei ; şi a bărbatului ei I7. într-un caz ca acesta, într-adevăr, soţul Gra-zidei Lizier, aşa cum am văzut, se arătase îngăduitor. Dar chiar şi această îngăduinţă ne oferă prilejul să conturăm, nu fără îngustime, graniţele unui anumit „laxism" montalionez. îngăduinţa aceasta este un comportament tipic ? Dacă o judecăm după proverbul care circulă în valea superioară a rîului Ariege, răspunsul la această întrebare ar fi pozitiv. Proverbul este limpede :

Tout temps et iout temps sera
Qu'hormne avec femme d'autrui
couchera.
(Din totdeauna şi totdeauna, Bărbatul s-a culcat şi se va culca cu
nevasta altuia)

Dar să nu ne luăm după proverbe. Sau măcar să nu le credem prea mult. Pierre Clergue 1-a putut păcăli, fără să se ferească, pe Pierre Lizier, ca şi pe Pierre Benet l8, deoarece aceşti soţi săraci şi supusele lor. neveste nu puteau rezssta în faţa puterii lui de preot bogat. însă, pentru simplii muritori şi simplele muritoare, lucrul nu este aşa de uşor. într-o societate adamocratică, unde mîna soţului este grea şi gata să lovească, ba chiar să ucidă, o nevastă are datoria să fie prudentă şi să nu se bucure libertăţile de care, ca fată sau văduvă, s-ar j ^Jra nestingheritä. Permisivitatea, îndrăgită Montaillou, se opreşte aşadar, foarte adesea, treptele altarului unde sînt legaţi, printr-o

355

I

căsătorie legitimă, tinerii miri. Din acest punct de vedere, este carateristică purtarea Beatricei Planissoles, faţă de avansurile făcute din belşug de administratorul ei Raymond Roussel

Să fugim, să mergem la creştinii cei buni.

îi spune înflăcăratul Roussel Beatrice, cu nădej dea tainică de a profita de acest exod în doi ea s-o seducă.

Cînd bărbatul meu va afla că am fugii împreună, se va lua după noi; şi mă va ucide, răspunde Beatrice (I, 219).

De fapt, frumoasa montalioneză, cutezătoare şi pasionată în timpul celor două văduvii ale ei, se dovedeşte, în schimb, de o mişcătoare fidelitate faţă de cei doi soţi ai ei, atîta vreme cît aceştia au trăit. Faţă de contractul de căsătorie, nu are decît două abateri neînsemnate : prima, involuntară, atunci cînd a fost violată de Pathau, pe vremea celui dintîi soţ. A doua este la fel de puţin însemnată, şi unică în Mul ei (I, 239).

în general, dacă ne luăm după acele părţi din registru care se referă la Montaillou, reţinerea femeilor măritate mi se pare remarcabilă, în comparaţie cu purtarea prea puţin castă avută, adesea, de fete, de văduve şi de slujnicile celibatare. Numai în refugiul catalan purtarea aceasta virtuoasă a femeilor măritate îşi pierde din rigoare : acolo, mamele de familie sînt despărţite, avînd în vedere exodul, de multă vreme de bărbaţii lor ; ele îşi pot deci îngădui o legătură nouă şi ilegală, deşi nu sînt sigure că bărbatul legitim a murit. Ochii care nu se văd, uită de contract! Aşa cum lasă să se înţeleagă şi Belibaste, vorbind despre Arnaud Piquier, soţul absent al concubinei lui, Raymonde : viu sau mort, Arnaud nu prea are cum să ne stingherească în acest loc (III, 188).

în Catalonia însă, sînt evocate cazuri de dezintegrare a căminului ca urmare a exilului.

3S6

ţ,a Montaillou, în măsura în care cuplurile stau laolaltă şi sint relativ stabile, cine spune căsătorie spune nevastă cinstită. Măcar pînă la viitoarea văduvie (I, 491). Aceasta pentru femeie, bineînţeles : Grazide Lizier, sub auspiciile lui Pierre Clergue, nu este decit excepţia care confirmă regula 19. Dar şi pentru bărba'.i, deşi într-o măsură mai mică ; donjuanii din Montaillou, atît cît îi cunoaştem noi, sînt celibatari. Totuşi, unul dintre ei este căsătorit : cizmarul Arnaud Vital se ţine după fuste, fără să i se întîmple ceva, chiar şi după ce s-a însurat20. în general, Pierre Authie, bun cunoscător al văii superioare a rîului Ariege, ţinutul său, socoteşte căsătoria ca principalul Ioc al activităţii sexuale : acolo fac oamenii, cel mai adesea, dragoste, îi declară el crescătoarei de animale Sybille Pierre21.

NOTE

1. Această echivalenţă, Într-adevăr „absurdă", nu are decît o semnificaţie limitată : una din cele două propoziţiuni despre care este vorba este formulată de un orăşean relativ cultivat; cealaltă, de către ţărani sau asimilaţi, care nu s-au „cioplit", în sensul urban al termenului.

. 2. I, 244 : la Montaillou, se face deosebirea între a întreţine în mod public o concubină şi a avea, mai mult sau mai puţin clandestin, o legătură cu o amantă.

•>• I, 414. V. şi complicitatea prietenească dintre ~ra Mengardei Clergue şi concubina lui Guillaume ^ergue, el însuşi fiu al Mengardei şi frate al preotu-lui (I, 222).

4. Este cazul lui Bernard Belot, al lui Raymond ?isL V1 Arnaud Vital ; Pathau Clergue nu este înre-la faL °a eretic • însă Pierre Clergue, care i-a urmat

favorurile Beatricei, era cît se poate de eterodox. gup \' 2?4~225 : argumentaţia sofistului Pierre Cler" e lmrii-teşte în jurul următoarelor două idei ;



1

a face dragoste este, oricum, un păcat, peatru o femeie, indiferent că este vorba de bărbat sau d? amant. Cu bărbatul, este chiar mai rău, de vreme re nu se ştie că se săvîrşeşte un păcat. Aşdar, doam nelor, luaţi-vă amanţi.

Oricum, este de ajuns să fii primit de către un Parfait, în ajunul morţii, pentru ca păcatele să-ţi fie şterse. Deci, de ce să te stăpîneşti ? (Acest extremism anomic al lui Pierre Clergue nu este totuşi repre zentativ pentru opinia medie a ţăranilor, chiar şi catari, din valea superioară a rîului Ariege. Voi re veni asupra acestui lucru).

I, 456 ; II, 126. Concubinajul ţărănesc, sub forme minoritare şi neagresive, va reînflori la Montaillou in secolul al XlX-lea, după o eventuală perioadă de regres în timpul rigorilor ascetizante ale catolicis mului din secolul clasic : v. copiii naturali, destul de numeroşi, ce vor fi găsiţi în listele nominative din Montailiou, din 1880 pînă în 1920 (AC din Montaillou, si AD, 10 M 4).

I, 243—244. Despre „dublul sector", v. J.-L. Flandrin,-1969, 1970 si 1975.

V. K. Thomas, 1971 ; Retif de ha Bretonne, La Via-de raon Pere, ed. Rouger (capitolul consacrat bas melor populare). Ideea potrivit căreia preotul este vrăjitor mai subzistă şi astăzi în resturile de folclor de la Montaillou (anchetă personală).

I, Dioscoride, 2, 21 (citat de J. Noonan, ed. fran ceză, p. 23) ; şi Magnino, Regimen sanitatis, citat în Sarton, Introd. to the hist. of Science, III, 1, p. 854, p. 268 (după J. Noonan, ibid., p. 268). V. şi Chr, Martineau, 1974,

p. 548.

Texte de Marcabru, în ed. Dejeanne, citată de R. Nelli, op. cit., pp. 108—109. V. cu deosebire poezia XXIX, strofele 4 şi 5.

V. totuşi puternicele obiecţii, în privinţa aceasta, făcute de II. I. Marrou, dans Cahiers de civ. med., 1965.

Loup de Foix, bastardul lui Raymond-Roger şi Louve de Pennautier, este unul dintre personajele importante ale comitatului Foix în perioada pe care o avem noi în vedere (J. Duvernoy, L'Inquisition.-., p. 148, nota 17).

V. şi în III, 267 şi 268, numeroşii bastarzi, de preoţi si de laici, menţionaţi în regiunea Junac.

I, 416. V. si cazul lui Guillot, bastard al preotu lui din Merens : în ciuda poziţiei relativ bune pe care o ocupă tatăl său natural, Guillot este un simplu păzitor de capre la Na Ferriola, din Merens (III, 163)II, 227. Arnaud Clerfiue avea grijă şi de exe cutarea misiunilor date de preot (unchiul său) în sat (I, 476).

358

18. I, 302 ; şi supra, cap. IX ; despre bastarzi, destul de numeroşi în rîndurile burgheziei de pe valea superioară a riului Ariege, v. de ex. II, 197, şi II, 209 (bastarzi din familia Authie-Teysseire) ; v. si Moli-nier, L'lnquisition... (genealogia, incluzîndu-i şi pe bastarzi, a numeroasei familii Authie).

I, 302 ; şi supra, cap. IX.

I, 329. Şi supra, cap. IV şi IX.

Alte „excepţii", însă localizate la Tignac şi în alte părţi, nu la Montaillou : Arnaud Laufre, din Tignac, în propria lui casă, îşi găseşte nevasta in pat cu fratele lui, Bernard Laufre. Arnaud îl opreşte pe Bernai'd tocmai la timp (II, 131 ; v. şi I, 283). Insa, încă o dată, cu o floare nu se face primăvară : apre cierile mele despre deosebirile de comportament, în cadrul şi in afara căsătoriei, se sprijină pe faptul că eterosexualitatea nelegitimă apare cu o frecvenţă de cel puţin zece ori mai mare la femeile nemăritate, la văduve, la slujnice celibatare, decît la femeile măritate.

Despre imprecaţiile trubadurilor (Cercamon, Bernart Marti, Jaufre Rude!) la adresa soţilor jluşturaiici, v. R. Nelli, op. cit., p. 110. în Catălonia, de ase menea, concubinajul este mult mai răspîndit decit adulterul (Bennassie, II, pp. 311—312).

II, 411. Chiar şi slujnicele sărace şi bastardele, Brune Pourcel, Raymonde Arsen etc, ajung, cu tim pul, să-şi găsească un bărbat. Din acest punct de vedere, Montaillou şi valea superioară a rîului Ariege se situează printre modelele demografice cu procen taj foarte scăzut de fete bătrîne : modele ce se vor mai întîlni şi în epoca modernă şi contemporană, în Europa orientală

(Hajnal, în Glass şi Eversley, Population in history.,.).

Capitolul XI

JOCURILE CĂSĂTORIEI ŞI ALE DRAGOSTEI

în ciuda „imperfecţiunilor" sistemului, căsătoria (alături de concubinaj ca satelit minoritar), este, de regulă, piesa centrală şi finalitatea edificiului demografic la Montaillou ; în această parohie, nu întîlnim nici măcar o singură femeie definitiv celibatară. Filosofia căsătoriei, aşa cum este ea răspînditâ în valea superioară a rîului Ariege şi în ţinutul Aude, este magistral rezumată de Belibaste, pentru credincioşii din mica lui bandă. Guillaume Belibaste, fiul patriarhului din Cubieres, a devenit, cum se spune în termeni catari, omul cel sfînt din Morella. Nu are deci nici un motiv să-şi însuşească teologia pur catolica ce supradetermină instituţia conjugală. Ştie, pe de altă parte, că ar fi zadarnic să tragă nădejdea că, într-o zi, simplii credincioşi catari ar putea adopta idealul de castitate absolută preconizat teoretic de secta albigenză. Refuză de asemenea nietzcheismul anomic pe care îl profesează unii catari, cu preotul Clergue în frunte. între ortodoxia creştină şi maximalis-mul eretic, Belibaste, în predica, lui despre căsătorie, se află ca să zicem aşa agăţat în aer : îi lipseşte, parcă, terenul speculaţiilor religioase, pe care se dezvoltă de obicei cugetarea lui. Atunci, omul cel sfînt, care se situează, ca întotdeauna, la extremul centru, trebuie să



se mulţumească, în ceea ce priveşte teoria lui despre căsătorie... cu justificări laice şi prozaice : ele susţin viaţa zilnică a căsătoriilor din ţinutul lui. Belibaste, o singură dată, ajunge să facă, pentru edificarea noastră de etnografi, un curs de sociologie concretă despre legătura conjugală. Este totuna, spune ell, căci păcatul este acelaşi, să-ţi cunoşti trupeşte propria nevastă sau o concubină. Aşa stînă lucrurile, este mai bine ca bărbatul să se lege de o anumită femeie, decît să alerge din una în alta, şi să zboare printre ele ca un bărzăun mare printre flori: rezultatul, în acest caz, este că da naştere unor bastarzi; pe Ungă aceasta, cînd umblă pe la mai multe femei, fiecare din ele caută să apuce sau să ia cîte ceva, şi deodată, toate împreună îl sărăcesc pe un bărbat. Dim-portivă, cînd bărbatul nu este legat decît de v femeie, aceasta îl ajută să ţină un ostal bun.

In ceea ce priveşte incestul cu femei con-sancvine sau înrudite prin căsătorie, continuă Belibaste, în acest caz, este vorba de ceva ruşinos, şi-i sfătuiesc pe credincioşi să nu facă acest lucru...

Voi doi vreţi să vă căsătoriţi ? Dacă vă doriţi unul pe altul, mă învoiesc. Făgăduiţi-vă aşadar fidelitatea unul altuia, şi servicii reciproce, şi la bine şi la rău. Sărutaii-vă. Vă declar legaţi prin căsătorie ! Asta-i l Nu~i nevoie să

mergeţi la biserică !

Text capital. Incestul este proscris (ca într-o sociologie locală ce se respectă), nu numai cu cei din familie, lucru de la sine înţeles, dar şi cu femeile înrudite prin alianţă. Legătura cu n^u multe concubine este arătată ca pricină de sărăcie pentru amant, în domeniul bogăţiilor niateriale. Legătura monogamică, adică, de iapt, căsătoria, pe baza fidelităţii, a serviciilor Şi a dorinţei reciproce, este prezentată de Beli-Daste ca posibiltate cheie de a menţine şi a

361

face să prospere un ostal: deoarece amanta este femeia care ia (bunurile) ; pe cînd soţia este soţia care dă (dota). Căsătoria este deci, în mod explicit, legată de casă care, ea însăşi, constituie valoarea de bază a societăţilor pire-neene. Pe valea superioară a rîului Ariege, toate drumurile duc la domus. Cine spune o căsătorie bună, spune un ostal bun.

Se înţelege de la sine că, în acest caz, căsătoria la Montaillou implică mult mai mult decît simpla înţelegere dintre indivizi. O soţie, spune Levi-Strauss, este întodeauna dată viitorului ei bărbat de un alt bărbat... în satul nostru, acest dar poate fi făcut nu numai de un bărbat, ci şi de un grup de bărbaţi, cărora li se adaugă şi citeva femei. în această privinţă, este remarcabilă depoziţia Raymondei d'Argelliers care, după ce a rămas văduvă, s-a recăsătorit, pentru a doua oară, cu Arnaud Belot. Cînd a fost pusă la cale această a doua căsătorie, Raymoncle nu mai era o fetiţă ! Cu toate acestea, afacerea ei conjugală a fost negociată de către rude sau de către prieteni, împreună cu preotul locului ; cea interesată era un fel de miză, nu prea hărăzită să ia hotărîrea finală : După uciderea primului meu bărbat, Arnaud Lizier din Montaillou, povesteşte Raymonde, am stat aproape trei ani văduvă. In urma discuţiilor dintre Guillaume Bernard şi Jean Barbes, fraţi, din Niort, Bernard şi Arnaud Marty, fraţi, din Montaillou, Pierre-Raymond Barbes, preot, din Freychenet, Bernadette Taverne şi Guillemette Barbes, din Niort, m-am căsătorit cu Arnaud Belot, din Montaillou, care, pe vremea aceea, avea vreo treizeci de ani: era frate cu Bernard, Guillaume şi Raymond Belot din Montaillou 2. Text frapant : Raymonde d'Argelliers locuieşte la Montaillou de mult timp, datorită primei ei căsătorii cu răposatul Lizier. Cu toate acestea, nu se gîndeşte să se căsătorească din nou fără ca, între ea şi alesul

362

interesului său, să intervină nişte grupuri de fraţi : din raţiuni amicale sau familiale, aceştia sînt în măsură să ajungă la o înţelege. Căsătoriile montalioneze nu implică întotdeauna acest lux de intermediari. Dar de căsătorie „între patru ochi" nu prea pare fi vorba. Există foarte adesea

mijlocitori, tată, mamă, fraţi, prieteni, amanţi, rude, mătuşă, preoţi ; Pierre Azema, din Montaillou, îşi oferă fiica pe o tavă de argint Gauziei Clergue, în vederea căsătoriei cu umil din fiii acestuia : totul este făcut ca să li se consolideze casa, sau casa comună ce avea să se nască din această căsătorie. Rixende Cortil, văduvă după Pierre Cor-til, din Ascou, o sugerează pe fiica ei Guil-lemette ca posibilă soţie pentru ciobanul Jean Maury, din Montaillou : acesta se arată interesat de propunere, de vreme ce, spune el, cele două familii împărtăşesc aceeaşi credinţă eretică, lui Jean fiindu-i transmisă de tatăl său, iar Guillemettei de mama ei. Procedînd astfel, oare Rixende aplică regula pomenită mai înainte care cere ca o femeie să fie întotdeauna dată unui bărbat de către un altul ? Da şi nu : această ofertă maternă, fapt vrednic de remarcat, care de altfel nu este singura pe care o cunoaştem, se face cu prilejul unei mese în familie : această masă i-a adunat, la domiciliul tatălui Rixendei, pe acest tată, pe soţia lui, pe fiul şi pe fiica cea mare, măritată, ai Piixen-dei, şi, bineînţeles, pe Rixende în persoană ; Şi pe Jean Maury. Masa despre care este vorba era pusă la cale de familie ca să-l atragă pe Păstor, căruia îi plăcea să se lase îmbiat cu o căsătorie care, în cele din urmă, nu se va face. s>i cîte alte exemple de negociatori intermediari se pot da : Belibaste i-o dă pe Raymonde în ..căsătorie" ]ui Pierre Maury. Preotul Pierre •dce acelaşi lucru cu Grazide, pe care o dă lui

«*re Lizier. Preotul din Albi (sat catalan) ifgoaaza cu Esperte Cervei, mama Mathenei, tatona acestei feţe cU Jean Maury3. Fraţii 363

Belot îşi mărită sora. Chiar cînd ceremonia este cum nu se poate mai intimă, cei absenţi nu sînt uitaţi, dacă fac parte din familie. Nu uita să-i spui unchiului meu, celălalt Pierre Maury, că mă însor, îi spune Pierre Maury lui Belibasto, înainte de a se „căsători" (pentru atît de puţin timp) cu Raymonde''. Slujnicele sărace, în schimb, gravitează în jurul casei lor de obîrşie ; să fie ele mai libere să se mişte şi să hotărască decît fetele cultivatorilor mai înstăriţi ?

Dar să nu ne ocupăm de cazul special al slujnicelor foarte sărace. O căsătorie „normală" poate justifica o adevărată expediţie colectivă (la fel de primejdioasă şi de dramatică cum osie cea descrisă de Faulkner — dar în legătură cu un mormînt — în In vreme ce ev trag să mor). Să luăm de exemplu căsătoria pusă la cale între sora lui Arnaud Sicre şi Arnaud Maury, fiul Guillemettei, din Montail-lou : această căsătorie derivă, în inima Cata-loniei, dintr-un ideal, mereu viu, de endo-gamie, aşa cum este el întreţinut în Ariegc şi printre catari. Este mobilizată, pentru o emigraţie către nord, o parte din mica bandă a lui Belibaste. Lunga călătorie în care pornesc astfel belibastienii se va sfîrşi rău, în capcana întinsă de Inchiziţie.

Căsătoria montalioneză este precedată de o perioadă de logodnă, în cursul căreia tinărul, dornic să fie pe placul casei viitoarei sale soţii. îi

dăruieşte, tot timpul, (dacă este înstărit) vin soacrei sale5. Pentru data căsătoriei, este consultat un parfait care trebuie să arate ce fază a lunii este cea mai potrivită pentru încheierea căsătoriilor(!. C) invitaţie la nuntă, făcută unor terţe persoane, este un act foarte important. Poate fi' acceptată sau refuzată ; în fiecare caz, răspunsul este încărcat de semnificaţie : Dacă îl căsătorim pe fiul nostru Jean cu femeia pe care o iubeşte, vom trimite după

364

dumneavoastră pentru ziua nunţii, îi spune Guillemette Maury lui Belibaste (III, 189), La ,-are omul cel sfînt, care nu duce niciodată lipsa «ie replica, ripostează refuzînd modali tăţile. Şi ştie el de ce o face : Nu, spune ei, nu mă duc la nunta celor care nu ştiu ce est a binele. Dintre rudele şi prietenii care se duc la nuntă, unii sînt invitaţi mai formal derit alţii. Aceştia sînt martorii : şase femei, surori, soacră, prietene, sau neveste de prieteni, sau slujnice, sînt martorii lui Raymond Belot şi ai G'uillemettei Benet (I, 371, 455). Aceste şase femei, chemate să „mărturisească", fac parte din sociabilitatea feminină a ţinutului Aillon ; voi mai vorbi despre ele.

Adaug că unul din invitaţii aceştia de seamă la festivităţile nupţiale se poate distinge şi prin calităţile lui de dansator : l-am văzut pe Guillaume Authie în persoană venind să danseze în felul acesta, cu prilejul celei dintîi căsătorii a Beatricei Planissoles cu Berenger de Roquefort. înconjurată de un roi de martori şi de prieteni, căsătoria este prin excelenţă evenimentul îmbrăcat, în biografia ţţărăncilor montalioneze. îşi păstrează cu grijă, pînă la moarte, rochia de mireasă. Cînd Guillemette Piquier, sora lui Pierre Maury, fuge de la domiciliul conjugal, îşi ia în boccea hainele de la nuntă şi un cearceaf (III, 154).

Act serios, social şi care angajază, căsătoria montalioneză reprezintă o investiţie care costă scump ; se socoteşte însă că va aduce cîştig, mai tirziu, pe măsura cheltuielilor. Să te căsătoreşti, să ai copii, înseamnă, iniţial cel puţin, sa rişti să te ruinezi ; Emersende Marty nu umblă cu ocolişuri ca să-i expună această idee Jui Pierre Maury : fiule, îi spune ea bunului

ntc•• °f' mal tînăr dedt ea Şi încă celibatar> n'ai
în* f - niCi tiică' n'ai pe nimeni in 9riJa ta
aJaru de tine; ai putea deci trăi, muncind

365

puţin d fără sa te oboseşti, ia această regiune (III, 182), Pierre Maury, am văzut, comentează favorabil aceste cuvinte (cu toate ca, alteori, se crede bogat, în funcţie de sistemul lui, foarte personal, de apreciere a bogăţiilor) : nu vreau nevastă, fiindcă nu am cu ce s-o ţin... Nu vreau soţie, fiindcă am destulă bătaie de cap ca să nu am din ce trăi (III, 186, 188).

Pe termen scurt, căsătoria este ameninţarea cu sărăcia. Insă pe termen mediu, după cinspre-zece ani, sau chiar mai mult, căsătoria este o făgăduială de bogăţie, de securitate, de fericire. Aceasta vine de la speranţele, uneori iluzorii, trezite de desfăşurarea ciclului familial ; acesta va transforma, într-adevăr, tînărul copil „parazit" în adult producător. Să nu uităm nici faptul că soţia aduce o dotă şi că ea va face pe infirmiera în timpul bâtrîneţii soţului. Bătrîneţea aceasta atacă adesea un corp uzat ; din pricina aceasta, ea se poate arăta mai devreme decît în zilele noastre. O soţie legitima, îi spune, în esenţă, Belibaste lui Maury, va avea grijă de bunurile tale; te va ajuta la - bătrîneţe, la suferinţă, îţi va dărui fii şi fiice care te vor sluji la bătrîneţe... Nu mai fii nestatornic şi însoară-te '.

Soţiile prezintă un avantaj nepreţuit ; ele veghează pînă la capăt asupra bătrîneţii şi bolilor bărbaţilor lor. însuşi Belibaste ajunge să se plîngă de acest lucru ; nu o dată, spune el, nevasta unui muribund refuză să se desprindă de patul conjugal în care zace lungit bărbatul ei. în aceste condiţii, omul cel sfînt nu-şi poate face nici măcar treaba lui de parfait; nu-i poate da muribundului acel consolamentum : impuritatea pe care o generează ipso facto orice prezenţă feminină, la căpătîiul oricui ar fi, îl împiedică pe ereticul nostru să se apropie de aşternutul bolnavului mascul ! (III, 189).

în ciuda marilor cheltuieli pe care le determină, căsătoria este un izvor bogat de bine-cuvîntare, inclusiv pentru rudele fiecăruia din366

tre soţi : ştiu nişte soţii care ţi s-ar potrivi, pierre Maury, şi care s-ar potrivi şi cu Jean, fiul meu, spune Guillemette Maury... Căsătoriile acestea pe care le vom face ne vor aduce tuturor bogăţii şi prieteni (ibid.). în Cum să-ţi faci prieteni", practicat de fiecare montalionez, botezul şi căsătoria sînt cei doi poli : botezul, datorită cumetrilor şi cumetrelor, naşilor şi naşelor care sînt creaţi cu acest prilej, şi care apoi pot fi frecventaţi ; căsătoria, datorită prieteniilor care se leagă în urma alianţelor şi a invitaţiilor. Căsătoria înseamnă ruina imediată pentru a te îmbogăţi după aceea şi pentru a îmbogăţi totodată grupul familiei tale. (Este adevărat că dota ce va fi fost primită de la soţie va fi dată mai tîrziu unei fiice care va părăsi căminul... Sînt lucruri care stîrnesc plînsete şi scrîşneli din dinţi : a se vedea, în legătură cu aceasta, lamentările lui Pierre Clergue. Insă aşa este viaţa : ceea ce ai primit cîndva de la o soţie va trebui dat unui ginere. Cercul se închide, pentru a duce mai departe ciclul casei..,).

Alianţa conjugală, la montaiionezi, este aşadar instituţionalizată, ritualizată. Ea nu se operează într-un cerc al cărui centru ar fi pretutindeni şi circumferinţa nicăieri. în satul Montaillou din secolul al XlV-lea, găsim, încă de pe atunci, endogamia locală de care se va bucura demografia din timpul Vechiului Regim. Bărbaţii şi femeile din satul nostru se căsătoresc între ei. Să

notăm mai întîi că, în această localitate de altitudine, se numără foarte Puţini emigranţi. Lumea coboară de la Montaillou ca să se expatrieze, să transhumeze... Dar nu^prea urcă acolo ca să-şi stabilească reşe-dlnva definitivă. Nu avem, desigur, registrele parohiale care să ne permită quantificarea pre-ua a fenomenului endogam. însă statisticile QUffSe' cu multă trudă, din registrele lui Jac-l'ournier sînt. grăitoare s : „Din 63 femei

367

din Montaillou, scrie F. Giraud, numai 7 s«au căsătorit în afara comunităţii; una singură este originară din alt sat... Din 50 de cupluri cunoscute, 43 sînt alcătuite de un bărbat şi de o femeie originari, amîndoi, din Montaillou, şi numai 7 au implicat o persoană din Montaillou şi o persoană originară dintr-un alt sat9". Dacă adăugăm la acestea cîteva legături pe care F. Giraud nu le-a socotit (cu deosebire cele făcute în Catalonia de bărbaţii din familia Maury), se poate considera că montalionezii sînt endo-gami, în parohia lor, în proporţie de 80% din cazuri. Putem chiar socoti mai mult : vom reţine, tot după F. Giraud, că cinci din cele şapte sate exogame care dau vreun soţ comunităţii noastre sînt situate la mai puţin de zece kilometri de aceasta. Pe scurt, poate că Montaillou este un cuib de vipere. însă oamenii sînt legaţi între ei.

Satul poate fi socotit ca un connubium, cu alte cuvinte, ca o unitate endogamă de rudenie difuză. Aşa se explică, printre altele, particularismul eretic şi lingvistic al comunităţii : există, într-adevăr, aşa cum remarcă într-o zi Arnaud Sicre, o limbă specifică a satului Montaillou şi a ţinutului Aillon, o limbă occitană, dar cu anumite particularităţi.

Deşi procentul emigraţiei transhumante şi catare este ridicat, procentul de exogamie este scăzut : mai întîi, mulţi ciobani se socotesc prea săraci sau prea liberi ca să-şi ia o nevastă ; aceştia rărnîn celibatari. In al doilea rînd, foarte mulţi exilaţi caută să se însoare cu o „con-săteancă", cu o femeie din Montaillou ; sau, dacă nu găsesc aşa ceva, cu una din zona muntoasă a ţinutului Ariege. De pildă, cei trei bărbaţi din familia Maury, plecaţi din sat şi care trăiesc în sudul Pirineilor : unul singur se căsătoreşte, din dragoste, cu o fată catalană. Ceilalţi doi, Pierre şi Jean, se căsătoresc, cum o da Dumnezeu, cu o fată şi cu e femeie originară din Tarascon-sur-Afiege şi, respectiv, din

868

Junac 10. Emigranţii din comitatul Foix, gava -ches coborîţi de la munte, nu se simt întot-tlpauna la largul lor între Ebru şi Segre, din pricina orgoliului bine cunoscut al catalanilor : oamenii din regiunea aceasta sînt prea trufaşi, spune Belibaste (III, 189). însurîndu-te cu fetele lor, rişti, dacă ne luăm după omul cel si'Snt, să rupi cu rudele tale din Ariege. Mîndrla catalană reprezintă o

formă subtilă de discriminare faţă de lucrătorii emigranţi, veniţi din comitatul Foix ; printre alte motive, ea îi împinge pe aceşti lucrători să-şi caute nevastă în diaspora etniei lor de origină. Această căutare poate implica un drum lung în direcţia ţinutului natal, ca să se întoarcă apoi, în tovărăşia alesei inimii, către căminul catalan : Pierre Maurs, povesteşte Jean Pellisier în 1323, fuge din Montaillou după primele arestări făcute acolo de Inchiziţie (pe la 1308). S-a instalat în Catalonia. De atunci, a rămas acolo. Insă, acum doi ani, s-a întors la Montaillou, ca să se însoare, şi s-a căsătorit cu fata lui Guillaume Authie, din Montaillou, care, acum, este în temniţa din Carcassonne, pentru erezie. A trăit în sat pînă la începutul iernii acesteia ; apoi, foarte de curînd, a plecat din nou înspre Catalonia il. Tot astfel, Belibaste şi ai lui „urcaseră" către nord ca să caute o nevastă pentru unul dintr-ai lor. Dar, capturaţi de zbirii Bisericii, nu aveau să se mai întoarcă din această călătorie.

Cu toate acestea, la Montaillou, nu este vorba
numai de endogamie în cadrul satului, formă
extremă a localismuiui, deoarece mai există
?i o endogamie de conştinţă : ţăranii catari au
tendinţa de a se căsători între ei. Este mai bine
Pun cei din jurul lui Belibaste, să te însori
o credincioasă (eretică), care nu are ăecît
aŞad PS m' decît să'ţl ei una cu dotă

Vital' , „care nu ar fi credincioasă. Arnaud > ia nndul său, i-0 spune direct în faţă



Vuissanei Testaniere : Te culci de multă vreme cu Bernard Belot, i-ai făcut copii, inunceşti de te speteşti pentru casa lui; cu toate acestea, nu te va lua de nevastă, chiar de ai ji cea mai bogată îemeie din comitatul Foix. Căci nu eşti de credinţa lui, cea a „bunilor creştini" 12 Aceeaşi atitudine mentală faţă de căsătoria Raymondei d'Argelliers cu Arnaud Belot : Ray-monde este bănuită că ar avea un amestec în asasinarea primului ei soţ, Arnaud Lizier, căruia consătenii din Montaillou îi reproşau că este un catolic riguros şi că îi urăşte pe eretici (III, 65). Raymonde este, aşadar, suspectată puternic de simpatii catare. însă cea de a doua căsătorie a ei, cu Arnaud Eelot, este un adevărat mister : Arnaud este sărac lipit pămîntului (toate bunurile lui de-abia fac li") livre tournois); nu are nici o meserie ; ea nu-1 iubeşte cu patimă ; nici măcar nu ştie dacă este catar (III, 64). Atunci de ce dracu' 1-a luat de bărbat ? N-a aflat încă.

Studiul amănunţit al alianţelor conjugale făcute în sat confirmă faptul că aceste căsătorii între catari sau între simpatizanţi ai ereziei nu constituie doar un model cultural preconizat de montalionezi ; este totodată şi o practică reală

: marile domus albigenze de agricultori din partea locului — familiile Clergue, Belot, Benet, Fort, Maury, Marty etc. — schimbă între ei, în vederea căsătoriei, fetele şi băieţii, atît ele cît şi ei fiind convinşi întru erezie 1'Să reţinem totuşi că endogamia de conştiinţă nu trebuie considerată, faţă de piaţa matrimonială, ca o mutilare suplimentară, dat fiind că aceasta îşi adaugă efectele la limitările drastice, care oricum există, în ceea ce priveşte alegerea soţilor, impuse de eidogarnia loca-listă... De fapt, cele două endogamii, cea catară şi cea localistă se supraimpun si chiar coincid mai mult sau mai puţin : ele conturează un connubium montalionez care nu este neapărat sărac, departe de aceasta. El include aproape toate familiile mai importante de cultivatori re370

zidenţi : acestea se definesc14 prin simpatiile lor faţă de erezie şi prin înrădăcinarea lor la Montaillou. O atare definiţie implică, ce-i drept, îndepărtarea cîtorva oi rîioase, cum ar fi Arnaud Lizier, mult prea „catolic".

Acest connubium, cu contururile precise, are, pe de altă parte, limitări sociale înspre vîrf : o doamnă nobilă, ca Beatrice de Planissoles, poate recruta printre ţăranii din Montaillou sau din altă parte unul sau doi amanţi. Ea poate avea relaţii amicale cu poporul de rînd, de vreme ce sociabilitatea, orice au putut spune mai mulţi istorici15, depăşeşte cu mult aria socială din care se recrutează soţii. însă, cînd ceasul hotărîtor al căsătoriei sună, Beatrice nu se mărită cu un ţărănoi ; se căsătoreşte cu nobili sau, măcar, cu un preot. Pe lîngă distincţia ţărănime-nobilime, în faţa căsătoriei, mai există şi alte bariere socio-profesionale ; le-am întrevăzut destul de vag : un Pierre Maury, cioban din Montaillou, şovăie să se însoare cu o Raymonde Piquier, fata unor fierari bogaţi din Ariege. Este nevoie, aşa cum s-a văzut, de toată stăruinţa lui Belibaste ca ca să-1 împingă pe păstorul cel bun să treacă Rubiconul hipergamiei. De altfel, Pierre se va grăbi să-1 ,,re-treacă" în sens invers !

cestuoase.

Însăşi îngustimea acestui connubium monta-lionez — care, în această privinţă, nu se deosebeşte prea mult de structurile analoge în-tîlnite în alte sate pireneene — pune problema, pe care am evocat-o pe scurt, a incestului şi a căsătoriei consangvine. Catarismul este interpretat liber de unii, potrivit regulii De vreme ce totul este interzis, nimic nu este oprit 16 (sau Cînd s-au depăşit limitele, nu mai există imite); pe unii credincioşi îi împinge să scape f ^imitele obişnuite ; în felul acesta, prin casatorii sau mai curînd prin concubinaje incompensează deficitul de neveste

371

neindestulatei pieţe matrimoniale. (Să ne ■ Im ca, la cei 250 de locuitori ai săi, Montail

lou oferă o sursă foarte mică de eventuale soţii17). Belibaste, care nu are nimic dintr-un ascet, deplînge totuşi răspîndirea acestor practici

compensatorii printre fraţii săi întru „credinţă" : Mulţi credincioşi, spune omul cel sfînt, îşi închipuie că nu este o ruşine să cunoască trupeşte femeile cu care sînt rude sau legaţi prin căsătorie; procedînd astfel, socotesc că nu jac ceva ruşinos, deoarece cred că, la sfîr-şitul vieţii, vor fi primiţi de oamenii cei buni, şi că, astfel, păcatele le vor fi uitate şi mîn-tuirea asigurată (III, 241). Cit despre mine, încheie Belibaste, consider acest gen de incest urît şi ruşinos. în sat şi în afara satului, frontiera tabuului incestului, dincolo de care este autorizată alegerea soţului, se întinde pînă la verişoarele primare, dar nu pînă la cele de gradul al doilea : Dacă te culci cu viama, sora sau verişoara primară, spune Raymond de l'Aire, ţăran materialist şi ateu din Tignac, tui este un păcat, dar este ruşinos. Dimpotrivă, dacă te culci cu verişoarele de gradul al doilea şi cu alte femei, nu cred să fie păcat, şi nici ceva ruşinos ; in privinţa aceasta, credinţa mea este neclintită, de vreme ce, în Sabarthes, este o vorbă foarte răspîndită : „Verişoarei de gradul al doilea, fă-i orice" (II, 130). Pierre Maury, într-un frumos avînt de filosofie montalioneză, va opune şi el domeniul în care incestul este tabu, mamă/fiu, frate/soră, văr primar/veri-şoară primară (ale căror trupuri ,,se ating4* în mod firesc) domeniului neatins de tabu : acesta cuprinde verii proveniţi de la veri primari şi persoanele care nu sînt din familie, care se pot „atinge" trupeşte (III, 149). Frontiera hotărîtoare, la Montaillou şi în Sabarthes, nu este aşadar prea mare : include verii primari, îi exclude pe cei ieşiţi din veri primari-Mulţi episcopi, în secolul al XVII-lea, vor socoti că principiul potrivit căruia îţi poţi alege o soţie printre verişoarele provenite de la veri primari este prea laxist18.

372

In privinţa verilor primari, legea a suferit totuşi cîteva abateri ; abateri, de altfel, mai curînd concubinare deeît conjugale, indirecte niai curînd decît directe. Fabrisse Rives, vara primară a preotului, s-a întristat (dar nimic mai mult !) cînd preotul a cunoscut-o trupeşte pe fiica ei Grazide ; îi repeta întruna acesteia, cu o notă care, uneori, era lipsită de convingere : Mu păcătui cu preotul de vreme ce ai un soţ bun şi de vreme ce preotul este vărul ■meu primar (I, 326).

Fapt este că această interzicere a legăturilor sexuale şi conjugale cu verişoara şi vărul primar era suficient de puternică la Montail-lou, încît o „treabă" cu amanta unui văr primar era un lucru murdar prin simplă contagiune ! Am văzut mai sus că, atunci cînd Arnaud Vital a vrut s-o violeze pe Vuissane Testaniere, aceasta, ca să pună capăt oricărei încercări, a. fost destul să-i spună satirului o singură frază şi să-1 descurajeze : Sînt amanta vărului tău primar (I, 458). Cumetrele din Montaillou susţin tot timpul că preotul Pierre Clergue a săvîrşit incestul cu Beatrice de Pla-nissoles. Ele amintesc astfel că Beatrice a fost amanta bastardului Pathau, vărul primar al

preotului (I, 310 ; I, 238). Acesta, în situaţia dată, ar fi trebuit să nu se atingă de o femeie care, pentru el, era impură. Pierre Clergue nu era, desigur, omul care să se oprească pentru nişte argumente de tipul acesta. însă regula montalioneză, confirmată de abaterea care o încalcă, este hotărîtă : chiar de n-ar fi decit prin intermediul trupului unei amante comune, nu trebuie să te atingi trupeşte de un v&r primar, de vreme ce acesta, oricum, te atinge în mod firesc1!). Prohibiţia asupra incestului se trage din frica de scurtcircuite, ^acă te atingi de o rudă este ca şi cum te-ai atmge pe tine însuţi.

n realitate, aşa cum a spus Pierre Bourdieu 20, regularitate nu înseamnă regulă. Conştiinţa



genealogiei poate trezi la un actor social sentimentul prohibirii incestului, însă cu condiţia ca acest actor să cunoască genealogia respectivă ! Cu alte cuvinte, dacă Ego nu ştie că Alter este vărul lui primar, sau vărul primar al mamei sale, Ego se va culca fără păcat cu Alter, sau chiar îl va lua în căsătorie la fel de neştiutor. Ignorarea genealogiilor este un fapt frecvent în societăţile fără scriere21 ; în faţa ei, toate frumoasele construcţii ale etnologilor îşi pot pierde valoarea.

Ştiai, o întreabă Jacquea Fournier pe Grazide Lizier, care se trezeşte învinuită de episcop de un „incest" cu preotul Pierre Clergue, ştiai că preotul acesta este vărul primar, ce-i drept, nu tocmai cum se cuvine, al mamei tale, Fabrisse ?

— Nu, nu ştiam, răspunde Grazide cu mai multă sau mai puţină bună credinţă, dacă aş p ştiut, l-aş ji oprit pe acest preot să mă cu noască trupeşte n.

Hotărîrea cea bună venea prea tîrziu : necunoaştere de fapt distruge uneori aplicarea celor mai bune principii.

Incultura genealogică era şi mai mare în refugiul catalan ; unele fete, originare totuşi din Montaillou, nu ştiau nici măcar verişoa-rele cui sînt : într-o zi, la San Mateo, Pierre Maury îi cere verişoarei sale, Jeanne Befayt, fiica mătuşii lui Emersende Maury, să-i pregătească nişte ouă să le mănînce ; aceasta, foarte rău dispusă, îi răspunde 2:î :

Să te alegi mai curînd cu un buboi decît să-ţi dau eu ouă l

Verişoară, îi spune Pierre Maury, nu fii aşa rea !

Ce-ai spus ? zice Jeanne mirată, ce fel de văr eşti tu cu mine ?

Sînt fiul lui Raymond Maury, din Mon taillou.

Dar cum se jace că bătrîna mea mamă mi-a ascuns lucrul acesta, ultima dată cind—

Dintr-o dată, Jeanne se îmblînzeşte ; ::e duce să-i aducă, contra cost, ouă şi vin lui Pierre. Ignoranţa ei iniţială nu produce decvc impoliteţe. în alte împrejurări, ar fi putut ajunge pînă la incest.

în ciuda acestor cîteva libertăţii, dragostea şi căsătoria sînt strînse, la Montaillou, precum şi în valea superioară a rîului Ariegc, într-o reţea de excluderi, de tabuuri, de endogarnii locale, religioase, sociale.

în aceste condiţii, este oare posibil să iubeşti, în vederea unei căsătorii ? Interdicţiile de toate felurile pe care le-am evocat mai înainte nu-i condamnau oare pe tineri să se căsătorească din calcul ? Nu cumva tradiţia trubadurilor, care studiază pasiunea în afara căsătoriei, este pertinentă şi în parohia noastră dominată de crucile galbene ? Am fi tentaţi să răspundem da, fără alte nuanţe, la aceste trei întrebări. Ar fi o greşeală. Pierre Bourdieu a studiat, pentru anii 1900—1960, un sat din Beam : limitările în privinţa alegerii unui soţ sînt, acolo, la fel de drastice ca la Montaillou. Sociologul Reproducerii a constatat totuşi o coincidenţă frecventă între bătăile inimii rustice şi imperativele încheierii căsătoriei. „La Les-quire (satul studiat de Bourdieu), dragostea fericită, adică dragostea socialmente aprobată, deci cu şanse de împlinire, nu este altceva decît soiul acela de amor jati, dragostea pentru propriul destin social, care uneşte partenerii socialmente predestinaţi pe calea, aparent întîmplătoare şi arbitrară, unei alegeri libere" 2'\ pe scurt, inima are raţiunile ei care tac casă bună cu vicleşugurile raţiunii : la Montaillou, pe vremuri, ca astăzi la Lesquire, ^'a posibil să iubeşti cu patimă, în cadrul siucturilor aparent rigide care predispuneau Şi care prezidau la alegerea soţului. noLa ,drePt vorbind, pentru aceia dintre ţăranii °§tri care voiau să se căsătorească din dra375

goste, prilejurile erau mai numeroase în afara satului ; eîe îi interesau, mai ales, pe bărbaţii pe care exodul îi silise să caute reşedinţă în refugiul catalan. Acolo, moravurile erau mai libere, iar copiii mai independenţi faţă de părinţi : după cum observă Belibaste, bun specialist, în cazul de faţă, în sociologie comparată (III, 189). Aşa se face că Jean Maury, fiul Guillemettei Maury din Montaillou, refugiată la San Mateo, iubeşte cu patimă (adamat, III, 189) o fată din acest loc, numită Mărie : această Mărie nu are totuşi nimic de a face cu erezia, însă Guillemette şi chiar şi Belibaste se vor învoi în cele din urmă la căsătoria lui Jean cu cea pe care o iubeşte, în virtutea principiului Sfîntului Pavel, implicit evocat : „Mai bine te căsătoreşti decît să arzi." Căsătoria cu pricina este de altfel un mare succes... în privinţa relaţiilor afective dintre soacră şi noră. Mărie, spune Guillemette, este pentru familia noastră o noră după inima noastră. Tot ce vrem noi vrea şi ea, şi tot aşa şi face (II, 188—189). In ciuda acestui certificat dat de soacră unei nurori care nu se abate de la calea cea bună, Guillemette nu renunţă deloc la vechiul

principiu al ţăranilor montalionezi, care vrea ca pornirile inimii să se împace cu dorinţele celor două familii ale soţilor. Chiar în ziua cînd fermiera din Ariege certifică în acest fel bunătatea nurorii ei, îl repede zdravăn pe un tînăr preot, negricios la faţă, în vîrstă de vreo treizeci de ani, pe care 1-a primit la ea la masă :

— De ce nu-i dăm o soţie fiului tău Arnaud ? o întreabă cu nevinovăţie preotul pe buna lui gazdă.

La care patroana, arţăgoasă, îi răspunde :

— Nu, anul acesta nu-i dăm ! Nu-i dăm pînă ce nu găsim nişte oameni sau o femeia în care să putem, avea încredere. Deoarece nu cunoaştem oamenii (II, 188). „Oamenii" aceia care trebuie găsiţi înseamnă, bineînţeles, fa376

rnilla celei de a doua şi viitoare noră a Guil-lemettei. Condiţie necesară : să se poată avea încredere în această familie şi deci şi în noră. Condiţie accesorie ce va fi pusă pe deasupra : Arnaud s~o iubească pe fata pe care cei din jur speră să i-o găsească.

Căsătoria lui Jean Maury, fratele bunului păstor, oferă un alt caz de conciliere între forţele irezistibile ale destinului şi tendinţele dragostei. Jean a fost expulzat dintr-o localitate : judecătorii senioriali de acolo îi cereau să se însoare cu cineva din partea locului şi, astfel, turma lui să capete dreptul de a paşte pe păşunile ţinutului. De fapt, Jean era somat de către bayles să pască păşunea conjugală pentru ca oile lui să poată paşte păşunea comunală ! Neputînd să se supună acestei rechiziţionări domestice, Jean pleacă împreună cu oile lui. Se duce la Albi (regiunea Tarragona) ca să-1 caute pe un anumit călugăr, la care şi-a lăsat zălog nişte lucruri. La Albi, ciobanul află că cel pe care-1 caută este la Juncosa (în aceeaşi regiune). Jean se duce deci mai departe pînă la localitatea aceea. Şi acolo, mare minune, umblînd după călugăr, dă peste fată (II, 478). Faţă de Mathena Cervel, întîlnită la Juncosa, încearcă o dragoste 'care nu este romantică, dar este o înclinaţie afectuoasă : o place.

Face aşadar apel la mijlocirea unui preot (este ştiut că preoţii, la sud ca şi la nord de Pirinei, joacă bucuros rolul de peţitori, fără să uite, din cînd în cînd, să ceară un comision in natură2;!). întrucît serviciile preotului au dat rezultate bune, Jean se însoară cu Matiena. Căsătoria aceasta ţine seamă de nişte factori favorabili de endogamie locală. Cei doi tineri refugiaţi în Catalonia sînt amîndoi originari din partea muntoasă a comitatului Foix.

}, din Montaillou ; ea, din Tarascon. Amîndoi

ful t- tradiţie catarâ, asumată de ea, dar reata de el (mai mult sau mai puţin). Dra377

gostea lui Jean Maury a înflorit deci pe un teren geografic, social şi cultural care, în mare, ii era favorabil.

La Montaillou şî în satele endogame de pe valea superioară a rîului Arige, este, fără îndoială, mai greu să te căsătoreşti din dragoste decît în refugiul catalan unde mobilitatea geografică a exilaţilor precum şi numărul mare de localităţi frecventate de ei înmulţesc, pentru cei tineri, ocaziile de întîlnire şi de flirt. Am văzut totuşi că, într-un sat endogam, Bernard Clergue, bayle la Montaillou, îşi iubeşte cu patimă viitoarea soţie, Raymonde Belot. întru-cît Bernard are simţul ridicolului foarte ascuţit, se teme să nu fie luat în rîs de fratele său Pierre, preotul : acesta este un don Juan prea puţin romantic ; el practică rnai ales iubirile trecătoare şi succesive ; îşi bate joc de dragostea pătimaşă încercată de tînărul baylc pentru Raymonde a lui : Sînt peste doisprezece ani de atunci, povesteşte Bernard Clergue în 1321, vara, eram îndrăgostii nebuneşte de Raymonde (fiica Guillemettei Belot) care, acum, îmi este soţie : am vrut să intru în casa familiei Belot... însă l-am zărit, sub portalul propriei mele case (vecină cu cea a familiei Belot), pe fratele meu, preotul Pierre Clergue. Atunci, nu am mai îndrăznit să intru în casa familiei Belot. Căci fratele meu preotul îşi bătea joc de mine, din pricina iubirii aceleia nebuneşti pe care o nutream pentru Raymonde „Belote" 2fi.

Încă o dată, faptele sînt limpezi : sentimentul viu încercat de Bernard faţă de Raymonde se potriveşte datelor ideologice (cei doi tineri au simpatii catare) ; se potriveşte, de asemenea, cu structurile domiciliare caracteristice parohiei noastre : pasiunea tînărului bayle pentru viitoarea lui soţie se revarsă, într-adevăr, asupra întregului ostal al familiei Belot 2' ! De această pasiune se bucură mai ales soacra, Guillemette cea bătrînă ; Bernard îi dă o mul378

ţirne de oale cu vin (...) * Afecţiunea, secundară si derivată, a ginerelui pentru soacra sa va ţine cît va trăi bătrîna Guillemette, La moartea acesteia, femeile din sat nu se vor sfii să evoce această memorabilă iubire : Nu-i nevoie s-o plîngem, spune Guillemette Benet către Alazaîs Azema, vorbind despre Guillemette Belot28, Guillemette „Belote" a avut tot ce si-a dorit. Datorită ginerelui ei care a făcut atît de mult pentru ea, incit niciodată nu a dus lipsă de nimic.

Bernard ţinea atît de mult la bătrîna Guillemette încît, atunci cînd i se apropia moartea, a îndemnat-o să facă endura (postul muribunzilor, practicat de catari, după ce primesc con-solameniumj, ca să fie sigură că-şi va mîntui sufletul. De fapt, Bernard o împingea sau o silea pe soacra sa să moară de foame, ca s-o trimită mai repede pe lumea cealaltă : acolo avea să cunoască bucuriile de nedescris ce ne sînt refuzate pe lumea aceasta. Nici că se poate atenţie mai delicată : fratele preotului era un ginere cum nu s-a mai văzut de atunci încoace.

Ca să ne întoarcem la nunta lui Bernard Clergue, este sigur că acest bărbat destul de tînăr reprezenta, prin averea sa şi prin poziţia de bayle, una din cele mai frumoase partide din sat ; îşi putea uşor îngădui să facă o căsătorie din dragoste : cele mai bune case din Montaillou erau gata să-i ofere fiicele lor ; aceste posibilităţi de alegere pentru el, şi de hipergamie pentru ele, sporesc probabilitatea dragostei la prima vedere29. Fenomenele de acest gen nu erau rare în mediul proprietarilor b°gaţi despre care aflăm din registrul lui Jac-ques Fournier : Raymond Pierre, mare crescă-iov de °i din satul Arques, o iubeşte din inimă (diligit) pe soţia sa Sybille 30. Dragostea aceasta nceteaza în urma unei scene de menaj, protpr'ii' "Bfrnard l'arrose de pots de vin, au sens CIc" du terme".

379

vocată de divergenţa de opinii dintre soţi, în legătură cu administrarea „consolării" pruncului lor care era bolnav. Apoi, întrucît ajung iar ia accord doctrinal, Raymond începe din nou să-şi iubească soţia. Sa notăm, în trecere, că legătura spirituală vine, încă o dată, să înlesnească înţelegerea dintre inimi.

Acestea fiind spuse, nu trebuie să cădem într-o sensibilitate de midinetă : în anumite condiţii socio-culturale foarte precise (unani-mism al opiniilor religioase, posibilităţi de hipergamie pentru logodnică), existau căsătorii din dragoste la Montaillou ; şi, încă şi mai multe, în refugiul catalan. însă unele căsătorii erau puse la cale de familie sau de prieteni, fără să prea ţină seamă de sentimentele celor interesaţi : Pierre Maury, susceptibil totuşi de pasiuni şi de iubiri trecătoare, a fost de două ori obiectul unor încercări matrimoniale. Prima dată, cu o fetiţă de şase ani, pentru un viitor îndepărtat. A doua oară, cu amanta unui prieten. în ambele cazuri, nu prea fuseseră consultate sentimentele profunde sau autentice ale bunului păstor, care nu era totuşi un imbecil. Este adevărat că ambele tentative au dat greş.

Căsătoriile puse la cale de alţii sînt frecvente şi în clasele superioare : se bănuieşte că, pentru primele două legături ale Beatrieei de Planissoles, inima doamnei a fost mai puţin consultată decît convenienţele impuse de nobleţe şi de familie. în elita appameană, există chiar şi căsătorii plănuite, viitoarea soţie ne-fiind cunoscută în prealabil, aşa cum o dovedeşte păţania cavalerului Bertrand de Taix : am fost dezamăgit de soţia mea, povesteşte el, deoarece crezusem că mă căsătoresc cu fiica lui Pons Issaura, din Larnat; de fapt, era fata Magistrului Issaura, din Larcatu. Greşeala este supărătoare : Issaura I din Larcat era un bun catolic. Issaura II din Larnat avea simpatii pentru erezie. Bertrand putuse, pe drept cu380

vînt, spera, căsătorindu-se cu fata lui Issaura jl că va face ceea ce-i era mai drag decît orice pe lumea aceasta. Adică : să-şi umple lungile seri de iarnă

cu nesfîrşitc conversaţii despre catarism, în care el credea. Se înţelege lesne că, încureînd logodnicele, Bertrand de Taix a fost cumplit de dezamăgit. Constrîns să trăiască împreună cu o nevastă de religie catolică, fiica lui Issaura I, s-a închis într-o tăcere conjugală de peste douăzeci de ani. La Montaillou, nu s-ar fi putut face o astfel de greşeală ; toate familiile erau în relaţii directe unele cu altele, şi toată lumea cunoştea toata lumea. Cu toate acestea, chiar şi în acest sat, mai ales în acest sat, te căsătoreai cu o domus, în aceeaşi măsură, sau chiar în mai mare măsură decît cu un partener conjugal. Căsătoria din dragoste, pentru cei tineri, era deci departe de a fi întotdeauna posibilă. Era doar de conceput şi nu foarte rară.

or

Faptul important era acela că, prin diverse proceduri — flirt la circiumă (III, 156), logodnă, vizite respectuoase în casa iubitei, plocoane pentru soacră sau căsătorie de probăr!-— în cele din urmă, căsătoria din dragoste se concretiza uneori ■— pentru bărbaţi. In felul acesta era afirmată local concordanţa posibilă dintre harta ţinutului Iubirii din partea locului şi planurile structurii sociale. De partea cealaltă a barierei, unde este vorba de sentimentele încercate (sau nu) de fete faţă de curtezanul care asipra la mîna lor, situaţia este mai puţin strălucitoare. Rareori, registrul ne vorbeşte despre femei tinere care s-au măritat bună voie, aşa cum se cuvine, după inima > ^n vreme ce, în acelaşi registru, am văzut, smt roulte date despre tinerii bărbaţi care au f]uns, în mod limpede, la acest ţel. Asimetria instituţiei conjugale, în modalitatea ei din acea t rerne> trebuie examinată : să spunem că, în-0 primă analiză, femeia este socotită ca un 381

obiect. Obiect îndrăgit, sau obiect cotonogit în bătaie, după cum este cazul. în vreme ce partenerul masculin joacă rolul de subiect rege, îndrăgindu-şi sau cotonogindu-şi nevasta legitimă, în acest domeniu, istoricul se află poate confruntat eu o zonă de tăcere culturalăM ; ea formează un fel de gol acoperit de umbră în psihologia socială : este probabil, şi uneori dovedit, că tinerii bărbaţi îndrăgostiţi prezentaţi de registru trezeau, la fata pe care o curtau în vederea căsătoriei, sentimente ana-loage şi reciproce. însă dosarele noastre nu se prea ocupă de acest aspect:Vi ; cauza acestei tăceri poate fi presupusă : cu sau fără ternei, în valea superioară a rîului Ariege, se socoteşte că bărbatul are iniţiativa, ba chiar monopolul, demersurilor amoroase şi afectuoase 35 ; cel puţin cînd este vorba de sectorul conjugal şi preconjugal. Fii frumoasă şi taci din gură, le spune cultura occitană tinerelor logodnice şi tinerelor măritate. Chiar cînd aceste femei vorbesc între ele ■—■ şi încă cum ! —• se întîm-plă să fie socotite tăcute.

în tot cazul, rareori montalionezele folosesc explicit, pentru a desemna reacţiile lor faţă de un bărbat, verbul a iubi, în modalitatea lui romantică, sau

de înclinaţie pentru cineva (adamare, sau diligere). Cînd aceste femei conjugă verbul de care am pomenit — ceea ce li se întîmplă totuşi din cînd în cînd ! —, ele nu se referă la o dragoste ce ar trebui să ajungă la căsătorie. Regăsim la ele, în acest caz, — dar nuTiai în acest caz —, modul de a gîndi al trubadurilor ; aceştia expulzau căsătoria legitimă din adevărata sferă a iubirii. îl iubeam cu patimă (adamabam) pe Barthclemţi Amilhac, cred că-mi făcuse vrăji, spune Beatrice de Planissoles despre cel de-al doilea- amant-preot al ei. însă, în vreme ce, în cele două căsătorii legale pe rare le avusese, se arătase rece, cu Barthelemy nu ajunge decît la un Concubinaj înflăcărat cum nu se mai poate;

I

382

dar numai provizoriu, deşi fusese legalizat de notar. H iubeam mult, mult, din inimă (dilige-bam), pe Arnaud Vital, spune Alazaîs Guilha-bert; era între noi o apropiere necinstită..., şi trăicnii împreună cu el la fel de necinstit (I, 413). Alazaîs vorbeşte aşadar de dragoste, însă în legătură cu acel Ârnaud Vital care i-a fost cîtva timp concubin. Faţă de bărbatul cu care se va mărita după aceea, Arnaud Faure, are nişte sentimente cară, pe lîngă cele pe care le încerca pentru Arnaud Vital, sînt ceea ce este raţiunea pe lîngă dragostea din inimă. Iubirea faţă de un bărbat, pasiune sau afecţiune, este deci, mai înainte de orice, un privilegiu de femeie coaptă sau de femeie liberă. Privilegiul acesta nu se prea dezvoltă însă în căsătorie ; el dă naştere mai ales unor legături trecătoare. Ca să fim exhaustivi, trebuie totuşi să recunoaştem că sînt şi excepţii : cultura montalio-neză nu exclude cu totul posibilitatea, pentru o femeie, de a ajunge la căsătorie dintr-o dragoste la prima vedere (II, 415, 424). Dar — să fie o întîmplare ? — atunci cînd, rar de tot, documentele noastre evocă posibilitatea teoretică a acestui happy end, realizarea în fapt este numaidecît îndepărtată : m-am măritat cu Arnaud Belot care era foarte sărac şi nu avea ţinici o meserie; şi nici măcar nu mă îndrăgosti-Bsem de el la prima vedere ! Asta-i culmea ! ■Jdeclară Raymonde d'Argelliers, într-un text citat mai înainte în legătură cu alte probleme (HI, 64). Căsătoria Belot-Argelliers nu era întemeiată aşadar nici pe bogăţia soţului, nici pe pasiunea iniţială a soţiei ; totuşi, nu a fost nefericită. Ba chiar a dus la o afecţiune auten-tLcâ, din partea Raymondei, pentru Arnaud : ea declară, întocmai, că era foarte bucuroasă C1nd bărbatul ei se întorcea teafăr de la interogatoriile sau din închisorile inchizitorului, bucuria aceasta era fără îndoială dovada unei <» ecţiţuni reale, constituită treptat, a soţiei faţă de soţul ei ae.

383

Iniţiativa în dragoste, fie că era pasiune fie că era afecţiune, îi revenea deci în mai mare măsură bărbatului, dacă avea de gînd să se însoare cu femeia curtată. De atlfel, toată lumea socotea că situaţia aceasta este normală. Cînd Beatrice de Planissoles strînge, ca pe un talis-man, cel dintîi sînge menstrual al fiicei sale Philippa, o face ca să fie sigură că viitorul soţ al acesteia va fi îndrăgostit atît de nebuneşte de soţia lui încît nu se va mai gîndi la nici o altă femeie de pe lume (I, 248). Despre ce va simţi Philippa faţă de acest bărbat, Beatrice nu spune nimic. Nu se sinchisise mai mult nici de propriile ei dispoziţii afective faţă de cei doi soţi ai ei...

La drept vorbind, însăşi noţiunea de curte amoroasă şi preconjugală avea oare o semnificaţie importantă, cel puţin pentru fete, într-o lume sătească unde numeroase femei erau măritate de foarte tinere şi foarte crude ? Important era, aşa cum Bernard Clergue a înţeles foarte bine, să-i faci curte soacrei ! Lungii ani de flirt, pe care-i va descrie Nicolas Reţii vorbind despre satele din secolul al XVIII-lea cu căsătorie tîrzie, nu aveau timpul material de a se instaura, pentru majoritatea tinerelor montalioneze din secolul al XlV-lea. Guille-mette Maury, din Montaillou (tînăra soră a lui Pierre Maury), este căsătorită de tatăl ei cu dulgherul Guillaume Piquier, din Laroque d'Olmes, la o vîrstă cînd este departe de a împlini optsprezece ani37. Căsătoria aceasta pusă la cale va fi nefericită, mai ales că opiniile religioase ale celor doi soţi sînt divergente : ea are simpatii catare ; el este un adevărat catolic Guillemette va fugi de două ori de acasă : ° dată, pentru scurt timp, fuge la tatăl ei, la Montaillou ; a doua oară, definitiv, o rupe cu soţul ei. Tot astfel, Grazide Lizier, care este măritată la cincisprezece sau şaisprezece ani-O fetiţă de şase ani îi este făgăduită lui Pierre



Maury, care, teoretic, avea să intre în posesia tinerei fete în momentul cînd aceasta va ajunge la nubilitate. Chiar de la prima menstruaţie a fiicei sale Philippa, Beatrice de plansissoles se gîndeşte foarte serios s-o mărite : un text obscurl38 pomeneşte, în legătură cu ea, de logodnă, şi chiar de un soţ, fără ca totuşi căsătoria să se fi consumat, sau nunta să se fi făcut; însăşi Beatrice s-a măritat de tînără, poate pe la douăzeci de ani sau mai înainte 39. Raymonde Maury, o altă soră a lui Pierre Maury, este măritată la cel mult optsprezece ani cu Guillaume Marty, tot din Montaillou i0. Esclarmonde Clergue, născută Fort, era măritată poate la paisprezece ani 'd. Nu este aşadar exclus ca „modelul din Montaillou", în ceea ce priveşte vîrsta de căsătorie, să se deosebească, cel puţin sectorial, de obiceiurile matrimoniale ce vor fi semnalate de demografia

satelor în secolele XVII şi XVIII. Micile comunităţi din perioada clasică vor cunoaşte căsătoria tardivă a fetelor şi o relativă castitate preconjugală ; însă aceasta, cel puţin, va fi însoţită de lungi perioade de curte amoroasă şi de filrt ritualizat. La Montaillou, dimpotrivă, căsătoria intervine, pentru multe femei, cînd ele sînt foarte tinere ; moravurile prenupţiale şi conjugale sînt sumare, chiar brutale. Permi-sivitatea sexuală, foarte relativă, este ceva de care se bucură mai ales văduvele (în ciuda unor tabuuri nu prea respectate (I, 491). Este mtîlnită de asemenea printre fetele sărace sau părăsite, care au fost refuzate pe piaţa matrimonială : celibatare pe cale de maturizare, ele sint menite stării subalterne de servante ; camera concubinajului le este deci deschisă, aş-teptînd să-şi găsească un soţ/l2.

dimpotrivă, nu s-ar părea că este vorba, Pentru tinerii bărbaţi, de însurătoare la o ^irsta foarte fragedă ; Who's Who al satului

'°ntaillou, aşa cum poate fi el constituit, în

385

fapte, din lectura Registrului, nu ne vorbeşte, între vîrsta de cincisprezece ani şi cea de douăzeci, decît de băieţi care rămîn deocamdată celibatari. Căsătoria, în optica bărbaţilor, pare să fie ceva foarte serios, la care nu se gîndesc decît după vîrsta de douăzeci şi cinci de ani, sau chiar mai mult : în momentul cînd şi-au făcut un rost în viaţă. Bernard Clergue este bayle în sat şi tată al unei bastarde atunci cînd a făcut, prin 1308, marea lui pasiune pentru Raymonde Belot : se va căsători cu ea. Bernard Belot a procreat o ceată de bastarzi mititei pînă ce s-a însurat cum se cuvine cu o fată, care nu este mămica acestora. Căsătoriile puse la cale pentru Pierre Maury nu ar putea sau nu vor putea avea loc, oricum, decît după ce bunul păstor va trece de treizeci de ani. Ar-naud Vital, cizmarul cuceritor, şi-a făcut de cap înainte de a se fi însurat cu Raymonde Guilhou. Raymond Roussel nu se va căsători cu sora lui Pierre Clergue (omonimul preotului) decît după ce a făcut tot felul de pozne de tinereţe, ca intendent al castelului de la Montaillou şi ca amant platonic al Beatricei (I, 338). Arnaud Beiot a împlinit treizeci de ani cînd s-a însurat cu Raymonde d'Argelliers (III, 63). Jean Maury se căsătoreşte cu Mathena Cervel numai după mulţi ani de transhumantă, ca adolescent şi adult, pe cele două versante ale Pîrineilor : are cel puţin douăzeci şi cinci de ani43.

Pe scurt, soţii din Montaillou erau în general bărbaţi în toată firea ; adesea, se însurau cu nişte mieluşele neprihănite '•''. Ele erau începătoare. Ei încheiau o etapă. Această diferenţă de vîrsta, într-o lume cu mortalitate precoce, a dus repede la apariţia văduvelor tinere. Ei aveau sâ zacă în cimitir. Ele se pre" găteau, văduve încă foarte proaspete, să termine încă unul sau chiar doi soţi suplimentari-Lucrurile se schimbă, aşa cum vom vedea.

38»

NOTE

III, 241 ; şi II, 59 (pentru ultimul paragraf al citatului).

Ilf. 63- Niert şi Freychenet sînt localităţi situate în departamentul Aude şi, respectiv, Ariege.

3 V. şi în II, 70—75, „căsătoria" prevăzută (chipurile), pentru sora lui Arnaud Sicre, de către însuşi Arnâu'l Şi mătuşa lui. Despre cele precedente, v. I, 302 (V. Clergue) ; III, 305 şi 308 (R. Corti!) ; III, 366—367 (P. Azema) ; II, 487 (Jean Maury).

Supra, cap. v. şi III, 189.

II, 271. Şi tot despre logodna : I, 248, 254..

I,'291.

III, 188 şi III. 189. Am condensat într-una sin gură predica lui Belibaste despre subiectul acesta.

Folosesc, mai jos, cercetările elevului meu M. F.

Giraud, în D.E.S., asupra satului Montaillou. O do vadă hotărîtoare de endogamie montalioneză decurge din rolul pe care sînt înregistrate vetrele comitatul Foix, publicat de Dufau de Maluquer, 1901 : în cursul ultimei treimi a veacului al XIV-iea, numele locui torilor din Montaillou provin, toate, cu excepţia unuia singur, din vechiul stoc (sărăcit, pur şi simplu) al onomasticii locale din 1300—1320. Performanţă re marcabilă, care demonstrează absenţa imigraţiei de soţi (sau de alţi bărbaţi) la Montaillou, în această epocă. Performanţă cu atît mai notabilă cu cit, în acelaşi timp, ciumele şi amestecurile umane, din anii 1348—1385, au răsturnat cu totul onomastica locali tăţilor din ţinutul din vale.

9. „Cea mai celebră din aceste căsătorii exogame este, bineînţeles, cea a Beatricei de Lagleize. Trebuie să remarcăm că este foarte normal ca Beatrice să se mărite în afara satului, deoarece, cu toate că apro pierea dintre nobili şi ţărani era destul de mare, la Montaillou, nu era nimeni de rangul ei. De altfel, t însăşi era din Coussou.

..Celelalte montalioneze care s-au măritat în afara gatului sînt : Esclarmonde, fiica lui Bernard Clergue, 'are s-a căsătorit cu un bărbat din Comus, numit

mus Adelh ; Jeanne, fiica Emersendei Marty, care H căsătorit cu un tăietor de lemne din ţinutul Sault, Mai Befa-Vt ! Guillemette, fiica lui Raymond

I.aro C;'^e S"a căsă.torit cu Bertrand Piquier, din tea ?ltQ-\ '<^lrnos ; Raimonde Vital care, după moarGuiih ei Arnaud Vital, s-a căsătorit cu Bernard

Guiîr k' f m Vernaux; Guillemette, fiica lui Jean Gebet7 • r Cai'e S"a casatorit cu Jran Clement, din căsătorit aimonde. «ora lui Arnaud Vital, care s-a Iui PierrCUR s Arse". din Prades. Invers, soţia

Vedem că '■ ,net este originară din Ax-les-Thermes. d. mtre Montaillou şi

diverse alte sate, există

387

un oarecare număr de contacte matrimoniale. Să reţinem, totuşi, că aceste contacte exogene erau limitate : Caussou, Gebetz, Comus, Pradcs sînt sate din ţinutul Aillon, sau care se află la o distanţă de cîţiva kilometri de Montaillou. Dimpotrivă, Vernaux, aflat în apropiere de Lordat, şi Laroque d'Olmes sînt mai îndepărtate. Astfel, cinci din şapte căsătorii se referă la sate situate la cel mult zece kilometri depărtare" (F. Giraud, op. cit., pp. 99—100). Se înţelege de la sine că, cele cîteva cifre, adunate cu multă trudă, pe care le supunem examinării cititorului, nu provin, din păcate, din registrele parohiale, căci acestea nu există ; ci clin registrul lui Jaeques Fournier. (Din pricina dotelor, notarii şi preoţii, pe valea superioară a rîului Ariege şi în Catalonia, deţineau totuşi unele contracte sau instrumente de căsătorie, în legătură cu nunţile nobile sau chiar populare : I, 233 ; II, 451).

10. Junac se află în actualul departament Ariege. Cele două femei sînt Raymonde Piquier şi Mathena ■"ervel.

11./II, 7S ; Guillaume Authie este omonimul mon-talionez al misionarului catar.

l9. II, 66 ; I, 546. V. pentru aceeaşi idee, şi II, 42, si II, 39 : mai bine să-ţi iei o nevastă săracă, dar care so fie de credinţă eretică, declt o nevastă bogată, lipsită de această credinţă. In cea dinţii, cel puţin (spune Belibaste, în esenţă), poţi avea încredere şi ai ce vorbi cu ea.

V. căsătoriile lui Bernard Belot şi Guillemette Benet, Bernard Clergue şi Guillemette Belot, Raymond Clergue şi Esclarmonde Fort, Guillaume Marty şi Raymonde Maury, Bernard Marty şi Guillemette Mjaury etc. (în ultimul caz, doi fraţi se însoară cu două surori). V. în legătură cu aceasta, I, 371, 430 ; supra, cap. II şi III (despre B. Clergue şi despre Maury-Marty). V. de asemenea M. Pierry, p. 53 şi nota 60.

Cu excepţia, evident . importantă, a „clanului Azema" (infra, cap. XVII).

R. Mousnier, într-o frumoasă comunicare la co locviul de la Saint-Jacques-de-Compostelle (1973) des pre Metodologia istorică, a stăruit asupra acestui as pect al lucrurilor.

Supra, cap. X. Pierre Clergue a exprimat şi ^ aceeaşi idee, în altă parte, într-o conversaţie cu Fabrisse Rives (I, 329) : Toate femeile sînt la fel. şi cred că, oricare ar fi femeia, păcatul este la fel, deoarece nu cred că păcătuiesc cu vreuna.

Micimea satelor din Ariege ne ajută să înl^" legem de ce. dincolo de verişoarele de yradul întîiinterzicerea incestului este foarte puţin severă ("• 130). Nu prea oi de unde alege, 388

18. în principiu, în epoca imediat anterioară celei pe care ci avem noi în vedere în cartea aceasta, prohibirea incestului se poate întinde pînâ la al optulea .îrad de rudenie (J. Chelini, Histoire religieuse..., p. apUcat. Departe de aşa ceva ! 319). lns& „principiul" acesta nu este întotdeauna

O regulă analoagă operează, cu atît mai mult, în cazul „incestului" cu cumnata, notat de două ori în registrul nostru: 1, 418 (P. Clergue) ; şi II, 132 ([>. de i'Aire).

P. Bourdieu în Annales, juillet 1972, p. 1105.

Ibid., p. 110!!.

I, 302. St; va nota, în trecere, că Grazide, ne poata „din veri primari" a preotului, se situează de i'apt în afara prohibiţiei obişnuite a incestului, care nu se referă ciecît la verii primari (II, 130).

III, 173 şi 174. V. şi (în III, 150) ignoranţa ge nealogică îiitîlnită la tot pasul în familia Maury.

V. Bourdieu, în Annales, juillet 1972, p. 1124.

V. rolul preotului Pierre Clergue faţă de Grazide Lizier. Oamenii din Montaillou sînt, de altfel, conştienţi de acest fenomen : preotul ţi-a făcut mult bine, spune Alazajs Azema către Grazide Lizier. Ţi-a găsit un bărbat! (I, 305). Orice muncă trebuie răs plătită, chiar cu anticipaţie !

II, 273—274. A se compara cu acel frumos text catalan, citat de Bonnassie, II, pp. 311—312, despre dragostea unui bărbat pentru soţia lui.

Supra, cap. IX. Despre imposibilitatea de a des părţi dragostea celor tineri de legătura cu părinţii, în valea superioară a rîului Ariege, spre deosebire de moravurile catalane şi valenciene, cu mult mai „moderne", v. încă o dată textul lui Belibaste, care este capital (III, 189).

I, 462. Referinţa este aceeaşi şi pentru ceea ce urmează.

P. Bourdieu, în Annales, 1972.

Este o dragoste împărtăşită (II, 424).

ni, 322. Larnat şi Larcat sînt nişte localităţi dui actualul departament Ariege.

Supra, cap. II, IV, V, IX.

M. Foucault, Lecon inaugurale...

Cu toate acestea, crescătoarea de animale Sybille Dontre' Ci?re este iubită (dilecta) de soţul ei, încearcă ami» t e; ° drasoate (exprimată de verbul amare) amestecată cu frică (Umor): li, 415 şi 424.

im format de

389

înc-t' Y' numele d(? dezmierdare date de soţi soţiilor, PiîJî SeC°lul al

Xiea> in Catalonia din regiunea m bonnassie, II, 333. Despre disimetria ?1* slntem informaţi, de pildă, de cuplul Tn Maury ?i Mathena Cervel : el o vrea deoarece o place ; ea îl acceptă deoarece

amindoi, emigraţi în Spania, se trag din aceeaşi regiune dialectală, adică de pe, valea superioară a rîu-lui Ariege sau Sabarthes.

Tot paragraful precedent arată că, în ciuda ca renţelor notate pe alocuri, iubirea ţărănească, pînă şi în modalitatea ei romantică, există într-adevăr pe valea superioară a rîului Ariege, într-un fel deloc excepţional, mai ales printre bărbaţii căsătoriţi şi femeile necăsătorite... Este adevărat că problema expresiei verbale este fundamentală. Cultura occitană, la toate nivelele sociale, preţuieşte de foarte multă vreme dragostea-pasiune, iar ţăranii din par tea locului pot încerca acest sentiment în sufletul lor, dar ş> în spusele lor. Cultura oii, cel puţin la nivel rustic, va trece mai greu acest prag în ceea ce pri veşte expresia verbală a unui sentiment care, cu toate acestea,. era cunoscut de foarte multă vreme (v. lucrările în pregătire, ale D-lor Burguiere şi Gouesse).

Acest lucru reiese din III, 156. Cf. şi III, 148 la 155, şi III, 497.

I, 248.

Cu şase ani mai înainte de a mă mărita, eram ca o fetiţă (I, 218).

III, 99—101 : are optsprezece ani în anul în care acest text ne informează că este măritată. V. de ase menea, într-o altă parohie, Aude Faure, săteancă în stărită, măritată la cel mult şaptesprezece sau opt sprezece ani (II, 82—83).

Text ambiguu : I, 429.

V. în legătură cu aceasta, suprci, cazul Raymondei Arsen, al Vuissanei Testaniere etc. ; şi cel, exem plar, al Roussei Genaud (III, 278).

II, 409—470 (Jean Maury s-a născut prin 1295—1296).

Montaillou, şi regiunea înconjurătoare, la epoca avută în vedere, nu ar face aşadar parte din modelul „occidental-modern" (posterior lui 1500 în ceea ce are el esenţial) al căsătoriei tardive. (Acest model a fost pus în evidenţă de către Hajnaî, în Glass şi Eversley, Population in history...). Montaillou corespunde mai curînd modelelor mediteraneene anterioare moderni tăţii, care, uneori, se pot dovedi arhaice : ele com portă căsătoria destul de precoce a fetelor, şi poatf) coexista (dar nu indispensabil) cu o căsătorie mai tîrzie, sau chiar foarte tîrzie, a tinerilor bărbaţi). Des pre sistemele de căsătorie precoce, însoţite uneori de un mic procent de celibat feminin (supra), v. Hajnaî.

în Glass şi Eversley, op. cit.; C. Klapisch, Annales, 1969, pp. 1327—1328 (despre căsătoria în regiune» florentină pe la 1400—1430) ; şi P. Weaver, FanviW1 Caesaris... (fetele se căsătoresc, în medie, la nouă sprezece ani, în familiile de sclavi şi de eliberaţi ce ţineau de împăraţii romani).

Capitolul XIi

CĂSĂTORIA

ŞI CONDIŢIA FEMININĂ

Denivelările, în privinţa datei naşterii, între partenerii conjugali, sînt însoţite de diferenţe de statut. Condiţia tinerei persoane măritate, la Montaillou şi în celelalte sate din regiune, nu este dintre cele mai trandafirii. Orice femeie care se mărită trebuie să se aştepte, cîndva, la o doză înţeleaptă de bătaie. Un proverb ambiguu circulă în Occitania anilor 1300. Oamenii de treabă din comitatul Foix îl spun şi ei cu mare plăcere (III, 243) :

Qui bat sa femme auec un coussin Croit lui faire mal et ne lui jait rien. (Cine-şi bate nevasta cu o perniţă Crede că o doare, dar nu-i i'ace nici un

rău.)

Acest dicton arată brutalitatea relativă a bărbaţilor şi dibăcia nevestelor oc. Alte texte sînt mai explicite. Ele indică, direct sau indirect, că masculul montalionez, care avea iniţiativa iubirii-pasiune în vederea căsătoriei, ]Şi va aroga mai tîrziu şi dreptul de a declanşa chelfănelile conjugale. Să nu ne oprim la cazul oarecum special al tăietorului de lemne Ber-nard Befayt : ca ginere galant, îşi snopeşte în bătaie propria nevastă (III, 178), ca să-şi ocro-ască soacra de agresiunile ei. Dimpotrivă, învineţit al Guillemettei Clergue, deşi

391

este de origine pacifică, mi se pare revelator pentru moravurile atribuite în general soţilor. Guillemette apare într-adevăr cu un ochi bolnav, di ii pricinii unui accident involuntar sau a unei infecţii. Porneşte după o doftoroaie^, specializată în îngrijirea ochilor. Pe drum, se;, întâlneşte cu Prades Tavernier, cunoscutul, ţesător şi parjait din Prade:» d'Aillon. Koarte firesc, Tavernier întreabă :

Ce s'-o întîmplat, Guillemctle ? Ta-a bătut bărbatul ?

Nu, răspunde femeia, m am lovii un pic (I, .337).

In ziua aceea, nu este deci vorba decît de o falsă alarmă. însă Guillemette Clergue se teme cu siguranţă de soţul ei. într-o zi, seceră griul împreună cu mama ei, Alazaîs, pe un ogor cu grîne care-i aparţine lui Bernard Rives, tatăl Guillemettei şi bărbatul Alazaîsei. Din vorbă în vorbă, cele două femei ajung să vorbească despre ereticil :

— Mîntuie sufletele, nu mănîncă carne, nu se ating de femei, spune Alaza'is, uluită peste măsură la simpla evocare a stilului de viaţă al acestor sfinte persoane.

însă Guillemette se grăbeşte s-o aducă pe mama ei la lucrurile concrete :

— Să nu-i spui vreodată bărbatului meu că am vorbit despre aceasta, îi spune ea, căci dacă ar afla, m-ar ucide. îi urăşte pe eretici.

Chiar şi faţa de Jacques Fournier, Guillemette nu scapă din vedere să

arate cît de tare se teme de bărbatul ei2.

I-ai spus bărbatului tău că l-ai văzut, de aproape sau de departe, pe ereticul Prades Tavernier ? o întreabă episcopul pe ţărancă.

Nu, răspunde aceasta ; mi-era foarte frică să nu mă bată dacă îi spun.

Trecerea la act nu este exclusă3; în noaptea cînd Pierre Maury doarme la sora sa, Guillemette, la Laroque d'Olmes, aude zgomote de bătaie : cumnatul lui exersează pe spinarea

392

Guillemettei. Păstorul cel bun respectă maiestatea conjugală : nu caută să intervină. Insă, după cîteva zile, o va răpi pe sora lui ca s-o apere de purtările brutale ale bărbatului.

Apucături de soţi şi de ţărani neciopliţi, gata să lovească, vor spune, fără îndoială, nu fără prejudecăţi, cititorii noştri de la oraş... Se vor înşela : femeile nobile sau burgheze nu au o soartă mai bună, din acest punct de vedere, decît tărăncile. Oricît de aristocraţi sau de urbani ar fi soţii acestor doamne, au şi ei mina grea : Beatrice de Planissoles se teme ca primul ei soţ să n-o ucidă dacă săvîrşeşte adulterul cu administratorul. (Ea se teme, de altfel, şi de fraţii ei ; cînd va avea aventura cu Bar-thelemy Amilhac, aceştia o vor bate). în privinţa burgheziei, mă voi mulţumi să evoc exemplul cuplului alcătuit de fiica şi de ginerele marelui Pierre Authie în persoană :

—• Arnaud, zice Pierre Authie către ginerele său Arnaud Teisseyre, în timp ce se plimba cu acesta prin piaţa de la Ax-lcs-Thermes, nu te înţelegi bine cu fiica mea, care-ţi este soţie ; eşti aspru şi nemilos cu ea ; purtîndu-te astfel, eşti potrivnic Scripturii, care spune că bărbatul trebuie să fie liniştit, bllnd şi drăgăstos.

— Fata dumitale este de vină, răspunde Arnaud care, într-adevăr, are deplorabilul obicei de a-şi bate nevasta''. Este rea şi trăncăne prea mult. Ai grijă ce faci, încheie ginerele, Prea puţin binevoitor faţă ele socrul său catar, sa nu fii cumva prins din pricina limbii dumitale ascuţite de eretic

Lucrurile se opresc, bineînţeles, la vorbe unte şi la lovituri. Ameninţările cu moartea, proferate de soţ. către soţie'(niciodată invers, ne aflăm într-un ţinut mediteranean !), nu sînt. Puse în practîcă- jnsă tonnl general al relaţiilor

est o SOţ :,'1 soţie este de rnulte °ri Prost- Cînd adevărat prost (ceea ce nu este întot-cazuţ : cnsţţiriije bune şi frumoase nvi

393

dau prilejul să se vorbească despre ele), el presupune, în situaţia cea mai bună, o tăcere apăsătoare ; în cea mai rea, injurii înspăi-mîntâtoare : Scroafă, îi zice Guillaume d'Ascou, un bun catolic din satul Ascou, soţiei sale Flo-rence, pe care o bănuieşte de legături ilegale ai catarii5. Scroafă,..., tu şi complicea tu

Rixendc, nevasta lui Pierre Amici, din Ascou, leproasa şi eretica aceea, ar trebui să fiţi amîn-două arse... Şi nu mă voi sfii să smulg ficaţii şi maţele dintr-o scroafă bătrînă ca tine l

Şi furios la culme (continuă Raymond Sicre, martor la acest scandal conjugal), Guillaume d'Ascou se urcă în pat, îşi acoperă capul, şi-şi ameninţă întruna nevasta. Auzind ce-i zice, numita nevastă a ieşit din casă printr-o uşă a odăii şi a plecat.

Este sigur că unii catari mai luminaţi, cunoscători ai Bibliei, cum era Pierre Authie, au recomndat un tratament mai omenesc pentru femeie °. însă faptul acesta, oricît de liniştitor ar putea fi, nu trebuie să ne facă să uităm fondul solid de misoginie care există, la acea epocă, în cadrul instituţiei conjugale, în civilizaţia ţărănească de pe valea superioară a rîului Arioge. însuşi Pierre Authie, în ciuda afecţiunii pentru fiica sa, socoteşte că, în general, femeia este ceva rău (II, 409). Felul în care Relibaste se poatră cu amanta lui, fără nici o sfială, măritînd-o cu Pierre Maury, ca s-o „dezmărite" după cîteva zile, fără nici o explicaţie, deoarece ideea acestei căsătorii nu-i mai place, sau fiindcă o depresiune nervoasă, pe bază de gelozie, 1-a cuprins dintr-o dată, sau, în sfîrşit, — ultimă ipoteză, cea mai dezavantajoasă pentru omul cel sfînt — fiindcă se gîndeşte că i-a reuşit stratagema, care constă în a-1 face pe păstorul cel bun să ia asupra lui paternitatea copilului ce urma să se nască, felul acesta de a se purta nu este un indiciu de mare stimă faţă de cel de al doilea sex.

De altfel, Belibaste n-a făcut niciodată un mister din şovinismul şi imperialismul lui masculin. Pentru el, sufletul femeiesc, ca atare, nu poate fi primit în paradis după moartea femeii care 1-a purtat ; este necesară o reîncarnare prealabilă în sexul viril, la nevoie, foarte scurtă ! De aici, urmările îngrozitoare din lumea aceasta. Bărbatul, le spune într-o zi omul cel sfînt lui Pierre Maury şi Ray-mondei, nu face două parale, dacă nu este stăpîn pe nevasta lui'. Sprijinidu-se pe acest principiu de bază, îşi arogă dreptul explicit de a-şi „maltrata" tovarăşa de viaţă. Pierre Maury — interpret fidel al filosofiei din Mon-taillou — nu se lasă mai prejos cînd este vorba să defăimeze femeile : Femeile sînt nişte diavoli, îi spune el patroanei sale Sybil-le Pierre, care a îndrăznit să-şi alăpteze copilul eretic. Sufletul unei femei şi ce al unei scroafe sînt acelaşi lucru, adică nu cine ştie ce, lansează Arnaud Laufre din Tignac, insul-tînd-o pe o femeie de acolo şi trăgînd totodată cu ochiul la scroafa lui care înghite în sec. Mai concret, cînd se cinsteşte un păhărel, femeia este exclusă din grupul celor care beau 8. Pe aceşti demoni, pe aceste diavoliţe, pe aceste „scroafe", pe aceste băutoare de apă le poţi bate ; te poţi mulţumi să nu le vorbeşti niciodată, această tăcere fiind, de altfel, reciprocă : la Montaillou, în cuplurile nepotrivite Şi chiar şi în cele mai puţin nepotrivite, ea

caracterizează relaţiile dintre soţi n. A se vedea, la Montaillou, tăcerea pe care o păstrează, faţă de soţii lor, Guillemette Clergue, Raymonde Marty, Beatrice de Planissoles, Raymonde Guil-hou... Această taciturnitate intraconjugală nu eŞte motivată doar de dezacordurile iedologice intre soţi. Să se fi înşelat oare acei etnologi rfe-6 au..definit universul tradiţional al căsători ca fiind, prin excelenţă, lumea non-comuaril-?-'() Femeile de Pe muntele cu cruci gal- îşi cultivă în taină grădina ; au mare

395

grijă de ea ; vorbesc între ele, însă la distanţă de domeniul bărbaţilor lor. Se tem de ei, chiar dacă n iubesc. Pentru ei, ele pot împăca dragostea cu frica ".

Montalionezele, aşa cum se vede din cele cîteva rînduri de mai înainte, sînt tacticiene iscusite. Deşi au pierdut războiul, li se mai întîmplă să cîştige destul de multe bătălii.

Primul lor succes trebuie explicat prin fenomenele, minoritare, dar incontestabile,, de „matriarhat". O situaţie de tip matriarhal este creată atunci cînd, în loc de un bărbat, o femeie succede, măcar provizoriu, stăpînului masculin al casei, mort sau retras, şi devine astfel cap al familiei. Absenţa unui copil de sex bărbătesc, care să fie moştenitor, sau, dacă acesta există, incapacitatea sau nevrednicia lui sînt suficiente fără îndoială pentru a explica o asemenea conjunctură. Un ginere se va căsători, firește, cu fata ce avea să ducă familia mai departe. El va putea fi adoptat de socrul său vl. în felul acesta, devine parte integrantă al noii domus în care este primit. Totuşi, poziţia acestui ginere rămîne delicată faţă de numele şi de persoana soţiei sale. Putem cita, în această privinţă, păţaniile lui Guillaume de l'Aire, din Tignac : şi-a luat nevasta de la Lordat şi, din pricina familiei nevestei, în casa căreia a intrat, a fost numit de atunci încoace Guillaume de Corneillan; se pare că acest Guillaume mai trăieşte şi acum, şi locuieşte tot la Lordat (II, 129). Puterile suverane ale casei fdo?nusj se manifestă încă o dată : pentru aceasta, matriarhatul nu este decît un instrument de moment, nu un scop în sine. Este suficient într-adevăr ca ostal să intre pe mîinile unei femei ; bărbatul acesteia, dintr-o dată, se face simţit ca ginere ; însă poziţia lui nu este tare : intră în ochiurile unui sistem, devenit, în acea împrejurare, matriarhal. Din acel moment, personajul este silit să-şi schimbe nu396

mele ; devine Cortieillan, în loc de De l'Aire : ia nurnc-Ie nevestei (Corneillan), care, de fapt, este pur şi simplu numele casei (domus). în astfel de condiţii, dacă soţia are cît de cît temperament, puterea îşi schimbă sexul; trece, dar întotdeauna, de partea femeii. A se vedea cazul unei femei energice : Sybille Baille, din Ax-les-Thermes. Datorită unei moşteniri care-i vine de la

înaintaşii ei, Sybille aceasta este proprietarea unei case la Ax ; copiii numitei doamne, care se referă tocmai la mama lor, califică această casă de ostal matern (II, 21). Sybille, titulară a unei domus, s-a măritat cu un notar tarasconez, Arnaud Sicre. Ea nu a avut, faţă de el, atitudinea umilă şi supusă pe care cele mai multe soţii, în comitatul Foix, străine în casa în care au intrat prin căsătorie^ o au faţă de soţul lor. Fundamental anticatar, notarul Arnaud Sicre a avut nefericirea de a nu fi pe placul autoritarei Sybille : Aceasta, tî-nără încă, la alungat deci fără nici o ceremonie din casa din Ax 13, unde el venise să locuiască în calitate de soţ. Arnaud a fost silit să-şi facă meseria de notar la Tarascon ; soţia lui, după ce s-a despărţit de el fără să-1 cruţe, nu s-a sfiit să-i expedieze, la Tarascon, fiul avut împreună, care se numea tot Arnaud, şi care avea şapte ani : Amaud tatăl era deci rugat să se îngrijsească de creşterea lui Arnaud fiul. n vremea aceasta, Doamna milita în Şi Pons Baille. în cel de al doilea caz, ei se si-tuau în plin sistem matriarhal. Arnaud Sicre-Baille avea de altfel să demonstreze, prin incredibila lui viaţă de delator, consacrată în în-legime recuceririi casei (domus) materne, 111 cîţ de mare măsură socotea că el ţine cu Prioritate de casa (ostal) mamei sale Sybille. cele din urmă, tot casa este cea care atribuie n Aceasta fiind în general (totuşi secun-•) de natură patriarhală, de vreme ce capii



casei sînt bărbaţi. Dar poate fi, uneori, matriarhală, cînd rolurile sînt inversate, ca urmare a hazardului genealogic ce face ca moştenirea să revină unei femei. Spune-mi cine ţine casa : bărbatul sau nevasta, şi îţi voi spune cine cîntă acolo.

„Matrarhalizarea" nu este foarte frecventă, însă poate ii oricînd concepută. Şi mai este foarte revelatoare în privinţa puterile esenţiale ale casei (domus), în legătură cu care se stabilesc şi uneori se inversează rorurile masculine şi feminine : este un epifenomen al casei. Tocmai de aceea el poate fi înlocuit, din cînd în cînd, cu matriarhatul u.

Un exemplu bun (oarecum diferit de cele de mai sus, întrucît este vorba de o situaţie de văduvie) îl avem, printre oamenii din Montail-lou, în destinul matriarhal al Guillemettei Maury. Această Guiliemette este rudă apropiată cu Pierre Flaury (dar nu trebuie confundată cu cealaltă Guiliemette Maury — soţia lui Bertrand Piquier —■, care este sora lui Pierre). Prima Guiliemette se măritase deci, în sat, cu Bernard Marty, din Montaillou : acesta avea, ca toată lumea, o domus l5. Guillementte, mamă a cel puţin doi fii, pe vremea aceea nu era decît ceva adăugat la casa (ostul) bărbatului ei. Ea, singură, nu forma decît o jumătate de căsnicie ; era jumătatea de prisos a unui cuplu, în care Bernard Marty era jumătatea capitală.

Are loc persecuţia din 1308. Familia Marty fuge din satul cu cruci

galbene. Rătăcesc prin Catalonia. Merg din tîrg în tîrg, şi nu se opresc decît pentru scurt timp. între două mutări, Bernard Marty moare lfi. Guiliemette este mereu cu cei doi fii ai ei. Aceştia sînt nişte cva-siadulţi, în plină putere. Mama şi copiii se vor duce deci să se instaleze la San Mateo, un tîrg unde se găseşte mai uşor de lucru (III, 1^9)-De acum înainte, cei trei cîştigă bine şi îşi Pot

398

cumpăra un ostal : o exploataţie agricolă cu curte, grădină, ogor pentru grîu, vie, păşune, măgar, catîr şi oi, se organizează în jurul acestei domus care, ea însăşi, are mai multe camere. Stăpîna casei poate primi, fără nici o greutate, douăsprezece sau cincisprezece persoane. Venituri suplimentare sînt aduse de prelucrarea lînii şi de treburile sezoniere : cei trei se angajează la strînsul recoltei altora. Din timp în timp, angajează ei salariaţi. Noul ostal nu mai are nimic de a face cu răposatul Bernard Marty, uitat de mult. Guillemette devine 5a Grăce, Madame GuiUemette (II, 28) ! îşi reia numele de Maury, întrucît cel de Marty devenise cu totul perimat. Fiii ei, ca într-o adevărată familie matriarhală, se numesc Jean şi Arnaud Maury. Nu Marty. Ca în orice sistem matriarhal, fratele mamei, adică unchiul şi omonimul bunului nostru păstor, joacă un rol esenţial printre membri casei. Cu toate acestea, Guillemette este patroana. Ea acceptă sau refuză o anumită căsătorie pentru fiecare dintre cei doi băieţi ai săi. Este stăpînă în unica încăpere de primire a oaspeţilor, care ii serveşte de salon-sufragerie-bucătărie. Pertinentă şi mondenă, ea joacă pe lîngă Pierre Maury — bucuros să fie un om de salon — un rol omolog aceluia pe care-1 va avea D-na Verdurin pe lîngă Naratorul din în căutarea timpului pierdut. în lipsa unui tată de familie, noua domus, din nevoile cauzei sale, a secretat aşadar matriarhatul în familia emigrată '•'.

personalităţi le-au conferit

Montaillou, Prades d'Aillon, Merens, Bel-ca:re, diferite sate de munte din partea de sus a comitatului Foix sau din ţinutul Sauit, ne °ieră alte exemple, cel puţin probabile, de ^văduve sau dominante. Ele au moştenit casa ce le vine de la propria lor familie ; ^du creat-o ele ; sau o au pur şi simplu de "satul lor soţ ; hazardurile genealogiei, - tele casei (ostal), resursele individuale Puternicei lor

399

acestor femeie puterea în ăomus, decapitată de leader-ul ei masculin. Aceste matriarhe sînt recunoscute după faptul că numele lor, feminizat în -a, este precedat de particula Na (cu alte cuvinte Domina : Doamnă sau Stăpînă). La Montaillou, bătrîna Na Roqua este una din mamele bisericii catare ; încumetrită ca nimeni, alta, ea dă legea cînd este vorba de uciderea găinilor (I, 458). Egerie deloc dezafectată, ea este sfetnica, minunată, a capilor de familie

din parohie. Na Carrainagua este un alt cap de familie montalioneză (III, 75). La Merens, Na Ferriola are casă şi turmă de capre : este eretică şi patroană de ciobani (II, 461, 477 ; III. 163). La Prades d'Aillon, Na Ferreria se ocupă cu lecuirea bolilor de ochi18. La Belcaire, fierarul Bernard den Alazais, sau al Na Alazaîsei, descinde pesemne dintr-o matriarhă de acest tip 19, care i-a fost mamă sau bunică : şi el, ca şi Na Ferreria, este depozitarul unor interesante secrete folclorice, care, de data aceasta, se referă la soarta sufletelor după moarte. Secretele acestea le deţine oare de la înaintaşi ? In societăţile noastre occidentale, matriarhatul să fie oare cel mai bun păstrător al unei gîn^ dirii sălbatice sau tradiţionale ?... Să constatăm, oricum, că femeia dobîndeste consideraţie şi respectabilitate odată ce, cu vîrsta, încetează de a mai fi socotită obiect sexual. Menopauza sporeşte puterea.

Alături de matriarhat, existenţa unor meserii accesibile femeilor (fără ca ele să aibă întotdeauna monopolul) reprezintă o altă posibilitate, limitată dar reală, de relativă emancipare a „sexului frumos" : la Montaillou, s-a notat acest lucru, o femeie, Fabrisse Rives (I, 325—• 326), face meseria de cîrciumăreasă : profesiune, care, în sat, nu prea rentează, căci populaţia este putină. Alazais Azema vinde brînză cvi amănuntul. La Laroque d'Olmes şi dincolo de Pirinei, hanurile, de-a lungul drumurilor si al iarmaroacelor frecventate de montalionozî. fânt ţinute ele hangiţe'20.

Matriarhatul şi profesionalismul feminin oferă, în anumite ca/uii, un corectiv discriminării masculine. Este vorba, totuşi, de instituţii minoritare. Cel mai adesea, „sexul slab1' chiar aşa si este faţă de puterile pe care şi le arogă poporul de masculi. Să nu exagerăm totuşi neputinţa femeilor. în faţa l'alocraţilor, sînt departe de a fi cu totul dezarmate ; nu sînt doar umilitele şi obiditele sistemului.

în interiorul casei, femeia munceşte din greu, cu siguranţă. însă, fiind cea care are grijă de foc, de apă, de lemne, de l'în, de coacerea plinii şi de torsul linii, ea dispune, datorită acestui fapt, de o parcelă de putere intimistă şi casnică. Cînd îmbătrîneşte, are, lăsînd soţul de o parte, compensaţii sigure în celelalte persoane ale familiei. Desigur, soţul, ale cărui pofte au scăzut, nu renunţă să-şi califice, prea puţin eleganat, soţia de babă, eretică bătrînă, sau scroafă bătrînă2i. Contemporanii ştiu, de asemenea, că femeia, într-un sistem în primul rînd patriarhal, nu locuieşte în casa soţului ei (casă ce nu este într-adevăr a ei) decît cu titlu viager. Şi totuşi, faţă de copiii şi de nepoţii ei, fosta sclavă a căminului se bucură de o poziţie nemaipomenit de bună. Oprimată ca soţie, ea este sacralizată ca mamă. Ne aflăm în Medite-rana, ce dracu' ! Sau aproape. Ne aflăm, în orice caz, în regiunile de latinitate meridională : nici un protestantism nu va extirpa de aici cultul matern al Măriei.

Ţăranii catari n-au decît să spună despre Fecioara Mamă că este un butoi

de carne în care s-a cuibărit Isus Cristos : în propria lor familie, ei sînt fii iubitori şi respectuoşi. Bă-tnneţea, pentru o femeie, înseamnă să fii mama unor copii mari şi productivi. De acum înainte, ea are dreptul la respectul membrilor «miliei ieşiţi din pîntecele matern. Pierre ergue, care nu respecta nimic, iubea totuşi • venera amintirea mamei lui : spunea că fu-e o femeie bună, care făcuse bine ereticilor.

40i

Am văzut că făcuse în aşa fel incit, spre scandalizarea catarilor locali şi a episcopului de Pamiers, o Îngropase pe bătrîna lui Mengarde sub altarul locului de pelerinaj al Fecioarei Măria din sat. Mai tîrziu, acest altar îi aduce preotului noroc în dragoste. Guillaume Austatz, agricultor şi bayle din Ornolac, îşi respectă mama, căreia îi spune „ dumneata". Ascultă cu evlavie învăţăturile acesteia. De la ea i se trag opiniile pe jumătate eretice, pe jumătate naturaliste sau materialiste. Ele se transmit din mamă în fiu, în timpul unor plimbări şi al unor trăncăneli ce nu se mai isprăvesc 'rl.

Să nu cădem totuşi în dulcegărie sau în idilism. Existau şi băieţi răi pe valea superioară a rîului Ariege : aceştia băteau, muşcau sînul care-i hrănise. De pildă, fiul Stephaniei de Chateauverdun, micul tiran al bătrînei lui mame... Cu toate acestea, mărturia multor texte este destul de explicită ca să indice că la Montaillou se opera, pe la 1300—1320, tranziţia clasică, dragă civilizaţiilor mediteraneene : ea duce de la femeia tînără, oprimată de bărbatul ei, care are o vîrstă mai puţin fragedă, la mama matură sau bătrînă, venerată sau respectată de copiii ei de sex masculin. Şi fetele îşi înconjoară mama cu dragostea lor de fiice : Ava, Philippa, Esclarmonde şi Condors, fetele Beatricei de Planissoles, izbucnesc în lacrimi (I, 257) cînd pomenesc despre primejdia de arestare care o ameninţă pe ex-caste-lană. Aceasta este aşadar răsplătită pentru grija plină de răsfăţ cu care şi-a tratat întotdeauna copilele (I, 246).

In mediul ţărănesc, atitudinea fetelor faţă de mama lor este plină de respect. Comportamentul este justificat, de altfel, de serviciile materiale pe care mamele continuă să le facă fetelor, chiar dacă acestea sînt mari şi măritate : într-o zi, povesteşte Guillemette Clergue, care pe vremea aceea se afla sub puterea unu'

402

soţ violent, aveam nevoie să împrumut daracul ca să dărăcesc nişte ănepă ; m-am dus în acest scop la tatăl meu. Cînd am ajuns la poarta casei, l-am găsit acolo pe fratele meu care scotea bălegarul din casă. L-am întrebat pe /ratele meu

—* Unde este Doamna, mama mea ?

Ce ai cu ea ? mi-a replicat el.

Vreau daracul, i-am răspuns eu.

Mama noastră nu este acasă, a încheiat jratele meu. S-a dus după apă. Nu se întoarce curind.

Nu am vrut să-l cred pe jratele meu, şi am încercat să intru în casă. Atunci, jratele meu şi-a pus braţul în jaţa porţii şi nu m-a lăsat să intru (I, 337).

Remarcabil text ! Uşa este îngustă ; poate fi barată doar cu un braţ de om ; miroase a bălegar ; Alaza'is Rives, mama, cară apă pentru casa (domus) bărbatului ei, ca oricare altă femeie. Ceea ce nu înseamnă că mama aceasta foarte obişnuită nu are dreptul la titlul de Doamnă (ma „seigneuresse" l) dat de fiica ei cea mare, Guillemette Clergue. Altfel, familia aceasta este un cuib de scorpioni, însă legăturile dintre membrii ei sînt 'ritualizate. Fratele îi spune surorii sale dumneata, ceea ce nu-1 împiedică să fie brutal cu ea. Iar unchiul din partea mamei, Prades Tavernier, are parte de la fiica lui naturală, Brune Pourcel, de un respect Şi mai mare decît cel ce este obţinut, fără nici o greutate, de Alaza'is de la Guillemette. Prades Tavernier, ereticul parjait, cere, aşa cum am văzut, să fie adorat în genunchi de către Brune, bastarda lui ! Nici mai mult nici mai Puţin.

O altă mamă respectată, chiar copleşită de atita respect -. cea a Vuissanei Testaniere. Aceasta, tînără amantă a lui Bernard Belot, renunţă într-adevăr la opiniile ei catare în rrna şocului nervos provocat de încercarea de vioi pe care o face asupra ei Arnaud Vital ;

403

! I

t!

însă Vuissane se grăbeşte să adauge că această reconvertire la catolicismul strict este datorată şi bunei şi marei înrîuriri pe rare o exercită marna fi. Cuvintele apuse de bătrină împotriva ereticilor i s-au întipărit cu litere de foc în conştiinţă (I, 461). î La aceste cuvinte familiare spuse de o mamă'[ fiicei ei iubitoare, ar putea îi adăugate acelea, nu mai puţin convingătoare, ale unei mătuşi către nepotul ei : Jean Pellissier, într-adevăr, aderă la ideile ratare, din pricina influenţei dominante pe care o are, asupra minţii lui de cioban neînsemnat, mătuşa din partea mamei, Maura (III, 79) ; discursurile ei eretice, rostite într-o colibă mică plină de ovăz, în care se afla împreună cu tînărul Jean, l-au făcut pe acesta să-şi schimbe conştiinţa, devotată pînă atunci credinţei catolice.

Există, desigur, femei bătrîne sau mature care sînt puternic contestate de femeile mai tinere ; chiar şi de propriile lor fiice. încăierări homerice, care

merg pînă la lupta corp la corp şi cu armă albă, au loc între Jeanne Befayt şi mama ei Emersende Marty. însă luptele acestea de ţaţe între Emersende, bătrîna catară, şi Jeanne, tînăra catolică, se explică tocmai prin climatul de dezintegrare culturală cu care se confruntă emigraţia montalioneză în refugiul catalan, care susţine credinţa romană în proporţie ele sută la sută, sau aproape. La Montaillou, dimpotrivă, înainte de exod, Emersende era respectată de fiica ei Jeanne. Oricum, bătrîna doamnă nu mai este profetesă în casa ei; totuşi, printre ceilalţi membri ai micului club belibastian, se bucură mai departe de multă trecere. însuşi Belibaste o ţine la mare preţ, din pricina bogatei ei experienţe de femeie bătrînă : a văzut, a trăit, i-au rămas multe ; a întîlnit peste douăzeci de eretici, spune omul cel sîînt vorbind despre mama Jeannei Befayt23... Cunoaşte şi vede binele mai bine ca noi. La Montaillou, o femeie în



vîrstă cum este Guillemette „Belote", albită în lupta pentru apărarea tradiţiei eretice, este foarte apreciată printre coreligionarii ei, printre simpatizanţii acestora, şi, în general, printre sătenii de ambele sexe şi de toate vîrstele. Femeile bătrîne sau mature nu sînt singurele care izbutesc să înfrîngă zidul discriminării masculine. în faţa violenţelor posibile sau reale ale soţilor lor, tinerele ţărănci au şi ele cîteva atuuri. Mai întîi, foarte multe dintre ele sînt certăreţe, rixosa, şi dispun în felul acesta de o apărare bună sau de descurajarea agresorului. Uitaţi-vă la sora lui Pierre Maury : a fugit de două ori de la domiciliul conjugal, iar a doua oară, definitiv. Ereticii cu care va avea de a face după aceea o vor socoti muşcătoare, combativă, o limbă mereu ascuţită, gata să se ia la harţă (III, 155). Vor fi surprinşi foarte tare, în ciuda serviabilităţii pe care le-o arată, şi în ciuda preferinţelor ei ideologice pentru partidul lor. In satul Bouan (actualul Ariege), Magistrul Salacrou zbiară, strigă şt* vociferează cînd ereticii se află în casa lui (II, 425). Urletele acestea sînt pesemne pe măsura comportamentului extravertit al mediteranie-nilor, şi, mai ales, al celor din Ariege. Ele nu o impresionează nicidecum pe soţia şi nici pe fiica (Blanche) stăpînului casei. Bune catare, aceste femei persistă, în ciuda strigătelor patronului, să-i primească pe Parfaits la ele în casă. în general, în cultura comitatului Foix din vremea aceea, femeile sînt socotite a fi certăreţe ; expresia „ceartă de femei" s-a transformat în dicton pentru oameni ca Pierre Maury Şi Belibaste (III, 191) : este vorba, în cazul «costa, nu de luptă între femei, ci de luptă împotriva bărbaţilor... Mai mult decit atit : certurile dintre femei, în familie, sint socotite normale ! A se vedea depoziţia Fabrissei Rives, C1rciumăreasă din Montaillou '-•' : pe vremuri, no-pariam foarte des cu Alazais Rives. N-am Pus capăt certurilor noastre ieclţ atunci clnţl

jiecare dintre noi a aflat micile secrete eretice ale celeilalte, fapt ce ne făcea să ne ameninţăm reciproc cu denunţarea la inchizitor. Atunci nu ne-am mai certat. Lucrurile se petrec ca şi cum cultura din Ariege dorea docilitatea femeilor, în virtutea unui patriarhalism predominant, născut din sistemul caselor (domus); şi ca şi cum, în ciuda acestui fapt, femeile n-ar fi acceptat, într-un număr mare de cazuri, să se supună acestei exigenţe a sistemului. Certurile femeilor puteau fi deplînse şi importanţa lor minimalizată, însă trebuia să te obişnuieşti cu realitatea lor cotidiană.

Docilitatea soţiei în cadrul cuplului nu este aşadar nici totală, nici exhaustivă ; nici fără imperfecţiuni, nici fără compensaţii. Există chiar, în comitatul Foix, soţi care fac toate voile mamei şi ale soţiei lor, simultan25. Voi adăuga că supunerea feminină, atunci cînd există, este departe de a se explica în întregime prin obedienţa soţiei în faţa ameninţărilor posibile ale soţului. Coerciziunea maritală nu este singura explicaţie a bunului mers, disciplinat, al căsniciilor montalioneze ; după cum, la urma urmei, nici violenţa statală nu va fi unicul factor, departe de aşa ceva, prin care se va putea explica funcţionarea netulburată a vreunei societăţi contemporane. Intru-cît este vorba de relaţii sociale şi familiale, în civilizaţiile tradiţionale din Mediterana de vest, sociologii — de pildă, Pierre Bourdieu referin-du-se la grupurile kabyle — au stăruit asupra importanţei codului onoarei ca regulator al grupurilor umane. Studiind Andaluzia, Pitt-Rivers a subliniat rolul fundamental jucat de vergiienza, care combină ruşinea, pudoarea, grija pentru reputaţie şi onoarea feminină : mănunchiul acesta de sentimente protejează virtutea femeilor, socotită de către soţi la fe1 de preţioasă ca lumina ochilor. Femeile, spune Pitt-Rivers2(i, nu au decît „o cantitate limi406

tată de vergilenza; dacă o pierd, n-o mai redo-bîndesc ; cantitatea de vergilenza deţinută de o femeie nu poate decît să scadă, ea nu creşte niciodată ; este o valoare externalizată, nu internalizată ; ea se moşteneşte, de la înaintaşi la urmaşi ; este asociată sexului feminin". Printre femeile din mica nobilime, întîlnite de exemplu la Montaillou, sensul iberieo-nobiliar pe care îl are vergiienza este foarte dezvoltat ; el contribuie la ocrotirea, atît de anevoioasă, a fidelităţii conjugale, în aceeaşi măsură ca frica de ciomag şi de soţ. Beatrice de Planissoleo vrea, de pildă, să evite chiar şi bănuiala, deşi fără temei, unei aventuri cu intendentul, ca nu cumva bărbatul ei să creadă că a făcut ceva dezonorant (inhoneste) (1, 222). Este vorba despre o onoare „externalizată", concepută mai curînd în funcţie de judecata altuia, pornită de la soţ, de la familie sau din sat, decît ţinînd seama de verdictul conştiinţei personale : gura lumii, comunitatea fiind un fel de forum colectiv, care adună şi răspîndeşte clevetelile despre comportarea femeilor, o preocupă foarte mult

pe Beatrice. Dacă plec cu dumneata în Lombardia, îi spune ea intendentului, lumea va zice că am plecat de aici ca să ne destrăbălăm. ■ în altă parte, Beatrice declară că se teme să nu fie dispreţuită de cei doi eventuali amanţi dacă, rămînînd văduvă, are de a face cu mai mulţi bărbaţi în acelaşi timp. Cultura occitană a hotârît, se pare, o. dată pentru totdeauna, că femeia care umblă cu doi amanţi în acelaşi timp nu este decît o tîrfă, o tîrjă înfocată şi arzătoare Tl : din nou frica de clevetelile celor din sat, din nou ex-ternalizarea eticii. Văduvă, ex-castelana va vorbi fără sfială, stînd cu amantul ei, despre Tuşinea ce va cădea asupra familiei şi mai »les asupra tatălui ei Philippe de Planissoles, e cumva ea ar rămîne însărcinată, nemăritată undj ° întreagă familie suferă de pe urma lrtării necuviincioase a uneia din femeile

407

sale. Nu numai tatăl fetei, dar şi fratele, care se instituie paznic al reputaţiei feminine, de vreme te sora aceasta, numai cu forţele euku ei, nu izbuteşte să-şi apere virtutea. Fraţii Beatricei de Planissoles îi reamintesc îndatoririle pe care le are, atunci cînd ea trăieşte cu Barthelemy Amilhae. Astfel îneît este silită să părăsească satul lor, în care se oprise pentru cîtva timp. Iiitervenţia fraţilor pentru a îndrepta purtarea surorilor se întîlneşte, la nivelul claselor inferioare, şi la Montaillou. Pierre Maury încredinţează, ca pe o comoară sfîntă, onoarea surorii sale Guillemette lui Guillaume şi Bernard Belibaste :

După masă, Bernard şi Guillaume i-au spus lui Pierre:

— Vom avea grijă de sora ta ca de noi înşine : iar ea se va purta în aşa fel, îneît noi s-o înconjurăm cu dragoste şi cinste.

La rîndul ei, sora jăgăduieşte :

— Voi jace tot ce trebuie să jac (III, 155).

La nivelul ţăranilor simpli, doza de reputaţie

feminină ce poate îi pierdută este, cel puţin cantitativ, mai puţin importantă decît în familiile nobile. Cu toate acestea, sentimentul unui anumit nivel de dezonoare, atins cînd este vorba de aventuri neligitime, poate fi perceput : aveam o legătură ruşinoasă cu Arnaud Vital, spune Alazais Guihabert, ţărancă din Montaillou (1, 410—413). Vom reveni mai pe larg, într-un paragraf consacrat eticii, asupra noţiunilor de dezonoare şi, mai ales, a aceleia de ruşine. Ele se află în centrul moralei rustice pe valea superioară a rîului Ariege.

Aceste diferite observaţii despre căsătorie şi despre femeie în. legătura conjugală trezesc, în încheiere, o ultimă întrebare : care este sfîr-şitul cuplului ?

Se destramă, desigur, în cele mai multe cazuri (dar nu în proporţie de sută la sută), 408

prin moartea unuia dintre soţi. In majoritatea cazurilor, este vorba de bărbat. în societăţile tradiţionale, văduvele sînt, într-adevăr, aproape întotdeauna mai numeroase decît văduvii, deoarece aceştia, ori sînt mai greu de „produs", dată fiind supramortalitatea masculină, ori se recăsătoresc mai uşor. Preponderenţa aceasta numerică a văduvelor este deosebit de vizibilă în ţinutul Aillon, atît la Prades cît şi la Mon-tail'lou. Motivul trebuie căuat şi în disproporţia de vîrstă dintre soţi. Fiind mai tînără, soţia are prin definiţie mai multe şanse de a-i supravieţui bărbatului, decît are acesta s-o îngroape pe ea. La Prades şi la Montaillou, Jacques Fournier, pentru interogatoriile lui, a convocat nouăsprezece femei. Dintre acestea, şapte sînt măritate, soţii lor fiind încă pe lumea aceasta ; douăsprezece sînt văduveÎR. Există aşadar, la Montaillou ca şi la Prades, un contingent important de văduve, nu neapărat foarte sărace, deoarece mai multe dintre tari, şi/sau cu un cuplu cu fiii lor adulţi, celibatari, şi sau cu un cuplu de căsătoriţi ce-1 include pe unul din aceşti fii : este, de pildă, cazul ,,mamei Maurs" şi al „mamei Belot", adică al Guillemettei Maurs şi al Guulemettei „Belote (III, 161—162). Unele văduve deţin o adevărată autoritate spirituală şi familială în grupul de ţărani cu simpatii cat'are, bărbaţi şi femei ; aşa se întîmplă cu cele trei Parce din Montaillou, legate printr-o mare prietenie : Net Roqua, Guillemette Clergue şi Guillemette »Belote". Şi-au pierdut soţii ; din cînd în cînd, sînt duhovnicele vreunui ţăran oarecare. Grupul lor constituie un element esenţial pentru sociabilitatea feminină a satului. în refugiul catalan, Emersende Marty şi Guillemette Maury sînt şi ele tot văduve şi, ideologic, intiuente.

Văduvele se recăsătoresc ? în cîteva cazuri, - Matrice de Plasnissoles, partidă bună, şi ymonde Lizier, ai căror primi soţi au dispă409

rut devreme prin asasinare, s-au recăsătorit repede ; una cu.un mic nobil de ţară, cealaltă cu un plugar sărac. Alteori, lucrul acesta este mai greu : atunci, concubinajul devine, pentru femeile montalioneze lipsite de bărbatul legitim, o soluţie nesatisfăcătoare, „necinstită", dar ispititoare. Trebuie însă găsit un aman' care poate fi o pasăre rară.

Această a doua „soluţie" pune, totuşi, cî-teva probleme. Se ştie că măritişul văduvelor, ca atare, în multe comunităţi de tip vechi, se loveşte de piedici ; el implică răsturnarea' unui tabu sexual pe care, cei îndrăzneţi, ştiu să-1 oco-un bărbat din grupul de bărbaţi de însurat disponibil pentru fetele nemăritate. O huidu ială a văduvelor, în acest caz, ar fi plauzibila, pentru a le pedepsi, apoi pentru a le ierta,, de acest furt. La Montaillou nu s-a pomenit aşa ceva. însă văduvele sînt obiectul unui soi de tabu sexual ; dar, cei îndrăzneţi, ştiu să-1 ocoleascâ. Lui Pierre Clergue, care-i face propuneri prea puţin cinstite, Mengarde Buscailh, văduvă din Prades, îi răspunde cu indignare :

— Nu vreau. Ar $i un mare păcat ! Nu uita că sînt văduvă ! (I, 491).

Jean Duvernoy, care citează această aserţiune a Mengardeia), consideră că acest „vestigiu al mentalităţii potrivit căreia o a doua căsătorie este nepotrivită" constituie una din „trăsăturile primitive ale creştinismului". Nu cumva aceasta este, de fapt, o dată de folclor rural, comparabilă, în principiu, dar nu ca modalităţi, cu huiduiala ?

Patul conjugal, la epoca studiată de mine, este, în general, distrus prin moartea unuia din soţi. însă divorţul, sau cel puţin despărţirea, reprezintă, teoretic, un alt mod de disoluţie. La Montaillou, femeile sînt prea timorate, prea ţinute din . scurt de sistemul rigid al caselor ţdo-mus), ca să-1 poată trimite la plimbare Pe domnul şi stăpînul lor. însă unii bărbaţi nu se

410

sfiesc să-şi ameninţe nevasta că o vor alunga, sau chiar s-o alunge de-a binelea. Faptul provine de la dreptul lor, moştenit, de stăpini ai

casei (oslal).

Caz de alungare completă : Fabrisse Rives. Iva început, femeia stă în aceeaşi casă cu bărbatul ei, plugarul Pons Rives, şi eu, ceea ce este interesant, tatăl şi mama acestuia, Ber-nard şi Alazais Rives (I, 339—340). Bernard Rives este un personaj şters, care face toate voile fiului său Pons, acesta, de jure sau de jacto, fiind capul casei (domus). Nucleul de conducere al acesteia este alcătuit de acel duo pe care-1 constituie Pons Rives şi mama lui, autoritara şi pertinenta Alazaîs. Duo catar, şi încă cum! Gînd Fabrisse intră în patul lui Pons, toţi cei din casă sînt neliniştiţi : Fabrisse nu este eretică. 1 se întâmplă chiar să denunţe, faţă de preotul Clcrgue, care nu se sinchiseşte nicidecum, prezenţa unor eretici în sat (I, 324). Soţul si soacra constată numaidecât că tînăra nevastă îi împiedică să-şi vadă de treburile lor catare aşa cum vor ei. Dracu' te-a virit în casa noastră, îi zice Pons Fabrissei.

Prin urmare, o alungă din ostal. Repudiata, fără să-şi piardă cumpătul, trăieşte ca o femeie independentă : este cîrciumăreasă în sat. O creşte cit poate mai bine pe fiica ei Grazide ; însă cele două femei vor intra curînd pe orbita casei Clergue. Fabrisse, ca persoană dependentă de casa (nstal) lui Bernard Clergue, care 0 ajută în multe rînduri ; Grazide, ca iubită a

preotului.

Fabrisse Rives a fost aşadar alungată din casa maritală întrucît nu era eretică. Ceva analog (dar în sens invers .'), este cît pe-aci să 1 se întîmple cumnatei ei : Guillemette Rives t îica lui Bernard Rives şi sora lui Pons rves. S-a căsătorit cu Pierre Clergue, omo-m al preotului şi rudă mai mult sau mai !n aproplată cu acesta. Casa acestui Pierre e dezbinată împotriva ei însăşi, aşa cum tV'111

altfel a arătat Pierre Maury (II, 162). Guiîlemette este prietena ereticilor. Bărbatul ei le este ostil. De aceea, ea se păzeşte ca de foc să pomenească în casă de legăturile ei catare : în acest caz, pe Guiîlemette Clergue ar aştepta-o, din partea soţului ei, moartea sau divorţul : într-o zi, povesteşte ea, soţul meu m-a ameninţat :

— Dacă te duci pe la cei care-i primesc pe eretici în casă, te omor ; sau te voi alunga ! (I, 346).

Pe scurt : Fabrisse Rives a fost expulzată din casă şi din aşternutul conjugal deoarece nu era o bună catară ; în schimb, cumnata ei Guiîlemette Clergue era gata să fie şi ea expulzată deoarece era prea bună !

Tot pe scurt : doar două cazuri, sau mai curînd „un caz şi jumătate, de despărţire : desfacerea unei căsnicii era ceva foarte rar la Montaillou, din pricina soliditătii structurilor familiale de la munte. Era nevoie de toată forţa, înflăcărată, a divergenţelor ideologice ca să se ajungă la o astfel de extremitate, atestată doar de două ori, dintre care doar una a fost dusă pînă la capăt, în documentele noastre. Un caz de despărţire, unul de ameninţare cu despărţirea, la vreo cincizeci de cupluri, tinere sau bătrîne, în stare de funcţiune, în parohie, înseamnă, la urma urmei, destul de puţin. Ar trebui să adăugăm, totuşi, dosarul ceva mai special al Raymondei Clement, soţia lui Pierre Faure : aceasta părăseşte casa bărbatului lovit de impotenţă şi se întoarce să-şi trăiască viaţi în casa familiei ei30.

Am spus că, oricum, avînd în vedere şovinismul masculin care domnea în satul cu cruci galbene, expulzarea sau ameninţarea cu ea erau o exclusivitate a bărbatului împotriva nevestei, nu invers. In cazuri extreme, daca femeia îşi părăseşte, din propriul îndemn, soţul, ea părăseşte totodată şi domus conjugală.

In schimb, în afara satului Montaillou, in micile tîrguşoare clin Ariege, care cunosc un

Început de libertate meşteşugărească sau citadină, încurajată eventual de, către matriarhat, precum şi peste Pirinei, in Cataîonia emanci-patoare, se intilnese femei din Ariege care au iniţiativa despărţirii de soţi. Şi în aceste cazuri, ruptura intraconjugală are cauze ideo-logico-religioase de origine conjuncturală ; însă planurile de clivaj dezvăluite de aceste rupturi se orientează în direcţii destul de moderne : acestea se deosebesc de cele ce se întîlnese într-un sat de munte cum este Montaillou. In afara comunităţii montalioneze, rupturile se fac, într-adevăr, şi din iniţiativa femeii, nu numai a bărbatului. La Ax-les-Thermes, am văzut, Sybiile Baille, catara, îşi alungă soţul, Arnaud Sicre senior, notar catolic. La Laroque d'Olmes, un tîrg unde se ţin iarmaroace şi pieţe, Guillemette Maury (sora bunului păstor) are de două ori iniţiativa de a părăsi domiciliul conjugal, unde este terorizată de bărbat,

dulgherul Bertrand Piquier. Şi în acest caz, motivele sînt religioase ; dar, faţă de afacerea Baille-Sicre, ele sînt inversate. Guillemette este catară, soţul ei este catolic. în sfîrşit, o a treia ruptură, dar care este mai curînd o despărţire de fapt decît o hotărîre pusă de mult la cale, se petrece în refugiul catalan : Ray-monde Marty, din Junac, fata de fierar, constată că circumstanţele exodului au despărţit-o pentru totdeauna de bărbatul ei, Arnaud Piquier, pescar de păstrăvi şi tarasconez. Ea se hotărăşte, priri urmare, să-şi trăiască, pe ascuns, marea dragoste cu Belibaste. Căsătoria de altădată este uitată ! „Văduvă albă", ea se mărgineşte sa ia act31.

Aceste cîteva date sau monografii — care
sint foarte precise, iar acesta este meritul lor
nu oferă nicidecum o statistică. Dar, după
Pierea mea, ele au virtutea de a demonstra
speo-^rari°' cînd este nevoie, originalitatea
lui H ,masculină, la Montaillou, a fenomenuinitiat- despârtire conjugală, cînd are la bază
' 1Va «eliberată; fenomenul este totuşi
413

foarte, rar. Insa cu atît. mai.-interesant şi revelator. Faptele numeroase nu dau întotdeauna statisticile cele mai bune. Uneori, regula profunda a jocului .şi schema latentă sînt date la iveală de devierile excepţionale - ■ cum sînt, de exemplu, despărţirile conjugale. Oricum, chiar şi în cazurile cele mai îndrăzneţe, tlomiis, această piatră de temelie, nu-şi pierde niciodată cu totul drepturile pe. caro le are: în caz de impotenţă masculină, soţia părăseşte casa comună ; Raymonde Maury face jocul casei .sale, paternă-frăţeaseă şi montalioneză, împotriva asupririi exercitată asupra ei de către căsnicia de la Laroque d'Olmes, devenită, după părerea ei, insuportabilă. Sybille Baille nu l-ar fi putut niciodată alunga pe soţul ei dacă nu ar fi avut, ca întărituri, posibilităţile oferite, dinainte, de propiretatea asupra unei domus materne. La Montaillou, Pons Rives îşi poate permite s-o alunge de acasă pe soţia lui, Fabrisse, deoarece împotriva acesteia este pornită toată familia lui lărgită, sprijinit fiind de cuplul corezidenţial al înaintaşilor săi, Să lăsăm de o parte problemele specifice ale dezintegrării catalane : pe valea superioară a rîului Ariege, foarte rarele cazuri de despărţire a soţilor (care, bineînţeles, nu este niciodată sancţionată de un divorţ în regulă), nu este decît prea puţin sinonimă cu individualismul ; ea manifestă mai curînd, în stilul ei, ireductibila înrîurire a casei (ostal), ca instituţie familială. Foarte curînd, dă de propriile ei limite, care sînt foarte înguste.

NOTE

1. I, 334—335. Cîmpul de care este vorba se află în locul numit alacot

sau „ă la coste", situat sub satul vechi, şi pe amplasamentul actual al satului Montaillou : acesta coincide, topografic, cu acele barris saţ' „bas-faubourgs" (dezvoltate după epoca Registrul^ şi înainte de secolul al XlX-lea) ale satului vecM4U

1, 341. Despre frica încercata de o soţie ţărancă faţa de soţul' ei, V. şi I, 342, 346 ; II, 366-367. '.

II, 148. V. şi III, 280 (Mengarde, soţia lui Rayrfiorid de Concehat, din Axiat, bătută de el pentru erezia ei).

4. II, 213 ; II, 197. Cazurile de neveste bătute sînt, de fapt, mult mai numeroase în documentul nostru decît cazurile de copii mici bătuţi de părinţi : v. me dicul A. Teisseyre care — în II, 197 îşi bate fiul

(bastard), lovindu-şi, totodată, şi soţia. V. de asemenea II, 285 : un tată îşi bate fiica (mică) ; însă aceasta refuză, după aceea, să se întoarcă la domiciliul părintesc. Relaţiile părinţi-copii, care sînt de ordin natural, par să fie mai bune şi mai cordiale, pe valea superioară a rîului Ariege, decît legătura soţ-soţie, care ţine, (cel puţin în momentul pornirii), de o alegere, sociala.

. 5. II, 365. V. şi II, 86 : insulte proferate împotriva .soţiei de Aude Faure.

II, 213.

II, 441—"442 (reîncarnarea masculină a unor foste femei, după cum spune Belibaste !). Valdenzii din Pamiers, mai citadini, sînt mai puţin misogini în această privinţă decît catarii de pe valea superioară a i'îului Ariege, care se dovedesc mai rustici şi, din punct de vedere doctrinal, mai originali. Raymond de la Coste, valdenz appamean, nu crede că femeile, vor reînvia „în .sexul viril" ; fiecare, spune el, va învia după sexul său (I, 88). V. şi III, 191 (imperia lismul masculin al lui Belibaste) ; şi II, 35.

II, 415 (P. Maury) ; II, 131 (A. Laufre) ; III, 155 (sora lui Pierre Maury este exclusă de la un aperitiv între prieteni, unde se bea vin).

I, 334—335 ; III, 101 -etc.

III, 221. V. şi culegerea Sexualite humaine.

Pierre : II, 424).

Mă tem de soţul -meu şi îl iubesc mult (Sybille).

V. cazul (teoretic) al lui Pierre Maury, supra, cap. IV ; şi III, 121.

li, 28. V. şi cazul unei alte femei energice. Cicarde, provenită tot din grupul notabilităţilor din Ax-les-Thermes (T, 290).

14. Cf. Bonnassie (II, 336), în Catalonia din evul meam_ timpuriu, mai ales la marginile Pirineilor, cla mele ţărăneşti privilegiau relaţia cu familia tatălui ; w grupurile nobile şi privilegiate, legătura cu fai1 ,a matIi<?i. Există,

în privinţa aceasta, un prece«ent plauzibil, pentru instituţiile noastre montalioneze I' «n valea superioară a rîului Ariege. în ansamblu, cimnule noastre sînt în majoritate patrilineare; fi-*|ţia matriliniară nu se referă decît la o destul de mica minoritate.

415

15. III, 107 ; III, 491. A nu se confunda cu Bernard Marty, din Junac.

ÎS. III, 168 : Bernard Marty trăieşte încă, la Jun-cosa, împreună cu soţia sa. III, 169 : la Orta (regiunea Tortosa), anul următor, Bernard Marty a murit. Guillemette se pregăteşte să se mute, cu cei doi fii ale ei, la San Mateo.

17. V. şi cazul mamei nobilului Bertrand de Taix : este proprietăreasa „Pamîntului" sau a senioriei fa miliale, în timp ce fiul ei, pînă în momentul dece sului mamei, este destinat să râniîna, din punct de vedere seniorial, liber (III, 312—313).

I, 337. V. şi : în III, 162, Na Desnada, poreclită Na Capriera, la Ax-les-Thermes; în III, 259, Na Palharesa (Luzenac) ; în III, 291, Na Englesia ; în III, 280, Na Honors, văduva lui Pierre Amiel, din Rabat ; în III, 154, Na Longa, din Montaillou, şi fiica sa Gauzia Clergue, zisă „Gauzia de Na Longa".

I, 448. V. şi II, 423 (matriarhe torcătoare din Limoux) ; precum şi II, 478 (Na Borrelha, din Mon taillou, este soră cu Raymonde Maury ; şi Na Cortilla, alias Rixende Cortil, din Ascou, este o văduvă în pu terea vîrstei, semnalată şi în III, 305). III, 142 : Na Cavalha este sora lui Bernard Belibaste.

I, 221 ; III, 153. V. supra, cap. V (hanul ţinut de Na Gargaiha).

Supra. Nobilii bătrîni sînt la fel de prost cres cuţi, în această privinţă, ca şi ţăranii bătrîni (III, 328).

Insă femeia nobilă în vîrstă, tratată astfel de babă (în III, 328) de către soţul ei, nu şovăie să-i ţină piept acestuia.

I, 200—205, îndeosebi I, 203. V. şi infra, cap.

XXI (rolul mamei lui Jean Maury etc).

II, 64 şi 75. în legătură cu exemplul acesta şi cu cel care-i urmează : Bonnassio, II, p. 332, subli niază această perioadă tare, adică maturitatea în viaţa femeii catalane în Evul Mediu. John Demos, în A. Besancon, L'Histoire psychanalytique..., insistă, în legătură cu vrăjitoria feminină, asupra contrastu lui maturitate/adolescenţă.

I, 325 ; şi III, 143 (ceartă între „credincioasele" eretice) ; III, 268 (ceartă de femei).

Este cazul lui Bertrand de Taix, din Pamiers, supus, în acelaşi timp, mamei şi soţiei sale (III, 312, 313, 328).

Pitt-Rivers, People of the sierra. V. şi Bourdieu, Esquisse d'une theorie..., şi Sociologie de VAlgerie..., în paragrafele despre onoarea kabylă.

I, 221 ; I, 238 ; Marcabu, XLIV şi XXXIV, 31, citat de R. Nelli, p. 117.

Cele douăsprezece văduve despre care este vorba sînt : Brune Pourcel, Beatrice de Planissoles (de două ori văduvă) ; Raymonde Belot (de două ori văduvă) ; Grazide Lizier, tînără văduvă ; Alazaîs Azema, Rayrnonde Arsen, Alaza'is Faure, Allemande Guilhabert, Guillemette Benet, Mengarde Buscailh, Mengarde Savignan, Raymonde Guilhou. Ce!e şapte femei mări tate sînt : Fabrisse Rives, Alaza'is Faure, Guillemette Clergue, Raymonde Testaniere, Guillemette Argelliers, Raymonde Marty şi Gauzia Clergue. Lista aceasta nu este nicidecum exhaustivă în privinţa efectivului to tal al văduvelor montalioneze, de vreme ce cuprinde doar femeile, văduve sau nu, a căror mărturie amă nunţită o deţinem întrucît au compărut în faţa lui Jacques Fournier.

J. Duvernoy, L'Inquisition..., p. 140, nota 4.

I, 418. Se va observa că Raymonde Clement îşi părăseşte soţul deoarece, aşa cum se spune uneori, într-un limbaj nedrept şi popular, „acesta nu este bărbat" (probabil, în acel moment, este impotent).

Episodul acesta nu contrazice, aşa cum _s-ar putea crede, regula montalioneză : potrivit acesteia, foarte rarele cazuri de alungare, din domus conjugală, în registrate sau avute în vedere, după textele noastre, pornesc din iniţiativă virilă, împotriva soţiei. Pe deasupra, chiar şi în acest caz, „soţia" (nedeflorată) este cea care a părăsit casa comună, nu soţul. 4, Altă ruptură da facto a unei căsătorii, provo cata de exodul în Catalonia : în II, 454.

## Capitolul XIII

## SENTIMENTUL COPILĂRIEI ŞI VÎRSTELE VIEŢII

După ce am examinat căsătoria în satul Mon-taillou, voi spune acum cîteva cuvinte despre ceea ce (pe vremea aceea) era rezultatul ei normal : copilul.

Copilăria în ţinutul Aillon : mai intîi, cîteva cifre precise. Satul nostru se situează, aşa cum este de prevăzut, în normalitatea familiilor ţărăneşti din timpul Vechiului Regim. Familii numeroase. Mengarde şi Pons Clefgue au patru fii şi cel puţin două fete atestate l. Guillemette Belot are patru fii şi două fiice. Guillaume şi Guillemette Benet au cel puţin doi fii şi trei fiice. Raymond Baille are patru fii (nici o fiică menţionată). Pierre şi Mengarde Maurs au partu fii şi o fiică. Sînt patru fraţi Marty. Alazais şi Raymond Maury au şase fii şi cel | puţin două fiice.

Există şi familii mai puţin numeroase : Ber-nard şi Gauzia Clergue nu au decît doi copii cunoscuţi, un băiat şi o fată. Cele două cupluri formate de Guillemette şi Raymond Maurs, şi de Bernard şi Guillemette Maurs, au fiecare cîte doi fii, în afară, probabil, de fiicele ale căror nume şi număr sînt

necunoscute,.. în total, dacă punem la un loc informaţia pertinentă pe care o avem despre căsniciile din Montaillou, apar optsprezece cupluri, disponibile pentru calculele noastre ; sînt cele opt

sprezece-cupluri despre care se poate crede că au-avut timpul necesar pentru a procrea : ele prezintă o famiile „completă", sau, respectiv, incompletă" ; însă, cronologic şi teoretic, ea este susceptibilă — în afară de cazul că se întrerupe de fapt prin moartea unuia dintre soţi __' de a fi completă. Lucrurile sînt considerate în mare, de registrul lui Jacques Four-nier, în perioada demografică 1280—1324. Aceste optsprezece familii, complete şi incomplete, au adus. pe lume, cifră minimă, 42 de băieţi şi 20 de fete.' Numărul fetelor este, în mod evident, subapreciat sau subînregistrat. Cel care se referă la băieţi nu ţine seama, cu siguranţă, de mortalitatea infantilă ; cea care intervine între data naşterii şi primul an de viată. Nu ia în seamă nici fracţiunea, indeter-rninabilăj de mortalitate juvenilă, mai ales între vîrsta de un an şi cea de cinci. Chiar şi în. aceste condiţii, în care statisticile sînt insuficiente,'.înregistrăm totuşi, în medie, 2, 3 băieţi de fiecare cuplu. Este deci logic să ne bizuim, ţinînd seama de diferite imponderabile 2, pe 4,5 naşteri legitime, masculine şi feminine, de fiecare familie, completă şi incompletă. Fecunditatea montalioneză de la începutul secolului al XlV-lea este deci egală '.ii cea a locuitorilor din ţinutul Beauvaisis, în epoca modernă, care sînt foarte prolifici (mai •mult decît atît, procentul de ilegitimitate, la Montailiou, este mai mare decît cel înregistrat în Beauvaisis).

. Cîteva remarci asupra acestei prolificităţi montalioneze :

1- Ea.se explică, în parte, prin vîrsta precoce a fetelor în momentul căsătoriei ; avem în ve-ere, mai ales, nucleul catar şi endogam al ~ayilor famuii de agricultori-crescători de ani--> aliate între ele, care dominau satul Mon-\ou în jurul anului 1300 : mă gîndesc la 11 '^e-Clergue, Maury, Marty, Baille, Benet, ; împreună, ele procreează zeci de băieţi 419

şi de fete care, cînd vor fi mari, se vor căsători între ei. Din motive care nu sîtit poate decît aleatorii, ceLe cîteva cămine catolice din sat, căminele familiei Azema de pildă, au făcut mai puţini copii şi mai puţine căsătorii decît ereticii ; este una din cauzele inferiorităţii trecătoare a minorităţii care, la Montaillou, ră-mîne credincioasă Bisericii de la Roma.

Fecunditatea aceasta are totuşi nişte limi te, din diferite direcţii : familia cea mai bogată, familia Clergue, pe vremea generaţiei lui Pierre şi Bernard, manifestă un oarecare interes pen tru metodele (ierburi miraculoase, sau poate* coitus interruptus) care privesc limitarea naş* terilor ; numeroşii fii ai lui Pons Clergue, în tot cazul, au lăsat cîţiva bastarzi, dar nici uf copil legitim (este drept însă că, în sat, rfiăi sînt şl alţi Clergue, care vor duce numele mai departe). Pătura inferioară a populaţiei, cea a ciobanilor, are tendinţa de a

reîuza căsătoria, pretextând sărăcia, adesea reală ; în sfîrşit, în general, ultima generaţie, cea care se căsăto reşte între arestările din 1308 şi interogato riile din 1320—1324, este cumplit perturbată ; şederile în închisoare se înmulţesc ; unele cu pluri descurajate se refugiază poate în absti nenţa sexuala, chiar şi în anticoncepţie ; în timpul deceniului 1310, care oricum este nepri elnic economiei şi vieţii, fecunditatea montalîoneză pare să fie în scădere.

Satul se remacă totuşi prin baby boom, sau pletora de copii mici, în cursul anilor 1280 1305. Din punct de vedere geografic şi cultural, acest fenomen se situează într-un cadru analog : şi în afara satului Montaillou, sînt foarte obiş nuite marile frăţii (-phratries) alcătuite din doi sau patru fraţi (I, 193 ; I, 203). Ideea de nata litate ridicată vine de la sine. Toată lumea pricepe foarte bine că, dacă pierzi un copil, ai toate şansele, cu condiţia să nu fii prea bătrîn, să faci alţii; iar aceştia, prin metempsihoză



catară, interpreată fantezist, vor aduce poate maniei lor sufletele celor dispăruţi, frăţiorii şi surorile lor (I, 203).

Cumătră mea Alazăis Munier, povesteşte Guillaume Austatz, bayle la Ornolac3, era tristă; întru-un timp scurt, îşi pierduse cei patru fii. Văzînă-o necăjită, am întrebat-o care este pricina :

— Cum să nu jiu supărată, mi-a răspuns ea, dacă, într-un timp atît de scurt, am pierdut patru copii frumoşi ?

— Cumătră, nu fii necăjită, i-am spus, ai să-i regăseşti.

Da, în paradis.

Nu, ai să-i regăseşti pe lumea aceasta, foarte bine, căci eşti încă tînără. Vei rămîne iar însărcinată. Sufletul unuia dintre copiii tăi morţi se va întrupa în noul prunc. Şi tot aşa mai departe l

Vedem că Guillaume Austatz, care Se face ecoul spontan al culturii vremii sale, nu găsea neobişnuit să-i prezică opt sarcini în total (patru trecute, patru Viitoare) femeii Munier.

în general, ţăranii din acea epocă — de pildă, Guillaume Austatz, din Ornolac, sau Jean şi Pierre Maury din Montaillou — au sentimentul foarte limpede al presiunii demografice din anii 1300 : ea rezultă printre altele, de la marea fecunditate întîlnită mai înainte. Unde. ar putea fi puse, întreabă cei trei bărbaţi în diferite circumstanţe, sufletele acestea, atît de multe, ale tuturor celor ce au murit şi ale celor ce sînt încă vii. Dacă-i pe-aşa, lumea ar fi plină de suflete '. Nici în tot spaţiul dintre oraşul Toulouse şi trecătoarea (pireneeană) de a Merens n-ar încăpea (I, 191 sq.). Din fericire, continuă Guillaume Auatatz, Dumnezeu a găsit n leac foarte simplu pentru această inflaţie Qeneralâ de suflete. Fiecare suflet slujeşte de l multe ori. lese dintr-un trup omenesc care

Oare Şi intră aproape numaideăt într-altul.

421

Şi tot aşa mai departe. Prin urmare, metempsihoză este, în multe feluri, corolarul fantas-matic al fecundităţii ridicate din regiunea de munte. Iar aceasta, la rîndul ei, este sprijinită de instituţia cheie a casei (domus).

Adevărul este că, teoretic, dogma catară, profesată cu încredere de mulţi montalionezi, dar foarte puţin cunoscută de ei în amănunt, se împotrivea căsătoriei şi, deci, procreaţiei. Ţă-ranii-catari cei mai ciopliţi, ajunşi la rangul de parfait sau de pseudoparfait ca Belibaste,. nu ignorau acest aspect al doctrinei : Vreau, spunea omul cel sfînt, care dorea să „ducă în viaţa cealaltă seminţele din viaţa noastră, prin virginitate" h, ca nici un bărbat să nu se împreuneze trupeşte cu o femeie ; nu vreau ca din ei să se nască ,fu sau fiice. Căci, dacă în felul acesta, toţi sînt sterpi, toate făpturile lui Dumnezeu vor fi adunate curînd (în paradis). Iar rnie îmi place acest lucru. într-o ordine de idei oarecum diferită.am văzut că Pier-re Cler-gue, la Montaillou, încearcă să folosească anticoncepţionale (vrăjite ?). Cîte persoane puteau însă ajunge, în satul crucilor galbene, pînă la asemenea rafinamente ? Datoria de a fi sterili nu se referea, de altfel, decît la cei cu ranguri printre catari, nu la simplii credincioşi. Ţăranii din Montaillou, chiar cînd aveau simpatii pentru erezie, continuau deci să procreeze mulţi copii : pămîntul şi mai ales păşunile, dispensatori de slujbe în economia păstorească, nu lipseau în satele de la altitudine, pentru toată lumea aceasta mică, menită să crească într-o zi. Catalonia, unde nu lipseau, spune Belibaste, nici păşunile, nici munţii pentru oi, îşi descfd-dea larg braţele tinerilor montalionezi excedentari, care nu aveau decît să se ducă acolo să se angajeze ca păstori sau catîrgii- (II, 42)-Dacă aşa stau lucrurile, de ce să se sfiască.- O domus cu mulţi copii, care cresc repede, îb~ semna o domus cu multe braţe de muncă, Pe scurt, o domus bogată. Aşa se explică sau ma"

422

caV se justifică a posteriori prolificitatea, în masculi mititei, a marilor case de patroni din Montaillou : Belot, Maury, Marty şi tutti quanţL Numai cei din ultima generaţie a familiei Cler-' gue, destul de bogaţi ea să nu practice munca manuală, nu erau interesaţi, ca dorrius, de pletora de braţe familiale. Ei se puteau deci înălţa, ca o excepţie, pînă la o neobişnuită gin-dire' anticoncepţională sau anticonjugaîă, aplicată, la nevoie, în practică.

Numeroşii copii fabricaţi astfel de cele mai multe familii motalioneze nu erau imediat rentabili ! Trebuia mai întîi să-i creşti, să-i hrăneşti ; la început să-i alăptezi5. în mediile rurale, ca cele care domină în satul nostru, încredinţarea unui copil spre a fi îngrijit de o doică este destul de rară. De fapt, cele <■>■: fac slujba aceasta nu se prea întîlnesc decît la nobilii, de oarecare

însemnătate, şi nici măcar la aceia : una din doamnele din Chateauverdun, care se alătură ereticilor, îşi încredinţează copilul unei doici6. Doamna se desparte totuşi cu mare greutate de copilul el. Profesiunea de doică, pentru pruncii nobili, poate intra, cu o logică perfectă, într-o viaţă de ţărancă : Rousse Gonaud, fiica unui muntean, este la început slujnică la un nobil, apoi doică la soţia unui alt nobil ; între timp, a rămas însărcinată ; în continuare, devine amanta, corezidentă, a unui oayle de ţară ; îşi sfîrşeşte traiectoria ca nevastă legitimă a unui plugar. Acest cvrsn.s este ordonat ca o partitură 7.

Si

7

Cu toate acestea, la Montaillou, folosirea l°!fi]or. se «Uneşte numai la fetele sărace,, sâ scape de copil ca să poată fi slujnice : de Arsen, aşa cum. am văzut, îşi mută do la o doică rurală la alta, înainte deduce să-şi ia slujba de femeie la toate, în familiei Belot.: acolo se va ocupa, din cînd " unul din copiii uneia din fetele In orice caz, în cgea ce priveşte 423

laptele mercenar, cererea, la Montaillou, nu. este foarte mare, iar oferta o poate uneori depăşi. într-o zi, prin 1302, pe la paşti, Brune Pourcel, o biată bastardă cam proastă, pe care noi o cunoaştem bine, primeşte vizita vecinei sale Alazais Rives (I, 382) : Alazais, declară Brune, îmi spune să-l aduc în casa ei pe fiul meu Raymond, pe care, pe vremea aceea, îl alăptam, şi care să fi avut vreo jumătate de an.

La mine acasă, adăuga Alazai's, este o femeie din Razes care are prea mult lapte...

Nici nu mă gîndesc, i-am răspuns eu, laptele acelei femei îmi va îmbolnăvi copilul.

In cele din urmă, cedînd stăruinţelor vecinei mele, mi-am dus băiatul acasă la ea; acolo am găsit într-adevăr o femeie din- Razes; se încălzea stînd aşezată Ungă foc.

În afara acestor cazuri particulare, sau chiar foarte particulare — femeie slujnică, sau femeie bolnavă — alăptarea maternă este regulă la Montaillou, ca şi în satele analoage ; inclusiv printre cele mai bogate familii de crescători de oi °. Alăptarea se poate prelungi destul de mult. Ni se vorbeşte astăzi despre copiii de plugar de odinioară ; mai sugeau la sinul mamei şi cînd trecuseră de doi ani. îşi aduceau scăunelul ca să se poată căţăra pe el şi să apuce sînul. Oare situaţia, în familiile de crescători de oi, de pe valea superioară a rîului Ariege şi din Lauragais, pe la 1300—1310, să fi fost cu mult deosebită de aceasta ? Fiul Sybillei Pierre, nevasta unui bogat proprietar de pămînt şi de stîne, este în vîrstă de „unul sau doi ani". Se mai hrăneşte încă la sînul matern (II, 17). Nu mai este nevoie să insistăm în privinţa aceasta asupra rolului pe care îl joacă alăptatul ca factor statistic de sterilitate provizorie, şi, deci, ca

prelungitor al intervalului dintre două naşteri ; această amînare cvasianticoncepţională ţine de procese fiziologice... sau pur şi simplu de tabuurile sexuale din timpul lactaţiei.

424

Alăptarea, din; punctul nostru de vedere de istoric, nu este deocamdată decit un ornament... Adevărata, marea problemă, este aceea a sentimentelor faţă de copilărie, aşa cum au fost ele studiate de Philippe Aries şi apoi de Fran-ţois Lebrun în nişte cărţi importante. Tezele acestor autori sînt cunoscute. Dacă le urmăm, sînt date la iveală două idei centrale.

Dragostea noastră faţă de copilărie, şi faţă de frageda copilărie, este o pasiune rela tiv recentă, creată de cultura religioasă şi laică, la sfîrşitul evului mediu şi în epoca mo dernă, la nivelul claselor superioare : familii regale, nobilime, burghezie. Se pare că această înclinaţie în favoarea copiilor mici nu a fost împărtăşită decît încetul cu încetul de clasele inferioare, populare şi ţărăneşti, pentru care moartea unui copil sau a unui prunc a fost multă vreme un eveniment lipsit de impor tanţă afectivă 10.

Formularea unui rol specific şi a unei imagini speciale a copilăriei, apoi a adolescen ţei, nu s-a desprins decît treptat, datorită noi lor reprezentări colective pe care le-au impus frecventarea şcolii, crearea de îmbrăcăminte specială pentru fetiţe şi băieţaşi etc. Foarte multă vreme, pentru masa oamenilor din evul mediu, copilul, aşa cum se vede în miniaturile othoniene, nu era decît un model redus al omului în toată firea u.

_ Ie legătură cu aceste teze, mi se pare că se ]mpun două remarci prealabile şi parţial cri-«ce. Iată care sînt acelea :

a) Cea de a doua parte a concepţiei lui
Aries mi se pare că este mai întemeiată decît
Prima. Rolurile infantile şi juvenile sînt foarte
ex^t"^ent-e ^e cu*tura unei anumite epoci :
Iul •C*eOi mot*ve s^ credem, chiar de la nivePrincipiilor, că aceste roluri, aşa cum le
denoa?tem noi astăzi, nu au fost definite decît
inti "rind- în schimb, universul sentimentelor
e> dintre mamă şi prunc, sau dintre tată

425

şi copilul mic, este. deaj.uns de misterios-, .• situat aproape întotdeauna în afar.a scrisului, .ca şâ nu acceptăm decît: sub . beneficiu-de. inventar mănunchiul mic de texte şi colecţia de imagini care proclamă cvasirăceala acestor sentimente în vremurile trecute. ; :

b) Să vorbim despre „texte". Cvasitotalitatea documentaţiei lui Aries se

prijină pe citate ad hoc, extrase diii scriitorii de altădată, şi pe minunata colecţie de tablouri şi de gra vuri, pe care acest istoric, cunoscător al gale riilor de artă, a adunat-o într-un muzeu ima ginar al copilăriei, .-. .• ..:.-., Insă acest fel de a proceda, oricît ar fi' de seducător, nu ţine oare de un anumit miraj literar ? Apariţia sentimentelor faţă de copilărie în literatura beletristică şi în pictură poate fi cumva redusă ipso facto la apariţia sentimentelor faţă de copilărie, în realitatea de masă şi nescrisă, a afectivităţii claselor de jos ? Se poate crede, la fel de bine şi cu aceeaşi validitate, că afecţiunea plină de duioşie pentru cei mici exista de multă vreme, ici şi colo, în societăţile ţărăneşti sau meşteşugăreşti n ; în-trucît marea cultură, textuală şi picturală, nu s-a hotărît să se intereseze de aceste sentimente decît ţîrziu, din motive ce le sînt specifice...

în privinţa aceasta, să-mi fie îngăduit să revin la un caz menţionat mai înainte : de la Denis de Rougemot încoace, este bine, sau se cuvine, să afirmăm că iubirea-pasiune, aşa cum o încercăm noi din cînd în cînd, n-a apărut în Occitania decît într-o perioadă tîrzie. legată de primele încercări ale poeziei curteneşti. O privire rapidă asupra văii superioare a rîului Ariege, în zona rurală, este însă de-ajuns, aşa cum am arătat, să zdruncine serios această convingere „literară". Ţăranii noştr1 din Montaillou şi din Sabarthes nu citiseră vreodată trubadurii. Influenţa directă a &ceS

a

tora, aşa -cum se poate vedea din documentele de la Parniers sau din altă parte,-nu prea trecea dincolo de cercurile culturale ale nobilimii appameene (III, 328—329) şi ale castelelor din /nunţii din împrejurimi. In ciuda acestei ignorante, sătenii şi sătencele din ţinutul Aillon ştiau, cînd era cazul, să se poarte ca nişte amanţi rafinaţi : deosebeau iubirea-pasiune, de esenţă romantică, pe care o conjugă cu verbul adcnnare, de iubirea-din-inimă, pentru care verbul diligere era deajuns JB.

Ţăranii nu se gîndiseră la această deosebire, din pricina unor influenţe literare indirecte, transmise din om în om. Capacitatea de discriminare între cele două forme de iubire era, de fapt, consubstanţială culturii lor de ţărănoi subtili. Influenţa, de cumva de influenţă era vorba, ar fi de văzut mai curînd în sens invers : este, într-adevăr, probabil ca trubadurii să nu fi inventat, ci pur şi simplu să fi dus pînâ la luminarea textului, scris sau cîntat, acest cfe-tinguo amoros care, în cultura populară a Occitaniei, a precedat cu mult opera lor u

Ca să ne întoarcem la probema noastră care, în cazul de faţă, este infantilă, trebuie să constatăm că, în adîncul inimii montalioneze şi subartheziene, există, de asemenea, sentimente de afecţiune foarte vii, foarte spontane, foarte pronunţate faţă de copilărie, oricît de minusculă ar putea fi aceasta : aceste sentimente sînt „de întemeiere", consubstanţiale culturii

regionale. Nimic, absolut nimic nu sugerează că trebuie să vedem în ele produsul unei grefe afective, de origine externă, elitistă şi tîrzie. Istoricii care ar vrea să susţină pînă la capăt realitatea acestei grefe tardive iau asupra lor, ]n toată plenitudinea ei, povara dovezilor.

Sâ începem aşadar cu începutul : concepţia. ir* clipa căsătoriei, sarcina este acceptată ca °eva normal, natural, chiar dorit. In afara 427

căsătoriei, sentimentele faţă de eventualul bastard sînt încărcate de ambivalenţă, dar nu lipsite dfe o posibilă afecţiune ; Sînt 'preot şi nu vreau copii, lasă de înţeles Pierre Clergue in-tr-o primă impulsiune. Ce mă fac daca Tămin însărcinată, voi fi dezonorată, i-o întoarce, la unisson, Beatrice. Apoi, treptat, se operează o schimbare, pozitivă, faţă de o concretizare a dragostei -. după moartea tatălui tău, vom avea un copil, va spune în cele din urmă, schim-bîndu-şi gîndurile, preotul către amanta lui (1, 225, 243, 244, 245).

Copilul montalionez începe prin a fi, în multe familii, un foetus „catar''. Foarte repede, acest foetus este Înzestrat cu un suflet •. capătă deci o valoare, inclusiv afectivă, care nu poate fi neglijată. Deoarece lumea (spune Vulgata albi-genză răspîndită printre ţăranii din ţinutul Aillon) este plină de suflete bătrine care alergi ca nişte smintite. Dacă sufletele acestea provin de la fostul trup al unui defunct rău, ele se vîră prin orificiu aci hoc în pîntecele oricărui animal femelă — căţea, iepuroaică, sau iapă — care a zămislit de curînd un embrion neînzestrat deocamdată cu sufletir>. Dacă sufletul rătăcitor vine, dimpotrivă, din învelişul trupesc al unui mort a cărui viaţă a fost neprihănită, are capacitatea de a pătrunde în pîntecele unei femei gravide, ca să însufleţească un foetus conceput de curînd.

Aşadar, în satul Montaillou catar, foetusul este cu siguranţă bun, de vreme ce este înzestrat, foarte repede, cu un suflet curat. Un motiv în plus ca să fie iubit, încă din pîntecele mamei, şi de către aceasta. Sînt însărcinată. Ce voi face cu rodul pe care-l port în pîntece, dacă jug cu tine la eretici ? (I, 219) spune Beatrice de Planissoîes intendentului ei (cart se grăbeşte să-i propună o soluţie). Unii cititori îmi vor obiecta că această grijă maternă a doamnei din Montaillou faţă de copilul pe care-l va naşte vine de la o femeie nobilă, a

423

cărei inimă este mai iubitoare decît cea a unei ţărănci necioplite. Lucrurile nu stau aşa. O atare obiecţie nu ar face decît să reflecte o ..prejudecată de clasă". Sentimente de nelinişte la fel de afectuoase pentru o progenitură în gestaţie apar la Alazaîs de Bordes, ţărancă simplă din Ornolac :

— Să vedeţi, spune această Alaza'is... De curmă, treceam, cu barca, rîul Ariege, care crescuse foarte mult; ne era foarte frică să nu ne răsturnăm şi să ne înecăm. Mai ales mie : căci eram însărcinată (I, 193). Urmarea dialogului

arată foarte bine că frica cea mare a AÎazaisei, în această conjunctură de posibil inec, nu era pentru ea însăşi, ci pentru copilul cu care era însărcinată şi care risca să moară o dată cu ea. In afară de aceasta, să fie o în-tîmplare că registrul lui Jacques Fournier ne vorbeşte de anticoncepţie, dar niciodată de avort provocatlf> ?

Naşterea unui copil, în aceste condiţii, poate deveni foarte adesea sinonimă cu îngrijorare şi nelinişte. Cu toate acestea, din punct de vedere cultural şi afectiv, ea este simţită ca o bucurie fundamentală : vei avea copii, îl pune Jacques Authie pe diavol să spună, într-o predică adresată lui Pierre Maury (III, 130). Şi, chiar şi de un copil, cînd îl vei avea, te vei bucura mai mult decît pentru toată odihna de care te bucuri acum în paradis. Misionarul •catar, povestind un mit, pune predica aceasta în gura lui Satan, care rosteşte un discurs pentru spiritele cerului, menite căderii. însă un asemenea discurs reflectă foarte bine atitudinea spontană a sătenilor — favorabilă naş-teriior şi prietenoasă faţă de copil — împo-triva căreia catarismul oficial nu are ce să facă. •nsuşi Pierre Maury, şi cîţi alţii împreună cu el- la Montaillou şi în alte părţi, ştiu că botezul este un prilej de sărbătoare şi de bucurie, care ^f tranformă în prietenii trainice cu cumetrii ■•! cumetrele, foştii naşi şi naşe : îţi faci o



mulţime de cumetri şi de cumetre, dacă botezi copii — îţi risipeşti avutul cu lucrurile acestea, dar legi prietenii (III, 185)..., îi spune Belibas.Le, pe un ton de reproş, lui Pierre Maury. Omul cel sfînt n-are deeît să critice. Noul născut, căruia nu-i place eînd preotul îl stropeşte cu apă (II, 52), poate, la rîndul lui, să zbiere şi să plîngă : ceea ce nu înseamnă că botezul nu este izvor de bucurie colectivă.

Chiar din primele luni ale copilaşului, mămicile din Ariege practică alintul şi răsfăţul, pe care Philippe Aries ni le va prezenta, cam la repezeală, drept o invenţie recentă a perioadei moderne, sau de la sfîrşitul evului mediu 17. Să vedem textul lui Raymond Roussel, relativ la o localitate de pe valea superioară a rîului Ariege : Raymond, intendent rural, descrie, cu precizie, practicile văzute la faţa locului ; nu mai erau socotite noi, încă din prima jumătate a secolului al XHI-lea : Alicia şi Serena erau doamne de Chatcauverdun. Una din ele avea un copil în leagăn ; a vrut să-l vadă înainte de a pleca (pleca să se alăture ..ereticilor); văzîndu-l, l-a sărutat; alunei, copilul a început să rida ; înainte de a ieşi din încăperea unde era culcat copihil, s-a întors din nou la el; copilul a început din nou să rida ; şi tot aşa, de mai multe ori. Incit, mama nu izbutea să se despartă de copil. Văzînd aceasta, i-a spus slujnicei:

— Du-l afară din casă.

Astfel, a putut şi ea să plece (I, 221)... Să plece în călătoria la capătul nopţii, călătorie ce avea s-o ducă pînă la rug pe această mama iubitoare.

In această ambianţă de netăgăduită afecţiune, moartea sau doar boala copilului mic, sau despărţirea de el1S, pot fi şi sînt adesea sursă de durere, de autentică suferinţă pentru inima părinţilor. Cu deosebire, bineînţeles, pentru cea a mamei. Toate acestea erau reale, în ciuda celor ce vor putea scrie

430

istoricii vremurilor noastre pentru a dovedi contrariul. In satul nostru, povesteşte Guil-laume Austatz, bayle de Ornolac, trăia, în casa elt o femeie numită Bartholomette d'Urs (era soţia lui Arnaud d'Urs, originar din Vicdessos). Avea lin copil mic, pe care-l culca cu ea în pat. într-o dimineaţă, trezindu-se din somn, a găsit copilul mort Ungă ea. S-a pus dintr-o dată pe plîns şi pe văitat.

— Nu plinge, i-am zis eu. Dumnezeu va da sufletul copilului mort viitorului copil, fată sau băiat, pe care-l vei zămisli. Sau de nu (dacă nu se va petrece această metempsihoză), sufletul acerta se va duce în altă parte unde-i va fi bine (I, 202).

în faţa durerii unei mame, Guillaume Austatz a.scornit numaidecît ceva ca s-o mîngîie, ceva pe bază de metempsihoză şi care se mai văzuse în spusele lui. Avea să plătească acest soi de condoleanţe cu.opt ani de temniţă, urmaţi de obligaţia de a purta crucile galbene J!).

Tristeţea părinţilor rurali la moartea progeniturii lor, infantile sau juvenile, reprezintă un fapt atestat pretutindeni pe valea superioară a rîului Ariege. Faptul acesta ne îndeamnă să nu-i ascultăm decît cu precauţie pe cercetătorii, oricît de eminenţi ar fi ei, care ne vorbesc despre descoperirea sentimentului copilăriei, în rîndul elitelor, în vremurile moderne ; care ne vorbesc şi despre o aşa-zisă indiferenţă faţă de copilărie, în clasele populare sau ţărăneşti, chiar şi burgheze, în epoca foarte vechilor regimuri. Cu siguranţă că dragostea eŞte, în ultimă instanţă, interesată. Copilul, va creşte, însemnă speranţa de a obţine » tînăr adult, ale cărui braţe vor sluji exploa-ţia agricolă şi vor sprijini bătrâneţea timpurie a înaintaşilor. Belibaste subînţelegea senti-£!ente de acest ordin atunci cînd îi ţinea lui Maur>' predica lui obişnuită împotriva Rtului : căsătoreşte-te, îi spurlea omul cel bunului păstor, vei avea o nevastă care te

43]

va sprijini cînd nu vei mai putea ; pe deasupra, vei avea copii pe eare-i vei iubi foarte mult (III, 188). Alaza'is Azema este şi mai precisă în privinţa aceasta, în declaraţia ei despre sentimentele unui agricultor din Montaillou, Guillaume Benet, foarte afectat de pierderea unui fiu : cînd Raymond Benet,

fiul lui Guillaume Benet, a murit, povesteşte Alazais, după vreo cincisprezece zile, m-am dus acasă la Guillaume Benet. L-am găsit plîngînd :

— Alazais, mi-a spus el, am pierdut tot ce aveam prin moartea fiului meu Raymond. Nu mai am pe nimeni care să poată munci pentru mine (I, 321).

Alazais încearcă atunci să emită o condo-leanţă de tip stoic, cam ca „aşa e viaţa..."

— Linişteşte-te, îi spune ea lui Guillaume Benet; n*ai ce face...

Este limpede că un copil de sex bărbătesc reprezintă pentru Guillaume Benet o forţă de muncă : aceasta s-a risipit din pricina morţii. Insă copilul acesta este mult mai mult decît atît. Guillaume ţinea la Raymond pentru el însuşi. Se va mîngîia un pic la gîndul că fiul lui a fost „consolat", înainte de a muri, de către Guillaume Authie ; fiul acesta este aşadar mai fericit decît tatăl lui, rămas în această vale a plîngerii : Nădăjduiesc, zice Guillaume, că fiul meu se află într-un loc mai bun decît cel în care mă aflu eu acum.

Aceeaşi reacţie de afecţiune rănită, la Guillemette Benet, din Montaillou, care a pierdut o fată (I, 320)., şi care plînge de nu mai poate. Linişteşte-te, îi spune blînd Alazais Azema, venită la Guillemette pentru condoleanţe. LiniŞ-teşte-te, mai ai şi alte fete; oricum, pe cea care a murit n-o mai poţi învia.

Atunci Guillemette, care-şi iubeşte copila dispărută, răspunde :

— Aş jeli şi mai mult moartea fetei mel^> însă, Deo gratias, aiTi avut mîngîierea s-o văd



„consolată" în ajunul morţii, de către Guil-laume Authie, care a alergat încoace înfrun-tînd viscolul.

Trupul mort, însă sufletul salvat: înseamnă totuşi ceva pentru cine iubeşte cu adevărat.

Sinceră, afecţiunea este ritualizată, socializată, împărtăşită : lacrimile, în sînul familiei pe care o alcătuiesc Guillaume şi Guillemette Benet, curg de la tatăl viu la fiul mort, şi, tot aşa, de la mamă la fiică. în acelaşi fel, con-doleanţele vecinei şi prietenei merg, după caz — fiu mort sau fiică moartă — către tată sau cătr# mamă.

Această dragoste diferenţiată pe care o încearcă tata şi mama se manifestă ca atare în istoria familiei Pierre; episodul de care ne ocupăm are avantajul suplimentar de a aduce în discuţie o fetiţă de mai puţin de un an. ea se bucură, orice s-ar zice, de afectivitate. Raymond Pierre este crescător de oi în satul Arques, punctul terminus al transhumantei montalioneze. Are o fată, Jacotte, cu soţia lui, Sybille (III, 414—515). In vîrstă de mai puţin de un an, Jacotte este grav bolnavă. Sybille şi Raymond se hotărăsc deci, împotriva tuturor regulilor ereziei, dar fiindcă îşi iubesc mult copilul, sâ-1 „consoleze" înainte de a muri. In teorie, aşa cum va arăta cu destulă acreală Pierre Authie,

o făptură atît de mică nu ar fi trebuit „consolată" : Jacotte, în vîrstă de mai puţin de un an, nu avea cum să priceapă ce este binele. Insă Prades Tavernier, le parfait, care se ocupa de „consolarea" copilului, este niai laxist decît fraţii Authie. Părerea lui este că n-au ce pierde dacă fac o ceremonie ca aceasta chiar şi pentru o fiinţă atît de mică 20, °e vreme ce omul propune şi Dumnezeu dis-Pune (sau, mai exact, cu vorbele lui Tavernier, °mul face ce poate şi Dumnezeu face ce vrea). Aşadar, Prades Tavernier se apucă să-i administreze consolamentum copilului : îl apleacă



şi îl ridică de o mulţime de ori şi îi pune, minunea minunilor, o carte pe cap. O carte, obiect rarisim în acest mediu sătesc. După ce ritul a fost împlinit, lui Raymond Pierre nu-i mai rămîne decît să se bucure : Dacă Jacatte moare, îi spune el fericit soţiei sale, va fi un înger al lui Dumnezeu. Nici eu, nici tu, nevastă, nu vom putea face pentru fiica noastră atît cit a făcut ereticul acesta „consolînd-o".

Plin de fericire — pătruns de o dragoste adevărată, cerească şi dezinteresată pentru micuţa lui — Raymond Pierre pleacă apoi de acasă ca să-1 însoţească pe Prades Tayernier către alte locuri. înainte de a pleca, le parfait îi recomandă Sybillei să nu-i mai dea copilului nici lapte, nici carne ; dacă Jacotte va scăpa cu viaţă, va trebui să se mulţumească să mănînce peşte şi vegetale (II, 414). Pentru un copil de un an, în condiţiile dieteticii epocii, este o mare încercare. De fapt, se înţelege că, după plecarea ereticului şi a soţului, Jacotte este menită unei morţi apropiate, prin endura (postul final).

Dar mai este ceva ! Dragostea Sybillei Pierre pentru fiica ei este de esenţă foarte trupească, nu spirituală sau sublimă ca cea a lui Raymond. Dragostea aceasta maternă avea să gripeze mecanismul catar. După ce soţul meu şi Praăes Tavernier au plecat, povesteşte Sybille, nu m-am mai stăpînit. Nu puteam admite ca fata să moară sub ochii mei. Am alăptat-o. Cină s-a întors soţul meu a aflat de la mine că-mi alăptasem fata. A fost foarte necăjit, s-a văitat, era tulburat. Pierre Maury (care era acolo ca cioban al lui Raymond Pierre) încerca să-şi liniştească patronul. Ii spunea soţului meu:

— Nu e vina ta.

Iar Pierre îi spunea copilaşului meu :

— Ai o mamă păcătoasă.

Mie îmi spunea :

— Eşti o mamă păcătoasă. Femeile sînt ni$te diavoli.

Soţul meu plîngea. Mă ocăra. Mă ameninţa. După această scenă, n-a mai iubit-o (diligere) pe micuţă; şi nu m-a mai iubit (diligere) nici pe mine, multă vreme, pînă ce, mai tîrziu, a recunoscut că greşise. (Această autocritică a lui

Raymond Pierre, însoţită de revenirea dragostei pentru soţie, va coincide, după cum se ştie, cu apostazia generală a locuitorilor din Ârques, care vor hotărî, cu toţii, să renege catarismul). Fiica mea Jacotte, încheie Sybille, a mai trăit de atunci un an; apoi, a murit (II, 415).

Dragostea maternă încercată de ţăranca Sybille oferă o autenticitate pură şi generală.

Afecţiunea tatălui pentru copilaşul de mai puţin de un an nu poate fi nici ea tăgăduită : Ray mond Pierre, pînă la incident, o iubea (diligebat) pe Jacotte, aşa cum o iubea şi pe Sybille ; nu are nicidecum inima aceea de piatră, atribuită fără nici un temei ţăranilor din timpul vechiului regim, faţă de copiii lor21. Atîta doar că, indiscutabila dragoste a lui Pierre pentru copilul său, în criză crucială, este pentru moment pervertită, deviată către fanatism. ;

Textul acesta pare să confirme, şi el, un bi-morfism al afecţiunii familiale ; legăturile cele mai calde mergînd de la mamă la fiică şi de la tată Ia fiu. Se poate crede, de altfel, că o prejudecată de dragoste sau de preferinţă se manifestă în favoarea băieţilor : termenul colectiv filii, teoretic, înseamnă fii nu fiice ; însă cei din Ariege îl folosesc (în latină...) pentru a desemna totalitatea copiilor, băieţi şi fete ; de parcă băieţii, la urma urmei, ar fi fost mai reprezentativi pentru grupul de copii decît î'etele 2-.

Şa trecem peste aceste nuanţe. Am vrut să arăt că, la Montaillou şi pe valea superioară a rîuîui Ariege, nu se deschide, între sentimentele oamenilor din timpurile acelea şi sen-^mentele noastre, faţă de copii, prăpastia pe 435

care a văzut-o Philippe Aries în alte epoci, sau pe baza altor documente. Chiar şi o fată săracă, aproape de statutul mental de minus ha-bens, se dovedeşte o mamă bună : Brune Pour-cel se gîndeşte foarte bine înainte de a ceda fanteziilor vecinei sale, care vrea s-o silească să-şi dea copilaşul în vîrstă de şase luni în grija provizorie a unei doici care are prea mult lapte (I, 382). Iar Raymonde Arsen, înainte de a-şi schimba slujba, are grijă să-şi mute fiica naturală de la o doică la alta, la care stă mai bine, sau care este mai aproape. Chiar şi o soră (sau o verişoară) îşi poate lăsa treburile profesionale ca să vină să se ocupe de noul-născut muribund, fiul fratelui ei. Fratele acesta ţine într-adevăr foarte mult ca, în lipsa tinerei mame (poate moartă ?), o altă femeie, şi de ce nu sora lui, să-i vegheze copilul în agonie : Raymond Benet, din Ornolac, povesteşte Guil-lemette Benet, din acelaşi sat, avea un jiu nou-născut care trăgea să moară. M-a chemat, tocmai cînd mă pregăteam să mă duc în pădure ca să ţin în braţe copilul acela care era în agonie. L-am ţinut astfel de dimineaţă pînâ seara, cînd a murit (I, 264).

Pe scurt, registrul lui Jacques Fournier evocă, în numeroase rînduri, legăturile care se stabilesc Intre părinţi şi copiii lor foarte mici. Nu ne dă totuşi nici un exemplu de acei părinţi „denaturaţi" descrişi de Philippe Aries şi

Francois Lebrun23. Poate că ar trebui să punem totul pe seama surselor — mari opere literare sau jurnale ultraseci ţinute de capii de familie — pe care le-au folosit aceşti buni istorici : ele se situează ipso jacto, şi unele şi altele, departe de sufletul poporului. Să nu uităm nici faptul că expunerea lui Aries se ocupă, mai cu seamă, avînd în vedere materialele pe care le foloseşte, de comportamentele elitei citadine, de la curte, sau burgheze. Această elită îşi dădea sistematic copiii la doică ; ea nu mai era motivată, bineînţeles, de nevoile economice ale casei ţărăneşti, lacomă de braţe tinere, deci iubitoare faţă de copii. In această conjunctură, ne putem explica uscăciunea, relativă şi momentană, descrisă de Aries, a inimilor elitiste. Acestea fiind menite, de altfel, să redevină mai calde faţă de micile făpturi, începînd cu mijlocul erei clasice (secolele XVII—XVIII)... Ca să ne întoarcem la ţăranii şi mai ales la tărăncile din Montaillou, afecţiunea pe care o aveau pentru copiii lor prezenta anumite caractere originale în comparaţie cu cea pe care o încercăm noi pentru ai noştri. Nu era totuşi nici mai puţin intensă, nici mai puţin marcată ; poate nici mai puţin desmierdătoareVl. Ea se împărţea, fireşte, pe unitate matrimonială, asupra unei cantităţi de naşteri mai mare decît cea pe care o înregistrăm noi astăzi ; şi trebuia, de voie de nevoie, să se împace cu un număr de decese infantile mai ridicat decît în epoca noastră. Era, în sfîrşit, nuanţată, în multe cupluri, de o indiferenţă pronunţată25 faţă de copiii foarte mici. Dar mai puţin pronunţată decît au pretins unii de curînd 26.

Luată în bloc, „copilăria" ar fi, totuşi, în cele din urmă, o abstracţiune, deoarece ea se descompune în etape care, ele însele, se integrează în seria generală a „vârstelor vieţii". La Montaillou, şi în satele vecine, o primă etapă duce copilul de la naştere la înţărcare (între un an Şi doi ani ? sau pe la doi ani 27). Nu ştim dacă, în satul crucilor galbene, copiii erau înfăşaţi28. Ştim totuşi, şi este bine să amintim acest truism, că, întrucît cărucioarele de copii şi biberoanele nu existau, legăturile de dependenţă dintre mica făptură şi mamă, doică, sau sluj-nică, erau mai strînse decît în zilele noastre, p l°cul biberonului era, bineînţeles, sînul. în j^c de cărucior, se impunea recursul frecvent la ţaţele materne, mai iubitoare şi mai imperioase decît în vremea noastră : într-o zi de Abatoare, spune Guillemette Clergue 29, eram



în piaţa din Montaillou, cu fetiţa mea în braţe, cînd a apărut unchiul meu Bernard Tavernier, din Prades, care m-a întrebat dacă nu-l văzusem pe fratele lui... Se obişnuieşte să stai de vorbă cu lumea, sărbătoarea, avînd copilul în braţe : cu prilejul adunării familiei pentru căsătoria lui Raymond Belot, povesteşte slujnica Raymonde Arsene, stăteam după vatră şi ţineam în braţe fata Alazăisei, sora lui Raymond (I, 371). Această dependenţă a copilului continuă, sub alte forme, după înţărcare. Ne putem închipui, într-adevăr, că un

copil de mai puţin de un an, de frică să nu fie înăbuşit în timpul nopţii, este ţinut departe de patul părinţilor, — cu unele excepţii prosteşti sau chiar criminale 30. în schimb, copilul de peste un an sau doi, are prilejul să petreacă multe nopţi în aşternutul conjugal, sau matern. Era ora la care, de obicei, lumea se culcă, povesteşte Sybille Pierre, soţie de crescător bogat (II, 405). Eu însămi mă aflam în pat, cu fiica mea Bernadette, care să fi avut vreo cinci ani. Am văzut mai înainte că ţăranca Bartholomette d'Urs izbucneşte în lacrimi, într-o dimineaţă, trezindu-se şi găsind lîngă ea, în propriul ei pat, cadavrul fiului, mort peste noapte (I, 202). Micii ţărani, bineînţeles, de regulă generală şi cvasiuniversală, nu frecventează şcoala..., fiindcă nu existau nici şcoli, nici motivaţii. Pe teritoriul satelor Montaillou şi Prades se află totuşi un şcolar, Jean, care învaţă carte cu preotul (I, 243). Acest băiat este folosit de Pierre Clergue mai cu seamă ca mesager şi mijlocitor pentru întîlnirile lui. în schimb, în micile sate din ţinutul de jos, şi în valea rîului Ariege, sînt, ici şi colo, şcoli pentru băieţii şi fetele nobililor şi ai persoanelor de vază. Feţele bisericeşti care conduc aceste foarte mici aşezăminte sînt supuse cîteodată unor ispite foarte mari din partea mamelor elevilor (1,251—252)-Şcolile cu adevărat vrednice de acest nume, şi care au un rol în formarea intelectuală a



tineretului, sînt instalate în oraşe relativ importante, cum este Pamiers.

Cum se putea realiza transmiterea culturală, în aceste condiţii, cînd, în general, lipseau şcolile pentru clasa ţărănească ? Mai întîi, prin munca în comun : băieţii adună napii împreună cu tatăl lor ; fetele seceră grîul împreună cu mama ; aceste şedinţe de lucru în grup sînt marcate de trăncăneala nesfîrşită dintre adult si tinăr, dintre înaintaş şi urmaş. La masa familială, limbile nu şomează : ţesătorul Ray-mond Maury povesteşte mitul catar al căderii stînd la masă cu copiii lui, care sînt ciobani, în sfîrşit, copiii sînt folosiţi adesea ca mesageri, denunţători sau furnizori de informaţii ; iar acest lucru îi sileşte să aibă o răspundere, ba chiar şi memorie : Raymond Pierre, povesteşte Pierre Maury, a trimis după mine un copil sărac, cu prenumele Pierre, numele nu mi-l mai amintesc. Pierre acesta mi-a spus : „Hai la Raymond. Te cheamă la el acasă" (III, 129).

Un copil mi-a arătat, povesteşte în altă parte Pierre Maury, casa ghicitorului musulman pe care voiam să-l consult in legătură cu animalele Guillemettei Maury (II, 39).

Într-o zi, pe la Paşti, mărturiseşte Mengarde Buscailh, mă întorceam de la cîmp ca să prîn-zesc în casa în care locuiam cu soţul şi cu cumnatul meu. Am văzut că fusese jrămîntat aluat pentru pline In „covată". Am întrebat-o pe o fetiţă de opt ani, cu prenumele Guille-nette, din Merens, şi al cărei nume nu-l ştiu :

— Cine a jrămîntat ?

Fetiţa, care locuia la noi, mi-a răspuns :

— Brune, nevasta lui Bernard de Savignan, a jrămîntat pentru doi oameni31... Acest de nunţ făcut de un copil avea multă însemnătate "e vreme ce unul din cei doi oameni de care este vorba nu era altul decît le parjait Prades iavernier...

^ Ducerea mesajelor implică trasee pedestre I1' efectiv, memorizare din partea copiilor : ^uni, după Sjîntul Iacob, povesteşte Barthe439

lemy Amilhac 32, Beatrice de Planissoles a trimis după mine un copil din Belpech, care s-a dus să mă caute la Mezerville, unde locuiam pe vremea aceea (ca preot ce făcea slujbele). Copilul mi-a spus:

— Prietena dumneavoastră care se află la Belpech m-a trimis după dumneavoastră ca să vă duceţi s-o vedeţi acolo.

Insă eu, continuă Barthelemy, nu ştiam să fi avut vreo prietenă la Belpech. Atunci l-am întrebat pe copil:

— Poţi să-mi descrii cum arată femeia care te-a trimis ?

Copilul a început să-mi descrie înfăţişarea acelei femei. Din descrierea lui am înţeles că era vorba de Beatrice. Numaidecît, m-am dus la Belpech, unde am găsit-o pe Beatrice într-o casă din apropierea castelului 33. Beatrice avea de altfel obiceiul de a folosi copiii ca mijlocitori : Jean, tînărul şcolar aî lui Pierre Clergue, o însoţise odinioară „pe o noapte foarte întunecată", pînă la biserica Sfîntul-Petru din Prades, în sanctuarul căreia preotul ceruse să fie pus un pat ca să facă dragoste cu ex-caste-lana (I, 243).

Totuşi, în general, şi ca să ne întoarcem la problema cinei în familie, copiii se culcau devreme : în serile cu ospeţe mari, urmate de taifasuri. îndelungi la gura sobei, nu prea erau văzuţi. Bernadette, fiica lui Raymond Pierre, în vîrstă de şase ani, era culcată înainte de rnasă. Şi tot astfel, mulţi alţi copii... Autobiografia unui copil din Montaillou ar fi putut începe, şi ea, cu celebra frază : Ani de-a rîndul, m-am culcat devreme... (III, 122, 129) *.

De Ia naştere pînă la doi ani, mica făptură, în textele noastre, este numită infans, şi mai cu seamă filius sau filia. De la doi la doisprezece ani, este numită, în general, deşi fără rigoare, puer. în sfîrşit, după primii doisprezece

* Fr. Longtemps je me suiş couche de bonne heure, temps perdu. (N. t).



ani, pe la doisprezece, treisprezece sau paisprezece ani cel mai tîrziu, ne aflăm în prezenţa unei fiinţe ,,tinere", aclulescens sau juvenis. Atunci este vorba, pur şi simplu, la Montaillou, de o schimbare profesională : Jean Pellissier, Jean Maury, Pierre Maury, Guillaume Guilha-bert au doisprezece ani împliniţi sau depăşiţi : de atunci, căţărîndu-se şi alergînd ca nişte pisici pe

stînci, încep sa păzească oile tatălui lor sau chiar pe cele ale unui patron, care, într-un caz ca acesta, ia copilul ca ucenic 3i. Doisprezece ani este şi vîrsta raţiunii, după cum spun notabilităţile de prin partea locului, transformaţi de conjunctură în misionari ai catarismu-lui : la doisprezece şi mai ales la optsprezece ani, omul poate avea înţelegerea binelui şi a răului pentru a primi credinţa noastră, îi declară Pierre Authie ciobanului Pierre Maury. Jar acesta confirmă, empiric, un asemenea punct de vedere35 : Gaillarde, sora lui Guillaume Escaunier, soţia lui Michel Leth, şi Esclarmonde, cealaltă soră a lui, în virstă de vreo doisprezece ani, împărtăşeau credinţa ereticilor.

Arestîndu-i fără cruţare pe montalionezii în vîrstă de doisprezece ani şi pe cei trecuţi de vlrsta aceasta, Inchiziţia nu greşeşte : în astfel de cazuri, nu este nevoie să te uiţi la amănunte. Dumnezeu îi va recunoaşte pe ai săi 36. Fetele reprezintă totuşi un caz particular, măcar din punct de vedere profesional. Cînd ating doisprezece sau, mai curînd, paisprezece ani,. fetele nu devin păstoriţe: la Montaillou, nu există nici o micuţă Jeanne d'Arc. In acest ţinut de limbă oc (atît de deosebit de sedentara Lorraine de limbă o'il), toţi ciobanii sînt bărbaţi : cîndva, va fi nevoie să pornească în transhumantă. Iar aceasta nu este vocaţie de emeie. întrucât, prin ele, nu există intrarea in viaţa profesională, fetele cunosc totuşi — ne ^m seama — un rit de trecere, în direcţia adolescenţei. Ritul se petrece odată cu prima

menstruaţie, socializată, în satul nostru, prin-tr-o discuţie deschisă între mamă şi fiică : Bea-trice de Planissoles o priveşte pe fiica sa Phi-lippa drept în ochi şi o întreabă de ce este abătută (I, 248). Din acel moment, se caută un soţ pentru Philippa...

La Prades d'Aillon, un sat mai mare, mai vesel, mai deschis (acolo, lumea joacă şah), tinerii de cincisprezece ani şi mai mult formează un grup de vîrstă specific : la sărbători, are dansurile şi jocurile lui (nimic nu arată însă că cei de mai puţin de doisprezece ani experimentau o sociabilitate proprie, altfel decît ludică, şi care ar fi fost asemănătoare cu cea ce se va dezvolta cînd se vor generaliza şcolile de la sate). Se poate admite, ca ipoteză verosilă, că tinerii şi tinerele din Montaillou alcătuiesc unul sau două grupuri distincte'37, aşa cum se văd la Prades : aceste grupări, în cadrul sistemului sufocant şi molecularizat al caselor (do-mus), nu prea au o existenţă activă, autonomă. Nimic, în satul nostru cu cruci galbene, nu se asemănă cu confreriile de tineri sau cu abaţii tineretului, îndrăgiţi în Provenţa epocii clasice (secolul al XVII-lea) ; nimic — din motive întemeiate ! — care să anticipeze recruţii rurali din secolul al XlX-lea... Pe deasupra, fetele, măritate devreme, — de cum devin pubere — nu stau mult în grupul tinerilor celibatari. Tinerii, după optsprezece ani, se grăbesc să se integreze grupului de masculi adulţi (tineri ; mai puţin tineri ; sau de-a dreptul maturi ; celibatari, sau căsătoriţi). Dezbinată împotriva ei însăşi, banda

aceasta era totuşi cea mai importantă din Montaillou.

Voi reveni, în continuarea acestei cărţi, asupra problemelor specifice pe care le pune sociabilitatea adultă, masculină şi feminină, în satul nostru. După părerea mea, această sociabilitate este mai importantă decît cea infantilă sau juvenilă, ale cărei posibilităţi, atomizate de domus, cred că sînt destul de reduse.

442

în prelungirea capitolului de faţă, trebuie să închei expunerea despre „vîrstele vieţii". în cursul acestei concluzii voi părăsi terenul parcurs pînă acum, şi care se referea la copilărie şi la tinereţe. Voi evoca maturitatea, precum şi vîrsta a treia.

Şi în cazul acesta, trebuie să ţinem seama de sex : bătrîneţea femeilor nu este la fel ca cea a bărbaţilor. Asupra evoluţiei femeii montalio-neze, asuprită ca tînără soţie, apoi, cu vîrsta, iubită de fiii ei, şi respectată ca matriarhă, am vorbit pe larg şi cu amănunte. Curba descrisă de masculi este destul de deosebită : foarte tineri, curînd de tot băieţii Belot, Clerque, Maury şi alţi tineri de familii bune din sat se impun acolo prin puterea, prin farmecul, prin spiritul lor de răspundere. Adulţii masculini, care dictează la Montaillou şi în diaspora acestui sat, în calitate de bayle, de preot, de profet, de cioban-şef, de patron al unei exploatări agricole, se pare că au între douăzeci şi cincizeci de ani. La treizeci de ani sînt în floarea vîrstei38. La patruzeci, în Occitania, bărbatul este încă robust. în schimb, bărbaţii într-adevăr bătrîni pe vremea aceea, cei trecuţi de cincizeci de ani, o dată cu trecerea timpului, nu-şi văd prestigiul crescînd. Dimpotrivă : în ceea ce priveşte evaluarea vîrstei a treia, ei se deosebesc de femeile bătrîne.

Mai întîi : bătrînii masculi sînt puţin numeroşi în parohie39. Efectivul mare de văduve arată, foarte limpede, golul care s-a creat în piramida vîrstelor, către vîrf, în zona masculină. Apoi, cele cîteva pahiderme foarte bătrîne, care mai trăiesc încă la Montaillou, nu sînţ aureolate de respectul şi afecţiunea tih-nită arătate unei Na Roqua, unei Guillemette "Belote", unei Mengarde Clergue şi atîtor bă-P"îne straşnice din ţinutul Aillon40. Bătrînul f.°"s. Clergue nu are nici o autoritate asupra ^ului său preotul : deplînge, dar nu poate ace nimic, denunţurile acestuia. La data mor*443

ţii, de foarte multă vreme Pons Clergue nu mai este capul casei (domus) sale. Pons Rives, la rîndul său, tremură în faţa fiului său mai mare care a luat comanda casei : chiar cînd fiica lui vrea să ia cu împrumut un catîr din grajdul familiei, Pons Rives îi cere respectuos consim-ţămîntul fiului său, devenit căpetenia celor din casă (I, 339—340). Vreau să adaug că, printre aceşti cîţiva bătrîni supravieţuitori, resturi săteşti ale unui al XlII-lea veac ce refuză să

moară, nici unul nu are ideea de a cultiva pe scară largă arta de a fi bunic. Această invenţie este, cu siguranţă, anterioară tatălui Hugo ; pe valea superioară a rîului Ariege, în secolul al XlV-lea, nu era încă foarte cunoscută. De fapt, nu este deloc vesel să îmbătrîneşti în ţinutul Aillon, pe la 1300—1320. Cel puţin cînd eşti de sex tare. în schimb, cît este de bine să fii văduvă, şi, încă şi mai bine, matriarhă de fapt, dacă nu de drept, şi să stai la un loc cu un cuplu tînăr. Ce plăcere de nedescris să cultivi, alături de nişte fii foarte iubitori, arta de a fi bunică41. Maică Mediterana, la Montaillou, niciodată nu eşti departe de inima noastră.

NOTE

Despre aceste două fete, v. I, 225.

Cuplurile reţinute sînt : Pons Clergue şi Mengarde (4 băieţi, 2 fete: Guillaume, Bernard, Pierre Raymond, Esclarmonde, Guillemette); un cuplu al cărui cap de familie, de altfel necunoscut, se numeşte Bar (3 băieţi şi 2 fete : Pierre, Raymond, Guillaume, Mengarde şi Guillemette, cf. I, 418) ; Bernard Rives şi Alazajs (1 băiat, 2 fete : Pons, Raymonde şi Guille mette — care se va mărita cu un Clergue) ; Pons Azema şi Alazajfs (1 băiat: Raymond); Pierre Azeroa şi Guillemette (1 băiat : Raymond) ; Bernard Clergue (omonimul judecătorului seniorial) şi Gauzia (1 băiat, 1 fată : Raymond, Esclarmonde) ; Bernard Clergue, bayle la Montaillou, şi Raymonde (fără copii); Belot

, tatăl (prenume necunoscut) şi Guillemette (4 băieţi.

AU

2 fete : Raymond, Guillaume, Bernard, Arnaud, Ray-monde şi, cf. I, 371, Alzajs) ; Guillaume Benet şi Guillemette (2 băieţi, 4 fete: Raymond, Bernard, Alazajs, Montagne; Gaillarde şi Esclarmonde la I, 400) ; Raymond Baille şi X... (4 băieţi : Pierre, Jacques, Raymond, Arnaud) ; Vital Baille şi Esclarmonde (1 băiat, 1 fată : Arnaud, Guillaume, Raymond, Pierre, Guillemette) ; Raymond Maurs şi Guillemette (2 băieţi : Pierre şi Bernard) ; Bernard Maura şi Guillemette (2 băieţi : Raymond şi Pierre) ; cei patru fraţi Marty, ai căror părinţi nu sînt cunoscuţi ; aceşti patru fraţi sînt: Guillaume, Arnaud, Bernard şi Jean Marty ; X... Testaniere şi Alazaj's (1 băiat şi 1 fată : Prades şi Vuissane); Raymond Maury şi Alazaj's (6 băieţi şi 2 fete : Guillaume, Pierre, Jean, Arnaud, Raymond, Bernard, Guillemette şi Raymonde) ; Jean Guilhabert şi Allemande (1 băiat şi 3 fete : Guillaume, Alazaj's, Sybille şi Guillemette, cf. I, 403, II, 256 şi III, 482 şi 484). Am eliminat fratriile foarte vechi, de exemplu, cea a lui Pons şi ©uillaume Cler-gue, decimate de mortalitatea, nu numai infantilă şi juvenilă, dar şi de cea adultă şi senilă. Am eliminat de asemenea cuplurile foarte tinere : nu au petrecut decît o mică parte din viaţa lor fertilă în ultimii ani ai registrului Fournier ; şi, oricum, au fost perturbaţi cumplit de către Inchiziţie. Am eliminat, în sfîrşit, văduvele precoce, refugiate în Catalonia. Ca să încheiem

această notă, să amintim, iar acest lucru se înţelege de la sine, că documentaţia noastră nu are decît indirect şi involuntar valoare demografică.

După ce am adunat elementele acestei statistici şi am făcut calculele de mai sus, am aflat despre lucrările (deocamdată inedite) D-nei Gramain : în zona de cîmpie a regiunii Languedoc, la epoca pe care o avem noi în vedere, numărul de copii înregistraţi pentru fiecare cuplu este de 4,5 (faţă de 6 sau 7 în secolul precedent!) Cifra este deci analoagă cu cea a satului Montaillou. Populaţia rămîne tînără şi, din punct de vedere demografic, dinamică. Impactul foametei pare destul ele slab.

3. V. începutul depoziţiei făcută de Raymonde Beloţ, ni, 63. v. şi foarte numeroasa familie (cu o niulţime de copii, de la o mulţime de cupluri) Authie, am Ax-les-Thermes, în Molinier, L'Inquisition...

•*• II, 58—59. V. o idee analogă (citată de mine între ghilimele) pe care o exprimă un text bizantin din secolul al iV-lea, reprodus de E. Patlagean, în Annales, 1969, p. 1357.

°- Nu ştim de fapt nimic despre practicile natale r,prenatale la Montaillou ; se pare totuşi că sfîrşitul ; ,U5\Jei en* însoţit de o ceremonie la sanctuarul ma-;q 7 îocuî respectiv (I, 223). Familiile nobile folo-du Jeagăne de foarte multă vreme (I, 221). 445

Este interpretarea verosimilă a lui J. Duvernoy (L'Inquisition..., p. 53). Textul original (I, 221) vor beşte doar de slujnică (în I, 223).

III, 278 : toată aceasta carieră s-a desfăşurat în tr-un cadru pro-eretic.

I, 370. V. şi personajul Agnes Francou, doica valdenzului Raymond de la Coste : 1-a alăptat după moartea mamei lui ; si-a petrecut tot restul vieţii cu el (I, 125). Este vorba de o familie originară din re giunea lioneză şi geneveză.

Aşa se petrec lucrurile, de pildă, la Raymond şi Sybille Pierre (II, 515).

P. Aries, L'Enjant et la vie familiale..., pp. 28— 31 ; F. Lebrun, Les Hommes et la mort..., în para- > grafele care se ocupă de copilărie şi de mortalitatea infantilă.

A se vedea, de exemplu, micii adulţi, chiar micii cvasibătrîni care sug la sîn, lîngă Madonele flamande (Madona de la Lucea, de Van Eyck, la mu zeul din Frankfurt). Chiar şi în sculptura occitană, contemporană cu primii trubaduri, copilul Isus pe genunchii maniei sale este reprezentat ca un adult la dimensiuni reduse (v. Fecioara romanică-auvergnatâ de la Saint-Gervasy, în regiunea Saint-GermainLembren, în actualul Puy-de-Dome). însă această ico nografie este oare o mărturie despre sentimentele faţă de copilărie trăite de către masă ? sau despre dorinţa unei relaţii de la mamă la prunc, încercată de bătrîni de sex bărbătesc, care ar vrea sa fie dez mierdaţi.

V. în Ph. Aries, L'enfant et la vie familiale..., p. 140, un text semnificativ,

în această privinţă, de J.-B. de la Salle.

Scribii foloseau, bineînţeles, aceşti doi termeni latini, pentru a transcrie mai bine diferitele expresii occitane pe care le foloseau cu acest prilej depozanţii noştri. Nu am putut determina cu certitudine care erau, în limba originară, aceste două categorii de ex presii. Engleza, care spune I Iove you şi I like you very much, cunoaşte, mai bine decît limba franceză, o dihotomie ca aceea evocată de textele noastre.

V. în legătură cu aceasta frumoasa carte a lui Denis de Rougemont, L'Amour et l'Occident (eă.

1962—1972, p. 61), pe care o critic şi o admir. încă o dată (să ne gîndim la atitudinile faţă de copil, care fac obiectul prezentului capitol), vor fi fost confun date problemele inventării unui sentiment (contem poran, uneori, cu maimuţele superioare, sau cu gîstele cenuşii, dacă ne luăm după lucrările etnologi lor !) cu cele ale inserţiunii lui în mica lume a cul turii literare şi artistice.

II, 35. V. şi spusele lui Raymond Roussel, în I.

220. Valdenzii din Pamiers credeau şi ei că foetusul are un suflet (I, 88).

446

O singură referinţă are în vedere un avort spontan, adevărat sau imaginar (I, 519).

Ph. Aries, h'Enjant et la vie familiale..., pp.

j35 i4i. Textul lui Aries este, de altfel, ambiguu ;

uneori, prezintă alintarea ca pe o „noutate" a seco- ■ lului âl XVI-lea ; alteori, pur şi simplu, ca o apariţie în cultură, a unei practici vechi. Cea de a doua interpretare este, evident, cea bună.

I, 219 : cum să-mi părăsesc copiii, care sînt atît de mici, spune cu nelinişte Beatrice de Planissoles.

I, 203 ; I, 553 (notiţe, de J. Duvernoy).

III, 144 (de fapt, Prades Tavernier, parfait de origine ţărănească — nu burgheză, spre deosebire de fraţii Aiithie —, s-a lăsat influenţat de presiunea „înglobantă" a comportamentelor catolice : se întîmplă astfel ca, ce grozăvie ! să i se administreze consolamentum unui prunc, aşa cum un preot catolic, în aceeaşi împrejurare, ar da împărtăşania).

Un episod analog este povestit în I, 499, în le gătură cu Mengarde Buscailh. Această legătură să nătoasă cu copilăria apare din adîncurile şi din ge niul intern al etniei : într-adevăr, a contrario, curen tele ideologice, de pildă catarismul, care sînt impor tate pe valea superioară a rîului Ariege din exterior, şi care sînt totuşi capitale în gîndirca precum şi în sensibilitatea ţărănească, sînt mai curînd ostile co pilăriei (v. de exemplu, I, 282), Subille Pierre, mamă

şi totodată credincioasă catară, a trăit de altfel foarte intens contradicţia aceasta, pe care a rezolvat-o în avantajul primului termen.

V. I, 193, 219 ; I, 194 : filios masculos.

D-na C. Martineau, pp. 28—29, încearcă si ea, ca şi noi, să nuanţeze, sub acest aspect, ideea lui Ph. Aries. V. şi F. Bonney, Jean Cerson... (teză ine dită).

Am spus destule despre aceasta, pentru a con trazice punctul de vedere expus de D-na B. Vourzay : mtr-o lucrare inedită, de altfel excelentă, aceasta scrie>..potrivit doctrinei actuale a multor istorici: „copiii nu înseamnă mare lucru" (Vourzay, in fine, P- 91) pentru oamenii din Montaillou. Este drept că, iar faptul este subliniat, pe bună dreptate, de această specialistă, că adulţii, originari de pe valea superioară a nului Ariege, nu au încredere, întrucit se tem ca aceşU copii să nu-i trădeze Inchiziţiei. Dar nimic a tceva.^ Această neîncredere specială nu determină, Pa părerea mea, nici o devalorizare a copilăriei pe Plan afectiv.

la MV' llpsa oricărei menţiuni a decesului pruncilor nnta « l0Ui Totuşi, decesele acestea erau, cu sigu-nţa- foarte numeroase.

447

Intrucît nu am destule date, convergente şi va riate, nu mă ocup de problema atitudinii bunicilor faţă de nepoţii lor. Iată, totuşi, cîteva indicii : Beatrice de Planissoles este o bunică respectată, gri julie cu sănătatea nepotului ei (I, 249). O bunică moartă, transformată în fantomă, se întoarce ca să-şi sărute nepoţii care dorm (I, 135). Registrul, în schimb, nu ne spune nimic despre „arta de a îi bunic" : pen tru simplul fapt că adulţii bătrîni nu prea trag nă dejdea să trăiască mult, precum şi din pricina că sătoriei tardive a bărbaţilor (ale căror şanse de a ajunge bunici sînt mai mici decît cele ale femeilor), „arta" aceasta era, fără îndoială, mai puţin dezvol tată pe valea superioară a rîului Ariege, în anii 1300—1320, decît avea să fie în Franţa lui Victor Hugo şi după aceea. Nu era totuşi inexistentă şi se putea orienta către preocupări familiale : v. în III, 305, comportarea pozitivă a lui Raymond Authie (doar un omonim al ereticului parjait) faţă de o po sibilă căsătorie a nepoatei sale, Guillemette Cortil.

Supra.

Este menţionat un leagăn, în legătură cu un copil din familia nobilă Chateauverdun (1, 221).

I, 335. Faptul de a ţine un copil în braţe — un număr de ore, în fiecare zi, mai mare decît în vre mea noastră, cea a „landourilor" —, dezvoltă mai mult decît astăzi contactul, trupesc şi concret, gene rator de afecţiune mutuală, între mamă şi copil. Am văzut (supra) că o femeie ţine toată ziua în braţe un prunc în agonie.

Este problema „opresiunii copilului".

I, 488. Aceste texte pun problema copiilor să raci şi a unui proletariat de orfani. .

Despre transmiterea culturală, de la adult la tînăr, v. intra, cap. XVI.

I, 256, Belpech este în actualul Aude.

I, 410 ; II, 444—445, 470. Această „tinereţe" du reză pînă la douăzeci sau douăzeci şi cinci de ani (II, 122). Regăsim aici ideile foarte pertinente ale lui Ph. Aries (op. cit., p. 376) relative la intrarea precoce a „copilului" (care, atunci, spre deosebire de ce se va întîmpla în secolul al XlX-lea, dintr-o dată, „nu mai este copil") în viaţa 'adultă sau cvasiadultă.

III, 124 (P. Authie) ; III, 143 (P. Maury).

Supra, cap. I şi III etc. (ezitări asupra vîrstei, cu o aproximaţie de unul sau doi ani). V. şi Mansi, voi. 23, p. 830 sq. : toţi trebuie să abjure erezia, băr baţii de la vîrsta de paisprezece ani, femeile de la vîrsta de doisprezece ani (conciliul de la Albi, în 1234).

Infra, cap. XVI.

Pentru valdenzii din. Pamiers, vîrsta ideala a bărbatului este cea a lui Cristos cînd a murit, trei443

zeci şi trei de ani ; este vîrsta pe care o vor avea tru-urile oamenilor cînd vor învia din morţi (I, 88). qq Sînt puţini şi printre cei şaizeci de depozanţi hărbati care au fost interogaţi de Jacques Fourmer : ^nă cazuri (dar nu din Montaillou) de sexagenari - t va si IU 318—330. Contemporanii de atunci, şi "menii '„acelui lung veac al XlII-lea", au fost conştienţi că, după patruzeci de ani, nu prea mai sint frânte de viată : vezi textul semnificativ din De Miseria al lui Inocenţiu III, citat de D-na C. Marti-neau, p. 101.

Cf. şi cazul femeilor mature sau batnne, origi nare din Montaillou, în diaspora catalană.

Soacre energice : Mengarde Clergue, Guille mette Belot, Guillemette Benet, Guillemette Maury ; si soacra Mengardei Buscailh. în schimb, am subli niat deprecierea femeii bătrîne, dar numai ca soţie : v scroafa bătrînă din II, 355 ; şi I, 253.

CUPRINS

Prefaţă

Rigoare documentară şi imaginaţie — un
nou mod de a scrie istoria 5

Cuvint înainte

De la Inchiziţie la etnografie 34

Partea întîi
ECOLOGIA SATULUI MONTAILLOU :
CASA ŞI CIOBANUL 49
Capitolul I
Cadrul biologic şi puterile 50
Capitolul II
Casa-familie : domus, ostal 86
Capitolul III
O casă dominantă: familia Clergue ... 135
Capitolul IV
Păstorii mărunţi W3
Capitolul V
Marile transhumante 1-6
Capitolul VI
Etnografia Pirineilor păstoreşti 219
Capitolul VII
Mentalităţi pastorale 251
Partea a doua
ARHEOLOGIA SATULUI MONTAILLOU :
DE LA GEST LA MIT 285
Capitolul vin
Gestul şi sexul 287
Capitolul IX
Libidoul familiei Clergue 313
451

une
£mm°nuel Le Roy iaduri
montafliou, sat occitan de te 1294
P»na ia 1324
Volumul II
*

Pe copertă : Fraţii LIMBOURG
,,Les Tres Riclies Heures de Jean de Berry"
Pagină de calendar, luna iunie
către Hic
» Muzeul Conde, Chnntilly

detaliu
ISBN 973-33-0106-x ISBN 973-33-0104-3

Partea a doua
ARHEOLOGIA SATULUI MONTAILLOU DE LA GEST LA MIT
(continuare)

Capitolul XIV MOARTEA ÎN ACEL SAT

Problemele căsătoriei, ale natalităţii, ale copilăriei, ale vîrstelor vieţii şi ale bătrîneţii ne introduc, foarte firesc, ca pe nişte demografi ce sîntem, în problemele morţii ; şi în cele ce au în vedere cauzele morţii, inchizitoriale sau maladive. Registrul nostru nu este prea bogat în statistici de mortalitate ; Dna B. Vour-zay i s-a silit să determine, din acest punct de vedere, soarta unui număr de 25 de exilaţi din Ariege în Catalonia : aproape jumătate dintre ei sînt originari din Montaillou. Aceste 25 de persoane au stat în sudul lanţului pirenean, între 1308 şi 1323, date limită ale cunoştinţelor noastre despre ele : dintre aceste 25 de persoane, 9 (adică 36%) au murit în urma unor boli ; unul a murit într-un accident de muncă, tăind copaci ; 8 au fost arestaţi de Inchiziţie (doi dintre aceştia opt au sfîr-şit pe rug ; ceilalţi 7, în sfîrşit, au supravieţuit, dar nu ştim ce s-a întîmplat cu ei după aceea2. Dacă din aceste 25 de persoane din diaspora catară din Catalonia ne oprim la cele 12 originare din Montaillou, găsim patru morţi de boală, patru arestaţi, patru supravieţuitori. Cei 25 de exilaţi din grupul total nu erau bă-trîni, ci indivizi tineri sau maturi ; boala, incontestabil, a luat dintre ei un tribut su

perior normei oi" actuale — la un nivel de vîrsta comparabil ; contuiriul ar fi surprinzător. Şi să nu mai vorbim do victimele făcute de inchiziţie !

„Colectivul" emigranţilor în Catalonia nu (onstituie totuşi o reprezentare „în miniatură" a populaţiei autentice din Montaillou. Care este mortalitatea în această parohie 7

Din păcate, în satul cu cruci galbene, nu avem registrele ţinute de catolici, inexistente în vremea aceea, care ne-ar permite să vedem cu precizie repartiţia deceselor pe vîrste. Trebuie să ne mulţumim cu datele relative la consolamentum, ceremonie catară care le era administrată simplilor credincioşi, în pragul morţii. După cîte ştiu eu, 11 persoane din Montaillou au fost „consolate" în acest fel ; sau, cum se spune în textele noastre, „here-tiquees", în momentul sau în ajunul agoniei urmată de deces ; pentru 3 dintre ele, nu cunoaştem vîrsta : este vorba de Raymond Ban-qui, Raymond Bar3 şi

Raymond Maurs 'L. Altele 5 sînt tinere sau încă tinere, numele lor fiind următoarele :

Guillemette Faure, născută Bar, tînăra soţie a lui. Pierre Faure.

Esclarmonde Clergue, fiica lui Bernard Clergue (omonim al judecătorului seniorial) si a Gauziei, soţia acestuia ; fiind bolnavă, a primit consolamentum în casa tatălui ei (unde a murit după aceea), de faţă fiind Guillaume şi Raymond Belot, Guillaume şi Guillemette Benet, stîlpii catarismului local5.

Alazăis Benet, fiica Guillemettei Benet şi tînără soţie a lui Barthelemy d'Ax ; bolnavă de moarte, a primit consolamentum în casa mamei sale, datorită lui Guillaume Authie, în prezenţa Guillemettei Benet şi a lui Guillaume şi Raymond Belot (I, 473). A murit peste noapte.

Raymond Benet, tînărul fiu tot al Guille mettei Benet (I, 474). Şi el a murit în casa pă rintească, la cîteva luni după sora lui. A primit consolamentum, de bună voie şi nesilit de

nimeni, de la Guillaume Authie, de faţă fiind Guillaume şi Guillcmette Benet, tatăl şi mama lui ; precum şi Guillaume şi Arnaud Belot, avindu-1 alături pe Arnaud Vital : toţi trei veniseră la domiciliul bolnavului ca să-1 însoţească pe parjait.

5. Guillaume Guilliăbert, cioban, de vreo cincisprezece ani. întrucît scuipa sînge, a primit consolamenturn în prezenţa mamei lui, asistată de alte trei femei din sat, şi avîndu-1 alături pe Guillaume Belot.

Acestor cinci tineri, trebuie să le adăugăm, tot la Montaillou, trei persoane ceva mai coapte, sau de-a dreptul bătrîne. Acestea sînt :

Guillaume Benet, soţul Guillemettei Be net, decedat în casa lui, „de sfîntul Mihail din luna septembrie", după ce i-a murit fata, iar na, şi fiul, de Rusalii. A primit consolamenlum, de la Guillaume Authie, de faţă cu soţia lui, Guillemette Benet şi fiul său, Bernard ; aceş tia aveau alături pe Guillaume şi pe Raymond Belot, şi pe Bernard Clcrgue. Ceremonia s-a desfăşurat în acea parte a casei unde dor meau animalele, şi unde fusese pus aşternutul tatălui bolnav (I, 474 ; I, 401). Cu siguranţă că [cei din familie] au vrut să-1 facă să se bu cure de căldura aceea animală.

Na Roqua, bătrînă matriarhă din Mon taillou. Cînd a primit consolameniiun, fiind grav bolnavă, au participat Guillaume Belot, Guillaume şi Raymond Benet, şi Rixende Julia (aliată prin căsătorie cu familia Benet ?) (I, 388). După aceea, Na Roqua a fost prive gheată în timpul agoniei de trei femei din sat (Brune Pourcel, Rixende Julia şi Alazais Pellissier). Nu a mai vrut să mănînce şi a murit du pă două zile. Două femei (Alaza'is Pellissier şi Brune Pourcel) s-au ocupat de înfăşurarea ei în giulgiu ; apoi, bătrîna a fost îngropată în cimi tirul bisericii locale.

Guillemette Belot, soacra judecătorului seniorial Bernard Clergue G.

I

Vom reţine mai întîi că această scurtă listă conţine o majoritate de fiinţe tinere — cinci „tineri" şi trei „bătrîni". Aceasta confirmă învăţămintele cifrate ale refugiului catalan (a se vedea supra) în ceea ce priveşte impactul relativ juvenil al bolii la Montaillou.

O socoteală completă care ar include toţi ereticii morţi de moarte naturală (veniţi de la Montaillou şi din alte localităţi) ', cunoscuţi de noi datorită lui Jacques Fournier, ar da, în total, la 15 eretici de acest tip, al căror nivel generaţional nu este cunoscut de~ cît aproximativ, 8 „tineri" şi 7 „bătrîni". (Se înţelege de la sine că în acest calcul nu includ pruncii care, împotriva oricăror reguli, au primit consolamentum ; ei sînt într-adevăr reprezentativi pentru o mortalitate infantilă al cărei nivel, oricît de ridicat ar fi, nu poate fi cuantificat de mine, în starea actuală a cunoştinţelor mele. Să ţinem seama, de asemenea, şi de faptul că printre cei pe care eu îi calific, sumar, „bătrîni", se mai găseşte cîte o mamă [a unei fiice căsătorite], care poate atinge cel mult patruzeci de ani. Atunci se va realiza mai uşor, repet, cît de ridicat este impactul juvenil sau relativ „tînăr" al mortalităţii, în această vale superioară a rîului Ariege, chiar şi înainte de ciumă *).

Concret : foarte multe femei din Ariege sau din Montaillou ar fi putut spune, cu unele variante, vorbele spuse de Esperte Cervel, din Tarascon, atît de chinuită, ca soţie şi ca mamă, de epidemii. Nu avea aerul că vede ceva excepţional în toate aceste nenorociri : Aveam trei copii, spune Esperte. Dintre care, doi băieţi care au murit la Lerida. Şi a treia, Mat-hena, cînd au murit fraţii ei, să fi avut trei ani. Cînd au murit băieţii mei, unul să. fi avut unsprezece ani; celălalt, vreo şapte. Cel mai mare a murit acum şase sau şapte ani. Bărbatul meu a murit in acelaşi an (II, 454). La Montaillou, Guillemette Benet îşi pierde şi ea soţul şi doi copii, în mai puţin de un an. Am

pierdut în foarte scurt timp patru copii, declară la rîndul ei Alazaîs Munier, tînăra cumătră a lui Guillaume Austatz, bayle la Ornolac (I, 193). Să amintim, de asemenea că, într-un scurt interval temporal, au murit Jeanne Be-fayt, mama ei şi soţul ei ; ele, secerate împreună, se pare, de o contagiune (III, 213) ; el a intrat în mormînt, înaintea soţiei şi a soacrei sale, în urma unui accident de muncă. La Junac (valea superioară a rîului Ariege), Fa-brisse (numele este necunoscut) şi fiica ei poreclită „Femeia cea bună", care nu mai era un prunc de vreme ce i s-a dat consolamentum după toate regulile, au murit amîndouă în acelaşi an (prin 1303) în urma unor fenomene epidemice : una, de Bobotează, cealaltă, de Intîmpinarea Domnului (III, 267-268). Se pare că anii 1300-1305, în valea superioară a rîului Ariege, au fost marcaţi de

mortalităţi cu siguranţă microbiene, eventual alimentare".

în Beauvaisis, sub Ludovic XIV, ne spune Pierre Goubert, din patru copii care se nasc, unul deceda înainte de a fi împlinit un an ; iar un al doilea, între vîrsta de un an şi douăzeci împliniţi. Mortalitatea infantilă (sub un an) şi juvenilă (între unul şi douăzeci de ani) era deci, în jurul oraşului Beauvais, de 50% ; acest procentaj considerabil era o cumplită garanţie a stagnării demografice.

La Montai llou, sîntem departe de a obţine o aproximaţie cifrată la fel de remarcabilă ca aceea care există pentru Beauvaisis. Nu putem spune dccît că, în satul cu cruci galbene, mortalitatea copiilor, a adolescenţilor şi a tinerilor adulţi era, probabil, ridicată, fără alte precizări. Inchizitorii, în ale căror temniţe mureau mulţi oameni tineri, nu făceau, din acest punct de vedere, decît să adauge acţiunea lor nefastă la aceea a bolilor epidemice, şi a altor cauze.

în ceea ce priveşte mortalitatea copiilor mici (de mai puţin de un an), aceasta nu prea este influenţată (decît în mod indirect,

avînd în vedere tribulaţiile părinţilor) de represiunile de origine catolică. Pe de altă parte, ea nu este contabilizată de ceremonia pentru consolamenlum (în afară de unele cazuri bizare şi deviante, în afara satului Monta-illou '"). Trebuie deci să ne mulţumim cu aprecieri pur şi simplu calitative şi foarte dispersate. Este sigur că această mortalitate infantilă' (propriu-zisă) era considerată, de către contemporani, ca nimicitoare ; Jean Maury, cioban din Montaillou, îl contrazicea pe Beli-baste cînd acesta susţinea că botezul nu are nici o valoare pentru mîntuirea sufletului ; pe un ton foarte aprins, îi spunea omului cel sfînt :

—■ Cum sînt mîntuiţi atîţia copii botezaţi care mor în jiecare zi ? (II, 483).

Cazurile individuale, date la iveală de dosarele noastre u, sînt impresionante ; dar nu alcătuiesc o serie. Nu dispunem de nici un element de contabilitate, oricît de rudimentară, în legătură cu moartea copiilor foarte iniei.

Sub Vechiul Regim, ne spun demografii istoriei, se moare, uneori, de foame şi, cel mai adesea, de epidemie. La Montaillou, între 1300 şi 1320, oare foamea ucidea ? La urma urmei, faptul este posibil ; dar nu este atestat : documentele vorbesc de exod, dar nu de deces : am plecat (în Catalonia) din pricina foametei, spune Esperte Cervel (II, 453). Fiindcă totul se scumpise, familia noastră nu mai avea din ce trăi.

în ceea ce priveşte boala, cauză masivă şi fundamentală a deceselor, sînt surprins de sărăcia teoriilor ţărăneşti, fie că sînt de la Montaillou, fie din Ariege. Fenomenul epidemic, de exemplu, reiese, în fapt, din existenţa aproape simultană a mai multor morţi în aceeaşi familie, mai ales cu prilejul unei foarte grave contagiuni, atestată pe valea superioară a rîului Ariege, în primii ani ai deceniului 1300 ll. Dar nu este niciodată semnalat ca

atare; trebuia oare aşteptat valul de epidemii de ciumă, care începe în 1348, pentru ca în conştiinţa ţăranilor să pătrundă neliniştea provocată de contagiune13 ? Clasificarea bolilor — nu îndrăznim să spunem „taxinomia patologică" — este, la rîndul ei, remarcabil de sumară. Această clasificare, în enunţ popular, se reduce într-adevăr la simple constatări, bazate pe simptome care afectează o parte oarecare a corpului ; şi chiar şi atunci, cel mai adesea, este vorba de părţile externe14. Sînt mai multe date despre simptomatologie decît despre etiologie. Cînd i-au murit copiii, Guillemette Benet are „dureri de urechi". Raymonde Buscailh, dacă ne luăm după nora ei, moare fiindcă i s-a „umflat burta". Ciobanul Raymond Maurs, după ce a mîn-cat nişte maţe (stricate ?), se îmbolnăveşte, fără alte precizări ; cere unui bărbier să-i scoată sînge, se întremează puţin, merge cincisprezece kilometri, se reîmbolnăveşte şi moare după cîteva zile. Tînărul păstor Guillaume Guilhabert este grav bolnav şi scuipă sînge. Guillemette Clergue declară : Aveam la ochi o boală căreia, popular, i se zice „avalida". Aude Faure, din Merviel, suferă de boala copiilor Sjîntului-Pavel (epilepsie, sau isterie convulsivă ?). Raymonde, concubina lui Beli-baste, suferă de inimă ; în afară de aceasta, ea este ameninţată (de un ghicitor sarazin) de turbare şi de boala copiilor. Ciobanul Bernard Marty, după cincisprezece zile petrecute în casa patronului său Guillaume Castel, ,,are fierbinţeli" fără alte amănunte. Bătrîna mătuşă a lui Arnaud Sicre are gută şi nu poate merge. Scrojule, fistule la coapsă, ulceraţii, abcese sau aposturne sînt semnalate de asemenea... în vocabularul insultelor '5.

Mai bine catalogate decît altele, bolile de piele — rapăn, pecingine, rîie, lepră, mîncă-rimi "' — îi necăjesc pe locuitori. Ele se tratează la Ax-les-Thermes. Pot servi chiar ca pretext pentru un pelerinaj pe valea superi13

oară a rîului Ariege : teoretic, pentru tratarea rîiei ; de fapt, pentru a-i intîlni pe eretici. Aş fi vrut să urc în Sabarthes (=^valea superioară a rîului Ariege) ca să mă întîlnesc acolo cu ereticii, pe ascuns, declară Bertrand de Taix, nobil appamean şi vechi simpatizant al Catarismului (III. 313). Mu scărpinam aşadar pe braţe cit puteam de tare, de parcă aş fi fost rîios; iar celor pe care-i vedeam le spuneam minţindu-i :

— Vreau să mă duc la băi la Ax !

Insă nevasta mea (potrivnică ereziei) îmi zicea :

—■ Nu, n-ai să te duci la băi.

Şi adăuga, pentru cei ce se aflau de faţă :

— Nu mai lăudaţi atîta băile de la Ax, că o să-i treziţi bărbatului meu cheful să se du că acolo.

Cit despre lepră, în sate şi în tîrguri, ea este, întrucît nu aşteaptă, o invitaţie la călătorie cu sila. Dacă cineva dispare din ţinutul de sus, plecarea lui

nu poate avea decît trei explicaţii : sau are datorii, sau este eretic, sau este lepros. Şi, în cel din urmă caz, el trebuie „să coboare" ca să fie internat în leprozeriile din ţinutul de jos, la Pamiers sau la Saver-dun l~.

Prin urmare, cu excepţia leprei şi a rîiei, gîndirea patologică a poporului este săracă. Corpul medical este, şi el, deficitar. Sînt medici care, din cînd în cînd, urcă desigur pînă la Montaillou. Sau bolnavii coboară ca să se ducă să fie văzuţi de ei. Fiica mea Esclarmon-de, de cînd s-a îmbolnăvit, s-a dus la o mulţime de inedici, şi nici unul n-a vindecat-o, declară Gauzia Clergue, care nu este totuşi decît o simplă ţărancă, de vreme ce îşi adună singură napii de pe pămîntul pe care-1 are (III, 360—3(51). în disperare de cauză, după ce s-a ruinat cheltuind pentru fiica ei cu medicul de trup, Gauzia se hotărăşte să cheme medicul de suflete ; adică ereticul, care, în regiunea aceea, este mult mai activ decît domnii de la



Facultatea de medicină, de cumva există vreunul pe acolo18.

Din punct de vedere geografic, medicul care se află „instalat" cermai aproape de Mon-taillou este Arnaud Teisseyre, la Lordat ; acest Arnaud este folosit, în regiune, ca intelectual-la-toate ; îngrijeşte bolnavii pînă la Taras-con ; clar face şi funcţia de notar ; bate ţinutul ca să întocmească testamente ; le păstrează in biroul lui, care, luminat printr-un mic feri estron, îi slujeşte şi drept cameră de culcare l!l. Arnaud Teisseyre, cu siguranţă, se ocupă mai mult cu pergamentele întocmite de el ca notar, decit cu borcanele de urină pe care i le aduc pacienţii. Ferind ginerele lui Pierre Authie, pe valea superioară a rîului Ariege trece drept un om care a trăit bine şi care nu s-a plictisit niciodată în viaţă (II, 219). Totuşi, acest medic-notar nu a scăzut cine ştie ce procentul mortalităţii în munţii lui. Apoi, ţăranii din Montaillou nu se pot mulţumi cu acest îndepărtat, unic şi savant doctor. Pentru bolile de ochi, ei fac apel la serviciile unei doftoroaie de ţară, Na. Ferreria, din Prades d'Aillon -°. însă toate acestea nu merg prea departe. Pentru montalionezi, sabarthezieni şi alţi locuitori clin ţinutul Ariege, nu boala este importantă, căci ea nu este decît un epifenomen, ci moartea. Moartea ca atare, despuiată de vorbe, care cade ca o secure ; fără să dea semne, sau, cel puţin, fără ca martorii noştri să ne spună ceva despre aceste semne. Ucide tînărul sau adultul în toată puterea ; aceştia trebuie să se pregătească s-o ia din loc, cu irailt înainte de a ajunge nişte bătrîni neputincioşi -'.

într-un ţinut atît de dezbinat, convingerile religioase, fanatice şi contradictorii, nu-şi pierd niciodată drepturile, chiar şi, sau mai ales, în faţa agoniei. Muribunzii catolici încearcă să-1 trimită la plimbare pe eventualul parjait în trecere ; acesta caută, cu mai mult sau mai puţin succes, să le dea consolamentum înainte

de a muri. Nu mă necăjiţi, diavolilor, le spune în trei rînduri Arnaud Savignan 22, din Prades d'Aillon, preazeloşilor albigenzi din partea locului (care ar vrea, profitînd de boala lui, să-i" administreze, de voie, de nevoie, consolamen-tum). Iar Jean Maury, catolic nehotărît, dar nu catar, trebuie să se apere şi mai categoric împotriva demersurilor Guillemettei Maury : patroana vrea să profite de o foarte gravă boală a lui Jean ca să-1 aducă pe Belibaste să-1 consoleze; are de gînd apoi să-1 pună la endura, adică postul suicidar (II, 484) ; numai Dumnezeu poate hotărî cînd voi muri, nu eu, îi răspunde Jean Guillemettei. Nu-mi mai vorbi astfel, căci te dau pe mina (Inchiziţiei).

Dinspre partea catară, apostrofele monta-lîoneze la adresa preoţilor Bisericii de la Roma, care încearcă să salveze sufletul unui muribund, nu sînt nici ele mai blînde : ţărănoi păcătos şi puturos, n-am nevoie de ce-mi dai tu, spune un gînditor temerar, către preotul care crede că face o faptă bună dîndu-i împărtăşania pe patul de moarte (I, 231), Sancta Măria, sanc-ta Măria, îl văd pe diavol (I, 462), îi spune Guil-lemette Belot, cu toate că este în agonie şi slăbită de endura, preotului din Camurac (cre-zînd că face un bine, acesta îi adusese împărtăşania bătrînei ţărănci). Catar sau catolic, pe valea superioară a rîului Ariege eşti mereu diavolul cuiva 23.

La Montaillou există, desigur, o sociabilitate a decesului, însă mai puţin dezvoltată decît aceea pe care o vor cunoaşte provensalii din secolul al XVII-lea. Această sociabilitate, mai ales feminină, este dominată de instituţia celulară a casei (domus) ; ea se manifestă prin gemetele rituale ale fiicelor şi ale nurorilor, în legătură cu mama sau soacra lor, moartă, muribundă sau doar ameninţată cu moartea. Lamentu mediteranean este cu mult anterior catarismului, chiar şi creştinismului, însă Ja Montaillou, el este închis în domus : nu este aşadar ceva ce priveşte, simultan, an

samblul femeilor din sat. Catarii încearcă să pună capăt acestei practici bazate pe gemete, m numele miturilor lor salutiste. Tipică in această privinţă este agonia Guillemottoi Be-lot, o femeie bătrînă care, printre altele, este slăbită şi de endura care vine după consolamentum. Ar fi trebuit să se audă (spun oamenii din sat), în jurul patului acestei femei muribunde, gemetele rituale ale fiicelor ei. Dar nu se aude nimic. Două femei din parohie, Raymonde Testaniere şi Guillemette Aze-ma, se miră şi nu ştiu ce să înţeleagă '-''. Dacă Guillemette este atît de slăbită şi se află în pragul morţii, declară ele, cum se face că nu le auzim plînglnd pe fiicele ei ? La care Guillemette Benet, a treia femeie, fără nici o greutate, răspunde printre dinţi, printre cei care i-au rămas : Nişte proaste ! Guillemette „Belote" nu are nevoie să fie plînsă, de vreme ce ginerele ei a făcut în aşa fel încît ea să nu mai aibă nevoie de nimic (am văzut că Bernard Clergue ceruse să-i fie dat Guille-mettei Belot consolamentum, şi o

pusese pe soacra sa la postul morţii, endura).

In anumite cazuri, gemetele feminine, de altfel sincere, însoţesc chiar şi perspectiva morţii, nu numai agonia : fetele Beatricei do Planissoles, de exemplu, sînt în preajma mamei lor în casa (ostăl) familială din Varilh ; plîng toate împreună cînd află că este în primejdie de a fi arestată (I, 257).

Gemetele acestea ale fetelor şi ale nurorilor continuă, după decesul ascendentei, pe drumul spre cimitir25. Trebuie deosebit geamătul pur ritual, fără lacrimi, de geamătul sincer, cu lacrimi ; ambele sînt socializate. Cînd a murit soacra mea, povesteşte Mengarde Buscailh, asistam la înmormîntare, strigînd cit mă ţinea gura. Totuşi, nu-mi curgeau lacrimile, deoarece ştiam că scumpa mea soacră primise consolamentum înainte de a muri 2(i.



In general, femeile, la Montaillou ca şi în alte părţi, s-ar zice că au rol de „fiinţe magice şi menstruale... printre agenţii esenţiali ai ritului funerar ~7". îl veghează pe cel ce este în agonie -* ; dacă nu există un cioclu (morticien) specializat, ele joacă un rol capital în toaleta (sumară) a mortului, precum şi în tăierea şuviţelor de păr şi a unghiilor, care se face o dată cu ea ; în sfîrşit, ele învelesc mortul în giulgiu 2a. După înmormîntare, care se face foarte repede după deces şi la care participă o mulţime de oameni, ele comentează şi trăncăne care mai de care. în momentul înhumării, apare foarte evident contrastul masculin/feminin care desparte comunităţile din Ariege. în sat, clopotele nu sînt trase la fel pentru bărbaţi şi pentru femei:n. Catarismul local, foarte misogin, va încerca să masculinizeze decesul : am văzut, în această privinţă, mai înainte, că cei ce asistă la consolamentum, la Montaillou (în afară de bolnav şi de parjait) sînt adesea bărbaţi, cucernici militanţi albigenzi din partea locului, cum ar fi fiii Belot, Clergue sau Benet. Insă acest şovinism masculin, în ciuda, sau din pricina nuanţelor lui eretice, nu se va realiza ; şi vom vedea cîndva un bun catolic amintindu-i fără să-1 cruţe, fiului unui medic catar, că şi femeile au dreptul să învie după moarte (II, 202)...

Pe de altă parte, decesul oferă prilejul de a aminti, stăruind, care este rangul fiecăruia. Mengarde Clergue, femeie „bogată", este în-mormîntată în biserica din sat, sub altarul Fecioarei din Montailou. Vulgum pecus este îngropat în afara zidurilor, în apropierea bisericii : periodic, osemintele sînt scoase şi locul este curăţat pentru a permite noilor morţi să fie îngropaţi, acolo unde zăcuseră strămoşii lor 31.

Dincolo de structurile sociabile ale morţii (mai puţin dezvoltate decît vor fi în secolul

al XVIII-lea), rămîne neliniştea primordială, care-1 chinuie pe cel ce agonizează, pe cei apropiaţi şi pe cei care ţin la el. Ea nu este legată, în principiu, de deces în sine. Ea se refe-ra la mîntuirea pe lumea cealaltă. Vom vorbi din nou, pe îndelete, despre această problemă, într-un capitol despre atitudinile religioase. Să dăm totuşi, chiar de pe acum, cîteva indicaţii. Pentru catolicii cei drepţi (există aşa ceva... chiar şi la Montaillou, însă Registrul lui Jac-ques Fournier nu se ocupă de ei), a muri cum se cuvine înseamnă să te laşi, în cele mai bune condiţii posibile, în voia Domnului. Am menţionat mai înainte fraza aceea scurtă de Jean Maury, păstorul; este aproape în agonie, se simte cum nu se poate mai rău ; s-a hotărît, la momentul adevărului, să nu cedeze bătrînelor sirene ale ereziei ; acestea îl îndemnă la sinuciderea de fapt, prin „endura" : Dumnezeu mă poate ucide dar eu nu ?>1, răspunde ciobanvil din Montaillou. Mîntuirea catolică, totuşi, nu are nevoie doar de această încredere deplină ; ea mai presupune, dacă este posibil, şi celebrarea unor slujbe după deces, pentru odihna defunctului. Nu este vorba de mii de slujbe, cum se va vedea în Provenţa epocii baroce 3:l ; testatorii îi vor împovăra pe preoţii ce vor avea de făcut un număr nesfîrşit de oficii funerare... Insă gestul cererii de slujbe religioase există, la catolicii din tîrgurile do pe valea superioară a rîului Ariege, în anii 1300—1320 ; adesea, el implică din partea celor ce duc o viaţă rătăcitoare grele sacrificii băneşti şi lungi călătorii. Cînd ara ajuns la trecători, povesteşte Esperte Cervel, care, în ciuda isprăvilor eretice ale soţului ei, a rămas cu o adevărată dragoste pentru credinţa catolică, bărbatul meu s-a despărţit de mine... După cităva vreme, a murit la trecătoarea Perthus şi a jost îngropat în cimitirul bisericii Sjînta-Maria din Perthus... Pe vremea aceea, locuiam la Lerida, unde au murit cei doi jii ai mei... Un an sau doi după moar

tea bărbatului, m-am dus cu vărul meu primar Guiliaume den Ort a, cure era Unput^r-nicitul bărbatului meu, pinii la Perthtis. Acolo ani pus să se facă slujbe pentru odihna sufletului bărbatului meu, şi ne-am rugat la mormînlul lui. Acum nu-mi .mai amintesc prea bine unde era acest mormînt (II, 454— 455). Se va nota că tarasconeza Esperte Cer-vel, care spune acestea, trăieşte în exilul iberic ca o femeie săracă, silită de lipsuri să se angajeze cu ziua la strînsul recoltei. Se va nota, pe de altă parte, că ea nu are superstiţia cadavrului, de vreme ce a uitat atît de repede unde era mormîntul soţului ei, în ci-1 mitirul bisericii Sfînta Măria din Perthus. 'Sărmana femeie, părăsită, se lasă mai întii condusă, cu mare cheltuială, într-un adevărat spirit catolic, de primordiala preocupare sa-lutistă, privitoare la odihna sufletului răposatului ei soţ. Această odihnă implică, în cazul respectiv, ca soţia şi vărul mortului să pună să i se facă slujbe acestuia, chiar dacă, atît cit a trăit, defunctul nu fusese un soţ model. Esperte Cervel nu ştia ce este ranchiuna.

In cazul oamenilor care sînt relativ credincioşi Bisericii de la Roma, moartea nu ne este cunoscută, în general, decît prin notări rapide. La Montaillou, dimpotrivă, densitatea convergentă a textelor permite, dacă nu să cuantificăm, cel puţin să caracterizăm moartea cataz'ă. Iar moartea catară, la Montaillou, .sat eterodox, nu înseamnă oare moartea pur şi simplu ?

Preocupările salutiste, în parohia cu cruci galbene, nu se deosebesc fundamental de cele întîlnite, în alte părţi, în mediile catolice. Di- vergenţa există în privinţa mijloacelor, nu a scopurilor; în privinţa intermediarilor pă- mînteşti, mai curînd decît a rezultatelor ce- reşti. Fraţii „cerşetori" nu pot, după părerea lui Pierre Maury, să salveze sufletele : pentru ei, după ce au dat Sfintele Taine unui om, ni20

mic nu este mai urgent decît să se aşeze la masă şi să se îndoape (II, 29, 30). Concluzia bunului păstor şi a montalionezilor este categorică : să ne adresăm ereticilor! Ei, măcar, pot salva sufletele. Aceasta este afirmaţia ce zvîcneşte la mai fiecare pagină din Registru cînd este vorba de parfait, de consolamentum, sau de endura. Iar ereticii cei mai de seamă, care, pe orice vreme (numai să nu plouă tare, bineînţeles), străbat în acest scop muntele, sînt gata să răspundă cererii 31.

Ţăranii din Montaillou ştiu aşadar să se pregătească pentru moartea apropiată, în deplină cunoştinţă de cauză, cu condiţia ca boala să le lase un minimum de conştiinţă. Acceptă cu răspundere riscurile inerente consolării : cu alte cuvinte, perspectivele unei dureroase endura (după consolamentum): aceasta va adăuga suferinţelor, pe care le dă în mod firesc boala, chinurile foamei şi, la cei mai rezistenţi, ale setei35.

Să luăm ca exemplu agonia lui Raymond şi Guillaume Benet, fiul şi, respectiv, soţul ţărăncii Guillemette Benet (I, 474) : din proprie voinţă, cerind şi dorind, aceşti doi bărbaţi, suferinzi în ultimul hal, au acceptat, una după alta, propunerile de a fi „consolaţi" ; apoi, de va fi cazul, de a fi puşi la endura înainte de a muri. Un deces rapid şi milostiv i-a ajutat să nu-şi ţină cea de a doua făgă-duială : mor chiar în noaptea după „consolare", administrată de Guillaume Authie.

Guillemette Belot şi Na Roqua, două ţărănci bătrîne din Montaillou, n-au acest noroc. Ştiu totuşi să se arate la înălţimea încercării. In plină endura, Guiliemette Belot refuză ajutorul unui preot care-i aduce împărtăşania (I, 462). Na Roqua face, eroic, pînă ce va muri de boală, greva foamei şi a setei : Acum cincisprezece sau şaptesprezece ani, povesteşte Brune Pourcel, pe la Paşti, la asfinţitul soarelui, Guillaume Belot, Raymond Benet.;.;; (fini lui Guillaume Benet) şi Rixende Julia,'

din Montaillou, au adus-o, într-o „bourras" (ţesătură groasă de cînepă),

pînă la mine acasă, pe Na Roqua, care, fiind grav bolnavă, tocmai fusese „consolată". Cei trei mi-au spus:

— Să nu-i dai nici să mănînce, nici să bea.

Nu trebuie !

In noaptea aceea, împreună cu Rixende Julia şi Alazăis Pellissier, am vegheat-o pe Na Roqua. I-am cerut în mai multe rinduri:

— Vorbeşte-ne ! Spune-ne ceva !

Insă ea nu voia să descleşteze dinţii. Am vrut să-i dau o fiertură de carne de porc sărată ; dar nu izbuteam să-i deschidem dinţii. Cînd încercam s-o facem, ca să-i dăm de băut, stringea gura puternic. A stat aşa două zile şi două nopţi; a treia noapte, în zori, a murit. Şi, in timp ce ca trăgea să moară, pe acoperişul casei mele au venit două păsări de noapte numite popular „gavecas" (bufniţe); ţipau de pe acoperiş ; auzindu-le, am zis :

— Au venit diavolii să ia cu ei sufletul ră posatei Na Roqua ! (I, 388)

Admirabil text -30. Naratoarea Brune Pourcel, din ură faţă de tatăl ei şi faţă de propria situaţie de bastardă, dar şi din prostie, a căzut din nou în amestecul de creştinism prost digerat şi de superstiţii diabolico-păgîne, care forma probabil unul din aspectele religiozităţii în satul Montaillou, înainte de implantarea locală a eatarismului3'. Curajul bătrînei ţărănci Na Roqua, pregătită să îndure totul, literalmente, ca să obţină mîntuirea cerească, este de neînţeles pentru Brune Pourcel : aceasta îşi urmează, totuşi, îndemnurile inimii ; este dornică să salveze viaţa muribundei, cu fiertură de carne de porc sărată.

La fel de edificatoare este agonia Esclar-mondei Clergue, din Montaillou : este fiica lui Bernard Clergue (omonimul judecătorului seniorial) şi a soţiei lui, Gauzia. Bernard şi Ga-uzia alcătuiesc un cuplu de ţărani (I, 475 ; ITT, 356—365). Ea îşi adună napii de pe cîmp. El, cînd are prilejul, meştereşte cîte ceva : este în



stare să facă, lucrînd cu mîna lui, acoperişul casei din şindrilă. Fiica lor, Esclarmonde, este măritată, de foarte tînără, cu un anumit Adelh, din satul Comus (Ariege). Este o căsătorie bună, iar Esclarmonde a păşit cu dreptul, declară cu satisfacţie Guillaume Benet, naş-pro-tector al tinerei femei şi cumătru cu Gauzia. Din păcate, Esclarmonde se îmbolnăveşte grav. Ea se întoarce deci, aşa cum se cuvine, ca să moară, în casa tatălui ei Bernard Clergue. Acolo, se culcă în bucătărie, lîngă foc ; mama ei, Gauzia, o îngrijeşte cu devoţiune şi, noaptea, doarme în pat cu ea ; în timp ce Bernard Clergue, tatăl, doarme singur, în camera de alături. Gauzia îşi iubeşte fata, dar ar dori s-o vadă moartă, să i-o ia Dumnezeu în sfîr-şit ; căci s-a ruinat cheltuind pe leacuri şi pe doctori ca s-o facă bine. Dar, ce folos ?

Guillaume Benet, ca naş, se socoteşte special însărcinat cu mîntuirea

finei sale ; o convinge aşadar pe cumătră Gauzia s-o „consoleze" pe Esclarmonde. Nu mai rămîne decît să-i ceară consimtămîntul şi tinerei bolnave. Aceasta şi-1 dă din toată inima : fiind prea slăbită ca să vorbească mult, se mărgineşte, în semn că primeşte, să-şi ridice mîinile şi braţele către naşul ei. Ar trebui să fii o fiară ca să refuzi, în aceste condiţii, să consolezi o femeie care se învoieşte. Se duc să-1 caute, cu mare greutate, pe Prades Tavernier, le parfait. La ceremonie asistă, ca de obicei, bărbaţii şi femeile din clanurile Belot şi Benet ; are loc într-o vineri seara, pe la ceasul celui dinţii somn, în bucătărie, fără ştirea tatălui Esclarmondei, Bernard Clergue omonimul : acesta sforăie în camera de alături. Raymond Belot, ca totul să fie în regulă, aduce o luminare de ceară ; nu este nevoie să fie aprins focul în vatră ca să vadă ce fac. In camera aceasta de muribund este frig : ne aflăm în postul mare. însă confortul sufletesc trece înaintea celui trupesc, chiar cînd trupul este foarte bolnav.

23

In aceste condiţii, se procedează la „consolarea" Esclarmondei ; după care, Prades Ta vernier primeşte, pentru osteneala lui, un bacşiş (III, 364—365) ; pleacă. Se pune acum, pentru cea „consolată", problema postului morţii, endura: Gauzia CÎergue are reacţiile normale ale unei mame iubitoare ; se revoltă împotriva rigorilor masculiniste ale postului, care, impus fiicei sale, este suicidar :

De acum încolo, să nu-i dai nimic de mîncat sau de băut fiicei tale, chiar dacă cere, îi recomandă Raymond Belot mamei bolnavei (III, 364).

Dacă fata mea îmi va cere mîncare sau băutură, îi voi da, îi răspunde Gauzia Clergue, mai înainte de orice, maternă.

Atunci te vei purta împotriva interese lor sufletului Esclarmondei, încheie, întristat, Belot.

Chestiunea hranei, din fericire pentru înţelegerea între montalionezi, nu va trebui invocată. Esclarmonde Clergue va deceda chiar a doua zi, sîmbătă, pe la nouă dimineaţa ; între timp, ea nu a cerut nici să mănînce, nici să bea. Stăpînirea aceasta era eroism sau slăbiciune trupească ? Nu ştim. însă tînăra ţărancă a ştiut să arate, în momentele care au precedat consolamentum şi moartea, o emoţionantă grijă pentru mîntuirea sufletului său.

O nevoie analoagă de mîntuire cerească (prost temperată, şi în acest caz, de inima prea iubitoare a unei mame) se întîlneşte, cu o spontaneitate şi mai clară, în purtarea lui Guiliaume Guilhabert38, tînărul păstor din Montaillou.

La cincisprezece ani, vîrstă la care păstorii cei tineri, mai sprinteni decît taţii lor, se caţără pe munţii rîpoşi, găsesc potecile stîncoase şi aduc oile înapoi, Guiliaume Guilhabert a trebuit să-şi părăsească turma. Scuipă sînge (tuberculoză ?). Cade la pat. Prietenii mai vîrstnici, ca Guiliaume Belot şi

Raymond Be-net, amîndoi catari, au o puternică înrîurire

24

asupra acestui adolescent care zace la pat. Pe deasupra — ceea ce sporeşte dependenţa aceasta —, o mulţime de motive îl leagă pe Guillaume Belot, militant albigenz convins, de do mus Guilhabert. Această domus este aşadar bine situată : ea primeşte, mulţumită, inllu-enţa eterodoxă ce emană de la puternica personalitate a lui Guillaume Belot ; care emană, în general, de la casa Belot. Legăturile Belot —Guilhabert sînt întărite, aşa cum este normal la Montaillou, de încumetrire, de concubinaj : Guillaume Belot este cumătrul lui Arnaud Faure, soţul recent al Alazaisei Guilhabert, sora tuberculosului nostru (I, 429). Iar această Alaza'is, tînără nebunatică, cu puţin înainte de a se mărita cu Arnaud, a fost iubita cizmarului Arnaud Vital, mare-prieten şi comesean al fraţilor Belot. Arnaud Vital va sluji deci şi el ca releu ideologic, nu numai ca concubin, între familia Belot şi familia Guilhabert (I, 413).

Totul este pus la cale pentru a-i administra consolamentum lui Guillaume Guilhabert, foarte slăbit de boală (o boală care, în trecere fie spus, bîntuie din cînd în cînd în familie. Guillemette, sora lui Guillaume al nostru şi soţia lui Jean Clement, din satul Gebeta, zace şi ea în casa tatălui ei, departe de cea a soţului, pe care 1-a părăsit pentru vremea cît va fi bolnavă. Este culcată în bucătăria familiei Guilhabert, pe un pat vecin cu cel în care trage să moară fratele ei Guillaume 3<J. Iar pruncul ei doarme cu ea !). Tînărul Guillaume este hărţuit de Guillaume Belot ; acesta îl îndeamnă să se lase „consolat". Alazais, soţia lui Arnaud Faure (a se vedea supra), doreşte şi ea această soluţie pentru tînărul ei frate. Este călăuzită de ideile ei eretice ; totodată, vrînd să dea două lovituri cu o singură piatră, ea vede în acest lucru o cale ocolită pentru a pune capăt unei neînţelegeri de familie, instaurată între tatăl ei, Jean Guilhabert, şi soţul ei, Arnaud Faure, certaţi chiar de la nunta ei. Jean nu i-a

25

plătit lui Arnaud zestrea Alaza'isei ! Arnaud Faure se lasă dus de nas de nevasta lui, de soacră, Allemande Guilhabert, şi de eumătrul lui, Guillaume Belot. Planul izbuteşte : Alazaiis va profita de „consolarea" tinârului Guillaume pentru a-şi împăca soţul cu tatăl şi cu fratele ei. Scenă emoţionantă : cei doi cumnaţi, Guillaume şi Arnaud, dintre care unul este pe pragul morţii, îşi iartă reciproc greşelile.

Dintr-o dată, ne aflăm în plină tragedie. Un frumos dialog, vrednic de antici, îi pune faţă în faţă pe tînărul Guillaume, pe prietenul său Guillaume Belot şi pe mama lui, Allemande Guilhabert : aceasta îşi iubeşte fiul din adîncul inimii ; se gîndeşte totuşi la viitorul casei (domus) sale, care va fi compromis, dacă inchizitorii află de consolamentum administrat băiatului ei.

—- Tovarăşe (socie), îi spune Guillaume Belot lui Guillaume Guilhabert, care se stinge văzînd cu ochii, vrei să mă duc după un doctor care să-ţi mîntuie şi sufletul şi trupul ?

— Da, răspunde Guillaume, o doresc din toată inima. Du-te şi adu aici un creştin dintre cei buni, care mă va primi în credinţa şi în secta lui, în care mă va ajuta să mor cum se cuvine (I, 422—423).

Allemande, mama lui Guillaume, aude dialogul şi este cuprinsă de nelinişte, neştiind ce să hotărască :

—• Fiule,' îi spune ea bolnavului, nu tace una ca asta ; îmi ajunge că te pierd pe tine, căci nu mai am alt băiat; nu trebuie ca, din pricina ta, să-mi pierd tot avutul (în urma unui denunţ).

Mamă ! răspunde Guillaume, care, res pectuos, îi spune mamei sale dumneata, în timp ce ea îl tutuieşte, te rog, lasă să vină un creştin din cei buni ca să-7ni mîntuie sufletul.

Fiule, să nu faci una ca asta !

Mamă, te rog mult, ascultă-mi rugămin tea ; nu te împotrivi.

26

în cele din urmă, ALazais, sora lui Guilla-ume, după o pledoarie înflăcărată, o convinge pe mania ei, Alicmande, să aducă un creştin din cei buni : acesta va salva sufletul adolescentului, învinsă, convinsă, deşi neliniştită, Allemande cedează. Guillaume Belot trînteşte un argument suplimentar : datorită puternicei protecţii a preotului Pierre Clergue, catar neştiut, inchizitorii, spune el, nu-i vor hărţui pe cei ce se ocupă cu administrarea „consolării" în sat (I, 414).

Consolarea lui Guillaume Guilhabert, condusă de Prades Tavernier, are deci loc în faţa tuturor neamurilor tînărului muribund, în faţa surorilor, a mamei, a cumnatului. Băiatul moare, puţin după aceea. O strachină cu ulei, şi cîteva piei cu lină sînt preţul ostenelii bunului parfait. Este plătit din belşug.

Na Roqua, Guillaume Guilhabert şi emulii lor lărgesc graniţele eroismului. însă o asemenea capacitate de ideal creează probleme, trezeşte tensiuni. La Montaillou, aşa cum am văzut, femeile cu inimă şi cu cap se revoltă discret, fără prea mari rezultate, împotriva acestor fapte măreţe, care sînt fapte rele : să-mi las copilul să moară prin endura ? Se poate oare să-mi pierd avutul, dacă se află că fiul meu a fost consolat ? 'M în afara satului cu cruci galbene, vaccinat împotriva îndoielii de conformismul eroic al unui grup uman, slăbiciunile sînt şi mai vădite. Şi fără putinţă de întoarcere. Sate ca Quie, Arques, Junac, chiar şi Prades, nu sînt în întregime catare. Unii indivizi au putut fi cîştigaţi de această credinţă, pentru scurt timp, seduşi de posibilitatea de a fi „consolaţi" înainte de moarte ; apoi se răzvrătesc împotriva rigorilor impuse de endura. Dragostea maternă, cu deosebire, îşi revendică drepturile ei

suverane : am văzut că, la Arques, Sybille Pierre, soţie de crescător de oi. refuza greva suptului după ce pruncul ei fusese „consolat" (consolare, de altfel, discu27

tabilă) (II, 414-415). Nu esic singura. La distanţă de o leghe de Montaillou( în satul Pra-des, copilaşul ■ Mengardei'■ Buscailh, în vîrstă de două sau trei luni, este foarte bolnav. Guillaume Buscailh, cumnatul Mengardei, îi propune acesteia — erezie a unei erezii ! — să-1 consoleze, apoi să-1 pună la endura pe copil, înainte de a muri, „ca să se transforme în înger" (I, 499 ; I, 219 ; III, 144). Mengarde răspunde mîndră :

— Refuz să-i refuz sinul copilului meu, atîta vreme cit va trăi (I, 499).

La Ax-les-Thermes, mama crescătorului Guillaume Escarnier, consolată, apoi pusă la endura, se revoltă împotriva copiilor ci, care au pus la cale această soluţie (II, 15, .16). Dorinţa de a m.înca nişte carne se dovedeşte, Ia această crescătoare de animale, mai puiernică decît dorinţa de a ajunge în cer (III, 143). Gaillarde cere aşadar de mîncare ; îşi ocărăş-te fata care, erezînd că face bine, nu vrea să-i dea. La Junac, Bernard Marty, grav bolnav, este consolat de către Guillaume Authie ; izbuteşte să facă, două zile şi două nopţi, greva foamei, ,,hrănindu-se" cu apă chioară. A treia zi, strigă că-i este foame, capitulează şi renunţă la endura. Fratele şi sora lui, care~i supraveghează postul, cedează ; îi dau pîine, vin, carne (III, 264—-266). Chiar şi cu cea mai mare bunăvoinţă din lume şi oricît ai fi de catar, trebuie să recunoşti că sinuciderile pot fi uneori bune, dar niciodată plăcute.

Cînd credinţa eretică, prea exigentă, se clatină astfel, recursul la moartea catolică se oferă ca o altă soluţie pentru un suflet ce doreşte mîntuirea, dar la un preţ mai mic. Mengarde Buscailh se gîndeşte o clipă la această soluţie pentru copilul ei. Iar Raymonde, mama Mengardei, a făcut personal experienţa alternativei : în ultimele ei momente de viaţă, ereticul şi preotul, rînd pe rînrî, i-au hiat cu asalt patul de moarte (I, 494 şi 494—507).

Să ne întoarcem totuşi, ca sâ încheiem acest capitol, la satul de referinţă : la Montaillou. Toate consolările cunoscute dovedesc, la tărăncile şi ţăranii noştri, tineri şi batrîni, o preocupare similară şi o aceeaşi atitudine în faţa morţii : problema primordială, obsedantă, exprimată cu profunzime de ciobanul Ciuilha-birt, rămîne cea a mîntuirii sufletului ; frica de dispariţie, ca atare, nu pare să fio pusă în discuţie. Grija pentru salvarea sufletului poate fi socializată, cum este cazul lui Guil-laume Guilhabert ; consolarea lui este dusă, în colectiv, de familie, de cei apropiaţi, de prieteni, de cumătru şi de amantul celor apro-' pi aţi etc. Aceeaşi grijă poate părea, dimpo-. trivă, individuală : să luăm exemplul bătrînei Na Roqua; neînduplecată în postul ei, îşi duce agonia într-o aparentă singurătate. De fapt, această preocupare salutistă, ca atitudine

primordială în faţa morţii, este culturală : ea emană de la grupul caselor (dornus); sub presiunea cvasi colectivă a sătenilor, Prades Ta-vernier trebuie să încalce regula strictă a ca-tarismului ; este silit să dea consolamentum unor oameni care nu mai sînt conştienţi ; sau chiar, ce scandal pentru un suflet albigenz, unor prunci !...

Aşadar, grijă colectivă şi culturală ; dar, la urma urmei, şi grijă creştină, chiar catolică, în sensul tradiţional al cuvîntului. în ciuda deosebirii dintre opţiunile finale. Ţăranii noştri, aşa cum bănuim, nu sînt nişte hughenoţi care sînt în stare să stea direct de vorbă cu Dumnezeu ; ei au nevoie de un mediator ca să poată ajunge la cer. Mediator-preot pentru cei care rămîn la ortodoxia catolică. Me-diator-parferzt pentru cei care, ca Na Roqua şi cei din Montaillou, nu mai au încredere în preoţi şi fraţii minoriti, socotiţi corupţi 41. Intre

29

■Al

Dumnezeu şi cel creat de el, trebuie deci să intervină o a treia persoană. Preotul, pentru unii, „le parjait", pentru ceilalţi. Mori, dacă se poate, înconjurat de cei din domus şi de rude : însă mori, mai înainte de orice, avînd alături un mijlocitor pe care ţi—1 alegi singur (după cum o dictează credo-ul locurilor şi al momentelor), eretic sau ortodox ; eretic'sau sacerdotal. Idealul fiind întotdeauna să nu mori singur şi să fii mîntuit.

NOTE

B. Vourzay, in fine, p. 120.

Iată lista D-nei B. Vourzay. op. cit., p. 120, amen dată şi corectată de mine în legătură cu Emersende Maury şi fiica ei Jeanne Befayt (numele persoanelor originare din Montaillou sînt în italice).

A. Boli mortale, sau accident mortal :

Bernard Belibaste, moi?t la spitalul din Puigcerda ; Raymond de Castelnau, mort de boală la Granadella ; Raymond Maurs, mort de boală la Sarreal ; Bernard Marty (soţul Guillemettei, născută Maury, „Patroana") : mort în munţii Orta ; Bernard Servei, mor.t la Lerida ; Guillaume Marty, din Junac : mort în Ca-talonia ; un alt frate Marty (?), mort în Catalonia ; Bernard Befayt, mort în accident forestier; Emer-sende Maury şi fiica sa Jeanne Befayt, moarte de epidemie (III, 214).

B. Arestări şi eventual ardere pe rug : Guillaume Belibaste şi Philippe d'Alayrac, arşi pe

rug ; Pier re şi Jean Maury, fraţi, Guillaume şi Ar-naud Maurs, fraţi, arestaţi ; Esperte Servei şi Mathena Servei, mamă şi fiică, arestate.

C. Au supravieţuit în libertate : familia Guillemet tei Maury (ea însăşi ;

cei doi fii ai ei : Arnaud şi celălalt Jean Maury ; şi fratele său, celălalt Pierre Maury; adică 4 persoane); Raymonde şi Blanche Marty din Junac ; şi Raymond Issaura.

i. I, 235, 415, 418 şi 475.

I, 413—414, şi III, 161 (a nu se confunda cu un alt Raymond Maurs, văijul său, care moare în Spania).

I, 475, şi III, 363—364. Guillemette Faure, pe de altă parte, este foarte probabil o femeie tînără. dacă judecăm după vîrsta foarte fragedă a celei dinţii soţii (repudiată) a tînărului ei soţ, a cărui primă căsătorie o precede cu foarte puţin pe cea de-a doua (I, 418) Despre eroica endura a Guillemettei Faure (vreo cinci.

sprezece zile), v. I, 235.

30

6. I, 462. Pe deasupra, mai indie şi alte persoane cărora ii s-a administrau i.on-x/iumenturu. vim pricina primejdiei de moarte, insa, tie această data, în afara satului Montaillou : bătrîna llaymonde Huscailh, din Prades (I, 494, şi I, 503) ; Mengarde Alibert, din Quie, mani; unei fete măritate. (II, 307) ; mama unui bărbat casă toni t din Ax (II, 16) ; Arnaud Savignan din Prades, la vîrsta de bunic (II, 149) ; un tînăr (III, 204) ; o femeie din Ax, a cărei vîrstă nu se cunoaşte (I, 292) ; o mamă şi fiica ei încă foarte mică, din Ju-nac (III, 267) ; doi prunci „consolaţi-' împotriva tuturor regulilor eatare ale locului ; acestea sînt repede încălcate, în cazul respectiv, de către Prades Taveiy nier ; le parjait: unul din cei doi prunci „consolaţi"' s-a născut din Sybille Pierre, celălalt din Mengarde Huscailh ; v. în legătură cu ei II, 414 ; I, 499, 504, şi II, lfi.

V. nota precedentă.

Prin „înainte de ciumă", înţeleg perioada care se întinde, în mare, din 1295 pînă la ciuma neagră din 1348. Prin „bâtrîni", înţeleg fie oameni într-adevăr bătrâni, trecuţi de cincizeci sau şaizeci de ani, fie „bătrînii adulţi", care au copii mari căsătoriţi. Se va reţine că aceşti „bătrîni adulţi" pot fi, de fapt, încă destul de tineri ; şi că — fiind vorba de o anumită mamă de familie, a cărei fiică este căsătorită — pot.

repet, uneori, atinge cel mult patruzeci de ani. ,,Ti nerii', în calculul meu, sînt adolescenţii celibatara', precum şi „soţii" tineri, care nu răspund încă defini ţiei „bătrîmilui adult", citată mai înainte.

Despre crizele de subzistenţă, în epoca aceea, t.

supra, cap. I.

Supra, cap. XIII.

Supra, cap. XIII, (moartea copilaşului Mengardei Huscailh, şi a

copilaşului unui tăietor de lemne).

V. şi II, 403 şi II, 415 : moartea celor două fetiţe ale Sybillei Pierre ; I, 134 : moartea, la o vîrstă foarte fragedă, a celor trei copii ai unui cuplu : v. şi I, 193 : moartea, din pricina bolii, a celor patru copii ai unei femei.

Chiar la începutul deceniului 1300, ciobanul Bernard Marty se va duce să-i vadă, în casa lor., pe nobilii fraţi de Castel (trei legitimi, al patrulea, bas tard), la Rabat: toţi patru sînt în pat, unul în bucă tărie, altul în cămară, ultimii doi în borde (hambar), situată în apropierea curţii casei. Cel puţin trei („le gitimii") aveau să moară curînd după aceea (III. 281).

Epidemia este, în geneiial, agravată de sociabilitatea care domneşte în jurul patului muribundului (II, 260 ; III, 189 etc).

13. Numai lepra produce panica molipsirii, ceea ce îl sileşte pe bolnav, ruşinat şi dezonorat, să pără sească ţinutul (infra, cap. XV).

31

14. Părţile „interne" nu sînt neapărat necunoscute Ciobanui Bernard Ivlartv, după asasinarea tatălui.-iu de cătiw D-nii de .Iun;!.-, raii'-Jaii ucis ta posibil xivnunţător, semnalează ca victima „are vîna sau arte ra plămânului (traheea), sub bărbie, ruptă si sugru mată" (III, 277).

15. Despre tot ce precede : I, 473 (ureche) ; I, 48.) (pântec) ; II, 375 (maţe) ; I, 410 (scuipare de singe) ; I, 337 (avalida); li, 39 (inimă); II, 100 şi I, 249 (două cazuri de epilepsie) ; II, 39 şi 40, şi III, 234 (turbare, etc.) ; a se compara, pentiju aceste probleme convulsionare, eu „spasmele" pe care le au Sfîntul Ion şi spiritele cele bune citind Cartea cea Sfîntă : 11,45—46'; III, 264 (febră) ; II, 70 (gută) ; III, 391 şi 413 (scrofule şi ulceraţii) ; II, 197 ; „fistule la coapsă" pe care le are Jacques Authie (tuberculoză ? semne ale unei osteite ?) ; III, 174 (buboi).

16. III, 234, şi injra, cap. XXI.

II, 200, 365, 366, 367 ; v. şi II, 110, 135—147. Da tele statistice locale asupra leprei lipsesc cu desăvâr şire. Să amintim că Pinineii vor fi multă vreme ţi nutul aşa numiţilor cagots şi al suspecţilor de lepră.

Despre lepră, ca factor de frică şi nelinişte sexuală, v. : III, 31.

III, 361. Obsedaţi, aşa cum vom vedea, de pro blemele mîntuirii, montalionezii, în mentalitatea lor, socotesc că mîntuirea trupului şi mîntuirea sufletu lui sînt cam acelaşi lucru (III, 235).

II, 198, 215 ; şi II, 201, 209 ; în sfîrşit, II, 199 (testamente).

Am lăsat de o paitfe problema medicinii vete rinare, care poate fi savantă sau populară : pare deo sebit de dezvoltată în privinţa catîrilor şi a măgarilor (II, 57 ; III, 270) ; aceste animale, folosite la arat şi la căratul poverilor, sînt într-adevăr mai preţioase decît oricare altele.

Despre felul acesta brusc în care intervine moar tea, neanunţată în

„discursul" depozanţilor noştri, B.

Vourzay (in fine, p. 95) dă o frumoasă serie de texte, scoase din Registru. La fel de surprinzătoare este ra piditatea vindecărilor, dacă aşa ceva se produce. No ţiunea de convalescenţă nu există. Abia sculat după boală, omul porneşte din nou la drum sau apucă coarnele plugului : a se vedea cvasiagonia lui Jean Maury, urmată de reluarea imediată a lucrului de către cel interesat (II, 484). V. şi supra, cap. VI, p. 166 : un om foarte bolnav, din Prades, se pune foarte iute pe picioare. In vremurile acelea grele, oamenii sînt. robuşti.

II, 149. Să nu fie confundat cu omonimul său din Ax-les-Thermes.

V. şi I, 490.

32

I, 462. Se parc că există, cel puţin în onoarea unui muribund nobil, o sociabilitate a vizitelor în grup, făcute de cei apropiaţi, de rudele şi de prietaiii celui gnav bolnav, la căpătîiul acestuia (II, 260 ; şi II, 426).

în schimb, un bărbat, căruia i-a murit cineva apropiat, este obligat să geamă din pricina aceasta cu discreţie (II, .289).

I, 490. Despre plînsul funebru în cultura occitană, v., de exemplu : Bertrand de Born, Poesies com plete s, Toulouse, 1888, p. 28 (după C. Martineau, op.

cit, p. 267—268).

M. Mauss, Essais de sociologia, Paris, 1968—1969, p. 85, nota 11.

Moartea bătrînei Na Roqua, după Brune I'ourcel (I, 388) ; şi I, 462.

I, 388, 390, 443 : la Montaillou, se spală numai faţa morţilor, care, apoi, este; acoperită.

IT. 201. Şi I, 462 (scurt interval între deces şi îmnorniîntare). Despre asistenţa numeroasă la înmormîntare (care poate include majoritatea locuito rilor satului), v. : I, 206.

Infra, p. 526, cap. XXIII.

II, 484. în general, printre locuitorii din Montaillou şi ţinutul Foix, nu se menţionează nici o ten dinţă cătno sinucidere, ca atare, în sensul în care în ţelegem noi acest act. Montaillou se situează deci, clin acest punct de vedere, cu totul ■ în afara univer sului „civilizat" al epocii contemporane, care se do vedeşte favorabil înmulţirii sinuciderilor (v. lucră rile lui Durkheim). Insă... există, bineînţeles, printre ţăranii catari, enorma problemă a postului impus, endura ; împinsă la limita logicii, aceasta înseamnă o categorie foarte specială de sinucidere, ea însăşi fiind concepută ca o acţiune strict religioasă, săvîrşită în vederea mîntuirii (v. II, 58). Ce se întîmplă însă la nivelul inconştientului, sau al unui conştient redus, în endura?

M. Vovello, Plete haroque...

III, 264, şi passim. Ploaia (marca aversă medi teraneană, atît de puternică şi de primejdioasă, faţă de uşoara boare bretonă sau normandă) îi poate opri din drum pe eret\cn-par.faits, purtători ai consolării, mai curînd deeît zăpada (III, 308).

Recordurile de supravieţuire în stare de grevă totală a foamei impusă de endura sînt de treisprezece nopţi (III, 131), şi de cincisprezece zile (I. 235). A se comoara cu ţinutul Rouergue din 1643 (14 zile de post total, în timp de foamete : Le Roy Ladurie, Paysans de. r.anqur.doc, 1066, p. 499).

35. V. şi (în II, 426) frumosul text despre agonia Huguettei de Larnat, consolată, care suportă durerile provocate de endura : Voi sfîrşi curînd, întreabă Hu

sucite pe cei clin .junii ci, şi ruai ales pe ereticul-parjail carc-i pin des le cele din urmă clipe, instalai într-un butoi.

.'{?. Despre anecdota finală cu bufnitele, a se compara cu episodul din ţinutul Bourbonnnts (imediat la nord de frontiera occitană), cules prin J310 de către E. GuiJlaumin : ..Exista o legendă despre străbunul actualului mos Gobert (un arendaş), un anume Francojs, zis Fanchi. care fusese marele vrăjitor «I familiei. Cînd a murit, o bufniţă misterioasă a venit şi s-a cocoţat pe baldachinul patului, de unde nu ţi-a luat zborul decît în momentul cînd a fost scos corpul afară ; şi fusese nevoie de opt boi ca să tragă sicriul" (K. GuiJlaumin, Le Syndical de Baugignovx, reeditată do „La fenetre ouverte". Paris, 1959, cap. II. p. 26, referinţă pe care mi-a semnalat-o Madeleinc Le. Roy Ladurie). V. şi injra, cap. XIX, sosirea pisicilor (= diavolii) lîngă patul de moarte al unui inchizitor. Despre animalele-diavoli, care transportă suflete, v. infra, cap. XIX şi XXVIL Despre complicitatea dintre pisică şi bufniţă, animale diabolice, a se vedea povestea fantastico-folclorică de Gottfried Keller, Le Petit Chat miroir, în L'Allemrifjne fanta.s-tique... 13 conte,?..., anthologie par A. et II. fiichter, Marabout, Venviers, 1973, pp. 414—443.

38. Dosarul Guilhabert. alcătuit din mai multe mărturii, este diseminat de Ia I, 390 pînă la T. 430.

30. T. 429. Se va nota că legăturile dintre familia Faure-Guilhabert, din Montaillou, si familia Clement, din Gebetz, erau duble, de vreme ce o fată Clement se căsătorise cu un Faure (impotenţi, rudă apropiată a familiei Guilhabert (svprn, cap. IX).

40. Supra, cap. XIII.

41, CL intenvenţia Aîazaîseî Faure, în T. 422—413.

## Capitolul XV
## REŢELE CULTURALE ŞI STRUCTURI SOCIABILE : CARTEA

ŞI SERILE DE TAIFAS

După domus şi lumea păstorilor ce trăieşte în colibe, după cele spuse despre evenimentele vieţii, despre căsătorie, naştere, vîrstă şi moarte, aş vrea să mă ocup, de acum încolo, de problemele culturii şi ale mentalităţii ţărăneşti la Montaillou. Cultură şi mentalităţi : cu alte cuvinte, mai întîi, transmitere culturală, cu sau fără carte, prin mulţimea socia-bilităţilor ; dar şi atitudini ţărăneşti, faţă de timp, de spaţiu, de natură : pe scurt, voi prezenta din nou, pe cît este cu putinţă acest lucru, un rezumat de filosofic montalioneză. în decursul acestei anchete, va apărea iar acel dosar gros al religiei şi al antireligiei pă-mîntului, cu varietăţile lor : folclor cu nuanţe păgîne, catolicism, păgînism, eatarism, anticlericalism şi naturalism, ba chiar materialism, toate rurale (se înţelege de la sine că despre stratul catar nu am intenţia să fac o relatare exhaustivă a teoîogiilor albigenze. Aş vrea doar să indic, în trecere, cum au prins corp aceste teologii, în realitatea socială, în inima unui sat). Alte date : cele care privesc etica individuala sau colectivă şi sistemul valorilor, al normelor. Aceasta ne va duce, de altfel, la unele probleme de sociabilitate politică şi religioasă. Va trebui să ne întoarcem, de asemenea — dar cu un scop diferit de cel care a fost precizat într-un paragraf precedent — la ma35

rea chestiune a atitudinilor ţărăneşti in faţa morţii. Sau, mai exact, după moarte. Chestiune care, in această optică secundă, înglobează o bună parte din ceea ce este desemnat de obicei, cu un nume generic, ca „vrăjitorii" sau superstiţii : şi unele şi altele implică raporturile esenţiale pe care ie întreţin între ele, în mentalitatea folclorică sau locală, satul celor vii şi satul celor morţi.

Mai întîi, cîteva cuvinte despre sursa noastră de bază, ca oglindă a mentalităţilor. Să nu greşim în această privinţă : Registrul lui Jac-ques Fournier oferă o mărturie care, fără să fie totală, este de valoare excepţională pentru „cultura" ţărănească. Această înaltă calitate a documentului provine, în primul rînd, de la focalizarea lui : mărturiile înregistrate de episcopul appamean aruncă o lumină crudă asupra unui sat complet; ele luminează, de asemenea, destul de bine şi într-un mod coro-borativ, peisajul mental al parohiilor vecine. în al doilea rînd, documentul are o valoare cu adevărat sociologică : erezia catară, care constituie unul din pretextele anchetei lui Jacques Fournier, în anii 1300—1320, a încetat să mai fie un fenomen urban J sau nobiliar. Ea s-a retras către lumea rurală şi către muntenii ţărani 2. Acolo şi-a creat un loc de supravieţuire datorită „ascunzătorilor primitoare şi şurilor discrete". S-a hrănit, de bine de rău, cu anticlericalismul rustic, stimulat de apăsarea sporită a dijmei. A hibernat în constantele transmiterii culturale, care situa copiii pe poziţiile ideologiei părinteşti. A putut, în felul acesta, să cîştige un sfert de veac şi să producă un modest revival ţărănesc, al cărui omolog citadin era de neconceput, în-tr-atît de împînzite, de colonizate erau oraşele de ordinele

călugărilor cerşetori, de minorităţi, de zbirii Inchiziţiei şi tutti quanti;!. Ruralizată în acest fel, erezia albigenză îmi dă prilejul să studiez, nu catarismul în sine, care

nu este subiectul meu, ci pur şi simplu mentalitatea rustica. Această „ţarănizare" a ete-rodoxiei, la începutul secolului al XI.V-lea, esle atît de putejnică, incit ne-agricultorii, şi mai ales meşteşugarii, consideraţi, în numeroase rînduri, de istoriografie ca fiind purtătorii şi supporters-ii prin excelenţă ai ideilor înnoitoare, nu joacă decît episodic acest rol la Montaillou şi în satele comitatului Foix. Cizmarul Arnaud Sicre, care face, dintr-o singură bucată, cela mai bune încălţări din lume (II, 184), nu este decît un fals catar... şi un adevărat delator. Iar ţesătorul Prades Taver-nier, care s-a preschimbat în parfait, şi-a ales această viaţă primejdioasă deoarece, printre altele, se săturase de ţesut, fatigatus de te-xendo ''. Prin 1300—1320, pe valea superioară a rîului Ariege, erezia nu prea mai este fiica lînei, ţesute sau toarse. A devenit, pur şi simplu, întocmai ca brînzeturile, un produs al pămîntului şi al stînei ; se află de asemenea în fierării (a se vedea familiile de potcovari albigenzi, cu deosebire familiile Cervel şi Mar-ty, la Tarascon, la Junac). Belibaste poate, nu fără un dispreţ jignitor, să-i califice de gavets, munteni veniţi din nord, pe naivii, sau pe cei ce trec drept naivi, care cred în idolii şi în miracolele credinţei catolice. Adevărul este că, dincolo de cazul cîtorva meşteşugari de ţară, care-şi asumă într-adevăr funcţii de leaders, ţărani din tată în fiu, ca însuşi Belibaste, ciobani ca Pierre Maury, mari domus ţărăneşti, pe cît de adînc înrădăcinate pe atît de ramificate, ca familiile Benet, Beiot, Fort, chiar şi Clergue —, toţi şi toate laolaltă au oferit baza socială pe care erezia a putut cunoaşte o ultimă înflorire, servindu-ne nouă, totodată, drept revelator al mentalităţilor unui grup agrest.

Acest revelator este cu atît mai sugestiv cu cît. la Montaillou, ereticii, în deceniile 1300— 1320, cu siguranţă, au molipsit majoritatea populaţiei. In alte părţi, în alte sate „infectate'", 37

în Sabarthes, în Capcir, în Narbonnais de sud, ei nu au fost decît nişte grupuri minoritare, sau chiar grupuscule..., acestea reducîn-du-se uneori la un individ mai mult sau mai puţin strălucitor 5. Dar chiar şi în acest caz, Ji s-a întîmplat să polarizeze frustrările anti-clericale : ceea ce însemna scoaterea la iveală a unor conştientizări ce puteau interesa majoritatea oamenilor din partea locului, în alte vremuri, tăcută ; ce puteau chiar pune în mişcare comunitatea globală.

Această cultură „ţărănească" este deci refractată sau, în cel mai bun caz, reflectată de registrul nostru. Un dispreţ pripit, desigur, ne-ar putea face s-o nesocotim. Prea multă lume astăzi — şi chiar încă din 1300... — consideră că

ţăranii sînt nişte „brute greoaie". Se confundă tăcerea rurală, sfiala, lipsa de dăruire de sine şi pudoarea oamenilor de la ţară, cu incultura. întrucît aceste „brute" sînt situate foarte jos pe scara preţuirii sociale, revelaţiile despre mentalitatea lor n-ar putea, în această optică dispreţuitoare, prezenta mare interes. Dispreţul faţă de ţărani, socotiţi respingători, se va întinde din aproape în aproape, dincolo de epoca avută în vedere în această carte : cel puţin, dacă ne luăm după judecăţile de valoare şi de non-valoare formulate de eliteG. Această condescendenţă este întîl-nită, în doză slabă, şi la oamenii noştri din Montaillou, inclusiv la ţăranii bogaţi, chiar din 1300 sau 1310 : un om în agonie îl face pe preot ţăran păcătos şi puturos (I, 231). Beatrice, trezită, noaptea, de insolita prezenţă a intendentului sub plapuma ei, este atît de indignată încît, insultîndu-1, îl face ţăran. Pierre Clergue vrea să se răzbune, spune el, pe cei pe care îi numeşte, cu îngăduinţă, ţăranii din Montaillou (care sînt, totuşi, semenii săi, fraţii şi aliaţii familiei sale, atît că sînt cocoţaţi ceva mai jos decît este el însuşi pe scurta şi benigna cascadă a dispreţului montalionez (I, 222 şi 239).

38

Nimic grav, la urma urmei, în toate acestea : cele cîteva interjecţii, născute din mînia unuia sau a altuiş, nu pot fi mai presus decît mulţimea textelor luate din sursa noastră ; cu şase' secole înaintea- exodului rural, care va goli satele do elita lor ţărănească, ele ne înfă-ţţşează ţăranii sau ciobanii — Maury, Maurs, Cortil — deloc proşti, îndrăgostiţi de gîndire abstractă, sau chiar de filosofie sau metafizică7. Ni-i arată, pe deasupra, dialogînd, fără nici o greutate, cu misionarii eretici şi cu juriştii veniţi de la oraş : acest dialog profită de înlesnirile oferite de vecinătatea de la sate şi de sprintena volubilitate a vorbirii oecitane. El se înscrie într-o lume unde, în ciuda deosebirilor de avere, distanţa socială este foarte mică, de la ţăran şi cioban, pînă la nobil, preot, negustor, meşteşugars ; într-o lume unde munca manuală, mai ales cînd este meşteşugărească, nu este dispreţuită9. (Meseriaşii slujesc de intermediari culturali şi de interlocutori multipli între ţărănime, pe de o parte, şi, pe de altă parte, grupurile sociale mai răsărite, cum ar fi cele în care intră nobilii, magistraţii şi negustorii '"). Să mai spunem, în sfîrşit, şi că, între ei, sătenii discută tot timpul, pe cîmp, la masă, mai ales serile după ce mănîncă, pînă la cîn-tatul cocoşilor11.., în ansamblu, o endogamie destul de închisă şi o intercornunicare foarte deschisă (cu toate că fiecare are secretele lui) favorizează schimburile de idei pe plan local, între oameni care sînt din aceeaşi lume şi de acelaşi sînge.

In sfîrşit, încă un cuvînt, ultimul, ca să încheiem aceste generalităţi, despre cultura de la Montaillou luată în ansamblu : este vorba, repet, de o cultură foarte vie, în ciuda (sau poate din pricina...) loviturilor, primite de la

Inchiziţie, a percheziţiilor, a arestărilor şi a confiscărilor făcute de aceasta. Dimpotrivă, această construcţie mentală este foarte ame39

ninţată din clipa cînd emigrează, împreună cu purtătorii ei, către tîrguşoarele din Cata-Ibnia : mult mai mult decît hărţuielile de aici, acolo este pîndită de ameninţarea de a se dezagrega, din pricina îndepărtării, a singurătăţii şi a risipirii adepţilor. Aceştia riscă, de acum înainte, să îmbătrînească şi să vegeteze, fără copii, şi, uneori, fără resurse. în cazul acesta, pericolul de deculturaţie, pentru diaspora catalană, vine mai ales din partea seducţiilor societăţii înglobante : aceasta in-stilează prin toţi porii catolicismul de la Roma, în modalitatea lui hispanică şi recuceri-toare, a cărei eficacitate este cunoscută... Tînăra generaţie de emigraţi, născută în fostul lor ţinut, dar crescută în Catalonia, nu este nesimţitoare la aceste farmece : i se în-tîmplâ să se împotrivească părinţilor, ajun-gînd să-i cotonogească din bătaie, într-un foarte grav conflict dintre generaţii, care, în satul de pe valea superioară a rîului Ariege, ar fi fost de neconceput13. Catarismul ţărănesc se erodează cu mare viteză în Catalonia, ameninţat cum este de o ambianţă radical deosebită şi de urbanizarea emigranţilor 1'!. La MoniaiJIou, mai bine chiar decît în colibele de altitudine, pot fi surprinşi muntenii noştri cu prospeţimea autentică a mentalităţilor lor colective.

Incitaţia şi transmiterea culturală, la Monta-ilîou şi în satele de acelaşi tip, se operează oare cu ajutorul cărţilor ? Şi, în general, pe cale scrisă ? Cînd fraţii Authie şi-au început cariera de predicatori, hotărîtoare pentru satul nostru, influenţa cărţii este esenţială : Pierre şi Guillcnime Authie, povesteşte Sybille Pierre, erau notari; cunoşteau legile (ca notari) ; aveau neveste şi copii; erau bogaţi; într-o zi, Pierre, acasă la el, citea un anurnit pasaj dintr-o carte. I-a spus fratelui său (iuillawme, care era de faţă, să citească şi el pasajul acela

S-au scurs astfel cîteva clipe. Apoi Pierre

la "întrebat pe Guillaume :

Cum ii se pare, frate ?

Şi Guillaume a răspuns :

— Cred că ne-am pierdut sufletele.

Iar Pierre a încheiat:

— Să mergem, frate; să căutăm mîntuirea sufletelor noastre. Şi-au împărţit aşadar toate bunurile, şi s-au dus în Lombardia, unde s-au făcut creştini dintre cei buni: acolo au căpă tat puterea de a mîntui sufletele altora; apoi s-au întors la Ax-les-Thermes... (II, 403).

In privinţa cărţii care s-a aflat la originea vocaţiei catare a fraţilor Authie, nu putem emite decît ipoteze 1/l. Un lucru este sigur : mediul notarial, creat de renaşterea economică şi juridică din secolele XII—XIII i:\ nu era lipsit de cărţi, ba chiar de foarte mici biblioteci, în care se năştea erezia ; răspîndirea

hîrtiei şi larga folosire scrisă a limbii occi-tane nu puteau decît să favorizeze aceste tendinţe primejdioase ; totodată, era stimulată activitatea clanului Authie, atît de influent la Montaillou. Acum paisprezece ani, povesteşte în 1320 Pierre de Gaillac, originar din Tarascon-sur-Ariege, şi care a fost un mărunt ajutor de notar la Arnaud Teisseyre (acesta fiind medic la Lordat, şi ginerele lui Pierre Authie16), am stat o jumătate de an în casa lui Arnaud Teisseyre ca să scriu contractele ce erau primite în biroul acestuia; într-o zi, pe cînd scotoceam printre Mrţoage căutînd nişte registre, am dat, printre dosare, de o carte scrisă pe hîrtie, în limba vulgară, legată în pergament vechi: am citit-o cîtva timp ; am găsit acolo judecăţi şi discuţii, în limba vulgară, în legătură cu teoriile ereticilor ma-nîcheişti şi cu ale catolicilor; uneori, cartea încuviinţa părerile manicheiştilor şi le dezaproba pe cele ale catolicilor; alteori, dimpotrivă, în timp ce citeam cartea aceasta, a venit patronul meu, maestrul Arnaud Teisseyre ; deodată, plin de furie, mi-a smuls car



tea din mină; a ascuns-o; iar noaptea următoare, am auzit cum îşi bătea soţia şi jiul bastard, Guillaume, din pricina faptului că izbutisem să dau peste cartea aceea. Atunci, joarta ruşinat, m-am întors la mine acasă, la Taras-con-sur-Ariege. A treia zi, maestnd Arnaud a venit după mine ; m-a hiat cu el. Acest text este revelator pentru primejdia constituită de cărţi ; paranoia anticatară, ca forţă contrară, este atît de puternică printre ţărani, încît aceştia ajung să asimileze orice text scris unei expresii eretice : într-o zi, povesteşte bivolarul Michel Cerdan l7, în noaptea de dinaintea celei cu lună plină mă trezisem înainte de ivirea zorilor, vara, ca să-mi duc boii la păşune ; am văzut nişte bărbaţi care citeau ceva scris, la lumina lunii, pe pajiştea din spatele casei lui Arnaud Teisseyre; sînt încredinţat că oamenii aceia erau eretici.

în regiunea Aude-Ariege, există, inclusiv la ţară, o mică „bază socio-economică" pentru fabricarea de cărţi. Să nu vorbim, bineînţeles, de Pamiers, centru intelectual. însă, în sate mici ca Belpech (Aude actual) sau Merviel (Ariege) aflăm, aici, un om care face pergament, dincolo, un scriptor de cărţi (I, 256 ; II, 91). Destul ca să producă, într-adevăr, în doză minimă, dar suficientă, lucrările ce contribuie, datorită ereticilor, la „infectarea" ţinutului Sabarthes şi Aillon. Chiar de la început, hîr-tia adusă pentru a fi folosită alături de pergamentul devenit prea rar, nu a putut decît să dezvolte acest proces epidemic. între cultura savantă şi cultura populară există aşadar legături şi schimburi reciproce ; acestea sînt înlesnite de răspîndirea, fie şi foarte modestă, a cîtorva cărţi. Numai că schimburile acestea reciproce sînt mult mai lente, mai aleatorii decît cele de astăzi.

Deşi există, fiind la început şi foarte puţine, cărţile sînt ceva de mare preţ. Respectul arătat faţă de ele de către analfabeţii satului este corolarul stimei, emoţionante şi hotărîte, 42

pe care aceştia o au faţă de ştiinţă şi de oamenii învăţaţi. Guille.mette Maury, din Mon~ taillou, exilata In Catalonia, este topită du admiraţie faţă de Raymond Issaura, parjait din Larcat : ştie să ţină predici, ştie o mulţime de lucruri despre ' credinţa noastră (II, 63). Dincolo de acest Raymond Issauva, Patroana mărturiseşte că respectă cartea catara (scrisă de Siîntul Părinte în înaltul Cerului), îndemnată fiind de Guillaume Belibaste m. Incît, un catar dintre cei de seamă, fără cărţi, este ca un soldat fără puşcă ; Raymond de Castelnau, îMrfait, vreo patruzeci de ani, roşcovan, cu părul alb, destul de înalt, accent din Toulouse, le spune ciobanilor din Montaillou (care vor fi uluiţi) cit de tare regretă : mi-avi lăsat cărţile la Castelsarrasin (II, 475).

Cărţile acestea sînt cu adevărat preţioase, căci aproape nimeni nu se atinge de ele. In sat (cu excepţia catarilor de seamă) numai sau aproape numai preoţii au sau iau cu împrumut cărţi şi sînt în stare să le citească. Preotul Barthelemy Amilhac are o carte de rugăciuni, care, în închisoare, îi atrage batjocura albigenzului Bernard Clergue1!). Barthelemy se gîndise, de altfel, să-şi amaneteze cartea, sau s-o vîndă, ca să poată fugi la Li-moux cu iubita (I, 247). Un preot gascon, întîlnit de Pierre Maury, şi despre care nu ştim decît că este dintr-o familie bogată, că avea treizeci de ani, ochii verzi şi părul închis, posedă „cartea despre credinţa ereticilor", legată în. piele roşie (II, 188, 383, 484). La Junac, sat de ţărani şi de fierari munteni, situat în Vicdessos, vicarul permanent Amiel de Rives are o „carte de omilii", sau măcar are acces la cititul acestei cărţi, care poate că aparţine bisericii parohiale (III, 7—10). Extrage din ea interpretări eretice, pe care apoi le predică în biserică, în prezenţa preotului, a seniorului local şi a unei mari mulţimi de enoriaşi. La Montaillou, o parte din prestigiul şi din puterea charismatică a pre43

I

otului Pierre Clergue i se trage de la faptul că, o vreme, a avut în mînă „calendarul", numit şi „cartea ereticilor", pe care i-1 împrumutase Guillaume Authie (1, 315 ; 375 ; I, 292; II, 504). Aceste diverse denumiri, ale uriei singure cărţi, parcă ar arăta că era vorba într-adevăr de un calendar, „urmat sau precedat, în acelaşi volum, de un mic text religios" -°. Ne aflăm în tradiţia directă a ceea ce mai tîrziu va deveni „literatură populară" : se ştie foarte bine că, pe ia 1700, „micile cărţi albastre" *, vor amesteca şi ele calendarul cu almanahul şi cu religia. Oricum vor fi stînd lucrurile, această carte unică (scoasă din biblioteca itinerantă a fraţilor Authie, care numără trei volume2I)

nu a stat prea mult la preot. După ce a citit-o în faţa altora, în lungile seri de la Montaillou, a trimis-o, prin Guillaume Belot, proprietarilor ei legitimi. Prezenţa trecătoare a acestei cărţi în oslal Clergue a fost, pentru sat, un eveniment : ea va reţine atenţia a patru martori, printre care şi Raymonde Arsen, slujnică, analfabetă. Ciobanul Jean Maury, la rîn-dul său, lasă să se înţeleagă faptul că acestui „calendar" i se datorează convertirea completă la catarism a celor patru fraţi Clergue, cu preotul în frunte (II, 504). Într-adevăr, pentru Bernard Clergue, care, la Montaillou, trecea drept „învăţat" (II, 302), se poate ca impactul livresc să nu fi fost prea însemnat. Iar pentru fratele său preotul care, prin definiţie, dispunea de un minimum de „bagaj" intelectual, influenţa scrisului era un lucru de la sine înţeles --.

Uneori circulau, printre montalionezi, şi alte cărţi, în doză infimă, datorită unor catari ca fostul ţesător Prades Tavernier. Intr-o zi, povesteşte Guillemette Clergue, ara vrut să-mi duc catîrca la cîmp, ca să adun nişte napi; trebuia însă să-i dau mai întîi fin animalului.f f Am intrat deci în şura de fîn şi de paie a ma-
,\

Literatură „de colportaj" (N.t.)



rţiei învie,, ca să.iau ce-mi .trebuia. Mă feream însă: .de .fratele meu, de frică să -nu. mă împiedice să iau fîn. L-am zărit, sus în şură, pe Prades Tavernier, aşezat: citea la lumina soarelui, dintr-o carte neagră, lungă de o palmă. Surprins, Prades s-a ridicat de parcă ar fi vrut să se ascundă, şi mi-a zis :

Tu eşti, Guillemette ? Iar eu i-am răspuns :

Da, Domnule, eu sînt (I, 304—341).

Oare Prades Tavernier ţinea cartea pe dos, numai ca să-i (fiind poate analfabet) crească în ochii acestei fete de la ţară, prestigiul lui de fost-ţesător, ajuns catar de seamă şi ,.Domn" ? Această presupunere jignitoare este puţin probabilă. Prades nu ştia latineşte ; dar poate că ştia să citească limba vulgară -3.

Lectura cărţilor suspecte la Montaillou nu era un exerciţiu solitar. Catarii de seamă, alfabetizaţi şi hărţuiţi, îi făceau să se bucure de ea din cînd în cînd, pe ţăranii analfabeţi, în timpul lungilor seri petrecute în domus: într-o seară, povesteşte Alazaîs Azema (văduvă şi negustorească ambulantă de brînză), pe vremea cînd mă întîlneam cu ereticii, am intrat în casa lui Rainnond Belnt, fără să ştiu că atunci erau acolo şi nişte eretici. I-am găsit în casă, stînd Ungă foc, pe ereticii Guil-laume Authie şi Pons Stere : mai prau de fată şi Raymond, Bernard şi Guillaume Belot, cei trei fraţi, precum şi mama lor, Guillemette „Belote". Guillaume Authie, ereticul, citea dintr-o carte şi le vorbea celor prezenţi... îi evoca pe sfîntul Petru, pe sfîntul Pavel şi pe sfîntul Ion, apostolii;

m-am aşezat şi eu pe o bancă, alături de Guillemette ; fraţii Belot stăteau pe o altă bancă; şi ereticii pe o a treia. Pînă la sfîrşitul predicii (I, 315). Mică scenă cu lecturi obişnuite şi catare, în timpul lungilor seri de la ţară... : este perfect redată de negustorească de brînză Alazaîs : fiecare este în banca

sa, femeile de o parte, victime ale segregaţiei ; bărbaţii, de cealaltă : toţi ascultă adevărul care curge din carte şi din gura lui Guillaurne Authie, ca un firicel de miere'-''.

în tîrguşoarele mai urbanizate şi mai distinse decît satul cu cruci galbene, se găsesc, în afară de preot şi de parjait, simpli laici care, alfabetizaţi, sînt în stare să citească în occitană, ba chiar şi în latină. Acum nouăsprezece sau douăzeci de ani, povesteşte Ray-mond Vayssiere, din Ax-les-Thermes23, stăteam la soare în spatele casei, pe care o aveam pe vremea aceea la Ax (am vîndut-o mai tîr-ziu Allemandei, ibovnica celui care acum este preot la Junac); ceva mai încolo, Guillaume Andorran citea cu glas tare o carte, pentru mama sa GaiUardc. Am întrebat:

Ce citiţi ?

Vreţi să vedeţi ? mi-a. răspuns Guillaume.

Da, a7n spus eu.

Guillaume mi-a adus cartea şi arn citit; — La început a fost Cuvîntul...

Era o „evanghelie", în latineşte şi romanică, unde se aflau multe lucruri pe care le-am auzit de la ereticul Pierre Authie. Guillaume Andorran, după cite mi-a spus el, îşi procurase cartea de la un anumit negustor...

Studiul despre carte, sau despre ceea ce îi ţine locul, la Montaillou şi în alte sate sau tîrguri, ne pune, neapărat, pe pista opoziţiei oraş/sat. în secolul al XVIII-lea, cînd Nicolas Retif va trece de la Sacy şi Nitry, la Auxerre sau la Paris, va simţi vigoarea acestui contrast. In ferma tatălui său, la Sacy, Nicolas Retif va citi literatura de colportaj care circula atunci, Robert le Diable, o veche biblie galică, şi marea carte a Colindelor din Franţa; dar, din momentul cînd va păşi pe caldarîmul din Auxerre, va fi confruntat cu Corneille, Racine, Moliere, cu autorii latini şi laici... In secolul al XlV-lea, fondul de cărţi în circulaţie era infinit mai mic decît pe vremea Luminilor —

din motive cunoscute ! însă opoziţia este de ne atunci evidentă : la Pamiers, maro oraş din partea locului, homosexualul Arnaud de Verniolles citeşte Ovidiu ; există evrei refugiaţi, oameni din Vaudois rezidenţi-11, dascăli de'şcoală şi de pension, fiecare cu minuscula, dar îndrăzneaţă lui bibliotecă. în schimb, la sat nu pătrund decît cîteva cărţi religioase, catolice, în ţinutul din vale ; şi catare, la munte. Acest drept al primului ocupant, exercitat de rarele lucrări albigenze, a favorizat modestele victorii ale ereziei în Haute-Ariege.

Micul număr de cărţi disponibile, active şi totodată rarisime, ne trimite la

structurile analfabetismului, ale alfabetizării, ale acultu-raţiei, evocate mai înainte. Să distingem, de sus în jos, la Montaillou şi printre gînditorii lui :

A. O elită alfabetizată şi „charismatică", re prezentată numai de fraţii Authie şi de cîţiva parfaits ca Issaura sau Castelnau, care circulă în diaspora catalană. Aceşti oameni sînt capa bili să Iacă distincţia între cele două scripturi ; cea rea, mincinoasă şi bolnavă, care emană de la Biserica de la Roma ; şi cea bună, cea care mîntuie sufletele, cunoscută de catarii de sea mă ; aceasta vine fireşte de la Fiul Domnului ■(HI, 236 ; II, 504).

B. O elită alfabetizată, vag latinistă, dar care nu este învestită cu o charismă specifică. în afara satului Montaillou, în sate care nu se prea deosebesc de al nostru, ea este destul de bine descrisă de texte : la Goulier (Ariege), un Bernard Franc, cultivator autentic, care-şi prăşeşte meiul ca oricare alt om, se dovedeş te, cu acelaşi prilej, cleric, învestit de ordi nele minorite, şi latinist : într-o duminică, acum patru ani, povesteşte Raymond Miegeville, din Goulier, se făcuse slujba în bise rica Saint-Michel, din Goulier. Rămăsesem în sanctuar, Ungă altar, împreună cu Arnaud Augier, Guillaume Seguela, Raymond Subra, 47

Uernard Măria şi Bernard Franc, toţi din Cwn-lit;r. Atunci, Urmară Franc şi Arnand Augier, care erau clerici, au început să discute în la~ lină ; noi ceilalţi, laicii, ale căror nume lc-ain y.pus, nu puteam rnicleyc, ce-şi vorbeau cei doi. Deodată, după discuţia aceasta în latineşte, Bernard Franc a început să vorbească hi limba vulgară; şi a spus :

— Sint doi dumnezei ! umd bun, celălalt, rău.

Atunci, noi am protestat... (II, 351).

(IU . După cum vedem, pentru un ţăran ca Raymond Miegeville, distincţia latin, vulgar corespunde pur şi simplu contrastului cleric/laic. Tot astfel, la Ax-les-Thermes, preotul loca] este considerat de ţăranii din împrejurimi ca fiind în stare să-i scrie (în latineşte) episcopului de care ţine (II, 358) ; la Montaiilou, la fel stăteau lucrurile cu preotul Clergue şi cu urmaşul sau înlocuitorul lui, Raymond Trilh 'll.

C. Mai jos de clericii latinişti, care puteau foarte bine să nu fie decît nişte plugari obişnuiţi, se afla un alt nivel de cultură : cel a] laicilor celor mai cultivaţi; aceştia erau în stare să citească un text, cu condiţia să nu fie scris în latineşte, ci în limba occitană, „vulgară". Acestor oameni li se spunea sine Utteris, fără învăţătură (latină). După părerea oamenilor simpli, prestigiul acestor alfabetizaţi de zona a doua era hotărât inferior aceluia al latiniştilor. Ca să ne convingem, este deajuns să ascultăm tonul condescendent cu care crescătorul de oi Raymond Pierre vorbeşte despre ex-ţesâtorul Prades Tavernier (II, 416 ; I, 100), care a fost cocoţat la rangul de parfait fără ca cineva să fie prea sigur că el are cunoştinţele necesare pentru aceasta : Pierre,

Guillaume şi Jacques Authie, spune Raymond Pierre, sint oameni înţelepţi; multă lume ţine foarte mult la ei. Făcîndu-le daruri, cel ce dă se simte bine. De aceea, fraţii Authie primesc atîţea daruri de la oameni, şi nu le lipseşte nimic.

Andre Prades Tavernier2®, dimpotrivă, nu este preţuit la fel de mult; nu ştie latineşte *; arc mult mai puţine cunoştinţe şi prieteni decît au fraţii Authiâ; iată de ce este sărac; trebuie aşadar să i se facă daruri, ca să-şi facă rost de haine, de cărţi şi de ce îi mai trebuie...

Text remarcabil ! Prades Tavernier poate citi cărţi, însă acest fost lucrător manual nu are nici'educaţie, nici învăţătură latină. Micile şi marile daruri nu se îndreaptă aşadar către el : banul la ban trage. Autodidact, Prades Tavernier se simte, din această pricină, adînc frustrat faţă de fraţii Authie29 ; pentru el, în cadrul sectei, aceştia au de partea lor ştiinţa şi bacşişurile. Latina este, din punctul lui de vedere, „bariera şi nivelul".

D. în sfîrşit, o ultimă frontieră îi desparte, în sat, pe cei cîţiva indivizi alfabetizaţi, în limba vulgară, de vulgum pecus, de analfabeţi. Ea reprezintă, totodată, o realitate culturală. Se pare însă că nu suscită fricţiuni, nici răniri prea grave de amor propriu, între oamenii ce se găsesc de fiecare parte a acestei ultime bariere. Dacă ne gîndim bine, ei aparţin aceleiaşi lumi.

Masa populaţiei analfabete pune probleme impVesionante în ceea ce priveşte transmiterea ideilor venite din cărţi : la Montaillou, din aproximativ 250 de locuitori, nu văd decît patru persoane tu siguranţă alfabetizate30 ; două sau trei dintre ele, poate, au vagi cunoştinţe de latină. Să ne gîndim că o ex-castelană, chiar şi ea, se dovedeşte a fi analfabetă, spre deosebire de fiicele ei, care nu sînt : nu este în stare să-i trimită bileţele dulci iubitului ei, care ştie carte ; este silită să-şi transmită mesajele printr-un copil, care vorbeşte cu gura, şi poate chiar şi cu mîinile 3l.

în aceste condiţii, legăturile pur orale, dintre carte şi public, capătă o importanţă excepţiFr. : „ii est ignorant des lettres".



onală : din zecile de seri eretice petrecute do oameni laolaltă, care cu certitudine au avut loc la Montaillou şi în alte părţi, doar două sînt atestate că au avut loc la Montaillou şi în alte părţi, doar două sînt atestate că au avut loc, fără nici o îndoială, cu cartea ţinută în mînă de către parfaits (a se vedea supra). Celelalte seri lungi petrecute împreună se caracterizează printr-un discurs pur „verbal", în sensul cel mai strict al cuvîntului : el se scurge de la_ parjait pînă la credincioşi, pînă la simpatizanţi, fără să apară vreun pic de text scris sau citit. în cele mai multe cazuri, cartea, ca obiect material, nu se manifestă la Montaillou decît ca să fie pusă cîteva minute deasupra capului unui bolnav în agonie, în ultimele clipe ale consolării. Sau (în afara satului

Montaillou), cartea joacă rolul de obiect privilegiat pe care martorii, prietenii sau conjuraţii rostesc jurăminte 3-. De fapt, de cele mai multe ori, binele, sau „be" cum spun ereticii, se capătă nu cu ochii ci cu urechile : avem sau nu avem priceperea binelui;;;î *. De aici, importanţa memoriei, vizuale şi auditive, foarte dezvoltată la montalionezii noştri, în lipsa arhivelor scrise. Oe aici, de asemenea, greutatea pe care o are predica ; ca şi elocinţa, destinată, într-un Sud ce va rămîne atîta vreme analfabet, să fie valoare cardinală în viaţa politică şi religioasă. Cînd i-ai auzit vorbind pe ereticii cei de seamă, spune Raymond Roussel, intendentul castelului din Montaillou, nu te mai poţi lipsi de ei, este ca un drog, eşti unul da ai lor pentru vecie (I, 219). Adevărul este că Pierre Authie, ca şi fiul său Jacques, cu gura îngerească, vor lăsa amintirea unor oratori extraordinari, cu mult superiori, dacă ne luăm după ţărani sau după păstori, elevului .lor Guillaume Belibaste, a căru; „elocinţa" va da la iveală o mare mediocritate 3i.

——— * Fr. .,1'entendement du bien" ; cntendement, din familia verbului entendre, a pricepe, a înţelege, dai1 şi a auzi (N.t.)



Ereticul de seamă, C?ură de aur sau Gură de înger, putea deci să spună cartea pentru ascultătorii săi analfabeţi. însă, între „scris" si oral", se mai stabileau şi alte circuite. Să luăm exemplul unui concept oarecare (foarte îndrăzneţ în condiţiile epocii) pe care îl vedem circulînd, din cînd în cînd, printre meşteşugarii şi ţăranii din valea superioară a rmlui Âriege : el proclamă eternitatea lumii, nici mai mult nici mai puţin. Ideea aceasta are, bineînţeles, temelii folclorice. Insă ea apare de asemenea (datorită transmiterii verbale) dintr-un fond de cultură livrescă, literară şi filosofică ; el este retransmis poporului de către nişte pedagogi cu idei primejdioase : Arnaud de Savignan, cioplitor de piatră din Tarascon-sur-Ariege, pretinde, spre deosebire de creştinism, că lumea nu a avut un început şi că nu va avea nici sfîrşit. întrebat asupra provenienţei acestei teze, el vorbeşte de doua surse :

un proverb popular şi local (Dintotcleauna şi totdeauna, bărbatul s-a culcat şi se va culca cu nevasta altuia);

învăţătura — de origine probabil livres că — căpătată de la bunul lui dascăl Arnaud Tolus, pedagog de şcoală la Tarascon (I, 163, 165).

Un alt exemplu : influenţa trubadurilor. Aceasta nu prea are de a face, cel puţin direct, cu Montaillou şi satele similare : Registrul lui Jacques Fournier (care nu este exhaustiv din acest punct de vedere) nu o înregistrează, ca atare, în afara castelelor, în această epocă tîrzie, derit la Pamiers. Chiar şi în acest context urban, totuşi, şi oricare ar fi micile biblioteci ale marilor case senioriale, propagarea poemului se face, în mod esenţial, pe cale orală : la Pamiers, chiar în corul bisericii, lumea îşi şopteşte şi murmură Cobla de Pierre

Cardenal (III, 319).

51

Cartea ca atare se poate situa la originea, îndepărtată sau apropiată, a anumitor curente religioase, sau chiar folclorice : nu se afla, totuşi, în centrul procesului de reproducere a culturii la Montaillou ^ Factorii esenţiali sînt alţii. Printre ei figurează, bineînţeles, transmiterea directă a faptelor şi a ideilor : de la tată la fiu ^ (sau de la mamă la fiică, sau de la mătuşă la nepot, sau de la frate mai mare la frate mai mic, sau de la văr mai în vîrstă la văr mai tînăr etc). Casa tatălui meu, de la Montaillou, a fost de trei ori distrusă pentru erezie, declară Pierre Maury37; şi nu am de gînd să mă căiesc: trebuie să urmez credinţa tatălui meu. Tot aşa, Jean Maury, fratele bunului păstor : aveam pe vremea aceea doisprezece ani, şi păşteam oile tatălui meu. Intr-o seară, întorcîndu-mă acasă la acesta, i-am găsit, aşezaţi Ungă vatră, pe tata, pe mama, pe cei patru fraţi ai mei şi pe cele două surori ale mele. De faţă cu mama, cu fraţii şi surorile mele, tata mi-a spus :

Philippe d'Alayrac şi Raymond Faur sînt buni creştini şi eretici de seamă. Ur mează credinţa cea bună. Nu mint... (II, 470).

Ne amintim de asemenea dialogul revelator dintre Bernaid Belibaste şi Pierre Maury, în legătură cu Bernadette, „micuţa logodnică", în vîrstă de şase ani, făgăduită lui Pierre Maury, pentru mai tîrziu, dacă vrea să se lase adoptat de viitorul lui socru :

Dar de unde ştiţi, întreabă Pierre, că Bernadette, cînd va fi mare, va pricepe ce este bine ?

Tatăl fetiţei, răspunde Bernard Belibaste, o va creşte atît de bine, incit, cu ajutorul lui Dumnezeu, va pricepe ce este bine (III, 122).

în lipsa tatălui, aşa cum am văzut, mama sau o mătuşă pot pregăti un tînăr pentru un anumit fel de a trăi sau de a gîndi. Guillaume Austatz, de exemplu, a ajuns eretic, în parte, sub influenţa mamei sale, care, la rin • dul ei, suferise influenţa directă a lui Pierre

Authiă (I, 203—-204). Mama şi fiul au stat de vorbă despre ideile misionarului catar lungi seri de~a rândul, aşezaţi lîngă foc, sau, pe drum, cînd se duceau la Carcasonne. Şi mulţi alţii, 'asemenea lui Jean Pellissier, Vuissane Te'staniere, au suferit influenţele eterodoxe, unii de la o mătuşă, alţii de la o mamă sprijinită de soţ (I, 461, 469 ; III, 86, 87).

în general, propagarea culturală nu se operează decît rareori printr-un „grup de semeni" sau de egali ; de exemplu, prin grupul de tineri, dacă grupul acesta este într-adevăr existent la Montaillou. In mod fundamental, există un privilegiu al vîrstei 38, iar dreptul de a transmite sau de a retransmite cultura este o putere care se dobîndeşte prin vechime (ca şi prin superioritatea

statutului social : preotul faţă de enoriaş ; patronul faţă de angajat ; proprietarul păşunii faţă de cel ce o închiriază etc). întreaga generaţie mai în vîrstă, în bloc, devine „învăţătoarea" colectivă a generaţiei mai tinere : pe cînd, în zilele noastre, satul, în principiu, nu va număra decît un singur învăţător.

Vechimea o poate avea un ascendent, tată, mamă, mătuşă ; dar şi un soţ, un văr mai în vîrstă, sau, pur şi simplu, un patron : Vărul meu Raymond Maulen, spune Pierre Maury 3U, s-a înţeles cu (crescătorul de oi) Raymond Pierre, că voi rămîne (ca cioban) în casa acestuia pentru ca numitul Raymond Pierre să mă poată face să împărtăşesc credinţa ereticilor. Chiar şi stratul de vîrstă al tinerilor, în măsura în care se manifestă ca atare — adică destul de puţin —, funcţionează, cultural, de la tînăr mai vîrstnic la tînăr mai puţin vîrstnic, prin reţeaua „orizontală" sau „cvasiorizontaîă" a prietenilor, a cumnaţilor şi a verilor. Fraţii Belot, tineri încă celibatari, îi imping la cata-rism pe „tovarăşii" (socii) lor mai tineri (cinci-sprezece-optsprezece ani), cum ar fi Pierre Maury şi Guillaume Guilhabert.

53

S-a remarcat, fără îndoială, că, la Monta-illou, bătrîneţea masculină este ambigua : eu vremea, daca .se lungeşte px-ea mult, ea sfir-şeşte prin a mina prestigiul masculilor in vîrstă, şubreziţi de bătrîneţe. Deşi categoria cea mai vîrstnicâ este pusă astfel „pe tuşă", nu este mai puţin adevărat că, altfel, privilegiile vîrstei adulte sau mature conferă o predominanţă ideologică şi culturală. Chiar şi între tineri. Chiar şi cînd este vorba de păreri neobişnuite, sau revoluţionare (pentru epocă). Acum vreo douăzeci de ani, povesteşte Raymond de l'Aire, din Tignac, cumpărasem nişte iarbă sau fîn, necosit, dintr-o păşune care se afla... aproape de Junac, şi care aparţine lui Pierre Rauzi,. din Caussou. Ne-am înţeles să . ne întîlnim într-o zi anume, la păşune, ca să cosim iarbă. Cînd ne-am întilnit acolo, el venind de la Caussou, iar eu de la Tignac, Pierre Rauzi a început să-şi ascută coasa ca să cosească iarba de pe păşune, hi timp ce-şi ascuţea coasa, mi-a spus :

— Crezi că Dumnezeu sau Preafericita Mă ria înseamnă într-adevăr ceva ?

Iar eu i-am răspuns :

— Da, desigur, cred acest lucru.

A tunci Pierre mi-a spus :

— Dumnezeu şi Preafericita Măria nu sînt nimic altceva decît lumea vizibilă care ne în conjoară ; nimic altceva decît ceea ce vedem şi auzim noi.

tntrucît Pierre Rauzi era mai în vîrstă decît -mine, am socotit că mi-a spus adevărul ! Şi am rămas cu această credinţă şapte sau zece ani, sincer convins că Dumnezeu şi Fecioara Măria nu erau nimic altceva decît această lume vizibilă care este în jurul nostru *-'.

Raymond de l'Aire era, de altfel, obişnuit cu aceste semne de respect faţă de cei mai în vîrstă ; într-o zi, pe cînd păzea catîrii, îm->: preună cu omonimul şi consăteanul său Guil-2" laume de l'Aire, din Tignac, acesta a dat dru54

mul unui măgar să pasca într-un cîmp de erîu, înalt (era luna mai), pină şi-a umplut burta. Cînd Raymond s-a neliniştit văzînd paguba făcută de catîr, Guillaume i-a răspuns :

Este firesc să mănînce, căci catîrul arc

suflet bun, întocmai ca proprietarul acestui cîmp. Este la fel de bine. dacă mănîncă el griul, ca atunci cînd îl mănîncă proprietarul ! (II. 129).

Pe vremea aceea, Raymond era pesemne copil sau adolescent. A acceptat încă o dată ca adevărate — şapte sau zece ani ! — vorbele prea puţin ortodoxe spuse de unul mai în vîr-stă ca el, care, de altfel, era tovarăşul lui de muncă :

— L-am crezut, va povesti mai tîrziu Raymond, deoarece Guillaume l'A'tre era meii •mare dccît mine.

Din partea lui Raymond, purtarea aceasta nu era o prostie. Credea, ca un materialist ce era fără să ştie, că sufletul animalelor este totuna cu cel al oamenilor, de vreme ce amîn-două nu sînt altceva decît sînge. Autoritatea conferită interlocutorilor săi de vîrsta lor mai respectabilă, venea pur şi simplu să sprijine zdravăn, în mintea poate cam nebunatică a tinăruiui Raymond, prezumţiile unui naturalism simplist : Dumnezeu este lumea, credea, pe deplin convins, micul păzitor de ca-tîri ; atît sufletul omului, cit şi cel al animalului este o alcătuire pe bază de sînge ; între ele nu este o deosebire capitală.

Cultura trece de la cel mai în vîrstă la cel mai tînăr. Traseul invers, care ar face ca aculturaţia să meargă din aval în amonte, pare greu de străbătut 'li. Am evocat mai înainte cazul Jeannei Befayt, care a fost reconvertită la credinţa catolică în timpul exilului catalan. Nu găseşte nici o înţelegere la mama ei Emer-sende, o bătrînă ţărancă albigenză din Montail-lou -;-, îndt, mama catară şi fata catolică ajung

55

să se ia la bătaie. Chiar cînd un copil de sex bărbătesc este preot, avînd deci n marjă bună de superioritate culturală, înriuriiva Jui asupra tatălui şi a marnei, care au rămas plugari în sat, se dovedeşte dintre cele mai limitate. într-o zi de sărbătoare, povesteşte Guillemette Clergue43, stăteam în piaţa satului, cu fetiţa mea în braţe... în apropiere de casa tatălui meu, în stîna acestei case, se afla Guillemette Jean, soţia lui Pierre Jean din Prades, şi sora mamei' mele. M-a strigat... şi mi-a zis :

— Aş fi vrut să vorbesc cu fratele meu Prades Tavernier (le parfait)...

Ereticii, sau cei mai de seamă dintre ei, mîntuie sufletele. Insă preoţii îi persecută pe eretici.

Şi mătuşa a adăugat:

— Dacă fiul meu Pierre Prades, care este preot şi care acum locuieşte la Joucou'1'', ar afla vreodată că am venit aici ca să stau de vorbă cu Prades Tavernier, n-ar vrea să mă mai vadă şi nici să-mi facă vreun bine.

Preotul Pierre Prades, îşi încheie Guillemette Clergue povestirea, a adus-o mai tîrziu pe mama sa Guillemette Jean la Joucou, unde a trăit pînă la moarte. Preotul a făcut acest lucru deoarece înţelesese foarte bine că, altfel, mătuşa mea ar fi trecut de partea ereticilor.

în cazul Guillemettei Jean, influenţa fiu-lui-preot nu este efectivă decît datorită con-strîngerii finale reprezentată de coabitare ; mama nu este nicidecum convinsă de superioritatea intelectuală a vlăstarului ei : Pierre Prades nu o înrîureşte decît cu forţa.

Şi chiar şi aşa, îşi atinge oare scopurile ? O sileşte pe, mama lui, cu chiu cu vai, să nu-i mai întîlnească pe catari. în cazul lui Raymond de Laburat, ţăran-crescător de animale din Quie, influenţa fiului-preot este în mod vădit neglijabilă. Raymond, care a avut contacte



catare, este puternic anticlerical : are motive foarte precise să fie astfel, deoarece dijma „carnelages" îi ia atît de multe oi, încît a ajuns s-o urască. Acest mîncător de preoţi are un fiu, care a îmbrăţişat cariera ecleziastică ; dar care nu a îmblînzit totuşi inima tatălui său. Aş vrea ca toţi clericii să moară, strigă Raymond într-un acces de furie împotriva dijmelor, inclusiv fiul meu, care este preot/|5.

Această slabă influenţă a fiilor, chiar cînd sînt clerici, asupra autorilor vieţii lor, este cu atît mai interesantă cu cît, în general, clerul parohial şi presbiterial, în ciuda unor moravuri prea puţin cucernice, se bucură de o mare înrîurire culturală (în sensul antropologic al termenului), pe cursul superior al rîului Ariege. însă regula potrivit căreia influenţa tată-fiu este cu sens unic pare să fie cea mai puternică : bătrînul catar Pons Clergue nu se lasă nici el convins de avatarurile ultime şi procatolice ale fiului său, preotul Pierre. Un tată, la bătrîneţe, poate fi asuprit de fiii săi '5fi. Dar nu acceptă totuşi să se convertească la ideile acestora cînd ele se deosebesc de propriile lui idei. Ţăranii masculi, la rigoare, se pot lăsa duşi de nas, ideologic vorbind, de nevestele sau de soacrele lor 'a. Niciodată de fiii lor 48.

Recunoaştem aici, desigur, patterns-uvile autoritare ale casei (domus) din Ariege, care consacră prepotenţa generaţiei superioare (taţi şi, dacă este cazul, mame) asupra generaţiei inferioare (fii şi fiice). Dar, lăsînd de o parte talentul, nu este acesta unul din motivele marelui succes al propagandei

fraţilor Authie ? Misionarii catari din Ax-les-Thcr-mes nu arată ca nişte tineri dornici să-şi con-convertească tovarăşii de-o seamă cu ei, sau pe cei mai în vîrstă dccît ei. Cei trei Authie, Pierre şi Guillaume (fraţi) şi Jacqucs (fiul lui Pierre) alcătuiesc o frăţie-domus ambulantă şi de prestigiu : se deplasează ca să conver



tească la credinţa ei alte domus, mai puţin ilustre, însă sigure de drepturile pe care le au. Procesul de conversiune se produce molecular, de la putere la putere ; iar principiul subordonării fiilor faţă ele tată şi al tinerilor faţă de cei care sînt mai puţin tineri este salvat, şi de o parte şi de alta.

Cultura montalioneză se produce deci si se reproduce cu ajutorul structurilor ierarhice ale societăţii locale, fără o masivă intervenţie a scrisului. Intr-o serie de lucrări, devenite clasice, Maurice Agulhon a descris sociabilitatea aceasta meridională care este cel dintîi factor, pentru transmiterea religioasă sau folclorică şi pentru politizarea satului occitan-provensal, din secolul al XVII-lea pînă în al XlX-lea™. îndelung evocate de istoricul din Aix, confreriile de penitenţi fuseseră anticipate, de organizaţii similare, în timpul Renaşterii ; ele continuă să existe între 1550 şi 1700, în vastul spaţiu cu complexe baroce care se întinde de la Toulon la Toulouse : se specializează în îngroparea cadavrelor sărace şi în defilările ad hoc la care participă cagularzi şi orfani, însoţite de dangătul citadin al clopotelor ce sună pretutindeni, cît se poate de tare, în oraşele cu sute de clopotniţe. In secolul al XVIII-lea, în orizontul, devenit mai puţin sumbru, al civilizaţiei rococo, în timp ce moartea slăbeşte puţin intensitatea formidabilei sale strînsori, aceste confrerii penitente se reconvertesc parţial la gastronomie şi petreceri ; se vor orienta chiar şi către lojile masonice şi către ateism.

Se înţelege de la sine că sociabilitatea meridională, sau sociabilitatea, pur şi simplu, se dovedeşte foarte animată în satul Montaillou al anilor 1300. Dar nu are nicidecum formele îndoliate sau surîzătoare pe care le va căpăta în Occitania, mai •tîrziu, pe vremea cînd cagulele vor fi la putere. La Toulouse, şi în oraşele majore ale lumii occitane, existau, chiar din secolul al XlV-lea, o mulţime de confrerii cen

trate pe ajutorarea semenilor, pe meserii, pe

cultul sfinţilorh0. Militantismul urban al ordinelor de călugări cerşetori contribuia şi el la această socializare frăţească. Insă la Montaillou, influenţa Fraţilor minoriţi nu prea era evidentă : era zvîrlită către nord, în ţinutul de jos, departe de satul cu cruci galbene ; sau mai la sud, în tîrgurile catalane, cum ar fi Puig-cerda ;''. Nu pătrundea decît întîmplător în regiunea Aillon. Preotul

Clergue îşi îndeplinea, desigur, oarecum conştiincios, grosul treburilor sale clericale ; pentru Sfintele Taine, avea întotdeauna dugheana deschisă, dar era prea absorbit de activităţile lui extrapreoţeşti, pe lingă frumoasele lui enoriaşe, ca să mai aibă timp, sau mai curînd grijă, să înrădăcineze, în sat, o sociabilitate de confrerii religioase. Nimic nu indică însă că preoţii din parohiile vecine, mai ordonaţi totuşi sau mai puţin pitoreşti decît Clergue, ar fi încurajat o devoţiune cu confrerii, în celelalte sate de pe cursul superior ai rîului Ariege. De altfel, preoţii se pricepeau mult mai puţin ia genul acesta de activităţi decît Fraţii cerşetori, care sînt marii absenţi din munţii noştri. O dată în plus, şi din pricina acestui vid de organizare pe care avea să-1 umple curînd mişcarea albigenză, structura sociabilă prin excelenţă avea să fie casa (domus). Iar în orarul casei, adunările de după cină.

Vom da, la început, un exemplu concret de astfel de adunare : are loc la Ascou, aproape de Ax-les-Thermes. Ambianţa pur ţărănească şi criptocatară o face să se asemene cu serile analoage — mai "puţin cunoscute de noi — care se desfăşoară la Montaillou : într-o seară, Raymond Sicre, din satul Ascou, avusese mai înainte cu nevastă-sa o scenă de menaj deosebit de reuşită52 ; dintr-o dată, o face pe aceasta „scroafă bătrînă", sau truiassa. Apoi se calmează şi iese din casă ca să se mai uite pe la animale. Trece prin faţa casei lui Jean-Pierre Amiel : acesta (cap de domus ?) trăieşte împre-'



ună cu mama sa Rixende Amiel (această Rixende, cu şase ani în urmă, părăsise satul împreună cu soţul ei Pierre Amiel : plecarea se explica, potrivit gurilor rele, prin faptul că Pierre era lepros; sau, dacă ne luăm după alţii, deoarece cuplul este eretic. Orice va fi fost, Rixende se întorsese după cîtva timp singură şi avea să locuiască, fără soţ, în casa fiului ei. Pierre Amiel dispăruse : nimeni nu ştia unde, nici cum).

Aşadar, Raymond Sicre, ajuns în faţa casei Amiel, vede lumină înăuntru : aceasta înseamnă că se stă la taifas ; după cîte se pare, el nu fusese invitat. împins de curiozitate, Sicre deschide uşa, dar nu izbuteşte să distingă cine sînt oaspeţii lui Amiel, din pricina unei bourrasse (perdea dintr-o ţesătură grosolană), care atîrnă de la acoperiş pînă în josul uşii. Totuşi, Sicre intră. Fără să se arate, ascultă cu indiscreţie ce se spune acolo. Deocamdată, oamenii trăncănesc despre mîncare, în special despre pîine.

Mă tem, spuse Rixende Amiel către oas peţii săi, făcînd pe modesta, că pîinea pe care am pregătit-o pentru voi nu v-a plăcut. Noi, femeile de la munte, nu avem site dese. Nu ştim nici măcar cum se frămîntă o pîine bună !

Mei vorbă, îi răspunse oaspetele necu noscut, pîinea dumitale este bună şi frumoasă.

Sînt bucuroasă că v-a plăcut plinea mea, a încheiat Rixende, măgulită.

Mai curios ca oricînd, Raymond Sicre vrea să ştie cine sînt cei ce vin să stea de vorbă în casa familiei Amiel. Ceea ce face el atunci ne va arăta mai bine decît un lung discurs precaritatea cocioabei ţărăneşti unde are loc adunarea : m-am dus, povesteşte Sicre, în colţul casei, Ungă uşă. Am ridicat cu capul o bucată din acoperiş. Am avut totuşi grijă să nu-l stric. Atunci am văzut (în bucătărie) doi bărbaţi aşezaţi pe o bancă. Erau cu faţa la foc, cu spatele la mine. Aveau glugi pe cap, aşa că nu le-am putut vedea faţa.

60

Ce bună şi frumoasă este brînza asta, a spus unul din ei (între timp, conversaţia se ridicase deci de la pîine la brînză).

__ în munţii noştri se fac brînzeturi foarte bune, riscă Jean-Pierre Amiel.

_- Nu, răspunse interlocutorul lui, cam nepoliticos, sînt mai bune in munţii de la Orlu si Merens.

întrucît tema brînzei nu putea duce la conversaţii nesfîrşite, celălalt necunoscut cu glugă albastră începe să vorbească despre „peşti". Şi continuă :

La fel de buni ca brînza au fost peştii pe care ni i-aţi dat l Într-adevăr buni !

Da, aşa este, reia prima glugă albastră, prinzînd mingea din zbor. Au fost mai buni şi mai proaspeţi decît cei pe care-i găsesc de obicei în valea Ascou şi în valea Orlu*'1.

Cel ce mi-a trimis aceşti peşti a făcut o faptă bună, intervine Rixende, mare bucătă reasă, care a pregătit bucatele pentru oaspeţii ei de o seară. .Şi Gaillarde d'Ascou a fost tare bună cu mine. Ea mi-a pregătit uleiul pentru peşte. L-a pregătit pe ascuns, căci nu mai putea de frică ! Femeia aceasta ar fi foarte bună; mai bună decît toate celelalte femei din sat. însă îi este atît de frică de bărbatul ei...

Gaillarde aceasta este o femeie de treabă, se învoieşte una din glugile albastre ; însă bărbatul ei este un ţăran amărît, chelbos, bi got şi cu urechile tăiate.

încurcată, Rixende, susţinută de fiul ei, încearcă să-1 apere pe bărbatul vecinei sale, pe care totuşi îl calificase, puţin mai înainte, de sperietoare a nevestei.

— Bărbatul Gaillardei este un om de treabă, zice Rixende ; este bun cînd stai de vorbă cu el. Este un vecin bun: nu strică semănăturile altora, dar nici nu~i place să fie stricate ale lui.

Tăcere lungă şi stingheritoare. Ca să treacă mai uşor, se bea din vinul patroanei, în cupe. Deodată, conversaţia se mai înalţă încă un pic ; se vorbeşte despre problemele locale legate de

61 , ■ . ;

biserică şi de parohie. Cele două glugi albastre, din acest moment, monopolizează discuţia orientînd-o pe nesimţite către propaganda lor. Prima glugă :

— Ar fi bine ca oamenii din Ascou şi din Sorgeat să aibă o biserică a lor. In felul acesta, n-ar mai avea nevoie să coboare pînă la bise rica din Ax-les-Thermes.

A doua glugă :

— Nu, nu sînt de acord. Este mai bine ca oamenii din Ascou să nu aibă altă biserică decît cea de la Ax. Altfel, ar creşte cheltuielile.

Oricum, preoţii din Ax şi din alte părţi nu-i învaţă pe locuitorii din Ascou aşa cum ar tre bui s-o facă. li pun să mănînce iarbă, aşa cum face un cioban cu oile lui, cînd le adună cu bîta.

Prima glugă :

— Preoţii dau foarte puţină învăţătură oamenilor. Nici jumătate (dintr-un sat) nu asis tă la predică şi nu înţelege cit de cît ce spun ei acolo...

Nu ştim ce s-a mai spus, după aceea, între cei doi Amiel şi cele două glugi. Raymcnd Sicre nu-şi mai aminteşte, cincisprezece ani mai tîrziu ; şi, oricum, şi-a părăsit foarte cu-rînd postul de observaţie de la colţul acoperişului... ca să se ducă să-şi vadă de oi (II, 387). Am ţinut totuşi să redau aproape în întregime dialogurile acestea dintr-o seară, deoarece ne arată foarte bine ce putea fi, la Montaillou ca şi la Ascou, o seară ele taifas între ţărani : este lăudată mîncarea. Este vorbită de bine vecina, şi, cu prudenţă, se spun lucruri rele despre vecini. Este pomenită absenţa unui sanctuar local şi se începe, pe nesimţite, defăimarea preoţilor din parohia cea mai apropiată. Cele două glugi, oaspeţii familiei Amiel, sînt, curn bănuieşte oricine, misionari catari. Unul dintre ei nu este altul decît notarul Pierre Authie : notarul din Ax-les-Thermes cunoaşte admirabil oamenii, moravurile, obiceiurile. El însuşi este într-o oarecare măsură ţăran, de vreme



ce îşi îngrijeşte, sau dă în grija cuiva, bovinele pe care le are : văcarul acesta intervine fără nici o greutate într-o conversaţie populară ca s_o orienteze apoi către teme anticlericale. Ele pregătesc, în mintea lui, o predică eretică. Omiliile de genul acesta sînt frecvente, cu



ceremoniile de rigoare, în lungile seri de taifas din Montaillou şi în cele ale montalionezilor în exil : micuţa colonie calară din Catalonia constituie, într-adevăr, metastaza satelor Montaillou şi Cubieres, dincolo de versantul Sud al lanţului pirenean. Sociabilitatea ţărănească şi meşteşugărească se manifestă foarte simplu, în această „colonie", în diferitele momente ale zilei : mesele şi gustările de dimineaţă şi de la prînz, şi ospeţele cu doisprezece sau

cincisprezece meseni pot da prilejul unor dialoguri cu nuanţe ideologice."Pentru un da, pentru un nu, oamenii iau şunca din cui, sau se duc la piaţă ca să cumpere peşte pentru un parfait necarnivor. Apoi, după ce şi-a procurat bunătăţile, femeia curăţă peştele şi oaspeţii se întorc înspre Belibaste 5/i, cerîndu-i : — Un discurs ! Un discurs cum se cuvine ! Le parfait, din clipa aceea, nu are altceva de făcut decît să se execute, povestindu-le ascultătorilor, care aud povestirea aceasta pentru a nu ştiu cîta oară, mitul catar al căderii.

In ciuda acestei sociabilităţi polimorfe, d-na B. Vourzay, în lucrarea inedită pe cai'e a consacrat-o locuitorilor din Ariege, ajunşi în Catalonia, a subliniat foarte bine, şi de această dată, importanţa deosebită pe care o capătă masa ele seară şi discuţiile de după ea, ca episod al formării permanente a oamenilor din popor. Masa vesperală este episodul cel mai important, pentru care sînt păstrate bucatele eele mai bune. întocmai ca Isus Cristos, care punea de o parte vinul cel bun, ca să-1 dea In sfîrşitul mesei, la nunta din Cana. Am mlncat Peştii cei mai mici, povesteşte Arnaud Sicre

ivirea* zorilor ca să se întoarcă la turma ; s-au Jus aşadar să se culce, cîte doi sau trei ia acelaşi aşternut, pe paturile disponibile din iasă •'".

Dar numai la faţa locului, la Montaillou şi în alte sate de pe valea superioară a rîului Ariege, poate fi văzut, direct, obiceiul regional de a petrece serile stînd de vorbă pînă tîrziu. In casa familiei Belot (I, 319 şi passim), fraţii Authie, cu prilejul frecventelor lor şederi şi treceri, au însufleţit cu mîndra lor elocinţă multe seri : stăteau aşezaţi, împreună cu gazdele lor, pe diferite bănci în jurul vetrei. Seri vesele, de asemenea, la părinţii lui Pierre : înconjuraţi de numeroşii lor copii, sărbătoresc Crăciunul, în 1304 sau 1305 (III, 147 şi n. 451). La Arques, acasă la Raymond Pierre, la punctul terminus, din ţinutul Aude, al transhumantei montâlioneze, Pierre Maury asistă la o mare cină în bucătăria patronului ; cină urmată de o seară lungă de taifas la care participă un parfait (III, 122, 124). Acasă la familia Belibaste, la Cubieres, Magistrul Pierre Girard, procurorul arhiepiscopului de Nar-bonne, vine să ia parte, foarte simplu, la cina unor plugari bogaţi (III, 139) ; sau, mai curînd, ia parte în modul cel mai normal, într-o lume unde toţi, mici şi mari, vorbesc acelaşi dialect, în aceeaşi regiune etnică ; într-o lume în care distanţa socială, repet, este mai mică decît avea să fie în zilele noastre între sat şi oraş. Cina cie la familia Belibaste va fi urmată de o seară lungă de discuţii cu un eretic ; Magistrul Girard, după părerea gazdelor, nu este totuşi prea suspect : drept care, imediat după masă, este poftit să se culce.

La Montaillou, cele mai bune descrieri de lungi seri de discuţii între ţărani sînt cele făcute de Jean Maury, fratele bunului păstor 58. înţîlnirile vesperale sînt onorate de prezenţa edificatoare a unui eretic de seamă ; din această

pricină, Inchiziţia îi va ancheta pe participanţi ; de altfel, ele sînt relativ banale, (II, 37). Iar ereticul (Belibaste) le spune lui Pierre şi Guillemettei Maury :

— Păstraţi peştii cei niai mari pentru cină, cinci Arnaud şi Jean Maury, fiii Guillemettei, precuvi şi celălalt Pierre Maury, fratele ei, vor veni la noi...

în altă seară, Jean Maury 55, fratele bunului păstor, aduce în spate o oaie moartă — pe care a furat-o — în vederea întîlnirii de la cina ce are loc la Guillemette Maury acasă...

După masa de seară (în casa Patroanei, ex~montalioneză), începe, la San Mateo, sea>-a cea lungă a fermierilor strînşi lîngă foc ; asistă, cînd nu sînt de gardă la turme, cei doi fii mari ai gazdei, ca şi prietenii şi rudele acesteia, printre care Pierre Maury. Micului grup li se alătură Ies parfaits în trecere, preoţii plecaţi să petreacă la vreo femeie, nişte cerşetori necăjiţi, şi femeile angajate de Guillemette în dugheana de dărăcit lină deschisă de ca. Noii veniţi îşi aduc vinul lor, ca să fie bine văzuţi (II, 24).

65

Discuţia, în cadrul acestui grup vesperal de volum variabil, are diverse subiecte. Cînd sînt oameni de încredere, se vorbeşte despre erezie ; iar cînd nu vor să vorbească despre aceasta, sau cînd o ureche străină poate înregistra cele spuse, despre altceva. In serile acestea de taifas, defilează aşadar, într-un tal-meş-balmeş, amintirile bătrînilor combatanţi ai ealarismului ; păcălelile trase Inchiziţiei de către o credincioasă mai şireată decît zbirii ; planurile de ucidere a unui trădător sau a unei fete păcătoase ca Jeannc Befayt ; apoi, pur şi simplu, problema căsătoriei fiului, cea a sănătăţii sau scoaterii de sub vrajă a turmelor etc 5(l Seara durează pînă în clipa cînd se trag concluziile, cînd tăciunii sînt acoperiţi cu cenuşă ; pentru cei mai înflăcăraţi dintre cei cărora le place dezmăţul de trăncăneală, ea se poate prelungi pînă la cîntatul cocoşilor (TII, 208). Insă coi mai puţin viteji încep să spună că trebuie să se trezească înainte de

I

adică tipice. K!u se făcea nimic special. In 1323, Jean iViaury are prilejul de a povesti două astit-l de cine, urmate de lungi discuţii, care avuseseră Ioc, prin 1307-1308, acasă la el, în satul cu cruci galbene. La prima din aceste întîlniri, asistau tatăl şi mama lui Jean, cei patru fraţi ai săi, Pierre, Arnaud, Bernard şi Guillaume (care, cu toţii, inclusiv Jean, aveau să ajungă in temniţă, mai devreme sau mai tîrziu). Mai erau de faţă şi cele două surori ale lui Jean Maury, Guillemette şi Raymonde, destinate să se mărite după aceea, foarte tinere, una la Laroque d'Olmes, cealaltă la Montaillou. ~ In afară de aceştia, mai erau doi parfaits, Philippe d'Alayrac şi Iîaymond Faur, originar din Houssillon. Sosiseră la începutul serii (recunoaştem aici stilul de lucru al

acestor parfaits, care-şi fac propaganda în grupuri restrînse, „intra-do-mus", cu efectivele uneia sau a două familii cel mult).

Jean Maur;/ avea, pe vremea aceea, doisprezece ani ; păzea oile tatălui său ; a sosit în bucătărie după toţi ceilalţi. La cină, numai adulţii de sex bărbătesc din familie — adică tatăl şi fiul lui cel mai mare, Guillaume — au stat la masă cu cei doi parfaits. Mama şi felele, care mai de care, serveau pe toată lumea, iar băieţii cei mici rnîncau aşezaţi în apropierea focului ; mîncau, plini de respect, pîinea (binecuvîntată, pesemne, de către eretici) pe care tatăl familiei le-o dădea din cînd în cînd. Celor doi parfaits li s-a servit, masă mai curînd mediocră, nişte pîinişoare şi varză cu ulei. După masă, bărbaţii s-au aşezat pe o bancă ; mama (fiinţă impură, întrucât era femeie) s-a instalat pe o alta, ca să nu-i mînjească pe parfaits. Copiii s-au dus la culcare devreme, lâsîndu-i pe cei mari cu discuţiile lor serioase din timpul acestor lungi seri (semnalăm, în trecere, unul din defectele educaţiei montalioneze, inferioară din acest punct de vedere impactului infantil şi juvenil pe care îl vor avea colegiile

iezuite : în măsura în care se face prin discuţii ce au loc seara, această educaţie neglijează copilăria propri u-zisa ; ea nu-i are in vedere, asemenea Universităţilor din zilele noastre, decît pe adolescenţii mari şi, bineînţeles, pe adulţi : aceştia fiind autorizaţi, pe viitor, atît unii cît şi ceilalţi, să petreacă toată seara cu stăpînul şi stâpîna casei şi cu musafirii lor din ziua aceea). Totuşi, imediat după cină, moment la care Jean Maury asistă înainte de a se duce la culcare, conversaţia a fost monopolizată de tatăl lui Jean, apoi de ereticul Philippe d'Alayrac. Un parfait este, întotdeauna, un frate mai mare ; el mai mult predică decît ascultă ce spun ţăranii în faţa cărora vorbeşte.

Culcîndu-se devreme, fără să aştepte momentul crucial cînd discuţiile sînt în toi, tî-nărul Jean Maury trebuia să se scoale cu noaptea în cap. A doua zi dimineaţă, era în picioare, înainte de a se lumina, ca să se ducă, împreună cu ceilalţi, cu oile la păscut.

O altă seară, tot la Maury senior din Mon-taillou, prezintă caracteristici asemănătoare cu aceea pe care am evocat-o mai înainte (II, 4.96—471). Are loc în luna ianuarie, în cursul căreia, în anul acela, ninsese mult. Protagoniştii nu sînt prea diferiţi : este, din nou, fiind în trecere, Philippe d'Alayrac ; şi Jean Maury al nostru, întors ca de obicei acasă după ce, peste zi, păzise oile. Segregaţia după locurile pe care se aşează cei de faţă se repetă aidoma : ereticul Philippe, Maury tatăl şi Maury fiul cel mai mare, precum şi vecinul Guillaume Belot, care 1-a însoţit pe eretic, prin zăpadă, pînă acasă, cinează împreună. în acelaşi timp, băieţii cei mici, mama, fetele mănîncâ şi se încălzesc lîngă foc. Bucăţi de pîine, binecuvîntate de Philippe, circulă de la masă la băieţii cei mici, instalaţi lîngă vatră.

Serile acestea in apropierea focului, cu benigna lor segregaţie

masculin/feminin şi adul67

ţi/copii, se întîlnesc des la Montaillou5î>. Ele nu pun problema luminatului, de vreme ce au lumina dată de focul din vatră. Doar celelalte încăperi, in afară de bucătărie, necesita eventual, pentru un consolamentum nocturn, razele lunii, lumina unei torţe sau a unei luminări (I, 436—437). încălzirea nu se face decît în încăperea centrală ; focul de la bucătărie îi încălzeşte, dacă este nevoie, pînă la Rusalii, pe cei mai vorbăreţi dintre participanţii la aceste seri (III, 99).

De la foc la vin, nu este decît un pas. Este făcut repede, cel puţin în satele de munte care nu se află prea departe de podgoria din ţinutul din vale. Montaillou, sub acest aspect, reprezintă un punct-limită ; satul este situat la mare înălţime. Aici, băştinaşii beau apă. Cunosc totuşi gustul vinului, datorită cîrciu-măresei din sat, Fabrisse Rives. Prin urmare, în serile acelea lungi de taifas, lumea bea cîte un pahar(;!). Se bea la masă, dar fără excese, la marile ocazii ; nu este vorba, pentru un montalionez, să-şi bea zilnic „kilogramul de vin roşu", raţie deloc excepţională, încă din vremea Renaşterii, pentru ţăranii din regiunile vinicole ale ţinutului de la poalele muntelui. Vinul rămîne, oricum, o băutură mai curînd masculină; femeile, cu deosebire fetele, fac mofturi cînd este vorba să bea un pahar61. De altfel, adesea, nici măcar nu se pune problema să li se ofere aşa ceva... Totuşi, în oraşe, şi în diaspora catalană, în regiunile acoperite de podgorii, lucrul este mai uşor, şi lumea se duce cu plăcere, mai ales bărbaţii, la cîrciu-ma din apropiere, ca să bea o cană cu vin, sau să cumpere pentru acasă (II, 299, 33), cînd vrei să stai de vorbă cu un tovarăş sau să cinsteşti pentru prietenie. Serile cele lungi, la munte, nu degenerează niciodată în beţii : nu ne aflăm în Normandia. Nici în Flandra. Cele cîteva cazuri de ebrietate semnalate de registrul nostru sînt individuale, urbane. Sau, pur şi simplu, simulate 62.

68

Vinul nu este decît un accesoriu ; serile cele lungi celebrează, în mod esenţial, un cult al Verbului. Nu oricine vorbeşte, improvizînd, în timpul acestor seri. Ţăranii din Ariege, chiar de pe vremea aceea, au foarte dezvoltat sentimentul elocinţei meridionale ; o apreciază ca nişte cunoscători, în mai mare măsură decît o practică ca actori. Cînd oamenii care stau în cerc în jurul focului cer Un discurs ! Un discurs cum se cuvine ! (II, 33 ; III, 180), Belibaste este întotdeauna gata, cel puţin în Catalonia, să spună cuvîntul preşedintelui, sau să explice un mit oarecare. Cu toate acestea, Pierre Maury notează, nu fără răutate, că acest sfînt om nu este decît un orator mediocru, pe lingă Pierro şi Jacques Authie. Să-i asculţi predicind pe domnii Pierre şi Jacques Authie este într-adevăr o mîndrie ! spune ciobanul 6;). Insă domnul de la Murella

(Belibaste) nu ştie să ţină predici. Prin urmare, Pienro Maury le dă fraţilor Authie premiul de elo-cinţă la serile cele lungi ce au loc în domus. Mult în urma lor, îl pune pe Guillaume Belibaste, pe rîndul doi. în sfîrşit, se pune pe sine însuşi, cu modestia lui obişnuită, pe ultimul rînd, şi, de fapt, în afara vorbitorilor. După o cină bună cu peste, Guillemette Maury şi oaspeţii ei, nefiind de faţă un parfait ca să ia cuvîntul, se întorc spre păstorul din Monta-illou şi-i spun cu însufleţire : Hai, Pierre, un discurs ! Un discurs cum se cuvine '. (III, 180). Insă Maury refuză întotdeauna, deoarece nu se socoteşte a fi un împuternicit al ministerului Frazei :

—■ Ştiţi bine că nu slnt orator. Nu mă pricep la predici din cele ■frumoase, spune el în loc de predică.

Acţiunea culturală în profunzime, exercitată asupra unor grupuri mici, familiale sau nu, care cuprind între cinci şi douăsprezece persoane, nu este un privilegiu al mediilor meşteşugăreşti şi ţărăneşti. Tot la ţară, preoţii

6?

profită de serile lungi pe care le petrec întro ei, între feţe bisericeşti, ca să arbitreze lupte straşnice de idei. Acasă la Amiel de Rives, vicar permanent la Junac, vin să petreacă seara, lingă foc, laicii şi preoţii din diferite sate ; vorbesc despre totul şi despre nimic ; ajung să discute, dacă este cazul, tezele din-tr-o carte de „omilii" privind reînvierea trupului. Se discută, între preoţi, dacă, după Judecata de apoi, va mai fi sau nu o viaţă trupească, Alazais, slujnica preotului din Junac, asistă, foarte firesc, la aceste înfruntări verbale : distanţele sociabile între patron şi slujnică, la aceste seri de taifas, sînt destul de mici, oricare ar fi altfel diferenţa, de netăgăduit, dintre statutul lor economic şi social(Vl ; să nu uităm că avem de a face cu o lume în care una şi aceeaşi încăpere serveşte drept bucătărie, sufragerie, salon şi sală unde oamenii stau de vorbă pînă seara tîrziu.

NOTE

La ..origini", această erezie, în Languedoc. avea adesea rădăcini urbane (P. Wolff, în J. Le Goff, Hercsies..., p. 203).

B. Vourzay (in fine, p. 46).

B. Vourzay, ibid., in fine, pp. 46—47 ; şi mai ales, intra, orm. XXII.

I. 339. V. şi. în III, 187, unicul ţesător pe care Belibaste îl onorează cu tovărăşia lui..., şi care nu este eretic.

V. harta lui B. Vourzay, I. p. 94 ; reprodusă ,s":prci.

J: Le Goff, în La France et Ies Frangais, Paris, Gnllimard, 1972, B. Vourzay, in fine, pp. 109—111.

Despre distanţele sociale. absente sau foarte mici : soţia seniorului o sărută pe ţărancă (I, 300) : castelana le frecventează pe ţărănci, fără să aibă impresia sau să ne dea nouă impresia că face .,paternalism" sau „acţiuni

sociale" ; soţia unui pescar de păstrăvi este iubita unui tînăr nobil din familia
70

de Junac (II, 61) ; cei din familia Belibaste, bogaţi insă simpli plugari, îl primesc la masa lor, fără să li se pară că este o minune, pe procurorul arhiepiscopului din Narbonne ; un Bernard Clergue ţine, de o parte, în relaţiile lui cotidiene şi maritale, de ţărănimea simplă din Montaillou şi, pe de alta, de cele mai înalte autorităţi ale comitatului Foix. Faptul că distanţa socială, la Montaillou şi în comitatul Foix, este foarte mică, face ca luptele socio-religioase să fie dramatice şi grele ; aceste conflicte sînt mai totdeauna trăite în intercunoaştere şi intersubiectivitate : ca să zicem aşa, în intimitate.

9. In ciuda prestigiului legat, în valea superioară a rîului Ariege, de faptul că cineva nu lucrează cu mîinile, este izbitor să vezi cu cîtă uşurinţă tinerii de „familie bună", loviţi sau nu de soartă, devin meşteşugari fără să se considere dezonoraţi (nici mă car id'eea că în aceasta ar fi ceva dezonorant nu le trece prin cap) : a se vedea cazul cizmarului Arnaud Sicre, fiu de notar ; de asemenea, cazul fraţilor Authie, notari la origine : fac, fără nici o problemă şi fără să considere că prin aceasta se înjosesc, mese ria de croitor. Această atitudine sănătoasă, care se mai găseşte şi astăzi în rîndul tineretului american, va deveni, în schimb, mai greu de conceput în Franţa carteziană şi postearteziană, care va voi să-1 transfonme pe om, şi în special pe burghez, într-un pur Cogito.

într-un cu totul alt context, Maurice Agulhen va insista şi el asupra acestui aspect. A se vedea cartea sa, La République au village, Paris, Pion, 1970.

I, 223 ; şi, pentru faptele analoage, într-un alt sat: III, 296.

III, 173 ; supra, cap. XII şi XIII (Jennne Befayt împotriva mamei sale).

Dna B. Vourzay, care a studiat Registrul lui Jacques Fournier pentru problemele legato de emi graţia către Catalonia, a pus 5n valoare presiunea urbanizantă, modernizatoare şi catolică pe care o implică refugiul catalan, precum şi alienarea şi cîispersiunea care-i pîndesc pe refugiaţi : v. îndeosebi Vourzay, in fine, p. 103 (raporturile cu negustorii) ; pp. 80, 81 şi 127 (sărăcia şi declasarea femeilor sin gure, în emigraţie) ; pp. 85 şi 102 (discriminară din pricina orgoliului catalan) ; p. 100 şi pp. 124—125 (de zagregarea familiilor) ; p. 104 şi pp. 117—118 (tendinţe de emancipare a femeilor, care sfărîmă casa (domus) închisă, importată de pe valea superioară a rîului Arigs şi din Montaillou) ; p. 100 şi p. 123 (declin numeric al grupului de emigraţi, care mor în număr ni are şi nu se prea reproduc) ; şi, în sfîrşit, p. Bl (conflict între generaţii provocat de emanciparea ti71

nerilor veniţi din ţinuţii AraSge, faţă de cei bătrîni, in mediu catalan).

14. J. Duverney, Le Iiegisire..., t. II, p. 404, nota 360 ; şi p. 197, nota 311 ; precum şi 11, p. 375, nota 159.

15. A. Gouron, 1958 ; M. Gramain, These...

II, 196. Despre relativa înmulţire a cărţilor şi mai ales a bibliilor în limba vulgară, în secolul al XlV-lea, faţă de secolul al XIII-lea, cînd erau mult mai puţine, v. Mollat, C.D.U., fasc. I, 1962.

II, 201. Conciliile meridionale, în secolul al XIII-lea, răspîndeau, de altfel, neîncrederea faţă de cele mai multe dintre cărţi, inclusiv Biblia : în prin cipiu, era interzis s-o ai, căci riscai să fii suspectat de erezie (Hefele, voi. 5—2, p. 1498).

II, 45, 46. De fapt, ţăranul, eu tot analfabetis mul său, consideră Scriptura (în diferitele sensuri ale cuvîntului) ca o referinţă de bază. A se vedea întrebarea neliniştitoare pe care o pune Raymond de Laburat, crescător de oi, catolic, însă excomunicat fiindcă a refuzat să plătească dijma : excomunicarea este (prevăzută) în vreo scriptură, oarecare ? îl în treabă el pe un preot (II, 318—319). In acelaşi sens (I, 152, cuvintele unui morar) „învierea din morţi este un fapt dovedit, de vreme ce, spun preoţii, aşa scrie în hrisoave şi în cărţi". Despre rolul autoritar al Scripturii, a se vedea C. Levi-Strauss, Tristes Tropiques, ed. 1962, cap. XXVIII, p. 264. Cărţile, pe valea superioară a rîului Ariege, în anii ]300—1320 erau infinit mai puţin numeroase decît vor fi în zilele noastre. însă prestigiul şi impactul lor erau infinit mai mari ! Una compensa parţial pe cealaltă.

II, 283 ; despre cărţile de rugăciuni (Heures) şi cărţile valdenzilor din Pamiers, a se vedea I, 102— 103, şi I, 12.1. Despre răspîndirea cărţilor de rugă ciuni la acea vreme şi ceva mai tîrziu, v. Mollat, C.D.U., 1962, fasc. I, p. 'l21.

Este ipoteza, foarte logică, formulată de J. Duvernoy (I, 375, nota 159). A sg vedea şi III, 397, şi Duvernoy, zbici, nota 531 : jurămînt pe un „calendar" ; şi descrierea (de către J.D.) eaptularei de la Foix: aceasta conţine, legate împreună, extrase din evan ghelie şi hrisoave.

I, 375, nota 159. La Chankom, sat mexican stu diat de R. Redfield, şi care va număra prin 1930 foarte puţini oameni care ştiu să citească şi cu ade vărat alfabetizaţi, singurele cărţi care circulă vor fi un Nou Testament şi un calendar. Cam ca la Montaillou, prin 1310 (R. Redfield, Chankom..., p. 17).

I, 292. Este foarte firesc ca preoţii, chiar şi cei de ţară, să aibă, în general, o anumită cultură inte lectuală : preotul absenteist, ce-i drept, din Unac (ac tualul departament Ariege), îl citează pe Iov şi o anumită scrisoare a sfîntului Augustin (III, 9—10).

72

Cf. infra, p. 358. Printre cărţile din „biblioteca" fraţilor Authie (v. supra,

p. 353), o lucrare este scrisă pe jumătate în latină şi pe jumătate în limba ro manică.

Despre caracterul vrăjitoresc al vorbelor ereticilor-parfaits, aproape un drog, a se vedea şi I, 219.

I, 285. (Se va nota că Guillaume Andorran citea cu, voce tare, obicei păstrat şi astăzi, în regiunea pireneană, de unii septuagenar,!, de formaţie veche.) La Tarascon-sur-Ariege, zidarul A. de Savignan dispune de o psaltire, pe care a citit-o (I, 164). A se compara cu Duby, Humanisme..., p. 96 : avîntul psaltirii şi al cărţii de rugăciuni, în epoca aceea.

Supra, cap. VIII, şi I, 44 (cărţile valdenzilor) ; I, 180 (cărţile evreilor din parjtea locului).

II, 239. Un fapt remarcabil este acela că, un preot, Barthelemy Amilhac, foloseşte expresia se pu tea citi pe faţa lui că..., în legătură cu fostul bayle B. Clergue (II, 283). Imaginea aceasta nu ar avea cine ştie ce sens în gura unui simplu ţăran, analfabet.

Prades Tavernier îşi lipise, din proprie iniţia tivă, alături de nume şi prenume, prenumele supli mentar „Andre". Trecuse aşadar de la un apelativ toponimic (Prades) la unul apostolic (sfîntul Andrei, apostolul).

II, 417. Belibaste (v. II, 28—29) era şi el soco tit, chiar şi de cei ce credeau în el, prea puţin în văţat : de altfel, Pierne Maury îi făcea un merit din acest lucru, în numele idealului clasic de sărăcie (in telectuală, în cazul de faţă); potrivit acestui ideal, semisavantul sau semianalfabetul, dacă ţinea seama de ce este Bine, era la fel de bun ca toţi savanţii de pe lume.

Adică : preotul Clergue ; tînărul său scolaris; Bernard Clergue ; şi Prades Tavernier, care petrece perioade lungi în satul nostru, dar nu este cu ade vărat un locuitor al lui, originar fiind din parohia vecină. Preotul Clergue, tînărul său scolaris (şi poate şi Bernard Clergue, a cărui ştiinţă ne este lăudată), cunoşteau fără îndoială, pe deasupra, şi puţină la tină ! In total, coeficientul de alfabetizare s-ar învîrrti în jurul lui 1,6%. A se compara cu cei 22% din timpul lui Ludovic XIV (Fleury-Valmary, 1957 ; Furet-Sachs, 1974, p. 726 : medie masculin-feminin). Insă comitatul Foix, foarte înapoiat, va fi încă foarte de parte de aceşti 22% în 1686.

Supra, cap. XIII.

Inchiziţia îi pune pe martori şi pe acuzaţi să jure pe Evanghelie (II, 358 şi passim). Partenerii ho mosexualului A. de Verniolles jură şi ei pe cutare sau cutare carte sfîntă (III, 14—50). Oamenii mai pu ţin evoluaţi jură pe propriul lor cap, sau pe pîine Şi pe vin, sau pe făină.

73

II, 22, şi passim. Pentru a se referi la facultăţile intelectuale, textele noastre vorbesc şi despre sunt (II, 43) ; precum şi despre oamenii care sint

sau nu inteligenţi.

Elocinţa lui Jacques Authie, gură îngerească (II, 406) ; elocinţa lui Pierre Authie (11, 28—2a) ; şi ibid., mediocritatea lui Belibaste.

în legătură cu paragraful de mai sus, consa crat cărţii : am lăsat de o parte, din lipsă de infor maţii, alte moduri de propagare culturală, de pildă acelea care folosesc, mai ales in sanctuare, imaginea, pictată sau sculptată, cîntecul etc. (v. de exemplu 11, 54 ; III, 234)

B. Vourzay, in fine, pp. 114—115 ; v. şi M. Mauss, Essais de sociologie..., p. 117.

II, 174. Aşa cum o subliniază, în altă parte, Jean Maury, toată familia sa, tata, mama şi fratele mai mare se luptă să facă din el, încă din copilărie, un eretic (II, 461).

A se vedea, pentru secolul al XVI-lea, l'ropgs rusţiquei de N. du Fail.

III, 110. Despre transmiterea culturală directă din tată în fiu, în timpul muncii (arat şi strînsul sfe clei), v. : 1,400. Despre rolul cultural al mamei şi al soţului, sau chiar al îndrăgostitului : I, 469, şi injra, (mama lui Guillaume Austatz, a lui Jean Maury etc.) despre rolul cultural al mătuşii, III, 86—87 şi injra (A. Faure). într-un seminar ţinut în noiembrie 1973, Dl. Claude Levi-Strauss a insistat asupra faptului că, odinioară, cultura tnecea mai ales din tată in fiu etc, prin canale verticale, mai ales generaţionale (cu excepţia marilor adunări) ; astăzi, ea se răspîndeşte în extensie orizontală : de aici, printre altele, criza generaţiilor. (Exista totuşi, odinioară, şi de la mai vîrstnic la mai llnăr, o difuzare „cvasiorizontală" a culturii prin reţeaua de cumnaţi, prieteni şi veri; v. I, 147 ; III, 87). Dascălii de şcoală jucau un rol în transmiterea culturii, însă mai ales în tîrgurile de pe cursul inferior al rîului Ariege (I, 165), în timp ce în satele de munte, din motive uşon de înţeles, acest lucru nu se petrecea. Despre rolul cultural (în primul rînd, bineînţeles, în domeniul religios) ăl preotului : v. infra.

II, 129. Despre greutăţile şi primejdiile (de denunţare) pe care le pot întîlni adulţii, cînd îi instru iesc prea devreme pe tineri, v. : III, 147. Despre for marea unui tînăr de către camarazi, mai în vîrstă, şi de către bărbaţi în toată firea (care îl instruiesc în timpul unor conversaţii pe cîmp sau pe drum), a se vedea : I, 410 şi I, 422 ; I, 444 ; şi III, 87. Ter menul camarad (socius), folosit între tineri, se găseşte şi în III, 261. Despre caracterul adesea tardiv al aces74

tei formaţii permanente, v. III, 147 ; şi Mauss, Essais de sociologie..., pp. 123—129.

41. V. despre acest subiect, pentru ..modelele" foarte deosebite care se instaurează în lumea actuală, interviul etnologului Margaret Mead (Le Nouvaî Ob-sen-atcur, 13 sept. 1973).

4?. V. şi II, 459 : Guillemette Maury se fereşte de ..nora ei catalană", pe

care totuşi o iubeşte foarte mult : însă nora aceasta nu este eretică.

A?,. I, 335—336.

Joucou, localitate din actualul departament Aude.

II. 328. Despre activităţile autentic ţărăneşti ale lui Raymond de Laburat, care, crescător de animale fiind, trebuie să plătească dijmă pe miei : TI. 316.

Supra, cap. XIII.

Supra, cap. XIV (consolarea lui G. Guilhabertl.

O mamă cu simpatii catare (I, 413—414 şi I, 423) se lasă totuşi înduplecată de fiica şi de fiul ri.

si ei cu simpatii catare, atunci cînd este dinainte hotărîtă să le accepte cererea ele consolampnlum pen tru fiu. Conflictele dintre generaţii pe carp le sub liniem aici se referă în mod esenţial la taţi sau la mame care răroîn catari, şi care refuză să se lase influenţaţi de către copiii lor reveniţi la catolicism.

Despre discordanţa mamă'fiu, în acelaşi context, a se vedea şi ostilitatea Iui Arnaud Baille-Sicre cînd îşi aminteşte de mama sa, rămasă credincioasă ere ziei pînă la rug (II, 21 sa..).

M. Agulhon, Penitenta et francs-macons...

Philippe Wolff, Commerce.... 1954, pp. 607—609 ; v. şi, ibid., p. 545 sq. (pentru o comparaţie cu aso ciaţiile laice de meserii). O aluzie. însă foarte gene rală şi metaforică, la cuvîntul confraţi, se află în registrul nostru (II, 32). D-na Gramain (Thăsc, Introd.) notează raritatea confreriilor, uneori chiar interzise, în satele din Languedoc. în secolul al XHI-lea şi în ceputul secolului al XlV-lca. în schimb, D-na Lorcin, în Les campagnes lyonnaises anx XlVe et XVc siecles, p. 161, găseşte numeroase conferii pur rurale în satele din regiunea ei la acea epocă.

Intra, cap. XXII.

Iî, 365—366. Alt exemplu de seară da taifas eu.

discuţii teologice între ţărani : I, 191.

II, 360. Despre pescuitul de păstrăvi, activitate importantă în văile de pe cursul superior al rîului Arieae, şi despre Arnaud Piquier, nescar. v. III, 497 ; Şi III, 253 la 295. V. şi Bonnassie, II. p. 109.

II, 33; şi II, 1R4 : masă cu douăsprezece sau cincisprezece persoan". Despre invitaţiile la prînz, sau ta o gustare, făcute do oamenii din tîreuri oamenilor din sate, a se vedea do re. IIT, 150. 360—361, Infra, cap. XXIV.

75

56. Toate acestea după expunerea făcută de B.

Vour.zay, care foloseşte depoziţiile lui Sicro, ale lui G. Maurs şi ale fraţilor Maury.

57. B. Vourzay, in fine p. 86, 90.

58. II, 469 sq. A se compara cu serile lui Robin Chevct, în Propos

rustiques de N. du Fail.

V. şi II, 471—472, I, 203, şi passim.

Supra. V. darurile făcute de Bernard Clergue soacrei sale.

Supra (serile de la familia Amiel) şi cap. XII (J. Befayt).

Pseudo-betia lui Amaud Sicre (III, 209) : cazuri de ebrietate în „confesiunile" appamcene (III, 14 la 50).

II. 28. In schimb, aşa cum a notat M Andrieu, p. 51, Registrul nu spune nimic despre calităţile de orator ale lui Guillaume Authie.

M. III, 9 ; I. 152—153. Servantele lui Moliere se vor deosebi foarte mult de acestea ?

Capitolul XVI

STRUCTURI SOC/ABILE : FEMEI, BĂRBAfl, TINERI

Ostal (casă sau domus) reprezintă, dar nu numai datorită serilor de taifas, celula capitală a sociabilităţii şi a transmiterii culturale. Dincolo de casă, se mai manifestă totuşi şi a'te sociabilităţi. Active şi mai globale. Ele privesc mai întîi cele două jumătăţi, feminină şi masculină, ale populaţiei săteşti, la intersecţia cărora este situată fiecare domus.

Femei. După cum bănuim, ele nu sînt organizate ca atare (nici măcar la nivelul foarte special al organizării feminine-mănăstireşti. Nu am întîlnit cvasicâlugâriţe, din cele care trăiesc în mănăstiri sau care trag clopotele, decît foarte în aval faţă de ţinutul Ailon : adică la Tarascon, la confluenţa rîului Ariege cu Vicdessos. Brune din Montels şi Mărie, călugăriţe, slujesc pe lîngă biserica Fecioarei din Savart. Fete de treabă, ele îi găzduiesc pe preoţi şi pe aşa-zişii preoţi care se află în trecere : le oferă specialităţile gastronomice ale ţinutului Sabarthes ; sînt aspre cu ţăranii excomunicaţi din pricina refuzului de a plăti dijma : le încuie uşa sanctuarului Fecioarei. A7u se poate spune că această pereche de amabile clopotărese formează, împreună, o „mănăstire" l).

Reală sau aparentă, carenţa socio-feminină va fi de lungă durată : chiar şi în oraşele pro77

vensale din secolele XVIII şi XIX, unde vor exista o mulţime de grupări, de cluburi, de cafenele, vaseularizarea ţesutului social se va face aproape exclusiv pentru sexul tare. Kemeile vor rămîne, dacă îndrăznesc să spun aşa, „în natură", sau cel puţin neformal : acest „neformal" nefiind sinonim cu izolarea. Pe valea superioară a rîului Ariege, în secolul al XlV-lea, există, chiar la nivelul satului, un vag sentiment ai comunităţii feminine, nuanţat eventual cu antimasculinism : Gaillarde d'Ascou ar ţi cea mai bimă şi cea mai curajoasă dintre femeile din acest sat, spune Rixende Amiei, din Ascou, dacă nu s-ar teme atît de tare de bărbatul ei (II, 366-367). Totuşi, mai importante decît această impresie difuză de apartenenţă comunală sînt nucleele de prietenie

care, în cadrul satului, leagă între ele cîteva mici grupuri de femei influente : am mai pomenit, mai înainte, de marea apropiere sau „familiaritate" ţărănească ce există, la Montaillou, între cele trei matriarhe, de drept sau de fapt, Mengarde Clergue, Guillemette „Belote" şi Na Roqua (I, 326, 328). Reprezentative, în sat, pentru grupul superior şi conducător, aceste doamne din clasa înstărită îşi fac reciproc vizite ; stau împreună la soare, aşezate lîngă uşa pivniţei casei (domus) Clergue ; trimit pachete aceleia dintre ele care, momentan, se află sub zăvoarele Inchiziţiei (I, 229). Militante şi prietene, ele alcătuiesc nucleul cel mai solid al ereziei albigenze la Montaillou ; celelalte femei influenţate de eterodoxie (cunoaştem zece, în total) au suferit această influenţă în urma unui proces de imitaţie sociologică, proces ce le-a făcut să cedeze, captate fără prea multă credinţă personală, în faţa „solicitărilor afectuoase" ale rudelor sau ale caselor prietene ce fuseseră atinse de molima eretică'2.

Trio-ul despre care a fost vorba nu este, totuşi, singurul grup activ de prietene eretice ; un cvartet analog, deşi poate mai puţin sta78

tornic în convingerile lui, este format din Gau-zia Clergue, Guillemette „Maurine", Guille-mette „Benete" şi Sybille Fort; sînt soţii de agricultori din Montaillou ; reprezentative pentru clasa „mijlocie" şi „mijlocie-inferioară", care formează osatura satului, sînt mari prietene între ele3. Acest al doilea grup de femei se va dovedi, de altfel, mult mai puţin hotă-rît în convingerile lui eterodoxe decît cele trei matriarhe. în sfîrşit, legăturilor de prietenie li se adaugă cele de încumetrire : grupul cume-trelor de ţară era o realitate încă din secolul al XlV-lea4.

Aceste reţele feminine, diverse, neformale, erau anterioare activităţii misionarilor catari ; aceştia le folosesc destul de mult : Pierre Au-thie, de pildă, în modul cel mai cinstit, are, pentru nişte scopuri pe care el le socoteşte bune, o reţea de prietene şi simpatizante pe valea superioară a rîului Ariege ; printre ele se află Sybille Pierre care denunţă, însă lista nu este încheiată, pe o femeie măritată şi pe o fată din Ax-les-Thermes (II, 425). Guiilaume Authie, la rîndul său, se specializează în ţinerea predicilor clandestine, organizate pentru un grup oarecare de femei, din Montaillou şi Junac (I, 477 ; III, 68-69, 273).

Sociabilitatea feminină trece graniţele dintre clasele sociale, mai ales în parohiile de la ţară ; ca să nu trăiască izolată cu totul, castelana trebuie să le frecventeze pe celelalte femei din partea locului ; nu are nevoie să facă un efort pentru acest lucru. La Dalou, Beatrice de Pla-nissoles, ex-castelana din satul nostru cu cruci galbene, are cel puţin cinci prietene apropiate, cărora le poate încredinţa secretele ei5. Aproape toate, se pare, sînt măritate, ţărănci, femei de rînd, chiar simple slujnice. (Slujnicele, care pot dormi în camera stăpînelor, sînt confidentele iubirilor acestora ; jumătate-protectoare, jumă-

tate-mijlocitoare, ele ştiu adesea ceea ce soţul nu trebuie să afle. Unei persoane ca acestea, pe care o preţuiesc, stăpînele le dezvăluie cu

79

uşurinţă secretele casei în care slujesc ; slujnicele se numără printre stîlpii sistemului de informaţii şi canalele de transmitere culturală descendentă din sat(i.)

Chiar de pe vremea cînd locuia la Montail-lou, apoi la Prades, Beatrice de Planissoles nu şovăia să facă, pînă la Caussou şi Junac, deplasări destul de lungi ; se ducea să-şi vadă sora lehuză ; o mai întîlnea şi pe Raymonde de Luzenac, care o strîngea la piept sau o săruta, deoarece erau rude (I, 237-238). însă cercul relaţiilor Beatricei era şi mai întins, la Montail-lou, mergînd pînă la tărăncile cele mai simple : ex-castelana stătea mult lîngă foc, într-o casă ţărănească, cu Raymonde Maury şi Alazaiis Azema ; acestea îi povestesc zvonurile, catare sau nu, care circulă prin ţinut (I, 234-237, 308). După aceste discuţii, adesea eretice, frumoasa doamnă era zdruncinată de vorbele ţărăncilor, aşa cum sînt uneori elitele auzind argumentele venite de la clasele de jos ; dăruia un sac de făină pentru eretici.

Femeile nobile din Ariege sînt obişnuite cu aceste relaţii feminine, în oraş şi în cercurile catolice, ca şi la ţară şi în cercurile catare (III, 26) : la Pamiers, soţia seniorului Guillaume de Voisins asistă la slujbă în biserica Saint-Jean-Martyr, împreună cu alte femei din societatea ei, şi care-i sînt tovarăşe şi însoţitoare nedespărţite. Există, de asemenea, de la sat la sat, circuite specifice de patronaj afectuos între soţiile seniorilor şi ţărănci. Detailista Alazais Âzema, din Montaillou, cumpără brîn-ză de la Rixende Palhares, fabricantă de brînză din Luzenac şi amantă a unui nobil sărac din partea locului 7 ; apoi, curînd, întîl-neşte o altă clientă a Rixendei. Este vorba despre nobila Raymonde de Luzenac, de care am mai pomenit, care ţine senioria locului ; cînd o întîlneşte pe Alazais, o strînge la piept şi o sărută, avînd în vedere afecţiunea pe care

80

o au amîndouă pentru fiul detailistei, care a pornit pe calea desăvîrşirii eretice (I, 313 ; I, 300).

Sociabilitatea feminină, cu deosebire cea ţărănească, se dezvoltă în diferite domenii de acţiune şi în anumite locuri ; unii se grăbesc s-o califice drept trăncăneală. Comerţul cu brînză, de exemplu, îngăduie micilor doamne de la munte să-şi transmită informaţiile esenţiale. Rixende Palhares, din Luzenac, este amestecată în comerţul cu brînză ; dar este şi mesageră de profesie ; călătoreşte neobosită de la Limoux la Lordat, şi de la Ax-les-Thermes la Tarascon. Din plimbările ei, aduce tot soiul de idei, nu întotdeauna

ortodoxe. La fel so poartă Alazaîs Azema, văduvă, crescătoare de porci şi detailistă de brînză la Montaillou. Intr-o zi, povesteşte ea, mă duceam la Sorgeat ca să cumpăr nişte brinză de acolo ; am văzut-o, aşezată în faţa casei sale, pe Gaillarde, nevasta lui Raymond Escaunier. Intrucît această Gaillarde era verişoara mea, m-am aşezat alături de ea. Mi-a spus :

— Verişoara, ştii că s-au întors fraţii Authie ?

Iar eu i-am răspuns :

Dar unde plecaseră ?

In Lombardia, mi-a spus ea. Şi-au chel tuit acolo tot ce au avut şi s~au făcut eretici.

Şi cum sînt ereticii aceştia ? am între bat eu.

Sînt oameni buni şi sfinţi.

Pentru numele lui Dumnezeu, am înche iat eu, poate că este ceva bun !

Şi am plecat (I, 318).

Ne dăm seama că vestea întoarcerii fraţilor Authie avea să se afle foarte curînd în tot ţinutul Aillon. în ritmul revînzării brînzei de către Alazais. „Telefonul arab" nu este o invenţie din secolul XX.

Un alt loc de adunare şi de dialog cu preponderenţă feminină : moara. într-adevăr, potrivit diviziunii muncii de pe valea superioară

a rîului Ariege, femeile sînt acelea care duc griul la măcinat, încărcat pe un măgar ; apoi îl aduc acasă sub formă de făină 8 ; la Ax-les-Thermes, în 1319, o mulţime de locuitoare din împrejurimi se grăbesc către moara locală, care ţine de senioria contelui de Foix (I, 151 —153). Un singur bărbat, Guillaume Caussou, morarul, face fată acestui gineceu de cărătoare de grîu. Avea de a face cu un adversar redutabil. In acest grup cu majoritate feminină se discută zdravăn. Numitul Valentin Barra, din Ax, înrudit cu nobilimea procatară din partea locului, fusese ucis de curînd ; de atunci, se aud nişte strigăte supranaturale atît de puternice, noaptea, în cimitirul local unde se odihneşte Barra, încît preoţii din sat nici măcar nu mai îndrăznesc să rămînă ca să doarmă peste noapte în biserică ! O femeie, Jaquette den Carot, profită de discuţia care începe între clientele morarului, pe tema aceasta, ca să nege în faţa tuturor acestor femei reînvierea trupurilor ! Santa Măria, spune ea, după moarte să ne vedem părinţii .'... Să revii de la moarte la viaţă .'... Să mai învii, cu oasele şi carnea pe care le avem, acum l Haida-de ! Şi Jaquette jură, pe făina pe care a luat-o din sită, că nu crede o vorbă din ceea ce se spune despre învierea trupurilor din morţi. Morarul este înspăimîntat : declară că învierea din morţi va avea loc, de vreme ce Fraţii minoriţi şi preoţii au găsit-o scrisă în cărţi şi în documente. Apoi, neputînd ţine piept, Guillaume Caussou o lasă în pace pe Jaquette, precum şi toată trupa feminină, şi se duce din nou să macine. O sărmană fetiţă de doisprezece ani9, slujnică la un preot — care era şi ea, în

ziua aceea, printre femeile de la moară —, o va denunţa pînă la urmă pe Jaquette den Carot, pentru blasfemie şi pentru gura ei mare.

O altă activitate specific feminină, favorabilă schimburilor de idei : căratul apei. Cu urciorul pe creştet, apa se aduce în general

de la un izvor aflat la o oarecare distanţă de sat. Acum cincisprezece ani, povesteşte Raymonde Marty, din Montaillou, mă întorceam, aduclnd apă, împreună cu Guillemette Argelliers din Montaillou. Guillemette mi-a spus :

l-ai văzut pe Oamenii cei buni (adică pe eretici) în casa tatălui tău ?

Da, am răspuns eu.

Aceşti Oameni buni, mi-a spus atunci Guillemette, sînt buni creştini. Respectă cre dinţa catolică pe care au respectat-o apostolii Petru, Pavel şi Ioan etc. (III, 103).

Sociabilitatea feminină se mai desfăşoară şi în multe alte locuri : în bucătărie, la ceasul vecerniilor, înainte ca bărbaţii să se întoarcă de la muncă ; în pat, căci pot fi cîte trei într-un pat, ţărănci şi doamnă nobilă 1U ; cu prilejul despăducheatului reciproc11 ; în piaţa satului12 (aceasta fiind totuşi mai legată de sociabilitatea politică şi masculină) ; în jurul cadavrelor care, în timp ce li se face toaleta, în timp ce sînt vegheate, îngropate, comentate, revin, pentru un moment, în grija femeilor, cum fuseseră în timpul vieţii, în copilărie. Sau, pur şi simplu, în mutualitatea cotidiană : între femei, de la domus la domus, şi de la o sărăntoacă la un cămin mai puţin sărac, se împrumută sita şi folosirea cuptorului; femeile torc lîna împreună ; stau la taifas : a se vedea, din acest punct de vedere, comportamentul Alazaisei Rives şi al Brunei Pourcel, la Montaillou 13.

Ca o chiorăială uriaşă, nemulţumirea feminină se ridică din fiecare sat. Se discută, printre multe alte fapte, erezia Unuia, sau aventurile Uneia 14. Ca să apreciem aceste nemulţumiri sau trăncăneli la justa lor valoare, care nu este neînsemnată, trebuie mai întîi să subliniem că tărăncile, la vremea aceea, nu sînt, în general, mai instruite sau mai puţin instruite decît partenerii lor masculini. Discriminările, ce se vor face simţite mult timp, introduse de şcoala parohială, rezervată de



preferinţă băieţilor, nu există sau nu există practic. Prin urmare, discursul feminin, în perioada aceea, este la fel de semnificativ şi de serios ca discursul masculin, deoarece cel dintîi nu a fost deocamdată devalorizat de şcolarizare, care va ridica preţul celui din urmă. Inferioritatea femeilor, chiar din epoca aceea, este incontestabilă, însă ea este legată de slăbiciunea lor fizică sau de specializarea lor în munci care sînt considerate inferioare (bucătărie, grădină, căratul apei, maternitate, puericultura). Verbul feminin nu

are mai puţină importanţă decît opusul lui masculin. La ora prînzului, verbul acesta se bucură în sat de un fel de monopol : cînd Guillemette Clergue vine la părinţii ei să ia măgarul ca să se ducă după grîu la Tarascon, pentru a avea ce mînca, găseşte uşa închisă. Lucrul este normal : bărbaţii sînt la cîmp, cu catîrul, ca să adune napii ; femeile, în schimb, adică vecinele, sînt prezente, ca o mică mulţime vici-nală şi foarte gureşă, în drum şi în pragul uşii (I, 340). Uneori, totuşi, trece cîte un bărbat singur, spune cîteva vorbe glumeţe doamnelor de faţă sau se apucă, „în joacă", să se dea la ele. De aici, spaima mai mult sau mai puţin simulată a victimelor care, în general, sînt femei măritate :

Nu faci bine ce faci l

Nu fac mai rău decît episcopul de Pamiers l răspunde pseudosatirul, mîndru de is prava lui (II, 368 ; II, 258).

Densă şi diurnă, sociabilitatea feminină este, pe deasupra, repetitivă, chiar cotidiană : la Montaillou, povesteşte Alazais Faure, Guillemette „Benete", Guillemette Argelliers, Gauzia „Belote" şi Mengarde, mama preotului, veneau aproape în fiecare zi în casa (eretică) lui Ray-mond Belot (I, 416).

între ele, tărăncile occitane simt o nevoie de neînvins să ia şi să păstreze cuvîntul. într-o anumită măsură, pentru ele, este vorba să le ia bărbaţilor cîteva fragmente de putere şi de



bogăţie ls : cele mai îndrăzneţe nu se sfiesc să le vorbească în sensul acesta celor mai timorate care, de altfel, fac tot ceea ce vor ele... şi rămîn supuse bărbaţilor. Acum paisprezece ani, povesteşte Raymonde Marty, din Monta-illou 1C, mă duceam acasă la cumnatul meu Bernard Marty, din Montaillou l7. La uşa casei lui le-am găsit, aşezate, pe Guillemette „Benete" şi Alazais Rives (nevasta lui Bernard Rives). Mi-au spus :

— Nepoată, ia aşează-te puţin cu noi aici.

Eu însă stăteam în picioare ! Şi femeile

acelea mi-au spus :

— Ar trebui să dai de pomană ereticilor.

Nefăcîndu-le daruri (atîta vreme cît ai în mină bunurile lumii acesteia, adică Una şi celelalte bogăţii care aparţin bărbatului dumitale), nu faci bine ! Deoarece ereticii sînt oameni buni.

—- Ereticii nu vor avea nimic din bunurile mele, le-am răspuns eu celor două femei...

— Eşti rea ! N-ai suflet ! mi-au zis ele.

însă eu le-am întors spatele.

Sociabilitatea feminină ca atare nu ţinteşte

totuşi decît în mod marginal să recupereze putere şi bunuri ; orice s-ar

spune, acestea sînt menite să rămînă, în cea mai mare parte, în mîna bărbaţilor, în special a soţilor. Ea se situează la nivelul informaţiei şi al comunicării, mai cui'înd decît la cel al puterii propriu-zise. ...trăncăneala femeilor este suverană l... scria Louis-Ferdinand Celine 18. ...bărbaţii ticlu-iesc legile, femeile nu se ţin decît de treburi serioase : Opinia .'... (...) nu sînt de partea dumneavoastră ?... n-aveţi decît să vă înecaţi.'... femeile dumneavoastră sînt nişte debile mintal, nişte idioate ce rag ?... cu aiît mai bine ! cu cît sînt mai mărginite, îndărătnice, absolut dobitoace, cu atît sînt mai suverane !... Autorul Călătoriei este, evident, grăbit, nedrept şi cumplit de antifeminist. Adevărul este, totuşi, că şi la Montaillou se poate propune o distincţie care nu este fără nici o legătură cu cea

85

la care se gîndeşte nesuferitul de Celine. Să spunem că, în satul cu cruci galbene, bărbaţii deţin structurile esenţiale ale puterii, în timp ce femeile, în sociabilitatea lor, iau asupră-le o bună parte din serviciile de informaţii. Curiozitatea montalionezelor, în privinţa bărbaţilor, constituie, din punctul acesta de vedere, un fapt esenţial. S-au schimbat lucrurile ? Curiozitatea aceasta ar merita, în orice caz, să intre în legendă. Pe vremea cînd locuiam in casa lui Raymond Belot şi a fraţilor săi, povesteşte Raymonde Testanierew, această familie a construit un solier (etaj) nou, deasupra bucătăriei... Bănuiam că ereticii veniseră să se culce în acest solier. Aşadar, într-o zi, pe la ceasul vecerniilor, după ce adusesem apă, auzind că se vorbeşte pe şoptite în solier, am plecat de Ungă fraţii Bernard şi Raymond Belot şi de Ungă mama lor Guillemette, care se încălzeau la focul din bucătărie. Am ieşit în curtea casei : în curte era o grămadă mare şi înaltă de băligar de pe care se putea vedea, printr-o fereastră, ce se petrecea în solier. M-am căţărat pe grămada de băligar şi, printr-o crăpătură, am cercetat cu privirea acel solier şi, într-un colţ al încăperii, i-am văzut pe Guil-laume Belot, pe Bernard Clergue, precum şi pe ereticul Guillaume Authie, care-şi vorbeau în şoaptă. Deodată, jos, a apărut Guillaume Clergue. M-a cuprins frica. Am coborît de pe grămada de băligar.

Ce făceai în curte ? m-a întrebat acest Guillaume.

Căutam perniţa pe care mi-o pun pe creştet ca să pot duce urciorul, am răspuns eu.

Pleacă de-aici. Du-te acasă. Este timpul, a încheiat Guillaume.

S-ar putea da la nesfirşit exemple care dovedesc această curiozitate activă şi colportoare caracteristică pentru „sexul slab" din ţinutul Aillon. La Prades, Raymonde Capblanch povesteşte oricui vreo s-o asculte — şi mai ales Emersendei Garsin : Am văzut prin gaura uşii, 86

la Prades, pe Pierre sau pe Guillaume Authie, consolînd un bolnav (I,

278). Trăncănelile Ray-mondei, mîndră de isprava ei, sînt de aşa fel îneît te temi ca nu cumva, într-o zi, Inchiziţia să vină şi să le dărîmo casa părinţilor. Din nou la MontaUlou, Guillemette Clergue, tre-cînd- pe drum cu urciorul cu apă pe creştet, zăreşte doi bărbaţi îmbrăcaţi în verde, în casa familiei BeJot. Se întoarce ca să vadă mai bine. Atunci, cei doi se ascund : sînt, bineînţeles, eretici (347). Alazais Azema este şi mai puţin scrupuloasă : intră fără să facă zgomot în casa familiei Belot, din nou această familie, ca să spioneze un parjait (I, 311). Ţipetele ascuţite ale Guillemettei ..Belote", care prinde de veste, n-o opresc. La Prades, din nou acolo (II, 149), Mengarde Sevignan si Alazais Romiru sînt trimise, cu autoritate, la culcarp — amîndouă într-un pat — de către Gaillarde Authie, soţia lui Guillaume Authie, Ie parfait: aceasta caută să asigure maximum de discreţie ceremoniei nocturne în cursul căreia ereticul Guillaume avea să dea consolamentum lui Arnaud Savig-nan, socrul Mengardei, grav bolnav. Insă Mengarde, isteaţă şi mistuită de curiozitate, lasă puţin deschisa uşa dintre camera ei şi bucătărie, unde trage să mo^ră bătrânul Savignan. în felul acesta, ea poate urmări, în direct, cu ochiul lipit de crăpătura uşii, toate amănuntele şi momentele consolării, la lumina foarte slabă a cărbunilor din vatră, acoperiţi de cenuşă. La MontaiIIou, în sfîrşit, cele două clanuri feminine — cumetrele papistaşe şi cumetrele ca-tare — se spionează reciproc si trag cu urechea la cea din faţa lor, cu prileiul fune-rariilor Guillemettei i,Belote" (I, 462).

Curiozitatea, uneori bolnăvicioasă, a vreunui bărbat oarecare, pe valea superioară a rîului Ariege, este indiscutabilă. Dar nu este nimic pe lingă aceea a femeilor, care formează una din structurile occitanităţii celui de al doilea sex. Va fi nevoie, în vremea noastră, de instaurarea unor civilizaţii mai burgheze, dornice



de viaţă privată, pentru ca acest spionaj feminin să descrească sau, măcar, să fie cît de cît stăpînit.

Aşadar, un spionaj activ. Dar şi manie a întrebărilor. Curioase, femeile din Montaillou, mai ales cele tinere, procedează, între ele, printr-un foc continuu de întrebări. Caracterul repetitiv al acestora poate deveni, în cele din urmă, sîcîitor, chiar pueril. Să vedem întrebările puse ele Raymonde Guihou, Raymondei Lizier, în timp ce cară apă, pe vremea culegerii recoltei, la Montaillou :

Ce-al jăcut pentru Guillemette Belot ?

Şi cum sînt oamenii aceştia de treabă (ereticii) ?

Şi cum se poate să fie nişte oameni binecuvîniaţi (II, 222—223) ?

Sau întrebările puse de una care despădu-cheazăă (Raymonde Guilhou) uneia despădu-cheate (Mengarde Clergue) :

— Ştii ce mi-a spus zilele trecute Raymonde Lizier ? (Răspuns : „Ce ţi-a spus ?")... Şi cum sînt oamenii aceştia de treabă ?... Şi cum se poate una ca asta ?... Oamenii nu sînt oare mai bine mîntuiţi de mîinile preoţilor, care ţin trupul lui Cristos, decît de cele ale oamenilor celor buni ?... (II, 223).

Guillemette Clergue, în relaţiile cu cumnata ei, Alazaîs Roussel, şi cu soţii Tavernier, foloseşte, ca şi interlocutorii ei, aceleaşi tehnici de întrebare :

— Ce s-a întîmplat, te-a bătut bărbatul ?...

Unde se duce unchiul (Prades Tavernier) ?...

De ce nu vine mama ta, Alazaîs ?... De ce Pra des Tavernier nu mai ţese pînză (I, 337—339) ?

Chestionarul poate fi, la început, din cele mai banale, întrebări prozaice, ca apoi să se lărgească pînă ce atinge marile probleme ale filosofiei şi ale religiei. S-o vedem pe Guillemette Clergue, din nou ea, care adună recolta



împreuna cu mama ei, pe care o mitraliază cu întrebări, în timp ce seceră griul :

Unde este fratele meu Pons ? (Răspuns : A plecat cu unchiul Prades Taverniei:

Ce face unchiul nostru Prades Tavernier cu doamna Stefanie de Chateauverdun ? De ce şi-a părăsit casa şi meseria şi şi-a vîndut tot ce a avut ? (Răspuns : El şi Stefanie au plecat la Barcelona).

Şi ce au de gînd să facă, la Barcelona, Prades şi Stefanie ? (Răspuns : Se vor duce să se întîlnească cu oamenii cei buni).

Şi cine sînt oamenii aceştia buni ? (Răs puns : Nu se ating de femei, nici de carne; li se spune eretici).

Dar cum se poate să fie oameni buni, de vreme ce li se spune eretici ? (Răspunsul mamei Alazaîs Rives : Eşti o proastă şi o ne ştiutoare. Sînt oameni buni deoarece trimit suflete în rai).

Dar cum se poate ca ereticii să trimită suflete în rai, de vreme ce preoţii ascultă spo vedaniile şi se îngrijesc de trupul Domnului, ca să mîntuie, după cum se spune, sufletele ? (Răspunsul final al mamei descurajate : Este limpede că eşti tînără şi neştiutoare) (I, 334—335).

Dintr-o dată, dialogul încetează şi cele două femei se apucă din nou să secere grîul de pe ogorul familial, aflat la Alacot, pe teritoriul satului Montaillou, mai la vale de partea locuită.

Dincolo de curiozitatea sau de sociabilitatea celui de al doilea sex '20, există oare, la Montaillou şi în general pe valea superioară a rîului Ariege, rurală şi munteană, un sistem de valori specific feminin ? Pusă în termeni atît de ambiţioşi, întrebarea nu presupune, evident, un răspuns limpede. Apar însă diferiţi indici care merg în sensul unei aserţiuni pozitive. Se ştie că

montalionezele, în ciuda unor excepţii notabile, au fost, în general, mai curînd obiec



f

te decît subiecte ale propagandei calare -l. Cele mai multe dintre ele — spre deosebire de bărbaţii din sat — au trăit erezia ca pe o entitate ce nu pornea, în cazul lor, dintr-o adeziune sau conversiune entuziastă. Acceptau cataris-mul, vag, ca pe un dar venit din cer sau din exterior, deoarece soţii, taţii, fraţii, amanţii, prietenii, patronii, verii sau vecinii le com-promiseseră, atrăgîndu-le uneori, pînă le amestecau în vreo ceremonie locală a mişcării albi-genze. Foarte adesea, lăsînd la o parte cazurile speciale ale matriarhelor pe care le-am pomenit, montalionezele nu se alăturau decît pentru .scurt timp, şi cu jumătate de gură, acelui credo atît da nou ; excludeau perspectiva de a ajunge, la nevoie, din pricina acestei adeziuni, pînă la rug. De fapt, se simţeau eterogene faţă de nuua identitate eretică, în care erau strînse din exterior. Această eterogenitate aspră era simţită, dacă ne luăm după mărturiile feminine, ca pornită din inimă : organ ciudat, frămîntat, în acest caz, de idei tradiţionale şi de o ireductibilă afectivitate. Brune Pourcel, sărmana bastardă, de exemplu, se lasă o clipă cîştigată de argumentele Alazaisei Rives, care îi declară direct că numai Oamenii cei buni, care trăiesc ascunşi, pot mîntui sufletele (I, 383). Foarte curînd însă, mica Pourcel, a cărei mentalitate folclorică rămîne străină elaborărilor albigenze, îşi revine. Chiar înainte să iss din curtea casei Alazaisei, povesteşte ea, mi-am revenit, şi i-am spus celei cu care vorbeam :

— Dar cum se poate ca aceşti oameni buni, care trăiesc ascunşi, să mlntuiască într-adevăr sufletele ?

Tot astfel, pe o treaptă superioară, Beatrice de Planissoles este frămîntată de propaganda eterodoxă, care vrea s-o împingă să se întîl-nească cu oamenii cei buni ; însă ea sfîrşeşte prin a declara foarte răspicat :



—'■ Nu, nu m-am întîlnit cu oamenii cei huni, şi nu izbutesc să găsesc, în inima mea, motive care să mă îndemne să-i întîlnesc1'.

Fie că este vorba să-şi spioneze vecinii bărbaţi, fie că vor să rămînă în credinţa de odinioară, femeile din Montaillou se simt deci, mai des decît se

cuvine, implicate emoţional : glasul inimii este, la ele, cel mai puternic. Prietenia feminină nu este, nici esenţial, nici mutual, competitivă. Ea se orientează mai mult, în cercul lor, „către armonie şi chiar către narcisism". Această prietenie se numeşte complicitate-11.

Sociabilitatea masculină este mai globală decît cea feminină. Ea este, de asemenea, mal importantă, din punct de vedere politic, la nivelul satului luat în bloc. Se- poate manifesta, aşa cum am văzut, în timpul acelor lungi seri eînd oamenii stau la taifas : catarismul, alergic la impuritatea femeilor, consolidează, cu acest prilej, vechea tendinţă de a-i pune pe bărbaţi de o parte, cu burta la masă, sau aşezaţi pe o bancă la căldura focului din vatră ; în timp ce femeile stau, segregate, pe vine, lîngă vatră2'''. Bărbaţii, pe de altă parte, tot ei, se află între bărbaţi în timp ce muncesc pă-mîntul, mai ales în vremea aratului şi a recoltei (I, 400 şi passim). Ei pot avea, în sfîrşit, propria lor sociabilitate, ludică sau cu cînteee : la Prades d'Aillon, foarte aproape de Montaillou, şapte sau opt ţărani, bărbaţi cu toţii, vin regulat la Pierre Michel, supranumit şi Roşcovanul, ca să joace zaruri şi şah. Bărbaţii aceştia sînt foarte absorbiţi de joc : dacă ne luăm după Raymonde de Poujols (fiica lui Michel), ei nu se mişcă nici măcar să se ducă să-l vadă pe Prades Tavernier, ereticul parfait, care se ascunde în pivniţa tatălui meu (II, 401). Este vorba, desigur, de jocuri de societate practicate seara, după cină, dar numai de bărbaţi. Pe de altă parte, întîlnirile dintre bărbaţi sînt adesea „puse pe muzică" : fluierul face obli91

gatoriu parte din zestrea ciobanilor, mari sau mici (despre un cioban ruinat, la Montaillou, se' spune cA nu mai are nici măcar un fluier ! (II, 1828). La agapele între bărbaţi, se cîntă cu multă plăcere : la un ospăţ, pur masculin, dat seara, în casa lui Hugues de Sournia, asistă, de Adormirea Maicii Domnului, opt persoane, printre care un tînăr Frate cerşetor, care, din milă, este pus în capul mesei (II, 123). înainte de masă, i se cere acestui băiat să cînte Ave Măria, însă cererea este pornită dintr-o grijă mai curînd estetică decît cucernică : în momentul în care jrater dă o intenţie religioasă cîn-tecului, este pus la punct de către comeseni. Tot astfel, la Pamiers, în corul bisericii (rezervat bărbaţilor ?), se cîntă, încetişor, cobla compusă de trubadurul Pierre Cardenal împotriva clericilor (III, 328).

Mai semnificativă este totuşi sociabilitatea cvasimunicipală care adună elementele masculine dintr-o localitate în stradă, şi mai ales în piaţa satului, sub ulmul comun ; de exemplu, duminica. Este eterna agora, creştinizată de liturghie, a colectivităţilor mediteraneene ; se vorbeşte despre femei, dar cu deosebire despre religie. In anul acela, povesteşte Guillaume Aus-tatz, bayle-ţăran din Ornolac, în 1320, după ce fusese ars, aproape de Pamiers, ereticul Ray-viond de la Cote'17', şa&e bărbaţi din Ornolac se aflau, într-o duminică, în

piaţa satului, lingă ulm; vorbeau despre rugid ereticului; atunci am sosit şi eu ; le-am zis :

— Iată ce vreu eu să vă spun. Omul acela care a jost ars era un preot de treabă . . . Etc.

Altă dată2fi, tot la Ornolac, şapte bărbaţi (dintre care patru sau cinci erau de faţă şi la discuţia de mat înainte) s-au adunat, din nou, în aceeaşi piaţă. Acum se discută despre soarta sufletelor după moarte ; şi despre dimensiunile respectabile pe care trebuie să le aibă paradisul ca să poată găzdui sufletele atîtor oameni care mor în fiecare zi. (Poate că este o perioadă de epidemie). Judecătorul seni92

orial Guillaume Austatz, tot el, despică aşadar mulţimea celor care stau de vorbă... şi linişteşte pe toată lumea. Le spune celor şapte bărbaţi care-1 ascultă că paradisul este mai mare decît o casă ce s-ar întinde de la Tou-louse pînâ la trecătoarea Merens din Pirinei : prin urmare, nici un fel de criză de locuinţe nu ameninţă cerul în, viitorul apropiat.

La Bedeilhac, preotul satului, Bernard Jean, zugrăveşte, în 1323, o mică scenă de grup a bărbaţilor : în acel an, povesteşte el, într-o zi de sărbătoare, în duminica dinaintea S Untului Ion, cred, după prînz, între orele de rugăciune, eu, Arnaud de Bedeilhac şi alţi bărbaţi din sat, din care nu-mi amintesc decît trei nume (urmează numele acestea), stăteam sub ulmul de lingă cimitirul bisericii din Bedeilhac. Numai eu eram aşezat, ceilalţi stăteau în picioare. Vorbeam despre recolta de grîu :

— Ne-a dat mari temeri (spune un bărbat), însă, mulţumesc lui Dumnezeu, este bună (111,51).

Unul dintre participanţi, Arnaud de Bedeilhac, răspunde atunci că nu Dumnezeu are grija griului ; ci natura, doar ea, care dă roadele ! Preotul protestează, dezgustat ! Arnaud priveşte pieziş, şi, văzînd la ce scandal a dat naştere, pleacă, pe nesimţite, de la întrunire...

La Bedeilhac, întîlnirile de acest gen, în piaţă, vara, neorganizate şi masculine, sînt frecvente. La cîteva zile după cea de care am pomenit, are loc o alta, furtunoasă şi totodată folclorică : în acel an, povesteşte Adhemar de Bedeilhac, eu, Arnaud de Bedeilhac, preotul Bernard Jean, şi alţi bărbaţi ale căror nume le-am uitat, ne aflam sub un ulm, în faţa bise ricii din Bedeilhac, şi vorbeam despre un izvor care se găseşte în dieceza Couserans. Se spune că, pe vremuri, Ungă izvorul acesta, în timpuri îndepărtate, au fost fripţi nişte peşti în tigaie. însă peştii au sărit în izvor, şi pot fi văzuţi şi astăzi, fripţi doar pe o parte ! (III, 52). , 93

—■ Pe vremurile acelea, Dumnezeu făcea multe minuni ! spune atunci cu o voce ascuţită, intervenind în discuţie, liber-cugetătorul nostru Arnaud de

Bedeilnac !... Din nou, preotul Bernard Jean, iute la mînie, tună şi fulgeră împotriva lui Arnaud care, pe loc, repetă blasfemiile lui naturaliste... Piaţa satului joacă deci, din punct de vedere funcţional — în mic, desigur ! —, rolul pe care-1 va avea, în secolul al XlX-lea, cafeneaua liberilor-cu-getători. La Goulier (parohia din Vicdessos), lucrurile merg şi mai departe : agora locului, în alternanţă cu recoltarea meiului, este teatrul unor discuţii masculine între clcrici-cul-tivatori şi simpli ţărani, la care asistă uneori cîteva femei ; în cursul acestor dezbateri sînt schimbate, ca nişte palme peste cap, argumente procatare relative la existenţa celor „doi Dumnezei" (I, 350—369).

Din cînd în cînd, sociabilitatea masculină-de-piaţă-publică se deschide, în comunicare directă, asupra unor dezbateri de acelaşi tip, care se desfăşoară chiar în inima intimităţii familiale, între părinţi şi copii, acasă sau în timpul muncii agricole (I, 350). Se pare totuşi că sociabilitatea bărbaţilor se poate manifesta şi departe de familie : prupul de bărbaţi din localitate îşi defineşte, în acest caz, originalitatea, prin raportare la arhipelagul de domus şi prin raportare la lumea feminină, şi mascu-lin-feminină. A se vedea depoziţia lui Ray-*i; mond de l'Aire (II, 132), ţăran din Tignac, ştj( liber-cugetător foarte îndrăzneţ (i se întîmplăy să nege în bloc reînvierea din morţi, răstig-it nirea şi reîntruparea !). într-o zi, în piaţa pu-ţ... blică din satul său, stă de vorbă cu trei sau, patru consăteni, sau chiar cu mai mulţi. Fără; să se sfiască, Raymond le declară interlocutorilor săi că sufletul nu este decît sînge ; că su-« fîetul este muritor; că nu există o altă lume decît a noastră etc. Pînă aici, totul este banal, la urma urmei, cel puţin în optica aceea con-testalară în care se situează persoanele ce vor



fi mai tîrziu interogate la Pamiers. însă atunci, ancheta lui Jacques Fournier, pe lingă Raymond de l'Aire, devine mai presantă :

Ai vorbit despre rătăcirile acestea cu soţia dumitale Sybille ?

Nu, răspunde Raymond, care nu se sfiise totuşi să-i mărturisească episcopului (cu ne ruşinare) delicte mult mai grave decît o simplă confidenţă conjugală.

—■ Dar cu cumnata dumitale, Raymonde Rey, care ţi-a fost cîtva timp concubină, deşi îţi era cumnată ?

Din nou răspuns negativ.

Dar cu fiul dumitale Raymond ?

Nici cu el.

Dincolo de certurile de idei, sociabilitatea masculină ajunge, verbal, să pună în discuţie instituţiile, îndeosebi cele ale Bisericii, mai mult examinate de oamenii din ţinut, decît structurile laice. Cu brutalitate, grupul masculilor critică persoanele responsabile de organismele amintite : păstorul îl atacă pe însuşi

prelatul care ridică dijma pe animale. La Lor-dat, în 1320, sub ulmul din piaţă, cinci bărbaţi din sat discută despre apropiata piaţă a dijmei pe miei („carnelage") :

— Va trebui să plătim dijma pe miei... spu ne unul din ei.

—■ Să nu plătim nimic, replică un altul, mai bine facem rost de o sută de livre şi plătim doi oameni ca să-l ucidă pe episcop.

■— Voi plăti bucuros partea mea, încheie un al treilea ; mai bine decît aşa nici că pot fi folosiţi banii... (II, 122).

Acest grup de bărbaţi adunaţi la un loc, con-testatari şi totodată comunitari, se face simţit cel mai bine în satul Quie, nu prea deosebit de Montaillou, situat mai jos de acesta. Raymond de Laburat, crescător de animale şi podgorean (II, 325), aduce într-adevăr o mărturie amănunţită despre numeroasele adu95

nări de bărbaţi, neorganizate şi, mai mult sau mai puţin, populate, care se constituie de Paşti şi de Rusalii în cadrul social al acestui sat'27. Spun „cadru social" şi nu „cadru geografic", deoarece, cel puţin o parte din întrunirile bărbaţilor din Quie se înscrie, ca o ta-rasconnadă, în afara teritoriului comunal. Cei interesaţi se întîlnesc în „oraşul" Tarascon-sur-Ariege, în piaţa din faţa bisericii din Savart i aceasta este sanctuarul parohial al celor din Quie. Pe aceeaşi piaţă, pot vizita şi tîrgul local. Mai pot fi văzuţi, la Savart, lîngă moara de postav a lui Cabesses (moara de postav adună bărbaţii, tot aşa cum moara de grîu adună femeile [II, 323, 326, 327]. Să stăruim asupra rolului foarte particular pe care-1 joacă biserica urbană din Savart-Tarascon, pentru populaţia rurală masculină din Quie : sociabilitatea masculină, în acest caz, este o trăsătură de unire oraş-sat. (Poate că este vorba, în acest caz, de o situaţie veche, asemănătoare aceleia ce putea fi întîlnită în primele veacuri ale crşetinismului în Galia : în vremurile acelea protocreştine, exercitarea cultului presupunea drumuri lungi pe care ţăranii le făceau ca să ajungă la sanctuarul citadin...). Oricum, şi chiar cînd sînt excentrate faţă de perimetrul comunei, biserica, piaţa din faţa bisericii, liturghia şi mai ales slujbele de dinainte şi de după liturghie, figurează printre teatrele privilegiate ale sociabilităţii bărbaţilor : oare ţăranii de pe valea superioară a rîului Ariege dispun de un loc privilegiat în sanctuarul lor parohial (în cor ?), în vreme ce nevestele lor stau în navă ? Nu ştim acest lucru. Este sigur, în orice caz, că jumătatea masculină a populaţiei consideră biserica din satul ei ca pe ceva al său, pz'oprieta-tea sa, edificiul pe care muncitorii locului, fă-dnd corvezi sau lucrînd ca voluntari, l-au construit cu mîinile lor bătătorite... în această perspectivă, ierarhia episcopilor şi a pre96

oţilor nu poate dispune, în ceea ce priveşte casa de cult, decît de un fel de uzufruct: biserica şi clopotele ei sînt ale noastre, noi am construit-o, noi am

cumpărat şi am pus în ea toate cele necesare: noi o întreţinem; blestemaţi să fie episcopul şi preoţii care ne alungă din biserica noastră parohială; care nu ne lasă acolo ca să ascultăm slujba, şi ne silesc să rămînem afară în ploaie, declară, în faţa unui grup de săteni bărbaţi şi excomunicaţi, Raymond le Laburat. Ca şi ei, a fost şi el excomunicat fiindcă nu a vrut să plătească dijma28. încheind, cere celebrarea unei slujbe „sălbatice", în mijlocul cîmpiei, în locul slujbei rituale, interzisă excluşilor alungaţi din acest sfînt lăcaş, care totuşi le aparţine (II, 311, 320).

în spatele acestor interjecţii puternice, ceea ce se profilează, în agora bărbaţilor, este revendicarea unei comunităţi ţărăneşti, cu dominantă masculină. Este centrată pe casa comună, adică pe biserică ; pe asistenţa la slujbă, şi încă, în şi mai mare măsură, pe întîl-nirile şi pe adunările de dinainte şi de după slujbă. Aceste întîlniri şi adunări masculine formează comunitatea oficioasă : şi-a dat carnea şi sîngele şi poate că a dat şi numele comunităţii oficiale, alcătuită din domni, din-tr-un pristav (II, 453) şi din consuli; aceştia, aleşi eventual de capii de familie, sau cooptaţi...

Cine spune comunitate spune şi cutumă grupul neorganizat al bărbaţilor apără privilegiile cutumiare (II, 322, 324) ale muntenilor, împotriva noilor dijme impuse de prelaţi, are chiar de gînd să susţină violenţa brută, agricolă şi corporală, pornită de la cei ce muncesc, spre deosebire de prerogativele ierarhice, ba chiar parazitare, pe care pretind că le au asupra ţăranilor domnii din dieceză şi din cler. Dacă măcar toţi clericii, şi preoţii s-ar duce să sape pămîntul, şi să-l are;... cît despre episcop, pe el l-aş chema într-o trecătoare

(din munţi); ne-am bate pentru dijma aceasta pe miei. Atunci aş vedea eu ce zace în episcopul acesta l spune furios Raymond de La-burat, tot el, în faţa unei adunări de vreo douăzeci de ţărani bărbaţi, cărora agenţii episcopului şi consulii au venit să le ceară dijme pe animale( II, 315).

La Montaillou şi în ţinutul Aillon, sociabilitatea masculină este fără îndoială mai latentă, mai puţin manifestă decît la Quie sau la Lordat. Marile dimensiuni din satul nostru, mai mult decît jumătate eretic, frica de delaţiune, uşoara devalorizare a instituţiilor bisericeşti explică oare această eclipsare parţială a unei masculinităţi-de-piaţă-publică ? Trebuie de asemenea adăugat că la Montaillou, ţinut de ciobani călători, adevăratele întruniri de bărbaţi au loc adesea... departe de sat : în tre-cătorile din munţi, în colibă, la tunsul şl la mulsul oilor, sau pe pieţele orăşeneşti unde îşi vînd lîna şi mieii ; mai curînd decît sub ulmul aflat în faţa bisericii 30. Ceea ce nu înseamnă totuşi, că în acest mic ţinut, Aillon, comunităţile nu au personalitatea lor masculină. La Prades şi la Montaillou, scrisorile oficiale aie episcopului, în legătură cu vreun caz de erezie din parohie, sînt citite în faţa notarului, de faţă cu un grup de bărbaţi şi de notabili, printre care regăsim numele familiare : Benet, Clergue,

Argelliers etc. Grupul acesta constituie pesemne „partea cea mai sănătoasă" — adică masculină — a locuitorilor satului. Există deci, şi aici, subiacentă instituţiilor oficiale ale consulatului, o colectivi-1 tate de -bărbaţi influentă, care dă societăţi^ locale osatura ei politică. Vreau să spun că apartenenţa privilegiată a acestora la comună este subliniată de fapte de onomastică : la porţile satului Montaillou, la Prades d'Aillon, cel puţin şapte bărbaţi poartă prenumele toponimic „Prades" (Prades Tavernier, Prades Buscailh etc). Faptul acesta' subliniază legă98

turile esenţiale, şi de esenţă cvasitribală, dintre numele locului şi geniul locului, pe de o parte, şi porţiunea masculină a populaţiei3I.

După sociabilitatea bărbaţilor şi cea a femeilor, rămîne de explorat cea a tinerilor, la limitele adolescenţei şi ale copilăriei. Am spus mai înainte că, la Montaillou, structurile sociabile sînt oarecum fagocitate de fragmentarea în domur., în interiorul cărora fiecare fratrie are pe cineva deasupra, este controlată de generaţia superioară, reprezentată de un văduv, de o văduvă ■ sau de un cuplu ; în satul cu cruci galbene nu există aşadar ,,şefi tineri". în afară de aceasta, diversele „rupturi" pe care le vor introduce în tineretul sătesc din ultimele secole, şcoala comunală, apoi consiliul de revizie al recruţilor, nu se produc, desigur, printre adolescenţii analfabeţi şi nemilitarizaţi din secolul al XlV-lea montalionez. în ciuda acestor lacune, se pare că o oarecare doză de sociabilitate tînără, chiar puerilă, se manifestă, discret32, în textele noastre privitoare la zona rurală a văii superioare a rîului Ariege. La Bastide-de-Se-rou, la Junac, copiii păzesc boii şi porcii : se joacă împreună, mîncînd napi şi gulii : taie o felie de nap, pe care unul din participanţii la joc o ridică apoi cu mîna în sus, aşa cum preotul ar face cu ostia (ostentaţia napului-ostie se va întîlni, mai tîrziu, în vrăjitoria pireneană din^secolul al XVI-lea). Altă dată, doi tineri servitori agricoli, care culeg meiul, fac tot felul de glume (Iruffes) în şura care -le slujeşte da dormitor ; patronul i-a îngrămădit acolo, clţtva în fiecare pat ; partida de rîs depăşeşte curînd stadiul a ceea ce, în zilele noastre, ar fi o simplă bătaie cu pernele ; unul dintre tinerii muncitori, Pierre Aces, în dormitorul improvizat, ridică din nou, în bătaie de joc, o felie de nap-ostie ; compară potirul cu im pahar. Ceilalţi tineri sînt scandalizaţi. Dintr-o dată, sînt cuprinşi de spaimă :

patronul lui Pierre Aces îl va concedia, în zilele următoare, pe acest tînăr rîndaş, socotit a fi amator de jocuri, primejdios şi vorbăreţ. O denunţare, obţinută de la unul din martori sub ameninţarea cu cuţitul, va permite trimiterea celui ce glumise pînă la tribunalul lui Jacques Fournier (III, 455—456).

Jocurile, rîsetele şi glumele adolescenţei nu sînt lipsite, după cum se

vede, nici de gravitate, nici de conţinut cultural. Faptul acesta este oare de-ajuns pentru a recunoaşte existenţa unei clase de vîrstă, şi a unor activităţi specializate, de ordin ludic, practicate în grupul tinerilor ? Este destul de probabil. Aude Faure, măritată la Murviel (Ariege), însă originară din Lafage (Aude), nu se împărtăşise niciodată pînă a se căsători, adică pînă la vîrsta de şaptesprezece sau optsprezece ani (II, 82—83). De ce această abţinere ? o întrebă bărbatul ei, posac. Deoarece, răspunde ea, în satul Lafage, de unde sînt eu, nu există obiceiul ca băieţii şi jetele să primească trupul lui Cristos. Era, aşadar, în regiunile acelea, un grup de vîrstă al celor tineri, cu două subsecţii (masculină şi feminină) : din acest grup nu se ieşea (pe la nouăsprezece sau douăzeci de ani ?) decît o dată cu „prima comuniune", concepută ca rit de trecere către vîrsta adultă (coincidea adesea cu măritişul fetelor) 33. Chiar şi în localităţile unde ritul în chestiune nu exista sub această formă, grupul celor tineri şi cele două subgrupuri ale lui (băieţi şi fete) erau probabil socotite că alcătuiesc entităţi originale. Aceasta se petrecea cu mult înainte de a se gîndi cineva să le oficializeze, cum se va face mai tîrziu în Proventa, prin crearea unui şef abate al tineretului. Celor mai tineri de douăzeci de ani sau de douăzeci şi cinci de ani, le place într-adevăr, să cînte (mă gîndesc la cîntecelc de pahar care însoţesc flirtul, cînd Pierre Maury, abia ajuns la vîrsta adultă. ..scoate o fală" la circiuma din Ax-les-Thermes). Acest grup de



vîrstă se specializează în jocuri şi în dansuri, la care sînt poftiţi şi tinerii soţi, însuraţi de curînd : de sfîntul Petru şi Pavel, povesteşte Guillemette Clergue, născută şi măritată la Montaillou, după slujbă şi după prînz, m-am dus să joc şi să dansez cu băieţii şi fetiţele din satul Prades; seara, m-am întors acasă la unchiul meu, la Prades, ca să cinăm (I, 338).

Tot astfel, băieţii seduşi de homosexualul Arnaud de Verniolles, luptă şi dansează înainte de a-i satisface dorinţele **. Dansul nu este totuşi unicul privilegiu al vîrstei fragede. In 1296, la căsătoria Beatricei de Planissoles, Guillaumo Authie, matur chiar de pe atunci, este unul dintre „ţopăitori". Îşi va face mai tîrziu o popularitate în Montaillou, datorită acestei iscusinţe de dansator (I, 218).

în sat, lăsînd la o parte chestiunile ce privesc activitatea profesională, sociabilitatea femeilor se specializează aşadar în informaţie şi spionaj de uz intern ; cea a bărbaţilor, în decizia politică şi în înfruntarea cu societatea înglobantă ; cea a tinerilor, în sfîrşit, în măsura în care se exercită ca atare, are mai puţină legătură cu învăţătura, educaţia sau acţiunea, şi mai multă cu afectivitatea şi gratuitatea, concretizate în joc şi în dans. Educaţia fetelor, care constă în primul rînd în muzică, dansuri şi cîntece, va păstra mult timp, în secolele următoare, urmele acestei stări de spirit. Pentru băieţi, se va impune,

dimpotrivă, încetul cu încetul, o educaţie mai represivă şi mai intelectuală.

\-'H '

NOTE

II, 316 şi III, 33. V. şi „mănăstirea" în care se retrage momentan, la Castelnaudary, Blanche Marty, din Junac (III, 285).

Infra.

101

III, 67—68 şi III, 71. Această Guillemette „M.aurine" nu este alta decît Guillemette Maury a noastră, însă menţionată aici la locul ei de baştină, înainte de a pleca.în Cataloma. Textele citate aici ^i in I, 229 sugerează discret existenţa a două pături de sociabili tate feminină, ambele eterodoxe şi ţărăneşti, în sat : ele corespund grosso modo, în materie de snobism şi de frecventări preferenţiale, cu două niveluri economice (superior şi mijlociu-inferior) ale stratificării sociale, M. Clergue, G. Belot şi Na Requa fac parte din pro tipendada locului ; iar al doilea grup sau „cvartet" face parte mai mult din ţărănimea „modală" din loca litate. Se va nota (fără vreo contradicţie cu ceea ce am spus mai înainte) importanţa, pentru sociabilita tea feminină, a legăturilor de rudenie naturală sau artificială (mamă-fiică, mătuşă-nepoată, verişoare, cumetre).

II, 224 : Mengarde Clergue, de pildă, este cumă tră cu Guillemette Belot. Se va nota şi că Beatrice de Pianissoles este x^nniătra preotului Clergue, fiul Men gardei Ciergue. De aici, dublarea legăturilor între fosta castelană şi clanul matriarheîor catare (I, 253).

I, 214, 215. La aceste date, ar trebui să se adauge, post mortem, faptele de sociabilitate specific feminine care se întîinesc la strigoi, sau mai curînd la strigoaice (infra, cap. XXVII).

I, 222 şi 256 ; III, 286. V. şi personajul Sybille Teisseyre, din Montaillou, servantă şi confidentă, ju mătate guvernantă, jumătate mijlocitoare, a Beatricei de Planissoies. Vezi şi Aude Faure, ţărancă bogată, în conjurată de servante şi de doici, care o asistă cînd îşi face rugăciunile, cînd este cuprinsă de convulsii şi...

cînd strînge recolta de pe ogorul ei (II, 95).

III, 496. Rixende Palhares, de altfel, frecventează şi ea, la Ax-les-Thermes, un grup de femei cu simpatii eatare : acestea sînt situate, în general, la un nivel social superior, faţă de propriul ei nivel (I, 281).

I, 151. V. şi Guillemette Maury (II, 21), şiGauzia Clergue.

Un alt caz de denunţare de către o fetiţă, în I, 438.

III, 67 ; II, 291, 366.

I, 462—463 ; III, 288.

I, 335—337 ; I, 316.

I, 254. V. şi supra, cap. II. veghea funebră pentru Pons Clergue şi comentariile femeilor despre agonia Guillemettei Belot. V. şi I, 314, 315, trăncănelile fe meilor din Montaillou, după înmormîntarea Mengardei Clergue. Trăncăneli feminine la întoarcerea de la un muribund : I, 240. Despre „mutualitate". v. I. 386.

I, 310 : Alazaîs Azema colportează „şuşotelile din Montaillou" (sic) despre iubirea discutabilă a Beatricei de Planissoies cu Pathau şi cu Pierre Cler102

gue. Despre şuşotelile din sat, a se vedea şi : II, 92. A se compara, astăzi, în registru urban, cu E, Morin, La Rumeur a'Orleans.

16. V„ în II, 415, im text remarcabil despre naşterea bruscă a unei prietenii intre două ţăran ei, împotriva bărbaţilor (v. şi I, 338, un fenomen analog).

1G. 111, 107, Haymonde Marty, soţia lui Guillaume îvî;irty, este sora lui Pierre JMaury.

Acest personaj nu trebuie confundat cu Bernard Marty, din Junac.

L.-F. Caline, D'un château ă l'autre, Gallimard, coli. Folio, ed. 1973, p. 10.

i, 459—4G0. Despre credibilitatea acestui episod, V. 1, 465, 467, 469.

Această sociabilitate feminină este cu atît mai importantă cu cît dezechilibrul demografic este mai mare : la Montaillou, într-adevăr, femeile deţin pro babil majoritatea numerică, o urmare a exodului cio banilor, care sînt, eu toţii, bărbaţi.

Acest lucru a fost demonstrat de M. Pierre, pp. 77—80, în legătură cu Alazaîs Azema, Raymonde Arsen, Brune Pourcel, Alazaîs Faure, Allemande Guilhabert, Guillernette Argelliers, Guillemette Maury şi Gauzia Clergue, din Montaillou : întîlnirea cu un parfait sau chiar „adorarea" lui nu a fost, în cazul lor, un gest cu totul spont'an, departe de aşa ceva (I, 311, 373—375, 386, 415, 423 ; III, 68, 99, 363). '

I, 238 ; v. şi, tot cu privire la „inima" Beatricei : II, 296. Despre noţiunea de .,inimă", în gîndirea medie vală tîrzie şi renascentistă, v. remarcile lui D. Julia, în J. Le Goff şi P. Nora, Faire de l'histoire, t. II.

p. 156. Trebuie observat că, pe de altă parte, la Mon taillou şi în Sabarthes, „inima" nu este totuşi un monopol feminin (II, 328).

2.1. Nu este vorba să negăm certurile dintre femei, care bîntuie în parohia noastră. Cu toate acestea, ceea ce spune Anaîs Nin despre dragostea dintre femei mi se pare că se referă, într-o oarecare măsură, şi la sociabilitatea feminină de la Montaillou, sat în care era totuşi refuzat, după cît se pare,

lesbianismul ca atare : „dragostea între femei este un refugiu, o fugă înspre armonie şi narcisism în loc de conflict. în dragostea dintre bărbat şi femeie, există rezistenţă şi conflict. Două femei nu se judecă una pe alta. Ele alcătuiesc o alianţă. Intr-un sens, este vorba de o dragoste faţă de sine" (Anaîs Nin, Journal. 1931—1934. Paris, Stock, 1969 : notele din 30—12—1931).

Mai concret şi mai politic, mă întreb dacă sporirea sociabilităţii masculine, instituţionalizată în pieţele publice, care însoţeşte progresele instituţiei consulare m secolele XIII—XIV (vezi teza deocamdată inedită a D-nei Gramain), nu a fost însoţită de vreo influenţă feminină. „Democratizarea" consulară se făcea oare cu



acest preţ ? A se vedea, în tot cazul. Bernard Clergue, reprezentant tipic (în calitatea lui de bayle) al unei puteri de origine seniorială, nu consulară, şi preeonsulară : acest Bei nard este literalmente plin de atenţii faţă de casa soacrei sale, 2-i. I, 3J5; I, 311; şi supra (serile lungi de taifas).

I, 208 : Raymond de la Cote este un valdenz care locuieşte la Pamiers. Conversaţii masculine despre femei : III, 301. Despre sociabilitatea de stradă, v. I, 475.

I, 202. Sociabilitatea masculină (,şi municipală) de piaţă publică de ţară este şi ea atestată în partea de eîmpie a ţinutului Languedoc, în aceeaşi perioadă (D-na Gramain, teză, ms., „Le village et lhabitat".

p. 5).

II, 319, 323, 326..., şi pa.saim în mărturia lui Raymond de Laburat, din 11, 309 la II, 328. Una sin gură din aceste întîlniri comportă şi prezenţa cîtorva femei.

II, 310, 311, 313, 3.16 (ani contopit diferitele decla raţii; ale lui R. de Laburat).

A se vedea disputele homerice între bărbaţi, în cursul cărora preotul Clergue se înfruntă cu bărbaţii din familia Maurs ; v. şi, mai tîrziu, pregătirile, tot între bărbaţi, pentru vendetta pusă la cale de către familia Maurs împotriva preotului (supra, cap. II).

III, 148—151, şi 378 : dialoguri între bărbaţi cu prilejul plecării la iarmaroace şi tîrguri (şi al întoar cerii de acolo). V. şi supra, cap. IV la VII, biografia lui P. Maury şi a altor ciobani. Ne putem, de aseme nea, întreba dacă unele trăsături caracteristice ale sa tului Montaillou (puternica sociabilitate feminină ; ab senţa, pînă în 1320, instituţiilor consulare ; slaba socia bilitate masculină şi oficială de piaţă publică ; forţa instituţiei tradiţionale şi senioriale numită baylie) nu formează cumva un tot logic structurat, şi care se opune perfect structurilor satelor mai moderne, pre văzute cu un consulat, cu o sociabilitate masculină de piaţă publică etc.

II. 237—239. şi 255, 256 (senior pars masculină) ; II, 239, II, 256, III. 504 şi passim (prenume toponimice Ia Prades) ; v. şi I, 339, nota 153 ; şi II, 366 (acelaşi lucru pentrju satul Ascou). Bărbaţii din Sabarthes folosesc cuvintele valoare, valoros (valens) pentru a desemna apartenenţa unei persoane sau a unui grup la elita satului sau a ţinutului.

Din acest punct de vedere, sociabilitatea, spor tivă şi de alt fel, a bărbaţilor tineri apare, în satul breton descris de Noel du Fail (Propos nistiques...}, mult mai dezvoltată decît la noi. Tot astfel, în satul lui N. Retif (La vie da mon pere...), conştiinţa tînără pare să se exprime cu mult mai multă putere decît |a Montaillou. Un mare număr din tinerii noştri băr104

bărbaţi este, dacă nu mai S^tKti ^simţită, la MontaUlou. decît ruptura'1 CS

optsprezece ani, concepută ca o frontiera culturali p<JI. Martuna lui Arnaud de Vemiolles : III, 42 Şi

ÎÎÎtf

atis

Capitolul XVII

CIRCIUMA, LITURGHIA, CLANURILE

Este abstract, mi se va spune, să desparţi cele trei sociabilităţi (fiecare dintre ele puţind fi divizată la rîndul ei...) : cea masculină, cea feminină, şi cea infantilă-adolescentă-tînără... Ca răspuns, voi invoca drepturile suverane ale analizei ; voi sublinia, de asemenea, existenţa concretă a unor focare de sociabilitate globală. Unele dintre ele se înţeleg de la sine : bărbaţi, femei, copii se află laolaltă la despă-ducheat, pe cîmp, pe drum, acasă. Alte „focare globale" sînt mai bine definite : circiuma, liturghia în biserica parohiei îndeosebi...

Circiuma, în forma ei cea mai dezvoltată, este ţinută de o femeie sau de un cuplu ; este frecventată, în cea mai mare parte, de către bărbaţi, dar şi de femei; imaginea clasică potrivit căreia circiuma, aidoma bistrot-ului din anii 1900—1950, este un loc privilegiat de sociabilitate masculină, nu pare pe de-a-ntre-gul pertinentă pentru valea superioară a rîu-lui Ariege, în secolul al XTV-lea, nici pentru Vechiul Regim francez luat în ansamblu '•

La Montaillou, şi în general în satele pur rurale şi care sînt importatoare

de vin, circiuma nu există decît sub formă embrionară : Fabrisse Rives, de exemplu, „ţine circiumă" în parohia cu cruci galbene (I, 325—326). înseamnă aceasta că primeşte consumatori înlr-o dugheană od hac ? Este posibil,: dar ckICo

loc sigur. Activitatea acestei cîrciumărese constă mai ales în a „transporta vin", la cerere, în casa unui locuitor oarecare, mai mult sau rnai puţin bogat, Ciergue, Benet etc. Fabris-se, aşa cum am văzut, este prea puţin echipată pentru meseria ei...

Adevăratele cîrciumi, cu sala lor comună pentru cei care vin să bea, nu se prea întîl-nesc decît în orăşele, tîrguri şi la locurile unde se fac schimburi şi trafic cu mărfuri. Acolo, ţăranii şi tărăncile, cu prilejul iarmaroacelor, pot frecventa sau întîlni bărbaţi, femei şi fete, preoţi sau laici veniţi din alte regiuni şi din alte medii. La Foix, o circiumă importantă este ţinută de Pierre Cayra şi de nevasta lui, Gaillarde, care are sarcina să măsoare vinul. Orăşenii şi sătenii din comitatul Foix, în trecere pe acolo — în majoritate bărbaţi, dar şi cîteva femei —, comentează arderea pe rug a unui valdenz ; ei notează amănuntele miraculoase : din clipa cînd jocul i-a ars legăturile, osînditul a ridicat mUnile către cer. Unele personaje, ca Berenger Escoulan, din Foix, iau la rînd toate cîrciumile din oraş (I, 174); adună de acolo şi colportează faptele diverse. Transformă astfel cîrciumile în cutii de rezonanţă pentru răspîndirea ştirilor orale (I, 169 — 176). Conversaţiile la un pahar, şi cele de după aceasta, ajung apoi, prin intermediari, pînă în satele de la munte : pornind de acolo, poate ţîşni, în mijlocul ţărănimii, contestaţia acesteia împotriva rugurilor de eretici şi a dijmelor J. De altfel, unele cîrciumi sînt adevărate locuri de întîlnire pentru eretici. Mă duceam la Ax-les-Thermes, povesteşte Guil-laume Escaunier, din Ax, şi, trecînd prin Cous-taussa 3, m-am oprit la o circiumă şi am băut ceva. Unii din cei ce beau acolo ştiau că sînt credincios (eretic). M-au întrebat:

Unde te dud ? \

La Ax,, am răs.puns eu. Mă duc după un eretic; vreau s-o consoleze pe mama mea, ca re trage să moară.



Atunci, un tînăr care se afla acolo (cred că era Pierre Montanier) mi~a zis :

— N-ai să te chici singur. Te însoţesc eu. Şi am plecat împreună Ict Ax... (II, 14).

Circiuma este totuşi secundară ; prilejul cel mare de sociabilitate, care adună masa sătenilor, veniţi de acasă sau din locurile de păşu-nat, într-o mişcare de diastolă duminicală, este liturghia. Chiar dacă sînt frecventate de ţărani, eîrciumile sînt mai curînd citadine sau „tîrgoveţe" decît săteşti. Liturghia

însă se face pretutindeni ; este cîntată, vorbită (I, 145), în fiecare parohie (cu o restricţie : unele sate nu au biserică ; ele îşi trimit credincioşii pînă la sanctuarul din tîrgul cel mai apropiat).

Eşti necredincios ? catar ? Liturghia slujeşte totuşi la ceva ; slujeşte, într-adevăr, ca loc de întîlnire : de pildă, pentru a pune la cale o răpire (III, 151). Eşti catolic ? Lucrurile sînt şi mai simple: actul de cult reprezintă momentul central în împlinirea credinţei. Toată mîn-tuirea noastră stă în liturghie, declară Gaillarde Gayra, din nou ea, patroana cîreiumii din Foix (I, 169). în ceea ce priveşte Montaillou, se constată că pînă şi catarii, emigraţi sau în reşedinţă, ca Pierre Maury şi Beatrice de Plani-ssoles, asistă destul de regulat, sau măcar din cînd în cînd, la slujbă (III, 136). Uneori, ei se semnalează, fără să le pese, după cît s-ar părea, de contradicţii, prin cucernicia lor catolică faţă de altarele sfinţilor (această „dublă apartenenţă" nu are, pentru vremea aceea, nimic ce ar putea scandaliza). Beatrice îi dăruieşte Fecioarei luminări pestriţe. Pierre Maury, piei de oaie de lină, sfîntului Anton.

Din acest punct de vedere, nu există diferenţă de natură, pentru un etnograf, între slujbă duminicală din ţinutul Aillon şi cutare sau cutare ceremonie religioasă, cu tonalităţi pă-gîfie, care, la intervale regulate, adună în mijlocul unui pueblo membrii unui trib de indieni.



Slujba religioasă, în mult mai mare măsură decît circiuma, adună sătenii laolaltă : bărbaţi şi femei. Arn subliniat, desigur, mai înainte, relaţia privilegiată dintre bărbaţii satului şi biserica parohială : odinioară, ei au construit-o, ei sau bunicii lor, cu mîinile şi munca lor. (în schimb, în zilele noastre, legătura va fi mai cu-rînd de tip feminin, de vreme ce femeile, înce-pînd cu secolul al XlX-lea, vor deveni mult mai hotărît practicante decît vor fi, pe viitor, soţii lor). Oricum, liturghia este o ceremonie globală : oricare ar fi slăbiciunile individuale, probabil numeroase la Montaillou, ea adună populaţiile de ambele sexe, şi de diferite vîrste. De aici, importanţa ei pentru propagarea pînă în sat a ideilor subversive. Nu întotdeauna împotriva liturghiei, dar prin liturghie s-a răspîndit erezia. Aceste idei au putut fi adunate într-o carte de către un preot semi-inte-lectual ; apoi le-a filtrat, prin predică, în direcţia enoriaşilor analfabeţi. Exemplu : în faţa unui număr de cincizeci de ţărani, adunaţi pentru cultul duminical, Amiel Rieux, vicar permanent al bisericii din Junac, neagă reînvierea trupului : Trebuie să ştii, spune Amiel către grupul lui de enoriaşi, tutuiţi de el parcă ar fi fost vorba de o singură persoană, că la Judecata de Apoi vei reînvia în carne şi oase. Vei asculta, aşadar, în trup şi suflet, judecarea ta. Dar după judecată, sufletul îţi va merge în rai sau în iad; în vreme ce trupul se va întoarce în mormînt şi se va face din nou ţărînă... Iată, încheie Amiel, dînd lovitura de graţie auditoriului său, care nu crîcneşte,

ce am citit eu într-o carte l (III, 9).

Bărbaţi, femei, tineri : omenirea sătească este împărţită ca un blazon. Totuşi, aceste mari diviziuni după vîrstă şi după sex aparţin, indirect, sociabilităţile globale : ele constituie, într-adevăr, factori de integrare : la Montaillou, pe valea superioară a rîului Ariege, nu se înregistrează nici revolte de femei, nici răscoale

109

ale tinerilor împotriva dominaţiei adulţilor masculi, acceptată şi împărtăşită cu destulă bunăvoinţa.

Adevăratele sfîşieri, prin care se atomizează structurile sociabile, trebuie căutate la nivelul clanurilor din sat, învrăjbite unele împotriva celorlalte : fiecare adună, în jurul lui, un şirag de domus sau de fracţiuni de domus. La rigoare bipolarizarea clanurilor poate produce o diviziune sătească în „jumătăţi", foarte inegale între ele, ce-i drept ; ele vor fi, una faţă de cealaltă, de dimensiuni schimbătoare în timp de criză, cînd Montaillou avea să devină o tragică harababură.

în momentul în care începe cercetarea noas-strâ, prin 1295—1300, clanul Clergue şi aliaţii lui domină comunitatea. O ţin „între picioarele lor", cum spune nu prea elegant preotul. Clanul acesta este atît de puternic, încît sfîrşeşte prin a reprezenta, el singur sau aproape singur, societatea globală din partea locului. Preotul Pierre Clergue ne ocroteşte, îi spune Alazaîs Faure mamei sale, Allemande Guilhabert, ca s-o determine pe aceasta să-i dea consolamen-turn fiului ei bonav'1 ; dintre toţi oamenii din satul acesta nu se va găsi nici unul care să ne denunţe. Pentru familiile dominante din Montaillou (Belot, Benet, Clergue, Fort, Maury, Marty, Rives5), catarismul este, mai înainte de toate, un anumit mod de a fi împreună. Cele trei familii stăpînitoare, Belot, Benet, Clergue, triunghi dominat de familia Clergue, s-au sudat între ele prin căsătorii. Conştient de valoarea acestui connubium, Bernard Clergue, judecătorul seniorial, care nutrea o iubire romantică faţă de Raymonde Belot, a luat-o de nevastă cu o dotă mai mică decît cea pe care ar fi putut-o cere de la o fată mai bogată, avînd în vedere rangul social înalt pe care-1 ocupa el în regiune. Dar, aşa cum o spune deschis6, a preferat să sublinieze, prin această căsătorie din dragoste, existenţa unei legături de iubire şi a unei comunităţi de clică, dar şi de credinno

ţă, între familia Clergue şi domus Belot. Am văzut că Bernard Clergue, cu această convingere, i-a făcut mult timp o curte de îndrăgostit (II, 272 ; II, 276). • . viitoarei sale soacre, Guillemette „Belotc", văduvă şi deci matriarhă de fapt. Din acesta plăcută curte, legăturile dintre cele două familii au ieşit mult întărite. „De peste o sută de ori" (sic), Bernard Clergue, om înstărit

datorită întinsului său domeniu a-gricol, vine să-i ofere grîu, făină şi vin, în burdufuri de piele, bătrînei Guillemette, stăpînă pe comorile logodnicei. Guillemette „Belote", bineînţeles, nu avea grabă mai mare decît aceea de a da aceste alimente ereticilor pe care-i ascundea în casa ei : mai bine mor de foame, gîndea bătrîna, decîl să le lipsească ceva dragilor mei eretici.

Pe celălalt versant al triunghiului, legăturile Belot—Benet sînt şi ele consolidate de o căsătorie : Guillemette Benet (cea tînără) s-a măritat cu Bernard Belot; mama acestuia, Guillemette ,,Belote" (cea bătrînă), cîntăreşte bine' primejdiile acestei căsătorii (I, 455). Ştie că legăturile casei Benet cu erezia sînt de aşa fel îneît se pot răsfrîngc asupra casei Belot, pe care o pot distruge (ea fiind pe viitor aliată, la bine şi la rău, cu cealaltă domus), dacă represiunea inchizitorială se înăspreşte. Asupra casei noastre se va abate nenorocirea, din pricina acestor Benet, care se au prea bine cu fraţii Authie, îi spune Guillemette „Belote" fiului său Bernard. într-un fel, bătrîna avea, desigur, dreptate. Cu toate acestea, în perioada aceea scurtă din anii 1300, casa Benet era focarul de unde erezia se răspîndise în sat- în această domus, cu asentimentul lui Guillaume Benet şi al soţiei sale, fraţii Authie, cînd s-au întors din Lombardia, au tras pentru prima oară, în 1300 (I, 471). O dată contaminat, ostal Benet infectase cu erezie toată comunitatea. Alianţa Belot—Benet, sprijinită pe axa Belot — Clergue, pusese Ja Montaillou, în pragul veacului al XlV-lea, bazele unui front catar, relativ



solid, susţinut de reţeaua de simpatizanţi, ca şi de cea de cumetri şi cumetre (II, 224). Casa Clergue domina ansamblul acestei construcţii sociale, datorită bogăţiei ei şi puterii fiecăruia dintre cei doi fraţi : preotul Pierre alerga să-şi ajute fratele, judecătorul seniorial Bernard, care deţinea puterea locală în sat, întrucît seniorul era absent.

Cu toate acestea, chiar din primii ani ai secolului al XlV-lea, exista, la Montaillou, o celulă de opoziţie. Aceasta era „extra-grupul" împotriva „intra-grupului". Era nemulţumită de acţiunea ..tripletei" (Clergue-Belot-Benet) ; cuprindea două domus: casa Lizier, casa Azema. Cea dintîi (Lizier) nu a ţinut mult, ca punct de răzvrătire. Nişte ucigaşi anonimi (la ordinele clanului Clergue ?) îl omorîseră pe capul casei, Raymond Lizier, ţăran simplu, care era un catolic bun şi-i ura pe eretici (III, 65 ; I, 296). Poate că fuseseră ajutaţi de complicitatea Raymondei, născută Argelliers, nevasta răposatului Lizier. în tot cazul, aceasta s-a grăbit, curînd după uciderea bărbatului, să se mărite cu Arnaud Belot. Circumstanţele asasinatului nu au fost niciodată lămurite, iar discursul funebru pentru victimă a fost dintre cele mai scurte : Lui Arnaud Lizier, din Montaillou, nu-i plăceau ereticii- Aceştia l-au bătut. I s-a găsit leşul, ucis de curînd, la poarta castelului din Montaillou (II, 427). Dispariţia lui i-a

făcut pe membrii clanului catar să respire uşuraţi : De cînd a murit Arnaud Lizier, spune Pierre Maury, nu mai avem de ce ne teme de familia lui (III, 162).

Mult mai ameninţătoare este; domus Azema, ţinută de o femeie straşnică, bătrîna şi înspăi-mîntătoarea Na Carminagua (Raymonde Azema) 7. Fapt rarissim la Montaillou, prin 1300— 1305 : unul din fiii acestei doamne este catolic. Incit Guillaume Authie se fereşte de el, aproape numai de el din toată populaţia localităţii3, în schimb, ortodoxismul roman al celuilalt fiu, Pierre Azema, trezeşte îndoieli : la început, 112

I

Pierre Authie îl socotea ca pe un prieten al ereticilor ; iar familia Clergue, mult mai tîrziu, va profita, fără scrupule, de această „greşeala de tinereţe'' ca să-l dea pe mina Inchiziţiei din Caroassonnc, care îl va întemniţa. Mai tirziu, sa se fi „recatolicizat" oare Pierre Azema ? Sau ajunge să aprecieze, în ea însăşi, lupta cu cuţitul pentru dominarea celorlalţi ? Adevărul este că, în perioada de declin a casei Clergue, bărbatul acesta va deveni — împotriva prepoten-ţiei, trecute, a celor doi fraţi, bayle şi preot — principalul challenger la titlul lor şi candidat la puterea supremă în Montaillou.

Cei din familia Azema sînt nişte ţărani ca toţi ceilalţi. Dar, ca veri de departe ai episcopului JaccjLies Fournier, se aleg, din această legătură de rudenie, cu o modestă faimă în parohie. Cercul relaţiilor lor de prietenie include, în sat, casa familiei Pellissier, cea a familiei Fournier şi cea a bătrînei Na LongaiJ, mama Gauziei Clergue.

Rezistenţa casei Azema împotriva clanului la putere reprezintă mult mai mult decît o opoziţie faţă de Majestatea Sa. Familia Clergue nu se teme de nimeni ; cu o singură excepţie, totuşi, începînd cu anul 1305 : familia Azema. Na Carminagua, bătrîna cea aprigă, le inspiră o frică de moarte ; cînd o zăresc pe mamă, sau cînd îl zăresc pe fiu, se feresc din calea lor. La fel fac şi cei din familia Belot (I, 460).

Pierre Azema şi oamenii din casa lui, numai ei, nu erau totuşi foarte primejdioşi pentru clanul Clergue : acesta era in. Familia Azema era out. Insă lucrurile se strică, sau se îngroaşă, după 1305, o dată cu intervenţia inchizitorilor din Carcassonne. Unii vor fi jertfiţi acestora. Facţiunea Clergue, dintr-o dată, devine mai aspră şi, în acelaşi timp, se fărîmi-ţează. Leaders-n şi patronii grupului se stră-cluie, desigur, mai departe, sâ-şi ocrotească adepţii, prietenii şi cumetrii. Dacă Raymonde d'Argelliers, văduva lui Raymond Lizier, se

apuca, prosteşte, să-i semnaleze preotului

Pierre Clergue purtarea suspectă a câtorva fe-rnei de vază din Montailiou, pe care le-a sur-prins stind de vorbă cu un purfaît, Pkne Clergue, pe loc, Ii închide pliscul : o să dai de necaz, îi spune el Raymondei, dacă le denunţi pe Gauzia Clergue, Sybille Fort, Guillemette „Benete" şi Guillemette „Maurine", care fac mai multe parale decît tine. Dacă spui ceva împotriva lor, ai grijă, îţi vei pierde trupul, casa şi avutuli0. Avertismentul preotului are efect .- Haymonde este văduva unui om po care consătenii lui l-au ucis deoarece se abătuse de la calea cea dreaptă ; ea nu are nevoie să i se repete somaţia.

Totuşi, vremurile sînt tot mai grele. Represiunea inchizitorială devine mai aspră ; sistemul de patronaj protector, pus la punct de familia Clergue în sat, începe să arate cîteva fisuri. Alianţa Belot-Clergue, de exemplu, este zdravăn zdruncinată ; este gata să piară. Desigur, judecătorul seniorial Bernard Clergue rămîne credincios marii lui iubiri din tinereţe, Raymonde Belot, care i-a devenit soţie. Şi viceversa. în acest cuplu, pot fi menţionate cel mult cîteva scene de menaj (I, 399), provocate de zăpăceala Raymondei ; aceasta nu izbuteşte să ţină pasul cu schimbările ideologice ale soţului ei. Intîmplări de rutină, pur şi simplu... Bernard păstrează totuşi relaţii bune cu cea căreia îi zice buna mea nevastă, nu babă sau » scroafă. La rîndul ei, această Raymonde Cler- i gue, născută Belot, îi va rămîne credincioasă « soţului ei ajuns în nenorocire. împinsă de Bernard, se va duce ea însăşi să-i ameninţe pe enoriaşi, cînd aceştia vor trăda credinţa „maf-i'iotă" faţă de legile clanului şi cînd vor face denunţuri inchizitorilor din Pamiers (I, 466).

Raporturile dintre bayle şi nevasta lui sînt aşadar corecte. în schimb, se strică cele pe care le are cu domus care, pentru el, este cea a soacrei, casa Belot, la care, pe vremuri, ţinuse atît de mult. Inchizitorii din Carcassonne, pe



de o parte, îi folosesc pe cei din familia Ciergue, care de vin. agenţii lor, şi, pe de altă parte, ii persecută pe eretici,,, printre care figurează şi familia Belot. Situaţie greu de suportat, care duce la tot felul de supărări : chiar din 130(J, Bernard Ciergue ajunge să-şi ameninţe soacra, Guillemette „Belote" care, pe vremuri, îl des-păduchea cu atîta grijă, că o va arunca în temniţă la Carcassonne (I, 347). Prinzînd gustul, îi făgăduieşte apoi aceeaşi soartă cumnatului său Guillaume Belot, fiul Guillemettei. Poate că, vor obiecta unii, vorbele acestea grele nu erau atît de importante. Bernard Ciergue avea obiceiul să le rostească : i se întîmpla chiar şi pe propria sa mamă s-o facă eretică bâtrînă, ai să fii arsă pe rug (I, 432). Insă în privinţa respectabilei Mengarde Ciergue, venerată de ceilalţi fii ai săi, discursurile acestea ameninţătoare se opreau la un stadiu pur verbal. In schimb, în cazul

Guillemettei Belot, temniţa din Carcassonne avea să se concretizeze curînd ( fără să se ştie, în cazul acela, pînă unde mergea complicitatea nevrednicului ginere). Guillemette „Belote" avea, într-adevăr să-şi sfîrşească zilele, sau aproape, în temniţele din Carcassonne. Doar cînd soacra lui va ajunge în pragul morţii, Bernard Ciergue va binevoi să-şi dovedească din nou spiritul de familie : se va duce s-o ia din închisoare pe bătrîna în agonie, se va pune chezaş pentru ea, o va urca cu mare pompă pe un catîr şi o va aduce numaidecît la Montaillou ; acolo, va pune să i se dea consolamentum1 şi o va pune el însuşi la endura, pînă ce avea s-o vadă moartă şi îngropată.

Ar fi deci abuziv să nu reţinem decît marea trădare a familiei Ciergue. Conştienţi că trebuie să ştii să trăieşti aşa cum o cer timpurile, membrii ei s-au făcut port-drapelul şi spălătorul latrinelor inchizitorului din Carcassonne. Vor rămîne totuşi pînă la capăt credincioşi convingerilor lor anticatolice (Bernard Ciergue, mai tîrziu, chiar în închisoare, va lansa salve



de glume împotriva practicilor romane (II, 283), Avînd Insă în vedere felul cum stăteau lucrurile, era nevoie de prudenţă : cei din familia Clergue fuseseră nevoiţi, uneori, să se opună convingerile catare ale adepţilor lor. în diferite ocazii, au folosit pur şi simplu forţa, în locul bunelor vechi metode, caracteristice pentru primii ani ai dominaţiei lor, adică oferirea de mici daruri şi schimbul de servicii prieteneşti. Duseseră la mutilare fizică şi la exil cîteva persoane din familia Maurs ; deşi aceasta era prea proalbigenză, era supravegheată do ei şi de oamenii lor. Cîţiva tineri, protejaţi cîndva de către clan, se răzvrătiseră apoi împotriva acestuia, dezgustaţi de complicitatea familiei Clergue cu Inchiziţia de la Carcassonne. Scăpaseră printre degetele judecătorului seniorial şi ale preotului, ca să se facă păstori peste munţi (a se vedea cazul celor din familia Maurs, din familia Maury, din familia Baille). Destrămarea aceasta a reţelei de adepţi devine foarte ameninţătoare. în ultima vreme, îl vom vedea pe Bernard Clergue reacţi-onînd violent ; va juca totul pe o carte ; va face presiuni asupra acelora dintre adepţii lor care se vor lăsa intimidaţi : se va sluji de tinerele ţărănci din Montaillou, mai ales de văduve şi de slujnice ; se va strădui să dreagă, cu ajutorul lor, puterea familiei lui. Va umbla cu intrigi, dar şi cu ameninţări, pe lingă Raymonde Arsen, Vuissane Testaniere, Fa-brisse Rives, Raymonde Guilhou, Grazide Li-zier şi, pe o treaptă superioară, pe lîngă Bea-trice de Planissoles ; va încerca să le determine pe aceste femei să dea mărturie falsă pentru fratele său preotul12. Păzit, acasă, de zbirii Inchiziţiei, apoi închis la Pamiers, Bernard va umbla întruna cu făgăduieli şi ameninţări, căutînd să le influenţeze pe femeile cele slabe, cînd se va întîlni cu ele, în vecinătatea casei sale sau în temniţă. Eforturile zadarnice ale unui leader fără nici o putere-Crezi că vrea cineva să ajungă pe rug de dra

gul ochilor dumitale frumoşi ? îi declară, cu simplitatea ei obişnuită de fată de la ţară, Grazide Lizier, fostului judecător seniorial. Iar Fabrisse, mama Grazidei, spune şi mai mult : Prefer ca cel ce va fi ars să fie Ber~ nard, nu eu (II, 291, 293). Fiecare se gîndeşte la pielea lui !

La închisoare, Bernard Clergue, în cursul anului 1321, are răgazul să se gîndească la anii aceia cumpliţi, cînd, treptat, se şubrezise reţeaua celor credincioşi clanului său. Pe bună dreptate, fostul judecător seniorial ajunge să-şi dea seama că diavoleasca problemă a dijmelor a jucat un rol capital în această în-tîmplare. Episcopul Jacques Fournier, spune Bernard unuia dintre tovarăşii săi de închisoare 13, ne-a făcut un mare rău; a organizat toate acele acţiuni represive împotriva populaţiei din Sabarthes, deoarece oamenii aceştia i-au refuzat dijmele pe animale; a făcut totul ca să pună mina pe bunurile ereticilor...

— Şi pe ale celor care n-au văzut în viaţa lor un eretic, subliniază interlocutorul. Pe vremea cînd de noi se ocupa Inchiziţia din Car-cassonne, lucrurile nu se petreceau aşa !

Text limpede : clanul Clergue şi-a menţinut supremaţia în sat atîta vreme cît s-a putut sprijini pe Inchiziţia din Carcassonne : acesta îi persecuta destul de puţin, sau doar parţial, pe eretici ; în general, ea se mulţumea cu cele cîteva victime pe care i le indica cine ştie ce vendetta a judecătorului seniorial sau a preotului ; nu stăruia cu toată autoritatea ei ca să fie ridicate dijmele. Din păcate, începînd cu 1317, compromisul acesta şchiop se prăbuşeşte : Jacques Fournier ajunge pe scaunul episcopal din Pamiers. Nu se poate împăca văzînd ce se petrece între Car-paşsonne şi clanul Clergue. Cere perceperea dijmelor cu toată rigoarea ; în felul acesta, el Şapă, „obiectiv", puterea familiei Clergue, Jnainte chiar de a o lovi direct ; membrii aceştia se constituiseră ca încasatori sau arendaşi



I 'I

ai dijmei, foarte mică, cerută de Biserică din partea satului, înainte de Fournier ; nu luau pielea de pe oameni ; ba chiar îi ocroteau ; amortizau şocul decimal ! Ridicau pur şi simplu un mic profit, pentru ei, asupra redeven-ţici pe care o luau ; din acesta, vărsau un procent şi pentru prietenii lor, oamenii cei buni...

După 1317 (strîngere de şurub decimală) şi după 1320 (represiune directă împotriva familiei Clergue), aceste combinaţii se prăbuşesc. Clanul nu se mai gîndeşte să-şi salveze profiturile şi reţelele de prieteni. Luptă, pur şi simplu, ca să supravieţuiască. Fără iluzii excesive în privinţa ieşirii finale.

îşi va păstra totuşi, pînă la capăt, fidelitatea de nezdruncinat a cîtorva

oameni, chiar şi în afara satului Montaillou : la Laroques d'Olmes, Pons Gary, nepotul lui Bernard Clergue, va deveni, în peripeţiile terminale, executorul devotat al faptelor mîrşave puse la cale de unchii săi (I, 396). La Quie, Pierre den Hugol, hayle în acel loc, aşa cum este Bernard la Montaillou, este membru al camarillei slujbaşilor senioriali, simpatizanţii catari de odinioară : aici, oamenii se ajută (în principiu), la necaz. Cînd află de arestarea lui Bernard Clergue, Pierre den Hugol declară cu martori de faţă : îmi pare foarte rău; prefer să-mi moară o oaie decît să-l ştiu pe Bernard Clergue în închisoare (III, 402).

în timp ce familia Clergue este în declin, asistăm la ascensiunea foarte sigură a clanului Azema (în strict limbaj de etnograf, ar trebui să vorbim despre clica Azema, deoarece acest grup, cel puţin la început, nu reprezintă deocamdată o minoritate puternică, nici o majoritate constituită, cum fusese cazul, prin anii 1300—1305, pentru clanul Clergue).

în cursul anilor grei care se scurg din 1300 pînă în 1320, Pierre Azema şi casa lui sini sprijiniţi. într-un tiran, de vărul Jacques Fo118

urnier ; vor izbuti să constituie în sat o reţea de prieteni şi, în măsură şi mai mare, de complici ; această reţea, citva timp, o va contrabalansa pe cea a familiei Clergue. Chiar de la înmormîntarea bătrînei Guillemette „Be-lote'' (prin 1311), Guillemette Azema, soţia lui Pierre Azema, şi Vuissane Testaniere, care a renegat credinţa albigenză, le sfidează aproape deschis pe cumetrele ce stau în faţa lor (I, 462) : adică pe Guillemette Benet şi Alazaîs Azema (omonim cu Azema, prin alianţa unor veri îndepărtaţi). Pierre Azema, ca să-şi consolideze clica împotriva celei a familiei Clergue, nu se dă îndărăt, de altfel, să propună schimbul clasic de mici daruri, de servicii... şi de femei, schimb pe care era clădită influenţa clanului advers. îşi oferă fata, ca viitoare soţie pentru fiul Gauziei Clergue, ea însăşi verişoară cu preotul (III, 70), cu condiţia ca acesta să vrea să se desprindă de clanul Clergue şi să se alăture aceluia al familiei Azema ; şi cu condiţia, de asemenea, de a se feri să facă anumite denunţuri dăunătoare intereselor acestuia din urmă : în felul acesta, vei întări ambele case, îi spune, în încheiere, Gauziei, duşmanul familiei Clergue (III, 367). Pierre Azema se străduieşte să alăture elicei sale şi cîteva familii : aflate, pe vremuri, sub influenţa clanului Clergue, mai tîrziu s-au certat cu acesta, îneît au fost siliţi să-i ajute să treacă în Spania, din prudenţă, pe unii din membrii lor. Ambiţia partizană duce, încă o dată, la tovărăşii ciudate ; domus Azema, bună catolică, chipurile, face curte persecu-tanţilor pentru simpatii catare, victime, pe vremuri, ale intrigilor familiei Clergue. Invers, cei din familia Clergue, care, în adîncul inimii lor, rămîn totuşi eretici, devin agenţi ai tribunalului catolic din Carcassonne,. Oamenii se schimbă ! Este limpede că, în acest caz, denumirile religioase, foarte schimbătoare, slujesc mai ales ca punct

contrare ce însufleţesc ambele grupuri. Dincolo de falsul etichetelor, ghicim continuitatea unor pofte năprazniee, dornice să pună mîna pe puterea locală. Exemplu : Vuissane Testa-niere trebuie să fie interogată, peste puţin timp, de tribunalul appamean al episcopului. Pierre Azema îi pune fără încetare în vedere acestei femei să nu-i denunţe pe Vital şi Esclarmonde Baille, pe Raymonde Lizier, pe Gauzia Clergue şi pe fraţii Maurs ; aceştia au fost, cu toţii, mai mult sau mai puţin compromişi în catarismul din sat; însă ei prezintă, pentru Azema (în ciuda legăturilor catolice şi familiale cu episcopul Fournier), nepreţuitul avantaj de a aparţine unor familii care, odinioară (familia Lizier) sau mai recent (familia Maurs), s-au ciondănit cu familia Clergue (I, 468). în acelaşi fel, Pierre Azema îi cere Gauziei Clergue să se poarte cu grijă faţă de familia Marty (pe care o va folosi puţin mai tîrziu. Să n-o denunţi pe Emersende Marty, îi spune el Gauziei (III, 366). Faţă de aceasta, ca şi de multe altele, comportarea lui Azema este deci simetrică cu cea a familiei Clergue. Şi el face presiuni asupra femeilor slabe. Ştie că acestea nu sînt în stare să se apere ? Se poartă în acest fel întrucît în sat nu există martori coruptibili de sex bărbătesc (aceştia fiind morţi, prizonieri sau exilaţi) ? Realitatea este, în orice caz, că Pierre Azema încearcă să manipuleze prin violenţă (ca să le facă să mărturisească în avantajul lui, în faţa tribunalului appamean) pe Vuissane Testaniere, Na Moyshena, Raymonde Guilhou, Na Lozera13 şi chiar şi pe Guillemette Benet, fostă duşmancă a clanului Azema, dar care decăzuse din splendoarea veştejită a casei Benet (I, 465, 468, 479 ; II, 226, 227, 281). Cu prilejul vizitei inchizitorului din Carcassonne (prieten al familiei Clergue) la Montaillou, două femei din sat, Na Lozera şi Na Moyshena, se plîng că Pierre Azema le-a



făcut să mărturisească, terorizîndu-le, nişte lucruri neadevărate, în faţa vărului său, episcopul Fournier (II, 281).

Trebuie menţionat că Azema, asemenea duşmanilor săi, familia Clergue, foloseşte o serie de expresii brutale şi ciudat de „pedestre", cînd îşi afirmă voinţa de a sprijini puterea casei sale pe sat şi pe vreo femeie care nu prea are cum să se apere : pe bărbaţii din Montaillou ii ţin strins între picioarele mele, datorită Inchiziţiei (din Carcassonne), afirmă preotul Clergue (I, 239). Vă voi face să staţi într-un picior şi îţi voi respinge mărturia, vociferează, trecînd de la dumneavoastră la tu, Bernard Clergue către Raymonde Testaniere, furios, aflînd că acesta se pregăteşte să depună mărturie împotriva lui (I, 467). Să nu trezeşti iepurele din somn, s-ar putea să-ţi zgîrie mîinile cu labele, îi spune

Pierre Azema Gauziei Clergue, ca s-o facă să nu mai depună mărturie la tribunalul lui Fournier (III, 366).

Ca şi cei din familia Clergue, care-i sînt duşmani, Pierre Azema nu se bizuie doar pe prieteniile lui din sat. Pierre Clergue se sprijină pe Inchiziţia din Carcassonne. Azema se bizuie deci pe Inchiziţia din Pamiers. în afară de aceasta, el are complici bine plasaţi în orăşelele din împrejurimi : este înţeles cu preotul din Prades, satul Vecin ; precum şi cu avocatul ilegal Pierre de Gaillac, delator de ocazie, originar din Tarascon-sur-Ariege (II, 281, 287). Deşi are legături şi în interiorul şi în exteriorul parohiei sale, Azema ştie că clica lui nu va putea învinge definitiv clanul Clergue (de cumva o va putea face !) decît dacă pune mîna pe puterile instituţionale din partea locului. Cei din familia Clergue înţe-leseseră această evidenţă : ei acaparaseră, acolo unde trăiau, funcţia de magistrat seniorial, locul de preot şi influenţa la castel. Pierre Azema, plin de rîvnă, caută sâ-i scoată pe rivalii săi de pe aceste căi ale puterii ;



cînd va ajunge pe culmea ei, îi vom vedea manipulîndu-i cu neruşinare pe noii oameni ce vor fi învestiţi cu rolurile conducătoare în satul său : adică pe vioecastelan, pe consulul Bernard Marty şi pe vicarul Raymond Trialh, care ia locul lăsat liber de răposatul Pierre Clergue (I, 406).

Din păcate, clanul Clergue (multă vreme majoritar) şi clica Azema (minoritară dar agresivă) erau, la Montaillou, ,,ca doi scorpioni într-o sticlă". Condamnaţi să trăiască împreună, apoi să moară împreună, ascultau, fiecare, de sugestiile stăpînilor lor de la Car-cassonne şi de la Pamiers, care, în felul acesta, îşi plăteau poliţele, în ţinutul Aillon, fără prea multă osteneală, prin intermediul unor leaders mărunţi. Bernard Clergue acţiona chiar şi din închisoarea appameană, în care a ajuns în cele din urmă ; a făcut în aşa fel încît i-a pus în mişcare pe protectorii săi din Carcassonne : aceştia, ascultîndu-i cererea, l-au închis pe Pierre Azema, al cărui trecut nu era neatins de catarism. Apoi, Magistrul Jacques, gardianul temniţei din Carcassonne şi prieten la cataramă cu fostul judecător seniorial din Montaillou, şi-a oferit plăcerea de a-1 schin-giui pe Pierre Azema pînă ce, în cel mai scurt timp, 1-a ucis (II, 281). Bernard Clergue scăpa astfel, fără bătaie de cap, de cel pe care întotdeauna îl numise trădătorul Pierre Azema; trădător al satului Montaillou, deoarece era trădător faţă de cei din clanul Clergue : aceştia identificaseră, atît de multă vreme, soarta lor cu soarta satului ! (II, 285, 287, 288).

însă fostul bayle era şi el menit unei soarte tragice : complicii şi prietenii pe care Azema îi mai avea încă la Pamiers i-au plătit duşmanului prietenului lor cu aceeaşi monedă. Osîndit la temniţă strictissimă, Bernard Clergue nu va putea rezista mai mult de treizeci de zile la regimul cu pîine, lanţuri şi apă.

Moare îh temniţă, între patru pereţi, la sfîr122

silul verii anului 1324 ; îl urmează, la puţin timp, în mormînt, pe fratele său preotul w. Moartea lui Bernard Clergue şi a lui Pierre Azerna, victime ale conflictelor interne din-tr-un sistem cvasitotalitar, care îi azvîrlea pe amîndoi după ce îi storsese ca pe nişte lâmii, nu avea să pună neapărat capăt luptei dintre clanuri la Montaillou. Lunga preponderenţă a clicii Clergue a putut chiar supravieţui, cîtva timp, morţii în închisoare a celor mai puternice personalităţi ale lui, reprezentate de bayle şi de preot : unii membri ai casei Clergue figurează încă printre principalii locuitori din MontaiJlou, în decembrie 1320 J7. în schimb, grupul Azema se arătase prea ambiţios, dacă ţinem seama de faptul că nu avea mijloace monetare şi demografice ; dacă ţinem seama, de asemenea, că nu avea decît prea puţini prieteni, iar colaboraţionismul său cu cercurile bisericeşti şi francofile din Pamiers fusese prea strîns. Grupul Azema nu pare să se fi refăcut In urma loviturii date de moartea şefului său în temniţa din Carcassonne. Opoziţia Împotriva familiei Clergue se va putea reconstitui totuşi, la Montaillou, datorită resturilor foarte viguroase ale casei Guilhabert, pe care, odinioară, Azema încercase s-o împingă să se certe cu familia Clergue js.

Exemplul satului Montaillou desfăşoară, în faţa istoricului, anumite conflicte între fracţiuni care par de neiertat19. El propune, de asemenea, o dihotomie nemiloasă, care opune clanul majoritar (sprijinit pe biserică, justiţie şi castelan) şi clanul minoritar (care luptă pentru putere şi vrea să cîştige funcţiile acestea de dominaţie) ; această dihotomie este însoţită neîncetat de o reorientare a adepţilor, fapt impus, într-o conjunctură foarte nestabilă, de represiunile tot mai mari şi de trăsăturile sau semitrăsăturile din ambele clanuri.

Sg va spune că este un exemplu pur local... în realitate, exemplul acesta se întîlneşte, în

liniile lui mari, deşi sub o formă mai puţin precisă şi mai puţin pedagogică, în celelalte cîteva sate din Ariege, a căror istorie, între 1300 şi 1320, poate fi bănuită. La Junac, unde castelanul-senior este într-adevăr rezident şi nu doar reprezentat de un bayle, domnii de Junac, nobili şi seniori din partea locului, au protejat mult timp erezia ; patronau, de bună voie, clienteala lor locală de cultivatori, crescători şi fierari, simpatizanţi ai eterodoxiei. Cu toate acestea, după 1305—1310, aceşti domni de Junac, ca mulţi alţi notabili de la munte, au început să se teamă ; ameninţările Inchiziţiei deveneau prea mari. Au căutat un compromis cu aceasta. Au rupt relaţiile cu aceia dintre foştii lor clienţi şi protejaţi al căror amestec în mişcarea albigenză era prea vizibil. Ba chiar au eliminat, prin teroare, un personaj (ultracatolic)

care i-ar fi putut denunţa. Pierre Clergue a poruncit tăierea limbii unei ex-tovarăşe de a lui. Domnii de Junac îl sugrumă sau sînt cît de-aci să-1 sugrume, cu mîinile lor nepătate, pe tatăl lui Ber-nard Marty, suspect de o posibilă trădare la adresa lor (III, 251—295, in fine).

Nu este de neconceput ca fenomene de acelaşi fel să se fi petrecut în satul Quie : acolo, grupul dominant, din care fac parte preotul şi consulii, se străduie, prin 1320, să pună satul la ordinul episcopului ; acesta cere locuitorilor să facă o luminare pascală care să cîntărească între cincisprezece şi douăzeci de livre şi care, prin urmare, avea să-i ruineze (II, 324—326). Mai mulţi ţărani se împotrivesc puternic, opoziţia fiind cristalizată de Raymond de Labourat (II, 324, 325). însă grupul dominant din Quie, menţionat mai înainte, care acum îşi desfăşoară zelul catolic pentru o luminare mare, era şi el, cel puţin în ceea ce priveşte trecutul unora din, membrii săi, oarecum suspect"-". Unii dintre conducătorii din Quie îşi reorientează aşadar fidelitatea ; procedînd astfel, şi-au asumat riscul

Unul conflict cu ex-partizanii lor cei mai duri, susceptibili de a sft regrupa apoi într-un dan de opoziţie.

La Caussou, tot pe valea superioară a rîului Ariege, Philippe de Planissoles-1, tatăl Bea-tricei cu acelaşi nume, fusese i'oarte adine amestecat în curentul eretic. La fel, familia lui : domneşte asupra satului Caussou, pe căile patronajului şi, uneori, pe cele ale violenţei, chiar ucigătoare. Albigenz dintre cei mai puri, marcat cu cruci galbene, Philippe va cădea, într-un tîrziu, la înţelegere cu Biserica : aceasta merge pînă la a-l scuti, nobil fiind, de impozite şi de alte dări la care sînt impuse colectivităţile. Philippe de Planissoles şi grupul său de prieteni care deţin puterea la Caussou, sînt aşadar repede contestaţi de un grup de contribuabili din partea locului ; aceştia se plîng de dările amintite mai înainte : ne împovărează, ne jupoaie de vii, spun ei ; în timp ce nobilimea de pe aici este scutită de ele. Contestaţia antinobi-liară, rarissimă în valea superioară a rîului Ariege, îşi face astfel apariţia, ici colo, pe calea plîn-geriior poporului care se ridică împotriva privilegiului oamenilor cu sînge albastru, scutiţi de fiscalitatea catolică. Aceste fenomene, în ultimă analiză, trebuie puse printre consecinţele re-orientării nobililor, a notabilităţilor, a magistraţilor şi a slujbaşilor senioriali : leaders, erau adesea catari sau simpatizanţi, în a doua jumătate a secolului al XHI-lea sau la începutul celui de al XlV-lea ; apoi, la date care variază după regiuni, ei refuză să deschidă uşa ereticilor, din momentul cînd represiunea se agravează. Poate că rămîn catari ; dar numai pe ascuns şi în adîncul inimii lor. Mărturia lui Bertrand de Taix, nobil appamean, nostalgic în taină după Biserica albigenză, este utilă în această privinţă : am cunoscut vremea, spune Bertrand de Taix prin 1290 22, cînd mulţi nobili din ţinutul acesta credeau în Oamenii cei buni şi nu se sjiau să

vorbească deschis . ■ . Epoca

125

aceea s-a sfîrşit acum. Oamenii bisericii i-au nimicit şi le-au risipit avutul.

Cina are urechi de auzit să audă ! Vremurile cînd cei mai mulţi nobili, urmaţi de adepţii lor, oameni din popor sau ţărani, respectau ritul eretic, s~au dus, pentru Pamiers, chiar din 1290. Ele au continuat, dimpotrivă, pe valea superioară a rîului Ariege, datorită acelui revival din 1300, pînă prin 1305, chiar 1310. Dar şi acolo, în cele din urmă, s-a produs reorien-tarea adepţilor. Represiunea este mai puternică decît orice. Notabilităţile de la munte întorc foaia, măcar de ochii lumii, şi foarte adesea cu adevărat. Descumpănită, clientela lor se confruntă ou probleme grave de reapartenenţă. De-a lungul frontierelor (religioase sau socio-economice) reactivate de criză, se formează clanuri, ostile protectorilor perimaţi. Aceste clanuri, în diferite momente şi fără să se sinchisească de schimbările bruşte, pot avea nuanţe catolice (a se vedea cazul clanului Azema, în Montaillou, împotriva clanului Clergue). Foştii catari şi foştii catolici nu mai ştiu, în cele din urmă, ce să creadă.

Această monografie despre facţiuni, la Montaillou şi în alte părţi, ar trebui să ne servească atunci cînd este vorba să apreciem două „problematici'' sau „abordări" mai generale:

A. Problematica lui Ferdinand Tonnies şi a altor cîtorva"23 : Gemeinschaft/Gesellschaft; „Comunitate' prin opoziţie faţă de „societate" ; „solidaritate organică" prin opoziţie faţă de „solidaritate mecanică" etc. Viaţa satului „de altădată" s-ar caracteriza în perspectiva lui Tonnies, prin predominanţa unui spirit de comunitate (Gemeinschajt): acesta s-ar traduce prin obiceiuri şi constrîngeri colective ; prin-tr-un spirit de corp ; prin dominaţia unor familii concretizate în familii lărgite şi patriarhale etc. Abia la o epocă tardivă, cu mult posterioară aceleia pe care o studiază cartea aceasta, comunitatea se va dizolva în societate: spiritul de

126

corp va dispărea, bunurile comunale vor fi împărţite, familiile patriarhale vqr lăsa locul micilor cupluri intimiste ; individualismul agrar se va răspîndi ; luptele interne. între partide, facţiuni, asociaţii, clanuri şi clici, vor fi mai puternice decît mentalitatea comunitară care, eu-rind, nu va mai fi decît o amintire, menită sâ hrănească nostalgiile societăţii occidentale.

15. Problematica marxistă: pe vremea „feudalismului" (ca în orice vreme), lupta de clasă ar fi, dacă ne luăm după discipolii lui Marx, motorul istoriei ; ar fi vorba, în cazul de faţă, de o luptă în care se înfruntă „grupurile feudale" (nobilime, cler, seniorie) şi „ţăranii" (afectaţi de dependenţă).

Montaiilou, aşezat pe valea superioară a rîu-lui Ariege (într-un cadru, ce-i

drept, monografic), ne îndepărtează destul de mult de schemele acestea, care sînt totuşi foarte comode.

Mai întîi : în satul cu cruci galbene, Gemein-achaft, sau comunitatea, nu este, cu siguranţă, inexistentă. Insă a fost nevoită să lase locul pe care-1 ocupa societăţii, Gesellschajt. Să definim facţiunea ca un grup care foloseşte şi reorganizează, spre profitul său, legăturile de rudenie, de clientelă şi de prietenie în scopul de a cuceri puterea sau o parte din putere2'' : se înţelege de la sine că, în această perspectivă, luptele de facţiune sînt consubstanţiale cu însăşi textura satului nostru. Ele se dezvoltă pe conflictele religioase, dar sînt preexistente acestora, sau cel puţin subiacente ; deoarece chiar şi eticheta catar sau catolic nu este decît o denumire prost controlată, pe care clanurile şi-o aruncă între ele, în furia conflictelor. Catarii îi surprind pe catolici la scăldat şi Io ascund hainele ; şi viceversa (a se vedea Azema/Clergue). Opoziţia Gemeinschajt/Gesell-schajt sau comunitate/societate, nu este deci, în acest caz precis, axată pe o serie cronologică şi liniară ; ea reprezintă o contradicţie vie, ce pare menită, la Montaiilou, unei anumite permanenţe25.

127

Problematica marxistă este, eventual, pertinentă pentru subiectul nostru. Conflictele ce se nasc din chestiunile ce privesc Biserica, religia, dijma, îi opun, în unele perioade, pe cei care deţin puterea seniorială (nobili seniori sau bayles din popor, care-i reprezintă pe cei din-tîi) unei fracţiuni a dominanţilor. Aceste conflicte, totuşi, sînt mediatizate în satul nostru de luptele de clan, care opun două fracţiuni sau două simple clici, de forţă inegală şi cu volum schimbător21'. Pe de altă parte, conflictele de acest tip, ca atare, nu sînt permanente. Este de ajuns într-adevăr ca judecătorul seniorial şi cumetrii lui să izbutească să găsească, pentru cîţiva ani (după 1300, de exemplu), un compromis valabil în legătură cu problema dijmelor şi cu toleranţa faţă de erezie, pentru ca marea majoritate a satului să se adune în jurul lor. In sfîrşit, luptele despre care este vorba, mai este nevoie s-o spunem ?, nu-şi propun un scop revoluţionar. Sînt mai mult de natură maffiotă decît radicală. Clanul care aspiră la dominaţie nu urmăreşte să doboare puterile senioriale, local-judiciare şi presbiteriale, ţinute zdravăn în mînă de celălalt clan. Este vorba să pună mîna pe aceste puteri. Nu se urmăreşte transformarea lumii ; ci schimbarea rolurilor, în timp ce situaţia s-a îmbunătăţit puţin prin adăugarea structurilor consulare. Echipa de football care ia ofensiva caută să aibă mingea. Nu-şi propune s-o spargă.

în cele din urmă, problemele politice ale sociabilităţii montalioneze pot fi cel mai bine înţelese în cadrul istoriografiei regionale — aşa cum a fost dezvoltată, la doi paşi de Sabarthes, pentru Languedoc, la aceeaşi epocă, de teza D-nei Gramain27. Parohia cu cruci galbene a ajuns foarte tîrziu (dacă o

comparăm cu omoloagele ei din Lauragais, din Biterrois şi chiar din Sabarthes) la stadiul municipalităţii consulare. Un consul (care, de altfel, este un subordonat) nu este menţionat în satul nostru, 128

pentru prima dată, dccît în cursul anului 1321 (I, 406). Conştiinţa comunităţii, sau, cum se spunea atunci, a Universităţii, era deci, la Mon-taillou, foarte slab dezvoltată ; trebuie să fi fost foarte arhaică, dacă o judecăm în comparaţie cu această instituţie reprezentativă şi modernizată numită consulatul municipal. Clanul Clorgue reprezenta, în sat, după expresia simplificatoare, dar comodă, a D-nei Gramain, „partidul seniorial" : partidul acesta se identifica, într-un context în care seniorul era absent, cu instituţiile senioriale (cele ale comitatului, în acest caz). Instanţa judecătorească din acel loc, ocupată de Bernard Clergue, se afla în centrul acestor instituţii ; ea întruchipa metodele autoritare şi tradiţionale ale guvernării locale, impusă pe cale ierarhică. împotriva clanului Clergue, clanul Azema foloseşte consulatul (născut de cur.înd) ca ceva ce-i aparţine, iar pe consul ca pe omul său de paie28. Acest al doilea clan întruchipează deci, in situ, partidul „consular" : el este, obiectiv, profran-cez şi proregal de vreme ce este favorabil episcopului Fournier29. în aceste condiţii, schimbările treptate ale vieţii socio-politice, prea puţin municipalizată de consulat, trec prin conflictul, pe care nimic nu-1 poate domoli, dintre clanurile locale. Oricum, schimbările acestea sînt prea fragile, prea slabe ca să se poată uita, spre binele lor, înverşunarea de moarte a luptelor de clan, care rămîn fenomenul fundamental.

Analizele monografice reuşesc să recunoască acest fenomen, infim în ceea ce priveşte scara la care se manifestă, capital, dacă-1 raportăm la structurile fine ale societăţii. Montaillou nu este decît o picătură de apă, într-o băltoacă destul de rău mirositoare. Datorită folosirii unei documentaţii tot mai bogate, picătura a-ceasta de apă devine, pentru istorie, un mic. univers : la microscop, se văd înotînd infuzorii.

129

NOTE

A se vedea o anumită gravură din prima jumă tate a secolului al XVII-lea, despre tavernele „mixte", Instalate eu prilejul iarmarocului de la Guibray (co lecţie particulară). In general, la tavernă, şi mai ales acasă, bărbatul (în trecere) şi femeia (stăpîna casei) beau împreună cu prilejul unei întîlniri (III, 197).

Faptul de a bea împreună este socotit că poate, după cîteva momente, să dezlege limbile (ihid).

V. dosarul Guillaume Austatz : I, 195.

Actualul Aude.

I, 413—414. V. şi I, 416 (ajutor dat de preotul Pierre Clergue ereticilor).

Pierry, p. 61.

II, 427 (mărturia Sybillei Pierre, în legătură cu această căsătorie).

I, 460.

I, 279.

III, 75. Matriarha Na Longa, văduvă (?) după Raymond Marty din Camurac, este rezidentă la Montaillou. probabil în domus rămasă de la răposatul ei tată.

III, 71. Se va nota frumoasa gradaţie, foarte montalioneză : corp, casă, bunuri.

I, 416.

I, 466, 467, 468 ; II, 284, 291, 292, 293.

II, 284. V. de asemenea în general despre dijme, III, 337—341 (notă).

V. şi II, 467.

II, 281. După părerea lui Jean Duvernoy (L'lnqiiisition, p. 147 şi nota), Na Lozera ar fi Grazido Lizier. M-aş alătura bucuros acestui punct de vedere al editorului manuscriselor Fournier : eram însă în clinat mai curînd să socotesc (din pricina termenului Na, care conotează o matriarha) că Na Lozera nu era alta decît Raymonde d'Argelliers, văduvă după Arnaud Lizier. apoi soţie a lui Arnaud Belot. Pierre Azema va împiedica denunţarea acestei femei pe care apoi o va folosi el pentru a denunţa alte persoane.

1G. Desore tot ce este mai sus, v. : I, 405, şi nota 164 ; II. 227 şi 281 ; III, 376.

17. TI, 255. De fapt. cei din familia Clergue, din secolul XIV pînă la începutul secolului XX. vor purta numele de familie care numeric va rămine. constant, cel mai răspîndit din sat (după docurr.on-t»]o relative la Montaillou. păstrate în Arhivele departamentale din Arifege şi la Arhrvele comunale din Montaillou. A se vedea îndeosebi listele nomhm-Hvp ale recensămintelor din secolul XIX. şi Bibliografia).

130

I

II, 255—257 ; I, 406. V. şi lista nominativă din Montaillou pentru 1370—1390, în Dufau de Maluquer, Role...

Despre puternicile dezbinări dintre eretici la Montaillou, v. III, 161 (text de Pierre Maury).

II, 316, 324, 325, şi III, 487 (familia Gessiaud).

V. şi cazul lui Pierre den Hugel (III, 372—373).

III, 351 ; şi supra, cap. IX.

III, 328. V. şi, pentru schimbarea de atitudine a „elitei" nobile, recatolicizată mai mult sau mai puţin de bună voie, un text în III, 52 : tribunalul episcopului îşi are sediul (provizoriu) la Aston (actu alul Ariege), în casa unui cavaler, domiciliat în acest sat.

F. Tonnies, ed. 1971, pp. 12—37.

R. Redfield, The little community, Chicago, 1962, p. 42.

L. Wylie (Chanzeaux...) crede şi el că, la Chanzeau, dezbinarea este anterioară unităţii, şi Gesellschaft precede Genieinschaft.

De altminteri, cum ar putea fi altfel ? Dacă „feu dalitatea", îndrăgita de vocabularul marxist, n-ar fi ştiut să se sprijine pe cutare sau cutare grup ţără nesc, mobilizat de un anumit clan predominant în partea locului, n-ar fi durat mult. Ar fi fost dobo^ rîtă ou repeziciune numai pentru simplul fapt al izolării ei „elitiste".

D-na Gramain -.Teză de doctorat (în curs de re dactare) despre satele din zona de cîmpie a ţinutului Languedoc din secolele XII—XIV. Am utilizat aici ca pitolele redactate, împrumutate cu amabilitate de către autor, care se referă la viaţa comunală şi municipală.

Ii mulţumesc specialistei în problemele regiunii Languedoc, care mi-a dat posibilitatea unor lecturi substanţiale şi stimulante.

Consulul Bernard Marty este într-adevăr manipulat fără ruşine şi fără cruţare de către Pierre Azema (I, 406).

Reiau aici etichetele voit anacronice, dar foarte pedagogice, pe care le-a folosit D-na Gramain (op. cit.).

## Capitolul XVIII

## UTILAJ MENTAL : TIMPUL ŞI SPAŢIUL

După examinarea structurilor sociabile, care se află şi la temelia procedeelor de transmitere culturală, trebuie să vedem acum conţinutul sau, mai modest, categoriile culturii săteşti. Care sînt aşadar concepţiile ţăranilor din Mon-taillou şi din Sabarthes despre timp, spaţiu, natură ? Chestiuni de utilaj mental şi de reprezentări colective. . .

Mai întîi, timpul cotidian. într-un articol important1, Jacques Le Goff a opus gemenii vrăjmaşi : „timpul Bisericii" şi ,,timpul negustorului". Dar unde-şi află locul, în acest joc de oglinzi, timpul special al cultivatorului, al păstorului, al meşteşugarului ? Prima observaţie : ternporalitatea celor umili nu a fost decît în parte acaparată de Biserică. Arnaud Sicre, mic burghez tarasconnez, care s-a mai cioplit puţin, vorbeşte despre timpul „în care spui de două ori tatăl nostru" : dar nu o face decît ca să evoce mai bine nişte rituri sacre (care, în acel caz, sînt eretice2). De obicei, în Sabarthes, pentru a măsura trecerea unui timp scurt, oamenii se mărginesc să folosească o expresie vagă (un mic

moment, o scurtă pauză, o pauză mare etc.3) ; sau, o metodă mai puţin frecventă, timpul este măsurat cu ajutorul mişcării (timpul cit mergi o leghe, sau un sfert de leghe...) ; această operaţiune intelectuală se întâlneşte, fără să-şi dea cineva seama, cu concepţiile lui



Aristotel şi ale sfîntului Toma4; ea este curentă la un cioban ca Bernard Marty care, prin condiţia lui, merge zdravăn de mult1.

Diviziunile timpului sînt indicate prin repere alimentare (prînz sau cină, prandium sau cena). Dar şi prin orarele liturgice, tertia, nona, vesper; cuvintele acestea, scoase din cărţile de rugăciuni, sînt folosite mai ales de preoţi, de catarii de seamă şi de cîteva femei care sînt catolice sau tînjesc după catolicismB. Perioada diurnă nu este deci (în termeni de cronologie) decît parţial creştinată. In schimb, perioada nocturnă rămîne în întregime laică (cu excepţia unui ultrabigot catar cum este Belibaste : acesta se trezeşte de şase ori pe noapte ca să-şi spună rugăciunile). Ca să indice diviziunile nopţii, ţăranii din Montaillou şi din Ariege se mărginesc, în general, să folosească repere vizuale, fiziologice sau auditive, cum sînt : după asfinţitul soarelui, cînd se face beznă, după primul somn, la jumătatea primului somn, la primul cîntat al cocoşilor, după ce cocoşii au cîntat de trei ori '•'.

Clopotele bisericii nu sînt amintite decît cînd arată ceasul înmormîntărilor sau anumite momente din timpul liturghiei 8 ; nu s-ar părea că sînt utilizate, la Montaillou, pentru decuparea unui timp dur, care rămîne străin nevoilor unei civilizaţii fără ore: valea superioară a rîului Ariege nu are nimic de a face cu comitatul Artois, textil, din 1355, unde orologiul din turn îi va chema pe meseriaşi la lucru9. în comitatul Foix, timpul nu este bani. Montalionezii nu se dau, desigur, îndărăt cînd este vorba de muncă grea ; dacă este nevoie, ei „pun umărul". Insă noţiunea de orar continuu le rămîne necunoscută : atît pe ogoarele lor, cît şi în atelierul catalan, unde exilul i-a transplantat uneori. Pentru ei, ziua nu poate fi altfel decît tăiată de pauze lungi şi neregulate, în cursul cărora trăncăni cu un prieten, cărînd sau bînd vin ; „pentru te miri ce, lucrul este lăsat baltă... La aceste cu133

îf*

vinte (spune Arnaud Sicre), mi-atn strîns lucrul, şi vi-am dus la Guillemette Maury... Sau, tot Arnaud Sicre : Pierre Maury a trimis după mine în dugheana unde făceam încălţări... Guillemette mi-a trimis vorbă să mă duc pe la ea, ceea ce am şi făcut... Sau : Auzind aceasta, am lăsat lucrul10..."

Timpul de muncă nu este deci atît de absorbant încît n-ai mai vrea să te desprinzi... iar atitudinea aceasta destinsă este valabilă în toate cazurile,

inclusiv cînd avem de a face cu un cizmar de elită cum este Arnaud Sicre. Unii lucrători, de pildă Prades Taver-nier, nu se sfiesc de altfel să declare că munca îi plictiseşte şi că au obosit ţesînd... au obosit atît de tare, încît îşi schimbă meseria (I, 339). în general, timpul meşteşugarului, chiar al calfei, în această Occitanie îngăduitoare cu muncitorii, pare să fie încă foarte apropiat de cel al ţăranului şi al ciobanului : în ciuda unei munci care, uneori, este istovitoare, păstorul are şi el orele lui filosofice ; se mulţumeşte să se uite cum creşte iarba ; nu este legat strict de imperativele unei agende. Pierre Maury, care a fost unul din ciobanii cei mai competenţi din vremea lui, este ori-cînd gata să-şi părăsească turma : atunci, o încredinţează spre supraveghere fratelui său saxi unui prieten. Şi aceasta durează ceasuri întregi, zile, săptămîni n. La Montaillou şi pe valea superioară a rîului Ariege, sînt practicate pe scară largă orele de plimbare, şi încă şi mai mult, orele de siestă, mai ales dacă este şi soare 12.

Decupajul diurn, sau ,,intra-diurn", al cronologiei ne informează deci, indirect, asupra eticii sau a non-eticii muncii. Dincolo de acest decupaj, există oare o împărţire săptă-mînală a timpului ? Într-o primă aproximaţie, da : Arnaud Sicre, o femeie din Ax, Beatrice de Planissoles, ciobanii Bernard Benet şi Ber-nard Marty folosesc, dacă este cazul, cuvîntul



şi conceptul „săptămînă" li!. Insă limba curentă, în mediul rustic, evită acest termen ; ea evită de asemenea folosirea, cu excepţia mai ales a duminicii1A, a numelor celor şapte zile şi a calendarului lunar ; se spune mult mai uşor — aşa cum se va spune şi în vremea noastră — opt zile, cincisprezece zile, o chenzină l5, mai curînd decît o săptămînă sau două săptămîni. Cuvintele huitaine şi quinzame corespund iniţial unui concept de sfert sau de jumătate de lună ; pot fi găsite unele echivalente în calendarul Romei antice16. Locuitorii din Ariege sînt de altfel obişnuiţi cu fracţionarea în jumătăţi : folosesc expresia „jumătate de an" 17. Aceasta prezintă avantajul suplimentar de a se potrivi cu datele transhumantei, care împarte anul ţinînd seama de două perioade, cea de iarnă şi cea de vară.

In scurgerea anului, lunară, trimestrială, sezonieră, ritmul este dat de cele douăsprezece luni şi cele patru anotimpuri : cu toate acestea, lunile şi anotimpurile nu sînt utilizate prea mult. în împlător, pentru a determina o dată intra-anuală, oamenii se referă la fenomenele pur vegetale, fără caracteristică agricolă. Eram aşezate, Guillemette Benet şi cu mine, sub ulm,, povesteşte Alazais Meuni-erI8, în anotimpul cînd ulmii au frunze. Cu prilejul acesta, Guillemette Benet mi-a zis: „biata de tine, biata de tine, sufletul nu este altceva decît sînge". Muncile agricole, recoltarea grînelor şi culesul viilor constituie, şi e!e, repere foarte potrivite : Raymond de la Cote, spune valdenza Agnes Francou despre bărbatul ce avea să fie ars o dată cu ea, a stat la

Pamiers, de la culesul viilor din 1318 pînă la Sfîntul Laurenţiu din 1319 19. Multe noţiuni cronologice de acelaşi tip, în legătură cu recoltarea griului sau a napilor, se întîlnesc la oamenii noştri din Montaillou.

Timpul anului creştin este totuşi mai prezent decît această semnalare vegetală. Dadf

ziua şi mai ales noaptea rămîn în mare parte laice, calendarul ţăranilor a fost cucerit de Biserică : aculturaţia religioasă în acest domeniu a atins punctul de unde nu mai există întoarcere (chiar şi astăzi, în societăţile care se vor agnostice, structurile calendaristice vor continua să fie bisericeşti). La Montaillou şi pe valea superioară a rîului Ariege. sărbătoarea Tuturor Sfinţilor, Crăciunul, Lăsata Secului şi Postul mare, Floriile (foarte populare). Pastile, Rusaliile, înălţarea (de importanţă minimă), Adormirea Maicii Domnului, Naşterea Fecioarei şi înălţarea sfintei Cruci desfăşoară un ciclu continuu. Sărbătoarea Tuturor Sfinţilor (Ziua Morţilor), epocă favorabilă spovedaniilor şi pomenilor cu pîine, pare să fi constituit un punct puternic în cronologie : fenomen normal într-o societate care, aşa cum vom vedea, este foarte preocupată de moarte şi de ceea ce este după aceea. Crăciunul este sărbătoare de familie sau de domus. Pastele este pretext pentru ospeţele cu carne de miel. Timpul dintre sărbătoarea Tuturor Sfinţilor şi Crăciun şi dintre Paşti şi Rusalii este bine definit... ca atare20.

De la Postul mare pînă la Paşti şi de la Paşti pînă la Rusalii este o veselie creseîndă. Aceasta riscă totuşi să scadă în timpul verii, cînd sărbătorile eristice şi mariale sînt cam rare. Sfinţii pe care-i cinsteşte populaţia din Ariege, la începutul secolului al XlV-lea, sînt celebraţi, în marea lor majoritate, în această perioadă : adică la sfîrşitul primăverii ; vara, cu deosebire ; şi în timpul sărbătorilor de toamnă : este cazul sfîntului Filip şi al sfîn-tului Iacob, (componentă compostelliană ?), al sfîntului Io an Botezătorul, al sfinţilor Petru şi Pavel, Chiriac, Mihail ; poate şi al sfanţilor Ştefan şi Vincenţiu. Dar nu cel al lui Martin, nici al lui Anton. în general, se remarcă o pauză în cultul sfinţilor, în Pirineii francezi şi jn Caţalonia vecină, între începutul lui noY36

iembrie (sărbătoarea Tuturor Sfinţilor şi a Sfîn-tu.lui Martin) şi 1 mai, sau chiar 24 iunie (S.f.în-tul Ioan). Motivul acestei pauze din timpul iernii şi al primăverii, dintre noiembrie şi mai-iunie, pare evident : intensitatea ciclului divin, care merge de la Crăciun la Rusalii, este prea mare în această zonă pentru a putea accepta o mare efervescenţă a celebrării sfinţilor minori. Anul calendaristic, pe valea superioară a rîului Ariege, se împarte, după cît se pare, într-o perioadă eristică şi divină (de la Crăciun pînă la Rusalii) şi una hagiografică şi marială (de după Rusalii pînă la sărbătoarea Tuturor Sfinţilor). Partea cea mai creştină este evident prima, dacă ţinem seama de tot ce ştim

noi despre aspectele de nuanţă păgînă pe care-1 capătă uneori cultul sfinţilor 21 şi cel al Fecioarei.

Aceste sărbători de sfinţi sînt legate de activităţile colective, şi, îndeosebi, de iarmaroacele de vite pe care le frecventează ciobanii din Montaillou : fraţii Maury se duc ori-cînd doresc la piaţa din Ax-les-Thermes şi la' iarmarocul din Laroque d'Olmes, care coincid cu înălţarea sfintei Cruci şi, respectiv, Sfîntul Ciriac (II, 477—478 ; III,' 148). Simplificînd, cine zice sărbătoare zice odihnă în zilele de sărbătoare. Sfinţii sînt prietenii muncitorilor şi ai lucrătorilor agricoli în general. Cu prilejul sărbătorilor de la sfîrşitul verii, ciobanii coboară de la păşunile de pe înălţimi ; în piaţa satului, le întîlnesc pe mamele cele tinere cu pruncii în braţe. Nici nu poate fi vorba ca ţăranii, chiar şi cei catari, să renunţe la aceste sărbători catolice, cuprinse în viaţa comunitară ; numai Belibaste, maximalist albigenz, împinge zelul eretic atît de departe îneît, în zilele cînd nu se lucrează, se închide la el acasă şi munceşte 22.

Să notăm, în sfîrşit, că, în acest sat, preotul (deţinător eventual al unui calendar) este cel care are sarcina să spună, dacă este nevoie, 137

i

în ce zi a anului ne aflăm, ziua aceasta fiind codificată, nu printr-o cifră, ci prin numele unui sfint sau al unei sărbători : preotul este paznicul timpului.

Notarii Inchiziţiei folosesc un timp cifrat, calculat cu foarte mare precizie, în funcţie de nişte norme care sînt şi normele noastre : 2 aprilie 1320, 26 septembrie 1321 etc. Ţăranii din Montaillou, dimpotrivă, se mulţumesc cu o cronologie nesigură, care se agaţă cît de cît de zilele de sărbătoare, marcate de bucurii mnemotehnice. Contrastul acesta, între timpul tare al scribilor şi timpul moale al ţăranilor, se impune şi mai mult din momentul cînd este vorba de măsurarea unei mari fracţiuni de an, a unui an, a unui grup de ani. Atunci, aprecierea vagă este regula : Guilla-ume Austatz, care este totuşi bayle, şi mulţi alţii, nu spun în 1316 sau în 1301, ci „acum trei sau patru ani", „acum şaptesprezece sau optsprezece ani", „să tot fie vreo douăzeci sau douăzeci şi patru de ani"23, Sau „pe vremea cînd ereticii dominau în satul Montaillou", „înaintea arestărilor făcute de Inchiziţia din Carcassonne" etc, aceste expresii fiind echivalentul funcţional al expresiilor noastre înainte de război, după război, înainte de mai 68 etc. Imprecizia sporeşte pe măsură ce trecutul devine mai lung. Tot astfel, un copil mic nu are şase luni sau şapte luni, ci „o jumătate de an" ; nu „un an" sau „18 luni", ci „între un an şi doi ani" 24. Cîteva cazuri, care nu au semnificaţie statistică, par să indice că femeile păstrează timpul trecut cu mai multă grijă decît bărbaţii. Beatrice de Planissoles se situează tradiţional, în cadrul unic al cronologiilor relative ; însă este foarte tare cînd este vorba de date precise : acum nouăsprezece ani, de Adormirea Maicii

Domnului...; acum douăzeci şi şase de ani, în luna august... spune ea referindu-se la trecut (I, 218, 223, 232).

138

Mi se va spune că această atitudine este normală : este vorba de o doamnă nobilă, mai cultivată decît vulgus pecus alcătuit de cumetrele din sat, Totuşi, chiar şi la nivelul populaţiei ţărăneşti, se impune o remarcabilă dihotomie : să luăm ca exemplu decesul lui Guillaume Guilhabert; ciobanul Bernard Be-net se mărgineşte să arate că acest eveniment a avut loc acum şaisprezece pînă la douăzeci de ani (deci prin 1301—1305). Mai pertinentă, ţăranca Alazai's Faure nimereşte chiar în mijlocul acestei bifurcări cronologice : acum opt-spreceze ani, spune ea (adică în 1303 [I, 398 ; I, 410]).

Precis sau nu, timpul rural, după cum o dovedesc expresiile acestea, este întotdeauna ■mişcător. Din acest punct de vedere, ne aflăm în plină epocă merovingiană, vrednică de Grâgoire de Tour sau de Pseudo-Fredegaire 25. Exemplul notarilor din Pamiers, care-şi datează actele din „anul Domnului 1320" sau 1,1323", nu este urmat de ţăranii noştri, care "rămîn la acum doisprezece ani sau sînt douăzeci şi cinci de ani de atunci. Agnes Francou declară, ce-i drept, că valdenzul Raymond de la Cote a stat la Pamiers de la culesul viilor din 1318 pînă la Sfîntul Laurenţiu din 1319 (I, 125). însă Agnes Francou locuieşte la Pamiers ; acolo, face parte din secta valdenză ; este originară din dieceza Vienne, sub influenţă lioneză. Ea se înscrie aşadar într-un orizont de cultură mai sofisticat decît cel care limitează Occitania satelor. într-un singur caz, calendarul creştin-modern, socotit de la naşterea lui Cristos încoace, îşi face apariţia în munţii noştri : în timpul postului mare din 1318, Bernard Cordier, originar din Pamiers, locuitor al oraşului Tarascon, povesteşte unor concetăţeni de-ai săi, adunaţi în apropierea podului, ce a auzit el în oraşul lui natal :

— „în 1318", declară el, se vor produce catastrofe, din pricina naşterii lui Anticrist26.

139

Folosirea explicită a termenului „131B", de către Bernard Cordier, pune problema unei influenţe urbane, appameene, ea însăşi influenţată de profeţiile millenariste : ele provin, spune omul nostru, de la Ospitalierii de peste mări şi din Orient. în cazul acesta, adoptarea unui calendar modern şi creştin depinde de cultura citadină, întrucît aceasta încurajează fantasmele despre sKrşitul lumii. Nimic asemănător nu se observă la ţăranii montai io-nezi din anii 1300. în vremurile moderne, în schimb, mutaţia calendaristică se va face în profunzime ; pînă şi cel mai mărunt muntean din Cevenni şi Pirinei va şti că trăieşte în anul „1686" sau „1702" 27. Revoluţia intelectuală va fi fost deci

realizată, chiar de atunci, la nivelul maselor rurale ; însă la Montaillou, prin 1310, sîntem departe de aşa ceva...

în condiţiile acestea, istoria, veche şi mai puţin veche, nu poate fi decît absentă, sau aproape absentă, din cultura noastră monta-lioneză28. în afara Bisericii, Clio nu există : bărbaţii de pe valea superioară a rîului Ariege, în materie de istoriografie, cunosc mai ales cîteva elemente din timpul escatologic, plăsmuit de creştinism' sau de secte ; mitul catar al păcatului originar este extrem de popular29 printre rezidenţii şi transhumanţii din Montaillou atinşi de harul eterodox. în schimb, dinspre tradiţia catolică, aşa cum este primită de numeroşi săteni, nu prea este cunoscut segmentul temporal adus în discuţie de Vechiul Testament. Dacă sînt lăsate la o parte cîteva rare referinţe la Adam şi Eva30, în conversaţiile obişnuite din domus, nu este vorba despre potop sou despre profeţi. (Descoperirea Bibliei şi a perioadei precristice va traumatiza mai tîrziu ţărănimea din Langue-doc... însă abia în secolul al XVI-lea, o dată cu răspîndirea protestantismului). Timpul catolic, pe valea superioară a rîului Ariege, nu se referă deci decît foarte puţin la facerea lumii. El începe cu adevărat o dată cu Măria, 140

Isus şi Apostolii ; şi se termină într-un viitor îndepărtat, după ce lumea va fi durat mulţi ani 31: atunci vor veni judecata de apoi şi învierea din morţi. Aceste perspective terminale (în ciuda scepticismului care, de multe ori, le contestă) sînt evocate, în mod obişnuit, în timpul serilor de taifas, petrecute lîngă focul din vatră. Acum vreo patru ani, povesteşte Gaillarde (soţia lui Bernard Ros, din Ornolac), mă aflam în casa mea din Ornolac, împreună cu nevasta lui Pierre Munier, o consăteancă. A venit Guillaume Austatz (judecătorul seniorial), şi cîteva alte persoane ale căror nume le-am uitat. Stăteam lîngă foc, în casă, şi ne-am apucat să vorbim despre Dumnezeu şi despre învierea din morţi ~62...

Cu toate acestea, învierea din morţi este contestată de anumiţi materialişti din sat ; aceştia, pe baza unor tradiţii sau a unor vagi inovaţii, cred în veşnicia lumii şi, totodată, în distrugerea trupului omenesc. Janus Bi-frons, obsedat de problemele morţii, timpul ţărănesc proclamă, de-a lungul paginilor Registrului lui Fournier : en sînt învierea şi moartea.

Să trecem peste concepţia fatalistă despre timp : în cultura savantă, ea se identifică cu filosofii eretici33 ; la Montaillou, totuşi, ea întîlneşte, dincolo de numele marilor gîndi-tori, un vechi substrat mediteranean şi rustic. Arheologia cunoaşterii dă la iveală, în satul cu cruci galbene, în legătură cu ideile despre timp, o serie de straturi suprapuse : o pojghiţă catară ; o scoarţă creştină ceva mai groasă ; teoria antică (?), ba chiar astro-logică, despre fatum şi destin, aplicată uneori la domus, alteori la individul din stîne3'*. Credinţa în destin, destinul casei sau cel personal, în ţinutul văii superioare a rîului Ari-t'ge din anii

1300, ca şi în Atena secolului al V-lea, înseamnă refuzul existenţei unui timp linear, orientat în scopuri legate de sfjrşitul



lumii ; înseamnă înlănţuirea, încă o dată, a bătrînului şi redutabilului Chronos.

Cu Chronos sau Saturn, sîntem trimişi la vîrsta de aur, înspre ceţurile uluitoare ale unui trecut mitic : acesta nu se confundă nicidecum cu omologul lui ce ţine de Geneză. In satul Montaillou al anilor 1300, întîlnim într-adevăr o viziune idilică a originilor lumii : acestea corespundeau vremurilor bune îndepărtate ale incestului primordial, cînd fraţii se culcau cu surorile lor. Pierre Clergue, am; văzut, pomeneşte adesea de aceasta în lungile lui conversaţii, cînd se află în pat cu Beatrice de Planissoles. Dacă ne luăm după preotul cel dezmăţat, practica incestuoasă din primele timpuri îl ajuta pe orice bărbat să se satisfacă fără prea multă osteneală ; nu erai obligat să-ţi sărăceşti propria casă, de vreme ce nu exportai în afara ei dotele ce reveneau surorilor. Starea aceasta de lucruri nu avea să dăinuie. A fost nevoie, pentru a împiedica încăierarea sîngeroasă dintre fraţii ce-şi disputau pe cea mai frumoasă dintre surorile lor, să fie stabilită prohibiţia incestului. S-a trecut de la acea ăomus desăvîr-şită a originilor, monadă închisă asupra ei înseşi, lipsită de uşi, de ferestre şi de dote, în care oamenii trăiau şi se culcau împreună, la această domics nedesăvîrşită a vremurilor „noastre", silită tot timpul să se destrame, pentru a dota fetele destinate exportului. Trecerea aceasta conceptuală, de la perfecţiunea domiciliară la imperfecţiune, constituie, după cum se ştie, una din procedurile obişnuite folosite de mit şi de folclor, atunci cînd vor cu orice preţ să explice crearea timpului social 35. Domus se naşte indivizibilă. Societatea este cea care. în cele din urmă, a stirbit-o. Timpul trecut, al folclorului, caracterizează epoca ,.antică", aceea cînd peştii fripţi înotau în izvoare (III, 52) ; începe repede, dacă îl socotim de-a-ndăratelea. La Chankom, sot rnaya, spune Robert Redfield. istoria nu rn.fr

ge dincolo de taţi, O dată cu bunicii, se instaurează timpul mitului fabulos 3(i. La Monta-illou, iolclorizarea timpului trecut se face aproape la fel de repede ca şi la Chankom : un străbunic este un mort foarte vechi. Cînd se referă Ia date considerate ca fiind istorice (în sensul modern al termenului), mărturiile montalioneze se mărginesc, în cea mai mare parte, la faptele posterioare anului 1290, şi încă şi mai mult, anului 1300. într-un caz, singur şi unic, martorul montalionez, interogat de episcop, relatează o întîmplare din 1240. Este vorba de înduiosătoarea poveste a Alestei şi a Serenei : doamne de Chateauver-dun, eretice, au fost prinse, demachiate şi arse, după ce se despărţiseră de copilaşul uneia dintre ele ca să plece în Lombardia. însă Raymond Roussel, căruia îi datorăm această frumoasă poveste, spusă pentru

draga lui Beatrice, o redă la modul atemporal, ca o poveste din cele ce se spun pe la şezători, în colibe, retrospectiv, desigur, însă nedatat (I, 220—221).

Istoria, veche sau recentă, este aproape absentă, ca atare, din textele noastre, fie că sînt pur montalioneze, fie că se referă la ţinutul Ariege în general. Antichitatea romană nu este cunoscută decît la Pamiers — şi chiar şi acolo prea puţin : acolo funcţionează şcoli ; circulă un text de Ovidiu. însă cultivatorii nu prea merg mai departe de precedentul conte de Foix ; acest suveran a fost bun cu supuşii săi, însă aspru cu Biserica : el lasă deci, dincolo de moarte (1302), amintirea unui prinţ bun, vrăjmaş neînduplecat aî dijmelor ridicate de preoţi de la munteni 37. Să nu punem la socoteală cîteva texte rarissime, care se numără pe degetele de la o singură mină, şi care se referă, de pildă, la vechimea cvasiseculară a cutărui genus sau a cutărei familii (II, 367—368 ; II, 110). în general, pe tartorii interogaţi de Fournier nu-i interesează deceniile anterioare lui 1290 sau 1300 ^

143

Este drept că, printre martorii aceştia, sîni puţini bătrîni : demografia şi mentalitatea îşi dau astfel mîna pentru a nega mai bine timpul istoric3î).

Montalionezii trăiesc aşadar într-o „insulă de timp" ; ea este ruptă de trecut în mult mai mare măsură decît de viitor ; la orizontul acestei insule nu apar, în amonte şi în aval, decît îndepărtatele Borromee ale paradisului pierdut, şi, în cele din urmă, ale învierii din morţi. Nu există alt secol decît al nostru, spune Raymond de l'Aire, ţăran din Ţignac, într-o frază căreia i-aş reda cu plăcere caracterul ei ambiguu (II, 132). Această insularitate temporală are o valoare mai mult decît locală : etnografii au întîl-nit, într-adevăr, multe „societăţi fără istorie" (fără istorie pentru sine...) care sînt alcătuite după chipul şi asemănarea satului Montaillou ; ei s-au grăbit să spună că muza Clio nu-şi are locul în cercetările lor. Aberaţie ştiinţifică. Depăşită pe viitor. în realitate, societăţile săteşti trăiesc o istorie. însă nu o gîndesc, în mod conştient.

Această absenţă a dimensiunii istoriografi ce 40, în cultura rurală, se acordă bine, de altfel, cu tonul indicativ'', lipsit de conexiuni logice cu ceea ce este în urmă şi înainte, caracteristică a discursului ţărănesc din valea superioară a rîuîui Ariege : povestirile lui Pierre Maury, ale lui Bernard Marty şi ale atîtor altora sînt naraţiuni pe orizontală 4'J : esenţa indivizilor nu este dată la iveală decît într-un tîr-ziu, în momentul cînd este trădată de existenţa lor. Ascultăm de mai multe ceasuri amintirile lui Pierre Maury ; vedem în faţa noastră cum se agită cizmarul Arnaud Sicre ll<i\ şi aflăm din-tr-o dată că Arnaud acesta nu este decît un delator..., chiar în clipa în care se dezvăluie ca atare. în epoca noastră de mesaj tele-vizual şi de mesaj tele-auditiv, prin care logicile livreşti sînt abolite, procedeele istoriei imediate, ale suspens-ului, ale enigmei poliţiste şi ale noului roman se întîlnesc, fără nici o greutate, cu ve144

chile şi simplistele metode folosite în 1320, înainte de „Galaxia lui Gutenberg", în naraţiunile ciobanilor, care nu au nimic de a face cu tiparul şi nici măcar cu scrisul''''.

în ceea ce priveşte perceperea şi utilizarea mentală a spaţiului — imediate, apoi geografice, sociologice, culturale — elementul de bază ră-mîne legat de perceperea corporală, îndeosebi de cea a mîinii şi a braţului : l-am văzut pe Prades Tavernier citind, la lumina soarelui, o carte neagră de lungimea mîinii mele, declară Guillemette Clergue (I, 341) ; mîna are aşadar funcţia de măsură scurtă. Braţul măsoară distanţele ceva mai lungi : stăteam la soare în spatele casei mele, declară Raymond Vayssiere ''•', şi la patru sau cinci „b?~aţeu de mine era Guil-laume Andorran care citea o carte. Dincolo de lungimea braţului, forţa „brahială" permite evaluarea unei distanţe mai mari : Prades Tavernier, care ducea în spate patru sau cinci piei de miel, mergea ţinindu-se tot timpul departe de drum, la o distanţă mare cit străbate săgeata, povesteşte tot Guiîlemette Clergue (I, 341). Soseşte un moment cînd distanţa străbătută de săgeată se dovedeşte, la rîndul ei, un etalon prea scurt şi prea inadecvat ; atunci este utilizată leghea (II, 27) şi etapa de călătorie (II, 43) sau de transhumantă. Sensul concret al mersului, în modalităţile lui ascensionale ; în regiunea aceasta muntoasă, este întotdeauna precis : oamenii nu merg pui' şi simplu dintr-un punct în altul, mai ales la Montaillou, sat aşezat în pantă, ei urcă sau coboară (I, 223, 462 ; III, 296 ; şi passim).

In general, cele cîteva indicaţii metrologice, pe care le-am dat mai înainte, dezvăluie o mentalitate, însă nu trebuie să ne lăsăm amăgiţi : simţul măsurii spaţiale, fie pentru lungime, fie pentru suprafaţă /A>, nu este grija esenţială a populaţiei de pe valea superioară a rîului Ariege. Nimeni nu caută să dezvolte acest „simţ", deoarece el nu se impune ca atare în nevoile de fiece zi. Să spunem doar eă este pur



şi simplu jalonat, la cele două capete, de con ceptele fundamentale, corpus şi domus, care domină filosofia din Montaillou : înarmat cu braţe şi mîini, corpul este măsura lumii ; iar cînd aceasta este prea mare ca să fie măsurată de un corp, domus, anexă a corpului, poate de-, veni, la rîndul ei, măsura lumii : Dacă vreţi ştiţi cum arată Paradisul, declară G Austatz, închipuiţ-vă o domus foarte mare, s-ar întinde de la trecătoarea Merens pînă Ia | oraşul Toulouse '". |

Nefiind prea măsurabil, spaţiul montalionezi| nu este nici prea orientat. în secolele urmă- ţ toare, măsurătorii de terenuri ce vor făuri ca- • dastrul din Languedoc vor orienta cîmpiile, în, ţ registrele lor, în funcţie de punctele cardinale, ' de vînturile dominante, de poziţiile soarelui... r şi cine ştie de mai

ce. Locuitorii din Ariege, în ; 1310, par mai puţin sofisticaţi. Un itinerar lung nu se traduce, la ei, printr-o orientare generală, ci printr-un lanţ de oraşe care se succed : Ca să ajungi la Rabastens, îi spune Beli-baste lui Pierre Maury, te voi duce mai întîi la Mirepoix, apoi la Bauville, şi apoi la Cara-man. Iar acolo, vei întreba care este drumul ca să ajungi la Rabaste7is (III, 151). în loc să spună răsărit, apus, nord, sud, est, vest, termeni ce nu sînt niciodată folosiţi în registrul nostru, ţăranii din Montaillou spun că merg înspre Ca-talonia (= sud), înspre ţinutul din vale (=-= nord), dincolo de trecători, către mare, spre Toulouse etc.

Din punct de vedere geografic, percepţia fundamentală este cea a ţinutului restrîns, a teritoriului (terra); acest cuvînt putînd desemna atît circumscripţia seniorială cît şi aria micro-regionaîă. Cuvîntul terra nu trebuie să creeze vreun echivoc cititorului. Ţăranii-ciobani din satul nostru, axaţi pe casa lor, nu au deloc aceste obsesii ale pămîntului familial şi parcelar care vor fi zugrăvite cîndva, anacronic, ca fiind consubstanţiale cu mentalităţile cultivatorului



din toate timpurile. Modul lor de producţie este mai eurînd domestic decît parcelariS. Terra, pentru ei, este teritoriul global, nu familial : teritoriul parohiei, dar, extinzînd, şi al micului ţinut. Terra de sat, de grup de sate, de regiune limitată, umană şi totodată naturală. Terra de seniorie, mică sau mare, chiar de principat 49. Se vorbeşte aşadar de ţinutul Aillon sau pămîn-tul Aillon (Prades şi Montaillou) ; el constituie, administrativ, o chătellenie distinctă, dominată de fortăreaţa de pe înălţime, aflată deasupra satului cu cruci galbene m ; este menţionat Sa-barthes (ţinutul de sus al comitatului Foix r>1) ; este evocat şi pâmîntul Ohnes, pămîntul sau ţinutul Saultr>2, Razes, Fenouilledes, Cerdagne. Comitatul Foix, ca unitate politică, apare în conştiinţa tuturor. Cu toate acestea, o nuanţă limpede se stabileşte între ţinutul de sus (descentrat asupra oraşului Foix, capitală laică şi capitală a comitatului ; şi cu adevărat centrat asupra oraşelor Ax şi Tarascon, care focalizează populaţia sabarthesiană). Şi ţinutul de jos, dominat de Pamiers, oraş episcopal, clerical, an-ticatar, dominican... şi oraş al dijmelor ; cu mănoasa lui cîmpie cerealieră. Frontiera între regiunea de sus, potrivnică dijmei, cu simpatii catare, şi regiunea de jos, catolică de neclintit, este marcată, la cîţiva kilometri mai la nord de Foix, de o spărtură prepireneană numită pasul Labam?5:!. Oamenii din Sabarthes, povesteşte Berthomieu Hugon în 1322 ~'\ ar vrea să se înţeleagă cu contele de Foix ca nici un cleric să nu urce mai sus de pasul Labarre... Dacă acest conte ar fi la fel de bun ca cel ce a fnst înaintea lui, clericii nu ar urca, aşa cum o fac, pentru a cere dijmele pe animale.

Distincţia marcată de pasul prepirenean este acceptată de toţi cei din

Montaillou : din înălţimea „munţilor" lui de exemplu, preotul Cler-gue o admonestează pe Beatrice pentru a o împiedica să coboare către „ţinutul de jos" de la Dalou si de la Varilh, infestat de Fraţii mino-riţi. Mutatis mutandis, Bernard Clergue, din

147

închisoare,', lui din Pamiers, priveşte munţii care taie orizontul către sud : aceşti munţi unde se află teritoriul (terra) său de pe valea superioară a rîului Ariege, alcătuit din Sabarthes şi (inclusiv) ţinutul AiUon ; alcătuit, mai ales, de senioria montalioaează de care se îngrijeşte el ca bayle.

Mărginită la nord de pasul Labarre, valea superioară a rîului Ariege este limitată la sud de linia trecătorilor pireneene (ports): episcopul de Pamiers, care joacă în mod obiectiv rolul de braţ spiritual al regelui Franţei, încearcă să-şi întindă controlul inchizitorial pînă la această linie fatidică. „Fuxeenii de sus" locuiesc citra portus (dincoace de trecători), pe versantul de nord al Pirineilor influenţat oarecum de imperialismul francez ; în vreme ce cealaltă parte (versantul spaniol) este numit de ei ultra portus (dincolo de trecători). Fugiţi dincolo de trecători, îi spune Beatricei de Planissoles notarul Pons Bol, din Varilhes, deoarece, dincoace de trecători, vă poate prinde episcopul (I, 257). în schimb, pentru cei exilaţi în Catalonia, lanţul axial al Pirineilor, care corespunde, de la est la vest, liniei pe care se află trecătorile, constituie frontiera libertăţii, dincoace de care ,,începe" (în faptele de opresiune, dar nu în litera legii !) „regatul Franţei". Acesta fiind semnificat, ba chiar definit, de activitatea poliţienească a inchizitorilor. Cînd ajungem la trecători ca să intrăm în regatul Franţei (de fapt, în comitatul Foix), ni se face părul măcmcă, declară emigraţii fuxeeni care, în mod normal, trăiesc în refugiul catalan şi în cel din Valencia, de cînd au fugit din ţinutul natal (II, 71).

în interiorul micilor regiuni (ţinutul AiJlon) şi chiar al marilor spaţii trăite în sine şi pentru sine (Occitania sau Catalonia), satul nostru se gîndeşte pe sine şi îşi gîndeşte viaţa : în aceste mici regiuni şi mari spaţii există circuite privilegiate ; Montaillou, de pildă, esie în relaţii constante cu Prades, parohia vecină, 148

I

incit este gata să se unească printr-un drum55 şi prin legaturi minoritare de căsătorie, în schimb, Camurac, altă comunitate vecină, ceva mai încolo, dar cu foarte puţin, nu are decît nişte legături Toarte slabe cu Montailiou (dacă totuşi nu ţinem seama de vizita întîmplătoare a preotului din Camurac, însărcinat să aducă în mare grabă împărtăşania unei montalioneze, care-1 trimite la plimbare [I, 462]). Cu Ax-les-Thermes, centrul administrativ a), văii

superioare a rîului Ariege, relaţiile montalioneze sînt frecvente : comerciale, culturale, mondene, prieteneşti totodată... La Ax, femeile din bazinul Prades îşi duc la piaţă găinile şi ouăle, şi firul ca să fie ţesut. Catîri încărcaţi cu grîu iac şi ei traseul de la Montailiou pînă la morile de la Ax, instalate pe Ariege ; aceşti catîri urcă apoi în sat, încărcaţi cu făină : In-.lr-o zi, povesteşte Guillemette Clergue *)(i, cu puţin înainte de arestarea tuturor celor din Montailiou (nu-mi amintesc altfel epoca aceea), -.mă duceam să culeg iarbă în locul numit Ala-icot; pe drum l-am întâlnit pe Guillaume Mauri/, cu catîrul lui; venea de la Ax, cin tind. l-am zis :

Ai băut. Tare vesel mai eşti.

Am fost la Ax să fac făină; am adus-o pe măgar, mi-a răspuns el.

Dar de ce oare, i-awzis şi eu, cînd băr': 'fitul meu se duce la Ax ca să facă făină, se întoarce acasă vlăguit, din pricina nopţilor nedormite şi a prafului de făină ?

De fapt, îmi explică Guillaume, am stat foarte puţin timp la moară. Am profitat de această călătorie ca să mă duc să-i văd pe

■■Oamenii cei buni:'7.'

'Transhumanta structurează şi ea spaţiul ; creează legături de apropiere şi de cvasivecinătate între Montailiou şi unele localităţi foarte depărtate. La Arques, de exemplu, în actualul departament Aude, Sybille Pierrc, soţie de ■crescător de animale, ştie tot ce se întîmplă

"149

la Montaillou. Lucrul nu trebuie să ne mire : cele două sate, cei din Ariege şi cel din Aude, sînt despărţite unul de altul de patruzeci de kilometri în linie dreaptă ; însă, în realitate, ele sînt alăturate, de vreme ce unul formează polul perioadei de vară şi celălalt al perioadei de iarnă, într-un circuit de transhumantă. Ele schimbă, de asemenea, între ele, slujnice şi lucrători zilieri pentru strîngerea recoltei (II, 427). în general, ce altceva este, în mare parte, Registrul lui Jacques Fournier, dacă nu un mare dialog în spaţiu, cu tonalităţi catare, între perioada de iarnă, petrecută cu Beli-baste în Catalonia, şi perioada de vară, petrecută în Sabarthes ?

Sabarthes, iată cuvîntul cel mare : aici ne readuc, negreşit, toate datele oferite de Registru în privinţa sentimentelor de apartenenţă „spaţială" încercate de ţărani, dincolo de limitele înguste ale parohiei lor. Se zăresc, într-adevăr, cercurile concentrice ale unei societăţi cvasifragmentare : corpus, domus, lo-cus, pagus (II, 108) ; corp, casă, sat, ţinut. Corpul şi casa sînt cele pe care le are fiecare. Satul este Montaillou. Ţinutul este Sabarthes r'8.

Montaillou şi pămîntul Aillon (Prades + Montaillou) fac într-adevăr parte, faptul este neîndoielnic, din Sabarthes : Pierre Clergue este preot la Montaillou,

în Sabarthes. „Oamenii din Montaillou" sînt din Sabarthes. Sînt cinci ani, spune Raymond Pierre din Quie59, de cînd n-am mai stat, în Sabarthes, ăecît în satele Prades şi Montaillou. Ţinutul Aillon este oarecum periferic faţă de Sabarthes, al cărui centru este la Tarascon, Ax-les-Thermes, Junac : Ereticii-parjaits, spune în esenţă Eernard Benet<i0, mergeau de la Montaillou la Prades şi apoi de la Prades către Sabarthes (direcţia Ax-les-Thermes). Există, ca să spunem aşa, un mic Sabarthes, centrat pe Ax, pe Tarascon şi pe sanctuarul eponim Savart61; şi un Sabarthes mare, mai politic, care nu este altul decît comitatul Foix, în



partea lui de sus, şi care include (la sud de pasul Labarre şi la nord de lanţul axial al PirineiLor) împrejurimile oraşelor Ax, Tara-scon, Foix, ţinutul Aillon de care ne ocupăm noi, precum şi regiunea Vicdessosb2. Foarte multe texte arată forţa evidentă şi liniştită a sentimentului de apartenenţă la ţinutul sabar-thesian, manifestată de locuitorii din diferitele lui sate :

—■ Nu eşti din Sabarthes ? îl întreabă un tînăr pe Pierre den Hugol, într-o circiumă din Laroque d'Olmes (i:i.

— Ba da, sînt din Quie.

Sabarthes este oare o regiune naturală, definită prin anumite norme de altitudine, de sol, de vegetaţie ? Acest lucru 1-a crezut Gau-ssen, care a pus în valoare această zonă ca atare, în hărţile lui fito-geografice(i''. în orice caz, după părerea băştinaşilor, la epoca avută în vedere, Sabarthes are toate atributele unei entităţi perfect definite ; ea este la fel de bine conturată ca triburile şi populaţiile cu care ne-au obişnuit etnografii şi istoricii. Raymond de l'Aire, din Tignac, vorbeşte explicit despre populaţia din Sabarthes (II, 122). Expresia cea mai curentă se referă totuşi la oamenii din Sabarthes, sau la bărbaţii şi femeile din Sabarthes (II, 217, 309, 318, 328). Sabarthes are cultura lui folclorică, manifestată mai ales prin proverbe relative la căsătorie şi la destin ; informatorii noştri spun că sînt „dictoa-nele obişnuite la Sabarthes" :

Tout temps et tout temps sera
qu'homme avec femme d'autrui couchera
(I, 167)

Malheur ou bonheur qui arrive ă quelqu'un, c'est promis d'avance (I, 356). (Nefericirea sau fericirea oamenilor sînt făgăduite dinainte).

A cousine du second degre, enfonce-lui tout (II, 130).

Ţinutul are sistemul lui oficios de informare şi de opinie publică ; acestea hotărăsc reputaţiile, mondene sau de alt fel : Se spune pretutindeni în Sabarthes că fraţii Authie au plecat, că nu s-au întors etc. (U, 195 ; III, 54). Unele femei care aveau reputaţie bună în Sabarthes erau prietene cu Pierre Authie (II, 425). Sabarthes se semnalează şi prin specialităţile lui gastronomice (păstrăvi, brînze-turi) ; spiritiialmente, ţinutul este centrat pe sanctuarul unde bate inima acestei populaţii pireneene : Notre-Dame de Savart, din Ta-rascon, este bunul comun al oamenilor din ţinut, care sînt cu atît mai nemulţumiţi cind preoţii îndrăznesc să-i expulzeze din acest lăcaş sfînt pe cei ce refuză plata dijmei<ir>. Sabarthes are comunitatea lui de suflete ale celor morţi ; aceasta alcătuieşte o mulţime imensă care ar putea umple tot spaţiul cuprins între Merens şi Toulousea'. (Folclorul legat de morţi prezintă, de altfel, cîteva variante locale : în ţinutul Aillon, se apropie de cel care se întîlneşte în ţinutul Sault, vecin oriental cu Sabarthes : adevărul este că valea rîului Hers stabileşte cu uşurinţă contactul între Aillon şi Sault('7). Sabarthes are limba lui, sau măcar dialectele lui, despre care voi mai vorbi : această unitate lingvistică favorizează căsătoriile între parteneri din locuri diferite, trecînd peste prima aureolă de endo-gamie sătească. Viitorul meu bărbat, Jean Maury, venise la Juncosa (Spania) ca să-şi ia oile, povesteşte Mathena Cervel ; cînd a aflat că mama şi cu mine vorbim limba ce se vorbeşte sus în munţi (în Sabarthes), a pus la„ cale căsătoria noastră, deşi noi nici măcar nu ne cunoşteam (II, 451). Rodnicia solului sabar- ; thesian este specifică ; este garantată în mod-magic de prezenţa trupească a ereticilor : Ray- . mond Authie, din Ax, mi-a spus, povesteşte! Rixende Cortil, din Ascou, că de cînd Oarne- •■ nii cei buni au fost siliţi să fugă din Sabar- > theslilS, pămîntul nu mai rodeşte la fel de

152,

Ji'me,... încît nu mai dă nimic bun. Bogăţia sabarthesiană, în ceea ce priveşte agricultura şi creşterea animalelor, este explicit legată, după părerea martorilor noştri, de o economie muntenească : aceasta este bazată pe transhumante ; este comercializată datorită tîrgu-rilor din cîteva centre administrative ; acolo se face schimb de oi şi de idei'"'. Se fac provizii de cereale şi de bîrfe răutăcioase.

Administrativ, Sabarthes era o fostă vigue-rie, din vremea carolingiană '". în 1300—1330, statutul lui, în cadrul comitatului Foix, este special, Sabarthes fiind partea înaltă şi muntoasă, în amonte de pasul Labarre (III, 331) ; această situaţie explică prezenţa, în zonele de pe valea superioară a rîului Ariege, a unui slujbaş special al comitatului, Guillaume Tron, de origine tarasconeză : acest personaj are funcţia de notar public al comitatului Foix în Sabarthes 7I.

Populaţia din Sabarthes se singularizează prin tradiţiile sale etnice şi cutumiare ; cu toate acestea, teritoriul lui nu se înscrie decît marginal în cadrul

frontierelor : el formează, ca diviziune meridională a diecezei Pamiers, o eparhie. Aici, conflictul generat de dijme este recurent în timpul primilor douăzeci şi cinci de ani ai secolului al XlV-lea ; în acest ţinut, care refuză cu dîrzenie ca episcopul din Pamiers să-i impună dijmele pe animale, un asemenea conflict dezvăluie, la nivelul Ordinelor sau al Stărilor, o stratificare tripartită : cu prilejul negocierilor privitoare la dijmă, din 1311, populaţia „laică" din Sabarthes, grupată în comunităţile ei de oraşe şi de sate, este reprezentată de procurori şi de sindici în ale căror păreri se reflectă cu deosebire opiniile notarilor şi ale magistraţilor din cele patru oraşe sau tîrguri (Foix, Âx, Tarascon, Vicdessos) ; clerul secular şi regular, format în jnajoritate de preoţii din sate, constituie, fnţă de laici, partea adversă ; este reprezenta de abatele de Foix şi de stareţul de la



Vicdessos ; în sfîrşit, nobilii din Sabarthes, tineri şi cavaleri, alcătuiesc un al treilea grup care navighează între cele două tabere esenţiale : cea a poporului de rînd şi cea a preoţilor, în 1311, va interveni un acord, în urma adunărilor tripartite '-, dar nu va împiedica reluarea antagonismului, între 1312 şi 1323. Mulţi bărbaţi din Sabarthes, exasperaţi de pierderea libertăţilor, vor sfîrşi prin a dori (cu totul zadarnic) ca prelatul Jacques Four-nier, prea lacom de dijme, să piară în flăcările unui rug zdravăn ; în timpul acestor doisprezece ani, ei vor sprijini cu credinţă tradiţiile cutumiare, moştenite de la străbuni, care sînt împotriva dijmelor 7:i. Lupta deschisă sau disimulată împotriva ridicării dijmelor de către Biserică găseşte un sprijin larg la ţărani, catari sau catolici, indiferent. Ea rămîne, totuşi, legată de o tradiţie eretică ; aceasta, în jurul anilor 1290—1320, este totuna cu numele ţinutului Sabarthes, adică înainte şi după înri-urirea exercitată de fraţii Authie7'' care, ei înşişi, au fost nişte mari sabarthesieni In faţa Părintelui Veşnic.

Pentru definirea acestui ţinut şi a acestei populaţii7"', Sabarthes, din care face parte Montaillou, legăturile orizontale bazate pe un sentiment popular de comunitate materială şi culturală, tradiţională şi lingvistică, sătească, citadină şi culinară par hotărîtoare ; mi se par la fel de importante, ba chiar mai importante, la nivelul sensibilităţii maselor, decît legăturile verticale, de tip ierarhic, administrativ sau feudal ; aceste legături „verticale'' fiind, de altfel, viu contestate din momentul cînd emană de la Biserica ce cere dijme, în cadrul, totuşi legal, al eparhiei ţinutului Sabarthes 7(i.

De aici decurge importanţa datului cultural, mai precis, lingvistic, pentru definirea şi mai largă a unui spaţiu de includere, în care Montaillou, în special, şi valea superioară a rîului

Ariege, în general, nu ar mai fi decît un sat şi un ţinut printre multe altele. în depoziţiile martorilor noştri, occitana este ca o hulă venită din adîncuri, pe care o acoperă uşor, fără a o masca, spuma latinei scribilor. Parohia cu cruci galbene şi populaţia din Sabarthes so inserează în cadrul mai larg al unei occitani-tăţi arzătoare, mai curînd vie în sine, decît conştientă de sine 77. Parfaits şi preoţi au cel puţin un punct comun : şi unii şi alţii predică, atunci cînd este nevoie, în limba vulgară (I, 454 ; III, 106). La Montaillou, se desprinde .conştiinţa foarte limpede a unui dialect local, vorbit de cel mult o mie de persoane : La San Mateo, povesteşte Arnaud Sicre 78, făceam nişte încălţări în atelierul lui Jacques Vital, cizmarul din acel loc, cînd a apărut o femeie care striga pe stradă : „Aveţi cumva gnu de măcinat ?" Cineva mi-a spus :

— Arnaud, uite o muncitoare agricolă din ţinutul tău.

Am întrebat-o pe femeie :

De unde eşti ?

Din Saverdun, mi-a răspuns ea.

Dar fiindcă vorbea ca la Montaillou, i-am închis gura :

— Nu eşti din Saverdun. Eşti din Prades sau din Montaillou.

Un mic dialog semnificativ; el sugerează, într-adevăr, o diferenţă între limba ţinutului de jos (Saverdun, la nordul fatidic al pasului Labarre) şi cea din Sabarthes7!). în cadrul acesteia din urmă, se dezvăluie specificitatea dialectelor de la Prades şi Montaillou, influenţate poate de limba catalană : realitatea este că, cei din Montaillou, în special ciobanii, au sentimentul viu al unui continuum occitan-ca-talan. Trecerea din Tarascon şi Ax-les-Ther-mes la Puigcerda şi San Mateo nu le pune probleme de înţelegere a limbii. Din punct de vedere lingvistic, Pirineii înseamnă prea puţin. Diferenţele dialectale par mult mai mar155

cate înspre nord şi mai ales înspre vest şi nord-vest : frontiera, atestată încă din 1300, care separă, în Occitania, graiurile din Lan-guedoc de cele din Gascogne, este foarte bine percepută de locuitorii din Ariege. în cîteva rînduri, oamenii noştri din Montaillou, din Ax-les-Thermes şi, în general, din Sabarthes, evocă pe cîte cineva, întîlnit de ei, care vorbeşte „ca în Gascogne", sau „ca la Toulouse", sau „jumătate ca în Gascogne, jumătate ca la Toulouse" (II, 188, 475, 483). Diferenţele despre care este vorba se simt la o distanţă mică de malul occidental al rîului Ariege ; de vre- . me ce unul din personajele în chestiune, marcat de „gasconisme", este originar, poate, din La Bastide-de-Serou (II, 73—74, 188, 383).

Occitania din 1320, ca masă globală, este o nefiinţă politică. Este o corabie mare, care pluteşte în noapte, cu felinarele stinse, fără o adevărată conştiinţă de sine. Insă Occitania reprezintă totuşi, pentru ciobanii din Ariege,

care bineînţeles n-o desemnează cu acest nume, un uriaş geografic : chiar şi numai distanţa dintre Toulouse şi trecătoarea Merens dă, aşa cum am văzut, imaginea infinitului (I, 191, 202). în general, comunitatea de cultură catalană şi occitană, căreia i se alătură ţăranii noştri, se deschide larg înspre Mediterana peninsulelor, a insulelor şi a marilor văi de pe ţărmul ei nordic : crescătorii de animale din Ârques se duc să ceară iertarea păcatelor lor de erezie chiar la sediul Papalităţii. Locuitorii din Ariege, care sînt suspecţi de erezie, cuprinşi de neastîmpărul călătoriei, se refugiază, cu trupul şi sufletul, în ţinutul lombard, în cel sicilian, catalan, la Valencia sau în Mallorca. Cu prilejul transhumantei şi al exilului, se fac legături cu maurii din Spania. Orientul musulman sau creştin face să se simtă o vagă prezenţă „de peste mări", datorită colportajului de mituri şi valeităţilor do cruciadă so.

în sens invers, este remarcabilă, în Sabarthes, absenţa emanaţiilor dinspre lumea „fran-1

156:

teză" ca atare. Lumea aceasta exercită, bineînţeles, influenţe indirecte : Inchiziţia din Car-cassonne şi Pamiers ia asupra ei, „obiectiv", îndeplinirea, în domeniul spiritual, a treburilor grosolane franceze. Biserica, foarte prezentă, şi influenţa franceză, apăsătoare şi totodată marginală, se înţeleg foarte bine în Occitania. Colaborează de minune ; se bizuie pe acceptarea pasivă a populaţiei de limbă oc, în majoritate catolică ; în felul acesta, ele perpetuează dominaţia clericalismului unită cu cea a cuceritorului (acesta din urmă fiind, de altfel, purtătorul unui anumit număr de avantaje care, cu timpul, vor fi apreciate de elite şi de populaţie). La urma urmei, forţa franceză este departe ; oamenii ghicesc însă că este eficace ; atîrnă ca sabia lui Damocles, deasupra capetelor înfierbîntate din Sabarthes. Disuadează, fără măcar să acţioneze. îi pune pe calea cea dreaptă chiar şi pe cei mai contestatari, fără să fie nevoie numaidocît, din această pricină, de ocupaţia armată a întregului ţinut de către oamenii de oii.

în schimb, şi dacă lăsăm deoparte presiunile acestea de ordin direct, influenţa umană, migratoare şi culturală a ţinuturilor propriu-zis „franceze" este foarte slabă în Sabarthes. Numeroşi migranţi continuă, desigur, să meargă înspre Spania, venind din nord, prin trecăto-rile din Ariege şi Roussillon. însă oamenii aceştia mobili, atraşi de sudul iberic, sînt occi-tani din Roucrgue, nu francofoni din Bazinul parizian. Prezenţa întîmplătoare, la Montaillou, a unui singur şi unic notarius yallicus*1, care lucrează de obicei cu normă întreagă în birourile Inchiziţiei din Carcassonne, nu poate infirma constatările de mai înainte.

Mai hotărîtoare, pentru un marcaj al spaţiului nostru cultural, sînt curentele etero-uoxe : în ciuda „pseudopodelor" pe care le-a împins, în diverse

rînduri, către Europa septentrională, catarismul este, la origine, o erezie balcanică, italiană, mediteraneană ; a ajuns

157

pînă în ţinuturile de oc printr-o călătorie de la Est spre Vest. El se înscrie în spaţialităţile eutumiare ale văii superioare a rîuiui Ariege, care, în ceea ce au ele esenţial, sint legate de marea interioară.

Prin contrast, mişcarea valdenză, ai cărei cîţiva adepţi mai trăiesc încă la Pamiers în timpul primilor douăzeci de ani ai secolului al XlV-lea, reprezintă un import mai puţin meridional. Ea provine într-adevăr din zonele rhodano-lugduniene * luate în sens larg : cei cîţiva valdenzi pe care-i cunoaştem noi în co- -mitatul Foix, la acea epocă, sînt originari din ţinuturile central-estice ale Franţei {Bourgo-gne, Viennois, diec?za Geneva, Dauphine8-). Influenţa acestor prozeliţi valdenzi s-a dovedit, de altfel nulă, în sudul paralelei Pamiers, ■. încît valea superioară a rîuiui Ariege, a fost; cu totul ferită de ea. Cel mult, rugul lui Ray-mond de la Cote a slujit drept pretext, prin. 1320, pentru nişte vorbe grele, rostite împo-.' triva dijmelor, în adunările din satele ţinutului Sabarthes.

Aşa-numiţii pastoureaux (păstoraşi) vin, într-adevăr, din Franţa septentrională. După demonstraţii vii, chiar în Paris, în 1320, bandele lor coboară către sud-vest, înspre regiunea Guyenne, ocupată de englezi, apoi înspre regiunea oraşului Toulouse, legată administrativ, dar nu cultural, de regatul Franţeisî. Ucid evrei ; cer răzbunarea morţii lui Cristos (1, 179), în tirguşoarele de pe valea Garonnei : însă „cruciadele" lor nu se întind pînă pe valea superioară a rîuiui Ariege : aceasta este prea neglijată de călugării predicatori sau cerşetori, drept care este prea puţin sensibilă la stilul millenarist al fanaticilor Apocalipsei. Ciobanul din Sabarthes, numit Maury, Maurs sau Pellissier, nu are în comun cu acei pas-toureaux decît denumirea de păzitor de oi. Strict socio-profesională ! Deoarece Pierre Ma* Zona în care se află oraşul Lyon (N.T).

163

ury este de limbă oc; păstoraşul este, de origine, de limbă oii. Iar acest fapt este suficient, cel puţin pentru moment, pentru a face deosebirea, în Pirinei, oc şi oii nu prea pot fi amestecate, la nivel popular, în 1300—1320. Va trebui să se aştepte un secol întreg, sau chiar mai mult, pentru ca această „posibilitate de amestecare" să se facă, timid, simţită.

La urma urmei, „lumea franceză" este aşadar aproape absentă din Sabarthes ; ea nu exercită asupra acestui mic ţinut, la început, decît o influenţă mediatizată, prin Inchizitor. (In cazul de faţă, este vorba de un Inchizitor occitan). în 1320, lumea franceză, văzută de la Montaillou şi de la Ax-les-Thermes, este o sperietoare, reală, bineînţeles : este evocată, după caz,

într-o ambianţă de frică sau de respect ; este identificată (abuziv, [II, 71]) cu teritoriile ţinutului Foix controlate de Inchiziţie, care trage sforile pentru conte. în rest, pozi-tivitatea franceză în cadrul local este cvasinulă ; abia ceva mai mare decît cea (inexistentă) a Angliei, care are totuşi şi ea nişte posesiuni, în ţinutul oc, înspre Acvitania.

„Din punct de vedere turistic", regiunile de limbă oii, pentru oamenii noştri din Montaillou nu există. (De cumva putem aplica termenul „turism" la pelerinaje). Un singur mon-talionez, singur şi printre suspecţii de pe valea superioară a rîului Ariege, cunoscuţi de noi, ar avea prilejul să se ducă în Ile-de-France, datorită pelerinajelor la care îl sileşte represiunea : Guillaume Fort, în 1321, este condamnat de camera episcopală din Pamiers să-şi ia f" ioiagul de pelerin şi să o şteargă înspre nord ; nu numai spre Vnuvert * (în actualul departament Gard), dar şi către Montpellier ; către Serignan (Herault) ; către Rocamadour (Lot) ; la Puy-cn-Velay ; la Chartres, la Notre-Dame

* Poate că localitatea Vanvert nu este aiească în-tîmplăfor ; ea poate aminti expresia „aller nu diabla vauvert", „a se duce la dracu" în praznic' (N.t.).



de Paris, la Pontoise, la Saint-Denis, la Saintc-Chapelle ; în Limousin, în Dauphine, în regiunea Tarn (I, 453)... Dar vai ! Guillaume'. Fort nu va avea prilejul să facă această plimbare formidabilă ; o a doua sentinţă, dată a doua zi după prima, îl condamnă la rug. Şi într-adevăr va fi ars. Regatul Franţei apasă aşadar cu masa sau cu ameninţarea lui, politico-religi-oasc .şi disuasive ; însă este lipsit de atracţii culturale, de influenţe migratoare şi de strălucire lingvistică sau turistică. într-un domeniu, cel puţin, este foarte prezent : prin moneda sa. într-adevăr, în marea lor majoritate (71% din cazuri), monedele utilizate în comitatul Foix sînt parisis, şi mai ales tournois de argint, ieşite din ateliere monetare ee ţin, de aproape sau de departe, de monarhia parizianã. Cu mult înainte de a fi integrat spaţiului administrativ, cultural sau lingvistic pe care îl domină potentaţii din Ile-de-France, muntele din Ariege a aderat deci, volens nolensSi, la spaţiul lor monetar. Acest prim triumf prefigurează, peste un timp foarte lung, alte anexări, pe toate planurile. Victoria înregistrată în domeniul monedei nu este lipsită de importanţă : crescătorii de animale şi ciobanii, atît de numeroşi la Montaillou şi în Sabarthes, au depăşit, datorită traficului cu lînă şi cu turme, stadiul primitiv al unei economii de subzistenţă. Ei au o nevoie vitală de bani ; aceştia sînt, din ce în ce mai mult, francezi.

La capătul acestei cercetări metrologice, apoi teritorială şi geografico-culturală, se defineşte, după „insula de timp", ,,insula de spaţiu", în cadrul căreia este inclus Montaillou. Ţinuturile Aillion şi Sabarthes, confundate ca doi fraţi, se opun, prin particularitatea lor lingvistică, muntenească şj eretică, regiunilor joase ale comitatului Foix şi zonelor gascone ; acestea sînt mult mai

legate de credinţa catolică85 ; îşi vorbesc limba în alt fel. O legătură vio şi trupească leagă totuşi ţinutul Sabarthes, prin toate fibrele lui, de .1 umeri

160

occitanâ, precum şi de universul mediteranean. Către nord, in schimb, lumea fran.vva, in ciuda puterii ei politice, religioase şi mililare, râmîne, pentru oamenii din Montaillou, aproape la fel de abstractă ca şi regiunile engleze. Succesele ei, bine circumscrise, se situează pe două planuri principale : primo, stîrneşte frica, In ciuda unor arbitraje binefăcătoare, la faţa locului, în vreo ocazie oarecare Hti; secundo, înlesneşte, la faţa locului, tranzacţiile comerciale, cu ajutorul monedei. Bună. Sau, uneori, devalorizată...

NOTE

.1. Le Goff, in Annales, mai-iunie 1960.

II, 27. Despre rolul central al lui Pater, v. II, 504, şi inira cap. XX la XXII. V. şi Arhivele comunale din Lourde.s, BB (deliberări), anii 1660—1670 : Pater ca măsură a timpului.

III, 259, -260. 261, 272, 275, 283.

J. Le Goff, Annales, 1960, p. 430.

Mărturia lui B. Marty : III, 257, 260 şi passim.

Călătoriile şi marşurile lungi sînt, de altfel, legate direct de lungimea zilelor; sînt deci mai indicate vara decît iarna (II, 42).

I, 335 .; II, 38, 338 ; III, 51, 67 ; III. 360, 364. V. şi Matei, XX, I. Printre femeile despre care se pome neşte : Gauzia Clergue, Rayrnonde d'Argelliers, Guillemette Clergue (toate din Montaillou) ; Bernadette de Rieux (din Ax). Valdenzii din Pamiers marchează şi ei timpul cu orele liturgice (I, 104, 121). Insă, pen tru ei. acestea corespund unor rugăciuni pe care le spun în mod real. Ciobanul Pierrc Maury vorbeşte ocazional de nonă (III, 135).

I, 243, 465 ; III, 257, 258, 259. 261, 283, 284, 287, şi 363.

Despre echivalenţa satirieo-catară între clopotul bisericii şi cornul ciobanului, v. III, 235.

J. Le Goff, art. cit., 1960. p. 425 sq.

IC. Citate extrase din B. Vourzay, in fine, p. 82.

B. Vourzay, p. 82.

II, 45 ; I, 285, 324, 341 şi passim.

I, 226, 289. 400 : III, 280—290.

. 14. Gauzia Clergue. de exemplu, nu spune „luni", ci „a doua zi după duminică" (III, 360). In mod ex161

cepţional, efeseătorul Raymond Siere, din Ascou, spune „joi" (II, 361). In

schimb, notarii Inchiziţiei, în preambulurile pe care le fac, foloase curent numele zilelor săptâmînii. Barthelemy Amilhac (I, 256) foloseşte termenul „luni'' ; insă este vorba de un preot. 15. I, 400, 404 ; II, 23, 30, 187, 367 ; III, 262, 278, 281, 287, 290.

10. Chenzina este evident o jumătate de lună ; opt zile (la hiiitaine) este durata, fără decimale, care se dovedeşte cea mai apropiată de sfertul de lună (4X8 = 32, pentru lunile de 30 sau 31 de zile) ; pe eînd săptămîna (4X7 = 28) se apropie foarte mult de „sfertul de lună" în sensul strict al termenului. V. ^ de asemenea în calendarul roman republican. huitaines intercalate între nundinae, iar quinzaines definite uneori prin ide (Encycl. brit., art. Calendar, II, i).

II, 196 ; III, 283 şi 289. Despre fracţiunile în jumătate, sfert etc, în ceea ce priveşte metrologia volumetrică, v. de ex. II, 108.

I, 260. Guillemette Benet despre care este vorba aici este o omonimă a matriarhei din Montaillou.

I, 125. V. şi Vourzay, III, p. 72. Saint-Laurcnt pare să fie mai important pentru valdenzi şi appameeni decît pentru muntenii de pe valea superioară a rîului Ariege. (O aluzie la sfîntul Laurent există totuşi în cele spuse de preotul Pierre Clergue Beatricei : I, 227).

Despre toate acestea : I, 44 (înălţarea, însă la Pamiers) ; I, 105 (idem, în general) ; I, 323 şi III. 271 (perioada „dintre Sărbătoarea Tuturor Sfinţilor şi Crăciun") ; I, 404 (postul paştelui) ; II, 306, 309, 364, 450, 477—478, 479 : III, 97, 104 : III, 108, III, 147 (Cră ciunul ca sărbătoare de familie), III. 182 ; III, 187 (..între Paşti şi Rusalii) ; II, 311 (Rusal'.ile) ; III, 7 la 10 ; II.l. 280 : III, 356 şi 357 (pomeni cu pîine de Sărbătoarea Tuturor Sfinţilor).

Despre cultul şi mai ales despre cronologia sfinţilor, v. : I, 157 : I, 171 : I. 197 ; I, 247 ; I, 338 : II, 188, 217 ; III, 51 ; III, 148, 151. 181, 187, 195. Con troverse asupra datei (vechi) apariţiei sfîntului Ştefan şi a sfîntului Vicenţiu : v. Van Gennep, Manuel de folklore francais contemporain, Paris. 1937, t. III, p. 504.

I. 247, I. 335—336 ; III, 51 (sărbători de ţară.

la Montaillou şi în alte părţi ; v. de asemenea supra cap. I, arestările din 15 august 1308. în ziua presu pusă a sărbătorii săteşti) ; şi II, 53 (atitudinea lui Beiibaste). Orice ar spune B. Vourzay (in fine, pp.

88—89), sînt multe sărbători (de sfinţi) cînd nu se lucrează şi lumea se veseleşte, în afara ciclului Crăciun-Paşte (v. III, 51).



I, 202 ; I, 499 ; III, 271 ; şi passhn. I, 462—463 etc. Se va nota eâ ţăranii noştri, care nu ştiu nici sa citească, fiu i să .scrie, .-ştiu un pie să socuteaswâ, ceea ee nu-i de mirare,' căci trebuie să-şi numere tot timpul

turmele de oi.

I, 382 ; II, 17. V. şi, pentru copiii ceva mai mari :

II, 454.

Ph. Aries, Le Temps de l'hisioire, Monaco, 1954.

pp. 119—121 : Bernard Benet, Guillaume Austatz şi ceilalţi datorează evenimentele în cronologie relativă (sînt atîţia ani...), aşa cum o făcea chiar şi Gregoire de Tours.

I, 160. Există poate un alt caz cînd o ţărancă din Montaillou pare că-vorbeşte despre anul 1320 (v.

III, 366). Insă contextul pare să indice că cei care a intercalat această dată în mărturia în chestiune este notarul Inchiziţiei.

După părerea lui Hugues Neveux (comunicare personală), ţăranii din Cambresis, chiar din primul sl'ert al veacului al XlV-lea, utilizează curent cii'ra o mie pentru indicarea anului.

„Caracteristica gîndirii sălbatice este atempora litatea" (C. Levi-Strauss, La Pensee sauvage, Paris, 1963, p. 348). Invers, folosirea scrisului (practic ne cunoscut de masa montalionezilor) ..eliberează de ti rania prezentului" (O. Spengler, Le Declin de VOcci dent, ed. engleză, 1934, t. II, p. 149 : citat de J. Goody, 1968, p. 53).

Infra, cap. XXIII. XXVI şi XXVII.

Răspîndite de învăţătura dată de preoţii rurali din amvon (I, 224).

I, 191. Totuşi, în ceea ce priveşte originile, cio banul Jean Maury (II, 510) şi Beatrice de Planissoles (I, 224) cunosc existenţa lui Adam şi a Evei : Maury, datorită învăţăturii primite de la preot ; Beatrice, da torită, probabil, culturii fireşti din mediul ei no biliar.

I, 191. Ţăranii catari cred şi ei în sfîrşitul lumii, însă într-un viitor nedeterminat (I, 231 ; II, 491).

J. Le Goff, 1960, p. 430.

Supra, cap. VII.

V. ciungii, şchiopii, chiorii, ca eroi culturali, şi creaţia concepută ca introducere a unei lipse.

R, Redfield, Chankom..., p. 11—12—13.

III. 331. Despre Ovidiu, a se vedea dosarul Verniolles, în III, 14 sq. Se va nota de asemenea că numele latin dat' localităţii Fanjeaux indică, la cle ricii de la Pamiers, o cunoaştere a etimologiei „jupiteriene" a acestui toponim (I, 136).

Printre amintirile cele mai vechi : I, 218.

III, 52 („timpurile vechi" : folclorul despre peştii fripţi) ; ii, 367—368 (genu.i secular) ; I, 218 : întîmPlare care datează din 1294 ; contele de Foix : III, 163

331 ; afjsenţa, în general, a bătrînilor printre martorii no'.tri, în afară de o Hi.iiUifie dc:.pie bătnaui Fief- ■ trand de Taix, care, el însuşi îşi evocă tinereţea, începută prin 1270 (III, 327). V. şi cazul bătrînului iî. Franca.

■II). J. I,o Goii', ari. cit., 19G0, p. 422 şi nota 3.

■II. V. în legătură ou aceasta, R. Rob'in, Im Socicte franqaise en 1789, Paris, 1970, pp. 290, 293, 294 şi passim.

42. Un exemplu printre multe altele : III, 287.

i'.i. III, 180, şi paginile următoare.

în general, martorii noştri nu fac depoziţii pe baza a ceea ce gîndesc sau au gîndit ; ci pe baza a ceea ce au făcut sau, la rigoare, pe baza a ceea ce cred sau au crezut ei.

I, 285. A se compara cu expresia „un braţ de paie" (III, 262).

40. Despre măsurile de suprafaţă agrară, nu există nici o indicaţie în Registrul lui Fournier, care, totuşi, dă foarte multe date despre ogoare, podgorii etc. (precum şi despre măsurile volumetrice : setier, emi-ne, quartier etc. : v. I, 300 şi passim). Insă documentele practicii (recunoaşteri senioriale etc), pe valea superioară a rîului Ariege ca şi în alte părţi, cunoşteau la seteree. Absenţa metrologiei agrare în Registrul lui Fournier. nesfîrşit de bogat totuşi în date privind viaţa cotidiană, indică simplu că această metrologie nu figura, sau nu figura încă, printre preocupările primordiale ale ţăranilor noştri : erau însă foarte capabili să-şi măsoare ogoarele, fie şi numai prin cantitatea de sămînţă pe care o aruncau pe ele.

I, 202. Regăsim aici, în gîndirea populara, no ţiunea perfectă şi închisă de cosmos aristotelic. De spre „trup şi casă", v. vorbele (amenințătoai'e) ale preotului Clergue către Raymonde Belot, născută D'Argelliers : [Dacă vei denunţa], îţi vei pierde tru-pul, casa, bunurile (III. 71).

Infra, cap. XXVIII (concluzie).

Ţinutul Aillon este o chătellenie (I. 448 ; II, 279).

Sînt ofiţeri senioriali, nobili ce vorbesc despre lerra ce le aparţine, mai curînd decît simpli ţărani (IIT, 279. 286 ; III. 312—313). V. şi II, 68 (ţinutul contelui de Foix = Comitatul Foix).

I, 448 ; II. 279 ; P. Moulis, passim ; a se com para cu Bonnassie, t. II. pp. 209—210.

M. Chevalier. în La Vie humaine dans Ies Pyrenees ariegeoises, p. 64 (notă), aminteşte că ţinutul Sabarthes este o veche viguerie (magistrat, lat. vicarius) carolingiană. J. Duvernoy semnalează că. în se colul al XlV-lea, acelaşi toponim desemnează o epar hie destul de mare (III, 337, nota 509, text din 1311, extras din Cartulaire de Foix). Insă sentimentul de



comunitate încercat de oamenii din Sabarthes este l;t fel de important ca

si aceste delimitări administrative sun clericale. V. infra, în acest capitol.

52. I, 448. V. şi alte enumerări analoage de ţinuturi, reprezentative pentru „geografia populară". în III. 142.

51!. M. Chevalier, La Vie..., p. 64.

51. Uf, 331 (am rezumat textul original, prea difuz pentru a putea fi uşor citat aici).

55. V. şi harta lui Cassini.

50. I, 343. Despre relaţiile comerciale ale satului Montaillou, v. şi supra, cap. I.

Despre tot paragraful precedent, v. I, 343.

De asemenea, despre „pau", pagus, sau ţinut (paya), subunitate teritorială (în Catalonia), insepara bilă de un anumit comitat, v. Bonnassie, t. II, p. 193.

Despre diferitele indicaţii care preced : III, 182 : I, 254 şi 343 ; III, 409.

I, 402. Acest caracter periferic vine de la ur mătorul fapt : ţinutul Aillon (Montaillou + Prades) nu a fost alipit definitiv comitatului Foix şi ţinutului Sabarthes decît abia în prima jumătate a secolului al XHI-Iea (P. Moulis, 1958).

Biserica Savart este eponimă cu ţinutul, şi se află situată pe teritoriul Tarascon-sur-Ariegc (III. 520).

III, 337 sq. (text latin din Cartulaire de Foix, f ° 30—35, citat în III. 337, nota 509, de J. Duvernoy).

III, 375. V. şi II. 68, 76, 187, 208, 279, 475 : III, 193.

M. Chevalier, La Vie..., p. 64, nota 2.

III. 33.

I, 201. In legătură cu o altă evaluare (insă par ţială) a acestei demografii regionale a sufletelor, un alt martor, Pierre Guillaume (d'Unac), socoteşte că „zece mii de suflete se pierd în Sabarthes din vina clericilor" (III, 337).

I, 443. Pe deasupra, trebuie să ţinem seama de vechile legături, abolite, cure existaseră între ţinutul Aillon şi ţinutul Sault.

III, 307, şi III, 335 (alt martor, din Junac).

I, 370. şi II. 286 (Sabarthes. ca ţinut de munte şi de ..ascensiune"') : III, 147 (Sabarthes de jos şi de sus), TII, 148 (trashumanţă sabarthesiană) ;' III, 108 (Urs).

M. Chevaler, La vie..., p. 64. nota 2. V. Bonnas sie, t. II, p. 208 : veniţi direct din trecutul vizigotic.

vicarii (şefii de viguerie) ..erau delegaţii locali ai con telui pînă prin jurul anului o mie... Erau funcţionari publici şi reprezentanţi ai polrataa contelui într-o cir cumscripţie". Se va nota, pe de altă parte, că după secolul al XV-lea termenul Sabarthes nu va mai fi folosit. în comitatul Foix. în vocabularul administra tiv. Insă noţiunea do comitatul Foix de sus, sau de ..ţinut de sus",

apoi de „Ariege de sus" (la sud de

Cir

165

pasul J.abarre) va rămîne toarte vie din punct de vedere geografic.

Barriere-Flavy, Cartulaire de Miglos, 1894, pp 131, 188, 190, in III, p. 415, nota 537.

III, 337, nota 509. Acest „tripartism" din Ariege se va manifesta pînă la sfîrşitul Vechiului Regim, la nivelul întregului ţinut Foix, prin ţinerea unei Adunări regionale ale „Celor Trei Stări" din comi tatul Foix. prezidate de un episcop (Dictionnaire de Expilly. articolul comte de Foix). Despre importanţa conceptului do „trei ordine", la epoca pe care o avem în vedere, si în perioada anterioară, v. de ex. J. Le Goff, Civilisation..., pp. 319—320 ; şi Chelini, p. 271.

I, 198. 209 ; II, 98, 109, 316 ; III. 331, 338, 434.

Nu există, la acea epocă, „dragoste sfîntă de patrie" (sabarthesiană sau de alt fel), ci o loialitate faţă de cutume şi de interesele globale ale micului ţinut (Sabarthes).

71. Despre caracterizarea — propriu-zis sau vag — eretică a ţinutului Sabarthes ca atare : v. în legătură cu probleme de tot felul, I, 207; II, 61, 7(5; III, 171, 250. 286 ; despre vechimea acestei tradiţii, v. III, 264, notă. V. mai ales, în general : T, 254 şi' 352 ; II. 155 ; 364, 446—447 ; III. 112, 161 (foarte important) ; III, 427. Părăsind ţinutul Sabarthes (care include ţinutul Ail-lon). am părăsit erezia, spune în esenţă Beatrice do Planissoles (I. 254). Este izbitor faptul că propaganda fraţilor Authic nu a „prins" cu adevărat decît în propriul lor pagus, adică în Sabarthes : propaganda eretică nu se face oriunde.

II, 284 : „populaţia din Sabarthes" împotriva dijmelor pe animale.

Despre tot ce precede, cf. A. Garriffou. Notice...

1845 : şi FAudcs historiques, 1846, p. 221 şi passivi.

77. Să lăsăm deoparte cazul funcţionarilor de limbăoil trimişi către „limba<le oc" de către regele Franţei ; viziunea lor geografică despre popoarele supuse nu priveşte direct cartea noastră. însă în limitele aces tei lucrări, notăm, paradoxal, că acea conştiinţă glo bală a unei personalităţi oecitane există nu atît la băş tinaşi, cît la oamenii originari din zonele exterioare complexului oecitan-catalan : sau. cel puţin, care apar din marginile de nord-est ale Occitaniei (T, 121).

Totul so petrece ca şi cum „Occitania venirii sine" ar fi „văzută dinspre nord". V. şi II. 135 (text ins pirat de hotărîrile administraţiei regale, relative la persecutarea leproşilor).

II. 21. San Mateo se află în Spania. în regiunea Tarragona. Se va nota. lucru de la sine înţeles, că, în aceste documente, nu există nici o urmă de dis preţ fată de vreunul din dialectele locale.

Despre comunitatea lingvistică „sabarthesiană" între Montaillou şi Tarascon. care justifică o casă166

torie între cei emigraţi în Spania, v. frumosul text din ii, -1J1. Despre unele „catalanisme" posibile (?), v. ii, 125 ; şi, ibid., nota 285.

Despre acest paragraf, v. supra şi I, 160 ; II, 40 şi ii, :i23—324.

I, 4fiiî—469. Nici măcar nu este sigur — departe de aceasta ! — că acest Gallicus este originar din Franţa de oii. V. şi Jean de Paris, boiangiu la Pamiers (III. 37). Cazuri foarte excepţionale...

I, 44, 100, 125 şi III, p. 482.

N. Cohn, 1957, pp. 92—94 ; şi J. Duvernoy. L'Inquisition ă Pamiers..., p. 42, nota 1.

V. de asemenea, despre această problemă a mo nezilor : III, 56 ; şi M. Castaing-Sicard, 1961, care subliniază că în Languedoc, la epoca pe care o avem în vedere, la porţile comitatului Foix, se vede apa riţia forţată a monedelor tournois. Despre un proces analog, dar mai septentrional şi, deci, ceva mai pre coce, de pătrundere victorioasă a monedelor tournois, v. Devailly, Le Berry..., 1973, pp. 570—577.

Această deosebire nu fusese întotdeauna la fel de accentuată. Pe la 1260—1280, Pamiers, în comi tatul Foix de jos, tot mai era contaminat de catarism (III, 327—328).

V. supra afacerea dijmelor din Savart (Poux, 1901).

"" ^*$! *

Capitolul XIX

SENTIMENTUL NATURII SI AL DESTINULUI

Dincolo de spaţiul şi timpul socializat, care sînt atitudinile fundamentale ale ţăranilor noştri faţă de natură şi, în general, faţă de macrocosm ?

Să îndepărtăm imediat posibilităţile unei perceperi estetice : ţăranii de pe valea superioară a rîului Ariege au simţul frumosului, desigur, însă frumosul este asociat de către ei, în mod esenţial, cu dorinţele, plăcerile şi bucuriile care derivă din simţuri sau din afecţiunea pornită din inimă. Oamenii noştri vorbesc deci de o „fată tînără şi frumoasă", de un „frumos pateu de peşte", de „oameni frumoşi", de „cîntece frumoase în biserică", de „livezi frumoase în paradis". Nimic mai mult \ Ei nu „vibrează" în faţa muntelui sau a naturii, prea cufundaţi în problemele concrete, adesea aspre, puse şi de munte şi de natură.

Faţă de această natură înglobantă, există mai curînd, în sat şi în micul

ţinut, un sentiment de participare, cu nuanţe de antropocentrism. Filosofia din Montaillou consideră —- şi nu este singura ! — că microcosmul (adică omul şi casa lui) face parte din macrocosm, în centrul căruia se află, negreşit, ostal. Acest macrocosm, foarte întins, include stelele. Am văzut mai înainte, şi nu mai este nevoie să revenim, că în casa capului de familie mort

168

din unghiile şi părul lui, nu-şi piardă astrul, de

sînt păstrate resturi pentru ca domus să

care nu se poate feri, sau norocul, astrum vel eufortunium-. Cuvîntul „noroc" se opune, bineînţeles, în vocabularul oamenilor din Sabar-thes, lui „nenoroc". Oamenii mi trebuie să jure pe cer, spune Belibaste, deoarece ei nu pot face ca o stea să fie mare sau mică ■''.

Individul, mai ales cînd este cioban, are, întocmai lui Pierre Maury, un fatum sau destin al lui '', care-i conduce fiinţa din lumea exterioară. El se supune bucuros acestui destin, chiar cînd el trebuie să-1 ducă între cele patru ziduri ale unei închisori. Pătrunderea acestor teorii despre destin în regiunea văii superioare a rîului Ariege nu a fost favorizată de catarismul muntenesc. Insă aceste teorii, în întregime populare, se potrivesc (să fie o în-tîmplare ?) foarte bine cu dogma metempsi-hotică din religia ereticilor ; datorită acestui fapt, sincretismul între folclorul local şi erezia venită de departe este înlesnit (de unde şi noile înlesniri de implantare a acestei erezii...). în această privinţă, să-1 ascultăm pe Belibaste cînd formulează, la rîndul său, în faţa familiei Maury, o negare rigidă a liberului arbitru (negare ce nu va fi decît atenuată, cu alte prilejuri belibastiene, de butada „Ajută-te singur şi te va ajuta şi cerul") :

Cînd cineva ia, fură bunul altuia sau face vreun rău, declară ex-ciobanul din Cubieres5, acest cineva nu este nimic altceva decît un duh rău care intră în om : duhul acesta îl împinge să săvîrşească păcate, îl face să se abată de la viaţa cea bună pentru cea rea. Această concepţie proclamă non-responsabilitatea celui ce lace rău ; ea nu poate fi despărţită de un animism al naturii catarizante. Totul este plin de suflete, spune exilatul din Morella, care-şi dezvoltă, într-un stil dens, gîndirea. Tot aerul este Plin de duhuri bune şi rele. în afară de cazul

16?

excepţional cînd tin duh sălăşluieşte în trupul unul mort care, în timpul vieţii, a fost drept şi hun (în acest caz, duhul se va întoarce în cer), duhul care a ieşit dintr-un trup este ori-cind gata să se întrupeze. Căci duhurile rele care

se află în aer îl hărţuiesc, silindu-l să se vîre într-un trup oarecare, de carne, fie de om, )ie de animal; deoarece, atlta vreme cit un duh omenesc stă în linişte înlăuntnd unei cărni, duhurile rele care se află în aer nu-l pot hărţid1'.

Dacă este să-1 credem pe Belibaste, aerul este deci plin de flăcărui răutăcioase şi de duhuri vagabonde de la care pornesc, direct sau indirect, însă despotic, acţiunile oamenilor. Fatalismul sătenilor de pe valea superioară a rîului Ariege este alimentat, în aceste condiţii, de un animism cvasinaturalist care, fără să se sinchisească de contradicţii, este, în egală măsură, nuanţat de folclor şi de catarism. La niveluri superioare, lăsînd de această dată la o parte orice influenţă eretică, această doctrină se înscrie în constrîngerile necesare ale macro-cosmosului, dominat, fără drept de apel, de hotărirea unui mare arhitect.

O astfel de concepţie despre lume îşi găseşte expresia cea mai limpede, şi cea mai universal regională, în vorbele lui Bernard Franca, din satul Goulier, parohia Vicdessos (I, 350—370). Bernard Franca este cleric şi face slujba în biserică, dar el este şi un ţăran autentic ; exploatează muncind el însuşi ogorul cu mei ; «ste proprietarul unei case pe care, împreună cu fraţii săi, o ţine în frăţie, pe drumul din sat. Discută cu cei din parohie, în zilele cînd strînge recolta ; participă la adunarea neorganizată a bărbaţilor, în faţa bisericii, duminica şi în zilele de sărbătoare. Această convi-vialitate îi va atrage, de altfel, denunţuri la Inchiziţie, un proces la Pamiers şi, în cele din urmă, crucile galbene duble.

170

Insă Bernard Franca este deplin încredinţat că tot ce se întîmplă cuiva trebuia să se în-timple oricînd. Omul, spune el în esenţă, este prins înlăuntrul unei imuabile necesităţi raa-crocosmice, hotărîtă de însuşi Dumnezeu. Fiinţa omenească nu este nicidecum liberă. Prin urmare, ea nu păcătuieşte. în sens invers, aşa-zisele japte bune nu sînt, pentru autorul lor, de nici o laudă, de vreme ce ele sînt prevăzute dinainte în planul divin. Citind, în dosarele appameene, această critică radicală şi rurală a faptelor bune, ne amintim, din cînd în cînd, de Luther. însă un Luther în mic. Fără cultură. Bernard Franca, augustinian fără să ştie, presupune într-adevăr atotputernicia implicită a

Harului divin.

în privinţa importantei chestiuni a influenţelor şi a originilor, Bernard Franca este hotărî t. Aceste „idei", care neagă libertatea individuală, nu i-au fost suflate de cine ştie ce doctor de la oraş, eventual cunoscător al au-gustinismului7 ; un doctor pe care Bernard, în calitatea lui de cleric, ar fi putut avea, la urma urmei, prilejul să-1 întîlnească. De fapt. Bernard Franca, de patruzeci de ani, profesează opiniile sale eterodoxe : le-a extras, pur şi simplu, din fondul local şi folcloric al filosofici ţărăneşti din Sabarthes, cu care se

delectează B.

Cine ţi-a băgat in cap rătăcirile acestea, nu cumva vreun doctor ? îl întreabă Jacques Fournier, în 1320, pe sexagenarul Franca.

Nu, răspunse bătrânul. Insă la Sabarthes se spune, de obicei, cind cuiva i se întîmplă „asta nu putea ji altfel"... De altminteri, cind am fost inclus (de Inchiziţie), am zis :

Fie ce-o fi.

Apoi, am adăugat:

Fie ce-o vrea Dumnezeu®.

Destin şi necesitate, poruncite de foarte sus de către Dumnezeu, pot acţiona prin mediaţia stelelor ; sau, mai jos, prin aceea a aerului şi



a duhurilor pe care le conţine el. Această dublă acţiune se exercită asupra casei şi, respectiv, a individului. între cerul stelar şi cerul de aer pur, se află luna. Influenţa maero-cos-mică a acestui astru nu are, în Sabarthes, ubicuitatea pe care i-o vom vedea mai tîrziu, în alte culturi ţărăneşti de oc sau de oii10. Cu toate acestea, la Montaillou, ea nu este neglijabilă din momentul eînd este vorba să fie fixat actul esenţial care pune bazele, la fiecare generaţie, perenităţii casei ; acest act este căsătoria. Acuţii şaisprezece ani, sau cam aşa ceva, povesteşte în 1320 Raymond Vayssiere din Ax-les-Thermes, mă aflam în casa lui Raymond Belot, din Montaillou; şi vorbeam (în general) despre epoca la care trebuie să se încheie căsătoriile. Raymond îmi spune :

— Cînd am vrut s-o dăm pe sora noastră de nevastă după Bernard Clergue, ne-am dus să vorbim cu Guillaume Authie, ereticul, ca să ne sfătuim cu el asupra următoarei chestiuni: cînd este luna bună ca s-o măritǎm pe sora noastră cu Bernard ? Guillaume Authie ne-a spus să fixăm nunta în ziua cutare, pe care ne-a şi indicat-o. Iar noi l-am ascultat (T, 291).

Totul se află în acest text care pune, la un nivel convenabil de generalitate socială şi conjugală, problema influenţelor astronomice. Casa familiei Belot, în cazul de faţă, este concretizată de grupul fraţilor : ei deţin, în colectivul lor, responsabilitatea familială ; această domus se deplasează în corp constituit, ca să se sfătuiască cu un parfait. promovat la rangul de ghicitor. Fraţii Belot ii întreabă pe acesta care este calea cea mai bună pentru a insera ciclu' fecundităţii surorii lor, logodită cu fiul Clergue, în ciclul lunar ; de vreme ce astrul nopţii influenţează cu ritmurile lui, dacă ne luăm după înţelepciunea din provincii, tot ce trăieşte şi se reproduce pe pămînt.

Cunoaşterea fazelor lunii nu este totdeauna de ajuns pentru a descifra indicaţiile macro

cosmului : oamenii din Montaillou recurg deci destul de mult la ghicitorii

propriu-zişi, jiu numai ia parfaits, ea să fie siguri de previziunile cele mai valabile cînd este vorba de pregătirile pentru o nuntă sau pentru o călătorie etc. Beatrice de Planissoles folosea, am spus acest lucru, vrăjile pe care i le dădea cu îngăduinţă o evreică convertită. Iar exilaţii din Catalonia îl întreabă pe un ghicitor care-şi citeşte previziunile într-o carte scrisă cu litere arabe (II, 40 ; III, 207). Ghicitorul acesta foloseşte mişcările pendulare ale unui baston şi măsurătorile cu pasul, pentru a prevesti bolile oamenilor sau ale animalelor, precum şi căsătoriile ce trebuie făcute. Mai puţin sofisticate sînt prevestirile deduse din zborul păsărilor ce anunţă nenorocirea : bufniţele care vin să ridice sufletele morţilor ; coţofenele care trec strada şi care vestesc o nenorocire, dacă ne luăm după tradiţia — foarte răspîndită ! —transmisă din iată în fiu în familia Belibaste : vederea acestor două zburătoare care taie drumul îi spulberă ereticului-parfait din Cu-bieres bruma de curaj care-i rămăsese ; îi retează literalmente picioarele şi îl fac să pre-simtă, pe bună dreptate, soarta tristă care-1 aşteaptă (II, 78 ; III, 210).

Dumnezeu, macrocosm şi natură veghează deci asupra omului şi a casei lui, aceştia aflîn-du-se în centrul întregului sistem. Stea, lumină, duhuri ale aerului programează destinele domiciliare sau individuale, despre care dă unele indicaţii şi zborul coţofenelor sau al bufniţelor. Cazul acestor păsări vestitoare ale nenorocirii nu este izolat ; raporturile afective pe care omul din Aillon le întreţine cu ceea ce îl înconjoară, mai ales cu animalele, nu sînt întotdeauna din cele mai cordiale u. Chiar şi atunci cînd, sau mai ales atunci cînd aceste raporturi sînt foarte strînse. Să ilustrăm acest aspect.

Să începem cu animalele cele mai familiare. Ciobanii din Montaillou aveau, cu siguranţă, 173

cîini sau dulăi, care transhumau împreună cu turmelerl. Fermele izolate erau păzite uneori de ciini mari, care lătrau zdravăn13. Relaţiile cotidiene între bipede şi patrupede erau poate bune sau afectuoase, dar noi nu ştim nimic despre acestea. în ansamblu, totuşi, stereoti- \, pul canin nu este pozitiv. Curii care jupoaie t şi lupi care sj'tşie..., căţea, sînt insultele cele mai blînde folosite de cei din familia Clergue şi de alţi cîţiva cînd vorbesc despre Fraţii mi-noriţi sau despre Alazais Faure. Atenţie la cîinc 1 Puteţi lua turbarea de la el. Păstorul Jean Maury se teme cumva să nu fie otrăvit ? li dă să guste, din bucatele pregătite de Patroană pentru el, propriului său cline ciobănesc '". Arhidiaconul de Pamiers, Germain de Castelnau, şi-a tras confraţii pe sfoară într-o afacere privind veniturile de pe moşii ? Va fi pedepsit! Patru dulăi mari, legaţi in lanţ, îl aşteaptă pe arhidiacon pe lumea cealaltă, ca să-i vină de hac. Un tăietor de piatră se arată sceptic în legătură cu sfîrşitul lumii ? Nu ai mai multă credinţă decit un dine, îi declară tovarăşii lui 1:>.

Imaginea cîinelui nu este deci măgulitoare ; nici bună. Sîntein departe de

Edme Retif caro, în Burgundia lui din secolul al XVlTI-lea, îşi va iubi atît de mult clinele îneît nu va ezita să spună : Cine .s« atinge de nevasta mea este ca şi cum s-ar atinge de clinele meu. Orice ar spune Retif, stereotipurile anticanine vor rezista mult timp ; vor subzista încă şi astăzi în vocabularul insultelor 1G.

Un alt animal de pe lingă casă suferă şi el de caracteristici negative, chiar diabolice ; este vorba de pisică ; miorlăielile nocturne ale pisicilor ce se bat, dacă ne luăm după cei din familia Benet, la Ornolac, se aseamănă cu ţipetele sufletului rătăcitor al unui mort. A ! (I, 262). îneît te poţi înşela ! Cind a murit Geojjroy d'Ablis, inchizitor la Carcassonne, povesteşte Guillemette Maury, nimeni n-a fost martor la decesul lui nocturn. Insă, a doua zi, continuă

174

Patroana17, oamenii care au descoperit cadavrul au găsit lingă puiul lui două pisici negre, cîte una la fiecare capăt al patului. Era vorba de nişte duhuri rele care-i ţineau de urît sufletului inchizitorului. De menţionat că şobolanul, alt comesean al casei, este şi el generator de repulsie IB.

Proasta reputaţie a porcului o evocă, într-un i'el oarecare, pe cea a cîinelui : dinele este, ce-i drept, membru al familiei umane ; în acelaşi timp, el are o doză de sălbăticiune de vreme ce se poate încrucişa cu un lup, alături de care slujeşte adesea ca termen de insultă. Voi spune acelaşi lucru despre porc. Acesta este comesean intimist (hrănit acasă cu murdării şi consumat zilnic sub formă de slănină sărată) şi totodată animal pe jumătate sălbatic (îngrăşat cu ghindă în pădure şi interfecundabil cu mistreţul, a cărui sălbăticie este admisă de toată lumea). Prin urmare, porcul este de două ori prost văzut ; acest patruped are, dacă pot spune astfel, cîte două picioare în fiecare tabără : două picioare în cultură (cultura cea mai intimă) şi două picioare în natură (natura cea mai sălbatică). Scroafă (truiassa), strigă bărbaţii din Sabarthes către nevestele lor, în cursul unor scene de menaj, cînd străchinile de lemn şi pisălogul de sare, transformate în proiectile, ajung să zboare prin bucătărie w. Dacă aveţi pulpe de porc în cămară, duceţi-vă să le daţi sfintului Anton, spun în bătaie de joc fraţii Authie către auditoriul lor de crescători ; este drept că ei se referă la un animal care, în folclor, se află în preajma sfîntului Anton (II, 420).

Dincolo de acest prim cerc de animale-tabu, conotate negativ (cîini, pisici, porci, şobolani), se află al doilea cerc, cel al animalelor clasice de la fermă, bovine, ovine, caprine şi ecvidee ; prezintă un marc grad de utilitate ; iar gradul lor de intimitate cu oamenii este ceva mai mic decît în cazul primului grup, inclusiv porcul. Grazide Lizier, micuţa şi proaspăta ţărăncuţă

175

din Montaillou, simte bine această aureolă de pozitivi ta te, înghesuita intre două zone concentrice şi negative, interioară şi exterioară. Tinâra femeie nu şovăie, pentru a formula mai bine gîndirea ei rustică în această privinţă, s-o toarne în forma unui catarism şi a unui dualism sălbatic, după cum o taie capul :

Grazide, întreabă Jacques Fournier, crezi că toate obiectele corporale ce pot fi văzute în lume au fost jăcute de Dumnezeu ?

Cred, răspunde Grazide, că Dumnezeu a făcut lucrurile corporale care sînt de folos oa menilor, cum ar fi: oamenii înşişi şi animalele comestibile sau utile omului, cum sînt boii, oile, caprele, caii, catîrii; dar şi roadele comes tibile ale pămîntului şi ale arborilor. Şi, pe de altă parte, nu cred că Dumnezeu a făcut lupii, muştele, şopîrlele şi alte fiinţe dăunătoare oa menilor ; după cum nu cred că l-a făcut pe Diavol (I, 304).

Pe celălalt mal al rîului Ariege, Bernard Franca, ţăran-cleric din Goulier, ţinutul Sabar-thes, reproduce, simplificîndu-le, spusele acestea ale micuţei analfabete din ţinutul Aillon. Acest Bernard îşi inventează şi el un dualism cata-rizant, însă cam bizar, încît adevăraţii mani-heişti s-ar fi întors în mormînt ; deosebea însă animalele bune de animalele rele, în primul grup intrînd, ca şi la Grazide, animalele folositoare la fermă ; de o parte, spune martorul de la Goulier, sînt faptele lui Dumnezeu cel bun, cerul, pămîntul, apele, focul, aerul şi animalele care folosesc omului pentru hrană, pentru cărat, pentru muncă sau pentru îmbrăcăminte ; aici intră şi peştii care se mănîncă ! De cealaltă parte, Dumnezeu cel rău a făcut diavolii şi animalele dăunătoare, ca lupii, şerpii, broaştele, 7nuştele şi toate animalele dăunătoare şi veninoase (I, 358).

în fruntea acestor animale domestice, care sînt bine văzute, figurează, evident, calul. El se înscrie în primul rînd al seriilor de animale



care, după cum spun micii profeţi din Sabar-thes-ul catar, sînt promovate la rolul de recep-tacol pentru reîncarnările succesive ale unui suflet. Calul, sau mai curînd iapa, în acest rol, vine după femeie ; însă cu mult înaintea iepu-roaicei si a căţelei, şi înaintea boului (sau a vacii). Duhurile, spune Belibaste, cînd ies din-tr-o tunică, adică dintr-un trup (după decesul acestuia), aleargă foarte repede, temătoare şi înspăimintate. Aleargă atît de repede, incit dacă la Valencia (Spania) un duh ar ieşi dintr-un corp (mort) şi ar trebui să intre in alt corp (viu) în comitatul Foix, şi dacă ar ploua foarte tare, abia de ar fi atins de trei picături de ploaie ! Alerg'md în felul acesta, duhul înspăimîntat (şi, pe de altă parte, torturat de flăcările pe care le emit diavolii care bîntuie în aerul liber) se. 7iăpusteşte in prima gaură pe care o găseşte liberă ! Cu alte cuvinte, în pîntecele unui animal oarecare, ce tocmai a conceput un embrion, lipsit deocamdată de suflet; animalul acesta poate fi căţea, iepuroaică, sau iapă. Sau

chiar în pîntecele unei femei (II, 35).

Mitul belibastian al goanei duhurilor către pîntecele animalelor este şi el popular la Mon-taillou : Raymond Roussel i-1 povesteşte Bea-tricei de Pkmissoles, sub formă prescurtată (I, 220). Povestirea aceasta semnalează limpede în-tîictatea calului printre animalele susceptibile de a adăposti un spirit oarecare, abia ieşit dintr-un corp mort. Această întâietate este, de altfel, subliniată de mitul calului, pentru care locuitorii din Ariege, exilaţi sau rezidenţi, ne-au lăsat cel puţin patru versiuni20. Dintre acestea, două provin de la Pierre Maury din Montaillou, ca auditor al lui Belibaste şi al lui Prades Tavernier : ele sînt foarte mult simplificate. O alta este dată de Sybille Pierre, crescătoare de animale din Arques, care a aflat-o de la Pierre Authie ; a patra, cea mai completă, a ajuns pînă la dosarele noastre prin intermediul lui Arnaud Sicre, care a auzit-o, ca şi Pierre

177

Maury, clin gura lui Belibaste (care o atlase, el însuşi, întocmai ca Sybille Pierre, probabil de la Pierre Authie în persoană). Un om fusese rău şi ucigaş. C'ind omul acesta a murit, duhul lui a intrat in corpul unui bou ; boul acesta a avut un stăpin aspru, ccire-l hrănea prost şi-l îm pungea iot timpul cu un ciomag. Duhul aces tui bou îşi amintea totuşi că fusese om. Cînd a murit boul, duhul a intrat în corpul unui cal.

Calul acesta aparţinea unui mare senior, care-l hrănea bine. într-o noapte, seniorul a fost ata cat de duşmani; a încălecat şi a călărit printre nişte stînci pline de bolovani. La un moment dat, calul şi-a înţepenit copita Intre două pie tre ; s-a căznit mult pină s-o scoată, inc>t i s-a.

desprins potcoava, care a rămas prinsă între două pietre. Seniorul şi-a continuat apoi dra mul o parte din noapte. Duhul din cal îşi amin tea tot timpul că sălăşluise într-un trup ome nesc. La moartea calului, duhul lui a intrat în trupul unei femei însărcinate ■ şi s-a încarnat în embrionul de copil pe care femeia ii purta in pintece. Cînd s-a făcut mare, copilul acesta a ajuns să priceapă ce este binele (credinţa catară). Apoi a ajuns parfait21. într-o zi, împre- , una cu un tovarăş de drum, a trecut prin locul ■ unde calul îşi pierduse potcoava. Atunci, omul acesta, al cărui duh fusese într-un cal, i-a spus tovarăşului său : „Pe vremea cînd eram cal, intr-n noapte, mi-am pierdut potcoava între două pietre, şi am mers nepotcovit toată noaptea ...<( Atunci, amindoi au început să caute printre pietre ; au descoperit potcoava şi au luat-o cu ei. î«

Mitul acesta, a cărui origine nu o ştim, în- .-depărtată sau locală, a fost primit cu bună- ; voinţă de oamenii din Sabarthes ; dacă nu ei i l-au inventat, cel puţin l-au adoptat de la <, vechiul lor fond folcloric ; naratorul, interme- ' diar, fiind Pierre Authie, care cunoştea atît' de bine valea superioară a rîului

Ariege. L-au răspindit, desigur, cu mult entuziasm. Mitul:*; împacă imperativele dogmei albigenze (metem- '■■

178

psihoză .şi întîiotatea ereticilor) cu o lectură simultană, foarte sabarthesiană ~, a ierarhiei sociale şi animale, care ne aminteşte de „triadele"' lui Dumezil :

| Funcţii | Ordine sau Stări | Fiinţe vii (idem) |
|---|---|---|
| Cei care ară Cei care luptă Cei care | Plugar Son Lor | Bou Cal Fiinţă umană |

înalta poziţie „socială" a calului nu trebuie să ne mire ; chiar şi pe lumea cealaltă, cavalerii comitatului Foix nu se despart de credinciosul lor cal. Acum trei ani, povesteşte, în 1319, Arnaud Gelis, poreclit Bouteiller, paracliser alcoolic la o biserică din Pamiers şi care avea darul de a vedea strigoi:':!, mi s-au arătat doi grăjdari morţi, originari din satul Dun. Erau despicaţi de sus în jos, pînă la buric, fapt de la care li s-a tras moartea; cu toate acestea, ei călăreau pe cei doi cai ai lor, care-i urmaseră pe lumea cealaltă !

Stima şi relativul respect.de care este înconjurat calul, se întind pînă la celelalte „ecvidee": nobilii, cînd nu au cal, nu şovăie să se urce pe un catîr (III, 271). Persoanele „de vază" din Sabarthes sînt numite, în limbajul local, călăreţi pe catîri. Metempsihozat, catîrul are un suflet bun; are aşadar dreptul să mănînce grîul de pe ogorul vecin ! (II, 129). Măgarul, îndrăgit de montalionezi, are o reputaţie mai bună decît în zilele noastre : face obiectul unei îngrijiri medicale dintre cele mai costisitoare, pe bază de mercur. Un cap de măgar, în vis, este echivalentul mitic al unui palat'24. Corpul măgarului, ca şi cel al calului, oferă o locuinţă convenabilă pentru un suflet aflat pe traseul metempsihozei : Guillemette Maury, pe bună dreptate, se revoltă cînd măgăriţa ei este

179

lovită, mai să fie ucisă, de Jean Maur}' (Nu ştii cum să te porţi cu sufletele, îi strigă Patroana celui vinovat25).

De la ecvidee la bovidee, se coboară o treaptă de stimă, omoloagă celei care se intercalează între nobil şi ţăran. Rămînem totuşi într-un registru pozitiv : Dumnezeu şi diavolul cad, într-adevăr, la învoială ca să pună destul de sus boul şi vaca, destinate să are cu plugul, deci să fie utile'2(i : Baroni, nici unul dintre voi să nu pună mina pe plugul meu, dacă nu are de gînd să-l ţină

zdravăn, spune Fiul lui Dumnezeu către cei ce-i sînt credincioşi (după Pierre Maury, III, 137). Vă voi da boi, vaci, bogăţii, neveste, copii şi case, spune Satana, la rîndul său, ca să-i atragă pe îngeri afară din paradis "i7. „Marcată" pozitiv în cadrul Vulgatei Catarismului, modificată local, vaca se opune foarte firesc lupului, cu totul negativ : aveam vaci şi oi, declară Arnaud Cogul, ţăran din Lordat ; se întimpla ca lupul să le ia şi să le mănînce ; nu puteam să cred că Dumnezeu a creat un animal atît de rău ca lupul ! (I, 378).

Oaia beneficiază şi ea, în ciuda prostiei ei, do o stimă pe care o va păstra pînă în zilele noastre. In ginerele meu sălăşluieşte un duh bun şi este blînd ca oaia28, spune Emersende Marty, vorbind despre bărbatul fiicei ei Jean-ne, numit Bernard Befayt ; este drept că ginerele acesta este adorabil cu soacra lui, căreia îi vine în ajutor plin de curtoazie : nu şovăie niciodată să-şi snopească nevasta, cînd aceasta este grosolană cu bătrîna Emersende. Printre ciobanii din Montaillou, oferirea unui miel, sau mai curînd a unei piei cu lînă, este socotită ca un dar plăcut ce se cuvine făcut bunului sfînt Anton.

In general, boul şi oaia intră în stima de care se bucură animalele de măcelărie. Carnea lor, mîncare de lux, este socotită afrodisiacă : face carnea să se umfle29, ceea ce-i atrage

ISO

aprecierea pozitivă a oamenilor de rînd şi neîncrederea pur teologică a ereticilov-par jaits ; nu înseamnă însă că aceştia au ceva cu animalele de măcelărie pe care le consideră (spre deosebire de reptile şi de alte vietăţi „marcate" negativ, receptacole bune în vederea unei metempsihoze : un eretic se afla la Li-moux, povesteşte Arnaud Laufre, din Tignac, şi, trecînd pe iîngă măcelăria din oraşul acesta, a zărit nişte măcelari care ucideau vite :

—• Te cuprinde mila, spune ereticul, cînd vezi cum piere o rasă atît de fruvioasd ' Ce păcat se săvîrşeşte ! (II, 108).

Aceeaşi reacţie faţă de un alt animal de fermă, găina : şi aceasta profită de o prejudecată favorabilă. Răsucirea gîtului unei găini este ceva ce nu pot îndura femeile din Montaillou şi castelanele de Chateauverdun (I, 458 ; I, 221). E mai uşor să înduri, spun ele, martiriul focului !

Dincolo de primele două cercuri, cel nefast al animalelor atît de apropiate îneît devin pretext de insultă, şi cercul, ceva mai larg, al animalelor domestice care sînt mai puţin intime, aşadar, cu siguranţă bune, începe al treilea cerc -— cel care se referă la ansamblul faunei sălbatice : printre aceste animale, mamiferele nedomestice nu trezesc resentimente prea vii, în afară de lup, obiect de execraţie generală : mănîncă vitele şi uneori şi oamenii. Contradictorii, ţăranii noştri nu ezită să compare clerul cu lupii cei lacomi ; afirmă, pe de altă parte, că cel ce primeşte botezul va fi ferit, pe viitor, de lupi 3I).

Vom menţiona, în schimb, popularitatea veveriţei, vînat foarte frecvent, din care trăiesc vînătorii, şi care este prinsă cu laţul31. Şi ea este considerată ca un receptacol pentru metempsihoză : doi eretici, povesteşte tot Arnaud Laufre, au găsit o veveriţă prinsă în laţ. Au desprins-o şi i-au dat drumul. Veveriţa a fugit. Ştiind că omul care întinsese laţul trăia de



pe urma vînatului, au pus, acolo unde era capcana, o sumă de bani care făcea cit veveriţa.

în schimb, tot ce se tîrăşte „cu burta pe pă-mînt" (şerpi, broaşte, şopîrle) este detestat, temut, dispreţuit, întocmai ca şobolanii. Repulsia aceasta pentru batracieni şi reptile nu este nici surprinzătoare, nici originală.; şi astăzi animalele acestea nefericite, „dăunătoare" sau inofensive, sînt obiectul unor masacre cumplite din partea oamenilor. Cazul şopîrlei este totuşi mai special, în măsura în care aceasta, foarte prost văzută, este o reptilă ca şerpii... şi, totodată, un animal ce pătrunde în cea mai tainică intimitate a omului (a se vedea mitul cata-ro-sabarthesian al şopîrlei, în care acest animal reprezintă duhul omului, nici mai mult, nici mai puţin32). Să nu mîncăm decît ceea ce se naşte pe copaci şi în apă, spune Belibaste către Guillemette Maury : el justifică în acest fel blestemul popular, propriu-zis chtonian, care apasă asupra animalelor tîrîtoare, asupra celor ce se mişcă cu „burta pe pămînt" :i3.

Citind această apoftegmă bclibastiană, ne-am putea închipui că păsările (arboricole) sînt î'oarte populare printre montalionezi : în realitate, lucrurile nu sînt aşa simple. Coţofana şi bufniţa, zburătoare diabolice şi macabre, trezesc (întocmai ca balaurul, pe jumătate aerian, pe jumătate chtonian) sentimente de nelinişte sau de repulsie. Aceste două animale ce prevestesc nenorocirea sînt doar ceva mai bine văzute decît muştele, alte vieţuitoare „aeriene" care sînt socotite dăunătoare, ba chiar demonice 3'. (Şi să nu vorbim despre păduchi, mai cu-rînd epidermici, ce-i drept, decît aerieni). Cu siguranţă, pozitivă este, în schimb, o pasăre care, pe valea superioară a rîului Ariege, se dovedeşte mitică : pelicanul. Frumoasa lui poveste, catarizată pentru circumstanţă, străbate Piri-neii ; este transmisă din om în om, de la Pal-hars la Sabarthes, şi aşa mai departe (I, 357, 363). Există o pasăre numită pelican : penele



lui strălucesc întocmai ca soarele. Iar el umblă, după soare. Pelicanul acesta a avut puişori, ti lăsa în cuib, ca să jie el slobod să umble după soare. In lijosa lui, o fiară sălbatică pătrundea in cuil) şi smulgea labele, aripile şi ciocul puişorilor. După cîteva asemenea isprăvi, pelicanul s-u hotărit să-şi ascundă strălucirea penelor, să se vîre printre pui şi să prindă fiara ca s-o

ucidă, cind aceasta avea să vină din nou la cuibul lui. Zis şi făcut. Şi aşa şi-a salvat puii. Tot astfel (aici intervine catarismul !), Cristos şi-a ascuns strălucirea cind s-a întrupat in pîntecul Fecioarei Măria ; aşa a putut prinde dumnezeul cel rău, ca să-l închidă în întunericul iadului. Şi astfel, dumnezeul cel rău nu a mai nimicit făpturile lui Dumnezeu cel bun.

Aşadar, pelicanul este Cristos ; bufniţa şi coţofana, diavolul. între aceste două extreme se intercalează o mulţime de păsări oarecum neutre.

Carnea peştilor, potrivit credinţei catare, nu este stricată, întrucît aceştia se nasc în apă ; ea nu este bună nici pentru metempsihoză, de vreme ce peştii nu-şi poartă puii în pînte-ce : eu nu pot deci sluji de receptacol sufletelor vagabonde. Gîndirea populară, în această privinţă, nu este în contradicţie cu dogma ca-tară : la Montaillou, nici un peşte nu poartă un nume ce ar putea fi folosit ca insultă ; hi pul pescuit în mare este la fel de mult preţuit de ei, pe cît este de puţin cel din munţi, urît de păstori 35.

în privinţa naturii vegetale, părerile sînt diferite : unii ţărani, în cursul unor discuţii care se leagă, la arie, în timpul treieratului grînelor, socotesc că cel ce face griul „să înflorească şi să aibă boabe" este însuşi Dumnezeu ; dimpotrivă, cred ei, diavolul se specializează în producerea grindinei, a tunetului Şi a furtunilor. Alţi ţărani, la fel de categorici, atribuie forţa vie a naturii ca atare şi a plantelor cultivate Naturii înseşi, fertilităţii solu183

lui, prezenţei fecundante a ereticilor sau muncii omului... sau bălegarului. în aceste diferite cazuri, totuşi, natura vegetativă, ca atare, nu face obiectul nici unei judecăţi care ar putea-o deprecia ; teoriile adepţilor dualismului absolut, care vor ca ea să fie opera dumnezeului cel rău (I, 28) nu au avut un ecou prea adînc în gîndirea ţărănească, aşa cum este ea exprimată la Montaillou şi în Sabarthes. Ţăranii noştri, bineînţeles, văd mîna lui Dumnezeu la fiinţe sau printre fenomene deosebite : de pildă, pisicile, bufniţele, lupii, reptilele, tunetul sau fulgerele. în Sabarthes nu este totuşi vorba de a socoti, sistematic, că tot ce există este satanic :'(i. Departe de aşa ceva. Un spinozism sălbatic care nu prea face deosebire între Dumnezeu ziditorul şi Natura cea bună (creată sau creatoare, după cum vor oamenii) străbate deci, ca un fir roşu, naturalismul sabarthesian ; acesta este profesat spontan de către mase ; este adaptat, după împrejurări, la moda catară sau la cea catolică. Pe de altă parte, un anumit dualism se arată a fi la fel de sălbatic ; este mai apropiat de intuiţiile poporului decît de rafinamentele dualismului moderat, în sensul savant al termenului ; el pune înfăptuirile diavolului, eventual, printre creaturile considerate ca dăunătoare sau ca atinse ele un tabu (furtuni, bufniţe, muşte etc. : cf. supra).

Mai precis, cercurile concentrice şi alternante de negativitate şi pozitivitate animală, ne trimit la analizele lui Edmund Leaeh 37. Autorul acesta

compară insultele bazate pe numele animalelor cu tabuurile ce se nasc din interzicerea incestului. De fapt, ţăranii noştri din Montaillou realizau o comparaţie de acelaşi tip atunci cînd îl lăudau pe un parfait fiindcă acesta nu vrea să aibă de a face cu nici o femeie şi nu mănîncă nici un fel de came. în timp ce ei nu renunţau decît la femeile ce le erau rude apropiate şi la carnea animalelor ce mîncau cu ei la masă (dine, pisică, şobolan).

Se poate deci considera că există, în raport cu ţăranii clin Sabarthes, un cerc de animale toarte apropiate (ciini, pisică, porc), care trăiesc, în diverse feluri, uneori oarecum sălbatic, în comunitate rezidenţială, afectivă sau chiar cvasicorporală cu omul. Aceste animale, cu excepţia porcului, a cărui consumare pune de altfel unele probleme, dau motive de tabu alimentar ; dar şi motive de insultă — sau de aluzie diavolească. Vine apoi cercul animalelor de fermă şi de staul, care sînt ceva mai puţin apropiate : relaţiile cu ele sînt suficient de distante pentru a fi corecte, eventual cordiale şi, la urma urmei, pozitive. Ograda de păsări, chiar şi grădina de legume, intră foarte bine în acest al doilea cerc. (A se vedea reputaţia bună pe care o are găina la Montaillou ; a se vedea, pînă în zilele noastre, expresiile ca mon poulet (puişorul meu), mon lapin (iepurele meu), mon chou (varza mea), mon canar d (raţa mea).

O a doua demarcaţie fundamentală intervine la frontierele naturii sălbatice : aici, anumite animale se află în stare de ostilitate mai mult sau mai puţin reală (lupi, vipere, chiar şi muşte ■iS) cu omul şi cu cei din jurul acestuia ; sau această ostilitate poate fi trăită ca reală deşi, în fapte, rămîne pur mitică (este cazul şerpilor neveninoşi, al broaştelor, al bufniţelor şi al coţofenelor etc).

In sfîrşit, dincolo de această faună, cu adevărat sau doar aşa-zis agresivă, ansamblul naturii, vegetale şi acvatice, este neutru sau chiar pozitiv conotat. Leach, în această privinţă, are dreptate : insulta şi în general aprecierea peiorativă se situează la diferitele puncte de ruptură dintre om şi cadrul lui zoologic sau natural. Adică : în cercul aflat cel mai aproape de ego şi de casa acestuia, în fauna domestică. Exemplu : cîine. Şi în cercul cel mai apropiat, de asemenea, şi cel mai primejdios, deşi mai depărtat decît cel care pre185

"AJ3LOU DE ECHIVALENTE

II

III

| | | |
|---|---|---|
| | Animale bune de la fermă şi din grajd.<br>Animale pentru măcelărie, cu carne afrodisiacă. | |
| | Natură sălbatică | |
| C<br>a<br>til<br>h | P<br>f<br>S<br>v<br>(<br>f | |

(ostilă)

Societate înglobantă, în sat şi in tot ţinutul Sabarthes : id est, medii exterioare familiei, în care nu se a-plică prohibiţia incestului (în Sabarthes, aceste medii se definesc pornind de la verişoara de gradul al doilea, inclusiv). Aceste medii sînt pline de personaje „airodisiace" ( = care dau naştere legăturilor sexuale).

Lume mai îndepărtată, dincolo de ţinutul Sabarthes :

Lume

(sau indiferentă k:v. aliată)

| | | | |
|---|---|---|---|
| ti | | | III |
| So<br>Pr<br>şi<br>Fr<br>(v<br>ca | sabarthesia<br>Se<br>no | Tă | Societăţi (sau)<br>dioase şi<br>• Fra<br>•<br>•<br>de<br>mi<br>•<br>ziti<br>•<br>cor<br>etc<br>•<br>Div |
| [P<br>ar.lait] | Ca<br>l | B<br>ou | |

| | I |
|---|---|
| Nivelul A (zoologic): | Animale comensale foarte apropiate : peiorative, insultante, chiar |
| Nivelul B (faţă de familie şi de domus) | Cercul de familie, atins de prohibiţia incestului ; acest cerc este el însuşi diabolic ; Diavolii |

| | I |
|---|---|
| Nivelul fatric Orsa (asupra lui") : | A nu se uita : sau/şi |
| Animi | |

cede, în cazul faunei sălbatice. Exemplu ; lup. Se va reţine, de altfel, că oamenii din Mon-taillou, în privinţa acestui animal, suit mai intoleranţi decît sîntem noi astăzi : ei nu fac nici măcar excepţia relativ simpatică pe care o tolerăm noi cînd este vorba de tinereţea lupului spunînd Ies jeuncs loups du parii socialiste, sau Ies jeunes loups de l'U.D.R. w. Insulta zoologică, sau pur şi simplu peioraţia animală, reprezenta deci, în Sabarthes, o procedură comodă ; ea introducea rupturi strategice în acel continuum om/natură ; separa fiinţa umană de fauna cea mai apropiată de ea. Şi fauna domestică, de fauna sălbatică. Inconştientul colectiv era „structurat ca un limbaj" ; această procedură era solidară, într-adevăr, cu o serie de echivalenţe între gîn-direa zoologică, familială (sau non-familială) şi gîndirea socială. Aceste echivalenţe, pentru mentalitatea ţărănească din Sabarthes, nu erau deloc greu de stabilit. Satul, într-adevăr, nu vede în aceste vieţuitoare nişte ,,animale-ma-şini" ; el le atribuie capacităţi care le fac vrednice de comparaţie cu fiinţa umană : a se vedea, pentru „semnul distinctiv" al animalului în sat, textele edificatoare pe

care Ic vor da Retif de La Bretonne şi părintele Meslier, amîndoi buni cunoscători ai filosofiei ţărăneşti41.

Tabloul rezumă, în orice caz, sistemul de echivalenţe implicite adoptat pe valea superioară a rîului Ariege.

NOTE

1. II, 44 ; II, 51 ; II, 66 ; III, 235 ; III, 312. C. Mar-tineau, Theme de la mort..., pp. 27—28, a notat simţul frumuseţii peisajului, întîlnit la trubaduri. Este vorba însă de un „nivel de cultură", deosebit de cel pe care îl avem noi în vedere în această carte.



2. Supra, cap. II. V. şi J. Le Goff, Civilisation...

(roata norocului);. ...

3.' II, 200 ; şi supra, -ibid. (nenoroc) ; II, 52 (stea) : această aluzie stelară constituia o contribuţie originală, provenită de la înţelepciunea ţărănească, de vreme ce reprezintă o adăugire radicală, faţă de textul evanghelic (Matei, v. 36), din care se inspiră Beli-baste în apropiere de pasajul citat (II, 52).

Trebuie, de asemenea, să amintim, întrucît este vorba de o cultură provincială ce se deosebeşte, în alte privinţe, de cea din Sabarthes, celebra replică ..Este vina soartei" a lui Charles Bovary. Este vorba de o expresie care, departe de a Ii ridicolă, provine din adîncurile culturii normande, aşa cum am putut constata, în tinereţe, în cursul unor discuţii cu nişte agricultori din Normandia, bătrîni şi mai puţin bătrîni.

III, 179. Despre contradicţiile lui Belibaste, în această chestiune, v. III, 183.

G. Ibid. Trebuie să notăm că doctrina albigenză manifestă o puternică tendinţă de a nega liberul arbitru, chiar şi la îngeri. V. Livre des deux principes, tratat catar din al treilea sfert al veacului al XlII-lea. cartea I (Du libre arbitre), § 15—16, în ediţia C. Thouzellier, p. 204. Insă tendinţa aceasta nu face (eventual) decît să întărească un anumit fatalism care. oricum, pare să prevaleze în gîndirea populară din Sabarthos.

Despre importanţa augustinismului, în teologia epocii posterioare secolului al Xl-lea, şi cu mult îna inte de înnoirea calvinistă şi jansenistă, v. Noonan, Contrnception..., cap. VI.

I, 356—357 ; v. şi I, 363, despre influenţa, în această privinţă, a unui personaj necunoscut, sosit pe valea superioară a rîului Ariegc din dieceza Palliars, în munţi.

0. Aceste două fraze scurte sînt în occitană. în textul original (I, 356—357).

V. Olivier de Serres, Theâlrc..., precum şi orice anchetă etnografică

asupra ţinuturilor de limbă nil, începînd cu Normandia...

Le Goff, La Civilisalinn..., p. 406.

Ii, 485 ; v. şi o miniatură din regiunea Toulouse, reprodusă în J. Duvernoy. Inyuisition ă Pamiers, pp. 64—65. Concepţiile, destul de răspindite.

potrivit cărora cîinele ciobănesc reprezintă o ..inven ţie" tardivă, mi se par discutabile.

III, 257.

1i._II. 485. V. şi II, 288 (insulte). Vor fi încercate I"? cîini otrăvurile pregătite, se pare. împotriva lui Gaston Phebus (Mollat, C.P.U., t. I, p. 167), 15. I, 535 ; I, 160, 139

16. Despre acest dosar canin, v. şi II, 40 (turbarea, de origine canină) ;. II, 281 (Na Gossa, ca insultă : cafea); I, 231; II, 4.20... Se va nota totuşi că acest mamifer, căţeaua, ca purtător de embrion, poate sluji, după părerea lui Belibaste. ca receptacol la reîntru parea unui suflet (II. 35). Insă ea vine, hotărît, după fomeie, iapă şi iepuroaică (Ibid.), J. Le Goff. Civilixalion..., p. 406, a arătat că imaginea cîinelui este mai bună în rîndul nobilimii (pentru care acesta sim bolizează fidelitatea), decît pentru populaţia rurală.

17. II, 69. De asemenea, în Devie şi Vaissette, Histoire du Langucdoc..., voi. IX-i. pp. 300—301 : în 1307, este semnalat un diavol sub formă de pisică, în măr turiile Templierilor.

18. III, 221 (după Pierre Maury) : Belibaste şi Tavernier interzic uciderea oricărui animal, în afară de şobolani, şerpi şi broaşte.

19. Supra, cap. XII. V. şi II. 288.

20. II, 36 ; II, 408 ; III, 138 ; III, 221.

Textul spune „bun creştin" : ceea ce. în lim bajul celor ce compar în faţa tribunalului lui Jacques Fournier, înseamnă bonhommp sau parfail. Una din versiunile mitului, în text şi în context (III, 138).

opune net acest bun creştin sau parfait, auditoriului acestuia de „simpli credincioşi".

V. cele trei Stări, în realitatea socială şi politică a ţinutului Sabarlhcs, supra, cap. XVIII.

I. 132. V. infra, cap. XXVII.

II. 57.

II, 73 şi III. 199. „Măgarul simplităţii şi bou! discreţiei" trebuie evident să fie puşi în legătură şi cu imaginea ieslei (Vicaire, 1966, p. 100 : despre sfîntul Dominic în Languedoc).

V, în legătură cu aceasta, şi supra, în acest capi tol (mărturia Grazidei Lizier etc).

Supra, cnp. II (predicile fraţilor Authie în faţa ciobanilor).

II, 65, V. şi scandalul creat de Jean Maury, cînd, la minie. califică de

eretice oile altuia (III. 199). „Mie lul mistic" este evident asociat personajului lui Cristos.

II, 137. Şi III, 230 : vinul are o reputaţie analoagă.

II, 30 şi passim („lobavses" etc.) ; III, 319 ; II, 16 (botez).

II. 107. V. şi I, 338.

III. 223.

II. 24: II. 35. 47; III, 137. 248; I. 283: reptilele şi batracienii sînt eşalonul cel mai rău al unei posibile nietempsihozc. după unii din martorii noştri ; v. şi I.

304. 358.

III. 199 (balaur) ; supra, cap. XIV (gaiţe şi buf niţe).

190

35. II, 33 : lup de mare, şi lupi din munţi. II, 35 : Belibaste consideră că peştii sînt puri, deoarece ei se nasc din apă, nu din carne şi din pofle.

35. Opinii ţărăneşti : rolul predominant al lui Dumnezeu, ca ziditor şi chezaş al fertilităţii pămîntului (II, 357, 461, 482; UI, 30? şi 335: rolul'ereticilor „bons-hommes") ; III, 51—52, şi II, 166, 168 (controverse : Dumnezeu, spun unii, Natura, spun alţii, i'ace plantele să înflorească, sâ dea roade etc.) ; I, 230 şi I, 457 : „grăsimea pămîntului" sau „munca omului şi bunătatea pămîntului" (opinii montalioneze) ; I, 283 (diavolul este cel care face plantele să înflorească şi să dea roade : opinie izolată, la nivel sătesc). I, 361 şi II, 36 : diavolul este cel care face grindina, furtuna, lucrurile urîte care sînt partea rea a Naturii („dualism sălbatic").

Leach, 3 966.

II, 53 : şi supra.

Se va nota ca termenul de insultă lupi sau lobasse (A III) este efectiv aplicat. Călugărilor cerşetori (C III), în vreme ce acelea de căţea sau scroafă sînt la fel de efectiv aplicate femeilor din familia cea mai apropiată (B, I).

Toleranţa noastră se exuiică, poate, foarte sim plu : lupul a dispărut din Franţa, şi nu mai este, pen tru noi, un duşman.

41. Retif de La Bretonne, La Vie de mon pere, liv. II, ed. 1970, p. 83 : şi frumosul pasaj al părintelui Meslier. voi. III, pp. 99 sq. : „încercaţi să le spuneţi ţăranilor că vacile lor nu sînt decît nişte maşini... Vor rîde de voi" etc.

## Capitolul XX
## MAGIA ŞI MÎNTUIREA

Să ne ocupăm acum de religiozitatea ţăranilor noştri, catolică sau catară, după caz. Sau amîndouă, simultan... O opinie foarte răspîn-dită ar vrea ca toate cultele ţărăneşti şi săteşti să fie cai-acterizate, în ceea ce au ele esenţial,

prin universul magismului, prin influenţele păgîne şi prin riturile de thaumaturgie sau de fecunditate agrară. Rituri destinate obţinerii vindecării suferinţelor şi recoltelor mari '. De fapt, religia de tip cerealier sau antiepidemic, în scopuri banale, apare din cînd în cînd, însă, de fapt, destul de puţin în practica locuitorilor din Sabarthes. Această relativă absenţă so explică oare prin faptul că ei îşi centrează cultura mai curînd pe ostal decît pe pămîntul care-i hrăneşte ? Fiindcă religia lor făţişă se vrea meditaţie despre lumea de dincolo mai mult decît despre viaţa pămîntească ? Oricum, să constatăm faptele, fără să ne pronunţăm deocamdată asupra cauzelor. Dumnezeu, în jurul localităţilor Ax, Prades şi Tarascon, este mai curînd Iehova decît Baal ; în mult mai mare măsură, el este stăpînul mîntuirii în „Lumea cealaltă" decît Ajutorul care aduce ploaia, sau care potoleşte furtuna şi tifosul. Ceremoniile procesionare (rogations) 2 care vor să atragă asupra cîmpului binecuvîntarea Domnului, nu sînt practicate



de ţăranii noştri decît cu o nesfârşită discreţie. De cumva sînt, totuşi, practicate.

Un ţăran din Bedeilhac poate, desigur, în cursul "unei conversaţii cu alţi bărbaţi din sat, adunaţi în piaţă în preajma sfîntului Ion, să susţină amestecul lui Dumnezeu în creşterea recoltei : Uitaţi-vă, le spune omul tovarăşilor săi, anul acesta, ne temeam că nu vom avea grîu, deoarece de abia răsărise din pămînt, şi deodată, mulţumită lui Dumnezeu atotputernicul, care face totul, griul nostru a crescut şi vom avea grîu destul anul acesta3... Afirmaţiile de acest gen nu au totuşi decît o importanţă teoretică. Ele nu presupun, se pare, ceremonii sau procesiuni speciale, ca să determine, cu ajutorul lui Dumnezeu, fertilitatea ogoarelor, care este lăsată pe seama fatalităţii climatului şi a celei a proiectului divin. In acest domeniu „agrar", resemnarea în faţa voinţei Cerului trece înaintea rugăminţilor la Cel-de-sus.

În realitate, la montalionezii noştri, riturile legale de fertilitate sau de sterilitate, cînd există, ţin mult mai puţin de religie decît de o magie marginală, sau chiar inferioară. Animalele tale pier, îi spune Guille-mettei Maury un ghicitor din regiunea Teru-el, din pricina vrăjilor făcute de cineva care te pizmuieşte că ai atîtea animale... însă anul viitor, adaugă ghicitorul, animalele Guillemet-tei vor fi foarte frumoase. Acestea fiind zise, bărbatul din ţinutul Teruel se grăbeşte să închidă cartea scrisă cu caractere... arabe, unde aceste prevestiri se citesc printre rîn-duri '*. Ţăranii şi tărăncile noastre din Montaillou, în exil, socotesc că manuscrisele Islamului sînt nişte rezervoare de mici formule divinatorii, pentru înmulţirea vitelor. însă această atitudine nu este posibilă decît fiindcă Islamul nu este religia lor. Nu le-ar trece prin cap să facă acelaşi lucru faţă de catolicismul occitan, care rămîne sau care a fost pentru ei

marea matrice de sacralitate. Creştini

"3 , , / ,

sau catari, ei nu-şi trăiesc religia ca ceva central, ca un cult de fecunditate, pentru ogoare şi pentru păşuni. Obsesia fertilităţii apare mai ales, în mod periferic, inferior şi aproape inconştient, în cultul Fecioarei chtoniene de la Montaillou 5.

Sîntem adesea ispitiţi să-i prezentăm pe ţăranii de altădată ca pe nişte primitivi sau ca pe nişte fiinţe pe jumătate brute, pătrunşi de un creştinism în esenţă utilitar. Şi totuşi, printre oamenii din Montaillou, fermiera Guil-lemette Maury nu este singura în stare să tragă frontiera care desparte, măcar ca o linie punctată, magicul de sacru. La fel face şi Beatrice de Planissoles : ea deosebeşte actele cucernice închinate do ea Fecioarei, pe care le socoteşte religioase (deşi uneori sînt legate de lehuzie), de micile trucuri pur magice (aflate de la vreo vrăjitoare sau de la vreo evreica botezată), pe care le foloseşte ca să cîştige procesele, ca să înlesnească iubirile fetelor ei sau ca să vindece de epilepsie.

Religia, bineînţeles, nu este cu totul despărţită de magie, departe de aceasta ; un preot, mai uşor decît un laic, face farmece unei femei şi o face să se îndrăgostească de el''. Botezul îl fereşte pe cel botezat de înec sau de a fi sfîşiat de lupi. Un parfait (la albigenzi) contribuie la fecunditatea pămîntului. Sfîntul Anton şi Sfîntul Marţial provoacă (şi locuiesc ?) o boală de piele care arde ca focul (III, 234). Sfîntul Pavel provoacă sau lecuieşte epilepsia... Totuşi, şi în domeniul acesta, în ciuda încălcărilor de frontieră, întotdeauna posibile, oamenii din Sabarthes nu confundă funcţiile indispensabilei doftoroaie din sat, cum este de pildă Na Ferreria, din Prades d'Aillon, cu cele pe care le îndeplineşte, la un nivel mai înalt, religia ; Na Ferreria, de altfel, este mai curînd specialistă decît generalistă (se ocupă de bolile de ochi 7) ; ea stă la distanţă de sacru ; la distanţă şi de medicii şi spiţerii autentici, prea rari în aceşti munţi înalţi. împarte

194

1 deci totul cu Biserica, împarte cu medicina şi farmacia, cu magia şi folclorul. Jeanne d'Arc, evlavioasă ca nimeni alta, nu era mai puţin sceptică, în mod logic, faţă de superstiţiile care, la un nivel inferior, circulau în satul şi în provincia ei. Superstiţii care, ne asigură uniis, se află în centrul religiei ţăranilor. Jeanne era un suflet de elită, ni se va spune... Dar Pierre Maury, cioban din Montaillou, care nu şi-a lăsat numele în istoria faptelor mari, gîndea întocmai ca Fecioara din Orleans. El nu voia să creadă în poveştile de babe, fără nici o legătură, după păz*erea lui, cu religia : ele se refereau de exemplu la păsările care aduc nenorocire. Acest scepticism robust nu-1 împiedică pe bunul nostru păstor să aibă un simţ ascuţit al lucrurilor divine şi o grijă

permanentă pentru mîntuirea sufletului său. Partea lui de inconştient colectiv se lega, desigur, de sacralităţile agrare şi materiale ale oamenilor de rînd, mereu prezente şi adesea tăcute •''. însă energia lui conştientă se orienta, cu hotărîre, către salutismul venit de Sus-din-Cer.

Mîntuirea sufletului, aceasta este problema importantă, cea adevărată. (Dar nu unica). Mult deasupra nivelului utilitar al magiilor şi al superstiţiilor, obsesia salvării, propagată de intoleranţa religiilor universale10 din civilizaţia cărţii, constituie preocuparea centrală, care-i face pe montalionezi receptivi la dogme. Ca să-şi- asigure mîntuirea pe lumea cealaltă, unii dintre ei rămîn ataşaţi credinţei catolice, practicată prin tradiţie în Sabarthes. Alţii o socotesc nepotrivită, şi se îndreaptă, pentru o vreme, către catarism. Aşadar, orientările sînt divergente. Insă grija primordială este unitară.

Zeci de texte, la Montaillou şi în Sabarthes, subliniază această „imensă poftă do mîn-tuirc" ", preexistenta opţiunilor religioase. Ber-nard Gombert, din Ax, care va reprezenta, '95

pentru noi, ramura catară a alternativei, pune toarte bine problema, într-o conversaţie la gura sobei cu Bernadette Amiel, vara lui primară (II, 332) : Oamenii cei buni nu se abat din calea Domnului, spune Bernard...numai ei pot mîntui sufletele. Şi toii cei care, înainte de a muri, sînt primiţi în secta lor, se duc ne-intîrziat în paradis, orice rele şi păcate ar fi săvîrşit. Oamenii cei buni pot izbăvi de toate păcatele... Pe cînd preoţii nu-l pot izbăvi pe un om de păcatele lui. Numai oamenii cei buni o pot face. S-ar putea spune că această grijă salutistă este tipică pentru un semi-citadin din Ax-les-Thermes, urbanizat. într-o oarecare măsură, cioplit... ? Nu ! Aceeaşi idee se întîlneşte întocmai, în munţii aceia îndepărtaţi unde este cuibărit satul nostru cu cruci galbene. O femeie din Montaillou, povesteşte Beatrice de Planissoles iubitului ei, era grav bolnavă. S-a adresat copiilor ei cu această cerere.

\7ă rog să vă duceţi după Oamenii cei buni, ca să-mi mîntuie sufletul.

Dacă ne ducem după Oamenii cei 'ouni, ne vom pierde tot avutul (din pricina Inchi ziţiei), răspund copiii.

Ţineţi mai mult la avutul vostru decît la mînluirea sufletului meu. ? (I, 254).

Cine spune mîntuire cerească presupune în lumea aceasta iertarea păcatelor. Aici, competiţia între preoţi şi purfaits este foarte dură. Aceştia clin urmă lasă să se creadă despre ei că sînt în stare, în locul preotului, concurentul lor, să şteargă toate greşelile săvîrşite, totul în cea mai bună tradiţie a sfinţilor apostoli. Noi, Oamenii cei buni, declară Guillaume Authie către Raymond Vayssiere, din Ax-les-Thermes, care pur şi simplu îi soarbe cuvintele, noi putem izbăvi pe oricine de păcate. Puterea- noastră de izbăvire este la fel de mare ca aceea pe care au avut-o apostolii Petru şi I-'avel. Pe cită vreme

Biserica catolică nu are această putere, deoarece este o codoaşă şi ° ţîrfă (I, 282—283),

Salutismul montalionezilor procatari, opus spovedaniei, se exprimă admirabil în conversaţiile de ciobani care au loc între fraţii Maury. Jean şi Pierre Maury sînt ei înşişi nişte credincioşi complecşi, de vreme ce, în grade diferite, ţin, după faze, de două dogme : cea catolică şi cea albigenză. Salutişti înflăcăraţi, ei explică în mai multe rînduri grija lor pentru mîntuirea sufletului n. Pierre Maury, mai cu seamă, nu mai isprăveşte. Atacă subiectul, de pildă, pornind de la o pereche de încălţări foarte bune şi solide, pe care, cu mari sacrificii, le cumpără pentru prietenul său Belibaste :

— Belibaste, îi spune Arnaud Sicre bunului păstor, s-ar fi putut mulţumi cu nişte incalţăr--oarecare, de vreme ce nu se mişcă din atelierul unde lucrează, pe cînd tu, Pierre, străbaj pădurile şi cîmpiile.

La aceasta, Pierre răspunde printr-un lung discurs despre suilete, despre sufletul său, despre cel al lui Belibaste etc. Ca să construieşti un turn, arată el, trebuie să-i întăreşti temelia (sufletul veşnic), nu vîrful (corpul perisabil). Iată motivul pentru care am dat încălţări, tunici, pantaloni, haine... pentru treisprezece par-faits, dintre care unii se află acum în faţa Tatălui sfînt, la care se roagă pentru mine... Sufletul lui Belibaste, după moarte, va fi cu siguranţă mîniuit; se va înălţa la cer, purtat de îngeri... Apoi, schimbînd direcţia, dar rămînînd credincios obsesiei mîntuirii, păstorul cel bun continuă, arătînd care este calea cea mai bună pentru spălarea păcatelor : spovedania la preoţi nu face două parale. Se ţin cu tîrfele şi vor, îndeosebi, să ne mănînce, aşa cum lupul vrea să sugrume oaia... Este mai bine să fii primit, chiar cu puţin timp înainte de a muri, în secta lui Belibaste... Eşti izbăvit de păcate şi, în trei zile după moarte, sufletul se înalţă pînă la Tatăl ceresc I:i.

în textul lui Maury nu este vorba, în fond, °ecît de mîntuirea sufletelor : cel al omului



cel sfînt, care, oricum, va ajunge în cer; cel al păstorului de rînd, în legătură cu cax-e sint măsurate performanţele celor doua Biserici, catară şi catolică. Cea de-a doua fund socotită prea uşuratică. Criteriul lumii de dincolo hotărăşte ce credinţă să-ţi alegi. Iţi mîntui mai uşor sufletul, îi declară într-o zi bunului păstor unul din prietenii lui, în credinţa acelor oameni cărora li se spune eretici, decît în oricare altă credinţă. Prin urmare, să fim catari.

Soluţie simplă ! Deoarece, dacă-i pe-aşa, poţi la fel de bine să fii catolic, dacă s-ar dovedi, cum susţin Fraţii minoriţi în ţinutul din vale, că spovedania este o tehnică de mîntuire mai eficace decît consolamentum.

La Montaillou, catolicismul autohton, sau ceea ce rămîne din el, desfăşoară, la rîndul lui, o vervă salutistâ care nu este mai prejos de cea

exhibată de partidul catar. Raymonde Guilhou, de pildă, care, multă vreme, a fost o bună catolică, „plusează" pe chestiunea mîntuirii, în discuţiile ei de despăduchetoare, cu despădu-cheata ei Mengarde Clergue.

— Şi cum sint oamenii aceia buni ? o întreabă Raymonde, agresivă, pe matriarha albi-genză, în timp ce extermină gîngăniile (II, 224).

—• Sint oameni sfinţi şi binecuvîntaţi, răspunse Mengarde, doctorală ; oamenii nu se pot mîntui ăecît dacă încap pe manile lor...

— Şi cum se poate una ca asta ? reia Raymonde, atinsă puternic în ceea ce îi ţine loc de credinţă catolică. Oamenii nu sînt oare mai bine mîntuiţi de un preot, care spune cuvinte frumoase şi m.înuieşte trupul lui Cristos, decît dacă intră, pe mîinile Oamenilor celor buni?Am putea da şi alte ilustrări ale acestei stări de spirit14. Să spunem doar că salutismul, în mediile populare care înclină mai curînd către ortodoxia catolică, are tendinţa să se exprime într-un limbaj cam verde. Acum vreo douăzeci şi cinci de ani, povesteşte, în 1318, Pierre Sabatier, ţăran ţesător din satul Varilhes, legat, în ciuda unor şovăieli, de credinţa catolică din



această vale recuperată de Biserica romană, stăteam de vorbă cu Bernard Massanes, din Varii-hes, a&iii-i mort (omul acesta avea să. devină cummitul meu şt de la-ruine a învăţat, mai t'ir-ziu, meseria de ţesător).

-- De ce, m-a întrebat Bernard, se ţine o luminare aprinsă deasupra gurii bărbaţilor şi a femeilor care trag să moară ?

— Luminarea aceasta se ţine acolo, i-am răspuns eu, ca să arate că sufletele celor ce trag să moară, care s-au spovedit şi căit de păcatele săvîrşite, sînt curate ca lumina; cu rate, se vor duce deci la Dumnezeu. Insă dacă aceşti oameni ce trag să moară nu s-au spove dii şi nici căit de păcatele lor, ar fi mai bine să le pui o luminare în fund decît în gură (I, 147).

in limbajul, credinţei catolice, iertarea dată muribunzilor şi răscumpărarea greşelilor nu pot fi despărţite de actul iniţial, adică de suferinţa mîntuitoare a Fiului lui Dumnezeu. Raymonde Testaniere, zisă Vuissane, ţărancă şi slujnică din Montaillou, nu întîrzie să i-o spună cizmarului catar Arnaud Vital cînd acesta se grăbeşte (chiar prea tare !) să-i pună chestiunea de încredere :

Care este credinţa ta ?

Cred, răspunse Raymonde, în Dumnezeu şi în Fecioara Măria, mama lui. Dumnezeu cel care a suferit şi a murit jDentru răscumpărarea păcatelor noastre 1:>.

Aşadar, credinţa în virtuţile salvatoare ale Mîntuitorului (care de altfel este prost definit de tînăra femeie şi numit „Dumnezeu" în general). Raymonde datorează această credinţă învăţăturilor mamei sale : bătrîna montalio-neză,

într-adevăr, îşi pune fata în gardă ca să se ferească de parfaits, care nu sînt în stare, spune ea, să salveze sufletele16; nu-şi prea alege cuvintele : Să nu crezi cumva, fata mea, declară ea, că un om de carne, şi care face excremente, poate mîntui sufletele. Numai Dumnezeu şi Fecioara Măria au această putere.

199

Să trecem peste mariologia abuzivă şi peste cristoiogia antiscatologică profesate de mama tinerei Vuissane. Tu tot cazul. Dumnezeu este bine recunoscut de această bătrînă, în termeni generali, ca mîntuitor al sufletelor. în general, potrivit zecilor de texte pe care le conţine Registrul, se vede că, la Montaillou-Sabarthes, creştinismul, axat în mod simplist pe noţiunile de mîntuire, de răscumpărare şi de izbăvirea păcatelor, implică „închinarea în faţa iertării" ; ceea ce a caracterizat religiozitatea mulţimilor occidentale începînd din secolul al Xl-lea pînă în secolul al XV-lea ''. Desprinderea de clerul catolic şi înfeudarea faţă de Parfaits, cînd lucrurile acestea se întâmplă, provin, în cazul nostru regional, după un viraj ideologic, „din încrederea constatată (altădată sau în altă parte) în binecuvîntarea preotului pentru iertarea păcatelor : poate fi vorba de iertare, în sensul sacramental al termenului, de izbăvirea dată morţilor, de indulgenţele acordate în anumite condiţii şi care iartă de pedeapsă, de pelerinajele făcute pentru a obţine marile indulgenţe, de jubileele romane" etc.18.

Această îndurare proteiformă, la Montaillou ca şi în alte părţi, înseamnă mai întîi, cheia mîntuirii. Eventual, este şi cheia paradisului, a cărui existenţă nu este ignorată de ţărani : voi găsi în paradis sufletele copiilor mei, arşi odată cu casa, declară plîngînd ţăranca Ala-za'is Munier, din Ornolac, în Sabarthes (I, 203).

In centrul operaţiunilor care fac posibilă mîntuirea (pe lumea cealaltă), precum şi răscumpărarea greşelilor şi iertarea (în lumea de pe pămînt), se înscrie figura lui Cristos Mîntui-torul. Relaţiile dintre credincios şi cel răstignit pot fi pe bază de rugăciuni fervente ; pot fi încărcate de sens ; sau pot fi cvasiinexistente. în toate cazurile, prezenţă sau absenţă, ele sînt fundamentale pentru cel ce vrea să înţeleagă natura şi intensitatea sentimentului religios

200

într-o comunitate sociologică, aşa cum este Montaillou. Istoricii sensibilităţii creştine au stăruit asupra alunecării care s-a operat, de-a lungul Evului Mediu, în privinţa înfăţişării Fiului lui Dumnezeu. Cristos, în epoca romanică, scrie Georges Duby i9, era eroul ce avea să se întoarcă, „Isus ce se va întoarce în ultima zi, cu toată slava lui, ca să-i judece pe cei vii şi pe cei morţi. în secolul al XlII-lea apare înfăţişarea mai savantă... a lui Isus doctorul, însă, chiar de pe atunci, predicile din Assisi insistă asupra suferinţelor lui

Cristos, temele acestei suferinţe dezvoltîndu-se în secolele XIV şi XV, cînd coroana de spini, purtată de Mîntuitor, va înlocui coroana regală" 20. „Din secolul al Xl-lea pînă în al XlV-lea, spune Alphonse Dupront21, se trece de la o religie a lui Dumnezeu triumfător şi justiţiar la o religie eristică a lui Dumnezeu care suferă, religia patimilor Domnului..., centrată cu nelinişte pe Cristos şi pe mama sa." Delaruelle subliniază permanenţele şi totodată transformarea unei devoţiuni cristocentrice..., „cu riscul de a trece de la Cristos învingătorul de pe timpanele romanice, la Cristos cel răstignit din Rotieul patetic ; de la Fiul lui Dumnezeu, în strălucirea gloriei, la Fiul omului în umilinţa patimilor...". Pentru E. Delaruelle, din nou el, evoluţia aceasta este legată de caracterele originale „ale unei religii antropocentrice, mai preocupată de mîntuire, indiferent de felul cum se va face aceasta, decît de slăvirea lui Dumnezeu". Ceea ce ne-ar aduce (în cadrul mai restrîns al cercetării noastre), la analizele precedente privitoare la salutismul din Sabar-thes.

întrebarea care se pune este : ţinutul Foix, Sabarthes şi Montaillou cunosc oare, prin^ 1300—1320, noile forme de sensibilitate legate de înfăţişarea lui Cristos Fiul lui Dumnezeu?

Un prim punct : „religia eristică a lui Dumnezeu cel care suferă" a pătruns, la acea epocă, Pînă în satele comitatului Foix. Poate şi în

munţii noştri. Cu siguranţă, în orice caz, pînă la limitele extreme ale ţinutului de jos.

La Merviel (actualul Ariege), aproape la latitudinea pasului Labarre, care desparte jumătatea de nord a comitatului Foix, o ţărancă bogată, Aude Faure, îşi pierde regulat capacitatea de a se ruga lui Cristos, şi chiar de a-1 privi, în momentul cînd preotul, la altar, ridică în sus ostia consacrată. Aude Faure îi destăinuie această mare nenorocire mătuşii sale, o consă-teancă, Ermengarde Garaudy :

— Mătuşă cum te rogi tu lui Dumnezeu şi ce rugăciune spui cînd preotul ridică trupul lui Cristos deasupra altarului ?

— în clipa aceea, răspunde Ermengarde, spun rugăciunea următoare (în occitană) : Doamne, Dumnezeu adevărat şi om adevărat, atotputernic, tu care te-ai născut din trupul Fecioarei Măria, fără de păcat, şi care ai murit şi suferit pe crucea cea adevărată, tu care ai avut mîinile şi picioarele bătute în cuie, capul încoronat cu spini, coasta împunsă cu suliţa, incit ţi-a ţîşnit sîngele, ca să ne răscumperi păcatele noastre, dă-mi o lacrimă din apa aceea ieşită din tine : ca să-mi spăl szifletul de orice pată şi de orice păcat. .. (Urmarea în latină :) „Doamne dumnezeule cel adevărat, tu vi-ai răscumpărat" (II, 87).

Realism, referinţă precisă la instrumentele patimilor lui Cristos 22 şi la cultul marial, răscumpărare plătită cu sînge, totul este prezent în această rugăciune a unor occitani împovăraţi de păcat, rugăciune ce poate fi uşor

înţeleasă de oamenii simpli şi de ţărani. Ermengarde Garaudy vorbeşte deschis : îi place să-1 vadă pe Cristos sîngerînd. Influenţă francisca-nă ? Este foarte posibil. La Montaillou, o ţărancă, Vuissane Testaniere, de origine umilă şi ou o educaţie maternă, este foarte pătrunsă, deşi în termeni mai simpli, în ceea ce priveşte patimile „Domnului" de o sensibilitate de acelaşi ordin, născută din noile forme de cucerni202

cie populară care se răspîndeau treptat în Sa-barthes. Femeia Garaudy este şi mai tipică pentru o avangardă a cucerniciei tradiţionale şi inovatoare : ea îl venerează pe Cristos neiu look din doctrina franciscană despre patimile Domnului, şi pe Dumnezeu aşezat pe tronul ceresc, îndrăgit de epoca anterioară sau romanică. în fiecare dimineaţă, cum se dă jos din pat, Er~ mengarde recită în occitană o scurtă rugăciune către Dumnezeu cel atotputernic (alta decît cea pe care vrea s-o înveţe pe Aude Faure). Dumnezeul Ermengardei Garaudy uneşte aşadar, în persoana lui, atotputernicia din trecut cu suferinţa la ordinea zilei 2:!.

Dar să nu ne facem iluzii. Femeia aceasta evlavioasă din Merviel, cu bagajul ei de rugăciuni spuse cu rîvnă, nu reprezintă, faţă de populaţia ţărănească din comitatul Foix, decît avangarda unei avangarde. Văzută din exterior, practica banală se măsoară după cîteva gesturi revelatoare : semnul crucii făcut deasupra mesei sau a alimentelor, şi deasupra patului, înainte de a mînca sau de a se culca, rostirea unui Pater, sau chiar a unui Ave Măria „şi a altor rugăciuni" ; mătănii făcute în biserică ; împărtăşania la Paşti ; postul pe care, persoanele cele mai zeloase îl ţin, nu numai înainte de Paşti, dar şi în ajunul sărbătorii unor Apostoli, şi la începutul fiecărui anotimp y>.

Tipic pentru ţăranul mijlociu şi pentru cei ce se tîrăsc în urma credinţei mi se pare Pierre Sabatier, ţesător din satul Varilhes. „Bagajul" lui se mărgineşte la cîteva adevăruri prime ale dogmei catolice şi la cîteva practici foarte exterioare ; el le îndeplineşte de altfel cu multă osteneală şi foarte conştiincios. Pierre Sabatier crede în virtutea salvatoare a spovedaniei ante mortem, însoţită de căinţă : este numitorul co-mun, fundamental, al oricărei credinţe din comutatul Foix din vremea aceea. I s-a întîmplat "esigur lui Pierre, într-o zi cînd era beat, să afirme cu gravitate că tot ce se clntn şi se spu203

ne la slujbă este o „prostie" ! (Va răspunde însă, ca să se apere, că, în ziua aceea, ţăranii dansau în biserică).

îl putem totuşi crede pe Pierre Sabatier cînd declară, cu mîna pe inimă, că, în ciuda atacu rilor sale îndreptate împotriva lăcomiei preo-.

ţilor, acuzaţi de el că nu fac slujba decît pen tru darurile ce li se trag de aici, a recunoscuţi întotdeauna adevărul sfintelor Taine ale Bise-s ricii şi ale credinţei catolice (pe care, fără în- '■■ doială, n-o cunoştea cum trebuie). 4

Pierre Sabatier vrea să arate, o dată pentru " totdeauna, cît de mult practica lui se apropie de „tipul ideal" al creştinului de mijloc . .. sau de ideea pe care şi-o face poporul despre aceasta. Sînt un bun creştin, catolic şi credincios, declară el; plătesc dijmele şi dările, dau de pomană sărmanilor lui Cristos, jac pelerinaje ca un bun creştin ce sînt; m-am dus cu nevasta mea, anul trecut, la Fecioara din Montserrat; iar anul acesta, tot cu nevasta mea, la Sfîntul lacob din Compostella 2:>.

Ţesătorul din Varilhes, mai puţin cucernic în această privinţă decît va fi cîndva Ioana d'Arc, îşi sprijină deci definiţia, culturală şi personală, despre bunul creştin, pe practici în primul rînd exterioare, mai ales pe fapte bune (ofrande, dijme, pelerinaje etc). Rugăciunea fervентă şi reactualizarea patimilor lui Cristos, aşa cum le evoca ţăranca Garaudy, constituie pentru el un ideal inaccesibil, chiar necunoscut 2li.

Să vedem acum care este modelul la Mon-taiiîou şi în Sabarthes, cel al ţărancei Garaudy, sau cel al lui Sabatier ? Nici unul nici altul, fără îndoială. Insă el va fi mai aproape de altul decît de unul. .. . Mai aproape de faptele bune (săvîrşite de altfel fără convingere), decît de rugăciuni (bolborosite cu şi mai mare lipsă de convingere). Devotiunea faţă de Fiul lui Dumnezeu şi de patimile lui, printre aceia dintre ţăranii montalionezi sau sabarthesieni care erau, întîmplător sau permanent, credincioşii Bise204

ricii de Ta Roma, se putea ridica pînă la nivelul simplei proclamaţii conceptuale, de altfel, prost digerată (a se vedea cazul, pomenit mai înainte, Raymondei Testaniere). Nu se manifesta, totuşi, printr-un dezmăţ de rugăciune eristică, ce ar putea fi comparat cu cel preconizat de bătrîna Garaudy. în materie de rugăciuni adresate lui Dumnezeu (las de o parte problema devoţiunii faţă de Fecioară, adică a rugăciunii Ave Măria, asupra căreia voi reveni), ţăranii noştri, în satul cu cruci galbene, cunosc mai ales Pater noster. Adesea, aceasta este singura rugăciune pe care o ştiu şi o spun'-'. insă rugăciunea aceasta nu are nimic „eristic" de vreme ce se adresează Tatălui cel Veşnic ...

Crezul, trinitar, care face mult loc Fiului, este învăţat la Biserică de preoţii din Sabarthes (am exjjus Crezul, în limba vulgară, la slujba de duminică, punct cu punct, spune Amiel de Rieux, vicarul din Unac [III, &]). Acest rezumat al doctrinei nu pare totuşi prea familiar cultivatorilor şi păstorilor noştri : trebuie să fii Arnaud de Savignan, tăietor de piatră foarte cultivat, ba chiar eterodox, din Tarascon-sur-Ariege, ca să fii la curent cu Credo, cu Pater, cu Ave Măria şi cu cei şapte Psalmi (I, 164).

în orice caz, sînt numeroase referinţe care dovedesc, în mod hotărît, că oamenii din Mon-taillou cunosc, cel puţin din auzite, existenţa şi probabil textul (latin) rugăciunii Pater noster, dar cunoştinţele lor nu prea merg mai departe.

Preoţii care primesc spovedania impun ţăranilor, ca penitenţă, recitarea rugăciunii Pater noster. Orăşenilor, mai cultivaţi, cea a rugăciunilor Pater, Ave Măria şi Miserere (II, iii; III, 36).

Minuscula elită, vag latinistă, din satul acela mic, înţelege, fără îndoială, sensul lui Pater. Dar ceilalţi ? Pentru masa de montalionezi şi sabarthezieni, Pater se defineşte mai ales ca °_ rugăciune spusă de preot în biserică, valabilă pentru partizanii tuturor credinţelor : ade205

vârâţii catolici romani, simpatizanţii ereziei, credincioşi catari şi parfaits. Credincioşii de rînd ai Bisericii oficiale ştiu oare să spună Tatăl Nostru ? In multe cazuri, este destul de probabil (a se vedea, în această privinţă, exem plul penitenţilor după spovedanie). Cei ce se dedau la acest exerciţiu pot, din acel moment, să ajungă la o relaţie cu divinitatea, în cali tatea lor de oameni ce se roagă : relaţia aceasta, în majoritatea cazurilor, este mai curînd repe titivă decît meditativă. îl Să nu uităm că, în Sabarthes, influenţa or-?| dinelor de călugări cerşetori este mai slabă' f decît în ţinutul din vale. Obiceiul rugăciunilor "> f intense, frecvente şi fervente, nu se prea întîlneşte deci în mediile propriu-zis catolice din partea de sus a ţinutului Foix. Este întîlnit mai mult printre ereticii puri din această regi une, în special, sau exclusiv, printre parfaits : Belibaste se scoală de şase ori pe noapte, în izmene, ca să spună rugăciuni scurte şi fier binţi ; vecinii lui de pat, în cine ştie ce han supraaglomerat, îl culcă la marginea saltelei, ca să nu fie treziţi de el cînd se dă jos ca să se aşeze în genunchi. Ei nu au de gînd să-1 imite pe omul cel sfînt : apucăturile lui cucernice nu sînt molipsitoare. Belibaste, de altfel, nu le cere credincioşilor lui să-i urmeze pilda. Dim potrivă ! Le porunceşte să nu se roage ! De oarece gura lor, spurcată ca şi viaţa pe care o duc, ar mînji cuvintele rugăciunii. Cum zice foarte bine Pierre Maury, nimeni mi trebuie să spună Pater Noster, în afară de ereticii-parfaits care merg pe calea cea adevărată. Noi cei lalţi, cînd spunem Pater Noster, păcătuim de moarte, deoarece noi nu mergem pe calea cea dreaptă : ni se întîmplă, într-adevăr, să mîncăm, carne şi să ne culcăm cu femei (II, 37).

Belibaste îşi arogase aşadar monopolul rugăciunii Pater Noster2S, întocmai ca Statul modern care va monopoliza sarea sau tutunul. Ţăranii din Sabarthes, în tradiţia lor anterioară de catolicism cuminte, nu aveau obiceiul ru206

găciunilor lungi, fervente şi solid meditate. îl vor avea cu atît mai puţin, cînd vor deveni credincioşi albigenzi, în versiune Belibaste ! Dintr-o dată, sînt incitaţi să nu se mai roage cîtusi de puţin, în numele unui perfecţionism ,.catar" care, din cîţiva face îngeri, şi din cei mai mulţi nişte dobitoace -!1.

Cu toate acestea, relaţia cu Cristos nu este absentă, la Montaillou ;

departe de aşa ceva. Atîta doar, că ea se operează destul de rar în mod direct, prin rugăciune în sensul tare al cuvîntului ; si mult mai mult în mod indirect, prin schimbul şi recunoaşterea unor semne cotidiene sau familiare : crucea, bineînţeles. Guillaume Maury, de exemplu (fratele lui Pierre), cafarizează mai mult sau mai puţin, ca toată familia lui ; nu are nimic dintr-un catolic ortodox. Vrea să facă, totuşi, un denunţ important ? Mai ales împotriva preotului Clergue, pe care-1 acuză că a dat un ajutor în cereale ereticilor... Ca să-şi sprijine mai bine această acuzaţie veninoasă (şi adevărată), jură pe cruce (II, 173), în castelul din Montaillou, unde este înmormîntat împreună cu alţi oameni din sat, la 15 august, 1308. Fraţii Maurs nu sînt nici ei catolici 100% ; cu toate acestea, nu uită să facă semnul crucii asupra mîncării, înainte de a se apuca s-o mănînce3". Pierre Maury însuşi s-a putut bălăci în erezie : are însă obiceiul să facă semnul crucii, pe care îl săvîrşeşte integral, gest şi cuvinte (în nomine jjatris et jilii etc). Păstorul cel bun se închină aşadar cînd intră în biserică, îneît Pierre Authie, şocat, îi propune în loc un gest de batjocură, care nu seamănă cu semnul crucii decît în aparenţă : vara, Pierre, poţi (pretex-tînd că te închini) să-ţi aperi faţa de muşte; făcînd gestul, poţi spune: aceasta este fruntea şi aceasta este barba, aceasta este o ureche Şi aceasta cealaltăSi. La Montaillou, cizmarul catar Arnauld Vital este obligat să~şi arate nemulţumirea faţă de respectul pe care băşti207 . .

naşii, în ciuda desprinderii lor parţiale de credinţa catolică, 51 au faţă de cruce : mi face nici doi bani, este semnul lui Dumnezeu cel neadevărat, spune ci către Vuissane Testaniere, care nu-i acceptă decît pe jumătate cuvintele (I, 457). Belibaste însuşi spumegă de furie văzînd crucile de lemn cu care este presărat peisajul (dacă aş putea, spune omul cel sfînt32, le-aş fărîma cu securea; aş face focul cu ele şi aş pune oala la fiert). Crucile galbene de c'tofă, simple sau duble, au sarcina de a aminti montalionezilor amestecaţi în erezie, şi p2 care temniţa i-a cruţat totuşi, de care parte este adevărata credinţă : Registrul lui Jac-ques Fournier 33 cuprinde, în total, 48 de condamnări la temniţă şi 25, mai blînde, la crucile galbene (din aceste 25, 17 reprezintă uşurarea pedepsei, după condamnarea mai întîi la temniţă). La Montaillou, am înregistrat şapte purtători sau purtătoare de cruci galbene, care nu au scăpat de temniţă decît pentru a se expune batjocurii, chiar infamiei, imbecililor sau sectanţilor Catolicismului. Obligaţia de a purta crucea galbenă, întocmai ca aceea de a purta, mai tîrziu, steaua galbenă, poate fi un calvar psihologic pentru purtător, silit să facă adevărate acrobaţii ca să le ascundă : în zilele de sărbătoare, spune Arnaud ,, de Savignan, tăietor de piatră eterodox din |ţ Tarascon 3'\ port crucile galbene, la vedere, pe ■ vhaina de deasupra; însă, în celelalte zile, mai cînd lucrez, nu port crucile, deoarece în tunică sau în cămaşă. Cînd mă întorc \, de la lucru, îmbrac haina de pe deasupra şi j port,

aşadar, crucile; uneori, totuşi, le port -în aşa fel ca să nu se "cadă; alteori, merg prin ; Tarascon fără să port crucile, deoarece sînt - îmbrăcat cu tunica...

> Din stofă sau din lemn, represivă sau exem!■ piară, crucea, în Sabarthes, face parte din

v- peisajul mental şi fizic. Cruciada de peste
mări, în conversaţiile plebee, nu mai esic, 208

desigur, în acest mic ţinut, deeît un subiect de glume anticlericale, sau de predici caraghioase 35 ; insă omagiul liber, comercial sau c'onstrins, la spînzurătoarea lui Cristos, apare mai peste tot... Forma cea mai exterioară şi cea mai vulgarizată a acestui omagiu coincide cu iarmarocul regional de la Ax-les-Thermes, ţinut în ziua de înălţarea Crucii;iU.

Simbolic, crucea se înalţă deasupra iarmarocului de oi ; însă, foarte adesea, ea este un instrument cvasivid, pe care nu se zăreşte Cel răstignit. Spînzurătoarea îşi aşteaptă spînzu-ratul. Meditaţia macabră despre supiiciul crucii nu poate îi făcută, la Sabarthes, deocamdată, decît de o minoritate de cucernici, sprijiniţi de la distanţă de călugării cerşetori.

Adevărul este că Isus, numit adesea „Dumnezeu" in general, este prezent, în Sabarthes, în alt fel, mult mai pertinent, datorită Euharistiei, „împărtăşania de la altar", „trupul Domnului" sau „trupul lui Cristos"3? (cum se spune la Montaillou, într-un stil ironic sau respectuos, după cum eşti pentru sau contra), este un personaj familiar în biserica parohială ; se trage clopotul cel mare, în clipa ridicării ostiei, în timp ce oamenii, în biserică, îngenunchează, trăgîndu-şi gluga peste faţă (III, 60 ; 235). Personaj familiar şi pe drumul de ţară (sau pe drumul care nu există...), unde poate fi întîlnit preotul ducîndu-se să-1 împărtăşească pe un muribund. în acest domeniu, pietatea euharistică din secolul al XHI-lea, atît de victorioasă în Occident, reuşise aproape să se urce pînă în ţinutul i\Allon, pînă la cei 1300 de metri înălţime, pe care alte elemente ale civilizaţiei din ţinutul din vale nu-i atinseseră. Ca rit de trecere, mai puţin organizată, desigur, şi mai puţin importantă decît va fi mai tîrziu 38, prima comuniune, în comitatul Foix, era făcută de tineri cu l înainte de împlinirea vîrstei de optspre

?,ece ani ; în schimb, ea nu intervenea decît la această vîrstă tardivă, in unele regiuni, iftai ales în Aude, mai întirziate din acest... puncL de vedere decit regiunea noastră (1^.-tio). După aceea, în Sabarthes, în timpul tine-' reţii şi ai vîrstei adulte, oamenii se împărtăşeau o dată sau de mai multe ori pe an. Mărturia făcută de Gaillarde Ros, cucernică delatoare, domiciliată la Ornolac, este destul de limpede în ceea ce priveşte obiceiul în Sabat'--,'* thes (I, 192). Vorbind despre Guillaume Aus-, ta'tz, bai/le la Ornolac, ţăran bogat, fost camă- ' tar, iiber-cugetător în satul său, ea declam : stau de doisprezece ani în Ornolac şi nu l-am' văzut niciodată pe Guillaume Austatz împăr-tăşindu-

se ! Nici măcar în timpul bolilor. Nici de sărbători. In astfel de momente, ocimenit' au totuşi obiceiul să se împărtăşească. Iar dacă Guillaume ar fi făcut-o, aş fi aflat eu. Gin-diii-vă şi dumneavoastră : l-am văzut adesea inirlnd la biserică. Şi nu uitaţi că s'int sora soacrei lui...

Acest denunţ pornit din familia 30 prin alianţă este destul de limpede. Cu excepţia non-conformiştilor (care, de altfel, sînt numeroşi, în categoria proeretică, Ia Montaillou), în Sabarthes sînt cunoscute două tipuri de contact popular cu euharistia : mai întîi, lumea se împărtăşea o dată sau de mai multe ori pe an : o dată, desigur, cu prilejul Paştilor (al căror „ciclu", înţeles în sens larg de la Florii pînă la înălţare, era mult sărbătorit pe valea superioară a rîului Ariegew) ; şi alteori, eventual, cu prilejul unor sărbători nepascale, sau nu strict pascale, legate şi unele şi altele de Cristos, de Sfîntul Duh, de sfinţi şi de morţi. Din acest punct de vedere, numărul de patru împărtăşanii pe an, la Paşti, la Rusalii, de Sărbătoarea Tuturor Sfinţilor şi de Crăciun, impuse ca penitenţă lui Aude Faure, nevrozata din pricina ostiei, poate fi considerat ca un maximum41. Nu poate fi vorba, bineînţeles, de împărtăşanie frecventă. în al



doilea ri'nd, exista o împărtăşanie de tip termina J sau chiar alarmant, pe care individul o primea în ajutorul presupusei lui morţi, iar mulţimea, poate, în perioadele de epidemie''-'. La Montaillou, fracţiunea catarizantă cea mai hotărîtă a populaţiei locale se abţinea probabil să se prezinte la Masa sfîntă ; se foloseau de complicitatea preotului, însă această fracţiune foarte dură nu constituia, fără îndoială, decît o minoritate în sat, chiar dacă majoritatea, în unele momente — prin 1300—1807 — a putut fi considerată că are simpatii pentru eretici /i:1. Credincioşii eretici, de altfel, nu se dădeau îndărăt să practice, la nevoie, un simulacru de, împărtăşanie, din pură prudenţă, deoarece, cum spune Belibaste, de vreme ce nu crezi că pîinea sfîntă există într-adevăr, nun-cînd o prăjiturică nu ţi se va întâmpla nimic rău (II, 55). Prin alte părţi, liber-cugetătorii, spiritele îndrăzneţe, atît de numeroase în rîn-uul ţărănimii din Sabarthes, şi persoanele socotite deviante, de pildă, în vremea aceea, homosexualii, puteau rămîne doisprezece ani fără să se împărtăşească de Paşti (III, 46). Refuzul împărtăşaniei terminale, în sfîrşit, constituia unul din momentele cele mai dramatice ale agoniei cultivatorului montalionez, în endura, cînd nu se voia mîntuit decît de Oamenii cei buni : muribundul sau muribunda se străduia atunci să-1 dea afară pe preotul aflat supranu-merar la căpătîiul lui, şi îl numea diavol sau, şi mai rău, ţăran sau ţărănoi (I, 462). Aceste situaţii de blasfemie şi puzderia de glume ca-tare sau, pur şi simplu, populare (I, 214—215 şi passim), pe seama Euharistiei, defăimată ca o „felie de nap", nu făceau decît să sublinieze mai bine locul important pe care, în ciuda alergiilor şi a respingerilor, sfinţirea pîinii izbutise să-1 ocupe printre

sacralităţile mun-tene, atît de îndărătnice de altfel şi care suferiseră de multe ori transformări gotice şi franciscane, determinate de Biserica catolică sau de vreunul din sectoarele ei...

211

Tipică pentru respectul acesta într-adevăr privilegiat faţă de trupul lui Cristos este ati- = tudinea lui Raymond de Laburat, ţăran sabar-thesian, pe cît de anticlerical pe atît de potrivnic dijmei : i-ar plăcea să vadă, spune el, tot clerul, de la papă pînă la preoţii de rînd, pornind în Cruciadă ; sarazinii i-ar înghiţi dintr-o-dată. I-ar plăcea şi mai mult să vadă bisericile dărîmate pînă-n temelii. în felul acesta (adaugă Raymond, mîndru de ideea lui), cînd li-turghia se va face pe cîmp, ţăranii care, asemenea lui, sînt excomunicaţi, alungaţi din sanctuare, ar putea avea imensa bucurie să vadă în mijlocul cîmpului trupul divinului lor stă-pîn (II, 311). Mai euharistie decît acest grevist împotriva dijmei, în toată rusticitatea lui, nu poate fi cineva !

Trebuie să spunem că propaganda în favoarea ostiei se sprijinea pe toate resursele mentalităţii locale, inclusiv pe acelea care derivă din folclorul cel mai recent. La Merviel, la porţile ţinutului Sabarthes, tărăncile îşi povestesc unele altora anecdotele înălţătoare pe care le adunase laolaltă autorul Legendei aurite 4i; O femeie, povesteşte Ermengarde Garaudy nepoatei sale Aude Faure, a copt o plăcintă pe care un preot a sfinţit-o apoi în altar. Văzînd acest lucru, femeia a izbucnit în rîs :

— „Se pare că plăcinta coaptă de mine s-a transformat în trupul lui Cristos. Îmi vine să rid."

A vrut totuşi să se împărtăşească. Atunci, preotul l-a rugat pe Dumnezeu să facă un miracol : într-adevăr, cînd preotul i-a dat femeii împărtăşania, plăcinta-ostie parcă era un deget de copil, iar vinul sfinţit, în potir, era ca sîngele închegat. Femeia este înspăimîn-tată... S-a împărtăşit cu şi mai multă smerenie.

Cele spuse de noi în legătură cu neîncrederea montalioneză faţă de o Euharistie, totuşi omniprezentă, se potrivesc, mutatis mutandis, 212

şi pentru liturghie,' în timpul căreia este consacrat trupul lui Cristos. Pentru acest aspect, se impune comparaţia cu ancheta episcopală care va fi realizată în 1404, în dieceza Narbon-ne 4\ foarte apropiată de comitatul Foix. La data aceea, într-o vreme de totală extincţie a catarismului, asistenţa la slujba de duminică va fi practic unanimă în parohiile rurale ale ţinutului Narbonnais (vor trebui totuşi exceptaţi de la această unanimitate la slujba bisericească de duminică, din 1404, cîţiva vînători fanatici de mierle, fazani sau veveriţe : cînd este timpul acestui vînat, ei vor prefera să-şi întindă laţurile mai curînd decît să-şi facă datoria duminicală). Afluenţa record la slujbe va fi

caracteristică, prin 1400, pentru un ţinut decata-rizat. Avea oare vreun echivalent în satul nostru contestatar din anii 1300-1320 /l(i ?

Să spunem mai întîi că slujba, în Sabarthes si chiar şi la Montaillou, avea un rol esenţial. Erau excluşi de la ea, ca să servească drept pildă, excomunicaţii pentru refuzul de a da dijma, foarte numeroşi în valea superioară a rî-ului Ariege (II, 311). înălţată astfel în demnitate, epurată, liturghia avea, oricum, o valoare ca practică maşinală, eventual represivă ; şi, bineînţeles, ca adunare comunitară sau sociologică (a se vedea supra, cap. XVII). Cu acest prilej erau disciplinaţi, între epistolă şi evanghelie, foştii eretici, condamnaţi la penitenţe /j' ; iar lumea venea, la sărbători, cu hainele lor cele mai bune, femeile cu „bliaud", bărbaţii cu „manteau" (II, 440 : I, 338).

Cu toate acestea, lumea nu se sfia sărute să se ducă la slujbă. Măcar din cînd în cjînd, în duminicile obişmiite. Ca dovadă : prajeiica relaxată a Beatricei de Planissoles, simpatizantă a ereziei în parohia crucilor galbene. Cînd a coborît în ţinutul de jos, unde normele legate de slujbă erau mai severe decît la Montaillou, nimfa din Sabarthes a fost mirată că vicarul din noua ei parohie a mustrat-o ; acesta a trebuit să-i poruncească ex-castelanei să se ducă



mai regulat la biserică, să-şi facă datoria de adevărată catolică 'iS. In general, faptul că într-un sat substanţial ca Unac, în Sabarthes, slujba dintr-o duminică oarecare nu adună decît vreo cincizeci de persoane pare să indice un anumit absenteism, care nu-i scandaliza pe băştinaşi 10.

Pe scurt : în ciuda omagiului maşinal care i se aducea la slujbă, repetare a sfîntului său .sacrificiu, în ciuda anumitor performanţe legate de cruce şi mai ales de Euharistie, Isus şi patimile lui nu fac obiectul unui cult fervent, şi nici al unei identificări eristice : în Sabarthes, şi a fortiori în Montaillou.

Această relativă răceală trebuie oare să ne mire ? Cu siguranţă că nu : închinarea la Cris-tos, din Evul Mediu înfloritor, şi cea, mult mai frenetică, din Evul Mediu tîrziu, vor fi întotdeauna practicile unei elite, chiar dacă aceasta este foarte numeroasă, sau chiar masivă în vremurile de panică. Din această elită minoritară, şi din această mulţime creştinată în mod special, mai curînd urbană decît rurală, muntenii noştri, oricum, nu prea fac parte. Nici nu vor face. în piivinţa aceasta, putem merge mai adine : dragostea faţă de persoana divină, ca atare, este aproape necunoscută şi prost practicată în părţile muntoase ale comitatului Foix. Pot fi întîlniţi cîţiva „iubitori" de genul acesta, bineînţeles, Bernard Franca fiind unul dintre ei (1, 352). Ţăran din Sabarthes, însă atît de cultivat faţă de ignoranţii din satul lui... Omul acesta este cleric, semilatinist, gînditor îndrăzneţ, şi de o mare sensibilitate ; el are curajul să-şi amintească, în biserica parohială, că dragostea este temeiul oricăror fapte bune ; şi le arată consătenilor săi că numai pomenile date, cum spune el, din

dragoste, nu din teamă, sînt valabile. Prin urmare, continuă cutezătorul nostru, jos cu testamentele făcute în favoarea persoanelor sărace, dictate de frica de moartea apropiată ! însă Franca este una din rarele persoane care evocă astfel, printr-o aluzie des 2U

tul de rapidă, dragostea creştinească faţă de Divinitate, pornită de la pilda şi de la învăţătura Mântuitorului •'"". Pierre Authie, în schimb, va exalta şi mai mult dragostea reciprocă a membrilor sectei sale, care se vor iubi ca fraţii, ca taţii, ca mamele, ca surorile odată ce vor fi primiţi în paradis 57. Idealul uman al mîntuirii, apare, încă o dată, în primul plan.

NOTE

Jean Delumeau, 1971, pp. 240—250 şi passim ; v. şi capitolul intitulat „The magic of the medieval church", în Thomas, 1971 ; R. Redfield şi A. Villa Rojas, 1962 ; şi contribuţia lui A. Dupront, la voi. II, de J. Le Goff şi P. Nora, Faire de l'histoîre, Paris, Gallimard, 1974.

Â. Dupront, în La France (Pleiade), a reacţionat foarte bine împotriva unei interpretări prea „magice" a reli giei ţărăneşti.

Despre „rogations", procesiuni, pe cîmp, practi cate adesea, în epoca medievală (şi mai tîrziu), pentru obţinerea unor recolte bune, v. Mollat, C. D. U., 1962, p. 88. V. şi (printre alţii) Belmont, p. 88 (care folo seşte, bineînţeles, dosarele lui Van Gennep). Abţinerea celor din Montaillou şi Sabarthes este cu atît mai re marcabilă dacă ţinem seama de faptul că aceste „ro gations" erau totuşi, în teorie, nişte sărbători obliga torii în diecezele occitane (v. prescripţiile conciliului de la Toulouse, în 1229, în Hefele, Histoire des conciles, voi. V-2, p. 1500).

.'î. III, 51 (Bcdeilhac se află pe valea superioară a nului Ariege). V. şi II, 362 (declaraţie analoagă a unui ţăran din Ascou). V. şi I, 283, şi III, 51, 347, şi passim, în legătură cu controversele, care sînt, de altfel, mai curînd catare decît catolico, privitoare la problema celui ce face „să înflorească şi să rodească pămîntul"' : Dumnezeu, natura, sau diavolul ?

4. II. 39, 40, 41. Este de altfel normal ca divinaţia să aibă avantaje din pseudo-descifrarea unei scrieri misterioase (araba), necunoscută populaţiilor noastpe. inclusiv în ceea ce priveşte mica elită a alfabetizaţilor.

Ş. V. infra, cap. XXI.

6. ln ceea ce rămîne din folclorul de la Montaillou (anchetă orală, 1974), amintirile relative la rolul magie al preotului joacă un rol important : preotul este "riunizat împotriva nenorocirilor : el poate alunga Knndina, zvîrlind împotriva ei un cuţit, şi astfel s-o



împingă înspre un teritoriu, numit în ironie Plan de Rien, foarte

îndepărtat de satul nostru.

I, 337. Tot astfel, otrăvitoarea şi cel ce se ocupa cu anticoncepţionalele în sat folosesc mai mult ierbu rile sau produsele chimice (eficace sau nu, dar nu despre aceasta este vorba) decît incantaţiile (II, 56, 57, „otravă" ; şi supra, cap. X).

K. Thomas, 1971.

lnfra, cap. XXI.

V. în această privinţă luorările lui J. Goody (injra, Bibliografie).

Parafrazez aici o formulă a lui L. Febvre.

12. V. în privinţa lui Jean Maury, II, 463 şi II, 482— 483.

13. II, 38—39. Se va reţine că Pierre Maury, fatalist în ceea ce priveşte soarta lui pe pămint, este convins în schimb, de utilitatea rugăciunilor celorlalţi în ve derea mîntuirii sale pe lumea cealaltă. Mai ales utili tatea rugăciunilor pornite de la sufletele mîntuite.

V. şi, ca mărturie a acestei stări de spirit „salutiste" la catolicii din Montaillou, atenţia pasionată cu oare Raymonde Belot, văduvă după Arnaud Lizier, hrănită într-un catolicism de şoc, o ascultă pe Guillemette „Benete" care îi arată în ce fel un parjait salvează sufletele (III, 68, 69).

I, 457. V. şi un text destul de asemănător (cu aceeaşi confundare a lui Cristos cu Dumnezeu Tatăl), citat în concluzia noastră, infra, cap. XXVIII.

I, 461. In legătură cu acest text, şi de la I, 147 („luminarea în c..." : v. supra), trebuie să spunem ca anusul şi excrementul sînt net opuse Mîntuirii cereşti.

Excrementul este demonic : oamenii se duc să defecheze în beauces sau baux (prăpăstii) : III, 263 ; (v. şi II, 386). Demonii vizitează aceste beauces, în care aruncă strigoii (I, 447 ; v. şi II, 68).

E. Delaruelle, in J. Le Goff, 1968, p. 152.

E. Delaruelle, ibid.

G. Duby, Fondernents d'un nouvcl humanisme..., 108.

Numeroşi istorici s-au referit la această alune care a sensibilităţii ; v. de ex. Delaruelle, in Le Goff, p. 150 ; Duby, Humanisme, op. cit, pp. 108, 115 ; Schnurer, voi. II, p. 745, şi voi. III (tema lui Cristospelican) ; Fliche şi Martin, Histoire de l'Eglise, voi. IX, p. 356 ; voi. X, p. 190 (sfîntul Francisc şi suferinţele lui Cristos) şi p. 399 ; voi. XIV-2, pp. 614, 755 (Golgota), şi p. 777 ; Mollat, C. D.U., anul 1962, fasc. I, pp. 40, 86, 67, 71, 73 ; Rapp, p. 6, 145—149, 301 ; Chelini, pp, 224, 262, 317—318, 468—470 ; Dupront, France et Frangais, p. 461 si p. 494 ; Latreille, pp. 132, 136, 137.

La Montaillou, un Crist de lemn, încununat cu spini, datînd din secolul al XV-lea, domină tragic, din acea vreme, altarul bisericii parohiale.

A, Dupront, in La France-, p. 494.

Referinţa la aceste instrumente va deveni unul din locurile comune în Evul Mediu tîrziu. V. de ex.

Miroir de la Mort de Georges Chastelain (LXII, versu rile 1—2) ; v. şi, cu puţin posterioare epocii noastre, baladele despre înjurături ale lui Eustache Deschamps (1346—1406) (cele două referinţe mi-au fost date iniţial de C. Martineau).

lbid. Devoţiunea faţă de Cristos răstignit poate fi percepută şi la un cvasicitadin, relativ evoluat, cum este Arnaud Sicre (II, 37).

III, 57 (a contrario...).

I, 145. Aceste localizări de pelerinaje iberice co respund zonei peninsulare pe care nu ocupaseră, sau nu o ocupaseră multă vreme, sarazinii : aşadar, o veche frontieră de catolicitate ; şi nou indiciu despre rolul capital al Spaniei catalane (şi galitiene) la orizon tul cultural şi economic al montalionezilor noştri.

A se compara G. şi A. Duby, Les Proces de Jeanne d'Arc, N. R. F., „Archives", 1973, p. 29 ; şi Jean Chelini, Histoire religieuse de l'Occident me dieval, Paris, A. Collin, coli. U, 1968, p. 455 ; pentru perioada anterioară (secolele XII—XIII), o prezentare a practicii populare în Fliche, voi. 9, pp. 353—354 (predica, spovedania ; împărtăşanie nu prea frecventă ; participare la slujbă ; folosirea luminărilor, şi a pele rinajelor la Sfîntul Iacob, la Chartres şi la Puys).

Pare destul de bine stabilit faptul că ţăranii se roagă personal, chiar dacă n-o fac decît destul de sumar. Sînt invitaţi la aceasta de clopotele bisericii.

Clopotele sînt bune, spune de pildă ciobanul Guillaume Maurs din Montaillou, de vreme ce îi îndeamnă pe oameni să facă rugăciuni (II, 178). Atestate la Montaillou încă din 1300—1320, clopotele 'şi-au făcut apariţia aici, se pare, mult mai devreme decît în alte regiuni meridionale, unde unele sate nu le vor avea decît în a doua treime a secolului al XV-lea (Fliche, 14-2, p. 732). La Montaillou şi în satele din Sabarthes, clopotele sînt trase pentru ridicarea ostiei (III, 60), şi pentru înmormântări (supra, cap. XIV etc. : Guillemette Belot) şi fără îndoială, şi în alte împrejurări.

Pentru ereticii înrăiţi, zgomotul clopotelor nu evocă decît sunetul unui corn cu care sînt adunate vitele.

„Sună din corn", spune Belibaste, cînd aude clopotele (UI, 235).

Despre întoarcerea la Pater, pe care o face Belibaste, în spiritul catarismului ortodox, v. II, 53.

Despre Pater, v. : II, 13, 27, 33, 37 şi 123 ; II, 502, 3"4; ni, 107. Despre cuvîntările lui Belibaste, v. II, 33 Şi 37 ; III, 196.

3o- II, 181. Alte personaje, într-un mediu social care yoate fi maj jnai^ fac semnui crucii pe masă sau pe

pat, înainte de a le folosi (III, 57). Cine nu-1 face poate deveni chiar suspect.

II, 284 şi 422 ; v. şi II, 53. Vara este- evident ano timpul muştelor.

II, 53; II, 410. V. de exemplu crucea de la Bouan (Bouan, sat din actualul departament Ariege) : II, 121.

„Tabla de materii a depoziţiilor", întocmită de J. Duvernoy, la sfîrşitul volumelor I, II şi III.

II, 440. Ironia împotriva crucilor galbene este deosebit de puternică în Spania (II, 454), unde sînt mai puţin văzute decît pe valea superioară a rîului Ariege.

V. de exemplu II, 324—325.

ligions, voi. 2, p. 842.

II, 477—478. V. şi II, 363. Despre vechimea devo ţiunii faţă de cruce, cf. J. Le Goff, in Histoire des reI, 214, 215, 216 : se va nota că ţăranii de rînd vorbesc, în legătură cu prezenţa reală a lui Dumnezeu Fiul în Euharistie, despre „Dumnezeu" sau despre „trupul Domnului'", în vreme ce Beatrice, nobilă şi mai cultivată, vorbeşte despre „trupul lui Cristos".

Confundarea lui Cristos, în special, cu Dumnezeu, în general, este frecventă printre ţăranii din Sabarthes, şi am semnalat-o în diferite rînduri.

Philippe Aries, L'etifant..., ed. 1973, pp. 131—133.

Prima comuniune, începînd cu secolul al XVII-lea jansenist, va căpăta evident o importanţă pe care na o avea în secolele precedente. Mărturia depusă de Aude Faure (II, 83) arată totuşi că, la epoca pe care o avem în vedere, ea nu constituie, în comitatul Foix şi în Languedoe, nicidecum un eveniment derizoriu.

Delaţiunea astfel formulată împotriva lui Guillaume Austatz este poate exagerat de răuvoitoare.

Alazaîs Munier, din Ornolac, declară că 1-a văzut pe acest Guillaume „primind trupul Domnului" (I, 194).

Euharistia de trei ori pe an, la Crăciun, la Paşti şi la înălţare : III, 7 ia 10, şi cu deosebire III, 9 ; luminare pascală monstruoasă (II, 312).

41. II, 104. A se compara ceea ce putem ghici astfel despre o practică a comuniunii (montalioneze, sabarthe-sione sau fuxeene), cu prescripţiile teoretice ale sinoadelor diecezene din Languedoc, în secolul al XIII-lea : „credincioşii ar trebui să se împărtăşească o dată pe an, la Paşti şi la Rusalii (provincia Arles). V. în legătură cu aceasta R. Foreville (Cahiers de Fanjeaux, 6, 1971, p. 141). Pe de altă parte, conciliu] din Albi, în 1254, prescria credincioşilor să primească Euharistia de trei ori pe an, la Crăciun, la Paşti şi la Rusalii (Mansi, Sacrorum concilierum... collectio, t. 23, p. 830 sq. Aceeaşi

prescripţie este făcută, cu un sfert de secol mai devreme, la conciliul de la Toulouse, 213

cnre coincidea cu recucerirea anticatară, în 1299 <C J. Hefele, Histoire des conciles, 1913, voi. 5—2, . p. 1498).

O femeie profită de trecerea unui preot pe la patul unui bolnav ca să se împărtăşească şi ea (II, 100).

Supra, cap. II.

II, 84. Am condensat, din motive editoriale, tex tul original. Despre importanţa Legendei aurite, ca element şi ca simptom al mentalităţilor religioase şi chiar folclorice, începînd cu secolul al XlII-lea, v. de exemplu Happ, p. 139 ; Chelini, p. 3J8 ; Duby (Humanisme), p. 107 ; Thomas, 1971, p. 26 ; Fiiche, voi. 10, p. 397; Mollat, C. D. U., 1962, fasc. 1, p. 46, 107, şi passim.

Chomsl, 1957.

Se înţelege de la sine, desigur, că în conciiiilc regionale se prescria asistenţa obligatorie la slujba de duminică (Mansi, ed. 1779, t. 23, p. 830 sq., în legă tură cu conciliul de la Albi, în 1254).

II, 440. V. de asemenea, în legătură eu Guillaume Fort : I, 453.

I. 21-1—215 ; despre problemele generale legate de participarea la slujbă, în perioada pe care o avem în vedere, v., de ex.,' Mollat, C. D. U„ 1965, fasc. I, p. 65 : şi mai ales Mansi, op. cit., t. 23, p. 830 sq.

III, 9. Un text (nu prea limpede) sugerează că, într-o parohie rurală din Sabarthes, aproximativ jumătate din oameni („ţărani de rînd") asistă regulat la slujba duminicală (II, 367).

Despre problema generală a dragostei creştine şi a dispoziţiilor testamentare, la epoca pe care o avem în vedere, v. Fiiche, voi. 13. p. 137 şi voi. 14—2, p. 770 ; şi Mollat. C. D. U., 1965, fasc' I. p. 156. In Occitania centrală, unii gînditori cutezători, eu ten dinţe monoteiste. încearcă de altfel să exalte aspectul seniorial al fostului Oristos, în detrimentul personali tăţii lui ele fiinţă care suferă şi iubeşte (II, 243—244).

Acestea fiind spuse, sabartesienii adoptă faţă de Dumnezeu anumite atitudini afective : însă este vorba "iai eurînd de „adorare curtenească" iufra, p. 490 şi <1e prietenie (III, 356) decît ele dragoste. Expresia „de dragul lui Dumnezeu", se întîlneşte. totuşi, de cîteva °ri, în legătură cu pomenile : de exemplu, la Guille'«etto Maury şi Beatrice de Planissoles (I, 233). Ţăranii catarizanţi se declară eu uşurinţa vr/fteni ai lui Dum nezeu (I, 225 : III, 356). ceea ce corespunde, pe de o Parte, uneia din valorile centrale ale civilizaţiei de pe va!ea superioară a rîului Ariege („prietenia" : „Dum nezeu este un mare prieten") ; iar pe de altă parte, unei vechi expresii folosită de străbunii spirituali ni doctrinei albigenze (Thenphil în greacă, şi Hoqomil în ţpj.siune

slavă, înseamnă, după cum se ştie. ..prietenul 1111 Dumnezeu").

•''• Infra, cap. XXVII, in fine

*.-»•'»

Capitolul XXI

TOATĂ FECIOARA Şi TOŢI SFINŢII

Alături de Cristos, Fecioara Măria este un personaj foarte popular la Montaillou şi în Sabar-thes. De-a lungul Evului Mediu, oamenii Bisericii, din motive şi în grade diferite, de la sfîn-tul Bernard, sfîntul Dominic şi alţi cîţiva, promovaseră cu patimă cultul Fecioarei mamă, într-un climat de duioşie şi de avînt sufletesc *. în 1254, conciliul de la Albi se făcuse, pentru populaţiile occitane, ecoul amplificator al modei mariale : înălţase Ave Măria la rangul rugăciunilor majore, Credo şi Pater, inculcate, teoretic, tuturor indivizilor trecuţi de vîrsta de şapte ani2. (După părerea lui Noonan, istoric specialist în birth control, care, în această privinţă, este mai curînd afirmativ decît probant, promovarea rugăciunii Ave Măria urmărea să atribuie valoarea ce se cuvenea pe drept procreării, contestată de Catarism 3 : rodiii pinte-cului tău este binecuvîntat...).

Acestea erau recomandările oficiale. Cum stau însă lucrurile cu devoţiunea reală şi cu practica marială, la nivelul elitei sabarthesiene ; , şi, mai ales, la nivelul ţăranilor din Montaillou şi al celor din „ţinutul cel mic", mai greu de cunoscut ? In clasele mijlocii ale tîrguşoarelor, din care provine cizmarul Arnaud Sicre, fii'l unui notar din Tarascon şi al unei doamne di" Ax, nu este nici o problemă ; Ave Măria, î'1

221'

aceste grupuri, face parte din bagajul minim care intră în cultura catolica a individului :

Cum te rugi tu iui Dumnezeu Y îl întreabă ]3f Jibaste pe Sicre.

Mă închin făcînd seninul crucii, răspunde delatorul, mă încredinţez lui Dumnezeu care a murit pentru noi pe cruce, si Fecioarei Măria, spun PATER NOSTER şi AVE MĂRIA...

Postesc în ajunul sărbătorii Fecioarei.

Oaia behăie fiindcă nu ştie să vorbească...

răspunde Belibaste ironic. Află că AVE MĂRIA nu (ire n!ci ° valoare. Este o scorneală a pre oţilor 'l. . . Iar postul te ajută cît îl ajută şi pe 'lup ! (II).

Aceste glume pline de ciudă ale omului cel sfînt sint previzibile, avînd în vedere opiniile Iui albigenze. Cucernicia lui Arnaud Sicre, delator antipatic, dar creştin bine crescut, apare totuşi simplistă poate, însă completă ca panoplie ; ea comportă într-adevăr o serie de omagii, sub formă de semne şi de rugăciuni : către Tatăl, către Fiul mintuitor, către cruce şi către Fecioară.

La Montaillou, minuscula elită nobilă şi clericală din partea locului o cinsteşte pe Fecioară cel puţin la nivelul semnelor exterioare ale pietăţii : preotul Clergue îşi îngroapă mama sub altarul marial din biserica lui, în spatele căruia primeşte spovedania enoriaşilor. Beatrice de Planissoles uită uneori să se ducă la slujba de duminică ; cu prilejul ieşirii la biserică după lehuzie, ea îi oferă totuşi Fecioarei locale, din Montaiilou, ceea ce i se cuvine, sub forma unei luminări colorate, numită retinte; o confecţionează cu mîinile ei (I, 223). Driada de sînge albastru nu este singura, în grupul ei social, care se simte legată de mama lui Cristos : în cercurile nobile cărora li se alătură, este celebrată cu mare plăcere Adormirea Fecioarei Pnntr-un chiolhan între prieteni, foarte laic, ce-i drept, în cursul căruia un biet Frater este adus anume pentru a cînţ# Ave Măria (II, 123).

221

Ce se întîmplă cu grupurile sociale propriu-zis populare şi rustice ? Arnaud de Savignan, zidar taraseonez, ştie Ave Măria la fel de bine ca şi Palsr, Credo şi cîţiva psalmi. Insa acest meseriaş cultivat, urbanizat, eterodox, şi văr al unui notar, se ridică hotărit din vulgum pe-cus. Ţăranii cunosc, măcar din auzite, Pater Nostcr; mult mai mult decît Ave Măria5, care unora nu le este totuşi necunoscut. Este de la sine înţeles că sînt la curent cu existenţa Fecioarei Măria ; şi că sînt sensibili la puterea ei do atracţie. Mai mulţi dintre ei sînt în stare nu numai să o numească, dar şi să i se roage ; cu 7.0], dacă nu cu rîvnă. I-ani amintit adesea fratelui meu Pierre (sedus de credinţa albi-genză) că ar trebui să spună tot timpul PATER NOSTER şl AVE MĂRIA, declară Jean Maury, cioban montalionez care rămîne pe jumătate catolic (II, 416). Jean Maury, el însuşi, a învăţat Pater şi Ave Măria de la mama sa (în vreme ce tatăl reprezenta influenţa eretică în familie [II, 449]).

în aceeaşi ordine de idei, un text curios ne pune în prezenţa unei ţărănci din comitatul Foix, marială cum nu se mai poate, în cadrul acesta şi în epoca aceasta. Acum şaisprezece ani, povesteşte în 1324 Rixende Cortil, fiica unui sătean din Vayehis şi soţia unui ţăran din Asrou, într-o zi de sărbătoare, am intrai în biserica din. Ax şi am îngenuncheat la altarul Preafericitei Măria; am început să mă rog la ea. (kullemette Authie, soţia lui Amiel Authie (astăzi decedat), era alături de mine. Auzindu-mi rugăciunea, mi-a zis :

— Nu te mai ruga la Măria. Roagă-te mal curînd la Dumnezeu.

Eu însă vi-am rugat mai departe la Măria ! (III, 308).

Rixende Cortil nu este o bigotă catolică foarte rigidă, de vreme ce nu se dă îndărăt să le aducă grîu ereticilor-parfaits, socotiţi de ea ca adevăraţii chezaşi ai fertilităţii ţinutului Sa' barthes, prin simpla lor prezenţă în acel loc

222

(III, 307). Cazul ei este totuşi limpede ; se roagă la Fecioara, cu glas tare, cu îndărătnicie, în faţa altarului specializat dintr-o biserică, fără cel mai mie respect uman. Cu prilejul acesta, spune Ave Măria ? Este foarte posibil. Dar nu sigur, căci textul rămîne mut în privinţa acestui amănunt.

La Montaillou, nu am întîlnit vreo ţărancă ce ar putea fi comparată cu Rixende Cortil în materie de exhibiţie de pietate marială. Este totuşi sigur că Fecioara este importantă în mentalitatea montalionezilor noştri. Mama şi fiica Testaniere sînt două femeiuşti destul de simpiuţe, dar care ştiu ce vor (I, 457, 461). Dacă ne luăm după ce spun ele, mîntuirea sufletului ţine în egală măsură de „Dumnezeu" mîn-tuitorul nostru (id est Cristos, greşit identificat de altfel de aceste femei) şi de Preafericita Măria. în cazul acesta, Fecioara nu este redusă la roiul de intermediere care, dacă ne luăm după sfînta teologie catolică, ar trebui, în mod firesc, să fie al ei ; după părerea celor două montalioneze (care fără îndoială reflectă o părere mai generală), Ea are propriul ei rol în mîntuire. Această idee vagă, însă puternică, ce poate merge pînă la adorarea Fecioarei, se în-tîlneşte în tot ţinutul Sabarthes : Şi-a încredinţat sufletul lui Dumnezeu şi Fecioarei Măria :. . . i-a adorat pe amîndoi cu multă înflăcărare ; aşadar, nu este eretic, spun clienţii dintr-o circiumă din Foix, care comentează sportiv supliciul unui valdenz pe rug (I, 174).

Devoţiunea faţă de Fecioara Măria, în ţara limbii oc, este fără îndoială veche ; însă nu era pretutindeni şi toponimic „recunoscută". Spre deosebire de ceea ce s-a produs în mai multe regiuni franceze din Nord, devoţiunea aceasta marială, în orice caz, nu a fost oficializată, în timpul Evului Mediu Timpuriu şi mai puţin Timpuriu, în regiunea meridională, prin crearea unui mare număr de toponime în parohii, care menţionează numele Măria, Fecioara sau Maica Domnului e. Cu toate acestea, în perioada



de care mă ocup eu şi chiar înainte de această perioadă, este limpede că, în Pirineii unde se ai'lă ţinutul Ariile, înconjurat do văi aUmci, cultul marial înfloreşte : aici, Fecioarele romanice sînt la mare cinste '. La Montaillou este locul unui pelerinaj pentru Fecioara din Car-nessas. Montalionezele, nobile şi ţărănci, ţinîn-du-se de braţ, se duc bucuroase acolo, cu o luminare colorată în mînă, după lehuzie.

La Tarascon, biserica Sabart sau Savart, care are şi călugăriţe, eponimă a ţinutului Sabar-thes, este sanctuarul marial al populaţiei noastre pireneene, identificată cu teritoriul care poartă acest nume <s ; biserica îndeplineşte cumva, simultan, funcţia de centru de eparhie '■' ? Dacă ţinem seama de ce spune Adolphe Gar-rigou, acest „Maeaulay al ţinutului Ariege" ■'", o tradiţie locală susţinea că Charlemagne a pus temelia sfîntului edificiu din Sabart, pe la 775— 710, după victoriile lui asupra sarazinilor. La sfîrşitul secolului trecut,

arheologii au descoperit, în acel loc, monede de aur şi de argint, datînd din secolele XI şi XII. Pelerinajul de la Sabart, în această biserică, avea loc, tradiţional, la 8 septembrie, ziua naşterii Fecioarei. Naşterea marială de la 8 septembrie era strîns legată de viaţa transhumantă a păstorilor din valea superioară a rîului Ariege : fratele meu Pierre Maury, povesteşte Jean Maury, şi-a vîn-dnt oile, în acelaşi an, la iarmarocul din Mo-rella, care coincidea cu Naşterea Fecioarei (II, 486). Alt pelerinaj marial în Sabarthes : cel al Preafericitei Măria din Montgauzy, situat în comitatul Foix, în partea de jos a micului ţinut. Este pelerinajul disperării prin excelenţă, care amestecă lacrimile cu rugăciunile, într-o înduioşătoare identificare, afectivă şi uneori nefericită ; identificare specifică, pe care istoricii o redescoperă, cu plăcere, mai pretutindeni, cînd studiază sensibilitatea faţă de Fecioară, în jurul anilor 1300. Gaillarde Ros, ţărancă din Ornolac, a fost victima unui hoţ care i-a luat şi nişte „lucruri". Se duce deci, gemînd



şi plîngînd, s-o roage pe Măria din Montgauzy, ca să-i dea înapoi „lucrurile". Gaillarde înconjoară altarul cu o luminare lungă şi o roagă pe Fecioară să pună în ,.inima" hoţilor îndemnul de a-i da bunurile ce i le furaseră u. Demersuri complexe : pe de o parte, ele implică ceea ce ni s-ar putea părea o superstiţie (luminare interminabilă, Fecioara care dă înapoi lucrurile furate) ; pe de altă parte, ele presupun o angajare emotivă, tipică pentru modernitatea populară şi marială, chiar din epoca aceea (plînsete, gemete, rugăciuni formulate de cea care cere ; efect emolient şi înduioşător n — obţinut datorită Fecioarei, sau sperat de la ea — asupra inimilor hoţilor din sat). în orice caz, Măria nu apare, în această conjunctură, ca un sfînt Anton oarecare din Padova, căruia i se pun doi gologani în cutia milelor, ca să găsească automat obiectele pierdute. Relaţia pe care Gaillarde Ros, şi atîtea alte ţărănci împreună cu ea o întreţin cu Fecioara, propune intensitatea suferinţei.

Relaţia aceasta emotivă este şi mai limpede în cazul ţărăncii Aude Faure, din Mervil, pe care am mai chestionat-o. Aude Faure, cînd era mai disperată ca oricînd, îşi dăduse seama că nu mai crede în prezenţa reală a trupului lui Cristos ; atunci, s-a întors către doica ei şi i-a spus :

■—• Roagă-te lui Dumnezeu să-mi pună în inimă dorinţa de a deveni din nou credincioasă.

Şi, în timp ce doica se ruga la Dumnezeu, cit putea viai fierbinte, a sosit Guillemette, slujnică în casă la Aude Faure.

— Guillemette (îi spune Aude acestei slujnice), apucă-te şi te roagă la Preafericita Măria din Montcjauzy, ca să mă lumineze si să pot crede în Dumnezeu.

Guillemette a împlinit porunca stăpînii după ce şi-a îndoit genunchii. Iar

după ce s-a ru-9ot, Aude s-a luminat dintr-o dată, şi a crezut r tărie în Dumnezeu şi mai crede şi astăzi, ă cum susţine ea (II, 95).

225 ,■■,.!!■

Religia din inimă este, de data aceasta, foarte evidentă în această varietate a cultului măria!. Chiar dacă sînt foarte minoritare în grupul lor sociologic, Gaillarde Ros şi Guillemette slujnica sînt mărturie, încă din această epocă şi în această regiune, a accesului ţărănesc la rugăciunea neorganizată şi feminină, care asociază, în omagiul către Fecioară, disperarea şi patetismul.

Ca să terminăm cu pelerinajele virginale, să notăm că, pentru locuitorii din Ariege, la fel ca sanctuarul din Montgauzy din Sabarthes este sanctuarul din Montserrat, în Catalonia. Să mai menţionăm şi Le Puy, Rocamadou, şi chiar — excepţional, ce-i drept — Notre-Dame din Paris 13 !

în Sabarthes, sărbătorile mariale sînt înscrise în memoria populară : am menţionat mai sus Naşterea Fecioarei, sărbătoare fundamentală în tot ţinutul. Crăciunul, sfîntă sărbătoare familială în satul nostru, are legătură strînsă şi cu maternitatea Măriei!' ; ciobanii catari, ei înşişi, păstrează o veche iubire faţă de regii magi (II, 37), care au venit, la cîteva zile după naştere, în pelerinaj la Fiu şi la Mama lui. în toiul verii, Adormirea Maicii Domnului este familiară atît nobililor cît şi crescătorilor de animale15. O simplă slujnică de ţară ştie să-şi socotească timpul de serviciu de la o dată iniţială care coincide, spune ea, cu sărbătoarea „Purificării Preafericitei Măria" (II, 99).

Să vedem acum planul injuriilor : Sanda Măria a devenit, la Montaillou, ca şi în Sabarthes, un fel de exclamaţie feminină. Dovadă de netăgăduit de popularitate. Sanda Măria, ce vorbe urîte spune omul acesta, spune Ala-zais Munier către cumătră ei Gaillarde Ros, în legătură cu Guillaume Austatz, liber-cuge-tătoruldin Ornolac (I, 191, 194), Sanda Măria, Sanda Măria, îl văd pe diavol, strigă Guillemette „Belote", eretică muribundă din Montaillou, uitîndu-se la preotul din satul vecin, 226

care a crezut că este bine să vină s-o împărtăşească 16.

Nici măcar catarii, repet, nu o elimină cu totul pe Măria, în ciuda antifeminismului lor patologic17. Vorbesc uneori, în batjocură, despre Marietta, şi despre butoiul de carne unde s-a ascuns Isus-Cristos 1S. Dar se pripesc, deoarece, dacă o alungi pe Fecioară pe uşă, ea jntră pe fereastră. Noi, credincioşii (ereziei), sîntem picioarele Preafericitei Măria, spune Guillemette Maury, din Montaillou, care vine să întărească, în acest fel, nişte vorbe spuse la masă de Belibaste, prin care acesta vrea s-o pună în valoare pe Măria cea mistică, identificată cu Biserica albigenza sau cu totalitatea credincioşilor (II, 52—53 ; I, 282). Intr-un stil evanghelic şi despuiat, Pierre Authie însuşi propune, pe cont propriu, o mariologie a bunăvoinţei : în faţa lui Pierre Maury,

pe care-1 însoţesc alţi ciobani din Sabarthes şi din ţinutul Arques, Pierre Authie afirmă, într-adevăr, într-un comentariu oral în care se sprijină şi pe sfîntul Luca : mama lui Dumnezeu este pur şi simplu bunăvoinţa 19. Iar albigenzul Pierre Clergue, deşi o ridiculizează pe Fecioara oficială a Bisericii catolice, o venerează totuşi pe Fecioara chtoniană din Montaillou, sub altarul căreia pune să fie îngropată mama lui. Contopeşte aşadar, în propria sa „devoţiune", erezia globală şi folclorul local 20.

Aspectul acesta chthonian al prezenţei ma-riale, în parohia cu cruci galbene, mi se pare esenţial. Incontestabil, Fecioara Măria, în ţinutul Aillon, şi în general pe valea superioară a rîului Ariege, este a pămîntului, întocmai cum Dumnezeu Tatăl, dimpotrivă, este al ce-i'ului. Cei doi formează un cuplu, la cele două capete ale dimensiunii verticale. Măria din Montaillou şi din Sabarthes este legată de cultul foarte vechi al pietrelor, .nconjurate de cirezile de vaci şi de perechile de boi înjugate la plug ; către ea şi către aceste pietre se scurg darurile făcute din piei cu lînă. Sub



altarul ce-i este închinat, şi în cimitirul de Hngă capela ei, Fecioara primeşte cadavrele care se întorc, matern, la solul hrănitor. Zeiţa Mamă este o Zeiţă a Pămîntului. In planul vertical al satului Montaillou (pe care-1 domină de sus Castelul, Paradisul, şi puterile spirituale şi politice), Fecioara, în sanctuarul ei Io- >, cal, se cuibăreşte cît mai jos şi cît mai adine.; Mult mai jos de nivelul unde sînt casele, domi- ^ nate la rîndul lor de Donjonul de pe culme. Butoi de carne, ea primeşte urina şi bălegarul, cadavrele şi tropăitul bovinelor. Ea încarnează efectiv cultul fecundităţii uterine şi agricole, care m-a surprins prin absenţa ei, înşelătoare, deoarece râmîne în planul ne-rostirii. îngropat în relativa tăcere a textelor, şi chiar a conştiinţelor, acest cult al adîncimilor susţine totuşi sacralităţile montalioneze, ale căror suprastructuri, în schimb, sînt mult mai aeriene.

Consideraţiile acestea despre Fecioară ne duc, foarte firesc, la cultul sfinţilor. Se ştie că acesta, adăugîndu-se sărbătorilor şi duminicilor, autorizează grosso modo, în total, 90 de zile nelucrătoare pe an '2i ; el este adesea însoţit, la popoarele din foarte vechile regimuri, de de-vianţe folclorice, chiar şi cu nuanţe păgîne. Nu este întotdeauna uşor de deosebit, în cultul de acest tija, în Sabarthes, ceea ce este metodă, mai mult sau mai puţin magică sau grosolană, urmărind, de pildă, să obţină un avantaj material ; şi ceea ce este devoţiune propriu-zisă, la un intermediar, pusă în slujba, printre altele, mîntuirii sufletului celui cucernic. Acum douăzeci şi şase de ani, povesteşte în 1324 ciobanul Bernard Marty, i-am zis tatălui meu, în ziua de Bobotează :

— Am de gind să stau toată noaptea treaz, în cinstea sfîntului Iulian, patronul bisericii noastre din Junac.

Atunci, castelanul din partea locului, care era de faţă, şi-a rîs de mine.
— Oho ! ai să-ţi luminezi pereţii ? (III, 276).

I

228

Acest scurt dialog nu ne spune destul; nu aflăm mai mult despre cultul simţului Iulian, la Junac, în Sabarthes. Nu cunoaştem decît un lucru : acest cult implică o noapte de veghe cu luminările aprinse, în biserica locului, în noaptea sărbătorii votive. în rest, ignoranţa noastră este regretabilă. Deoarece acest Iulian despre care este vorba aici nu este altul decît Ospitalierul, mare paricid şi vînător în ochii lui Dumnezeu cel Veşnic, potrivit Legendei aurite ~2.

La Montaillou — şi în regiunea lui — sîntem, din fericire, mai bine informaţi asupra unui alt cult : cel al sfîntului Anton. Ciobanii din ţinutul Aillon, printre care şi Pierre Maury, îi oferă cu plăcere acestui sfînt o piele cu lină pe ea. Mai mult decît atît, avînd în vedere porcul care îl însoţeşte, ţăranii îi dau şunci acestui Antonio del porco 23. în sfîrşit, sfîntul Anton, în Sabarthes, ca în toată lumea creştină, dă numele unei boli de piele sau feu Saint-An-toine, pe care o provoacă şi apoi o vindecă "i4. Marele schimnic egiptean, părintele monahismului, deţine deci, şi pe valea superioară a rîului Ariege, capacităţile agrare şi taumatur-gice ce-i vor fi cunoscute în orice ţară occidentală, vreme de multe veacuri'-'.

Unii sfinţi se specializează deci — să spunem că sînt treburi de rînd ? — în sănătatea fizică a animalelor şi a fiinţei omeneşti. Chiar şi unii apostoli, după pilda sfîntului Pavel care, în Sabarthes, este pus în legătură cu declanşarea Şi cu lecuirea epilepsiei, nu se dau îndărăt de la aceste treburi vulgare 2G. (Este de altfel normal ca grijW pentru mîntuirea sufletului, atît de mari la lote^itorii din Sabarthes, să fie însoţite de o preocupare, subalternă şi tauma-turgică, pentru salvarea trupului). Insă, admi-tînd aceasta, trebuie să recunoaştem că pietatea apostolică, la Montaillou ca şi în alte

22?

părţi, înseamnă cu totul altceva decît o reţetă agrară sau sanitară oarecare. în general, E. Delaruelle a arătatTi că, începînd cu secolul al Xl-lea, devoţiunea faţă de apostoli a luat avînt în Occident în legătură cu descoperirea „vieţii apostolice"; această formă de religiozitate coborîse treptat „în domeniul devoţiunilor populare". La Montaillou şi la Prades 2S, prin 1300, ea este vie în inimile muntenilor şi ale ciobanilor. Argumentul folosit de prietenii montalionezi ai lui Pierre Authie, ca să-1 convingă pe Pierre Maury (pe atunci în vîrstă de optsprezece ani) să le susţină cauza, este exact de acest soi : Oamenii buni şi

bunii creştini, îi declară lui Pierre Maury interlocutorii şi co-enoriaşii săi, au venit în ţinutul acesta şi merg pe calea pe care au mers preafericiţii Petru şi Pavel, şi ceilalţi apostoli, care l-au urmat pe Domnul:... te întrebăm : vrei să-i întîlneşti pe creştinii cei buni ? (III, 120). însuşi răspunsul lui Pierre Maury arată că el, ca tînăr de la sat, cunoscător al culturii rurale, ştie ce înseamnă, măcar grosso modo, activitatea de predicatori eroici a apostolilor, pe care-i admiră şi cinsteşte.

— Dar dacă Oamenii cei buni sînt aşa cum spuneţi voi, răspunde Pierre, de ce nu predică în văzul lumii, aşa cum au făcut apostolii ?... De ce se tem să moară pentru adevăr şi dreptate, în vreme ce apostolii nu s-au temut să moară pentru o cauză asemănătoare ?

Pierre Maury nu desparte veneraţia lui pentru ucenicii lui Cristos de cea pe care i-o arată sfântului Anton (situat totuşi mai jos), precum şi Fecioara Măria, cărora le dă din cînd în cînd o piele de oaie cu lînă pe ea (ibid.). Aceeaşi atitudine se întîlneşte la Guil-iemette Argel'liers, din Montaillou, cînd stă de vorbă cu Raymonde Marty, o altă femeie din sat : veneraţia faţă de apostoli, pe care femeile acestea o consideră dintr-un punct de vedere sincretic, garantează pentru ele, dintr-o singură pornire, validitatea credinţei ereticilor şi



cea a credinţei romane : ele confundă, inexact, unul cu celălalt, aceste două fideisme (III, 91. 103).

Conciliile regionale, în zona occitană, cereau sărbătorirea zilelor numelor celor doisprezece apostoli ; aceste recomandări oficiale erau mai mult sau mai puţin respectate în regiunea noastră29. Sl'întul Dominic, a cărui influenţă, la bine .şi la rău, a fost imensă în ţinuturile de limbă gc, arătase aici, cu vorba şi cu pilda, care sînt modelele oferite de vita apostolica ■"". Cei din ordinul lui l-au imitat numaidecît, cum au putut. Jacques Fournier însuşi voia să inculce „pedagogic" oilor sale această devoţiune specifică : tocmai de ziua apostolilor Fi;ip şi Iacob, i-a ars pe rug pe valdenzul Raymond de la Cote, şi flăcările nu i-au lăsat nepăsători pe sabarthesieni. Iar pelerinajul la Sfîntul-Iacob-din-Compostella :e era altceva dacă nu omagiul cel mai strălucit ce i se putea aduce unuia din cei doisprezece apostoli ? Mai venerat decît sfîntul Iacob era totuşi sfîntul Petru, care polariza fervoarea maselor. La Prades, d'Aillon şi la Montailiou, cele două biserici locale, dedicate sfîntului Petru si, respectiv, Fecioarei, reproduceau, la un nivel mai puţin ridicat, duetul sanctuarelor majore din centrul eponimic al ţinutului Sabarthes : la Savart, în inima populaţiei pironeene de care ne ocupăm noi, se înălţau clopotniţele de la Sfîntul Petru şi de la Notre-Dame. Cei mai mare dintre apostoli trezea sentimente de respect (dar nu întotdeauna potrivit) printre enoriaşii din Aillon. Vai ! vai! Cum să facem aşa ceva în biserica sfîntului Petru, spune Beatrice de

Planissoles, la Prades, intrînd în sanctuarul local, unde amantul ei preotul ceruse să fie pus^un pat, pentru ei doi, ca să-şi petreacă toată noaptea acolo. La care amantul, deloc descumpănit, se mulţumeşte să râs-Pundă : Mei o pagubă pentru sfintui Petru ! tf, 243). Guillaume Belibaste face în aşa fel

231

încît să fie adorat ca sfîntul Petru de către mica Iui clică de admiratori montalionczi (III, 258) ; pînă ce Jean Maury, conştient de diferenţa dintre model şi copie, îi spune în cele din urmă omului cel sfînt : Halal de aşa sfîrtt Petru. La Prades şi la Montaillou, pentru ziua de sfîntul Petru şi Pavel, tărăncile îşi îmbracă hainele cele frumoase şi mănîncă un prînz bun împreună cu bărbaţii lor ; apoi, ele se duc să danseze în piaţa satului, cînd sînt încă tinere, cu alţi tineriai.

Să fie oare vorba de un cult apos toiico-fol-cloric, pentru o serbare în sat 32 ? Cu siguranţă nu. Ar fi prea prostesc şi prea simplu să-i credem pe ţăranii noştri incapabili de a se ridica deasupra acestui nivel atît de scăzut, în realitate, se întîlneşte încă o dată, legată de omagiul rural adus apostolilor, preocuparea esenţială pentru mîntuire. Aceasta se află în centrul, cum am spus noi 3:\ religiozităţii din timpul acela, de pe valea superioară a rîului Ariege. Eveticn-parfaits o ştiu bine : cînd ei, sau cei ce le sînt credincioşi, evocă în faţa unui cioban exemplul ad hoc al vieţii apostolice, au grijă să atingă, în trecere, „coarda aceea sensibilă" care este speranţa sporită în mîntuirea sufletelor pe lumea cealaltă. Numai Oamenii cei buni urmează calea adevărului şi a dreptăţii pe care au urmat-o apostolii, spun crescătorii de animale Raymond Pierre şi Bernard Belibaste către Pierre Maury ; ei nu iau avutul altuia. Chiar de găsesc pe drum aur şi argint, ei nu-l „ridică" pentru a-l băga în buzunar; ei respectă credinţa apostolilor : urmînd credinţa eretică, te mîntui mai bine decit în oricare altă credinţă (III, 122). Pierre Authie întăreşte aceste spuse, în faţa tînărului păstor : stăruie asupra temelor imitării eristice, prin intermediul apostolilor. Voi porni pe drumul mîntuirii, aşa cum i-a împins Crislos pe apostoli să apuce această cale, căci ei nu minteau şi nici nu înşelau... Putem fi bătuţi cu pietre, aşa cum. au fost bătuţi apostolii, i , 232

fără să ne lepădăm, de nici un cuvînt din credinţa noastră (III, 123). Pentru Bernard Marty, fiu de fierar şi linăr cioban, GuiJlauine Authie invoră şi el perspectiva mintuirii, garantată de puritatea trupească a mîntuitorilor : Oamenii cei buni mîntuie sufletele... numai ei o pot face l Ei nu mănîncă nici ouă, nici carne, nici brîn-ză; urmează calea urmată de apostolii Petru şi Pavel (III, 253). Cu Raymond Vayssiere, din Âx, Guillaume Authie dezvoltă o idee asemănătoare, sprijinită însă de astă dată de o făgădui ală a iertării păcatelor, de tip apostolic, şi care va da cheia paradisului : noi, parfaits ai sectei noastre,

spune Guillaume, al cărui Verb îl scurtez, avem tot atita putere de a izbăvi păcatele cit au avut şi apostolii Petru şi Pavel... ; cei ce ne urmează ajung, în cele din urmă, în paradis, iar ceilalţi, în infern (I, 282—283).

Fiind vorba do băştinaşi din comitatul FoLk, nu degeaba se adresează idealului de mîntuirc, de sărăcie, de puritate, de sinceritate, de credinţă, de iertare a păcatelor şi de imitaţie a lui Cristos, prin cei mai apropiaţi prieteni, care se rezumă în ,,viaţa apostolică". Parfaits şi dominicani, predicînd fiecare pentru partidul lor, au exploatat multă vreme acest filon popular, căci filon popular era. Ciobanii din Sa-barthes nu se luau drept apostoli. Nici măcar nu se rugau la ei ca atare, în timp ce ştiau să se roage la Dumnezeu, şi uneori la Fecioara Măria, şi la Isus. Erau însă bucuroşi să întîl-nească oameni sfinţi în carne şi oase, care li se păreau că seamănă cu tovarăşii lui Cristos, şi care le puteau servi de mediatori, atunci cînd era vorba de a şterge păcatele in fine, pentru a obţine mai lesne mîntuirea individuală r'.

Lăsînd la o parte cazul special, dar privilegiat, al apostolilor, la Montaillou, sînt onoraţi Toţi Sfinţii, în Wia sărbătorii cu acest nume, la Toussaint, deosebit de importantă în ţinutul Aillon : ea face parte, material, potrivit obser233 ' ■ ■ > i

vaţiei păstorului Jean Maury, din ciclul plecării la iernat, rnarcînd chiar începutul, către locurile de exod din transhumanta catalană (II, 479). Aceasta sfintâ sărbătoare este una din rarele ocazii din an cînd, în ajunul ei, Bernard Clergue, cu înclinaţii catare foarte hotărîte, se învoieşte să postească ! (Cu toate acestea, i se poate citi pe faţă că nu-i place, notează preotul Barthelemy Amilhac, tovarăş de temniţă al fostului bayle (II, 283). Pentru Guillemette Argelliers, ţărancă din Montaillou, la Toussaint operează o ruptură în calendarul mental, aidoma unei sărbători închinată Fecioarei : de la Toussaint la Adormirea Maicii Domnului, spune ea (III, 97), am adoptat (greşind) credinţa potrivit căreia preoţii trebuie să lucreze cu mîi-niie lor (ceea ce. ei nu jac). Tot de sărbătoarea tuturor sfinţilor, Raymonde Marty (născută Maury) se simte chinuită de păcatele (altora) şi de dorinţa deşartă de a se duce să denunţe episcopului acţiunile eretice ale prietenilor şi cunoştinţelor ei din sat (III, 104, 108). în general, priveghi de ziua morţilor35, Za Toussaint pregăteşte unul din momentele de intensitate pioasă ale folclorului montalionez : acum vreo douăzeci şi trei de ani, povesteşte Gauzia Clergue (III, 356—357), a doua zi după la Toussaint, duceam o bucată mare de pîine acasă la Pierre Marty, ca să i-o dau de pomană. Aşa se obişnuieşte laJMontaHlou (de ziua morţilor).

Primeşte plinea aceasta pentru mlntuirea sufletelor mamei şi al tatălui meu, şi ale altor rude defuncte, i-am spus eu lui Pierre.

Cui vrei s-o dau, m-a întrebat el.

Ia-o pentru tine şi pentru cei din casa ta şi mîncaţi-o, i-am răspuns eu.

— Este pentru Dumnezeu, a încheiat Pierre.

Iar eu am plecat, fără să-i spun nimic Emersendei, soţia lui Pierre, pe care am întîlnit-o pe drum:

—■ Pomana pe care ţi-o fac ţi se cuvine, deoarece eşti o prietenă a lui Dumnezeu.

234

Remarcabil obicei montalionez ! Ea combină două ingrediente de bază ale culturii loeului, adică : ofranda folclorică sau comuni tară de alimente, făcută unei anumite domus, cu prilejul zilei morţilor30; şi grija salutistă, care-l îndeamnă pe donator să-şi dobîndească merite prin faptele lui bune, ce pot reveni sufletelor celor morţi "7.

NOTK

Schnurcr, voi. II, pp. 523 şi 746 ; Chelini, pp. 292, 31*0, 313, 346 ; MoLlat, 1962, C. D. U., îasc. I, pp. 94—9b : Perroy, C. I). U., I, p. 67 ; FI ici u: şi Martin, voi. IX.

pp. 330, 338 sq., 350 şi voi. X, p. 398 ; Rapp, p. 150 ; Jarry în Im France el î<\s- Franeais, p. 4(U ; Toussaert, p. 283.

Mansi, Saeronim concilioruin.. colleclio, ediţia din 1779, t. 23, p. 837.

X J. Noenan, 1966, p. 193 ; şi 1969, p. 248.

In schimb, valdenzii din Paiaiers, spre deosebire de catarii de pe valea superioară a rîului Ariege, va lorificau Ave Măria (I, 104—105).

A se compara II, iii şi IIT, 36.

G. V. listele, tardive, cu parohiile Franţei de Sud, extrase la sfîrşitul secolului al VH-lea, din dicţionarul lui Saugrain (v. Bibliografie).

M. Delcor, 1970 : Cerdagne şi Conflent, spune M. Delcor, constituie o adevărată ,,grădină a Măriei", în ceea ce priveşte mulţimea statuilor romanice.

Despre biserica Nolre-Dame din Sabart, v. III, 33.

258, 392, 434, 449.

Supra, cap. XXVIII.

A. Garrigou, Etudes..., voi. I (Notives sur lackapzlle de Sabar), 1845 ; H. Ducles, 1885—1887, voi. 5, p. 667.

I, 192—197 ; şi mai ales I, 192 şi I, 195.

Această idee este accentuată de răspunsul ciudat pe care îl dă Guillaume Austatz Gaillardei Ros (ibid.): după părerea lui, Fecioara nu poate interveni în fa voarea Gaillardei de vreme ce (ca fiinţă blîndă ce este) nu este în stare să-i ucidă pe hoţi.

I, 145 (M.) ; I, 453 (P. şi R.), 505 (M.) ; I, 547 (R.) ; II, 104 (R. şi P.) ; III, 234 (M - Montserrat ; R = Recâmâdour; P = Le Puy). Si I. 453 (NolreDame din PaHş).

Supra cap>IV, V şi XV1TI ; v. şi I, 226, III, 271 Şi 280.

235

II, 364 (crescători de animale) ; şi supra (nobili), I, 462.

II, 441—442.

li, 53 ; II, 409 ; I, 230 ; J, 241—242, II, DI.

II, 409. Trebuie, de altfel, să subliniem că nu există nici o contradicţie în teologia catară între res pingerea mariologiei Bisericii catolice şi adoptarea, foarte logică, a unei viziuni, destul de deosebită, totuşi pozitivă, despre Măria potrivit credinţei albigenze.

Insă aspectul acesta teologico-catar al problemei se situează în afara subiectului cărţii mele.

Acelaşi sincretism folclorico-popular între devianţa catară şi mariologia afectivă se întîlneşte la ţăranca Rixende Cortil (supra, p. 489).

Mollat, C. D. U., 1965, citind statistici din diece zele Montauban şi Săint-Fleur ; nu avem date pentru Pamiers, unde numărul sărbătorilor cînd nu se lu crează, inclusiv în ţinutul Aillon, pare totuşi să fi fost mare, ca pretutindeni, la acea epocă.

Catliolicisme... Encyclopâdie, sub direcţia lui G. Jacquemct, Paris, 1967, p. 1231, art. Julien l'Hospitalier (Julien din Mans). Mărturia lui Marty datează de pe la Bobotează, ar fi deci vorba de 27 ianuarie, data sfîntului Julian din Mans (A. Van Gennep, Manuel du folklore franţais contemporain, Paris, Maisonneuve, 1937, t. III, p. 486).

Supra, cap. XIX.

III, 234 ; Sfîntul Anton împarte cu sfîntul Mar ţial răspunderea pentru această boală cu „fierbinţeli", care „miroase urît" şi dă „mîncărime".

Despre cultul sfîntului Anton, în legătură cu porcul, cu protejarea animalelor utile (oaia, pe valea superioară a rîului Ariege), şi cu boala de piele care-i poartă numele, v. : Abbe Coffinet, „Hecherche historiques şi archeologiques sur Ies atributs de saint Antoine", Memoire de la Societe d'Agricullure... du dcparlement de l'Aude, t. 28, 1864, mai ales p. 134 şi p. 153. A. Van Gennep, „Le culte de saint Antoine ermite de Savoie", Actes et memoires du Congres d'histoire des religions, Paris, oct. 1923, t. 2, pp. 132—165, îndeosebi pp. 133, 138, 144, 149 ; de acelaşi autor, Le Folklore du Dauphine (Isere), Paris, 1932, pp. 215— 217, şi passim; şi Folklore de la Flandre, Paris, 1936, t. I, p. 309, şi t. II, p. 513 şi passim. V. de asemenea, K. Thomas, Religion..., p. 27 (sfîntul Anton şi oile) ; Mollat, C. D. U., fasc. I, p. 76 ; Fliche, voi. 10, p. 397 şi 401 ; P. Sebillot, Le Folklore..., ed. 1968, II, 190 şi 378, III, 141, 244 şi 490. IV, 116.

26. II, 100 ; I, 249. Alţi sfinţi, mai ales sfîntul Gheorghe (ca să nu mai

vorbim de Fecioara din Montgauzy), se orientează către regăsirea, mai mult sau mai puţin magică, a obiectelor pierdute sau furate (I, 156—157).

236

E. Delaruelle, in J. Le Goff, Hcresies et soc/etes p. 149.

V. de exemplu (aşteptînd paginile care urmează, şi restul marelui nostru dosar „apostolic"), celebrarea sărbătorii (sfîntuluî Matei apostolul", la Prades d'Aillon : II, 239. Ar trebui evocată şi importanţa cultului Precursorului, Ioan-Botezătorul (III, 151).

I, 171. (V. Hefele, Histoire des conciles, voi. 5—2, p. 1500, conciliul din Toulouse din 1229).

M. H. Vicaire in Cahiers de Fanjeaux, no 1, pp. 74—102 ; v. şi cartea lui M. H. Vicaire, 19C5. Pre cum şi Chelim, pp. 290 şi 317—318 ; şi E. Jarry, in La France..., p. 474.

I, 338. Pierre Maury este deosebit de bine docu mentat despre sfîntul Paul, datorită informaţiilor pri mite de la Belibaste (III, 175).

Despre sărbătoarea cu iarmaroc, v. totuşi sărbă toarea înălţării sfintei Cruci, care corespunde cu dala iarmarocului de la Ax-les-Thermes (II, 477—178).

Cf. supra, p. 468 sq.

V. despre aceasta analizele lui M. Vicaire, privi toare la sfîntul Dominic şi la viaţa apostolică, în Ca hiers de Fanjeaux, no. 1, 1966, Saint Dominique en Languedoc, mai ales pp. 76—85 ; v. şi M. H. Vicaire, 1965 : acest autor subliniază că în Languedoc, chiar de la începutul secolului al XIII-lea, catarii Bonshommes şi sfîntul Dominique au în comun — pentru a se combate reciproc, cît mai bine — idealul vieţii apos tolice. Se va nota că acest interes pentru apostoli şi pentru biserică poate merge foarte departe şi în di recţii neprevăzute : în săptămîna cu sărbătoarea apos tolilor Petru şi Pavel, m-am dăruit preotului, declară Beatrice de Planissoles (I, 226).

35. Despre originile Zilei Morţilor, în Evul Mediu Timpuriu, v. Van Gennep, Manuel du folklore contemporain, t. I, voi. VI-4, pp. 2808—2809.

3G. Despre darurile de alimente cu prilejul Sărbătorii Tuturor Sfinţilor, v. cele cîteva reminiscenţe in-fantilizate sau „utilitarîzate" înregistrate de Van Gennep. Manuel da folklore francais contemporain, t. I, voi. VI-4, p. 2817 (cadouri infantile, în Haute Saone; plata mai mult sau mai puţin ceremonială a arenzilor, în Bearn şi Landes). V. şi infra, la bibliografie, referinţele la lucrările lui A. Moulis despre folclorul şi ofrandele de la Sărbătoarea Tuturor Sfinţilor, pe valea superioară a rîului Ariege.

37. Pentru a spune totul despre cultul sfinţilor la Montaillou, ar trebui deosebit între cultura ţărănească (care. în nerst saV_nu ştie decît de apostoli şi de un pumn de sfinţi) şi cultura unor personaje mai educate, ca Pierre Clergue,

de pildă, care se interesează ţi de sfinţii martiri (I, 227).

Capitolul XXil REUG.'A CA PRACTICĂ

După cultul sfinţilor, să vedem care este practica legată de sfintele taine la Montaillou. Botezul este, cu siguranţă, ceremonie cvasiunanimă. Şi nu numai pentru valoarea lui religioasă, care de altfel este contestată, la faţa locului, de către parţaiU (I, 282; II, 410).' Oricare ar fi contestaţiile, botezul cu apă păstrează oricum un anumit prestigiu folcloric (îi fereşte pe viitor pe cei care au fost botezaţi de înec şi de muşcături de lupi ; şi le dă micilor săi beneficiari o carne mai frumoasă şi un chip mai arătos, dacă e să-1 credem pe un ţăran din Tignac ["II, 16; II, 1101). Şi apoi, mai ales, el permite dobîndirea de cumetri şi cumetre, calitate nepreţuită în această lume unde domină relaţia de prietenie mediteraneană. Degeaba încearcă Belibaste să distrugă obiceiurile lui PieiTe ÎYlaury şi ale celorlalţi ciobani din .Montaillou, mari amatori de botezuri şi de încumctrire. Pietre Maury, de altfel, i-ar putea răspunde foarte uşor omului cel sfînt că erezia nu are întotdeauna de pierdut, ci dimpotrivă — în acest ceremonial al botezului. Contractate cu prilejul unui botez, încumetririle pot crea după aceea legături şi relaţii ce vor servi la propagarea ereziei : mă dusesem la Ar-ques, în casa lui Raymnnd Picrre, care era cu-rnătrul meu, povesteşte un crescător de oi din Sabarthes, şi am început să vorbim despre ere238

tici, cînd cumătrul meu mi-a spus „că ereticii sînt oameni buni, că îşi însuşiseră credinţa cea bună" ele.. . Iar mama mea, la rîndul ci, era foarte bună prietenă cu o cumătră a ei, şi cu sora acestei prietene . . . care mai tîrziu a fost arsă pentru erezie ! (II, 9). Iată cu cine poţi avea de-a face, dacă-ţi faci cumetri şi cumetre... Semnificaţia teoretică, dacă nu profundă, a botezului nu are desigur nici o legătură cu aceste manifestări folclorice şi cumetreşti, care, în zilele noastre, ar face părul măciucă pe capetele „adevăraţilor" credincioşi : deoarece botezul, potrivit teologiei catolice, reafirmată de papii din secolul al XHI-lea ', arc ca urmare iertarea păcatului originar. Noţiunea aceasta (de greşeală originară) nu este cu totul necunoscută în ţinutul Aillon, după cum se vede din mărturia Mengardei Buscailh, ţărancă simplă din Prades, în apropierea satului Montail-lou : pruncul pe care-l alăptez este creştin (■= botezat), şi nu a săvîrşit nici un păcat; în afară de cel pe care-l are de la mine, spune această Mengarde ; ea face astfel o aluzie limpede la greşeala originară, propagată din generaţie în generaţie, pornind de la primii noştri părinţi (I, 499). Această aluzie este totuşi unică în Registrul lui Fournier, la nivelul mărturiilor propriu-zis rurale -. Trebuie constatate faptele : cunoaşterea păcatului originar faţă de botez care, totuşi, de la el îşi capătă adevărata lui semnificaţie, este mult mai puţin răspîn-dită printre neciopliţii din Montaillou, decît (fie că sînt pentru, fie

că sînt împotrivă) cea despre transsubstanţializare în legătură cu Euharistia ; sau cea despre iertarea păcatelor, ca o cale de acces către mîntuire, în legătură cu acordarea Sfintelor Taine ca penitenţă.

Alte Sfinte Taine : împărtăşania şi spovedania. Cea dintîi trebuie să fie anuală şi uneori plu-rianuală. Arrr-pomenit despre aceasta într-un Paragraf precedent : nu mai are deci rost să revenim. Decît ca să amintim că ea urmează, 239

logic, în fiecare an, în cronologia anotimpurilor, primirea Sfintei Taine ca penitenţă. Aceasta, ca şi împărtăşania, şi cu puţin înainte de aceasta, intervine deci anual 3.

— Vrei să mi te spovedeşti ? îl întreabă Ar-naud de Verniolles, fals preot şi homosexual din Pamiers, pe un tînăr ţăran, devenit orăşean '*.

■— Nu, răspunde acesta, m-am mai spovedit anul acesta.. . şi, apoi, dumneavoastră nu sin-teţi preot!

La Montaillou, necesitatea unui ritm anual al spovedaniei (dar nu mai mult) este recunoscută ; nu, desigur, de către ereticii convinşi, care sînt împotriva ei5, ci de către catolici, chiar de cei mai puţin hotărîţi, care formează,-după cum se întîmplă, minoritatea sau majori-) tatea tăcută a satului. Mă spovedesc, mărturi-"1 sindu-mi păcatele, în fiecare an, spun, cu di-* verse prilejuri, păstorii Pierre şi Jean Maury.I precum şi Guillaume Maurs ; cu toate acestea, toţi trei sînt aproape indiferenţi, sau chiar indiferenţi, faţă de credinţa catolică6 ; iar doi dintre ei, cel puţin, şi-au petrecut lungi perioade din viaţă, în plină erezie. Preotul Clergue, în perioada prepascală, primeşte, de altfel, potrivit obligaţiilor profesionale, dar fără să creadă, spovedaniile oilor sale (I, 224). Este adevărat că, la Montaillou, compromisurile aproape inevitabile cu credinţa albigenză pun cîteva probleme ţărăncilor care, dintr-o înclinaţie catolică, puternică sau vagă, ajung la penitenţă. Ca să ocolească dificultatea, ele îi ascund deci preotului participarea la acţiunile ereticilor sau ale „credincioşilor". După aceea, împăcarea cu conştiinţa le privea numai pe ele. îmi mărturisesc păcatele, spune Raymonde Marty 7 (sau Beatrice de Planissoles), în afară de cele săvîr-şite în erezie; deoarece nu cred că am păcătuit săvîrşindu-le (sic). Aceeaşi tăcere, totuşi mai puţin iezuită, şi mai ascetică, la Raymonde, soţia lui Arnaud Belot : şi ea se spovedeşte regulat, dar practică şi restricţia mentală : îmi ■ mărturisesc păcatele, spune ea, în afară de ce240

le pe care le-am săvîrşit în erezie, căci mă tem să nu-mi pierd tot avutul dacă le dau pe faţă. M-am căit totuşi de păcatele acestea eretice, şi, ca penitenţă (pe care mi-am impus-o singură, fără intervenţia unui duhovnic), am umblat fără cămaşă două ierni... (III, 71).

el nu este cu

Spovedania montalionezului mijlociu, din clipa cînd nu este eretic sută la sută, nu este neapărat o simplă formalitate, cu izbăvire automată : se şterge totul şi o luăm de la capăt. Nu, subliniază ironic Belibaste, trebuie să te destăinui (II, 33—39) preotului care, după aceea îşi va rîde poate, cu confraţii lui, de păcatele ridicole ale penitenţilor săi8; lumea ezită aşadar înainte de a face aceste mărturisiri penibile şi, de frica lor, trece eventual în secta ca-re-i urmează pe parfaits. Măcar aceştia salvează sufletele in fine fără să ceară dezvăluirea prealabilă a greşelilor. Desigur, cu un „duhovnic" ca Pierre Clergue, cu inimă catară şi temperament cinic, se înlesnesc multe. Se în-tîmplă însă ca unii să se spovedească altor preoţi, sau, şi mai bine, unor călugări cerşetori, în trecere pe acolo ; exigenţele acestor feţe bisericeşti pot fi foarte severe pe lîngă cele emise, fără stăruinţă, de nemaipomenitul preot din Montaillou. Preocupat, ca fiecare, de mîn-tuirea sufletului, ciobanul cel mai simplu ştie că o spovedanie, ca să fie valabilă, trebuie să fie însoţită de nişte schimbări sincere în sentimente : să ajungă, de pildă, să uite ura (păcătoasă) faţă de aproapele. Preoţii sau călugării cerşetori, întîlniţi pe drum, au grijă să le reamintească păstorilor vagabonzi aceste adevăruri evidente. Guillaume Maurs, din pricina vendettei sale împotriva familiei Clergue, face experienţa (în timpul transhumantei) unei asemenea chemări la ordine : preoţii la care mă Şpovedeajn, povesteşte el, mă împiedicau să mă împărtăşesc din pricina urii pe care o aveam "i inimă împotriva preotului din Montaillou tfî, 173). Desigur, Guillaume Maurs nu este înzestrat ci un suflet de „elită" • q1 «" 00+0 mi

241 ■ J

adevărat capabil de această suferinţă, pornită din inimă (II, 95), de care poate da dovadă, la nevoie, ţăranca Aude Faure, contemporana lui. Citatul precedent arată totuşi că Guillaume nu este lipsit de sinceritate ; aceasta îl face să ajungă, îndemnat de duhovnici, dincolo de gestul mecanic al izbăvirii primite. în general, montalionezii nu sînt lipsiţi de simţul ascuns al păcatului 9, deşi încearcă, foarte intens, sentimentul sociologic al ruşinii.

Rămînem, firește, foarte departe, la Montail-lou, de idealul înflăcărat al valdenzilor din ţinutul de jos (oamenii aceştia se spovedesc tre-murînd şi plîngînd, dacă este posibil ! l0) Pe de altă parte, printre eterodoxii din Sabarthes, se fac foarte multe „spovedanii albe", cînd omul vine şi îngenunchează cuminte în spatele altarului, la picioarele duhovnicului. .. dar nu spune o vorbă despre păcatele lui (II, 196) ; sau „spovedaniile farsă", primite de un preot care nu se poate lua în serios, şi care profită de poziţia lui de duhovnic ca să-şi seducă enoriaşele. Adevărul este că, în ciuda condiţiilor neobişnuite în care era făcută de un preot nevrednic, spovedania montalioneză era una din Sfintele Taine esenţiale, într-un sat unde acestea, în general, nu

erau respectate cum se cuvine, întrucît dezvăluia secretele individului, ea era pentru preot cheia puterii şi, uneori, prilej de delaţiune pe care unii i-o făceau de bună voie. A se vedea trăncănelile Gauziei Clergue : aceasta îi denunţă preotului din Pra-des, spovedindu-se, pe prietenii ei catari din Montaillou (III, 357 ; II, 200). însă spovedania era, chiar şi pentru enoriaşii atraşi de etero-doxie, calea, oricînd posibilă, a unei mîntuiri pe lumea cealaltă. Mă dusesem, la porunca bărbatului meu, împreună cu alte persoane, povesteşte Alazais de Bordes, ţărancă din Orno-lac, Sabarthes, să plivim griul de pe ogorul nostru, de cealaltă parte a rîului Ariege. La întoarcere, ne-a fost tare frică în barca în care ne aflam, deoarece rîul crescuse mult. Cînd am



d.

coborît pe mal, am fugit Iremurînd în casa lui Guillaume Austatz:

— De ce atîta frică ? m-a întrebat el.

Fiindcă mi-era teamă să nu mor fără să

mă pot spovedi, i-am răspuns eu; prefer să mnr altfel, ca să mă pot spovedi! u.

La Montailîou şi în Sabarthes, spovedania este în centrul practicii catolice, chiar cînd aceasta nu este prea convinsă ; aşa cum con-solamentum se situează la termenul fundamental al practicii catare, pentru credincioşii eretici de rînd ; sau aşa cum mîntuirea se află în centrul preocupărilor majorităţii oamenilor cumsecade. Toată apa dintr-un rezervor, şi chiar din lume, n-ar putea spăla păcatele, dacă mai înainte nu se face spovedania şi ispăşirea lor, declară, în stil shakespearean, unul din martorii noştri din Pamiers, foarte eterodox de altfel (II, 245). Spovedania este aşadar nucleul solid al unei practici care, oricît de ştirbită ar fi ea de ravagiile făcute de propaganda albi-genză, rămîne una din practicile îndrăgite de poporul ce nutreşte speranţa mîntuirii pe lumea cealaltă 12.

Oricum, şi în ciuda unei abţineri parţiale, datorită contextului eretic din Montailîou, botezul, spovedania, împărtăşania şi căsătoria sînt şi rămîn sfintele taine de bază. Botezul, prima comuniune şi nunta funcţionează, pe de altă parte, ca rituri de trecere ; fiecare inaugurează o vî>\stă : prima copilărie, adolescenţa şi vîrsta adultă. Lucrul se înţelege de la sine cînd este vorba de botez şi de căsătorie; este ceva mai discret cînd este vorba de prima comuniune, al cărei fast suprem va coincide, mult mai tîr-ziu, cu vîrsta de aur a Contra-Reformei13.

In schimb, alte Sfinte Taine par să fie aproape necunoscute. în oraşele ,,din vale", cŞte atestată existenţa lor. însă Ia Montailîou. ^! în satele de altitudine din Sabarthes, sînt Necunoscute : confirmarea, de pildă, este foarte Puţin făcută „sus".] Faptul este explicabil : ePiscopuI, care ar trgbui să facă

treaba aceasta, 243

^«s£"'*.'

' #&-■

nu prea părăseşte oraşul Pamiers, unde este copleşit de anchetele inchizitoriale ; nu este bucuros să se ducă în zonele muntoase ale diecezei lui. Lvimea îşi aminteşte să-1 fi văzut, cel mult, la Ax-les-Thermes (pe valea superioară a rîului Ariege, desigur, însă mult mai jos de Montaillou) : prelatul a venit într-adevăr aici, stropind din belşug cu agheazmă (şi contra plată în bani), pentru a „împăca" sanctuarul parohial din acest tîrguşor, mînjit de sîn-gele unui asasinat (II, 108). însă de confirmare nu este vorba : aceasta ar trebui să-i aducă celui care o primeşte darurile Sfîntului-Duh. Atunci... Să fie acesta, în cerul teoretic trini-tar al muntenilor noştri, ruda săracă a celor trei Persoane ? Am fi înclinaţi să credem că cea de-a Treia Entitate Divină avea într-adevăr o situaţie minoritară, dacă „solemnităţile" de la Rusalii, binecunoscute în Sabarthes, însă cu un caracter mai curînd demonstrativ decît cu adevărat cucernic, n-ar fi venit să dea puţină strălucire Paracletului14.

Un alt mare absent : maslul. La Montaillou, ca pe toată valea superioară a rîului Ariege, şi ca în foarte multe alte regiuni din Occident, această „Sfîntă Taină de lux" 15 nu prea este, sau nu este deloc practicată, în acea epocă. Persoanele în primejdie de moarte, în afară de cazurile de Catarism extrem, caută să se spovedească. Preotul, care dă fuga la palatul de agonie, unde vin de asemenea vecinii şi prietenii, îi pune muribundului întrebări despre credinţă şi mai ales despre prezenţa reală. Cînd răspunsul este bun, bolnavul se împărtăşeşte, cu mîinile împreunate (I, 239—240). în familiile albigenze, dimpotrivă, „trupul Domnului" este prost primit10. La căpătîiul celor grav bolnavi, în orice caz, uleiurile sfinte sînt marile absente.

Aşadar, maslul nu se face 17. însă, pe lîngă cuplul familial format de spovedanie şi de spovedania ante mortem, reţinem cîteva rituri premortuare sau mortuare, care pot fi catolice.

244

sau laice, sau folclorice (nu mai vorbesc despre moartea catară, studiată mai înainte).

Printre aceste rituri poate figura întocmirea unui testament (este vorba de un fapt „modern", deci rar la Montaillou, sat prea analfabet, chiar prea sărac 18) ; mai obişnuite sînt gemetele rituale ale fetelor, cu prilejul agoniei şi decesului unei mame. Moartea prevăzută a unei persoane este şi ea un prilej de a cumpăra, cu mari sacrificii, tot felul de luminări. Este aprinsă o luminare

deasupra gurii unui muribund ; ce rămîne din ea se arde mai tîrziu în jurul trupului : în biserică sau pe drumul către cimitir. Să amintim şi tăierea, după deces, a părului şi a unghiilor cadavrului.

Slujbele şi rugăciunile postmortuare, pentru odihna sufletului defunctului, plătite celor ce le fac, corespund unei practici mai curînd urbane decît montalioneze, şi mai curînd nobile decît ţărăneşti. Nu sînt totuşi necunoscute în satul nostru cu cruci galbene19. Evocarea colectivă şi creştină a decesului se operează, în Sabarthes ca şi în alte părţi, în prima miercuri din postul Paştelui. La Montaillou, ceremonia aceasta, cu adevărat bisericească, nu este absentă 20; însă pare eclipsată de festivităţile Zilei morţilor, ilustrate, în fiecare domus, de ospeţele folclorice pe bază de daruri alimentare şi comunitare : familiile consumă aceste daruri pentru mîntuirea păcatelor dragilor lor dispăruţi.

In total, practicile morţii la Montaillou nu sînt axate pe ceremonia maslului, necunoscută în acel loc ; ele se orientează mai mult către reglementarea raporturilor între domus, pe de o parte (grijă primordială în viaţa pămîntească) Şi, pe de altă parte, către viaţa de dincolo de moarte : acest dincolo manifestă, în diferite stiluri, prezenţa durabilă a morţilor şi problemele grele ale mîntuirii finale21.

In aiară de Sfintele Taine, există anumite tehnjci religioase, care sînt de un nivel mai

24S

puţin elevat, Sînt totuşi operaţionale ; mă gîn-desc la pelerinaje, la posturi...

Practica pelerinajelor figurează, am văzut, în definiţia de principiu a „bunului creştin", aşa cum este ea primită de ţăranii din comitatul Foix. Montalionezii înşişi nu prea fac pelerinaje, decît cel mult... pe loc ; dau însă cu dragă inimă de pomană pelerinului venit la Fecioara din Montaillou 'n. Beatrice de Planissoles notează caracterul obişnuit al acestor pomeni ; ea a primit de la un pelerin, în schimbul pomenii pe care a dat-o, nişte sîmburi numiţi ive, care vindecă epilepsia. I-a folosit ca să-1 îngrijească pe un nepoţel de-al ei ; însă copilaşul acesta se va „descurca" mult mai bine lăsîndu-se dus... în pelerinaj de mama lui, pînă la biserica Saint-Paul ~3 ! Un pelerin şi jumătate ! Şi a pornit devreme !

Reflexul plecării în pelerinaj este ceva atît de firesc, încît o soţie care fuge de acasă, urmărită de rubedeniile bărbatului părăsit, nu are decît să le spună acestora : Plec cu fratele meu In pelerinaj In România, ca aceştia să se potolească numaidecît şi să renunţe la urmărire (III, 151). Acestea fiind spuse, repet, oamenii din Montaillou nu au nimic din cucernicia catolică : nu prea dau pilda plecării în vreo călătorie lungă. Trebuie să ne îndreptăm mai curînd către alte sate din Sabarthes, mai puţin molipsite de catarism ; trebuie să coborîm

către ţinutul din vale ; atunci, vom avea în sfîrşit prilejul să întîlnim indivizi care merg într-adevăr în pelerinaj, din proprie voinţă. La Montaillou, cînd se pleacă la Sfîn-tul-Iacob-din-Compostela, adesea, oamenii poartă crucile galbene pe spate şi au Inchiziţia pe urmele lor, deoarece îndeplinesc o hotărâre a episcopului de Pamiers. Ne aflăm foarte departe de voluntariat !

Postul reprezintă o practică cu puternice implicaţii emoţionale ; individul se poate angaja cu totul. Cine refuză această practică se expune

246

mîniei violente a ţăranilor de obedienţă romană, încă un pic, şi-ţi arunc strachina asta Lu carne în faţă, spune unul dintre ei, Bernard AustaU, sătean din Lordat, Sabarthes, către i'ratele său Guillaume Austatz, gînditor îndrăzneţ, sănătos tun, care nu.se sileşte să încalce postul cel mare (I, 195). în ciuda acestor excepţii, postul mare pare să fie destul de bine respectat ; generalitatea lui favorizează migra-ţiunea ereticilor : aceştia pot, în timpul postului maro, să mănînce, nepedepsiţi şi fără să se ascundă, hrana lor favorită, pe bază de peşte (II, 71). Ciobanii din Montaillou, chiar cînd au simpatii catare, respectă, se pare, abţinerea de la carne în timpul postului mare şi vinerea '-*. Un anticatolic îndrăzneţ, ca Bernard Clergue, respectă totuşi, deşi cu ciudă, postul din ajunul sărbătorii Tuturor Sfinţilor (II, 283).

Cu toate acestea, în general, dincolo de postul mare şi de ziua de vineri, practicarea foarte strictă a postului, la Montaillou ca şi în alte părţi, se loveşte de ignoranţa oamenilor : nu ştiu care sint posturile Bisericii în afară de postul mare şi de ziua de vineri, declară Guillaume Baille, cioban montalionez în transhumantă23. Iar ţăranii cei mai angajaţi în erezie, sau în contestarea Bisericii, nu se dau îndărăt, din capriciu, să încalce regula postului. Mie nu-mi place peştele. Prefer ficatul de ţap, declară un montalionez26. Guillaume Austatz, proprietar şi muncitor foarte bun, priceput la bătutul grînelor, afirmă cu rnîndrie : anul acesta, în postul mare, cinci săptămini, am mîncat carne. M-aş fi putut totuşi stăpîni, fără primejdie pentru trupul meu, în timp ce-mi vedeam de treburile casei şi de cele ale ariei de bătut grînele... (I, 198).

La urma urmei, deşi alegerile fiecăruia sînt neprecise şi fluctuante, atitudinea faţă de post tinde să se situeze pe cîivajele ideologice care secţionează mai mult sau mai puţin populaţia : acum douăzeci şi trei de ani, povesteşte în l325 Gauzia Clergue din Montaillou, în timpul

247 ^~

postului mare, a doua zi după o duminică, mă întorceam de la unul din ogoarele mele unde adunasem nişte napi; pa drum, rn-atu înt'tlnit cu Guillaume Benet :

Ai mîncat m-a întrebat el.

Nu, i-am răspuns eu, vreau să })ostesc...

Ei bine, eu, a declarat Guillaume, ieri, duminică, am tras, o masă straşnică la Ax-lesTliermes, unde fusesem poftit. înainte de a primi, am şovăit (din pricina postului mare).

M-am dus aşadar să-i caut pe Oamenii cei buni ca să le cer sfatul: „Oricum, mi-au spus ei, păcatul este la fel de mare dacă mănînci carne, în post sau în afara postului, căci gura este la fel de mînjită. Atunci, n-ai de ce să te sfieşti." Am acceptat, pe loc, masa aceea cu carne.

însă eu, încheie filosofic Gauzia Clergue, nu eram de acord. Carnea în post şi in afara postului, în ceea ce priveşte păcatul, nu în seamnă acelaşi lucru... (III, 360—361).

Nici că se poate un text mai limpede ! El explică practica : aceasta are tendinţa să reproducă teoria, dar nu este regula generală. Cinstita culegătoare de napi respectă postul catolic. Ţăranul cu simpatii catare are de gind, un moment, să postească totuşi, din obişnuinţă sau din oarecare scrupule. însă, pînă la urmă, la sugestia Oamenilor celor buni — care, ei înşişi, în mod paradoxal, ţin un post total ! —, se lasă cîştigat, de această dată2", de maxima implicită a ereticilor de rînd : de vreme ce, în secta noastră, există, în ceea ce-i priveşte pe cei puri, interdicţie pe toată linia, celor ce nu sînt dintre PARFA1TS nimic nu le este interzis. Şi se hotărăşte să mănînce carne în postul mare.

Figurile cele mai de seamă (Cristos, Fecioara, apostolii...), Sfintele Taine, tehnicile de mîn-tuire sau de devoţiune, de pelerinaj şi de post nu pot fi despărţite de „aparatul militant" alcătuit, pe lumea aceasta, de Biserică, pe care



lumea o numeşte, pe drept, cuvînt, „militantă 2'"1"- în vremea aceea, Biserica acţionează, cu deosebire, prin reţeaua formată de preoţii de parohii, dominaţi de sus sau de aproape de papă şi de episcopi. Ea intervine, de asemenea, datorită mulţimii paralele a călugărilor cerşetori, atît de activi în epoca aceea, în Occitania.

Totuşi, din acest punct de vedere, Montail-lou şi valea superioară a rîului Ariege nu sînt cu totul „în notă". Cerşetorii — Fraţi mineriţi sau Fraţi predicatori — sînt foarte activi, prin alte părţi, pentru cucerirea sau recucerirea spirituală a populaţiilor ; în satul nostru, ei se remarcă prin relativa lor absenţă. Montalionezul mijlociu îi cunoaşte, cu siguranţă ; el trebuie totuşi să se deplaseze destul de departe ca să-i întîlnească : Vuissane Tes-taniere, de exemplu, mărturiseşte un păcat mare (I, 459), pe care 1-a săvîrşit în ziua cînd a ascultat vorbele eretice în casa familiei Belot : se spovedeşte unui Frate, însă acesta locuieşte la Puigcerda, în inima văii catalane, la foarte multe leghe departe de Vuissane. Pierre Maury este îneîntat de predicile frumoase ale unui

călugăr cerşetor, care înfier-bîntă conştiinţele... la Arques, loc de transhumantă, în actualul departament Aude (III, 123). Un biet Fraier sau Frate, tînăr, cîntă Ave Măria la un chef..., însă aceasta se petrece la Alet, în jos de munţii noştri (II, 123). Beatrice de Planissoles va avea contacte hotărîtoare cu franciscanii... însă, pentru aceasta, va trebui să părăsească Montaillou şi să coboare în ţinutul de jos, printre lupii şi cîinii catolicismului, ca să reluăm expresiile prea puţin curtenitoare folosite la adresa lor, pentru a o pune în gardă,--dePprietenul Pierre Clergue. După ce m-am instalat în Crampagna. (valea inferioară a riu-lui Ariege), împreună cu cel de-al doilea soţ al -meu, povesteşte nimfa din Sabarthes, am putut au~i cuvintele Predicatorilor şi ale Mino-riţilor ; atunci am renunţat la rătăcirile ereziei ;

249

:>t>

:•:,*

'?ys^'

m-am spoiwdit unui Frate minorit de la mănăstirea din Limoux (actualul departament Aude), în biserica Fecioarei din Marseillan. Venisem acolo ca s-o văd pe sora mea Gentile, care se măritase la Limoux şi locuia acolo (I, 232). Vom nota, în trecere, că, pentru Beatrice, religiozitatea insuflată de Fraţii Cerşetori din ţinutul de jos nu poate fi despărţită de relaţiile preferenţiale pe care ca însăşi le întreţine cu sora sa Gentile, catolică foarte convinsă ; şi cu Fecioara Măria, Preaiubita. Nu poate fi desprinsă nici de acel „progres tehnologic" pe care-1 constituie, la Fraţii minoriţi, practica spovedaniei, în contrast cu simplitatea spovedaniei la Montaillou, primită de preotul locului, la bine şi la rău, în spatele altarului Fecioarei 2Î).

În Sabarthes, absenţa călugărilor cerşetori nu este, fireşte, desăvîrşită. La Pamiers, aceştia mişună. Şi, din cînd în cînd, unii dintre ei fac incursiuni în vreun sat sau tîrguşor din ţinutul de sus : acolo ţin predici, primesc spovedania, cît mai mult cu putinţă (I, 205 ; II, 120). Se miră şi nu înţeleg atunci cînd li se semnalează bizara toleranţă faţă de erezie, pusă pe seama preotului Clergue (Dar ce face preotul vostru ? spune unul din ei, năucit, unei penitente şi denunţătoare, venită anume din Montaillou [I, 324]).

În general, influenţa Minorităţilor şi a predicatorilor în ţinutul de sus nu este foarte mare, în comparaţie cu rezultatele obţinute clc» ei în nord şi în josul pasului Labarre. „Sus", •opinia despre ei, pe drept sau pe nedrept, este proastă ; Pierre Maury, care nu este singurul în acest caz, spune despre Fraţii cerşetori că sînt nişte bogătani, nişte dezmăţaţi, îndopaţi, înveşmântaţi în

haine scumpe : plouă aşadar cu insulte, în ciuda idealului de sărăcie afişat oficial de mănăstirile acestor călugări. Dacă epigonii sfîntului Franci.se şi ai sfintului Dominic ar fi vrut să se implanteze mai mult în Sabarlhes, ar fi făcut minuni acolo, datorii-i

250

metodelor lor pe jumătate poliţiste, pe jumătate voluntare, precum şi reţelei dese de confrerii care s-ar ii format cu ajutorul lor. In cazul acesta, ei ar fi făcut aproape imposibil sau ar fi nimicit repede modestul revival sau ultima bătălie a ereziei, înregistrat pe valea superioară a rîului Ariege, prin anii 1300—1305. Ar fi nimicit spiritul critic, atît de înfloritor în Sabarthes. Ar fi fabricat, ca pe bandă rulantă, Supuşi de tip nou. însă Fraţii nu puteau fi pretutindeni ! Implantarea lor locală a fost neînsemnată. Ţinutul Aillon de-abia i-a văzut venind pînă în satele lui. Prea puţin citadin, prea departe, prea izolat cînd o dorea cu tot dinadinsul, ţinutul acesta îi respingea, în general, pe predicatorii celor două ordine tinere, atraşi, dimpotrivă, avînd în vedere stilul urban al predicilor practicate de ei, de orăşelele mai boeate si mai deschise, din partea do jos .

Minoriţi sau Predicatori, absenţa acestor Fraţi în regiunea muntoasă lasă un cîmp disponibil clerului secular. Mai înainte de oricine preotului care, la Montaillou cel puţin, locuieşte în sat. Cumplită prezenţă ! Nu are rost, în ceea ce-1 priveşte pe Pierre Clergue, să stăruim asupra acestui aspect al lucrurilor ! 31 Insă şederea în sat fusese o regulă şi pentru preotul Pierre de Spera, care-1 precedase pe omul nostru în serviciu, la sfîrşitul secolului al XHI-lea (I, 223). Situaţia se va schimba (pentru moment) doar pe vremea lui Raymond Trilh, care va sluji la Montaillou după moartea lui Clergue ; acest Trilh va purta titlul de vicar de Prades şi de Montaillou. Oare noul preot avea să lipsească şi să-şi lase oile în grija vicarului Trilh ? Ipoteza este plauzibilă (I, 466, II, 239).

Fluctuaţiile acestea, de la preot la vicar şi viceversa, constituie regula pe valea superioară acului Ariege, la epoca studiată de mine32 : majoritatea parohiilor pare să fi be~

251

■jS*

neficiat, aici, de prezenţa fizică si „morală" a unui preot, de multe ori copleşitoai-e şi sociabilă 'XK Pe cînd alte sate trebuie să se mulţumească, cel puţin pentru o vreme, cu un vicar.

Reşedinţa în sat nu garantează competenţa 34. Pierre Clergue este, desigur, un om instruit, inteligent, ba chiar foarte cultivat faţă de media enoriaşilor lui. Poate că, dacă îl comparăm cu cine ştie ce cleric din Pamiers,

sau mai ales cu cei cîţiva valdenzi învăţaţi care bîntuie prin centrul administrativ al diecezei, ar face figură de necioplit. însă totul este relativ ! Omologii lui Clergue, în celelalte sate din Sabarthes, sînt, în general (dar există şi excepţii), la fel de bine înzestraţi ca şi el. Amiel de Rieux, vicar pe viaţă la Unae, şi confraţii lui din parohiile vecine, citesc şi discută, aşezaţi lingă vatră, o carte de doctrină ; ca şi Pierre Clergue, îl citează pe Sfîn-tul Augustin; dau dovadă de o curiozitate care nu este lipsită de erudiţie. Totuşi, unii sînt de un nivel foarte scăzut : Adhemar de Bedeilhac, preot la Bedeilhac, uită, mai tîrziu, pasajele din Evanghelie şi Sfînta Scriptură, pe care susţine că le-a folosit cîndva, într-o discuţie împotriva unui contestatar din parohia lui (III, 53).

Cine spune preot, spune putere35, în aceeaşi măsură şi chiar mai mult decît învăţătură. Este de prisos să amintim aici cazul Clergue, topic în satul nostru. Insă, dincolo de exemplul unui individ cu personalitate puternică, stereotipul preotului autoritar este răspîndit în Sabarthes şi ereticii de seamă nu se sfiesc, pentru propaganda lor, să stigmatizeze această imagine pe care o prezintă ca vrednică de repulsie (II, 367). Preoţii din această regiune fac ce vor cu enoriaşii lor, asemenea unui cioban care-şi adună oile ameninţîndu-le cu ciomagul, spune Pierre Authie, care adaugă (în altă parte, II, 420), desfăşurindu-şi aversiunea pentru puterea de a minţi de care dispun preoţii : clericii mă fac să mă gîndesc la



vacile acelea îndărătnice care, după ce au fost mulse, îşi bagă picioarele în şiştarul cu lapte şi îl varsă ■*...

Prestigiul preoţilor şi chiar al vicarilor simpli este manifestat prin apelativele de politeţe faţă ele ei. în ţinutul cel mic, şi chiar şi la închisoare, ţăranii cei mai de vază se adresează preotului, eventual încarcerat împreună cu ei, spunîndu-i „Domnule", Domine J7 ; Domnule preot, vom spune noi în secolul al XX-lea. Proprietatea multor preoţi asupra unei domus şi a unei exploataţii agricole deloc neglijabile, la care se adaugă încasarea unei dijme cerealiere, fac din titulaturile pompoase situaţii cu adevărat bune ; ele sînt dublate de cîştigurile întîmplătoare care-1 fac pe preot stăpîn al grînelor.38 Preotul este cineva. Chiar şi persoaneje cele mai suspuse îi spun dumneavostră, în timp ce el tutuieşte vulgum pecus. Dialogul următor este un exemplu de folosire a lui dumneavoastră şi a lui tu:

Domnule Durând, îl întreabă Geraud de Calvignac, învăţător din Ax, pe Durând de Presbyteria, preot la Orlu, de faţă fiind şi catîrgiul Pierre Vital, care a spus cîteva vor be urîte despre dragostea pe bani 39, Domnule Durând, înţelegeţi, pricepeţi ce vrea să spună acest catîrgiu cină zice că a te culca cu o pros tituată nu este un păcat, de vreme ce clientul plăteşte, iar femeia acceptă ?

Da, am auzit foarte bine, răspunde „dom nul" Durând, care se întoarce către catîrgiul cel vinovat ca să-i spună, tutuindu-1 cu serneţie şi fulgerîndu-1 cu privirea :

Ai vorbit cum se cuvine !

Prestigiul preotului nu este apanajul unui individ. La Montaillou şi în Sabarthes există familii producătoare de preoţi, neamuri de PŢeoţi, ai căror membri, inclusiv laicii, inclu-^iy femeile, inspiră respect şi totodată frică, fiind mai mare decît respectul. Familia , al cărei nume este potrivit din punct



de vedere „clerical", la Montaillou (şi alţii, în alte părţi), se află în această situaţie. Nu-ţi voi spune nimic, deoarece eşti din neam de preoţi: Mi-e frică, spune Emersende Marty către Gauzia Clergue 40.

Puterea dă naştere dorinţei. Femeilor le place puterea. Bărbat cultivat, puternic şi blînd, primejdios şi iscusit, aspru şi îngăduitor, preotul, chiar aşa mărunţel cum era şi fără prestanţă fizică, are trecere în parohia lui. în dragoste, nu-i este greu decît să aleagă. Dar nu este el oare, profesional, şi vrăjitor11? Exemplul lui Pierre Clergue, extrem dar nicidecum atipic, este desigur edificator. însă pretutindeni, în regiunea noastră, este semnalată o focaria'1'2 a preotului, femeia capelanului ''■'*. Principiile reformei gregoriene şi ale luptei împotriva libertinismului preoţilor nu sînt, desigur, necunoscute în Sabarthes ; la Montaillou, deşi fără convingere, lumea ie ia în seamă. însă preoţii sînt încă departe de a fi cîştigat partida. Se poate ca preoţii libertini să nu fi alcătuit decît minoritate în cadrul clerului din Sabarthes ; însă această minoritate era foarte vizibilă şi, numeric, mare v\

De fapt, în satul nostru, şi în ţinutul nostru, preotul străluceşte prin prezenţa lui. Este vorba de un personaj puternic, sclipitor, neobişnuit, cu totul deosebit de venerabilii pastori pe care vor încerca să-i impună seminariile clasice şi Contra-Reforma ; foarte deosebit, de asemenea, şi de micii slujbaşi ai cultului cu care regimul concordatar îi va obişnui pe francezi ; deosebiţi şi de şoriceii pe care-i va ronţăi mîncătorul de preoţi din secolul al XlX-lea. Preotul din Montaillou este un mediator influent /i5. Dacă are fantezia să încline1, mai mult sau mai puţin, către catarism, vom vedea maioritatea satului, cu toate zăgazurile rupte, atrasă la rîndul ei către „greşelile" ereticilor. In general, şi lăsînd la o parte orice aspect individual, rectorii noştri, capelani4C şi vicari



I

ai parohiilor din Sabarthes, sînt întruparea unei Biserici militante care, în înfăţişarea ei locală, rămîne încă foarte aproape de modelele anterioare

ordinelor de călugări cerşetori, şi chiar de modelele pregregoriene 'l7.

în jurul preotului, figură centrală, se organizează, ca o constelaţie inferioară sau superioară, apropiată sau depărtată, grupurile facultative de auxiliari şi ierarhia obligatorie a clerului înalt. în Sabarthes, în cine ştie ce parohie ţărănească, însă evoluată, unul sau doi clerici (ţărani care au dobîndit rangurile mărunte, şi care ştiu chiar şi ceva latină) joacă (printre altele) rolurile pe care, peste două veacuri — însă la o vîrstă mai fragedă ! ■—■ le vor avea copiii care ajută la oficierea slujbei. (Se ştie că rolul deţinut de aceşti copii, necunoscut oamenilor din Sabarthes, va fi, dimpotrivă, tot mai mare, începînd cu epoca Renaşterii). Clerici adulţi, de tipul acesta, se întîlnesc prin 1300—1320, la Ornolac precum şi la Goulier48, în apropiere de Vicdessos, într-o regiune pe care o îmbogăţesc minele de fier. în satul Lordat, pe valea riului Ariege, se întîlnesc muncitori de fabrică (echivalenţi aproximativi ai epitropilor noştri) -. ei impun dări consătenilor (care uneori murmură), ca să poată cumpăra un potir foarte scump 49. La Montail-lou, parohie prea mică sau prea puţin cucernică, aceste grupuri de clerici şi de muncitori sînt inexistente ; sau (cu siguranţă) neînsemnate. Unicul acolit al preotului este şcolarul, un tînăr elev, bun pentru tot soiul de treburi, şi care poate că ia de la „mentorul" său cîteva scurte lecţii de latină (?). în stricta exercitare a funcţiilor sale, Pierre Clergue cunoaşte, în ceea ce aceasta are esenţial, solitudinea puterii.

Să trecem acum la treapta superioară — episcopală, chiar papală : la nivel de dieceză, niai întîi, preotul din Montaillou participă, din cînd în cînd, la un sinod50 care se ţine la I^amiers. Pentru Pierre Clergue este vin prilej - "Sâvşi revadă vechile cunoştinţe şi să facă ,,un



turneu" general" pe la fostele lui iubite, emigrate prin alte părţi. Circumstanţele „diecezane" scot în evidenţă caracterul oricum foarte apăsător al puterilor episcopului appamean : sint simţite ca atare chiar la Montaillou. Pentru cel mai mărunt lucru, cel puţin în perioadele de criză, oamenii din satul nostru se duc la Pamiers : înlăcrimaţi, ei răspund unei convocări a prelatului ; sau, pur şi simplu, vin să se arunce la picioarele acestuia, sau ca să fie închişi în temniţă.

La un nivel şi mai ridicat, papa nu le este necunoscut ţăranilor noştri. Locuitorii din Ar~ ques, sat foarte rural din actualul departament Aude, se duc in corpove la birocraţia papală : acolo obţin, de la cine trebuie, iertarea păcatelor lor de eretici. La Montaillou, o ţărancă, aşa cum este Guillemette Argelliers, născută Caravesse, ştie foarte bine, în stilul ei naiv, cine este şi ce face suveranul Pontif : preoţii află ceea ce spun ei de la papa, din care Dumnezeu a făcut reprezentantul său pe pămînt (III, 95). Calamburile ieftine ale lui Beli-baste, relative la papa care pipăie 5l (care pipăie banii altora)

stîrnesc un rîs irezistibil printre ciobanii care-1 ascultă, deloc neştiutori în această privinţă, şi care sînt originari din satul nostru.

însă papa este departe. Episcopul este şi el departe : nu prea este văzut în munţii noştri ; chiar dacă oile păstorite de el nu şovăie, cu frica în inimă, să se ducă pînă la Pamiers... In aceste condiţii, în absenţa unei reţele locale de Fraţi predicatori şi minoriţi, preotul locului este acela care se îngrijeşte de formaţia religioasă a ţăranilor. Aceasta se poate face datorită cuvîntului rostit din amvon ; datorită de asemenea învăţăturii marilor adevăruri ale Bisericii, date copiilor şi chiar şi adolescenţilor. In privinţa aceasta, recomandările teoretice ale conciliilor occitane sint riguroase : preoţii trebuie să explice doctrina, duminicile şi in zilele

256

de sărbătoare, în faţa credincioşilor ■>2,.. spune eoneiiiul de ia Albi, din 1254 ; şi.adaugă ; de la vîrsia de şapte ani, să fie aduşi copiii la biserică, pentru a fi instruiţi în credinţa catolică şi a Învăţa PATER şi AVE MĂRIA™.

De la aceste frumoase teorii pînă la practica din parohie şi de la ţară, nu este decît o etapă... care nu este întotdeauna depăşită. Cînd Oamenii cei buni, în timpul lungilor seri petrecute lîngă focul din vatră, declară, ca să-şi susţină propaganda, că preoţii nu-şi fac datoria, că nu-şi instruiesc enoriaşii aşa cum se cuvine, că sînt mulţumiţi că fac ce vor aceştia (II, 367), discursul lor este primit de urechi îngăduitoare, dovadă că situaţia nu este cu totul imaginară.

Din aceste vorbe ale Oamenilor celor buni, nu vom deduce totuşi absenţa predicilor doc-trinale şi pe înţelesul tuturor, ţinute în amvonul bisericii din sat. Dimpotrivă! Textele noastre afirmă limpede că, la slujba -de duminică, după binecuvîntarea pîinii şi a vinului, preoţii de la ţară predică în limba vulgară; în acest fel, de pildă, Amiel de Rieux, vicar permanent la Unac, ţine predica în faţa enoriaşilor săi rurali, printre care se află un nobil şi un preot : în total, vreo cincizeci de persoane îl ascultă pe Amiel. Acesta explică diferitele puncte din Credo şi din doctrina catolică, în limbaj occitan ; profită, ce-i drept, de aceasta ca să răspîndească şi „greşeli" ca cea despre nereînvierea trupului, sau despre absenţa sufletului din noii născuţi. Asemenea „neadevăruri'' îi nedumeresc mult pe cei cîţiva indivizi, foarte puţin „instruiţi", care se află în acel moment în biserică ; însă marea majoritate a ascultătorilor rustici ai vicarului rămîne ne-Păsătoare (III, 9—13). Cazul unei astfel de predici cvasieretice nu este cu totul izolat : un alt preot de ţară, adversar al reîntrupării "Fiului, spune, în biserică, în predica sa5'1, că Isus Cristos mănîncă şi bea (ca toată lumea),.

257

dar că, mîncînd, are grijă să nu înghită (III, 55). După mulţi ani, în

Sabarthes, lumea face încă ha2 de această glumă.

Nu trebuie totuşi, pe baza acestor citcva exemple, să ne închipuim că preoţii noştri, în predicile lor de duminică, dau dovadă de o ete-rodoxie radicală ! Documentele noastre subliniază din plin, pentru a o reprima cu mai multă eficacitate, o deviaţie care rămîne, de fapt, relativ excepţională. Trebuie deci să corectăm perspectiva şi să privim realitatea direct ; preoţii din comitatul Foix, în majoritatea lor, predicau, în biserică sau în altă parte, spunînd ceva care, grosso modo, era compatibil cu dogma ca-tolică. Slujind într-o parohie, Barthelemy Amilhac, de exemplu, a fost suspectat de către inchizitori în privinţa corectitudinii moravurilor sale, dar niciodată în privinţa purităţii doctrinei sale. Era dascălul „şcolarilor" din Da-lou, fete şi băieţi, în biserica din localitate (I, 252). Făcînd astfel pe pedagogul, scopul lui era evident să inculce minţilor tinere (de vreme ce conciliile meridionale spuneau că aceasta este datoria lui) adevărurile credinţei catolice. Mărturia lui Guillaume Austatz, bayle şi agricultor din Ornolac, pe care o rezum aici după depoziţie, este şi mai precisă în această privinţă : sub influenţa lui Pierre Authie şi a mamei mele, povesteşte Guillaume, nu mai credeam în reînvierea trupului. însă conştiinţa mea era trasă în toate părţile. Într-adevăr, la biserică, auzisem de reînvierea trupului; apoi, preotul Guillaume d'Alzinhac, care trăia cu mama (mea) la Lordat, s-a ocupat de instrucţia mea cit am fost mic : m-a încredinţat că bărbaţii şi femeile reînvie după moarte 5\

Am văzut că erezia se propagă (între cei patru pereţi ai casei, şi prin intermediul membrilor acesteia) mai ales de la înaintaş la urmaş, şi de la cel mai în vîrstă către cel mai tînăr. Doctrina catolică, însă, este răspîndită prin gura oamenilor bisericii, în biserica parohială : cu



prilejul predicii sau la şcoala de duminică. Cazul lui Guillaume d'Austatz arată totuşi că este posibil ea religia -catolică să pătrundă în casă datorită prezenţei unui- preot, care stă împreună cu mama şi care are rolul, de fapt, de preceptor al copilului. Este adevărat că marna lui Guillaume Austatz, ţărancă bogată, este deosebit de bine plasată : ţăranii prea puţin înstăriţi, adică masa, nu-şi pot oferi luxul de a avea un cleric la domiciliu şi, ca să zicem aşa, la îndemînă.

Orice ar fi, şi în toate ipotezele, activitatea preotului din sat apare ca un element esenţial pentru transmiterea Catolicismului şi ca o parte integrantă a reproducerii culturale, de de la o generaţie la următoarea. Se va admite că, din acest punct de vedere, Montaillou, la epoca de care ne ocupăm, nu era foarte bine împărţit ! în ciuda învăţămîntului, în . teorie, catolic pe care-1 răspîndea Pierre Clergue prin nu ştiu ce elev din sat, eterodoxia radicală şi cinismul afişat, profesate de preotul acesta care afirma singur că nu-şi face meseria

decît ca să primească veniturile ce i se trăgeau de aici (I, 227), făceau din predica lui duminicală o tribună destul de mediocră sub aspectul acultu-raţiei montalioneze la Catolicism. Din această pricină, satul nostru trebuia, cu atît mai mult, să găsească deschisă calea pentru a bascula, majoritar, către erezie ; sau măcar către toleranţa complice faţă de aceasta. Cîteva matroane catolice, printre care mama Vuissanei Testaniere şi cea a lui Jean Maury, încercau, desigur, de bine de rău, în propria lor casă 50, cu multă bunăvoinţă, să transmită copiilor lor făclia credinţei catolice care, în satul nostru, începuse să se cam întunece57. întrucît nu exista un preot cum se cuvine, femeile acestea nu prea aveau greutatea necesară pentru a -contrabalansa influenta acţiune a ereticilor de seamă !

259

Absent sau prezent, cuvîntul nu este singurul factor în râspîndirea unui învăţămînt religios. El este însoţit de arta sacră. Nu poate Ii despărţit de cîntecek* din biserică, despre care nu ştim altceva decît că existau (I, 145, 146). Este completat, de asemenea, de pedagogia vizuala pornită de la statuile, picturile şi vitraliile aflate pe pereţii şi ferestrele sanctuarului. în Sabarthes, pietatea populară şi superstiţioasă este captivată mai ales de statuile rustice, de lemn cioplit cu securea. Ele provoacă, în chip de reacţie, reprobarea ereticilor-par-faits: Gavet, Gavet, crezi că nişte bucăţi de lemn pot face minuni ? îi spune Belibaste lui Sicre, ridiculizînd credinţa oamenilor mărunţi, potrivit căreia statuile sfinţilor, în biserici, sînt miraculoase prin ele ca atare (II, 54—55). Statuile sfinţilor, care se află în „casa idolilor" (în biserică), le-aţi cioplit cu securea şi apoi vă închinaţi la ele ! izbucneşte Pierre Authie, într-o conversaţie cu crescătorii de animale (II, 420). Mama lui Cristos este şi ea cinstită tot în lemn : Fecioara nu este niciodată altceva decît o simplă bucăţică de lemn, fără ochi, picioare, urechi şi gură adevărate ! afirmă fără să clipească Bernard Gombert, din Ax-les-Thermes 58.

NOTE

V. de exemplu, scrisorile lui Inocenţiu III, care, mai ales împotriva valdenzilor, reafirmă că botezul „şterge" sau „iartă" păcatul originar (scrisori citate de G. Dumeige, 1969, pp. 384—385).

în schimb, în afara mediilor rustice, Jean Roques ■(II, 245), personaj ce nu are nimic dintr-un ţăran, ştie ■ că botezul este socotit ca ceva ce are puterea să •şteargă păcatul originar ; se pare însă că el refuză această credinţă (?). Tot astfel, cei cîţiva valdenzi

■care-şi aleseseră reşedinţa la Pamiers cunoşteau foarte ;bine problemele păcatului originar (I, 51).

260

Despre ritmul anual al spovedaniei, ordonat de coneiliul de la Laterano, din 1215, v. C. Carozzi in Cahiers de Fanjeaux, no 8, 1973, p. 321 („Le ministere de la confesskm chez Ies precheurs de Provonce").

V. Şi Tousaert, p. 106.

III, 27 ; şi III, 29 (spovedanie în postul Paştelui, enre, probabil, este singură în tot anul).

I, 226 (cuvintele preotului Pierre Clergue, credin cios catar ; Pierre Clergue declară de asemenea, în I, 227, că primeşte spovedaniile numai pentru venitu rile materiale pe care i le aduc lui ca preoi).

II, 173 ; II, 446 : şi III, 231 ; la Pierre Maury, acest obicei mai mult sau mai puţin anual, nu poate fi despărţit de dubla adeziune. în cazul său obişnuită, care-l face să socotească ambele credinţe, catolică şi catară, ca avînd puterea, şi una şi cealaltă, de a-i mîntui sufletul.

III, 10-1 ; I, 232 (Beatrice).

III, 229 (după Pierre Maury).

I, 224—226 ; despre problemele „păcatului" şi ale „ruşinii", v. infra, cap. XXIV.

I, 61. în acest mediu de avangardă, valdenz, eterodox şi urban, apare, mai mult decît în zona ru rală, un sens intim, individualist, nu îndrăznim să spunem pasealian, al păcatului (îhid.).

1/196 ; v. şi II, 120. Starea de spirit saluţist-catolică este răspîndită printre femeile din Ornolac, mai fidele Wedinţei romane decît femeile din Montaillou (v. cazul femeii Munier : I, 194).

Despre problema generală a spovedaniei în Occitania şi, în sens mai larg, în Occident, la epoca avută în vedere, v. Cahiers de Fanjeaux, no 8 (artico lul lui C. Carozzi, pp. 321—354) ; v. şi Mansi, t. 23, p. 830 sq. (trebuie să te spovedeşti înainte de fiecare împărtăşanie : conciliu! de la Albîn 1254) ; Hefele, voi. D—2. p. 1498 ; coneiliul de la Toulouse, în 1229 : spovedanie obligatorie de trei ori pe an (mult mai mult decît norma sabarthesiană !); Mollat, C. D. U., 1962 (p. 42, 43), şi 1965, p. 71 ; Rapp, p. 137 ; Toussaert, p. 106.

Ar putea surprinde faptul că eu consider prima comuniune ca un „rit de trecere" chiar din epoca avută în vedere în această carte Cu toate acestea, mărturia depusă de Aude Faure (II, 83) indică foarte bine că este vorba de im moment important, Şi că este simţit ca atare.

11. Despre caracterul neregulat şi lacunar al administrării sacramentului de confirmare, mai ales la ţară şi printre-săraci, la epoca pe care o avem noi în vedere şi. în general, în secolele XIII—XIV—XV. această carenţă fiind legată, printre altele, de slaba înclinare a episcopilor de a se deplasa în dieceza lor, v. Chelini, pp. 306 şi 318 ; Q. Duby, Humanisme, 261

p. 108 ; G. şi A. Duby, Les proces da Jcanne d'Arc..., p. 93 ; Rapp, p. 143 ; Mollat, C.D.U., 1965, faso. 1, p. 52 ; Toussaert, pp. 103—104. Si J. Delumeau, p. 282 (pentru perioada clasică, în secolul al XVII-lea, în ciuda reformelor conciliului de la Trente).

15? Expresia este a lui Chelini, p. 321. P. Adam, La Vie..., p. 97, a notat şi el importanţa foarte mică a niaslului, la acea epocă, în Franţa meridională ; faptul se explică, se pare (?), prin caznele extrem do mari la caro erau supuse după aceea persoanele care „scăpau". (V., de asemenea, problemele puse de con-solamentum celor care nu mureau foarte curînd după administrarea lui). în orice caz, chiar în II, 55 (text care descrie, departe de Montaillou, discuţia foarte aprinsă dintre un preot şi un muribund, prieten cu Belibaste). maslul nu intervine nicidecum ca atare.

16. I, 255 ; I, 462.

Ni s-ar putea obiecta că actuala absenţă a con firmării şi a rnaslului în partea rurală a ţinutului Sa barthes provine pur şi simplu din ignorarea teore tică şi profundă a clerului regional, a acestor două sacramente : însă lucrurile nu stau aşa. V. lista (foarte completă !) a celor şapte taine care este dată, în pre zenţa episcopului locului, în I, 514 ; v. şi I, 61.

II, 199. Prescripţii din regiunea Languedoc re lative la redactarea testamentelor in Mansi, voi. 23, p. 830 sq., conciliul de la Albi în 1254.

III, 235.

Ceremonia din miercurea cenuşii este bine cu noscută la Pamiers şi poate că şi la Prades d'Aillon (notaţie ambiguă din acest punct de vedere în II, 238) ; este cunoscută şi practicată, cu siguranţă, în zona rurală a ţinutului Sabarthes (III, 8).

Referinţe relative In diverse amănunte culturale în legătură cu moartea şi cu pregătirea ei : luminări de seu sau de ceară : I, 145 (în ţinutul din vale), şi III. 307 (în zona rurală din Sabarthes). Slujbe pentru morţi, însă într-un mediu ce se dovedeşte mai curînd urban sau de tîrg, decît rural : II, 450 şi 455 (chiar şi în zonă citadină, aceste slujbe mortuare sînt con testate, de altfel fără convingere, de către cîţiva valdenzi din partea locului : I. 65) ; a se compara cu Rapp. p. 155 ; rugăciuni (printre care şi Ave Marin) pentru morţi (însă contestate în mediu nobil) ; II, 123 : stropirea cadavrului cu agheasmă : II, 5P>.

I, 255. (De la pomana făcută pelerinului, se Ir.ece ci. uşurinţă-la "pomana făcută ereticilor banshommcx : ibid.j ■ \. "

I, 249. Capela Saint-Paul din Arnavo (Ariecre) pfectiv prevăzută ou relicve vechi, era centrul unui pelerinaj pentru vindecarea epilepsiei (nota preotului Fştebc, din Arnavo. în fruntea registrului de c\ip;V

torii din acel loc, în 1860, după A. Moulis, Vieux sanctuaires ariegeois, Verniolle [Ariege], 1972, p. 17), II, 382 (cazul lui P. Maury).

11, 382. în schimb, Arnaud Sicre, mic burghez de tîrg, cu o bună educaţie catolică, posteşte în cu noştinţa de cauză, în ajunul sărbătorii Fecioarei (II, 54).

Supra, cap. VII.

„De data aceasta", deoarece, aşa cum se va ve dea mai departe (injra, cap. XXIV), anomia nu este regula. Dacă îndrăznesc s-o spun.

Evoluţia limbajului introduce, bineînţeles, o îm bogăţire a termenului „militant". Biserica pe pămînt era militantă deoarece trebuia să asigure membrilor ei mîntuirea viitoare ; în acelaşi timp, ea constituia un aparat „militant", în sensul contemporan pe care-1 dăm acestui cuvînt.

I, 224 ; cf. şi, prin contrast, I, 459 (confesional, într-un orăşel).

Am lăsat de o parte problema celor cîţiva că lugări sau călugăriţe, puţini la număr, întîlniţi ici şi colo, izolaţi, ţinînd de cîte o biserică din Sabarthes sau din comitatul Foix (I, 255 şi II, 316) ; despre fran ciscanii de la Parniers, v. tot dosarul homosexualului Verniolles (III, 14—53) ; despre dominicanii din Pamiers, aprigi apărători ai dijmei, ostili celor care nu o plăteau, v. II, 321 ; despre puternica implantare, la acea epocă, a ordinelor de călugări cerşetori, mari predicatori (deşi lipsesc din Sabarthes), în mediul urban din Sud, v. Le Goff, şi alţi autori, Annales, 1970 ; Cahiers de Fanjeaux, no 8 ; Rapp, pp. 128—130.

Şi în general : Duby, Humanisme, p. 90 şi 108 ; Fliche, 12—2, p. 459 ; Chelini, p. 345. In total, în privinţa femeilor, carenţa ordinelor călugăreşti (cerşetori, sau de tip vechi) este mai puternică, pe valea superioară a rîului Ariege, decît în privinţa femeilor.

Puternica personalitate a preotului Clergue este dotată cu un impact cu atît mai percutant — şi mai aberant — avînd în vedere că parohia lui este mică (a se compara cu Rapp, p. 123). Pe deasupra, lunga absenţă de la Montaillou a unui senior rezident, sau chiar (după moartea lui B. de Roquefort) a unui cas telan rezident, sporeşte acest impact.

în privinţa problemei reşedinţei, a se compara cu Chomel, 1957 ; în 1404, în dieceza Narhonne, nu locuieşte în parohia pe care o serveşte decît un sfert din clerici ; şi jumătate din totalul celor ce slujesc în biserică locuieşte la oraş. Pe valea superioară a rîului Ariege, unde reşedinţa (potrivit dosarelor noas tre, care, cu siguranţă, nu formează o masă statis tică) este, se pare, mai bine asigurată, v. totuşi, în III, 9, cazul unui preot de ţară nerezident... Alături



m

de problema reşedinţei, se pune cea a prezenţei unui ,i sanctuar parohial în sat : inexistenţa unei biserici Io-«. cale se «xplieă, se pare, în foarte rarele cazuri eînd este notată în Subarthes, prin prezenţa i'oarte apropiată a unui vestit sanctuar regional (II, 320 : sătenii,. din Quie se duc la biserica din Sabart-Tarascon). Lu- ; crurile sînt mult mai puţin limpezi la Goulier (I, 350, 351, şi 352—355 ?).

III, 50—53, şi îndeosebi III, 53 ; cf. şi II, 199.

Nu m-am ocupat de dosarul, subiacent celui al:, reşedinţei, privind formarea însăşi, în comitatul FoiV; a unui număr de preoţi pe măsura necesităţilor cul tului : nimic nu arată că această formare ar fi fost.

insuficientă (v. exemple de exportare de preoţi către, • ţinutul de jos : I, 336 ; precum şi cazul lui Barthelemy Amilhac : I, 251—259).

Să amintim cu această putere este asigurată şi1., de spovedania ţăranului, primită de însuşi preotul satului (I, 223—224 ; II, 200 etc).

Problema generală a puterii preotului şi a con ştientizării ei de către comunitatea laică a satului sau a tîrgului, potrivnică acestei puteri (casa din oraş p împotriva bisericii parohiale, jus potrivnic lui jas), \ se află în centrul înţelegerii mentalităţilor meridio- ' nale, după perioada avută în vedere de cartea aceasta,,, în epoca modernă şi contemporană. Chiar de prin 1300—1320, îşi face apariţia, în Sabarthes, împotriva clerului care încasează dijmele, o revendicare ţără nească îndreptată către sanctuarul parohial, conside rat ca un bun al comunităţii, nu al clericilor : bisericile sînt ale noastre, spune un ţăran (II, 316). Ţăranii sînt de altfel foarte capabili să facă deosebirea între con diţia lor de săteni (locuitori ai unui anumit locus sau loc) şi starea lor de enoriaşi (parohia putînd să nu coincidă cu acest^îoc : v. textul lui Raymond de Laburat, sătean din Quie, şi enoriaş din Sabart [II, 316]).

B. Clergue către B. Amilhac, în închisoare (II, 273—304). V. şi III, 8 (dominus Nicholaus, vicar), şi III, 297—299.

Suprn, cap. III ; şi III, 193. Faptul că preotul de ţară este un om înstărit este bine stabilit, însă în alte regiuni (v. lucrările D-rei F. Piponnier despre inven tarele rurale după deces, în Bourgogne, în secolul al XIV-lea)... sau în alte epoci (J. P. Desaive, 1970). To tuşi, D-na Gramain, în Introducerea tezei şale de doctorat, subliniază că preoţii, care nu sînt admişi în casele senioriale (decît ca amanţi) rămîn foarte apropiaţi de ţărani.

III, 297—299. Numele „Durând de Presbyteria" este probabil legat de preoţia celui care4 poartă (po reclă ? toponim ? apartenenţă la o familie care a dat mulţi preoţi ?).

264

40 III 357 ; Gauzia Clergue este, într-adevăr, ve-risoâră cu preotul Pierre Clergue (III, 70). Cuvîntul latin pe care-1 traduc eu prin familie (£r. liynuge)

este genus.

Puterile magice ale preotului sînt subliniate de Beatrice de Planissoles (supra, cap. IX). în secolul XX, folclorul din Montaillou păstrează urme din această credinţă (preotul care înlătură grindina ; preo tul de care nu se prind vrăjile etc).

Focaria a preotului, obişnuită în dieceza Palhars (I, 251). Acelaşi termen este folosit în Anglia (Fliche, 12—2, p. 412).

V. şi, în Dufau de Malauquer. Rolul contelui de Foix în 1390 (menţionează soţii de preoţi, concubine de preoţi etc). V. şi bastarzii de preoţi (III, 163). La Montaillou, preotul care i-a precedat lui Pierre Cler gue trăia cu o femeie (poate că o slujnică ? I, 223).

Reproşul de concubinaj adresat preoţilor este, evi dent, curent la predicatorii noştri catari (II, 178, şi passim). Preoţii din dieceza Palhars, apropiată de a noastră, trăiesc efectiv în stare de concubinaj legal (I, 252). însă, uneori, religia şi doctrina lor sînt şi ele suspecte (II, 318). Prin contrast, catarii bonshommes pretind (uneori fără temei) că ei înşişi sînt mo dele de castitate. Despre „clerogamie" şi despre lipsa de stâpînire a clericilor în acea epocă, în general, v.

Chelini, p. 205, 210, 228, 288.

Mollat (C.D.U.), 1965, voi. I, p. 45, dă o statistică a preoţilor care trăiesc în concubinaj în diecezele din Grenoble, Ax şi Narbonne, pe la 1315—1425 : aceşti preoţi formează o minoritate faţă^de confraţii lor, însă o minoritate numeroasă.

A se compara eu Tilly, Vendce ; şi cu Bouehard, Village immobile.

Problema vocabularului (chapelains sau recleurs) este interesantă (II, 224 şi 332, III, 237, şi pas sim). Preotul Pierre Clergue, el însuşi, este calificat uneori de rector (mai ales de către Beatrice de Pla nissoles), alteori de capellanus. Biserica din Montail lou avea poate la origine un statut de capelă, legată de cultul local al Fecioarei (despre problema cape lelor medievale, v. de ex. Duby, Humanisme, p. 93 ; despre Montaillou, P. Moulis, Pays de Sault, 1958).

Despre slaba Reformă gregoriană în unele zone occitana şi din Languedoc, v. Chelini, p. 331.

I, 350 (aceşti clerici ajută la slujba din bisencă) ; I, 35i (Cei puţin doi clerici, în acest sat). De spre problema clericilor în general, în acea epocă.

(înainte de epoca, deocamdată îndepărtată, a copiilor care ajută la oficierea slujbei), v. Chelini, p. 282 şi P. 4o7 : Fliehe, voi. 14—2, p. 736. Un cleric, la Ornoiac, este delator : I, 195—196.

II, 198 („lucrători" sau paracliseri din Lordat).

Despre problema mai generală a acestor lucrători şi paracliseri, Mollnt, C.D.U., 1965 (cazul Languedoc-ului), p. ii4 ; Fliche, voi. 12—2, p. 418.

I, 234. Teoretic, sinodul din Pamiers trebuie, (cel puţin) începînd cu succesorul lui Jacques Fournier, să se întîlnească de două ori pe an (ibid., nota 92). De fapt, înainte de această dată, în orice caz, el se adună mai rar. Nu dispunem de date, în schimb, despre raporturile dintre preoţii care se succed la Montaillou şi eparhia din Sabarthes, ca subdiviziune pertinentă pentru ei a diecezei Pamiers. (Despre pro blema eparhiei, v. supra, cap. XVIII ; precum şi, în general, Fliche, 12—1, p. 206 ; Chelim, p. 151.) '

(Fr. „le pape qui palpe", N.T.). II, 54. Tradu cerea exactă este „papa care înghite'*.

Mansi, t. 23, p. 230 sq, Ibid., p. 837. A se compara cu notaţiile gene rale, mai mult sau mai puţin valabile pentru tot Occidentul, în Fliche 12—2 („îndatoririle preotului" în partea din carte redactată de G. Lebras).

Este de prisos să folosim, în legătură cu aceasta, expresia „din amvon", de vreme ce cuvîntul amvon, folosit aici metaforic, nu ar corespunde existenţei reale a mobilei, care poartă acest nume, în biserica rurală din acel timp (Mollat, C.D.U., 1962, fasc. I, p. 45). »4

I, 206. Guillaume Fort, din Montaillou, a auzit, şi el, în biserică, predici despre învierea din morţi (I, 447).

A se compara cu Rapp, p. 329.

I, 461 şi supra, cap. XXI (mama lui Jean Maury) ; a se compara : Rapp, 142 ; Mollat, C.D.U., 1962, fasc. I, pp. 40—42.

II, 333. Despre problema generală a aeulturaţiei catolice, în mediul popular, prin artă şi mai ales prin plastică, la acea epocă. v. (de exemplu) : Duby, ■Huvianisme, pp. 9a 106—107 ; Mollat, C.D.U., fasc. I, pp. 63 sq şi 97. )

## Capitolul XXIII
## DEVIANTUL
## Ş! OMUL CEL BUN

Am tratat pină acum despre ortodoxia catolică — întotdeauna aproximativă : la Montaillou, cînd această ortodoxie există, şi în Sabarthes. Bevianţia nu am examinat-o decît prin raportare la „doctrina cea dreaptă". Acum aş vrea să analizez această devianţă în ea însăşi şi pentru ea însăşi. Mai întîi, millenarismul. în ce măsură se

manifestă acesta în munţii noştri, cu simp-tomele lui caracteristice : angoase profetice provocate de sfîrşitul lumii, socotit a fi foarte aproape l;

aşteptarea unei retopiri totale şi a unui regat fericit2 ; antisemitism exterminator ? Răspunsul este limpede : destul de puţin. Mediile rurale nu sînt atinse de „millenarîsm" : tîrguşoarele sînt atinse, dar atîta tot. Belibaste poate profetiza, în exilul său spaniol, că popoarele se vor ridica împotriva popoarelor şi regatul împotriva regatului: un urmaş al regelui Aragonuhu îşi va paşte calul pe altarul Romei 3. .. Omul cel sfînt, exprimîndu-se în a-cest fel, nu determină la ascultătoarea lui, Gu-illemette Maury, din Montaillou, decît o reacţie de curiozitate politicoasă : Şi cînd se va în-t;mpla aceasta, Domnule ? (Răspuns : cînd o vrea Dumnezeu).

Pe de altă parte, am văzut vă, venită din ţara de oi/, influenţa brutală a „păstoraşilor" '*, 26?

millenarişti populari şi ucigaşi de evrei, nu cle-tj* păşeşte ţinuturile Garonne şi Toulousain. La Pamiers, desigur, mulţimea bigoţilor este anti-^j semită, aşa cum se vede din poveştile cu strigoi, israelite şi creştine : se aud prin toate sa*-*-cristiile oraşului. Printre fantome, pe evrei H recunosc după mirosul lor, spune Arnaud Ge-lis, specializat în dialogurile cu morţii. însă la Montaillou, şi pe bună dreptate, evreii sînt inexistenţi, dacă nu necunoscuţi : în dosarele noastre săteşti nu apar decît indirect, în legătură cu o evreică botezată care i-a dat Beatri-cei de Planissoles cîteva reţete pentru nişte operaţiuni de magie minoră. Nu este deci vorba, pentru eventualii milenarişti locali, să-i persecute pe israeliţi, în absenţă5.

Ura populară împotriva evreilor, întrucîfc nu sînt pretexte la faţa locului, nu se prea manifestă în satul nostru cu cruci galbene. Insă antisemitismul nu este, la urma urmei, decît un aspect lateral al fanatismului celor ce propovăduiesc millenium-ul. în centrul acestui dispozitiv fanatic se înscrie, mai întîi, tema sfîr-şitului iminent al lumii. Sfîrşitul lumii justifică desfăşurarea unui proiect revoluţionar, care~l pregăteşte şi care se pregăteşte pentru aceasta. însă, în dosarele noastre, tema aceasta nu se manifestă decît rareori : cînd o face, dă naştere, local, în chip de replică, unei anumite rezistenţe psihologice.

Cu siguranţă că, încă din perioada anterioară aceleia pe care o arn eu în vedere, în Languedoc şi în comitatul Foix s-au râspîn-dit zvonuri de sfîrşit de lume sau măcar de subversiune egalizatoare. Ele se înscriu, oricum, în orizetftul cultural al acestei epoci ; credibilitatea le vine de la nemulţumirile îndepărtate provocate de invaziile mongole. Un trubadur poate aduce dovada despre o asemenea angoasă : Jată că din Orient sosesc loiari't, spune Montanhşgolb : Dacă Dumnezeu nu se



împotriveşte, vor aduce, pe toată lumea la acelaşi nivel : seniorii cei mari, clericii şi ţăranii. literatura ? Mă îndoiesc. In 1318, zvonuri populare de

sfîrşit de lume se răspîndesc de-a lungul drumurilor ce leagă Pamiers de valea superioară a rîului Ariege. In acel an, povesteşte Bertrand Cordier, originar din Pamiers, am întîlnit, de partea cealaltă a podului, pe teritoriul parohiei Quie, patru larascanezi, printre care şi Arrunul de Savignan. M-ctu întrebat :

— Ce mai este nou pe la Pamiers ?

—- Se apune (printre altele...)... că Anticrist s-a şi născut, i-am răspuns eu. Fiecare trebuie să-şi facă rînduială în suflet; sfîrşitul lumii se apropie !

La care Arnaud de Savignan a strigat:

— Nu cred l Lumea nu are nici început nici sfîrşit... Să mergem la culcare (I, 160—161).

Arnaud de Savignan, zidar cultivat, îşi întemeiază robusta lui credinţă despre eternitatea lumii pe un proverb local (I, 163), sursă populară ; o sprijină de asemenea — sursă savantă — pe lecţiile pe care le-a primit, cu treizeci de ani mai înainte, de la dascălul său, Tolus, care se ocupa de şcolile din Tarascon (I, 165). Arnaud va fi încolţit de altfel de către Inchiziţie, care va reproşa această scandaloasă credinţă în perenitatea lumii ; ca să iasă din încurcătură, el va invoca lipsa lui de învăţătură religioasă. Din pricina treburilor mele din cariera de piatră, spune el, ies foarte repede de la slujbă şi nu am timp să ascult predicile (I, 167). Proastă scuză. De fapt, meşteşugarul acesta eterodox, care refuză perspectiva unui sfîrşit global, se face, în această privinţă, ecoul unei opinii destul de răspîndită în mediile populare din Sabarthes ; am văzut într-adevăr că citează, pentru a-şi sprijini aserţiunile, un proverb regional : Aşa va fi de-a pururi: bărbatul se va culca cu nevasta altuia; şi adaugă : i-am auzit spunînd pe mulţi oameni, locuitori ai ţinutului Sabarthes, că



lumea a existat întotdeauna şi că Va exista întotdeauna pe viitor '•, Chiar- şi cuvintele . pe rare Arnaud le roateşte cu acest prilej, nu există altă lume decît a noastră (1, 103), sînt aceleaşi pe care le rosteşte, de altfel, cu totul independent, Jaquette den Carot, femeie simplă din Ax, în faţa altor femei caro, ca şi ea, au venit să ia făină de la moară : nu există altă lume decît a noastră8. Această respingere a vieţii din altă parte şi a celei de dincolo nu poate fi despărţită, la Jaquette den Carot, de un scepticism ascuţit faţă de însăşi dogma învierii din morţilJ. (Să-mi regăsesc tulul şi mama pe lumea cealaltă ? Să-mi recapăt oasele şi carnea o dată cu învierea din morţi ? Hai-da-de !) Un atare scepticism se opune, surd sau radical, la Arnaud ca şi la Jaquette, învăţăturii oficiale răspîndită de la amvon de către pi-eoţii din Sabarthes şi de Fraţii mino-riţi din Pamiers (I, 206 ; I, 152).

Refuzul ideii de sîîrşit de lume, de viaţă viitoare şi de înviere a tuturor morţilor înseamnă, evident, negarea a priori a oricărei propagande în favoarea

millen.arism.ului, aşa cum este propagat — în diverse feluri ! — de către Păstoraşi sau de către anumiţi clerici, pe baza profeţiilor venite din nord sau din orient i0. Ţinutul Sabarthes, crispat într-un arhaism de avangardă, se dovedeşte prea puţin permeabil la curentele noi (chiar deviante) ale sensibilităţii catolice ; în schimb, ele se răspândesc lesne în zonele mai deschise ale ţinutului cîin vale, împînzit de călugări cerşetori u, vizitate eventual de către Păstoraşi.

Se va spune că acest scepticism muntenesc nu se prea întîlneşte decît în tîrguşoarele de pe valea superioară a rîului Ariege : Ax, Ta-rascon... Insă lucrurile nu stau aşa. Arnaud de Savignan ii semnalează mai pretutindeni în Sabarthes ; am întîlnit echivalentul lui printre gînditorii îndrăzneţi dintr-un sat oarecare : la Montaillou, Beatrice de Planissoles este în-yinuită că ar fi spus că trupurile vor fi nimi270

cite ca nişte pînze de păianjen, deoarece slnt juciite de diavol (I, 309), Beatrice refuză aşadar reînvierea din morţi : pentru aceasta, ea se sprijină, parţial, pe un dualism catar : acesta consideră materia corporală ca venind de ja Necuratul, prin urmare, perisabilă. Acelaşi scepticism se vede la Guillaume Austatz, ţăran bogat şi bayle ia Ornolac. într-o zi, în prezenţa lui, este săpată o groapă în cimitirul din sat şi suit scoase o mulţime de oseminte. Prilej, pentru bayle de a spune că nu prea crede în învierea individuală, care ar trebui să se producă poj-nind de la o grămadă de oase ca aceea : şi cum se poate ca sufletele defuncţilor să se întoarcă într-o zi în aceleaşi oase care odinioară au fost ale lor, spune el celor mai mulţi oameni din sat, adunaţi în faţa gropii pentru o înmormîntare (I, 206). Să adăugăm că Guillaume Austatz nu prea are chef să creadă în reînvierea tuturor morţilor... şi nici în teoria millenaristă. Refuză, într-adevăr, antisemitismul, îndrăgit de „păstoraşii" cei sînge-roşi, adepţi ai milenium-ului : sufletele evreilor pot fi rnîntuite, întocmai ca cele ale creştinilor, spun sătenii din preajma lui Guillaume, cu asentimentul acestuia r-.

Este drept că Beatrice de Planissoles, Guillaume Austatz, Arnaud de Savignan (dar nu şi Jaquette den Carot) aparţin unei anumite elite săteşti sau „tîrgoveţe". Nu s-ar părea insă că poporul din Montaillou şi din celelalte parohii rurale ar fi fost ispitit mai mult decît elita aceasta de millenarismul răspîndit de revoluţionarii din ţinutul din vale, veniţi din nord ; nici măcar, pur şi simplu, de doctrina reînvierii din morţi, admisă, desigur, dar fără fanatism excesiv. La Rabat, povesteşte Bernard d'Orte, locuitor al localităţii, eram cîţiva care ne Uneam de glume, împreună cu Gentile Ma-c«ne (soţia lui Guillaume) în faţa porţii casei acesteia, în piaţa satului. (Era sărbătoarea In-tompinării Domnului). După ce am glumit o 271

vreme, ara spus către Geniile, arătîndu-i degetele mari de la mîinile

mele.

— Vom învia cu carnea şi cu oasele acestea ? Cum se poate aşa ceva ? Eu nu cred una ca asta (II, 258—265)!

La Montaillou, precum şi la Lordat, învăţătura fraţilor Authie, care erau preţuiţi, se dovedea ostilă reînvierii din morţi (1, 200) : în-cît, un sătean ca Arnaud Cogul (din Lordat), care împăca şi capra şi varza, credea, asemenea Bisericii catolice, că trupurile vor reînvia în cea din urmă zi; apoi, împotriva credinţei catolice, Arnaud Cogul gîndea că ele se vor spulbera din nou cînd Judecata de apoi se va fi săvîrşit! 13

Avînd în vedere această mentalitate difuză, nu poate ii vorba ca enoriaşii noştri să se entuziasmeze pentru perspectiva unei subversiuni globale şi a unui paradis pe pămînt, de vreme ce acesta nu poate fi despărţit (în concepţiile „chiliastice") de două împrejurări, presupuse apropiate : adică' judecata de apoi şi învierea din morţi14. Să spunem şi că, pentru tot felul de motive, teoriile milenariste se loveau, în Sabarthes, de un anumit scepticism în rîndul elitelor ; de ostilitate, în rîndul ţăranilor celor mai puţin naivi ; în sfîrşit, de indiferenţă, în rîndul maselor.

Devianţa millenaristă nu este, în satul nostru, ameninţarea cea mai mare. Departe de aşa ceva. Mult mai „primejdioasă" este lipsa de credinţă faţă de cutare sau cutare aspect al dogmei, rareori totală, adesea parţială. Foarte răspîndită, în orice caz, de-a lungul văii rîului Ariege, care formează axul cultural al acestui Sabarthes, din care face parte Montaillou. A se vedea cazul (lui Raymond de l'Aire, la Tig-nac. Mai ţăran Vnici că se poate : este întîlnit tot timpul pe cîmp, la păşune, seceră grîul sau coseşte iarba, îşi paşte catîrul. El crede însă că sufletul nu este decît sînge, atît sufletul bipedelor cît şi cel al patrupedelor, de vreme ce le



vede murind pe acestea cu duiumul, din lipsă de sînge, în perioadele de epizootie. Şi, bineînţeles, sufletul acesta de sînge nu mai este nimic după moarte. Raymond de l'Aire nu crede în învierea din morţi. De altfel, toate cîte spun preoţii sînt nişte prostii. Paradisul este acolo unde te simţi bine pe lumea aceasta ; infernul, acolo unde te simţi rău, tot în lumea aceasta. Şi gata !

Acest îndrăzneţ cugetător este anticlerical fără concesii ! Episcopul de Pamiers, spune el, a fost făcut ca toată lumea, din spermă şi rahat. Mi se va spune că nu este decît o ireve-renţă faţă do o persoană suspusă ! Nimic cu adevărat răutăcios... Mă îndoiesc. Raymond de l'Aire împinge sacrilegiul mult mai departe : în piaţa din satul său, de faţă cu trei consăteni, declară că şi Dumnezeu, cu alte cuvinte, Cristos 15, a fost făcut din spermă şi din rahat, adică prin împreunarea bărbatului cu femeia, aidoma nouă tuturor.

— Dacă mai spui ceva, îţi crap capul cu cazmaua, strigă Raymond Segui,

îngrozit, auzind vorbele acestea ce-1 huleau pe Dumnezeu.

Logic cu el însuşi, Raymond de l'Aire nu crede în virginitatea Măriei : „Fecioara", de fapt, a fost lăsată însărcinată de Iosif. în legătură cu Cristos, el neagă, în bloc, răstignirea, învierea, înălţarea. Raymond a stat deci ani de-a rîndul neîmpărtăşit, deoarece nu credea în euharistie (II, 130).

Eclectismul curajosului gînditor din Tignac îl face pe acesta, uneori, să nege supravieţuirea sufletului, care nu este decît sînge ; alteori, să privească îngăduitor metempsihoză : Raymond are legături cu alţi ţărani din Tignac ; cred, cu toţii, că animalele au un suflet şi chiar, în cazul catîrilor, un suflet bun ; unul dintre ei, care are multă trecere la Raymond de l'Aire, nu şovăie, atunci, să-şi trimită catîrul să pască 'noianul de gnu, înalt, în acel moment al anu-lui, al unui alt cultivator. Catîrul meu are un suflet bun, asemenea acestui cultivator.

273

Raymond de l'Aire însuşi se ridică pînă la , un fel de materialism, sau poate trebuie să. spunem naturalism, sau spinozism sălbatic. Ca» şi ţăranul din Caussou (lîngă Montaillou), ală-^i turi de care coseşte o păşune, a crezut multă^ vreme că Dumnezeu şi Fecioara Măria nu erau altceva decît lumea aceasta vizibilă şi auzibilă (II, 129).

Sub aspect etic, Raymond nu are conştiinţa păcatului, chiar de-ar fi vorba de un omor, sau de „incest" cu ruda apropiată prin alianţă. De altfel, omul nostru a fost amantul cumnatei sale Raymonde, sora nevestei sale Sybille (II, 132). în realitate, numai grija pentru reputaţia lui, nu sentimentul păcatului posibil, îl împiedică să săvârşească unele fapte despre care se spune că sînt rele.

Raymond, chiar în parohia lui, care a văzut totuşi multe, este suspect. Lumea nu are încredere în el. Trece drept un fost nebun, un fost vrăjitor. într-o zi, ara, la poalele satului, cîmpul fostei lui amante ; aceasta se numea Rodiere. A avut necugetarea să înhame la plug doi tăuraşi sau doi boureni neîmblînziţi ; au tras într-o parte şi şi-au scos capul din jug. Ne-hilburat. Raymond nu a avut de spus decît o vorbă : drace, pune jugul la locul lui. Numai-decît, lucrurile au reintrat în ordine 16. în tinereţe, plugarul acesta diabolic avusese, timp de două luni, crize de nebunie. Sînt însă douăzeci de ani, ni se va spune, de cînd şi-a revenit, de vreme ce îşi gospodăreşte cum se cuvine terenul agricol.

La Tignac, Raymond se situează la marginea mentalităţilor locale ; este departe însă de a fi izolat, în măsura în care satul acesta tinde către eterodoxie şi anticlericalism : printre consătenii devianţi, Jean Jaufre, rudă cu Raymond al nostru, crede, în funcţie de un „catarism" foarte corupt, că diavolul este cel care a făcut animalele cele rele (II, 121). Arnaud Laufre i-Ş frecventat pe catari : el compară sufletul unei femei din sat cu cel a unei scroafe care

ţine lui Raymond de l'Airo (II, 131). Guil-lemette Viiar este sceptică în privinţa indulgenţelor (II, 122). Jacques de Alzen şi Raymond Philippe vor să pună mînă de la mînă ca să plătească doi ucigaşi care-1 vor ucide pe episcop : aşa, nu va mai ji vorba de dijma pe miei1'.

Mitul sufletului sangvin, drag lui Raymond de l'Aire, se întîlneşte, întocmai, în afara satului Tignac : la Ornolac. Acolo, sub ulmul din localitate, Guillemette Benet, omonima unei montalionezc, ţărancă simplă, are casă, ginere şi grădină ; ea dezvoltă, nu fără vari-aţiuni, tema potrivit căreia sufletul este sînge. Dovada ? Cînd se taie gîtul unei gîşte, tîşneşte un şuvoi de sînge. O dată cu viaţa. Aşadar, suflet — viaţă — sînge1S. Sau, spune Guillemette, dezvoltând o altă idee, sufletul este o suflare, adică... vînt. Căci oricine ştie că, din gura celui ce moare, iese o ultimă suflare : ce este această ultimă expiraţie dacă nu sufletul care, după aceea, va fi auzit cum geme noaptea, rătăcitor ca un vînt în vînt, urlînd ca o pisică în călduri ? Pînă ce sufletul acesta va găsi, în sfîrşit, „locul potrivit" pentru odihna cea din urmă...

Guillemette Benet din Ornolac (ca şi Raymond de l'Aire) stă călare simultan (I, 260— 262) pe două concepţii foarte puţin creştine... şi care nu sînt întotdeauna compatibile între ele : concepţia despre materialitatea sufletelor şi concepţia despre marea circulaţie, atmosferică sau metempsihotică, a amintitelor suflete, după moarte. Avem aici cîteva din ideile-forţă ale gândirii folclorice din, Sabarthes, din ţinutul Sault, din Montaillou. Gîndire folclorică, ce-i drept, dar care, în realitate, nu este lipsită de legături cu gîndirea savantă 19.

Pentru Raymond Sicre (din Ascou), crescător de vaci şi cultivator de cereale, sufletul nu este nici sînge nici suflare ci, pur şi simplu, Pline. De aceea, este cu atît mai preţios. Insă, 275

din nefericire, sufletul poate putrezi şi pieri : pe vremea cînd Sicre dezvoltă în faţa oamenilor din satul său, adunaţi, cum se cuvine, în piaţa publică, această teorie alimentară, foametea este într-adevăr ameninţătoare.

Teoretician al morţii sufletului, Raymond Sicre nu este 'desprins de Catarism (II, 360— 370). Subminînd monopolul catolic, erezia deschide într-adevăr calea curentelor folclorice preexistente, care sînt precreştine, necreştine, sau anticreştine ; nu au nimic de a face cu erezia albigenză (decît cel mult ca hrană a unui inconştient colectiv) ; îşi iau însă puterea şi îndrăzneala din ambianţa de contestare mentală pe care o răspîndeşte mai pretutindeni acţiunea ereticilor-parfaits20. Naturalismul rural, cu deosebire, contrazice dogmele care susţin facerea supranaturală şi intervenţiile divine ; este sprijinit de credinţa, catară la origine, însă intrată, mai mult sau mai puţin, în vulgata sabarthesiană, potrivit căreia natură şi materie nu sînt, nu pot

fi opera lui Dumnezeu. Diavolul, nu Dumnezeu, este acela care jace plantele să înflorească şi să dea roade, afirmă, la Ax-les-Thermes, o anumită ortodoxie dualistă, reprezentată de un locuitor al oraşului2i. însă diferiţi ţărani care, de altfel, au simpatii catare, la Bedeilhae, la Caussou, profită de această devalorizare a lui Dumnezeu ca să redea, sau ca să dea naturii temporale, drepturile suverane pe care le revendică : arborii vin din natura pămintului, nu de la Dumnezeu, spune Arnaud de Bedeilhac consătenilor săi, sub ulmul din piaţa satului (III, 51, 60). Timpul urmîndu-şi cursul, face frigul, şi florile, şi grînele ; iar Dumnezeu este cu totul neputincios, declară Aycard Boret, din Caussou, cîtorva prieteni adunaţi lîngă focul din vatră, în casa unuia dintre ei, pe la prînz, în timp ce afară ninge. Arnaud Teisseyre, care bate grîul, se arată, în termeni mai simpli, cîrid vine vorba de ploi, sceptic în ceea ce priveşte puterea meteorologică a divinităţiin.

276

Fiind un punct sensibil, îndoiala sau deriziunea manifestate în legătură cu fenomenele euharistice pot ajunge, fără mare primejdie, la simple glume copilăreşti. Unii salariaţi, foarte tineri, adunaţi laolaltă cu prilejul muncilor celor mai importante ale pămîntului, ridică în rnînă o felie de nap în chip de ostie, ca să maimuţărească slujba religioasă. Aceste şotii cam slobode, pe care le-am mai întîlnit, ar putea părea nevinovate oricui, însă nu Inchizitorului. Ele nu trebuie totuşi să ne facă să uităm adevăratele probleme : cînd o ţărancă sensibilă şi delicată ca Aude Faure îşi pierde credinţa, în prezenţa reală a trupului Domnului, consecinţele individuale pot fi devastatoare. Nu mai este vorba de o ştrengărie.

Aude Faure locuieşte la Merviel, parohie rurală din comitatul Foix, la nord de pasul Labarre, însă foarte aproape de limita septentrională a ţinutului Sabarthes. Este o ţărancă bogată, soţia lui Guillaume Faure. Angajează una sau două slujnice, precum şi o doică la domiciliu. La Merviel, i se spune Doamnă, însă ea rămîne foarte apropiată de mediul ţărănesc : stă ele vorbă familiar cu slujnicele ei, care o ajută şi la strânsul recoltei ; cînd se întorc de la muncă, vin s-o vadă la ea acasă (II, 98). Aude este vestită pentru faptele ei caritabile : dă de pomană tuturor săracilor din localitate (II, 85), îneît ajunge să-şi dea totul din casă.

S-a născut mai către nord, la Lafage, în actualul departament Aude ; acolo se află casa părintească (II, 92) ; în viaţă, s-a lovit de euharistie ca de o problemă. Prima împărtăşanie, pentru ea, ca pentru tot tineretul din satul ei natal, a fost tîrzie : nu s-a împărtăşit decît. după ce s-a măritat, cel mai devreme ţa optsprezece sau nouăsprezece ani, după un an de la nuntă.

Măritată devreme (la şaptesprezece ani), scrupuloasă, nevrotică, Aude Faure va fi cu277

prinsă de convulsii, în timpul cărora îşi va smulge hainele'de pe ea. Chinuită de un acces de culpabilitate — cu baze reale sau imaginare, vechi sau recente —, ţăranca din Merviel identifică amintirea păcatului sau pseudopăcatului ei cu aceea a unei împărtăşanii pascale, care a urmat, în biografia ei, unui păcat grav, pe care nu 1-a mărturisit duhovnicului. Este un mod de a domoli poate o culpabilitate foarte veche... Remuşcarea legată de acest păcat, în orice caz, o tulbură pe Aude ; pe deasupra, este urmărită de obsesia unei murdării. Nişte femei, spune ea, mi-au povestit că o femeie, noaptea, născuse o fată pe o stradă, în satul nostru, Merviel, fără să apuce să se întoarcă acasă. Mă gîndeam întruna la murdăria care iese din trupul femeii cu prilejul unei naşterii; ori de clte ori preotul ridica ostia la altar, mă gîndeam că trupul lui Isus Cristos este mînjit de acea murdărie... Apoi, îmi spuneam că nu este trupul lui Cristos *3#

Există deci în această fantasmă a ţărăncii Aude o trecere ciudată de la hrana „orală" (ostia) la murdăria genitală (placenta etc).

Orice va fi fost, din pricina aşa-zisului păcat, obsesiv şi neispăşit, îndoiala se strecoară în sufletul tinerei Aude şi o chinuie. Pe atunci, femeia avea douăzeci şi doi de ani. Crede în Dumnezeu cel din cer, dar nu în acel Dumnezeu care se află cuprins în împărtăşania de pe altar. Cîteodată, spune ea2'1, mă cuprinde turbarea; nu izbutesc nici măcar să mă rog lui Dumnezeu şi Preafericitei Măria !

Disperată, Aude îşi mărturiseşte suferinţa în cele din urmă, soţului ei, Guillaume Faure, căruia îi spune „Domnule" :

— Sanda Măria, Domnule ! Cum se face că nu sînt în stare să cred în Dumnezeu ?... Ce se întîmplă ? Cînd mă aflu în biserică, în clipa cînd este arătat trupul lui Cristos, nu pot nici măcar să mă rog la el şi să-l privesc... Iar cînd vreau să mă uit la el, am un fel de piedică în faţa ochilor25.

2/1

„Cecitate isterică" ? Soţul, respectînd occi-tanitatea conjugală, nu se prea arată înţelegător. Soţia lui, disperată cum nu se poate mai mult, îi declară „ca o spovedanie" :

Dumnezeu nu mă poate nici ierta, nici, măcar, ajuta (II, 86).

La care Guillaume Faure se mărgineşte să-i răspundă insultînd-o, şi spunîndu-i cînd tu, cînd dumneavoastră :

— Cum aşa, blestemato ! Eşti m toate minţile cînd vorbeşti astfel 1... Sînteţi pierdută .'" Diavolii vă vor lua şi sufletul şi trupul. Iar eu te voi alunga, de cumva eşti ceea ce spui. Dacă nu vă spovediţi fără întîrziere 2{\.. Aude Faure este masochistă, autopunitivă ; este însetată de ruşine voluntară ; o vom vedea rugîndu-1 fierbinte pe episcop s-o osin-deascâ la penitenţă publică,

încît lumea s-o acopere de oprobriu şi de ocară (II, 95). Nu este deci mulţumită cu injuriile bărbatului ei. Caută, cu desfătare, cearta feminină, pe care o are din belşug de la mătuşa ei Ermengarde Garaudy : aceasta, într-adevăr, în timp ce-şi învaţă nepoata să se roage cum se cuvine, îi trage şi nişte săpuneli zdravene27. Cum aşa, trădătoarea ! Ai să mînjeşti cu erezie un ostal şi o localitate care, pînă acum, n-au avut de a face cu aşa ceva. Dacă nu te spovedeşti, :'eşti pierdută. Afară .' Foc ! Săriţi! Foc !

Totul se petrece de parcă biata Aude ar reconstitui împotriva ei şi din proprie voinţă, un cuplu de părinţi : soţul Guillaume şi mătuşa Ermengarde joacă rolul represiv al unui tată Şi al unei mame, coalizaţi împotriva fiicei lor. Afacerea Faure se desfăşoară într-un context de morbiditate isterizantă ; o afectează Pe eroină, dar şi rudele, doicile şi slujnicile din jurul ei. Aude nu se va lecui, după nere-'JŞiia unui duhovnic, decît cu ajutorul intervenţiilor hotărîtoare ale Fecioarei, implorată de femeile din familia Faure ; astfel, este de

monstrat încă o dată rolul mamei lui Cristos, ca chezaşă şi mediatoare a unei credinţe feminine...

De astă dată, întîmplarea cu ţăi-anca din Merviel este deosebită de dosarul ţărănesc al necredinţei masculine, la care textele noastre fac de obicei aluzie cu prioritate. Lucien Feb-vre descoperea, în mentalitatea populaţiilor precarteziene, un imens apetit pentru divin. Textele noastre demonstrează totuşi că, în munţii „îndepărtaţi", există cîţiva „anorexici" faţă de sentimentul religios ; ei găsesc, în adu-;1 nările neorganizate ale sătenilor, un auditorii!1 care, uneori încuviinţează, alteori este indignat. Ţăranii masculi îşi trăiesc necredinţa, destul de răspîndită, mai curînd însă parţială decît totală, în modalitatea urii, a deriziunii şi a nonconformismului sexual, psihic, social. Aude Faure, în schimb, este una din rarele femei din această colecţie de ţărani devianţi : ea îşi trăieşte pierderea credinţei euharistice ca o nenorocire fără margini, care ar fi cvasipasca-iană, dacă n-ar fi vorba de cazul unei nevrozate 28.

Trebuie, în sfîrşit, să evocăm, după o deviaţie sau alta, esenţialul devianţei care a fost specific ţărănească : erezia albigenză 29. La Montaillou şi în alte părţi. La Montaillou, mai mult decît în alte părţi. Evocarea va fi scurtă, deoarece dogmele catarismului ca atare nu fac parte din subiectul meu. După cum nici dogmele catolicismului, ca atare, nu ţin de acest subiect... Scopul meu este întotdeauna acela de a aduce în discuţie sensibilitatea şi sociologia ţărănească, pornind de la examinarea unei etici sau credinţe oarecare. Nu vom uita că, între reprezentanţii catarismului şi credincioşii dogmelor catolice, frontiera nu este precisă, că ea este lesne trecută, în ambele sensuri, de către aceleaşi persoane, care nu şovăie să pescuiască pe ambele maluri. în privinţa aceasta, lucrurile ţin în mare măsura de reţeaua schimbătoare a relaţiilor

riale sau prieteneşti, pe care fiecare individ le jntreţiiie eu altul. Cu veniturile de pe urma muncii mele, spune: Pierre Maury, urcau să jac bine şi unora şi celorlalţi (subînţeles : oamenilor de ambele tendinţe, catolică şi catară). Deoarece, de japt, nu ştiu care din cele două credinţe este cea bună, deşi, în realitate, eu trag mai curînd către credinţa ereticilor. Dar aceasta se întâmplă, pur şi simplu, jiindcă discuţiile şi relaţiile mele cu ereticii sînt mai importante decit cu alţii3U.

La Montaillou şi în Sabarthes, doctrina albi-genză se situează aşa cum se cuvine, pe linia extrema a unei anumite devalorizări a lumii, socotită rea, josnică, urîtă. Dintr-un astfel de punct de vedere şi oricare ar fi fundalele doctrinale care se deosebesc (mai cu seamă în privinţa întrupării), nu există opoziţie absolută între aceste atitudini negative şi acelea, aproape la fel de radicale, afişate, în ciuda lumii, de unii extremişti care nu sînt totuşi deloc „catari" şi care rămîn „creştini", în sensul strict denominativ al acestui termen. De la unele la altele, există, după- părerea mea, mai curînd exacerbare decît contradicţie. Ţăranii noştri montalionezi sînt influenţaţi, cu preotul în frunte, de către Oamenii cei buni : ei susţin, cînd sînt în toane albigenze, existenţa lui Dumnezeu, creatorul duhurilor bune ; şi existenţa diavolului, creatorul lumii acesteia şi a cărnii păcătoase şi perisabile, lată de ce, în această optică, Isus Cristos nu a putut, în principiu, fi dotat cu o carne terestră : potrivit unei astfel de ipoteze, într-adevăr, Isus, prin însuşi faptul încarnării, ar fi fost automat satanizat.

Ciobanii din Montaillou discută cu mare plăcere despre teologie, tot aşa cum, în „Sud", în secolele XIX şi XX, ţăranii vor vorbi, cu mare uşurinţă, despre politică. în orice caz, Păstorii cu simpatii catare ezită uneori (fără sa-şi dea prea bine seama) asupra unor puncte de doctrină ; de pildă, asupra chestiunii coexi281

sLentei veşnice a lui Satana cu Dumnezeu (aşa rum'ar dori „dualiştii" supranumiţi „radicali1", ;i căror influenţă devenise atît de puternică în Languedoc) ; sau, poziţie mai apropiată de ,.adevăratul" creştinism, dacă Dumnezeu 1-a creat el însuşi pe diavol care, la rîndul lui, se face autorul răului şi al lumii : ar fi vorba atunci de un dualism temperat. In spusele celor doi fraţi Maury, şi în cele ale consătenilor lor, se găseşte cîte un .citat care ar putea merge fie într-un sens, fie în altul. Avînd în vedere imposibilitatea în care mă găsesc de a convoca un consiliu al montalionezilor din anii 1300, care să hotărască „adevăratul" sens al doctrinei pe care o interpretaseră sau primiseră de la fraţii Authie, mă voi abţine de la comentarii mai ample în privinţa aceasta ;sl. Pe deasupra, trebuie oare să aşteptăm din partea ţăranilor acea rigoare

doctrinală exemplară pe care avem dreptul s-o aşteptăm de la teologul de profesie ?

Catarismul din Montaillou este, de asemenea, şi mai înainte de toate, povestirea mitică a unei istorii. Oamenii şi-o spun, întruna, îmbogăţită cu variante, în serile lungi de taifas. La început : căderea din rai. Odinioară, diavolul a izbutit să seducă o parte din duhurile care-1 înconjurau pe Dumnezeu cel bun în paradis : aceste duhuri au căzut clin cer ; pe pămînt, au fost închise de seducătorul lor în nişte tunici de pămînt sau în trupuri de carne, modelate în lutul uitării (III, 132). Ieşind tot timpul din trupurile moarte, aceste suflete căzute aleargă, mereu, ca nişte smintite, din tunică în tunică ; un suflet oarecare se poate astfel încarna, rînd pe rînd, în animale şi în oameni ; pînă ce ajunge, spune Pierre Maury, într-un corp în care este m'mtuit, deoarece atunci, fiind în cele din urmă, consolat, sufletul este pus pe calea dreptăţii şi a adevărului. Atunci, la ieşirea din această ultimă tunică (= la moartea acestui corp), sufletul despre care este vorba se întoarce în cer. Insă pînă la



consolare, sufletele sînt osîndite să rătăcească din tunim în tunică (III, 220). Metempsihoză este aşadar în centrul catarLsrnului (în general) şi al miturilor montaiioneze (in special) ; ea reprezintă pentru sufletele căzute şi îndurerate, în timpul lungii lor şederi pe pămînt, echivalentul purgatoriului din credinţa catolică^.

Se conturează deci un ciclu mitic al sufletelor : cădere iniţială ; lungă şi neplăcută fază de metempsihoză în lumea aceasta ; şi, în sfîrşit, re urcare la cer, după consolarea urmată de ultimul deces. Se merge de la mit la rit, prin etapă logică, unul justificîndu-1 pe, celălalt. Oamenii din Montaillou, într-adevăr, practică erezia ca rit, sub o formă simplificată : s-a renunţat la accesoriu, dar numai pentru a păstra mai bine esenţialul şi a sublinia cu mai multă forţă gesturile capitale. Mă gîn-desc mai întîi la consolamenium, ceremonia ceremoniilor : pentru simplii „credincioşi" din satul nostru, ea reprezintă ereticarea propriu-zisă ; le este conferită numai în saz de boală mortală, doar cu puţin înainte de a-şi termina viaţa pe acest pămînt. Consolamentum, pe valea superioară a rîului Ariege, în anii 1300, şi mai cu seamă la Montaillou, este încununat de endura; endura este sinucidere prin înfometare ; cel puţin de fapt, dacă nu şi în principiu ; ea constituie încercarea supremă, pe care şi-o impune el însuşi, la îndemnul celor apropiaţi şi al Oamenilor celor buni, credinciosul ereticat sau consolat. Această ultimă încercare, adesea ucigătoare (necunoscută sau nu prea cunoscută odinioară, în secolul al XlII-lea, în Languedoc) exprimă refuzul radical al lumii trupeşti ; este, se pare, caracteristică pentru catarismul fraţilor Authie, care va deveni,

după 1300, moneda curentă a religiei montalioneze.

Consolamentum şi endura sînt soluţii ultime. La nivelul unei practici mai cotidiene, se lnregistrează, la Montaillou ca şi în altă par283

te, existenţa aşa-nurnitului rneliorarnentum .-este vorba de o binecuvintace pe care o dau oamenii cei buni acelor credincioşi care ii „adoră pe ei. Cel ce intră în jocul adoraţie-binecuvîntare este pe deplin vrednic de titlul de credincios ; ceea ce implică, de asemenea, în caz de primejdie de moarte, meritul de a primi consolamentwn. La ■nicliorcnnenlum se adaugă obiceiul sărutului păcii, precum şi acela al binecuvîntării plinii, făcută de un parjait cu prilejul vreunei mese la care mă-nîncă împreună cu credincioşii. între aceştia şi Dumnezeu se interpune acest parţait, aproape permanent, ca mediator privilegiat. Cuvintele lui sînt ca un drog, de care femeile nu se mai pot lipsi, nici măcar atunci cînd vor să fie catolice foarte bune (I, 238). Oricum, eterodocşii simpli nu au acces la rugăciunea personală : nu au nici măcar dreptul de a spune Pater Noster cu însufleţire. Chiar dacă, ceea ce este adesea cazul, cunosc cuvintele. Pater Noster nu poate fi folosit, în principiu, decît de Oamenii cei buni sau creştinii cei buni; precum şi de credincioşii care, cu puţin înainte de moartea lor plauzibilă, au fost purificaţi şi ereticaţi prin consolamentwn: la rîndul lor, au devenit deci creştini din cei buni. în general, şi oricare ar putea fi interpretările divergente ale celor mai buni specialişti despre punctele fundamentale ale doctrinei de odinioară33, mi se pare sigur că, la Montaillou, catarismul este trăit de către cei care l-au adoptat, ca o variantă extremă şi eroică a creştinismului, nu ca o religie necreştină. Ca să încheiem, catarismul de la Montaillou, în optica băştinaşilor, este pur şi simplu adevăratul creştinism, spre deosebire de pseudocatolicismul fariseilor, cum îi numeşte Guillaume Belot (I, 473). Faptul că, din punct de vedere al doctrinei, băştinaşii greşesc în această privinţă, nu-i împiedică să fie adîn° convinşi de o astfel de echivalenţă. Iar pen284

ji-u cel ce se ocupă de istoria satului, tocmai această convingere interesează în primul rînd a*.

Deşi este obsedat de problemele cerului, Mon-taillou rămâne totuşi cu picioarele pe pămînt : sacrul, în cazul de fată, este expresia deghizată a socialului ; şi cu atît mai expresivă... cu cît se vrea în mod deschis diferită de acest conţinut latent. Oamenii cei buni, in Sabar-thes, nu sînt numai nişte fiinţe neprihănite, însărcinate cu mîntuirea sufletelor ţăranilor care, datorită lor, ajung în paradis. Pierre Authie, Prades Tavernier şi tutti quanti nu sînt nişte nevinovaţi de treabă, nişte pierroţi lunatici ai principiului binelui, care ar putea fi comparaţi cu prinţul Mîşkin, din Idiotul lui Dostoievski. în realitate, „creştinii cei buni", ale căror virtuţi sînt slăvite neobosit de ţăranii din

Montaillou, îndeplinesc şi o funcţie socială, subordonată integrării elementelor contradictorii printre oamenii pe care-i înrîuresc. Aceste cucernice personaje lucrează într-o societate subadministrată, segmentară, unde riscurile de fărîmiţare, domus contra domus, clan contra clan, nu sînt neglijabile. Fraţii Authie beneficiază de reţelele lor de prieteni şi de apropiaţi, precum şi de genealogia lor prestigioasă, eretică şi burgheză în acelaşi timp, chiar aproape nobiliară. în tovărăşia omologilor lor de origine mai puţin bună, ca Belibaste şi Prades Tavernier, sfinţii munţilor exercită un rol de încadrare în slujba respectării valorilor sociale ; ei domolesc violenţa, fără să recurgă la contraviolenţa represivă. Ascultă jurămintele. Respectă cu ostentaţie, aproape exhibiţionist, cîmpul însămînţat, podgoriile şi femeia altuia, făcînd astfel omagiul dreptului la proprietatea rurală ; acest drept, în practică, nu este chiar atît de subdezvoltat, im vremea aceea, cum pretind analizele tradi-■ tionale, făcute pe baza istoriei dreptului:''5. Monografiile întocmite de Ernest Gellner pen285

tru alte societăţi muntenеşti, din ţinuturile mediteraneene, sînt pertinente, din acest punct de vedere, pentru subiectul nostru. în regiunea Montaillou ne aflăm, într-adevăr, în prezenţa unor ţărani care se vor, în mod ho-tărît, creştini (ce altceva ar putea fi ?) ; însă, pentru ei, creştinismul sau „creştinismul cel bun", cum spun ei, exacerbat pînă la erezie,, este în mai mare măsură o chestiune de identificare şi de adeziune formală (în vederea mîntuirii), decît de practică adîncită, care ar putea modela comportarea cucernică a omului, în fiecare clipă a vieţii lui pământeşti. Pe de o parte, băştinaşii din Montaillou recunosc necesitatea lumii de dincolo, a doctrinei şi a eticii creştine, împinse pînă la paradoxul ereziei albigenze, deoarece această recunoaştere este sinceră, chiar impresionantă. însă ea vine, dacă îndrăznesc să spun aşa, din vîrful buzelor, mai curînd decît din adîncul inimii, al unei inimi care ar fi angajată, să zice.m, în manifestările zilnice ale devoţiunii. Un alt handicap : aceşti ţărani, în marea lor majoritate, sînt analfabeţi. Cartea, sfîntă prin definiţie (nu există nici un manuscris nereligios care să circule în Sabarthes), este pentru ei un obiect sacru, pe care o pun pe creştetul muribundului în timp ce acesta primeşte con-solamentum; sau pe care jură. însă „obiectul" acesta nu poate fi pentru ei un instrument de lectură şi de meditaţie personală. Lasă aşadar pe seama vreunui sfînt personaj, mai învăţat, grija de a descifra, pentru ei, conţinutul acestor cărţi. De aceea, purtarea şi morala mon-talionezilor sînt, aşa cum am văzut şi cum o vom mai vedea, laxiste. Ei revendică dreptul la cutumă şi la libertatea muntenească. Moravurile lor sexuale, fără a fi depravate sau neruşinate, sînt mult mai decontractate decît o admite, teoretic, învăţătura strict creştină. Preoţii lor irăiesc în concubinaj. în Sabarthes, exigenţele moralei creştine sînt foarte respec-late,

însă oamenii îşi rezervă dreptul de a s'î
786

abate de la ele, pînă la rînduiala cea de pe urmă, care va preceda aşezarea în sicriu. De fapt, toţi aceşti oameni vor să fie neprihăniţi, dar nu deocamdată 36. De unde, acea scornire oenială, consolamentum; el permite indivizilor să ducă o viaţă, nu dezordonată, desigur, însă o viaţă liberă, codificată de cutumă în mai mare măsură decît de etică. Datorită lui, oamenii îşi pot permite să aştepte, fără prea multă îngrijorare, marea spălare a păcatelor, la care se va proceda prin ereticare, în ajunul călătoriei pentru veşnicie. De unde şi „iscusita" plăsmuire a personajului „Omul cel bun" * : este curat, nu minte, nu mănîncă nici carne, nici brînză, nu se culcă cu femei, nu ia aurul sau argintul nimănui, după cum spun zeci de texte... Va fi deci de ajuns dacă ţăranul mijlociu îi cinsteşte pe Oamenii cei buni, sub formele prevăzute şi să dovedească în acest fel, faţă de „creştinismul cel bun" (alias erezie), o apropiere hotărîtă : aşa vor fi puse jaloanele care vor duce în cele din urmă la consolamentum de pe patul de moarte, însărcinat să deschidă larg celui interesat poarta paradisului. Am putea fi ispitiţi să spunem că Montaillou a găsit soluţia la problema clasică : cum să cîştigi un loc în paradis fără să te oboseşti. Insă alegerea făcută, în acest sens, de satul cu cruci galbene, a adus după ea represiuni inchizitoriale atît de grele, asumate cu atîta curaj de către victime, încît ar fi indecent să prezentăm chestiunea în termeni u-moristici.

Oricum, cu cît ţinutul este mai puţin sănătos, pur, moral, cu atît nevoia de sfinţi adevăraţi este mai mare ; dar nu din aceia de pe vitralii ; ci sfinţi vii, în carne şi în oase ; şi care să fie cît mai apropiaţi, în realitate (Pier-re Authie) sau aparenţă (Guillaume BSlibaste), de idealul trăit al sfinţeniei. Una o îndreaptă ■într-adevăr pe cealaltă. Cucernicia vieţii unui

„Bonhomme" (N.t).
287

număr foarte mic compensează îngăduinţa obişnuită, însă oarecum păcătoasă, a masei. Sînt de ajuns doi-trei drepţi pentru a salva in extremis membrii unei comunităţi, care altfel ar sfîrşi semi-blestemaţi, meniţi, după deces, unei prea puţin glorioase meternpsihoze în trupurile animalelor din lumea aceasta infernală. Este de prisos deci, pentru credinciosul de rînd, să ducă el însuşi o viaţă exemplară ; este prea destul că eşti sfînt prin procură ! Este prea destul că ai la îndemînă un sfînt bun, un bun parfait, un Authie, un Ta-vernier, un Belibaste : îi faci daruri din belşug, iar el, în schimb, îşi va copleşi credincioşii cu rugăciuni de intermediere, pentru izbăvire şi chiar pentru rodnicia agricolă ; ba chiar şi pentru sfaturi înţelepte privind viaţa de toate zilele : alegerea nopţilor cu lună plină pentru căsătorii, alegerea soţului etc.37

Deoarece Omul cel bun este. şi un soi de judecător de pace (vezi cazul fraţilor Auhie, cel al lui Belibaste) ; el este animatorul unei mici societăţi secrete, în sat ; face bucuria locală a celor ce se dau în vînt după fiorul clandestinităţii. Oamenii îşi vor putea păstra deci vechiul, fermecătorul şi laxistul lor mod de viaţă sabar-thezian. Vor putea, de asemenea, atu suplimentar, să-i refuze Bisericii oficiale dijmele de tot felul, care riscă să golească buzunarele, cuferele şi stînele locuitorilor. Sfîntul local, în carne şi în oase, poate face totul, în schimbul cîtorva daruri, mai puţin costisitoare decît dijmele. Calculul economic apare, deci, acolo unde îl aştepţi cel mai puţin.

Sfinţii, Oamenii cei buni, parfaits sau buni creştini, murabiţi ai Pirineilor noştri din ţinutul Ariege, sînt (ca să reluăm expresia lui Ernest Gellner) seniorii spirituali de la frontieră. Ei asigură legătura favorabilă între micul ţinut, păstrător al cutumelor familiare, care nu sînt anomice, dar nici cu totul creştine, şi marele Dumnezeu al „creştinismului celui bun", cu care vor trebui să se tîrguiască

288

într-o zi, pentru a obţine mîntuirea. Situat ]a limită, vameş al lumii celeilalte, Omul cel bun este un „prieten al lui Dumnezeu" (III, 356), un membru al clientelei speciale şi al reţelei de prieteni ai Fiinţei supreme. El face să coexiste paj ticularismul segmentar al cantonului şi universalismul, cu atît mai pur şi mai riguros, al religiei revelate. Totul, fără prea mare bătaie de cap... Cel puţin, atîta vreme cît Inchiziţia nu se amestecă.

NOTE

Este de la sine înţeles că atît catolicii, cît şi albigenzii locali (II, 405, şi infra, p. 610) cred în gene ral în sfîrşitul lumii, însă într-un viitor nedeterminat.

Apoc, XXI-4.

II, 63. Această fantasmă belibastiană corespundea, pe departe, unor intrigi conduse în mod concret de Bernard Delieieux în 1304, pe lîngă fiul regelui din Majorca (Molinier, L'Inquisition dans le Midi de la France, p. 144). V. de asemenea un text al lui Pierre Maury (III, 237) despre Belibaste : acesta anunţa ve nirea, scumpă tuturor sufletelor millenariste, aşa cum bine se ştie, a unui nou împărat, Frederic, menit să înalţe Biserica albigenză şi să-i asuprească pe preoţii catolici. Pierre Maury, mai credul în alte cazuri (III, 234), rămînea oarecum sceptic auzind aceste afirmaţii proferate de Belibaste.

Supra, cap. XVIII.

Cu toate acestea, un cioban din Monţaillou, însă emigrat, aşa cum este Pierre Maury, se impregnează, sub influenţa predicilor lui Bălibaste, cu concepte antisemite : toţi evreii se vor duce în iad după Jude cata de apoi (II, 513—514). Despre evrei, ea strigoi, v. infra, cap. XXVII.

Nelli, Erotique, p. 245, citîndu-1 pe Montanhagol, XX, 6, 8.

I, 167. In 1335, un „deviant" va mai fi încă ur mărit la Ax-les-Thermes, întrucît a spus că lumea este veşnică şi că nu există nici răsplată, nici peaeapsă după moarte (A. Garrigou, Etudes historiques..., 1846, p. 250).

Ş. I, 151. (Fr. ii n'y a d'autre sikcle que le nâtre). »s>iecle" înseamnă aici „lume". Acest cuvînt (saecu289

lum) poate avea şi un sens mixt, jumătate „mundan", jumătate temporal (III, 70). S. Supru ii I, J 51—153.

I. 160 (Orient) ; I, 177 sq. (millenarism profetic de origine septentrională).

Despre problema implantării ordinelor de că lugări cerşetori în zona de jos a comitatului Foix, v.

excelentul articol scris de Annie Cazenave, „Les ordres mendiants dans l'Aude et l'Ariege", Cahiers de Fanjeaux, no 8, 1973, p. 147 : în epoca ce ne intere sează pe noi, minoriţii şi predicatorii sini, instalaţi ia Pamiers din 1269 ; insă nu pot fi nicidecum întîlniţi, ca grupuri mănăstireşti, în Sabarthes, la sud de pasul Labarre.

Vi. Tot astfel, Raymond de Laburat, ţăran din Quie, doreşte să fie răzbunată moartea lui Cristos : dar, spre deosebire de Ciobănaşi care, în Bazinul parizian şi acvitan îşi fac un argument din această dorinţă pentru a-i persecuta pe evrei, Raymond nu doreşte decît să fie trimişi în cruciadă, pentru a împlini această răzbunare, membrii înaltului cler regional (II, 323). Susnumitul Raymond ignoră cu desâ-vîrşire cine sînt evreii. Evreii sînt oare oameni ? (!) îl întreabă el pe preot. Face, de asemenea — alt semn de ignoranţă —, confuzia, clasică în mediul lui ţărănesc, între Cristos în special (pe care adesea îl numeşte „Dumnezeu"), şi Dumnezeu în general (II, 319).

I, 378.

Despre aceste probleme, v. în general Cohn, 1961 ; Rapp, p. 158 : despre credinţele în viaţa veş nică, v. şi Kantorowicz, The King's tiro bodies..., p. 273.

Este vorba de aceeaşi confuzie, atît de frecventă în Sabarthes, între Dumnezeu în general... şi Cristos în special, căruia ţăranii nu-i dau decît numele glo bal de „Dumnezeu".

II, 126. Avem de a face, probabil, eu urmele (diabolizate de acuzat, sau de denunţătorul lui ?) unei tehnici accesorii de magie, folosită pentru dresarea animalelor mascule cu care se lucra pămîntul.

II, 122. Pentru ansamblul datelor privitoare la Raymond de l'Aire, din Tignac, v. II, 121, 122, 32S, 129, 130 şi 132.

Sufletul cărnii se ajlă în singe (Leviticul, 17— 11 ; aceeaşi idee despre „sufletul sangvin", se întîlneşte pe vremea lui Tertulian şi a lui Origena : Spanneut, 1957, pp. 181—182 ; Origena, Entretien avec Heraclite, de la 9—20

la 12—14, ed. J. Scherer, Paris, 1960, pp. 77—82); suflet perisabil, chiar sangvin, po trivit ereziilor din Languedoc, secolele X—XIII (Alain de Lille, Contra haereticos, I, 27, in Migne, Patrologie latine, t. 210, col. 328 ; D'Achery, Spicilegium..., Pa ris, 1666, voi. 7, p. 341).

290

V, referinţele date de J. Duvernoy, în I, 260.

nota 99.

Este semnalat rolul analog al Islamului, a cărui prezenţă nu prea îndepărtată, în Catalonia sau în ţinutul valencian, contribuie la subminarea dogmei catolice, în spiritul celor de Ia munte : v. III, 60 (cu vintele unui ţăran din Rabat, valea superioară a rîului Aricge).

I. 283. Insă ciobanul Jean Maury (II, 461, 482) crede că Dumnezeu este acela care face plantele să înflorească şi să rodească : este o altă tendinţă, care înclină către dualismul temperat.

II r, 3-46—347 ; şi II, 168. Şi mai nuanţată este opinia h)i Arnaud Cogul, crescător ele vaci si de oi ; ol recunoaşte. în principiu, rolul creator ţi animator al lui Dumnezeu în ceea ce priveşte lumea vizibilă : dar refuză să creadă că Dumnezeu a făcut lupii şi alte animale dăunătoare şi diavoleşti, care-i mămncă vacile şi oile (I, 378).

II, 94 (două texte). Se va observa că Aude Faure foloseşte, cel puţin din cînd în cînd, cuvîntul vCristos" sau „Isus-Cristos" şi nu doar „Dumnezeu", sau „Domnul" în peneral. Este un indiciu, aşa cum am arătat uneori în această carte, al unei oarecare cul turi creştine, mai caracteristică pentru elita sătească decît pentru ţărănimea de rînd.

II, 101. Se va nota, în legătură cu obsesia ma culării, că avem de a face, aici, cu un loc comun al unei anumite sensibilităţi a epocii, socotită în pers pectiva duratei lungi (v. De Miscria a lui Innocenţiu III, Studiat de Chr. Martineanu, Le Thime de la mort, .... partea T, cap. IV).

25. II, 83 şi II. 85 (două texte de dialog cu soţul).

25. II, m ; II, 86 (două texte).

27. II, 88 şi passim, în mărturia depusă de Aude Faure\

28. Despre „imensa poftă de divin", v. L. Febvre, Au coeur religieux..., p. 37 : v. de asemenea Rapp.

t>. 162. Lucien Febvre (Rabelais), precum si unii medievisti eminenţi ca Mollat CC.D.U. 1962. fasc. T. pp.

10. 3?. 37 ; şi 1965. fasc. I. dd. 80—81) si Perrov (C D.U.. I, p. 25)-cred că ..problema necredinţei" în Evul Mediu şi în secolul al XVI-lea trebuie Dusăsau rr>.,iî curînd trebuie să nu fie pusă. în funcţie de mentalitatea fundamental religioasă, sunranaturaiîstă, Tiaeică si credulă a celor mai mulţi dintre oameni.

Uieien Febvre spune (Rabelais..., ed. 1968, p. 407) că abia_ începînd cu 1641 /cînd Cyrano de Bereerac de clară : despre un om nu trebuin să crezi ăecît ce este Ţa este posibil să dobîndesti sensul imposibi deci al raţionalului, prin urmare, al necredinj>i. Din păcate, acest text al Iui Montaigne, Essais ("t capitolul despre Vrăjitoare, cartea III. cap. XI : 291

p. 147, ediţia Flammaricn, 1946). însă Moniaigne este atîi do puţin citat (doar de două ori, pentru nişte fleacuri) în marea carte a lui L. Febvre despre Ra-belais... Adevărul este că, dacă l-ar fi folosit din plin pe Montaigne, admirabilul istoric care r. fost L. Febvre ar fi ajuns poate să-şi reechilibreze acel seco! al XVî-lea, pe care cartea sa despre Rabelais 1-a tras, hotărît, prea tare către iraţionalism. împotriva celor care ored că oamenii simpli şi prea puţin sofisticaţi de sub Vechiul Regim intelectual, începînd, bineînţeles, cu ţăranii, erau incapabili de „necredinţă", voi aminti cuvintele perspicace. în ciuda nedreptului dispreţ care le colorează, pe care le-a proferat Benigne Bossuet, mai judicios în această privinţă decît Lueien Febvre, în legătură cu scepticismul asupra euharistiei : Dumnezeu face lucruri înalte, de neînţeles (misterul transsubstanţializăriî euharistice, de pildă), însă nu este ceva mai presus de el; iar lumea refuză şi rezistă faţă de o atît de înaltă revelaţie, întrucît aşa este firea omului animal (B. Bossuet, Le Jeudi saint, mâditation sur VEvangile, ed. 10—18, Paris, 1963, p. 149). Greşeala lui Lucien Febvre a fost fără îndoială, în acest domeniu, aceea de a fi fost necredincios propriilor sale metode, şi de a fi judecat necredinţa epocii medievale şi a Renaşterii după structurile necredinţei franceze din epoca Luminilor, raţionalistă şi contemporană.

Am indicat, în mai multe rînduri, datele (foarte cunoscute) despre reintroducerea eatarismului în Sabarthes, eu deosebire la Montaillou, de către fraţii Authie1. înoepînd cu 1300. Cu toate acestea, diverse texte (mai ales I. 357 ; şi I, 219 : propagandă eretică la Montaillou încă din 1294) subliniază că erezia, de fapt. nu încetase să bîntuie în regiune, în timpul secolului al XlII-Iea şi după aceea.

III, 209. V. şi II, 420 ; III, 185 : III, 136 (P. Maury la liturghia de la Arques) şi III, 360—361. Mulţi locuitori din Montaillou şi din Sabarthes au şi ei obiceiul să joace, religios şi politic, pe ambele repistre : sau, cum spune ţăranul A. Laufre, din Tienac.

să pescuiască pe ambele maluri (II, 109). V. şi Pierrc Maury, despre dubla apartenenţă : III, 234.

Lucrările cele mai specifice, de altfel excelente, despre doctrina caţără la locuitorii de pe valea su perioară a rîului Ariege şi în satul Montaillou între 1300 şi 1324 sînt cele ale D-nei Annette Pales-Gobillard, Le Comte de Foix.... teză rămasă inedită şi pre gătită prin 1970 sub conducerea D-rei C. Thouzellier ;

precum şi articolele, vechi şi pline de parţialitate, însă minunat documentate, ale lui J. M. Vidai, 1909.

I, 203, 228, 283, 472 ; II, 408 (textul acesta sub liniază că trecerea sufletelor în corpuri de animale

/ ?.92

reprezintă penitenta făcuţi

diez!

irUmiitfJ°!iVineS-"'

36. E. Gellner

385 (resp(icl

Capitolul XXIV
RUŞINEA
ŞÎ DELIMCVENŢÂ

De la problemele religiei, sărim foarte firesc la cele ale eticii : ethos şi habitus, cu alte cuvinte, sistemul de valori implicit şi cel explicit se află în centrul oricărei monografii săteşti.

In măsura în care comportarea montalione-zilor noştri suferă influenţa, măcar parţială, a eatarismului, ne-am putea aştepta, în numele unei analize teoretice, să vedem ivin-du-se, la fiecare colţ de stradă sau de potecă, faimoasa anornie catară, pentru uzul credincioşilor de rînd. Jean Chelini a rezumat principiile de bază ale unei astfel de anomii : în catarism, spune el !, există o morală cu două niveluri: pentru cei mai mulţi, nici o restricţie, iar libertatea de viaţă şi de moravuri este totală. Pentru parfaits, o morală ascetică şi elitistă... şi sarcina de a-i împăca pe ceilalţi credincioşi (care sînt păcătoşi), pe patul de moarte, cu principiul binelui: împăcare obţinută prin „consolamentum". Acest consolamentum fiind urmat, dacă se poate, pe valea superioară a rîului Ariege, de endura, apoi de moarte. De fapt, la sfîrşit, se şterge totul ; şi, mai ales, n-o mai iei de la capăt. Aşteptînd ziua cea mare a acestei „ştergeri", totul este îngăduit ! Preotul îmi spunea, povesteşte Be-atrice de Planissoles în legătură cu cele ce-i spunea iubitul ei catar Pierre Clergue, că băr294

hatul şi femeia pot păcătui în voie, oricum, atit cit trăiesc. Pot să facă. tot

ce poftesc, in lumea aceasta. Cu singura condiţie ca, la urmă, să fie primiţi în sectă sau în rlndul creştinilor adevăraţi. Atunci, oamenii sînt mintuiţi şi izbăviţi de toate păcatele săvîrşite în viaţă... Datorită faptului că aceşti creştini adevăraţi îşi pun manile asupra celor aflaţi în pragul morţii (I, 225).

Vorbind în felul acesta, Pierre se lasă dus de personalitatta lui nietzscheană. Interpretarea dată de el eticii catare nu era neortodoxă, însă ea se dovedea extremistă şi simplificatoare. Mult mai prudenţi, Oamenii cei buni le spuneau credincioşilor lor să se ferească de exagerările anomice pe care le considerau de-a dreptul nefaste, din motive atît circumstanţiale cit şi doetrinaie (I, 386).

Cu unele excepţii monstruoase, nici o societate nu poate trăi în anomie. Iar Montaillou, încă şi mai puţin decît alta. Permanenţa unei morale sabarthesiene, care funcţionează ca sistem de valori- (etfios) şi, totodată, corp de comportare cutumiar (habitus), se înscrie subiacentă opiniilor religioase în vogă, majoritare sau minoritare, catolice sau catare. Dublă referinţă : nu este scutită de contradicţii.

Morala aceasta nu este decît în parte întemeiată pe sentimentul intim al păcatului. Conştiinţa păcatului există, bineînţeles ; pentru unele suflete rafinate, ea este chiar chinuitoare (a se vedea cazul ţărăncii Aude Faure 2) ; dar nu este singura care determină, în ceea cje are ea esenţial, conduita curentă a fiecăruia. feă spunem că etica ţăranilor de pe valea superioară a rîului Ariege nu se bazează doar pe sentimentul individual a ceea ce este „păcat" ; C1 Şi pe acordul general interpersonal, consen-*«*. privitor la ceea ce, din punct de vedere Personal, este ruşinos. Să ascultăm ce spune u.spre acest lucru Raymond de l'Aire, culţilor din Tignac, care-şi coseşte fînul. Omul

esta este deviant faţă de ortodoxia creştină ;

295

însă, in cazul lui, devianţa extremista dă la iveală, cu o limpezime, uluitoare, un „complex" de implicite morale ; acest „complex" există şi printre sabarthesienii care rămîn credincioşi normelor religioase. In cazul acestor conformişti, el rămîne totuşi nemărturisit, implicit, dezvoltat doar pe jumătate, în ciuda eficacităţii lui de netăgăduit. De aici, interesul prezentat de depoziţia lui Raymond de l'Aire : ceea ce pentru alţii şi pentru masă este doar habitus '■' devine, pentru acest martor excepţional, un ethos, valorificat cu mîndrie. Raymond spune în gura mare ceea ce ceilalţi rumegă în şoaptă, fără să-şi explice lucrurile măcar lor înşile. „Tezele" omului din Tignac, care au mai fost parţial citate în această carte, sînt constituite din trei puncte :

Fac multe pomeni. Dar nu de dragul lui Dumnezeu le jac, ci pentru a avea reputaţie bună printre vecini. O reputaţie de om bun...

Acelaşi lucru se înlîmplă cu spovedania: nu mu spovedesc, deoarece cred

că am păcătuit, ci ca să dobîndesc, în ochii preotului şi ai ve cinilor, o reputaţie de om buh.

Nu cred nici în păcat, nici în faptele bune ca mijloc de a deveni virtuos; pentru mine, incestul cu mama, fiica, sora sau verişoara primară nu este nici măcar un păcat; incestul nu este decît un act ruşinos (trupe).

Faptul că mă culc cu verişoara mea de gradul al doilea, pentru mine, mi este nici păcat, nici act ruşinos. Proverbul foarte cu noscut în Sabarthes spune, într-adevăr : „Verişoarei de gradul al doilea poţi să-i faci orice" (II, 130).

Prin urmare : grija pentru reputaţia pe lîngă vecini '*, sentimentul •— eventual —■ de ruşine, mai curînd decît de păcat, fidelitatea faţă de cutumele locale sînt cele trei puncte ale „moralei" lui Raymond de l'Aire.

în ceea ce priveşte importanţa „cutumei" locale, opusă „dreptului" general, omul din Tignac se face ecoul unui sentiment foarte



răspîndit în ţinut şi care are legătură, simultan, cu morala şi cu politica : episcopul ne cere dijmele pe temeiul dreptului; noi cei din Sa-Ydrtlies, refuzăm să i le dăm în virtutea cu-iumelor noastre, declară Guillaume Austatz, bayle la Ornolac, care redă astfel o opinie regională (I, 209).

Mai subtilă este tema etică a ruşinii, şi ea foarte răspîndită pe valea superioară a rîului Ariege : Simon Barra, povesteşte Raymond Vayssiere, din Ax-les-Thermes, avusese, una după alta, două surori ca amante. Ba chiar se lăuda cu acest lucru, faţă de „Patliau" Cler-gue din Montaillou, şi faţă de mine. Eu i-am spus:

E mare păcat.

Nu, mi-a răspuns el; nu este păcat; re cunosc însă că este ceva ruşinos.

Spunind acestea, ne-am aşezat la masă 'J.

Valorificarea sentimentului de ruşine se în-tîlneşte, sub o formă mai laxistă, la Guillaume Bayard. Judecător la Sabarthes, acest viteaz Bayard colecţionează surorile pe perechi. Mi-a povestit, spune Arnaud de Bedeilhac, că se culcase cu cele patru surori, care se trăgeau, două cîte două, din familii diferite. Se numeau Gancle, Blanche, Emersende şi Arnaude.

—■ Cum ai putut, i-am zis eu, să te culci, de două ori, cu două surori ?

■— Dacă m-aş fi culcat, mi-a răspuns Bayard, cu nişte femei care să-mi fie rude apropiate de sînge, aş fi comis un act ruşinos. Insă cu două surori! Nu-i nimic grav, sînt doar fleacuri (III, 55).

Tema celor „două surori" şi a colecţionarilor

?;?, surori c nu este singurul furnizor de mo.V(r. dţ; cugetare pentru filosofii rustici ai rutpmi-Şi ai non-păcatului. Ea. poate face loc

o, '"^Şii-paterne-şi-a-nepoatei : Raymond

cL \amssoles' dedară mai mulţi indivizi în

sul unei conversaţii săteşti în jurul focului,

cînd afară ningea, a avut, rînd pe rînd, ca amante, o anumită Guillemette, din Caussou, apoi pe nepoata acesteia, Gaillarde, care era şi slujnică la Raymond. Vai, ce mare păcat!

— Nici vorbă ! nu este nici un fel de păcat, răspunde Aycard Boret, din Caussou, care participă la această discuţie ; şi care, dintr-o dată, este făcut ţăran (— persoană grosolană) de interlocutorii săi (III, 346—347).

Aycard Boret ar fi putut, dacă ar fi mers aşa cum pornise, să califice drept ruşinos (deşi fără păcat) ..incestul" de care era învinuit neruşinatul Planissoles. Beliba^te, în tot cazul. ar fi putut lesne lua pe seama sa o formulare de acest Ren : omul cel sfînt, care zvîrlea coala teologică a năc.Gtvlui, descoperea fără nici o Greutate, sub aceasta, tuful antropologic al ruşinii si eriia fundamentală pentru reputaţia pe lîngă vecini 7.

Conceptul de ruşine se leacţă de tot sistemul de valori care domneşte în valea suneri-oq"ă a rîului Arieffe si. dincolo de aceasta, în aria ibero-pireneo-occitană. Am menţionat, mai înainte, noţiunea, oarecum, exigentă, care valorizează onoarea feminină fata de căsătorie si fată de familie : este o noţiune mai ourîrd nobiliară decît. ţărănească : cu toate acestea, printrp simplele cultivatoare, nu este necunoscută8. Ar trebui evocat si acel ■nnratnp aristocratic, îndrăgit de trubaduri9. La celălalt capăt al scării sociale, sau mai de-rrabă al scurte' casrade a dispreţului, conceptul de ruşine îl poate întîlni pe cel de excludere, chiar de intansibilitate : acesta îi afecta pe leproşi si ne ereticii obligaţi să poarte cruci calbene I0. CUeodată, îmi anat crucile cele a^~

bene într-un pruv ruşinea (verecunăia) mfi

iace să caut. ve cit cu putinţă, să nu le port. sdupp un tăietor de piatră din Ax. Fără a merpe atît de departe, sărăcia, pierderea casei, decăderea economică sau pur şi simplu mobilitatea socială descendentă pot fi sursă de ruşine, de „descumpănire" şi de pierdere a cin298

steiil i ele pot într-adevăr duce la scăderea stimei pe care v-o poartă vecinii : nu prea sint preţuit în Sabarthes, din pricina sărăciei mele, spune Arnaud de Bedeilhac. Am sărăcit, şi m-am acoperit de ruşine în ţinutul nostru, din vina maniei mele (care m-a făcut să-mi pierd casa părintească), spune Arnaud Sicre. Textele acestea sînt cu atît mai interesante cu cit sărăcia se dovedeşte ambiguă : cînd este factu-ală (cazul lui Sicre şi ai lui Bedeilhac), este sursă de ruşine. Dar ca un concept ideal, sau cînd este practicată pentru ea însăşi şi în ascetism, sărăcia este pozitivă. Există aici o vie contradicţie, legată de contrastele pe care le implică practica religioasă şi practica socială. Ecnivalentul ei s-ar putea găsi astăzi în atitudinile unor intelectuali, pozitive şi totodată negative, faţă de societatea de consum.

Este, de la sine înţeles că onoarea se pierde şi că ruşinea se creează,

într-o lume cu valori externalizate, din momentul cînd a fost încălcat sau falsificat jurămintul rostit în faţa altora : nu prea sînt preţuit, din pricina sărăciei mele, spune Arnaud de Bedeilhac, pe care l-am mai citat. Şi aş fi şi mai puţin preţuit, dacă s-ar afla, în Sabarthes, că am săvirşit un sperjur. Pe deasupra, mă tem de păcat u. Se va reţine gradaţia foarte interesantă : pierderea stimei din pricina unui eventual sperjur ; în al doilea rînd, deficit de stimă, însă mai puţin important, din pricina sărăciei ; în sfîrşit, în al treilea rînd, temeri creştineşti de a nu păcătui, care vin tocmai la urmă în şirul de griji ale omului care refuză sperjurul.

Încălcarea cuvîntului dat, a bunei credinţe (I. 308), trezeşte aşadar ruşinea. Aceasta este cu atît mai prezentă cu cît, în Sabarthes şi la Montaillou, oamenii jură cu uşurinţă, de îndată ce este vorba de ceva important lJ.

_ ^-ternalizarea valorilor ^ nu se desparte de morală întemeiată pe vecinătate şi recipro-tate : aj grijă de reputaţia ta pe imga vecjni ;



îţi este frică, adesea în mod justificat, să nu se coalizeze împotriva ta. Mai concret, trebuie să ai grijă (...) să nu-ţi laşi turma să calce în picioare ogorul altuia, aflat în vecinătatea păşunii oilor tale. Să nu rupi iarba (subînţeles : ca s-o dai animalelor tale) de pe cîmpul altuia ; invers, să nu arunci, pe cîmpul altuia, buruienile pe care le-ai smuls cînd ţi-ai plivit propriul ogor, se spune în mod obişnuit în Sabarthes (II, 107). Regulile acestea sînt cu atît mai imperioase cu cît ele sînt frecvent violate, mai ales de către ciobanul Pierre Maury. Recomandaţiile privind buna vecinătate vor să fie hotărîte, din motivul foarte temeinic că, de fapt, vecinătatea este adesea proastă.

La rigoare, unui bărbat i se cere, mai ales dacă se trage din elita relativă a ţimitului, să fie nu numai bun vecin, dar chiar curtenitor, curialis. Să-i placă şi să practice glumele care dilatează splina şi favorizează convivialitatea. Astfel de calităţi au asigurat, la Montaillou, succesul unor bărbaţi ca Pons Baille şi ca ere-ticul-parfait Guillaume Authie, dansator neobosit. Cel dintîi avea într-adevăr totul ca să placă : mai întîi, o soţie frumoasă ; apoi, copii ; bogăţie şi veselie, totul pe potriva frumuseţii nevestei (I, 313). Acest stereotip favorabil — inteligenţă, curtoazie, rîs şi surîs — este, bineînţeles, mult mai des un ethos al teoriei valorilor, decît un habitus al vieţii practice. Pentru a reuşi în sat, într-un secol de fier, trebuie uneori să dovedeşti cinism, moravuri brutale şi îndrăzneală occitană, aşa cum dovedea Pierre Clergue ; în aceeaşi măsură ca şi curtoazia sau, poate, în mai mare măsură decît aceasta şi decît respectul faţă de alţii, aşa cum le practică Guillaume Authie :t5. Nu mai este nevoie să subliniem, încă o dată, cît de mult este legată etica ruşiniiJ(i şi a vecinătăţii de fenomenul central domus; ca întotdeauna, domiis este luată ca realitate familială (soţie, copii ■ etc.) şi ca clădire. Toate discuţiile despre ru300

şine se învîrtesc în jurul problemelor incestului, care încalcă tabu-ul familial prin excelenţă. Vecinătatea este legată, bineînţeles, de proximitatea caselor în perimetrul locuit şi de parcelele însămînţate sau de cele pentru păşuni din teritoriul satului.

Dincolo de aceste premise, trebuie oare să credem că societatea montalioneză şi cea sa-barthesiană sînt delincvente în mod special ? în ceea ce priveşte furtul şi „crima împotriva lucrurilor", se pare că etica externalizată practicată de ostal şi care preconizează, între diferitele domus, respectul mutual al proprietăţilor, duce la rezultate destul de fericite. Cînd se spovedesc, oamenii se învinuiesc de găinării mărunte, cum ar fi furatul fructelor, al finului, Jean Maury şi Pierre Maury îşi atrag o săpuneală zdravănă din partea lui Belibaste şi a lui Pierre Authie, întrucît îşi însuşiseră, cî-teodată, foarte rar, o mieluşea grasă sau trei oi, din altă turmă care se amestecase cu a lor. Un furt de obiecte (sau de bani) ? este semnalat la Ornolac : Fecioara din Montgauzy trebuie să îndrepte acest lucru. La iarmaroc, există riscul de a ţi se şterpeli postavul (I, 158—157). Cîţi-va calpuzani şi hoţi de drumul mare sînt menţionaţi uneori (însă drumuri mari nu prea sînt şi nici bani nu sînt prea mulţi...). La Montail-lou, toată lumea se cunoaşte, străinii sînt nu-maidecît reperaţi : „crima împotriva lucrurilor", ca atare, este aşadar destul de derizorie. Desigur, încrederea reciprocă este departe de a fi totală, iar uşile caselor pot fi încuiate cu cheia. Mai sînt menţionate şi cîteva turme sau pietoni, care au pătruns pe ogoare străine şi le-au călcat în picioare, însă pîndarul i-a scos încetişor afară ; sărăntoacele satului cer lesne cu „împrumut" fîn, lemne sau sita de la o rudă sau de la o vecină, care nu întotdeauna Je dă din toată inima. Aceste mici „deviaţii"

30) ,

nu dezmint faptele de ansamblu : în satul nostru, în generai, proprietatea altuia este respectată.

Puternicii locului, desigur, îşi îngăduie mari abateri faţă de acest „respect" : familia Cler-gue sau familia Azema confiscă un ogor sau o turmă ce aparţin unei persoane mai slabe, insă confiscările acestea au în principiu o bază „legală" : sînt efectuate în numele judecătorului seniorial, al contelui sau al castelanului, în cadrul-pretext al luptelor împotriva ereziei, care maschează conflictul local între fracţiuni. „Furtul", în acest caz, este manifestat, dar nu este un scop în sine ; nu este practicat pentru el însuşi, cum se întîmplâ în oraşele noastre, unde crimele împotriva proprietăţii cunosc o expansiune fulgurantă; el se interesează, de fapt şi de drept, ca un mijloc sau ca o etapă, în strategia sătească a luptei între domus, pentru cucerirea puteriil!. Prudhon ar fi spus, in acest caz, senioria, sau judecata seniorială, este un jurt. Un furt odios, dar care nu are nimic „ilegal", in litera dreptului cutumiar, dacă nu în

spiritul lui.

Faţă de relativa inocuitate a „crimei împotriva lucrurilor", luată ca atare, crima împotriva persoanelor, sau să- spunem mai simplu violenţa, apare local ca un fenomen mai grav. Deşi, grosso modo, respectă proprietatea altuia in viaţa cotidiană, morala ieşită din domus încurajează, în schimb, răzbunarea, în marile ocazii. Iar acestea nu lipsesc. Răzbunările sînt primejdioase mai ales cînd pornesc de la un ostal bogat, puternic sau nobil, împotriva unui ostal sărac, in privinţa aceasta, nu poate fi subapreciat riscul reprezentat de seniorii locali şi mai ales de judecătorii lor pentru cei administraţi de ei.

Lista fărădelegilor celor puternici, în stadiul de infantilism statistic în care ne lasă sursele noastre, se dovedeşte, prin definiţie, exagerată ; sau, mai curînd, exagerantă. Ea pune în

302

valoa'c, ;r cadrul elitei, nelegiuirile unei minorităţi criminale, şi lasă în umbră non-agre-siime'7', care cric cazul unei majorităţi inocente. Lista este totuşi destul de spectaculoasă 1S, îndeosebi cînd o comparăm cu datele noastre (contemporane) relative la criminalitatea împotriva persoanelor ; în secolele XIX şi XX, aceasta va fi săvîrşită mai ales de clasele inferioare şi nu, grosso modo, de elită.

La Montaillou, familia Oergue, hayle şi preot, la un anumit moment, este stăpînă pe sat ; îi smulge, legal, limba Mengardei Maurs, ca să o pedepsească pentru un denunţ (foarte exact) pe care ea 1-a formulat împotriva lor. Se pare că familia Clergue nu este străină nici de uciderea (ilegală !) lui Arnaud Lizier, catolic îndărătnic şi duşman al grupului lor l9. Este drept că, pentru acest asasinat, au beneficiat de complicitatea, pasivă sau voluntară. a majorităţii satului, simpatizantă a credinţei albigenze. La Junac, domnii de Junac, seniori si castelani ai locului, îl sugrumă cu mîinile lor, sau cu cele ale ucigaşilor plătiţi de ei, pe fierarul Pierre Marty, bănuit de denunţ anti-catar la adresa lor. Apoi, spălaţi de erezie prin uciderea acestui posibil delator, domnii de Junac îşi pot oferi luxul de a redeveni buni catolici, căci nimeni nu mai îndrăzneşte de acum înainte să spună vreun cuvînt împotriva lor : în general, denunţătorii riscă asasinatul şi uneori chiar îi cad victimă, fiind ucişi de supravieţuitorii din familia celui denunţat : un delator este zvîrlit de pe un pod. un- altul este ameninţat cu aceeaşi soartă 2n.

Puse la cale chiar de către cei puternici sau de spadasini ce le sînt devotaţi, crimele care pornesc de la elită nu sînt totdeauna reprimate foarte aspru. Departe de aşa ceva. Vre-me de mulţi ani, cei din familia Clergue nu su fost pedepsiţi, datorită înaltelor lor relaţii ^n Carcassonne. Cei din familia Planissoles. rude apropiate cu draga noastră Beatrice, mj

303

erau nici ei albi ca zăpada. Ba chiar erau vinovaţi, ca şi cei din familia Junac, de omucidere prin sugrumare. Dar nu se sinchiseau ei de aceasta. Se poate judeca după următorul dialog :

Raymond de Planissoles a savîrşit un foarte mare păcat, declară Raymond Bec, din Cassou, către Ayeard Boret, complice al celor din familia Planissoles, în ziua cînd l-a strîns de gît şi l-a ucis pe Pierre Plan, pe care apoi l-a îngropat în grădina tatălui său, Pons de Planissoles. Raymond nu ar fi trebuit să facă păcatul acesta şi mai rnare, deflorînd-o pe Gaillarde, propria sa slujnică !

— Este drept, răspunde Ayeard Boret, că Raymond şi cu mine l-am ucis pe omul acela şi că l~am îngropat într-un loc nesfinţit. Insă nu ne temem de păcat, nici Raymond, nici eu. Am mărturisit totul procurorului din comitatul Foix Guillawve Cmirtete, cu care am căzut la înţelegere (III, 347).

Înţelegere cu ajutorul banilor şi ungînd pe toată lumea ? Este destul de probabil. Guilla-ume Courtete, o ştim din altă depoziţie, era venal (III, 381).

Asigurată de o relativă impunitate, omuciderea, practicata de unii membri ai elitei, se agrava din pricina conjuncturii inchizitoriale şi represive. Cei puternici ucideau sau puneau să ucidă cînd aveau puterea socială, pentru a evita, în ceea ce-i privea, denunţul, închisoarea, moartea. Sau ucideau, sau erau ucişi.

Mai trebuie notată încă o sursă de delicte violente, chiar sîngeroase, independentă de această stare de lucruri : ciobanii, între ei, sau împotriva riveranilor din transhumantele lor, au tendinţe destul de puternice să se încaiere, putînd ajunge (în mod excepţional) pînă la moarte de om. Fără să se poată vorbi, totuşi, de un adevărat antagonism fundamental între sedentari şi păstori nomazi.

La capătul acestei treceri în revistă a diferitelor cauze de ucidere, sau de cvasiuciderc, 304

se Cade să fim moderaţi : Montaillou nu este Chicago ; în Sabarthes, oamenii din clasele populare nu trec în mod sistematic la fapte şi nici la vărsare de sînge. Chiar şi crimele elitei se explică, în parte, prin idiosincrazia violentă pe care o favorizează cultura puternicilor vremii ; însă crimele acestea sînt agravate, sporite, ca număr, din pricina împrejurărilor excepţionale ce decurg din teoria inchizitorială. Oricum, ideea de ucidere se loveşte, aşa cum vom vedea, de rezistenţe foarte mari, sprijinite pe tabu-urile vremii. Lumea nu ucide la fel de lesne cum respiră. Uciderea unui om ră-mîne o faptă foarte gravă, mai ales pentru cei de condiţie joasă, neocrotiţi de frumoasele şi costisitoarele relaţii ale familiilor nobile sau bogate. în general, a ucide o persoană înseamnă (în cazul unui omor clandestin) lipsirea cadavrului de un

mormînt în loc sfinţit ; mai înseamnă •— cu certitudine, de această dată — şi faptul că i se refuză posibilitatea de a muri. înseamnă deci, în această dublă perspectivă, osîndirea sufletului defunctului la rătăcire, sau chiar la infern. înseamnă împiedicarea acestui suflet de a-şi găsi odihna, dacă nu fericirea, care i se cuvine pe lumea cealaltă2!. înseamnă, poate, compromiterea reînvierii din urmă a acelui cadavru. De aceea, mortul, cînd este pus în situaţia aceasta supărătoare, face în aşa fel încît să se afle urb'i et orbi că nu este mulţumit. Şi cu ce energie ! Cînd a fost ucis Valentin Barra, povestesc femeile şi morarul din Ax-le-Thermes, a fost citita zarvă, noaptea, în cimitirul din Ax, încît preoţii de acolo nu se mai încumetau să se culce în biserica de lingă cimitir, nici să iasă afară din ea (I, 151, 156).

înainte de a ucide un om, se chibzuieşte îndelung. De la ameninţări la fapte există o Prăpastie care nu este trecută uşor. Structurile familiale întemeiate pe domus încurajează, iară îndoială, un fel de vendetta, eventual, une-Ol'i mai mult simbolică dccît sîngeroasă22. Nu



ne aflăm totuşi în Corsica anilor 1680—1720, cînd din archebuze se va trage de parcă ar fi fost artificii ; şi cînd, în fiecare an, unul la sutei din locuitorii insulei, sau aproape, va pieri de moarte violentă (procentajul este de fapt de 0,75% ~J). La Montailîou, procentul de omucidere este infinit mai scăzut : în cursul unei generaţii, în satul acesta cu 250 de locuitori, rm se înregistrează decît un asasinat („procent" de omucidere anual : 0,013%). Acest „procent" (calculat pe o bază statistică foarte nesatisfăcătoare !) este poate puţin mai mare decît cel din perioadele cele mai cuminţi ale veacurilor XIX şi XX. Este totuşi de douzeei pînă la treizeci de ori mai mic decît cel din cartierele cele mai primejdioase ale Harlemuiui, din Manhattan, la începutul anilor 1970 Vl.

In genera], oamenii din clasa populară şi ţărănească folosesc destul de des ameninţarea cu moartea ; sînt însă mai reticenţi cînd este vorba să treacă ia înfăptuire25. Violenţa lor este mai mult simbolică, decît de fapt. Oamenii au asupra lor un cuţit, sau chiar o sabie ; însă, în general, se- mulţumesc să ridice aceste arme, menite să descurajeze sau să sperie, fără să fie totuşi înfipte în trupul adversarului. Angajaţi un ucigaş plătit : acesta este, un prăpădit, care vă ia banii şi nu ucide pe nimeni. Poate fiindcă îşi dau seama că, în adîncul sufletului, nu ţineţi atît de mult să se facă vărsare de sînge. Chiar şi faţă de Inchiziţie, rezistenţa populară, cu rare excepţii, se dovedeşte pasivă, non-violentâ, dacă nu inexistentă, în regiunea aceasta, se săvîrşeşte, desigur, o crimă colectivă, zi şi noapte, de către autorităţile represive din dieceze, în numele legilor scelerate ale Inchiziţiei dominicane ; ea are în vedere persoanele, bunurile, ideile. Insă între indivizi, delincventa împotriva

proprietăţii rămîne modestă ; ea este numaidecât rezolvată, în cele mai multe cazuri, de judecătorii senioriali ai satului. Criminalitatea împotriva persoanelor este sporită de



laxismul elitelor care îşi sugrumă inferiorul mai repede decît ar face-o astăzi; însă ea se desfăşoară în cadrul unor limite tolerabili.

Voi fi spus destul despre aceste probleme de etică după ce voi fi amintit şi relativa, totuşi modesta permisivitate sexuală care se manifestă în sat; ea poate merge în registrul adevăratei delincvente, fără să fie vorba de încălcări masive, pînă la viol (două cazuri la Montaillou) sau, mai moderat, doar pînă la ameninţarea cu violul. Am văzut că munca şi hărnicia nu se bucură decît de prea puţin prestigiu pe scara valorilor respectată de oamenii noştri. Considerată sub acest aspect, morala de fapt care domneşte in arhipelagul alcătuit de domus este departe de a se confunda cu aceea secretată, mult mai tîrziu, în epoca modernă, de Reforma protestantă şi de cea catolică, puritană şi jansenistă : amîndouă sînt intolerante faţă de sex şi preocupate sâ-1 pună pe om la muncă. Montalionezii noştri, catolici sau catari, sau „intre aceştia", din acest punct de vedere — groază faţă de sex şi faţă de lenevie — se află încă, mulţumesc lui Dumne-?eu, foarte departe 26.

NOTE

I. Cheiini, 1968, p. 253. rfext rezumat).

2- II, 97 : durere în inimă, la A. Faure.

3- V. P. Bourdieu, 1972.

4. Despre grija în legătură eu reputaţia în ochii vecinilor şi eu „ce spun vecinii", asociată cu teama ue tribunalul laic, aceste trei preocupări fiind o frînă Pentru delincventă, v. şi gîndurile tipice ale lui Pierre Maury, citîndu-i pe fraţii Authie (III, 132).

5. I, 277—278. Despre tema ruşinii, v. şi III, 38.

s- V. şi I, 418 şi III, 446.

7- HI, 241. şi supra, cap. X şi XI; III, 132. V. şi *-ţ< 411 : Pjcrre Authie. despre ceea ce este ruşinos Şi ceea ce nu este, în actul sexual.



Supra, cap. X şi XI.

D-na Pales-Gobillard, în teza sa inedită, a dez voltat acest aspect. V., tot despre problema ruşinii (tradiţionale), D. Riesman, 1964 ; şi Roche, Introduciion o Ia Sociologie generale, III, p. 43. V., în siîrşit, Guillaume de Tudele, La Chanson de la Croisade', t.

II, „iaisse" 137 (1—3), şi „laisse" 184 (33—36) : no ţiunea de paratge (citat de Pales-Gobilliard, teză manuscrisă, p. 185).

II, 433 ; II, 110 (comparaţie cu lepra).

II, 76 : Foarte tipică, a contrario, este remarca făcută de Pierre Maury către Arnaud Sicre ; îi pro pune în şoaptă (însă într-un scop fictiv şi ca să-1 facă să se demasce ca trădător), să-1 denunţe pentru bani pe Guillaume Belibaste episcopului Fournier ; şi declară : Arnaud, n-ai vrea să-l ducem pe ereticul acesta pînă în Sabarth'es ? Am scoate vreo cincizeci sau o sută de livre tournois. Cu aceşti bani, am putea trăi onorabil, pînă cînd ţărănoiul (Belibaste) nu face altceva decît să ţină nişte discursuri proaste. Cinci zeci sau o sută de livre tournois înseamnă pentru cei doi valoarea unei case, sau chiar două (patruzeci de livre şi, respectiv, optzeci de livre). Nu este destul pentru a trăi fără să munceşti, dar este suficient ca să trăieşti onorabil („honorifice"), posedînd ceva ce face cît valoarea unei case. Sub această valoare, eşti privit de sus de ceilalţi, cantitatea de „onorabilitate" pe care o ai fiind prea mică.

III, 57 (Bedeilhac) ; II, 21 şi 29 (Sicre).

O simplă ţărancă-slujnică din Montaillou jură pe capul ei (veche tradiţie mediteraneană : Matei V, 34—36), punîndu-şi mîna deasupra : pe capul mau, va fi vai şi amar de unii (I, 314) ; nişte ciobani din Mon taillou jură, în vederea unei vendetta şi a unei acţiuni colective, pe pîine şi pe vin (II, 171) ; o femeie, la moară, este învinuită că ar fi jurat, pe făina pe care o ţinea în mînă, că nu crede în reînvierea trupurilor (I, 156). In aceste cazuri, oamenii jură deci pe o parte a corpului lor, sau pe vreun aliment destinat acestui corp. într-un mediu mai educat — nobil sau bur ghez —, se jură pe un calendar (care probabil conţine o evanghelie) : v. III, 397 ; III, 253, şi passim. Se poate, de asemenea, pur şi simplu să „făgăduieşti" pe credinţa ta (Beatrice de Planissoles : I, 308). Catarii (printre care şi Belibaste) sînt ostili jurămîntului (II, 52 ; III.

117, şi 202. în virtutea unor argumente luate din Matei, V, 3-1—36. A se compara cu Rapp, p. 160. Se va nota, dintr-o optică genetică, că importanţa jură mîntului, ca probă juridică, s-a afirmat regional, începînd cu secolul al Xl-lea, prin „feudalizarea" Pirineilor de Est (Bonnassie, V, p. 851).

Să notăm, în trecere, în legătură cu aceasta, cît de mult diferă ereziile, de factură albigenză, în aceasta



privinţă, de ceea ee va fi protestantismul, atît de grăbit (v. cazul munţilor Cevennes) să internalizeze etica şi valorile, inclusiv printre cei mai neînsemnaţi credincioşi.

Despre tot acest paragraf, I, 455 şi II, 106, 107 : Guillaume Authie ca tovarăş bun şi vesel, care ştie sâ danseze ; II, 107 (iarba şi vecinul) ; II, 362 şi 367 : problema aşa numitei tala şi a bunei vecinătăţi (v. şi Pierre Manry, supra); I, 386 (respectarea bunului altuia) ; III, 365 şi II, 62 (probleme de

reciprocitate).

Problemele unui sistem de valori externalizate, care se întemeiază mai curînd pe ruşine decît pe o rigoare personală, ar putea fi discutate şi în lumina practicilor locale, legate de minciună sau de nonminciună. Ereticii bcnshommes sînt socotiţi la Montaillou ca nişte personaje extraordinare, deoarece ei nu mint. Oamenii de rînd, dimpotrivă, mint foarte uşor, în afară de cazul cînd se leagă prin jurămînt faţă de o altă persoană (v. Bedeilhac). Şi în acest domeniu, externali zarea valorilor este mai presus.

Despre acest paragraf : III, 35 şi 38 (lista pă catelor) ; II, 423 şi III, 179 (amestecarea turmelor, şi „recuperare" nemeritată a unor oi) ; şi supra cap. XXI (furt la Ornolac ; şi confiscări). Se pare, de asemenea, că la Belcaire, („oraş" minuscul din ţinutul Sault), există hoţi de meserie la faţa locului (I, 488) ; în II, 244, se găseşte o aluzie (dar care porneşte de la cineva originar din dieceza Cahors) la hoţii de drumul mare ; cf. şi II, 123 (falsificator de bani, eventual, care este bastardul unui călugăr).

Situaţia este analoagă în alte regiuni : v. Mollat, Etudes..., II, pp. 535—536.

Afacerea Maurs este probabil „legală", pusă la cale datorită puterii de bayle a lui Bernard Clergue.

Uciderea lui Lizier însă nu are nimic „legal".

II, 65 şi 423 ; despre criminalitatea domnilor de Junac, v. mărturia lui B. Marty, III, 253—295, in fine ; v. şi III, 155 (omucidere săvîrşită de tînărul şi bogatul G. Belibaste).

Infra, cap. XXVI—XXVIII.

Supra, cap. II.

P. Arrighi, Histoire de la Corse, Toulouse, Privat, !971, p. 275 : 900 de asasinate pe an, la 120 000 de locuitori, între 1683 şi 1715, în „Ile de Beaute".

V. ancheta asupra criminalităţii new-yorkeze pu blicată în New York Times în ultimul trimestru al anului 1971 şi în primul trimestru al lui 1972 : pro centul maxim de omucidere raportat la populaţie este «e 0,27o/0 în cel mai primejdios precinct din HarlemManhattan, nu departe de Central Park.

Supra ; cf. şi III, 261.

Despre tot acest paragraf, v. III, 347 (Planissol«0 ; I, 151 şi 156 ; II, 421 : port întîmplător cje



*-WtM;f

armă, însă, în cele din urmă, inofensiv, de către un ne-nobil, înarmat cu

o spadă. V. şi supra, cap. III, IV, V (criminalitatea familiei Clergue, a lui Belibaste) ; II, 423 ; şi Duvernoy, P. Authie..., p. 26 ; supra, cap. II si V : ameninţare cu moartea de către Jeanne Bcfayt şi Guillaumc Maurs ; supra, cap. XXIII : incidentul cu napul (poi't de cuţit) ; II, 421 (port de spadă) ; Vourzay, III, 41 (Guillemette Maury, de două ori doreşte să ucidă). Despre permisivitatea sexuală şi toleranţa faţă de prostituate (non-păcat), v. şi II, 246 şi III, 296. Despre accentul foarte slab pus pe muncă, v. .supra, cap. XVIII.

## Capitolul XXV
## SĂRĂCIE, POMANĂ, MUNCĂ

Etica din satul Montaillou duce la o politică sau, cel puţin, la o sociologie agresivă, da :ă nu combativă. Creştini şi catari totodată, sătenii şi fraţii lor din Sabarthes sînt pătrunşi de o evanghelică repulsie faţă de „bogăţie" ; aceasta se potriveşte, subtil, cu vederile lor concrete şi „domiciliare", privitoare la împărţirea bunurilor acestei lumi. Se potriveşte şi cu mersul societăţii, unde avîntul demografic, volumul mic al produsului brut şi slaba lui creştere, precum şi inegala repartiţie a bunurilor, creează, de fapt, marfa permanentă a pauperismului. Sărăcia reprezintă, la acea epocă, o temă permanentă şi de lungă durată, deoarece se ştie că nu poate avea leac (împotriva acestui fatalism se va îndrepta acţiunea socialistă, sau va încerca să se îndrepte, în secolul nostru ; însă ea va avea în vedere perspectivele economice, care sînt cu totul altele decît cele de odinioară).

Mai întîi, condamnarea locală a bogăţiei pompoase şi a puterii care o însoţeşte şi o sprijină, pare aproape generală ; preotul Cler-gue, ca un catar ce se respectă, îşi rîde de căsătorie (într-o conversaţie cu iubita lui) : intrucît, spune el, ceremoniile conjugale în biserică nu sînt altceva decît o pompă nebisericeasca (I, 225). Puterea temporală (ca şi



femeia, pămîntul şi banii) este tot un dar al Satanei. Ca atare, cel puţin în optica albigen-ză, este fără valoare : vă voi da neveste, pe care le veţi iubi mult, le spune diavolul sufletelor bune pe care vrea să le ispitească (după o versiune a mitului albigenz al căderii, relatată de ciobanul Jean Maury [II, 489—490]). Cu o pasăre, veţi prinde o alta. Cu o fiară, o altă fiară. Pe unii dintre voi îi voi face regi, sau conţi, sau împăraţi, sau seniori asupra celorlalţi oameni...

Catolicii de rînd, aidoma catarilor, socotesc bogăţia şi plăcerile pe oare le procură ea, ca o sursă de păcat inevitabil. Haida-de, Magistre Arnaud Teisseyre, îi declară un temnicer din Pamiers medicului Teisseyre (din Lordat), care trage să moară într-o celulă, şi care a refuzat spovedania despre viaţa lui păcătoasă, v-aţi scăldat în bogăţii! Aţi trăit minunat! Aţi avut atît de multe

bucurii lumeşti / Cum. se poate să fiţi fără de păcat ? (II, 219). ]

Bogăţia, în partea muntoasă a ţinutului Foix, înseamnă proprietatea asupra unor bunuri pământeşti ; dar şi, aşa cum am văzut, putere, influenţă, ştiinţă, reţea de clientelă şi de prieteni. Aşa stînd lucrurile, cei săraci, adică cei lipsiţi de una din aceste caracteristici, trebuie să fie foarte numeroşi ; am putea chiar crede că efectivele lor, în accepţia laxistă a termenului „sărac", înglobează o mare parte a ţărănimii. O astfel de interpretare şi-ar putea găsi sprijin în discursul rostit de Jacques Fo-urnier împotriva lui Bernard Clergue, aflat în închisoare. Acesta, a cărui frumuşică avere este cunoscută, îi cere prelatului să-i comunice numele delatorilor care l-au băgat în bucluc ; însă Fournier, scurt, respinge cererea cu dispreţ. Refuz motivat :• să vă dau numele celor ce v-au denunţat ? îi zice el lui Bernard... Cum aşa ? Ar fi prea primejdios pentru oamenii aceştia săraci şi neajutoraţi care au depus împotriva dumneavoastră. Gîndiţi-vă la puterea pe care o aveţi, la ştiinţa dumneavoastră, 312

la ameninţările grele pe care le-aţi şi proferat împotriva unora, la mulţimea de prieteni pe care-i aveţi (II, 302).

Cu toate acestea, în sat, cuvîntul „sărac", nu în general, ci în sensul de „lipsit de bunuri materiale strict necesare", implică, în mentalitatea locală, o accepţie mai restrînsă. Pauper, pentru montalionezi, este cerşetorul, migrator sau nu K Sau ţăranul de condiţie foarte umilă, a cărui avere personală, inferioară valorii unei case simple (adică sumei de patruzeci de livre tournois), nu comportă nici pământ, nici atelaj, nici turmă vrednică de acest nume, nici ostal în sensul plin al acestui termen ; nici, în lipsă de toate acestea, o calificare meşteşugărească 2. Poate desemna şi un cap de familie care şi-a pierdut casa, distrusă sau confiscată din porunca Inchizitorilor 3. în categoria săracilor rurali, se întîlneşte, ca tendinţă, lumea candidaţilor la posturile de ciobani sau de muncitori cu ziua, rîndaşii-plugari, slujnicele, fiii mai mici din familiile de la ţară, bastardele şi, în general, salariaţii din sate. Sărăcia marchează deci, în partea de jos, zonele inferioare ale societăţii rurale. Numeric, acestea pot cuprinde cel puţin 20 sau 25% din populaţia locului''. Trebuie totuşi să facem distincţia, aşa cum a făcut-o Charles de la Ronciere pentru regiunea florentină5, între cel sărac faţă de el însuşi şi cel sărac faţă de alţii, aşa cum este văzut şi eventual ajutat de cel bogat, de cel înstărit sau de cel mai puţin sărac. Mulţi oameni, în păturile de jos ale' ţinutului Sa-barthes, se socotesc săraci 6. însă pomenile sînt selective şi-i desemnează, preferenţial, ca săraci, ce trebuie ajutaţi, pe cerşetori, pe mi-granţi şi pe ţăranii reduşi la mizerie şi la cerşetorie în urma distrugerii casei lor de către inchiziţie. Cel ce este sărac, dar are o slujbă de muncitor sau de cultivator, nu este din cei <-'e primesc pomeni (III, 356). . De la domeniul definiţiilor de fapt, să ne

întoarcem la cel al valorilor : sărăcia în sine

313

nu este un ideal pentru muntenii noştri. Departe de aceasta ! In schimb, starea de spirit „împotriva-bogăţiilor" este foarte răspîndită. Atîta doar că ea tinde să se îndepărteze de generalităţi, şi se îndreaptă împotriva unei anumite categorii de bogaţi, sau aşa-zişi bogaţi : Biserica. Dacă bogăţia este laică, ea este prea puţin contestată. Clericală, riscă furia populară. Furie de altfel justificată în prezenţa papalităţii, putred de bogată 7. Papa înghite sudoa-i ea şi sîngele oamenilor săraci, spune în esenţă Belibaste, de faţă cu fraţii Maury, din Montail-lou8. Şi tot aşa jac episcopii şi preoţii, care sînt bogaţi, onoraţi de toată lumea, şi se bucură de bunurile pământeşti... în vreme ce sfîntul Petru îşi părăsise soţia, copiii, ogoarele, viile şi averea ca să-l urmeze pe Cristos... Aluzia la clericii care-şi însuşesc bunurile celor săraci merge mînă în mînă cu elogiul vieţii apostolice, ca cea a sfîntului Petru. Belibaste îşi completează diatriba cu referinţele obişnuite la depravarea cierului, în legătură cu sexul : episcopii, preoţii şi Fraţii minoriţi sau predicatori intră în casele femeilor tinere şi frumoase ; le iau banii, iar dacă ele se învoiesc, se culcă cu ele, în timp ce fac pe cucernicii (II, 26). Aceste bobîrnace sînt însoţite, în discursurile Oamenilor celor buni, de o comparaţie care este întotdeauna în avantajul catarilor şi în detrimentul catolicilor; ea opune (III, 123) Biserica aceea care ia pielea de pe oameni (romană) celei care iartă păcatele oamenilor (aibigenză). împotriva pompei lumeşti, Belibaste preconizează o organizare minimală, o Biserică fără ziduri şi non-mili-tantă : inima oinului este biserica lui Dumnezeu, biserica materială nu are nici o valoare, adaugă el ca să-şi rezume gîndirea (II, 53).

Aceste idei găsesc un multiplu ecou la oamenii din Montailiou şi la prietenii lor, sau la cei ce le corespund în transhumantă : Fraţii minoriţi sau predicatori ? spune Pierre Maury pufnind de rîs. Haida-de ! îşi spun mici, „mi314

noriti", dar sînt mari. In loc să salveze sufletele ' morţilor şi să le trimită în cer, ei se îndoapă la ospeţe (II, 29, 30), după înraormin-tări. Apoi, prea au multe mătăsuri. Şi ce vă închipuiţi voi, că dacă au case mari, le-au făcut din munca lor ? Fraţii aceştia sînt nişte lupi răi '■ Vor să ne sfîşie pe toii, morţi sau vii. S-ar zice că ascultăm, în discursul ciobanului din Ariege, Evanghelia după sîîntul Matei, parafrazată aproape literal1''; această Evanghelie a celor săraci ajunsese pînă la cei umili şi pînă la cei ce nu ştiau carte datorită ereti-cilor-parjails şi datorită predicatorilor credinţei romane ; în cazul de faţă, aceştia erau victimele propriei lor propagande evanghelice.

Oamenii sînt aşadar supăraţi pe Biserică. Doar în aparenţă aceasta este

săracă ! Are mai mult pipotă decît inimă. împotriva vocaţiei de sărăcie pe care i-o atribuie Evanghelia, ea înghite banii laicilor. Mai întîi, datorită indulgenţelor, pentru care se pun în mişcare diferiţi distribuitori, înrădăcinaţi în folclorul local10. Lucrează oare la procentaj ? Intr-o zi, povesteşte Pierre Maury J1, i-am dat doisprezece gologani de Barcelona unui vînzător de indulgenţe de la spitalul din Roncevaux. Văzînd acest lucru, Guillaume Belibaste mi-a spus: — Pierre, ţi-ai 'pierdut banii! Mai bine îţi cumpărat peşte pe ei... Indulgenţele papei costă scump şi nu fac nici două parale !

Acţiunea împotriva indulgenţelor va cunoaşte, mult mai tîrziu, o imensă dezvoltare lutheriană ; însă ea se bucură de o popularitate de masă, mult mai devreme, chiar si în convorbirile dintre ţesătorii rurali şi clientele lor ae prin sate. Acum doi ani, pe la Rusalii, Povesteşte, în 1321, Guillaume de Corneillan, am Lordat. tocmai urzeam o pînză de in (sau poate era de cinepă ?) pentru Guillemette Vila,

^le dinţii la ospeţe, m sinagogi". (N.t.).

şj după

315

nevasta lui Arnaud Cogul, din Lordat (ne aflăm în plin mediu „deviant" : Arnaud Cogul, crescător şi tunzător de oi, este îngăduitor faţă de un anumit Catarism ; ba chiar s-a gîndit (I, 378) că făpturile dăunătoare nu sînt opera Providenţei). Soseşte atunci la mine un vîn-zător de indulgenţe; judecind după cele spuse de el, era în măsură să ne dea o mulţime. Apoi, după ce a plecat, Guillemette mi-a spus :

îţi închipui că un om poate da indulgenţe şi izbăvi păcatele cuiva ? Nimeni nu poate face, ' aşa ceva ! Doar Dumnezeu poate.

Totuşi, am încercat eu să spun, papa, pre laţii, preoţii...

Nu, mi-a tăiat Guillemette vorba. Nimeni.

Numai Dumnezeu (II, 121—122).

Guillemette Vila era recidivistă ! în biserica din Lordat, îşi bătuse joc de preot care, în predica lui, încerca să vîndă la un preţ bun o serie de indulgenţe (II, 122). Belibaste, la rîndul său, în faţa ciobanilor veniţi de la Mon-taillou, nu are destule cuvinte pentru a lovi în detailiştii de indulgenţe, care practică vîn-zarea militantă, mergînd din uşă în uşă, şi care revînd cu cîştig un obol la o mie de iertări, hrana pe care au luat-o de la Sfinţia Sa angrosistul de la Roma ; papa, pentru zece sau douăzeci de livre tournois (jumătate din preţul unei case), acordă dintr-o dată zeci de mii de zile de indulgenţă 12.

Paralel cu contestaţia împotriva indulgenţelor, vîndute pe bani, bîntuie rebeliunea împotriva cererilor abuzive şi împotriva cererilor de ofrande, făcute

de cei ce slujesc în bisericile parohiale, cu prilejul marilor sărbători : Bernard, vicar la Ornolac, se plînsese că oamenii din acel sat au făcut ofrande mai mici ca ce obicei pentru sărbătoarea de Paşti. Guil-laume Austatz (într-o discuţie cu alţi săteni, în casa unei locuitoare din Ornolac) a declarat în legătură cu acest lucru ;

— Preoţii nu pot cere de la noi ăecît principiul ofrandei. Este de ajuns să le dai un gologan şi ţi-ai făcut datoria n.

Aceeaşi rezistenţă se întîlneşte cînd episcopul şi preotul poruncesc unor săteni să facă o luminare pascală în greutate de trei livre. O vom face doar de un sfert de livră, din seu în loc de ceară, răspund cîţiva ţărani, mai îndrăzneţi decît alţii (II, 312, 314). Iar dijmele sînt combătute din pricina rezistenţei psihologice a poporului, de care se lovesc revendicările, materiale ale clerului confesor, lacom ca un psihanalist care nu primeşte onorarii. Anul trecut, povesteşte Jean Jaufre din Tignac, ne aflam la primul etaj al unei case, beam, mîn-cam migdale şi trăncăneam despre procesul dijmelor în care se înfruntă feţele bisericeşti ale eparhiei din Sabarthes şi laicii din aceeaşi regiune...

— Să nu ajungă clericii să capete vreodată de la noi ceea ce cer (spune Arnaud Laufre, din Tignac, în cursul convorbirii noastre). Ah, de s-ar j)utea ca toţi clericii din lume să fie sjjîn-zuraii de limbă / (II, 109).

De la refuzul de-a plăti dijma pînă la represiunea spirituală nu este decît un pas, prea repede făcut de către preoţi. în ţinutul sabar-thesian, Biserica a luat într-adevăr detestabilul obicei de a excomunica oamenii pentru neplata datoriilor. Datorii către laici ? Uneori. Poate. Dar mai ales datorii către cler, motivate uneori de neplata dijmelor de tot felul. Aflîndu-se în faţa unei astfel de situaţii, oamenii bisericii nu se dau îndărăt să-i excomunice pe vinovaţi pe capete, trăgînd clopotele şi stingînd luminările. Din clipa aceea, poporul Domnului este dat afară din sanctuar din pricina dijmelor neplătite. Acestui popor nu-i mai rămîne decît să bombăne pe cîmp sau pe aria unde se bat grînele pentru dijmă. Cîţiva liber cugetători şi uneori chiar şi preoţi, veniţi din dieceza ^nalars, unde toate excentricităţile sînt îngă317

£* ,-, •, ■•- - t.s.j»

duite, vin să şoptească la urechea protestatarilor din r;at: lasă omule, că excomunicarea nu găureşte pielea (II, 318). Această nemulţumire, provocată de excomunicarea din pricina datoriilor, poate fi apropiată de animozitatea spasmodică generată de cămătă; într-o lume de doraus, inegale dar coexistente, spiritul de acumulare capitalistă este relativ insolit, rău văzut, prost tolerat. Cămătă, în oraşele de la poalele munţilor, declanşează patimi antisemite ; în Sabarthes, în schimb, ea nu este nici foarte răspîndită, nici

foarte combătută. Guillaume Austatz o practica discret în satul de baştină. Se fereşte s-o facă la Orno-lac, unde este bayle (I, 192). La Montaillou, faptele cămătăreşti există în doză mică, fără îndoială; nu sînt semnalate în documentele noastre. Dijma, datoria pentru dijmă şi excomunicarea pentru neplata dijmei sint, pe valea superioară a rîului Ariege, principalele focare de frustrare antl-bogăţie.

Lupta ţărănească împotriva dijmelor Bisericii va caracteriza o anumită „durată lungă" anti-clericală a ţinuturilor de oc, din secolul al XlV-lea al satului Montaillou, pînă în secolul al XVIII-lea al zguduirilor prerevoluţionare, trecînd prin secolul al XVT-lea al Reformei '*''. în ceea ce priveşte, lupta împotriva indulgenţelor, se înţelege de la sine că ele îi adună laolaltă, frăţeşte, fără s-o ştie, pe locuitorii din Sabarthes,.. şi pe protestanţii de toate soiurile ce vor apărea, după două lungi secole. Din acest punct de vedere, Luther este un Belibaste care va învinge. Şi care va şti să ducă lupta împotriva sistemului indulgenţelor. Printre alte motive, Luther va fi victorios datorită lui Gutenberg : reformatorul nu va dispune şi de mass media, sporite imens datorită tiparului. Belibaste, însă, trebuia să se mulţumească, de bine de rău, cu raza de acţiune limitată a cuvîntului său.

318

Să mi se îngăduie, în legătură cu aceasta, o scurtă digresiune : tema populară J5 a contestării indulgenţelor nu este singura care-i apropie, la mare distanţă, pe învinşii catari din ]320 şi învingătorii reformaţi din 1520—1580, luterani din Germania sau hughenoţi din Lan-cjuedoc. In predicile belibastiene, retransmise de ciobanii din Montaillou, apare şi tema pau-liniană a justificării prin credinţăls, căreia Luther avea să-i dea atît de multă consistenţă : în noaptea de Crăciun, după ce am chefuit cu Belikaste, omul cel sfînt a predicat:

— Botezul în apă nu ajută la nimic, afirmă el, deoarece apa nu poate mîntui sufletul. Numai credinţa poate mîntui sufletul (III, 202).

într-o perspectivă destul de apropiată, nişte ţărani simpli din Sabarthes, chiar din anii 1300—1320, nu se sfiesc, între două prăşituri ale meiului, să devalorizeze faptele sau faptele bune ll, care vor deveni, şi ele, una din ţintele favorite ale hughenoţilor. Ostilitate faţă de indulgenţe, faţă da dijme, faţă de „faptele bune", justificare prin credinţă : unele teme fundamentale ale îndepărtatei Reforme ce va să vină circulă deci de foarte multă vreme, în acest munte occitan, care se dovedeşte primitor cu ereticii-pcp'faiis de ieri, ca şi cu pastorii şi ..miniştrii" de mîine. Nu poate fi totuşi proclamată o absurdă filiaţie directă între catari şi hughenoţi, nici recomandată, sistematic, „adoptarea străbunilor în istorie". Putem însă afirma, pe drept cuvînt, existenţa unui fond durabil Şi fertil de sensibilitate populară, pe care încolţesc, în diferite epoci, varietăţile succesive ale ereziei ; ele vor prezenta atît deosebiri, «t şi

asemănări.

să ne întoarcem la problema noastră centrală care, în acest moment, este problema sărăciei : ostilitatea ţăranilor din Sabarthes faţă de aijme, de indulgenţe, şi faţă de cine ştie ce a«a modalitate bisericească de a stoarce bani, exphca Prin frustrările populaţiei rurale de

319

teste Sybille Pierre, soţia crescătorului de animale din Arques. Dar se văicărea, striga, făcea gălăgie, ori de cîte ori se aflau eretici în casă. Era bogat, şi se temea să nu-şi piardă bogăţiile (II, 425).

Aşadar, banul corupe. Omul care se naşte sărac sau care a sărăcit, se va duce în paradis, cu condiţia ca în aceste două cazuri să-şi asume deplin şi de bună voie sărăcia. Cel bogat, nu. Cît a trăit a avut ceva de pierdut. Socotit nevrednic, va avea o soartă tristă după ce va muri. Aceasta este versiunea extremistă (despre lipsa de bunuri asumată de bună voie) care circulă în satul Montaillou eterodox. Ea circulă cam pretutindeni, în ţinutul din jur. Din punct de vedere social, nu sînt motive pentru a declanşa lupta de clasă pe pămînt : de fapt, acest gen de luptă, între laici, nu prea este arzător în Sabarthes.

Numai că... mai este ceva. Cazul preoţilor, bogaţi sau lacomi, este special. Ca toţi cei bogaţi — clerici sau nu —, preoţii aceştia cu o avere frumuşică nu au dreptul, dacă ne ■ luăm după teoriile despre mîntuirea prin sărăcie, la salvarea sufletului lor după moarte. Foarte bine. Mai grav este faptul că trezesc, împotriva lor, o ostilitate suplimentară, acum activă ; ea se transformă în contestaţie, de fapt, îndreptată împotriva clerului, a dijmelor. Şi aceasta (pe lîngă motivele materiale care se înţeleg de la sine) pentru un motiv foarte precis : nemulţumiţi că sînt excluşi post mortem de la şederea în cer, aceşti cle-"^/ai, din pricina bogăţiilor furate sau înghiţite, izbutesc să-şi priveze şi enoriaşii de fericirea paradisului: sînt într-adevăr'inca-Pabih, bogaţi şi nevrednici cum sînt, să-şi iz-, aveascâ o'le de păcate ; preoţii fură toate runnrile oamenilor, declară Sybille Pierre, ■«e redă cuvintele fraţilor Authie, rostite ''«•-o casă din Ax-les-Thermes"; numaide-im, i"Pă Ce au hotezat copiii, încep să fure ; iarnPile cu ulei şi luminările. Ca să facă 321

către cer care, în societatea înglobantă, deţin bogăţia şi puterea. Ostilitatea aceasta se hrăneşte insă, in mod direct, inclusiv la cultivatorul cel mai puţin sofisticat, din cele spuse In Evanghelie. Dacă ne luăm după aceasta, cel bogat este îndepărtat din paradis : aşa cum o cămilă nu poate trece prin urechile acului, un bogat nu poate fi mîntuit, spune administratorul lîaymond Roussel către castelana din Mon-taillou Iy. Nu există aşadar mîntuire pentru cei bogaţi: nici pentru regi, nici pentru prinţi, nici pentru prelaţi, nici pentru călugări. Textul acesta al lui Roussel este interesant; datînd din 1294, este anterior propagandei locale a fraţilor Authie. El demonstrează deci existenţa, în

lumea sătenilor din Montaillou şi din Pra-des, unei sensibilităţi democratico-evanghelice, preexistente ; ea îi incită pe cei care dau dovadă de ea să-şi pună întrebări despre problemele sărăciei ; sau, mai exact, despre cele ale bogăţiei, concepută ca antinomică faţă de mîntuire. Sensibilitatea aceasta va fi durabilă ! Ea va continua să alimenteze, la Montaillou, conversaţiile dintre amanţi şi iubitele lor : dacă eşti bogat, nu te poţi mîntui, declară cizmarul Vital către iubita sa Vuissane (I, 457). Numai cei săraci, care jac parte din credinţa şi secta bunilor creştini, pot căpăta mîntuirea.

' eretici, poves-320

La Guillaume Austatz, bayle la Ornolac, această valorificare salutistă a sărăciei ajunge la schema inversării sociale pe lumea cealaltă : celor cărora le este bine pe lumea aceasta, nu le va putea fi decît rău pe lumea cealaltă, spune judecătorul seniorial unei femei din Ornolac, în timpul unor conversaţii care au loc în curtea unei case (I, 197, 207—208). Dimpotrivă, celor cărora le este rău pe lumea aceasta nu le va putea fi decît bine în viaţa viitoare. Din punct de vedere existenţial, cei bogaţi sînt consideraţi adesea ca nişte laşi ; ei preferă să-şi păstreze bunurile pe lumea aceasta decît să caute mîntuirea pe lumea cealaltă. Magistrul Salacrou, din Bouan, ţinea mult la eretici, poves

■

■J.

o slujbă, sau orice altceva, vor bani; nu trăiesc aşa cum s-ar cuveni: de aceea şi-au pierdut puterea de a izbăvi păcatele, pe ale lor şi pe ale celorlalţi 20.

Versiunea evanghelică şi salutistă, despre marea vrednicie a adepţilor sărăciei voluntare, canalizează deci împotriva clerului frustrarea claselor de jos, care atacă bogăţia scandaloasă. Această versiune constituie, paradoxal, un para-trăznet anti-contestaţie, folosit de laicii bogaţi. Va trebui să aşteptăm secularizarea ternei sărăciei (realizată, de pildă, pe vremea răspîndirii, de către literatura de colportaj, a anecdotei sărmanului Misere, în secolele XVII şi XVIII) : atunci, nemulţumirea împotriva bogăţiei, veche de cînd lumea şi, în orice caz, veche ca Evanghelia, va deveni, pe toată linia, o incitare la lupta de clasă, împotriva bogătaşilor de tot soiul, fie că sînt, fie că nu sînt clerici.

Sărăcia slăvită de satul Montaillou nu este aceea a tuturor zdrenţăroşilor, fără discriminare. Departe de aşa ceva ! Pierre Maury însuşi poate dispreţui foarte bine acumularea de bunuri de care el se bucură zi de zi ; socoteşte totuşi că dintr-un punct de vedere material, sărăcia este o boală (II, 30). Boală benignă, ce-i drept : se poate lecui, se gîndeşte păstorul cel bun, dacă eşti cît de cît descurcăreţ în lumea aceasta. Raymonde Belot, Arnaud Sicre, Arnaud de Bedeilhac nu manifestă mai multă preţuire faţă de lipsurile ale căror victime sînt ei înşişi sau cei apropiaţi lor, printre ţărani, printre micii burghezi, printre

nobili. Declară că le este ruşine şi că sînt nemulţumiţi din pricina dispreţului îngăduitor manifestat faţă de familia unuia, faţă de bărbatul alteia şi de persoana celui de al treilea, care sînt dispreţuiţi întrucît sînt săraci. în şi mai mare măsură decît sărăcia, pauperizarea expri" mă în termeni economici decăderea şi mobili' tatea socială descendentă : este socotită ca °

meteahnă. Este mai bine să fii sărac dintotdea-una pauper, decît sărăcia de curînd, depau-perâtus (III, 64, II, 21, 29 ; III 57).

în realitate, sărăcia respectată şi venerată în general, opusă bogăţiei, cupidităţii, avari-tiei, este aceea care rezultă nu dintr-un proces de pauperizare luată în bloc, ci din propria voinţă ; mai precis, din starea de sărac din credinţă, stare ce trezeşte admiraţia mon-talionezilor. Poate fi comparată cu situaţia pelerinului, inspirată, într-un context de migra-ţiune, tot de sărăcia acceptată cu mîndrie sau dorită cu hotărîre. Sărac din credinţă, cu alte cuvinte... Parfait. La Montaillou, declară Bea-trice de Pianissoles într-o conversaţie cu cel de al doilea amant al ei21, se spunea în mod obişnuit că trebuie să-i ajuţi pe toţi pelerinii şi pe cei săraci din credinţă; prin cuvintele acestea, „săraci din credinţă", se înţelegea ereticii, pe care lumea din sat îi numea creştinii cei buni (Oamenii cei buni).

Cine voia să fie „sărac din credinţă", adică parfait, voia să fie. sărac întru Cristos, să imite exemplul evanghelic dat de Mîntuitor, să devină el însuşi un adevărat Isus Cristos în libertate. Cînd cineva se face parjait, adică eretic, spune Belibaste, trebuie să se lepede da nevastă, de copii, de averi şi bogăţii. In felul acesta, se supune învăţăturii lui Cristos, care vrea să fie urmat (II, 59). Este de prisos să subliniem că, la Montaillou, problema mîntu-irii se află, încă o dată, în centrul preocupărilor celor „săraci din credinţă" : fie că sînt Parfaits, adică profesionişti, fie că zac pe patul de moarte : după ce au primit consolamentwm, persoanele din cea de a doua categorie se des-Prind într-adevăr de. toate bunurile de pe pă-mînt, inclusiv de hrană. Bogaţii nu pot fi mîn-iuîţi, declară Arnaud Vital, cizmarul-seducă-tor al satului, mîntuiţi nu pot fi decît cei să-rnci din credinţă şi care sînt din secta creşti-7"lor celor buni (!,' 457). în ciuda divergenţelor atntre catolicii din ţinutul de jos şi catarii de



rr?*f

la munte, accentul pus pe sărăcia voluntară este, din punct de vedere spiritual, patrimoniul comun al elementelor celor mai dinamice din aceste două grupuri, care se duşmănesc reciproc 2L\ Aşa se explică importanţa acordată pomenilor : foarte adesea, se poate ca acestea să nu îndeplinească decît o simplă funcţie de ajutorare şi să nu fie date decît unor săraci oarecare, ce nu

sînt adepţii sărăcirii voluntare. Oricine le poate face către ospicii şi spitale : acestea le vor reîmpărţi zdrenţăroşilor în trecere pe acolo ~3. Chiar şi în aceste cazuri, ele nu pot fi desprinse, la Montaillou, de o finalitate spirituală, care merge uneori pînă la reexaminarea dragostei pentru Dumnezeu. în seara aceea am cinat, povesteşte Pierre Maury, în casa Guillemettei Maury, împreună cu membrii familiei ei... şi cu un om sărman pe care Guillemette l-a găzduit din dragoste pentru Dumnezeu (III, 189). Aşa se explică violentele critici suscitate de instituţia testamentului, acest paşaport pentru lumea cealaltă 2\ îndrăgit de noii adepţi ai civilizaţiei notariale şi hîrţogăreşti. Testatorul îşi face scrupulos testamentul, în vederea propriei mântuiri post mortem. Insă generozităţile acestea tardive pornesc mai mult din frica de moarte, decît din adevărata dragoste faţă de Dumnezeu : moştenirile lăsate de oamenii bolnavi şi pomenile făcute de ei nu au nici o valoare, spune Bernard Franca, de vreme ce nu sînt dictate de dragoste, ci de frică. Nu sînt bune (din acest punct de vedere) decît pomenile făcute de oameni sfinţi (I, 352). Nu înseamnă însă că trebuie să lăudăm excesiv dezinteresul oamenilor sănătoşi tun, care fac pomeni de dragul lui Dumnezeu. De fapt, aceste daruri făcute celor săraci, în spirit de caritate umană şi divină, au mai întîi ca obiectiv asigurarea unui loc bun pentru sufletul donatorului. Avem din nou de a face cu scopurile salutiste îndrăgite de locuitorii ţinutului Sabarthes, de



cei ai satului Montaillou, de cei din Tignac, din Lordat : în ianuarie ce a trecut, într-o duminică, povesteşte Guillaume de Corneillan junior, din Lordat (II, 121). stăteam Ungă foc, în casa şi în tovărăşia socrului meu Guillaume de Corneillan senior. Mi-a spus că numitul Bor, din Tignac, îi ţinuse, la Tignac, următorul discurs :

— Preoţii ne spun nişte prostii cînd ne îndeamnă să facem pomeni pentru mîntuirea suflettdui. Toate sînt prostii! Cînd omul moare, moare şi sufletul. întocmai cum se întîmplă cu animalele. Sufletul nu este decît sînge etc. (Urmează un şirag de cugetări defăimătoare).

Să lăsăm de o parte şirul acesta de vorbe păcătoase. Dialogul, la gura sobei, dintre socru şi ginere, stabileşte limpede fa contraria) valoarea salutistă a pomenii făcută bisericilor sau unor particulari25: această valoare este afirmată de către teoriile oficiale ale Bisericii şi de nevoile ascuţite ale sărăcirii, dar şi de propaganda reală a preoţilor din ţinut, primită din plin, acceptată, difuzată în mijlocul băştinaşilor. Din moment ce oamenii cred în supravieţuirea sufletului şi în existenţa unei alte lumi (aşa cum crede marea majoritate a ţăranilor noştri), problema pomenii îi interesează. M-am îndoit uneori de valoarea indid-genţelor, declară Pierre Maury, dar nu m-am îndoit niciodată cîtuşi de puţin de valoarea pomenilor (III, 233). Dimpotrivă, ţăranca

Guillemette Benet, din Ornolac, care nu crede deloc în nemurirea sufletului, începe să rîdă rfnd i se spune să facă pomeni pentru mîntuirea sufletului personal (I, 262).

Aşa stînd lucrurile, şi cum această orientare spiritual-salvatoare este atribuită, în principiu, darurilor temporale, este normal ca. Printre persoanele înstărite, capabile să facă pomeni mari, generozitatea cea mai mare să ^e vadă la sufletele scrupuloase, răvăşite de ndoiala parţială, nesigure în privinţa mîntun lor. Persoanele de genul acesta încearcă să

325

înduplece, prin pomenile de pe lumea aceasta, clemenţa divină de pe cealaltă lume. Doamnă, spune o muncitoare agricolă vorbind cu Aude , Faure, în timp ce aceasta, cuprinsă de convul-siuni şi zvîrcolindu-se pe perne, o roagă fierbinte pe Preafericita Măria să-i redea credinţa în Dumnezeu, ce păcat aţi mvîrşit ? Doar daţi de pomană tuturor săracilor din sat ! (II, 98).

Nu este destul să dai de pomană, trebuie să ştii cui sâ-i dai. Aude Faure, catolica, bucură cu faptele ei bune toată localitatea. Guil-lemette Maury, ca tara, mai puţin bogată, îl poftеşte la cină pe un trecător sărman. însă montalionezii înrădăcinaţi nu au suferit defor-maţiile exilului ; ei se scaldă în ortodoxia albi-genză a satului : pentru ei şi pentru fraţii lor din Sabarthes, soluţia cea mai bună este să dea de pomană în mod accesoriu celor mai săraci-din localitate — cerşetori, migranţi sau capi de familie ruinaţi de Inchiziţie ; să dea de pomană" în primul rînd, prin alegere, acelor sărmani din credinţă, adică Oamenilor celor buni. Oamenii cei buni, datorită „consolării" pe care o dau, sînt în stare să trimită un suflet direct în împărăţia Tatălui, după moarte, declară Rixende Cortil, din Ascou ; cine le dă de pomană, capătă în schimb o mare răsplată, cu mult mai mare decît cea pe care o capătă cznd dă altor oameni (III, 307). La fel crede şi Arnaud Vital din Montaillou : să Ii se dea de pomană ereticilor-par faits. Dar nu catolicilor (I, 457). Şi montalioneza Aiazais Guilhabert : Oamenii cei huni, spune ea în esenţă, au salvat sufletul fratelui meu Guillaume, cioban, care a murit între timp; mi se pare firesc să-i răsplătesc, în schimb, cu o pomană, orice ar zice mama mea (I, 424). Aşa se explică paradoxala răsturnare a situaţiei care se înregistrează la Montaillou : în satul cu cruci galbene, uneori, cei ce-şi iau pîinea de la gură ca s-o dea celor săraci din credinţă, Oamenilor celor buni, îmbuibaţi to326

tuşi de darurile credincioşilor, sînt oamenii cu adevărat săraci, săracii vieţii. Acum douăzeci si unu de ani, povesteşte Beatrice de Plartis-soles, inii făcusem obiceiul să mă duc, la mine acasă, să mă încălzesc la focul din vatră,

împreună cu Alaza'is „Maurine'', din Montaillou, soţia lui Raymond Maury (şi mama lui Pierre Maury). Alaza'is îmi spunea :

— Numai in secta şi în credinţa Oamenilor celor buni te poţi mîntui, orice păcate ai fi săvîrşit în viaţă. Dacă, înainte de a muri, eşti „primit" în sinul lor, vei fi mîntuit. Pomana este de mare preţ, dacă este făcută oamenilor celor buni (I, 235—236).

Ca să-şi susţină vorbele milostive şi izbăvitoare, Alazai's îi povestea atunci Beatricei următoarea întîmpla.re despre bărbatul ei, Raymond Maury, ca~e, de cîtăva vreme, sărăcise, ca şi ea, cu totul : Iată, eu şi cu bărbatul meu, aşa săraci cum sîntem, dăm de pomană ereticilor. Răbdăm de foame, ca să le ăăvi lor. Le trimitem făină şi încă din cea mai bună...

Uluită, Beatrice o întreabă pe Alaza'is : Oamenii cei buni acceptă să li se ofere hrană în astfel de condiţii ? Bineînţeles, răspunde sărăn-toaca. Castelana se hotărăşte atunci să trimită şi ea o măsură de făină acestor nepreţuiţi par-faits ! Ca fiu al Alazaîsei, Pierre Maury va avea cui să-i semene. întocmai ca mama sa, nu va sta la îndoială şi se va lipsi pe sine, vînzînd o oaie, ca să dea şase sous tournois ereticilor-parfaits întîlniţi în cale (II, 416).

Cei săraci din credinţă plini de darurile făcute de săracii lumii reale, ajungeau, credea lumea, bogaţi. Şi chiar (chipurile ?) scandalos de bogaţi. Cînd ereticul-parfait Guillaume Authie se întorcea cu piese de aur şi de argint ™ turneul lui pastoral, le punea într-un sipet ; apoi, din cînd în cînd, doar din plăcere, împreună cu soţia sa Gaillarde, îşi vîra capul n CUfâif Şi> Privind Piesele care străluceau în

l^ avantajoasă, se credea printre

•Şssi -.

Pomana montalioneză era deci destinată mîntuirii sufletelor, uneori pînă la absurd. Cu toate acestea, ea nu-şi pierdea funcţiile pă-mînteşti. De multe ori, este o înlesnire pentru cei cu adevărat săraci ; pe de altă parte, atrăgea binecuvîntarea divină asupra caselor celor ce se arătaseră generoşi şi asupra roadelor ogoarelor lor : cine dădea grîu celor săraci din credinţă îşi asigura, la momentul potrivit, fertilitatea cîmpului cultivat (III, 307). Golindu-ţi casa pentru a uşura suferinţa altuia, îţi umpli hambarele.

înalta preţuire legată de actul social al pomenii pune din nou, prin contrast, problema eticii sau a non-eticii muncii, căreia i-am consacrat mai înainte cîteva paragrafe. Montalionezii nu sînt nişte muncitori înverşunaţi ; le place siesta, farniente-le, despăducheatul la soare sau la lumina focului, după sezon27. Dacă se poate, au tendinţa de a scurta ziua de lucru în direcţia unei mici jumătăţi de normă ; sau, îndestulaţi datorită unei zestre mari, părăsesc în realitate... sau în vis, muncile manuale ca să se apuce de gestiune agricolă,

aşa cum aceasta este concepută de ţăranul bogat cu manile curate, care, cu bastonul în mînă, îşi gospodăreşte domeniul28. Realitatea îi obligă totuşi pe lucrătorii manuali, adică majoritatea populaţiei, să pună serios umărul atunci cînd muncile de sezon sînt în toi sau în timpul istovitoarelor etape ale transhumantei.

în orice caz, munca, în sine, nu este o sursă de consideraţie pămîntească. Dacă îţi cultivi cum se cuvine pămîntul cînd eşti ţăran, nu înseamnă altceva decît să dai dovadă că nu eşti nebun (II, 126). De la un cap de familie, lumea aşteaptă să fie un vecin bun, nu să se spetească muncind la plug. Ne aflăm încă departe de etica „weberiană" sau protestantă ce avea să vină ; departe, de asemenea, de etica catolică de tip jansenist sau modernizat care, la rîndul ei, va lăuda la fel de mult, şi chiar mai mult, munca intensivă.

328

Totuşi, la Montaillou, munca îşi asociază, fără îndoială, o anumtiă pozitivitate care prevesteşte diferitele dezvoltări din timpurile viitoare. Din punct de vedere tipologic, pomană şi muncă tind să se excludă reciproc. Nu este bine să mi se dea de pomană de vreme ce pot munci, spune Emersende Marty, din Montaillou, Gauziei Clergue care îi dă gratis o pîine, de sărbătoarea Tuturor Sfinţilor (III, 356). Tot astfel, Alazaîs Faure semnalează, în legătură cu pomenile făcute ereticilor-par/ai£s (motivate, în esenţă, de grija pentru mîntuirea sufletului donatorului), o justificare secundară ; aceasta decurge din şomaj, la care circumstanţele clandestinităţii îi reduc pe parfaits. Cine face bine Oamenilor celor buni face o pomană de mare valoare, declară Alazaîs (I, 424). Căci ei nu îndrăznesc să lucreze, de frică să nu pună (Inchiziţia) mîna pe ei.

Contrastul care se stabileşte astfel între pomană şi munca manuală nu-i împiedică, dimpotrivă, pe oamenii din Montaillou, dîrji apărători ai milosteniei eristice, să acorde o oarecare valoare şi muncii mîinilor, care umple frunţile cu sudoare. Această valoare se justifică prin cultura rustică, dar şi prin textele Sfintei Scripturi, cunoscute prin intermediul predicatorilor29. Montaillou, încă o dată, nu se sinchiseşte de contradicţii sau de ceea ce se aseamănă cu acestea ; se recomandă să li se dea de pomană ereticilor-parfaite, deoarece viaţa lor de oameni hăituiţi îi silea, chipurile, la şomaj. Iată însă că dintr-o dată sînt lăudaţi Şi^ cinstiţi deoarece, spre deosebire de clerul trîndav, ei muncesc ! Pierre Maury, în discuţiile lui cu Arnaud Sicre, este foarte precis in această privinţă : îţi închipui că Fraţii predicatori şi-au construit casele acelea mari cu munca mîinilor lor, îi spune păstorul cel bun viitorului denunţător; nu, bineînţeles, însă stă-Pînii noştri (Oamenii cei buni) trăiesc din munca ţ°r (II, 29, 30). Fraza aceasta a lui Pierre Maury face aluzie la faptul că prietenul lui

329

apropiat, Belibaste, mai mult sau mai puţin parfaii, munceşte c\xt mlinile : îşi cîştigă foarte bine plinea, făcînd piepteni de darac. Insă dincolo de cazul special al unui individ, legătura este în mod obişnuit stabilită între muncă şi viaţă desăvîrşită, sau care se vrea aşa ceva. Lumea se extaziază la Montaillou deoarece Guilîaume Authie, oricît era de clandestin, nu se dădea îndărăt să facă pe croitorul, să-i repare tunica şi să-i croiască pantalonii preotului Clergue (I, 315). Belibaste, la rîndul lui, refuză să stea cu mîinile încrucişate în zilele de sărbătoare. îşi bate joc de şomajul catolic : se încuie în atelierul său, ca să poată lucra, ca de obicei, în tirnp ce adepţii dogmei romane cheltuiesc (II, 53). PieiTC Authie stabileşte o legătură directă între muncă şi mîntuire : muncim, ne dăm osteneala, spune el de faţă cu crescătoarea de animale Sybille Pierre - 50, nu din pricina sărăciei de care eventual suferim, ci ca să ne mîntuim sufletele. Jean Ma-ury, ale cărui fluctuaţii ideologice sînt adesea capricioase, uneori este catolic, în faza A; alteori eretic, în faza B. S-a gîndit deci o clipă, într-una din fazele lui B, să se facă „receptor de suflete" şi pe jumătate parfait (II, 73). In această perioadă a vieţii lui, se făleşte că nu mănîncă decît ceea ce cîştigă prin muncă ; repetă pretutindeni : fiul lui Dumnezeu ci spus că omul trebuie să trăiască din sudoarea fmnţii lui. Mult mai puţin învăţat decît Pierre Authie, ciobanul Jean Maury se face totuşi, în această privinţă, aşa cum o dovedeşte textul său, ecoul fidel al unei anumite învăţături scripturare. Acelaşi lucru se poate spune despre oamenii bisericii : şi ei ar trebui, potrivit învăţăturilor Vechiului şi Noului Testament, să muncească din greu şi să asude. Guillemet-te Argelliers, din Montaillou, în casa lui Raymond Maury, i-a auzit pe doi eretici-pet''-jaits spunîndu-i, ca s-o convingă & : preoţii ar trebui să trăiască de pe urma muncii rnîi-nilor lor, uşa cum a rlnduit Dumnezeu, nu din



munca oamenilor, aşa cum fac în realitate. Preoţii, care-i îndepărtează pe oameni de la calea mintuirii, jac toate acestea ca să fie bine îmbrăcaţi, bine încălţaţi, ca să călărească ne cai, ca să poată bea şi mînca bine. Toate acestea au fost debitate, dintr-o răsuflare, destoinicei noastre montaiioneza de către Oamenii cei buni ; au impresionat-o nespus de mult ! Este oare exact că preoţii ar trebui să ducă o viaţă de sărăcie şi de muncă ? Şi că nu pot mîntui sufletele din pricina modului lor de viaţă prea îmbelşugat ? Guillemette Argelli-ers se sperie ! Nu mai rezistă ! Le declară direct celor doi parfaits cu care stă de vorbă ; măcar de aş fi sigură că sînteţi în stare să-mi mîntuiţi sufletul, mai bine decît -preoţii, căci v-aş lăsa să-ini mîntuiţi sufletul :v~.

Se va nota subtila organizare a problematicii sărăciei, aşa cum o descriu oamenii din Montaillou : se dau pomeni ereticilor-pcirfaits, deoarece ei practică sau se crede că practică sărăcia voluntară, eventual muncind. Pe de altă parte, lumea doreşte ca atît călugării cît şi preoţii în general (dar nu Pierre Ciergue In

special...), să se apuce să muncească ; să părăsească modul lor de viaţă întemeiat pe bogăţiile scoase dn exploatarea altuia ; să trăiască, de bună voie, într-o sărăcie plină de lipsuri. Raymond de Laburat, din Quie, ar vrea o Biserică săracă, fără ziduri, iar preoţii şi clericii să se apuce să are pămîntul şi să-1 sape (II, 315). 'Tema anticlericală, în Sabar-thes, pînă la urmă, tot îşi arată vîrful nasului. Sărăcia montalioneză, ca ideal şi reprezentare colectivă, este despicată în două, chiar în trei. ka este legată de frustrările vechi ţi durabile ale unei regiuni de munte cu adevărat săracă 'Si Şi decurge —- foarte adesea datorită verigii albi-genze, puţin cam strîmbă — din creştinismul celor două Testamente : „de la Iov şi Evanghe-le> ci a făcut din sărăcie una din valorile fun?mt Este> în sfîr?it> conjuncturală ; se cu valorile specifice ale unui veac al

331

XlII-lea întins .. . prelungit mult după 1320 : „Secolul al XlII-lea este secolul sărăciei, al ordinelor de călugări cerşetori, al Doamnei Sărăcie, Domina Paupertas, de care vorbeşte si'în-tul Francisc din Assisi" 4:î.

Din punct de vedere ceresc, idealul de sărăcie se subordonează mîntuirii sufletului celui care face pomană şi care o dă, dacă se poate, unor oameni vrednici de ea, datorită sărăciei lor voluntare. Din punct de vedere pămîntese, valorizarea sărăciei voite, şi uneori nevoite, permite uşurarea, dar nu mai mult, mizeriei unor nevoiaşi, întreţinerea unor eretici-parfaits şi, în sfârşit, propunerea unui ideal, deocamdată utopic, al unui cler ce şi-ar cîştiga viaţa cu sudoarea frunţii ; în felul acesta, ci ar Ii vrednic de generozitatea credincioşilor, garan-tîndu-le mîntuirea. Astfel, cercul s-a închis.

In toate acestea, nu există nimic revoluţionar în general. Elogiul sărăciei se dovedeşte cu totul compatibil cu bunul mers al caselor (do-raus), cu darurile pe care le fac casele bogate [':> caselor sărace, cu legitimarea, fără nimic mai mult, muncii care te umple de sudoare, care nu implică nici un fel de renunţare locală la siestă sau la trîndăveaia la soare. Totuşi, într-o privinţă, kiuda decernată pauperismului idealizat se dovedeşte contestatară : propunînd imaginea salutistă a unei Biserici sărace, ea compromite pretenţiile clericilor care ridică dijmele, învinuiţi că se amestecă în Sabarthes, ca să tundă lîna de pe spatele oilor de la munte. Contestaţia montalioneză sau sabarthesiană ar proclama : pace cu castelele, război Bisericilor. Cruţă averile laice de la faţa locului şi neamurile nobile, care sînt cu atît mai bucuroase să se coalizeze din cînd în cînd cu ea. Este împotriva a ceea ce i se pare cel mai exterior propriei sale societăţi, sau cel mai inadecvat idealurilor salutiste : împotriva Bisericii oficiale, care costă scump şi nu salvează sufletul ; unsori şi împotriva acumulării capitaliste de data recentă, care duce la năruirea reţelei ierarhice

. . 332

a caselor şi care se concretizează în practicarea carnetei. Mai ales, împotriva ordinelor de călugări „cerşetori", învinuiţi, cu sau fără temei, de a se fi îmbogăţit în mod necuvenit, ca nişte lupi hulpavi. Fraţii predicatori şi fraţii minoriţi sînt într-adevăr cei mai supărători din toată dominaţia oraşelor ; ei ajung să simbolizeze asuprirea satelor nevinovate de către Pamiers, acest babilon al comitatului Foix. Nu bogăţia în sine este efectiv atacată, ci averea necinstită a bogătaşilor necinstiţi, clerici şi călugări „cerşetori" : aceştia exploatează satul şi nu-i dau în schimb serviciile cereşti, nici ajutorul şi ocrotirea — uneori cam prea apropiată ! ■— cu care l-au obişnuit marile domus laice şi familiile bogate din ţinut3(i.

Aşa se prezintă, într-un sat care, global, nu este bogat, Doamna Sărăcie la începutul secolului al XlV-lea. Va trăi mult şi-şi va păstra, acolo şi în alte părţi, fascinaţia : mulţi anticle-ricali, pînă la o epocă recentă, îi vor reproşa Bisericii nu că este Biserică, ci că nu este Biserica aceea săracă, aceea care, într-o lume săracă, este cu atît mai stăpînă pe cheile cerului cu cît nesocoteşte mai mult bunurile pămîn-tului. Şi, în general, conştiinţa reală şi normativă a sărăciei, atît de prezentă, chiar din 1300, în cultura ţărănească, este o introducere mereu posibilă, dar nu întotdeauna actualizată, în luptele sociale, a căror ţintă preferată este, regional.. Biserica 3V.

NOTE

*• Cf. Guillemette Maury (III, 189). La începutul capitolului IU, în cartea noastră am dat cuvîntului rn^T'' ?tudiat în mocl obiectiv de noi, o accepţie ^ai largă, care-1 situează deasupra sărăciei propriuBel?tl din Motaillou- este „s&rac", de ce bunurile sale de-abia se ridică la cincispre333

zece livre tournoia, in timp ce cele ale soţiei lui, care a fost într-adevăr de treabă acceptîndu-1 de bărbat, se ridică la cincizeci de livre toumois, iar preţul unei case este de patruzeci de livro toumois ; pe deasupra, „sărăcia" lui Arnaud Belot se măsoară cu faptul că el nu arc nici o calificare de meşieşu-Ta" (artificlum): III, 64 ; v. de asemenea II. 59—60 : faptul de a nu avea o calificare meşteşugărească („la-borative") face dintr-un fost bogat, care nu ştia s\ lucreze cu mîinile proprii, un pauper, de îndată ce şi-a pierdut averea ; adevăratul bogat, cel foarte bogat, prin opoziţie cu pauper, este cel care are o mie de livre tournois (II, 42). Bsrnard Clergue a cheltuit şapte sule de livro psntru fratele său (supra, cap. III).

„Sărăcia" celui ce şi-a pierdut ostal familial: II, ?!, 29 (A. Sicre) ; ..sărăcia" părinţilor lui Pierre Maury, din Montaillou, a căror casă a fost distrusă, iar bunurile le-au fost confiscate pentru erezie : supra, cap. XVI ; I. 23P si II, 445. Pierderea bunu rilor, pierderea vetrei unei case, ca preludiu con ceptual la cerşetoria vagabondă (III, 366) ; ..sărăcia" unei bastarde din Montaillou : supra, cap. II. Sără cia ciobanilor, ajunşi să păzească oile ca

urmare a sărăcirii familiei lor (supra, cap. IV etc).

Mollat, Etudes..., I, 22. Procentaje valabile pentru Provenţa din zona de munte şi Languedcc-ul rural. Nu deţinem cifre pntru Montaillou.

In Mollat, op. cit., voi. II, in fine.

Aceeaşi remarcă este valabilă şi pentru persona jele situate In nivelul cel mai jos al nobilimii sau al lumii clericilor (III, 57).

Rapp, p. 52.

II, 25, 26, 54... A se ţine seama, pentru II. 25, de cercetarea făcută de Duvernoy, Inquisition..., ed.

franceză, p. 162, nota 13.

Matei, XXIII, 6.

Se va nota, într-adevăr. în legătură cu acest lucru, remarcabila relaţie stabilită do Fr. Mistral (Dictionnaire provenşal-Jrancais, articolul ,.Arn as?ie") între animero spaniol (strîngător creştin de pomeni cucernice, pentru odihna sufletelor celor morţi), si armaisie sau armie din Languedoc (zona muntoasă) mesagerul popular al sufletelor morţilor. eventual remunerat şi el (v. de asemenea infra, în ultima parte a ultimului capitol al acestei cărţi, paragraful consa crat contactelor terestre cu sufletele morţilor).

III. 238 (două texte). Opoziţia catarilor din co mitatul Foix la indulgente era mult mai radicală decît comportamentul valdenzilor în această privinţă, tole ranţi la indulgenţe (I, 64\

II, 24, 25. 26. Despre problema generală a infla ţiei de indulgenţe la acea epocă, şi a. contestaţiei ce 1'

334

se opune, v. Toussaert, p. 341 ; Fliche, voi. 14—2, o 811 : lapp, P- 154 ; Chelim, p. 471.

I, 196, V. şi I, 198, şi I, 201.

Freche, teză ; Le Roy Ladurie, Paysanx de Lan.

giiedoc, 1966.

Despre popularitatea, în Languedoc, a acestei contestaţii din secolul al XlV-lea, în virtutea căreia, de pildă, „nici un prelat nu poate da indulgenţa", v Devie şi Vaissette, Hlstoire du Langueloc, ed. Pri vat, Toulouse, 1879, voi. VIII, col. 984—985, al cinci sprezecelea item din „lista de greşeli" (text elaborat pe la 1300).

1G. Evreii, X, 38.

II, 130 ; I, 356 (v. şi I, 352, şi I, 364, în privinţa profesiei autentic ţărănească, a autorului depoziţiei).

I, 219 ; aceeaşi opinie, şi aceeaşi referinţă evan ghelică la cămilă şi la gura acului, la Guillaume Austatz, bayle la Ornolac (I, 207—208). Cazul

adminis tratorului şi cel al judecătorului seniorial (bayle) par să indice, în orice caz, că învăţăturile Evangheliei în această privinţă pătrunseseră destul de mult — dato rită propagării catarilor bonshommes ? sau a predica torilor ? sau şi a unora şi a celorlalţi în acelaşi timp — în mediul ţărănimii înstărite din care erau recrutaţi judecătorii senioriali (bayles), administrato rii şi alţi slujbaşi senioriali.

II, 404, V. şi : I, 443.

A se compara : Mollat, Etudes sur la pauvreie.,., voi. I, p. 269.

A se compara cu Mollat, Etudes..., I, 328 (identi tatea între soroc şi pelerin).

In Mollat, Etudes sur la pauvreie..., voi. I şi II, C. Thouzeliier şi C. de la Ronciere insistă asupra aportului catarilor şi, respectiv, al călugărilor cerşe tori în acest domeniu. V. şi T. Manteuffel, 1970.

II, 515 : Pierre Maury, despre valoarea pozitivă a pomenilor făcute spitalelor şi bisericilor.

J. Le Goff, Civilisation..., 1964.

II, 515 (daruri către biserici, la care se gîndeşte P. Maury).

ii, 417. v. de asemenea, despre o comoară ere tică ds acelaşi gen, II, 59—60 şi II, 484.

I, 458, 462, 464 ; I, 324 şi supra ; I, 327.

^8. Să conduci o casă şi o (relativ) mare exploatare agricolă, fără să munceşti cu mîinile tale, este idealul la care visează mulţi din ţăranii fără bani (III, 122) ; invers, în ciuda faptului că mulţi indivizi trec cu uşurinţa din clasa mijlocie a celor ce nu muncesc cu niunile lor la o situaţie de meşteşugar sau chiar de ciooan, această tranziţie către nivelul de ios poate fi =.ea pentru un om bogat (II, 59). Acesta este indicele existenţă al unei lumi, privilegiate, valorizate, care



' «feî*«

' mi

nu practică munca manuală, deoarece averea îl seu teste de aşa ceva. Despre ritmurile- de muncă prea puţin constrîngătoare, v. Vourzay, III, 82—83.

Mollat, t. II, p. 553 (citate biblice, din Vechiul şi Noul Testament, culese de J.-C. Schmitt).

II, 406 (două enunţuri succesive).

III, 95, 96, 97 (mai multe texte, convergente).

Ibid. Faptul de „a lucra cum se cade ca să-ţi cîştigi pîinea", fie că eşti

evreu, creştin sau musul man, este de reţinut ea o valoare pozitivă de către Pierre Dupont, crescător de porci, din Vaychis (n 158).

Despre vechimea pauperismului rural şi munte nesc din Pirineii catalani, apropiaţi de ai noştri, cf.

Bonnassie, t. II, p. 113 bis.

J. Le Goff, în p. O. Connell şi J. Le Goff, Les pTopos de Saint-Louis, Paris, Gallimard, coli. Archives, 1974, p. 74 şi passim.

Guillaume Austatz, bayle la Ornolac, şi martor al dispoziţiilor de spirit ale elitei săteşli, reia de alt fel distincţia, clasică pe vremea lui, între bogăţii dobîndite pe drept şi bogăţii dobîndite pe nedrept. însă el nu operează această distincţie (care pare să-i fie grosso modo familiară) decît atunci cînd va fi constrîns de Inchiziţie (I, 207—208).

V. contribuţia lui Lester K. Little în Mollat, Etudes sicr la pauvrete..., 1974, t. II, p. 447 sq.

Ancheta noastră pe teren efectuată la Montaiilou în 1974 ne-a dat cîteva indicaţii despre remanenta unui folclor al sărăciei (conversaţie cu D-na Duranol, din Montaillou) : o poveste locală (care datează din secolul al XlX-lea) se referă la un fost recrut din ţinut, care s-a întors incognito la casa lui, după o lungă existenţă militară ; această poveste evocă unele aspecte ale vestitei legende „pauperiste" ale sfîntului Alexis (cf. articolului lui A. Gieysztor, in Mollat, Etudes..., voi. I).

## Capitolul XXVi
## FOLCLOR ŞI STRIGOI

Prin

Diferitele date despre concepţia asupra spaţiului şi a timpului, asupra conştiinţei sociale, a religiei, a eticii, pe care le-am văzut în capitolele precedente, ne introduc, în sfîrşit, în ceea ce trebuie să încheie acest studiu al gîn-dirii populare de la Montaillou : cu o tautologie, în folclor (folclorul acesta, într-o societate foarte integrată, interesează atît oraşul cît şi satele, atît nobilimea cît şi ţărănimea l). Metoda tradiţională, pe care au folosit-o cu succes alţi istorici, lipseşte de aici : dacă ne luăm după această metodă, într-adevăr, cercetările asupra folclorului actual din Ariege sau din Aude ar trebui să ne permită, prin procedee de istorie regresivă, să ne întoarcem pînă la arhetipurile medievale. Speranţă deşartă : demersul în „regresiune" se dovedeşte iluzoriu dacă este folosit în sectoarele noastre. Istoria a trecut pe aici, schimbătoare : a răvă-Şit adine peisajul nostru folcloric, din secolul al XlV-lea pînă în secolul al XlX-lea. Ţăranii om ţinutul Sault, de pildă, la doi paşi de •Montaillou, vor evoca, în 1970, în faţa unor antropologi din Toulouse 2 secretele din Petit ert: diverse exemplare din această carte a^Siîntr"adevăr în regiunile pireneene

eraturii francofone de colportaj —1850. De acolo, conţinutul lor „va 337

trece" în tradiţia orală. Nici o legătură, deşi gur, cu ceea ce a fost folclorul clin Montaillou, in secolul al XIV-lea ! în Poveşti populare din Ariege, publicate do curînd, abia de apar cî-teva referinţe aluzive, pe cure însă noi le-ain găsit în anchetele din 1320 : referinţa la păduchi, la naşi:i... Aceste povestiri populare din actualul comitat Foix, în majoritatea lor, ar putea fi, de fapt, sedimentul unui val mai recent de modernitate folclorică. Provenind din alte zone (septentrionale ?), acest val ar fi putut acoperi regiunea Ariege, între 1500 şi 1800. într-o ordine analoagă de idei, notez absenţa cvasitotală a temei mitice a ursului, în Sabarthes şi în toată aria de investigaţie a inchizitorilor noştri, pe la 1320. Acest simpatic animal va deveni, dimpotrivă, unul din personajele centrale ale dramaturgiei ţărăneşti, de-a lungul Pirineilor, începînd cu secolul al XVIII-lea''.

Folclorul morţii, în schimb, se va dovedi mai tenace şi fundamental : va păstra pînă în secolul ni XlX-lea unele trăsături pe care i le cunoaştem pe la 1300 : pisicile negre, diabolice, se învîrteau în jurul paturilor de moarte, încă de pe la începutul secolului cil XIV-lea. îşi vor continua macabrul lor ca-lusel, în plin Languedoc, mult timp după Revoluţia franceză5. Ospăţul morţilor, cu prilejul sărbătorii Tuturor Sfinţilor, consumat de cei vii, reprezintă o altă realitate multiseculară pe valea superioară a rîului Ariege, din secolul al XIV-lea pînă în al XlX-lea(i. Mai profund, ostal, care a fost unul din elementele de bază al ansamblului societar pe vremea lui Pierre Clergue şi Raymond Belot, îşi va păstra rolul acesta de prim plan pînă la începutul secolului XX. Folclorurile trec, domus ră-mîne 7.

Cu tot reconfortul pe care ni-1 dau aceste reminiscenţe parţiale, va trebui deci, pentru explorarea folclorică, să pornim, încă o dată, 338

de Ja textele noastre vechi. Informaţiile vor fi, ca să nu se; schimbe nimic, abundente în unele cazuri, şi numai aluzive în altele. Să luăm de exemplu aspectele proriu-zis muzicale ale folclorului : ciobanii cîntau din fluier8; fetele, cînd se întorceau de la circiumă, trăgeau cu multă plăcere un cîntec ; în cîntecele preotului, la biserică, cartea era de o utilitate fundamentală (preoţii sînt îngropaţi cu veşminte sacerdotale, cu o carte în mînă, ca să poată, odată ajunşi în cer, să cînte în faţa lui Dumnezeu, îi povesteşte, cu ironie, Belibaste lui Pierre Maury °). Dincolo de aceste constatări dispersate, dintre care unele sînt evidente, chiar comune, nu ştim, practic, nimic despre „domeniul muzical" al locuitorilor din Ariege. Sîntem la fel de neştiutori în privinţa glumei populare, care, este, se înţelege de la sine, anticîericală (tot ce spun preoţii este o glumă, o prostie); exploatarea acestui filon facil şi întotdeauna rentabil i--a atras cîteva succese de elocinţă lui Pierre Authie (II,

422). Insă ca poate lua şi forma unei glume pure, cu caracter pur şi simplu social, însoţită eventual de pariuri între ,.prieteni". Guillaume Authie, pe malul rîului Ariege, ţinea o piatră in mînă; a pus rămăşag pe un pateu de peşte, cu un tovarăş de-al său :

_— Nu vei reuşi să arunci piatra aceasta in riu, i-a zis el.

Rămăşagul este făcut. Guillaume aruncă numaidecît piatra în rîu, împiedicîndu-l pe tovarăşul său să facă acelaşi lucru; dintr-o data, cîşligă pariul şi pateul (II, 106). După ce Ji s-a povestit gluma aceasta, ascultătorii „se tm de coaste".

^Proverbele locale (dintre care unele au ajuns

Pmă la noi, datorită lui Jacques Fournier) sînt, "U, °dată- zicale de ordin sexual sau conjufe<«. We enunţă cîteva aserţiuni de bază, depre veşnicia lumii, despre nevoia ei internă, bPre prohibirea incestului, despre filosofia

339

căsătoriei. Sint legate fundamental de filoso-fia şi etnia micului ţinut.

Domeniul cultelor populare, în versiunile lor ortodoxe sau deviante, a fost explorat atunci clnd am vorbit despre atitudinile religioase : am văzut că, la urma urmei, populaţia din Sabarthes (deci şi din Montaillou) dă dovadă, în multe privinţe, de o creştinare destul de remarcabilă. Ceea ce nu împiedică permanenţa unui anumit miraculos. Acesta sălăşluieşte, printre altele, în izvoare : un anumit izvor cu apă limpede face minuni, de pildă, în el pot fi văzuţi peşti vii care, totuşi, sînt pe jumătate fripţi, printr-o întîmplare veche şi nefericită 1(l. Cultele creştine ca atare sînt legate de faptele de sănătate .sau de sociabilitate populară : botezul, aşa cum am mai spus, dă copiilor o carne frumoasă şi un chip arătos, iar mai tîr-ziu îi fereşte de înec sau de lupi (II, 16). în unele biserici, lumea dansează în mijlocul unei asistenţe, unde se află şi bărbaţi beţi ".

Mai amănunţite sînt indicaţiile relative la magie, la vrăjitorie şi, îndeosebi, la strigoi.

Magia, ca atare, nu ocupă un loc central în mentalităţile sau practicile din Sabarthes şi Montaillou : este totuşi importantă ca tehnică ce urmăreşte obţinerea unei anumite acţiuni, a unui anumit obiect, a unei anumite informaţii. Magia aceasta ţine, printr-un aspect al ei, de „leacurile" tradiţionale ale vraciului şi mai ales ale doftoroaiei ; nu sînt neapărat ineficace. Mai poate să ţină, prin alt aspect, de vrăjitoria cu adevărat diabolică, unele trăsături ale acesteia fiind prezente în Sabarthes ; sînt abia vizibile şi chiar — trebuie s-o mai spun ? — aproape neînsemnate.

Am semnalat, mai înainte, prezenţa unei dof-toroaie la Prades d'Aillon,

Na Ferriera, ale cărei reţete şi tehnici nu le ştim (I, 337). Beatrice de Planissoles se adresează, după cum am văzut, unei evreice botezate, de la care află virtuţile cordoanelor ombilicale ale copiilor de sex

340

li

masculin ale fiicelor ei (pentru eîştigarea proceselor) şi proprietăţile sângelui menstrual ai aceloraşi fiice (ca să trezească dragostea conjugală unui viitor ginere). Beatrice, din nou ea, are de. la un pelerin sîmburele unei plante ce se numeşte ive, despre care se spune că este minunată pentru a-1 vindeca de epilepsie pe un nepot de-al ei. Insă sfîntul Pavel, în biserica lui, va fi mai eficace decît sîmburele de ive, împotriva bolii de care suferă copilaşul. Mica magie de care este vorba este aşadar reală, dar nicidecum neagră ; este mai curînd albă, şi chiar ultra-albă din moment ce se renunţă la sîmburele de ive dat de cucernicul pelerin, ca să fie adoptată, ca leac, intervenţia unui mare apostol. Beatrice subliniază de altfel, în legătură cu reţetele magice folosite din cînd în cînd de ea (I, 249), că le ia drept leacuri bune bizuindu-se pe ceea ce se spune despre ele ; nu vede în ele nişte vrăji, în ciuda caracterului oarecum supranatural al folosirii lor. Ex-castelana (către care se scurg tehnici ce provin de la o evreică, de la un pelerin şi de la alţi oameni) poate fi ea însăşi socotită ca o mică vrăjitoare : foloseşte mici secrete, mai curînd sfinte decît demonice, pe care le strînge «de pretutindeni, ca să asigure sănătatea şi prosperitatea copiilor şi nepoţilor ei ; are legături •cu o ghicitoare, numită Gaillar de Cuq, originară din Varilhes (T, 247, 257).

Driada cu sînge albastru nu este singura, la Montaillou, care crede în ghicitori ; toată colonia montalioneză formată de familia Maury, refugiată la sud de lanţul pirenean, se adresează unui ghicitor musulman, ca să capete de la el sfaturi despre sănătatea animalelor şi a oamenilor, precum şi despre călătoriile sau căsătoriile pe care oamenii au de gînd să le iacă sau să le încheie (II, 39). Mauri sau evrei, sau mai curînd evrei, dau, aşa cum se bănuieşte, contingentul lor de ghicitori sau de vrăjitoare mărunte ; peste cîteva generaţii, acestea v°i- fi calificate, cam pripit, de adevărate vră341

jitoare 12 de către nişte preoţi care nu vor şti să-şi păstreze cumpătul, aşa cum a ştiut s--o facă Fournier în această privinţă, acaparat fiind de alte treburi. însă în acţiunea magică nu sînt amestecate numai persoanele ce apar- * ţin minorităţilor religioase, israelită sau musul-» mană, dincoace şi dincolo de Pirinei : la Ax-* les-Thermes (I, 156, 157), un notar şi un cleric practică sau îi împing pe alţii să practice aria sfîntului Gheorghe ; aceasta constă în folosirea darului pe care îl are o fetiţă din tîrguşor do a citi într-o oglindă ca să găsească

urma obiectelor furate. O femeie din Ax şi ginerele ei speră să-şi redobîndească astfel două bucăţi de postav de lînă pe care le-au pierdut sau care lc-au fost furate la iarmarocul de la Foix. Regăsirea lucrurilor dispărute se poate produce fără intervenţia tehnicienelor specializate, care se află pe lumea aceasta. Fecioara din Mont-gauzy, de pildă, se ocupă, ea direct, de revenirea la proprietara legitimă a unor bunuri pe care nişte pungaşi, cărora ea avea să le înmoaie inima, le şterpeliseră de la o ţărancă din Ornolac. Aceasta avînd, bineînţeles, obligaţia de a face o mulţime, de rugăciuni mariale. Astrologia pe termen scurt, practicată de femei sau de preoţi, este amestecată cu „superstiţii" relative la tăierea unghiilor sau a unor şuviţe de păr ; ea apără norocul casei (ostal). Aceste meşteşuguri magice sînt de tot felul şi, adesea, dar nu exclusiv, feminine.

Căutaţi femeia 13. Căutaţi şi ciobanul. O anumită iarbă, pusă de un păstor răuvoitor peste cheag, nu lasă laptele să se închege şi să se transforme în brînză. O iarbă asemănătoare pusă în stomacul (?) femeii, care este comparat cu şiştarul cu lapte, nu lasă sămînţa bărbătească să se „închege" în foetus : sămînţa este „sterilizată" în mod miraculos... Repet, în toate acestea, nu este nimic diabolic ; Jacques Fournier, obsedat de vînătoarea de catari, nu se opreşte la nişte fleacuri legate de mica magie.

342

Ce mare deosebire faţă de acea aiguillette * din secolul al XVI-lea, alt rit de sterilitate sexuală, pe-care Jean Bodin şi alţi demonologi o vor urmări, chiar pînă la rug, ca practică demonică criminala ".

lată-1 aşadar pe Satana pus sub acuzare. La Montaillou este absent sau prezent? De la ma<ne la vrăjitorie, să nu fie decît un pas ? Făcut la iuţeală ? Trebuie să vedem. Una este să crezi în diavol, alta, să-i pui în seamă — aşa cum o vor face curent Biserica şi mulţi oameni intr-o perioadă ulterioară —• cauza vrăjilor folosite eventual de vreo femeie de la munte. Că diavolul se simte ca acasă, în Sabarthes, în suflete, în trupuri şi în bunuri, este un lucru vădit. Dn-te dracului; piei drace; într-o zi diavolul va lua totul cu sine ; Sancta Măria, ii văd pe diavol, sînt expresiile cele mai blînde folosite de cultivatoarele şi cultivatorii simpatizanţi ai ereziei, cînd dau cu ochii de un preot catolic ; şi pe care le folosesc, la rîndul lor, credincioşii catolici, cînd zăresc un eretic. Dacă o femeie albigenză, sau presupusă că este aşa ceva, sau despre care ai săi trag nădejdea că este albigenză, se poartă dintrro dată ca o bună catolică, cei din jur descoperă repede motivul ; femeia este îndrăcită, posedată de diavol, indemoniata, dyablat. Pentru ţăranii care au de a face cu erezia, lumea aceasta (în principiu) este radical rea şi viaţa nu este decît o boală mortală ; nu le este deci greu să vadă pretutindeni mîna diavolului şi să ghicească ce demoni circulă în jurul nostru. Atunci diavolii sînt fraţii noştri, spune un ţăran !5 care

se lasă impresionat de vorbele eterodoxe ale lui Arnaud Teisseyre, ce prefigurează ex-Presia sartriană potrivit căreia infernul înseamnă ceilalţi.

îeue"9ţlret" Pentru încheierea hainelor. Nouer l'aiguiltea ronea™nă a face ^J1 care duc *a imposibilita-c°nsumani actului sexual. (N.t.).

343

Aşadar, diavolul este pretutindeni... numai acolo unde Biserica îl va pune cîndva un este , acolo, unde, încă de pe atunci, caută să-1 pună ; pe ici, pe colo ; foarte puţin ; deocamdată cu prea puţin succes şi fără prea mare convingere. Am văzut importanţa, deloc neglijabilă, a magiei în viaţa de zi cu zi, pe care vidgum pccus. sau clerul, nu o confundă totuşi, în ciuda unor tentative, cu vrăjile diabolice. Aceasta este marea deosebire care se manifestă între începutul secolului al XlV-lea pirenean şi secolul al XVI-lea care organizează vînătoarca de vrăjitoare ; acestea vor fi menite să slujească drept victime, arse pe rug în urma persecuţiilor unor judecători pireneeni paranoici ; vor înălţa magia ţărănească la rangul de conjuraţie satanică. Pe la 1300, nimic nu se arată încă în această ordine de idei : rugurile sînt rezervate catarilor.

Ideea unei utilizări practice a serviciilor aduse de infern nu este, desigur, cu totul inexistentă în Sabarthes. Aycard Boret, din Caussou, evocă grosso modo, în legătură cu un duşman pe care 1-a azvîrlit în închisoare, eventualitatea de a cere ajutorul diavolului ; şi-i închide gura cumetrei (care se opunea), spu-nîndu-iJ(i : Taci din gură, femeie, căci uneori diavolul are mai mare putere decit Dumnezeu, iar eu am nevoie de ajutor, de cel al lui Dumnezeu sau de cel al diavolului. Insă Aycard Boret este un criminal, complice la omucidere ; cazul lui rămîne izolat.

Tot astfel, învinuirile de satanism aduse plugarului Raymond de l'Aire, din Tignac, sînt şi ele neînsemnate ; omul acesta, după cum se spune, cu ajutorul Necuratului, a pus jugul la loc pe gîtul tăuraşilor de la plug, neobişnuiţi încă să fie înhămaţi (II, 126, 373). Tehnică magică pentru dresarea viitorului bou de arat • Desigur. Dar ce greutate are această afirmaţie> fără importanţă, pe lîngă învinuirile foarte reale de materialism obscen lansate altădată» cu o precizie ameninţătoare, împotriva lui T

mond de l'Aire ? Şi apoi, totul depinde de punctul de vedere adoptat ! Ceea ce este socotit oarecum dăunător, poate diabolic, atunci cînd eşti tu însuţi victimă, devine tehnică nevinovată cînd reţeta este îndreptată înspre un altul. Beatriee de Planissoles se dovedeşte ranchiunoasă faţă de preotul Barthelemy Amilhac, deoarece acesta i-a făcut farmece J7, făcînd-o să se îndrăgostească nebuneşte de el. însă nu socoteşte că şi ea face farmece atunci cînd vrea să-1 împingă pe viitorul ginere să se îndrăgostească nebuneşte de fiica ei : îi va da deci acestui domn să înghită primul sînge menstrual al logodnicei (I, 248—

249).

Pe scurt : încă de pe atunci, diavolul este un personaj însemnat în Sabarthes. Nu este încă, totuşi, amestecat, prin grija oamenilor Bisericii, în activităţile de magie cotidiană şi locală : aceasta rămîne, pentru cîtva timp, oarecum inocentă. Există, în mijlocul clerului din ţinut, unele tendinţe de a desconsidera magia acuzînd-o că se află sub soarele negru al Satanei 18... Nu sînt încă predominante in. în Sabarthes, prin 1294—1324, inchizitorii pîn-desc devianţa ; dar nu sînt, sau nu sînt încă, nişte obsedaţi de vînătoarea de vrăjitoare. Episcopul şi tribunalul său au oricum destulă bătaie de cap cu mişcarea albigenză. Nu-şi pierde vremea transformînd în practică diabolică mărunta magie muntenească, nici reprimind-o ca vrăjitorie ; faţă de Montaillou, au ei capete de acuzare cu mult mai grave.

în total, şi din pricina acestei importanţe prea mici a vrăjitoriei, magia curentă, pe termen scurt, aşa cum este folosită la faţa locului, este cu mult mai mult benefică decît malefică, curativă, mai curînd decît morbidă. Pe valea superioară a rîului Ariege, văd ghicitoare, aoltoroaie ; amanţi hărăziţi cu puterea supranaturală de a declanşa dragostea la prima ve-er?. 'Deocamdată nu prea vgcj) sau prea puţin, rotoare care ţin cu tot dinadinsul să facă 1111 rau diabolic.

?43

Circumstanţele culturale ajută această relativă raritate a satanismului. Diavolii sînt, desigur, pretutindeni în zona de munte.a comitatului Foix. Ei circulă în jurul oamenilor, fără să facă mofturi. Dar nu este atît de uşor să intri în legătură directă cu ei. Chiar şi mesagerul sufletelor, personaj specializat, care are monopolul relaţiilor cu strigoii (vom vorbi din nou despre aceasta), nu are dialoguri între patru ochi cu demonii, numeroşi totuşi, care şi ei se ocupă cu aceşti strigoi. Folclorul sufletelor, în stadiul în care se află pe la 1300—1320, nu este potrivit pentru contactele cu Satana. Mai tîrziu, se vor schimba oare lucrurile ? Fără îndoială. însă la Montaillou, pe vremea interogatoriilor lui Fournier, nu am ajuns încă la această perioadă de schimbare.

Mai este încă un factor defavorabil intervenţiei diavolului : în satele de munte, între bărbat şi femeie (aceasta fiind special însărcinată cu chestiunile magie'.) nu există deocamdată, pe la 1300, distanţa culturală pe care, începînd cu secolul al XVI-lea, o va introduce şcoala parohială. Aceasta va alfabetiza o parte din grupul băieţilor ; dar va lăsa cea mai mare parte a grupului fetelor să zacă într-o ignoranţă crasă. El# vor deveni deci, în fapt, şi mai mult ca oricînd, păstrătoarele înnăscute ale unei culturi neşcolare şi sălbatice, mereu mai suspecte în ochii bărbaţilor, care s-au cioplit şi s-au alfabetizat... Cine va spune suspiciune la adresa femeilor va fi spus numaide-cît vrăjitorie 20.

Alături de tehnicile menite să-i ajute pe cei vii, sau (rarissime şi aproape

inexistente în ceea ce ne priveşte) menite să-1 evoce pe diavol, trebuie să le menţionăm pe cele care urmăresc intrarea în legătură cu morţii. Montaillou şi în Sabarthes, stabilirea relaţiilor diplomatice între satul celor vii şi satul celor morţi aduce în discuţie imensul domeniu A

mitului şi al fantasticului, chiar al miracolului. Două cuvinte, preliminare, despre acest subiect.

Mai înlîi, fantasticul : are ca bază supranaturalul, narat, în mod obiectiv, în povestiri -'. Aceste povestiri, în cazul textelor noastre, pot i'i direct comunicate Inchizitorului. Sau sînt povestiri ale unor povestiri, auzite cîndva de un martor, care le repetă pentru Jacques Fournier. Acest fantastic este, desigur, prezent, chiar foarte prezent, în discursurile de ordin mitic care sînt ţinute în Sabar-thes : discursuri ce pot fi legate de Biserica oficială ; sau de erezia albigenză ; sau, în sfîr-şit, de probleme ce nu sînt propriu-zis religioase.

Mai rară, chiar rarissimă, este actualizarea fantasticului sub forma miracolului. Miracolele catolice, într-un Sabarthes care nu este un tabernacol al credinţei romane, aparţin trecutului. Este notat, mai către vale, la Foix, ceea ce pare să fie un cvasimiracol eterodox. Pe rugul valdenzului Raymond de la Cote, focul arde, cum era de prevăzut, legăturile de la mîinile condamnatului. Acesta găseşte atunci puterea să-şi împreuneze mîinile ca să se roage lui Dumnezeu. Este dovada că sufletul său s-a mîntuit, se spune prin cîrciumile din Foix, unde faptul este comentat, sportiv, în jurul unei oale cu vin (I, 174).

în schimb, în cadrul montalionez şi sabar-thesian, nu există fantastic concret de tip albi-genz. Cu alte cuvinte, nu sînt miracole catare (cu o singură excepţie totuşi : în cursul unui episod cu consolamentum, în munţii noştri, apar nişte lumini ciudate22). Acest cadru nŞ-fantastic este revelator pentru unele tenînţe destul de importante : printre misionarii aibigenzi şi în ţărănimea pe care o influen-^ază (^ printre alţi ţărani pe care nu_i jnfiu_

,.U 1

iul ■ Ză" ^ există Un adevărat refuz al miraco-,.1Ul ; o dorinţă de a-1 evacua pe Dumnezeu 1 iume materială (aceasta fiind, uneori, hă347

răzită diavolului). O dată cu Dumnezeu, vor să scape şi de o întreagă cauzalitate supranaturală, cu bază de fantastic concret : crezi că nişte bucăţi de lemn pot face miracole ? spune Belibaste către ciobanii de pe valea superioară a rîului Ariege (II, 55). Şi omul cel sf'înt adaugă, întrucît nu vrea să înlocuiască, pe pămînt, miracolele romane cu cele catare : miracole voi face şi eu, însă cînd voi fi pe lumea cealaltă, nu în aceasta (II, 54).

în general, în Sabarthes, ţăranii mai mult sau mai puţin influenţaţi de credinţa albigen-ză declară că nu Dumnezeu este cel care face plantele să înflorească şi să dea roade2:!, ci diavolul (spun unii) ; sau, pur şi simplu,

natura, timpul, bălegarul sau munca omului (spun alţii). Ce altceva fac aşadar aceşti ţărani decît teoretizarea unui occamism sălbatic, care şi el ajunge la evacuarea supranaturalului -'' ?

Gîndirea mitică, a cărei desfăşurare o vom vedea cînd va fi vorba despre problemele legate de sălaşul morţilor, se mişcă deci, în cadrul populaţiei comitatului Foix, în nişte limite adesea strimte. Cu atît mai remarcabilă este izbucnirea ei.

La modul pedagogic, ea preferă repetarea mitului mărunt. Foloseşte metoda bine cunoscută a pildelor, exempla. Să reluăm, în privinţa aceasta, definiţia dată de Raymond Cantel şi Robert Ricard : „exemplum, scriu ei, în esenţă 25, este o povestire autonomă, localizată în timp şi ^spaţiu ; lungimea lui (ca text scris) oscilează între zece şi douăzeci de rînduri. Fiind înţeles şi reţinut cu uşurinţă, plăcut de ascultat, scopul lui este să lămurească, să explice sau să completeze, ilustrînd, o învăţătură creştină". Şi, aş adăuga eu, o învăţătură de „bun creştin", adică de eretic.

în propagandele pentru credinţa romană, aşa cum sînt întîlnite, pe deplin explicitate, î'1 preajma micului ţinut, exemplum, pe care şi"* transmit, de la una la alta, femeile din sat, 343

poate veni direct din seriile de exemplu, care au l'ost compilate de altfel în Legenda aurită : aşa ar fi povestea cu prăjiturica-ostie şi cu vinii 1 de împărtăşanie, transformate într-un deget de copil şi respectiv în sînge, spre învăţătura ţărăncii necredincioase care copsese prăjitura2<i. Acest exemplum se plasează într-un lanţ de transformări „structurale" : se povestea, într-adevăr, că la Arzens (Aude), sfîntul Dominic intrase într-o controversă, pe cîmp, în ziua de Sfîntul Ioan Botezătorul, cu nişte ţărani care strîngeau recolta şi care, deşi în ziua aceea de sărbătoare nu se lucrează, secerau griul. în timp se strîngeau recolta şi discutau cu sfîntul, unul dintre neevlavioşii secerători vede deodată snopul său de grîu plin de sînge. Cu toate acestea, mîinile nu-i erau rănite... Toţi cei ce secerau împreună cu el au păţit acelaşi lucru. Triumful sfîntului27... în cadrul ereziei albigenze, exempla mişună în învăţătura ereticilor-parfaz'ts, repercutată de către cultivatori. A se vedea mitul pelicanului, întîlnit mai înainte : pasărea aceea mare şi albă (asemenea lui Cristos (I, 357—358) îşi întrerupe goana după soare, ca să-şi ascundă albeaţa şi să se adăpostească lîngă cuibul său (asemenea lui Isus care se adăposteşte în pîn-tecele mamei sale) ; în felul acesta, el poate mai lesne să distrugă monstrul (Satana) care-i mânîncă progenitura lui pelicanescă (făpturile cele bune) ; povestirea aceasta circulă în Sa-barthes, unde este prezentată de Bernard Franca, clericul-ţăran din Goulier, drept un exemplum sau istoria. Vom reîntîlni acest pelican, cu aceeaşi semnificaţie „critică", în iconografia creştină şi în tradiţia de alchimie a secolului al XVI-lea -8.

Alt exemplum (foarte cunoscut) : cel cu cei woi_ eretici-par/aits şi cu vînatul prins cu laţul. £ oi parfaits merg printr-o pădure ; dau peste

veveriţă (prima versiune) sau peste un fazan

w ctoua versiune) prinsă prins în laţ2n. In loc

d ia micuţul animal şi să-1 ucidă ca să-1 vîn349

dă, să-1 mănînce sau să se joace cu el, îi dau drumul, din respect faţă de sufletul omenesc care, ca urmare a metempsihozei, poate că este închis în corpul animalului. Salvează vietatea. Pun, alături de capcana pe caro o golesc, banii ce reprezintă contravaloare-a vînatului pe care l-au lăsat viu : vînătorul (profesionist), care a întins laţul, va putea astfel să-şi ciştige plinea (II, 107 ; III, 306).

Acest exemplum este colportat, prin anii 1300—1320, ca întîmplare trăită, în împrejurimile satului Montaillou, la Ascou, la Caussou, ia Tignac. Trăită poate că a fost, însă ea dezvolta, oricum, ca pildă, un vechi precept albigenz : de cumva creştinii (cei buni) dau peste un animal sau o pasăre prinse în laţ, să nu le ia:i0. Dar ce facem noi altceva, chiar şi astăzi, decît să gustăm bucuriile medievale ale acelor exempla, atunci cînd povestim, de parcă ni s-ar îi întîmplat nouă sau cuiva apropiat, o anecdotă veselă, ciudată sau sălbatică, pe care tot Parisul o cunoaşte de acum zece ani, sau tot Occidentul de acum cinci veacuri ? La Montaillou şi în emigraţia catalană, lumea se gargariseşte cu povestea trupului lui Cristos care, de ar fi cu adevărat trupul lui Cristos, nu s-ar lăsa mîncat de preoţi; şi chiar de ar fi mare cit muntele Margail, de Ungă Dalou, ar ji fost multă vreme mîncat de preoţi. însă aici este vorba de o glumă groasă, de una bună anticlericală, care circula într-adevăr pretutindeni, în Languedoc, încă de pe vremea de dinaintea Cruciadei;il. Acelaşi lucru s-ar putea spune despre exemplum cu şopîrla 3'2, pe care ciobani şi parfaits îl evocă în timpul unor lungi plimbări pe malul unui rîu... ; acesta provine de fapt, după peregrinări orale Şi transformări structurale, dintr-un vechi stoc de exempla din Evul Mediu timpuriu. Povestea calului care şi-a pierdut potcoava în noroi este şi ea repetată neobosit de oamenii din Montaillou : sînt fascinaţi de valoarea pedagogică a acestei povestiri cu multiple faţete.

350

La Montaillou şi în ţinutul Foix, gîndirea mitică este limitată, dar reală : ea se desfăşoară jn direcţia împărăţiei morţilor. Se discută, mai întîi, rătăcirea orizontală a strigoilor : aceştia circulă şi se mişcă, fără să-i simţim, în lumea noastră, la înălţimea noastră ; circulaţia aceasta se opune traficului vertical al sufletelor : acestea, în concepţia creştină (şi, parţial, eretică) se ridică asemenea unor săgeţi în direcţia paradisului ceresc care, pentru ele, va constitui, în cel mai bun caz, un lăcaş ultim, definitiv 33.

Folclor „orizontal" : Guillaume Fort, crescător de animale şi cultivator din Montaillou, îl defineşte cu precizie. Pe vremuri, povesteşte acest om, nu credeam în reînvierea trupurilor omeneşti după moarte, deşi am auzit lucrul acesta la biserică. Nici acum nu cred. Deoarece trupul mortului se desface şi se schimbă în ţarină sau în cenuşă. Cred, în schimb, în supravieţuirea sufletului... Sufletele celor răi se vor duce „prin munţi şi văi", cu alte cuvinte, peste stînci şi prăpăstii; şi diavolii, din înaltul stîncilor, vor împinge sufletele acestea rele în prăpăstii.

De ce crezi lucrul acesta ? întreabă Jacques Fournier.

Deoarece, răspunde Guillaume, toată lu mea, în ţinutul Aillon şi Salut, spune ca Arnaude Rives, o femeie care stă la Belcdire, în dieceza Alet, vede sufletele oamenilor răi mi nate, de demoni, pe stînci şi povîrnişuri, ca să le azvirle din vîrful stîncilor.

Arnaude vede aceste suflete. Ele au carne, oase şi toate membrele, cap, picioare, mîini, ?i tot restul. Dispun aşadar de un trup al 1°'':Vl; sînt necăjite. Cu toate acestea, ele nu pot muri niciodată !

. Magistrul Laurent, preot la Belcdire, a do-jenit-o aspru, urmează Guillaume Fort, pe Arnaude Rives.

Arnaude, cum poţi spune asemenea lu cruri '. '

35!

Insă un fierar din Belcdire, Bernard den Alazais, i-a spus acestui preot:

— Şi eu am văzut suflete minate printre stînci şi pe povîrnişuri, şi care sînt zvirlite în prăpastie.

Atunci, preotul Laurent a lăsat-o în pace pe Arnaude.

Iar eu, încheie Guillaume Fort. am socotit că femeia şi bărbatul spuneau adevărul... De altfel, toate acestea se vorbesc pretutindeni în ţinuturile Sault şi Aillon (I, 447—448).

Text nemaipomenit de bogat : nu l-am putut cita decît în parte. Semnalează existenţa unui folclor al morţilor, comun ţinuturilor Sault şi Aillon. (Ţinutul Aillon, din care face parte Montaillou, era într-adevăr, în secolul al Xl-lea, încă alipit ţinutului Sault, de care avea să se desprindă apoi, în urma sciziunilor feudale, ca să intre în ţinutul Foix, mai precis, în Sabarthes :î5). Pe un alt plan, depoziţia lui Guillaume Fort, la care îl trimit pe cititor, arată foarte bine curri un cultivator, care cunoaşte bineînţeles folclorul, şi care, din pricina acestui fapt, nu crede în reînvierea trupului, poate apoi, influenţat de nişte prieteni montalionezi şi de rude foarte dragi (familia Benet, familia Guilhabert), să alunece pînă la erezie : refuză chiar şi conceptul de reînviere din morţi. Avem de a face cu un remarcabil proces de inserţiune sau grefă culturală, pe o tulpină de tradiţie mentală, care era receptivă dinainte. Guillaume Fort, din acest punct de vedere, reprezintă chiar un caz extrem şi minunat de ecumenic

! De vreme ce crede, potrivit propriilor sale spuse, în mîn-tuirea posibilă „în ambele religii" (catolică şi albigenză) şi de vreme ce, de altfel, rămîne adeptul mentalităţilor folclorice, relativ „acreş-tine", chiar precreştine !

Cu multă neprecizie şi (pentru noi) incertitudine, Guillaume Fort pune în sfîrşit problemele sălaşului pămîntesc al sufletelor ce

lor morţi, sufletele acestea fiind, paradoxal, corpui a uzate ca fantome, ca strigoi, sau ca „dubluri" ; au fost exalate din gura defunctului, în clipa celui din urmă suspin. Apoi se plimbă prin acel no înan's land muntenesc (situat dincolo de teritoriul strict definit al satului), unde sociologia şi folclorul local situează în acelaşi timp reşedinţa şi rătăcirea tinerilor păstori, a măştilor, a morţilor, a diavolilor, ultimele două categorii fiind mai mult sau mai puţin despărţite de primele două, în vreme ce dublurile sînt şi ele alungate către outjield-ul nefertil şi muntos, trupurile oamenilor se transformă pur şi simplu în pă-mînt roditor, în limitele infield-ului.

Prin însuşi faptul existenţei (nu prea departe de sat) acestui sălaş muntos al sufletelor celor morţi (la care nu au acces, în timpul vieţii, cei din vulgum pecus), trebuie să intervină, printre simplii muritori, anumiţi intermediari specializaţi, care sînt numiţi „armiers", armaries, mesageri ai sufletelor. Sînt însărcinaţi să stabilească şi să menţină contactul cu defuncţii din preajma noastră x'.

Idealul, pentru cercetarea noastră monografică, ar fi fost să dispunem de mărturia unui mesager sau a unei mesagere a sufletelor, a căror rază de acţiune, la epoca avută în vedere, s-ar întinde la satul Montaillou ; este cazul femeii din Belcaire, şi cel al fierarului care o apără. Din nefericire pentru noi (dar din fericire pentru ei), cele două personaje nu erau în jurisdicţia episcopală a lui Jacques F'ournier. Această pierdere documentară nu este totuşi ireparabilă : multe indicii — printre care figurează la loc de cinste, de astă dată, studiile folclorice recente — dovedesc într-adevăr că folclorul strigoilor şi al mesagerilor sufletelor este unul dintre cele mai generoase şi dintre cele mai durabile pe teritoriul comitatului Foix şi, pe scară mai largă, Pe cel din ţinutul vecin, Languedoc. Depoziţia lui Arnaud Gelis, armier din regiunea Pami353

ers, ne va ajuta deci să înţelegem mai bine şi să precizăm unele trăsături prea- aluzive din mărturiile iui Guillaume Fort şi ale altor cîţiva. Apoi, datorită modelului global pe care ni-1 va fi oferit Gelis, vom putea interpreta, în condiţii mai bune, datele parţiale oferite, pentru problema existenţei jiost mortem, de sjDUsele ţăranilor sau ale ţărancelor din Mon-tailJou si Prades d'Aillon.

NOTE

Familia Clergue (care face parte din „înalta so cietate" ţărănească) ţi familia Planissoles (care face parte din nobilime) sînt aproape la fel de

,,infectaţi" de „superstiţii" ca şi tărăncile bastarde sărace. Tot astfel, aşa cum vom vedea mai departe, credinţa în strigoi se întîlneşte atît la Montaillou cît şi la Pamiers, şi sub forme destul de asemănătoare.

J.-P. Pinies, 1972.

C. Joisten, 1965, pp. 149 şi 175.

V. Alford ; Joisten, p. 172.

Supra, p. 452 ; şi Fabre şi Lacroix, Vie quolidienne..., p. 147.

Bordenave, p. 231 ; şi supra, cap. XXI.

Colas ; Platon.

V. ilustraţia lui Duvernoy, L'Inquis'dion..., p. 64 ; şi supra.

0. III, 237. Despre înmormîntările pe jumătate păgîne, cînd mortul este îngropat împreună cu unele obiecte familiare, v., pentru Oecitania medievală, Bordenave, op. cit.

III, 52 şi 60 (izvor cîndva cald ?). Despre un mi racol catar, săvîrşit de Guillaume Authie, v. I, 285.

I, 145 ; v. şi Bordenave, p. 257.

J. Michelet, Sorciere..., ed. Garnier-Flammarion, p. 33.

Despre un alt caz de femeie-vrăjitoare sau pseudo-vrăjitoare, anti-euharistică, v. II, 305.

V. articolul meu despre aiguillette în numărul special al revist'ei Europe consacrat lui Freud (martie 1974). Despre riturile magice relative la sămînţa masculină şi la cheag, v. supra, cap. X. A se compara eu Institoris, ed. 1973, p. 438 (magie anti-lapte).

354

15 II, 200; asupra tuturor celor de mai înainte, v. si 1,' 338, 340, 351, 364, 462 ; II, 73, 184, 200, 244, 365 ; III,'l74, i'S. W°. i*1/, 178. V. de asemenea V;:urzay, I, B9, 74, 75.

10. III, 348 ; şi, în general, III, 347—348.

I, 249. V. şi III, 30, nota 418.

Belibasto doreşte, eu siguranţă, să „diabolizeze* intervenţia malefică sau benefică atribuită de obicei sfinţilor (de exemplu, în ceea ce priveşte bolile de piele numite „feu Saint-Antoine" sau „feu Saint-Martial") : el atribuie deci această intervenţie lui Satana (III, 234). Această diabolizare a supranaturalului va fi una din marile cauze ale vînătorii de vrăjitoare, la sfîrşitul Evului Mediu şi în timpul Renaşterii (v.

K. Thomas, 1971). De altfel, putem vedea la Jacques Fournier, în urmăririle la care i-a supus pe leproşii din ţinutul de jos (II, 135—157), o afabulaţie diabolizantă de acelaşi tip, cu referinţe, încă de pe atunci, la „prafuri diabolice de broscoi", care vor deveni cu rente, mai tîrziu, în procesele de vrăjitorie din seco lele XV—XVI. Insă această acţiune împotriva lepro şilor este

impusă episcopului de la Pamiers ele către puterea regală franceză ; ea nu este caracteristică pentru comportarea normală a lui Jacques Fournier ; cînd este lăsat să facă ce vrea el, acesta încearcă pur şi simplu să descopere faptele, nu să plăsmuiască în vinuiri satanico-monstruoase, ca Boguet sau ca Bodin.

J. Caro Baroja, Les Sorcieres et leur monde, Paris, Gallimard, 1972, pp. 102—104 (textul republicat de Baroja ar indica o filiaţie, cel puţin în mintea tor turată şi torturantă a inchizitorilor din 1335 : ea ar duce de la dualismul catar... la sabbatul ţapului). V.

şi H. C. Lea, A History of the Inquisition of Spain, New York, 1907, voi. IV, p. 207, nota 1 ; prima publi care a textului din 1335 se află E. L. B. de LamotheLnngon, Histoire de l'Inquisition en France, voi. III, PP. 231 şi 235—240 ; sursa iniţială ar proveni din Extraits des Archivcs de l'Inquisition de Toulov.se, adunate, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, de Părin tele Hyacinthe Sermet (după Lamothe-Langon, ibid., P- 232). Joseph Hansen (Quellen und Untersuchungen fîn Geschichte des Hexenwahns..., Bonn, 1901, pp.

«Î9--450 şi 451—453), care a publicat şi el acest text, rede, după Molinier, că sursele lui Lamothe-Langon °u iost pierdute după redactarea cărţii acestuia. Insă D rw "' Eur°Pe's inner devions, New York. 1975, P: 130, consideră, sprljinindu-se -pe probe, că textul .A."1335" este un fals, săvîrsit în secolul al XlX-lea

e msu?i Lamothe-Langon. '

e Pr0 ţ, sărcin ?- e armier sau armarie (persoană vie, în-nata cu legăturile cu morţii-strigoii-fantomele355

207°' PesPre to" ce precede, v. R. Nelli, 1958, pp. 199— eaStă carte Pr0Pune distincţia, efectiv funda i ă î

'fcj
ii

"..•>?

dublurile, deci „mesager al sufletelor"), ghicitor şi vrăjitor. Despre paragraful relativ la diavoiisme şi la eclc cîteva rudimente de vrăjitorie diabolică ce apar timid pe valea superioară a rîului Ariege, în epoca pe care o avem noi în vedere, v. II, 126 (incidentul eu diavolul, cu jugul şi cu taurul) ; despre per-secuţiie conduse de Jacques Fournier împotriva leproşilor, învinuiţi că ar practica o vrăjitorie diabolică pe bază de extract de broscoi, v. II, 135 pînă la 147 ; eît despre ,.pătrunderea" vrăjitoriei (precum şi a vînă-torii de vrăjitoare, şi, poate, mai întîi, a acesteia...), dar mai ales după perioada pe care o studiez eu aici, v. Fliche, şi Martin voi. XIV, 2, p. 833 ; Rapp, pp. 161—162 ; a se compara : Toussaert, p. 363 ; Baroja, op. cit., 1972, pp. 102—107 :

primele sabbaturi cu ţap, adevărate sau false, sînt „descoperite" în regiunea Toulouse, în 1335 (cf. n,ota precedentă).

J. Le Goff, 1974.

Supra ; III, 241—242, nota 490 fin fine). V. şi II, 407 : sufletul unui bun credincios (de dată recentă) urcă direct în cer, imediat ce i s-a administrat „consolamentum". Insă acest „miracol" se situează pe pla nul credinţei pure ; el nu se traduce prin fenomene extraordinare în ordinea materialităţii faptelor.

I, 230, 283 ; II, 58, 503 ; III, 347.

Despre „occamismul sălbatic", chiar de la sfîrşitul Evului Mediu, v. K. Thomas, Religion and the Decline of Magic, London, WeindenMd, 1957, pp.

657—663 şi passim (despre Lollard) ; despre occamis mul (nesălbatic) al nominaliştilor parizieni din pri mele trei sferturi, şi mai ales din primele două treimi ale secolului al XlV-lea, v. E. Brehier, Histoire de la philosophie, Paris, Alean, 1928, voi. I. îndeosebi pp.

726—727 : „nominaliştii parizieni rup linia de conti nuitate pe care vechea dinamică o stabilea între teoria fizică a lucrurilor şi structura metafizică <'i Universului... teză ce face inutil ... orice ajutor special al lui Dumnezeu" la bunul mers al Universului.

Dictionnaire de spiritualite, t. IV—2, Paris, Beauchesne, 1961, pp. 1891—1892 ; Dl. J. Le Goff şi-a consacrat seminarul anual de la Hautes Etudes (1972— 1973) pentru a studia exemplum (Annuaire de l'K- PH. E.. VI-c section, Cours et conferences, 1972—1973.

p. 224) V. şi J. Le Goff, in David O. Connell, 1974 ; Şi J. Th. Welter, 1927.

Această istorioară, explicit calificată drept eare"1plurn (II, 84), aparţine, pe de altă parte, colecţiil0.1' Legendei aurite : v. Jacques de Voragine, La Legende doree (trad. T. de Wyzewa), Paris, 1902, p. 174 (snn' tul Grigore papă, 12 martie, § XI ; din acest text a lui J. de Voragine lipsesc sîngele şi vinul :

două elemente, prezente în versiunea dată de



faure, stabilesc o relaţie cu episodul din viaţa sfîn-tului Dominic, pe care ii citează mut încolo).

J. Guiraud, Histoire de l'lnquisition au Moycn Age, Paris, 1935, voi. I, p. 356.

V.C.G. Jung, 1970. p. 240 şi passim (pelicanulCristos în iconografie şi în alchimie). V. şi Wolfganij Menzel, Christliche Symbolik, Regensburg. 2 voi., 1854, t. II, pp. 206—207; sau F. Piper, 1047. voi. T, pp. 463—466 (iconografia christică a pelicanului din secolul al XlII-lea încoace), li mulţumesc D-lui L.

Aurigemma care m-a pus pe pista acestor indicaţii bibliografice.

Despre vechimea vînătorii cu laţul, şi a vînătorii de fazani şi de cocoşi sălbatici în Pirineiii cata lani, v. Pierre Bonnassie, teză, t. II, p. 108.

L. Cledat, ed. 1887, pp. XXI—XXII.

Pierre des Vaux de Cernay, p. 8.

III, pp. 152 şi 222. V. infra.

Distincţie comodă a orizonialului şi a vertica lului : C. Martineau-Genieys. Le Theme de la mort..., op, cit., p. 554 ; şi M. Bakhtine, L'Oeuvre da Franco/s Rabclais ct la culture populairc du Moyen Age et sous la Renaissance, Paris, Gallimard, i970, p. 402.

Ideea că spiritele şi sufletele au, ca să zicem aşa, un corp spiritual în formă de corp fizic este extrem de răspîndită la acea epocă pe valea supe rioară a rîului Ariege... şi mai pretutindeni ; această idee se poate aplica la Dumnezeu, la sufletul oame nilor, la spiritele cele bune etc. ; v. de exemplu, II, 515—516. La epoca aceea, oamenii de rînd nu izbu tesc să-şi reprezinte caracterul aspaţial al sufletului (II. 74). '

P. Moulis. 1958.

R. Nelli, Le Languedoc..., 1953, p. 199.

## Capitolul XXVII

## DINCOLO DE MORM1NT Ş! CEALALTĂ LUME

Aşadar, Arnaud Gelis a văzut morţii. Ia asupra sa comisioanele lor pe lîngă cei vii ; şi viceversa. Ce a constatat el dincolo de mor-mînt, unde a privit cu ochii lui de carne ? Stratificarea socială, în acea altă lume, care seamănă cu a noastră ca o soră, este la fel de marcată ca şi la cei vii. Este drept că ea înclină să dezavantajeze „puterile". „Doamnele cele mari şi bogate" moarte se plimbă mai departe cu trâsurica, prin munţi şi prin cîm-pii, aşa cum o făceau în viaţă, înainte de deces. Atîta doar că trăsurica nu mai este trasă de catîri, ei de demoni, aceiaşi demoni despre care Guillaume Fort ne declară de altfel că îi chinuiesc zi de zi. pe cei morţi, dacă aceştia, cit au trăit, au fost răi în munţii din Aillon (I, 544, 548). Dar nu este vorba numai de căruţa morţilor : „doamnele cele bogate", în timpul existenţei lor active, purtau manşete de mătase. Din acea mătase, care fusese de cu-rînd răspîndită în Occitania, abia din secolul al XlII-lea, cînd s-a început cultivarea dudului sericicol în munţii Cevennes. Iată însă ca, acum, antebraţele osoase ale bogătaşelor moarte ard, acolo unde altădată se stîrnea foşnetul uşor al mătăsii. Apoi, Arnaud Gelis a întîlnit, în plimbările lui prin ţinut, dincolo de trecă-toarea morţii, cîţiva cavaleri ucişi în luptă : ei circulă, în spaţiul nostru, fără să poată fi atin35?

si, pe nişte mîrţoage scheletice cu copita albă. Despicaţi pînâ la hurie de rănile de război care i-au ucis, aceşti călăreţi singerează şi şuieră dimineaţa ;

apoi, seara, rana li se închide ; durerile încetează pîntt a doua zi '. De altfel, se întîmplă des să întîlneşti, pe lumea cealaltă, oameni care au ibst asasinaţi — ca Pons Ma-let, din Ax — cu i'aţa încă plină de sînge (I, 131). Mai sint şi medici care, morţi, continuă să se învîrtească în jurul leprozeriei locale ; şi călugări cu gluga pe cap, care, prin această glugă-semn al profesiunii lor, contrastează cu ţinuta mai simplă a morţilor de rînd, înveşmîn-taţi în pînză albă de in (I, 134). Aceşti oameni ai Bisericii, dacă au avut nenorocul să fie bogaţi, s-ar putea să aibă necazuri în noua lor stare de fantome : patru dulăi mari, ieşiţi din focul infernului (I, 535). îl vor hărţui pe un arhidiacon care, în viaţă, face trafic cu rentele funciare datorate de ţărani oamenilor Bisericii. Răposatul episcop de Pamiers, Bernard, nu cunoaşte încă odihna : a fost foarte aspru cu doi dintre servitorii săi credincioşi, care au sărăcit din vina lui 2.

Aşa cum există clasele sociale, de partea cealaltă a barierei morţii, există şi clasele de vîrstă. Unele dintre ele strălucesc... prin absenţă. Nu se vor întîlni copii mai mici de şapte ani (sau, după o altă variantă, mai mici de doisprezece ani) în mulţimea de „dubluri" cu care mesagerul (armier) intră în contact : aceşti copii, din clipa morţii, se duc direct la „locul de odihnă", pe care mesagerul sufletelor nu-1 poate vizita. în acest „dincolo", extrem de pămîntean, unde se limitează acţiunea „Gelis, conflictul între generaţii se produce între morţii bătrîni, oprimaţi, şi morţii ti-j^ri, foarte agresivi ; aceştia, foarte numeroşi, |?i pot permite să „scuture cocotierul" : pe ia 1300—1320, se moare la o vîrstă mai tînă-ra decît în 1970. îmbrînciţi, slăbiţi, morţii cei atrmi sînt călcaţi în picioare de tinerii dencvi; sau, fiind atît de uşori, sînt luaţi de



vînt, asemenea ciulinilor, pînă ce cad din nou jos, bieţii bătrîni, sub picioarele mulţimii celorlalte „dubluri" :!.

Să menţionăm că, în cealaltă lume, ca şi în-tr-a noastră, există o sociabilitate specifică oamenilor foarte tineri (I, 542). Precum şi o sociabilitate a femeilor, de altfel mai dezvoltată decît cea a adolescenţilor. Femeile moarte merg împreună, frumoase şi puternice, în bătaia vîntului ; unele au cămaşa ruptă, altele sînt însărcinate ; cîte una este încinsă cu frîn-ghia călugărilor capucini. îşi duc mai departe micile şi marile lor răzbunări. Se spune despre ele că ar şti multe despre cei morţi şi despre cei vii ; iar cei vii nu se dau îndărăt să-şi consulte, prin mijlocirea mesagerului profesionist, o rudă decedată, ca să afle cîte ceva despre unii şi despre alţii. Dacă umbli cu cei morţi, îi cere o femeie din Pamiers lui Arnaud Gelis, întreab-o pe fiica mea dacă fiul meu Jean, care a plecat de acasă, a murit sau mai trăieşte. Este mult timp de cînd nu mai ştiu nimic de el 4.

Evreii, pe lumea cealaltă, nu se amestecă cu ceilalţi morţi. Sînt victimele antisemitismului morţilor, aşa cum erau victime ale antisemitismului celor vii.

Li se spune cîini, porci. Răs-pîndesc o putoare. Merg de-a-ndăratelea, pe cînd ceilalţi „dubli" merg drept înainte. Nu frecventează bisericile, locul de întrunire firesc al masei fantomatice. Folclorul din comitatul Foix, prea puţin creştin, puternic nuanţat de păgînism, este totuşi mai puţin neîngăduitor cu evreii decît este Biserica de la Roma : evreii vor fi mîntuiţi cîndva, declară Gelis către corespondenţii săi decedaţi, asemenea păcătoşilor. Clerul catolic, dimpotrivă, în momentele lui de furie, spune că israeliţii sînt osîndiţi pe vecir>. Nici măcar Fecioara Măria, atît de puternică şi de milostivă, nu-i poate mîntui.

Această trecere în revistă a confesiunilor religioase, a vârstelor, a ordinelor, în rîndul mor

tilor, anunţă oare unele elemente ale dansului macabru din epocile următoare ? Ni se precizează, în tot cazul, că morţii, cînd se plimbă prin biserici, se ţin de mînă (I, 535). în schimb, nu vedem niciodată, sau prea puţin, în textele noastre, obsesia scheletului şi a descompunerii cadavrului, obsesie ce va marca, dimpotrivă, foarte puternic, secolul următor, încercat pînă în adîncul sufletului de catastrofele biologice şi psihologice c.

Ce se întîmplă cu calitatea vieţii dincolo de mormînt ? Ca şi Guillaume Fort (din Montail-lou), Arnaud Gelis (din Pamiers) crede că sufletele morţilor au un corp propriu, cu picioare, cap, mani etc. Acest corp este mai frumos decît cel natural, mai frumos chiar decît corpul fizic al celor vii, rănile, sîngele care curge şi hainele zdrenţuite nei'iind puse la socoteală 7. Să nu ne facem totuşi iluzii ! Gelis, încurajat de numeroasele mărturii de decedaţi adunate de el, spune hotărît : existenţa noastră, a celor vii, este mai bună decît cea a morţilor. Să mîncam şi să bem pe săturate, acum. După moarte, nu vom mai putea petrece (I, 135, 545).

Morţilor le este frig. Se duc să se încălzească, noaptea, în casele care au multe lemne de foc. Aprind, peste noapte, o flacără în vatră cu jarul pe care cei vii, seara, l-au acoperit cu cenuşă înainte de a se culca8. Morţii nu mănîncă ; însă beau vin, şi încă din cel mai bun. Noaptea, golesc butoaiele, în casele cele rnai frumoase şi mai curate. (Potrivit unei alte variante, deşi ei beau vinul, nivelul preţiosului lichid nu scade totuşi în recipientul iscare este păstrat). In ajunul culesului viilor, <-relis a participat la nişte adevărate chefuri ale morţilor, unde erau adunate peste o sută «e fantome în jurul butoaielor. De altfel, şi-a uat şi el partea lui (ceea ce i-a atras poate P°recla de Bouteiller »•).

"Chelar, paharnic', 361

fa

In schimb, bieţii morţi nu au parte de plăcerile trupeşti. Aceşti „dubli", ca atare, nu mai au dreptul la sexualitate. Nu mai au nici viaţă de familie, în sensul cel mai adevărat al cu-vîntului. Morţii nu au casă Ui, chiar dacă se duo

adesea la fosta lor casă sau în cea a altora. Această cvasilipsă a unui ostal întăreşte, de altfel, conştiinţa unei comunităţi parohiale, mai întinsă : ea depăşeşte cadrul îngust al casei (domus) şi îi leagă, în primul rînd, de biserica de care ţine reşedinţa lor. Morţii sînt rnai buni enoriaşi decît viii.

Starea normală a morţilor după moarte — şi înainte de intrarea definitivă în locul de odihnă — este mobilitatea. Fantomele aleargă, aleargă într-una. Cîtă deosebire de ceea ce erau meniţi să facă în viaţă, cînd erau ca şi înrădăcinaţi într-o domus ! Cîtă deosebire, de asemenea, de ceea ce va fi soarta lor în lăcaşul de pe urmă al odihnei : vor ajunge, se spune, la o preafericită imobilitate. Aleargă pentru a-şi ispăşi păcatele (a se vedea, în privinţa aceasta, şi mărturia lui Guillaume. Fort, despre activităţile de urmărire la care se dedau demonii, care aruncă, neobosiţi, în prăpăstii, fantomele morţilor ce fuseseră răi în viaţă. Cei mai vinovaţi, şi mai ales cămătarii, sînt cei care aleargă cel mai iute. Toţi (în afară de evrei) merg din biserică în biserică, deşi sînt legaţi, în principiu, cu o legătură slabă dar care nu se desface, de sanctuarul parohial în apropierea căruia se afla casa lor, şi de cimitirul în care au fost îngropaţi. Cutreierînd celelalte biserici, rurale şi urbane, caută să cîştige îndurarea ce le va îngădui să ajungă mai repede la locul de odihnă ; tehnica lor de penitenţă, specifică şi represivă, este alergatul pe jos (sau în căruţa trasă de demoni, în cazul femeilor bogate)-Morţii merg şi în pelerinaj. Unii recordtnen-i ajung la Sfîntul Iacob de Compostella în cinci zile. Alţii se duc la Sfîntul Gilles, la Ra madour etc.

363

Pentru a înlesni vizitele pe care morţii le fac la biserici, cei vii trebuie să se îngrijească de luminatul nocturn al sanctuarului : cu luminări sau, mai bine, cu o lampă cu ulei. Morţii preferă luminatul cu ulei : uleiul arde niai multă vreme, mai regulat, decît grăsimea de bou sau. de oaie.

Nesfîrşita alergătură a fantomelor se întrerupe aşadar peste noapte, în timpul căreia stau şi veghează în biserici. Reîncepe dimineaţa, mai ales pe vreme frumoasă, cînd procesiunile lor părăsesc un sanctuar ca să se ducă în altul. Biserica este, pentru morţi, o domus nocturnă. (Creştinismul a contaminat, în această privinţă, deşi s-a alterat în contact cu el, un folclor de dată veche care, „la origine" — dar de fapt ce este „riginea" ? —, nu avea nimic comun cu el). Aidoma celor vii, morţii pot fi întîlniţi mai ales dimineaţa, după liturghie, cînd, prin tradiţie, au loc adunările generale şi se desfăşoară sociabilitatea. Gelis profită bucuros de acest moment al zilei ca să stea de vorbă cu „clienţii" săi de pe lumea cealaltă.

Mobilitatea, în pas alergător, a morţilor, mai ales cînd se referă la fantomele bătrînilor decedaţi, care sînt plăpînde şi se împacă greu cu mulţimea, pune nişte probleme, chiar şi pentru cei vii : cînd mergeţi, le spune

în esenţă Gelis ascultătorilor săi vii, să nu îndepărtaţi dintr-o dată braţele şi picioarele, staţi cu coatele lipite de trup, altfel riscaţi să trîntiţi vreun strigoi la pămînt. Să nu uitaţi că, fără voia noastră, mergem înconjuraţi de o mulţime de strigoi; cine nu este mesager al sufletelor nu-i poate vedea11.

In toate aceste poveşti, există un mare uitat, Purgatoriul : prin 1320, acest loc postum este

r-r-e!f°Perire teolo§ică destul de recentă, hotă-ua de cei care definesc dogmele credinţei cade1Ce' ° »descoPerire" văzută cu ochi răi, încă inJ(f! atunci, de multă lume : numai unul din ^not decedaţi, ai lui Arnaxid Gelis

a trecut prin flăcările purgatoriului. Magistrul Arnaud Durând (este numele interlocutorului) păstrează despre ele o amintire destul de usturătoare, nimic altceva. S-a întors apoi să alerge prin biserici, ca toţi ceilalţi morţi, aşteptînd intrarea la locul de odihnă'(I, 130, 131, 135).

Odihnă. Acesta este cuvîntul cel mare, în viziunile lui Gelis, infernul nu are loc. Cel puţin în privinţa sufletelor celor morţi. Să fie oare din pricina faptului că simţul păcatului nu este de ajuns de dezvoltat printre cei din care face parte Gelis ? în această conjunctură de laxism moral, infernul apare oare ca o pedeapsă prea grea şi prea definitivă ? Realitatea este, oricum, că rolul lui nu este decît acela de sălaş subteran specializat al demo-rilor, aceştia ieşind din cînd în cînd la aer, ca să hărţuiască sufletele rătăcitoare, sau ca să tragă la căruţa cu doamne bogate. Pentru Gelis, nu există nici perceperea limpede a paradisului. Acesta nu intervine, într-adevăr, decît după Judecata din urmă. înainte de acea Zi Mare, morţii, ca şi cei vii, vor merge cu picioarele atingînd pămîntul ; nu vor risca deocamdată să~şi ia zborul, pe verticală, în direcţia sălaşului ceresc.

Aşadar, după un timp oarecare de peregrinare penitenţială, care îi poartă din biserică în biserică, morţii se pregătesc pentru cea de-a doua moarte care, pentru ei, corespunde cu intrarea în „locul de odihnă", localizat, şi el, tot pe pămînt; într-o poziţie plăcută, dar care rămîne vagă şi chiar necunoscută. Această „a doua moarte" are loc de Sărbătoarea Tuturor Sfinţilor. (De unde şi importanţa meselor pe care le oferă şi consumă cei vii, mai ales săracii, cu prilejul acestei sărbători). „Al doilea deces" este anunţat uneori, spune Gelis, de îngeri : în grup restrîns, aceştia vin să-i aleagă, în mulţimea rătăcitoare de „dubluri". pe cei care, ispăşindu-şi pe de-a-ntregul Pe' deapsa şi răspunzînd pentru toate greşelii6'



sînt pregătiţi ca să ajungă în locul de odihnă. Aceasta plecare ultimă, ,,odihnitoare", ia un caracter definitiv : este activată, grăbită de către slujbele pe care cei vii le fac pentru dragii lor dispăruţi ; de darurile făcute celor săraci,

în acelaşi scop ; în si'îrşit, de plata unor datorii vechi. Acestea, nefiind plătite de către cei morţi, trebuie să fie lichidate, în locul lor, de rudele şi de cei apropiaţi rămaşi în viaţă. Exodul către odihnă, fără speranţă de întoarcere, trezeşte o mîhnire suplimentară şi gemete specifice printre acei defuncţi care, pentru încă o perioadă oarecare, trebuie să continue să rătăcească : se întristează văzînd golurile pe care le lasă în rîndurile lor aleşii celei de a doua călătorii. Acel lamentu de la deces este deci cîntat pentru a doua oară, însă de către „dubluri". Ajunşi la odihnă, morţii, cu adevărat morţi de acum înainte, nu mai dau prilej să se vorbească despre ei. Doliul este isprăvit, în ceea ce-i priveşte pe cei vii : deoarece mesagerul sufletelor pierde el însuşi legătura, pe care o pierd tot atunci clienţii vii şi pămîn-teni ai acestui mesager ; nu vor mai putea avea veşti despre dubluri, de două ori dispăruţi, despre dragii lor morţi. în schimb, fantomele care sînt încă „alergătoare" au perspectiva de a-i regăsi cîndva, la locul de odihnă, pe aceia dintre tovarăşii lor care le-au precedat întru rătăcire. Rătăcirea este aşadar un loc de trecere sau o ecluză, cum vreţi să-i spuneţi, între viaţa propriu-zis pămîntească şi locul de odihnă. Acest timp de ecluzare penitenţială, un soi de existenţă între două morţi, poate să fie destul de scurt şi să dureze doar cîteva săptă-™îni (I, 129).

Locul final al odihnei, s-o spunem încă o tă, nu este neplăcut. Departe de aşa ceva. Mulţi occitani, obişnuiţi cu un soi de sincre-jsm pagano-creştin sau pagano-biblic, îl iden-iiica chiar cu paradisul terestru. Nici mai muit, nici mai puţin 12.

365

Morţii nu au casă, sînt sans maynie *, curn va spune Pietre de iNes-ion, în secului al XV iea n. ('a toate acestea, nu se poate să nu se situeze în raport cu problema capitală a casei (domus), de vreme ce aceasta rămîne vie după decesul unuia din membrii ei. Unii morţi păstrează deci legături cu casa (ostal) lor de origine ; se duc în fiecare sîmbătă, la domiciliul unde trăiesc copiii lor şi soţul rămas văduv ; se reinstalează pentru moment în fosta lor cameră. Trebuie aşadar ca această cameră şi această casă să fie ţinute cît se poate de curate. Efect igienic din cele mai fericite produs de cultul morţilor (I, 137, 551). Defuncţii stau, în special, şi veghează somnul celor apropiaţi aflaţi încă în viaţă. Morţii vin, povesteşte Gelis, îşi sărută rudele care dorm în patul lor, îşi pun mîinilc pe faţa lor, ca să doarmă mai bine şi sa nu se trezească (I, 545). Bunicile sînt bucuroase chiar dacă nu-şi văd nepoţii decît dormind ; îi privesc, îi îmbrăţişează, îi sărută (I, 135). La urma urmei, deşi nu au un domiciliu fix, morţii au „o aţă legată de picior", care-i ţine în contact cu fostul lor cămin. Bunul mers al casei căreia i-au aparţinut este foarte important pentru ei : o mamă se căieşte că nu şi-a dus fiica înapoi la bărbatul pe care acesta îl "părăsise (I, 131); un soţ curtenitor şi îndatoritor, după ce moare, îi trimite

vorbă văduvei sale, prin mijlocirea lui Gelis, că doreşte ca ea să se recăsătorească şi să ia un bărbat de treabă (I, 551). Cultul morţilor deţine deci funcţii manifeste de integrare familială.

Există un fel de reciprocitate a îndatoririlor \ ajutîndu-i pe morţi să ajungă la loc de odihnă, cei vii îşi scurtează perioada de doliu. Ceea ce înseamnă, pentru o familie, să scape de morţii ei ; cu timpul, ar deveni stingheritori : n

* Din lat. mansionata, „casă" (fr. maison) ; la maynie (mesnie) este familia „lărgită", deoarece ea cuprinde toate rudele, unite în jurul şefului ramun principale, precum şi slugile, adică pe toţi cei cai trăiesc pentru şt prin „casă" (N. t).

366

urmare, rudele pun să se facă slujbe pentru dragii lor dispăruţi, taft-, »l,viurită acestui fapt, după o intrare accelerată în locul de odihnă, vor deveni cu adevărat dispăruţi. La rîndul său, mortul profită de pe urma acestei practici, de vreme, ce este scurtată acea istovitoare perioadă de alergare pe jos care precede intrarea în locul de odihnă. In felul acesta, toată lumea este mulţumită ! La nevoie, morţii au grijă să trimită vorbă rudelor în viaţă, prin intermediul lui Gelis, că trebuie să pună să li se facă slujbe. Nu mai trebuie să subliniem că lucrurile acestea nu sînt gratuite. Preoţii se aleg cu cîştiguri : Gelis joacă rolul celui care procură clerului local liturghii de făcut pentru sufletul morţilor. Aceste mici profit.uri clericale, la care Gelis are un mic procent, fac cît o doză moderată de deviationism folcloric... pînă ce Jacques Fournier va veni să-şi vîre nasul lui indiscret în numitele practici ; după părerea prelatului, ele miros mai mult a pucioasă şi a lemn ars, decît a tămîie Vl.

însă pentru bieţii morţi în stare rătăcitoare, nu se fac doar slujbe. Li se dă tot ce cer ei, pe bună dreptate, vreo cîrpă oarecare, de care au fost lipsiţi atunci cînd au decedat. Rousse, mama decedată a lui Arnaud Gelis, i se plînge Raymondei Hugon, ar miere ţărancă, dintr-un sat de lîngă Fanjeaux (această Raymonde este de altfel verişoară de gradul al doilea cu Gelis : avem de a face, în acest caz, cu o familie- difuză de mesageri ai sufletelor). Copiii mei, spune Rousse către Raymonde, au luat, înainte de a mă îngropa, vălul acela de preţ Pe care mi-l puseseră pe cap după ce m-au gătit pentru înmormîntare. Vreau să mi se «ea vălul înapoi! (I, 136). Gelis, care ştie cum stau lucrurile, se execută ; dă un văl unei femei sărace : dînd celor săraci, le dai celor morţi, a ^unŞem astfel la o problemă crucială : cea

^datoriilor ce au legătură cu morţii, creditori

"n debitori. Mai întîi, creditori : cămătarii, 367

A.

după ce mor, au mari necazuri. în cursa oea mare a fantomelor rătăcitoare, ei sînt campioni. Sînt într-adevăr socotiţi atît de vinovaţi, încît aleargă cît se poate de iute, mult mai iute decît aleargă ceilalţi strigoi, a căror culpabilitate, mai mică, implică o doză inferioară de ispăşire. Cu sudoarea lor de morţi ce aleargă ca bezmeticii, ce o iau tot timpul la sănătoasa, cămătarii plătesc daunele materiale sau pecuniare pe care le-au pricinuit, în viaţă, debitorilor lor 15.

Este aşadar primejdios, pentru perioada „dintre cele două morţi", adică cea de după deces şi dinaintea odihnei, să fi fost un creditor rău, să fi cerut dobînzi cămătăreşti> mai mari de 10%. Dar tot primejdios este să fi fost un debitor rău şi să fi murit fără să-ţi fi plătit datoriile faţă de creditori necămătari, sau faţă de oameni săraci, sau faţă de colegi, sau faţă de. Dumnezeu... Sînt deci pedepsiţi să alerge multă vreme pe jos morţii care, înainte de deces, datorează grîu sau bani unor terţi; la fel sînt pedepsiţi preoţii care au înşelat Biserica atunci cînd a fost vorba de veniturile de la laici. Iar oamenii Bisericii defuncţi, iarăşi ei, care nu şi-au făcut rugăciunile atîta timp cît au trăit, vor da socoteală în faţa Stă-pînului Divin. Fantomele acestea prăfuite sînt silite să-şi facă toate rugăciunile în mare viteză, dacă vor ca pînă la urmă, după moartea cea mare, urmată la cîtva timp de moartea cea mică, să ajungă la locul de odihnă 16.

Apare deci, încă o dată, efectul integrator al cultului morţilor, nu numai în cadrul unei domus îndoliate, dar şi de la domus la domus, în cadrul unei comunităţi sau al unei mutu-alităţi, mai mare decît grupul domestic. Dacă este să credem ce se spune într-un basm p°~ pular din acelea ce se povestesc în serile de taifas, reprodus de Balzac în Medicul de ţ&ra> o vînzătoare de cînepă îşi va asigura recolta şi norocul casei numai dacă îi va face drep-_ tate cadavrului (asasinat, tăiat bucăţi) ^1

363

mort care nu face parte din familia ei, dacă va uşura în felul acesta soarta mortului pe lumea cealaltă. Judecata lui Gelis şi a semenilor lui este inversă, însă, în cele din urmă, ajunge la acelaşi lucru : morţii atrag prosperitatea asupra altei familii, nu asupra familiei lor, în măsura în care îşi obligă propria domus să le plătească datoriile pe care le avuseseră, în viaţă, faţă de această familie ; procedînd astfel, ei îşi îmbunătăţesc poziţia pe lumea cealaltă, de vreme ce se apropie mai repede de momentul cînd, datoriile fiindu-le plătite pe acest pămînt al vieţii, fantoma lor va părăsi pămîntul morţii pentru a pătrunde în locul de odihnă. în acest caz, cultul morţilor ajută la rezolvarea foarte simplă a datoriilor contractate de la domus la domus, fără a mai fi necesară intervenţia costisitoare a unei instanţe penale sau juridice.

Reîntîlnim deci încă o dată funcţia utilă asumată de mesagerul sufletelor, aşa cum o face Gelis, pentru lichidarea datoriilor.

Datoriile cele mai sfinte pe care le poate contracta un om de familie bună, muritor ca toată lumea, sînt cele pe care le are oricum faţă de cei săraci. Spusele lui Gelis menţionează neîncetat un anume tip de misiune pe care i-au încrcdinţat-o morţii ; aceştia, pentru propria lor uşurare, cer mesagerului să transmită ceva familiei lor : vă rugăm să daţi ailta cititor săraci. Aici, reciprocitatea serviciilor este evidentă : de vreme ce, aşa cum am văzut, a race pomană unui sărac, sau unui cerşetor, sau unei călugăriţe cerşetoare, este ca şi cum ai da însuşi mortului înainte de a-i da lui dumnezeu 17.

In prezent, ştim destule pentru a-1 putea situa Pe Gelis, ca tranzitar si agent de negociere :

ntre cei morţi şi cei vii ; între cei morţi ;

"■e cei vii ; între cei vii şi cei morţi. c ;*? „Prea sărac este probabil proprietarul

r-ei ln care stă (ijl28), nu se speteşte mun

cind, C'ăci îi place să stea tolănit Ia soare, Gelis a fost servitor la un canonic, apoi sub-pa-racliser. Rolul său capital era acela de a-i face pe morţi să vorbească. Rol ce se poate compara destul de bine, la urma urmei, în ciuda imenselor deosebiri cronologice şi culturale, cu cel al istoricului din societăţile noastre contemporane.

Clientela lui Gelis este alcătuită dintr-un anumit număr de domus şi de' familii, ai căror membri sînt, după caz, vii sau morţi. Printre cei dintîi, sînt întîlniţi (pe lîngă rubedeniile defuncţilor) prietenii, fosta lor reţea de prietenii. Raporturile dintre mesagerul sufletelor şi clienţii săi vii par destul de familiare : o femeie, căreia îi dă o consultaţie despre lumea de dincolo, pregăteşte în acest timp hrana pentru un bolnav, iar fiul ei, care este de faţă la discuţie, jupoaie o oaie. Este vorba de o clientelă rurală şi totodată urbană, asemenea, de altminteri, acestor mesageri, recrutaţi atît la oraş cît şi la ţară.

Morţii care au acceptat să intre în legătură cu Gelis, au cu acesta raporturi ce nu sînt, nici ele, marcate de formalism : dacă se iveşte J prilejul, mesagerul slujeşte de intermediar, nu între un mort si o persoană vie, ca de obicei, ci între un mort şi alt mort, armndoi vorbin • du-i foarte familiar (I, 134). Din nefericire, clientela aceasta ,,de-pe-lumea-cealaltă-dar-care-se-află-pe-pămînt" este într-o stare de permanentă înnoire : alţi morţi vin întruna să îngroaşe numărul imens al fantomelor, înghesuite ca iarba şi ca seminţele, în timp ce morţii cei mai vechi dispar pentru totdeauna, la gaura care duce spre locul de odihnă.

Discret, impunîndu-şi fără cea mai mică abatere secretul profesional, Gelis păstrează informaţiile pentru el însuşi şi pentru cei cărora le sînt precis destinate. Îşi face meseria spre deplina satisfacţie a oamenilor care, de ambele

părţi ale baricadei finale, îi arată în" cfşdere.

Este rnai uşor să-1 reprimi pe Gelis decît să-i inventezi sau să-i pui la punct echivalentul, înlăturîndu-i, cu ajutorul Inchiziţiei, pe aceşti mesageri confidenţiali şi specializaţi, numiţi armiers, înseamnă să-i împingi pe oameni, lipsiţi pe viitor de intermediari, să se adreseze direct strigoilor. Aceştia riscă atunci să se arate în persoană, tuturor şi în orice clipă, în casă ; aşa cum o fac de altfel în mod curent în alte ţinuturi, de pildă în Bretagne. poate că, aşa cum au sugerat-o specialiştii în folclorul pirenean:18, există riscul ca strigoii să se întoarcă în forţă, sub auspiciile tinerilor care sînt în viaţă ; aceştia pleacă de la păşunile de pe înălţimile munţilor, ca să se întoarcă în sat, în momentul carnavalului Măştilor şi al războiului Domnişoarelor J!l.

Există ceva mai grav : Biserica are şi ea tendinţa să alunge strigoii; se străduieşte să-i înlocuiască, în întregime, cu sufletele din teologia creştină ; chiar din clipa morţii, acestea zboară ca nişte săgeţi înspre paradis, infern sau purgatoriu.,. Acţionînd astfel asupra credinţelor, Biserica îşi asumă un risc suplimentar : cei vii sînt puşi, de acum înainte, în imposibilitatea do a se adresa direct sau prin interpuşi fantomelor dragilor lor dispăruţi. Nu se vor apuca, atunci, să-şi bage în cap (de dragul supranaturalului) că trebuie să stea de vorbă... cu înşişi demonii ? cînd aceştia, pe vremea lui Gelis şi a lui Guillaume Fort, aveau contacte (de altfel, brutale) cu morţii, dar nu cu oamenii de carne şi oase. De aici, primejdia de vrăjitorie 20.

Ca recompensă pentru serviciile incontestabile pe care le face, de vreme ce transmite niŞte îndemnuri (pentru plata datoriilor, pen-fru pomenile făcute celor săraci şi pentru slujbele de sufletul clienţilor defuncţi), Gelis Prirneşte o remuneraţie modestă, rezonabilă. Orţii îl plătesc lovindu-1 zdravăn cu bastonul 3ca nu se achită de misiunea pe care a făgă-Ult că o va îndeplini printre cei vii (I, 136, 371

544). Persoanele în viaţă, mai înţelepte, îl răsplătesc cu o bucată mare do brînză sau poftindu-1 sâ-i dea de băut, de mîncat; sau cu nişte bani (pe care el îi acceptă de dragul lui Dumnezeu)2l. în toate acestea, nu este nimic abuziv, dacă ne gindim la ceea ce riscă Gelis cu inchiziţia, în ale cărei labe mari avea să cadă pînă la urmă.

O lungă perioadă, totuşi, raporturile lui Gelis cu clerul oficial sînt departe de a îi proaste. Frecventează cu rîvnă sanctuarele ; discursurile lui folclorice sînt ocolite de cele ce se aud din amvon şi de murmurul din sacristie. Am văzut că acest mesager al sufletelor se situează la punctul de intersecţie al cererii cu oferta ; el adună o clientelă de femei, vii, dornice să pună să se facă slujbe pentru bărbatul lor mort, sau pentru tată, sau pentru un copil; le îndrumă către preoţii pe care-i cunoaşte el : aceştia nu cer altceva decît să facă slujbe

pe care -sa primească bani. Gelis ia asupra sa, benevol, transmiterea acestor bani de, pe slujbe, preoţilor cărora li se cuvin. Marile indulgenţe, distribuite din timp în timp de către Biserică, sînt un argument nesperat pentru propaganda lui ; potrivit acesteia, morţii vor avea dreptul în cele din urmă la odihnă, apoi la mîntuirea cerească ; însă aceasta nu va veni decît o dată cu Judecata de apoi. Totuşi, nimeni nu va fi zvîrlit (dacă este să credem această propagandă) în infern, în afară de demoni, întrucît acolo este reşedinţa lor firească. Teoriile lui Gelis, teorii „orizontale", situează lumea de după moarte, pînă la Judecata de apoi, ia suprafaţa pămîn-tului ; ele se potrivesc cît se poate de bine cu părerile „verticale" ale Bisericii, care afirmă că sălaşul ceresc este „sus", faţă de pămînţ şi de infern, care sînt „jos" şi respectiv „mai jos" 22.

în cele din urmă, Gelis dă, printre cei viii peste unii care nu cred. însă rădăcinile imagi' narului său în mentalitatea poporului şi a



elitei, şi autentica utilitate domestică şi socială a acţiunii salt' îi asigură, în Jumea aceasta, o reţea de clienţi credincioşi, în majoritate feminină (I, 550). Cît despre morţi, in ciuda unor crize de proastă dispoziţie, însoţite de ciomăgirea mesagerilor sufletelor, ei nu au decît să se felicite că l-au întîlnit pe acest interlocutor de soi, pe Gelis, gata oricînd să le satisfacă cererile pe lingă cei ce mai sînt încă în viaţă.

între Pamiers şi Montaillou, şi între Arnaud Gelis şi Guillaume Fort, diferenţele nu sînt prea mari. Cei doi martori, unul orăşean şi celălalt ţăran, unul din vale, celălalt de la munte, se înţeleg asupra unor aspecte capitale : amîndoi admit existenţa unei lumi a strigoilor, strîns imbricată cu a noastră ; consideră că aceşti strigoi sînt adevăraţi dubluri, de vreme ce şi „sufletele", morţilor se prezintă sub aspectul unui corp mai evanescent decît în realitate, însă analog cu corpul fizic. Este o idee foarte răspîndită în popor. De cină sînt în stare să judec, declară Pierre Maury -3, am crezut întotdeauna că sufletul omenesc are formă, faţă, membre, carne şi oase întocmai ca trupul omenesc; dar nu ereticii mi-au spus lucrurile acestea. De bună seamă, între Montaillou şi Pamiers există nuanţe care se explică prin contrastele socio-geografice. în regiunea appameană, sufletele femeilor bogate îşi pot oferi luxul de a circula în căruţa diavolească a femeilor celor bune. La Montaillou, în schimb, nefiind nici drumuri, nici roţi, folclorul rămîne credincios, în privinţa aceasta, tradiţiilor populaţiilor de la munte 2\ Sufletele sînt purtate mai ales de păsări (bufniţe, etc). în ambele cazuri, în ambele locuri, diavolii smt de faţă. Fie că trag la căruţe ; fie că, metamorfozaţi în bufniţe, poartă sufletele pe apPile lor ; fie că, în sfîrşit, sub o formă mai clasică, aruncă sufletele acestea, care nu mor otuŞi, în adîncul prâpăstiilor. Oricum, damo373

nii fac de strajă în munţi, mai ales pe la trecători, pe la porturi, care constituie zona de frontieră şi satanică prin excelenţă 2r>.

Oamenii din Montaillou şi din Prades d'Ail-lon sînt adesea — ca şi o bună parte dintre contemporanii lor — sceptici în ceea ce priveşte însăşi existenţa purgatoriului ; mulţi dintre ei nu cred nici că sufletele oamenilor — cu excepţia evreilor — riscă infernul după moarte ; infernul este doar pentru diavoli, şi pentru Iuda Iscariotul, declară în esenţă Jean Maury 2G. Iar după Judecată, va ji şi pentru evrei; pentru toţi evreii; dar nu pentru sujle-tele celorlalţi oameni. Iată ce înseamnă să ai „simţul păcatului" prea dezvoltat... Admit, în schimb, aşa cum face şi Gelis, interpunerea unei perioade de rătăcire sau, în orice caz, a unei penitenţe a dublului după deces 27 ; aceasta este urmată de trecerea în „locul de odihnă" ; o teologie populară cam pripită asimilează uneori această odihnă cu paradisul terestru, pe care l-au făcut cunoscut, de altfel, vulgarizările Vechiului Testament, cele scrise şi mai ales cele orale. Numai după Judecata de apoi sufletele se vor hotărî să se urce în paradisul ceresc : vom întîlni — în sfîrşit! —, după o interminabilă divagaţie folclorică, adevăratul creştinism.

Cu toate, acestea, în timpul lungii perioade care se scurge între moartea individuală şi Judecata de apoi, şi mai ales în timpul scurtei perioade care se intercalează între această primă moarte fizică şi dispariţia dublului, aspirat în locul de odihnă, cei din Ariege ştiuseră să rezerve şi să-şi apere o mare parte din tradiţiile lor relative la lumea cealaltă. Acestea, care se dovedeau de fapt necreştine sau precreştine, trebuiau să se resemneze şi să coexiste cu doctrina credinţei catolice ; sau — altă problemă ! — să accepte coexistenţa cu erezia „bunilor creştini", în numele unui sincretism mai mult sau mai puţin subliniat. Folclorul face şi el uneori tovărăşii ciudate. Oricum,

aceste forme indigene ale cultului morţilor vor persista în Ariege pînă în secolul al XlX-lea : vizite incognito ale strigoilor prin case ; rolul strategic al nopţii din ajunul Sărbătorii Tuturor Sfinţilor, cu masa pregătită cu acest prilej pentru morţi, care, apoi, vor pleca, fără întîrziere, pentru locul de odihnă etc 2a.

Catalană şi occitană, credinţa în cele două trecători ale morţii (deces fizic, urmat de rătăcire, încheiată ea însăşi de „moartea cea mică" ce duce la odihnă) corespunde aşadar resturilor regionale ale unui foarte vechi substrat mental care s-a amalgamat mai mult sau mai. puţin bine cu unele elemente de creştinism, fără a se confunda totuşi cu acesta '-J.

Folclorul nu este totuşi singur pe lume. Nici măcar în propria sa sferă. Nu întruneşte adeziunea tuturor locuitorilor din acel mic ţinut, departe de aceasta. Unii dintre ei, sceptici, cred că sufletul nu are într-adevăr formă umană ; nici chip de ,,dublu", ceva mai palidă. Se miră că nu-1 văd ieşind din gura muribundului atunci cînd acesta îşi dă ultima răsuflare 30. Alţii cred că sufletul

este pîine ; sau vînt; sau că nu este decît un suspin, scos chiar în clipa morţii. Mai sînt unii care cred că sufletul este sînge : se vor împlini trei ani la viitorul cules al viilor, declară Guillemette Benet (din Ornolac), de cînd mă aflam în grădina mea din sat. Am căzut de pe un zid şi m-am lovit la nas atît de tare că mi-a curs sînge. Unei femei care sărise să mă ajute, i-am spus :

— Este suflet. Suflet ! Sufletul nu este altceva decît sînge ! (I, 264).

Omul nu are doar un suflet care, cu unele excepţii, este socotit nemuritor. Trebuie să se ţină seamă şi de duhul lui; acesta, cînd omul visează, poate scăpa din corpul celui ce doarme Şi din care îşi făcuse reşedinţă. Montaillou ln general şi Picrre Maury în special sînt fasonaţi de problemele visului şi de ezemplum

375

"**x

cu şopîrla, aşa cum a fost povestit de Philippe d'Alayrac, din Coustaussa 3j. Acest exemplum, nu fără variante, a fost citat de povestitorii din Evul Mediu, timp de multe secole 32 ; avea să apară în cele din urmă pe malurile rîului Ariege, în dialogurile ciobanilor. Au fost odată ca niciodată, spune Philippe d'Alayrac, doi credincioşi, care şedeau aproape de un rîu. Unul dintre ei a adormit. Celălalt a rămas treaz: din gura celui ce dormea a văzut ieşind o făptură asemănătoare cu o şopîrlă. Dintr-o dată, şopîrla, cu ajutorul unei sănduri (sau poate a unui pai ?) care se întindea de la un mal la altul, a trecut rîul. Pe celalalt mal, era o ţeastă de măgar. Şopîrla intra şi ieşea alergind prin găurile din ţeasta aceasta. Apoi se întorcea pînă la gura celui ce dormea, trc- cînd din nou rîul peste scîndură. A făcut astfel o dală sau de două ori. Văzînd aceasta, cel care stătea treaz s-a gîndit la un şiretlic: a aşteptat pînă ce şopîrla a trecut pe malul celălalt al rîului şi s-a apropiat de capul de măgar; atunci, a ridicat scîndură ! Şopîrla a ieşit din capul de măgar şi s-a întors la mal. Nu putea trece. Scîndură dispăruse. în acelaşi timp, corpul celui adormit se zvîrcolea zdravăn, fără a izbuti să se trezească, cu toată străduania celui treaz de a-l scula din somn. In cele din urmă,, omul cel treaz a pus din nou scîndură peste rîu. în felul acesta, şopirla s-a putut întoarce şi a reintrat în corpul celui ce dormea, trecînd prin gură, Numaidecît, acesta s-a trezit; şi i-a povestit prietenului său ce visase :

— Am visat că am trecut un rîu peste o scîndură; apoi am intrat într-un palat mare cu o mulţime, de turnuri şi de odăi, iar cînd am vrut să mă întorc de unde plecasem, scîndură nicăieri! Cu neputinţă de trecut: m-aş fi înecat în rîu. De aceea m-arn zvîrcolit (în somn), junâ ce scîndură a fost pusă la loc şi vi-am putut întoarce.

Cei doi credincioşi s-au mirat nespus de

această întâmplare, ţi s-au dus s~n povestească unui parfait care le-a dezlegai misterul : sufletul, le-a spus el, stă tot timpul în corpul omului; duhul lui, dimpotrivă, intră şi iese întocmai ca şopîrla care aleargă de la gura celui care dormea, la capul măgarului şi viceversa (III, 152).

Astfel, după unii, omul are un duh-şopîrlă personal, care-i îndrumă viaţa cît este treaz, chiar dacă o mai ia razna cît acest om doarme şi visează. Dar omul are şi un suflet, cu formă de dublu ; după moarte, sufletul va veni să vegheze, după cum spune folclorul, somnul celor apropiaţi defunctului.

De aici vine tentaţia verticală. Să fie mîntuit sufletul. Sau să fie mîntuit acest duh (ţăranii noştri au uneori un vocabular nu prea sigur). Să fie smuls din ghearele demonilor care au plăcerea răutăcioasă de a persecuta dublurile morţilor, în spaţiul fantomatic şi orizontal care ne înconjoară. Obsesia ţărănească legată de mîntuirea sufletului valorizează deci, mai în-tîi, paradisul din dogma catolică. Acest paradis este casa cea mare, acea întinsă domus aeriană sau stratosferică ; oricît de mare ar fi ea, cu greu vor încăpea acolo toate sufletele defuncţilor, atît de mare. este forfoteala acestora. De cînd lumea 33.

Apare apoi, în satul Montaillou catar, cealaltă ipoteză verticală despre lumea cealaltă. De o verticalitate circulară, dacă pot spune astfel. Ea îi seduce pe credincioşii şi simpatizanţii, chiar îndepărtaţi, ai ereziei albigenze din munţii noştri. Potrivit acestei ipoteze, sufletele celor drepţi se vor înălţa cîndva la cerul de unde au coborît odinioară. Şi de unde, prin-ţr-o nouă reluare a ciclului, poate vor coborî iar, mai tîrziu, ca în cele din urmă să se înalte încă o dată, şi mai tîrziu ! Şi tot aşa mai departe 3«.

377

Mitul căderii iniţiale, am mai spus-o, este povestit fără istov, in SabarUK.-s şt în Cată-lonia, di- orice cioban montalionez care se respectă11'. La începutul acestui mit, duhurile, atrase de Necuratul, cad la pămînt, ca nişte fulgi de 2ăpadă, printr-o gaură a paradisului. Iar povestitorii din lungile seri de taifas se întorc mereu la amănuntele, care reţin atenţia : Tatăl Veşnic, mai întîi, n-a văzut nimic din începuturile acestei căderi generalizate ; se miră şi nu înţelege ; în cele din urmă, se mînie şi vine iute să-şi pună talpa lui lată pe gaura cerească. Este însă cam tîrziu : o bună parte din duhuri s-a scurs în afara paradisului patern şi a căzut pe pămînt; atunci devin victimele capcanelor feminine şi al tunicilor de carne omenească pregătite de diavol3(i. Aici începe partea pămîntească a ciclului mitic : metempsihoză. Duhurile şi (sau) sufletele (aceeaşi imprecizie a vocabularului) părăsesc trupurile omeneşti sau tunicile de

carne după moartea acestora (III, 221). Aleargă atunci, cît pot de repede, în căutarea unui alt corp, hărţuiţi de demonii-flăcărui (reţinem aici o anumită convergenţă cu folclorul diavolilor schingiuitori de suflete din Sabarthes). Vor să se reîncarneze, în cel mai scurt termen, într-un foetus care, după aceea, va deveni corp de animal sau de-a dreptul corp omenesc. Aici se intercalează faptul propriu-zis metem-psihotic, care reprezintă partea originală, chiar ireductibilă, a ereziei albigenze37 : nu poate fi exclusă totuşi ipoteza că această „parte" corespunde unor tradiţii populare. De aici, şi după un oarecare număr de „salturi", de la un corp de animal la un corp de om, sufletele iz-butesc să încheie cercul. Ajungînd să fie suflecate de parfaits, ele profită de viaţa ascetică ; sau, într-un tîrziu, ele beneficiază de un consolamentum înainte de deces. După moarte, urcă din nou, în cazul acesta, către paradisul de unde căzuseră cîndva 3S. Ascensiunea final'1 către casa Tatălui termină procesul de dus şi



întors ; se operează prin şapte ceruri succesive (III, 245). Cind toate sufletele cele bune sau toate duhurile (..vie bune vor fi părăsit astfel lumea noastră ca să se ducă în patria lor pa-radisiacă, pămîntul se va goli de oameni drepţi. Nu va mai prezenta nici un interes. Sfîrşi-tul lumii va deveni posibil. Cele patru ele,-mente se vor contopi. Atunci, cerul se va prăbuşi asupra pămîntului, spun ciobanii din Montaillou, făcîndu-se în această privinţă ecoul fraţilor Authie. Soarele şi luna se vor stinge. Focul va pîrjoli marea ; iar marea, care-şi va umfla apele, va stinge focul. Pămîntul se va schimba într-un lac de păcură şi de pucioasă : infernul, ce mai încoace şi încolo.

Creştinii consolaţi, care de acum înainte vor fi „confraţii" adunaţi în marea confraternitate a montalionezilor socotiţi vrednici de mîntu-irea cerească, vor dănţui în ziua mîntuirii de pe urmă, călcîndu-i în picioare pe toţi necredincioşii, întocmai ca mieii care saltă pe iarba din cîmpie, sau pe paiele de pe ogoare după strînsul bucatelor (II, 32).

In cele din urmă, sufletele celor drepţi vor sălăşlui în paradis. în ce constă fericirea lor ? Ei, bine, spune Pierre Authie în faţa auditoriului său uluit, alcătuit din crescători de animale şi din păstori, paradisul va fi ca o mare zonă a dragostei, ca o mare, locuinţă uterină, egalizată şi socializată (II, 411). Fiecare suflet va avea acolo tot atîta bine şi fericire cit oricare altul; toate la un loc vor fi ca unul singur ; şi toate sufletele se vor iubi unele pe altele ca şi cum ar iubi sufletul tatălui sau al copiilor lor. Astfel, Pierre Authie, filosof genial din Sabarthes, ne explică ce înseamnă sacrul care, pentru el, nu este altceva decît socialul transfigurat. Nu spune, nimic despre vreo formă oarecare de extaz. Cel puţin în acest pasaj. Paradisul va fi ca o imensă domus din Montaillou, unde montalionezii se vor iubi tară nici un zăgaz, ca şi cum ar fi domiciliaţii Unu"

altora. Ca şi cum ar fi cu toţii taţi, mame, 379

fraţi, surori, părţi integrante ale unui ostal uriaş şi unic la scara omenirii. Cindirea lui Heire Authie, în expresia ei rea mai seducătoare pentru băştinaşi, implică un soi de du-te-vino circular şi totodată ascendent, caro duce de la domus de pe lumea aceasta, pînă la cea de Sus ; de la ostal minuscul şi imperfect din sat, la ostal cel mare, spiritual şi desăvîr-şit, din paradis. Şi poate că şi viceversa. Incest generalizat ? De ce nu ? A se vedea fantasmele primordiale ale preotului CLergue şi, mai aproape de noi, cele ale lui Retif de La Bretonne. în opusculul Femei, fiţi supuse în faţa bărbaţilor voştri, Voltaire va pune şi el, însă pe un ton de glumă, chestiunea cerească tot în termeni de iubire reciprocă : „în paradis...., fără îndoială, se va face dragoste, însă în alt fel decît se face pe pămînt. Căci vă daţi seama că, pe lumea aceasta, nu facem dragoste decît într-un fel cu totul nemulţumitor" :ii).

NOTE

I, 132 şi 543. V. o poveste, care prezintă unele analogii, în Boccace, Decameron, „La ehasse infer nale", Paris, Livre de poche, 1974, pp. 220—225.

Folclor de inversiune (inclusiv carnavalesc) este folclorul morţii : astfel se confirmă intuiţiile lui Vio let Alford, relative la tradiţiile pireneene.

Despre toate acestea, I,' 134, 135, 532, 543, 544, 545.

I, 538. Despre aceste probleme „feminine", v.: I, 538, 540—541, 544, 546. 547, 550.

Despre evrei, v. I, 135—136, 139, 141, 542, 544, 547.

Două texte pentru acest aspect, însă foarte pu dice şi deloc obsesive. Ele emană de la Beatrice de Planissoles şi de la Guillaume Austatz (supra, p. 526).

I, 134, 136, 137, 139, 543, 548.

I. 128, 137, 537, 545, 548.

I, 133, 139, 548.

10. Această idee sau constatare a lui Gelis se gff seşte la unii poeţi de la sfîrşitul Evului Mediu : sont tes enfants ne ta femme ne toute ta belle m nie (Unde sînt copiii tăi, şi soţia, şi toată frumoasa

380

ta familie), apostrofă pentru un mort, extrasă dinlr-un poem al lui Pierre da Nesson [1383—1442], citat de Clir. Marlineau, p. 132).

I, 134—135, 533, 534, 537, 543—545, 547, £48.

Jeanroy ; Hertz, ed. 1970, p, 9 şi următoarele • şi I, 129, 130, 132, 133, 135, 136, 138,' 534. 535, 538 : despre „paradisul terestru", v. I, 139, 538, 541 şi 551 ; despre rolul Sărbătorii Tuturor Sfinţilor, în cazul de faţă, v. I, 542 şi 547 ; despre intervenţia îngerilor şi despre gemete, v. I, 542—544.

Supra, p. £95, nota 4.

I, 129, 135, 534. 551.

Despre camătă şi împrumut, v. şi în general (în afară de problema strigoilor) : I, 269 şi 299 ; I, 190, 192, 194 (afacerea Austatz) ; II, 480 (Belibaste împo triva cametei) ; a se compara cu Ph. Wolff, Cornvicrce.... p. 365 ; cînd dobînda depăşeşte 10%, aveam de a face cu camătă.

IR. I, 135, 136, 540, 542, 544 548, 551.

I, 131, 132, 133, 136, 538.

V. Alford, 1937, p. 113: acest autor utilizează cu precădere lucrările lui .T. 13. Laborde, Le Carnaval cn Beam, 1914 ; Van Gennep, Manual.... t. I, voi. HT, l-re pârtie, Carnaval-Carâme, p. 930 şi nota 3, nu este de acord cu Violet Alford în această privinţă.

Baby, 1972.

Despre ceea ce precede, v. I. 128 ; 546 (aspecte rurale) ; 138 (dispariţie pentru odihnă) ; 537 (scene familiare) ; 551 (familii de clienţi) ; 134 (Gelis, ca intermediar între morţi) ; 136, 137, 138 (armiere de ţară).

I, 137, 538. £43, 544, 517.

I, 132, 133 (indulgenţe) ; 533. 534 (slujbe şi bani pentru slujbe) ; 547 (Gelis, ca furnizor de slujbe).

IU, 243. V. şi, în I, 264, vorbele unei femei relative la dublul care iese (sau care nu iese) din cura unui muribund. Credinţa în corporalitatea su fletelor, întîlnită în Sabarthes, este cauza cea mare a reproşului formulat de episcopul Fournier împo triva lui Guillaume Austatz (I, 200). Insă cine se în doia de această corporalitate folclorică a sufletelor.

cu care se potrivea de minune catolicismul popular, se expunea, de fapt. alunecării... către metempsihotismul catar (I, 203, 204) !

21. Propp. ed. 1970.

.25. I, 388, şi III, 210 (păsări vestitoare de nenoro-CIrC printre care bufniţele diabolice) : a se compara cu Propp, (op. cit.), p. 132 ; diavoli în munţi şi la jucători : II, 179 : v. şi, despre alţi demoni ai mun-wo şi a; euimjioj., ţn zona alpină, nu numai pire- textul lui Etierme de Bourbon (secolul al -loa), ocl. 1877, p. 87.

381

II, 513—514. V. sji opiniile convergente asupra acestui punct ale Grazidei Lizier şi ale lui Guillaumc Austatz (I, 303 : infern ; şi I, 208 : purgatoriu).

Guillaume -Fort, depoziţia citată; Jean Maury (II, 512) vorbeşte despre un purgatoriu de trei zile după moarte, urmat de o intrare în paradisul teres tru care, în Vulgata fuxeană şi occitană, este identi ficat cu locul de odihnă, pe care-1 recunoaşte gîndirea folclorică tradiţională. Avem deci secvenţele

următoare :

Jean Maury : 1. moarte -> 2. Purgatoriu (3 zile) -> 3
Paradis terestru —v 4. Paradis ceresc (după Judecata
de apoi).

Arnaud Gelis : 1 moarte —> 2. rătăcire (penitenţială, cincisprezece- zile sau mai mult) -» 3. Odihnă, alias
paradis terestru —v 4. paradis ceresc (după Judecata
din urmă).

Guillaume Fort: 1. moarte -> 2. rătăcire -> 3. (?).

Aceste secvenţe diferite reprezintă variaţii în jurul unei teme de succesiune comună care se găseşte şi în literatura occitană, din epoca imediat posterioară (Jeanroy, pp. 46—48), şi chiar şi în teologia sui ge-neris (mai mult sau mai puţin contestată !) a papei occitan Ioan XXII. Această teologie era menită să fie respinsă, după moartea lui Ioan XXII, chiar de către Jacques Fournier, urmaşul sau ca Suveran Pontif sub numele de Bencdict XII. Iată aşadar un rezumat al diferitelor versiuni :

J. Maury
A. Gelis
G. Fort
M. Buscailh (I. 499)
Jeanroy (V. notele următoare)
Ioan XXII

1-> 2-s-3 <~-4 1 _♦ 2 -+ 3 -♦ 4
1 -> 2 -> 3 ~» 4 1 _>?-<_ 3 _» 4

Se va nota că, potrivit Mengardei Buscailh, a cărei taologie catară este fantaseă şi folclorizată, numai în caz de consolam entum sufletele se duc, imediat după moarte. în locul de odihnă. Altfel, perioada clasică şi preliminară de rătăcire post mortem devine foarte probabilă, şi la M. Buscailh. Despre Ioan XXII. v., pentru o informare superficială. Catholic Encyclop-, ediţiile (diferite) din 1910, si din 1967, art. John XXII; şi V. Verlaque, 1883, p. 158 şi următoarele, şi p. 215 (reacţii ulterioare ale lui Benedict XII).

A. Moulis, TradiHon,<; et coutumes..., 1972, P 61. V. şi Bordenave, p. 231.

..Paradis terestru" după trei zile de la moarte : II, 463. 481. 511, 512 ; cf. şi T, 133, nota 61 ; scepti cism în privinţa infernului : I. 303 (G. Lizier) ; ^ privinţa purgatoriului (G. Austatz. I, 208) ; loc de odihnă (Mengarde Buscailh : I, 499) ; Ioan XXH :

Verlaque, op. cit. ,• A. Jeanroy şi A. Vignaud, ediţia volumului Voijage au imrgatoire de saint Patrice, Toulousc, 1903, pp. 46—4Si (Bibliotheque meridionale, voi. VIII) : text din 1397—1398) (itinerarul aleşilor: tnoarte-purgatoriu odihnă sau paradis terestru, paradis ceresc). V. ţi Hertz, ed. 1970, capitolul consacrat reprezentării „primitive" a morţii.

Guillemette Benet, din Ornolae (I, 264) ; şi P.

Maury (supra, la textul citat, supra, p. 604, după de finiţia „corporală" dată de el sufletului). In general, pluralitatea şi diversitatea opiniilor despre lumea cealaltă (catolice romane, eretice, folclorice, materia liste şi altele), în ceea ce priveşte soarta sufletului după moarte, se opune cvasiunanimităţii conceptelor terestre, centrate pe rolul esenţial jucat de domus.

Coustaussa, în actualul Aude.

V. în legătură cu aceasta lucrarea foarte im portantă pe care o pregăteşte D-na A. Cazenave.

Speranţa într-un loc mai bun după moarte, nu trită de ţărani ca Guillaume Benet: I, 203, 321. Toată religia de la Montaillou, salutistă, este bazată, în ge neral, pe perspectiva, de la sine înţeleasă, unui pa radis posibil; v. şi I, 202 (Guillaume Austatz).

Această ciudată ipoteză „cu mai multe cicluri" este evocată în trecere de către Jacques Fournier, într-o întrebare pusă lui Pierre Maury care, răspunzînd, îşi declară pur şi simplu ignoranţa (III, 245).

II, 33—34, 199, 407 ; II, 489--490 ; III, 130, 219 şi passirn.

Mitul catar al căderii originare este menţionat, nu fără amănunte, în Liber antiheresis, scris la sfîrsitul secolului al XH-lea (text editat de C. Thouzellier, 1960, p 206).

Metempsihoză „familială", potrivit căreia sufle tul unui copil rrort se regăseşte în trupul copilului următor pe care 51 va naşte mama lui, se leagă, evi dent, de ideologia casei (I, 203, 205).

II, 411 (P. Authie) şi passim.

Voltaire, Femmes soyez soumises c ros maris, în Melanges philosophiques, voi. 4, 1773, p. 148 (ediţia Neufchâtel).

383

CASA

ŞI LUMEA CEALALTĂ

Ce îl face pe Cutare să alerge ? era, cu mult în urmă, titlul aproximativ al unei cărţi sau al unui film de succes, astăzi uitat cu totul. Ce îl face să meargă, să alerge, să vibreze pe omul din Montaillou, pe la 1290—-1325 ? Care sînt motivaţiile fundamentale, centrii de interes care, dincolo de pulsiunile biologice de bază (alimentaţie, sex), dau un sens existenţei acestui om ? într-un cuvînt, care sînt datele esenţiale ale vieţii, sau reprezentările mentale that make him

tick, care-1 fac pe montalionez să facă tic-tac, cum spun în stil pitoresc anglo-saxonii ? Mi-am pus foarte adesea întrebări de tipul acesta, în general, în legătură cu ţăranii francezi din Vechiul Regim. Este imposibil, bineînţeles, să se găsească un răspuns pertinent şi valabil la scara unei naţiuni. însă, la nivelul unei mici comunităţi, aşa cum este Montaillou pe la 1310, formularea problemei şi căutarea unei soluţii devin logice.

Documentele noastre ne-au permis să străpungem pojghiţa de deasupra a relaţiilor feudale şi senioriale ; această pojghiţă proaspătă şi hrănitoare cu care s-au mulţumit atîta vreme, ca urmare a limitării textelor, şi pentru cea mai mare parte a unei erudiţii de bună calitate, istoricii ţărănimii din vremurile cele mai vechi. Dincolo de comunitatea de locuitori

şi de organizaţia municipală de drept sau de fapt care, oricum, la Montaillou, nu are o importanţă majoră ; dincolo de minuscula „elită" sătească, am ajuns pînă la unitatea de bază, ţărănească şi populară, pe care textele ne-au semnalat-o ca fiind esenţială : domus sau ostal pe care le are fiecare. Casa este clădire şi totodată familie; ea este principiul unificării bunurilor şi oamenilor l; ea contează în primul rînd, pentru nişte ţărani care nu sînt încă obsedaţi, aşa cum vor fi omologii lor din epoca contemporană, de problema pămîntului. Am întâlnit, în trecere, „steaua" şi „norocul" casei (dornus). Realitate astrală ! Caută s-o păstreze moştenitorii care, în acest scop, taie unghii şi păr de la cadavrul capului de familie. Identitatea fizică şi de familie a fostului stăpîn al casei va fi transmisă în felul acesta moştenitorilor ce vor apărea după el în ostal. . Acest cap de familie, în activitatea din timpul vieţii, a fost examinat cînd i-a venit rîn-dul : rareori femeie, în general bărbat şi tată, el are grijă de soarta unui „grup domestic" bazat pe un cuplu nucleal încanjurat de copii. Cuplul este, pe deasupra, înconjurat, de multe ori, de cîteva elemente risipitoare (servitor, slujnică, fraţi şi surori celibatari, bunică văduvă şi, uneori, un cuplu de ascendenţi). Aceste elemente ţin de tipul familiei lărgite, fără s-o întemeieze totuşi pe deplin, decît ou unele excepţii. Domus este ameninţată, la fiecare generaţie, de smulgerile de dote, compensate, în principiu, de dota adusă de fata care se mărită cu fiul moştenitor. Dacă acest fiu există.

Dispunerea materială şi fundamentală a acestei domus ca centru de locuit şi de exploatare agricolă ne-a reţinut un moment; am străbătut-o, ca nişte proprietari, de la bucătărie sau foganha, „casă în casă", inima şi focul dintr-un ostal, pînă la odăile de culcare ; şi pînă la grajduri şi stîne ; acestea sînt folosite, iarna şi ln vremuri de epidemie, ca odăi de dormit, uneori, pentru oameni.



Cu toate acestea, noi ne-am întors, de preferinţă, la „încărcătura umană"

sau la „încărcătura de suflete" a casei; domus se dilată sau se contractă o dată cu variaţiile cronologice ale ciclului familial : în funcţie de acestea, sînt angajaţi servitori agricoli atunci cînd fiii familiei sînt încă prea tineri ca să poată ţine coarnele plugului; sînt închiriate braţele şi serviciile unei slujnice, cînd fetele casei, crescînd, încep să părăsească acoperişul familial; şi cînd se mărită într-o altă domus, aflată la Montail-lou sau în afară de Montaillou, Bunul mers al acestui ciclu implică, cel puţin, un sistem cu trei domus, sau mai multe. Două domus ca să permită căsătoria tinerilor : aceasta trebuie, prin definiţie, să nu fie incestuoasă. Şi o a treia domus : ea dă celor două de dinainte sau primeşte de la ele (potrivit poziţiei fiecăreia în ciclu familial şi în scara averilor) tineri ciobani, tineri văcari, tinere slujnice. Mai tîrziu, un păstor ceva mai în vîrstă va fi recuperat, la nevoie, pentru a face din el un ginere-moş-tenitor.

Mai puţin esenţiale, însă vrednice de interes, sînt structurile complexe care leagă între ele diferitele domus, sau legăturile cu antecesorii. Mă gîndesc la comunitatea sătească, prea puţin opresivă, şi mai curînd dislocată. Mă gîndesc, de asemenea, la neam sau genus; acesta situează domus în seria cuplurilor nueleale care au precedat-o, în şirul ascendenţilor. Mă gîndesc, în sfîrşit, la rudele care unesc două domus sau mai multe (în interiorul satului şi în afara acestuia), datorită relaţiilor consangvinităţii sincronice. Se cade, de asemenea, să menţionăm legăturile de vecinătate, de prietenie „inter-domus" ; şi de alianţă prin căsătorie ; precum şi „contra-legăturile" de duşmănie ; acestea pot merge pînă la vendetta, altfel nu prea sînge-roasă, împotriva casei duşmanului. Loviturile date de inchizitori au rupt adesea legăturile, solide totuşi şi bine gîndite, pe care le pregătise între familii alinta conjugală (a se vedea



certurile de origine inchizitorială care distrug prietenia ce exista odinioară între familiile Clergue, Belot, Benet, legate totuşi prin căsătorii, puse la cale cu mare dibăcie ; însă cu oamenii simpli se întîmplă ceea ce se întîmplă şi cu regii. Starea de conflict războinic îl ridică pe ginere împotriva socrului; îi poate încaieră pe cumnaţi între ei sau pe verii prin alianţă), în schimb, aceleaşi hărţuieli, efectuate de Biserică, au strîns, în general, solidaritatea internă în fiecare casă. Posibilităţile oferite de documentele noastre pentru cercetarea monografică ne-au îngăduit, în sfîrşit, să pătrundem în intimitatea foarte puţin confortabilă, şi uneori pitorească, a unei case dominante (cea a familiei Clergue), şi a unei case de cultivatori înstăriţi (cea a familiei Belot).

In ciuda, sau din pricina, dorinţei noastre monografice, Montaillou ne-a pus pe pista părerilor, adesea diferite, propuse de gînditorii şi de economiştii care s-au interesat de ceea ce am putea numi, împreună cu Marshall Sahlins, modul de producţie domestic. în cazul de faţă, trebuie să i se dea cuvîntului

„domestic" sensul lui etimologic, păstrat mai bine în engleză decît în franceză : acest sens se apropie de cuvîntul domus. Marx vorbea despre sisteme de economie veche2, „unde totalitatea economică este de fapt cuprinsă în fiecare casă individuală care alcătuieşte pentru ea însăşi un centru autonom de producţie". însă autorul Capitalului se referea, în acest text, la structuri de habitat dispersat, despre care credea, pe drept sau nu, că fuseseră dominante în Germania străbunilor. Această dispersiune geografică implică nişte constrîngeri, sau mai curînd lipsa unor constrîngeri. între capii de familie, fiecare avînd sediul propriu în ferma sau casa. lui izolată, cooperaţia era redusă la un fel de

i La Montaillou, în schimb, habitatul

adunat, chiar înghesuit : colaborarea între se organizează deci fără greutate — deşi cu moderaţie ; are în vedere împrumutul

.«&.



reciproc de obiecte şi de scule de gospodărie, pregătirea pămîntului pentru cultură, interzicerea de a trece prin cîmpurile însămînţate, folosinţa neorganizată a unui izvor comun etc. Ideile lui Karl Polanyi sînt pentru noi şi mai topice. Ele se inspiră din teoria formulată de Aristotel după Hesiod3, în legătură cu oikos (casă) şi cu oikonomia („economie", adică, în cazul nostru, administrarea casei). Sînt în centrul problematicii noastre montalioneze : domus, în satul cu cruci galbene (şi în alte părţi), constituie mai întîi, se uită prea des acest lucru, un formidabil rezervor de putere şi de con-tra-putere. Suficient pentru a ţine piept, victorios, sau aproape, puterilor exterioare şi „înglobante" : în timp „normal", aceste sînt destul de puţin opresive (seniorie şi dominaţie politică, exercitate de contele de Foix). Dar pot deveni opresive şi dezagreabile, în virtutea unei „excepţii", care se dovedeşte dominantă în toată perioada pe care o am eu în vedere : această excepţie cronologică derivă din pretenţiile unei Biserici ce vrea dijme şi din imperialismul unei Inchiziţii care devine totalitară.

Din punct de vedere economic 4, donius este angajată în nişte raporturi mai curînd „naturale" decît monetare, pe care le leagă cu alte dorrnis şi cu alte unităţi economice : acestea implică acte de reciprocitate şi de simetrie (transhumantă, troc, folosirea morii comitatului) ; acte de redistribuire şi de ridicare autoritară a surplusului agricol, în avantajul unui centru care, în cazul nostru, este poli-tico-religios (mă gîndesc la ridicarea dijmei). Domus prezintă, bineînţeles, tendinţe foarte precise către autarhie şi către economia de subzistenţă ; în legătură cu aceasta, sînt uimit de slaba dezvoltare a

cooperaţiei intra-săteşti sau intra-montalioneze între economiile celulare ale caselor (ăovms), în ciuda formelor grupate de habitat. Atomizarea domiciliară a activităţilor productive întăreşte în satul acesta

388 .

spiritul de casă (particularist), în detrimentul „spiritului de bisericuţă" : acesta ar fi putut, dacă ar fi fost mai intens, să exalte simţul civil al comunităţii. în sfârşit, domus stabileşte contacte, intermitente dar reale, cu piaţa iarmarocul de oi, tîrgul de grîne dinAx-les-Thermes sau din Tarascon etc. Pe aceste pieţe, schimbul este totuşi îngreuiat de consideraţii nemonetare, de pildă apartenenţa la aceeaşi credinţă. O vînzâtoare de grlu (alb'igenză), care vinde la un preţ exagerat unui cultivator catolic, îi va spune acestuia, pur şi simplu, ca să-şi justifice purtarea : fac bine mai ales celor de-o credinţă cu mine (deşi nu ţie) (II, 108).

In general, cazul satului Montaillou, atît cît ştim despre el, reprezintă o aplicare a modelelor propuse de A. V. Chayanov în Theory of peasant economy. Chayanov are în vedere lumea rurală sub aspectul economiei familiei ţărăneşti, punctul de vedere despre care este vorba dovedindu-se valabil, pentru aproape tot Occidentul, în perioada anterioară lui Adam Smith. în acest tip de societate, dacă ţinem seama de ce spune economistul rus5, fiecare homo oeconomicus este organizatorul unei unităţi economice familiale, în care salariaţii nu joacă decît un rol mic şi intermitent ; economia globală este formată de interrelaţiile acestor unităţi familiale. Trăsăturile generale ale casei (domus) din ţinutul Aillon răspund caracterelor acestui „sistem domestic", cu diviziunea muncii după sexe ; femeile sînt însărcinate cu focul, cu menajul, cu bucătăria, gradina, cu „iarba", pentru vite şi pentru familie, şi cu adusul apei6; pe cînd bărbaţii iau asupra lor munca cîmpului, cea din pădure, turmele, cu ajutorul intermitent al unui supliment de mînă de lucru feminină, care poate fj rnigrantă şi zilieră, sau locală şi familială. fe scurt, ca să-1 citărn pe Retif, foarte precis Jn lucrurile acestea, femeia, într-un astfel de sistem, dispune de mărunţişurile dinăuntru, iar bărbatul de treburile din afară 7.'în această

389

perspectivă, nu este neglijată producerea de surplusuri pentru piaţă (mai ales oi, găini şi ouă accesoriu); însă lumea se orientează, cu predilecţie, către subzistenţa, grosso modo satisfăcătoare (?), a familiei, mai curînd decît către „crearea de surplusuri acumulate" ; se urmăreşte „producerea valorilor de întrebuinţare" (hrană, îmbrăcăminte), nu adunarea banilor sau „reproducerea lărgită a capitalului agricol". întrucît abundenţa nu prea este la ordinea zilei, se poate, în tradiţia lui Aristotel, să fie negat acest fenomen rar sau să fie nesocotit3, într-un astfel de sistem, oamenii nu sînt leneşi a priori, însă

îndemnurile la muncă sînt relativ moderate de vreme ce nimeni nu este stimulat de atracţia surplusului, nici de deliciile acumulării mereu sporite a capitalului. Familia ţărănească, din momentul cînd este destul de numeroasă şi înarmată cu „tineri" sau cu adulţi ce pot munci (fii puberi şi fiice nubile : cazul familiei Belot, al familiei Maurs, al familiei Maury etc), lucrează sub capacitatea ei ; se verifică atunci legea lui Chayanov potrivit căreia „intensitatea muncii într-un sistem de producţie domestic pentru folosinţa zilnică variază în proporţie inversă cu capacitatea relativă de muncă a unităţii de producţie". Sau, în termeni mai simpli : cu cît într-o familie există mai multe persoane capabile să lucreze, cu atît este mai puţin necesar să lucreze mult, individual, pentru a asigura minimum de satisfacţii socotite indispensabile nevoilor colective ale casei (domus9). Numărul mare de sieste sau de momente petrecute lenevind la soare, foarte numeroase aluzii la ciclul calendaristic şi comemorarea sfinţilor, confirmă refuzul în faţa excesului de muncă. Copilăria, ca rezervor de mî-nă de lucru, el însuşi fiind generator potenţial de odihnă pentru deceniile ce urmează, se află în centrul acestui sistem domestic, care nu-i lipseşte pe copii de dragostea celor din jur.

Absenţa surplusurilor crescînde face cu atît mai greu de suportat actele de camătă, sau pu390

nerea unor dijme apăsătoare. Într-o societate unde toată lumea sau aproape toată lumea este mai curînd săracă, fără să sufere prea mult din această pricină, şi unde idealul de bogăţie crescîndă nu apare la orizont, se notează slaba agresivitate a unei clase specifice de săraci ca atare şi a unui proletariat fără pămînt. Deoarece, într-un anumit fel, cei săraci sînt. o invenţie a celor săraci ; au nevoie de ei ca să poată trăi. La Montaillou, băieţii ameninţaţi de pauperizare se expatriază fără şovăială către transhumantă, către civilizaţia păstorilor,, masculină, celibatară10 ; prin urmare, către1 adevărata economie de piaţă. De altfel, legătura directă a producătorului cu mijloacele de-producţie reprezintă una din regulile sistemului, destul de bine respectată, cel puţin la faţai locului, la Montaillou : oamenii din domusy chiar cei prea puţin înstăriţi, au, pe lîngă locuinţă, un petec de pămînt; ciobanii care nu au bani, întorşi în locul de baştină o dată ca vîrsta maturităţii, sînt proprietarii cîtorva zeci de oi. Ceea ce lipseşte, în ţinutul montalionez,, este marea rezervaţie seniorială sau întinsa proprietate funciară, aşa cum o întîlnim în Ile-de-France sau în Alpii din Sud. în aceste condiţii, jocul politic (care nu trebuie confundat cu jocul puterii, ce înglobează politica într-un ansamblu mai vast) se joacă „deasupra unităţilor de producţie". Structura socială bazată pe domus, ca unităţi integrante, este, notează Sahlins, esenţial anarhică. Ţărănimea te face într-adevăr să gîndeşti, în acest caz, la sacul cu cartofi despre care vorbea Marx. Lu-mea claselor (domus), în ciuda unei puternice

unităţi familiale, se caracterizează printr-un rnod de existenţă individuală care poate fi so-utar, murdar, trist, scurt, solitary, nasty, bru-^sh and shortn. Să nu uităm puterea morta-Uaţii) epidemiile, mizeria, represiunea. Dacă îl credem pe Sahlins, modul de producţie domes391

tic favorizează, de asemenea, certurile grave între micile unităţi familiale ; este o lume de schisme, de fragilitate segmentară, de dispute enorme, de tendinţe centrifuge ; Hobbes vorbea despre războiul tuturor împotriva tuturor. Noi vom vorbi, ca şi Sahlins, despre războiul întotdeauna posibil dus de fiecare familie împotriva fiecărei familii (război exacerbat, bineînţeles, de intervenţiile inchizitorului şi ale agenţilor lui, care apar din lumea din afară). Satul Montaillou (care numără un sfert de mie de locuitori) nu depăşeşte în aceste condiţii un anumit prag de populare ; depăşirea este posibilă, oricum, avînd în vedere numai resursele naturale care, în munţi, sînt din belşug ; dar dacă acest lucru s-ar întîmpla, ar produce, la faţa locului, structuri politice mai sofisticate. Nevoia de şefie, formală sau nu, se face totuşi simţită ca o exigenţă minimală ; această şefie este incarnată, la Montaillou, de casa familiei Clergue : domnii aceştia fac în aşa fel îneît manipulează sau acaparează posturile autorităţii locale (preot, judecător seniorial, dacă nu consulat). Comunitatea fragilă a caselor (domus) nu se poate lipsi de şefi : de bine de rău, ea trebuie să ţină piept loviturilor date, din afară, de puterile Inchiziţiei ; trebuie de asemenea să potolească disensiunile interne şi tendinţele centrifuge care renasc în sînul grupului comunal. Montaillou îşi are aşadar leader-ul său, Pierre Clergue, şi, alături, pe fratele acestuia, Bernard ; sătenii îl răsplătesc pe Pierre pentru serviciile pe care le face, datorită poliginiei al cărei beneficiar este : aproape douăzeci de ani, el asigură relativa linişte a consătenilor săi; în schimb, aceştia îi garantează accesul la femeile către care se îndreaptă dorinţele lui.

Cu lumea ciobanilor, am ieşit de-a binelea din universul celular al caselor (domus). Tineri celibatari, păstorii fug către păşunile de pe înălţimi şi către transhumanta catalană. Meniţi să

392

fie libor-profesionişti, ei sînt mai emancipaţi, mai ,,moderni" decît oamenii rămaşi în casă, care sînt totuşi semenii lor, fraţii lor, părinţii lor. Desprinşi de bunurile acestei lumi, îndrăgostiţi ţinuţi din scurt dar nu siliţi de Doamna Sărăcie, ciobanii izbutesc, cu toate acestea, să scape din cînd în cînd de această amantă exigentă. Inchiziţia, datorită loviturilor date în dreapta şi în stingă, la nord şi la sud, ajunge să desprindă, grupul de păstori rătăcitori de bazele lui din urmă ; în persoana lui Pierre Maury, păstorul cel bun, îi conferă o autonomie fascinantă. Coliba, de la păşunea oilor, se opune casei (donus) din

sat, aşa cum prietenia virilă contrastează cu intimitatea parohială, mama ranchiunelor.

Studiind gestul, emoţia, dragostea, am întîlnit, într-o libertate de moravuri simpatică şi moderată, problemele constituirii cuplului : acesta asigură, în fiecare etapă generaţională, reproducţia socială (şi biologică) a casei (domus). Copiii, moştenitori prezumtivi şi mînă de lucru prospectivă, ne-au făcut cîteva impresii neaşteptate : ei sînt înconjuraţi de dragoste, fără răsfăţ inutil, în mult mai mare măsură decît o vor teoriile clasice despre indiferenţa faţă de copilărie, atît de răspîndite printre istoricii noştri.

_ Apar apoi problemele morţii ; aceasta constituie, după căsătorie şi naştere, ultimul volet al demografiei noastre montalioneze. Decesul şi aşteptarea decesului determină apariţia a ceea ce va constitui, „în-afara-casei", celălalt pol esenţial al motivaţiilor sătenilor noştri. După ţinutul de dincoace, constelat de casele (domus) larniliare, apare ţinutul de dincolo, care pune ^ehniştitoarea problemă a rătăcirii şi a mînluni sufletului, dincolo-dc-moarto. După domus, lus

cultura, ancheta noastră

suhr CP P^ , Iup* iniază rolul minuscul, dar totuşi catalitic, at de carte, în punctul de plecare al avence

turii fraţilor Authie, capitală pentru Sabarthes. Transmiterea culturală se face totuşi, în ceea ce are ea esenţial, în afara cărţii. Se operează mai întîi prin clomus şi prin serile lungi de taifas ; sau, foarte simplu, în timpul convorbirilor care adună laolaltă mai mulţi indivizi, aflaţi undeva, la popas, lîngă un foc, într-o bucătărie sau într-o colibă.

în lipsa confreriilor (probabil ar trebui coborî t în ţinutul din vale sau în oraşe pentru a întîlni cîteva 12), se impun adunările neformale ale bărbaţilor (care vorbesc şi hotărăsc), ale femeilor (care trăncăne şi informează), ale tinerilor (care îşi văd de joaca lor, în penumbră şi în planul din spate). Aceste grupuri reprezintă instanţele manifestării sociabilităţii, aşa cum se desfăşoară şi se leagă ea pe deasupra reţelei caselor (domus), sau dincolo de ea. Sociabilitatea globală şi totală (bărbaţi femei şi tineri) se vede, în principiu, cu prilejul slujbei din biserică şi după slujbă, duminica. însă satul avut în vedere nu este adunat laolaltă de forţe de coeziune ; este dezmembrat de cele două tendinţe ale sale, minoritară şi majoritară, cea care înclină către catolicism şi cea care înclină către catarism. Este foare departe de a alcătui o „comunitate organică" sau Gemein-schaft, Rămîne la stadiul unui soi de „colectivitate mecanică" sau Gesellschaft. Este tras cînd într-o parte cînd în cealaltă de cele două clanuri sau partide care se sfîşie între ele, şi care sfîşie Montaillou ; aceste două clici îşi alătură, fiecare la rîndul ei, un număr mai mult sau mai

puţin ridicat de domus. Grupul Clergue şi grupul Azema formează, cu o terminologie pe care o vom întîlni în vremea noastră pe valea superioară a rîului Ariege, „partidul" şi „contra-partidul". Se împopoţonează cu denumiri religioase, care sînt pretexte schimbătoare şi care sînt consecinţe sau etichete ce se pot schimba între ele, precum şi motivaţii f""1" damentale : marfa acoperă prăvălia. Aceste â°' uă grupuri sînţ influenţate, dar nimic mai

de stratificarea economică, ce suprapune cîteva domus, relativ bogate peste casele mijlocii şi sărace, lipsite eventual de atelajele pentru arat. Studierea cadrelor golite de experienţă (spaţiul şi timpul) pune în valoare caracterul religios al timpului apropiat sau al timpului îndepărtat, precum şi micile dimensiuni, ca să nu spunem mai mult, ale timpului propriu-zis istoric. Cunoaşterea acestuia, în ceea ce priveşte genus (familia trecută) opus lui domus (familia actuală), nu prea depăşeşte două, trei sau patru generaţii. Spaţiul se defineşte mai întîi prin cercurile concentrice care stabilesc referinţele individului : corpus, domus, locus, pagus. Cu alte cuvinte, corp, casă, sat, ţinut. „Ţinutul", în cazul de faţă, este Sabarthes sau partea de sus a comitatului Foix : pentru montalionezii noştri, el constituie, dincolo de comunitatea lor locală de personaje care nu se iubesc între ele şi care nu sînt iubite, grupul de apartenenţă mai întins, şi care este trăit ca atare, în sine şi pentru sine. La toate nivelurile, corpul omenesc şi domus, ca unităţi de bază, dau mai departe măsura temporală şi spaţială a lumii. Şi ce este ! domus faţă de corp, dacă nu ceea ce este molecula faţă de atom ?

Ar trebui să ţinem seamă, de asemenea, în încheierea unei analize „spaţiale", de felul în care se situează domus în centrul unui cadru conturat de dimensiunea verticală şi de cea orizontală.

Examinat fără romantism şi fără anacronism, sentimentul naturii, la ţăranii noştri, se lasă invadat de conştiinţa destinului, care exprimă legătura dintre microcosm şi macro-c°sm. a fost realizată o monografie a atitudinilor faţă de animale, insultante, amicale sau neutre ; ea precizează limitele datorită cărora amli omenească se deosebeşte de animalele ice cele mai apropiate, înglobate sim-^ îQ tabu-ul incestului; datorită cărora Se deosebeşte de asemenea, la distanţă mai



lungă, de fauna primejdioasă sau respingătoare, care formează dincolo de animalele domesticităţii binevoitoare sau neutraliste, cel de al treilea cerc al repulsiei insultanite.

Ancheta noastră s-a ocupat apoi de morala socială şi politică, de atitudinile faţă de ceea-ce-se-face-sau-nu-se-îace, şi de idealul, mai mult sau mai puţin împărtăşit, al sărăciei : în aceste domenii, ne-am oprit la valorile

greu de contestat ale casei (domus), ale non-acumu-lării şi ale vecinătăţii, aceasta din urmă func-ţionînd ca dispensator al stimei şi al dispreţului, lîntrucît nu au întotdeauna simţul păcatului, oamenii din Sabarthes cunosc, dacă trebuie, sentimentele de ruşine şi de onoare.

O scurtă examinare a valorilor religioase şi mitice ne-a pus, din nou, pe pista acestei oi cu cinci labe sau cu cinci picioare, adică pe pista culturii populare : un picior în credinţa catolică ; un altul în cea albigenză ; un al treilea într-un soi de materialism sau de naturalism ţărănesc, pe care l-am numit, în lipsa unui termen mai potrivit, spinozismul sălbatic ; iar ultimele două în folclor. în toate cazurile, cealaltă lume porunceşte v>. Această cealaltă lume este folclorizată de unii, negată de alţii, anticipată, în modalităţi diferite, de către catolici şi de către catari. Evocarea „dublului" fantomatic şi cvasicorporal, care rătăceşte fără casă după moarte, le dă ghes montalionezilor şi locuitorilor din Sabarthes, care se lansează în căutarea soluţiilor, adesea variate : soluţia „orizontală" a strigoilor tereştri, propusă de folclor ; soluţia „verticală", propusă de lumea cealaltă cerească a religiilor, revelate, din Scriptură. în sfîrşit, concilierea realizată de ca-tarism : acesta stăruie, orizontal, asupra metempsihozei printre animale şi printre oameni ; vertical, asupra lumii celeilalte terminale, care se defineşte, ca ceva aflat deasupra. Mîntuirea este pentru mulţi gîndirea supremă : tot ce ştiu eu despre Dumnezeu, declară un sătean din Sabarthes u, este că a fost făcut pentru a



ne mîntui. Divinitatea este concepută, naiv, prin antropocentrism, ca fiind subordonată mîntuirii sufletului individului. Cinstindu-1 pe Dumnezeu, omul ajunge aşadar să se iubească pe sine, în casa sa, apoi în afara ei, într-o durată imperisabilă. Iubeşte-te singur şi te va iubi cerul. Homo homlni deus. ~ Domus, pe lumea aceasta, şi paradisul, pe cealaltă, aceasta ar fi, simplificat, idealul trăit al satului Montaillou. Acest ideal constituie, în respectul faţă de un naturalism antropocentric, un fel de umanism la puterea a doua 13. Un umanism pe care nu-1 modifică deocamdată fascinaţia cadavrului descompus : fascinaţia aceasta va obseda în mult mai mare măsură secolul următor 1{i.

Aceste două elemente, pămîntesc şi ceresc, domiciliar şi paradisiac, dincoace şi dincolo, pot intra în contradicţie, chiar şi în coliziune. Dacă eşti eretic, de pildă, este greu să ai şi domus şi mîntuirea sufletului. Trebuie să te resemnezi să pierzi una ca să capeţi cealaltă.

încercările de conciliere, chiar de sinteză, între domus şi lumea cealaltă nu lipsesc totuşi : într-o epocă mult posterioară celei pe care o am eu în vedere în cartea aceasta, se vor vedea, cu prilejul Carnavalului, strigoii mascaţi, întorşi în case, sub auspiciile grupului de tineri, ca să ia hrană : sînt deghizaţi uneori în „domnişoare", potrivit exigenţelor unei inversiuni sexuale şi

sezoniere. Se va trece deci, de-a lungul inversiunilor de tot soiul, de la viaţă la moarte şi de la moarte la viaţă. însă cu mult înainte de uriaşa trezire a gîndirii contestatare şi folclorice (care se va exprima prin „războiul măştilor" sau războiul domnişoarelor" în ţinutul Âriege, în secolul al XIX-lea), vizita regulată a morţilor fantomatizaţi, la fosta lor casă ce există încă, era limpede prevăzută în dezvăluirile lui Arnaud Gelis. Ţăranca fixende Cortil stabilea o legătură explicită lntre fertilitatea pămîntului viu şi mîntuirea sufletului morţilor, asigurată de Oamenii cei

397

buni : nu era posibilă una fără cealaltă. Alte indicaţii, convergente : paradisul din credinţa catolică arată ca o casă foarte mare ; in sălaşul ceresc prevăzut de albigenzi, toate sufletele ce vor putea sta acolo se vor iubi ca fraţii şi ca surorile, aşa cum se iubesc părinţii şi copii din-tr-o aceeaşi familie. Jacques Fournier s-a putut chiar întreba, fără să primească răspuns, dacă ciobanii din Montaillou nu credeau cumva în posibilitatea unui mare ciclu al întoarcerii veşnice între minusculele case de pe lumea aceasta şi casa cea încăpătoare din înaltul cerului. Inchizitorii, ca să dea o dublă lovitură, distrugeau locuinţa sătească a celui vinovat şi, dacă era mort, mormîntul, lipsindu-1 în felul acesta de odihnă pe lumea cealaltă.

O apreciere de ansamblu în privinţa sistemului bipolar care operează la Montaillou nu poate decît să accentueze remarcabilele sale facultăţii de reproducere, de implantare, de înrădăcinare solidă în pămîntul din Sabarthes. Să treacă două treimi de secol : sîntem în 1390. Represiunea severă ce se abătuse asupra satului, între 1308 şi 1325, se va domoli probabil după aceea şi, în cele din urmă, va dispărea ; vor mai exista însă cîteva episoade sîngeroase, aspre sau crude : în 1348, va interveni ciuma neagră (al cărei impact — poate că slab ? — pe valea superioară a rîului Ariege nu-1 cunoşteam) ; vor fi apoi alte ciume ; apoi, ravagiile trupelor de trecere, cele ale războinicilor... în 1390, Montaillou nu va mai număra decît 23 de vetre, adică jumătate, sau chiar mai puţin, din cifra anilor 1300—1320 ". Sîngerare nemiloasă... Chiar şi decimate, familiile cele mai importante nu vor fi totuşi dezrădăcinate ; în ciuda Inchiziţiei, în ciuda epidemiilor, în ciuda războaielor... Locuitorii satului Montaillou, în 1390, se numesc Benet, Clergue, Maurs, Ferrier, Baille, Fort, Azema, Pourcel, Rives, Authie, Argelliers. Toţi se trag din familiile de la înce398

putui secolului, încercate, totuşi, sau lovite greu. Un singur nume este poate (?) nou. Domus au ţinut aşadar piept. Imigraţia către vîrf de munte, prea puţin atrăgătoare, nu i-a amestecat. Montaiîlou va persista ca atare ; în anii 1970, va mai fi acolo un Clergue, menţionat în cartea de telefon. După

mulţi alţi Clergue... Viaţa acestui sat se desfăşoară astfel fără Istorie, dar nu fără întîmplări, de la întemeierea lui (în vremurile carolingiene ?) pînă în epoca noastră ; părăsirea zonelor muntoase ameninţă astăzi stabilitatea unui vechi habitat, care nu a putut fi distrus nici de represiunea pentru cauze ideologice, nici de microbii molimelor ucigătoare. Cultura montali-oneză era orientată, aşa cum am văzut, către reproducţia simplă, către păstrarea individului şi către perpetuarea caselor (domus) pe lumea aceasta. Singurul element de „creştere" pe care această comunitate ajungea întîmplător să-1 sublinieze, prin 1305, nu avea nimic de a face cu economia, în afară de transhumantă. Avea legătură cu lumea de dincolo de moarte şi cu o transcendenţă spirituală, centrată local pe paradisul albigenzilor : aceştia erau nişte creştini deviaţi, creştini pe departe, răsuciţi, exacerbaţi cum erau în credinţa lor, atît de deosebită de „buni creştini".

Jacques Fournier, episcopul inchizitor, a vrut, aşa cum ştim, să facă ordine în toate acestea. Astăzi, catarismul nu mai este decît un astru mort, a cărui lumină fascinantă şi rece o primim din nou, după o jumătate de mileniu cît a stat ascuns. însă Montaiîlou, oprimat cumplit de acel poliţist conştiincios din 1320, este mult mai mult, mult mai bine decît 0 devianţă trecătoare şi curajoasă. Montaiîlou este evenimenţialul oamenilor mărunţi ; cutremurul vieţii, redat de un text exemplar şi ■represiv care constituie, în limba latină, unul «'n monumentele literaturii occitane. Monta-uiou este dragostea dintre Pierre şi Beaţricc, 399

precum şi turma lui Pierre Maury. Montaillou este căldura trupească a casei (ostal) şi făgădui al a ciclică a unei lumi ţărăneşti dincolo de moarte.18. Una în alta. Una conţinînd-o pe cealaltă.

NOTE

1. Ar trebui re-pusă problema originilor istorice ale casei (domus), ca concept unificator al vieţii sociale, agricole şi familiale. La începutul acestei cărţi, am amintit vechea problemă a foarte vechilor substraturi

ibero-baiSce şi, în general, mediteraneene. Lectura recentei teze a lui P. Bontiassie, despre Catalonia din Evul Mediu timpuriu, mă face să subliniez cu şi mai multă hotărîre importanţa acestui substrat ibero-basc (Bonnassie, teză dactilo., voi. II, pp. 90—98). Insă acelaşi autor notează, de asemenea, o evoluţie către consolidarea structurilor familiale din secolele IX—X pînă în secolele XI—XII.

Sahlins, op. cit.; Godelier, Anthropologie eco~ nomique, p. 14 (Godelier foloseşte textul din Gnvndisse de Marx reprodus în Sur Ies societen precapitalistes, Paris, Editions Sociales, 1970, pp. 180—226).

Aceste referinţe arhaice poate că vor surprinde.

Totuşi, cum s-ar putea să nu mărturisim că între modelul ..feudal-

medieval" prezentat în mod strălu cit de R. Hilton, 1974, şi modelul lui T. Shanin, 1974, care se sprijină pe foarte lungă durată, intermiîenară, al ..economiei ţărăneşti", cel pe care îl prefer eu este cel de al doilea.

Despre cele ce urmează, v. Polanyi, 1968—1971, pp. 17 şi 19.

Chayanov p. 226 ; v. şi Sahlins, op. cit.

„Iarbă" în sensul de ,,fîn" pentru animale, şi în sens de „legume" pentru familie.

îletif. Les Contemporaines, voi. II, Paris (ed.

„Les yeux ouverts"), 1962, p. 205 („La Femme du laboureur").

Polanyi, op cit., p. 09.

Sahlins, p." 89 ; Chayanov, p. 78, tabelul 2—8.

V. şi — indicaţie poate convergentă ? —, pentru Bearn, P. Tucoo-Chala, Gaston Febus..., p. 197.

Hobbes, parafrazat de Sahlins, op. cit.

Termenul confratrp.s apare, potrivit numărătorii mele, o singură dată în Registru (II, 32) ; este folo sit în sens figurat şl într-un context care nu este direct monlalîonez.

Dacă importanţa reprezentata de domus în mentalionezâ este incontestabilă, cea a lumii de dincolo poate să pară subliniată (artificial) de insăşi natura documentului nostru, (inchizitorial şi ecleziastic). La această obiecţie, voi răspunde următoarele : dacă men talitatea ţărănească, despre chestiunile religioase, ar îi într-adevăr ceea ce s-a spus uneori că este, preo cupată în mod major de o religie agrară iţi fertili zatoare, atunci sursa noastră, atît de atentă şi de exhaustivă în privinţa tuturor deviaţiilor posibile de la creştinismul oficial, ar ii notat negreşit aceasta orientare eterodoxă, eu tonalitatea ei particulară. însă sursa noastră subliniază tocmai faptul că în religia (sau în areligia) sătească, care, oricum formează unul din polii culturii rurale, un rol capital este jucat de lumea de dincolo, concepută şi descrisă în diferite feluri, sau, uneori, negată.

II, 120. De altfel, în aceste cuvinte, există (încă o dată) o confuzie între „Dumnezeu", luat în gene ral, şi Cristos, în particular.

Vezi C. Martineau. Despre dubla preocupare, domus şi mîntuire, pămînt şi cer, v. şi reacţiile lui Benet tatăl, după moartea fiului său fsupra, cap. XIII).

1G. Martineau, 1974.

A. de Dufau de Maluquer, p. 137.

V. în această privinţă A. R. Radcliffe-Brown, Structure and function..., p. 162. Şi într-un registru urban şi antic, pur şi simplu, Fustei de Couîanges, La Cite anlique, primele capitole.

SURSE, MULŢUMIRI

Mai multe note infrapaginale din această carte trimiteau la Anexe. întrucît cheltuielile de tipărire sînt aşa cum sînt în 1975, editorul a fixat lucrării nişte limite ce nu pot fi depăşite. Aceste limite m-au făcut, din păcate, să introduc esenţialul acestor Anexe într-un articol pe care vreau să-1 dau la revista Studii rurale.

Aici, mă voi mărgini (vezi, supra, notele de la începutul capitolului II) să justific cifra de 200—250 de locuitori pe care am atribuit-o satului Montaillou în perioada avută în vedere (1294—1324). Se numără în total 204 monta-lionezi fişaţi în cursul anchetelor exhaustive întreprinse de Jacques Fournier 1. Cifra aceasta este incompletă : episcopul a putut, desigur, literalmente scotoci fiecare casă din Montaillou ; nu a făcut totuşi un recensămînt integral — care, în treacăt fie spus, lipseşte cu desăvîrşire. Martorii sau acuzaţii, originari din Montaillou, pe care îi interoga Jacques Fournier, au pierdut poate din vedere cîţiva adulţi ; au nesocotit, cu siguranţă, un număr destul de mare de copii mici şi chiar de, copii mai mari. însă, pe de altă parte, cifra aceasta de 204 de montalionezi este oarecum excesivă: cei 204 nu au trăit cu toţii laolaltă la Montaillou (unii au murit sau au emigrat chiar la începutul perioadei noastre. Alţii s-au născut, sau au imigrat la Montaillou, după aceste de402

cese şi emigraţii). Intre lipsă şi exces, cifra de 200 pînă la 250 de locuitori este aşadar foarte plauzibilă. Anticipează suta de persoane — doar — ce va fi găsită în sat, în 1390, după marile pierderi demografice (50% sau mai mult) din pricina epidemiilor de ciumă, a războaielor şi a altor dezastre din anii 1348 şi din cei de după această dată (Dufau, 1898).

în paginile următoare există o Bibliografie. Sursa mea esenţială a fost alcătuită de Registrul lui Jacques Fournier (vezi supra Cuvînt înainte, şi injra, Bibliografia). Am făcut totuşi apel şi la dosarele de arhivă, în general posterioare, epocii pe care o studiez eu. Printre cele cîteva documente contemporane sau anterioare acestei epoci, figurează şi registrul lui Geoffroy d'Ablis (anul 1308—1309 : manuscris latin, B. N. 4269). Nu se referă decît prea puţin la satul Montaillou. Ca dosare de epocă tardivă, am folosit :

Arhive din departamentul Ariege, J 79 (drepturi senioriale percepute la Montaillou, în secolul al XVII-lea ; este vorba însă de drepturi tipic medievale : a se vedea supra cap. I).

Arhive comunale din Montaillou : aproa pe toate sînt din secolele XIX-XX (stare civi la ; liste nominative ; liste fiscale ; cadastre din 1820, foarte preţioase ; a se vedea de ase menea, în Arhive din departamentul Ariege, unele liste nominative referitoare la satul nos tru, la 10 M 4).

In încheiere, mulţumesc mai multor persoane care m-au ajutat mult cu sfaturile lor ; mai ^}es lui Jean Duvernoy, Jean-Marc Leuwen, ^eorges Duby,

Alain Besanşon, Hugues Ne-Veux, Francois Giraud. Patrick Auffret, Antoi-nette Chamoux, Pierre Fenot, Michele de la s-r^?lle' Daniel Fabre şi J. Lacroix ; precum •i Primarului din Montaillou, D-nei Durând şi Multor altor locuitori ai satului.

403

NOTE:

1. Cifra aceasta include toţi montalionezii menţionaţi în utilul Index al lui J. Duvernoy (Registre.. voi. III, in fine), plus c-îteva persoane omise clin acest Index, şi pa care le-am găsit eu în Registru.

,NDEX ALFABETIC

\l LUCRĂRILOR CITATE

ŞI BIBLIOGRAFIE

Se înţelege de la sine că lista care urmează nu este nicidecum o bibliografie exhaustivă despre catarism, — oricît de importantă a fost această doctrină la Montaillou. Pentru o informaţie bibliografică de acest gen, a se vedea, de exemplu, H. Grundmann, in J. Le Goff, Heresies... ; şi C. Thouzelîier, Catharisme..., 196c, pp. 469—501.

W. ABEL, Crises agraires en Europe, XIIIe—XIVe

siecles (trad.). Paris, 1973.

L. D'ACHERY, Spicilegium.... Paris, 1666, voi. VII. P. ADAM, La vie paroissiale en France au XIVe aiecle, Paris, 1964. M. AGULHON, Penitents et franci-magons de Vancienne Provence, Paris, 1968.

V. ALFORD. Pyrenean Festivals..., London, 1937. M. T. ANDRIEU. La doctrine neo-cathare en hauta

Ariege, D.E.S. de istorie (Univ. Toulouse), condusă de G. Caster. 1967. Archeologie du village deşerte, Cahier des Annales, no 27, Paris, 1970.

pH. ARIES. Le Temps le Vhistoire, Monaco, 1954, pH. ARIES. L'Enfant et la vi", familiale sous l'Ancien Reghne, Paris, 1973 (ediţie nouă). J- P. ARON, P. DUMINT, E. LE ROY LADURIE, Anthropoloqie du conscrit frangais, Paris, 1972. "• BABY, La Guerre des demohelles, Editions de la

revue Folklore, automne 1972, Carcassonne. M- BAKHTINE. L'Oeuvre de Frangois Rabelais (trad.

din ruseşte), Paris, 1970.

rei ?.ARRiErE-FLAVY (din lucrările acestui istoric, ative la comitatul Foix. se vor reţine mai ales :

de F-ie de mVlos, Toulouse. 1894 : Censier du Pays

cc,mt°-lX en l385' Toulouse, 1898 ; Dânombrement du

'te de Foix sous Louis XIV, itude... suivie du

405

texte du denombremcnt, Toulouse, 1889 [fundamentală, despre Montaillou] ; Histoire de Saverdun Toulouse, 1890).

relative la comitatul Foix, se vor reţine mai ales : Baronnie de Miglos, Toulouse, 1894; Ccnsier du Pays de Foix en 1385, Toulouse, 1898; Detiom. bremeni dv, comte de Foix sous Louis XIV, etude., A. BAUDRILLART, v. Dictionnaire d'histoire...

P. BEC, Les Interjerences linguistiques entre gascon şi languedocien dans les parle.rs du Comminges et du Couserans, Paris, 1968 (importantă, pentru a trage frontiera lingvistică la sud-vest de Sa-barthes).

N. BELMONT, Mythcs et croyances dans l'ancienne France, Paris, 1973.

B. BENNASSAR, „Mentalites... et croyances pyreneennes", contribuţie la culegerea colectivă Les

Pyrenees, Privat editeur, Toulouse, 1974. L. BERKNER, „The stern îamily... an Eighteenth Century Austrian Exemple", American historical Review, april 1972. A. BESANCON, L'Histoire psychanalytique, Paris-La

Haye, 1974. M. BLOCH, La France sous les derniers Capetiem, 1223—1328, Paris, ed. 1964.

M. BLOCH, La Sociâte feoăale, Paris, 1939—1940. M. BLOCH, Caracteres originaux de Vhistoire rurale

franQaise, Paris, ed. 1952. G. BOLL&ME, Les Almanachs populaires aux XVII"

et XVIIÎe siecles, Paris, 1969, M. BONNASSIE, articol în culegerea editată de l

Schneider (v. acest nume). M. BONNASSIE, Teză de doctorat de Stat (inedită)

despre istoria socială a Cataloniei medievale, Univ. din Toulouse-Le Mirail, 1972.

F. BONNEY, Jean Gersnn et Venfance, Teză de doctorat 3e cycle (inedită), Univ. din Bordeaux-III. J. BORDENAVE et M. VIALELLE, La MentaVte re-llgiause des paysans de Valbigeois medieval, Toulouse, 1973.

A. BORST, Di? Katharer, Stuttgart, 1953 (trad. franceză : Paris, 1974).

B. BOSSUET, Le Jeudi saint, mâdiatevr sur

gile. Paris, ed. 1963.

G. BOUCHARD, Le Village immobile, Paris. 1972.

E. da BOURBON. Anecdotes hisioriqv.es... apo1ogut>\

publicate de A. Lecoy de la Marche, Soc. oe

l'Hist. de France, Paris, 1877. V. BOITRWEU, F.ssquisse d'vne iheorie de Ia praliQ1'-"'

Geneve, 1972. P. BOURDIEU, „Les Strategies matrimoniales", -1"'
nales, juillet 1972, 0

BOURDIEU, Sociologie de l'Algârie, Paris, 1961, 1' si noua ed„ 1973.

P BOUTliUCHE, La Crise d'une soeiete. Seigneurs et paysans du Bordelais pendant la guerre de Cent ans, Paris, 1947. n goUTRUCHE, Seigneurie et feodalite, voi. II, Pa' ris, 1970. ■p bRAUDEL, La Meedileranee... l'epoque de Philippe

U, Paris, 1966. E BREHIER, Histoire de la philosophie, voi. I, Paris, 1938.

Cahiers de Fanjeaux, editate la Toulouse, Privat. Am folosit îndeosebi, apărute din 1966 pînă în 1973, volumele I, II, III, IV, VI şi VIII. j CARO BAROJA, Les Sorcieres et leur monde (trad.), Paris, 1972. C CAROZZI, Contribuţie la Cahiers de Fanjeaux, voi.

8 (1973).

M. CASTAING-SICARD, Momiaies feodales et circu-lation monetaire en Languedoc, Toulouse, 1961. G. CASTER et. J. SEGUY, recenzie la Registre de Jacques Fournier şi la publicaţia lui J. Duvernoy, în Annales du Midi, 1968, pp. 92—94. The Catholic Encyclopedia, New York, 1907 şi anii următori; şi New Catholic Encyclopedia, New York, 1967 (îndeosebi articolul lui G. Mollat despre Benedict XII).

Catholicisme... Encyclopedie... v. Jacquemet. CAZENAVE (A. M.), Teză, în curs de redactare, despre catarismul din Franţa meridională. V. şi articolul acestui autor despre „Les ordres mendi-ants dans l'Aude et PAriege", în Cahiers de Fanjeaux, no 8, 1973 ; precum şi „Cathares en Sabar-thes" Comite des trav. hist. et scientif. Bull. hist. et philol, jusqu'ă 1610 (apărut în 1972). Chanson de la Croisade, v. E. Martin-Chabot. G. CHASTELAIN, „Miroir de mort", în Oeuvres com-pletes, Bruxelles, 1862—1866 (test folosit de C. Martineau : v. acest nume). A. CHAYANOV, Theory of peasant economy, trad.

engleză, Homewood, Illinois, U.S.A., 1966. J- CHELINI, Histoire religieuse de l'Occident medieval, Paris, 1968.

M. CHEVALIER, La vie humaine dans les Pyrenees i anegeoises, Paris, 1956 (fundamentală). i • CHOMEL, „La pratique religieuse en Narbonnais I - aux XVe—XVIe siecle", Bibliotheque de VF.cole des Chartes, 1957. CL

, ediţia din Nouveau Testament, traduit XUl-e siecle en langue provencale, suivi d'un f2 cathare (îndeosebi pp. XXI—XXII), Paris, voi t lbliotheq^e de la Fac. des Lettres de L'yon, 407

.. ^M inoeurs, voi. I (trad.), - mia, 1-3IA.

M. ESCALON DE FONTON, Prehistoire de la BasseProvence..., Martigues, 1968.

EXPILLY (Abbe), Dictionnaire geographique des Gau-les et de la France, Paris, 6 volume, 1762—1770 (îndeosebi articolul Comte de Foix). N. EYMERICH

et F. PENA, Le Manuel des Inquisi-teurs, editat şi trad. de L. Sala-Molins, Paris-La Haye, 1973 (acest Manuel, elaborat după epoca pe care o studiem noi, lasă să se vadă o teorie cu mult mai atroce decît practica lui Jacques Four-nier, care nu avea totuşi nimic idilic). °- FABRE et J. LACROIX, Le Vie quotidienne des __ paysans du Languedoc au XIXe siecle, Paris 1973 "°el du FAIL, Propas rustiq du XV

4T O."

totuşi nimic

ABRE et J. LACROIX, Le Ve quotidienne des __ paysans du Languedoc au XIXe siecle, Paris, 1973. "°el du FAIL, Propas rustiques (în Conteurs francais du XVIe sfecle, Paris Pleiade N.RF ed 1965) J- FAVIER

e de

goc au XIXe siecle, Paris, 1973. du FAIL, Propas rustiques (în Conteurs francais du XVIe sfecle, Paris, Pleiade, N.R.F., ed. 1965). J- FAVIER, Finances et fiscalite au bas Moyen Age, Paris, 1971.

409

N. COHN, The Pursuit of the mllleniurn, New York eâ. 1961.

L. c'OLAS, La Tombe basque, IJavonne, 1923.

}'. COSTE, „Vie pastorale en Provoace a XIVe .sj,_ ele", Etudes rurales, a vrii 1972.

N. COULET, „Pourrieres, 1368—1430", Etudes rurales, juillet 1973.

P. DEFFONTAINES, L'Homme et sa maison, Paris 1972.

E. DELARUELLE, Contribuţie la Cahiers de Fanjeaux, no 3, 1968 (în legătură cu studiile recente despre catarism şi controversa Morghen-Dondaine). !(

E. DELARUELLE, „Devotion populaire... au Moyen Age" (v. J. Le Goff, Heresies...).

E. DELARUELLE, v. A. Fliche.

M. DELCOR, Les Vierges romanes de Cerdagne ei Conflent, Barcelone, 1970.

J. DELUMEAU, Le Catholicisme entre Luther et Voi. taire, Paris, 1971.

J. DEMOS, „Themes dans la sorcellerie...", în A. Besancon (v. acest nume). E. DERMENGHEM, Le Culte des Saints dans l'Islam

maghrebin, Paris, 1954 (îndeosebi, pp. 105 sq.). J. P. DESAIVE, „Revenus des pretres de compagne

au nord de Paris", Rev. d'hist. mod. et cont., oct.

1970.

E. DESCHAMPS, „Ballade sur Ies jurons", în Oeuvres completes, Paris, 1878, voi. I (text utilizat de C. Martineau. v. acest nume).

G. DEVAILLY, Le berry (X"—XIIIe siecles), Paris-La Haye, 1973.

C. DEVIC et J. VAISSETTE, Histoire generale de Languedoc, t. 9 (1 şi 2)

şi 10 (1 şi 2), Toulouse, ediţia din 1886.

Dictionnaire d'histoire ct de Geographie ecclesiasti-ques, de A. Baudrillart şi colaboratorii săi, Paris, 1935, voi. 8 (art. Benoît XII). Dictionnaire de spiritualite, v. M. Viller. I. DOLLINGER, Beitrăge zur Sektengeschiehte des

Rev.

Z ""maniJne. 12 *"»*»«. Paris, 1973

en

0

Mittelalters, voi. II, Munehen, 1890. A. DONDAINE, „Le Registre de J. Fournier, pos d'une edition recente" (recenzie cribvă de l'hixt rio* —«-•-

G. DUBY, „Lignage, noblesse et chevalerie au Xlle siecle dans la region maconnaise", Annales, 1972. G. DUBY, Hommes et structures du Moyen Age, Pa-ris-La Haye, 1973.

G. et A. DUBY, Les Proces de Jeanne d'Arc, Paris, 1973.

H. DUCLOS, Histoire des Ariegeois, Paris, 1885—1887.

A. de DUFAU de MALUQUER, „Le pays de Foix sous Gaston Phoebus. Role des feux du comte de Foix en 1930", Bull. de la soc. des sciences, let-tres et arts de Pau, 2—2 serie, t. 28, 1898—1899 (Foix, 1901).

G. DUMEIGE, La Foi catholique, Paris, 1969. A. DUPRONT, „La religion, anthropologie religieuse", în J. LE GOFF et P. NORA, Faire de VHistoire, voi. II (v. aceste nume).

A. DUPRONT, „Vie et creation religieuse dans la France moderne (XVIe—xVIIIe siecles)" în M Francois, La France et les Francais, Paris, 1972. E. DURKHEIM, Le Suicide, Paris, 1897. J. DUVERNOY, v. Jacques Fournier. J. DUVERNOY, Inquisition ă Pamiers, Toulouse, 1966. J. DUVERNOY, „La noblesse du eomte de Foix au debut du XlVe siecle", XVIe Congres de la Fe-deration des societes academiques et savantes, Languedoc, Pyrenees, Gascogne, Auch, 1961. Printre celelalte publicaţii ale lui J. D., să citărn îndeosebi „Nourriture en Languedoc â l'epoque cathare" (ibid., Al XXIV-lea Congres, 1968, editat la la Carcassonne în 1970); şi „Pierre Authie" (Cahiers d'etude cathares, automne 1970). V. şi Co-reeturile lui la ediţia Registrului lui Fournier (Toulouse, Privat, opuscul, 1972).

N. ELIAS, La Civilisation des mosurs, voi. I (trad.), Paris, 1973.

M. ESCAT.oat T^^

L. FEBVRE, Au coeur religieux du XVIe sie.de, Paris, 1957.

li. FEBVRE, Le probleme de l'incroyance au XVle siecle, Paris, 1942 (ed. 1968).

Ph. de FELICE, Vautre monde..., le purgatoire de saint Patrice, Paris, 1906.

J.—L. FLANDRIN, L'Eglise et le controle des nais-sances, Paris, 1970.

J.—L. FLANDRIN, Les Amours paysannes, Amour et sexualite dans les campagnes de Vancienne France (XVie—XIXe siecle), Paris, 1975.

J.—L. FLANDRIN, „Contraception, mariage et rela-tions amoureuses dans l'Occident chretien", An-nales, nov. 1969.

M. FLEURY et P. VALMARY, „Les progres de l'in-struction elementaire de Louis XIV â Napoleon III, Population, 1957.

A. FLICHE et V. MARTIN, Histoire de l'Eglise, voi. X, XII, XIII şi XIV (despre perioada care, global, merge din 1198 pînă în 1449). Deosebit de preţioase au fost pentru noi contribuţiile lui C. Thouzellier (voi. X) şi E. Delaruelle (voi. XIV).

R. FOREVILLE, „Les statuts synodaux et le renou-veau pastoral du XHIe siecle dans le Midi de la France", Cahiers de Fanjeaux, no 6, 1971.

R. FOSSIER, La Terre et les hpmmes en Picardie jusqu'ă la fin du XUie siecle, Paris-Louvain, 1968.

R. FOSSIER, Histoire sociale de l'Occident medieval, Paris, 1970.

M. FOUCAULT, L'Ordre du discours, Paris, 1971.

J. FOURNIER, Le Registre ă'lnquisition de Jacques Fournier, eveque de Pamiers (1318—1325j, manuscris latin nr. 4030 din Biblioteca vaticană, editat de Jean Duvernoy, Toulouse, 1965, 3. voi. (v. şi supra, Duvernoy, 1972).

P. FOURNIER, „Jacques Fournier (Benoît XII)", Histoire litteraire de la France, voi. XXXVII, 1938, pp. 174—209.

G. FOURQUIN, Les Campagnes de la region parisy enne â la fin du Moyen Ape, Paris, 1964.

G. FOURQUIN, Seigneurie et Seodalite au Moyen Agi, Paris, 1970.

G. FOURQUIN, Le Paysan d'Occident au Moyen Age, Paris, 1972.

G. FOURQUIN, Histoire economique de l'Occident medieval, Paris, 1969.

G. FRECHE, La Region toulousaine (1670—1789), teză de doctorat în drept, Paris, Droit, 1969.

F. FURET et W. SACHS, „Alphabetisation en France". Annales, mai-juin 1974.

N FUSTEL de COULANGES, La Cite antique, Paris. 1864.

A. GARRIGOU (cercetările, foarte variate, ale acestui erudit istoric din Ariege sînt cuprinse în volumele sale Etudes historiques sur l'ancien pays de Foix, Toulouse 1845 (incluzînd o Notice sur la chapelle de Sabart); în Etudes historiques... [acelaşi titlu], 1843—1863, 3 voi. ; în Histoire de l'Eglise de Sabar[t), Sabart. 1849).

H. GAUSSEN, Vegetaiion de la moitie orientale des Pyrenees, Toulouse, 1926 (importantă, pentru Sa-barthes).

E. GELLNER, Saints of the Atlas, London, 1969 (şi, de acelaşi autor, un articol, pe acest subiect, în

Annales, mai 1970).

L. GENICOT, Le XHIe si'ecle europeen, Paris, 19G3. A. GIEYSZTOR, Ccntribution ă Histoire de la nauvreie (v. M. Mollat).

F. GIRAUD, Heresie et societe pa.ysa.nne ă Montaillou, (D. E. S. d'hist. Par!s-VII), 1971.

D. GLASS et D. EVERSLEY, Population in h'Story, culegere de articole, London, 1965 (a se consulta

îndeosebi articolul lui J. Ha;nal despre vîrsta de

căsătorie). J. GLENISSON et coUaborateurs, Histoire de la France, 1300—1450, Paris, 1971. M. GODELIER, Un domaine conteste, l'anihropologie

economiqiu>, Paris—La Haye. 1974. J. GOODY et coUaborateurs, Literacy in tradiţional

societies, Cambridge, 1968. P. GOUBKRT, Beauvais et le Beauvaisis, de 1600 â

1730, Paris, 1960.

A. GOURON, La Reglementation des Metiers en Languedoc au Moyen Age, Geneve, 1958.

M. GRAMAIN (de la Universitatea din Tours), teză, în pregătire, despre istoria rurală a regiunii Be-ziers în secolele XIII—XIV.

M. GRAMAIN, „Demographie de la viguerie de Be-ziers vers 1300—1340", în La Demographie medievale, Annales Fac. Let. Nice, no. 17, 1972.

E. GRIFFE, Le Lanr:uedoc căinare de 1140 ă 1229, Paris 1969—1973, 3 voi. (evenimenţială şi, ca atare, utilă).

B. GUENEE, VOccident aux XlVe et XVe siecle, Paris, 1971.

G. GUI, Manuel de l'inquisiteur, ed. de G. Mollat, Paris, 1926, 2 voi.

GUILLAUME de TUDELE. v. TUDELE.

E. GUILLAUMIN, Le Syndicat de Baugignoux, Paris, ed. 1959.

B- GUILLEMAIN, La Cour pontificale a'Avignon, Paris, 1962 (v. de acelaşi autor, despre Jacques Four-n'er, devenit papă, şi La Politiqiie benificiale du pape Benoît XII, Paris, 1952).

J. GUIRAUD, Histoire de l'Inquisition au Moyen Age, 2 voi., Paris, 1935, 1938. A. GUREVIC, „Representations et attitudes â l'egard

de la propriete pendant le haut Moyen Age", Annales, mai, 1972. J. HAJNAL, V. D. Glass.

pects economiques et sociaux, Paris, 19C3. J. HEERS, L'Occident aux XlVe şi XVe siecles, aspects economiques et sociaux, Paris, 1963. J. HEERS, Le clan familial au Moyen Age, Paris, 1974, (mai ales p. 23, 137, şi passim).

C. HEFELE, Histoire des conciles, Paris, 1913, îndeosebi volumul V-2. R. HERTZ, Sociologie religieuse et foîklore, Paris, 1970 (reeditare). R. HILTON, „Medieval peasants", Journal of peasant

Studies, jan. 1974. A. HIRSCHMAN, The Strategy of economic development, Yale, Univ. Press. New Haven, 1958. Histoires et legendes du

Chat, texte culese de K. Alpar-Ashton, Introducere de R. Laufer, Paris, Tchou. 1973 (această culegere conţine mai multe

povestiri care provin din aria occitană şi care

confirmă documentele noastre). P. IMBART DE LA TOUR, Origines religieuses de la

France. Les paroisses nirales.... Paris. 1900. H. INSTITORIS et J. SPRENGER. Le Marteau des sorcieres, trad. de A. Danet, Paris, 1973. K. JACOB, Studien iiber Papst Benedilct XII, Berlin, 1910 (studiu solid documentat). G. JACQUEMENT et collaborateurs, Catholicisme...

Encyclopedie, Paris, 1948 şi anii următori. E. JARRY, „La Chretiente medievale", în M. Francois, La France et les Francais, Paris, 1972. A. JEANROY şi A. VIGNAUX, ediţia cărţii Voyage

au purgatoire de saint Patrice, Toulouse, 1903 (Bibliotheque meridionale, voi. 8).

C. JOISTEN, Contes populairex de l'Ariege, Paris, 1965.

D. JULIA, Contribuţie la J. Le Goff et Pierre Nora (v. această referinţă).

C. G. JUNG. Psychologie et alchimie, Paris (trad.), 1970.

E. H. KANTOROWICZ, The King's two bodies, Princeton. 1957.

G. KELLER, Le Petit Chat miroir (tema pisicii şi a bufniţei), po\reste fantastică reprodusă în culegerea lui A. et. H. Richter, L'AUemagne fantas-tique, Verviers-Paris (Marabout), 1973.

C. KLAPISCH. „Fisoalite et demographie en Toscane". Annales. nov. 1969 (îndeosebi despre problemele vîrstei d° căsătorie).

C. KLAPISCH, „L'enfance en Toscane au debut du XVe siecle", Annales de demog. historique, 1973.

J. irACAZE, Les Vaudoi.i d'aprcs le Registre de Jac-quss Fournier, D. E. S. hist. (Univ. Toulouse), sub direcţia lui G. Caster, s.d.

R. LAFONT : dintre numeroasele lucrări ale acestui autor, folositoare pentru orice înţelegere (inclusiv cea istorică) a conştientizării occitane (veche şi modernă), putem cita Clefs pour L'Occitanie (Paris, 1971), Lettre ouvertc avx Frangais (1973-., La Revendication occitane (1974).

E. de LAMOTHE-LANGON, Histoire de l'Inquisiton en France, Paris, 1829 (prea puţin serioasă).

P. LASLETT, Th-i World we have lost, London. ed. 1970 (v. şi culegerea colectivă, sub conducerea Iui P. Laslett, Household and family in paşi time, Cambridge, 1972).

A. LATREILLE. E. DELARUELLE. J.-R. PALANQUE. Histoire du catholidsme en France, voi II Paris, 1963.

E. LAVISSE, Histoire de France, voi. 6 şi 7 (de C. Langlois şi A. Coville), Paris, 1911.

M. LAZ AR, Am aur courtois et Fin'Amor s, Paris, 1964.

E. LEACH, „Anthropological aspects of languaşe :

anima] categories and verbal abuse" în New di-rections in the Studii of langxiage, editată de E. Lenneberg, M. I. T. Press, Cambridge (U.S.A.l. 1964.

F. LEBRUN, Leş Hommes et la mort en Anjou, aiix

XVIle et XVIIle siecles, Paris, 1971.

J. LE GOFF, La Civilisation de l'Occident medieval, Paris, 1964.

J. LE GOFF, „Au Moyen Age, temps de l'Eglise et temos du marchand", Annales, mai-juin 1960.

J. LE GOFF, prefaţă la D. O'Connell.Les Propos de Saint Louis, Paris, 1974.

J. LE GOFF şi colaboratori, Heresies ct Soctetes, Pa-ris-La Haye, 1963.

Je LE GOFF, ..Le Christianisme medieval en Occident...", în Histoire des religions, voi. II. Encycl. de Ia Pleiade, Paris. 1972.

J. LE GOFF. articole în Annales, juillet 1970. şi în Cahiers de Fanjeaux, no 8. 1973, despre distribuţia geografică a mănăstirilor ordinelor de călugări cerşetori, mai ales în Franţa de Sud.

J. LE GOFF, ..Le Merveilleux dans l'Occident medieval", comunicare inedită prezentată la colocviul din 1974. despre Le Merveilleux arabo-musulman medieval, care a avut loc la College de France, organizat de Assoc. pour l'avancement des et. islamiaues.

J- LE GOFF et P. NORA, Faire de VHistoire, Paris. 1974 (v. îndeosebi, în volumul III, articolul lui D. Julia, „Histoire religieuse", p. 156—167).

*-• LE ROY LADURIE, Les Paysans de Languedoc, Paris, 1966.

E. LE ROY LADURIE, „La verdeur du bocage", Introducere la A. Tollemer, Vn sir de Gouberville..., Paris-La Haye. 1972. Această introducere a fost reprodusă în Le Teritoire de l'historien (v. mai;

E. LE ROY LADURIE, Le territoire de l'historien, jos.) Paris, 1973.

E. LE ROY LADURIE, „L'aiguillette", Europe, marş 1974 (număr special despre Freud).

C. LEVI-STRAUSS, Tristes tropiques, Paris 1955

A. DE LILLE, v. J.-P. Migne.

C. LIMBORCH, Liber sententiarum Inquisitionjs tho-losanae, Historia Inquisitionis, Amsterdam, 1692.

M. T. LORCIN. Les Campagnes de la region lyon-naise aux XlVe et XVe siecles, Lyon, 1974.

Maiîeiis m.aiejicarum, v. : INSTITORIS.

R. MANSELLI, L'Eresia del male, Napoli, 1963 (v. şi, de acelaşi autor, o contribuţie la Căhiers de Fan-jeaux, voi. 8).

G. MANSI. Sacrorum conciliorum nova et cmpli.isVrta collectio, Firenze, 1759—1798.

T. MANTEUFFEL, Naissance d'une heresie..., la pau-vrete volontaire...,

Paris-La Haye, 1970.

E. MARTIN-CHABOT, ediţia din Chanson de la Croi-sade ; voi. I : „chanson de Guillaume de Tudele" ; voi. II : ..poeme de l'auteur anonyme" ; Pai'is. 1931 şi 1957.

C. MARTINEANU-GENIEYS, Le Theme de la mort dans la poesie franşaise de 1450 ă 1550, importantă teză de Doctorat d'Etat (inedită), susţinută în 1974, la Universitatea Paul Valery din Mont-pellier.

Y. MAURIN, UElevage ovin cu Languedoc, 1800—1850, teză (inedită), Montpellier, 1973. (V. şi, despre un subiect apropiat de transhumanta „noastră". A. DUPLAT, Elevage dans les Pyrenecs orientales, D. E. S.. Montpellier, 1963).

M. MAUSS, Essais de sociologie, Paris, ed. 1968—1969.

W. MENTZEL, Christliche Symbolik, Regensburg, 1854.

J. MESLLER, Oeuvres, Paris, 3 voi., ed. 1970.

J.—P. MIGNE, Patrologie latine, voi. 210, Paris, 1855

(Oeuvres de Alain de Lille).

CH. MOLINIER. L'Inquisition dans le Midi de la France au XIHe et au XlV.e siecle, Toulouse, 1880 (această carte se referă foarte direct la regiunea noastră). CH. MOLINIER, L'Endura..., Bordeaux, 1881, (extras, B. N.).

CH. MOLINIER, ,.Etude sur quelques manuscrits des bibliotheques d'Italie", Arch. des missions sden-tif. et litteraires, voi. XIII (extras B.N.), Paris. 1887 (pp. 89—151 : analiza Registrului Iui Fournier).

M. MOLLAT, La Vie et la pratique religieuses au:c XlVe et XVe siecles, Paris, C.D.U., fascicul din 1962 şi 1963.

M- MOLLAT, Etudes sur l'histoire de la pauvretef Paris, 1974.

E. MOPJN, L'Homme et la mort, ed. din 1970, îndeosebi p. 137 şi următoarele (despre problema dublului, după moarte].

E. MORIN, La Rumeur d'Orleans, Paris, 1969.

E. MORIN, Le Paradigme perdu, Paris, 1973.

A. MOULIS (acest erudit din Ariege, bine informat despre folclorul regional, a dat numeroase opuscule, ca de pildă : L'Ariege et ses châteaux, Tou-louse, 1964 ; Vieux sanctuaires ariegeois, Verniolle, 1967—1972 ; Visacjes d'Ariege, ibid., 1S64 : Ax-les-Thermes, ibid., 1964 ; Traditions... de rnon tcrroir, ibid., 1972 ; Vie et mort d'une maison en vion-iagne, ibid., 1974).

P. MOULIS, Le Pays de Sault, Narbonne, 1958 (ci-teva date despre ţinutul Aillon).

R. NELLI, Le, Langu?ăoc, le comte de Foix et le Rou-ssillon, Paris, 1958 (una din cărţile esenţiale ale lui R. Nelli referitoare la folclorul oecitan).

R. NELLI, L'Erotique des iroubadours, Toulouse, 1963' Cşj reeditare recentă, în „10—18").

H. NEVEUX, Les Grains du Cambresis, teză inedită (Uni verşi iatea-Paris-

IV), 1973.

J. T. NOONAN, Contraceplion, a history..., Cambridge,. U.S.A., 1966 ; şi trad. franceză (Contracepiion et mariage), Paris, 1969.

ORIGENE, Entretien avec Heraclide, editată de Sehe-rer (îndeosebi pp. 77—82), Paris, 1960.

PALES-GOBILLARD (M.), Le Comtâ d?. Foix et le catharisrne des origines ă 1325, teză inedită, pregătită sub conducerea D-rei C. Thouzellier ; şi, de aceiaşi autor, teza de doctorat de Stat, în pregătire, sub conducerea lui M. Mollat, despre Le-Catharisme au comte de Foix.

F. PASQUIER (dintre numeroasele lucrări ale acestui mare erudit în problemele ţinutului Ariege, să citǎm, pentru a compara cu libertăţile monta-lioneze, „Servage... au comte de Foix, XIe—XVI» siecles", Bull. periodique de la Soc. ariegeoise des Sciences, Lettres et Arts voi. XV, no 67, Foix, 1907).

R- PASTOR DE TOGNERI, articol despre „La laine en Espagne avânt la Mesta", în culegerea sa Conflictos sociales... en la Espana medieval, Barcelona (Ariei), 1973.

E- PATLAGEAN, „Sur la limitation de la fecondite", Annales, nov. 1969.

J- PERISTIANY et collaborateurs, Honour and shame, London, Weidenfeld, 1965.



E. PERROY, La Vie religieuse au XIl]e siecle, Paris, C.D.U., 1960.

J. M. PESEZ, v. Archeologie du village deşerte...

B. PIERRY, Moniaillou d'apres Jacques Fournier, D.E.S. d'hist. (Univ. Toulouse), sub conducerea lui G. Caster, 1969.

J. P. PI1VIES, „Notes sur le livre de magie", în As~ pects des collectivites rurales en domaine occiian, etude anthropologique en pays de Sault, editat de D. Fa bre şi J. Lacroix, t. I, 1972 (Institut py-reneen d'etudes anthropologiques, Universite de Toulouse-III).

F. PIPER, Mythолog'e vnd Symbolik des christlichen

Kunsi, Weimar, i847.

F. PIPONNIER, Cercetări (inedite) asupra inventarelor făcute după deces, în Bourgogne, la sfîrşitul Evului Mediu. J. PITT-RIVERS. Peoples of the sierra, Chicago, 1961.

G. PLATON, ,.Du droit de Ja familie dans ses rapports avec le regime des biens en droit andorran", Bull. dea sciences ecanomiques et socialen (Iu Comite des travaux historiques et scientijiques, 1902 (publicat în 1903 : extras B.N.).

A. POITRINEAU. La \H-> rurale en basse Auvergne au XVJII-e siecle, Paris, 1965.

K. POLANYI, Primitive, archaic and modern econo-mics, prezentată de G. Dalton, Beacon Press, Boston, 1971.

M. POSTAN. Essays on medieval agriculture and general problems of the medieval economy (culegere de articole), Cambridge, 1973.

J. FOUMAREDE, Les Successions dans le sud-nwst de la France au Moyen Age, Paris, 1972 (importantă pentru problema casei, ostal sau oustau).

J. POUX, ediţia din „Lettres de Philippe Ie Bel pour le Sabarthes", Bulletin historique et philologique... (extras B. N. Paris, 1901).

V PROPP, Morphologie du conte, Paris, 1970.

A. RADCLIFFE-BROWN, Structure and function in primitive society, New York, 1965.

F. RAPP, L'Eglise et la vie religieuse en Occident ă la fin du Moyen Age, Paris. 1971.

R. REDFIELD, monografie sătească despre Te-poztlan, a mexican village (Univ. of Chicago. 1930) şi despre Chankom, A Maya village (Washington, D. C, 1934).

R. REDFIELD, The Little Commumty, şi Peasant ■>l" ciety and Culture; într-un singur volum, Univer-sity of Chicago, 1962.

N. RETIF DE LA BRETONNE. La Vie de mon pere (text prezentat de G. Rouger), Paris, 1970.

D. RIESMAN, La Foule solitaire, Paris (trad), iSţtP. RIESMAN, Societe et liberte chez les Peul..., Paris-La Haye, 1974.

ROBERT, "Les signes d'infamie... ; heretiques, ca-gots...", Mem. de la Soc. nai. des anticaires de France, voi. 49 (1889).

ROCHER, Introduction ă la sociologie generale Paris, 1968.

de la RONCIERE, Contribuţie la Histoire de la pauvrete (V. M. Mollat).

de ROUGEMONT, L'Amour et l'Occident, Paris, 1939 (şi reeditarea recentă : 1972).

RUNCIMAN, Le Manicheisme medieval, Paris, ed.

nouă, 1972.

. SAHLINS. Stone age economics, Chicago—New York, 1972 (v. şi, despre aceleaşi teme, un arlicoi al acestui autor în Les Temps m'odernes, oct. 1968).

SARRAMON, Les Paroisses... de Comminges en 1186, Paris, 1968 (Coli. doc. ined. istorice şi economice ale Revol. franceze).

SAUGRAIN, Dictionnaire universel de la France, Paris, 1726; şi Nouveau denombremeut du roy-aume, Paris, 1720.

C. SCHMITT, Contribuţie la Histoire de la pauvrete (V. M. Mollat, 1974).

SCHNEIDER şi colaboratori, Les Structures sociales de l'Aquitaine, du Languedoc et de l'Espagne au premier dge feodal, ed. du C.N.R.S. (colocvii

internaţionale), Paris, 1969.

SCHJYURER, L'Eglise et la civilisation au Moyen Age, trad., Paris, 1933—1938.

SEBILLOT, Le Folklore de la France, 4 voi., Paris ed. a 2-a, 1968.

SEGUY, Atlas linguistique de la Gascogne, C.N.R.S., Paris, 1954—1974.

SEGUY, v. G. Caster.

de SERRES, Theătre d'agriculture, Paris, 1600. Sexualite humaine, culegere colectivă împreună eu P. Antoine etc. Paris (Aubier-Montaigne), 1970 (v. îndeosebi articolul Iui L. Thore).

SHANIN, „Peasant economy", The Journal of peasant studies, jan. 1971.

SHORTER. "Differences de classes et sentiments depuis 1750", Anuales. juillet 1974.

SODERBERG, La Religion des cathares, Upsaia, 1949.

F. SOULET, Traditions et reformes religieuses dans

Ies Pyrenee centrales..., Pau, 1974. F. SOULET, La Vie guotidienne dans les Pyrenees

sous l'Ancien Re'gime, Paris, 1974.

SPANNEUT, Li Stoicisme des Peres de VEglise, Paris, 1957 (îndeosebi pp. 181—182).

THOMAS. Religion and the declina of magic, Lon-don, 1971.

THORE, v. Sexualite humaine. THOUZELLIER, v. Fliche.

C. THOCJZELLIER, articole relative la „Liber antiheresis", apărute in Iiev. d'hist. de l'Egl., 1960 ; şi

în Arch. d'hist. doctr. et litt. du Moyen Ago, t 27

(1960), îndeosebi p. 206. C. THOUZELLIEE, 6rne somnie anticathare, le „Liber

contra Manicheos"... Text publicat de C T. Louvain, 1964. C. THOUZELLIER, Calharisme et valdeisme en Languedoc ă la fin du Xlle et au debut du XUIe

siecle, Paris, 1965. C. THOUZELLIER, Livre des deux principes (text din

secolul al XlII-lea, editat şi prezentat de C, T)

Paris, 1973. C. THOUZELLIER, Contribuţie la Histoire de la

pauvrete (v. M. Mollat). C. TILLY, La Vendee, Paris (trad.), 1970.

F. TONNIES, Gemeinschaft und GesellschaH, Dar;nstadt. ed. nouă, 1S63. J. TOUSSAERT, Le Sentiment religieux en Flandre

ă la fin du Moyen Age, Paris, 1963. P. TUCOO-CHALA, Gaston Febus et le vicomte de

Beam, Bordeaux, 1959.

G. de TUDELE, v. E. Martin-Chabot.

A. van GENNEP, Manuel du folklore francais conteni.

porain, Paris 1937—1958. R, VAULTIER, Le Folklore... d'apres Ies lettres de

remission, Paris, 1965. P. des VAUX de CERNAY, Histoire de l'heresie des

Albigeois, ed. Guizot, Coli. mim. rel. hist. France, t. XIV, Paris, 1824.

V. VERLAQUE, Jean XXII, Paris, 1883. M. VICAIRE, Studii despre sfîntul Dominic, în Calders

de Fanjeaux (v. acest cuvînt), voi. I, 1966 (v., de

acelaşi autor, şi o carte despre Saint Dominique

la vie apostolique, Paris, 1965). J. M. VIDAL, "Une secte... â Pamiers en 1320", Annales de Saint-Louis-des-Francais, Rome, "e

annee, fasc. 3, avril 1899 (importantă pentru procesul lui A. Gelis). J. M. VIDAL, „Origines de la provinces eccles. do

Toulouse", Annales du Midi, XV, 1903 (se referă

îndeosebi la formarea diecezei Pamiers). J. M. VIDAL, Le Tribunal d'Inquisition de Pamiers, Toulouse, 1906 (fundamentală), Volum extras din

Annales de Saint-Louis-des-Francais â Moscou, 8"

â 10& annee. 1904—1905. J. M. VIDAL, „Doctrine et morale des derniers ministres albigeois", Rev. des quest, hist., voi. 85 şi 36

din anul 1909. J. M. VIDAL. Bullaire de l'Inquisition francaise a11

XlVe siecle, Paris, 1913 (îndeosebi pp. 10-i—'O5 :

despre Jacques Fornier). J. M. VIDAL, Note sur la parente de Jacques FournierBenoit XII, Foix, 1929 (extras, B. N., rătăcit-./418

J. M. VIDAL, „Histoire des evâques de Pamiers", 1312—1467, CastiJlon, Bull. hist. du dioc. de Pamiers, 1932. M. VTLLER et collaborateurs, Dictionnaire de spiritualite, Paris, 1937 şi anii următori. J. DE VORAGIJVE, La Legende doree, trad. de

T. Wyzewa, Paris, 1902. B. VQURZAY, L'Emigration des Cathares occitans en

Catalogne, d'apres le Registre de J. Fournier, D. E. S. Aix, coordonat de G. DUBY, 1969 (inedit).

(inedit). M. VOVELLE, Pieţe baroque et dechristianisation, Paris, 1973. M. WACHTEL, Corupte rendu de mission en Bolivle, inedit, 1973 (important pentru studiul istoricostructural al unui sat). M. WAKEFIELD, Heresy... in Southern France, London, 1974. P. WEAVER, Familia Caesaris..., Cambridge (Anglia), 1972. TH. WELTER, L'Exemplum dans la Utterature religieuse et didactique du Moyen Age, Toulouse, 1927, A. WEMYSS, Les Protestants du Mas d'Azil, TouJouse, 1961.

E. WOLF, Peasants, Prestice Hali (U.S.A.), 1961. PH. WOLFF, Commsrce

et rnarchands de Toulouser

Paris, 1954.

L. WYLIE, Un village en Vaucluse, trad., Paris, 1968. L. WYLIE, Chanzeaux, village d'Anjou, Paris (trad. din

engleză), 1970.

Y. YVE.R, Esai de geographie coutumiere, Paris, 1966. A. ZIATK, Azerelx, Paris, 1969.

Lucrările, foarte interesante, ale lui A. VAUCHEZ (Spiritualite du Moyen Age, P. V. F., 1975) şi J. MUSY („Mouvements populaires et heresies au Xle siecle", Rev. hist., janv. 1975) au apărut prea tîrziu pentru a putea fi folosite în această carte.